O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI
“MENEJMENT” KAFEDRASI

IQTISODIYOTNING BARQAROR RIVOJLANISHI VA EKOLOGIK MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK MASALALARI

XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMANI

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА

МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND METHODOLOGICAL ISSUES IN THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE

MATERIALLAR TO‘PLAMI

2024-yil 16-noyabr

Samarqand - 2024

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

“MENEJMENT” KAFEDRASI

“IQTISODIYOTNING BARQAROR RIVOJLANISHI VA EKOLOGIK MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK MASALALARI”

xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

MATERIALLARI TO‘PLAMI

(16-noyabr 2024-y.)

Samarqand - 2024

МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И ИННОВАЦИЙ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

САМАРКАНДСКИЙ ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И СЕРВИСА

КАФЕДРА «МЕНЕДЖМЕНТ»

«УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА»

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

международной научно-практической конференции

(16-ноября 2024 г.)

Самарканд – 2024

MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

SAMARKAND INSTITUTE OF ECONOMICS AND SERVICE

DEPARTMENT OF MANAGEMENT

«SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND METHODOLOGICAL ISSUES IN THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT»

COLLECTION OF PROCEEDINGS

of the international scientific and practical conference

(16-Nov 2024)

Samarkand – 2024

UO‘K: 330.3(575.1)

I 99

KBK: 65.4(5O‘z)

Iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va ekologik menejmentni rivojlantirishning metodologik masalalari // Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2024-yil 16-noyabr. Samarqand, SamISI, 2024 – 740 bet.

To‘plovchi va nashrga tayyorlovchi:
F.U.Tursunov – iqtisod fanlari nomzodi, dotsent.

Nashr uchun mas’ullar:
D.X.Aslanova- iqtisod fanlari nomzodi, professor
M.T.Alimova – iqtisod fanlari doktori, professor
Sh.U.Tashmatov - iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent v.b.
N.M.Usmonova - iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent v.b.
A.A.Siddiqov - iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent v.b.

Sahifalovchi: B.M.Abdumannonov – SamISI “Menejment” kafedrasi assistenti.

Ilmiy – amaliy konferensiya materiallarida “Iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va ekologik menejmentni rivojlantirishning metodologik masalalari”ga oid yo‘nalishlar yoritilgan. To‘plamda “Barqaror rivojlanish”, “Ekologik menejment”, “Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish”, “Fan va ta’lim”, “Innovatsion rivojlanish va ekologik innovatsiyalar”, “Raqamli iqtisodiyot”, “Yashil iqtisodiyot”ga qaratilgan ilmiy-nazariy va amaliy tavsiyalarga boy maqola va tezislarda o‘z aksini topgan.

Tezislar mualliflar tahririda chop etilmoqda. Ularda keltirilgan raqamlar, faktlar, xulosa va tavsiyalarga mualliflar mas’ul hisoblanadi. Ularning ayrim fikrlari tashkiliy guruh qarashlariga to‘g‘ri kelmasligi mumkin.

В материалах научно-практической конференции выделены направления, связанные с «Устойчивым развитием и методологическими вопросами развития экологического менеджмента». Сборник включает научно-теоретические и практические программы, направленные на «Устойчивое развитие», «Экологический менеджмент», «Социально-экономическое развитие», «Наука и образование», «Инновационное развитие и экологические инновации», «Цифровая экономика», «Зеленая экономика» отражено в статьях и тезисах, богатых рекомендациями.

Тезисы публикуются под редакцией авторов. Авторы несут ответственность за представленные в них цифры, факты, выводы и рекомендации. Некоторые их мнения могут не соответствовать взглядам организационной группы.

The materials of the scientific and practical conference highlight areas related to "Sustainable Development and Methodological Issues of Environmental Management Development". The collection includes scientific, theoretical and practical programs aimed at "Sustainable Development", "Environmental Management", "Socio-Economic Development", "Science and Education", "Innovative Development and Environmental Innovations", "Digital Economy", "Green Economy" reflected in articles and abstracts rich in recommendations. Abstracts are published under the editorship of the authors. The authors are responsible for the figures, facts, conclusions and recommendations presented in them. Some of their opinions may not correspond to the views of the organizing group.

ISBN: 978-9910-720-81-9

© Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, 2024.
© “STEP-SEL” MChJ. Nashriyoti, 2024.

M P Bhasa - Professor TDIU Samarkand filiali
Managing Director – Lemon Bridge Research
+998-979344300, mpbhasa@gmail.com

SME COMPETITIVENESS IN CENTRAL ASIA WITHIN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION AND SUSTAINABILITY: AN EMPIRICAL STUDY

Abstract

This study examines the relationship between digitalization, sustainability, and competitiveness among small and medium-sized enterprises (SMEs) in Central Asia.

Using data from 219 SMEs in the region, we investigate how the adoption of digital innovations and sustainability practices impacts business performance. Our findings suggest that educated entrepreneurs and SMEs that proactively adopt digital technologies as enablers of sustainability practices tend to perform better. Specifically, our results show that the level of education, level of innovation, and logistics and fleet optimization have a significant positive impact on business performance. However, green initiatives do not have a significant impact on business performance, likely due to their cost-intensive and time-consuming nature. This study contributes to the ongoing debate on the role of digitalization and sustainability in enhancing SME competitiveness, providing valuable insights for policymakers, entrepreneurs, and investors in Central Asia.

Keywords: SME, Central Asia, Sustainability, Competitiveness

Introduction

Business practices, particularly for small and medium-sized enterprises (SMEs), have been significantly enhanced by the growth of digital innovation. This advancement enables SMEs to expand into new markets, improve operational efficiencies and launch new products. Consequently, SMEs have become vital contributors to economic development and job creation. In the recent times, SMEs are being closely watched for their contribution to economic growth even while they navigate through the challenges, they face in implementing sustainable business practices. As a consequence, SMEs are increasingly incorporating environmental, social and governance (ESG) practices in their business operations. Some SMEs in Central Asia are found to be aggressively adopting digital innovations which in turn are opening up unprecedented opportunities for them to expand their businesses both within their domestic markets as well as around the region. Faster growth always comes with a price and most often than not growth takes a toll on environment and natural resources. SMEs that bank on digital innovations to optimize resource utilization and waste reduction contribute to the current debate on sustainable business practices. Sustainable SMEs aim to generate economic wealth while achieving market efficiencies through the optimal use of the social outcomes of their innovations.

Extant research captures the robust interlinkage between digital economy and sustainable development. For example, digitalization, with its innovative tools and advantages, creates new growth opportunities that can contribute to sustainable development [Pérez-Martínez, et al, 2023]. By leveraging advanced information technology, digitalization fosters an economic system characterized by economies of scale and scope. This merging helps balance supply and demand in the market, boosting economic growth. The expected advancements in information technology are likely to reduce environmental impact, further supporting sustainable economic development [Hilty and Hercheui, 2010]. Additionally, industry clusters strengthen the link between digitalization and sustainable development. Clustering of industries in specific locations, facilitates resource pooling from various sectors, creating strong industrial dependencies and collaborative alliances. This leads to increased industrial advantages, boosting efficiency, creativity, competitiveness, and longterm growth [Yan et al., 2023]. Digitalization leverages data to understand user preferences, allowing for better supply-demand balance, reduced transaction costs, and increased demand, ultimately promoting industrial clustering and sustainable growth.

This study delves into the dynamic relationship between digitalization, sustainability, and competitiveness among SMEs in Central Asia. Driven by the burgeoning adoption of digital innovations within the region, the research seeks to understand how these technologies contribute to sustainable business practices and enhance competitiveness. The study examines the interplay between digitalization, environmental, social, and governance (ESG) practices, and firm performance, recognizing the unique challenges and opportunities faced by SMEs in Central Asia. By analyzing the impact of digitalization on resource utilization, waste reduction, and business operations, the study aims to shed light on the potential for SMEs to achieve sustainable growth and contribute meaningfully to the regional economy while minimizing their environmental footprint.

Methodology

Data for the period 2017-2023 was collected from 219 SMEs operating in the Central Asian region. This data has been sourced from the database of a private investment firm – LemonBridge Research – that has investments interests in Central Asian SMEs. Following Anton et al. (2015) two variables were deployed as proxies to assess competitiveness viz., *level of education* of SME owner represented by number of years the SME owner studied in school (Jones, 2001) and *level of innovation* defined as developing a tech-intermediated strategy to enable ESG practices. Additionally, two sustainability proxies, viz., *logistics and fleet optimization* defined as the difference in the number of truck runs done in the previous year (Y-1) versus that of year Y, and the *number of green initiatives* taken in each year during the period of study, were considered for the study. Dependent variable in this study, i.e., business performance is defined as percentage growth of profitability in the past three years (Cocca and Alberti, 2010). $Business\ Performance = \alpha + \beta_1\ level\ of\ education + \beta_2\ level\ of\ innovation + \beta_3\ logistics\ and\ fleet\ optimization + \beta_4\ green\ initiatives + \in$

Findings

This study reveals a strong correlation between both educational attainment and level of innovation with SME performance. Higher levels of education among SME owners are directly linked to improved business performance (Table 1). Educated entrepreneurs exhibit a deeper understanding of their business operations, allowing them to make informed decisions and take calculated risks, ultimately contributing to greater success.

Table 1: Regression Results (N=219)	
Level of Education	0.652**
Level of Innovation	0.789**
Logistics and Fleet Optimization	0.606**
Green Initiatives	0.348 **
Adjusted R2	0.691
Standardized beta coefficients; ** Significance at 5% level	

SMEs embracing digital technologies as catalysts for sustainability practices demonstrate significantly better performance compared to those that do not. This highlights the critical role of digitalization in achieving both environmental and financial benefits. Specifically, SMEs utilizing digital tools to optimize logistics and fleet operations report enhanced performance. This indicates that resource optimization through digital strategies can lead to substantial cost savings and improved profitability.

While green initiatives have not yet shown a significant impact on business performance, this likely stems from the time required for these initiatives to mature and generate tangible results. The long-term benefits of green practices are expected to become more evident over time.

Conclusion

This study underscores the significant influence of both educated ownership and digital innovation on the performance of SMEs. Findings reveal a strong correlation between the education level of SME owners and their firm's financial performance.

Educated owners demonstrate many advantages over their less educated counterparts. They are more adept at quickly acquiring new knowledge and adapting to changing market conditions. Their education equips them with the analytical skills to interpret market trends and anticipate future business outcomes. Also, they possess the knowledge base to make informed strategic decisions that positively impact their firm's financial performance.

Additionally, SMEs integrating digital innovation into their operations signal a commitment to technological advancement, resulting in a competitive edge as they are positioned at the forefront of technological changes, fostering operational efficiencies and competitive advantage. The study also demonstrates that digital technologies can be effectively leveraged for ESG practices leading to improved financial performance. SMEs employing digital applications to track, monitor, and optimize fleet operations exhibit lower resource consumption, reduced environmental waste, and enhanced bottom-line profitability. These findings

indicate a direct link between digital integration and improved sustainability outcomes.

However, while digital intermediation demonstrates cost reduction benefits for SMEs, non-digital initiatives like green initiatives show less impactful results on business performance. This observation can be attributed to the high cost and extended maturity time required for such initiatives to yield tangible benefits. In essence, this study highlights the pivotal roles of educated ownership and digital integration in driving SME performance. While the benefits of digital technologies are evident, the limitations of non-digital initiatives highlight the need for a balanced approach. Future research should explore the long-term impact of non-digital ESG initiatives and further investigate the interplay between digital innovation and sustainable business practices for SMEs.

References

1. Pérez-Martínez, J., et al. “Analysing Associations between Digitalization and the Accomplishment of the Sustainable Development Goals.” Science of the Total Environment, vol. 857, 2023, p. 159700, doi:10.1016/j.scitotenv.2022.159700.

2. Hilty, L.M., and M.D. Hercheui. “ICT and Sustainable Development: What Kind of Information Society? Governance, Virtuality, Surveillance, Sustainability, Resilience.” Governance, Virtuality, Surveillance, Sustainability, Resilience, Springer, Berlin, Heidelberg, 2010, pp. 227-235.

3. Yan, L., et al. “Internet Financial Services, Environmental Technology, and Happiness: Implications for Sustainable Development.” PLoS One, vol. 18, no. 11, 2023, p. e0287673, doi:10.1371/journal.pone.0287673.

4. Anton, S.A., et al. “An Assessment of SME Competitiveness in Indonesia.” Journal of Competitiveness, vol. 7, no. 2, 2015, pp. 60-74.

5. Jones, P. “Are Educated Workers Really More Productive?” Journal of Development Economics, vol. 64, no. 1, 2001, pp. 57–79, doi:10.1016/s0304-3878(00)00124-3.

6. Cocca, P., and M. Alberti. “A Framework to Assess Performance Measurement Systems in SMEs.” International Journal of Productivity and Performance Management, vol. 59, no. 2, 2010, pp. 186–200, doi:10.1108/17410401011014258.

F.U.Tursunov – SamISI, “Menejment” kafedrasi mudiri, i.f.n., dotsent

BARQAROR RIVOJLANISH VA YASHIL IQTISODIYOT O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIK

Annotatsiya: maqolada yashil iqtisodiyot modellarini inson faoliyati va tabiat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni normallashtishga qaratilgan jihatlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, yashil texnologiyalar, yashil loyihalar, ekotizim, global muammolar

Аннотация: в статье рассматриваются аспекты моделей зеленой

экономики, направленные на нормализацию взаимодействия деятельности человека и природы.

Ключевые слова: зеленая экономика, устойчивое развитие, зеленые технологии, зеленые проекты, экосистема, глобальные проблемы.

Abstract: The article examines aspects of green economy models aimed at normalizing the interaction of human activity and nature.

Key words: green economy, sustainable development, green technologies, green projects, ecosystem, global problems.

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy maqsadlarga o‘zaro bog‘liq holda erishish orqali muvozanatli, o‘zini-o‘zi ta’minlovchi rivojlanish hisoblanadi. Barqaror rivojlanish ijtimoiy rivojlanish modelini aks ettiradi, unda hozirgi va kelajak avlodlarning asosiy hayotiy ehtiyojlari qondiriladi. Barcha qarashlar xilma-xilligiga qaramay, barqaror rivojlanish muammosi ikkita asosiy yo‘nalishda mavjud. Birinchi yo‘nalish – yaxlit ijtimoiy taraqqiyot maqsadlarini aniqlash va ularga erishishni ta’minlovchi shart-sharoitlarni aniqlashdir. Barqaror rivojlanishni ta’minlash maqsadlari ierarxiyasiga ko‘ra, iqtisodiy maqsadlar ijtimoiy rivojlanish maqsadlariga nisbatan bo‘ysunuvchi holatda joylashtiriladi, ya’ni ular butun rivojlanishning barqarorligini ta’minlash vositasi sifatida qaraladi. Ikkinchi yo‘nalish - iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta’minlovchi shart-sharoitlar va omillarni o‘rganishdir. Yo‘nalish barqaror rivojlanish parametrlari va omillarini belgilaydi, uning muvozanatini ta’minlash shartlarini, optimallik mezonlarini belgilaydi, o‘sish imkoniyatlarini o‘rganadi. Barqaror rivojlanish doimiy miqdoriy o‘sish kabi tom ma’noda barqarorlikni anglatmaydi, balki ekologik va ijtimoiy komponentlarni hisobga olgan holda "nizolarsiz" rivojlanishni nazarda tutadi.

Bugungi kunda “yashil” iqtisodiyot yangi vektor, barqaror rivojlanish dvigateli sifatida o‘rganilmoqda, uning asosiy vositalari innovatsion “yashil” texnologiyalar hisoblanadi. “Yashil” texnologiyalar energiya va resurslarni tejash, uglerod chiqindilarini kamaytirish, toza transport, muqobil energiya manbalari, organik qishloq xo‘jaligi, ekologik rivojlanish (atrof-muhitga minimal ta’sir ko‘rsatadigan qurilish), ilg‘or logistikaga asoslangan. Ular, o‘z navbatida, iqtisodiyotni tabiatga zarar etkazmasdan rivojlantirish va aholining ekologik farovonligini saqlash, tabiiy kapitalni saqlash va ko‘paytirish, zaharli va uglerod chiqindilarini kamaytirish, biologik xilma-xillikni kengaytirish, shuningdek, aholining daromadlarini oshirish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkonini beradi. Yashil iqtisodiyot modeli inson faoliyati va tabiat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni normallashtiradi.

Tabiiy salohiyatning oshishi va sayyoradagi iqlim muvozanatining rivojlanishi bir necha milliard yil davom etdi. Bir necha ming yillar davomida ekotizimlarning qisman yo‘q qilinishi oxirgi yuz yil ichida sodir bo‘ldi. Ekotizimlar muvozanati va salohiyatini tiklash uchun esa million yildan ko‘proq vaqt kerak bo‘ladi. Shuning uchun zamonaviy sivilizatsiya uchun asosiy muammo ekologik muammo sifatida qaralishi kerak. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi bilan to‘ldiriladigan barqaror rivojlanish g‘oyasini iqtisodiyotning barcha darajalarida amalga oshirishni taqozo etuvchi zamonaviy

strategik paradigma deb hisoblash mumkinligi tabiiydir. "Barqaror" va "ekologik mas'uliyatli" iqtisodiy rivojlanish faqat ilmiy asoslarda ham, zamonaviy biznes strategiyalarida ham o‘zgarishlar bo‘lganda mumkin bo‘ladi.

Bundan tashqari, zamonaviy sivilizatsiya oldida turgan asosiy vazifalar nuqtai nazaridan, "zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning adekvat modellari"ni izlashda inklyuziv barqaror yashil rivojlanish konsepsiyasi yagona maqbul deb hisoblanishi mumkin.

Jigarrang va yashil iqtisodiyot modellarining qiyosiy tahlili

Taqqoslash omili	**Jigarrang iqtisodiyot**	**Yashil iqtisodiyot**
Ustuvor sohalar	Tabiiy resurslarni qayta tiklanmasdan nazorasiz keng iste'mol qilish, faol chiqindilar va ifloslanishlar bilan ishlab chiqarish va ijtimoiy eksklyuzivlikka asoslangan iqtisodiyot	Barqaror iste'mol va ishlab chiqarish namunalariga, biznes va bozorlarni ko‘kalamzorlashtirishga, barqaror infratuzilmaga, yashil soliq va byudjet islohotiga, tabiiy kapitalga sarmoya kiritishga va atrof-muhit samaradorligi ko‘rsatkichlariga asoslangan iqtisodiyot
Narx belgilash	Jarayonlarning aksariyati noqonuniy ravishda amalga oshiriladi, daromadlar, ish haqi va to‘langan soliqlarning minimal mumkin bo‘lgan ko‘rsatkichlari rasmiy e'lon qilingan holda ikki tomonlama hisobga olinadi.	Samarasiz subsidiyalarni yo‘q qilish, tabiiy resurslarni pul ko‘rinishida baholash va atrof-muhitga zarar etkazadigan narsalarga soliq solish
Soliq qonunchiligi	Noqulayliklarni qoplash uchun ijtimoiy qo‘shimcha to‘lovlar va atrof-muhitning buzilishi uchun jarimalar zarurligi tufayli ishlab chiqarish rentabelligining pasayishi	Ye'tiborni mehnat soliqlaridan ifloslanish soliqlariga o‘tkazish uchun yashil soliq tizimlarini isloh qilish
Investitsiya dasturi	So‘nggi yillarda maqsadli investitsiyalar tabiiy energiya resurslarini, ko‘chmas mulkni qazib olishga va fond bozori chayqovchiligi bilan tavsiflangan moliyaviy bozorlarni faol qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan	Barqaror infratuzilmaga (jumladan, jamoat transporti, qayta tiklanadigan energiya, energiya tejaydigan binolar) va tabiiy kapitalga davlat investitsiyalari
Ijtimoiy komponent	Aholi punktlari tizimidagi global o‘zgarishlarni va	Ijtimoiy maqsadlar va mavjud yoki taklif etilayotgan

	urbanizatsiyaning nazoratsiz o‘sishini faol ravishda rag‘batlantiradi.	iqtisodiy siyosat o‘rtasidagi muvofiqlikni ta’minlash uchun mo‘ljallangan ijtimoiy strategiyalar
Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash	“Yashil” loyihalarni amalga oshirish tajribasi va mavjud iqtisodiy voqelikda qaysi vositalar samarali va qaysi biri samarasizligini tushunish tajribasi yo‘qligi sababli “yashil” loyihalarni moliyalashtirish uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri byudjet mablag‘larini ajratishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin	Yekologik toza texnologiyalarni yaratish bilan bog‘liq ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarni davlat tomonidan maqsadli qo‘llab-quvvatlash, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlash

Yashil iqtisodiyotga tizimli o‘tish va inklyuziv o‘sish uchun tegishli ekologik barqarorlik maqsadlari strategik me’yoriy-huquqiy bazaga kiritilishi kerak. Yashil iqtisodiy model iqtisodiy faoliyatning butun tuzilmasini tubdan o‘zgartirishni va kapitalning uch turi (moliyaviy, insoniy va tabiiy) muvozanatini ta’minlashni o‘z ichiga oladi, shuning uchun uni rivojlantirish hududiy boshqaruv organlarining asosiy vazifasi bo‘lishi kerak. “Yashil” iqtisodiyotning zamonaviy modeli mamlakatning yangi mahsulot, xizmatlar va texnologik bozorlarga chiqishiga yordam berishi kerak. Yashil va inklyuziv iqtisodiy modellar so‘nggi global muammolarga o‘z vaqtida javob berish orqali nafaqat ijtimoiy tabaqalanishni kamaytirish va ijtimoiy farovonlikni oshirish, balki mamlakatning siyosiy barqarorligini ham ta’minlashi mumkin.

Ashrapxanov Sunnatxon Kamol o‘g‘li - Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti 2-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Asamxodjayeva Shoira Shukurullayevna
TMII, dotsent v.b.

BARQAROR RIVOJLANISHNI TA’MINLASHDA YASHIL IQTISODIYOTNING ROLI

Yashil iqtisodiyot - bu tabiiy boyliklarni saqlash va atrof-muhitni muhofaza qilishni iqtisodiy rivojlanishning asosiy tamoyillariga birlashtiruvchi yangi siyosatdir. Yashil iqtisodiyot tabiiy boyliklarni tejash va chiqindilarni qayta ishlashga urg‘u beradi. Ishlab chiqarish va iste’mol uchun mo‘ljallangan energiya ta’minotida quyosh va shamol kabi toza energiya manbalari muhim rol o‘ynaydi. Yashil iqtisodiyot atrof-muhitni ifloslantiruvchi emissiyalarni kamaytirish va ekologik tozalikni saqlashga ko‘maklashadi; biologik xilma-xillikni muhofaza qilish va saqlashga yordam beradi; o‘rmonlarni qayta tiklash va muhofaza qilish orqali

iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashishda muhim rol o‘ynaydi.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish afzalliklari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

1. Suv resurslarini saqlash. Suv tanqisligi butun dunyoda bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham katta muammolardan biri bo‘lib, yashil iqtisodiyot suvni tejash va boshqarishga yordam beradi.

2. Havo ifloslanishini kamaytirish. Energiya samaradorligini oshirish va toza energiya manbalariga o‘tish havo sifatini yaxshilaydi.

3. Iqlim o‘zgarishiga moslashish. Yashil iqtisodiyot O‘zbekistonda iqlim o‘zgarishiga moslashishga yordam beruvchi chora-tadbirlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida yangilanuvchi muqobil energiya manbalarini joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, quyosh panellari orqali elektr energiyasini ishlab chiqarish, suv havzalaridan energiya ishlab chiqarish hamda shamol generatorlari orqali elektr energiyasini ishlab chiqarish shular jumlasidandir.

Ekologik tozalik va atrof-muhitni sifatli saqlash borasida quyidagi ishlar amalga oshirilmoqda:

1. Sanoat korxonalaridan va transport vositalaridan chiqadigan zararli moddalarni kamaytirish orqali havoning ifloslanishini oldi olinmoqda.

2. Chiqindilarni suv havzalariga tushishini oldini olish va suv resurslarini tejash orqali suv ifloslanishiga qarshi kurashilmoqda.

3. Chiqindilarni qayta ishlash va yo‘q qilish, ya’ni utilizatsiya tizimlari takomillashtirilmoqda.

Yashil texnologiyalar va rivojlangan infratuzilmaga investitsiyalar quyidagi sohalarga yo‘naltirilmoqda:

- binolar, transport va sanoatda energiya samaradorligini oshirish bo‘yicha texnologiyalarni joriy etish;

- quyosh va shamol energiyasi, biogaz va boshqa toza texnologiyalarni qo‘llab quvvatlash;

- toza suv ta’minoti, chiqindini qayta ishlash tizimlari va ekologik toza transport infratuzilmasini rivojlantirish.

Barqaror rivojlanishni ta’minlashda yashil iqtisodiyotning rolini oshirish borasida quyidagi taklif va tavsiyalarni berish mumkin:

- yashil iqtisodiyotni targ‘ib qilishda keng jamoatchilik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash zarur. Buning uchun keng ommaga ma’lumot tarqatish, ta’lim berish va ishtirokni alohida rag‘batlantirish kerak, ya’ni yashil iqtisodiyot haqida jamoatchilikni xabardor qilish, yashil texnologiyalar va ekologik muhofaza qilish bo‘yicha ta’lim berish hamda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan loyihalarda keng jamoatchilikni jalb qilish ko‘zlangan natijalarga erishish imkonini beradi;

- qonunchilik va normativ-huquqiy bazani takomillashtirish sohasida yashil iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlovchi qonunlarni ishlab chiqish va qabul qilish; mavjud me’yorlarni yashil iqtisodiyot talablariga muvofiqlashtirish va ekologik standartlarga rioya qilishni nazorat qilishni kuchaytirish maqsadga muvofiq;

- yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro tashkilotlar bilan

hamkorlik aloqalarini kengaytirish, mazkur sohaga doir ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash zarur.

Elena Salnikova - “Silk Road” International University of Tourism and Cultural Heritage, e-mail: yelena.salnikova@univ-silkroad.uz

SUSTAINABLE TOURISM ROLE TO BALANCE ECONOMIC DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL STEWARDSHIP

Abstract: Sustainable tourism is gaining momentum as a powerful tool to balance economic development with environmental stewardship. This article explores the notion of sustainable tourism, detailing its role in promoting economic growth while preserving natural and cultural resources. Key approaches and strategies employed to achieve sustainable tourism goals are discussed, drawing on case studies and theoretical insights. The article concludes by highlighting sustainable tourism as a dynamic pathway toward resilience and environmental equilibrium.

Keywords: Sustainable tourism, economic development, environmental stewardship, ecotourism, sustainable development, conservation.

Аннотация: Устойчивый туризм набирает обороты как мощный инструмент, позволяющий сбалансировать экономическое развитие и бережное отношение к окружающей среде. В данной статье рассматривается понятие устойчивого туризма, подробно описывается его роль в содействии экономическому росту при сохранении природных и культурных ресурсов. Обсуждаются ключевые подходы и стратегии, используемые для достижения целей устойчивого туризма, на основе тематических исследований и теоретических разработок. В заключение статьи подчеркивается, что устойчивый туризм - это динамичный путь к устойчивости и экологическому равновесию.

Ключевые слова: Устойчивый туризм, экономическое развитие, бережное отношение к окружающей среде, экотуризм, устойчивое развитие, охрана природы.

Annotatsiya: Barqaror turizm iqtisodiy rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilishni muvozanatlashning kuchli vositasi sifatida jadal rivojlanmoqda. Ushbu maqolada barqaror turizm kontseptsiyasi ko‘rib chiqilib, uning tabiiy va madaniy resurslarni saqlash bilan birga iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishdagi roli batafsil yoritilgan. Barqaror turizm maqsadlariga erishish uchun foydalaniladigan asosiy yondashuvlar va strategiyalar amaliy tadqiqotlar va nazariy ishlanmalar asosida muhokama qilinadi. Maqolaning yakunida barqaror turizm barqarorlik va ekologik muvozanat sari dinamik yo‘l ekanligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Barqaror turizm, iqtisodiy rivojlanish, atrof-muhitga hurmat, ekoturizm, barqaror rivojlanish, tabiatni muhofaza qilish

Introduction

Tourism remains one of the most potent economic drivers worldwide,

offering significant contributions to GDP, employment, and cultural exchange. However, its robust growth often poses challenges to environmental sustainability and resource conservation. The imperative for sustainable tourism arises from the need to safeguard ecological and cultural treasures while supporting economic development. This article examines sustainable tourism's role in balancing economic advancement with environmental protection, offering insights into its theoretical foundations and practical applications.

Theoretical Part

The theoretical framework of sustainable tourism is built upon the integration of three core sustainability pillars: economic, environmental, and socio-cultural. Each of these components plays a crucial role in harmonizing the benefits of tourism with the need to preserve and protect our planet's resources and cultural heritage.

1. Economic Sustainability

Economic sustainability in tourism focuses on ensuring that tourism development contributes to the long-term economic stability and prosperity of the host communities. This involves creating jobs, stimulating local economies, and encouraging investments that do not compromise future growth opportunities. Economic sustainability emphasizes:

- **Local Economic Benefit:** Encouraging local entrepreneurship by promoting small and medium-sized enterprises (SMEs) that provide goods and services to tourists. This approach helps retain more economic benefits within the local community.
- **Equitable Distribution of Wealth:** Ensuring that economic gains from tourism are fairly distributed across different segments of society, reducing inequality and improving overall community welfare.
- **Resilience and Diversification:** Developing diverse tourism products and services to reduce dependency on traditional tourism markets and enhance the destination's ability to withstand economic shocks.

2. Environmental Sustainability

Environmental sustainability entails minimizing the negative impacts of tourism activities on the natural environment while actively contributing to its conservation and restoration. Key aspects include:

- **Resource Efficiency:** Implementing practices that reduce energy and water consumption, promote waste management, and minimize pollution. Sustainable tourism encourages the use of renewable resources and eco-friendly technologies.
- **Biodiversity Conservation:** Protecting and enhancing natural habitats and ecosystems. This involves managing visitor numbers, creating protected areas, and supporting conservation projects to safeguard wildlife and plant species.
- **Climate Action:** Addressing the tourism industry's role in climate change by reducing carbon footprints, promoting sustainable transportation, and supporting global climate initiatives.

3. Socio-Cultural Sustainability

Socio-cultural sustainability focuses on preserving the cultural integrity, traditions, and social fabric of host communities while encouraging meaningful interactions between tourists and locals. This dimension includes:

- **Cultural Heritage Preservation:** Protecting historical sites, traditional practices, and cultural expressions from degradation or commodification due to tourism.
- **Community Engagement and Empowerment:** Involving local communities in tourism planning and development, ensuring their voices and needs are represented. This fosters ownership and increases the likelihood of sustainable outcomes.
- **Ethical and Respectful Tourism Relationships:** Promoting ethical conduct and cultural sensitivity among tourists, encouraging them to respect local customs and contribute positively to the community's social fabric.

Integrating the Three Pillars

The synergy of economic, environmental, and socio-cultural sustainability forms the backbone of sustainable tourism. Theoretical models, such as the Triple Bottom Line (TBL), emphasize the interconnectedness of these dimensions, advocating for holistic approaches that address all three aspects simultaneously.

Sustainable tourism theory suggests the use of tools and frameworks such as carrying capacity assessments, environmental impact assessments, and sustainability indicators to measure and guide tourism development. Additionally, multi-stakeholder collaboration, involving governments, private sector entities, NGOs, and local communities, is crucial for effective implementation.

In summary, the theoretical part of sustainable tourism underscores a multifaceted approach that balances economic growth with the need to preserve and protect natural and cultural resources. By incorporating these theoretical insights, destinations can develop tourism strategies that not only enhance economic prosperity but also ensure long-term environmental and cultural sustainability.

Methods

To achieve the delicate balance between economic growth and environmental stewardship in sustainable tourism, a variety of methods and strategies are employed. These methods incorporate innovative practices, collaborative approaches, and policy frameworks designed to support both the local economy and the ecosystem. Below, we explore the key methods used in implementing sustainable tourism.

1. Certification Schemes and Standards

Certification schemes play a significant role in promoting and recognizing sustainable practices in the tourism industry. These programs provide guidelines and benchmarks for tourism businesses to achieve environmental, economic, and social sustainability goals.

- **Global Sustainable Tourism Council (GSTC) Standards:** GSTC offers criteria and certification for destinations and accommodation facilities, ensuring adherence to sustainable practices. These standards include resource management, cultural preservation, and community engagement.
- **Eco-labels:** Labels such as Green Key and EarthCheck signal to tourists and stakeholders that certified businesses are committed to minimizing their environmental impact, enhancing their reputation and marketability.

2. Community-Based Tourism (CBT)

Community-based tourism emphasizes empowering local communities through active involvement in tourism planning and development, ensuring that they receive a fair share of the economic benefits.

- **Participatory Planning:** Engaging local communities in decision-making processes to develop tourism strategies that align with their needs and cultural values.
- **Local Ownership and Employment:** Promoting local ownership of tourism enterprises and prioritizing local employment to retain economic benefits within the community.

3. Policy and Governance

Effective governance and supportive public policies are critical for fostering sustainable tourism practices. Governments at all levels can implement policies that incentivize sustainable development.

- **Regulatory Frameworks:** Establishing regulations and policies that mandate sustainability standards, such as environmental impact assessments, zoning laws, and protected areas.
- **Incentives and Subsidies:** Offering financial incentives, such as tax breaks or grants, to businesses that adopt sustainable practices, thereby encouraging investment in sustainability.

4. Technological Innovations

Technology plays a pivotal role in supporting sustainable tourism by enhancing resource efficiency and improving management capabilities.

- **Smart Tourism Technologies:** Utilizing data analytics, IoT, and mobile applications to manage tourist flows, reduce congestion, and optimize resource use in destinations.
- **Carbon Footprint Reduction:** Implementing technologies that monitor and reduce carbon emissions, such as energy-efficient equipment, renewable energy sources, and eco-friendly transportation options.

5. Education and Awareness

Enhancing awareness and promoting education about sustainable tourism principles among stakeholders, including tourists, businesses, and local communities, fosters a culture of sustainability.

- **Tourist Education:** Providing information and resources to educate tourists on responsible travel behaviors and the importance of sustainability.
- **Training Programs:** Offering training and capacity-building programs for tourism operators to implement and benefit from sustainable practices.

6. Public-Private Partnerships (PPPs)

Collaboration between the public sector, private companies, NGOs, and academic institutions is vital in advancing sustainable tourism objectives.

- **Collaborative Initiatives:** Developing joint projects that leverage the strengths and resources of different sectors to address sustainability challenges in tourism.

- **Stakeholder Engagement:** Fostering interactive dialogues and partnerships to ensure cohesive, inclusive, and comprehensive approaches to sustainable tourism development.

In summary, the methods for achieving sustainable tourism are diverse and interlinked, combining regulatory, technological, community-based, and collaborative approaches. By employing these methods, destinations and tourism operators can effectively balance economic growth with the need to protect and preserve valuable natural and cultural resources. The success of these efforts relies on a concerted commitment to sustainability from all stakeholders involved in the tourism ecosystem.

Conclusions

Sustainable tourism is instrumental in aligning economic progress with ecological and cultural preservation. Through strategic planning and an inclusive approach that encompasses environmental, economic, and socio-cultural dimensions, sustainable tourism can lead to resilient communities and ecosystems. As global awareness and demand for responsible tourism rise, it becomes imperative for stakeholders to embrace and implement sustainable practices. This collective effort is essential to safeguarding the planet's natural and cultural resources for future generations while supporting vibrant, economically viable communities.

References

1. World Travel & Tourism Council (WTTC) - Economic Impact of Tourism: wttc.org
2. Global Sustainable Tourism Council (GSTC) - Sustainable Tourism Standards: gstcouncil.org
3. United Nations World Tourism Organization (UNWTO) - Sustainable Tourism and the SDGs: unwto.org
4. Case Studies on Community-Based Tourism: Responsible Travel - responsibletravel.com
5. "Sustainable Tourism: Principles, Contexts and Practices" - David Weaver (Book)

Fattoyev Olimjon G‘ayrat o‘g‘li - Tayanch doktorant, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, e-mail: olimjon.fattoyev.99@mail.ru, tel:+998975535667

DAVLAT BUDJETI TAQCHILLIGINI MOLIYALASHTIRISHDA ICHKI VA TASHQI MANBALARDAN OPTIMAL FOYDALANISH

Annotatsiya. Maqolada davlat budjeti holati, undagi reja ko‘rsatkichlari va amaldagi ijro o‘rtasidagi nomutanosiblik hamda davlat moliyasining asosiy bo‘g‘inlari bo‘lgan davlat byudjeti va davlat qarzi holati tahlil qilingan. Davlat qarzi tarkibida ichki qarz ulushini orttirish bo‘yicha fikrlar berilgan hamda bu jarayonning mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta’sirlari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: davlat budjeti, davlat qarzi, ichki qarz, tashqi qarz, budjet ijrosi, konsolidatsiyalashgan budjet.

Аннотация. В статье анализируется состояние государственного

бюджета, несоответствие плановых показателей фактическому исполнению, а также состояние государственного бюджета и государственного долга, которые являются основными звеньями государственных финансов. Приведены мнения об увеличении доли внутреннего долга в составе государственного долга, а также отмечено положительное влияние этого процесса на экономику страны.

Ключевые слова: государственный бюджет, государственный долг, внутренний долг, внешний долг, исполнение бюджета, консолидированный бюджет.

Abstract. The article analyzes the state of the state budget, the disparity between the plan's indicators and actual implementation, and the state of the state budget and state debt, which are the main links of state finance. Opinions on increasing the share of domestic debt in the composition of the state debt are given, and the positive effects of this process on the country's economy are mentioned.

Key words: state budget, state debt, internal debt, external debt, budget execution, consolidated budget.

Kirish. Budjet taqchilligi – bu budjet xarajatlarining daromadlaridan oshishi natijasida hosil bo‘ladigan moliyaviy holat bo‘lib, jahondagi deyarli barcha davlat o‘z tarixida bunday iqtisodiy holatga duch keladi. Nazariy jihatdan balanslashgan, ya’ni davlat budjeti daromadlari va xarajatlari teng bo‘lgan budjet tushunchasi mavjud bo‘lsada, amaliy jihatdan bunday holatga erishish juda qiyin jarayon hisoblanadi. Chunki rejadagi balanslashgan budjet ijrosini ta’minlashda bir qator ichki va tashqi ta’sirlar natijasida budjetning daromad yoki xarajat qismida ko‘zda tutilmagan o‘zgarishlar kuzatiladi.

Budjetning moliyaviy-iqtisodiy rejalashtirilgan daromadlar tarbiki benuqson, o‘sib borish tartibida ishlashi, davlat xarajatlari esa daromadlardan oshmaydigan davlatni tasavvur qilish qiyin. Sababi hozirgi kundagi butun jahon glaballashuvi jarayonida barcha mamlakatlarda bosh islohotchi sifatida u yoki bu ma’noda davlat bosh rolga chiqadi hamda o‘z funksiya va vazifalarini bajarishi uchun unga moliyaviy manba sifatida davlat budjeti kerak bo‘ladi. Jahon tajribasi dalolat berishicha, budjet taqchilligi muammosini optimal hal etgan mamlakatlar ko‘p emas, ular – Germaniya, Yaponiya va Shvetsariya. Hattoki AQSh uzoq davr mobaynida har yili sezilarli davlat budgeti taqchilligiga ega davlatdir. Bu taqchillikni qoplash maqsadidagi olingan qarz mablag‘lari ayni vaqtda (27.10.2024 soat 14:46)to‘lanishi kerak bo‘lgan foizlar bilan birga hisoblanganda 35.827873063 trln. dollarni[1] tashkil etadi. Joriy holatdagi AQShning davlat qarzi miqdorini o‘ta aniqlikda keltirishimizga sabab shundaki, olingan qarzlarning foizlari hisobiga davlatning qarz mablag‘lari soniyasiga o‘rtacha 30 dollarga ortmoqda.

Davlat budjeti taqchilligi, uni turli yo‘llar orqali qoplash hamda optimal moliyalashtirish nisbatini belgilab olish borasida ham mamlakatimizda ilmiy-amaliy ishlar olib borilmoqda. 2022-2026 yillarga mo’ljallangan yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasining «Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o’sish sur’atlarini ta’minlash» deb nomlangan uchinchi ustuvor yo’nalishidagi 21-

[1] www.usdebtclock.org

maqsadda «Davlat byudjeti taqchilligini qisqartirish va 2023 yildan yalpi ichki mahsulotga nisbatan uning 3 foizdan oshib ketmasligini ta’minlash» va «Davlat qarzini boshqarishda yiliga yangi jalb qilingan tashqi qarz mikdori 4,5 milliard AQSh dollaridan oshib ketmasligini ta’minlash» belgilangan[2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Davlat budjeti taqchilligi, uni moliyalashtirish hamda davlat qarzining makroiqtisodiy barqarorligini ta’minlash muammosi qator xorijlik iqtisodchi olimlar tomonidan o’rganilgan. Jumladan, A.Smit, D.Rikardo, J. Keynslarning ishlarida yoritib berilgan.

Budjet nobalanslashuvi muammosiga turli iqtisodiy adabiyotlarda bir-biridan farq qiladigan yondashuvlarni uchratish mumkin. Lekin ohirgi paytda iqtisodchilarning ko‘pchiligi bu borada XX asrning buyuk iqtisodchisi J.Keyns fikriga qo‘shiladilar. J.Keyns va uning fikrlarini yanada to‘ldirib borgan Keynschilar nuqtai nazariga ko‘ra budjet taqchilligi fiskal siyosat yuritishning oddiy oqibati hisoblanadi. Har bir mazkur taqchillikning asoslanganligi iqtisodiyot yalpi xarajatlarida davlat ulushi miqdorining davlat tomonidan tartibga solinishi zarurligiga bog‘liq. Keynschilar fikriga ko‘ra balanslashgan budjet iqtisodiyot muvozanat holatida, to‘la bandlike holatida bo‘lganda mavjud bo‘ladi. Bunda to‘la bandlik iqtisodiyotning yalpi xarajatlarini ko‘paytiradigan omillar o‘lchami to‘la bandlik bandlik iqtisodiyotning yalpi xarajatlarini kamaytiradigan omillar o‘lchamiga teng bo‘ladi. Agar yuqorida aytib o‘tilgan shartlardan bittasi ham bajarilmasa, budjetning balanslashmaganligi asoslanadi.

Tahlil va natijalar. O‘zbekiston Respublikasining 25.12.2023-yildagi 886-sonli “2024-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”gi qonuniga asosan 2024-yil uchun konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligi 52 609,9 mlrd.so‘m miqdorida rejalashtirilgan hamda bu ko‘rsatkich 2025 va 2026-yillar uchun mos ravishda 45 727,6 va 51 597,0 mlrd. so‘m miqdorida mo‘ljal qilingan. Ayni vaqtdagi rejalashtirilgan budjet taqchilligi mamlakat YaIMga nisbatan 4% miqdorida belgilangan.

1-jadval

2022- 2024 -yillar uchun mo‘ljallangan budjet parametrlari, mlrd so‘m (reja)[3]

T/r	Yillar					
Ko‘rsatkichlar	**2022**	**YaIMga nisbatan, %**	**2023**	**YaIMga nisbatan, %**	**2024**	**YaIMga nisbatan, %**
Davlat budjeti va maqsadli jamg‘armalari taqchilligi	15 654	1.8	24721	2.3	40 882	3.1
Tashqi qarz hisobidan davlat dasturlariga xarajatlar	10 696	1.2	7 813	0.7	11 750	0.9
Konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligi	25 546	3.0	32 534	3.0	52 609	4.0

Yuqoridagi ma’lumotlarni tahlili asosida ko‘rinadiki, dastlabki 2 yilda

[2] O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo’ljallangan yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risidalgi Farmoni

[3] www.lex.uz

konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligi YaIMga nisbatan 3% hamda 2024- yil uchun qilingan budjet mo‘ljalida 4% etib belgilangan. Bunda asosiy taqchillikning o‘sish miqdori davlat budjetida kutilgan. Shuni ham ta’kidlash joizki, yuqoridagi jadvalda O‘zbekiston Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi daromadlari va xarajatlaridan kelib chiqqan holda ushbu jamg‘armadagi taqchillik holatini ham keltirish mumkin. Lekin mazkur holatdagi summa umumiy miqdordagi taqchillikning juda kichik summasini tashkil etgani sababli bu ko‘rsatkich keltirilmagan.

2-jadval

2022- 2024 -yillardagi budjet ijrosi, trln so‘m

T/r	Yillar					
Ko‘rsatkichlar	2022	YaIMga nisbatan, %	2023	YaIMga nisbatan, %	2024 (6 oylik ijro)	YaIMga nisbatan, %
Konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligi	35.2	4.0	59.0	5.5	34.5	2.4

2022-24-yillardagi budjet ijrosiga e’tibor beradigan bo‘lsak, ushbu yillar uchun qilingan reja ko‘rsatkichlariga amaldagi holat to‘g‘ri kelmasligiga guvoh bo‘lamiz. Ayniqsa 2023-yil uchun qilingan YaIMga nisbatan 3%li budjet taqchilligi 5.5% ga qadar oshib ketgan. Vaholangki, aynan 2023-yil “2022-2026 yillarga mo’ljallangan yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”ni amalga oshirishdagi dastlabki yillari edi. Mazkur holatdan xulosa qilishimiz mumkinki, nafaqat 2023-yil uchun budjet reja ko‘rsatkichlari to‘gri mo‘ljal qilinmagan balki Taraqqiyot strategiyasidagi belgilab berilgan maqsa va vazifalarning ijrosi to‘liq ta’minlanmagan.

Mamlakatimizda mavjud davlat budjeti taqchilligini qoplashda faol qarzli moliyalashtirish amaliyotidan foydalaniladi.

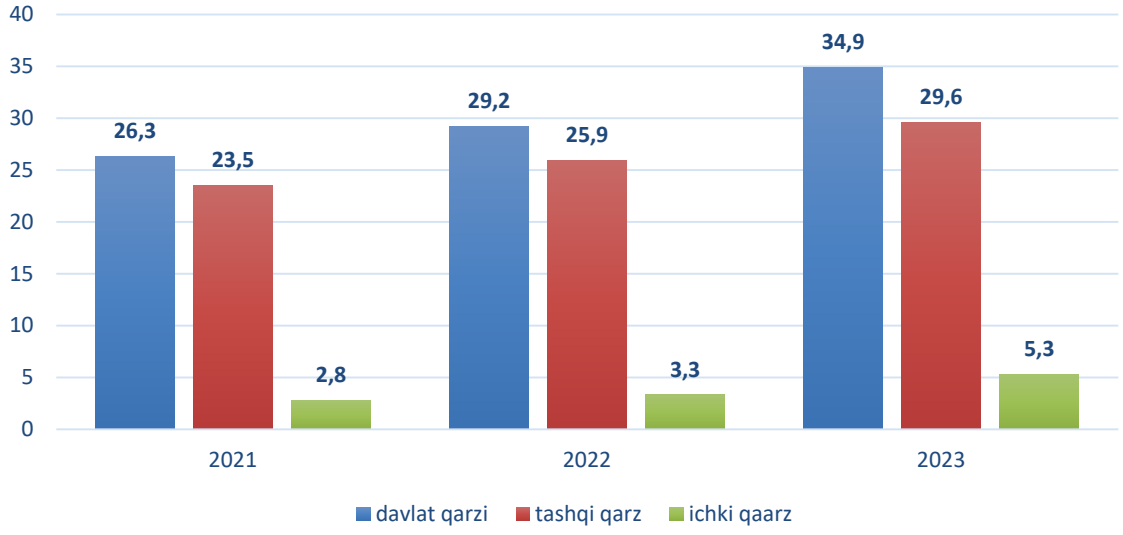

1-rasm. Davlat qarzi dinamikasi[4] mlrd dollar

2021-yildagi davlat qarzi tarkibida ichki qarzlar ulushi 10.6% ni tashkil etgan

[4] O’zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi ma‘lumotlari asosida muallif ishlanmasi

va bu ko‘rsatkich keying yilda 11.3%ga yetgan. 2023-yilga kelib 15%li ichki qarzga ega bo‘lgan, umumiy qiymati 34.9 mlrd dollar bo‘lgan davlat qarzi shakllangan. Davlat qarzi so‘ngi uch yilda 32% ga ortganini hisobga olsak umumiy qarz miqdorida ichki qarz ulushining o‘sish dinamikasini ko‘rsatmoqda.

Xulosa va takliflar.

O‘zbekistondagi budjet ijrosi, uni reja ava amaliy ko‘rsatkichlarini o‘rganish, qarzli moliyalashtirish hamda uni tarkibidagi tashqi va ichki qarz nisbatlarini tahlil qilish orqali quyidagicha takliflarni keltirish mumkin:

- Davlarning budjet reja ko‘rsatkichlarini tuzishning aniqlik darajasini oshirish;
- Budjet ijro nazoratini kuchaytirish;
- Davlat qarzli tarkibida ichki qarz miqdorini oshirish.

Nima uchun davlat qarzi tarkibida ichki qarz miqdorini orttirishimiz kerak? Sababi ichki qarz davlatdagi nafaqat budjet taqchilligi muammosini, balki boshqa bir qator moliyaviy maslalalarda ham harakatlantiruvchi drayver ro‘lini amalga oshirishi mumkin. Ular quyidagilar:

- Moliya bozori jozibadorligini oshirish;
- Yuridik va jismoniy shaxslarning bo‘sh turgan pul mab’lag‘larini harakatga keltirish;
- Davlat obligatsiyalari va boshqa ko‘rinishdagi moliyaviy instrumentlardan foydalanish orqali kam riskli moliyaviy aktivlarni muomalaga kiritish;
- Milliy valyuta qadrini oshirish;
- Pul aylanish tezligini oshirish va h.k.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo’ljallangan yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risidalgi Farmoni.
2. Zaynalov J.R., Aliyeva S.S., Xusanov B.Sh., Latipova Sh.M. “Davlat budjeti” O‘quv qo‘llanma – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2021.
3. Зайналов Д.Р., “Проблемы эффективности управления финансовой системой в условиях инновационного развития экономики”, MP, vol. 43, pp. 675–680, Dec. 2023.
4. Fattoev O. Causes and Consequences of Budget Deficit //EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY. – 2023. – Т. 3. – №. 9. – С. 34-40.
5. www.lex.uz
6. www.stat.uz
7. www.usdebtclock.org

Jumayeva Muxlisa Abdug‘ani qizi – PhD, Alfraganus universiteti

e-mail: jumaeva4664gmail.com ORCID: 0000-0001-8999-1776

INKLUZIV TADBIRKORLIKNING MAMLAKAT IQTISODIYOTINING BARQAROR RIVOJLANISHIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Annotatsiya: Ushbu maqola iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish uchun inkluziv tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash zarurati va uning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka ta’sirini yoritishga bag‘ishlangan. Bunda inkluziv tadbirkorlik tushunchasi ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va iqtisodiy faollikni oshirishga ko‘maklashuvchi omil sifatida ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, inklyuziv tadbirkorlikning ekologik barqarorlikka qo‘shadigan hissasi, aholining zaif qatlamlariga iqtisodiy imkoniyatlar yaratishdagi roli, davlat va xalqaro tashkilotlarning qo‘llab-quvvatlashi hamda iqtisodiy o‘sishga qo‘shgan hissasi haqida tahlillar va amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Inkluziv tadbirkorlik, barqaror rivojlanish, ijtimoiy adolat, kichik biznes, davlat qo‘llab-quvvatlashi, kam ta’minlangan qatlam

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО БИЗНЕСА В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

Аннотация: Данная статья посвящена выяснению необходимости поддержки инклюзивного предпринимательства для устойчивого экономического развития и его влияния на социальную и экономическую стабильность. При этом концепция инклюзивного предпринимательства рассматривается как фактор, способствующий сокращению социального неравенства, созданию новых рабочих мест и повышению экономической активности. Также представлены анализ и практические рекомендации о вкладе инклюзивного предпринимательства в экологическую стабильность, его роли в создании экономических возможностей для уязвимых слоев населения, поддержке государственных и международных организаций, его вкладе в экономический рост.

Ключевые слова: Инклюзивное предпринимательство, устойчивое развитие, социальная справедливость, малый бизнес, государственная поддержка, малообеспеченная группа населения.

ROLE AND IMPORTANCE OF INCLUSIVE BUSINESS IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY'S ECONOMY

Abstract: This article is devoted to identifying the need to support inclusive entrepreneurship for sustainable economic development and its impact on social and economic stability. At the same time, the concept of inclusive entrepreneurship is considered as a factor that helps reduce social inequality, create new jobs and increase economic activity. It also provides analysis and practical recommendations on the contribution of inclusive entrepreneurship to environmental stability, its role in creating economic opportunities for vulnerable groups of the population, support

from government and international organizations, and its contribution to economic growth.

Keywords: Inclusive entrepreneurship, sustainable development, social justice, small business, government support, low-income group of the population.

Bugungi kunda mamlakatlarning iqtisodiy taraqqiyoti faqat yirik bizneslar va sanoat rivoji bilan emas, balki har bir fuqaroning iqtisodiyotdagi faol ishtiroki orqali ham belgilanmoqda. Shu maqsadda dunyoda va mamlakatimizda “inklyuziv tadbirkorlik” tushunchasi dolzarb bo‘lib bormoqda. Inkluziv tadbirkorlik – iqtisodiy resurslar va imkoniyatlarni jamiyatning barcha qatlamlariga taqdim etishni maqsad qiluvchi yondashuvdir. Bu ayniqsa yoshlar, ayollar, nogironlar va kam ta’minlangan qatlamlar uchun iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish yo‘li bilan iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish uchun muhim omil hisoblanadi.

Inkluziv tadbirkorlik nafaqat ijtimoiy adolatni ta’minlaydi, balki iqtisodiy o‘sishni ham jadallashtiradi. Bu jarayonda kam ta’minlangan va iqtisodiy imkoniyatlardan chetda qolgan qatlamlar iqtisodiyotda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa butun iqtisodiy tizimni harakatga keltiradi va daromadlarni teng taqsimlashga ko‘maklashadi. Misol uchun, Janubiy Koreya va Singapur kabi mamlakatlar iqtisodiy o‘sishining sabablaridan biri bu davlat tomonidan kichik va o‘rta bizneslarning inklyuzivligini oshirishda amalga oshirilgan chora-tadbirlar bo‘lgan. Shu yo‘l bilan bu mamlakatlar iqtisodiyoti barqaror o‘sishni ta’minlagan desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Ma`lumki, inkluziv tadbirkorlik iqtisodiy faoliyatlarda barcha qatlamlarning ishtirokini ta’minlash va ularga teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan tamoyildir. U yerda ijtimoiy va iqtisodiy tabaqalashuvni kamaytirish, kam ta’minlangan qatlamlarga yangi ish o‘rinlarini yaratish va umumiy iqtisodiy farovonlikka erishish asosiy maqsadlardan hisoblanadi. Jumladan, chekka hududlarda mikro, kichik va o‘rta tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rivojlantirish orqali aholiga nafaqat daromad manbai yaratish, balki mahalliy iqtisodiyotni jonlantirish va kambag‘allikni qosqartirish imkoniyati ham vujudga keladi.

BMT tomonidan qabul qilingan Barqaror rivojlanish maqsadlari ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni qamrab oladi. Inkluziv tadbirkorlik esa ushbu jihatlarni uyg‘unlashtirishga yordam beradi. Jamiyatdagi iqtisodiy notenglik darajasi pasaygani sayin barqaror rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratiladi. Inkluziv tadbirkorlik aynan shunga xizmat qilib, ijtimoiy tenglik va iqtisodiy adolatni ta’minlaydi. O‘zbekiston ham 2030-yilgacha bo‘lgan davrdagi global kun tartibida qo‘yilgan vazifalarni bajarish va “Barqaror rivojlanish maqsadlari” sohasidagi 16 ta milliy maqsadga erishish uchun ko‘plab manfaatdor tomonlar ishtirokidagi sheriklikka shuningdek keng qamrovli yondashuvga sodiq ekanini tasdiqlagan.

Inkluziv tadbirkorlik yangi ish o‘rinlari yaratish orqali iqtisodiyotni faollashtirishda alohida ahamiyatga ega. O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda ayollar va yoshlar orasida tadbirkorlikni rivojlantirish aholining turli qatlamlarini iqtisodiy faolligini yanada oshirishga xizmat qiladi. Inkluziv tadbirkorlik orqali jamiyat a`zolari o‘z qobiliyat va resurslarini samarali ishga solib,

iqtisodiyotda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Buni “Yoshlar – kelajagimiz” dasturi misolida ko‘rsak, ushbu dastur orqali yoshlar o‘z biznes g‘oyalarini amalga oshirish uchun moliyaviy qo‘llab-quvvatlanmoqda. Bu faqat ish o‘rinlari yaratish bilan cheklanmasdan, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish va aholi daromadlarini oshirishga ham xizmat qilmoqda. “Yoshlar – kelajagimiz” Davlat dasturi doirasida 3 ming 161 ta biznes loyihaga jami 408,8 mlrd. so‘m miqdorida imtiyozli kredit mablag‘lari ajratish orqali 20 ming 34 ta yangi ish o‘rni yaratilishiga erishildi. Jumladan, ishlab chiqarish sohasida 191,7 mlrd. so‘mlik 1 ming 462 ta xizmat ko‘rsatish sohasida 140,6 mlrd. so‘mlik 1 ming 72 ta, qishloq xo‘jaligi sohasida 93,7 mlrd. so‘mlik 715 ta loyiha realizatsiya qilindi.

Darhaqiqat, inkluziv tadbirkorlikning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun davlat va xalqaro tashkilotlar tomonidan qo‘llab-quvvatlash juda muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat tomonidan mikro, kichik va o‘rta tadbirkorlar uchun soliq imtiyozlari, subsidiyalar va kredit imkoniyatlari taqdim etilishi orqali ularning faoliyatini rivojlantirish va kengaytirish eng ko‘p uchraydigan dastaklar qatoriga kiradi. O‘zbekistonda inkluziv tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ko‘plab maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. Bu dasturlar orqali ayollar va nogironlar kabi ijtimoiy zaif qatlamlarga ham tadbirkorlik bilan shug‘ullanish imkoniyati beriladi, bu esa iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, inkluziv tadbirkorlik mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida o‘ta muhim rol o‘ynaydi. U barcha qatlamlarni iqtisodiy faoliyatga jalb qilish orqali iqtisodiy tengsizlikni kamaytiradi, yangi ish o‘rinlari yaratadi, ijtimoiy barqarorlikni oshiradi va ekologik barqarorlikka hissa qo‘shadi. Shu boisdan inkluziv tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar davlat va xalqaro miqyosda keng ko‘lamda amalga oshirilishi lozim. Bu kabi chora-tadbirlar qatorida davlat tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish, ta’lim va malaka oshirish dasturlarini yaratish, qishloq joylarida infratuzilmani rivojlantirish, mahalliy resurslardan samarali foydalanish bo‘yicha loyihalarni qo‘llab-quvvatlash hamda kichik va o‘rta korxonalarga axborot va maslahat xizmatlarini ko‘rsatish kabi amaliy qadamlarni taklif sifatida aytish o‘tish zarur.

Kholmo‘minov Khumoyun - PhD student of the National University of Uzbekistan

THE ROLE AND IMPORTANCE OF LOGISTICS SERVICES IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Abstract: In this article, the role of logistics services in our national economy and its importance are highlighted, mainly the contribution of logistics services to economic sectors, their share in GDP and the role of the country in the social sphere are also researched.

Key words: Logistics, sustainable development, logistic processes, integration, logistic chain, logistic functions, production.

Annotatsiya: Ushbu maqolada logistik xizmatlarning milliy

iqtisodiyotimizda tutgan o‘rni va uning ahamiyati yoritilgan bo‘lib, asosan logistik xizmatlarning iqtisodiy tarmoqlarga qo‘shayotgan hissasi, Yaimdagi ulushi va mamlakatning ijtimoiy sohadagi o‘rni ham tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: Logistika, barqaror rivojlanish, logistik jarayonlar, integratsiyalashuv, logistik zanjir, logistik funksiyalar, ishlab chiqarish.

Аннотация: В данной статье освещена роль логистических услуг в нашей национальной экономике и ее значение, а также исследован вклад логистических услуг в отрасли экономики, их доля в ВВП и роль страны в социальной сфере.

Ключевые слова: Логистика, устойчивое развитие, логистические процессы, интеграция, логистическая цепочка, функции логистики, производство.

Logistics services play a critical role in the sustainable development of national economies. By efficiently managing the movement, storage, and distribution of goods, logistics contributes to economic growth, resource optimization, and environmental sustainability. This article explores the significance of logistics services and their impact on the sustainable development of national economies.

In order to ensure stable growth of the national economy and improve macroeconomic indicators, it is necessary to improve the results in each branch of the economy. In our country, logistic services play an important role in ensuring continuity of regular activities of all economic sectors. In particular, in our country, logistics services have a special place in the field of services. As a result of the targeted state programs implemented in this direction, together with the increase in the number of enterprises operating in the logistics sector, the creation of services such as the delivery of the necessary products at the right time and to the right place within the framework of meeting the demand of consumers for products, not only the activities of manufacturers but also stimulates the increase of consumer demand for products[1].

According to analyses, from 2010 to 2023, the volume of gross added value in the sectors of Uzbekistan’s national economy has improved, with the share of transportation and storage services reaching 56.7 trillion soums in 2023, accounting for 5.3% of GDP. Although the share of transportation and storage services in GDP decreased from 7.7% to 5.3% during the observed period, the absolute amount increased significantly from 6.9 trillion soums to 56.7 trillion soums. This indicates the rapid development of logistics services in the country[2].

Analyzing the above data, we can see a positive growth trend in the overall contribution of transportation and storage services to the national GDP year by year. Particularly, due to the incentives created for foreign and local entrepreneurs in the sector, the gross added value in this field increased by 4.5 times from 2010 to 2019, while during the period from 2020 to 2023, this value grew by nearly 2 times.

Logistics services also play an important role in the social sphere of our country. In particular, several hundred thousand residents of our country are engaged in logistics services today (look at the photo 1). Also, food safety of the population is ensured through logistic services, and consumers have the opportunity

to consume ecologically clean products.

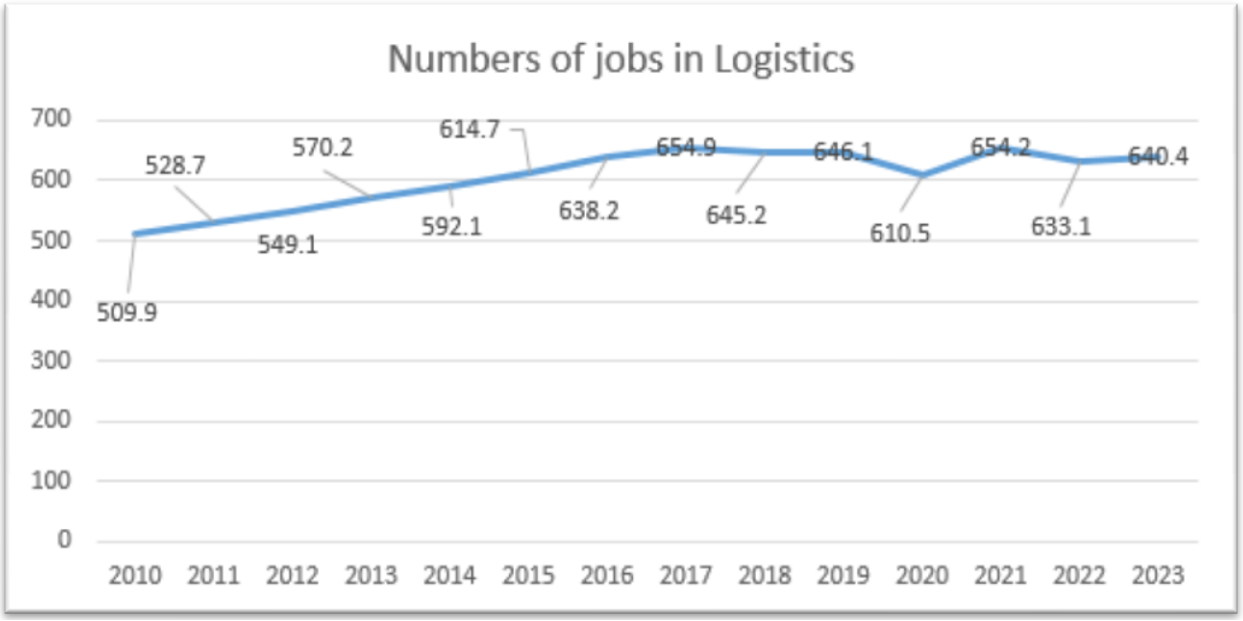

Photo 1. The number of people who works in logistics sector of Uzbekistan (in thousands) [3]

Moreover, Logistics plays a pivotal role in the sustainable development of Uzbekistan's economy. As the country continues to modernize and diversify its economic sectors, efficient logistics services are essential for ensuring the smooth flow of goods and services. There are several positive aspects of logistics services in the sustainable development of the country's economy:

- **Enhancing Economic Efficiency.** Efficient logistics systems streamline supply chains, reducing lead times and operational costs. In Uzbekistan, where various sectors-from agriculture to manufacturing-are crucial for economic stability, improved logistics can enhance productivity. By optimizing transportation routes and inventory management, businesses can operate more effectively, contributing to overall economic efficiency.
- **Supporting Trade and Market Expansion.** Logistics services are vital for supporting both domestic and international trade. As Uzbekistan seeks to integrate more fully into global markets, robust logistics networks enable the timely and cost-effective movement of goods across borders. This connectivity facilitates export opportunities and strengthens trade relationships, vital for the country's economic growth.
- **Promoting Regional Development.** Efficient logistics can stimulate regional development by connecting remote areas with urban centers. By improving access to markets and resources, logistics services can promote economic activity in less developed regions, thus helping to reduce regional disparities. This is particularly important in Uzbekistan, where rural development is a key component of national policy.[4]
- **Creating Employment Opportunities.** The growth of the logistics sector leads to job creation in various areas, including transportation, warehousing, and supply chain management. As more companies invest in logistics infrastructure, the

demand for skilled labor increases, helping to reduce unemployment and improve living standards in the country.

➢ **Environmental Sustainability.** Logistics also plays a critical role in promoting environmental sustainability. By optimizing transport routes and employing green logistics practices, such as using energy-efficient vehicles and reducing waste, Uzbekistan can minimize its environmental footprint. Sustainable logistics practices contribute to the country's broader goals of reducing carbon emissions and promoting eco-friendly economic growth.

➢ **Supporting Policy Implementation.** The National government has implemented various policies aimed at enhancing the logistics sector. These include investments in infrastructure, modernization of transport networks, and development of logistics hubs. Effective implementation of these policies is essential for realizing the full potential of logistics in fostering sustainable economic development.

In conclusion, logistics is a fundamental component of Uzbekistan's sustainable economy. By enhancing efficiency, supporting trade, promoting regional development, creating jobs, and advancing environmental sustainability, logistics services significantly contribute to the country's economic growth. As Uzbekistan continues to develop its logistics infrastructure and practices, the sector will play an increasingly important role in achieving sustainable economic objectives and improving the quality of life for its citizens.

List of used literature

1. Deimante Sulskyte The impact of logistics sector on sustainable development, Kaunas University of Technology, December 2019, DOI:10.15388/OpenSeries.2019.18407

2. https://stat.uz/uz/

3. https://logistika.uz/en/

4. Yusufkhonov Zokirkhan Yusufkhan ugli Topical issues of improving the quality of road transport in the Republic of Uzbeksitan, Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, Volume 1/issue 7, Issn 2181-1784, 2021y.

Mansurov Saidxo'ja Kamalovich - "International school of finance and technology" институти ўқитувчиси, "Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti" tayanch doktoranti

TO'QIMACHILIK KORXONALARIDA EKSPORT STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH: O'ZBEKISTON TAJRIBASI VA XALQARO AMALIYOT

Kirish. O'zbekiston to'qimachilik sanoati mamlakat iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishida eksportning o'rni katta bo'lib, ayniqsa to'qimachilik mahsulotlarini tashqi bozorlarga chiqarish O'zbekistonning xalqaro iqtisodiy aloqalarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan ham mamlakat eksport strategiyasini takomillashtirish va

xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni oshirish dolzarb masalalardan biridir. Ushbu tezisda O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatining hozirgi holati, xalqaro amaliyotda eksport strategiyalari va ularni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ko‘rib chiqiladi.

O‘zbekistonda to‘qimachilik sanoatining rivojlanishi.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, to‘qimachilik sanoatini rivojlantirish davlatning ustuvor ahamiyatga ega bo‘lgan tarmoqlaridan biri sifatida e'tirof etildi. Sifatli pahta xom ashyo zaxirasi mavjudligi chuqur qayta ishlash sanoatining katta potensialini namoyon etadi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida mamlakat pahta xom ashyo yetishtirib eksport qilish tizimi mavjud edi. Ushbu ko‘rsatkichlar 2010 yilga kelib, chuqur qayta ishlash sanoatiga o‘tilib, ip-kalava, trikotaj mato, uni bo‘yash va tayyor mahsulot ishlab chiqarish hajmi oshganligi bilan bog‘liq bo‘ldi. Bu borada Hukumat yirik xorijiy investitsiyalar kiritish, xomashyo yetishtirishni rag‘batlantirish va ishlab chiqarishni modernizatsiyalashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirdi. O‘zbekiston, dunyoda to‘qimachilik mahsulotlari eksportida yetakchi davlatlardan biri bo‘lishga intilib, sohaning eksport salohiyatini oshirishga katta e'tibor qaratmoqda.

Mamlakatda paxta yetishtirish va uni qayta ishlashdan tortib, tayyor mahsulot ishlab chiqarishga qadar barcha bosqichlarni o‘z ichiga oladigan vertikal integratsiya tizimi ishlab chiqilgan. Bu tizim eksport qilinadigan mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirishga imkon beradi. Aynan 2016 yilga kelib, O‘zbekiston Respublikasi to‘qimachilik sanoatining transformatsiya qilish jarayoniga qaratilgan islohotlar amalga oshirilib, strategik maqsadlar belgilab olindi. Bular barchasi mamlakat rahbari tomonidan tub islohotlar amlga oshirish bilan boshlandi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shaxsan mamlakatimiz rahbari tomonidan ilgari surgan tashabbus pirovardida bolalar mehnati, o‘qituvchi va tibbiyot hodimlarini pahta terimiga majburan jalb qilishga butkul barham berilib, natijada xalqaro pahta koalitsiyasi tomonidan (Cotton campaign) O‘zbekiston pahtasidan bo‘lgan mahsulotlarga boykot 2022 yilga kelib olib tashlandi.

Buning natijasida eksport mahsulotlari 2023 yilga kelib 2017 yilga nisbatan 3 karrasiga oshib 3,4 mlrd dollarni tashkil qildi. Tayyor mahsulotlar hajmi to‘qimachilik sanoatidagi ulushi ham sezilarli ravishda oshib bormoqda. Yana bir islohotlardan biri O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 14-dekabrdagi “To‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi” PF-5285 sonli farmoni qabul qilindi. Farmon mohiyati mamlakat pahta xom ashyosini chuqur qayta ishlash asosida qo‘shimcha qiymat mahsulotlar ishlab chiqib ularni xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirishdan iborat bo‘ldi hamda qo‘shimcha qiymat zanjirini yaratish maqsadida pahta-to‘qimachilik klasterlar tashkil etildi. Bugungi kunga kelib jami pahta-to‘qimachilik klasterlar soni 142 tani tashkil etadi, shundan 10 ta klaster xom ashyodan tortib tayyor mahsulotgacha bo‘lgan bosqichlarni o‘z ichiga oladi.

Bugungi kunga to‘qimachilik mahsulotlarini xalqaro bozorlarga diversifikatsiya qilish jarayonlariga keng amalga oshirilib kelmoqda. Jumladan Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga turli xil assortimentga ega mahsulotlar eksporti amalga oshirib kelinmoqda. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, xalqaro koalitsiya

tomonidan O‘zbekiston pahta boykotiga bo‘lgan ta’qiq olib tashlangach Yevropa bozorlariga kirish sezilarli darajada o‘sganligi yaqqol namoyon bo‘ldi.

Klaster sub’yektlari mamlakat paxtasini xalqaro me'yor va standartlarga mos keladigan darajada yetishtirish ularni yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, chuqur qayta ishlashda soha rivojiga doir Xukumat tomonidan juda ko‘plab qaror va farmonlar qabul qilingan bo‘lib, buning pirovardida O‘zbekistonda ishlab chiqarilgan yarim tayyor va tayyor mahsulotlarni xalqaro bozorlarda raqobatbardosh bo‘lishi uchun muhim omil bo‘lib xizmat qiladi desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Xalqaro amaliyotda eksport strategiyalari

Dunyo bo‘ylab rivojlangan davlatlarning eksport strategiyalariga nazar solsak, ularning asosiy muvaffaqiyat omillari sifatida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

1-Rasm. Xalqaro amaliyotda eksport strategiyalari.

1. **Bozor tahlili va segmentatsiyasi**: Rivojlangan davlatlar eksport strategiyasini tuzishda avvalo bozor tahlili va segmentatsiyasiga katta e'tibor beradi. Bozor ehtiyojlarini to‘g‘ri aniqlash, xaridorlar talabini o‘rganish va mahsulotlarni ushbu talabga moslashtirish eksport muvaffaqiyatining asosiy omillaridandir. Masalan, Xitoy, Hindiston va Turkiya kabi davlatlar xalqaro bozorlarga o‘z to‘qimachilik mahsulotlarini chiqarishda bu yo‘nalishda katta yutuqlarga erishgan.

2. **Raqobatbardosh narx belgilash**: Xalqaro bozorda mahsulotning narxi raqobatbardosh bo‘lishi kerak. Bunda narxni pasaytirish emas, balki mahsulotning sifati va qo‘shimcha qiymatni oshirish orqali raqobatbardosh narxni ta’minlashga e'tibor qaratiladi. Vetnam, Turkiya, Xitoy, Bangladesh kabi davlatlar to‘qimachilik sohasida qo‘shimcha qiymatni oshirish orqali yuqori narxlarda muvaffaqiyatli eksport qiladi.

3. **Innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etish**: Zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar eksportni rivojlantirishda hal qiluvchi omildir. Xalqaro kompaniyalar texnologiyalarni joriy etish orqali mahsulot sifatini yaxshilash va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga erishmoqda. Masalan, Italiya, Germaniya va Italiya yuqori texnologiyali uskunalar va innovatsion ishlab chiqarish texnologiyalari orqali to‘qimachilik mahsulotlarining sifatini oshirishga muvaffaq bo‘lgan.

4. **Marketing va brending strategiyalari**: Xalqaro miqyosda muvaffaqiyatli eksport qilayotgan davlatlar marketing va brendingga katta ahamiyat beradi. Mahsulotni xalqaro bozorga chiqarganda, uni raqobatchilardan ajratib turadigan va xaridor e'tiborini tortadigan brend yaratish muhim hisoblanadi.

O‘zbekistonda eksport strategiyalarini takomillashtirish imkoniyatlari

O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatining eksport salohiyatini oshirishda xalqaro amaliyotdan o‘rganish va ularni milliy strategiyaga tatbiq qilish zarur. Quyida O‘zbekiston uchun muhim bo‘lgan bir nechta yo‘nalishlar ko‘rib chiqiladi:

1. **Bozor diversifikatsiyasi**: Hozirgi vaqtda O‘zbekistonning asosiy eksport bozorlarini Rossiya, Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlari tashkil etadi. Lekin xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, eksport geografiyasini kengaytirish eksport hajmini oshirish va eksport bozorlariga bog‘liq bo‘lmaslik uchun muhim omildir. Shu boisdan ham O‘zbekiston Yevropa Ittifoqi, AQSh va boshqa rivojlangan davlatlar bilan hamkorlikni mustahkamlashi lozim.

2. **Texnologik modernizatsiya**: Zamonaviy texnologiyalarga sarmoya kiritish to‘qimachilik mahsulotlarining sifatini oshirish va ishlab chiqarish hajmini kengaytirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston kompaniyalari xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni oshirish uchun texnologik modernizatsiyaga ko‘proq e'tibor qaratishi lozim bo‘ladi.

3. **Mahsulotning qo‘shimcha qiymatini oshirish**: O‘zbekistonda eksport qilinayotgan mahsulotlarning katta qismi yarim tayyor mahsulotlar ya’ni ip-kalava, trikotaj mato, gazlamala mahsulotlardan iborat. Bu esa qo‘shimcha qiymatni oshirish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bois, tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarishga ko‘proq e'tibor qaratish lozim.

4. **Brending va marketing strategiyalari**: O‘zbekiston to‘qimachilik mahsulotlarini xalqaro bozorga chiqarishda marketing va brendingga katta ahamiyat qaratishi kerak. O‘zbekistonda ishlab chiqarilgan mahsulotlar xalqaro miqyosda o‘z brendi ostida tanitilishi, xaridorlar uchun e’tiborga molik bo‘lishi zarur. Buning uchun xalqaro brend yaratish strategiyasini ishlab chiqish muhimdir.

5. **Sertifikatlashtirish va xalqaro standartlarga rioya qilish**: Xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni oshirish uchun mahsulotlarning xalqaro sertifikatlarga mos bo‘lishi muhimdir. O‘zbekiston kompaniyalari xalqaro standartlarga rioya qilishi va eksport qilinadigan mahsulotlarni tegishli sertifikatlar bilan ta’minlashi lozim. Bu mahsulotlarning jahon bozorlarida tan olinishi va yuqori darajadagi xaridorgir bo‘lishiga xizmat qiladi.

Xulosa:

O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatida eksport strategiyalarini takomillashtirish xalqaro amaliyotni o‘rganish va milliy sharoitga moslashtirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bozor diversifikatsiyasi, texnologik modernizatsiya, mahsulotning qo‘shimcha qiymatini oshirish, brending va marketing strategiyalarini kuchaytirish orqali O‘zbekiston xalqaro bozorlarda o‘z o‘rnini yanada mustahkamlashi mumkin. Shu bilan birga, xalqaro standartlarga mos mahsulot ishlab chiqarish ham eksport strategiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Mo‘ydinova Gulnozaxon Qahramon qizi - Farg‘ona politexnika instituti tayanch doktoranti, tel:+998916642460, e-mail: gulnozaxonmuydinova@gmail.com

SANOAT KORXONALARIDA STRATEGIK BOSHQARUVGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

Annotatsiya: Ushbu tezisda korxonaning rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish jarayonida ichki va tashqi muhitni chuqur tahlil qilish zarurligi yoritib berilgan bo‘lib, korxonaning rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda ichki va tashqi muhitni tahlil qilishning o‘rni va ahamiyati oshib bormoqda. Bu tahlil tashkilotga o‘z salohiyatini to‘liq anglash va rivojlanishning uzoq muddatli va qisqa muddatli maqsadlariga erishish uchun samarali yo‘llarni belgilashga yordam berishi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: Korxonaning rivojlanish strategiyasi, ichki muhit, tashqi muhit, raqobatbardoshlik, inson resurslari, innovatsion boshqaruv, korxona boshqaruvi.

Аннотация: В данном тезисе подчеркивается необходимость глубокого анализа внутренней и внешней среды в процессе разработки стратегии развития предприятия. Анализ внутренней и внешней среды становится все более важным при разработке стратегии развития компании. Этот анализ помогает организации полностью осознать свой потенциал и определить эффективные пути для достижения долгосрочных и краткосрочных целей развития.

Ключевые слова: Стратегия развития компании, внутреннее окружение, внешнее окружение, конкурентоспособность, человеческие ресурсы, инновационное управление, управление компанией.

Abstract: This thesis emphasizes the necessity of conducting a deep analysis of the internal and external environments in the process of developing a company's growth strategy. The importance and role of analyzing the internal and external environments in developing a company's strategy are increasingly growing. This analysis helps the organization fully understand its potential and determine effective ways to achieve both long-term and short-term development goals.

Key words: Business development strategy, internal environment, external environment, competitiveness, human resources, innovation management, corporate management.

Korxonaning rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish va uni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun «tashkilotning ichki muhiti, uning salohiyati va rivojlanish tendensiyalari, shuningdek, tashqi muhit, uning rivojlanish tendensiyalari va tashkilotning undagi o‘rni haqida chuqur tasavvurga ega bo‘lish kerak.

Shu bilan birga, ichki muhit va tashqi atrof-muhit strategik boshqaruv tomonidan birinchi navbatda tashkilot o‘z maqsadlarini belgilash va ularga erishishda hisobga olishi lozim bo‘lgan tahdidlar va imkoniyatlarni aniqlash uchun o‘rganiladi. Strategik boshqaruv atrof-muhitni uchta muhitning yig‘indisi sifatida ko‘rib chiqadi: makromuhit, bevosita atrof-muhit va ichki muhit.

Har qanday korxonada muhim boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun

majburiy ravishda kompleks tahliliy tadqiqotlar o‘tkazilishi zarur. Tashkilotni tahlil qilish avvalo uning tashqi muhitini batafsil o‘rganishdan boshlanishi kerak; faqat tashqi muhitni tahlil qilgandan so‘ng ichki muhitni o‘rganishga kirishish mumkin.

Bugungi kunda korxonaning samarali faoliyati ko‘plab turli omillarga bog‘liq bo‘lib, ulardan ichki muhit eng asosiylaridan biridir. Shu bilan birga, korxona strategiyasini ishlab chiqishda rahbarlar tashqi muhitni emas, balki ichki vaziyatni ham hisobga olishlari kerak.

Tashkilotning ichki muhiti haqida ma’lumot rahbariyatga tashkilotning potensiali, ichki imkoniyatlarini aniqlashda zarur, chunki ular raqobatdagi muvaffaqiyatni ta’minlash va belgilangan maqsadlarga erishish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

E.A.Repina ilmiy izlanishiga ko‘ra, ichki muhit - bu tashkilotning mavjud resurslarini bozorga taklif etiladigan mahsulotlarga aylantiruvchi jarayonlar majmuasidir. Ichki muhit, asosan, boshqaruv qarorlari natijasida yuzaga keladigan o‘zgaruvchilarni o‘z ichiga oladi. Ichki muhitni sifatli va to‘liq tahlil qilish uchun, avvalo, tashkilotni xarakterlaydigan va kuchli hamda zaif tomonlar sifatida ko‘rilishi mumkin bo‘lgan ichki o‘zgaruvchilarni aniqlash zarur. Ularning ahamiyatini baholash va bu o‘zgaruvchilarni raqobatbardoshlik afzalliklarini yaratish uchun qanday ishlatish mumkinligini belgilash kerak.

Ichki o‘zgaruvchilar - bu tashkilot ichidagi holat omillari. Maqsadlar, tuzilma, vazifalar, texnologiyalar, inson resurslari tashkilotning ichki muhitining asosiy o‘zgaruvchilaridir.

Barcha ichki o‘zgaruvchilar tashkilotda bir-biridan izolyatsiya qilinib mavjud bo‘lolmaydi, chunki ular bir-biriga ta’sir ko‘rsatadi va tashkilot faoliyatining samaradorligiga ta’sir o‘tkazadi. Shu sababli, har qanday o‘zgaruvchining sezilarli o‘zgarishlari ma’lum darajada boshqa barcha o‘zgaruvchilarga ham, tashkilot samaradorligiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Demak, tashkilot — o‘zaro bog‘langan qismlardan iborat butunlikdir.

Ichki o‘zgaruvchilarni tahlil qilish ularning muhitga ta’sirini aniqlash uchun zarur bo‘lib, quyidagi ahamiyatga ega:

– Ichki muhit haqida ma’lumot rahbariyatga quyidagi maqsadlarda zarur: ichki imkoniyatlarni va potensialni aniqlash, ularga asoslanib korxona raqobatdagi muvaffaqiyatga erishish uchun kerakli resurslarga ega bo‘lishi mumkin.

– Ichki muhitni tahlil qilish tashkilotning maqsadlari va vazifalarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

– Tashkilot mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatishdan tashqari, o‘z ishchilariga mavjud bo‘lish imkoniyatlarini ta’minlaydi va ularning hayot faoliyati uchun muayyan sharoitlarni yaratadi.

Ko‘pincha, ichki muhitni tahlil qilish tashkilot rahbariyatining diqqat markazida doimo bo‘lgan asosiy elementlar yoki ichki o‘zgaruvchi omillarni tasvirlashdan boshlanadi:

1-jadval

Ichki o‘zgaruvchan omillar va ularning tavsifi

Ichki o‘zgaruvchilar	Maqsad (vazifa)	Istalgan natija yoki yakuniy aniq holat — bu tashkilotning sa’y-harakatlari yo‘naltirilgan maqsad bo‘lib, unga erishish uchun barcha resurslar va imkoniyatlar ishlatiladi. Bu oldindan rejalashtirilgan yoki belgilangan ish bo‘lib, uni belgilangan muddatlarda, ma’lum uslub va tartibda bajarish kerak.	Xarakteristikasi
	Struktura	Funksional sohalar va boshqaruv darajalari o‘rtasidagi mantiqiy o‘zaro munosabatlar; tashkilot tuzilmasi, boshqaruv usullari, yuqori rahbariyatning malakasi va autoriteti, maxsus mehnat taqsimoti (vertikal va gorizontal), tashkilotning maqsadlari, vazifalari, missiyasi, marketing siyosati, hisobni tashkil etish, tadqiqotlar va yangi mahsulotlarni ishlab chiqish.	
	Ishlab chiqarish tizimi	Ishlab chiqarish hajmi, tuzilmasi, sur’ati, chiqarilayotgan mahsulot nomenklaturasi, xomashyo va materiallar bilan ta’minlanganlik, zaxiralar darajasi, ularni ishlatish tezligi, materiallarni ta’minlashni boshqarish, uskunalar va ularning foydalanish darajasi, zaxira quvvatlarning mavjudligi, ishlab chiqarishni standartlashtirish va avtomatlashtirish, ishlab chiqarish jarayonlarining ekologik tozaligi, sifat nazorati tizimi, mavjud patentlar, brendlarning imiji, materialga bo‘lgan ehtiyoj, resurs va energiya samaradorligi.	
	Texnologiya	Xomashyoni kerakli (qidirilgan) xizmatlar va mahsulotlarga aylantirish vositasi. Bu, kerakli o‘zgartishlarni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan jihozlar, asboblar, tegishli malakalar va bilimlarni birlashtirishni anglatadi. Ushbu jarayon ma’lumotlar, materiallar va insonlarni kerakli shaklda o‘zgartirish uchun kerakli vositalar va resurslarni o‘z ichiga oladi.	
	HR	Tashkilotning asosi, ya’ni uning jamoasi: tuzilma, xodimlarning malaka va son jihatidan tarkibi, mehnat unumdorligi va ishlab chiqarish hajmi, xodimlar almashinuvi, kadrlar siyosati, karyera boshqaruvi, tashkiliy madaniyat.	
	Moliya	O‘z moliyaviy resurslar bilan ta’minlanganlik, debitorlik va kreditorlik qarzdorlik hajmi, uzoq muddatli va qisqa muddatli investitsiyalar hamda qarzlar nisbatlari va hokazo.	

Yuqorida sanab o‘tilgan ichki o‘zgaruvchilar, tashkilotga o‘ziga xos «yuzi»ni berib, uning ichki muhitini tashkil qiladi. Korxona rahbari belgilangan maqsadlarga erishish uchun ushbu elementlarni ham umumiy holda, ham alohida ko‘rib chiqishi kerak. Bu, o‘z navbatida, elementlarning bir-biri bilan qanday o‘zaro ta’sir qilishi

haqida tushuncha beradi va ularning korxona uchun ahamiyatini yana bir bor ta’kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Питер Т., Уотерман Р. В поисках эффективного управления. - М.: Прогресс. 1986. 418 с.
2. Репина Е. А. Основы менеджмента. – Дашков и К°, 2008.
3. Чупин Ю. Н. Анализ внешней и внутренней среды в формировании стратегии предприятия //Аграрное образование и наука. – 2017. – №. 3. – С. 43.
4. Ashurov, M., Kurpayanidi, K., Oripov, D., Shakirova, Y., Muydinova, G. (2023). Strategies for Improvement and Evaluation of the Quality Management System of Uzbekistan Manufacturers. In: Beskopylny, A., Shamtsyan, M., Artiukh, V. (eds) XV International Scientific Conference “INTERAGROMASH 2022”. INTERAGROMASH 2022. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 574. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-21432-5_167

Mukhammadieva Nodira - “Silk Road” International university of Tourism and Cultural heritage, e-mail: nodirabegim1988@gmail.com

SUSTAINABLE REGIONAL MARKETING FOR TOURISM: BALANCING GROWTH WITH ENVIRONMENTAL IMPACT

Abstract: This article explores the concept of sustainable regional marketing in tourism, emphasizing strategies that balance economic growth with environmental protection. As destinations seek to attract more visitors, the impacts on local ecosystems and communities have become increasingly apparent. Sustainable marketing aims to ensure that tourism development is economically viable, socially responsible, and environmentally sound. This article examines the theoretical framework underlying sustainable tourism marketing, outlines practical methods for implementation, and draws conclusions about achieving sustainability in regional tourism marketing.

Keywords: Sustainable tourism, regional marketing, environmental impact, economic growth, responsible tourism.

Аннотация: В этой статье рассматривается концепция устойчивого регионального маркетинга в туризме с акцентом на стратегии, обеспечивающей баланс между экономическим ростом и защитой окружающей среды. Поскольку туристические направления стремятся привлечь больше посетителей, воздействие на местные экосистемы и сообщества становится все более очевидным. Устойчивый маркетинг направлен на то, чтобы развитие туризма было экономически жизнеспособным, социально ответственным и экологически безопасным. В данной статье рассматривается теоретическая база, лежащая в основе маркетинга устойчивого туризма, описываются практические методы реализации и делаются выводы о достижении устойчивости в региональном

маркетинге туризма.

Ключевые слова: Устойчивый туризм, региональный маркетинг, воздействие на окружающую среду, экономический рост, ответственный туризм.

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizmda barqaror mintaqaviy marketing kontseptsiyasi koʻrib chiqiladi, iqtisodiy oʻsish va atrof-muhitni muhofaza qilish muvozanatini taʼminlovchi strategiyalarga eʼtibor qaratiladi. Sayyohlik yoʻnalishlari koʻproq tashrif buyuruvchilarni jalb qilishga intilayotgani sababli, mahalliy ekotizimlar va jamoalarga taʼsiri tobora aniq boʻlib bormoqda. Barqaror marketing turizm rivojlanishining iqtisodiy jihatdan foydali, ijtimoiy masʼuliyatli va ekologik jihatdan qulay boʻlishini taʼminlashga qaratilgan. Ushbu maqola barqaror turizm marketingining nazariy asoslarini oʻrganadi, amalga oshirish usullarini tavsiflaydi va mintaqaviy turizm marketingida barqarorlikka erishish boʻyicha xulosalar chiqaradi.

Kalit soʻzlar: Barqaror turizm, mintaqaviy marketing, atrof-muhitga taʼsir, iqtisodiy oʻsish, masʼuliyatli turizm

Introduction

The tourism industry is a vital economic driver for many regions worldwide, providing employment, generating income, and fostering cultural exchange. However, the rapid growth of tourism can lead to significant environmental degradation and socio-cultural challenges. Sustainable regional marketing for tourism endeavors to balance these competing interests, promoting tourism in a way that supports long-term environmental health and social well-being while achieving economic objectives. This article investigates sustainable marketing approaches that can help regions manage tourism growth responsibly.

Theoretical Part

The theoretical foundation of sustainable regional marketing for tourism is rooted in concepts of sustainable development, responsible tourism, and stakeholder theory.

- **Sustainable Development:** This concept, popularized by the 1987 Brundtland Report, advocates development that meets current needs without compromising future generations. In tourism, this translates to harmonizing economic growth with ecological and social considerations.
- **Responsible Tourism:** This approach focuses on minimizing negative impacts and maximizing positive contributions of tourism to local environments and communities. Theories within responsible tourism emphasize accountability and ethical behavior by all stakeholders, including tourists, businesses, and governments.
- **Stakeholder Theory:** Stakeholder theory suggests that tourism development should involve all stakeholders in decision-making processes to ensure equitable benefits and responsibilities. This framework encourages collaboration and partnership among governments, businesses, communities, and tourists to achieve mutual goals.

Methods

Implementing sustainable regional marketing for tourism involves various methods and strategies:

1. **Destination Branding and Positioning:**
   - Developing a brand that highlights sustainability can attract environmentally conscious tourists. This involves promoting natural assets, cultural heritage, and sustainable tourism offerings.
   - Green destination certifications, such as Biosphere Responsible Tourism Certification, help communicate a commitment to sustainability.
2. **Market Segmentation and Targeting:**
   - Identifying and targeting demographics that value sustainability can ensure alignment with sustainability goals. Marketing efforts should focus on eco-conscious travelers and niche markets interested in responsible tourism practices.
3. **Collaborative Marketing Initiatives:**
   - Public-private partnerships can enhance resource sharing and joint promotional efforts. Collaboration with local businesses and community organizations ensures that marketing strategies align with local sustainability objectives.
   - Regional marketing alliances can pool resources for larger-scale campaigns promoting sustainable tourism themes.
4. **Sustainable Product Development:**
   - Creating tourism products that emphasize sustainability, such as nature-based tours, cultural experiences, and eco-friendly accommodations, can help differentiate a region in the marketplace.
   - Encouraging local businesses to adopt sustainable practices enhances the overall value proposition of the destination.
5. **Community Engagement and Education:**
   - Involving local communities in marketing efforts ensures that tourism development considers their needs and aspirations. Community input can guide sustainable tourism planning and content creation.
   - Educational campaigns targeted at tourists can raise awareness about responsible travel behaviors, emphasizing environmental care and cultural respect.

Conclusions

Sustainable regional marketing for tourism represents a balanced approach to managing tourism growth by integrating environmental, economic, and social considerations. By adopting sustainable development principles and leveraging stakeholder collaboration, regions can effectively market themselves as responsible tourism destinations. These efforts not only mitigate environmental impacts but also enhance community well-being and economic resilience. As tourism continues to grow, sustainable marketing will be essential in facilitating a harmonious relationship between tourism and the environment, ensuring lasting benefits for all parties involved.

References

1. World Travel & Tourism Council (WTTC) - Economic Impact of Tourism: wttc.org

2. Global Sustainable Tourism Council (GSTC) - Sustainable Tourism Standards: gstcouncil.org
3. United Nations World Tourism Organization (UNWTO) - Sustainable Tourism and the SDGs: unwto.org
4. Case Studies on Community-Based Tourism: Responsible Travel - responsibletravel.com
5. "Sustainable Tourism: Principles, Contexts and Practices" - David Weaver (Book)

Musayeva Shoira Azimovna - Professor of Samarkand Institute of Economic and Service, Samarkand, Uzbekistan, e-mail: musaeva_shoira@mail.ru

ANALYSIS AND IMPROVEMENT OF THE MARKETING ENVIRONMENT IN THE ENTERPRISE

Abstract: This article covers the concept of marketing, wholesale trade activities, strengthening customer relations, digital marketing, advertising through social networks,development of a marketing plan is considered.

Keywords: Space, marketing environment, concept, wholesale, market, demand, advertising, brand.

Introduction. During the years of independence, there are many problems that need to be implemented in the field of trade, especially in the field of wholesale trade, despite the fact that positive property and organizational changes have taken place. The main reason for this is the market mechanism of the activities of wholesale trade entities in the current conditions, in their activitiesmodern serviceuse of economic levers, marketing and market opportunities, scope of service, communication links, relations with other economic sectors, improvement of its management and state regulation mechanisms.

Analysis of literature on the topic Based on foreign experiences, it should be noted that the competitiveness of the enterprise in the market is determined by the effectiveness of its market-oriented policy. Many economists have been engaged in the development of marketing activities and their practical application, including F. Kotler, M. Porter, D. Evans, I. Ansoff, M. Berman, M. Golubkov, P. Samuelson, D. .We can include famous scientists like Marshall.

It is necessary to acknowledge the scientists who made a great contribution to the development of the theory of marketing, while the research carried out in the field of marketing in our country for many years was based on national characteristics. R. Ibragimov to them. Y. Abdullaev, A. Saliev, M. Sharifkhojaev, D. Rakhimova, Sh. Ergashkhodjaeva, SH. A. Musayeva and others can be included.

The marketing environment is a set of market participants, external forces and processes that operate outside the company in the market and affect the company's ability to establish and maintain successful partnerships with its target customers. Any company operates and succeeds in a certain environment, not in a vacuum.

Marketing environmentmeans a set of entities and forces that directly affect

the establishment of good cooperative relations with customers of the company's marketing service employees and the maintenance of these relations. The marketing environment consists of a set of forces and factors that directly affect the market situation in general and enterprise activity in particular, including other market subjects.

The main goal of the analysis of the internal environment of the enterprise is to study the factors that determine the potential of the enterprise and influence it. The following elements of the internal environment were studied in the study of enterprise activity.

Management organization structure, division of labor, study and management of customer activities, working with CRM systems, functionally and hierarchically, centralization, procedures and methods of making key decisions, control of decision implementation, management information system, communication processes, type of management , professional nature and level of senior management, strategic planning system.

Production departments (number, specialists, capacity), the volume of goods offered depending on the current state of the leased or own production base, the type of technology used, the organization of customer service, warehouse capacity, product quality control making, non-threatening provision, production (packing, wrapping) power, direct losses in service. It is also important to assess the level of full utilization of production capacity.

In marketingapplied strategies, market (big and small, position, competitors), customers, enterprise image, enterprise goods, price, sales and communication policy, information supply situation and organization, mutual marketing relations, internal marketing, advertising and its structures, activities of moving products and goods, etc.

Financial and economic departmentbusiness assets, equity and debt capital, credit facilities, business liquidity, capital turnover and liquidity, capital planning, gross income, profit and utilization. One of the important indicators of enterprise activity is its profitability. It is calculated according to the ratio of the received income indicator (sales volume, gross income, working capital to production, cost of fixed assets, etc.).

Personnel departmentcomposition and qualification, professional and qualification level, personnel formation policy (planning, selection and temporary hiring, dismissal, unemployment, etc.), personnel development (professional orientation and retraining, certification and evaluation, testing of new employees conducting, ensuring growth in the service process), organizing and motivating work, applying relations between employees, etc.

The enterprise is engaged in wholesale trade activities, and the situation of the wholesale trade market was also considered.

Research methodology. Systematic approach, abstract-logical thinking, grouping, comparison, factor analysis, selective observation methods were used in the research process.

Analysis and results The company always pays serious attention to marketing. After all, being a wholesale company, it always deals with customers.

This implies the constant development of relations with marketing. If we look at the state of organization of marketing activities in the company's activities, the organization of marketing services is used in the company according to the 4 main organizational structures of marketing, market-oriented and product-oriented organizational structures. And its structure is as follows.

The organizational structure of the marketing service based on the production of goods allows enterprises to better adapt to the market requirements for each product and to produce goods with different production technologies, a short life cycle, and high innovation requirements .

Currently, the ethical aspects of marketing activities are constantly discussed by both the media and the companies themselves, for example, in the development of internal corporate policies, customer service policies, brand promotion in social networks, etc. But most of the time these discussions are just discussions, and even then, all companies follow the law and fulfill their obligations.

It was found that three main aspects are distinguished in the functions performed by marketers in the enterprise:

• Direct professional activity ethics - marketing is to refrain from the production and resale of dangerous, harmful products, to provide high-quality products and services, and to be honest with customers.

• Marketing ethics in advertising campaigns - honesty, dissemination of correct information, respectful attitude towards consumers and competitors (no print, intrusive advertising formats, ambiguous messages, black PR, refrain from insulting any group of people to attract attention drag).

• Marketing research ethics - respect for confidentiality, respect for personal data, respect for respondents and data collection personnel.

In studying the activity of the enterprise, the working status of marketing concepts and its availability were studied. In particular, the company's purposeful use of the concept of sales and marketing attracted my attention. That is, while the enterprise is engaged in wholesale trade today, attention is being paid to further strengthening relations with customers, to fully satisfy its capabilities, and to intensify the relationship of marketing experts to their work. In addition, digital marketing concepts are also being used to receive orders. Advertisements and discounts are being announced through social networks.

Today, as a result of increasing attention to marketing activities, the company has developed a marketing plan, which is formulated as follows.

Table 1

Marketing plan of "Enesses" LLC

Sections	***Content***
Enter	Brief summaries in plan sections
1. Market situation and its prospects	Analysis of information about the marketing environment, consumers, competitors and their goods, sales channels.
2. Analysis of enterprise opportunities	Contributing factors and risk assessment.

3. Financial and marketing goals and objectives	Net profit, sales volume, market share, price level, advertising coverage and other indicators.
4. Implementation of marketing strategy	Problems, ways to solve them and options.
5. Action program	What to do? When? Who is responsible for this? What should be the result? How much does it cost? answers to the questions are found.
6. Budgets	Comparison of results and costs
7. Control and ordering	Analysis of effectiveness and conducting activities to change the actions in the plan.

In the study of enterprise activity, I focused mainly on working with data on the wholesale trade of food products.

Table 2

Information on sales of food products of "Enesses" LLC in 2022-2023

N	Food products	Unit of measure	2022 year	2023 year	2024* year
.	Flour products	thousand soums	12387.4	14682.1	16497.3
.	Pasta products	thousand soums	4387.6	7624.3	10203.5
.	Meat and sausage products	thousand soums	16348.2	17863.7	18164.8
.	Processed and fermented dairy products	thousand soums	389.2	863.4	1005.4
.	Ice cream and soft drinks	thousand soums	6892.1	10204.1	10043.6
.	Caramel and candy products	thousand soums	10657.3	11826.0	9183.2
.	Other products	thousand soums	35683.2	29591.6	33633.9
	Total	**thousand soums**	**86745.0**	**92655.2**	**98731.7**

As can be seen from the table, in the retail turnover of "Enesses" LLC, of the main food products, flour products are 14,682.1 thousand soums (2023), pasta products are 7,624.3 thousand soums (2023), meat and sausage products 17,863.7 thousand soums (year 2023), processed and fermented milk products 863.4 thousand soums (year 2023), caramel and candy products 11,826.0 thousand soums (year 2022) is organizing.

Apart from trade, one of the main activities of the enterprise is the provision of household services and services. Today, the enterprise provides the following services to the population:

- hairdressing, manicure services;

- tailoring and tailoring services;
- telephone, electronic goods repair services;
- PayNet services;

The grouping of costs by elements is unified and mandatory, and allows controlling the formation, structure and dynamics of costs through systems that describe their economic content. It is necessary to study the ratio of actual and past labor, to standardize and analyze inventories, to calculate specific indicators of the turnover of working capital, and to study other calculations of the industrial and general economic level.

Table 3

Dynamics of labor resources of "Enesses" LLC

No	Indicators	Unit of measure	2021	2022	2023*	The ratio of 2022 to 2021	
						+;-	+;-
1.	Average number of employees	person	48	56	65	**+8**	+8
2.	Average monthly salary of employees	thousand soums	4 966.0	4 771.0	5 309.0	**-195**	-195
3.	Labor productivity	thousand soums	40585	50789	65888	**+10204**	+10204

As can be seen from the table, the total number of employees of "Enesses" LLC will be 56 by the end of 2022, which has increased by 8 compared to 2021. Labor productivity increased by 125.1 percent or 1.25 times. In 2022, the production volume per capita increased from 40,585,000 to 50,789,000 soums. In 2022, the average monthly salary of employees decreased from 4,966,000 soums to 4,771,000 soums, that is, it increased by 96.0%.

5 marketers and 5 sales department employees work in the company's marketing service department. Their share in the total number of employees is also good. After all, in today's rapidly developing era, the role of marketing is incomparable. For this reason, the marketing department also operates in this enterprise.

Conclusions and suggestions:

We believe that it is appropriate to carry out the following tasks in order to improve and develop trade activities in the enterprise:

- creation of economic and legal opportunity to sell cheap and high-quality products to the population;
- creation of mechanisms for the development of the process of integration and cooperation in the fields of production, trade and other services;
- creation of an effective mechanism of state regulation of production and trade;
- activation and acceleration of activities of production organizations

protecting consumer rights;

- improvement of logistic systems in enterprise activity;
- improving the quality of after-sales service and improving timely service;
- be active in social networks and promote your brand
- ensure mass formation of a competitive environment in the trade sector

References:

1. Gary Armstrong. Philip Kotler. Michael Marker. Marketing in introduction. England, 2016, paperback: 720 pages, Pearson.
2. Philip Kotler. Kavin Lane Ketler. Marketing Management. Pearson Education, Inc. publishing as Prestige Hall, USA, 2012.
3. Kotler F., Armstrong G., Wong W., Saunders DJ. Osnovy marketinga, 5-e evropeyskoe izd. Textbook. - M.: OOO "IDWilliams, 2013. - 752 p.
4. Soliev A., Vuzrukkhanov S., Marketing, market science. Textbook. - T.: Economy-Finance, 2010. - 424 p.
5. Ergashkhodjaeva SH.J., Kasimova MS, Yusupov MA Marketing. Textbook. - T.: TDIU, 2011. - 202 p.
6. Musaeva Sh.A. Marketing research. Textbook "STAR-SEL" LLC publishing and creative department. Samarkand-2023
7. Musaeva Sh.A. Integrated marketing communication Study guide "Maharat" publishing house, Samarkand - 2022

Nasiba Akbarjonovna Usmanova – SamISI, “Menejment” kafedrasi dotsent vazifasini bajaruvchisi., PhD
Nishonova Mavluda Shuxratjon qizi- Samarqand iqtisodiyot va servis instituti magistranti, MMN-124

IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANISHIDA SUN'IY INTELLEKT IMKONIYATLARINING BOSHQARUVDAGI ROLI

Annotatsiya. Mazkur tezisda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda sun'iy intellekt (SI) imkoniyatlarining boshqaruvdagi o‘rni tahlil qilinadi. Sun'iy intellekt texnologiyalari kirib kelguniga qadar iqtisodiy boshqaruvda ko‘plab jarayonlar inson mehnati va cheklangan texnologiyalar yordamida bajarilgan bo‘lsa, sun'iy intellekt iqtisodiy samaradorlikni oshirish, resurslarni tejash va aniq qarorlar qabul qilishda muhim o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda.

Kalit so‘zlar: sun'iy intellekt, iqtisodiy barqarorlik, boshqaruv, raqobatbardoshlik, ma’lumotlar tahlili.

Аннотация. В данном тезисе анализируется роль возможностей искусственного интеллекта (ИИ) в управлении для устойчивого экономического развития. До внедрения искусственного интеллекта многие процессы в управлении экономикой выполнялись вручную и с помощью ограниченных технологий, но искусственного интеллекта позволяет значительно повысить экономическую эффективность, сэкономить ресурсы и

принимать точные решения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, экономическая стабильность, управление, конкурентоспособность, анализ данных.

Abstract. This thesis analyzes the role of artificial intelligence (AI) in management for sustainable economic development. Before AI, many economic management processes relied on manual labor and limited technologies, but artificial intelligence has introduced major changes, enhancing economic efficiency, saving resources, and enabling precise decision-making.

Keywords: artificial intelligence, economic stability, management, competitiveness, data analysis.

Bugungi kunda iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi global ahamiyat kasb etgan masaladir. Innovatsion texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt (SI), iqtisodiy boshqaruvda jadal rivojlanishga turtki bo‘lmoqda. Sun'iy intellekt kirib kelishidan avval iqtisodiyotni boshqarishda ko‘plab jarayonlar inson kuchi va cheklangan texnologiyalar yordamida amalga oshirilgan bo‘lsa, sun'iy intellekt bu sohada sifat jihatidan tub o‘zgarishlarni keltirib chiqardi. Xo‘sh, dastavval sun'iy intellekt, iqtisodiy barqarorlik va samaradorlik degan tushunchalarga qisqacha ta’rif berib o‘tsak.

Sun’iy intellekt — bu kompyuterlar va dasturlar yordamida insonning fikrlash va muammolarni hal qilish kabi qobiliyatlarini taqlid qiluvchi texnologiyalar tizimi. sun'iy intellekt tahlil, qaror qabul qilish va prognoz qilish kabi imkoniyatlarni o‘z ichiga oladi.

Iqtisodiy barqarorlik — bu iqtisodiy tizimning ichki va tashqi o‘zgarishlarga nisbatan chidamlilikni saqlab, uzoq muddatli o‘sishga erishishi tushuniladi. Shundan kelib chiqib, iqtisodiy samaradorlik tushunchasiga ta’rif beradigan bo‘lsak, bu resurslardan optimal foydalanish orqali maksimal natijaga erishish jarayonini anglatadi.

Sun’iy intellekt iqtisodiy samaradorlikka katta hissa qo‘shadi, chunki u resurslarni oqilona taqsimlash va xarajatlarni kamaytirish imkoniyatini beradi. Masalan, ishlab chiqarish liniyalarida sun'iy intellekt yordamida xatoliklarni aniqlash va mahsulot sifatini nazorat qilish samaradorlikni oshiradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari keng qo‘llanilishidan oldin iqtisodiyot boshqaruvi ko‘p vaqt talab etuvchi va murakkab jarayon edi. Ko‘plab qarorlar inson tajribasi va bilimiga asoslangan bo‘lib, bu ko‘pincha noto‘g‘ri yoki subyektiv qarorlar qabul qilinishiga olib kelardi. Masalan, ishlab chiqarish sohasida ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish uzoq vaqt olardi, qishloq xo‘jaligi, transport va bank tizimida esa yangiliklarni joriy qilish imkoniyatlari cheklangan edi. Inson omiliga asoslangan boshqaruv tizimlari kam samarali va tez-tez xatolarga uchragan.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi bilan iqtisodiyot boshqaruvi ancha samarali va ishonchli tus oldi. Boshqaruv jarayonlarida sun'iy intellekt vositalari katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor tahlil qilish va qaror qabul qilishda qo‘l keladi. Quyidagi misollar boshqaruvdagi sun'iy intellekt imkoniyatlarini yanada kengroq ochib beradi:

1. Ma’lumotlarni tezkor va samarali tahlil qilish. Sun'iy intellekt yordamida

katta hajmdagi ma’lumotlar qisqa vaqt ichida tahlil qilinmoqda. Bu esa aniq va tez qaror qabul qilish imkoniyatini bermoqda. Masalan, ishlab chiqarish tizimlarida sun'iy intellekt mahsulot sifatini nazorat qiladi va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi.

2. Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari. Ko‘plab sohalarda, jumladan, qishloq xo‘jaligi va sanoatda sun'iy intellekt avtomatlashtirilgan jarayonlar orqali ishlab chiqarish jarayonini boshqarish imkonini yaratdi. Bu esa resurslarni tejash va yuqori samaradorlikka erishishga yordam bermoqda.

3. Risklarni boshqarish va prognozlash. Sun'iy intellekt iqtisodiy boshqaruvda kelajakdagi xatarlarni aniqlashda muhim rol o‘ynamoqda. Bank va moliya tizimlarida kredit xavfini baholashda sun'iy intellekt tahlil algoritmlaridan foydalanish risklarni kamaytirishga yordam beradi.

4. Innovatsion boshqaruv va strategik qarorlar. Sun'iy intellektning rivojlanishi korxona va davlat darajasida yanada aniq va strategik qarorlar qabul qilish imkonini berdi. Masalan, logistika va transportda sun'iy intellekt yordamida yo‘nalishlar optimallashtiriladi, bu esa energiya tejamkorligi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

5. Xodimlarni boshqarish. Sun'iy intellekt xodimlarning ish natijalari, ishlab chiqarish samaradorligini o‘lchash va motivatsiyani oshirishda yordam beradi. Masalan, Google xodimlar faoliyatini kuzatish uchun sun'iy intellekt algoritmlaridan foydalanib, har bir xodimga individual motivatsion dasturlar ishlab chiqmoqda.

6. Sotish va marketing strategiyalari. Sun'iy intellekt vositalari yordamida kompaniyalar xaridorlarning ehtiyojlarini o‘rganish va reklama kampaniyalarini optimallashtirish imkoniga ega. Masalan, Netflix o‘z foydalanuvchilariga eng qiziqarli filmlarni tavsiya qilish uchun sun'iy intellekt tahlil usullaridan foydalanadi.

Sun'iy intellekt imkoniyatlaridan boshqaruv sohasidan boshqa yana turli jabhalarda ham foydalanilib, bir qator yengilliklarga erishilayotgani hammaga ayon. Shulardan avtomobil sanoati va qishloq xo‘jaligiga to‘xtalib o‘tsak.

Sun'iy intellektdan foydalanish evaziga qanday natijalarga erishilayotganini ko‘rib chiqamiz. Sun'iy intellekt yordamida avtopilot tizimlari rivojlanib, transport samaradorligi va xavfsizligi oshmoqda. Masalan, Tesla va boshqa avtomobil kompaniyalari avtopilot tizimlarini joriy etib, yoqilg‘i tejamkorligi va transport xavfsizligini oshirdi. Sun'iy intellekt yordamida tuproqni tahlil qilish, hosilni oldindan rejalashtirish imkonini yaratmoqda. Masalan, AQSH va G‘arbiy Yevropadagi qishloq xo‘jaligi kompaniyalari sun'iy intellektni ekin ekish va yig‘im-terim rejalari tuzishda qo‘llab, hosildorlikni oshirishga erishishmoqda.

Chet davlatlar amaliyotiga nazar soladigan bo‘lsak, sun'iy intellektdan boshqaruv sohasida foydalanib, iqtisodiyotni rivojlantirishga sezilarli hissa qo‘shayotgan ikki davlat - AQSH va Xitoy hisoblanadi. Ular turli sohalarda sun'iy intellekt texnologiyalarini keng qo‘llash orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishda sezilarli natijalarga erishmoqda. AQSH sun'iy intellekt texnologiyalarini iqtisodiy boshqaruvda keng qo‘llash bo‘yicha dunyoda yetakchi hisoblanadi. Mamlakatning yirik texnologik kompaniyalari – Google, Microsoft, Amazon va boshqa korxonalar sun'iy intellekt orqali ma’lumotlar tahlilini samarali boshqarish va avtomatlashtirish bo‘yicha katta yutuqlarga erishishdi. Xitoy iqtisodiy boshqaruv va rivojlanish

sohasida sun'iy intellektni qo‘llashni faol rivojlantirmoqda. Davlat o‘z iqtisodiyotida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish orqali ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va eksportni kuchaytirishga erishmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, sun'iy intellekt texnologiyalari iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda yangi imkoniyatlar ochib berdi. U nafaqat samaradorlikni oshirdi, balki resurslarni tejash va aniq strategiyalar ishlab chiqish imkoniyatini ham yaratdi.

Sun'iy intellekt yordamida iqtisodiy tizimning barqarorligi va raqobatbardoshligini yanada mustahkamlash mumkin bo‘lib, bu texnologiyalar kelajakda iqtisodiyotning turli jabhalarida kengroq qo‘llaniladi va samarali boshqaruvni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Brynjolfsson, E., McAfee, A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W. W. Norton & Company, 2016.

2. Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. Crown Business, 2017.

3. Russell, S., Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Prentice Hall, 2020.

4. Dasturiy va boshqaruv tizimlarida sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi. – "Innovatsiyalar va iqtisodiy taraqqiyot" jurnali, 2022.

5. Hamidov, M. Sun’iy intellekt yordamida boshqaruv va iqtisodiy samaradorlik. Iqtisodiy tadqiqotlar instituti veb-sahifasi (www.iei.uz), 2022.

6. www.wikipedia.org

Siddikov Askar Ahrorovich - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti vb dotsenti
Baxtiyorov Otabek Elmurod o‘g‘li - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

HOKIMIYAT VA TASHKILIY SIYOSAT MUAMMOLARI. HAMKORLIK VA VAZIFALAR BALANSI VA PSIXOLOGIK SHARTLAR

Anotatsiya: Maqolada O‘zbekiston tashkilotlarida hokimiyat va tashkiliy siyosat muammolari, hamkorlik va vazifalar balansi hamda psixologik shartlar masalalari o‘rganiladi. Maqola tashkilotlar ichidagi hokimiyatning taqsimlanishi, xodimlarning samaradorligi va psixologik farovonligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qiladi. Shuningdek, O‘zbekistonda joriy o‘zgarishlar doirasida tashkilotlar faoliyatidagi muammolar va ularni yechish yo‘llari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: Hokimiyat, tashkiliy siyosat, hamkorlik, vazifalar balansi, psixologik shartlar, O‘zbekiston, islohotlar.

Ключевые слова: Власть, организационная политика, сотрудничество, баланс задач, психологические условия, организация, политические игры, стресс, лидерство, мотивация, эффективность, рабочая среда, эмоциональное выгорание.

Keywords: Power, organizational politics, collaboration, task balance, psychological conditions, organization, political games, stress, leadership, motivation, efficiency, work environment, burnout.

Tashkilotlar ichidagi hokimiyat taqsimoti va siyosat tashkilotlarning faoliyatiga bevosita ta’sir qiladi. O‘zbekistonning bugungi sharoitida davlat va xususiy sektor tashkilotlarida hokimiyat o‘rtasidagi muvozanatning buzilishi samaradorlikka va psixologik muhitga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Xodimlar o‘rtasidagi hokimiyat kurashi va siyosiy o‘yinlar tashkilotning rivojlanishiga to‘siq bo‘ladi. Davlat islohotlari doirasida, so‘nggi yillarda rahbarlar o‘rtasida vakolatlarni qayta taqsimlash jarayonlari boshlandi. Bu jarayonning maqsadi davlat boshqaruvini samarali qilish va mahalliy hokimiyatlarning mustaqilligini oshirishdir. Bu kontekstda, hokimiyatning ortiqcha markazlashuvi va siyosiy o‘yinlarning davlat islohotlariga ta’siri qanday bo‘lishi mumkinligi muhim masaladir. Ushbu jarayonlar ayniqsa davlat korxonalari va agentliklarida yaqqol sezilmoqda, bunda ichki hokimiyat kurashlari ba’zan ish samaradorligini pasaytirib, xodimlar o‘rtasida ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Tashkilotlarda, ayniqsa katta korporatsiyalar va davlat tashkilotlarida, siyosiy o‘yinlar hokimiyat kurashlarining bir qismi hisoblanadi. Bu o‘yinlar xodimlar o‘rtasidagi raqobat va ziddiyatlar bilan bog‘liq bo‘lib, ularning oqibatida tashkilot ichidagi o‘zaro ishonch pasayishi mumkin. Siyosiy o‘yinlarning asosiy sababi, odatda, tashkilotning strategik qarorlarini qabul qilish jarayonida vakolatlarni egallash istagidir. O‘zbekistonda bu ayniqsa davlat xizmatchilari orasida muammoli bo‘lishi mumkin. Xodimlar o‘zaro hamkorlik va tashkilotning samaradorligi uchun hokimiyat taqsimotini adolatli deb hisoblashlari zarur. O‘zbekistondagi ayrim tashkilotlarda xodimlar o‘rtasida vazifalar taqsimoti adolatli emas degan tushuncha keng tarqalgan, bu esa tashkilotdagi umumiy psixologik muhitni yomonlashtiradi. Xodimlar o‘zlarini e’tibordan chetda qolganday his qilishlari, motivatsiyalari pasayishiga olib keladi.Samarali tashkilot faoliyatini ta’minlash uchun vazifalar adolatli taqsimlanishi va xodimlar o‘rtasida hamkorlikning mustahkamlanishi lozim. Hamkorlikning samaradorligi tashkilotning ichki muhitiga bog‘liq. O‘zbekistonda ko‘plab tashkilotlarda jamoaviy ish ko‘nikmalariga yetarlicha e’tibor qaratilmaydi, bu esa turli guruhlar o‘rtasida mojarolar va tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Hamkorlikning samaradorligi xodimlarning umumiy natijalarga bo‘lgan mas’uliyatini oshiradi. Bugungi kunda raqamli vositalardan foydalanish orqali hamkorlikni yaxshilashga qaratilgan bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda, ammo bu jarayon hali ham jadal rivojlanmoqda. Tashkilotdagi vazifalar balansining buzilishi xodimlar orasida norozilik keltirib chiqaradi. Xodimlar orasida vazifalarni adolatli taqsimlash va ularni bajarish jarayonida ularning rolini belgilash muhimdir. Vazifalar muvozanatini ta’minlashga doir O‘zbekistondagi korxonalar misollarida, ba’zan rahbariyat tomonidan noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinishi tufayli xodimlar o‘zini ortiqcha yuklangan deb his qiladi. Bu holat ularning ishlash sifatiga, motivatsiyasiga va ish unumdorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Samarali hamkorlikni ta’minlash uchun tashkilotlar tegishli sharoitlarni yaratishi lozim. Xodimlarning hamkorlik qilish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun maxsus treninglar, jamoa qurish tadbirlari

tashkil etilishi kerak. O‘zbekistondagi korxonalarda bunday tadbirlarga talab ortib bormoqda, ammo ularning barchasi ham samarali bo‘lib chiqayotgani yo‘q. Jamoa ishining samaradorligi, ayniqsa, IT va moliya sohalaridagi kompaniyalarda yuqori ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekistondagi tashkilotlar bu masalalarda ayrim muammolarga duch kelmoqda. Xususan, davlat xizmatlarida va xususiy korxonalarda xodimlar o‘rtasida vazifalar adolatli bo‘linmasligi, hamkorlikning yetarli darajada emasligi kuzatilmoqda. Bu esa xodimlar motivatsiyasini kamaytirib, umumiy psixologik muhitni buzmoqda. Hokimiyat va tashkiliy siyosat xodimlarning psixologik holatiga bevosita ta’sir qiladi. Hokimiyatning noto‘g‘ri taqsimlanishi, vazifalar va mas’uliyatlarning muvozanatsiz bo‘lishi stress va burnout (ruhiy toliqish) holatlariga olib keladi. Bugungi kunda O‘zbekistonda xodimlarning psixologik farovonligini yaxshilash maqsadida psixologik maslahat markazlari va treninglar tashkil etilmoqda, biroq bu hamma joyda hali yetarli darajada joriy etilgan emas. Xodimlarning ruhiy holatini saqlash tashkilotning asosiy vazifalaridan biridir. Xodimlar o‘zlarini ruhiy jihatdan qulay his qilishlari uchun hokimiyat va siyosatni adolatli boshqarish lozim. O‘zbekistonda bu borada ko‘p korxonalarda psixologik maslahat xizmatlari tashkil etilgan, biroq hamma joyda bu xizmatlar keng qo‘llanilmayapti. Xodimlarning stress darajasini kamaytirish va samaradorlikni oshirish uchun tashkilotlarda ruhiy maslahat xizmatlari joriy etilishi kerak. O‘zbekistondagi tashkilotlar ichida stress va burnout holatlari tobora keng tarqalmoqda. Xususan, davlat xizmatchilari va xususiy sektor xodimlari o‘rtasida psixologik charchash holatlari keng tarqalgan. Rahbariyat tomonidan qo‘yiladigan yuqori talablar va mehnat yukining ortishi bu muammolarni yanada kuchaytiradi. Shuning uchun tashkilotlar stressni kamaytirishga qaratilgan tadbirlar o‘tkazishni yo‘lga qo‘yishi lozim.

Xulosa:

Hokimiyat va tashkiliy siyosat tashkilot ichidagi jarayonlar va xodimlarning samaradorligiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Tashkilotlar ichidagi hokimiyat taqsimoti, siyosiy o‘yinlar va psixologik shartlar tashkilotning uzoq muddatli muvaffaqiyati va barqarorligiga sezilarli darajada bog‘liqdir. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda davlat islohotlari jarayonida hokimiyat va siyosat masalalariga bo‘lgan e’tibor kuchaymoqda. Ayniqsa, hokimiyatni qayta taqsimlash va markaziy rahbariyatning vakolatlarini kamaytirishga doir tashabbuslar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Hokimiyat va vazifalar taqsimotidagi muvozanat xodimlarning tashkilot ichidagi rolini to‘g‘ri anglashlari va ularga yuklatilgan majburiyatlarga sodiq bo‘lishiga yordam beradi. O‘zbekistonda joriy qilinayotgan islohotlar doirasida tashkilotlar ichidagi bunday muammolarni bartaraf etish uchun xodimlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, rahbarlarning vakolatlarini to‘g‘ri taqsimlash hamda psixologik farovonlikka e’tibor qaratish zarur. Vazifalar balansining adolatli bo‘lishi nafaqat xodimlarning individual samaradorligini, balki jamoaning umumiy natijalarini ham yaxshilaydi. Hamkorlikning mustahkamlanishi va o‘zaro ishonch tashkilotlarda salbiy raqobat va siyosiy o‘yinlar oldini olishga yordam beradi. Shu bilan birga, tashkilotlar ichida samarali aloqa kanallarini yaratish va vazifalarni ochiq va tushunarli tarzda taqsimlash xodimlarning motivatsiyasini oshiradi.

Xususan, IT va innovatsion sektorlar uchun bu jarayonlar muvaffaqiyatning kaliti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, Q.(2020) Xodimlarni boshqarish va motivatsiya: psixologik yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya.

2. Siddiqov Asqar Ahrorovich va Abdumannonov Bekzod. Biznes etikasi, o‘quv qo‘llanma. 2022-yil Samarqand iqtisodiyot va servis institute Stepsell nashriyoti 2023-yil 386 bet.

Siddikov Askar Axrorovich - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Menejment” kafedrasi v.b. dotsent

AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISHGA INVESTITSIYALARNI JALB QILISH XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada respublikamiz hududlarida agroturizmni rivojlantirish, hududning sayyohlik imkoniyati, real ekologik, iqtisodiy, ijtimoiy sharoitining majmuaviy xususiyatlarini baholash keltirilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, agroturizm, turistik klaster yondoshuvi, sayyohlik imko-niyati, tabiiy resurs potensiali, iqtisodiy baholash.

Butun jahon turistik tashkilotining xulosasiga ko‘ra XXI asrning birinchi yarmi – turizm davri, deb bejiz atalmagan. Keyingi yillarda xizmat ko‘rsatish sohasiga davlatlarning ko‘proq e’tibor qaratishi sayyohlar sonini oxirgi 30-40 yil ichida 70 mln dan 1,235 mlrd kishiga ko‘payishiga olib keldi. Birgina Italiya davlatida agro-turizmdan keladigan o‘rtacha yillik foyda 552 mln dollarni tashkil etadi [11]. Bu jarayondan mamlakatimiz ham chetda qolmadi. Shu paytgacha, asosan, tarixiy turizm bilan cheklanib qolgan O‘zbekistonda endilikda turizmning yangi turlari, xususan agroturizmni jadal sur’atlarda rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Jahonda turistik imkoniyatlardan oqilona foydalanish borasida, ayniqsa agroturizmni rivojlantirish yo‘nalishidagi ilmiy tadqiqotlarga ustuvor ahamiyat berilmoqda. Bu borada tabiiy-antropogen geokomplekslarni agroturistik nuqtai nazardan baholash, agroturlarni aniqlash va marshrutlarni ishlab chiqish orqali hududlarning turistik jozibadorligini oshirish va sayyohlar tashrifini ko‘paytirishga yo‘naltirilgan tadqiqotlarga alohida e’tibor qaratilmoqda. YAngi ish o‘rinlari yaratish, iqtisodiyotni diversifikatsiyalash va hududlarni jadal rivojlantirish, valyuta tushumi, aholining turmush sifati va daromadlarini oshirish, mamlakatning investitsiya jozibadorligi va imijini yaxshilash kabilar mamlakat rahbariyati diqqat markazida turgan muhim masalalar sirasiga kiradi. Bu kabi ijtimoiy- iqtisodiy vazifalarning hal etilishida milliy iqtisodiyotning eng muhim sektor- laridan biri hisoblangan turizmning o‘rni beqiyosdir. Ayni paytda yurtimizda mazkur sohani rivojlantirish bo‘yicha izchil siyosat yurtilmoqda. Jumladan, Prezidentimizning 2017 yil 16 avgustdagi qarori bilan tasdiqlangan “2018-2019 yillarda turizmni

rivojlantirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturi” mamlakatimizda turizmni jadal taraqqiy ettirish, aholi bandligini ta’minlash, valyuta tushumini ko‘paytirish, infratuzilmalarni yaxshilashga xizmat qilmoqda [4]. Shu bois, turizmni jadal rivojlantirish uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy sharoitlarni yaratish, milliy turizm mahsulotlarini jahon turistik bozoridagi raqobatbardoshligini ta’minlash, sayyohlik ob’ektlaridan samarali foydalanish, ko‘rsatilayotgan xizmat turlari sifatini oshirish, yurti-mizga tashrif buyurayotgan sayyohlar oqimini ko‘paytirish bo‘yicha keng qamrovli chora- tadbirlarni amalga oshirish ustuvor vazifa sifatidan belgilangan.

Agroturizmni tashkil etishda ushbu mutaxassislar xizmatidan foydalanish imkoniyati mavjud. Ba’zi bir qishloq xo‘jalik korxonalari va turistik firmalar agroturizmning tashkil etishga asos bo‘luvchi ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish malakasiga hamda infratuzilma ob’ektlariga egadir. Ya’ni, turizm sohasidagi (servis xizmatlari ko‘rsatish tajribasi, mehmonxonalar va boshqa infratuzilma ob’ektlari) va qishloq xo‘jaligi korxonalari (ishlab chiqarish amaliyoti, dala shiyponlari, mavjud boshqa infratuzilma ob’ektlari) imkoniyatlaridan samarali foydalanishimiz zarur. Ayni paytda esa, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan band aholi sonining kamayishi bilan xarakterlanadi. Agrar sohada iqtisodiy vaziyat o‘zgarishi munosabati bilan, u o‘rniga yoki qishloq xo‘jaligi faoliyatini to‘ldiruvchi yangi agroturizm faoliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar

Ma’lum turistik potensialga ega makonlarni, turizm tadqi-qotchilari tomonidan xalqaro e’tirof etilgan ma’nolarida, ya’ni unga geoiqtisodiy yondashganda turizm hududi, marketing tomonidan qaralganda destinatsiya va menejment tomonidan yondashilganda turistik klaster kabi iboralarni qo‘llash mumkin. Hududlarda agroturizmni rivojlantirish bu muammoni mukammal hal qiladi, chunki u qishloqning iqtisodiy o‘sishining “katalizatori” bo‘lishi mumkin bo‘lgan sayyohlik komponentidir. Bu borada bir nechta muhim bo‘lgan ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Jumladan:

- birinchidan, sayyohlik faoliyati kichik boshlang‘ich investitsiyalar uchun jozibador, chunki juda cheklangan mablag‘ga ega bo‘lgan qishloq aholisi uchun bu deyarli hal qiluvchi ahamiyatga ega;

- ikkinchidan, turizm yuqori rentabellik darajasi, eng kam xarajatni qoplash muddati bo‘lgan iqtisodiyotning daromadli sektori, bu tez daromad olish uchun juda muhimdir;

- uchinchidan, qishloq turizmini tashkil qilish, aholining eng kichik daromadga qiziqishi ko‘pincha juda o‘rtacha ish haqiga ega shahar aholisini dam olishi va sayohati tashkil etilishida muhim omildir;

- to‘rtinchidan, agroturizmni rivojlanishi qishloq iqtisodiyotini ko‘tarib, uning iqtisodiy tuzilishi takomillashtiradi, mehmondo‘stlik sanoati bilan shug‘ullanadigan tarmoqlarning rivojlanishi rag‘batlantirib, ilgari boshqa faoliyatni rivojlantirish uchun depressiv, umidsiz deb hisoblangan qishloq va qishloqlar hududlari iqtisodiyotida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi;

- beshinchidan, turizmni bu turining mohiyati va o‘ziga xos-xususiyatlari

shundaki, unda sayyohlar tarixiy shaharlardagi obidalarni ziyorat qilibgina qolmay, ma'lum bir muddat jarayonida qishloqda yashagan holda mahalliy aholining urf odatlari, yashash tarzi, an'anaviy, qishloq deh qonchiligi, bog'dorchiligi, hunarmandchiligi bilan birgalikda tabiatini ham tamosha qilib, tanishadilar. SHuningdek, turistlar jismonan sog'liklarini yanada yaxshilash maqsadida mehnat qilish jarayonlarida ishtirok etadilar va hordiq chiqarib, qadamjolarni ziyorat qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Migranyan A. Teoreticheskie aspekty formirovaniya konkurentosposobnых klasterov. (www.krsu.edu.kg/vestnik/2002/v3/a15.html.)

2.To'xliev I.S., Qudratov G'.X., Pardaev M.Q. Turizmni rejalashtirish. Darslik. – T.: Iqtisodiyot-moliya, 2010. -157 b.

3. https://www.e-unwto.org. UNWTO Annual report.

4. https://www.hse.ru. 2017 3

5.O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasining sayti. www.stat.uz. 14. www.uzbektourism.uz

Soatov Farhod Komiljon o'g'li - Doctoral student of Tashkent State University of Economics (PhD), +998 91 589 04 77, e-mail: farhodsoatov09@gmail.com
ORCID: 0009-0002-2162-8553

THE IMPORTANCE OF ASSET-LIABILITY MANAGEMENT (ALM) IN STRUCTURING MANAGEMENT ACCOUNTING WITHIN BANKING INSTITUTIONS

Abstract: This study explores the vital role of Asset-Liability Management (ALM) in structuring management accounting within banking institutions. ALM frameworks allow banks to manage interest rate risks, liquidity, and capital adequacy, ensuring stability and profitability. Through case studies of global banks such as JPMorgan Chase, Deutsche Bank, and ICICI Bank, along with a focused examination of Silicon Valley Bank (SVB) and its recent bankruptcy, this article analyzes how effective ALM supports decision-making, risk mitigation, and regulatory compliance. The findings reveal that strong ALM frameworks contribute to resilience, while weaknesses, as seen in SVB's case, can lead to significant financial distress. This analysis provides insights into ALM's pivotal role in advancing sustainable financial practices in banking.

Key words: Asset-Liability Management, bankruptcy, interest rate regime, risk management, unrealized losses, liquidity demand, interest rate sensitivity, collapse.

Introduction

The complexity of today's financial environment requires banks to adopt sophisticated frameworks for balancing assets and liabilities to mitigate risks and

support profitability. ALM serves as a key strategic tool, especially important for institutions that operate across multiple currencies, interest rate regimes, and regulatory frameworks. Recent cases, such as SVB's bankruptcy, illustrate the consequences of insufficient ALM, emphasizing the need for proactive and structured ALM practices.

In an era of economic volatility and frequent interest rate adjustments, the need for effective Asset-Liability Management (ALM) in banking is greater than ever. As a strategic approach, ALM is essential in managing the balance between profitability and risk, providing stability through uncertain financial conditions. With recent bank failures highlighting the dangers of poor ALM practices, a clear understanding of ALM's role is crucial for both the financial health of banks and the broader economic system.

Methods and literature review

This study adopts a mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative analyses to evaluate ALM's impact on risk management, profitability, and decision-making in banks.

The sample includes JPMorgan Chase (United States), Deutsche Bank (Germany), ICICI Bank (India), and Silicon Valley Bank (United States).

Asset-Liability Management is a risk management framework designed to help banks maintain a stable financial position. It addresses the potential mismatches between assets (such as loans and securities) and liabilities (like customer deposits) and mitigates the risks that arise from interest rate changes and liquidity pressures. "A strong asset-liability management framework is crucial for banks to navigate the complexity of balancing profitability and risk"[5] (Hughes & Mester, 1993). By aligning these two sides of the balance sheet, ALM ensures that banks remain financially sound even as interest rates and economic conditions fluctuate.

Interest rate risk is one of the most significant factors impacting banks' profitability. When rates increase, the value of long-term assets, such as bonds, decreases, potentially leading to unrealized losses. Banks like Silicon Valley Bank (SVB), which collapsed in March 2023, had insufficient ALM policies that exposed them to large unrealized losses when rates rose rapidly. As the Federal Reserve Bank of San Francisco noted, "The collapse of Silicon Valley Bank highlights the risks associated with poorly managed ALM, especially under rising interest rates that increase both unrealized losses and liquidity demands"[6] (Federal Reserve Bank of San Francisco, 2023).

Effective ALM strategies, including hedging through derivatives, are essential for managing these risks. In their study, Kashyap et al. (2002) emphasize that "to manage interest rate sensitivity effectively, banks must utilize a range of hedging tools. Underestimating this risk can lead to severe imbalances, especially in a volatile rate environment"[7]. These strategies help banks offset losses on long-term assets when rates rise, providing a buffer against significant financial stress.

[5] Hughes, J.P., & Mester, L.J. (1993), *"A Quality and Risk-Adjusted Cost Function for Banks".*

[6] Federal Reserve Bank of San Francisco (2023), *"Report on the Failure of Silicon Valley Bank".*

[7] Kashyap, A.K., Rajan, R., & Stein, J.C. (2002), *"Banks as Liquidity Providers".*

ALM is not just about managing interest rate risk; it also focuses on maintaining adequate liquidity. Banks function as liquidity providers, holding assets that can be quickly converted to cash in times of need. As Diamond and Rajan (2001) explain, "Liquidity risk management is crucial for preventing financial fragility within banks"[8]. If a bank's asset structure lacks liquidity, it may struggle to meet depositor withdrawals, as happened with SVB.

SVB's heavy reliance on long-term securities, which became less valuable as interest rates climbed, made it difficult to meet liquidity needs without incurring significant losses. This liquidity gap led to a bank run, as depositors quickly withdrew their funds in response to SVB's deteriorating financial position. SVB's experience emphasizes the importance of ALM in managing both the bank's interest rate exposure and its ability to maintain sufficient liquid assets.

Sound ALM practices contribute to the profitability of banks by optimizing their net interest income, which is the difference between interest earned on assets and interest paid on liabilities. For instance, Saunders and Cornett (2018) argue that "for banks, net interest margin is a key profitability metric influenced by effective asset-liability management. ALM's role in ensuring sustainable profits cannot be overstated"[9]. By closely monitoring and managing interest rate gaps and liquidity mismatches, banks can maintain healthy profit margins even as rates fluctuate.

While ALM practices are essential for banks worldwide, there are regional variations in how these frameworks are implemented. European banks, for example, often adhere to the European Central Bank's guidelines, which provide specific standards for interest rate risk management. "With robust ALM guidelines, regulatory bodies seek to prevent the accumulation of vulnerabilities within banks, especially those related to interest rate and liquidity mismatches"[10] notes the ECB (European Central Bank, 2021). These guidelines not only protect individual banks but also support overall financial stability by reducing systemic risk.

On a global scale, the Basel Committee on Banking Supervision has set standards for managing interest rate risk within the banking book, requiring banks to maintain adequate liquidity and manage their interest rate exposure. According to the Basel Committee, "regulatory frameworks for ALM aim to ensure that banks maintain adequate buffers against rate shifts and liquidity pressures, helping prevent destabilizing events"[11] (Basel Committee, 2016). Such regulatory measures highlight the importance of ALM for reducing financial risks in a globalized economy.

Recent cases, such as the failure of SVB, serve as stark reminders of the consequences of poor ALM. The Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) noted that "SVB's exposure to long-term securities without adequate hedging made it vulnerable to market fluctuations, showing that ALM missteps can rapidly destabilize even large institutions"[12] (FDIC, 2023). As banks evaluate their ALM

[8] Diamond, D.W. & Rajan, R.G. (2001), *"Liquidity Risk, Liquidity Creation, and Financial Fragility"*

[9] Saunders, A. & Cornett, M.M. (2018), *Financial Institutions Management: A Risk Management Approach*.

[10] European Central Bank (2021), *"Guide on the Supervisory Review and Evaluation Process".*

[11] Basel Committee on Banking Supervision (2016), *"Standards on Interest Rate Risk in the Banking Book".*

[12] FDIC (2023), *"Postmortem of Bank Failures in Rising Rate Environments".*

strategies in light of SVB's collapse, they must focus on maintaining adequate liquidity buffers and using hedging instruments to offset potential losses from rising interest rates.

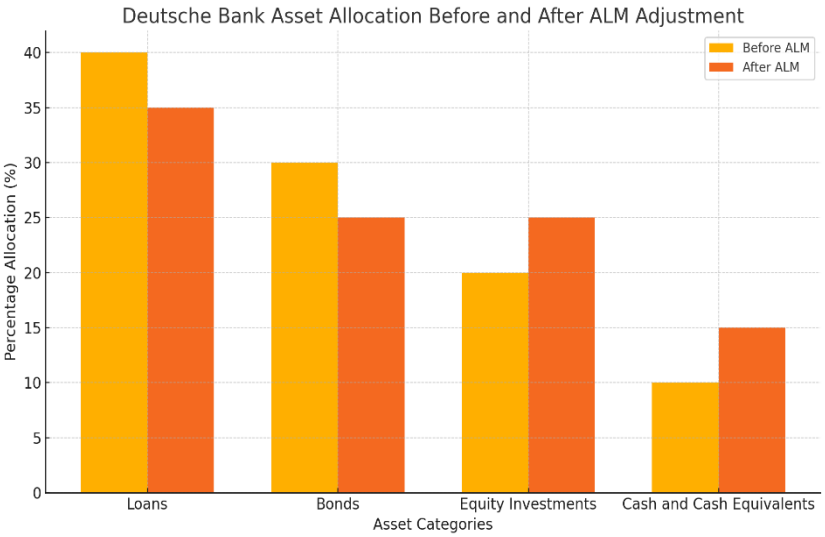

The role of ALM in banking cannot be overstated. By managing interest rate risks, maintaining liquidity, and following regulatory guidelines, banks can protect themselves against economic uncertainties and sustain profitability. The collapse of SVB serves as a powerful lesson in the risks associated with inadequate ALM. Moving forward, banks must prioritize ALM as a core component of their management accounting and risk frameworks, not only to protect their financial stability but also to contribute to the resilience of the banking system as a whole.

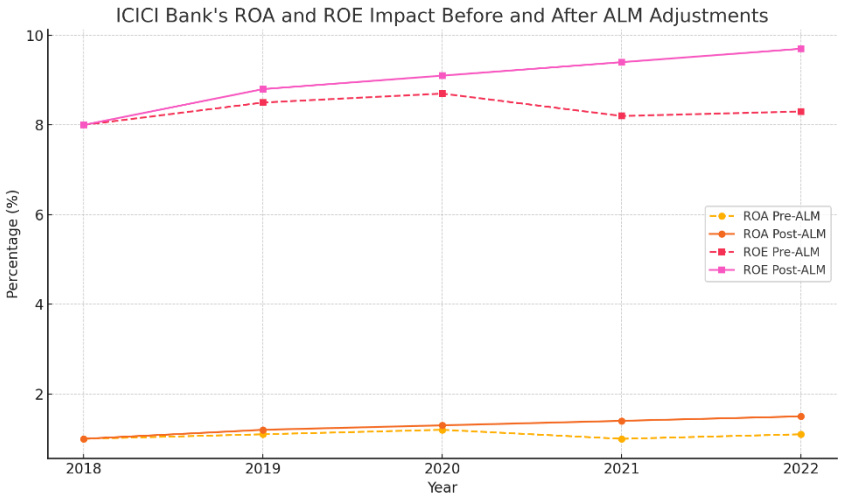

Results

JPMorgan Chase's ALM framework focuses heavily on managing interest rate risks and ensuring liquidity to support stability, especially during economic downturns. The bank's ALM strategy allows it to adapt to regulatory requirements and maintain low levels of interest rate risk. JPMorgan's ability to effectively hedge interest rate exposures has enabled it to consistently demonstrate financial resilience, particularly in volatile markets.

Deutsche Bank aligns ALM with management accounting objectives, aiding in capital allocation across diverse business lines. In 2021, Deutsche Bank revamped its ALM strategy to improve cost efficiency amid tighter European Central Bank (ECB) regulations, leading to improved profitability through better cost control and asset optimization.

ICICI Bank has developed an ALM strategy that helps manage both interest rate and foreign exchange risks. By actively managing its interest rate gaps and employing interest rate swaps, ICICI maintains a balanced portfolio, enhancing profitability.

Silicon Valley Bank's (SVB) bankruptcy in early 2023 underscores the risks

of poor ALM practices. SVB heavily invested in long-term U.S. Treasury bonds, an asset class highly sensitive to interest rate changes. When interest rates rose, the bank faced significant unrealized losses on these bonds, eroding its capital. Key ALM deficiencies in SVB included:

- Lack of Interest Rate Hedging: Unlike other banks that employed derivatives to manage interest rate exposure, SVB did not hedge its positions, leaving it vulnerable to rate hikes.
- Concentration in High-Risk Depositors: SVB's client base primarily consisted of tech startups, which were sensitive to economic downturns, exacerbating the bank's liquidity strain when withdrawals surged.

The Federal Reserve's review of SVB's collapse highlights how inadequate ALM can lead to mismatches in assets and liabilities, ultimately causing insolvency.

Discussion

The case studies demonstrate ALM's role as a strategic tool in maintaining financial resilience. JPMorgan Chase, Deutsche Bank, and ICICI Bank each exemplify how well-structured ALM can stabilize banks during economic downturns. Conversely, SVB's case illustrates the dangers of neglecting ALM, particularly regarding liquidity and interest rate risk.

A robust ALM framework enhances management accounting by providing insights into key metrics, enabling informed financial decision-making, and supporting capital allocation. SVB's example reveals the importance of proactive liquidity monitoring and interest rate sensitivity analysis in management accounting.

While ALM provides a foundation for resilience, banks face challenges in technology, data integration, and regulatory compliance. Future ALM practices will likely leverage advanced technology, such as predictive analytics and real-time data, to anticipate risks and enhance balance sheet stability.

Conclusion

This study underscores the importance of Asset-Liability Management in structuring management accounting frameworks. Strong ALM practices, as demonstrated by JPMorgan Chase, Deutsche Bank, and ICICI Bank, support financial stability, whereas SVB's collapse serves as a reminder of the severe consequences of poor ALM. These findings reinforce ALM's role as a cornerstone of sound financial governance in banks.

References

1. Federal Reserve Review of Silicon Valley Bank (2023). "Federal Reserve Report on the Failure of Silicon Valley Bank".

2. JPMorgan Chase & Co. (2021). *Annual Report*. JPMorgan Investor Relations.

3. Deutsche Bank AG. (2021). *Financial Results and Risk Management Report*. Deutsche Bank Investor Relations.

4. ICICI Bank Limited. (2022). *Annual Financial Report*. Available at: ICICI Investor Relations.

5. Hughes, J.P., & Mester, L.J. (1993), "A Quality and Risk-Adjusted Cost Function for Banks".

6. Kashyap, A.K., Rajan, R., & Stein, J.C. (2002), “Banks as Liquidity Providers”.
7. Diamond, D.W. & Rajan, R.G. (2001), “Liquidity Risk, Liquidity Creation, and Financial Fragility”.
8. Saunders, A. & Cornett, M.M. (2018), Financial Institutions Management: A Risk Management Approach.
9. European Central Bank (2021), “Guide on the Supervisory Review and Evaluation Process”.
10. Basel Committee on Banking Supervision (2016), “Standards on Interest Rate Risk in the Banking Book”.
11. FDIC (2023), “Postmortem of Bank Failures in Rising Rate Environments”.

Usmanova Nasiba Akbarjanovna - senior lecturer, department of Management, PhD Samarkand Institute of Economics and Service

METHODS FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF BUSINESS STRATEGIES

Abstract: The purpose of this study was to study the methods and tools for evaluating the effectiveness of a business strategy in Uzbekistan. To achieve this goal, a SWOT and PESTEL analysis, a balanced scorecard and a cost-benefit analysis were carried out. A study was conducted based on theoretical materials and practical experience of companies in Uzbekistan. An interview method was used to gain practical experience of companies in using methods and tools for evaluating the effectiveness of a business strategy.

Key words: Evaluation of the effectiveness of a business strategy, SWOT analysis, PESTEL analysis, Balanced scorecard.

Аннотация: Целью данного исследования было изучение методов и инструментов оценки эффективности бизнес-стратегии в Узбекистане. Для достижения этой цели были проведены SWOT- и PESTEL-анализ, сбалансированная система показателей и анализ затрат и выгод. Исследование проведено на основе теоретических материалов и практического опыта компаний Узбекистана. Метод интервью использовался для получения практического опыта компаний в использовании методов и инструментов оценки эффективности бизнес-стратегии.

Ключевые слова: Оценка эффективности бизнес-стратегии, SWOT-анализ, PESTEL-анализ, Сбалансированная система показателей.

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda biznes strategiyasining samaradorligini baholash usullari va vositalarini o‘rganish edi. Ushbu maqsadga erishish uchun SWOT va PESTEL tahlili, muvozanatli ko‘rsatkichlar kartasi va foyda-xarajat tahlili o‘tkazildi. Nazariy materiallar va O‘zbekiston kompaniyalarining amaliy tajribasi asosida tadqiqot o‘tkazildi. Biznes strategiyasining samaradorligini baholash usullari va vositalaridan foydalanish

bo‘yicha kompaniyalarning amaliy tajribasini olish uchun intervyu usuli qo‘llanildi.

Kalit so‘zlar: Biznes strategiyasining samaradorligini baholash, SWOT tahlili, PESTEL tahlili, Balanslangan ko‘rsatkichlar kartasi.

The study of evaluating the effectiveness of a business strategy and its methods and tools was carried out in order to develop and implement effective strategies for business development in Uzbekistan. The results of the study can be used to improve business processes, increase the competitiveness of companies and achieve success in the market.

In addition, the study of business strategy performance evaluation can help entrepreneurs and managers make more effective decisions in the field of strategic planning and management. This can help companies strengthen their market position, expand their business and improve their profitability. It seems obvious that the effectiveness of strategic planning can be considered in a broad and narrow sense. In a narrow sense, the effectiveness of strategic planning (as a process limited in time) is the ratio of the result (the developed strategy of the company in terms of its completeness, consistency, consistency, relevance to the situation, timeliness, etc.) to the cost of resources associated with the development of the strategy.

Also, studying the evaluation of the effectiveness of a business strategy in the context of Uzbekistan can be useful for scientific researchers and the academic community who are studying economic processes and business development in the region. The results obtained can be used for further research in this area and the development of new methods and tools for evaluating the effectiveness of a business strategy in Uzbekistan.

To study the evaluation of the effectiveness of a business strategy and its methods and tools, a review of the scientific literature was carried out, and an analysis of the practical experience of entrepreneurial companies in Uzbekistan was carried out. Scientific articles, books and other publications related to the evaluation of the effectiveness of a business strategy and its methods and tools were used as sources for the literature review. Various approaches to evaluating the effectiveness of a business strategy were analyzed, including SWOT analysis, PESTEL analysis, balanced scorecard and cost-benefit analysis.

To study the practical experience of entrepreneurial companies in Uzbekistan, interviews were conducted with managers and employees of companies operating in various sectors of the economy. Data on the results of the implementation of business strategies in these companies were analyzed, as well as the use of various methods and tools for assessing the effectiveness of a business strategy.

The study was conducted using the methods of scientific analysis and synthesis, statistical data processing, interviewing and analysis of economic indicators. The results of the study were systematized, analyzed and summarized, which made it possible to identify the main methods and tools for assessing the effectiveness of a business strategy in Uzbekistan.

The main directions for evaluating the effectiveness of the organization's strategy. The effectiveness of the strategy can be assessed at three levels:

- performance evaluation level. Efficiency of implementation of individual

strategic projects:

1. The cost of the project compared to its budget

2. The timing of the project compared to the plan

3. The size of the effect obtained from the project compared to the expected effect

4. The volume of additional (external, indirect) effects that arose during the implementation of the project

- the degree of achievement of the set strategic goals. The level of achievement of business performance indicators (long- and medium-term).

- the degree of compliance of the set strategic goals with the interests of stakeholders. The success of the strategy depends not only on achieving the goals of the company, but also on the degree to which the interests of stakeholders are taken into account: the state, suppliers, creditors.

The result of the evolution of approaches to assessing the effectiveness of an organization's strategy is the transition to the concepts of measuring achievements, which consider both financial and non-financial indicators of its functioning. Within the framework of these approaches, the effectiveness of the implementation of the strategy is integrally assessed by monetary and non-monetary indicators, covers the strategic and operational levels of management, past and future results, as well as internal and external aspects of the organization's activities.

From the study, we can conclude that the evaluation of the effectiveness of a business strategy is an important tool for the development and improvement of business processes in Uzbekistan. The study identified various methods and tools for evaluating the effectiveness of a business strategy, including SWOT analysis, PESTEL analysis, a balanced scorecard, and economic efficiency analysis.

It was found that the use of these methods and tools allows you to more effectively plan and manage business processes, as well as make informed decisions in a rapidly changing economic situation in Uzbekistan. Interviews with company representatives also showed that these methods and tools are successfully applied in practice, which confirms their effectiveness. Thus, the evaluation of the effectiveness of a business strategy and its methods and tools are an integral part of the successful development of entrepreneurial activity in Uzbekistan, and their use can help companies achieve better results in the long term.

References:

1. Балацкий Е.В. Проблемы оценки масштабов и эффективности государственного сектора в экономике // Вестник Московского университета. Серия 6: «Экономика». 1997. № 6. С. 37–48.

2. Бухвалов А.В. Реальные опционы в менеджменте: классификация и приложения // Российский журнал менеджмента. 2004. Т. 2. № 2. С. 27–56.

3. Гурков И.Б. Стратегический менеджмент организации. 2-е изд., исправленное и дополненное. М.: ТЕИС, 2004. 239 с.

4. Теплова Т.В. Инвестиционные рычаги максимизации стоимости компании. Практика российских предприятий. М.: Вершина, 2007. 272 с.

ormatov Ilmidin Toshmatovich - i.f.n.,dotsent Farg‘ona politexnika instituti
tel.+998975035893, e-mail: ilmidin.yormatov@ferpi.uz

IQTISODIY BARQAROR RIVOJLANISH: TUSHUNCHA VA ASOSIY TAMOYILLAR

Annotatsiya: Iqtisodiy barqaror rivojlanish — zamonaviy iqtisodiy belgilar va ekologik talablar asosida samarali va uzoq muddatli rivojlanishni ta’minlash jarayonidir. Ushbu maqolada barqaror rivojlanishning asosiy tushunchalari, tamoyillari va uni ta’minlashdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy barqaror rivojlanish, resurslardan foydalanish, ijtimoiy adolat, jahon iqtisodi, mintaqa ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti, kelajak avlodlar.

Аннотация: Устойчивое экономическое развитие – это процесс обеспечения эффективного и долгосрочного развития, основанного на современных экономических характеристиках и экологических требованиях. В данной статье рассматриваются основные понятия, принципы и роль устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое экономическое развитие, использование ресурсов, социальная справедливость, мировая экономика, социально-экономическое развитие региона, будущие поколения.

Abstract: Sustainable economic development is a process of ensuring effective and long-term development based on modern economic characteristics and environmental requirements. This article examines the main concepts, principles and role of sustainable development.

Key words: sustainable economic development, use of resources, social justice, world economy, socio-economic development of the region, future generations.

O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiy barqaror rivojlanish konsepsiyasi qabul qilingan va izchil amalga oshirilib kelinmoqda. Jumladan, 2019 yilda "O‘zbekiston Respublikasida "Yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirish konsepsiyasi"i qabul qilingan bo‘lib, unda mamlakatning iqtisodiy va ekologik muvozanatini ta’minlash orqali barqaror rivojlanishga erishish belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasining ma’lumotlariga ko‘ra, 2019-2023 yillarda mamlakatda yalpi ichki mahsulot 5,5-6,0 foiz oralig‘ida o‘sib, 2023 yilda 630,0 trln so‘mni tashkil etgan. Shuningdek, sanoat va qishloq xo‘jaligi sohalarida ham barqaror o‘sish kuzatilmoqda. Jumladan, 2019 yilda yalpi qishloq xo‘jalik mahsuloti 3,8 foizga, 2020 yilda 3,2 foizga, 2021 yilda esa 4,5 foizga o‘sgan. 2024 yili O‘zbekiston yalpi ichki mahsuloti 5,6-5,8 foizga o‘sishi va pul ifodasida 1,3 kvadrillion so‘m (104,8 milliard dollar)ga yetishi kutilmoqda. Sanoatning o‘sish sur’ati 6 foiz, xizmat ko‘rsatish sohasi – 6,1 foiz, qishloq xo‘jaligi – 4 foizni tashkil etadi.

Statistik ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonda iqtisodiy barqaror rivojlanish yo‘nalishida salmoqli yutuqlarga erishilgan. Bunda mamlakatda mustaqillik yillarida shakllana boshlagan barqaror rivojlanish konsepsiyasini izchil

amalga oshirish hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini saqlab qolgan holda hozirgi davr ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ushbu konsepsiyaning samarali joriy etilishi mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishida muhim o‘rin tutmoqda.

Ushbu tadqiqot ishida iqtisodiy barqaror rivojlanish konsepsiyasining mohiyati, asosiy tamoyillari va amalga oshirilayotgan dasturlar O‘zbekiston Respublikasining 2019-2023 yillarga mo‘ljallangan rasmiy statistik ma’lumotlari asosida o‘rganilib tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi O‘zbekistonda iqtisodiy barqaror rivojlanish konsepsiyasini amalga oshirishning hozirgi holati va istiqbollarini aniqlashtirish hamda uning rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasidan kelib chiqqan holda baholashdan iborat.

Tadqiqotda quyidagi usullar qo‘llanilgan:

- Rasmiy statistik va hujjatli ma’lumotlarni tahlil qilish;
- O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan barqaror rivojlanish dasturlari va loyihalarini o‘rganish;
- Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarning barqaror rivojlanish sohasidagi tajribalarini o‘rganish va tahlil qilish;
- Empirik tahlil usullaridan foydalanish orqali hozirgi holat va istiqbollarni baholash.

Mazkur tadqiqot ishida O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi, Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi, Tabiatni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi kabi tashkilotlarning rasmiy statistik va hujjatli ma’lumotlaridan foydalanildi. Shuningdek, xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy ishlari ham o‘rganildi.

Zamonaviy jahon amaliyotida iqtisodiy barqaror rivojlanish quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

1. Ijtimoiy adolat va tenglik. O‘zbekistonda 2019-2023 yillarda ijtimoiy adolat va tenglik tamoyili samarali amalga oshirilib, aholining turli qatlamlari uchun teng imkoniyatlar yaratildi.

2. Atrof-muhitni muhofaza qilish. O‘zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan "Yashil iqtisodiyot"ni joriy etish bo‘yicha keng doiradagi chora-tadbirlar amalga oshirilib, ekologik muvozanatni saqlash va yaxshilash borasida salmoqli natijalarga erishildi.

3. Iqtisodiy barqarorlik. Ushbu prinsip iqtisodiyotning tebranishlarga barqaror bo‘lishi, inqirozlarga chidamli bo‘lishi va uzoq muddatli, barqaror rivojlanishini ta’minlashni anglatadi. Iqtisodiy faoliyat va yo‘nalishlar turli ichki hamda tashqi shok va o‘zgarishlarga barqaror bo‘lishi kerak. Bu orqali iqtisodiy tizimning uzluksiz va mutanosib rivojlanishi ta’minlanadi.

4. Resurslarni oqilona va samarali foydalanish. Ushbu prinsip ishlab chiqarish jarayonlari va texnologiyalarda eng ilg‘or, resurs tejamkor va innovatsion yondashuvlarni qo‘llashni nazarda tutadi. Bunday yondashuv resurslardan oqilona foydalanishni, ularni isrof qilmaslikni, ishlab chiqarish jarayonlarini ekologik jihatdan sof va barqaror rivojlanishni ta’minlaydi.

5. Innovatsion rivojlanish. Ushbu prinsip yangi texnologiyalar, innovatsion loyihalar va g‘oyalarni qo‘llash zarurligini ifodalaydi.

6. Xalqaro hamkorlik. Barqaror rivojlanish global muammo bo‘lganligi sababli, uning hal etilishida davlatlar va xalqaro tashkilotlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki barqaror rivojlanish masalalarini faqatgina milliy darajada hal etib bo‘lmaydi.

Iqtisodiy barqaror rivojlanishning quyidagi asosiy turlari mavjud:

- Agrar sohada barqaror rivojlanish;
- Sanoatda barqaror rivojlanish;
- Shaharsozlikda barqaror rivojlanish;
- Energetikada barqaror rivojlanish;
- Turizmda barqaror rivojlanish.

Iqtisodiy barqaror rivojlanish konsepsiyasi tobora dolzarblashib bormoqda. Buning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

1. Tabiiy resurslarning cheklanganligi va ularni oqilona hamda samarali foydalanish zaruratining ortib borishi.

2. Ishlab chiqarish va iste’mol jarayonlarining atrof-muhitga ta’sirining salbiy oqibatlarini yumshatish.

3. Global iqlim o‘zgarishlari va ekologik muammolarning keskinlashuvi.

4. Ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi va bandlikning ta’minlanish zaruratining ortishi.

Jahonning rivojlangan davlatlari, shu jumladan Germaniya, Daniya, Shvesiya, Yaponiya kabi mamlakatlar "Yashil taraqqiyot", "Sof ishlab chiqarish" va "Sirkulyar (doiraviy, aylanma) iqtisodiyot" kabi dasturlarni amalga oshirib, barqaror rivojlanishni ta’minlashga alohida e’tibor qaratmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham iqtisodiy barqaror rivojlanishga qaratilgan siyosat olib borilmoqda. Jumladan, respublikadagi sanoat, qishloq xo‘jaligi, energetika va qurilish tarmoqlarida "Yashil iqtisodiyot"ni joriy etish bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Bu kabi ishlar iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga va ekologik vaziyatning yaxshilanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shuningdek, jamiyatda ijtimoiy adolatning mustahkamlanishiga ham xizmat qilmoqda.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, hozirgi sharoitda iqtisodiy barqaror rivojlanish konsepsiyasini amalga oshirish davlat va jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bu boradagi ishlar yanada kengaytirilib, chuqurlashtirilishi lozim.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasida "Yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirish konsepsiyasi (2019-2030 y.) (https://lex.uz/docs/4707808)

2. Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform Our World (https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/)

3. Barqaror rivoj lanish konsepsiyasi (https://www.halknazari.uz/uz/barqaror-rivo-lanish-konsepsiyasi)

4. Натесова Ю.А. Концепция устойчивого развития и ее принципы // Экономика и бизнес: теория и практика. 2020. №4-2. С. 108-111.

5. Boboev Y.R., Sattorov B.R. (2020). Iqtisodiy rivojlanishning barqarorligi:

mohiyati, tamoyillari va ta’minlash yo‘llari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (3), 1-14.

6. Velichko V.V., Denisov Yu.D. (2019). Iqtisodiy barqaror rivojlanishning konseptual asoslari. Iqtisodiy tahlil: nazariya va amaliyot, 4(52), 5-16.

7. Karaev A.K. (2019). Barqaror rivojlanish: mohiyati, maqsadlari va prinsiplari. Iqtisodiy islohotlar, 3(75), 12-20.

8. Nurqulov F.A. (2020). Iqtisodiy barqarorlik: nazariy va amaliy jihatlar. Iqtisodiyot va ta’lim, 1(51), 32-43.

9. Uzokov M.M. (2020). Barqaror rivojlanishning global muammolari. Iqtisodiyot va moliya, 3(67), 28-35.

10. Sharipov Sh.S. (2021). Iqtisodiy barqaror rivojlanishda innovatsiyalar va texnologiyalar. Iqtisod va moliya, 2(74), 45-52.

Zarrina Makhmudova - “Silk Road” International University of Tourism and Cultural Heritage, e-mail: zarrinamahmudova14@gmail.com

SUSTAINABLE PRACTICES IN THE HOSPITALITY AND TOURISM INDUSTRY

Abstract: This article examines sustainable practices within the hospitality and tourism industry, highlighting their importance in fostering environmental stewardship and social responsibility alongside economic growth. By integrating sustainability, the industry can significantly reduce its ecological footprint, preserve cultural heritage, and contribute to socio-economic benefits for communities. The article explores the theoretical underpinnings of sustainability and outlines the methods used to implement sustainable practices in the hospitality and tourism sectors. Concluding remarks emphasize the need for comprehensive strategies to promote ongoing sustainability.

Keywords: Sustainability, hospitality, tourism, environmental stewardship, community engagement, sustainable practices.

Аннотация: В этой статье рассматривается практика устойчивого развития в индустрии гостеприимства и туризма, подчеркивается ее важность для развития бережного отношения к окружающей среде и социальной ответственности наряду с экономическим ростом. Интегрируя устойчивое развитие, индустрия может значительно уменьшить свой экологический след, сохранить культурное наследие и внести вклад в социально-экономические преимущества для сообществ. В статье рассматриваются теоретические основы устойчивого развития и описываются методы, используемые для внедрения устойчивых практик в гостиничном и туристическом секторах. В заключительных замечаниях подчеркивается необходимость разработки комплексных стратегий, способствующих устойчивому развитию.

Ключевые слова: Устойчивость, гостеприимство, туризм, забота об окружающей среде, вовлечение сообщества, устойчивые практики.

Annotatsiya: Ushbu maqola mehmondo‘stlik va turizm sanoatida barqarorlik amaliyotlarini ko‘rib chiqadi va uning iqtisodiy o‘sish bilan birga atrof-muhitni

muhofaza qilish va ijtimoiy mas’uliyatni rag‘batlantirishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi. Barqaror rivojlanishni integratsiyalashgan holda, sanoat atrof-muhitga ta’sirini sezilarli darajada kamaytirishi, madaniy merosni saqlashi va jamoalar uchun ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarga hissa qo‘shishi mumkin. Maqolada barqaror rivojlanishning nazariy asoslari ko‘rib chiqiladi va mehmonxona va turizm sektorlarida barqaror amaliyotlarni amalga oshirish uchun qo‘llaniladigan usullar tavsiflanadi. Yakunda barqaror rivojlanishga yordam beruvchi kompleks strategiyalarni ishlab chiqish zarurligini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Barqarorlik, mehmondo‘stlik, turizm, atrof-muhitni boshqarish, jamoatchilik ishtiroki, barqaror amaliyotlar

Introduction

The hospitality and tourism industry, a major contributor to the global economy, faces increasing pressure to address its environmental impact and resource consumption. Growing concern over climate change, biodiversity loss, and resource depletion has spurred the adoption of sustainable practices across the industry. This article delves into the sustainable practices shaping the industry, exploring theoretical insights and practical methods to achieve sustainability goals, ultimately highlighting the critical role of responsible management in ensuring a sustainable future.

Theoretical Part

The theoretical foundation of sustainable practices in the hospitality and tourism industry revolves around the integration of three interconnected pillars: environmental sustainability, economic sustainability, and social sustainability. Understanding these pillars provides a framework for addressing the complex challenges and opportunities faced by the industry in its quest for sustainability.

Environmental Sustainability

Environmental sustainability in hospitality and tourism emphasizes minimizing the ecological impact of operations and activities. The industry’s reliance on natural resources necessitates practices that ensure their preservation and responsible use. The key components include:

- **Resource Efficiency:** Theories of resource efficiency advocate for reducing the consumption of energy, water, and materials. This involves adopting technologies and practices that optimize resource use, such as energy-efficient lighting, water-conserving fixtures, and sustainable building materials.
- **Ecological Conservation:** Concepts of ecological conservation focus on protecting biodiversity and natural habitats. Theories promote the integration of nature-based approaches, such as preserving green spaces and supporting wildlife conservation efforts, to maintain ecological balance.
- **Pollution and Waste Management:** Theories related to pollution prevention emphasize reducing waste generation, pollution, and emissions. Sustainable practices involve waste minimization strategies like recycling, composting, and reducing the use of harmful chemicals.

Economic Sustainability

Economic sustainability involves ensuring long-term financial health and stability while minimizing adverse economic impacts on local communities. This

pillar emphasizes creating value and opportunity through responsible business practices:

- **Sustainable Business Models:** Theories on sustainable business models highlight the importance of integrating sustainability into core business strategies. This includes adopting a triple bottom line approach that measures success through economic, environmental, and social performance.
- **Local Economic Development:** Frameworks for local economic development stress the significance of supporting local businesses, sourcing locally, and investing in community infrastructure. This approach enhances economic resilience and ensures that tourism benefits are equitably distributed.
- **Resilience and Innovation:** Economic resilience theories advocate for diversification and innovation in tourism offerings to reduce dependency on single markets or products. Investing in new technologies and sustainable innovations bolsters long-term economic sustainability.

Social Sustainability

Social sustainability focuses on ensuring that tourism and hospitality activities promote social equity, cultural preservation, and community well-being:

- **Cultural Heritage Preservation:** Theories around cultural sustainability emphasize the protection and promotion of local heritage, traditions, and identities. This involves engaging local communities in tourism planning and interpretation to maintain cultural authenticity and integrity.
- **Community Empowerment and Participation:** Social empowerment theories advocate for the involvement of local communities in decision-making processes. This approach ensures that tourism development aligns with community goals and values, fostering a sense of ownership and cooperation.
- **Equitable Labor Practices:** Theories of fair labor practice promote equitable working conditions, fair wages, and opportunities for skill development. Ensuring workers' rights and well-being is critical to creating a socially sustainable work environment.

Integrated Approach to Sustainability

The theoretical part underscores that true sustainability in the hospitality and tourism industry requires an integrated approach that balances all three pillars. Concepts such as the Triple Bottom Line (TBL) and Corporate Social Responsibility (CSR) underline the need for holistic strategies. These theories argue that the interplay between economic, environmental, and social dimensions is essential to achieving sustainable outcomes and fostering a resilient industry.

Overall, the theoretical framework empowers industry stakeholders to implement practices that not only address environmental and social challenges but also enhance economic prosperity. By aligning with these theoretical principles, the hospitality and tourism industry can contribute to a sustainable future that benefits all stakeholders involved.

Methods

Implementing sustainable practices in the hospitality and tourism industry involves a combination of innovative strategies and collaborative efforts:

1. **Green Certifications and Standards:**

- Programs like LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) and ISO 14001 encourage sustainable design, resource management, and operational efficiency in hospitality establishments.
- These certifications guide businesses in implementing practices that reduce their carbon footprint and promote eco-efficiency.

2. **Energy and Resource Management:**
   - Implementing energy-efficient technologies, such as LED lighting and smart energy management systems, reduces energy consumption.
   - Water-saving initiatives, including low-flow fixtures and rainwater harvesting, contribute to sustainable water management.
3. **Waste Reduction and Recycling:**
   - Practices such as composting, recycling programs, and reducing single-use plastics help minimize environmental impact.
   - Hospitality establishments can partner with local waste management organizations to ensure efficient recycling processes.
4. **Community Engagement and Partnerships:**
   - Collaborating with local communities to create tourism experiences that reflect cultural heritage and contribute to socio-economic development.
   - Establishing partnerships with local suppliers to support the local economy and reduce logistical carbon emissions.
5. **Sustainable Food and Beverage Practices:**
   - Emphasizing locally sourced, seasonal, and organic food options reduces food miles and supports sustainable agriculture.
   - Waste reduction in food services, such as composting and food donation programs, addresses food waste challenges.

Conclusions

Sustainable practices in the hospitality and tourism industry are essential for aligning economic objectives with environmental and social responsibilities. Through the implementation of innovative methods such as green certifications, resource management, and community engagement, the industry can significantly reduce its ecological footprint while enhancing socio-economic contributions. The successful integration of sustainability relies on collaboration among stakeholders, continuous innovation, and a commitment to responsible management that considers long-term impacts. As the industry evolves, embracing sustainability as a core operational principle will be key to ensuring its resilience and relevance in the future.

References

1. Global Sustainable Tourism Council (GSTC) - Setting Standards for Sustainable Tourism: gstcouncil.org
2. Leadership in Energy and Environmental Design (LEED) - Promoting Green Building Practices: usgbc.org/leed
3. ISO 14001 - Environmental Management Standard: iso.org/iso-14001-environmental-management.html

4. "Sustainable Tourism: A Global Perspective" - Rob Harris, Tony Griffin, and Peter Williams (Book)
5. United Nations Environment Programme (UNEP) - Resource Efficiency and Waste Management in the Tourism Sector: unenvironment.org

By implementing these diverse and interconnected sustainable practices, the hospitality and tourism industry can successfully transition towards a more responsible and sustainable future, benefiting both the environment and society at large.

Абдуразаков Дониёр Журакулович - “Ипак Йўли” туризм ва маданий мерос халқаро университети, Туризм менежменти кафедраси докторанти
ORCID iD: 0009-0004-9285-1861, тел: +998933482797
Email: doniyor.abdurazakov@univ-silkroad.uz

ТУРИЗМНИНГ ҚИШЛОҚ ҲУДУДЛАРИДА БАРҚАРОР ТАРАҚҚИЁТНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ АҲАМИЯТИНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ
ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЗНАЧИМОСТИ ТУРИЗМА В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ
PROBLEMS OF INCREASING THE IMPORTANCE OF TOURISM IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Аннотация. Тезис қишлоқда туризмни ривожлантириш ва уни аҳолининг барқарор даромад манбаига айлантириш юзасида олиб борилган тадқиқот натижаларини ёритишга бағишланган. Тадқиқот натижасида Ўзбекистондаги қишлоқ туризмининг холати, унинг ривожига аҳолининг ва жойлардаги қуйи поғона раҳбарларининг муносабати тадқиқ қилинган. Натижада, ҳоким ёрдамчиси томонидан туризм бизнесини маҳаллада тадбиркорликнинг муҳим йўналишига айлантириш учун инобатга олиниши лозим бўлган 5 та асосий омил тавсифлаб берилган.

Калит сўзлар: қишлоқ туризми, шаҳар туризми, маҳаллани ривожлантириш стратегияси, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, туризм хизматлари, туризм бизнеси, ҳоким ёрдамчиси.

Аннотация. Тезис посвящена развитию туризма в селе и его становлению источником устойчивого дохода населения. В результате исследования изучено состояние сельского туризма в Узбекистане, отношение населения и местных лидеров к его развитию. Описано 5 основных факторов, которые следует учитывать помощником хокима, чтобы превратить туристический бизнес в важную сферу предпринимательства в махалле.

Ключевые слова: сельский туризм, городской туризм, стратегия развития махаллы, поддержка предпринимательства, туристические услуги, туристический бизнес, помощник хокима.

Abstract. The thesis is devoted to the development of tourism in the village and its formation as a source of sustainable income for the population. As a result of

the study, the state of rural tourism in Uzbekistan, the attitude of the population and local leaders to its development were studied. 5 main factors that should be taken into account by the hokim assistant in order to turn the tourism business into an important area of entrepreneurship in the mahalla are described..

Keywords: rural tourism, urban tourism, mahalla development strategy, entrepreneurship support, tourism services, tourism business, hokim assistant.

Ўзбекистонда туризм соҳасининг тараққий этиши ва тарихий шаҳарлардаги туристлар оқимининг янада ортиб бориши шаҳардаги инфратузилмага катта юклама келтириб чиқаради. Бу эса музей ва туристик обектларда хизматлар сифатини таъминлаш билан боғлиқ муаммоларни ҳам пайдо қилади. Шу сабабли, туристик оқимларни Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарларидан ташқарига, хусусан қишлоқ ҳудудларига йўналтириш ҳозирда борган сари долзарблашиб бормоқда.

Туризм бизнесининг қишлоқларга кириб келиши нафақат шаҳар туризмидаги босимни камайтириш балки, туризм хизматларини диверсификация қилиш ҳамда қишлоқ жойларда янги тадбиркорлик турлари ва барқарор даромад манбааларини яратиш учун ажойиб имкониятдир. Шунга кўра, қишлоқларда туризмни ривожлантиришга тўсиқ бўлаётган муаммолар юзасидан тадқиқот олиб бордик ва республиканинг турли вилоятларидан жами 213 маҳаллада сўровнома ўтказиб, маҳаллада тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга бевосита масъул бўлган ҳоким ёрдамчиларининг фикрларини ўрганиб чиқдик.

Сўровнома 10 саволдан тузилиб, маҳалла институти ва маҳалла аҳолиси, аҳолининг туризм бизнесига муносабати ва маҳаллада тадбиркорликни қўллаб-қувватланиши ўртасидаги ўзаро боғлиқликни илмий-амалий жиҳатдан тадқиқ қилиш ва баҳолашга қаратилган. Олинган жавобларни таҳлил қилиб қуйидаги бир қанча муҳим нуқталар аниқланди.

Респондентларнинг 76,6% ўз маҳалласининг туризм салоҳиятини ўртача ва ундан паст баҳолашган. Яъни уларнинг фикрича, маҳаллада туристларни қизиқтирадиган ҳеч нарса мавжуд эмас. 86.4% иштирокчилар маҳалла аҳолисининг туризм тадбиркорлигига қизиқишини ўрта ва ундан паст даражада деб баҳолаб, бунинг сабабини 60.6% холатда инфратузилма ёмонлиги ва маблағ етишмаслиги билан, 41.8% холатда маҳалланинг туризм учун жозибадор эмаслиги билан, 39.4% холатда билим ва бизнес ғоялар етишмаслиги билан ва 23.9% холатда боқимандалик кайфияти ва фикрлашнинг эскичалиги билан изоҳлаган.

Шунингдек, маҳаллада туризмнинг ривожланишига маҳаллий аҳолининг муносабати ҳақидаги саволга 45.1% респондентлар аксарият инсонлар учун бу обод маҳалла дастурига кириш ва инфратузилмани яхшилашга эришиш учун восита сифатида кўрилишини, 27.7% холатда эса аҳолининг туризмга мутлақо бефарқ эканлигини билдиришган.

Бундан ташқари, 89.8% респондентлар маҳаллада туризм бизнесини йўлга қўйиш бўйича маҳалла фуқаролари учун маҳорат дарслари ва ўқув машғулотлари мавжуд эмаслиги ёки тизимли йўлга қўйилмаганлигини қайд

этганлар. Уларнинг 33.8% маҳаллада туризмни ташкил этиш ёки янада ривожлантириш учун юқори раҳбариятдан эътибор ва маблағ етишмайди деб ҳисобласалар, 20.7% туристик ресурслар етишмаслигини, 14.6% туризм бўйича аниқ стратегия мавжуд эмаслигини, 13.1% холатда аҳолида қизиқиш ва ҳаракат етишмаслигини ва 10.8% холатда маҳалла раиси ва ҳоким ёрдамчиси томонидан ташаббус етишмаслигини таъкидлаганлар.

Бу сўровнома натижаларидан қишлоқ ҳудудларида туризмнинг ривожланиши ва барқарор даромад манбаига айланиши учун бир қанча омиллар таъсир этишини англаш мумкин. Бу омилларнинг асосийларини умумлаштирган ҳолда қуйида санаб ўтамиз.

1. **Туристик салоҳиятни баҳолашдаги муаммолар омили –** яъни, қишлоқ маҳалласида мавжуд ресурслардан қандай қилиб туризм мақсадларида фойдаланиш бўйича билим ва кўникмаларнинг етишмаслиги.
2. **Аҳолининг туризм бизнесига қизиқиш даражаси –** сўровнома қишлоқ аҳолиси кўплаб сабабларга кўра туристларга хизмат кўрсатиш учун ўз имкониятларни жуда паст баҳолашини кўрсатмоқда.
3. **Инфратузилма билан боғлиқ муаммолар –** кўплаб туристик салоҳияти юқори бўлган қишлоқлар туризм учун зарур инфратузилмага эга эмас. Хусусан, йўллар холатининг ёмонлиги жуда салбий таъсир этмоқда.
4. **Стратегик режалаштиришнинг етишмаслиги** – маҳаллаларда туризмни ривожлантириш учун алоҳида стратегия мавжуд эмас. Натижада, масаланинг ташкилий ва молиявий жиҳатларини прогноз қилиш имконсиз.
5. **Маҳоратнинг етишмаслиги –** қишлоқда туризм бизнесини бошлаш учун инсонларга йўл-йўриқ кўрсатиш, уларга амалий ёрдам бериш ҳамда тизимли ўқув курслари ташкил этиш жуда ҳам оқсоқ аҳволда эканлигини респондентлар алоҳида қайд этиб ўтганлар. Бу муаммони бартараф этмасдан туриб қишлоқда туризмни ривожлантириш диярли имконсиздир.

Юқорида фикрларни таҳлил қилар эканмиз, бу тадқиқот қишлоқ туризми, аҳоли ва бошқарув институтларининг кўплаб яширин жиҳатларини очиб беришдга ҳамда маълум хулосалар чиқаришимизга имкон беради.

Хулоса ва таклифлар

Юқорида сўровномада билдирилган фикрларга ҳамда бошқа тадқиқотчиларнинг таҳлилларига таяниб Ўзбекистонда туризм бизнесининг қишлоқда барқарор тараққиётни таъминлашдаги ўрнини ошириш учун қуйидагиларни таклиф этамиз:

1. Маҳаллада туризмни ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш.
2. Қишлоқ ҳудудларида инфратузилма ҳолатини, хусусан йўлларни таъмирлаш.
3. Туризм бизнесини ривожлантириш мақсадида аҳоли учун маҳорат дарслари, ўқув курслари ва тарғибот ишларини тизимли ташкил этиш.

Қишлоқ аҳолиси шаҳарликлар каби чет элликлар билан тез-тез учрашиш ва мулоқот қилиш имконига эга эмас. Шу сабабли, қишлоқ ҳудудларида яшовчи инсонларда ўзларига ва туризм бизнесига нисбатан ишончсизлик мавжуд. Агар бу инсонларга хизмат кўрсатиш техникаси ўргатилиб туризм бизнесига киришларига кўмаклашилса қишлоқ туризми жуда тез ривожлана

бошлайди ва кўплаб иқтисодий муаммоларга ечим топиш мумкин бўлади.

Юртимиз қишлоқларида катта туристик салоҳият мавжуд бўлиб, уни ривожлантириш, тўғри бошқариш ва тасарруф эта олиш ҳар бир маҳалла учун янги имкониятлар эшигини очади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (References)

1. Маткаримов Ф.Б. «The experience of foreign countries in the development of rural tourism», 28 август 2022 г. https://doi.org/10.5281/zenodo.7029209
2. Остонов, Ўткир. 2023. “Қишлоқ туризмини давлат томонидан тартибга солиш ва уни ривожлантиришнинг институционал имкониятлари таҳлили”. Iqtisodiyot Va ta’lim 24 (3):423-27. https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss3/a67
3. Норчаев, Асатилло. “Қишлоқ туризми инфратузилмасини шакллантириш ва ривожлантириш имкониятлари” “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2019 yil. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/Norchayev.pdf
4. Бабабеков Акбар Давурбаевич. «Кундалик турмуш тарзи–қишлоқ туризми объекти сифатида». Zenodo, 2024. https://doi.org/10.5281/zenodo.12623777
5. Гулямова, Гулнора. 2023. “Ўзбекистонда зиёрат туризми кластерларини ривожлантириш: имкониятлар ва муаммолар”. Iqtisodiyot Va ta’lim 24 (3):427-32. https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss3/a68
6. Ergashev, Rakhmatulla Xidirovich. 2021. “Prospects for Ecological Tourism Development in Uzbekistan”. Academic Journal of Digital Economics and Stability, August, 495-503. https://doi.org/10.51699/ajdes.vi.215
7. Абдуразаков, Д. (2024). Ўзбекистонда туризм бизнесини қишлоқларга олиб кириш ва бошқариш: истиқбол ва муаммолар. Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil, 2(8), 222–227. https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss8-pp222-227

Абдусаматов Рустам Шухратович - Tashkent International University
Независимый соискатель

ФИНАНСОВЫЕ РИСКИ

Аннотация. В тезисе рассматриваются основные виды финансовых рисков, с которыми сталкиваются организации и государства в процессе своей деятельности. Описаны ключевые категории финансовых рисков, такие как кредитные, рыночные, операционные, риски ликвидности и страновые риски.

Ключевые слова: финансовые риски, кредитный риск, рыночный риск, операционный риск, риск ликвидности, страновой риск, диверсификация.

Финансовые риски это неизбежная часть деятельности как частных компаний, так и государственных структур. В условиях глобализации,

цифровизации экономики и неопределенности на мировых рынках риски становятся важным фактором, влияющим на стабильность и развитие финансовых систем. Управление финансовыми рисками требует применения сложных методов анализа, прогнозирования и контроля. Эти риски могут проявляться в различных формах, таких как кредитные, рыночные, операционные, ликвидности и многие другие. Тема финансовых рисков является особенно актуальной в условиях нестабильной экономической ситуации, когда способность эффективно управлять рисками становится решающим фактором выживания организаций и даже целых государств.

Следует отметить, что финансовые риски - это вероятность возникновения неблагоприятных финансовых последствий в виде потери дохода и капитала в ситуации неопределенности условий осуществления его финансовой деятельности [1].

Классификация финансовых рисков представляет собой механизм распределения рисков на определенные группы, упорядоченные различными признаками. Такое разделение финансовых рисков необходимо для оценки общего финансового риска, а также для эффективного использования соответствующих методов управления риском [2].

Финансовые риски — это вероятность того, что фактические финансовые результаты деятельности компании или организации будут отличаться от прогнозируемых. В отличие от других типов рисков, финансовые риски в основном связаны с финансовыми операциями, изменениями в макроэкономической ситуации и внутренними экономическими факторами. Эти риски могут влиять на стоимость активов, долговые обязательства, доходность инвестиций и другие финансовые показатели.

К основным категориям финансовых рисков относятся:

– Кредитный риск – вероятность того, что контрагент не выполнит свои финансовые обязательства.

– Рыночный риск – риск потерь из-за неблагоприятных изменений рыночных условий, таких как курсы валют, цены на сырьевые товары и т. д.

– Операционный риск – потери, возникающие из-за неэффективности внутренних процессов, ошибок сотрудников, а также внешних факторов, например, природных катастроф.

– Риск ликвидности – вероятность того, что организация не сможет выполнить свои обязательства из-за недостатка ликвидных активов.

– Страновой риск – риски, возникающие из-за политических, экономических и правовых изменений в странах, где организация ведет свою деятельность.

Кредитные риски возникают, когда контрагент (клиент, заемщик) не выполняет своих обязательств перед организацией. Это может быть связано с дефолтом, банкротством или отказом от уплаты долга. Особенно опасен этот вид риска для банков, кредитных организаций и инвесторов. Для управления кредитными рисками банки используют различные механизмы, такие как кредитный рейтинг заемщика, залоговое обеспечение, страхование рисков и

диверсификация.

В последние годы кредитные риски также могут включать в себя риски, связанные с контрагентами в международных сделках, например, из-за нестабильности валютных курсов или экономической ситуации в странах, где работает организация.

Рыночные риски включают риски, связанные с изменениями на финансовых рынках, которые могут повлиять на стоимость активов, доходность инвестиционных портфелей или цену на финансовые инструменты. Включают следующие компоненты:

– Риск процентных ставок – изменения процентных ставок влияют на стоимость долговых обязательств и кредитование.

– Риск валютных курсов – колебания валютных курсов могут повлиять на стоимость международных операций.

– Риск цен на сырьевые товары – изменения цен на нефть, золото и другие ресурсы могут значительно повлиять на финансовые результаты компаний, особенно в добывающих отраслях.

– Для управления рыночными рисками активно используют хеджирование, которое позволяет застраховать возможные потери от колебаний рыночных цен.

Операционные риски связаны с внутренними процессами в организации, такими как ошибки сотрудников, сбои в информационных системах, недостатки в управлении или недочеты в стратегическом планировании. Такие риски также могут быть вызваны внешними факторами, такими как стихийные бедствия или террористические акты.

Для минимизации операционных рисков компании разрабатывают эффективные системы внутреннего контроля, системы управления качеством, а также нанимают квалифицированных специалистов, способных минимизировать вероятность ошибок.

Риски ликвидности возникают, когда организация не может быстро превратить свои активы в денежные средства для выполнения своих обязательств. Эти риски особенно актуальны для банков и финансовых учреждений, которые часто оказываются в ситуации, когда необходимо срочно провести операции с активами, но они не могут быть быстро проданы без значительных потерь.

Для минимизации рисков ликвидности организации используют различные механизмы, такие как резервные фонды, диверсификация активов и обязательств, а также сотрудничество с центральными банками и другими финансовыми учреждениями.

Страновые риски связаны с политическими, экономическими и правовыми изменениями в странах, где организация ведет свою деятельность. К таким рискам относятся нестабильность валюты, национализация активов, изменения в налоговой политике, а также возможность введения санкций или торговых барьеров.

Для минимизации страновых рисков компании используют

разнообразные методы защиты, включая страхование рисков и диверсификацию операций в разных странах.

Финансовые инструменты, такие как деривативы, облигации с переменной ставкой, различные виды ценных бумаг и другие финансовые инструменты, помогают компаниям снизить риски, минимизируя возможные потери.

Управление финансовыми рисками будет развиваться в соответствии с изменениями на мировых рынках и технологическими инновациями. Основным направлением в будущем будет использование искусственного интеллекта, машинного обучения и аналитических технологий для предсказания и управления рисками в реальном времени.

Кроме того, важным аспектом станет улучшение систем корпоративного управления и совершенствование финансовых и правовых институтов, что позволит более эффективно контролировать и минимизировать риски.

Финансовые риски неизбежны в любой экономической системе, однако с помощью современных методов управления и инновационных подходов возможно существенно минимизировать их влияние. Важно понимать, что эффективное управление рисками является не только залогом стабильности финансовых организаций, но и залогом долгосрочного экономического роста.

Список использованное литературы

1. Баутин В.М. Диверсификация в системе устойчивого развития предпринимательских структур АПК// Синергия. 2015. № 1. С. 60-65.

2. Алихани С. Финансовые риски: понятие, классификация, управление // Финансовые драйверы роста экономики: российский и зарубежный опыт: материалы Международной научно-практической конференции. Москва, 2020. С. 29–35.

Идирисов Алишер Отажонович - Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил тадқиқотчиси, idirisovalisher6@gmail.com,
Тел: 91-499-57-45

БАРҚАРОРЛИК РЕЙТИНГИ БИЗНЕСНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИНГ ЯНГИЧА МЕХАНИЗМИ

Барчамизга маълумки солиқларнинг бир нечта функциялари мавжуд. Мазкур функциялар ўз ўрнида ҳамда тўғри ишлаган жамиятда солиқ маъмуриятчилиги, умуман олганда иқтисодий тизим барқарор ривожланиши мумкин бўлади. Бу ўз навбатида солиқларнинг фискал функцияси билан биргаликда рағбатлантирувчи функциясини ҳам ўз ўрнида ишлатишни талаб этади. Агарда бу икки функциядан фақатгина бири ишласа бундай солиқ тизимининг бардавом ва барқарор бўлиши ҳақида тасаввур қилиш қийин бўлади.

Сўнги йилларда мамлакатимизда тадбиркорлик субъектларини рағбатлантириш орқали қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилаётгани

боис уларнинг фаолиятида сезиларли ижобий ўзгаришлар кузатилмоқда.

Мамлакатимизда солиқларни ўз вақтида тўлаб, қонунчилик талабларига амал қилган ҳолда фаолият юритаётган тадбиркорлик субъектларига янада қулай шарт-шароитлар яратиш ва уларни рағбатлантириш мақсадида 2024 йил 1 февралдан бошлаб қонунчилик талабларига риоя этган ҳолда фаолият юритаётган тадбиркорлик субъектларини аниқлаш ва қўшимча рағбатлантиришни назарда тутувчи “Тадбиркорлик субъектларининг барқарорлик рейтинги” амалиётга жорий этилди.

Барқарорлик рейтинги тизимининг асосий мақсадлари:

Тадбиркорларни рағбатлантириш борасида:	**Бизнес муҳитини яхшилаш борасида:**	**Давлат назоратини оптималлаштириш борасида:**
Солиқларни ўз вақтида тўлашга қизиқтириш; *Қонунга итоаткор бўлишга иштиёқ уйғотиш;* *Шаффоф фаолият юритишга интилишни пайдо қилиш.*	*Соғлом рақобатни кучайтириш;* *Ҳалол тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш;* *Яширин иқтисодиётга қарши курашиш.*	*Текширувларни камайтириш;* *Маъмурий тўсиқларни қисқартириш;* *Вақт ва ресурсларни тежаш.*

Рейтинг доирасида тадбиркорлик субъектлари қуйидаги тоифаларга ажратилади:

“AAA”, “AA” ва “A” тоифалар	“BBB”, “BB” ва “B” тоифалар	“CCC”, “CC” ва “C” тоифалар	“D” тоифа
юқори барқарорлик рейтинги	*ўрта барқарорлик рейтинги*	*қониқарли барқарорлик рейтинги*	*қуйи барқарорлик рейтинги*

“AAA” тоифадаги рейтинг кўрсаткичларига эришган тадбиркорлик субъектлари учун солиқ текширувлари ўтказилмайди (жиноий ишлар доирасида ўтказиладиган текширувлар бундан мустасно), шунингдек қўшилган қиймат солиғи суммаси ўрнини қоплаш (қайтариш) бир кун муддатда текширувларсиз амалга оширилади.

“AA” ва ундан юқори тоифадаги рейтинг кўрсаткичлари қайд этилган тадбиркорлик субъектлари учун эса 4 ва 5-тоифадаги туманларда фаолият юритаётган тадбиркорлик субъектларига бўлиб-бўлиб тўлаш шарти билан сотилган давлат активлари ва қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган ер участкалари бўйича дастлабки тўлов суммаси 35 фоиздан кам бўлган ҳолларда қолган суммани бўлиб-бўлиб тўлаш муддати миқдоридан қатъи назар, 7 йил (тенг улушларда) этиб белгиланган.

Шу билан биргаликда “А” ва ундан юқори рейтинг тоифасидаги тадбиркорлик субъектларига солиқлар бўйича (қўшилган қиймат солиғи бундан мустасно) мавжуд ортиқча тўлов суммасини қайтариш 3 кун муддатда амалга оширилади ҳамда товарларни импорт қилишда ва товарларни (хизматларни) реализация қилишда тўланадиган қўшилган қиймат солиғи суммаларини ўзаро ҳисобга олиш тартиби татбиқ этилади.

Бугунги кунда фаолият кўрсатаётган юридик шахсларнинг барқарорлик рейтинги бўйича тоифаларга ажратилиши тўғрисида маълумот[13]

1-жадвал

Барқарорлик даражаси	**Рейтинг кўрсаткичи**	**Субъект сони** *(19.08.2024-йил ҳолатига)*	**Баҳо**
Юқори ***(8 859 та)***	ААА	1 292 та	96-100 балл
	АА	3 095 та	91-95 балл
	А	4 472 та	86-90 балл
Ўрта ***(119 887 та)***	ББ	19 988 та	76-85 балл
	ББ	39 172 та	66-75 балл
	Б	60 727 та	56-65 балл
Қониқарли ***(289 282 та)***	ССС	37 369 та	51-55 балл
	СС	142 308 та	36-50 балл
	С	109 605 та	26-35 балл
Қуйи	Д	**138 526 та** *131 571 тага камайган*	25 баллгача

Банк хизматлари йўналишида барқарорлик рейтингининг кредит олишда имтиёзли шартлар тадбиқ этилиши, паст фоизли кредитлар берилиши ҳамда бу каби мурожаатларни тезкорлик билан кўриб чиқилиши каби қўшимча афзалликлари мавжуд. Бу каби афзалликлар божхона соҳасида ҳам мавжуд бўлиб, жумладан “Яшил йўлак” тизимидан фойдаланиш ҳамда тезкорлик билан расмийлаштирув ишларини амалга ошириш каби устунликлардан иборатдир. Шунингдек лицензия ва рухсатномалар бўйича уларни тезкор тарзда расмийлаштириш ҳамда соддалаштирилган тартибдан фойдаланиш имкониятларини юзага келтириши билан муҳим аҳамият касб этади.

Қайд этиш лозимки, Президентимиз ташаббуси билан жорий этилган “Корхонабай” ва “Маҳаллабай” институтлари тадбиркорларнинг барқарорлик рейтинги кўтарилишига ҳам ижобий таъсир этмоқда. Солиқ инспекторларининг ҳар бир солиқ тўловчи билан индивидуал ишлаши натижасида яширин иқтисодиёт улуши қисқаришига, шу жумладан, иш ҳақи ҳисоблаш, солиқ ҳисоботларида ходимлар сони ва айланма маблағларнинг тўлиқ кўрсатилишида сезиларли ўзгаришлар кузатилмоқда.

Хусусан, жорий йилнинг иккинчи ярим йиллигида 2023 йилнинг мос даврига нисбатан 107,5 мингта тадбиркорлик субъектининг ишчилар сони 774,5 минг нафарга ортган бўлса, 185,7 мингта субъектда эса иш ҳақи фонди

[13] Жадвал маълумотлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Солиқ қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланди.

13,9 трлн сўмга кўпайган. Шунингдек, 129,1 мингта корхонада ўтган йилга нисбатан 604,4 минг нафар ишчи ходимига меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдори (МҲТЕКМ)дан ортиқ иш ҳақи ҳисобланган. 2024 йил август ҳолатига ААА тоифадаги 317 та тадбиркорлик субъектига 542 та ариза бўйича ортиқча ҚҚС тўловидан 513,8 млрд сўм маблағлар бир кун муддатда қўшимча текширувларсиз қайтарилган. Шундан, 53,4 млрд сўми август ойининг ўтган даврида 55 та ариза бўйича 52 та тадбиркорлик субъектига қоплаб берилган. Ушбу тизим жорий этилгач, кўплаб тадбиркорлик субъектлари рейтинг кўрсаткичларини яхшилашга эришишлари натижасида 36 мингта корхона кўчмас мулк ижара шартномасини тузди, 34 мингта корхона солиқ ҳисоботларини ўз вақтида топширди, шунингдек 66 мингта корхона солиқларни ўз вақтида тўлади[14].

Барқарорлик рейтинги тизими янги жорий этилганлиги сабабли, ҳозирча унинг амалий натижалари ҳақида аниқ хулоса чиқариш эрта бўлса-да, лекин дастлабки кузатувларга кўра тадбиркорлар учун аниқ мезонлар белгиланганлиги, баҳолаш автоматик тарзда амалга оширилиши, имтиёзлар тизими шаффоф йўлга қўйилганлиги каби ижобий томонларини кўришимиз мумкиндир.

Фикримизча, тизим янги бўлгани учун мослашиш даври талаб этилмоқда, шу билан бир қаторда тадбиркорлар орасида тарғибот ишларини кучайтириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Хулоса сифатида айтишимиз мумкинки, солиқ тизими ҳар бир давлат иқтисодиётнинг ажралмас қисми бўлиб, мамлакатни ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига эришишда муҳим механизм сифатида намоён бўлади. Шу боисдан солиқлар давлат бюджетининг асосий иқтисодий таянчидир. Мамлакатимизда солиқ сиёсатини такомиллаштириш, солиқ маъмуриятчилиги самарадорлигини янада ошириш, солиқ юкини изчиллик билан камайтириш ҳамда солиқ тизимини соддалаштириш юзасидан комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Бу каби чора-тадбирлардан бири барқарорлик рейтингидир. Бундай рейтинг шунинг учун ҳам муҳимки, энди тадбиркорлар фаолиятига солиқ идоралари эмас, электрон тизим баҳо беради. Кўрсаткичи паст бўлганлар интизомли тадбиркорлар сафига кириш ва кўпроқ имкониятга эга бўлиш учун ҳаракат қилади. Яна бир томони, бу рейтинг тадбиркорларга ўз ҳамкорлари тўғрисида ишончли маълумот берувчи ҳимоя тизимига айланади. Яъни шубҳали шартномалар ва инсофсиз рақобатга чек қўйилиб, „яширин“ иқтисодиёт қисқаришига хизмат қилади. Бу эса ўз навбатида макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ривожланишни таъминлаш бўйича олдинга қўйилган устувор вазифаларга эришиш учун имконият яратади.

[14] Ушбу маълумотлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Солиқ қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланди.

Назиров Жуманазар - ҚарМИИ 1-курс магистранти

КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН РАҒБАТЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Аннотация. Мақолада тадбиркорлик фаолияти бўйича мамлакатимизда яратилган имкониятлар, ижтимоий соҳадаги тадбиркорликнинг жамият ривожланишидаги ҳамда учинчи ренессанс такомиллашувидаги тутган ўрни тўғрисида фикрлар юритилган.

Калит сўзлар: ижтимоий тадбиркорлик, ижтимоий корхона, ижтимоий лойиҳалар, давлат томонидан рағбатлантириш йўллари, учинчи ренессанс, тарққиёт стратегияси

Аннотация. В статье рассматриваются возможности, созданные в нашей стране для предпринимательства, роль предпринимательства в социальной сфере в развитии общества и благоустройстве третьего ренессанса.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социальное предприятие, социальные проекты, способы государственного стимулирования, третий ренессанс, стратегия развития.

Annotation. The article discusses the opportunities created in our country for entrepreneurship, the role of entrepreneurship in the social sphere in the development of society and the improvement of the third renaissance.

Key words: social entrepreneurship, social enterprise, social projects, methods of state stimulation, third renaissance, development strategy.

Ўзбекистонда ишбилармонлик ва тадбиркорлик фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизими аҳоли фаровонлигини ошириш ҳамда мамлакат иқтисодиётини мустаҳкамлаш мақсадида амалга ошириб келинмоқда. Шунингдек, ижтимоий тадбиркорлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг қабул қилиниши ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Мамлакатимиздаги қулай ишбилармонлик муҳити, хорижий инвесторлар учун яратилаётган имтиёз ва имкониятлар янги лойиҳаларни амалга оширишга хизмат қилмоқда. Бу эса давлатимиз томонидан олиб борилаётган соҳа фаолиятини ривожлантиришга доир ислоҳотлар натижасида уларнинг олдидаги мавжуд тўсиқ ва ғовларни бартараф этиш ҳамда корхоналар фаолияти барқарорлигини таъминлаш ва янада ривожлантиришда муҳим ўрин тутади.

Бугунги кунда иш билан банд аҳоли даромадининг 70 фоиздан ортиғи айнан кичик бизнес ҳисобига тўғри келмоқда. Шу боис, тадбиркорларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилиш мутасадди давлат органлари, муассасалари, ҳуқуқ-тартибот органларининг устувор вазифасига айланди. Бугунги кунда иш билан банд аҳоли даромадининг 70 фоиздан ортиғи айнан кичик бизнес ҳисобига тўғри келмоқда. Шу боис, тадбиркорларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилиш мутасадди давлат органлари, муассасалари, ҳуқуқ-тартибот органларининг устувор вазифасига айланди.

Юртбошимиз раҳнамолигида мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий

тадбиркорлик субъектларига шароит ва кафолатлар яратиш, солиқ ва божхона имтиёзларини кенгайтириш, уларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга катта аҳамият берилмоқда.

Юртбошимиз раҳнамолигида мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига шароит ва кафолатлар яратиш, солиқ ва божхона имтиёзларини кенгайтириш, уларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга катта аҳамият берилмоқда.

Бугунги кунда мамлакатимизда ижтимоий тадбиркорлик тўғрисидаги қонуннинг лойиҳаси муҳокамага қўйилган.

Ижтимоий тадбиркорлик - юридик шахслар ёхуд якка тартибдаги тадбиркорларнинг муайян ижтимоий-экологик муаммоларни ҳал қилишга ёки уларнинг оқибатларини енгиллаштиришга қаратилган фаолиятдир.

Ижтимоий корхона – аҳолининг ижтимоий эҳтиёжманд тоифаларини иш ўринлари билан таъминлашни, ижтимоий товарлар ишлаб чиқаришни ва ижтимоий хизматлар кўрсатишни ёки бошқа ижтимоий мақсадларни кўзлаган ҳамда мазкур Қонунда белгиланган тартибда ижтимоий корхоналар реестрига киритилган тадбиркорлик субъектидир.

Ижтимоий тадбиркорлик фаолиятининг мақсадларига қуйидагилар киради:

- аҳолининг ижтимоий эҳтиёжманд тоифаларини иш ўринлари, ижтимоий товарлар ва ижтимоий хизматлар билан таъминлаш;
- аҳолига тиббий буюмлар, дори воситалари ёки ижтимоий аҳамиятга эга озиқ-овқат маҳсулотларини таннархида ёхуд таннархидан паст бўлган нархларда сотиш;
- фавқулодда ҳолатларга қарши курашиш ва уларнинг оқибатларини бартараф этиш ҳамда бошқа ижтимоий мақсадларни кўзлаган фаолиятни амалга ошириш кабилар киради.

Шу ўринда аҳолининг ижтимоий эҳтиёжманд тоифаларига кимлар киритилиши ҳақида танишадиган бўлсак, улар жумласига қуйидагилар киради:

- бозор шароитида товарларни (хизматларни) харид қилишда ёки меҳнат бозорида иш топишда қийинчиликка дучор бўлаётган ёхуд ўзгаларнинг кўмагига муҳтож шахслар, жумладан:
- I ва II гуруҳ ногиронлиги бўлган шахслар, ногиронлиги бўлган болалар;
- етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болалар ҳамда улар тоифасига кирадиган 18 ёшдан 30 ёшгача бўлган шахслар;
- ижтимоий аҳамиятга молик бўлган касалликлар ва атрофдагилар учун хавф туғдирадиган касалликларга (сил, онкологик, психиатрик, наркологик, эндокринологик, инфекцион, таносил касаллиги, ОИТС ва касб касаллиги) чалинган шахслар;
- қарамоғида 16 ёшга тўлмаган ёки ногиронлиги бўлган болалари бўлган ёлғиз шахслар;
- ўқишни тугатгандан кейин 3 йил ўтмаган умумий ўрта, ўрта махсус ва профессионал таълими ташкилотлари битирувчилари;

- “Меҳрибонлик” уйларининг 30 ёшга етмаган битирувчилари;
- Жазони ўташ муассасаларидан озод қилинган шахслар;
- ўзгаларнинг парваришига муҳтож бўлган ёлғиз кексалар ва ёлғиз яшовчи кексалар;
- муомалага лаёқатсиз ва муомала лаёқати чекланган шахслар.

Ижтимоий тадбиркорлик фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш қуйидаги шаклларда амалга оширилади:

• имтиёзлар ва преференциялар тақдим этиш;

• ижтимоий лойиҳа харажатларини субсидиялаш;

• давлат ижтимоий буюртмасини жойлаштириш;

• молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш;

• ижтимоий корхона ходимларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш;

• маслаҳат бериш, методик ёрдам кўрсатиш ва ахборот жиҳатидан қўллаб-қувватлаш.

Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий тадбиркорлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

Бугунги кунда ижтимоий лойиҳалар ҳам амалга оширилиб, ижтимоий корхона томонидан аҳолининг ижтимоий эҳтиёжманд тоифаларини иш ўринлари, ижтимоий товарлар ва ижтимоий хизматлар билан таъминлашга ёки бошқа ижтимоий мақсадларга йўналтирилган ижтимоий тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш усули ҳисобланади.

Ижтимоий товар – бошқа фуқаролар билан тенг имкониятлар яратиш мақсадида зарур бўлган маҳсулот ва воситалар, жумладан, ногиронлиги бўлган шахслар учун протез-ортопедия буюмлари ва инвентарлар, реабилитация-техник воситалари, “Брайл алифбо”ли китоб ва бошқа босма материаллар, имконияти чекланган болаларга ўқув ва бадиий адабиётлар, ишора тилини қўллаган ҳолда аудио китоб ҳамда видеоматериалларни ўз ичига олади.

Ижтимоий хизматлар эса Ўзбекистон Республикасининг “Кексалар, ногиронлар ва аҳолининг бошқа ижтимоий эҳтиёжманд тоифалари учун ижтимоий хизматлар тўғрисида”ги Қонунида белгиланган шаклларда кўрсатиладиган хизматлар, шунингдек, ногиронлиги бўлган шахслар учун ортопедик протезлаш, протезортопедия буюмлари ва инвентарларини таъмирлаш, ногиронлиги бўлган шахсларни тиббий, ижтимоий ва касбий реабилитация қилиш, умумтаълим мактабларига бора олмайдиган ногиронлиги бўлган болаларга уйида таълим бериш, руҳий ҳолати бузилган шахсларнинг, шу жумладан ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнат терапияси, уларни янги касбларга ўқитиш хизматларидан иборатдир.

Жамиятда ижтимоий тадбиркорликнинг асосий принципларига ижтимоий адолат, жамият манфаатларининг устуворлиги ва ижтимоий тадбиркорликнинг ихтиёрийлигини киритишимиз мумкин.

Ижтимоий тадбиркорлик соҳасида давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- давлат томонидан ижтимоий тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш;
- ижтимоий тадбиркорликнинг ҳуқуқий асосларини яратиш ва такомиллаштириш;
- ижтимоий тадбиркорлик соҳасида давлат дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- ижтимоий лойиҳалар учун инвестициялар жалб қилишда қулай шарт-шароитлар яратиш.

Хулоса ўрнида айтишимиз мумкинки, 2021 йил 23 июнь куни Ўзбекистон Савдо-саноат палатасида "Замонавий тадбиркор - Янги Ўзбекистоннинг таянчи" мавзусида "Очиқ мулоқот" бўлиб ўтди. Ташкил этилган очиқ мулоқотда, мамлакатимизда сўнгги йилларда тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш борасидаги ислоҳотлар, уларнинг натижадорлиги, хусусан, Савдо-саноат палатаси томонидан бу борада 2017-2021 йилларда амалга оширилган ишлар тўғрисида ахборотлар берилди. Президентимиз ташаббуси билан бундан 4 йил аввал тадбиркорлик субъектларини текширишга оид мараторий эълон қилинган эди. Бунинг натижасида сўнгги 4 йил мобайнида 311 мингдан ортиқ янги кичик бизнес субъектлари ташкил этилиб, тадбиркорлар сони 2,1 баробарга ошди ёки 460 мингтага етди.

Жойларда ишбилармонлик муҳити ҳолатининг ўзгариши ва тадбиркорлик фаолиятида юзага келаётган муаммоларни аниқлаш мақсадида 60 мингдан ортиқ сўровномалар ўтказиб, соҳада юзага келаётган муаммолар ечими юзасидан таклифлар тайёрланди. Шунингдек, тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида - тизимга малакали кадрлар жалб қилиниб, тадбиркорлар манфаатида судларга 400 мингга яқин даъво аризалар киритилди, ваҳоланки 2013-2016 йилларда бу кўрсаткич атиги 38 мингта бўлган. Натижада Палата иштирокида бугунги кунга қадар тадбиркорлар ўртасидаги 6 мингта низоли ҳолат ўзаро келишув йўли билан ҳал этилишига эришилди.

Тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш ҳамда учинчи ренессанс ривожланишига замин яратиш мақсадида тадбиркорлар иштирокида халқаро даражада юзага келадиган низоларни кўриб чиқиш бўйича Палата ҳузурида "Тошкент халқаро арбитраж маркази" ташкил этилди. Ушбу марказга 50 дан ортиқ етакчи халқаро экспертлардан иборат арбитрлар жалб қилинган. Амалга оширилган ишлар натижасида қиймати 3,8 млн. долларга тенг бўлган 22 та халқаро тижорат низолари кўриб чиқилди.

Палата томонидан ҳудудларда тадбиркорларга кўмаклашиш мақсадида барча туман ва шаҳарларда Тадбиркорликка кўмаклашиш марказлари ташкил этилиб, аҳоли тадбиркорлигини қўллаб-қувватлашнинг яхлит тизими яратилганлиги мақсадга мувофиқдир. Марказлар томонидан тадбиркорларга 600 мингдан ортиқ бизнес-хизматлар кўрсатилди, уларнинг 95 фоизи бепул ҳизматлар ҳисобланади.

Айниқса, савдо-саноат палатаси тизимида ёшлар ҳам алоҳида ўрин

эгаллаган бўлиб, Палата томонидан 14 та ўқув марказининг фаолияти йўлга қўйилганлиги ҳам ўзининг ижобий натижасини бермоқда.

Юқоридаги фикрларни инобатга олган ҳолда ижтимоий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириб бориш аҳоли фаровонлигини ошириш, даромадларни кўпайтириш, ижтимоий ҳимояга муҳтож қатлам вакилларининг муҳофазасини кучайтириш ҳамда учинчи ренессансни ривожлантиришга имконият яратади.

Ниёзов Зухур Давронович - Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
“Банк иши” кафедраси доценти и.ф.н. +998 90 192 90 58
niyozovzuhur@gmail.com

ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР БОЗОРИНИ РИВОЖИ-БАРҚАРОР ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШНИНГ ЗАРУРИЙ ШАРТЛАРИ

Мақоланинг анотацияси: Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида иқтисодиётда молиявий ресурсларни кўпайтириш мамлакат иқтисодиётини барқарор ривожлантиришнинг зарурий шартлари сифатида эътироф этилган, бу борада қимматли қоғозлар билан амалга ошириладиган операцияларни, яъни векселларни барча хўжалик юритувчи субъектлар томонидан оддий ва ўтказма шаклларини чиқаришни илмий ва амалий асосида тадқиқ қилиш ва ривожлантириш зарурияти ёритилган.

Калитли сўзлар: Қимматли қоғозлар, молия, облигация, вексель, фонд бозори, бўш пул, эмитент, бизнесни кенгайтириш, институционал, банк, пул (қарз), корпоратив, молиявий ресурслар.

Аннотация статьи: В стратегии развития Узбекистана увеличение финансовых ресурсов в экономике признается необходимым условием устойчивого развития экономики страны, в связи с этим необходимость исследования и разработки на научно-практическом уровне Основа операций с ценными бумагами, то есть выпуск векселей в простой и передаточной формах, всеми освещенными хозяйствующими субъектами.

Ключевые слова: ценные бумаги, финансы, облигации, векселя, фондовый рынок, свободные деньги, эмитент, расширение бизнеса, институциональные, банковские, деньги (долг), корпоративные, финансовые ресурсы.

Annotation of the article: In the development strategy of Uzbekistan, the increase of financial resources in the economy is recognized as a necessary condition for the sustainable development of the country's economy, in this regard, the need to research and develop on a scientific and practical basis the transactions with securities, that is, the issuance of promissory notes in simple and transfer forms by all economic entities illuminated.

Keywords: Securities, finance, bond, promissory note, stock market, free money, issuer, business expansion, institutional, banking, money (debt), corporate, financial resources.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Янги Ўзбекистоннинг

тараққиёт стратегияси тўғрисида 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармонии билан тасдиқланган 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида иқтисодиётда молиявий ресурсларни кўпайтириш мақсадида, келгуси 5 йилда фонд бозори айланмасини 200 миллион АҚШ долларидан 7 миллиард АҚШ долларига етказиш,[15] мамлакат иқтисодиётини барқарор ривожлантиришнинг зарурий шартлари сифатида эътироф этилган. Бугунги кунда қимматли қоғозлар бозорида 33 та эмитентнинг фақат облигациялари сотувга чиқарилган бўлиб (фоиз даромадлари 24 % гача), уларнинг сўндириш муддатлари бир йилдан ортиқ муддатни ташкил этиб, қисқа муддатли ликвид инструментлар бозори мавжуд эмас. Бу эса, ўз навбатида, қимматли қоғозлар билан амалга ошириладиган операцияларни, яъни векселларни барча хўжалик юритувчи субъектлар томонидан оддий ва ўтказма шаклларини чиқаришни илмий асосида тадқиқ қилиш ва ривожлантириш заруриятини юзага келтиради.

Мамлакатимизда фонд бозорини ривожлантиришга қаратилган бир неча уринишлар амалга оширилганига қарамай, фонд бозорининг мамлакат ривожланишидаги ўрни ҳамон пастлигича қолмоқда. Айниқса, молиялаштириш манбаларида қимматли қоғозлар улуши анча паст. ЯИМга нисбатан акция ва облигацияларни чиқариш ҳажми ўртача 1,8% (1 млрд долл)га тенг.

Ўзбекистонда мустақилликка эришилганидан сўнг иқтисодиётни молиялаштириш манбаи сифатида асосий эътибор банк кредитларига қаратилди. Айнан банклар аҳоли, корхона ва ташкилотлар, шунингдек, давлат маблағларини кредит асосида жалб қилувчи муассаса сифатида иқтисодиётнинг реал секторига улкан сармоя киритдилар. Пул (қарз) бозорининг энг катта улуши (98 %) кредитларга тўғри келиб, уларнинг ўтача ставкаси (сўмда 28 %–30 %, валютада 9%–10 %) эди. Кредит олган тадбиркорнинг ишлаб чиқараётган маҳсулотларининг ўртача таннархи 80-90%ни ташкил қилмоқда.

Мамлакатда мустақиллик йилларидан фонд бозори шиддат билан ривожлана бошлади. Хусусан, 1994 йилда Республика фонд биржаси ташкил этилди, 1996 йилдан 2011 йилгача давлат қимматли қоғозлари бозорининг муайян ривожланиши кузатилди, корхона ва ташкилотларнинг дебитор-кредитор қарздорликларини камайтириш имкониятлари қулайлашди. Олий ўқув юртларида соҳа бўйича мутахассислар таёрлаш ишлари жадаллик билан амалга оширилди. Марказий банкда қимматли қоғозлар департаменти ва тижорат банкларда қимматли қоғозлар бўлимлари ташкил этилди ва соҳа мутахассислари ўқитилиб малакалари оширилди.

Маблағларни жалб этиш мақсадида капитал истеъмолчилари қимматли қоғозларни муомалага чиқаради ва уларни сотиш натижасида ишлаб чиқариш (савдо-сотиқ, молиявий фаолият ва ҳ.к.) жараёнини амалга ошириш учун маблағ олади. Капитал истеъмолчилари (эмитентлар) ва етказиб берувчилари

[15] Ўзбекистон Республикаси Президентининг Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида ПФ-60-сонли Фармони. 2022 йил 28 январ

(сармоядорлар) ўртасидаги муносабатлар қайтарилиш, тўловлилик ёки мол-мулкка эгалик қилиш ҳуқуқини ўтказиш шартлари билан амалга оширилади. Шундай қимматли қоғозларнинг бир расмий ҳужжати вексель бўлиб ҳисобланади.

Вексель — вексель берувчининг ёхуд векселда кўрсатилган бошқа тўловчининг векселда назарда тутилган муддат келганда вексель эгасига муайян суммани тўлашга доир қатъий мажбуриятини тасдиқловчи ноэмиссиявий қимматли қоғоз[16].

Вексел векселда тўловчи сифатида кўрсатилган шахснинг вексел эгасига кўрсатилган суммани тўғридан-тўғри векселда кўрсатилган санада тўлаш бўйича сўзсиз мажбуриятини тасдиқлайди[17]

Вексель (нем. Wechsel — айирбошлаш) — кўрсатилган муддатда муайян миқдордаги пулни тўлаш мажбурияти қайд этилган қарздорлик ҳақидаги расмий ҳужжат; қимматли қоғоз.

У универсал тўлов, кредит ва ҳисоб воситаси бўлиб, халқаро савдода тўлов мажбурияти; қисқа муддатли (6 ой) тижорат-кредит воситаси; банклараро узоқ муддатли муносабатларни шакллантирувчи восита; банклардан ссуда олиш учун гаров (шунингдек тижорат банки марказий банкдан ссуда олишда берадиган гаров) тарзида кенг қўлланиладиган қимматли қоғоз.

Векселнинг асосан:

- оддий вексель (қарздор томонидан муайян суммани белгиланган муддатда қайтариш ҳақида қарз берувчи олдидаги мажбурият);

- ўтказма вексель (қарз берувчининг қарзни векселни тақдим этувчига ёки ҳужжатда кўрсатилган шахсга тўлаш ҳақидаги буйруғи);

-хазина вексель. (ўз харажатларини қоплаш учун давлат томонидан чиқарилади);

-молия вексель (бир банк бошқа банкка қарз пули олиш учун беради);

-тижорат вексель. (товар эгасига гаров тарзида берилади) ва бошқа турлари мавжуд.

Вексель ҳисоб воситаси ва айирбошлаш ҳужжати сифатида Европа мамлакатларда XVII-асрда шаклланди. XIX-асрнинг охиридан бошлаб Туркистондаги хусусий тижорат банклари савдо-сотиқда вексель муомаласини кенг йўлга қўйган. Собиқ Иттифоқда, шу жумладан Ўзбекистонда вексель янги иқтисодий сиёсат даврида (давлат ҳамда кооператив корхоналар ўртасидаги муносабатларда) ҳам ишлатилган. 1930—32 йиллардаги кредит ислоҳотида бевосита мақсадли банк орқали кредитлашга ўтилиши билан мамлакат ичида вексель муомаласи тугатилган.

Мустақил Ўзбекистонда Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 2 сентябрдаги «Қимматли қоғозлар ва фонд биржаси тўғрисида»ги қонунига

[16] Ўзбекистон Республикасининг «Қимматли қоғозлар бозори тўғрисида»ги 2015 йил 3 июнда қабул қилинган ЎРҚ-387-сонли Қонуни

[17] (2008 йил 22-июлдаги "Қимматли қоғозлар бозори тўғрисида" ЎРҚ-163-сон Қонун

мувофиқ 1994 йилдан бошлаб Векселларни чиқариш ва уларнинг муомаласи механизмини такомиллаштириш, хўжалик юритувчи субъектларнинг шартнома мажбуриятларини бажаришлари учун молиявий жавобгарлигини ошириш, улар чиқарган векселларнинг пули ўз вақтида қайтарилишини таъминлаш мақсадида[18] Ўзбекистонда векселлар муомалага киритилди. Векселлар нақд пулсиз ҳисоб-китобларни амалга оширишнинг энг қулай воситаси сифатида корхона ва ташкилотларда кенг қўлланилди.

1995-1996 йилларда 3,4 млрд сўмлик қоғоз шаклида чиқарилган векселларни айримларини сохталаштириш ва мулкий таъминланмаганлиги сабабли эгаларига пуллар қайтарилмади. 1997 йилда векселларни фақат Ҳукумат қарори асосида чиқариш талаби белгиланганлиги ортидан уларнинг муомаласи тўхтатилди.

Мамлакатимизда биринчи босқичда юқори барқарорлик рейтингига киритилган тадбиркорлик субъектларига қўшимча имкониятлар яратиш, уларнинг товар ишлаб чиқариш ҳамда инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш манбаларини янада кенгайтириш мақсадида уларда векселларни чиқариш. Кейинги босқичда тижорат банклар ва хўжалик юритувчи субъектлар томонидан векселларни барча шаклларини чиқариш орқали иқтисодиётда молиявий ресурсларни кўпайтириш имкониятлари ошади.

Хулоса ва таклифлар

Векселнинг SWOT таҳлили

Кучли жиҳатлари	**Заиф жиҳатлари**
1. Арзон ресурс *(кредитдан фарқли равишда 10-12 фоизгача арзон айланма маблағларни жалб қилиш имконияти яратилади. Товар таннархини 15 фоизгача арзонлаштиради, рентабелликни 10 фоизгача оширади)*. **2.** Товар чиқаришни рағбатлантиради *(товар айланмаси циклини тўхтатмасдан, 10 кун ичида маблағ жалб қилиш имкониятини беради. Банк кредитини олишга 2-3 ойгача вақт сарфланади)*. **3.** Тўлов воситаси *(товарларни етказиб берганлик учун тўлов воситаси сифатида қабул қилинади ва 10-15 фоизгача дисконт даромадини келтиради)*.	1. Янги инструмент *(векселлар молия бозори учун янги инструмент бўлганлиги сабабли унга нисбатан ишончсизлик бўлиши мумкин)*. 2. Тўловсизлик риски *(вексель берувчининг тўлов қобилиятсизлиги уни сўндиришда муаммо векселларни юзага келтириши мумкин)*. 3. Инфратузилманинг мавжуд эмаслиги *(электрон бозор, иккиламчи савдоси, котировкалари, мувофиқлаштирилиши ва назорати каби муаммоларнинг мавжудлиги)*. 4. Солиқ тўлови *(бугунги кунда акция ва облигациялар даромадлари солиқ имтиёзларига эга, қолган қимматли қоғозлар бўйича даромад солиғини тўлайди)*. 5. Қонунчиликдаги муаммолар

[18] Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 19.03.1997 йилдаги ПФ-1738-сон

4. Мувофиқ шартлар *(векселнинг қиймати, фоизи ва муддати корхона молиявий аҳволидан келиб чиқиб мустақил белгиланади. Банк кредити фоизи 25-30 фоизгача).* Таъминланганлиги *(векселларни корхона соф активларининг 50 фоизигача чиқаришга рухсат берилади ҳамда қонун билан халқаро конвенция билан белгиланган инструмент ҳисобланади).*	*(қонунчиликда вексель берувчи банкрот бўлганда чиқарилган векселлар бўйича пулларни қайтариш тартиби ва муддатлари аниқ белгиланмаган).*
Имкониятлар	**Хавф-хатар**
1. Банк кредитларига муқобил *(векселларни чиқарилиши молия бозорида ресурсларни ўртача 5 пунктгача арзонлашувига таъсир кўрсатади).* **2.** Электрон векселлар *(векселларни электрон чиқариш имконияти мавжуд бўлиб, харажатларни камайтириш ва қарорларни тез қабул қилиш имконияти бўлади).* **3.** Вексел бозорини кенгайтириш *(векселларни электрон тижоратини ривожлантириши ҳамда истиқболда халқаро молия бозорларида сотилишини ташкил этиш мумкин бўлади).* **4.** Векселларни янги турларини чиқариш *(замонавий молия инструментлари "комбинацияси"да векселларнинг секьюритизация ҳамда товарларни олдиндан тўловлари учун ишлатиш мумкин бўлади).* Норматив базани такомиллашуви *(қимматли қоғозларга оид норматив-ҳуқуқий базалар амалиётдан келиб чиқиб такомиллаштирилади ва векселларнинг кафолати кучайтирилади).*	**1.** Молиявий нобарқарорлик *(рецессия, инфляция юқори бўлганда векселларнинг молиявий қобилияти пасайиши ва тўловларига таъсир кўрсатиши мумкин).* **2.** Муқобил қимматли қоғозлар билан рақобати *(облигациялар, тижорат қоғозлари ва деривативларнинг ривожланиши векселларнинг жозибадорлигини пасайтириши мумкин).* **3.** Жозибали кредитлар *(кредитларнинг тезда ҳамда пасайтирилган ставкаларда берилиши векселларга эҳтиёжни камайтириши мумкин).* **4.** Очиқликнинг йўқлиги *(вексел чиқарувчи корхоналарнинг молиявий ҳисоботлари омма учун очиқланмайди ва инвестор корхонанинг молиявий аҳволи тўғрисида доимий маълумотга эга бўлмаслиги мумкин).* **5.** Векселларнинг котировкалари *(векселларнинг муомалада тез айланиши бўлмаганлиги сабабли уларнинг бозор котировкалари бўлмайди).*

Сиддиқов Ҳ.Т. - ҚарМИИ “Инновацион иқтисодиёт” кафедраси ассистенти

САНОАТ КОРХОНАЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Аннотация: Ушбу мақолада саноат корхоналарида ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари, уларнинг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: ишлаб чиқариш, самарадорлик, қайта ишлаш, саноат, ресурслар, технологиялар, келажак кўрсаткичлари.

Аннотация: В данной статье рассматриваются пути повышения экономической эффективности производства на промышленных предприятиях, их роль в экономике страны.

Ключевые слова: производство, эффективность, переработка, промышленность, ресурсы, технологии, показатели будущего.

Abstract: This article discusses ways to increase the economic efficiency of production at industrial enterprises, their role in the country's economy.

Key words: production, efficiency, processing, industry, resources, technologies, future indicators.

Ривожланаётган бозор иқтисодиёти шароитида давлатнинг иқтисодий стратегияси узоқ вақтга мўлжалланган фундаментал мақсадларни ўртага қўйиш билан бир қаторда бу мақсадларга эришиш воситалари, йўлларини белгилашни ҳам ўз ичига олади. Булар орасида **ишлаб чиқариш самарадорлигини** тўхтовсиз ошириб бориш асосий ўринда туради.

Ўзбекистон давлатининг қудратини мустаҳкамлаш, аҳолининг моддий ва маънавий неъматларга бўлган эҳтиёжларини тўлароқ қондириш, келажакда эса – уларни мўл-кўл яратиш, иқтисодий ва илмий-техника соҳасида энг ривожланган давлатлар қаторидан жой олиш ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга бевосита боғликдир.

Маълумки, ишлаб чиқаришни ривожлантиришда икки хил омил: миқдор ва сифат, экстенсив ва интенсив, яъни кенгайтирувчи (узайтирувчи) ва зўр берувчи, кучайтирувчи омиллар ҳаракатда бўлади. Бошқача қилиб айтганда, агар ишлаб чиқариш соҳаси кенгайтирилса, экстенсив суратда кенгайган такрор ишлаб чиқариш бўлади; агар яна ҳам **кўпроқ самара** берадиган ишлаб чиқариш воситалари қўлланиладиган бўлса, интенсив суратда кенгайган такрор ишлаб чиқариш юзага келади. [2]

Ўзбекистон саноатида ана шу икки йўлдан оқилона фойдаланиш натижасида ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги босқичма-босқич ўсиб бормоқда.

Самарадорлик сўзи - бу энг кўп учрайдиган умумий тушунчалардан бири бўлиб, иқтисодий - ижтимоий тараққиётнинг хилма-хил соҳаларида жуда кенг ишлатилади. Масалан, ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлиги, меҳнат самарадорлиги, ўқиш ва ўқитиш самарадорлиги, даволаш ва даволаниш самарадорлиги, қабул қилинган қонун ва қоидалар ҳамда ечимларнинг

самарадорлиги ва ҳоказолар.

Самарадорлик саноат ишлаб чиқариш фаолиятининг “кўзгуси” ҳисобланади. Бу “кўзгу”да ишлаб чиқаришнинг барча натижаларини кўриш мумкин. Маълумки, ҳар бир тармоқ, корхона, қолаверса, ҳар бир шахс ўз ишлаб чиқариш фаолиятида максимум фойда олишга интилади. Унинг учун маълум харажатлар қилади. Ана шу фойда билан харажатлар ўртасидаги фарқ тармоқ ва корхона фаолиятининг “кўзгуси” бўлган самарадорликда кўзга ташланади. Ишлаб чиқаришнинг энг юқори самарадорлиги ишлаб чиқариш харажатларини минимум даражага келтиришдан иборат.

Бозор иқтисодиёти натижалиликни, фойдалиликни тақозо этади. Тартибли бозорга асосланган иқтисодиётда энг кам ресурс сарфлаб кўп натижага эришиш зарур. Маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнида 5 турдаги ресурслар тизими ҳаракатда бўлади: а) моддий ресурслар, б) меҳнат ресурслари, в) молиявий ресурслар, г) энергетик ресурслар, д) ахборот ресурслари, яъни информацион ресурслар. Мана шу ресурслардан оқилона фойдаланиб, ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини ошириш мумкин. Бундай фаолият ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш йўналишида муҳим аҳамият касб этади. [3]

Самарадорлик - бу фойдалилик, натижалиликдир. Маълумки, қандайдир натижа олиш учун меҳнат қилиш, ишлаш, маҳсулот ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш ва маълум миқдорда харажат қилиш керак.

Самарадорликни аниқлаш учун натижани шу натижага эришишга сарфланган харажатлар ёки ресурслар билан таққослаш керак. Демак, Самарадорлик ишлаб чиқариш фаолияти натижалари билан уларга эришиш учун сарфланган меҳнат, моддий ва молиявий ресурсларнинг ўзаро нисбатидир.

Иқтисодиётнинг таркибий тузилишини такомиллаштириб бориш, чуқур қайта ишланган, тайёр, қўшилган қиймат ҳиссаси юқори бўлган маҳсулот ишлаб чиқарувчи тармоқларни жадал ривожлантириш ва уларнинг ЯИМ ҳамда мамлакат экспортидаги улушини кўпайтириш муҳим аҳамиятга эга.

Мамлакатдаги иқтисодий ўсиш омиллари ва манбалари таҳлили кўрсатишича инқирозга қадар бўлган даврда иқтисодий фаолликни юқори суръатлари асосан экспорт салоҳиятини ривожлантиришни жадаллаштириш, иқтисодиётга йўналтирилган инвестицияларнинг миқёси, иқтисодиёт таркибини тизимли ва босқичма-босқич янгиланиши ҳисобига эришилган. Иқтисодий ўсишни иқтисодиётни эркинлашувини чуқурлашуви ва миқёсини кенгайиши, валюта бозорини барқарорлашуви, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик секторини жадал суръатларда ривожланиши таъминлади.

Мустақиллик йилларида хом-ашё ресурсларини чуқурроқ қайта ишлаш, юқори қўшилган қийматли товарлар улушининг ортишига қаратилган таркибий сиёсатни амалга ошириш натижасида мамлакат ялпи ички маҳсулот таркибида қишлоқ хўжалиги улушининг пасайиши ва саноат, хизмат кўрсатиш соҳаларининг улушини ортиши кузатилмоқда.

Жаҳон амалиёти ва мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг натижаларига кўра макроиқтисодий барқарорлик даражаси

билан барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш ўртасида бевосита боғлиқлик мавжуд. Масалан, инфляцияни юқори даражаси иқтисодиётни инвестициялашни мавжуд манбаларини сўндиради, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш суръатларига салбий таъсир кўрсатади. Кейинги йилларда инфляцияни жиловлаш, самарали бюджет-солиқ сиёсатини олиб бориш, солиқ юкини камайтириш, давлат бюджети харажатларини янада оптималлаштириш, банк тизими барқарорлигини мустаҳкамлаш, банкларнинг кредитлаш салоҳиятини ошириш, иқтисодиётни модернизация қилиш ва таркибий ўзгаришларни амалга оширишга жалб қилинаётган инвестициялар (жумладан, хорижий инвестициялар) ҳажмини кўпайтириш, экспорт ҳажмини ошириш ва уни диверсификациялаш борасидаги чора-тадбирлар, макроиқтисодий барқарорликни таъминлашга ва барқарор иқтисодий ўсишга эришиш учун хизмат қилади. Мамлакатдаги макроиқтисодий кўрсаткичларни таҳлили уни барқарорлигини ортиб бораётганлигини кўрсатмоқда.

Саноат иқтисодиёт тармоқларини ишлаб чиқариш воситалари, меҳнат қуроллари билан таъминлайди. Миллий иқтисодиёт, фан, маориф, маданият, соғлиқни сақлаш, спорт, туризм ва бошқа соҳалар ривожи саноатнинг тараққиёт даражасига боғлиқ. Ишлаб чиқариш кучлари ва муносабатлари тараққиётида саноатнинг тарихий роли беқиёсдир. Шу сабабли унинг ривожи ва самарадорлиги қанчалик юқори бўлса, давлатнинг мавқеи шунчалик кучли бўлади ва аҳоли турмуш даражаси янада яхшиланиб боради.

Саноат жамиятнинг етакчи кучи бўлган ишчилар синфини ўзида бирлаштиради. Саноат ривожи туфайли унда банд бўлган ходимларнинг сони кўпаяди, уларнинг билим ва илми, маҳорати ортади, кадрлар салоҳияти юқори даражага кўтарилади. Саноат асосан 3 турга бўлинади: оғир саноат, енгил саноат ва озиқ-овқат саноати.

Меҳнатни ижтимоий ташкил қилишнинг энг олий тури, концентрациянинг юқори даражаси ва шу асосда ижтимоий ишлаб чиқаришни уюштиришнинг илғор усуллари - ихтисослаштириш, кооперативлаштириш ва комбинатлаштириш, кўплаб ишлаб чиқариш ва узлуксиз поток системаси ёрдами билан ташкил этиш саноат соҳасида ҳукмронлик қилади.

Барча мамлакатларнинг сиёсий, иқтисодий ва ташкилий интилишлари, уларнинг хўжалик жиҳатдан ҳамкорлиги саноат соҳасида ҳам ўз ифодасини топади. Давлатларнинг табиий, меҳнат ресурсларидан, илм-фан ва техниканинг барча ютуқларидан фойдаланиш имкониятларининг кенгайишида саноатнинг аҳамияти салмоқлидир.

Саноатнинг вужудга келиши ва ривожланиши меҳнат тақсимотининг ўсиши, ишлаб чиқаришни дифференциялаш ва интенсивлаштириш билан чамбарчарс боғлиқ.

Ҳозирги замон йирик саноати бир бири билан чамбарчарс боғлиқ бўлган кўпгина тармоқлар ва ишлаб чиқаришлардан ташкил топади. Бугунги кунда республика саноатида 175 тармоқ, 1500 га яқин йирик ва ўрта саноат корхоналари мавжуд.[5]

Умуман олганда, тармоқлар бўйича ишлаб чиқариш таркибида оғир саноат (ёнилғи-энергетика мажмуаси, машинасозлик, металлургия)

салмоғининнг ошиши енгил саноат улуши ҳисобига бўлмоқда. Натижада, мустақил иқтисодга хос бўлган даражага яқинлашиш юз бермоқда ва собиқ иттифоқ мамлакатларида қайта ихтисослашувдан пайдо бўлаётган етишмовчилик ва тобеликнинг олдини олиш таъминланмоқда.

Бу кўрсаткичларнинг барчаси, аввало, экспорт таркибида юқори қўшимча қийматга эга бўлган рақобатдош тайёр маҳсулот улушининг изчил ошиши, биринчи навбатда, иқтисодиётимизнинг ўсиб бораётган салоҳияти ва имкониятларидан далолат беради. Мамлакатимизда фаол инвестиция сиёсати олиб борилиши натижасида ҳисобот даврида ўнлаб замонавий корхоналар ишга туширилди. Жумладан, “Женерал Моторс Павертрейн Ўзбекистон” қўшма корхонасида юқори технологиялар асосида автомобиль двигателлари ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Шунингдек, автомобиль генератори ва компрессорлари ишлаб чиқариш бўйича қувватлар барпо этилди, энергияни тежайдиган лампалар ишлаб чиқариш бўйича учта лойиҳа амалга оширилди.

Шулар қаторида “Зенит электроникс” қўшма корхонасида “Самсунг” кир ювиш машиналари ишлаб чиқариш ўзлаштирилди. Айни пайтда маиший газ плиталари, кондиционерлар, электр пылесослар ва бир қанча бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

“Муборак газни қайта ишлаш заводи” унитар шўъба корхонасида суюлтирилган газ ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш мақсадида пропан-бутан аралашмаси қурилмасининг биринчи навбатини, Самарқанд вилоятида “МАН” юк ташиш машиналари ишлаб чиқариш бўйича янги мажмуанинг дилерлик марказини бунёд этиш ишлари якунига етказилди.

Навоий шаҳридаги эркин индустриал-иқтисодий зона муваффақиятли фаолият юрита бошлади, унинг ҳудудида янги ташкил этилган корхоналарда спидометрлар, автомобиллар учун ўтказгичлар, компрессорлар, рақамли телевизион тюнерлар, энергияни тежайдиган лампалар, ёритиш ускуналари, диодли лампалар, модемлар, полиэтилен ва полипропилен қувурлар, косметика воситалари ҳамда тиббиёт маҳсулотлари ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

Саноат соҳасида ажойиб ютуқлар билан бирга бир қатор камчиликлар ва ҳал этилмаган муаммолар мавжуд. XXI асрда бу муаммоларнинг ечимини топиш учун Ўзбекистонда барча имкониятлар, яъни жуда катта моддий, меҳнат, молиявий ва интеллектуал ресурслар мавжуд. Ана шу ресурслардан оқилона фойдаланиш асосида Ўзбекистоннинг жуда қудратли ва самамарали саноатини янада юқори даражага кўтариш мумкин.

Юқоридаги натижаларга иқтисодиётда модернизация қилиш ва таркибий ўзгартиришлар жараёнини жадаллаштирмасдан, уни муҳим тармоқларини техник ва технологик жиҳатдан янгиламасдан эришиб бўлмайди.

Хулоса ўрнида таъкидлаш мумкинки, иқтисодиётни модернизация қилиш, саноат тизимининг истиқболини белгилаш, мамлакат иқтисодиётини янгилаш, фан сиғимкорлиги юқори бўлган устувор соҳаларни ривожлантириш асосида мамлакат иқтисодиётини инновацион ривожлантириш йўлига ўтказиш, мамлакат миллий иқтисодиётининг рақобатдошлигини ошириш ва

аҳолининг ўсиб, ўзгариб бораётган эҳтиёжларини тўлароқ қондириш ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабрь.
2. Ортиқов А. Саноат иқтисодиёти. Дарслик. –Т.: ТДИУ, 2011, - 256 бет.
3. Абдукаримов И.Т. ва бошқалар. Корхона иқтисодий салоҳияти таҳлили. – Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2010, – 256 б.
4. Грузинов В.П. Экономика предприятия. Учебник. 2-издание. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010, - 295 с.
5. www.state.uz

Толибжон Қазақов Шарифжон ўғли - Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti o‘qituvchisi

МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИННОВАЦИОН МОДЕЛИ АСОСИДА ТАРТИБГА СОЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Аннотация: *Ушбу минтақавий иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг инновацион модели асосида тартибга солиш истиқболлари, асосли ақлли стратегияларга асосланган ҳудудий ривожланишнинг инновацион моделлари ишлаб чиқилди ва қисман жорий этилиши, жамиятларнинг барқарор ривожланиши ҳақида фикир ва мулоҳазалар келтирилган.*

Калит сўзлар: *давлат бошқаруви, ҳудудий ривожланиш, инновация, бошқарув, самарадорлик, барқарор ривожлантириш, инновацион модел.*

Илмий-техника тараққиётининг жадал динамикаси туфайли юзага келган туб бозор ўзгаришлари шароитида реинжиниринг бизнесни янги шароитларга максимал даражада мослаштириш учун қайта қуриш усули сифатида қаралади. Таърифга кўра, "бизнес-жараёнларнинг реинжиниринги - бу ташкилий тузилмани соддалаштириш, турли ресурсларни қайта тақсимлаш ва улардан фойдаланишни минималлаштириш, мижознинг талабларини амалга ошириш муддатларини қисқартиришга қаратилган моддий, молиявий ва ахборот оқимларини яхлит ва тизимли моделлаштириш ва қайта ташкил этиш. эҳтиёжларни қондириш, уларга хизмат кўрсатиш сифатини ошириш ва компаниянинг рақобатбардошлигини ошириш, бу эса компаниядаги инқирозли ҳодисаларни инқилобий тарзда бартараф этиш ва бизнес жараёнларини ҳар томонлама такомиллаштиришдан иборат”.

Замонавий шароитда реинжиниринг тамойиллари ва ёндашувлари, айниқса, кутилмаган ҳолатлар оқибатларини ҳисобга олган ҳолда, минтақавий ривожланиш моделларини шакллантириш учун ҳам долзарбдир. Тадқиқот

жараёнида моделни яратилаётган объектнинг шаклланиши, ривожланиши ва самарали фаолиятининг асосий тамойилларини тавсифлаш учун зарур бўлган восита сифатида қараш мумкинлиги аниқланди. Ўзининг концептуал мазмунига кўра, минтақанинг барқарор ривожланиши модели инновацион ҳисобланади, чунки ижтимоий-иқтисодий тизимларнинг барқарор ривожланишнинг асосий мақсадлари мувозанатини таъминлаш жараёнларига ўтишни ташкилий лойиҳалаш ва бошқарув, ишлаб чиқариш, тақсимлаш технологияларини сезиларли даражада ўзгартирмасдан амалга ошириш мумкин эмас.

Ҳудудларнинг барқарор, рақобатбардош ривожланиши моделларини шакллантириш соҳасидаги ривожланган давлатларининг тажрибасини, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий тизимларни шакллантиришга назарий ва услубий ёндашувларни ҳисобга олган ҳолда, иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг инновацион моделини ишлаб чиқиш, турли ташкилий ва маъмурий даражаларда амалга оширилиши мумкин бўлган минтақанинг барқарор ривожланишининг инновацион моделини лойиҳалаш таклиф этилади (1-расм).

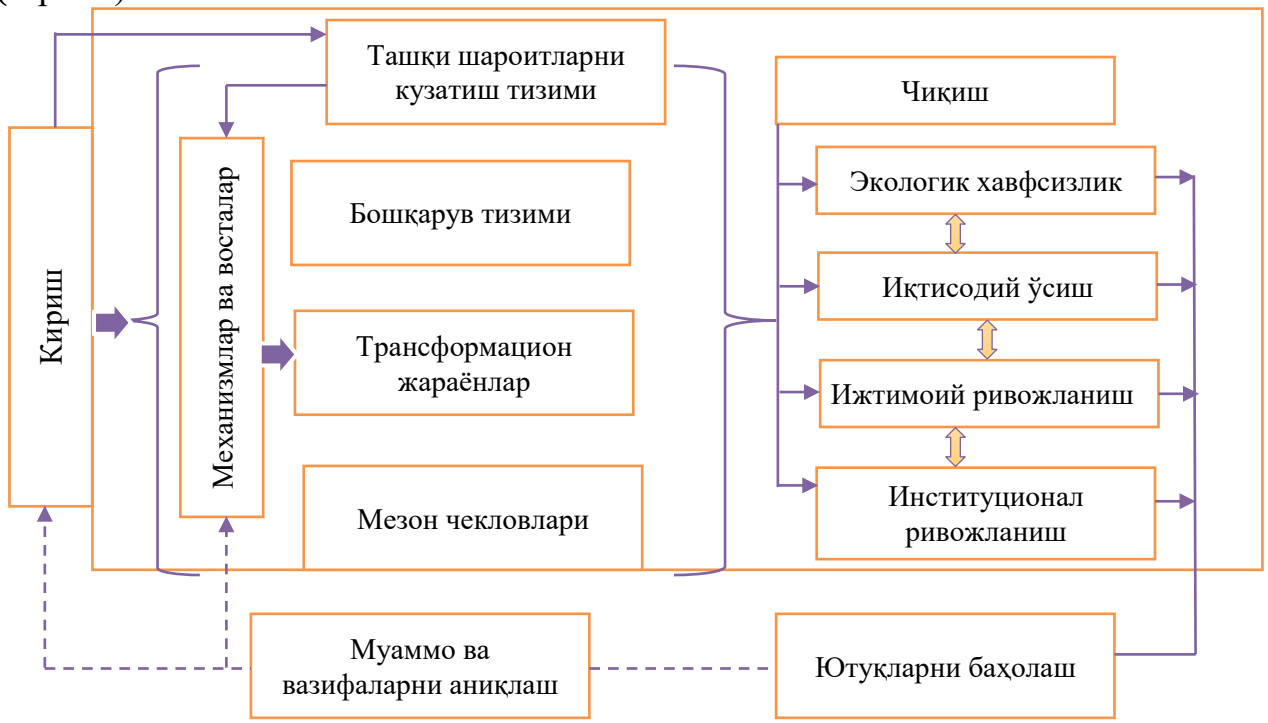

1-расм. Минтақанинг барқарор ривожланишининг инновацион моделини лойиҳалаш

Ушбу моделни лойиҳалашда ҳудудларда барқарор ривожланиш мақсадларини амалга оширишнинг асосий тамойиллари, мезонлари, механизмлари ва воситалари акс эттирилган бўлиб, улар турли даражадаги давлат ва минтақавий лойиҳаларни бошқариш тизимларига бирлаштирилиши мумкин. Модел минтақани ташқи муҳит билан ўзаро таъсир қилувчи, трансформацион жараёнларни мақсадли равишда амалга оширувчи, натижалари барқарор ривожланиш мезонларига жавоб берадиган очиқ тизим

сифатида кўриб чиқиш асосида шакллантирилади.

Модел горизонтал ва вертикал коммуникацияларни ўрнатиш орқали мавжуд ютуқ ва камчиликларни ҳисобга олган ҳолда салоҳият, технологиялар ва бошқарув механизмларини босқичма-босқич такомиллаштиришга асосланган ўз-ўзини ташкил этишга асосида ҳудудий тизим фаолиятининг узлуксиз характерини назарда тутади. Номутаносиблик шароитида моделнинг самарадорлиги унинг таркибий қисмлари, биринчи навбатда бошқарув тизимлари, трансформацион жараёнларга таъсир қилиш воситалари ва қўлланиладиган технологияларнинг мослашувчан фазилатларига боғлиқ. Моделнинг асосий таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат:

1) Шартли ташқи муҳитдан келадиган барча ресурслар ва маълумотларни ўз ичига олган хусусан: молиявий, моддий ресурслар, технология ва манфаатдор томонлардан олинган маълумотлар.

2) Трансформация жараёнлари ҳудуднинг ҳаёти ва ривожланишини таъминлашнинг барча жараёнларини ўз ичига олади. Шу билан бирга, жараёнларни амалга ошириш технологиялари ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиш, энергия сарфини минималлаштириш, атмосферага зарарли чиқиндилар ва атроф-муҳит ифлосланишини камайтириш, инсон тараққиётига қаратилган инновацияларни кенг жорий этишга қаратилган. Замонавий ёндашувларга кўра, мавжуд ресурс салоҳиятидан келиб чиқиб, кучлар ва чекланган молиявий ресурсларни иқтисодиёт тармоқларини инновацион ривожлантиришга жамлаш имконини берувчи асосий рақобатдош устунликларни аниқлаш ҳамда ривожлантириш минтақа рақобатбардошлигининг муҳим омили ҳисобланади.

3) Мезон чекловлари - минтақанинг барқарор ривожланишига таъсир кўрсатадиган, минтақавий режалар ва дастурларни ишлаб чиқишда ҳисобга олиниши керак бўлган омиллар мажмуи (ҳудудларнинг давлат бошқарувини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари, бюджет кодекси, бошқа қонун ҳужжатлари ва ҳудуднинг молиявий, инсоний салоҳиятига қўйиладиган юқори талабларсиз мавжуд манба).

4) Барқарор ривожланишнинг белгиланган мезонларига эришиш даражасини ва уларнинг мувозанатини ҳисобга олган ҳолда моделнинг ишлаш сифатини белгиловчи трансформацион жараёнлар натижасида олинган маҳсулотлар. Ўрганилган тадқиқотлар натижасидан келиб чиққан ҳолда номутаносиб ва ноаниқлик шароитида минтақанинг барқарор ривожланиши моделини шакллантириш реинжиниринг асосида амалга оширилиши керак, деб ҳисоблаймиз.

Яъни, ҳар бири учун амалга ошириш самарадорлигининг аниқ мезонларини белгилаш мумкин бўлган асосий, хизмат кўрсатиш, ёрдамчи бизнес жараёнлари ва барқарор ривожланиш мақсадларини ҳисобга олган ҳолда бошқарув бизнес-жараёнларини аниқлаш асосида минтақани ташкил этиш ҳамда бошқаришга принципиал янги ёндашувларни шакллантириш лозим. Барқарор ривожланишнинг инновацион концепциясини амалга оширишда марказсизлаштириш ислоҳотига мувофиқ кенг ваколатлар ва ҳудудларни, хусусан, ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш лойиҳаларига

йўналтирилиши мумкин бўлган қўшимча молиявий ресурсларга эга бўлган маҳаллий ҳамжамиятлар муҳим рол ўйнайди.

Бугунги кунга келиб, асосли ақлли стратегияларга асосланган ҳудудий ривожланишнинг инновацион моделлари ишлаб чиқилди ва қисман жорий этилди, жамиятларнинг барқарор ривожланиши жараёнларини бошлаш, мониторинг қилишда ҳамда фаол ривожланиш босқичида фойдаланиладиган стандартлар ва мезонлар белгиланди. Ушбу мезонлар асосида Ўзбекистон Республикасининг бир қатор ҳудудларида “ақлли ҳудуд” лойиҳаларини амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Бу борада, мослашувчан бошқарув механизмлари таъминланган тақдирда ушбу ташаббусларни янада амалга ошириш ҳудудларнинг барқарор ривожланишига хизмат қилади.

Тадқиқотда келтирилган барқарор ривожланиш моделини амалга ошириш механизмлари иқтисодий, ижтимоий, технологик ва экологик барқарорликни таъминлаш учун минтақадаги трансформацион жараёнларни ташкил этиш, тартибга солиш ва мувофиқлаштиришга қаратилган усуллар, функциялар ва бошқарув воситаларининг органик мажмуини англатади.

Ҳудуднинг барқарор ривожланишини бошқариш механизмларининг асосий мақсади экологик мувозанатни сақлашни кафолатлаган ҳолда инновацион асосда ҳудуд иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ва аҳоли турмуш сифатини оширишдан иборат. Ҳудуд иқтисодиёти мураккаб, тизимли субъект эканлигини ҳисобга олиб, унинг барқарор ривожланишнинг инновацион моделига ўтишини таъминлаш барқарор ривожланиш мақсадлари, мавжуд салоҳият ва истиқболли эҳтиёжларни ҳисобга олган ҳолда бошқарувнинг анъанавий механизмларини қайта кўриб чиқишни тақозо этади.

Наманган вилояти ҳудудларини инновацион ривожлантириш бўйича олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, ҳудудларнинг барқарор ривожланиш моделига ўтишига тўсқинлик қилувчи инновацион фаолликнинг паст даражаси қуйидаги салбий омиллар билан боғлиқ:

- трансформация даврида; жамиятнинг инновацион салоҳиятининг бузилиши, бу хўжалик юритувчи субъектлар даромадларининг ва шунга мос равишда капитал оқимининг сезиларли даражада камайиши ҳамда шу асосда ҳалигача ўз салоҳиятини тикламаган илмий-ишлаб чиқариш мажмуаларининг қисқаришида намоён бўлди;

- миллий инновацион устуворликларни ривожланган давлатларнинг инновацион ривожланиш стратегиясига мослаштиришнинг самарали механизмининг йўқлиги, технологик ривожланиш прогнозлари учун ривожланган бозорнинг йўқлиги, иқтисодиётнинг анъанавий тармоқларида устуворликлар спектрини шакллантириш;

- фундаментал илмий тадқиқотларни давлат томонидан етарли даражада молиялаштирилмаганлиги;

- солиқ тизимининг номукаммаллиги, кредит ресурсларининг юқори баҳоси, фонд бозорининг ривожланмаганлиги;

– аҳоли реал даромадларининг пастлиги, истеъмол даражаси пастлиги сабабли кредит ресурслари ва ички бозорлар базасини торайтиради;

- ижтимоий йўналтирилган инновацион лойиҳаларга етарлича эътибор

бермаслик;

- эркин иқтисодий зоналар, устувор ривожланиш йўналишлари, технопарклар, венчур капитал компаниялари, инвестиция марказлари ва инкубаторлар каби воситалар томонидан амалга ошириладиган ҳамда бошқариладиган тизимли жараён сифатида инновациялар моҳиятини нотўғри тушуниш.

Ҳудуднинг барқарор ривожланишининг иқтисодий механизмлари хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий манфаатларига таъсир этувчи, уларни маълум, белгиланган тартибда ҳаракат қилишга ундайдиган элементлар мажмуини белгилайди. Ташкилий механизмлар умуман олганда минтақада ва ундан ташқарида ижтимоий-иқтисодий муносабатларни оптималлаштириш ҳамда уларнинг хатти-ҳаракатларини ҳар бир тадбиркорлик субъектининг барқарор ривожланишнинг умумий мақсадларига эришишга қўшган ҳиссаси йўналиши бўйича тартибга солишга қаратилган шартли “ўйин қоидалари” ни шакллантиради.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Bromley D. Sustainability / D. Bromley // The New Palgrave Dictionary of Economics, 2nd Edition. – 2008. – [Electronic resource]. – Access mode : http://www.dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_S000482&editio n=current&q=sustainability&topicid=&result_number=1.

2. Разумовский С.А. Механизм регулирования бюджетно-кредитной деятельности региона в условиях повышения уровня экономической самостоятельности: автореф. дис. на соискание науч. степени к-та. экон. наук: спец. 08.04.01 «Финансы, денежное обращение и кредит» / С.А. Разумовский. – Харьков, 2000. – 14 с.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Бюджетлараро муносабатларни ва солиқ маъмуриятчилигини янада такомиллаштириш тўғрисида"ги 15.04.2022 й. ПҚ-208-сон Қарори. BUXGALTER.UZ

4. Нужина И. Концептуальная модель региональной эколого-экономической системы / И. Нужина, О. Юдахина // Вестник Томского государственного университета. – 2008. - № 1(2). – С. 54 -67

5. Онищенко А.М. Экономико-математическое моделирование экологически сбалансированного развития экономики: автореф. дис. канд. экон. наук: спец. 08.03.02 "Экономико-математическое моделирование" / А.М. Онищенко. – К., 2003. – 16 с.

Тоштемир Боймуродович Бердиев - Тошкент Кимё халқаро Университети мустақил изланувчиси, PhD, e-mail: toshtemir.berdiev82@mail.ru
тел.: +99890-054-02-01; +99897-477-02-01

АТ «ИПОТЕКА БАНК» НИНГ ХУСУСИЙЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация. Мамлакатимиз банк тизимини босқичма-босқич модернизация қилиш ва банкларни трансформация қилиш бўйича ҳукумат томонидан олиб борилаётга ислоҳатлар йирик банкларлаги давлат улушини хусусийлаштириб иқтисодиётдаги давлат иштирокини камайтиришга хизмат қилади.

Калит сўзлар: Хусусийлаштириш, трансфармация, модернизация, стратегик инвестор, рақобат муҳити, фаолият шаффофлиги.

Аннотация. Реформы, проводимые правительством по поэтапной модернизации банковской системы страны и трансформации банков, служат снижению участия государства в экономике за счет приватизации государственной доли в крупных банках.

Ключевые слова: Приватизация, трансформация, модернизация, стратегический инвестор, конкурентная среда, прозрачность деятельности.

Annatation. The reforms carried out by the government on the step-by-step modernization of the country's banking system and the transformation of banks serve to reduce the state's participation in the economy by privatizing the state share in large banks.

Key words: Privatization, transformation, modernization, strategic investor, competitive environment, transparency of activities.

Асосий қисм.

Мамлакатимиз мустақиллигини қўлга киритиб ўз иқтисодий сиёсатини юрита бошлагандан бошлаб амалга оширилаётган ислоҳотларнинг асосини давлатнинг иқтисодиётга аралашувини камайтириш, хусусийлаштириш орқали мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ташкил этади. Давлат мулкини хусусийлаштиришга ёндашувнинг муҳим хусусияти – уни дастурлар асосида босқичма-босқич амалга оширишдан иборатлиги ҳисобланади.

Замонавий тадқиқотлар тижорат банкларини хусусийлаштириш бозор иқтисодиёти ривожланишининг ажралмас қисми деб ҳисоблайди ва мамлакат иқтисодиётига қуйидаги имкониятларни яратади:

қисқа вақт ичида бюджетнинг даромадларини ошириш;

тўғридан-тўғри инвестициялар оқимини жадаллаштириш;

банк тизимига янги технологиялар ва илғор бошқарув тизимларидан фойдаланиш имкон беради;

рақобат муҳитини яхшилайди;

банкларни капиталлашуига ижобий таъсир қилади;

аҳолига хизмат кўрсатиш сифатини оширади.

Давлат улуши мавжуд банкларда институционал ўзгаришлар қилиш, фаолиятини трансфармация қилиш орқали хусусийлаштириш жараёнида

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги «2020 — 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида» ПФ-5992-сон Фармонини қабул қилиниши мамлакат банк тизимида тубдан бурилиш ясади. Йирик банклар фаолиятини ислоҳ қилишданинг биринчи босқичида банклар фаолияти трансфармация қилиш орқали хусусийлаштириш жараёнига тайёргарлик жараёни бажарилса. Иккинчи босқичда давлат улушини стратегик инвесторларга тўлиқ сотишни назарда тутади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида» ги ПФ-60-сон Фармони қабул қилиниб мамлакатимиз ривожланишининг кейинги беш йилдаги дастури ишлаб чиқилди. Мамлакатимизда капитал ҳаракатини босқичма-босқич эркинлаштириш, давлат улушига эга тижорат банкларида трансформация жараёнларини якунлаб, 2026 йил якунига қадар банк активларида хусусий сектор улушини 60 фоизгача етказиш белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги «2020 — 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида» ПФ-5992-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Прпезидентининг 2021 йил 14 сентябрдаги ««Ипотека-банк» акциядорлик тижорат ипотека банкини хусусийлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ПҚ-5244 сонли қарори ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 июндаги ««Ипотека-банк» акциядорлик тижорат ипотека банкини ўзгартириш ва уни Халқаро молия корпорацияси иштирокида кейинчалик хусусийлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги 523-сон қарори ижросини таъминлаш мақсадида Венгриянинг «OTP Bank» банки билан келишилди. Ушбу жараён 2020 йилнинг июлида Венгрия ташқи ишлар ва савдо вазири Петер Сияртонинг Тошкентга ташрифи чоғида «OTP Bank» нинг Ўзбекистон бозорига кириб келиши бўйича хукуматлар аро келишув жараёни билан бошланди. OTP Group («Группа OTP», BSE: OTP, LSE: OTPD) — молия, суғурта, инвестиция ва банк бизнеси билан шуғулланувчи банк гуруҳи — активлар ва лизингни бошқаришдан тортиб, пенсияларни молиялаштиришгача бўлган соҳаларда фаолият юритади. 2021 йил сентабр ойида «OTP Bank» Group (Венгрия) Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан Ипотека-банк акцияларининг назорат пакетини сотиб олиш имконияти тўғрисида келишув имзолади.

2022 йилонинг 12 декабрь куни Венгрия ва Ўзбекистон вакиллари иштирокида «Ипотека-банк»ни хусусийлаштириш шартлари битими бўйича олди-сотди шартномасини имзоланди. Банкнинг 100 фоиз акциялари 330 млн АҚШ доллари этиб белгиланиб, банк акциялари тўғридан-тўғри инвесторга сотиш методи орқали хусусийлаштиришга келишиб олинди. Давлат акцияларини сотиш жараёнини хуқуқий қўллаб қувватлаш White & Case LLP ҳалқаро юридик компанияси ва маслаҳатчи консультант сифатида Raiffeisen Bank (Австрия) ва Pricewaterhousecoopers халқаро аудит ва консультант компанияси билан келишилди. 2022 йил апрель ойида Россия ва Украина ўртасидаги келишмовчиликлар сабабли OTP Bank Ўзбекистонга

«Ипотека-банк» нинг 75 фоиз давлат улушини сотиб олиш бўйича битимни 2−3 ойга кечиктириш илтимоси билан мурожаат қилди. Банк капитал монандлигини таъминлаш мақсадида 2023 йил март ойида Ипотека банкга давдат томонидан 7 йилга 25 млн АҚШ доллари миқдорида субардинар қарз берилиши белгиланди.

2023-йил апрель ойига келиб музокоралар яна тикланди, 13-июн куни банк харидининг биринчи босқичи якунланди, OTP Bank Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва Молия вазирлигига тегишли бўлган Ипотека-банк акцияларининг 73,71 фоизини сотиб олди. Шу кундан бошлаб, Ипотека банки расман OTP Bank гуруҳига аъзо бўлди. Банкнинг қолган 26,29 фоиз акцилар учун тўлов кейинги 3 йил ичида тўлаб берилиши белгилаб берилди.

Хулоса.

Фикримизча Ипотека банкининг хусусийлаштириш жараёнинидан келиб чиқиб шуни таъкидлаб ўтиш лозим, мамлакатимизда давлат улуши мавжуд банкларни хусусийлаштириш жараёнини самарали ташкил, инвестицион жозибадорлигини оширишга учун:

банк фаолияти шаффофлигини ошириш, бошқарув органлари ваколатларини аниқ тақсимлаш,;

банк кузатув кенгаши таркибига йирик иқтисодчи олимларни жалб қилиш орқали мустақул аъзолар салмоғини ошириш;

аҳолини банк тизимига бўлган ишончини ортириш мақсадида банк акцияларини аввало ички бозорда сотиш амалиётини йўлга қўйиш орқали миноритар акционерлар қатламини ташкил этиш зурур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ш.Бозаров Правовое обеспечение трансформации коммерческих банков в Республике Узбекистан. Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. 8 жилд, 1-сон :.Т.2023 йил-32б

2. Беркинов Б. Корпоративные структуры (Основы создания и управления). – Т.: Изд-во Нац.б-ки Узбекистана, 2005. – 132 с.

3. Гайсина А., Наджимудинова З. «Развитие корпоративного управления кредитными организациями» // Бозор, пул ва кредит, 2008-№12, 12-бет.

4. Господарчук Г.А., Комиссаров Г. П., Малова Н. Г. Повышение качества корпоративного управления в коммерческих банках // Журнал «Банковское дело» № 5. 2013;

5. www. davaktiv.uz

Хилола Нематовна Очилова – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти доцент в.б., PhD
Дилшод Шомурод ўғли Ҳакимов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, менежмент йўналиши талабаси

БИЗНЕСНИ БОШҚАРИШДА БИЗНЕС СТРАТЕГИЯСИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Аннотация: ушбу мақолада бизнесни бошқаришда бизнес стратегияларининг манфаатдор томонлар назарияси, рақобатдош стратегиялар, тизимли назария, стратегик маҳорат ва рақобатбардош кучлар назарияси, баланслашган кўрсаткичлар тизими назарияси, стратегик альянслар ва ҳамкорлик тушунчаларининг назарий асослари ёритиб берилди.

Калит сўзлар: бизнес, бизнес стратегияси, манфаатдор томонлар назарияси, рақобатдош стратегиялар, тизимли назария, стратегик маҳорат ва рақобатбардош кучлар назарияси.

Аннотация: в этой статье рассмотрены теоретические основы теории заинтересованных сторон бизнес-стратегий, конкурентных стратегий, системной теории, теории стратегических навыков и конкурентных сил, теории сбалансированных показателей, стратегических альянсов и концепций сотрудничества в управлении бизнесом.

Ключевые слова: бизнес, бизнес-стратегия, теория заинтересованных сторон, конкурентные стратегии, системная теория, теория стратегических навыков и конкурентных сил.

Abstract: this article covered the theoretical foundations of the stakeholder theory of business strategies, competitive strategies, systemic theory, strategic skill and competitive forces theory, balanced scorecard theory, strategic alliances and cooperation concepts in business management.

Keywords: business, business strategy, stakeholder theory, competitive strategies, systemic theory, strategic skill and competitive forces theory.

Бизнес стратегияси назариялари бизнес ва ташкилотлар фаолиятини мақсадга йўналтириш ва оптимизация қилиш учун қўлланиладиган назарий концепциялар ва амалий усулларни ўз ичига олади. Ушбу назариялар иқтисодий, ташкилотчилик, ва рақобатга оид саволларни қамраб олиб, бизнеснинг узлуксиз ривожланиши учун зарур бўлган комплекс ёндашувни таклиф қилади. Тизимли ёндашув бизнес стратегиясига юқоридаги барча элементларни инобатга олган ҳолда қарорлар қабул қилиш, стратегияларни ишлаб чиқиш ва бажаришни назарда тутади.

Бизнес стратегияси — бу компаниянинг узоқ муддатли мақсадларига эришиш учун режалаштирилган ҳаракатлар ва қарорлар тўпламидир. У бизнеснинг ривожланиши учун муҳим бўлиб, компаниянинг мавжуд ресурсларини ва имкониятларини эътиборга олади.

Бизнесни бошқаришда бир қанча назариялар мавжуд бўлиб, уларнинг айримларини назарий ёндошиб изоҳлаб беришни лозим топдик.

Манфаатдор томонлар назарияси (манфаатдор томонлар концепцияси, манфаатдор томонлар назарияси) менежментдаги назарий йўналишлардан бири бўлиб, компаниянинг ривожланиш стратегиясини манфаатдор томонлар деб аталадиган шахсларнинг манфаатларини ҳисобга олиш нуқтаи назаридан шакллантиради ва тушунтиради. . Манфаатдор томонлар назарияси ташкилот фаолиятининг мақсадларига эришишда норасмий коалициянинг бир турини ифодаловчи турли манфаатдор томонларнинг (манфаатдор томонларнинг) хилма-хил манфаатларини ҳисобга олиш кераклигини таъкидлайди. Манфаатдор томонлар ўртасида ҳар доим ҳам ҳамкорлик характерида бўлмаган, манфаатларнинг мос келиши ва рақобатбардош бўлиши мумкин бўлган турли хил муносабатлар ҳам бўлиши мумкин. Шу билан бирга, барча манфаатдор томонларни ягона қарама-қарши яхлитлик сифатида кўриб чиқиш мумкин, унинг қисмларининг натижалари ташкилотнинг ривожланиш траекториясини белгилайди. Бундай яхлитлик ташкилотнинг "таъсир коалицияси" ёки "бизнес иштирокчилари коалицияси" деб аталади. Назариянинг асослари 1960-йилларда бизнесга татбиқ этилганда шакллана бошлади.

Ушбу назарияга кўра, компания нафақат иқтисодий яхлитлик ва фойда олиш воситаси, балки у фаолият юритадиган муҳитнинг элементи, шунингдек, атроф-муҳитга таъсир қилувчи ва ўзи таъсир қиладиган тизим: маҳаллий жамоалар, истеъмолчилар, этказиб берувчилар, жамоат ташкилотлари, шунингдек ходимлар, инвесторлар ва акциядорлар. 1970-йилларнинг ўрталарида Расселл Аккофф бошчилигидаги бир гуруҳ тадқиқотчилар манфаатдор томонлар концепциясига иккинчи шамол берди. У корпорация фаолиятига қизиқувчи гуруҳлар сифатида нафақат етказиб берувчилар, харидорлар, ходимлар, инвесторлар ва кредиторлар, ҳукумат, балки келажак авлодларни ҳам номлади. Шу сабабли, Аккоффнинг фикрига кўра, менежерлар келажакда янги авлодлар учун танлов доирасини чеклайдиган қарорлар қабул қилмасликлари керак. Ташкилотни очиқ тизим деб ҳисоблаб, асосий институтларни қайта қуриш ва тизимдаги “манфаатдор томонлар” ўртасида самарали ҳамкорликни йўлга қўйиш орқали кўплаб ижтимоий муаммоларни бартараф этиш мумкинлигига ишонч ҳосил қилди. Замонавий шаклда "манфаатдор томонлар концепцияси" 1980-йилларнинг ўрталарида Эдвард Фриманнинг "Стратегик менежмент: манфаатдор томонлар концепцияси" асари нашр этилгандан бери кенг тарқалди. Унда муаллиф "манфаатдор томон" тушунчасини киритади, унинг таърифини беради ва кўриб чиқиш учун компаниянинг оригинал моделини таклиф қилади. Фриманнинг ғояси компанияни, унинг ташқи ва ички муҳитини унинг фаолиятидан манфаатдор томонлар мажмуи сифатида кўрсатиш, уларнинг манфаатлари ва талабларини компания менежерлари ҳисобга олишлари ва қондиришлари керак.

Манфаатдор томонлар назарияси бизнес юритишда универсал ёндашувдир.Бизнес биз яшаётган ахлоқий дунёнинг фақат бир қисмидир.Мамлакатларнинг миллий ва маданий хусусиятлари албатта муҳим, лекин мен ҳеч қачон харидорлари, етказиб берувчилари ва ходимлари

бо‘лмаган компанияни учратмаганман. ва маҳаллий ҳамжамият билан муносабатларга эга бўлмаган бўларди.Менимча, қиймат яратиш нуқтаи назаридан дунё бўйлаб компаниялар жуда ўхшашдир.Манфаатдор томонлар назариясини қўллашнинг муҳим йўналишларидан бири стратегик менежмент назариясидир.Стратегик менежмент. Фаолият соҳаси сифатида ташкилотнинг барқарор рақобатдош устунликларини шакллантириш ва қўллаб-қувватлашга қаратилган.Бу стратегияни амалга оширишда кўплаб гуруҳлар ва шахслар билан фаол ҳамкорлик қилиш орқали эришиш мумкин, чунки стратегияни амалга оширишда уларнинг ёрдами зарур.Бундай стратегияни амалга ошириш орқали, ташкилот барқарор рақобатдош устунликларга эга бўлиб, бу унинг узоқ муддатли рақобатбардошлигини ва ўртачадан юқори фойда даражасини таъминлайди.. Манфаатдор томонлар назарияси талабларига мувофиқ, замонавий компаниялар манфаатдор томонларни ташқи муҳитнинг элементи сифатида эмас, балки деярли ўзларининг ҳамкасблари сифатида қабул қиладилар.Қўшма харидорлар билан учрашувлар ўтказилади, етказиб берувчилар қўшма режалаштириш гуруҳларига киритилади, рақобатчилар билан вақтинчалик иттифоқлар тузилади.Бугунги кунда компанияларнинг манфаатдор томонларнинг турли гуруҳлари билан ўзаро ҳамкорлиги молиявий бўлмаган ҳисобот (ижтимоий ҳисобот)ни тайёрлаш билан чамбарчас боғлиқ.

Сўнгги йилларда бизнес ва илмий ҳамжамият вакиллари "манфаатдор томонларни бошқариш" деб аталадиган компания манфаатдор томонлари билан ўзаро алоқа қилиш имконияти ҳақида тобора кўпроқ ташвишланмоқда. Манфаатдор томонлар билан ўзаро муносабатларнинг ушбу амалиёти нафақат компаниялар, балки давлат ва муниципал муассасалар, шунингдек, нотижорат ташкилотлар томонидан тобора кўпроқ қўлланила бошланди. Бундан ташқари, нотижорат ташкилотларнинг ўзлари манфаатдор томонлар сифатида ишлайди, бизнес, давлат ва бошқа ташкилотларнинг қарорлар қабул қилиш жараёнининг иштирокчисига айланади.

Рақобатдош стратегиялар назарияси. Майкл Портернинг рақобат стратегияси назарияси бизнеснинг рақобат ҳолатини аниқлаш ва унинг устунлигини ошириш бўйича асосий йўналишларни белгилайди. Портернинг стратегиялари қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ҳар хиллашиш стратегияси — маҳоратли маҳсулот ёки хизматларни таъминлаш.
- рақобат стратегияси — арзон ва юқори сифатли маҳсулотлар орқали бозорда рақобат қилиш.
- фокуслаш стратегияси — белгиланган сегментда рақобатни кучайтириш.

Тизимли назария. Тизимли назария бизнесни бирор мураккаб тизим сифатида кўришга асосланади. Унда барча элементлар (ижтимоий, иқтисодий, маданий) ўзаро боғланган ва умумий мақсадга йўналтирилган ҳолда ишлайди. Бу назарияда:

- бизнес тизими ўзгаради ва ривожланади.
- тизимдаги ҳар бир элемент (масалан, маркетинг, молия, ишлаб чиқариш) бир-бирига таъсир кўрсатади.

- стратегик қарорлар қабул қилишда тизимнинг барча компонентларини ҳисобга олиш муҳим.

Стратегик маҳорат ва рақобатбардош кучлар назарияси. Ушбу назарияга кўра, компаниянинг устунлигини ягона, қимматли ва рақобатбардош ресурсларидан фойдаланиш орқали таъминлаш мумкин. Бу назарияда қуйидагилар муҳим:

- ҳар хил ва уникал ресурслар: ишлаб чиқариш, инсон ресурслари, интеллектуал мулк;
- рақобат устунлиги: компания ресурслари ва қобилиятлари бозорда рақобатдан устунликка олиб келади;
- инновация ва мутлақ даражада юқори сифати**:** янгиликлар ва техник жиҳатдан яхши имкониятлар стратегияларнинг самарадорлигини таъминлайди.

Баланслашган кўрсаткичлар тизими назарияси. Баланслашган кўрсаткичлар тизими стратегияни ишлаб чиқиш ва баҳолаш учун ишлатиладиган амалий усулдир. Унда компания фаолиятининг тўрт асосий соҳаси (молиявий, ички жараёнлар, ва таълим/ишчи кучи) кўрсаткичлари орқали баҳоланади. Бу тизим компания фаолиятининг мутаносиб равишда ривожланишига ёрдам беради.

Стратегик альянслар ва ҳамкорлик. Стратегик альянслар назарияси бизнесни шахсий стратегиялардан кўра, бошқа ташкилотлар билан бирга фаолият кўрсатиш орқали ривожлантиришни тавсия қилади. Бу назарияда:

- рақобатнинг ижобий таъсири: биргаликда фаолият кўрсатиш орқали янги имкониятлар яратиш.
- инновациялар ва технологиялар: биргаликда инновацияларни ва янги технологияларни жорий этиш.

Бу назария бизнесни инновациялар ва стратегияларнинг аниқ кўринишидан ташқари келгуси ўзгаришларга мослашишга йўналтирган. Иккинчи даражали стратегиялар:

- органик ривожланиш: ташкилот ўз қобилиятлари ва имкониятларини ривожлантириб, бозорга ўзгача ёндашади.
- стратегик реинжиниринг: ишлаш жараёнларини қайта тузиш ва оптималлаштириш.

Конкуренция ва экологик рақобат. Бу назария ташкилотлар фаолиятига таъсир кўрсатадиган экологик ва рақобат кучларини ўрганади. Бунга иқлим ўзгариши, иқтисодий ҳолат, сиёсий ва ижтимоий омиллар, шунингдек, рақобатчиларнинг салбий таъсири киради.

Бизнес стратегиясини ўзгаришларга мослаштириш жараёни ташкилотнинг тез ўзгарадиган ички ва ташқи муҳитга мос равишда стратегияларини адаптация қилиш жараёнидир. Бу жараённинг мақсади компаниянинг рақобатбардошлигини сақлаб қолиш ва ривожланишини таъминлаш. Ўзгаришларга мослаштириш ҳар доим динамик ва адаптив ёндашувни талаб қилади, чунки бизнес муҳити тизимли ва тез ўзгариб туради.

Ҳар бир назария, айни пайтда ишлаб чиқариш, фаҳмлаш ва рағбатлантиришни бирлаштирган ҳолда бизнеснинг муваффақиятига таъсир

кўрсатади. Бизнинг стратегияларда бир нечта ёндашувларни ўзаро қўллаш ва уларни келгусидаги ўзгаришларга мослаштириш муҳим.

Бизнес стратегиясини ўзгаришларга мослаштириш жуда муҳим ва мураккаб жараён бўлиб, у ташкилотнинг барча қувватларини, ресурсларини ва қарашларини жадал ривожланишга йўналтиришга имкон беради. Бунинг учун компания раҳбарияти ва ходимлари биргаликда амалга ошириш ва ҳар бир ўзгаришга адаптациялашиш учун бирлашган ҳолда ишлаши керак.

Bahrillo Fayzullayev - Master's student of Regional Management Department, Weihenstephan Triesdorf University of Applied Sciences, **Germany**, bahrillofayzullayev@gmail.com.

REPAIR ECONOMY IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Annotation: In this article, the subject of Repair Economy is extensively studied. Germany's experiences in the field of sustainable business and consumption are analyzed.

Keywords: Repair Economy, Sustainable Development, recyckling.

The United Nations and its partners in Uzbekistan are working hard to achieve the Sustainable Development Goals. These 17 interrelated and ambitious goals aim to solve the most pressing challenges facing the people of Uzbekistan and around the world. Uzbekistan has committed to a holistic approach to multi-stakeholder partnerships to fulfill the tasks of the 2030 global Agenda and achieve 16 national goals in the area of “Sustainable Development Goals”. (https://uzbekistan.un.org/uz/sdgs).

It is necessary to examine the experiences of international countries in implementing these important goals. Especially in the areas of sustainable economy and repair economy.

The circular economy is a production and consumption model that aims to share, lease, reuse, repair, remanufacture and recycle materials and products for as long as possible. This extends the life cycle of products.

In practice this means that waste is minimized. Once a product has reached the end of its useful life, the resources and materials it contains remain in the economic cycle for as long as possible. They are reused to continue creating economic value.

In contrast to this is the traditional linear economic model, also known as the “throwaway economy”. This relies on large amounts of cheap, easily available materials and energy and promotes “planned obsolescence”, i.e. the intentional shortening of the lifespan of products. The European Parliament is therefore calling for measures to counteract the premature scrapping of devices. (www.europarl.europa.eu).

The circular economy cannot be implemented by a single party alone - neither in practical implementation nor in the political design of the framework. As a topic that permeates all areas, it requires new forms of collaboration along the entire value

chain, in which many different actors must be involved. However, this also raises the question of how responsibilities are distributed - both for the successes achieved and for the steps that still need to be taken. In comparison to traditional waste law, in this area the responsibility for compliance with limit values or the achievement of specific recycling quotas at certain facilities can be clearly assigned. In the circular economy, however, this allocation is more complex and less clear.

The Experiences in Germany. Reusable glass bottles can be refilled up to fifty times. Even at the end of its life cycle, glass remains a valuable raw material with almost unlimited recycling potential, as it can be recycled without any significant loss of quality or purity. A basic distinction is made between container glass and flat glass. Recycled glass is already the most important raw material in the production of container glass. In Germany, every bottle consists of around 60% recycled glass, and for green glass the proportion is even up to 90%.

The use of waste glass in glass production not only saves energy, but also primary resources, which in turn helps to reduce climate-damaging emissions. The separate collection and recycling of waste glass is therefore an essential basis for glass production in Germany. It secures the supply of raw materials to the industry and thus ensures the continuity of production chains.

In 2017, 1.89 million tonnes of container glass from private households alone were recorded separately in Germany. This corresponds to an average per capita value of around 23 kilograms.

Economic importance. The circular economy involves much more than just collecting, transporting and disposing of waste. Analyzes show that the upstream and downstream value creation stages in the areas of technology and trade also play a crucial role in the functioning of the circular economy. Of around 10,700 companies in this sector, around 6,100 are in the classic market segments of “waste collection, transport and street cleaning” as well as “waste treatment and recycling”. Around 1,300 companies fall into the “technology for waste management” segment, while around 3,300 companies are active in the “wholesale of waste materials” sector and thus support the important cycle of collected and recycled recyclable materials. (Status report of the German circular economy, 2020).

In the conditions of current limited resources, the raw materials used in various branches of industry are brought to finished products and they are consumed. In the process of consumption, the Products wear out, develop technical faults, or the Consumer does not like them. In these cases, the recycling of the Product without emission is of great benefit to Nature and Humanity. For example, in the purchase of clothing, as a consumer, we can benefit the environment by purchasing recycled clothing. In Uzbekistan, consumers should use Recycled Product labels to benefit nature and financially support recycling industries.

References used:

1. https://uzbekistan.un.org/uz/sdgs.
2. www.europarl.europa.eu).
3. Status report of the German circular economy, 2020.

Abduvohidova Gulshan Akmalovna - SamISI,Menejment kafedrasi assistent stajyori

BARQAROR RIVOJLANISHNING IQTISODIY, EKOLOGIK VA IJTIMOIY O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Annotatsiya. Mazkur tezisda barqaror rivojlanishning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik muhokama qilinadi. Barqaror rivojlanishning bu uchta asosiy aspekti, ya’ni iqtisodiy o‘sish, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy farovonlikning bir-biriga bog‘langanligi va ularning o‘zaro ta’siri tahlil qilinadi. Iqtisodiy o‘sish va resurslarni samarali boshqarishning ekologik va ijtimoiy sohalarga bo‘lgan ta’siri, barqaror rivojlanishning muvozanatli rivojlanishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Ushbu tezis, barqaror rivojlanishning amalga oshirilishi uchun global miqyosda hamkorlik va integratsiyalashgan yondashuvlarning zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar. Barqaror rivojlanish. Iqtisodiy o‘sish.Ekologik xavfsizlik.Ijtimoiy farovonlik.Yashil iqtisodiyot. Atrof-muhitni himoya qilish.Ijtimoiy tenglik.Barqaror resurslar. Global hamkorlik.

Аннотация. В данной работе рассматривается взаимосвязь экономических, экологических и социальных аспектов устойчивого развития. Тема включает анализ взаимного влияния экономического роста, экологической безопасности и социальной благополучия, их взаимосвязи и воздействия друг на друга. Экономический рост и эффективное управление ресурсами имеют значительное влияние на экологические и социальные сферы, что подтверждает важность достижения устойчивого развития в гармонии между этими областями. Работа подчеркивает необходимость глобального сотрудничества и интегрированного подхода для реализации устойчивого развития.

Ключевыеслова.Устойчивоеразвитие.Экономическийрост.Экологическая безопасность.Социальное благополучие.Зеленая экономик. Охрана окружающей среды.Социальная справедливость. Устойчивые ресурсы. Глобальное сотрудничество.

Abstract. This thesis examines the interconnection between the economic, ecological, and social aspects of sustainable development. The paper analyzes the interplay between economic growth, ecological security, and social well-being, highlighting their mutual influence and interaction. It emphasizes how economic growth and efficient resource management impact ecological and social dimensions, underscoring the importance of achieving balanced sustainable development across these areas. The thesis calls for global cooperation and an integrated approach to successfully implement sustainable development.

Key words.Sustainable development.Economic growth.Ecological security.Social well-being. Green economy.Environmental protection.Social equity. Sustainable resources. Global cooperation

Barqaror rivojlanish — bu jahon miqyosida insoniyatning hozirgi ehtiyojlarini kelajak avlodlar ehtiyojlarini xavf ostiga qo‘ymasdan qondirishga

qaratilgan rivojlanish konsepsiyasidir. Barqaror rivojlanishning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy o‘zaro bog‘liqligi dunyo miqyosida jiddiy muhokama qilinadigan masala bo‘lib, u iqtisodiyotning barqarorligini, ekologiyaning saqlanishini va jamiyatning ijtimoiy farovonligini bir vaqtda ta’minlashni maqsad qiladi. Ushbu tezisda barqaror rivojlanishning ushbu uchta asosiy aspekti o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik va ular o‘rtasidagi muvozanatni saqlashning ahamiyati ko‘rib chiqiladi.

a)iqtisodiy o‘zaro bog‘liqlik-iqtisodiy rivojlanish barqaror rivojlanishning asosi hisoblanadi, chunki iqtisodiyotning o‘sishi resurslarning samarali taqsimlanishiga, ish o‘rinlarining yaratilishiga va jamiyatda farovonlikning oshishiga olib keladi. Ammo iqtisodiy o‘sish ekologik va ijtimoiy tarmoqlarni hisobga olmay, atrof-muhitga zarar yetkazishi mumkin.

Barqaror iqtisodiy o‘sish — bu tabiiy resurslarni tejash, ularni qayta tiklash va energiyani samarali foydalanishni ta’minlashni o‘z ichiga oladi. Masalan, yashil texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni qayta ishlash va qayta tiklanadigan energiya manbalarini ishlab chiqarish iqtisodiy o‘sish va atrof-muhitni himoya qilishni birlashtirishi mumkin.

b)ekologik o‘zaro bog‘liqlik-ekologik barqarorlik — bu tabiat resurslarini muvozanatli va barqaror tarzda boshqarishning muhim jihatidir. Ekologik o‘zgarishlar, masalan, iqlim o‘zgarishi, ekologik inqirozlar va tabiatni boshqarishning etishmasligi, iqtisodiy o‘sishning barqaror bo‘lishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Iqtisodiy faoliyatning atrof-muhitga ta’siri ko‘plab sohalarda sezilarli bo‘lib, buning natijasida yer, suv va havoning ifloslanishi, biotadqiqotlarning yo‘qolishi kabi muammolar yuzaga keladi.

Shuning uchun, barqaror rivojlanish uchun ekologik xavfsizlikni ta’minlash juda muhimdir. Tabiatni muhofaza qilish, ekologik izlarni kamaytirish va yashil iqtisodiyotning rivojlanishi orqali iqtisodiy va ekologik muvozanatga erishish mumkin.

d)ijtimoiy o‘zaro bog‘liqlik-jtimoiy barqarorlik, o‘z navbatida, jamiyatning farovonligi, tenglik va adolatga asoslangan rivojlanishni anglatadi. Barqaror ijtimoiy rivojlanish aholining barcha qatlamlariga teng imkoniyatlar yaratishni, jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlashni va odamlarga yaxshi hayot sharoitlarini yaratishni o‘z ichiga oladi.

Ijtimoiy rivojlanish iqtisodiy va ekologik barqarorlikka ham bevosita ta’sir qiladi. Iqtisodiy resurslarning adolatli taqsimlanishi, ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlariga kirish imkoniyatlari, barqaror ish o‘rinlari va ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi. Shuningdek, ekologik zararlar eng kam darajada ta’sir qilishi kerak bo‘lgan ijtimoiy guruhlarni himoya qilish ham muhimdir.

e) iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy o‘zaro bog‘liqlik-iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy sohalar o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlik mavjudligi barqaror rivojlanishning muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun zarurdir. Masalan, ijtimoiy adolat va tenglikni ta’minlash orqali jamiyatda ekologik resurslarga bo‘lgan talabni boshqarish mumkin. Boshqa tomondan, yashil iqtisodiyot va ekologik boshqaruv iqtisodiy o‘sishni ijtimoiy manfaatlarga mos ravishda rivojlantirish imkoniyatini yaratadi.

Barqaror rivojlanishning asosiy g‘oyasi — bu jamiyatning barcha a’zolariga

iqtisodiy farovonlikni, ekologik xavfsizlikni va ijtimoiy tenglikni ta’minlashdir. Shu bilan birga, u hozirgi va kelajak avlodlar uchun barqaror resurslar yaratishni maqsad qiladi.

Xulosa. Barqaror rivojlanishning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy o‘zaro bog‘liqligi global miqyosda dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Uchinchi asrda barqaror rivojlanish konsepsiyasi nafaqat davlat siyosatini, balki butun dunyo bo‘ylab iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy masalalarni hal qilishda global hamkorlikni talab qiladi. Barqaror rivojlanish uchun iqtisodiy o‘sish, ekologik muvozanat va ijtimoiy adolatni birlashtirish zarurati bu jarayonni yanada murakkab va ko‘p qirrali qiladi. Shunday qilib, barqaror rivojlanishning ilg‘or yondashuvlari jahonning kelajagini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

*1.*Barqaror rivojlanish: Konsepsiya, nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar. *Toshkent: Ekologiya va tabiiy resurslar nashriyoti. Akimov, A. I. 2015-yil*

2. Iqtisodiy barqaror rivojlanish va ekologik muvozanat. *Toshkent: O‘zbekiston iqtisodiyoti nashriyoti. Tursunov, M. 2017-yil*

*3.*O‘zbekistonning ekologik va iqtisodiy barqarorligi: Nazariy va amaliy yondashuvlar. *Toshkent: Universitet nashriyoti. Shaykhov, A. 2020-yil*

*4.*Ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish. *Toshkent: Ijtimoiy fanlar akademiyasi. Raxmatullaev, S. 2018-yil*

*5.*Barqaror rivojlanishning ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik omillari. *Toshkent: O‘zbekiston iqtisodiyoti nashriyoti. Alimov, D. Va Azimov, F. 2016-yil*

Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Menejment kafedrasi assistent-stajori

XIZMAT KO‘RSATISH SOHASI KORXONALARINING FAOLIYAT YURITISH XUSUSIYATLARI VA SAMARADORLIKNI OSHIRISH OMILLARI

Annotatsiya: Xizmat ko‘rsatish sohasining rivojlanishi va samaradorligini oshirish muhim iqtisodiy ahamiyatga ega bo‘lgan masaladir. Ushbu soha o‘zining o‘ziga xos xususiyatlari bilan boshqa sektorlaridan farqlanadi. Xizmatlar ko‘pincha intangibl (ko‘rinmas), individualizatsiya qilingan va mijozlarga bir vaqtning o‘zida taqdim etiladigan mahsulotlardir. Samaradorlikni oshirish uchun xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar innovatsiyalarni joriy qilish, xodimlarning malakasini oshirish, samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish va resurslarni optimal tarzda boshqarish zarur. Shuningdek, mijozlar bilan mustahkam aloqalar o‘rnatish va ularga yo‘naltirilgan xizmatlarni taklif etish, xizmat ko‘rsatish sohasida yuqori natijalarga erishishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu mavzuni o‘rganish, xizmat ko‘rsatish sektorining barqaror o‘sishi va raqobatbardoshligini ta'minlashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Xizmat ko‘rsatish sektori, Faoliyat yuritish xususiyatlari, Samaradorlikni oshirish, Innovatsiyalar, Xodimlar malakasi, Marketing strategiyalari, Mijozlarga yo‘naltirilgan xizmatlar, Resurslarni boshqarish, Raqobatbardoshlik, Sifatli xizmat.

Abstract: The development and improvement of the efficiency of the service sector is an issue of significant economic importance. This sector differs from other sectors in its specific characteristics. Services are often intangible (invisible), individualized and delivered to customers at the same time. To increase efficiency, service enterprises need to introduce innovations, improve employee skills, develop effective marketing strategies, and optimally manage resources. Also, establishing strong relationships with customers and offering them targeted services is an important factor in achieving high results in the service sector. Studying this topic will help ensure sustainable growth and competitiveness of the service sector.

Keywords: Service sector, Features of activity, Efficiency improvement, Innovations, Employee skills, Marketing strategies, Customer-oriented services, Resource management, Competitiveness, Quality service.

Аннотация: Развитие и повышение эффективности сферы услуг является вопросом существенного экономического значения. Этот сектор отличается от других секторов своими специфическими характеристиками. Услуги часто нематериальны (невидимы), индивидуализированы и одновременно предоставляются клиентам. Для повышения эффективности предприятиям сферы услуг необходимо внедрять инновации, повышать квалификацию сотрудников, разрабатывать эффективные маркетинговые стратегии и оптимально управлять ресурсами. Также установление прочных взаимоотношений с клиентами и предоставление им адресных услуг является важным фактором достижения высоких результатов в сфере обслуживания. Изучение этой темы поможет обеспечить устойчивый рост и конкурентоспособность сферы услуг.

Ключевые слова: Сектор услуг, Характеристики эффективности, Повышение эффективности, Инновации, Кадровые навыки, Маркетинговые стратегии, Клиентоориентированные услуги, Управление ресурсами, Конкурентоспособность, Качественный сервис.

Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularning samaradorligini oshirishda muhim omillar mavjud. Xizmat ko‘rsatish sohasida korxonalar moddiy mahsulot ishlab chiqarishdan farqli o‘laroq, asosan bevosita mijozlar bilan muloqotda bo‘lgan holda ularning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan xizmatlarni taklif qiladi. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalarining faoliyat yuritish xususiyatlari va samaradorlikni oshirish omillari keltiriladi:

1. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalarining faoliyat yuritish xususiyatlari

- Bevosita mijoz bilan aloqada bo‘lish Xizmat ko‘rsatish korxonalari mijozlarga xizmat ko‘rsatish jarayonida ularga yaqin bo‘ladi va mijozlarning ehtiyojlarini tezda qondirishga intiladi. Bu sohada xodimlarning malakasi va kommunikatsiya qobiliyatlari katta ahamiyatga ega.

- Moddiy mahsulotlardan farqli ravishda, xizmatning o‘zi saqlanmaydi Xizmatlar moddiy mahsulotlardan farqli o‘laroq saqlanmaydi va ular xizmat

ko‘rsatish jarayonida darhol iste’mol qilinadi. Shu sababli, xizmat ko‘rsatish jarayonini boshqarish juda muhim.

- Xizmatlarning subyektivligi va sifat farqlari Xizmatlar sifati mijozning xohishi va talablari bo‘yicha o‘zgaradi, ya'ni xizmatlar subyektiv bo‘lib, ularni standartlashtirish qiyin. Bu korxonalardan har bir mijoz uchun individual yondashuvni talab qiladi.

- Xizmat va iste’mol bir vaqtda amalga oshirilishi Xizmatlar jarayoni ko‘pincha mijozning o‘zida yoki u bilan bevosita aloqada amalga oshadi. Masalan, sog‘liqni saqlash, ta'lim, go‘zallik xizmatlari bevosita mijoz ishtirokida amalga oshiriladi.

- Yuqori darajada inson omiliga bog‘liq Xizmat ko‘rsatish jarayonlari ko‘pincha inson omiliga bog‘liq bo‘lib, xizmat sifatining barqarorligi xodimlarning malakasi, tajribasi va mijoz bilan munosabatiga bog‘liq.

2. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari samaradorligini oshirish omillari

- Xodimlarning malakasi va mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifati Xodimlarning kasbiy tayyorgarligi, kommunikativ qobiliyati va xizmat ko‘rsatish madaniyati mijozlarning qoniqishini oshiradi. Shu sababli, xodimlarni muntazam o‘qitish, ularni yangi bilim va ko‘nikmalar bilan boyitish xizmat sifati va korxona samaradorligini oshirishga yordam beradi.

- Mijoz ehtiyojlarini tushunish va unga moslashish Mijoz ehtiyojlarini doimiy tahlil qilib borish va ularning talablariga mos xizmatlarni taklif qilish xizmat ko‘rsatish korxonalarining muvaffaqiyatiga asos bo‘ladi. Bunda mijozlardan fikr-mulohaza olish va bu fikrlarni xizmatni takomillashtirish uchun ishlatish muhimdir.

- Innovatsiyalar va raqamli texnologiyalarni qo‘llash Raqamli texnologiyalar, masalan, onlayn xizmatlar, mobil ilovalar va mijozlar bilan interaktiv aloqalarni ta’minlovchi platformalardan foydalanish orqali xizmat sifatini oshirish va xizmat ko‘rsatish jarayonini tezlashtirish mumkin.

- Xizmat ko‘rsatish jarayonlarini avtomatlashtirish Avtomatlashtirish xizmat ko‘rsatish jarayonlarini optimallashtirish va tezlashtirishga yordam beradi. Bu mijozlarga xizmat ko‘rsatish va ularni tezkor qondirish imkoniyatlarini oshiradi. Masalan, raqamli navbat tizimlari, elektron hujjatlar bilan ishlash va avtomatlashtirilgan mijoz qo‘llab-quvvatlash tizimlari xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshiradi.

- Xizmatlarni standartlashtirish va sifat nazorati tizimlarini joriy etish Korxonalar o‘z xizmatlarini standartlashtirish orqali mijozlarga ko‘rsatilayotgan xizmat sifatini bir xil darajada ushlab turishi mumkin. ISO 9001 kabi sifat menejmenti tizimlarini joriy qilish korxonada sifat nazoratini o‘rnatishga yordam beradi.

- Samarali marketing strategiyalarini qo‘llash Marketing strategiyalari orqali mijozlarni jalb qilish va xizmatlar haqidagi xabardorlikni oshirish xizmat ko‘rsatish sohasidagi korxonalar uchun muhim. Bu yo‘lda raqamli marketing, mijozlarga yo‘naltirilgan aksiyalar va xizmati haqida ijtimoiy tarmoqlarda xabarlar tarqatish mijozlar oqimini oshirishda yordam beradi.

- Mijozlar bilan uzoq muddatli aloqalarni rivojlantirish Mijozlar bilan doimiy aloqada bo‘lish va ularning sodiqligini ta'minlash korxona muvaffaqiyati

uchun katta ahamiyatga ega. Buning uchun mijozlarni sodiqlik dasturlari, bonuslar va maxsus chegirmalar bilan rag‘batlantirish mumkin.

- Xodimlarni rag‘batlantirish va motivatsiya berish Xodimlarning mehnatini qadrlash, ularni rag‘batlantirish va motivatsiya berish ularning ishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, bu esa, o‘z navbatida, mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishga yordam beradi.

- Ma’lumot analitikasi va boshqarish tizimlaridan foydalanish Ma’lumotlarni tahlil qilish va samarali boshqarish tizimlaridan foydalanish orqali korxonalar mijoz ehtiyojlarini chuqurroq o‘rganishi va xizmat ko‘rsatish jarayonlarini optimallashtirishi mumkin. Bu esa samaradorlikni oshiradi va xizmat ko‘rsatish jarayonini samarali boshqarish imkonini beradi.

- Barqarorlik va ekologik mas'uliyatni e'tiborga olish Zamonaviy xizmat ko‘rsatish korxonalari ekologik masalalarni inobatga olib, barqarorlikka e'tibor qaratishi mijozlar uchun ijobiy imidj yaratadi va ko‘plab mijozlar e'tiborini jalb qiladi.

Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari uchun samaradorlikni oshirishda mijoz ehtiyojlarini tushunish, xodimlarning malakasini oshirish va yangi texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Raqamli yondashuv, sifat nazorati tizimlari va barqarorlikka e’tibor xizmat ko‘rsatish korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishda va uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishida muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. Journal of Retailing, 64(1), 12-40.** Ushbu maqola xizmat sifatini o‘lchashda ishlatiladigan SERVQUAL modeli haqida batafsil ma'lumot beradi. Xizmat ko‘rsatish sektori korxonalarining samaradorligini oshirish uchun mijozlarga yuqori sifatli xizmat taqdim etishning ahamiyatini ko‘rsatadi.

2. **Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). Marketing Management (15th ed.). Pearson.** Ushbu kitob marketing strategiyalarining xizmat ko‘rsatish sohasida qanday amalga oshirilishi kerakligini tushuntiradi. Xizmat ko‘rsatuvchi korxonalarning samaradorligini oshirishda marketingning muhim roli haqida keng qamrovli tahlil taqdim etadi.

3. **Grönroos, C. (1990). Service Management and Marketing: Managing the Moments of Truth in Service Competition. Lexington Books.** Xizmatlarni boshqarish va xizmat ko‘rsatish sohasida samaradorlikni oshirish masalalariga bag‘ishlangan ushbu kitob, xizmatlarning o‘ziga xos xususiyatlarini va ularni boshqarish strategiyalarini o‘rganadi.

4. **Lovelock, C., & Wirtz, J. (2016). Services Marketing: People, Technology, Strategy (8th ed.). Pearson.** Ushbu kitob xizmat ko‘rsatish sohasi marketingi, texnologiya va strategiyalariga e'tibor qaratadi. Xizmat ko‘rsatish korxonalarining samaradorligini oshirishda texnologiyalar va mijozlarga yo‘naltirilgan strategiyalar qanday rol o‘ynashini tushuntiradi.

Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Menejment kafedrasi assistent-stajori
Normurodov Zafar Uchqun o’g’li - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

SIFAT BOSHQARUVI VA BENCHMARKING: KORXONALARDA SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING YANGI YO‘LLARI

Annotatsiya: Ushbu maqola sifat boshqaruvi va benchmarking metodlarining korxonalarda samaradorlikni oshirishdagi ahamiyatini, ular orasidagi o‘zaro bog‘lanishni va amaliyotdagi qo‘llanilishini tahlil qiladi. Maqolada sifat boshqaruvi tizimlari, xususan ISO 9001 va TQM, shuningdek, Juran va Demingning metodologiyalari muhokama qilinadi. Benchmarkingning turli turlari va uning eng yaxshi amaliyotlarni o‘rganishdagi roli ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari, samaradorlikni oshirishda yangi yondashuvlar, jumladan, raqamli transformatsiya, Agile metodologiyasi, shaxsiylashtirilgan marketing va barqarorlikni ta'minlash kabi usullar o‘rganiladi. Maqolada, sifat boshqaruvi va benchmarkingning korxonalar faoliyatiga ta'siri va ularning samaradorligini oshirishdagi o‘rni keng tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Sifat boshqaruvi**,** Benchmarking, Samaradorlikni oshirish**,** Raqobatbardoshlik**,** Raqamli transformatsiya.

Abstract: This article analyzes the importance of quality management and benchmarking methods in improving efficiency in enterprises, their interconnection and application in practice. The article discusses quality management systems, in particular ISO 9001 and TQM, as well as the methodologies of Juran and Deming. Various types of benchmarking and its role in studying best practices are considered. In addition, new approaches to improving efficiency are studied, including digital transformation, Agile methodology, personalized marketing and sustainability. The article comprehensively analyzes the impact of quality management and benchmarking on the activities of enterprises and their role in improving their efficiency.

Keywords: Quality management, Benchmarking, Improving efficiency, Competitiveness, Digital transformation.

Аннотация: В данной статье анализируется значение методов управления качеством и бенчмаркинга в повышении эффективности на предприятиях, их взаимосвязь и практическое применение. В статье рассматриваются системы менеджмента качества, в частности ISO 9001 и TQM, а также методологии Джурана и Деминга. Обсуждаются различные типы бенчмаркинга и его роль в изучении передового опыта. Кроме того, будут изучены новые подходы к повышению производительности, включая цифровую трансформацию, методологию Agile, персонализированный маркетинг и устойчивое развитие. В статье подробно анализируется влияние управления качеством и бенчмаркинга на деятельность предприятий и их роль в повышении их эффективности.

Ключевые слова: Управление качеством, Бенчмаркинг, Повышение эффективности, Конкурентоспособность, Цифровая трансформация.

Kirish. Sifat boshqaruvi va benchmarking hozirgi kunda dunyo bo'ylab turli sohalarda tashkilotlarning samaradorligini oshirish, mahsulot yoki xizmat sifatini yaxshilash va raqobatbardoshlikni ta'minlashda eng asosiy vositalardan biri sifatida qaralmoqda. Sifat boshqaruvi (Quality Management) tashkilotning ichki jarayonlarini tahlil qilish va optimallashtirish, resurslardan samarali foydalanish va doimiy takomillashtirishga qaratilgan tizimlar yig'indisidir. Benchmarking esa tashkilotlar o‘rtasidagi faoliyat taqqoslash jarayonini anglatadi va eng yaxshi amaliyotlarni o‘rganish orqali o‘z jarayonlarini takomillashtirish imkonini beradi. Ushbu maqolada sifat boshqaruvi va benchmarking metodlarining o‘zaro aloqasi, samaradorlikni oshirishdagi roli va ularni joriy etishda yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi.

Sifat boshqaruvi: konsepsiya va tamoyillar.

Sifat boshqaruvi tashkilotning barcha jarayonlarini doimiy ravishda nazorat qilish va takomillashtirishga qaratilgan metodologiyadir. Sifatni boshqarishning tarixiy jihatlari va uning zamonaviy usullari quyidagilardan iborat:

Sifat boshqaruvi tizimlari: Sifat boshqaruvi tizimlarining eng mashhur namunalaridan biri ISO 9001:2015 xalqaro standarti bo‘lib, bu tizim korxonalarni sifatni boshqarish va ta'minlashda yo‘naltiradi. ISO 9001 - bu tashkilotning mahsulot yoki xizmatlarining sifatini tizimli ravishda boshqarish va doimiy ravishda yaxshilashga intilishni ta'minlovchi standartdir. Ushbu standarti o‘rnatish orqali kompaniya o‘z jarayonlarini, resurslarini, mijozlar ehtiyojlarini va yuqori sifatni ta'minlashni kafolatlaydi. ISO 9001 sertifikatiga ega bo‘lgan tashkilotlar, mijozlar bilan ishonchli munosabatlarni rivojlantirish, jarayonlarni optimallashtirish va ishlab chiqarishdagi xatoliklarni kamaytirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Juran va Demingning yondoshuvlari: Sifat boshqaruvi tizimlarining rivojlanishida eng muhim ilmiy ishlardan biri Juran va Demingning metodologiyalaridir. Joseph Juran o‘zining **"Juran’s Quality Handbook"** asarida sifat boshqaruvi jarayonini "Sifatni o‘lchash va nazorat qilish" sifatida belgilaydi. U sifatni boshqarishda tashkilotning ichki jarayonlarini tahlil qilish, statistik metodlarni qo‘llash va uzluksiz takomillashtirishni tavsiya etadi. W. Edwards Deming esa o‘zining **PDCA** (Plan-Do-Check-Act) sikli orqali sifatni boshqarish jarayonini yanada soddalashtiradi. Demingning taklifiga ko‘ra, tashkilotlar o‘z jarayonlarini doimiy ravishda rejalashtirib, amalga oshirib, natijalarini tekshirib, qayta tiklash orqali sifatni yaxshilashlari lozim. Demingning ta'kidlashicha, sifatni boshqarish tizimi faqat mahsulotlar yoki xizmatlarni yaxshilash emas, balki butun tashkilotning ish faoliyatini optimallashtirishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

TQM (Total Quality Management) - bu tashkilotning barcha jarayonlari va xodimlari sifatni yaxshilashga doir birlashgan yondoshuvni ifodalaydi. TQM metodologiyasi sifatni faqat mahsulotlarda yoki xizmatlarda emas, balki barcha tashkilot faoliyatida integratsiyalashgan holda qo‘llashni nazarda tutadi. TQM yondoshuvi barcha darajalarda liderlikni, xodimlarni o‘qitishni, mijozlarga xizmatni va tizimli yaxshilanishni o‘z ichiga oladi. Shu tarzda, tashkilot doimiy ravishda

sifatni oshirish va o‘z mijozlari uchun yuqori darajadagi qoniqishni ta'minlashga intiladi.

Benchmarking: korxonalarda samaradorlikni oshirish vositasi.

Benchmarking – bu tashkilotlarning faoliyatlarini boshqa raqobatchilar yoki sanoat yetakchilari bilan taqqoslash orqali eng yaxshi amaliyotlarni aniqlash va qo‘llash jarayonidir. Benchmarking, o‘z navbatida, ichki va tashqi benchmarkingga bo‘linadi. Ichki benchmarking bir xil tashkilot ichidagi turli bo‘limlar o‘rtasida amalga oshiriladi, tashqi benchmarking esa boshqa tashkilotlar yoki sanoatlarning faoliyatlari bilan taqqoslash orqali amalga oshiriladi. Benchmarkingning asosiy maqsadi – boshqa kompaniyalardan yoki tarmoqlardan o‘rganilgan eng yaxshi amaliyotlarni o‘z jarayonlariga kiritishdir.

Benchmarking turlari va ularning ahamiyati.

Benchmarkingni turli xil usullar bilan amalga oshirish mumkin:

1. Moslashuvchan benchmarking - bu raqobatchilar bilan taqqoslashdir. Bu turdagi benchmarkingda kompaniyalar o‘z raqobatchilarining eng yaxshi amaliyotlarini aniqlashga harakat qiladilar.

2. Funktsional benchmarking - bu boshqa sanoat tarmoqlaridagi eng yaxshi amaliyotlarni o‘rganishdir. Masalan, ishlab chiqarish sanoatidagi samaradorlikni oshirish uchun logistika yoki xizmat ko‘rsatish sanoatidagi eng yaxshi amaliyotlar o‘rganilishi mumkin.

3. Strategik benchmarking - kompaniyaning umumiy strategiyasini va boshqaruv metodlarini taqqoslash orqali amalga oshiriladi. Bu turdagi benchmarkingda kompaniya o‘zining uzoq muddatli strategiyasini va boshqaruv xususiyatlarini raqobatchilar bilan solishtiradi.

Benchmarkingni qo‘llash kompaniyalarga nafaqat raqobatchilari bilan faoliyat taqqoslash imkoniyatini beradi, balki boshqa sohalarda qanday qilib eng yaxshi amaliyotlar qo‘llanilayotganini o‘rganib, ularni o‘z ishlariga tatbiq etish imkonini yaratadi. Apple, Toyota kabi kompaniyalar benchmarking orqali o‘z mahsulotlarini va jarayonlarini doimiy ravishda takomillashtirib kelmoqda.

Benchmarking va sifat boshqaruvi o‘rtasidagi bog‘lanish. Benchmarking va sifat boshqaruvi o‘rtasidagi bog‘lanish juda muhimdir. Benchmarkingning asosiy vazifasi - eng yaxshi amaliyotlarni aniqlash va o‘z jarayonlariga kiritish bo‘lsa, sifat boshqaruvi bu amaliyotlarni tizimlashtirib, doimiy ravishda takomillashtirishga qaratilgan. Shu sababli, benchmarking va sifat boshqaruvi bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlardir. Misol uchun, kompaniya benchmarking orqali o‘z raqobatchilarining samarali jarayonlarini aniqlashni boshlasa, sifat boshqaruvi tizimi yordamida bu jarayonlarni tashkilotga moslashtirib va yanada yaxshilab, natijada sifatni oshirishi mumkin.

Korxonalarda sifat boshqaruvi va benchmarking joriy etishdagi qiyinchiliklar. Sifat boshqaruvi va benchmarkingni joriy etishda korxonalar bir qator qiyinchiliklarga duch kelishadi. Birinchi navbatda, tashkilotning barcha darajalarida sifatni boshqarishga tayyorlik va bunga sodiqlik muhim omil hisoblanadi. Rahbarlar va xodimlarning ishtiroki, malakali mutaxassislarning mavjudligi va to‘g‘ri vositalarni tanlash bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shuningdek, benchmarkingni amalga

oshirishda tashkilotlar boshqa kompaniyalar bilan yashirin ma'lumotlarni almashishga tayyor bo‘lishlari kerak.

Sifat boshqaruvi - bu tashkilot ichidagi barcha jarayonlarni boshqarish va doimiy takomillashtirishni o‘z ichiga olgan tizimdir. Bu tizimlar ko‘pincha ISO 9001 kabi xalqaro standartlarga asoslanadi. Sifat boshqaruvi asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Mijozga yo‘naltirilganlik: Mijozlarning ehtiyojlari va kutganlarini hisobga olish orqali sifatni ta'minlash.
- Doimiy takomillashtirish (Kaizen): Jarayonlarni va amaliyotlarni doimiy ravishda yaxshilash, yangi imkoniyatlarni aniqlash va ulardan foydalanish.
- Jarayonlar asosida boshqarish: Tashkilot ichidagi barcha jarayonlarni tizimli ravishda boshqarish va optimallashtirish.

Misol uchun, **Six Sigma** metodologiyasi, jarayonlardagi xatoliklarni kamaytirish va sifatni yaxshilash uchun statistik usullarni qo‘llashni taklif etadi. Bu metodologiya ko‘p hollarda ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarida qo‘llaniladi.

Korxonalarda samaradorlikni oshirishning yangi yo‘llari.

Korxonalarda samaradorlikni oshirishga qaratilgan yangi yondashuvlar hozirgi kunda, ayniqsa, global raqobat muhitida, tashkilotlarning o‘z faoliyatini optimallashtirish va xarajatlarni kamaytirish uchun zarur bo‘lib bormoqda. Samaradorlikni oshirishda yangi usullarni qo‘llash nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarini, balki ichki boshqaruv, strategik rejalashtirish va texnologiyalarni ham o‘z ichiga oladi. Quyidagi yondashuvlar va metodlar korxonalar uchun samaradorlikni oshirishda yangi imkoniyatlar yaratadi.

1. Raqamli transformatsiya va smart texnologiyalarni joriy etish.

Raqamli transformatsiya – bu barcha ish jarayonlarini raqamli texnologiyalar bilan optimallashtirish va avtomatlashtirish jarayonidir. Hozirgi kunda sun'iy intellekt (AI), Internet of Things (IoT), kattalashgan ma'lumotlar (big data) va blokcheyn kabi texnologiyalar korxonalarga yangi imkoniyatlarni yaratish imkonini bermoqda. Misol uchun:

- Sun'iy intellekt (AI) yordamida kompaniyalar jarayonlarni avtomatlashtirish, prognoz qilish va mijozlarga shaxsiylashtirilgan xizmatlarni taklif etishda samaradorlikni oshirishlari mumkin. Masalan, sun'iy intellekt orqali ishlab chiqarish jarayonlaridagi nosozliklarni oldindan aniqlash va vaqtni tejash mumkin.

- IoT (Internet of Things) texnologiyalari yordamida kompaniyalar o‘z resurslarini (masalan, mashinalar, qurilmalar) real vaqtda kuzatib borishlari va bu orqali ishlash samaradorligini oshirishlari mumkin. IoT orqali yig‘ilgan ma'lumotlar tahlil qilinib, jarayonlar optimallashtiriladi va ortiqcha xarajatlar kamaytiriladi.

- Kattalashgan ma'lumotlar (Big Data) analitika yordamida kompaniyalar o‘z mijozlarining xatti-harakatlarini va bozor talablari o‘zgarishini aniqroq prognozlashlari mumkin. Bu esa o‘z navbatida samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi va xarajatlarni kamaytiradi.

2. Agile (Moslashuvchan) Yondashuvni Joriy Etish

Agile metodologiyasi korxonalarni tezkor qarorlar qabul qilishga va o‘z jarayonlarini tez va samarali ravishda o‘zgartirishga imkon beradi. Agile

yondashuvining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Moslashuvchanlik: O‘zgaruvchan bozor talablariga va mijoz ehtiyojlariga tezkor moslashish.

- Jamoaviy ishlash: O‘zaro hamkorlikda ishlash va tez-tez aloqa qilish orqali samaradorlikni oshirish.

- Samarali vaqtni boshqarish: Tez va sifatli qarorlar qabul qilish, uzoq muddatli rejalarga ko‘ra qadam-baqadam ishlash.

Agile metodologiyasining qo‘llanilishi kompaniyalar uchun innovatsion va samarali qarorlarni qabul qilishda yordam beradi. Masalan, IT-kompaniyalar yoki xizmat ko‘rsatish sektori Agile yondashuvlarini qo‘llash orqali yangi mahsulot va xizmatlarni tezda ishlab chiqib, bozorga chiqarishadi.

3. Ko‘p Kanalli Marketing va Shaxsiylashtirilgan Yondashuvlar

Samaradorlikni oshirishning yana bir yangi yo‘li bu ko‘p kanalli marketing va shaxsiylashtirilgan xizmatlarni joriy etishdir. Zamonaviy iste'molchilar har xil kanallarda faoliyat yuritishadi, shuning uchun kompaniyalar o‘z marketing strategiyalarini ko‘p kanalli (omni-kanal) yondashuvlar orqali boshqarishlari lozim.

- Shaxsiylashtirilgan marketing: Mijozning ehtiyojlari, xatti-harakatlari va xarid qilish tarixiga asoslangan marketing strategiyalari kompaniyalar uchun katta samaradorlikni ta'minlashi mumkin. Masalan, Amazon va Netflix kabi kompaniyalar mijozlarga shaxsiy tavsiyalarni taklif qilish orqali ularning qoniqishini oshiradilar va raqobat ustunligini qo‘lga kiritadilar.

- Ko‘p kanalli marketing: Onlayn va oflayn kanallarni integratsiya qilish orqali kompaniyalar mijozlar bilan ko‘proq aloqada bo‘lishlari va ularni yaxshi tushunishlari mumkin. Bu orqali marketing xarajatlarini samarali boshqarish, sotuvlarni oshirish va mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlar o‘rnatish mumkin.

4. Doimiy Takomillashtirish va Innovatsion Madaniyatni Rivojlantirish

Korxonalarda samaradorlikni oshirishning yana bir yondashuvi bu doimiy takomillashtirish va innovatsion madaniyatni rivojlantirishdir. Tashkilotlarda Kaizen (doimiy takomillashtirish) madaniyatini yaratish va xodimlarning yangi fikrlarni kiritishga rag'batlantirilishi samaradorlikni oshirishda muhim omil bo‘ladi. Bu yondashuvda:

- Xodimlarni jalb qilish: Xodimlarning innovatsion g‘oyalarini e'tiborga olish, ularni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash.

- Resurslardan samarali foydalanish: Resurslarni qayta taqsimlash, jarayonlarni yanada samarali qilish va ortiqcha sarf-xarajatlarni kamaytirish.

Toyota kompaniyasi, misol uchun, Kaizen tizimini joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirdi va xatoliklar darajasini kamaytirdi. Har bir xodimga o‘z ish jarayonini takomillashtirishda qatnashish imkoniyatini yaratish orqali kompaniya yuqori samaradorlikka erishdi.[19]

5. Yashil Texnologiyalar va Barqarorlikni Ta'minlash

Yashil texnologiyalar va barqarorlik, ayniqsa, jahon bozoridagi ekologik talablar ortib borayotgan bir paytda korxonalarda samaradorlikni oshirishning yana bir muhim yo‘li hisoblanadi. Barqaror rivojlanishni ta'minlash va energiya

[19] https://old.gov.uz/oz/news/view/15928

samaradorligini oshirish orqali kompaniyalar xarajatlarni kamaytirishi va brend obro‘sini mustahkamlashlari mumkin.

- Yashil energiya manbalaridan foydalanish: Quyosh, shamol, va boshqa qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish xarajatlarni kamaytiradi va ekologik izni qisqartiradi.

- Resurslarni qayta ishlash va chiqindilarni kamaytirish: Resurslarni qayta ishlash va chiqindilarni kamaytirish orqali kompaniyalar nafaqat xarajatlarni optimallashtiradilar, balki atrof-muhitga ham ijobiy ta'sir ko‘rsatadilar.

Metodologiya. Ushbu maqolada sifat boshqaruvi va benchmarking’ni o‘rganish uchun sifatli tadqiqot metodologiyasi qo‘llaniladi. Tadqiqot uchun ma'lumotlar quyidagi manbalardan olinadi:

So‘rovnomalar: Korxonalarda sifat boshqaruvi tizimlari va benchmarking amaliyotlarini qanday qo‘llanayotganligi haqida so‘rovnomalar o‘rganildi.

Intervyular: Sifat boshqaruvi va benchmarking jarayonlarida ishtirok etgan rahbarlar va mutaxassislar bilan intervyular o‘rganildi.

Kompaniya hujjatlari tahlili: ISO sertifikatlari, audit hisobotlari va benchmarking tahlillarini ko‘rib chiqish.

Tadqiqotda maqsad sifat boshqaruvi va benchmarkingning samaradorligini o‘lchash, ularni bir-biri bilan qanday uyg‘unlashtirish mumkinligini aniqlashdir.

Natijalar va Tahlil. Sifat boshqaruvi samaradorligi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sifat boshqaruvi tizimlarini joriy etgan kompaniyalar ko‘pincha o‘z jarayonlarini yanada samarali qilishadi, mahsulot yoki xizmatlarning sifatini yaxshilashadi va mijozlar qoniqishini oshiradilar. Masalan, Toyota kompaniyasi **"Lean"** va **"Kaizen"** metodlarini joriy etganidan so‘ng ishlab chiqarish jarayonlaridagi ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va sifatni oshirishda katta muvaffaqiyatlarga erishgan.

Benchmarking natijalari. Benchmarking orqali kompaniyalar o‘z raqobatchilari bilan taqqoslab eng yaxshi amaliyotlarni o‘rganishadi va o‘z tizimlarini takomillashtiradilar. Masalan, Apple kompaniyasi o‘zining innovatsion mahsulotlarini ishlab chiqarishda boshqa texnologik gigantlardan eng yaxshi amaliyotlarni o‘rganib, o‘z mahsulotlarini doimiy ravishda yaxshilab kelmoqda.

Raqobatbardoshlikni Oshirish. Benchmarking va sifat boshqaruvi yordamida kompaniyalar o‘z raqobatbardoshligini oshiradilar. Raqobatchilarning muvaffaqiyatlarini o‘rganib, ular o‘z strategiyalarini va jarayonlarini optimallashtiradilar. Misol uchun, Amazon kompaniyasi o‘zining logistik tizimini doimiy ravishda benchmarking orqali yaxshilab, jahon bozoridagi yetakchiligini mustahkamladi.

Intervyular va Tadqiqotlar. Ushbu maqoladagi tahlil va fikrlar asosan intervyular orqali olingan ma'lumotlar asosida shakllantirildi.

- Intervyu 1, Quality Digest LIVE. AQSH, 2015-yil.

Ushbu intervyu orqali o‘rta va yirik kompaniyalarda sifat boshqaruvi tizimlari va benchmarking metodlarini qanday qo‘llashayotgani haqida ma'lumotlar olindi. Intervyuda VERSE Solutions kompaniyasining mahsulot strategiyasi bo‘yicha direktori Tim Lozier bilan suhbat bo‘lgan. Suhbat mavzusi asosan risk va muvofiqlik (risk and compliance) masalalariga bag‘ishlangan. Lozier

kompaniyaning sifat boshqaruvi, xavf va muvofiqlik jarayonlarini qanday boshqarishi haqida gapirib bergan.[20]

- Intervyu 2: Fabien Chesne, 2018-yil

Bu yerda suhbat Fabien Chesné bilan, u Intuiti kompaniyasida UX/UI dizayn va mahsulot boshqaruvi bo‘yicha yetakchi hisoblanadi. Ushbu intervyuda u mijozlar bilan qanday ishlashini, xususan, benchmarking (ya'ni raqobatchilarni va bozordagi boshqa misollarni o‘rganish), moodboard (ilhom va vizual g‘oyalarni jamlash) ishlatishni, va biznes-mijoz munosabatlari haqida gapirib beradi. Shuningdek, Fabien quyidagi ikkita asosiy savolga javob beradi:

1. Mijozlar bilan benchmarking va audit (tahlil) bo‘yicha qanday ishlaysiz?
2. Ichki jamoada va mijozlar bilan ishlash jarayonida ijodiy jarayonlar va ishni tasdiqlash bosqichlarini qanday belgilaysiz?

Bu intervyu benchmarking jarayonlarini tashkilotlarga qo‘llashda uchraydigan qiyinchiliklar va muvaffaqiyatlar haqida ma'lumot beradi. Tahlil etilgan kompaniyalar benchmarking orqali o‘z faoliyatlarini qanday yaxshilaganligi va raqobatbardoshlikni qanday oshirganligi haqida muhim ma'lumotlar taqdim etildi.[21]

Xulosa. Korxonalarda samaradorlikni oshirishning yangi yo‘llari turli usullarni o‘z ichiga oladi. Raqamli transformatsiya, Agile metodologiyasi, shaxsiylashtirilgan marketing, innovatsion madaniyat va yashil texnologiyalar - bularning barchasi samaradorlikni oshirishga yordam beradi va tashkilotlarni raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Bugungi kunda kompaniyalar uchun samaradorlikni oshirish faqatgina texnologiyalarni qo‘llash bilan cheklanmaydi, balki tashkilotning ichki madaniyati va boshqaruv uslublarini takomillashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun, bu yangi yondashuvlar va metodlarni o‘z faoliyatiga integratsiya qilgan kompaniyalar bozorda muvaffaqiyatga erishish va uzoq muddatli raqobatbardosh ustunlikka ega bo‘lish imkoniyatini oshiradi. Innovatsion madaniyat va texnologiyalarning integratsiyasi orqali kompaniyalar nafaqat samaradorlik darajasini yuqori saqlaydi, balki mijozlarning ehtiyojlarini yanada samarali qondiradi. Shu bilan birga, doimiy takomillashtirish va sifat boshqaruvi yondashuvlari, masalan, TQM, ISO 9001 standartlari va benchmarking kabi vositalar orqali kompaniyalar o‘z jarayonlarini yanada sifatli va samarali qiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya, moslashuvchan boshqaruv metodlari va ekologik barqarorlikka intiladigan kompaniyalar bugungi o‘zgaruvchan va raqobatbardosh muhitda muvaffaqiyatga erishadi. Bularni o‘z ichiga olgan strategiyalarni joriy qilgan holda, tashkilotlar nafaqat bugungi bozor talablariga javob beradi, balki kelajakdagi o‘zgarishlarga moslashishga ham tayyor bo‘ladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar.

1. **ISO (International Organization for Standardization)**. (2015). *ISO 9001:2015 Quality Management Systems - Requirements*. ISO. Bu standart sifat boshqaruvi tizimlari va ISO 9001 haqida tushunchalarni yoritadi.
2. **Juran, J. M.** (1998). *Juran's Quality Handbook*. McGraw-Hill. Ushbu

[20] https://youtu.be/DMyi0W9w8CE?si=dbBZHkNFhQNZmseH
[21] https://youtu.be/TyicB9pHt-8?si=nYf-F0-UvwIIXJtZ

asarda Juranning sifat menejmenti va uning asosiy tamoyillari haqida kengroq ma'lumotlar keltirilgan.

3. **Deming, W. E.** (1986). *Out of the Crisis*. MIT Press. Demingning PDCA modeli va sifatni boshqarish jarayonlarini soddalashtirish haqidagi tushunchalari mazmunli tarzda yoritilgan.

4. **ISO rasmiy sayti** – https://www.iso.org ISO 9001 va boshqa sifat menejmenti standartlari haqida rasmiy ma'lumotlar.

5. **American Society for Quality (ASQ)** – https://asq.org Sifat menejmenti, TQM, Six Sigma, Juran va Deming yondashuvlari bo‘yicha maqolalar va resurslar.

6. **Investopedia** – https://www.investopedia.com Benchmarking, TQM va sifat boshqaruvi kabi asosiy biznes atamalari tushunchalari va izohlar.

7. **old.gov.uz** – https://old.gov.uz/oz “Kayzen” tizimi haqida ma’lumotlar olindi.

Muratova Shohista Nimatullayevna - *Bojxona instituti kafedra boshlig‘i, i.f.d., prof. Tel.: (+99893) 512-75-62, e-mail: shohista11@mail.ru*

BOJXONA MAQSADLARINING EKOLOGIK BOSHQARUV MEXANIZMLARI BILAN INTEGRATSIYASI

Annotatsiya. Maqolada davlat ekologik boshqaruv mexanizmining elementlari ko‘rib chiqilib, tadqiqot natijalari sifatida bojxona organlari tomonidan ekologik maqsadlarda amalga oshiriladigan faoliyatda yuzaga keladigan ekologik va bojxona boshqaruvining mexanizmlari o‘rtasidagi bog‘liqlik tavsiflangan. Iqtisodiy-ekologik munosabatlarning mazmunini yoritishda bojxona organlari va ekologik boshqaruv organlarining idoralararo o‘zaro munosabat shakllari belgilangangan.

Kalit so‘zlar: ekologik boshqaruv, bojxona boshqaruvi mexanizmlari, ekologik maqsadlar, bojxona qonunchiligi, ekologik standartlar va me’yorlar, ekologik xavfsizlik.

Аннотация. В статье рассмотрены элементы механизма государственного экологического управления и по результатам исследования описана взаимосвязь между механизмами экологического и таможенного управления, возникающая в деятельности, осуществляемой таможенными органами в экологических целях. При изучении содержания экономико-экологических отношений определены формы межведомственного взаимодействия таможенных органов и органов экологического управления.

Ключевые слова: экологическое управление, механизмы таможенного администрирования, экологические цели, таможенное законодательство, экологические стандарты и нормы, экологическая безопасность.

Abstract. The article considers the elements of the mechanism of state environmental management and, based on the results of the study, describes the relationship between the mechanisms of environmental and customs management arising in the activities carried out by customs authorities for environmental purposes. When studying the content of economic and environmental relations, the forms of interdepartmental interaction between customs authorities and environmental management bodies are determined.

Keywords: environmental management, customs administration mechanisms, environmental objectives, customs legislation, environmental standards and norms, environmental safety.

Ekologiya sohasidagi milliy strategik vazifalarni samarali hal qilish uchun vakolatli hokimiyat organlarining harakatlarini muvofiqlashtirish orqali zamonaviy ekologik boshqaruv mexanizmining ishonchliligini oshirish, shuningdek O‘zbekiston Respublikasining bojxona organlari vakolatiga kiradigan ekologik boshqaruv mexanizmlari va bojxona boshqaruvi mexanizmlarining integratsiyasi talab etiladi.

Ekologik maqsadlar uchun taqiqlar va cheklovlar o‘rnatilgan tovarlarning

ushbu toifalarini transchegaraviy harakatlanishi jarayonida yuzaga keladigan ekologik xavflar bojxona organlarining kuchlari va vositalari tomonidan amalga oshiriladigan ekologik boshqaruv obyekti hisoblanadi. Ekologik boshqaruv vakolatlari bojxona organlari tomonidan O‘zbekiston Respublikasining “Davlat bojxona xizmati to‘g‘risida”gi Qonunida belgilangan vakolatlar doirasida bojxona ishi sohasida nazorat faoliyatini olib borish orqali amalga oshiriladi [1].

Bojxona organlari umumiy va maxsus vakolatlarga ega davlat organlari tomonidan amalga oshiriladigan ekologik boshqaruv mexanizmining institutsional tizimining eng muhim elementidir. Shu bilan birga, bojxona boshqaruvi bojxona organlari faoliyatining belgilangan sohasi hisoblanadi. Bojxona boshqaruvining ommaviy mexanizmi – bu tashqi savdo faoliyati ishtirokchilarining xatti-harakatlariga bojxona qonunchiligi va xalqaro shartnomalar talablariga rioya etilishini ta’minlash maqsadida ta’sir ko‘rsatishga imkon beradigan iqtisodiy-huquqiy vositalar to‘plami.

Ekologik boshqaruv organlari tizimida bojxona xizmatining o‘rni va rolini baholashda shuni ta’kidlash kerakki, bojxona xizmati ekologik boshqaruv bojxona organlari faoliyatining belgilangan sohasiga tegishli emasligi sababli maxsus vakolatli funksional organlar guruhiga kiradi, natijada ekologik faoliyat ular uchun asosiy emas [2].

Bojxona organlari tashqi savdo ishtirokchilari tomonidan ekologik talablarga rioya etilishini baholash va nazorat qilish bilan bog‘liq turli funksiyalarni bajarishi mumkin, shu jumladan:

- tovarlarning eksporti va importi uchun hujjatlar va ruxsatnomalarni, shu jumladan tabiiy resurslardan foydalanish uchun ruxsatnomalarni tekshirish;
- tovarlarni chegaradan o‘tkazishda ekologik standartlar va me’yorlarga rioya etilishini nazorat qilish;
- atrof-muhitni muhofaza qilish maqsadida olib kirish yoki olib chiqish taqiqlangan tovarlarning noqonuniy aylanishining oldini olish;
- atrof-muhitni boshqarishda ishtirok etuvchi boshqa tashkilotlar va organlar, shu jumladan nazorat qiluvchi organlar, milliy va xalqaro ekologik tashkilotlar va boshqalar bilan hamkorlik qilish.

Shuningdek, bojxona organlari bojxona tartib-taomillari va nazorat tizimlarini takomillashtirish orqali ekologik xavfsizlikni ta’minlash bo‘yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadi. Umuman olganda, bojxona organlari noqonuniy savdoni to‘xtatish, savdo tovarlarining ekologik talablarga muvofiqligini tekshirish va umumiy ekologik muammolarni hal qilish uchun boshqa mamlakatlar bilan hamkorlik qilish orqali atrof-muhitni boshqarish sohasida muhim rol o‘ynaydi. Bojxona organlari faoliyatidagi bojxona va atrof-muhitni boshqarish institutlarining eng faol aloqasi – O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligining idoralararo hamkorligi asosida namoyon bo‘ladi.

Idoralararo hamkorlik mexanizmi bojxona xizmati va O‘zbekiston Respublikasining ekologik boshqaruv organining birgalikdagi boshqaruvi masalalari bo‘yicha hujjatlashtirilgan ekologik ahamiyatga ega ma’lumotlarni almashishni ta’minlaydi.

Bojxona organlari faoliyatida ekologik va bojxona boshqaruvining davlat mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligi bojxona qonunchiligida belgilangan vakolat doirasida strategik ekologik boshqaruv muammolarini hal qilish bilan tasdiqlanadi. Biologik xilma-xillik ishonchli saqlanishini ta’minlash, hayvonot va o‘simlik dunyosi obyektlaridan noqonuniy foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish sohasidagi ushbu strategik ustuvorliklar “O‘zbekiston – 2030” Strategiyasida belgilangan [3].

Bojxona organlarining milliy va integratsion ekologik boshqaruv jarayonida ishtirok etishi ular tomonidan amaldagi milliy darajadagi hujjatlar va xalqaro shartnomalarga, atrof-muhit xavfsizligini ta’minlash maqsadida belgilangan tartibda qabul qilingan tushunchalar va strategiyalarga muvofiq ekologik siyosatni amalga oshirishni anglatadi. Bojxona qo‘mitasi va uning hududiy boshqarmalari tomonidan amalga oshiriladigan ekologik boshqaruv funksiyalari bojxona ishi doirasida vositachilik qiladi va davlatning ekologik xavfsizligini ta’minlash uchun tashqi savdo faoliyatini tartibga solish to‘g‘risidagi qonun hujjatlarida belgilangan taqiq va cheklovlarga rioya etilishini ta’minlash bilan bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksining 203-moddasi bojxona organlari oldida turgan ekologik vazifalar va ularni ta’minlaydigan bojxona funksiyalari
(4-xatboshi) mavjudligini aniqlashga imkon beradi [4].

Shunday qilib, bojxona chegarasi orqali olib o‘tiladigan tovarlarga nisbatan taqiqlar va cheklovlarga rioya etilishini bojxona nazorati operatsiyalari, bojxona statistikasini yuritish funksiyalari, huquqbuzarliklarga qarshi kurashish, shuningdek radiatsiya va davlat nazoratining boshqa turlarini amalga oshirish orqali bojxona organlari va ularning mansabdor shaxslari inson hayoti va sog‘lig‘ini, hayvonot va o‘simlik dunyosini, atrof-muhitni muhofaza qilishning ekologik muammolarini hal qiladilar.

Bojxona organlari faoliyatida ekologik va bojxona boshqaruvining ommaviy mexanizmlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning dolzarbligi xalqaro standartlarni bajarish bilan bog‘liq maqsad va vazifalar, shu jumladan global ekologik tahdidlarga qarshi kurashishga qaratilgan. Bojxona ishi doirasida belgilangan vakolatlar doirasida bojxona organlari jamoaviy ekologik xavfsizlikni ta‘minlaydilar. Shu tariqa, tuzilish nuqtayi nazaridan, ommaviy ekologik boshqaruv va bojxona boshqaruvi mexanizmlari bir vaqtning o‘zida ham bojxona, ham ekologik maqsadlarda amalga oshiriladigan boshqaruv subyekti faoliyatining mazmuni bilan kesishadi. Bojxona organlari faoliyati orqali amalga oshiriladigan strategik ekologik ustuvorliklar quyidagilardan iborat:

- “yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish;
- tabiiy ekotizimlarning biologik xilma-xilligini saqlash va biologik resurs obyektlarini muhofaza qilish;
- davlat ekologik nazoratining samaradorligini oshirish;
- biologik tahdidlardan ogoh bo‘lish uchun biologik xavflarning monitoring tizimini rivojlantirish;
- boshqa davlatlardan olib kirilishi xavfi bo‘lgan zararli moddalardan tabiiy muhitning ifloslanishini bartaraf etish.

Bojxona organlari faoliyatida ekologik va bojxona boshqaruvining davlat mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligini kuchaytiradigan yana bir omil – bu bojxona organlarining ekologik huquq sohasidagi xorijiy davlatlar bilan hamkorligidir. Atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlik masalalari bo‘yicha xalqaro hamkorlik amaliyoti bojxona organlari tomonidan Jahon bojxona tashkiloti bilan hamkorlikda amalga oshirilmoqda [5]. Istiqboldagi strategik yo‘nalish Birlashgan millatlar tashkilotining atrof-muhit bo‘yicha xalqaro tashabbus dasturi, ya’ni “Yashil bojxona” konsepsiyasi doirasida ekologik sezgir tovarlar ustidan tegishli nazoratni amalga oshirishda dunyo bojxona xizmatlarining funksionalligini oshirishdir.

Umuman olganda, milliy bojxona organlari xalqaro tashkilotlar va atrof-muhit xavfsizligi sohasida vakolatli boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik qilib, bir vaqtning o‘zida davlat boshqaruvining bir nechta turlarini – bojxona va atrof-muhit muhofazasini amalga oshiradilar, bu, ayniqsa, ekologik muammolarni hal qilish va atrof-muhit sifatini saqlash uchun juda muhimdir. Shuning uchun, nazarimizda, atrof-muhit muhofazasini ta’minlash bo‘yicha bojxona organlari faoliyatining asosiy yo‘nalishlari sifatida quyidagilarni belgilab olishi taklif etiladi:

1. Tovarlarning bojxona chegarasi orqali harakatlanishida atrof-muhit xavfsizligiga bo‘lgan tahdidlarni prognozlash, aniqlash, tahlil qilish va baholash.
2. Tovarlarning bojxona chegarasi orqali harakatlanishida atrof-muhit xavfsizligini ta’minlash sohasida davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlarini aniqlash va strategik rejalashtirishda ishtirok etish.
3. Tovarlarning bojxona chegarasi orqali harakatlanishida atrof-muhit xavfsizligini ta’minlash sohasini normativ-huquqiy tartibga solish.
4. Bojxona organlari tomonidan ekologik xavfsizlikni ta’minlash sohasida ilmiy faoliyatni tashkil etish.
5. Jamoaviy ekologik xavfsizlikni ta’minlash sohasida xalqaro hamkorlikni takomillashtirish.

Bojxona organlarining ekologik boshqaruv organlarining amaldagi tizimidagi o‘rni davlatning ekologik siyosati va tashqi savdo faoliyatining ekologik xavflarga qarshi kurashish sohasida rasmiy ravishda e’lon qilingan davlat-huquqiy ustuvorliklar bilan belgilanadi. Bu bojxona organlari va ularning mansabdor shaxslari bojxona chegarasi orqali ekologik sezgir tovarlar va tabiiy resurslarning harakatini nazorat qilish orqali O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiy-ekologik xavfsizligini ta’minlashda muhim rol o‘ynashini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 18-oktabrdagi “Davlat bojxona xizmati to‘g‘risida”gi O‘RQ-502-son Qonuni. URL: https://lex.uz/docs/4000640
2. Ронжина Н.А. Механизм юридического закрепления эколого-правового статуса таможенных органов. Финансовая экономика, 2021. – №4. – С.77-81.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son “O‘zbekiston–2030” Strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. URL: https://lex.uz/ru/docs/6600413

4. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 20-yanvardagi O‘RQ-400-sonli “O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qonuni.
URL: https://www.lex.uz/acts/2876354
5. Булгакова Л.С. Международное сотрудничество таможенных органов в области обеспечения экологической безопасности государства. // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки, 2018. – №9. – С.70-72.

F.U.Tursunov – SamISI, “Menejment” kafedrasi mudiri, i.f.n., dotsent

KORXONADA MAHSULOT SIFATINI BOSHQARISHNING ASOSIY USLUBLARI

Annotatsiya: maqolada korxonalarda mahsulot sifati menejmenti uslublarini takomillashtirishning dolzarbligi, iste’molchining talablariga javob berish uchun eng mos keladigan avtomatik sifat menejmenti usullari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: sifat menejmenti, texnologik usullari, sifat boshqaruvi, sifat talablari, avtomatlashtirish, sifatni boshqarishning iqtisodiy usuli, sifatni boshqarishning psixologik usuli.

Аннотация: в статье рассматривается актуальность совершенствования методов управления качеством продукции на предприятиях, наиболее подходящие автоматические методы управления качеством для удовлетворения требований потребителей.

Ключевые слова: менеджмент качества, технологические методы, менеджмент качества, требования к качеству, автоматизация, экономический метод управления качеством, психологический метод управления качеством.

Abstract: the article examines the relevance of improving product quality management methods at enterprises, the most suitable automatic quality management methods to meet consumer requirements.

Key words: quality management, technological methods, quality management, quality requirements, automation, economic method of quality management, psychological method of quality management.

Zamonaviy sifat menejmentining asosiy g‘oyasi shundan iboratki, sifat menejmenti mahsulot ishlab chiqarish jarayonida maksimal samara beradi va mahsulot ishlab chiqarish jarayonidan oldin sifatni ta’minlash bo‘yicha tadbirlarni ham amalga oshirish kerak. Mahsulot sifatini boshqarish deganda mahsulotni yaratish, ishlatish yoki iste’mol qilishda mahsulot sifatining zaruriy darajasini belgilash, ta’minlash va saqlab turish maqsadlarida amalga oshiriladigan harakatlar tushuniladi.

Sifatni boshqarishning ma’muriy usullari sifat darajasini saqlab qolish va uni yaxshilash uchun ishlab chiqilgan rasmiy buyruqlar va buyruqlarning majburiy bajarilishida namoyon bo‘ladi.

Ma’muriy sifat usullariga quyidagilar kiradi:

- tartibga solish usullari (umumiy tashkiliy, funksional, rasmiy, tarkibiy);
- standartlashtirish usullari (turli darajalar va holatlar standartlariga asoslangan);
- normalizatsiya usullari (vaqt normalari, raqamli normalar asoslariga asoslangan);
- ko‘rsatma usullari (shu jumladan tanishish, tushuntirish, maslahat, ogohlantirish);
- ma’muriy usullar (qarorlar asosida buyruqlar, ko‘rsatmalar, operatsion va profilaktika ta’siridan foydalanish buyrug‘ining bajarilishini nazorat qilish);
- sifat menejmenti bo‘yicha ko‘rsatmalar va tadbirlar, sifatni ta’minlash uchun ularning bajarilishini nazorat qilish;
- taqdim etilgan ma’lumotlarning mantiqiy asosliligi va konkretligi(tafovutlarni istisno qiladigan aniq va qisqa shakllantirish);
- asosli dalillar;
- barqarorlik (kichik o‘zgaruvchanlik);
- sifatli tarkib.

Sifatni boshqarishning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bu sifat siyosatidir. "Sifat siyosati - bu yuqori rahbariyat tomonidan rasmiy ravishda shakllantirilgan sifat sohasidagi tashkilot faoliyatining umumiy niyatlari va yo‘nalishlaridir". Bu sifat menejmenti sohasidagi har qanday ma’muriy usul asos bo‘lgan asosiy hujjatdir, chunki uni amalga oshirish uchun mas’uliyat yuqori darajadagi menejer zimmasida bo‘ladi, sifat menejmenti tizimini joriy etish bevosita unga bog‘liq.

Sifat siyosatini shakllantirish jarayonida:
- tashkilot unga qo‘yiladigan barcha talablarga e’tibor berishi kerak;
- sifat bo‘yicha qo‘llanma siyosatni tashkilotning bosh direktori imzosi bilan yozma ravishda yozib qo‘yishi kerak;
- sifat siyosati sifatni ta’minlash uchun tashkilotning barcha bo‘limlari faoliyatini muvofiqlashtirishi kerak;
- sifat siyosati tashkilotning barcha xodimlari uchun tushunarli bo‘lishi lozim, chunki har bir xodim uni amalga oshirishi kerak.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, har qanday tashkilot uchun sifat siyosati ega bo‘lishi kerak bo‘lgan bir nechta xususiyatlarni ajratib ko‘rsatish mumkin:
- qisqalik;
- har bir xodimning sifatni ta’minlash faoliyatiga jalb qilinishi;
- standartlar, sifat talablari asosliligi;
- ishlab chiqarilgan mahsulot sifatining barcha jihatlarini to‘liq qamrab olish;
- tashkilotning bosh rahbari tomonidan sifat siyosatini tasdiqlash.

Sifat menejmentining texnologik usullari ishlab chiqarish jarayonlari sifatini boshqarish, ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifatini nazorat qilish va ulardan umumiy foydalanish usullariga bo‘linadi. Zamonaviy texnologiyalar turli xil muhandislik va texnologik usullar yordamida eng yuqori sifatga erishishga imkon beradi, ularning tanlovi boshqariladigan ob’ektning xususiyatlari bilan belgilanadi. Ushbu usullar quyidagilarga bo‘linadi:
- avtomatik;
- avtomatlashtirilgan;

- mexanik;
- qo‘lda.

Zamonaviy iste’molchining talablariga javob berish uchun eng mos keladigan narsa bu avtomatik sifat menejmenti usulidir. Ushbu usulning mohiyati shundan iboratki, ishlab chiqarish jarayonining ma’lum xususiyatlardan chetga chiqishi va tuzatish harakatlari aniqlanadi, ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi, texnik qurilmalar yordamida jarayonga avtomatik ravishda ta’sir qiladi. Sifatni boshqarishning avtomatik usuli hozirgi vaqtda ishlab chiqarish va texnologik jarayonlarni boshqarish va ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifatini ishlab chiqarish va texnik nazorat qilish uchun eng istiqbolli hisoblanadi. Ishlab chiqarish va texnik nazorat uchun bu usul muhim ahamiyatga ega, chunki uni ishlatishda avtomatik boshqarish usullarini qo‘llashda nuqsonli mahsulotni o‘tkazib yuborish ehtimoli yo‘q qilinadi.

Bozor munosabatlarining jadal rivojlanishi bilan sifat menejmentining iqtisodiy usullaridan keng foydalanish zarur, chunki faqat ulardan foydalanganda tashkilot zamonaviy bozor munosabatlarida omon qolishi va rivojlanishi mumkin. Sifatni boshqarishning iqtisodiy usulining mohiyati sifat darajasini optimallashtirish uchun motivatsiyaning iqtisodiy vositalaridan foydalangan holda ishlab chiqarish va noishlab chiqarish faoliyatini rag‘batlantirishdan iborat. Iqtisodiy usul tashkiliy va ma’muriy usuldan farq qiladi, chunki u aniq iqtisodiy rag‘batlantirish va buyurtmalar va buyruqlarga emas, balki sifatli ish uchun haq to‘lashga qaratilgan.

Sifatni boshqarishning iqtisodiy usullarini qo‘llash samaradorligi yuqori darajada. Masalan, moddiy rag‘batlantirish, sifat menejmentining iqtisodiy usuli sifatida, ish haqining oshishi ishlab chiqarilgan mahsulot sifatining oshishiga olib keladi. Umumiy ma’noda, ushbu usuldan foydalanish ish haqining oshishi tufayli iste’molchilar talabini oshiradi, bu esa o‘z navbatida sifatning oshishi va tannarxning pasayishi tufayli ishlab chiqarilgan mahsulotni sotish hajmining oshishiga olib keladi. Natijada, ushbu o‘zgarishlar tashkilotlarning yalpi daromadi va foyda miqdorining oshishiga olib keladi.

Korxonada mahsulot sifatini oshirishni rejalashtirish mustaqil yo‘nalishlari sifatida mahsulot sifatini firma ichida rejalashtirish, korxonada sifatni boshqarish tizimini joriy etishni rejalashtirish,

mahsulot sifatini oshirishni kadrlar bilan ta’minlashni rejalashtirish, ichki va tashqi brak natijasida korxona ko‘rishi mumkin bo‘lgan zararlarni rejalashtirish, shartnoma va kontraktlarda mahsulot sifatini rejalashtirishdan iborat. Keyingi yillarda korxonada mahsulot sifatini oshirishni rejalashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri tayyorlanayotgan buyumlar (ishlar, xizmatlar), sifat tizimi va ishlab chiqarishni sertifikatlashga tayyorlashni rejalashtirish hisoblanadi. Yakuniy mahsulotni ishlab chiqaruvchi korxonalar xom ashyo va boshqalarni yetkazib beruvchi korxonalarga ularning mahsulotlari (xom ashyo, materiallar, yarimfab-rikatlar, butlovchi bumlar va boshqalar) sifatini yaxshilash borasida turli yordamlarni ko‘rsatishlari kerak. Shunday yordam shakllari, shuningdek uni ko‘rsatishga sarflanadigan harajatlar korxonada mahsulot sifatini oshirishni rejalashtirish predmeti bo‘lishi kerak.

Sifatni boshqarishning psixologik usullari ham mavjud. Ularning mohiyati

tashkilotda erishilgan sifat darajasini saqlab qolish va takomillashtirish maqsadida mehnat jamoasidagi ijtimoiy-psixologik jarayonlarga ta’sir qiluvchi omillar to‘plamidan foydalanishdir.

Sifat menejmentining psixologik usullariga quyidagilar kiradi:

- tashkilotning barcha xodimlarining sifati bo‘yicha faoliyatda sifat va faollikni oshirish uchun javobgarlikni rag‘batlantirish usullari;
- tashkilot xodimlari o‘rtasida psixologik mikroiqlimni takomillashtirish usullari: kelishmovchiliklarni bartaraf etish, yuqori kommunikativlikni ta’minlash;
- sifatni ta’minlash jarayonida xodimlarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish;
- tashkilotning har bir xodimi faoliyatini sifatini oshirishga yo‘naltirish uchun motivlarni shakllantirish;
- korxonaning yuqori sifat darajasini ta’minlash siyosatini qo‘llab-quvvatlash va takomillashtirish.

Taklif etilayotgan mahsulot (mahsulot yoki xizmat) sifati iste’molchining talablarini qondirish darajasini ifodalovchi mahsulot xususiyatlarining kombinatsiyasi bilan ifodalanadi.

Mahsulot xususiyati-bu mahsulotning ma’lum bir xususiyati bo‘lib, u butun hayot aylanishi davomida o‘zini namoyon qiladi (rivojlantirish, loyihalash, ishlab chiqarish, ishlatish yoki iste’mol qilish).

Ishlab chiqarilgan mahsulotning sifat darajasini baholashni ta’minlaydigan miqdoriy xususiyatlarining yig‘indisi sifat ko‘rsatkichini tanlashga bog‘liq. Sifat darajasini ob’ektiv baholash uchun turli xil o‘zaro bog‘liq texnik iqtisodiy ko‘rsatkichlar to‘plami qo‘llaniladi, bitta ko‘rsatkichni baholashda xulosalar asosida sifat darajasini to‘liq baholash mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Агарков, А.П. Управление качеством [Электронный ресурс]: учебник / А. П. Агарков. - М.: Дашков и Ко, 2017. - 204с.

2. Аристов, О.В. Управление качеством [Текст]: Учебник для вузов (МО) / О. В. Аристов. - М.: ИНФРА-М, 2008. - 240с

3. Басовский, Л.Е. Управление качеством [Текст]: Учебник / Л. Е. Басовский, В. Б. Протасьев. - М.: ИНФРА-М, 2008- 212с

4. Поликарпова, М. Управление качеством работы промышленного предприятия [Текст] / М. Поликарпова // Проблемы теории и практики управления. - 2012.-№3.-С. 75-82.

5. Мельников, В.П. Управление качеством [Текст]: учебник для СПО / В. П. Мельников, В. П. Смоленцев, А. Г. Схиртладзе. - 4-е изд., стер. - М.: Академия, 2009. - 352с.

Ro‘ziqulova Nilufar - SamISI magistranti, mmr-124 guruh talabasi

EKOLOGIK MENEJMENTNING IQTISODIY FOYDASI VA RAQOBATBARDOSHLIKKA TA’SIRI

Kalit so‘zlar: ekologik, tabiiy, resurs, global muammo, ekologik xavfsizlik, ekologik harakat, sanoat korxonalari, qishloq xo‘jaligi, shahar infratuzilmasi, biologik xilma-xillik, shamol, quyosh, biomassa

Key words: environmental, natural, resource, global problem, environmental security, environmental movement, industrial enterprises, agriculture, urban infrastructure, biological diversity, wind, solar, biomass

Ключевые слова: окружающая среда, природный, ресурс, глобальная проблема, экологическая безопасность, экологическое движение, промышленные предприятия, сельское хозяйство, городская инфраструктура, биологическое разнообразие, ветер, солнце, биомасса.

Annotatsiya: ekologik menejment nafaqat atrof-muhitni himoya qilish, balki korxonalar uchun raqobatbardosh ustunlik yaratish vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Ekologik menejmentni samarali qo‘llagan korxonalar resurslarni tejash, xarajatlarni kamaytirish, iste’molchilar orasida ekologik toza brend sifatida tanilish va yangi bozor imkoniyatlariga ega bo‘lish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, davlat tomonidan beriladigan rag‘batlar, imtiyozlar va xalqaro sertifikatlarga ega bo‘lish kabi afzalliklar kompaniyalar uchun qo‘shimcha iqtisodiy foyda keltiradi.

Аннотация: экологический менеджмент важен не только для защиты окружающей среды, но и как средство создания конкурентного преимущества предприятий. Предприятия, эффективно применяющие экологический менеджмент, имеют возможность экономить ресурсы, снижать затраты, стать известными среди потребителей как экологически чистый бренд и получить новые рыночные возможности. В то же время государственные стимулы, льготы и преимущества, такие как наличие международных сертификатов, приносят компаниям дополнительные экономические выгоды.

Abstract: environmental management is important not only to protect the environment, but also as a means of creating a competitive advantage for enterprises. Enterprises that effectively apply environmental management have the opportunity to save resources, reduce costs, become known among consumers as an environmentally friendly brand, and gain new market opportunities. At the same time, state incentives, benefits and advantages such as having international certificates bring additional economic benefits for companies.

Ekologik menejment tabiiy resurslarni samarali boshqarish, atrof-muhitni himoya qilish va kelajak avlodlar uchun barqaror rivojlanishni ta’minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy yo‘nalishdir. Bugungi kunda ekologik masalalar global darajada ahamiyat kasb etganligi sababli, ekologik menejment fanining rivojlanishi va uning usullarini amaliyotga joriy qilish zarurati ortib bormoqda. O‘zbekistonda ekologik harakatlar so‘nggi yillarda bir qator ijobiy o‘zgarishlar bilan rivojlanmoqda. Bu jarayonlar quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

O‘zbekiston Respublikasi atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish bo‘yicha strategiyalar ishlab chiqmoqda. 2019-yilda qabul qilingan "Ekologik xavfsizlik to‘g‘risida"gi qonun ekologik harakatlarni rag‘batlantirishda muhim ahamiyatga ega. Mamlakatda turli ekologik tashkilotlar va NGO‘lar faoliyat yuritmoqda. Ular atrof-muhitni muhofaza qilish, biologik xilma-xillikni saqlash va aholini ekologik ta’lim bilan ta’minlashga qaratilgan dasturlarni amalga oshirmoqda.

Ekologik menejmentning asosiy vazifasi resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik barqarorlikni ta’minlashdir. Bu esa sanoat korxonalari, qishloq xo‘jaligi va shahar infratuzilmasining atrof-muhitga ta’sirini minimallashtirishga yordam beradi.

ekologik menejment iqtisodiyotni nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan ham foydali qilib, barqaror rivojlanishga hissa qo‘shadi. Bu nafaqat korxonalar, balki butun jamiyat uchun ham manfaatli bo‘ladi. Bunga yaqqol misollar dunyo miqyosida bir necha bor duch kelishimiz mumkin.

Germaniya – qayta tiklanadigan energiya: Germaniya ekologik menejment orqali qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratgan. 2020-yilda Germaniyada ishlab chiqarilgan elektr energiyasining katta qismi shamol, quyosh va biomassa kabi qayta tiklanadigan manbalardan olingan. Bu nafaqat energiya xavfsizligini oshirdi, balki yangi ish o‘rinlarini yaratdi va atrof-muhit ifloslanishini kamaytirishga yordam berdi. Shu bilan birga, Germaniya energiya resurslariga bog‘liq tavakkalchiliklarni ham kamaytirib, iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muvaffaqiyatga erishdi.

Yaponiya – chiqindilarni qayta ishlash: Yaponiya chiqindilarni qayta ishlash bo‘yicha ilg‘or texnologiyalar va strategiyalarni qo‘llab kelmoqda. Mamlakatda chiqindilarni qayta ishlash darajasi yuqori bo‘lib, chiqindilarni minimallashtirish va qayta ishlash orqali mamlakat iqtisodiyoti katta foyda ko‘radi. Qayta ishlangan materiallar yana ishlab chiqarishga qaytariladi, bu esa xomashyo xarajatlarini kamaytiradi va ekologik ifloslanishni kamaytiradi. Yaponiyaning chiqindilarni qayta ishlash bo‘yicha strategiyasi boshqa davlatlar uchun ham namunaviy hisoblanadi.

Norvegiya – elektromobillar rivoji: Norvegiya elektromobillarni rag‘batlantirish uchun soliqlar va boshqa imtiyozlar yaratdi. Mamlakatda neft zahiralari ko‘p bo‘lishiga qaramay, Norvegiya ekologik menejment orqali avtomobil sanoatida elektromobillarni kengaytirishga intilmoqda. Hozirda Norvegiyada sotilayotgan yangi avtomobillarning katta qismi elektromobillardan iborat. Bu amaliyot mamlakatga nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki energiya tejash, xalqaro texnologik innovatsiyalarni jalb qilish va yangi ish o‘rinlarini yaratishda yordam beradi.

Xitoy – ko‘mir chiqindilarini kamaytirish dasturi: Xitoy ko‘mir energiyasidan foydalangan mamlakatlardan biri bo‘lib, bu katta ifloslanishga olib kelgan edi. Lekin so‘nggi yillarda Xitoy ekologik menejment orqali ko‘mir chiqindilarini kamaytirish va qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirishga katta e’tibor bera boshladi. Yashil texnologiyalarni rivojlantirish va shamol, quyosh energiyasini kengaytirish Xitoyda yangi ish o‘rinlarini yaratib,

iqtisodiy o‘sishga turtki bo‘ldi.

AQSh – yashil qurilish va ekologik standartlar: AQShda yashil qurilish standartlarini qo‘llash orqali energiyani tejash va chiqindilarni kamaytirish imkoniyati yaratildi. “LEED” (Leadership in Energy and Environmental Design) kabi sertifikatlash dasturlari orqali korxonalar va davlat idoralari ekologik standartlarga mos binolar qurmoqda. Yashil qurilish energiya sarfini kamaytiradi, bu esa xarajatlarni pasaytirib, uzoq muddatda iqtisodiy foyda keltiradi.

Fransiya – organik qishloq xo‘jaligi: Fransiyada organik dehqonchilikka o‘tish uchun qator dasturlar ishlab chiqilgan. Ekologik menejment orqali fermerlar kimyoviy o‘g‘itlardan voz kechib, tuproq va suv resurslarini asrashga intilmoqda. Organik mahsulotlarga bo‘lgan talab ortgani tufayli fermerlar yuqori daromad olishmoqda va bu, o‘z navbatida, sog‘lom oziq-ovqat ishlab chiqarishga yordam beradi. Bu misollar ekologik menejmentning nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga, balki iqtisodiy samaradorlikka va rivojlanishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.

Ekologik menejmentda raqobatbardoshlik korxona va tashkilotlarga bozor sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish, iqtisodiy foyda olish va shu bilan birga atrof-muhitni muhofaza qilishga yordam beradigan jihatdir. Raqobatbardosh korxonalar o‘z mahsulotlarini ekologik talablar va iste’molchilarning yuqori talablariga moslashtirish orqali o‘z ustunligini oshiradi.

Misollarda keltirilganidek, ekologik menejmentni qo‘llayotgan korxonalar barqarorlik va mas’uliyatli biznes yondashuvi orqali nafaqat o‘z brend obro‘sini oshiradi, balki kelajakda iqtisodiy samaradorligini mustahkamlaydi. Hozirgi vaqtda global bozorlar ekologik talablar va iste’molchilarning yashil mahsulotlarga e’tibori ortib borayotgani sababli, ekologik menejment biznesda uzoq muddatli muvaffaqiyat kaliti sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shunday qilib, ekologik menejment korxonalar uchun nafaqat ekologik mas’uliyatni bajarayotganlik belgisi, balki raqobatda muvaffaqiyatli bo‘lishning zamonaviy va barqaror strategiyasi hamdir.

Shoyev Davronbek Axmadjonovich - Farg‘ona politexnika instituti,
“Menejment” kafedrasi katta o‘qituvchisi, +998905344104,
e-mail: davronbrks@gmail.com

EKOLOGIK MENEJMENTNI BOSHQARISHNING DOLZARBLIGI

Annotasiya: Ushbu maqolada, ekologik menejmentni boshqarishning zarurligi asosida ishlab chiqarish korxonalari tomonidan chiqarilayotgan zaharli moddalarni atmosferaga ta’sirini kamaytirish masalalari asoslab berilgan.

Tayanch so‘zlar: menejment, ekologik menejment, ekologik muammo, atrof muhit, ekologik ta’lim.

Аннотация: В данной статье, исходя из необходимости рационального природопользования, обосновываются вопросы снижения воздействия токсичных веществ, выбрасываемых производственными предприятиями, на атмосферу.

Ключевые слова: менеджмент, природопользование, экологическая проблема, окружающая среда, экологическое образование.

Abstract: This article, based on the need for rational environmental management, substantiates the issues of reducing the impact of toxic substances emitted by production enterprises on the atmosphere.

Key words: management, environmental management, environmental problem, environment, environmental education.

ISO 14001 standarti ekologik menejment tizimining mezonni belgilab beradi va bu bo‘yicha sertifikatlashtirishni amalga oshirilish mumkin. Atrof-muhit ko‘rsatkichlariga talablarni belgilamaydi, balki samarali ekologik menejment tizimini yo‘lga qo‘yish uchun kompaniya yoki tashkilotning amal qilishini belgilab beradi. Sohadan qat‘i nazar, har bir tashkilotda qo‘llanilishi mumkin. ISO 14001 standartidan foydalanish kompaniya rahbariyati va xodimlariga, shuningdek tashqi manfaatdor tomonlarning atrof-muhitga bo‘lgan munosabatini yaxshilashni kafolatlaydi[22].

Qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatida jiddiy ekologik muammolar mavjud. Bu esa atrof-muhitga sezilarli zararli oqibatlarga olib kelmoqda. 2023-yil holati bo‘yicha birgina Farg‘ona viloyatini o‘zida qurilish materiallari sohasida 4 423[23] ta korxona va tashkilotlar ro‘yxatga olingan va bu korsatkich o‘tgan 2022 yilga nisbatan 112,6 %ga oshganligini ko‘rishimiz mumkin.

Qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoati korxonalai**,** ayniqsa, beton, sement va g‘isht ishlab chiqarish korxonalari atmosferaga ko‘p miqdorda zaharli moddalar chiqaradi, shuningdek, qazib olish va qayta ishlash jarayonlari ham yer va havo ifloslanishiga olib keladi. Qurilish sanoat korxonalari belgilangan normadan 40 baravar ko‘proq zaharli moddalar chiqarmoqda. Qurilish materiallasi sanoati atmosferaning yomonlashishiga ikki tomonlama zararli ta’sir qiladi. Birinchidan atrof muhitga zaharli moddalarni chiqarsa ikkinchi tomondan qurilish uchun ishlatiladigan tabiiy resurskarni kamayishiga olib keladi yoki qurilish obyektlarini qurish uchun tabiiy resurslar yo‘q qilinmoqda.

Hozirgi kunda zamonaviy qurilish materiallarining (masalan, kompozit materiallar) ko‘p miqdorda ishlab chiqarilishi mikroplastik va mayda zarrachalarning chiqarilishiga sabab bo‘lmoqda va bu zarrachalar havo, suv va tuproq orqali keng tarqalaib odamlar organizmlariga kirib bormoqda hamda ekologik tizimlar uchun katta xavf tug‘dirmoqda. Ayniqsa, tsement va beton ishlab chiqarish korxonalarida qo‘llaniladigan kimyoviy vositalar tuproq va suv resurslariga katta zarar yetkazmoqda. Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarni kamaytirish yoki ular faoliyatini to‘xtatib turishning iloji yo‘q. Shuning uchun, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, masalan, quyosh, shamol yoki boshqa qayta tiklanadigan manbalarni joriy qilish energiya sarfini kamaytirishi hamda ekologik toza materiallardan foydalanish yani kam ifloslanish manbai hisoblanadigan qurilish materiallarni ishlab chiqarish va ulardan foydalanish atrof-muhitga yetkazadigan zararni kamaytiradi.

[22] https://tourquality.uz/uz/press-center/news/iso-14001-sistema-ekologicheskogo-menedzhmenta/
[23] https://www.farstat.uz/uz/

Qurilish materiallari sanoati korxonalari keltirib chiqarayotgan ekologik muammolarni to‘liq bartaraf etishning imkoni yo‘q, lekin ularni kamaytirish va ularni boshqarish, muammolarni erta aniqlash orqali keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan zararlarni kamaytirish imkoniyati mavjud. Buning uchun, doimiy ravishda qurilish korxonalari faoliyatini monitoring va kuzatish tizimlarini joriy qilish, **r**esurslardan oqilona foydalanish, atrof muhitni himoya qilish to‘g‘risidagi qonun hujjatlarining ijrosini ta’minlash masalalariga katta e’tibor qaratish lozim.

Xulosa sifatida ekologik muammolarni boshqarish va ularni kamaytirish maqsadida, har bir hududda chiqindilarni qayta ishlash va utilizatsiya qilish uchun zamonaviy mini zavodlar faoliyatini yo‘lga qo‘yish, qurilish ishlaridan tashqari shaharlararo elektr transport tizimini keng joriy qilish, soha mutaxassislari tomonidan odamlarda ekologik madaniyatni oshirishga qaratilgan samarali trening dasturlarini ishlab chiqish, xalqaro tajribalarni mahalliylashtirish, ekologik muammolarni bartaraf etishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni moliyalashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ISO 14001. “Спецификация и руководство по использованию систем экологического менежмента”.

2. ISO, 1996 yil. 2. ISO 14011. “Процедуры – часть 1: Аудит системы экологического менежмента”.

3. Shoyev D.A. Boshqarish sifatining iqtisodiy mohiyati va uni rivojlantirish masalalari. “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” ilmiy jurnali. 05.12.2023y. 11-12 son, 342-345 betlar. 71-94 xalqaro daraja, ISSN: 2992-8982.

4. Shoyev D.A. Xodimlarlarning ishchanlik faoliyatini oshirish omillari - "performance-based training". “Soliq va hayot” electron ilmiy ommabop jurnal. 2023y.02.12. 2-tom, 282-286 bet. ISSN 2181-2292.

Siddikov Askar Axrorovich - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Menejment” kafedrasi v.b. dotsenti

To‘ychiyev Yusufbek Rasuljon o‘g‘li - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi, tel: +998 97 031 1226, e-mail: toychiyevyusuf749@gmail.com

IQTISODIYOTNING BARQAROR RIVOJLANISHI VA EKOLOGIK MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK MASALALARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va ekologik menejmentni takomillashtirishning metodologik masalalari ko‘rib chiqiladi. Ushbu yo‘nalishdagi nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: barqaror rivojlanish, ekologik menejment, iqtisodiy o‘sish, tabiiy resurslar, atrof-muhitni muhofaza qilish

Аннотация: В данной статье рассматриваются методологические вопросы устойчивого развития экономики и совершенствования экологического менеджмента. Анализируются теоретические основы и практические подходы в этом направлении.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологический менеджмент, экономический рост, природные ресурсы, охрана окружающей среды

Annotation: This article discusses methodological issues of sustainable economic development and improving environmental management. It analyzes theoretical foundations and practical approaches in this field.

Keywords: sustainable development, environmental management, economic growth, natural resources, environmental protection

Barqaror rivojlanish zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. XXI asrning ekologik inqirozlari va iqlim o‘zgarishlari sharoitida, iqtisodiy o‘sishni atrof-muhitga zarar yetkazmagan holda ta’minlash ehtiyoji kun sayin ortmoqda. Shu bois, ekologik menejmentni rivojlantirish va uni iqtisodiy rivojlanish jarayonlariga qo‘shish juda dolzarb masala sanaladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev ham bu borada bir necha bor alohida ta’kidlaganidek, **"Barqaror rivojlanish bizning strategik yo‘nalishimiz bo‘lib, unda iqtisodiy o‘sishni ta’minlash bilan birga, atrof-muhitni himoya qilish va ekologik xavfsizlikni ta’minlash ustuvor vazifalardan biridir."** Bu so‘zlar iqtisodiy o‘sish va ekologik muhofazani bir vaqtning o‘zida amalga oshirish orqali kelajak avlodlarga munosib atrof-muhit qoldirish maqsadini o‘z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, ekologik menejment tizimini yanada rivojlantirish zaruriyatga aylangan.

Barqaror rivojlanish tushunchasi asosan atrof-muhitni saqlash, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish muvozanatini saqlashga qaratilgan yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Bu konsepsiya asosan uch omilga – ekologik barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolatga asoslanadi.

Ekologik menejment deganda korxona va tashkilotlarning atrof-muhitga ta’sirini boshqarish jarayoni tushuniladi. Ushbu menejment iqtisodiy faoliyatning ekologik xavfsizligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni rag‘batlantiradi. Shuningdek, ekologik menejment atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy mas’uliyatni oshirishga qaratilgan.

Ekologik menejmentni rivojlantirishda bir qator metodologik masalalar mavjud. Ular qatoriga quyidagilar kiradi:

Monitoring tizimlarini joriy etish: Shavkat Mirziyoyevning ta’kidlashicha, *tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlash, atrof-muhitni asrashda eng samarali yo‘llardan biri hisoblanadi. Unga ko‘ra, har bir korxona va tashkilot o‘zining ekologik mas’uliyatini his qilishi va muntazam monitoring tizimlari orqali tabiiy resurslar holatini kuzatib borishi zarur*.

Innovatsion yondashuvlar: Prezident o‘z nutqlarida, ayniqsa, ekologik innovatsiyalarning ahamiyatini ta’kidlab, shunday degan edi: **"Ekologik innovatsiyalarni keng tatbiq etish orqali biz nafaqat resurslardan tejamkor**

foydalanishni ta’minlaymiz, balki kelajak avlodlarga toza va xavfsiz atrof-muhit qoldiramiz." Shu sababli, korxonalar ekologik innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni joriy qilish orqali ekologik menejmentga o‘z hissasini qo‘shishi lozim

Xulosa va takliflar.

Yuqorida aytib o‘tilganidek, iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va ekologik menejmentni takomillashtirish hozirgi kundagi dolzarb masalalardan biridir. Ushbu maqolada ko‘rib chiqilgan nazariy asoslar va amaliy tavsiyalar ekologik menejment tizimini yaxshilashga qaratilgan yondashuvlarni takomillashtirishda yordam berishi mumkin. Shu munosabat bilan quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Ekologik menejment tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish;

Korxona va tashkilotlarda ekologik mas’uliyatni oshirishga qaratilgan o‘quv dasturlarini kengaytirish;

Ekologik innovatsiyalarni joriy qilish uchun maxsus grant va rag‘batlantirish dasturlarini yo‘lga qo‘yish kerak.

Bu maqola iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va ekologik menejmentni rivojlantirishda duch kelinadigan metodologik muammolarni o‘rganib chiqdi va yechim takliflari ilgari surildi. Mazkur yechimlar kelgusida ekologik menejment tizimlarini samarali boshqarishga va resurslardan samarali foydalanishga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2022). *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.Ushbu kitobda prezident Shavkat Mirziyoyevning barqaror rivojlanish va iqtisodiy o‘sish masalalari haqidagi qarashlari hamda "yashil" iqtisodiyot, ekologik menejment mavzularidagi fikrlari bayon etilgan.

2. Mamatqulov, B. (2021). *Ekologik menejment asoslari*. Toshkent: Fan va Texnologiya nashriyoti.Mazkur asarda ekologik menejmentning nazariy asoslari, usullari va O‘zbekiston sharoitida amaliy yechimlari keng yoritilgan.

3. United Nations (2020). *The Sustainable Development Goals Report 2020*. United Nations Publications.Ushbu hisobot barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish yo‘llari, ekologik menejment va global iqlim o‘zgarishlariga oid dolzarb ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi.

UO‘K 504.064

Tursunov Abdumansur Abduazizovich - dotsent, Favqulodda vaziyatlar vazirligi Fuqaro muhofazasi instituti, tel. (+99 8 97) 448-87-99
e-mail: abdumansur1980@mail.ru

O‘ZBEKISTONDA IQLIM O‘ZGARISHI BILAN BOG‘LIQ FAVQULODDA VAZIYATLARNING OQIBATLARI

Annotatsiya. So‘nggi yillarda iqlim o‘zgarishi oqibatida respublika hududida tabiiy ofatlar sonining ya’ni, zilzilalar, sellar, er ko‘chkilari, kuchli shamollar, suv

toshqinlari, tabiiy yong‘inlar, qor ko‘chkilarining sezilarli darajada oshganligi, global iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq kuzatilayotgan vaziyat sababli respublikada iqlim o‘zgarishiga moslashuv choralarini ko‘rish, iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq favqulodda vaziyatlarni o‘rganish, tadqiq etish, tabiiy ofatlar bilan bog‘liq yo‘qotishlarni kamaytirish dolzarb vazifa ekanligi, suv manbalarining qisqarishi, tuproq namligining kamayishi hamda iqlim o‘zgarishi O‘zbekistonda ham qator salbiy oqibatlarga olib kelayotganligi kabi ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: iqlim o‘zgarishi**,** ko‘llar, yomg‘ir, qor erishi, xavf, issiqxona gazlari, atmosfera, global isish, ekologik muammo ва iflos gazlar.

Аннотация. В последние годы в результате изменения климата на территории республики значительно возросло количество стихийных бедствий, таких как землетрясения, наводнения, оползни, сильные ветры, наводнения, природные пожары, лавины, глобальный климат. изменить, что в связи с наблюдаемой ситуацией, связанной с изменением климата, актуальной задачей является принятие мер по адаптации к изменению климата в республике, изучению и исследованию чрезвычайных ситуаций, связанных с изменением климата, а также снижению потерь, связанных со стихийными бедствиями, Такая информация, как сокращение источников воды, уменьшение влажности почвы и изменение климата, вызывает ряд негативных последствий в Узбекистане.

Ключевые слова: изменение климата, озера, дождь, таяние снегов, риск, парниковые газы, атмосфера, глобальное потепление, экологические проблемы и парниковые газы.

Annotation. In recent years, as a result of climate change, the number of natural disasters such as earthquakes, floods, landslides, strong winds, floods, wildfires, avalanches, and global climate have increased significantly in the republic. Change that in connection with the observed situation related to climate change, an urgent task is to take measures to adapt to climate change in the republic, study and research emergency situations related to climate change, as well as reduce losses associated with natural disasters, Such information as a reduction in water sources, a decrease in soil moisture and climate change cause a number of negative consequences in Uzbekistan.

Key words: climate change, lakes, rain, snowmelt, risk, greenhouse gases, atmosphere, global warming, environmental problem and greenhouse gases.

Kirish. O‘zbekiston geografik nuqtai nazaridan tog‘ tizimlari, yirik cho‘l, yaylovlar va qir-adirlarni o‘z ichiga olgan mintaqa hisoblanadi. Iqlimi keskin kontinental, kecha-kunduzgi va fasllar haroratining katta amplitudasi, yuqori quyosh radiatsiyasi va nisbatan past namlik bilan tavsiflanadi. Mintaqada havo haroratining oshishi jahondagi o‘rtacha ko‘rsatkichdan ikki barobar ko‘p, so‘nggi yillarda favqulodda issiq kunlar soni 2 marta ortdi, muzliklar maydonining uchdan bir qismi erib ketdi. Buning oqibatida zilzila, suv toshqinlari, yer va qor ko‘chkilari, sellar kabi boshqa halokatli xavflar tahdid soladi. Respublikaning katta qismi sezilarli darajada iqlim o‘zgarishi ta’siri doirasida bo‘lib, iqlim o‘zgarishi va uning oqibatlari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga, odamlarning turmush tarzi

va sog‘lig‘iga, iqtisodiy obyektlarning barqaror faoliyat olib borishiga o‘z salbiy ta’sirini ko‘rsatmoqda. So‘nggi yillarda iqlim o‘zgarishi oqibatida respublika hududida tabiiy ofatlar soni sezilarli darajada oshdi. Tabiiy ofatlarning o‘rtacha soni 2001-2022 yillarda - 241 ta holatni tashkil etgan. Ularning 46 % zilzilalar, 27 % sellar, 13,5 % yer ko‘chkilari, 8,7 % kuchli shamollar, 2,4 % suv toshqinlari, 1,6 % tabiiy yong‘inlar, 0,8 % qor ko‘chkilari va boshqalar hissasiga to‘g‘ri keladi.

Global iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq kuzatilayotgan vaziyat sababli respublikada iqlim o‘zgarishiga moslashuv choralarini ko‘rish, iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq favqulodda vaziyatlarni o‘rganish, tadqiq etish, tabiiy ofatlar bilan bog‘liq yo‘qotishlarni kamaytirish dolzarb vazifa bo‘lib hisoblanadi. Iqlim o‘zgarishi-keng tarqalayotgan, jadal va tezlashib borayotgan jarayondir. Dunyoning deyarli barcha qismida istiqomat qilayotgan insonlar iqlim o‘zgarishi natijasida yuzaga kelayotgan hodisalarni o‘z tanalarida his qilishmoqda. Jazirama kunlarda hammamiz global isish haqida ko‘p o‘ylaymiz, kelajak haqida qayg‘uramiz. Biroq ob-havoning so‘nggi davrlardagi bunday injiqliklarini umumiy qilib «iqlim o‘zgarishi» deb atash to‘g‘ri bo‘ladi. Chunki ob-havo nafaqat yozgi kunlarda, balki qishda ham o‘z injiqliklarini ko‘rsatmoqda. Iqlim o‘zgarishi - bu issiqxona gazlari chiqindilarining ko‘payishi natijasida paydo bo‘lgan global ekologik muammo. Mutaxassislar iqlim o‘zgarishining asosiy omili issiqxona effekti ekanligini ta’kidlashadi. Ya’ni quyoshdan kelgan nurni Yer ham o‘z navbatida atmosfera orqali koinotga qaytaradi. Ushbu nurlarning bir qismi koinotga chiqib ketish o‘rniga odamlardan chiqarilgan turli gazlarga yutiladi. Uning koinotga qaytib chiqib ketmasligi oqibatida Yer yuzi meyoridan ortiq qiziydi va iqlimga ta’sir ko‘rsatadigan issiqxona qatlami hosil bo‘ladi. Natijada sutka mobaynida eng yuqori va eng past harorat orasida kam farq bo‘ladi. Ya’ni odamlar va tabiat tunda ham kunduzgi kabi issiq va dim havo ta’sirida qoladi. Bunday sutkalik issiqlik esa keskin isish hodisasini keltirib chiqaradi. Issiqxona effektini hosil qiluvchi asosiy gaz bu - karbonat angidrid. U atmosferaga ham tabiiy, ham sun’iy yo‘l bilan qo‘shiladi. Metan, azot oksidi kabi boshqa iflos gazlar havoga inson omili tufayli chiqarilib, bular bir butun issiqxona effekti darajasini belgilaydi. Issiqxona effektini hosil qiluvchi gaz konsentratsiyalarining ortishi, sayyorada tabiiy issiqlik balansini buzadi va antropogen issiqxona effektini keltirib chiqaradi. Global isish bilan bir qatorda, iqlim o‘zgarishi muammosi qatoriga yog‘ingarchiliklarning bir maromda emasligi, gohida quruqchilik bo‘lishi, gohida esa birdan yog‘ingarchiliklar ko‘payib hududlarni suv bosishi ham kiradi. Yer sayyorasining harorati 1 °Cga oshgan. Bu raqam sezilarli emasdek ko‘rinishi mumkin, ammo unga sayyora yuzasidagi o‘rtacha ko‘rsatkich sifatida qaraydigan bo‘lsak, o‘zgarish katta ekanligini, oqibatda muzliklar eriyotganini va dengizlar sathining keskin ko‘tarilayotganini ko‘rishimiz mumkin. Agar issiqxona gazlarining tarqalishi to‘xtamasa, olimlar Yer sayyorasi o‘rtacha haroratining 4 °C ga oshishini prognoz qilishmoqda. Bu esa quruqlikning katta qismini inson hayoti uchun yaroqsiz holga keltirib qo‘yadi [5].

O‘zbekistonda iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq muammolar qor erishi, suv ko‘payishi natijasida yuzaga kelgan suv toshqinlari va sel oqimlari bilan bog‘liq. Respublikamiz suv resurslarining qariyb 90%i qo‘shni Qirg‘iziston va Tojikistonda joylashgan sharqiy tog‘ suv havzalaridan keladi. O‘rta Osiyoning baland tog‘larida

315 dan ortiq tabiiy ko‘llar joylashgan bo‘lib, ulardan 43 tasi O‘zbekiston Respublikasida, 12 tasi Tojikiston Respublikasida, Qirg‘izistonda esa 260 tani tashkil etadi. Ko‘llar yomg‘ir, qor erishi bilan to‘yinadi. Buning natijasida O‘zbekiston hududining 46 % selga xavfli hisoblanadi. Respublikada har yili bahor-yoz mavsumida sel, suv toshqinlari tez-tez sodir bo‘ladi va katta moddiy zarar olib keladi. Ular ekinlarni yuvib ketishi, sug‘orish kanallari, ko‘priklarni buzishi, tuproq va temir yo‘llarni yuvib tashlashi va h.k. natijasida aholi punktlari va xo‘jalik obyektlariga katta zarar yetkazadi [1].

Respublikada yana bir eng katta xavf, odatda, kuchli yog‘ingarchilik (yomg‘ir, kuchli qor) hisoblanadi. Xavfli yomg‘irning intensivligi 1,0 dan 3,5 mm / min gacha bo‘lib o‘tadi. Odatda, bu qisqa muddat davom etsada, lekin katta zarar keltiradi. Mart-may oylarida respublikaning tog‘ oldi hududlari Toshkent, Jizzax, Navoiy, Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlari va Farg‘ona vodiysida sel faolligi kutiladi. Mamlakat bo‘ylab yog‘ingarchilik notekis taqsimlanishi natijasida, mahalliy xususiyatga ega sel oqimlari sodir bo‘ladi. Namangan, Farg‘ona, Toshkent, Jizzax, Samarqand, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarining tog‘ yonbag‘irlarida sel faolligi may-iyul va oktabr-noyabr oylarida ham davom etadi. Haroratning oshishi natijasida Farg‘ona vodiysining janubida glotsial sel oqimlari kuzatiladi. Shuningdek, Toshkent viloyatida va Qirg‘iziston hududidagi baland tog‘lardagi tabiiy ko‘llar to‘g‘onlari yorilishi natijasida Farg‘ona vodiysining shimoli va janubi bo‘ylab, Namangan va Farg‘ona viloyatlari hududiga sel oqimi kelish xavfi mavjud [4].

Natijalar. Yaqin kelajakda haroratning ko‘tarilishi tufayli muzliklarning erish tezligining oshishi kutilmoqda. Daryolar oqimining oshishi, suv toshqinlari, ko‘chkilar va tuproq eroziyasiga olib keladi. Biroq uzoq muddatli prognozlarga ko‘ra, muzliklar hajmining kamayishi Amudaryo, Sirdaryo va Zarafshon irmoqlari oqimining qisqarishi 25-30 %ga oshishi, bu ko‘rsatkich issiqlik ortishi bilan ayniqsa jiddiy bo‘lib, daryolar oqimining qisqarishi 70% ga yetishi mumkin. Bu esa harorat ko‘tarilishi natijasida suvning bug‘lanish koeffitsiyenti oshishi, hududlarda suv resurslari kamayishiga, tanqisligiga ta’sir etadi. Umuman olganda, hozirgi paytda nafaqat O‘zbekiston balki, Markaziy Osiyodagi suv resurslarining 90 % sug‘orma dehqonchilik uchun ishlatilmoqda. Suv qishloq xo‘jaligining asosi hisoblanadi va bu tarmoq Markaziy Osiyodagi beshta mamlakat iqtisodiyotida ham muhim rol o‘ynaydi, chunki, qishloq xo‘jaligi sohasi bu mamlakatlar YAIMning 10 %dan 45 %gacha bo‘lgan qismini tashkil etadi. Shuningdek, qishloq joylardagi aholining 30 %dan ko‘p qismi shu tarmoq orqali ish bilan o‘zini band etgan.

Suv manbalari qisqarishi elektr energiya taqchilligi oshishiga jiddiy ta’sir o‘tkazadi. Jumladan, ekologik tanglik oqibatida o‘tgan yilllar davomida umuman yog‘ingarchilik bo‘lmagan kunlar soni ko‘paydi. Bu o‘z navbatida suv manbalari qisqarishiga sabab bo‘lmoqda. Chunki, Qirg‘izistonda 85 %, Tojikistonda 91 %, O‘zbekistonda 15 %, Qozog‘istonda esa 10 % yaqin elektr energiyasi gidroelektr stansiyalarda ishlab chiqariladi. Tuproqning namligi kamayishi hisobiga takroriy qurg‘oqchilik xavfi ortmoqda va hosildorlik ko‘rsatkichlari tushib ketmoqda. Asr oxiriga borib, Markaziy Osiyo mintaqasida harorat Selsiy bo‘yicha 6 darajagacha ko‘tariladi. Havoning bu kabi isishi natijasida, 2050 yilga borib, Markaziy Osiyo

tog‘laridagi muzliklarning uchdan biri erib bitishi mumkin, bu esa ushbu hudud aholisini xavf ostida qoldirib, taraqqiyotga jiddiy tahdid bo‘lishi mumkin. 2000-2001 yillardan beri mintaqadagi qurg‘oqchilik Markaziy Osiyo mamlakatlarida qishloq xo‘jalik mahsulotlarining nest-nobud bo‘lishi natijasida ko‘rilgan zarar 800 million dollardan ortiqni tashkil etgan [5].

Orol dengiziga quyiladigan suv hajmining kamayishi daryo deltasining cho‘lga aylanishi va qurigan dengiz tubida yangi cho‘l maydonlari paydo bo‘lishini tezlashtirmoida. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, yerdan foydalanish va iqlim o‘zgarishi natijasida global chang chiqindilari 25-50%ga oshgan. O‘rta Osiyoda Orol dengizining qurigan tubida hosil bo‘lgan yangi Orolqum cho‘li changning asosiy manbaiga aylandi. Shuningdek, Orolbo‘yi hududida ichimlik suv tanqisligi, xavfli kasalliklar tarqalishi, yashash sharoitlari og‘irlashishi natijasida aholi migratsiyasi ko‘paydi, yovvoyi o‘simliklar va hayvonot dunyosi qirilib ketish xavfi ostida qoldi. Atmosfera havosida katta maydonlarda changlanish ortmoqda. O‘tgan yilda mintaqaning aksariyat mamlakatlarida, xususan, Toshkent shahrida mavsumga xos bo‘lmagan chang-qumli bo‘ron hodisasi yuz berdi va bir necha kun atmosferada chang zarrachalari saqlanib qoldi. Bu kabi mintaqa uchun g‘ayritabiiy hisoblangan hodisalar soni esa yildan-yilga ortishi prognoz qilinmoqda [2].

Isish va sovish kabi anomal hodisalarning o‘zgarishi qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va mevalarning nobud bo‘lishiga olib kelmoqda. Umumiy qilib aytganda, xavflarning ta’sir etish ko‘lami jihatidan prognoz ma’lumotlariga tayanadigan bo‘lsak, iqlim o‘zgarishi natijasida mamlakatimizning yuqori sharqiy hududlariga sel oqimlari, ko‘chkilar va suv toshqinlari xavfi tahdid qilsa, g‘arbiy viloyatlarimiz esa qurg‘oqchilikdan aziyat chekadi.

Xulosa. Iqlim o‘zgarishi O‘zbekistonda ham qator salbiy oqibatlarga olib kelyapti, xususan:

harorat ko‘tarilishi natijasida suvning bug‘lanish koeffitsiyenti oshishi hududlarda suv resurslari kamayishiga, tanqisligiga ta’sir etmoqda;

ekologik tanglik oqibatida yil davomida umuman yog‘ingarchilik bo‘lmagan kunlar soni ko‘paymoqda;

tuproqning namligi kamayishi hisobiga takroriy qurg‘oqchilik xavfi ortmoqda va hosildorlik ko‘rsatkichlari tushib ketmoqda;

atmosfera havosida katta maydonlarda changlanish ortmoqda;

isish va sovish kabi anomal hodisalarning o‘zgarishi qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va mevalarning nobud bo‘lishiga olib kelmoqda.

Bu kabi tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish va iqlim o‘zgarishiga chidamlilikni oshirish borasidagi asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

yillar davomida ro‘y bergan tabiiy ofatlarni baholash natijalari va prognoz ma’lumotlari asosida tabiiy ofatlar xavfini erta aniqlash, tabiiy ofatlar xavfi yoki sodir bo‘lganligi to‘g‘risida xabar berish va ma’lumot yetkazish tizimlarining takomillashmaganligi, tabiiy ofatlar xavfi to‘g‘risida ma’lumot almashish bo‘yicha milliy va mahalliy darajadagi ma’lumotlar bazasining yaratilmaganligi;

tabiiy ofatlar xavfini baholashda zamonaviy uslublar ishlab chiqilmaganligi va tahdidlarni tor doirada baholash amaliyoti saqlanib qolayotganligi;

aholi punktlarini qurish va hududlarni rivojlantirishda tabiiy ofatlar xavfining yetarli darajada inobatga olinmasligi;

aholi orasida xavfsizlik madaniyatini targ‘ib qilish va aholini tabiiy ofatlar bilan bog‘liq favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilishga tayyorlash ishlarining yetarli darajada olib borilmasligi;

tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish va iqlim o‘zgarishiga chidamlilikni oshirishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirishda, tabiiy ofatlar xavfi ta’siriga uchrash ehtimoli yuqori bo‘lgan va boshqa zaif ijtimoiy guruhlarning to‘liq inobatga olinmasligi;

tabiiy ofatlar xavfidan sug‘urtalash va ushbu yo‘nalishdagi ichki investitsiyalarni rag‘batlantirish choralari va amaliy mexanizmlarining sust rivojlanganligidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007-yil 19-fevraldagi “Sel toshqinlari, sel oqimlari, qor ko‘chkilari va ko‘chkilar bilan bog‘liq favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularning oqibatlarini bartaraf etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-585-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 27-oktabrdagi “Texnogen, tabiiy va ekologik xarakterdagi favqulodda vaziyatlarni tasniflash to‘g‘risida”gi 455-son qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 11-avgustdagi “Iqlim o‘zgarishi va tabiiy ofatlar xavfiga nisbatan milliy harakatlar rejasini ishlab chiqish hamda samarali amalga oshirishni tashkil etish to‘g‘risida”gi 362-sonli qarori.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning BMTning 2023-yilda Dubay shahrida bo‘lib o‘tgan Iqlim o‘zgarishi bo‘yicha konferensiyadagi nutqi.

5. “Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim o‘zgarishi bo‘yicha doiraviy konvensiyasi bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining uchinchi Milliy bayonoti” Toshkent, 2016-yil,
356-bet.

Usmanova Nigina Marupovna - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti PhD., dots v.b.

Usmonov Behruz Sharofiddin o‘g‘li - Samarqand iqtisodiyot va servis institutining magistranti

INSON RESURSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI

Annotatsiya: Mazkur ilmiy ishda inson resurslari samaradorligini oshirish omillari o‘rganiladi. Innovatsion boshqaruv usullari, raqamli texnologiyalarning qo‘llanilishi, soft skills rivoji va xodimlarning motivatsiyasini oshirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekistondagi inson resurslari boshqaruvida mavjud amaliyotlar va ularning samaradorligi ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari asosida

inson resurslari samaradorligini oshirish uchun ilmiy-amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: inson resurslari, samaradorlik, innovatsion yondashuvlar, soft skills, motivatsiya, raqamli texnologiyalar, boshqaruv.

Аннотатsiя: В данной научной работе рассматриваются факторы повышения эффективности человеческих ресурсов. Анализируются инноватsионные методы управления, использование цифровых технологий, развитие soft skills и методы повышения мотиватsии сотрудников. Также изучаются существующие практики управления человеческими ресурсами в Узбекистане и оценивается их эффективность. На основе результатов исследования даются научно-практические рекомендатsии по повышению эффективности человеческих ресурсов.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, эффективность, инноватsионные подходы, soft skills, мотиватsия, цифровые технологии, управление.

Abstract: This research explores the factors that enhance the efficiency of human resources. It analyzes innovative management approaches, the application of digital technologies, the development of soft skills, and methods to improve employee motivation. The study also examines the current practices of human resource management in Uzbekistan and evaluates their effectiveness. Based on the findings, practical recommendations for improving human resource efficiency are provided.

Keywords: human resources, efficiency, innovative approaches, soft skills, motivation, digital technologies, management.

Kirish. Mavzuning dolzabrligi. Inson resurslari samaradorligini oshirish zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Bugungi global bozor sharoitida tashkilotlar muvaffaqiyatga erishish uchun o‘z inson kapitalini to‘g‘ri boshqarishga va xodimlarning samaradorligini maksimal darajada oshirishga katta e’tibor qaratmoqda. Chunki, tashkilotning raqobatbardoshligi va umumiy natijadorligi ko‘p jihatdan uning inson resurslaridan qanday foydalanishiga bog‘liq. Inson resurslari samaradorligini oshirish masalasi nafaqat xususiy korxonalarda, balki davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash va boshqa ijtimoiy sohalarda ham dolzarb hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar jadal rivojlanib borayotgan bir davrda, raqamli transformatsiya, avtomatlashtirish va innovatsion yondashuvlar inson resurslarini boshqarish jarayonlariga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu esa, xodimlarning o‘z malakasini doimiy ravishda oshirib borishini, moslashuvchan bo‘lishini va yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirishini talab qiladi. Mazkur tadqiqotda inson resurslari samaradorligini oshirishda asosiy omillar tahlil qilinadi. Jumladan, innovatsion boshqaruv usullari, raqamli texnologiyalarni qo‘llash, soft skills (yumshoq ko‘nikmalar) rivoji va xodimlarning motivatsiyasini oshirish kabi muhim jihatlar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, O‘zbekistonda inson resurslari boshqaruvida qo‘llanilayotgan amaliyotlar va ularning samaradorligi tahlil qilinib, mavjud muammolar va imkoniyatlar aniqlanadi.

O‘zbekiston sharoitida ham inson resurslarini boshqarish muhim masalalardan biridir. Davlat tomonidan qabul qilinayotgan iqtisodiy islohotlar, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va xalqaro bozorda raqobatbardosh kadrlarni

tayyorlash bo‘yicha strategiyalar inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, O‘zbekistonda kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali inson resurslari samaradorligini oshirish bo‘yicha ko‘plab muhim vazifalar mavjud. Shu sababli, inson resurslari samaradorligini oshirish bo‘yicha innovatsion yondashuvlar va usullarni o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarbdir. Bu tadqiqot O‘zbekistondagi mavjud kadrlar siyosatini tahlil qilish, global tajriba va zamonaviy boshqaruv usullaridan foydalanib, inson resurslarini rivojlantirish yo‘llarini aniqlashga yordam beradi.

Tahlil va natija. Zamonaviy mehnat bozorida sodir bo‘layotgan tendensiyalar bugungi kunda har bir korxona va tashkilotning mavjud inson resurslarini rivojlantirish va ularning samaradorligini oshirishga bo‘lgan talabni ko‘rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, inson resurslarini rivojlantirishga ta’sir qiluvchi omillarni o‘rganishga bo‘lgan talab ham oshmoqda.

Umuman olganda, inson resurslarini rivojlantirish va undan samarali foydalanishga ta’sir qiluvchi omillar bir qancha bo‘lib, ularning har biri xodimning ish samaradorligi va tashkilotning muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Quyida ushbu omillarning ahamiyatini batafsil keltiramiz:

Moddiy holat: Xodimlarning maoshlari va moddiy rag‘batlantirish tizimi ularning ishga bo‘lgan munosabati va mehnat samaradorligiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Xodimning moddiy ta’minoti yetarli bo‘lganida, u o‘zini tashkilotning ajralmas qismi sifatida his qiladi va faoliyatiga mas’uliyat bilan yondashadi. Rag‘batlantirish tizimi esa xodimlarning mehnatini qadrlash va ularni ko‘proq intilishiga sabab bo‘luvchi asosiy omillardandir.

Sog‘liq va xavfsizlik: Ish joyida xodimlarning sog‘lig‘i va xavfsizligi ta’minlangan bo‘lishi, ularning ish faoliyatida barqarorlikni saqlash va stress darajasini kamaytirish uchun zarurdir. Sog‘lom ishchi kuchi yuqori samaradorlik va barqarorlikni ta’minlaydi. Shu sababli, sog‘liqni saqlash dasturlari va xavfsiz ish sharoitlari tashkilotning muvaffaqiyati uchun muhim rol o‘ynaydi.

Ijtimoiy muhit va uning o‘rni: Ish joyidagi ijtimoiy muhit va xodimlar o‘rtasidagi munosabatlar mehnat samaradorligiga kuchli ta’sir qiladi. Ijobiy ijtimoiy muhit va jamoaviy hamkorlik xodimlar o‘rtasida motivatsiyani oshiradi va ularning jamoa ichida o‘zini qulay his qilishiga sabab bo‘ladi. Jamoaviy madaniyatning rivoji xodimlarning mehnatga bo‘lgan ishtiyoqini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Ta’lim va rivojlanish: Xodimlarning bilim va ko‘nikmalarini doimiy ravishda yangilab borishlari ularning kasbiy salohiyatini oshirishda muhim hisoblanadi. Tashkilot ichidagi malaka oshirish kurslari, treninglar va ta’lim dasturlari xodimlarning rivojlanishiga ko‘maklashadi. Bu esa ularning ish faoliyatini yanada samarali va innovatsion yondashuvlarga tayyor bo‘lishini ta’minlaydi.

Kelajak kafolatlari: Xodimlar kelajagining kafolatlanganligi, ya’ni mehnat shartnomalarining barqarorligi, pensiya va sug‘urta tizimlari, ish joyidagi barqarorlik kabi omillar ular uchun muhim rag‘bat vositalari hisoblanadi. Uzoq muddatli barqarorlikka ega bo‘lgan xodimlar o‘z tashkilotiga sodiq bo‘lib, faoliyatida yuqori samaradorlikni ko‘rsatishga intilishadi.

Yuqorida keltirilgan omillar to‘g‘ridan-to‘g‘ri xodim va ish beruvchi

o‘rtasidagi munosabatlar sifatida ko‘rilishi mumkin, biroq bugungi kunda rivojlangan korxona va tashkilotlar bu bilan cheklanib qolmasdan, o‘z xodimlari va ularning oilalariga ham g‘amxo‘rlik qilish orqali xodimlarning qo‘nimsizligini oldini olishga intilmoqda. Ushbu yondashuvlar inson resurslarini rivojlantirishning yangi ko‘rinishi sifatida paydo bo‘lib, xodimlarning nafaqat o‘zlari, balki ularning oila a’zolari uchun ham qo‘shimcha ijtimoiy va moddiy qo‘llab-quvvatlashni ko‘zlaydi.

Quyida bu kabi tashabbuslarning bazilarini ko‘rib chiqamiz:

Xodimlarning farzandlariga grant va stipendiyalar taqdim etish: Ko‘plab tashkilotlar o‘z xodimlarining farzandlari uchun turli xil grant va stipendiya dasturlarini taqdim etmoqda. Bu nafaqat xodimlarning kelajakka bo‘lgan ishonchini oshiradi, balki ularning oilaviy yukini yengillatadi. Ushbu dasturlar orqali farzandlarning ta’lim olish imkoniyatlari kengayadi va bu xodimlarning ishga sodiqligi oshiriladi.

Bayramlarda oilaviy rag‘batlantirish: Ba’zi korxona va tashkilotlar bayramlarda xodimlarning turmush o‘rtoqlari uchun ham sovg‘alar taqdim etadi. Bu oilaviy qadrlarni e’zozlash va oilaviy munosabatlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlardir. Xodimlar oilalariga bo‘lgan bunday e'tibor ularning ish joyidagi motivatsiyasini kuchaytiradi va korxonaga nisbatan minnatdorlik hissini shakllantiradi.

Ota-onalarga sanatoriya va dam olish imkoniyatlarini taqdim etish: Ko‘pgina tashkilotlar o‘z xodimlarining ota-onalariga sanatoriya yoki dam olish markazlarida davolanish va dam olish imkoniyatlarini yaratmoqda. Bu orqali ish beruvchilar xodimlarning oila a’zolari salomatligiga g‘amxo‘rlik qilib, xodimlar uchun qo‘shimcha ijtimoiy qulayliklar yaratadi. Bu kabi imtiyozlar xodimlarning hayot sifatini yaxshilashga hissa qo‘shadi va ularning kasbiy faoliyatidagi barqarorlikni oshiradi.

Ushbu ijtimoiy dasturlar ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi, xodimlarning sodiqligini oshirib, ularni o‘z korxonasi bilan bog‘lab qo‘yadi. Natijada, xodimlarning qo‘nimsizligi kamayadi, ularning umumiy samaradorligi va ish faoliyatiga bo‘lgan ishtiyoqi ortadi. Bu yondashuvlar, shuningdek, xodimlar o‘rtasida o‘zaro hurmat va tashkilotga nisbatan yuqori e'tiborni shakllantiradi, bu esa korxona va tashkilotlarning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlashga yordam beradi.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, inson resurslarini rivojlantirish va samaradorligini oshirish yuzasidan xulosa va takliflar ishlab chiqildi.

Birinchidan, ushbu tadqiqot davomida ko‘rib chiqilgan omillar – xodimlarning moddiy holati, sog‘ligi va xavfsizligi, ijtimoiy muhit, ta’lim va rivojlanish imkoniyatlari, shuningdek, kelajagining kafolatlanganligi – tashkilotlar uchun xodimlarning samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Ushbu omillarni hisobga olgan holda tashkilot va korxonalar o‘z boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilishlari maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchidan, xodimlar qo‘nimsizligini oldini olish maqsadida tashkilotlar tomonidan qabul qilinayotgan oilaviy qo‘llab-quvvatlash choralarining ahamiyati

katta ekanligi aniqlandi. Xodimlarning farzandlari uchun stipendiyalar va grantlar taqdim etish, bayramlarda oilaviy rag‘batlantirish, ota-onalar uchun sanatoriya va dam olish imkoniyatlari kabi tashabbuslar xodimlarning ishonchini, ularning tashkilotga bo‘lgan sodiqligini oshiradi hamda qo‘shimcha motivatsiya manbai sifatida xizmat qiladi. Bu nafaqat inson resurslari samaradorligini oshiradi, balki uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi deb hisoblaymiz.

Uchunchidan, zamonaviy ish beruvchilar inson kapitalining rivoji va samaradorligini oshirish uchun innovatsion yondashuvlar hamda keng ko‘lamli ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqishlari zarur. Raqobatbardosh va muvaffaqiyatli tashkilotlar xodimlarning nafaqat kasbiy faoliyati, balki ularning hayot sifati, oilaviy va shaxsiy farovonligi bilan ham bog‘liq bo‘lgan omillarni inobatga olib, boshqaruv strategiyalarini shakllantirishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Armstrong, M. (2014). Armstrong‘s Handbook of Human Resource Management Practice. Kogan Page.
2. Becker, B. E., & Huselid, M. A. (1998). High Performance Work Systems and Firm Performance: A Synthesis of Research and Managerial Implications. Research in Personnel and Human Resources Management, 16, 53-101.
3. Boxall, P. F., & Purcell, J. (2016). Strategy and Human Resource Management. Palgrave Macmillan.
4. Dessler, G. (2017). Human Resource Management. Pearson.
5. Kahn, W. A. (1990). Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work. Academy of Management Journal, 33(4), 692-724.

Xayrullayeva Nilufarbegim Nematillo qizi - BuxDU, Iqtisodiyot va turizm fakulteti o‘qituvchisi, xayrullayevan@gmail.com

O‘ZBEKISTONDA EKOLOGIK TURIZMNING PANDEMIYADAN KEYINGI HOLATI:ISTIQBOLLI REJALAR VA INVESTITSION DASTURLAR

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda ekologik turizm rivojlanishi va uning tabiiy resurslarni saqlash va iqtisodiy o‘sishga qo‘shayotgan hissasi muhokama qilingan. 2017-yilda davlat tomonidan olib borilgan ishlar, hamda Covid-19 davridan keyingi istiqbolli rejalar va investitsion dasturlar tahlil qilingan

Kalit so‘zlar: Ekologik turizm, Barqaror turizm, O‘zbekiston, Investitsiyalar, COVID-19, Infratuzilma, Iqtisodiy rivojlanish, Tabiatni muhofaza qilish.

Annotation. This article discusses the development of ecotourism in Uzbekistan and its contribution to preserving natural resources and economic growth. It analyses the measures taken by the government in 2017 and the prospective plans and investment programs following the Covid-19 period.

Keywords: Ecotourism, Sustainable Tourism, Uzbekistan, Investments, COVID-19, Infrastructure, Economic Development, Nature Conservation.

Аннотация. В данной статье обсуждается развитие экологического туризма в Узбекистане и его вклад в сохранение природных ресурсов и экономический рост. Проанализированы меры, предпринятые государством в 2017 году, а также перспективные планы и инвестиционные программы после пандемии Covid-19.

Ключевые слова: Экологический туризм, Устойчивый туризм, Узбекистан, Инвестиции, COVID-19, Инфраструктура, Экономическое развитие, Охрана природы.

Turizm dunyo iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan sohalaridan biri bo‘lib, u ko‘plab mamlakatlar iqtisodiyotida muhim o‘rin tutadi. O‘zbekistonda ham turizmni rivojlantirishga alohida e’tibor berilgan. Xususan, ekologik turizm orqali mamlakat tabiiy resurslarini saqlash va samarali foydalanishga e’tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu turizm turi nafaqat ekologik muammolarni hal qilishga ko‘maklashadi, balki mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta hissa qo‘shadi.

Ekologik turizmni rivojlantirish O‘zbekistonda davlat siyosati darajasida amalga oshirilmoqda. 2017 - yilda qabul qilingan qonunlar va qarorlar turizm va tabiat muhofazasi o‘rtasidagi integratsiyani ta’minlashda muhim o‘rin tutadi[3]. Hozirgi holat tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda ekologik turizm rivojlanishi mamlakat yalpi ichki mahsulotiga katta hissa qo‘shishi mumkin. Shuningdek, bu iqtisodiy o‘sish bilan bir qatorda tabiiy resurslarni muhofaza qilishga ham yordam beradi.

Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, turizm dunyo iqtisodiyotining 10% ni tashkil etadi. 2020-yilga qadar ekologik turizm asosiy beshta yo‘nalishdan biri sifatida tan olingan va uning ulushi har yili o‘sib bormoqda. 2021-yilda turizmdan tushgan daromadlar 7.6 trillion dollarni tashkil etdi, shundan 30% ekologik turizm hissasiga to‘g‘ri keladi. Bu turizm turining yoshlar, oilalar va xorijiy sayyohlar orasida tobora ommalashib borayotgani bilan bog‘liq.

O‘zbekistonda turizm rivojlanishiga oid ma’lumotlar, 2019-yildan boshlab o‘rganilganda, bu davrda mamlakatga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar soni sezilarli darajada oshgan. 2016-yilda O‘zbekistonga kelgan sayyohlar soni 2.8 millionni tashkil etgan bo‘lsa, 2019-yilda bu raqam 6.7 millionga yetdi.

Ushbu o‘sish sur’atlari bilan bir qatorda, ekologik turizmning ulushi ham o‘sib bormoqda. 2019-yilda ekologik turizmdan tushgan daromadlar 150 million dollarni tashkil etgan bo‘lib, umumiy turizm daromadlarining 10% ga tengdir. 2020-yilda COVID-19 pandemiyasi sababli tushgan daromadlar va kelgan sayyohlar soni kamaygan bo‘lsa-da, 2021-yilga kelib tiklanish kuzatilgan.

Ekologik turizmning iqtisodiy ko‘rsatkichlariga qaralganda, bu turizm turi mahalliy jamoalar uchun yangi ish o‘rinlari yaratishga va tabiat muhofazasi ishlarini qo‘llab-quvvatlashga katta hissa qo‘shadi. Jahon turizm tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, ekologik turizm jahon bo‘yicha 50 milliondan ortiq ish o‘rni yaratgan.

O‘zbekistonda esa, ekologik turizm sohasida 2020-yilda 20,000 ga yaqin yangi ish o‘rni yaratildi. Bu soha mamlakatning tabiiy boyliklaridan samarali foydalanish va ularni muhofaza qilishga yordam beradigan yo‘nalishlardan biriga aylanmoqda.

O‘zbekistonning turli hududlarida ekologik turizm rivojlanishiga oid turli ko‘rsatkichlar mavjud. Samarqand va Buxoro kabi tarixiy shaharlarda sayyohlar soni ko‘proq bo‘lsa, tog‘li hududlar va milliy bog‘larda ekologik turizmga qiziqish yuqori. Masalan, Chimyon tog‘laridagi dam olish maskanlariga kelgan sayyohlar soni 2019-yilda 200,000 nafarni tashkil qilgan bo‘lsa, Zomin milliy bog‘iga tashrif buyurganlar soni 150,000 nafarga yetgan.

Bunday ko‘rsatgichlardan shuni aytish mumkinki, ekologik turizmni rivojlantirish maqsadida xalqaro hamkorlik va investitsiyalarni jalb qilish muhim ahamiyatga ega. 2017-2021-yillarda O‘zbekistonga 100 million dollardan ortiq xorijiy investitsiyalar kiritilgan. Bu mablag‘lar asosan milliy bog‘lar va tabiiy hududlarda dam olish maskanlari qurishga sarflangan.

O‘zbekistonda ekologik turizmga kiritilayotgan investitsiyalar so‘nggi 10 yil ichida tobora ko‘payib bordi, ammo bu jarayon 2017-yildan boshlab yangi bosqichga chiqdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-2021-yillarda rivojlanish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi qabul qilinganidan so‘ng, turizm va ayniqsa, ekologik turizm sohasini rivojlantirish uchun turli davlat dasturlari va xalqaro hamkorlik yo‘nalishlari kuchaytirildi.

2017-yilda ekologik turizmni rivojlantirish uchun maxsus qonunlar qabul qilinib, investitsiyalarni jalb qilish bo‘yicha aniq chora-tadbirlar belgilandi. 2017-2021-yillar davomida, ayniqsa, xalqaro donor tashkilotlar va xususiy investorlardan 100 million dollardan ortiq investitsiyalar kiritildi.

Ekologik turizmni rivojlantirishga yo‘naltirilgan bu mablag‘lar asosan milliy bog‘lar, tabiiy hududlardagi infratuzilmalarni yaxshilash, yangi dam olish maskanlari va yo‘lboshchi xizmatlarini yaratish kabi sohalarga sarflandi. Xususan, xorijiy sarmoyadorlar va xalqaro turizm tashkilotlari bilan hamkorlik qilib, Zomin, Chimyon va Boysun kabi hududlarda ekologik turizm markazlari tashkil qilindi.

Ekologik turizm sohasiga kiritilgan investitsiyalar dinamikasi O‘zbekistonda so‘nggi yillarda sezilarli o‘sishni namoyon etdi. Quyida ekologik turizmga yo‘naltirilgan investitsiyalarning dinamikasi turli yillarda qanday bo‘lgani haqidagi ma’lumotlarni keltirib o‘tamiz:

- *Ekologik turizm rivoji uchun investitsiyalar kiritilishi aynan 2017-yildan boshlab yangi bosqichga chiqdi. Harakatlar strategiyasining qabul qilinishi bilan bir vaqtda, turizmga yo‘naltirilgan qonunchilik islohotlari ham amalga oshirildi. Ushbu davrda xalqaro tashkilotlar va donorlardan 20 million dollardan ortiq sarmoyalar kiritildi. Bu mablag‘lar asosan infratuzilmani rivojlantirish va yangi obyektlarni tashkil qilishga sarflandi.*
- *2018-yilda ekologik turizmga yo‘naltirilgan sarmoyalar hajmi 25 million dollarni tashkil qildi. Bu yil davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik kuchaytirildi. Ekologik turizm infratuzilmasini kengaytirish va yangi yo‘lboshchi xizmatlarini joriy qilishga e’tibor qaratildi.*

- *2019-yilda sarmoyalar hajmi yanada ortdi va 30 million dollarga yetdi. Xususan, xalqaro sarmoyadorlar bilan hamkorlikda Zomin va Chimyon tog‘ hududlarida dam olish maskanlari va ekologik yo‘lboshchilik xizmatlari tashkil qilindi. O‘zbekistonning tabiiy go‘zalliklarini reklama qilish va turizm imkoniyatlarini targ‘ib qilish uchun xalqaro loyihalar amalga oshirildi.*
- *2020-yilda COVID-19 pandemiyasi sababli turizm sohasida umumiy pasayish kuzatildi, ammo bu yilda ham ekologik turizmga investitsiyalar mutlaqo to‘xtab qolmadi. Mamlakat ichidagi sayyohlik faoliyatlarini rag‘batlantirish maqsadida 15 million dollar atrofida sarmoya kiritildi. Asosan ichki turizm va infratuzilmani yaxshilashga e’tibor berildi.*
- *2021-yilda pandemiyadan keyin tiklanish jarayonida sarmoyalar hajmi yana oshdi va 35 million dollarga yetdi. Davlat tomonidan ekologik turizm uchun soliq va bojxona imtiyozlari joriy etildi, bu esa xorijiy va mahalliy investorlarni jalb qilishni osonlashtirdi. Xususan, xalqaro turistik tashkilotlar va xususiy sarmoyadorlar bilan hamkorlikda tabiatni muhofaza qilish va yangi obyektlar yaratish borasida loyihalar yo‘lga qo‘yildi.*

Shundan kelib chiqqan holda, investitsiya dinamikasining umumiy tahlili quyidagicha bo‘ladi:

- *2017-2019-yillar: Investitsiyalar doimiy ravishda o‘sib bordi, bu yillarda ekologik turizmning rivojlanish bosqichi asosan yangi infratuzilmalarni yaratishga va hududlarni obodonlashtirishga qaratildi.*
- *2020-yil: Pandemiyaga qaramay, ekologik turizmdagi sarmoyalar qisqargan bo‘lsa-da, davlat ichki turizmni rag‘batlantirishga katta e’tibor qaratdi.*
- *2021-2024 - yilllar: Pandemiyadan keyin iqtisodiy tiklanish* jarayonida sarmoyalar yana oshib, sohaga bo‘lgan qiziqish kuchaydi.

O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish bo‘yicha kelgusidagi sarmoyaviy rejalar davlat tomonidan 2021-2025-yillarga mo‘ljallangan maxsus dasturlar asosida amalga oshirilishi kutilmoqda. Bu dasturlar mamlakatning tabiiy resurslarini muhofaza qilish va ulardan samarali foydalanishga qaratilgan bo‘lib, ekologik turizm orqali iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlash maqsadida ishlab chiqilgan. Kelgusi yillarda sarmoya rejalari bo‘yicha asosiy yo‘nalishlarni quyidagicha olib borish maqsadga muvofiq:

1. Xalqaro sarmoyalarni jalb qilish. Davlat kelgusi yillarda xalqaro sarmoyalarni jalb qilishga alohida e’tibor qaratmoqda. 2022-2025-yillarga mo‘ljallangan rejalarga ko‘ra, turli xalqaro turizm tashkilotlari va investorlar bilan hamkorlikni yanada kengaytirish maqsad qilingan. Buning doirasida 100 million dollargacha xalqaro sarmoyalar jalb qilinishini rejalashtirilmoqda. Mazkur sarmoyalar:

- Tabiat muhofaza qilingan hududlarda yangi ekoturizm markazlari barpo qilish.
- Milliy bog‘lar va zapovedniklarda infratuzilmani takomillashtirish.
- Ekoturizm yo‘nalishlarini xalqaro reklama qilish va sayyohlarni jalb qilishga yo‘naltiriladi.

2. Ichki sarmoyalar va davlat dasturlari. Davlatning kelgusidagi sarmoyaviy rejalarida ichki sarmoyalar ham muhim o‘rin tutadi. Hukumat 2022-2025-yillarda har yili 20-30 million dollar miqdorida davlat sarmoyalarini ekologik turizm infratuzilmasini yaxshilashga va mahalliy jamoalarni qo‘llab-quvvatlashga sarflashni rejalashtirgan. Bu mablag‘lar asosan:

- Milliy bog‘lar va maxsus hududlardagi yo‘llar, dam olish maskanlari va turistik xizmatlar infratuzilmasini yaxshilash.
- Tabiat muhofazasiga oid dasturlarni amalga oshirish uchun ajratiladi.

3. Maxsus eko-loyihalar. Kelgusi besh yil ichida ekoturizmni rivojlantirish bo‘yicha bir qator innovatsion va maxsus loyihalarni amalga oshirish rejalashtirilgan. Masalan:

- "Eko-tropa" loyihasi: Bu loyiha doirasida O‘zbekistonning turli hududlarida maxsus ekoturizm yo‘llari yaratiladi. Bu yo‘nalishlarda sayyohlar tabiatning boyliklari bilan yaqindan tanishib, qo‘lda ishlangan suvenirlar va mahalliy qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini sotib olishlari mumkin bo‘ladi.
- "Milliy bog‘lar va ekologiya" loyihasi: Ushbu loyiha doirasida milliy bog‘larni xalqaro darajada rivojlantirish va turizm yo‘nalishlarini kengaytirish maqsadida hududlarning zamonaviy infratuzilmalari yaratiladi.

4. Infratuzilma va ekologik himoya. Kelgusi sarmoyaviy rejalarning muhim qismi ekologik muhofaza va infratuzilmani yaxshilashga qaratilgan. 2025-yilgacha quyidagi yo‘nalishlarda sarmoyalar kiritish rejalashtirilmoqda:

- Ekologik sertifikatlash va monitoring tizimini joriy qilish: Bu turizm obyektlarining ekologik standartlarga muvofiqligini nazorat qilish imkoniyati beradi va kelajakda tabiatga zarar yetkazmaydigan turizm modellarini qo‘llab-quvvatlaydi.
- Ekologik yoqilg‘i va qayta tiklanuvchi energiya: Turizm obyektlarida ekologik toza yoqilg‘i turlaridan foydalanish hamda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan (quyosh, shamol energiyasi) foydalanish uchun sarmoyalar yo‘naltiriladi.

Xulosa. Kelgusi sarmoya rejalari O‘zbekistonning ekologik turizm sohasini yanada rivojlantirish va uni jahon miqyosida raqobatbardosh qilishga yo‘naltirilgan. Xalqaro sarmoyalar, davlat tomonidan ajratiladigan mablag‘lar, innovatsion loyihalar va infratuzilma rivojlanishi orqali bu yo‘nalish mamlakat iqtisodiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.Ushbu tadqiqot natijalari asosida O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar taklif qilinadi:

- Davlat darajasida ekologik turizmni rivojlantirish dasturlarini amalga oshirish.
- Ekologik turizmning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatini keng targ‘ib qilish.
- Tabiat muhofazasi bo‘yicha qonunlarni yanada takomillashtirish.
- Ekologik turizmni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xamidov O.X. (2017). O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirishni boshqarish mexanizmlari. Samarqand: SamIES(Xamidov Obid Xafizovich).

2. Shomurotova N. (2011). O‘zbekistonda ekologik turizm va uning tabiiy geografik jihatlari. Toshkent: Gidrometeorologiya instituti(Shomurotova N).
3. https://lex.uz/docs/-3190804

Ерматов Илмидин Тошматович - к.э.н., доцент Ферганский политехнический институт tel.+998975035893 Email: ilmidin.yormatov@ferpi.uz

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КАК ОСНОВА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda atrof-muhitni boshqarishning asosi sifatida barqaror rivojlanish masalalari muhokama qilinadi. Barqaror rivojlanish tamoyillarini mamlakatning iqtisodiy va ekologik siyosatiga integratsiyalashuvi bilan bog‘liq asosiy jihatlar tahlil qilinib, bu boradagi asosiy muammo va imkoniyatlar baholandi.

Kalit so‘zlar: Barqaror rivojlanish, atrof-muhitni boshqarish, resurslarni tejash, ekologik siyosat, barqaror amaliyot, cho‘llanish, atrof-muhitning ifloslanishi.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы устойчивого развития как основы экологического менеджмента в Узбекистане. Анализируются ключевые аспекты, связанные с интеграцией принципов устойчивого развития в экономическую и экологическую политику страны, а также оцениваются основные вызовы и возможности в данной области.

Ключевые слова: Устойчивое развитие, экологический менеджмент, ресурсосбережение, экологическая политика, устойчивые практики, опустынивание, загрязнение окружающей среды.

Abstract: The article examines the issues of sustainable development as the basis of environmental management in Uzbekistan. The key aspects related to the integration of sustainable development principles into the country's economic and environmental policies are analyzed, and the main challenges and opportunities in this area are assessed.

Keywords: Sustainable development, environmental management, resource conservation, environmental policy, sustainable practices, desertification, environmental pollution.

Устойчивое развитие стало важным приоритетом для Узбекистана в контексте глобальных вызовов, связанных с истощением природных ресурсов, изменением климата и ухудшением экологической обстановки. Страна активно работает над внедрением принципов устойчивого развития в различные сферы своей экономики, и экологический менеджмент выступает в этой стратегии одним из ключевых инструментов. В данной статье мы рассмотрим, как устойчивое развитие становится основой для создания эффективного экологического менеджмента в Узбекистане, опираясь на экономические данные и примеры.

Устойчивое развитие предполагает создание системы, которая обеспечивает удовлетворение потребностей настоящего поколения без ущерба для будущих поколений. Для Узбекистана, страны с богатым природным и

культурным наследием, это понятие особенно актуально. Важные аспекты устойчивого развития включают:

- Экономический рост: необходимо обеспечить устойчивый экономический рост, который не будет истощать природные ресурсы.
- Социальная справедливость: важным моментом является снижение уровня бедности и неравенства.
- Сохранение экологии: защита природы и поддержание биоразнообразия.

Согласно данным Национального статистического комитета Республики Узбекистан, уровень бедности в стране в 2021 году составил 21%, что подчеркивает необходимость внедрения эффективных стратегий для достижения устойчивого развития. Новый национальный стандарт благосостояния был установлен в 2021 году, и с тех пор наблюдается позитивная динамика. В 2023 году уровень бедности снизился до 11%, что указывает на сокращение на 6 процентных пунктов. Особенно значительное сокращение бедности отмечается в сельских районах, где уровень бедности уменьшился на 8 процентных пунктов.

Узбекистан сталкивается с рядом серьезных экологических проблем:

- Опустынивание: по оценкам ООН, около 10% территории Узбекистана подвержено опустыниванию из-за неэффективного использования водных ресурсов и сельскохозяйственных методов.
- Проблемы с водоснабжением: истощение водных ресурсов, особенно в контексте использования воды для ирригации, представляет собой серьезную угрозу для устойчивого развития.
- Загрязнение воздуха: в городах, таких как Ташкент, уровень загрязнения воздуха превышает допустимые нормы, что негативно сказывается на здоровье населения.

Экологические проблемы требуют комплексного подхода и внедрения устойчивых практик управления.

Экологический менеджмент в Узбекистане принимает форму системного подхода, направленного на управление воздействием человека на окружающую среду. Ключевые компоненты включают:

- Мониторинг экологической обстановки: создание системы мониторинга и оценки состояния окружающей среды.
- Разработка экологической политики: внедрение экологических стандартов и их соблюдение.
- Устойчивые практики: поощрение использования возобновляемых ресурсов и повышения эффективности использования энергии.

В 2020 году правительство утвердило «Стратегию устойчивого развития Республики Узбекистан на 2021-2030 годы», которая направлена на решение вышеописанных проблем.

Устойчивое развитие является основой для экологического менеджмента, который включает:

- Интеграцию экологических аспектов в экономическую политику: например, внедрение «зеленых технологий» в сельском хозяйстве.

- Экономическую эффективность и ресурсоэффективность: согласно данным Министерства инновационного развития Республики Узбекистан, использование «умных технологий» в сельском хозяйстве может увеличить урожай на 25%, что ведет к большей экономии ресурсов.

- Ответственность бизнеса: компании начинают включать в свою деятельность экологические аспекты, что способствует устойчивому развитию.

Несколько примеров реализации проектов, ориентированных на устойчивое развитие в Узбекистане:

1. Проект по переходу на солнечную энергетику: Узбекистан активно развивает солнечную энергетику. В 2020 году был запущен проект по строительству солнечной электростанции в Самарканде мощностью 100 МВт, что способствует снижению зависимости от ископаемых видов топлива. В 2024 году объём выработки «зелёной энергии» в Узбекистане планировалось увеличить до 13 млрд кВт·ч, а её долю в общем энергобалансе страны — до 15%. На совещании в феврале президент Шавкат Мирзиёев остался недоволен планами министра энергетики и хокимов областей в сфере альтернативной энергетики и поручил ускорить запуск 14 солнечных и ветровых электростанций на два-три месяца, а также начать проекты двух гидроаккумулирующих станций.

2. Агроэкологические проекты: В рамках программы по устойчивому сельскому хозяйству, разработанной при поддержке международных организаций, местные фермеры обучаются использованию устойчивых методов ирригации, что позволяет экономить воду и повышать урожайность.

3. Инвестиции в очистные сооружения: Внедрение новых технологий очистки сточных вод в Ташкенте, что облегчаем решение проблемы загрязнения водоемов и улучшения состояния водных ресурсов.

Инвестиции в устойчивое развитие обоснованы экономически:

- Снижение затрат: внедрение энергосберегающих технологий позволяет снизить затраты на электроэнергию до 30% в некоторых отраслях.

- Создание рабочих мест: по данным Всемирного банка, переход к зеленой экономике в Узбекистане может создать до 200 тысяч новых рабочих мест в секторе возобновляемой энергетики и устойчивого сельского хозяйства.

- Улучшение здоровья населения: снижение загрязнения воздуха и воды ведет к уменьшению заболеваемости, что экономически выгодно для государства благодаря снижению затрат на здравоохранение.

Несмотря на успехи, Узбекистан сталкивается с несколькими проблемами:

- Финансирование: недостаток средств для реализации экологических проектов.

- Образование и осведомленность: низкий уровень информированности и образования среди населения о важности устойчивого развития.

- Административные барьеры: необходимость в реформировании государственного управления для улучшения экологического менеджмента.

Устойчивое развитие является основой экологического менеджмента в

Узбекистане, позволяя стране справляться с эколого-экономическими вызовами и достигать успехов в этой области. Применение принципов устойчивого развития в экологическом менеджменте создает предпосылки для комплексного управления природными ресурсами, защиты окружающей среды и обеспечения социальной справедливости.

Узбекистан имеет уникальную возможность использовать свой потенциал для перехода к устойчивой и эффективной экономике, что станет основой для благополучия будущих поколений. Для достижения этой цели необходимо инвестировать в устойчивые практики, распространять информацию и формировать ответственное отношение как со стороны правительства, так и со стороны бизнеса и населения.

Литература:

1. Национальный статистический комитет Республики Узбекистан. (2021). "Отчет о социально-экономическом развитии".

2. Всемирный банк. (2020). "Устойчивое развитие и его экономические аспекты в Узбекистане".

3. Программа ООН по окружающей среде. (2021). "Экологический менеджмент: стратегии и инструменты".

4. Министерство инновационного развития Республики Узбекистан. (2020). "Стратегия устойчивого развития Республики Узбекистан на 2021-2030 годы".

5. Институт статистики ООН. (2019). "Глобальные цели устойчивого развития: достижения Узбекистана".

6. Норов, Б. Р. (2021). Экологические проблемы и пути их решения в Узбекистане. Научный вестник Ташкентского государственного университета информационных технологий, 5(1), 66-73.

Ахтамова Мохигул Эркиновна - и/о доцент СамИЭС кафедры “Менеджмента”

Зиёдиллоева Фарахноз Нарзиллоевна - студентка 3- курса, СамИЭС

УПРАВЛЕНИЕ И ИННОВАЦИИ: КАК СТИМУЛИРОВАТЬ РАЗВИТИЕ КОМПАНИИ

Аннотация: В статье рассматривается важность инноваций для успешного развития современных компаний и роль эффективного управления в стимулировании инновационной деятельности. Описаны ключевые принципы управления инновациями. Рассмотрены стратегии внедрения инноваций в организациях, такие как создание отделов исследований и разработок, сотрудничество с внешними партнёрами и применение гибких методологий. Также освещены основные препятствия и предложены практические рекомендации для их преодоления.

Ключевые слова: Управление инновациями, развитие компании,

инновационная культура, обучение сотрудников, сотрудничество с партнерами, практические рекомендации, инновационные подходы.

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy kompaniyalarning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun innovatsiyalarning ahamiyati va innovatsion faoliyatni rag‘batlantirishda samarali boshqaruvning roli ko‘rib chiqilgan. Innovatsiyalarni boshqarishning asosiy printsiplari bayon etilgan. Tashkilotlarda innovatsiyalarni joriy etish strategiyalari, jumladan, tadqiqot va ishlanmalar bo‘limlarini yaratish, tashqi hamkorlar bilan hamkorlik qilish va moslashuvchan metodologiyalarni qo‘llash kabi strategiyalar ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, asosiy to‘siqlar yoritilgan va ularni engib o‘tish uchun amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsiyalarni boshqarish, kompaniya rivojlanishi, innovatsion madaniyat, xodimlarni o‘qitish, hamkorlar bilan hamkorlik, amaliy tavsiyalar, innovatsion yondashuvlar.

Abstract: The article discusses the importance of innovations for the successful development of modern companies and the role of effective management in stimulating innovative activity. The key principles of innovation management are described. Strategies for implementing innovations in organizations, such as creating research and development (R&D) departments, collaborating with external partners, and applying flexible methodologies, are considered. Additionally, the main obstacles are highlighted, and practical recommendations for overcoming them are provided.

Keywords: Innovation management, company development, innovative culture, employee training, collaboration with partners, practical recommendations, innovative approaches.

Инновации стали неотъемлемой частью успешных бизнес-стратегий. Компании, которые активно внедряют новые идеи, остаются конкурентоспособными и способны не только адаптироваться к изменениям, но и опережать их. Важно создавать условия для роста инновационной активности на всех уровнях компании, начиная с формирования культуры инноваций и заканчивая внедрением новейших технологий.

Важность инноваций в современном управлении: Инновации играют ключевую роль в поддержании конкурентоспособности компании. Они могут касаться как продуктов и услуг, так и бизнес-процессов. Компании, внедряющие новшества, способны не только удерживать свои позиции, но и расширять рынок, улучшать качество своих предложений и повышать эффективность работы. Для примера можно привести компанию Apple, которая благодаря инновационной политике укрепила свои позиции на мировом рынке технологий.

Примером успешной компании является Apple, которая благодаря своей инновационной стратегии смогла занять лидирующие позиции в сфере технологий. Её подход к управлению инновациями заключался в интеграции новаторских идей с эффективным менеджментом, что обеспечивало быстрый вывод новых продуктов на рынок.

Основные принципы управления инновациями: Для успешного управления инновациями руководству необходимо сосредоточиться на

следующих ключевых принципах:

Создание инновационной культуры. Культура инноваций должна быть поддерживаема на всех уровнях организации. Это предполагает открытость к новым идеям, поддержание инициативы со стороны сотрудников и готовность к изменениям. Пример практики: компании, такие как 3M, выделяют 15% рабочего времени для сотрудников на разработку собственных проектов, что способствует появлению новых идей.

Обучение и развитие сотрудников. Компании, которые инвестируют в обучение своих сотрудников и предоставляют возможности для профессионального роста, чаще всего получают больше инновационных предложений и инициатив. Программы тренингов, семинары и воркшопы помогают поддерживать высокий уровень компетентности персонала.

Использование передовых технологий. Инвестирование в новые технологии и исследования позволяет компаниям оставаться конкурентоспособными и стимулировать рост.

Стратегии внедрения инноваций в компании: Существует несколько эффективных стратегий внедрения инноваций, которые помогают повысить конкурентоспособность компании:

Отделы исследований и разработок (R&D). Создание специальных команд или отделов, занимающихся исследованиями и разработкой новых решений, позволяет компании сосредоточить ресурсы и экспертизу на инновационной деятельности. Например, Samsung активно инвестирует в свои подразделения R&D, что позволяет ей регулярно предлагать инновационные продукты.

Сотрудничество с внешними партнерами. Партнерство с университетами, стартапами и другими организациями способствует обмену идеями и совместной работе над инновационными проектами. Пример: сотрудничество компании Microsoft с исследовательскими центрами и стартапами помогло ей создать облачные технологии, которые стали основой её бизнес-стратегии.

Гибкие методологии управления проектами, такие как Agile или Lean. Эти подходы помогают быстрее адаптироваться к изменениям и ускорять процесс внедрения новшеств. Они также способствуют улучшению взаимодействия между различными отделами компании, что позволяет быстрее реагировать на рыночные изменения и потребности клиентов.

Примеры успешных компаний и их подходы к инновациям:

Google: Компания известна своей культурой инноваций, где сотрудникам предоставляется время для работы над личными проектами, что способствует появлению новых идей и продуктов. Эта стратегия привела к созданию таких популярных сервисов, как Gmail и Google News.

Tesla: Компания Илоны Маска делает ставку на передовые технологии и нестандартные решения, что позволяет ей оставаться лидером в автомобильной индустрии. Постоянные инновации в разработке батарей и программного обеспечения способствуют росту её доли на рынке электромобилей.

Препятствия и пути их преодоления: Несмотря на очевидные преимущества, внедрение инноваций сталкивается с определенными вызовами:

Сопротивление изменениям. Часто сотрудники не готовы к изменениям, что может препятствовать внедрению новых идей. Решение: обучение и активное вовлечение сотрудников в процесс принятия решений помогут уменьшить сопротивление и повысить лояльность.

Недостаток ресурсов. Ограниченные финансовые и кадровые ресурсы могут замедлить развитие инноваций. Решение: компании могут использовать внешние источники финансирования, такие как венчурные инвестиции или гранты на исследования и разработки.

Проблемы с координацией. В крупных компаниях внедрение инноваций может затрудняться из-за отсутствия эффективного взаимодействия между различными подразделениями. Решение: внедрение технологий управления проектами и автоматизация процессов помогают улучшить координацию.

Практические рекомендации по внедрению инноваций:

1. Создайте внутреннюю платформу для идей. Системы управления идеями, такие как внутренние форумы или платформы для сбора предложений, позволят сотрудникам предлагать и обсуждать идеи.

2. Проводите регулярные хакатоны и конкурсы инноваций. Эти мероприятия помогают быстро тестировать новые идеи и находить нестандартные решения.

3. Внедряйте программы поощрения. Награды за лучшие предложения или успешные проекты могут мотивировать сотрудников активно участвовать в инновационной деятельности.

Инновации стали неотъемлемой частью успешных бизнес-стратегий. Компании, которые активно внедряют новые идеи, остаются конкурентоспособными и способны не только адаптироваться к изменениям, но и опережать их. Важно создавать условия для роста инновационной активности на всех уровнях компании, начиная с формирования культуры инноваций и заканчивая внедрением новейших технологий.

Список литературы

1. Котлер Ф., Келлер К. Л. "Маркетинг менеджмент". – М.: Питер, 2019.

2. Хэмел Г. "Будущее менеджмента". – М.: Альпина Паблишер, 2015.

3. Шумпетер Й. "Теория экономического развития". – М.: Дело, 2007.

4. Christensen C.M. "The Innovator’s Dilemma". – Harvard Business Review Press, 2016.

5. Prahalad C.K., Ramaswamy V. "The Future of Competition: Co-Creating Unique Value with Customers". – Harvard Business Review Press, 2004.

Исломова А.М. – студент 4 курса группы ИРБ-221, СамИЭС
Руководитель: Усманова Н.М. – PhD., доцент и.о. кафедры «Менеджмента»

СБАЛАНСИРОВАННАЯ СИСТЕМА ПОКАЗАТЕЛЕЙ – ОБЗОР ЧЕТЫРЕ ПЕРСПЕКТИВ

Аннотация: Сбалансированная система показателей (BSC), объединяет четыре ключевые перспективы — финансы, клиенты, внутренние процессы и обучение. Этот подход помогает организациям связывать стратегические цели с действиями, обеспечивая комплексную оценку успеха и повышение конкурентоспособности. Каждую перспективу мы рассмотрим на части результатах исследование.

Ключевые слова: BSC, стратегия, управления, финансовая перспектива, клиентская перспектива, внутренние процессы, обучение и развитие, стратегические цели, KPI, долгосрочная стратегия, конкурентоспособность, гибкость, система, инновации.

Annotation: The Balanced Scorecard (BSC) combines four key perspectives - finance, customers, internal processes and training. This approach helps organizations link strategic goals with actions, providing a comprehensive assessment of success and increasing competitiveness. We will consider each perspective in part based on the research results.

Key words: BSC, strategy, management, financial perspective, customer perspective, internal processes, training and development, strategic goals, KPI, long-term strategy, competitiveness, flexibility, system, innovation.

Annotatsiya: Balanslangan ko‘rsatkichlar kartasi (BSC) to‘rtta asosiy istiqbolni - moliya, mijozlar, ichki jarayonlar va ta’limni birlashtiradi. Ushbu yondashuv tashkilotlarga strategik maqsadlarni harakatlar bilan bog‘lashda yordam beradi, muvaffaqiyat va raqobatbardoshlikni oshirishning keng qamrovli o‘lchovini ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari bilan har bir istiqbolni qisman ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: BSC, strategiya, boshqaruv, moliyaviy istiqbol, mijozlar nuqtai nazari, ichki jarayonlar, o‘qitish va rivojlantirish, strategik maqsadlar, KPI, uzoq muddatli strategiya, raqobatbardoshlik, moslashuvchanlik, tizim, innovatsiya.

Результаты исследование

Сбалансированная система показателей (BSC) была разработана Робертом Капланом и Дэвидом Нортоном в начале 1990-х годов как инновационный подход к стратегическому управлению. BSC предлагает целостный взгляд на организацию, выходящий за рамки традиционных финансовых показателей. Основная идея BSC заключается в том, что для достижения долгосрочного успеха организации необходимо учитывать не только финансовые результаты, но и другие ключевые аспекты деятельности. Это позволяет создать более сбалансированную и эффективную стратегию развития.

1. Целостный подход BSC обеспечивает комплексный взгляд на организацию, учитывая различные аспекты ее деятельности.

2. Стратегическая ориентация системы помогает связать стратегические цели с конкретными действиями и показателями.

3. Измеримость BSC позволяет количественно оценить прогресс в достижении стратегических целей.

4. Гибкость системы может быть адаптирована под специфику различных организаций и отраслей

В BSC имеется 4 перспективы далее каждый перспектив рассмотрим подробно.

Финансовая перспектива. BSC Финансовая перспектива является одной из четырех ключевых составляющих Сбалансированной системы показателей. Она фокусируется на финансовых результатах организации и отвечает на вопрос: "Как мы выглядим в глазах акционеров?" В рамках этой перспективы рассматриваются традиционные финансовые показатели, такие как прибыль, рентабельность инвестиций (ROI), рост выручки и экономическая добавленная стоимость. Однако BSC не ограничивается только этими метриками, а стремится связать финансовые цели с другими аспектами деятельности организации.

- Ключевые финансовые показатели: чистая прибыль, рентабельность активов, рост выручки, денежный поток.
- Стратегические финансовые цели: увеличение стоимости для акционеров, оптимизация структуры затрат, повышение эффективности использования активов, расширение возможностей получения дохода.
- Связь с другими перспективами финансовые показатели являются результатом успешной реализации стратегии в других перспективах BSC, таких как клиентская, внутренние процессы, обучение и развитие.

Клиентская перспектива BSC. Клиентская перспектива в Сбалансированной системе показателей фокусируется на удовлетворении потребностей клиентов и создании ценности для них. Она отвечает на вопрос: "Как нас воспринимают клиенты?" Эта перспектива играет ключевой роль в формировании стратегии организации, так как удовлетворенность клиентов напрямую влияет на финансовые результаты. В рамках клиентской перспективы организации определяют ключевые сегменты рынка, на которых они хотят конкурировать, и разрабатывают соответствующие показатели эффективности. Эти показатели могут включать удовлетворенность клиентов, лояльность, долю рынка и приобретение новых клиентов.

- Удовлетворенность клиентов измерение общего уровня удовлетворенности клиентов продуктами и услугами компании.
- Лояльность клиентов оценка степени приверженности клиентов к бренду и их готовности к повторным покупкам. Доля рынка анализ позиции компании на рынке относительно конкурентов.
- Приобретение клиентов оценка эффективности привлечения новых клиентов и расширения клиентской базы.

Перспектива внутренних бизнес процессов BSC. Перспектива внутренних бизнес-процессов в Сбалансированной системе показателей

концентрируется на ключевых процессах, которые организация должна совершенствовать для создания ценности для клиентов и достижения финансовых целей. Эта перспектива отвечает на вопрос: "В каких бизнес-процессах мы должны превосходить конкурентов?" В рамках этой перспективы организации идентифицируют критически важные процессы, которые имеют наибольшее влияние на удовлетворенность клиентов и финансовые результаты. Это может включать процессы инноваций, операционные процессы и послепродажное обслуживание.

- Инновационные процессы разработка новых продуктов и услуг, исследования рынка, выявление новых возможностей.
- Операционные процессы производство, логистика, управление качеством, оптимизация цепочки поставок.
- Послепродажное обслуживание техническая поддержка, обработка возвратов, программы лояльности клиентов.
- Управление рисками выявление и минимизация рисков, связанных с бизнес-процессами и операциями.

Перспектива обучения и развития BSC. Перспектива обучения и развития в Сбалансированной системе показателей фокусируется на нематериальных активах организации, которые необходимы для долгосрочного успеха. Эта перспектива отвечает на вопрос: "Как мы можем продолжать улучшаться и создавать ценность?" Она признает важность инвестиций в человеческий капитал, системы и организационные процедуры. В рамках этой перспективы организации определяют ключевые области развития, которые позволят им достичь целей в других перспективах BSC. Это может включать развитие навыков сотрудников, улучшение информационных систем и совершенствование организационных процессов.

- Развитие человеческого капитала включает программы обучения и развития сотрудников, управление талантами, системы мотивации и удержания персонала.
- Информационный капитал фокусируется на развитии информационных систем, технологической инфраструктуры и инструментов для поддержки принятия решений.
- Организационный капитал охватывает корпоративную культуру, лидерство, согласование целей и командную работу в организации.
- Инновационный потенциал включает создание среды, способствующей инновациям, и развитие навыков креативного мышления у сотрудников.

Этапы успешного внедрения ССП

1) Определение стратегии. На этом этапе руководство компании формулирует четкую стратегию и определяет ключевые цели для каждой из четырех перспектив ССП. Важно, чтобы стратегия была понятна всем сотрудникам и отражала уникальные конкурентные преимущества компании.
2) Разработка показателей. Для каждой стратегической цели разрабатываются конкретные показатели эффективности (KPI). Эти

показатели должны быть измеримыми, достижимыми и напрямую связанными со стратегией компании.

3) Каскадирование целей. ССП распространяется на все уровни организации. Цели и показатели верхнего уровня трансформируются в конкретные задачи для отделов и сотрудников, обеспечивая согласованность действий всей компании.

4) Внедрение и мониторинг. Происходит интеграция ССП в систему управления компанией. Регулярный мониторинг показателей позволяет оценивать прогресс и вносить необходимые коррективы в стратегию и операционную деятельность.

Преодоление типичных проблем при внедрении ССП

- Сопротивление изменениям проведение информационных сессий, демонстрация преимуществ ССП, вовлечение сотрудников в процесс разработки показателей
- Сложность в определении показателей использование методологии SMART, проведение воркшопов с экспертами, итеративный подход к разработке KPI
- Отсутствие связи со стратегией регулярный пересмотр и корректировка показателей, использование стратегических карт для визуализации причино следственных связей.
- Недостаточная IT-поддержка инвестиции в специализированное обучение персонала, привлечение внешних консультантов при необходимости.

Заключение. Сбалансированная система показателей (BSC) представляет собой мощный инструмент стратегического управления, ориентированный на достижение комплексных целей организации. Она охватывает финансовые, клиентские, внутренние процессы и перспективу обучения и развития, обеспечивая целостный подход к оценке деятельности. Система BSC позволяет не только измерять финансовую эффективность, но и анализировать ключевые нематериальные аспекты, такие как удовлетворенность клиентов, оптимизация бизнес-процессов, развитие персонала и инновации, которые способствуют долгосрочному успеху компании.

Одним из значимых преимуществ BSC является ее гибкость и возможность адаптации к различным типам организаций и отраслей. Использование BSC требует не только формулирования четкой стратегии, но и каскадирования целей на все уровни, что способствует улучшению координации и вовлеченности сотрудников в достижение результатов. Также система помогает преодолевать общие проблемы внедрения, такие как сопротивление изменениям и недостаток IT-поддержки, благодаря интеграции с IT-решениями и поддержке обучения персонала.

В итоге, BSC позволяет организации быть более устойчивой и успешной на долгосрочной перспективе, обеспечивая реализацию комплексной стратегии и повышая конкурентоспособность на рынке.

Список использованные литературы

1. Внедрение сбалансированной системы показателей / Horvath & Partners; Пер. с нем. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. —
2. Каплан Роберт С., Нортон Дейвид П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. — 2-е изд., испр. и доп. / Пер. с англ. — М.: ЗАО «Олимп—Бизнес», 2003, 320 с.:
3. Смирнов А.В. Сравнительный анализ Balanced Scorecard и Key Performance Indicators // Экономический анализ: теория и практика. - 2020. - №
4. Иванов И.И., Петров П.П. Применение Balanced Scorecard в российских промышленных предприятиях // Вестник Московского университета. Серия 6: Экономика. - 2021. - № 2.
5. Машевская, О. В. Использование модели BSC в стратегическом управлении / О. В. Машевская. — Текст : непосредственный // Молодой ученый.—2014.—№20(79).—С.343-350.- URL:https://moluch.ru/archive/79/14167/
6. https://pqm-online.com/assets/files/lib/books/horvath.pdf
7. https://1c-predpriyatie-qlik.ivan-shamaev.ru/wp-content/uploads/2017/12/norton_kaplan_balanced_scorecard.pdf

Муратбаев М.К. - студент 4 курса группы ИРБ-221, СамИЭС
Руководитель: Усманова Н.М. – PhD., доцент и.о. кафедры «Менеджмента»

ВЛИЯНИЕ РЕКРУТМЕНТА НА ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация: В этом статьи рассматривается что такое рекрутмент. Виды, преимущество, эффективности рекрутеров. Какие имеет влияния рекрутер в предприятий и в чем различие между рукрутинговых агентств и других агентств для поиска и найма работников.

Ключевые слова: Рекрутмент, Executive search, Headhunting, Digital-рекрутинг, Скрининг**,** онбординг, оффер, отличия рекрутмента от других агентств.

Annotation: This article will talk about what recruiting is. Types, advantages, effectiveness of recruiters. What influence does a recruiter have in enterprises and how do recruiting agencies differ from other agencies for searching and hiring employees

Key words: Recruitment, Executive search, Headhunting, Digital recruiting, Screening, onboarding, offers, differences between recruitment and other agencies.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ishga yollash nima ekanligi muhokama qilinadi. Ishga qabul qiluvchilarning turlari, afzalliklari, samaradorligi. Ish beruvchi korxonalarga qanday ta’sir ko‘rsatadi va ishga yollash agentliklari xodimlarni qidirish va yollash bo‘yicha boshqa agentliklardan nimasi bilan farq qiladi?

Kalit so‘zlar: Ishga qabul qilish, Ijroiya qidiruvi, Headhunting, Raqamli ishga olish, Skrining, ishga qabul qilish, takliflar, ishga olish va boshqa agentliklar o‘rtasidagi farqlar.

Рекрутинг – сложный процесс, включающий в себя различные события и явления. Это включает в себя поиск, обработку и помощь кандидатам и соискателям в адаптации к новой должности. Сегодня ни один бизнес не может вестись без учета состояния человека.. А подбор персонала помогает правильно привлекать сотрудников – присоединиться к общему делу и стать частью команды, которая работает эффективно.

Подбор персонала – это процесс подбора сотрудников для компании любого размера – от небольшой семейной компании до крупной корпорации.. Подбор персонала – что это простыми словами? С французского языка слово «найм» переводится как «нанимать рабочих», однако этот процесс сложнее, чем просто поиск и найм рабочих.

Сегодня в нашей стране применяются разные методики подбора, некоторые из них пришли с запада — из европейских стран и США. Они оказались более эффективными, поэтому прижились и у нас. Иногда они заметно отличаются от традиционно принятых у нас способов. И они заметно расширили возможности кадровых служб, поэтому приравнивать рекрутмент к простому найму не стоит.

Существует следующие виды и задачи рекрутинга:

- **Линейный рекрутмент** — быстрое массовое привлечение кадров по базовым критериям;
- **Management Selection** – поиск сотрудников категории среднего управленческого звена и высококвалифицированных специалистов.
- Executive search – тот же Management Selection, но еще на уровень выше. ТОП-менеджеры, поиск которых требуют самых лучших инструментов рекрутинга, ведь речь идет о таких кадрах, которые, как правило, сами работу не ищут
- **Headhunting** или «охота за головами». Это те самые хедхантеры, про которых снимают фильмы. Их миссия — привлечение конкретного человека, переманивание его из другой компании. Работа таких hr-профессионалов — высший пилотаж, так как на кону не только большие деньги, но и репутация работодателя.
- **Digital-рекрутинг** – использование всех возможностей «электронного» подбора: соцсетей, платформ, мессенджеров и т.д.
- **Реферальный рекрутинг** – «сарафанное радио», подбор по рекомендациям. Бывает внутренним, когда в процесс вовлечены только сотрудники компании, или внешним, когда привлекают партнеров извне.
- **Скрининг** – простой рекрутинг, который используется для закрытия массовых позиций. Минимум критериев, групповые собеседования и большая текучка — картина для применения скрининга.

Посмотрим, из каких шагов состоит путь рекрутера для найма сотрудника:

1. Получение заявки от заказчика и проведение анализа вакансии: классический набор из конкретики по обязанностям, требованиям и условиям.

2. Разработка профиля должности и составление текста вакансии, написанного с учетом анализа портрета кандидата и вашего EVP[24].

3. Размещение вакансии на джоб-бордах, карьерной странице, профильных соцсетях, в мессенджерах.

4. Этап активного поиска кандидатов: просмотр резюме, первичные интервью.

5. Работа с заказчиком: презентация подходящих соискателей, технические интервью или проверка компетенций через тестовые задания.

6. Сбор обратной связи по проведенным собеседованиям и принятие финального решения по кандидатам.

7. Отправка оффера[25] финалисту и подтверждение его выхода на работу.

8. Прием, онбординг[26] и адаптация нового сотрудника.

Инструменты рекрутинга

Несколько инструментов подбора персонала, которые проверены временем, остаются эффективными и не теряют своей актуальности:

•**Интервью по компетенциям** — способ провести объективную оценку кандидата и обосновать перед заказчиком выбор именно этого человека, показав его слабые и сильные стороны.

•**Кейс-интервью** помогает «разговорить» молчунов на собеседовании и дает возможность «примерить» соискателя к реальным ситуациям будущей должности.

•**Программы искусственного интеллекта**, специальные платформы и чат-боты, собирающие кандидатов по соцсетям, группам, профессиональным сообществам, делают «черновую» работу и экономят время рекрутера.

В заключении можно отметить, что рекрутеры и другие агентства играют различные, но комплементарные роли в процессе найма работников.

Рекрутеры часто специализируются на заполнении конкретных и ключевых вакансий, концентрируя усилия на поиске кандидатов, которые наилучшим образом соответствуют как требованиям конкретной должности, так и культуре и стратегии компании. Этот подход обычно долгосрочный и включает тщательный отбор кандидатов, индивидуальные собеседования и оценку.

С другой стороны, агентства по набору персонала обеспечивают более широкий спектр услуг найма персонала, включая предоставление временных работников для непродолжительных проектов или для сезонных пиков в рабочей нагрузке. Они быстро реагируют на потребности клиентов, могут нанимать сотрудников на разные сроки и для широкого спектра должностей на всех уровнях.

Выбор между рекрутинговым агентством и штатным агентством зависит от конкретных потребностей организации, будь то поиск

[24] https://friend.work/blog/evp

[25] https://www.calltouch.ru/blog/glossary/offer/

[26] https://sendpulse.com/ru/support/glossary/user-onboarding

высококвалифицированных специалистов для долгосрочного сотрудничества или же потребность в оперативном заполнении временных позиций. Важно учитывать как бюджет и временные рамки, так и стратегические цели компании при выборе подходящего агентства для найма персонала

Рекрутмент является одним из ключевым фактором для развития новой компании. Потому что когда вы откроете новую компанию или начнёте новый бизнес вам понадобиться хорошие, опытные работники чтобы ваш бизнес не обанкротился или закрылся. Чтобы избегать от этих недоразумений вы можете нанять рекрутинговых агентов, они вам найдут хороших и опытных работников. Есть многие агентства для поиска и найма работников, но рекрутинговый агентства выделяются из них с своими некоторыми преимуществами. Например рекрутинговые агентства не только вам найдут хороших и опытных работников но и они их обучают их на работу и помогают адаптироваться в своей новой работе и рекрутеры берут все ответственность в себя.

Список использованных источников

1. https://www.klerk.ru/blogs/rosco/531551/
2. https://leaderg.ru/staty/chto-takoe-rekrutment/
3. https://rosco.su/consult/rekrutment-chto-eto/
4. https://peopleforce.io/ru/hr-glossary/recruitment
5. https://leaderg.ru/staty/chto-takoe-rekrutment/

Насиба Акбаржоновна Усманова – PhD., и.о. доцент.,кафедры «Менежмент» СамИЭС

Джамолова Хилола Исматиллаевна - студентка группы mn-221, СамИЭС

КАК ОРГАНИЗАЦИИ РАЗРАБАТЫВАЮТ СТРАТЕГИИ ДЛЯ ВЫХОДА НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ РЫНКИ

Annotatsiya: Tezisining mavzusi tashkilotlarning xalqaro bozorlar uchun chiqish strategiyalarini ishlab chiqishga bag‘ishlangan. Globalizatsiya sharoitida kompaniyalar chet elda o‘z faoliyatini kengaytirish uchun mos strategiyani tanlash zarurati bilan yuzlashadi. Asosiy strategiyalar, masalan, eksport, franshiza, qo‘shma korxonalar va bevosita investitsiyalar ko‘rib chiqiladi, shuningdek, chiqish metodini tanlashga ta’sir qiluvchi omillar: bozor sharoitlari, siyosiy holat va madaniy xususiyatlar tahlil qilinadi. Muvaffaqiyatli misollar tahlil qilinadi va xalqaro bozorlar uchun chiqish strategiyasini samarali optimallashtirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: chiqish strategiyalari, xalqaro bozorlar, globalizatsiya, kengayish, eksport, franshiza, qo‘shma korxonalar, bevosita investitsiyalar, bozor sharoitlari, madaniy xususiyatlar.

Аннотация: Тема тезиса посвящена разработке стратегий выхода организаций на международные рынки. В условиях глобализации компании сталкиваются с необходимостью выбора подходящей стратегии для

расширения своего присутствия за рубежом. Рассматриваются ключевые стратегии, такие как экспорт, франчайзинг, совместные предприятия и прямые инвестиции, а также факторы, влияющие на выбор метода выхода: рыночные условия, политическая ситуация и культурные особенности. Анализируются успешные примеры, даются рекомендации по оптимизации стратегии для эффективного выхода на международные рынки.

Ключевые слова: стратегии выхода, международные рынки, глобализация, расширение, экспорт, франчайзинг, совместные предприятия, прямые инвестиции, рыночные условия, культурные особенности

Abstract: The thesis topic is dedicated to the development of strategies for organizations to enter international markets. In the context of globalization, companies face the need to choose the right strategy for expanding their presence abroad. Key strategies are discussed, such as export, franchising, joint ventures, and direct investments, as well as factors influencing the choice of the exit method: market conditions, political situation, and cultural peculiarities. Successful examples are analyzed, and recommendations for optimizing strategies for effective market entry are provided.

Keywords: exit strategies, international markets, globalization, expansion, export, franchising, joint ventures, direct investments, market conditions, cultural peculiarities.

В условиях глобализации и интеграции мировых рынков для многих организаций возникает необходимость расширения своего присутствия за рубежом. Выход на международные рынки открывает перед компаниями новые возможности для роста, увеличения прибыли и укрепления конкурентных позиций. Однако этот процесс требует тщательной подготовки и разработки правильной стратегии, которая бы соответствовала как внутренним возможностям компании, так и особенностям внешних рынков.

В данной работе рассматриваются основные стратегии выхода на международные рынки, такие как экспорт, франчайзинг, совместные предприятия и прямые инвестиции. Также анализируются факторы, влияющие на выбор стратегии, а также даются рекомендации по оптимизации стратегии выхода в условиях глобальной конкуренции.

Глобализация экономики предоставляет компаниям уникальные возможности для расширения своего бизнеса и освоения новых рынков. Выход на международные рынки позволяет не только увеличивать объемы продаж и диверсифицировать источники дохода, но и повышать устойчивость бизнеса к экономическим кризисам, так как зависимость от одного национального рынка уменьшается.

К тому же, конкуренция на международных рынках зачастую намного жестче, и компании сталкиваются с необходимостью адаптировать свои продукты и услуги под специфические требования разных стран. Это требует от бизнеса гибкости, быстроты реакции и способности к инновациям. Выбор стратегии выхода на международный рынок зависит от множества факторов, включая рыночные условия, цели компании, ее ресурсы, уровень конкуренции

и политическую ситуацию в целевых странах. Рассмотрим основные стратегии: Экспорт является одной из самых простых и распространенных форм выхода на международный рынок. Это стратегический шаг для компаний, которые хотят минимизировать риски и затраты, связанные с освоением иностранных рынков. Экспорт может быть прямым (когда компания напрямую продает свою продукцию зарубежным клиентам) и косвенным (через посредников, таких как экспортные компании или дистрибьюторы). Преимущества этого подхода включают низкие стартовые затраты, меньшие риски и возможность тестировать новый рынок без необходимости значительных инвестиций. Однако экспорт требует качественной логистики и учета торговых барьеров, таких как таможенные пошлины и налоговые регулирования.

Франчайзинг — это модель, при которой организация передает право использования своего бренда, технологий и бизнес-процессов местным партнерам (франчайзи). Это дает возможность компании расширять свои рынки с минимальными рисками и затратами, так как большую часть ответственности за ведение бизнеса несет франчайзи. Франчайзинг широко используется в индустриях, таких как общественное питание, ритейл, и гостиничный бизнес. Однако успешное применение франчайзинга требует сильного бренда и унифицированных процессов, а также тщательной проверки партнеров и их способности поддерживать стандарты качества. Совместные предприятия представляют собой стратегию, при которой компания объединяет свои усилия с местным партнером для ведения бизнеса на новом рынке. Это позволяет разделить риски, получить доступ к местным ресурсам и знаниям, а также облегчить выход на рынок, соблюдая местные законы и требования. Совместные предприятия часто выбираются, когда прямые инвестиции невозможны или слишком рискованны. В то же время, недостатки этой стратегии включают сложности в управлении и возможные конфликты интересов между партнерами.

Прямые инвестиции включают создание собственных подразделений или дочерних компаний в целевой стране. Это наиболее капиталоемкая стратегия, которая требует значительных финансовых вложений, но она также дает наибольшие возможности для контроля над бизнесом. Прямые инвестиции позволяют значительно углубить присутствие на рынке, контролировать производство и маркетинг, а также уменьшать зависимость от внешних партнеров. Однако эта стратегия сопряжена с высокими рисками, такими как политическая нестабильность, законодательные ограничения и валютные колебания.

Одним из ключевых факторов, влияющих на выбор стратегии, являются рыночные условия в целевой стране. Например, если рынок насыщен конкурентами, то компания может предпочесть стратегию франчайзинга или совместного предприятия, чтобы воспользоваться местными знаниями и сетями. Если же рынок только начинает развиваться, экспорт или прямые инвестиции могут быть более выгодными.

Политическая стабильность в целевой стране — важный фактор при

принятии решения о выходе на рынок. В странах с высокими политическими рисками компании чаще всего выбирают менее капиталоемкие и более гибкие стратегии, такие как экспорт или франчайзинг. Культурные различия также могут существенно повлиять на стратегию выхода. Например, в странах с сильными культурными отличиями компаниям может быть сложнее внедрить свой продукт, что делает более привлекательным выбор местных партнеров через совместные предприятия или франчайзинг. Адаптация продукта под местные предпочтения и требования — важный этап международной экспансии.

Организация, принимающая решение о выходе на международный рынок, должна учитывать свои финансовые и организационные ресурсы. Прямые инвестиции требуют значительных капиталовложений и ресурсов для создания инфраструктуры, в то время как экспорт или франчайзинг требуют меньших затрат и могут быть более подходящими для компаний с ограниченными ресурсами. Многие крупные компании успешно применяют различные стратегии выхода на международные рынки. Например, McDonald's использует модель франчайзинга для глобального расширения, что позволило компании создать обширную сеть ресторанов по всему миру с минимальными рисками. В свою очередь, компания Coca-Cola использует стратегию прямых инвестиций для обеспечения контроля над своим производством и распределением продукции в разных странах. Примером успешного совместного предприятия является компания Starbucks, которая в некоторых странах (например, в Китае) открывает магазины через совместные предприятия с местными партнерами, чтобы адаптировать свой бизнес к локальным условиям.

Для эффективного выхода на международные рынки организациям рекомендуется:

- проводить детальный анализ целевых рынков, включая экономические, политические и культурные особенности.
- оценивать риски и возможности различных стратегий и выбирать оптимальную, исходя из доступных ресурсов.
- разрабатывать гибкую стратегию, которая позволит быстро адаптироваться к изменениям на рынке.
- учитывать возможные правовые и нормативные барьеры, такие как торговые ограничения, налоги и требования к сертификации продукции.
- использовать опыт успешных компаний, ориентированных на международные рынки, для минимизации ошибок и улучшения стратегии.

Выход на международные рынки является важным этапом развития для многих компаний. Разработка эффективной стратегии выхода зависит от множества факторов, включая рыночные условия, политическую ситуацию и культурные особенности целевых стран. Компании должны внимательно подходить к выбору стратегии, чтобы обеспечить успешную экспансию и минимизировать риски. Правильный выбор стратегии позволяет не только увеличить прибыль, но и повысить конкурентоспособность компании на глобальной арене.

Список использованной литературы:

1. Бухарова, Е.А. Цифровизация образования: концепции, подходы и инструменты. – Москва: Научное издательство, 2022.
2. Иванов, И.И., Петров, П.П. Современные технологии в образовании: тенденции и перспективы // Образование и наука. – 2021. – №3. – С. 45–58.
3. Козлова, Н.В. Инновационные подходы к управлению образовательными учреждениями. – Санкт-Петербург: Изд-во «Просвещение», 2020.
4. Смирнов, А.А. Влияние цифровизации на эффективность образовательного процесса // Управление образованием. – 2022. – №5. – С. 30–40.
5. Шмидт, О.Р. Модернизация системы образования через цифровые технологии. – Екатеринбург: Университетское издательство, 2023.

Ахтамова Мохигул Эркиновна - PhD, и/о доцент кафедры «Менеджмент» Самаркандский институт экономики и сервиса
Синько Юлианна Викторовна - студентка мн-223 группы факультета «Бухгалтерский учет и Менеджмент» Самаркандский институт экономики и сервиса

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ И БЕНЧМАРКИНГА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: *Данная статья посвящена актуальной проблеме современного менеджмента – управлению качеством продукции и услуг с помощью инструментария бенчмаркинга. В статье будет рассмотрен широкий спектр вопросов, связанных с понятием и сущностью бенчмаркинга, видами бенчмаркинга, примеры успешного применения бенчмаркинга, а также проблемами и ограничениями бенчмаркинга. Цель данной статьи заключается в демонстрации практической важности бенчмаркинга для улучшения конкурентоспособности организаций.*

Ключевые слова: *бенчмаркинг, управление качеством, конкурентоспособность, анализ, сравнение, улучшение процессов.*

Annotatsiya: *Ushbu maqola zamonaviy menejmentning dolzarb muammosiga – benchmarking vositalaridan foydalangan holda mahsulot va xizmatlar sifatini boshqarishga bag‘ishlangan. Maqolada benchmarking tushunchasi va mohiyati, benchmarking turlari, benchmarkingni muvaffaqiyatli qo‘llash misollari va benchmarking muammolari va cheklovlari bilan bog‘liq keng ko‘lamli masalalar ko‘rib chiqiladi. Ushbu maqolaning maqsadi tashkilotlarning raqobatbardoshligini yaxshilash uchun benchmarkingning amaliy ahamiyatini namoyish etishdir.*

Kalit so‘zlar: *benchmarking, sifat menejmenti, raqobatbardoshlik, tahlil qilish, taqqoslash, jarayonlarni takomillashtirish.*

Abstract: *This article is devoted to an urgent problem of modern management*

– quality management of products and services using benchmarking tools. The article will cover a wide range of issues related to the concept and essence of benchmarking, types of benchmarking, examples of successful use of benchmarking, as well as problems and limitations of benchmarking. The purpose of this article is to demonstrate the practical importance of benchmarking to improve the competitiveness of organizations.

Keywords: *benchmarking, quality management, competitiveness, analysis, comparison, process improvement.*

Бенчмаркинг – это мощный инструмент управления, позволяющий организациям сравнивать свои процессы и результаты с лучшими в отрасли и внедрять передовые практики. В контексте современных реформ в Узбекистане, направленных на модернизацию экономики и повышение конкурентоспособности, тема бенчмаркинга приобретает особую актуальность. Для поддержки развития бенчмаркинга в Узбекистане создан Указ Президента Республики Узбекистан, от 16.08.2024 г. № УП-111 «О мерах по обеспечению стабильности, повышению качества и эффективности правового регулирования общественных отношений.» Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по обеспечению стабильности, повышению качества и эффективности правового регулирования общественных отношений» (далее – Указ) является важным документом, направленным на совершенствование правовой системы страны. Он отражает стремление государства создать более стабильную и предсказуемую правовую среду, способствующую развитию бизнеса, защите прав граждан и повышению качества жизни населения. Указ охватывает широкий спектр вопросов, связанных с правовым регулированием. Вводится обязательная оценка регуляторного воздействия (ОРВ) для новых нормативно-правовых актов. Это позволит оценить потенциальные экономические, социальные и иные последствия принимаемых решений и минимизировать негативное воздействие на бизнес и граждан. Предусмотрены меры по упрощению административных процедур и снижению административной нагрузки на бизнес. Также уделяется внимание повышению качества законодательной техники, что позволит сделать законы более понятными и доступными для граждан и бизнеса. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по обеспечению стабильности, повышению качества и эффективности правового регулирования общественных отношений» является важным шагом на пути к созданию современной и эффективной правовой системы. Реализация положений Указа позволит повысить инвестиционную привлекательность страны, улучшить бизнес-среду и защитить права граждан.

В условиях рыночной экономики вопрос качества выступает ключевым элементом, способствующим улучшению жизненного уровня, а также обеспечению экономической, социальной и экологической безопасности. Качество представляет собой многогранное понятие, которое отражает эффективность различных аспектов деятельности, включая стратегическое планирование, организацию производственных процессов, маркетинг и другие элементы. Качество продукции является ключевым элементом всей системы

управления качеством. Качество товара представляет собой совокупность его свойств и характеристик, которые определяют, насколько хорошо он удовлетворяет потребности потребителя в соответствии с его назначением.

Данную тему изучали ряд известных ученых. К примеру, Арманд В. Фейгенбаум — известный американский эксперт, который приобрел мировую известность благодаря разработке концепции всеобъемлющего управления качеством. Он является академиком и ранее занимал пост президента Американского общества по качеству (ASQ). В 1951 году по инициативе издательства McGraw-Hill (Нью-Йорк) Фейгенбаум выпустил свою первую книгу под названием «Контроль качества: принципы, практика и администрирование», которая в тот период стала весьма популярной. В 1961 году было выпущено второе издание, озаглавленное «Комплексный контроль качества», которое было переведено на множество языков. Публикация 1983 года была переведена на русский язык и издана в СССР в 1986 году издательством «Экономика» под названием «Контроль качества продукции». Согласно А. Фейгенбауму, высшее руководство компании должно в первую очередь сосредоточиться на обеспечении качества, что представляет собой одну из ключевых задач в области управления. А. Фейнгенбаум под Всеобщим контролем качества подразумевал концепцию, позволяющую решать вопросы, касающиеся качества продукции и ее стоимости, с учетом интересов потребителей, производителей и дистрибьюторов. Он также утверждал, что качество представляет собой «образ мышления», который является ключевым требованием и должен оцениваться не только на этапе завершения производства изделия, но и на каждом этапе его разработки.[27]

В работах таких исследователей, как Эдвард Деминг, Филипп Кросби и Каору Исикава, были заложены первые теоретические основы бенчмаркинга, доступные широкой аудитории. Термин «бенчмаркинг» начинает обретать свои научные характеристики лишь в 1980-х годах. Основателями данного направления считаются такие исследователи, как Г. Ватсон, Дж. Шотмиллер, Х. Дж. Харрингтон, Р. Кемп, М. Заири и другие. Термин "бенчмаркинг" был введен в 1972 году в Институте стратегического планирования в Кембридже (США). Он образован от двух английских слов: «bench» (что переводится как «скамья», «уровень») и «mark» (означающее «знак», «отметка»). В то время этот термин понимался как «эталонное сравнение». Тем не менее, данное выражение не полностью передает изначальный смысл термина. Важно отметить, что бенчмаркинг ориентирован на практическое использование уже существующих решений, а не на простое сравнение аналогичных процессов в исследуемых организациях. Сравнение, безусловно, является важным элементом бенчмаркинга, однако на практике оно рассматривается лишь как часть более широкого процесса улучшения организации.

Существуют различные интерпретации многогранного термина

[27] Гарипова, А. И. Концепция А. Фейгенбаума как новая философия в области управления предприятием / А. И. Гарипова, Д. В. Юдина, А. И. Чернова. — Текст : непосредственный // Актуальные вопросы экономики и управления : материалы V Междунар. науч. конф. (г. Москва, июнь 2017 г.). — Москва : Буки-Веди, 2017. — С. 107-109. — URL: https://moluch.ru/conf/econ/archive/222/12481/ (дата обращения: 02.11.2024).

"бенчмаркинг". Роберт К. Кэмп, руководитель Глобальной сети бенчмаркинга, утверждает, что «Бенчмаркинг представляет собой процесс сравнения продукции, услуг, показателей эффективности и производственного опыта компании, осуществляющей анализ, с аналогичными аспектами компании, занимающей лидирующие позиции на рынке. Результаты такого сравнения затем применяются для улучшения работы компании, проводящей анализ. Следует подчеркнуть, что сравнение может проводиться не только с другими организациями, но и внутри самой компании на уровне ее подразделений.» Р. Кэмп первым выделил практическую сторону бенчмаркинга, подчеркивая, что стратегический смысл этого процесса заключается в улучшении работы компании. Хотя простое сравнение с лидером позволяет получить статистические и аналитические данные, именно практическое применение сравнительной информации для устранения недостатков в деятельности организации является основной целью бенчмаркинга.[28]

Существует четыре категории бенчмаркинга:

1. Внутренний. Сравнение бизнес-процесса с аналогичным процессом в рамках компании.
2. Конкурентный. Сравнительный анализ продукта (услуги, процесса или метода) в контексте взаимодействия между двумя соперничающими сторонами.
3. Функциональный. Сравнение с аналогичными практиками выполнения схожих функций в других отраслях промышленности.
4. Общий. Охватывает несвязанные бизнес-процессы или функции, которые могут быть выполнены схожими методами.

Также необходимо подчеркнуть, что технология бенчмаркинга включает в себя применение множества методов, таких как аутсорсинг кадров, компьютерное моделирование, анализ коммуникационных сетей, а также социологические подходы, включая проведение фокус-групп, социологических опросов и анкетирование как постоянного, так и временного персонала.

Следует отметить, что к большому сожалению, бенчмаркинг, как инструмент повышения эффективности и качества, не получил еще широкого распространения в Узбекистане. Во-первых, недостаток опыта имеет важный показатель в данной проблеме. Многие предприятия в Узбекистане имеют ограниченный опыт внедрения и использования современных инструментов управления, включая бенчмаркинг. Отсутствие необходимых знаний и навыков у сотрудников является существенным барьером. Во-вторых, в традиционной экономике Узбекистана преобладает командно-административный стиль управления, где сравнение с другими компаниями не поощряется, отсюда образуется отсутствие культуры сравнительного анализа. Также, многие предприятия не готовы делиться своей информацией, что затрудняет проведение бенчмаркинговых исследований. Но самой главной причиной низкого развития бенчмаркинга на сегодняшний день, является

[28] https://kpfu.ru/portal/docs/F_326874464/posobie.bench.itog.2016.pdf

отсутствие развитой инфраструктуры консалтинговых услуг и бизнес-ассоциаций затрудняет доступ к экспертной помощи в области бенчмаркинга.

Для выявления данных проблем, можно сравнить развитие бенчмаркинга в Узбекистане и развитие бенчмаркинга в других странах. К примеру, с США. В Соединенных Штатах была основана Международная ассоциация бенчмаркинга, объединяющая десятки тысяч компаний, занимающихся обменом опытом. В рамках этой ассоциации функционирует Биржа бенчмаркинга (The Benchmarking Exchange — TBE), которая, среди прочего, ежегодно предоставляет информацию о бизнес-процессах, наиболее активно исследуемых в области бенчмаркинга. Ежегодно TBE публикует информацию о компаниях, которые наиболее активно участвуют в системе бенчмаркинга в качестве поставщиков достижений. Этот список компаний обладает не меньшей престижностью, чем перечень успешных организаций или компаний с наивысшими темпами роста. Тенденции развития бенчмаркинга в Узбекистане на сегодняшний день тоже старается не отставать от западных стран. Все больше предприятий начинают осознавать важность бенчмаркинга и предпринимают первые шаги в этом направлении. Государственные предприятия, особенно в таких отраслях, как энергетика и коммунальные услуги, проявляют наибольший интерес к бенчмаркингу. Отечественные компании все чаще участвуют в международных проектах по бенчмаркингу, что способствует обмену опытом и повышению квалификации специалистов. Правительство Узбекистана, в свою очередь, предпринимает определенные шаги для поддержки развития бенчмаркинга, включая создание соответствующих программ и инициатив.

Основные операции бенчмаркинга должны выполняться в соответствии с установленными принципами поведения, которым обязана следовать организация, осуществляющая бенчмаркинг. В этой связи для российских компаний целесообразно ориентироваться на Европейский кодекс поведения в области бенчмаркинга.

Таблица основных положений Европейского кодекса и их интерпретация.[29]

Принцип подготовки	Требует детальной подготовки организации к процессу бенчмаркинга, включая разработку анкет и планирование визитов на предприятие партнера, а также обеспечение юридической поддержки данного процесса.
Принцип контакта	Предполагает соблюдение корпоративной культуры партнеров по бенчмаркингу, согласование методов передачи информации и получение согласия физических лиц на использование их фамилий и контактных данных как в запросах, так и в публичных обсуждениях.

[29] Данная таблица разработана автором.

Принцип взаимообмена	Предоставляет возможность обмена информацией с партнером по бенчмаркингу при условии соблюдения законных и этических норм.
Принцип конфиденциальности	Рассматривает данные, собранные в процессе бенчмаркинга, как конфиденциальные, что исключает возможность их передачи третьим лицам без предварительного согласия партнера по бенчмаркингу.
Принцип использования	Существует предположение, что данные, собранные в процессе бенчмаркинга, будут применяться исключительно для целей, согласованных с партнером по бенчмаркингу. Для использования имени партнера, а также полученных данных или анализируемой деятельности необходимо предварительное согласие данного партнера.
Принцип легальности	Предполагает применение исключительно легальных способов сбора информации.
Принцип взаимоотношений с конкурентами	Предполагается внедрение дополнительных принципов, касающихся обоих участников бенчмаркинга в контексте взаимодействия с действующими и потенциальными конкурентами. К числу этих принципов относятся: соблюдение антимонопольного законодательства, защита конфиденциальной информации, а также ясное определение объема и методов сбора данных.
Принцип понимания и согласия	Предполагает согласование с партнером по бенчмаркингу в отношении применения предоставленных данных.

Использование указанных принципов и методов бенчмаркинга узбекскими компаниями будет способствовать улучшению взаимопонимания между местными и иностранными организациями, что, в свою очередь, создаст возможности для применения передового зарубежного опыта с целью оптимизации производственно-хозяйственной деятельности отечественных предприятий.

В качестве заключения можно сделать следующие выводы. Бенчмаркинг представляет собой не только инструмент, но и стратегический подход, который дает возможность организациям не только достигать, но и опережать своих соперников. Систематическое сопоставление с лидерами отрасли позволяет компаниям выявлять свои недостатки и разрабатывать действенные меры для их устранения. В данной статье мы рассмотрели ключевые аспекты бенчмаркинга и его роль в системе управления качеством. Было показано, что бенчмаркинг – это не разовый акт, а непрерывный процесс, требующий

активного участия всех уровней организации. Тем не менее, следует учитывать, что бенчмаркинг представляет собой лишь один из инструментов, доступных менеджеру. Для достижения долгосрочного успеха необходимо интегрировать его с другими подходами к управлению качеством, такими как Six Sigma, теория ограничений и другие методы.

Список литературы:

1. Джуран, Дж. М.. Руководство по качеству. — М.: Альпина Паблишер, 2014.
2. Деминг, У. Э.. Выход из кризиса. Новая экономическая теория для трансформации индустрии. — М.: Альпина Паблишер, 2012.
3. Исогаи, К.. Система глубокого проникновения в качество. — М.: Альпина Паблишер, 2012.
4. Богданов, А. А.. Бенчмаркинг как инструмент повышения конкурентоспособности предприятий. – М.: Издательство МГУ, 2018.
5. Капустин, В. Н.. Управление качеством: теория и практика. – СПб.: Питер, 2019.
6. Коротков, Э. М.. Стратегический менеджмент качества. – М.: Экономика, 2017.
7. https://autsorsing-personala.ru/stati/benchmarking-i-ego-osobennosti-v-rossii
8. https://vuzlit.com/1530888/perspektivy_benchmarkinga_rossii
9. https://economy-ru.com/upravlenie-kachestvom-menedjment/opyit-ssha-oblasti-organizatsii-68438.html
10. https://moluch.ru/conf/econ/archive/222/12481/
11. https://studbooks.net/1501580/menedzhment/tvorcheskiy_strategicheskiy_benchmarking_dannym_gregora_vatsona_pochetnogo_chlena_rossiyskogo_kluba_benchmarkinga
12. https://bstudy.net/880711/ekonomika/printsipy_benchmarkinga
13. https://kpfu.ru/portal/docs/F_326874464/posobie.bench.itog.2016.pdf
http://itim.bsu.by/grodno/images/files/0287.pdf

Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по обеспечению стабильности, повышению качества и эффективности правового регулирования общественных отношений» от 16.08.2024.

Усманова Нигина - PhD, доцент и.о. СамИЭС
Синько Юлианна - студентка группы мн-223 СамИЭС

РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В СНИЖЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ

Аннотация: Актуальность проблемы экологической безопасности обуславливает необходимость поиска эффективных механизмов управления экологическими рисками. Данный тезис посвящен исследованию роли экологического менеджмента как одного из ключевых инструментов снижения

таких рисков. В работе проводится анализ теоретических основ экологического менеджмента, рассматриваются его основные функции и принципы. На основе анализа практических примеров отечественных и зарубежных предприятий выявляются наиболее эффективные инструменты и методы экологического менеджмента, позволяющие минимизировать негативное воздействие на окружающую среду и обеспечить устойчивое развитие.

Ключевые слова: экологический менеджмент, экологические риски, устойчивое развитие, снижение негативного воздействия, экологическая безопасность.

Annotation: The urgency of the problem of environmental safety necessitates the search for effective mechanisms for managing environmental risks. This thesis is devoted to the study of the role of environmental management as one of the key tools for reducing such risks. The paper analyzes the theoretical foundations of environmental management, examines its main functions and principles. Based on the analysis of practical examples of domestic and foreign enterprises, the most effective tools and methods of environmental management are identified to minimize the negative impact on the environment and ensure sustainable development.

Keywords: environmental management, environmental risks, sustainable development, reduction of negative impact, environmental safety.

В последние годы наблюдается нарастание проблем, связанных с загрязнением окружающей среды, усиливающейся конкуренцией на рынке за доступ к природным ресурсам, ограниченностью этих ресурсов и необходимостью сохранения биоразнообразия.

Экологический риск представляет собой вероятность появления негативных изменений в экосистеме или отдалённых неблагоприятных последствий, которые могут возникнуть в результате негативного воздействия на окружающую среду. Экологический риск может возникать в результате чрезвычайных ситуаций, связанных с природными, антропогенными и техногенными факторами. Экологические риски проявляются в результате возникновения определенных событий (факторов), таких как чрезвычайные ситуации, как природного, так и техногенного происхождения. В связи с этим экологические риски делятся на две основные категории: риски, связанные с природными явлениями, и риски, вызванные деятельностью человека (техногенные риски). Экологические риски, возникающие в результате природных факторов, связаны с возможностью возникновения различных неблагоприятных природных явлений, включая землетрясения, лесные пожары, наводнения и другие. Техногенные экологические риски, в свою очередь, возникают в результате аварий на промышленных объектах, а также на предприятиях, занимающихся опасными химическими процессами. Экологические риски, возникающие как в результате природных явлений, так и в результате человеческой деятельности, не существуют в полной изоляции друг от друга.

Некоторые природные катастрофы способны вызвать разрушение

объектов, связанных с опасными производственными процессами, что, в свою очередь, может привести к техногенным авариям. С другой стороны, человеческая деятельность зачастую увеличивает вероятность возникновения стихийных бедствий. Экологический риск часто поддается управлению, и его уровень можно и необходимо корректировать. Основная цель управления экологическими рисками заключается в нахождении баланса между выгодами, получаемыми от хозяйственной деятельности, и потенциальными потерями, которые могут возникнуть в результате этой деятельности. Процесс управления экологическими рисками включает в себя принятие решений, направленных на снижение негативного воздействия на окружающую среду и здоровье человека. Фундаментом для создания системы управления рисками служит концепция приемлемого риска.

Экологический менеджмент играет ключевую роль в современном мире, где вопросы охраны окружающей среды приобретают все большую актуальность. Он представляет собой систематический подход к управлению организацией, направленный на минимизацию негативного воздействия на окружающую среду и обеспечение устойчивого развития. **Экологический менеджмент – это система управления, направленная на минимизацию негативного воздействия хозяйственной деятельности на окружающую среду и на обеспечение рационального использования природных ресурсов.**

Это не просто набор правил, а комплексный подход, охватывающий все аспекты деятельности организации, от производства до утилизации отходов. Экологический менеджмент позволяет идентифицировать потенциальные экологические угрозы и разрабатывать эффективные меры по их предотвращению, также позволяет организациям соответствовать все более строгим экологическим нормам и требованиям. Следует отметить, что экологически ответственные компании пользуются большим доверием у потребителей, инвесторов и партнеров. Экологический менеджмент также часто приводит к снижению затрат на производство, энергопотребление и утилизацию отходов.

1-таблица

Сравнительная таблица производственных отходов Узбекистана и России.[30]

Страна	Количество отходов в год	Название предприятия	Количество отходов предприятия в год	Процент токсич-ных отходов	Состав отходов
Узбекистан	7 млн. тонн	Алмалыкский горно-металлургический комбинат	1.3 млн тонн	14%	Медь, вольфрам, цинк.

[30] Данная таблица разработана автором

		Ангренское угольное месторождение	300.000 тонн шлаков	5-6%	Фоспогип с сера, лингин
Россия	около 70 млн тонн	Кузнецкий бассейн в Кемеровской области.	Около 1,5 млн. тонн	36,2%	Азот, углерод, сернистый анигидрид
		Сибирская угольная энергетическая компания	623 261 тонн	30%	мышьяк, барий, ртуть, магний

В данной таблице приведена информация о том, какое количество токсичный и обычных отходов в год образуется на различных предприятиях в Узбекистане и в России. Исходя из данных таблицы, можно сделать вывод, что Узбекистан вырабатывает большое количество отходов, но не такое большое по сравнению с Россией. Узбекистан всячески пытается найти решение данной проблемы.

На сегодняшний день серьезной проблемой является дефицит специализированной техники, необходимой для переработки и транспортировки отходов. Вследствие нехватки запасных частей и недостаточного обновления автопарка, образующиеся бытовые отходы не вывозятся в установленные сроки. Это, в свою очередь, приводит к загрязнению городских и сельских территорий. В последние годы для решения возникшей проблемы было приобретено около 150 мусоровозов компании «DAEWOO», а также организовано производство и изготовлено свыше 13 тысяч контейнеров для раздельного сбора отходов. С 1998 года при поддержке Всемирного банка и Европейского банка реконструкции и развития реализуется проект «Усовершенствование системы санитарной очистки Ташкента».[31]

В заключение можно сказать, что экологический менеджмент является одним из ключевых инструментов для обеспечения устойчивого развития Узбекистана. Экологический менеджмент – это стратегический подход к управлению организацией, направленный на минимизацию негативного воздействия на окружающую среду и обеспечение устойчивого развития. Он не является просто набором правил или процедур, а представляет собой философию управления, которая пронизывает все аспекты деятельности предприятия. Его успешное внедрение требует совместных усилий государства, бизнеса и общества.

Список литературы:

1. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/43587/1/kie_2016_01_41.pdf
2. Виды массовых мероприятий - Усманова Н.М.
3. Николас Стерн: "Стерн обзор: Экономика изменения климата"

[31] https://sreda.uz/rubriki/ecoriski/yekologicheskie-riski-dlya-strany-ot-globalnyx-do/

4. Голуб А.А., Булатов А.С.: "Основы экологического менеджмента".
5. Бринчук М.М.: "Экологический менеджмент и аудит".

Хасанов А.И. – студент 4 курса группы ИРБ- 221, СамИЭС
Руководитель: Усманова Н.М. – PhD., доцент и.о. кафедры «Менеджмента»

KPI В ОПЫТАХ СТРАНАХ АЗИИ

Аннотация: В странах Азии особенности KPI связаны с культурными и экономическими факторами. Азиатские подходы к KPI часто акцентируют коллективные результаты, уважение к иерархии и гармонию в команде. Эти аспекты формируют уникальные модели оценки эффективности в Японии, Китае, Южной Корее и других странах региона, где KPI учитывают не только индивидуальные достижения, но и вклад в общие цели команды.

Ключевые слова: KPI, культура, успех, цели, Кайдзен, Гуаньси, качество, процесс, ответственность, Чеболи, инновации, технология, анализ.

Annotation: In Asian countries, KPI features are related to cultural and economic factors. Asian approaches to KPIs often emphasize collective performance, respect for hierarchy, and team harmony. These aspects shape unique performance appraisal models in Japan, China, South Korea, and other countries in the region, where KPIs consider not only individual achievements but also contributions to overall team goals.

Keywords: KPI, culture, success, goals, Kaizen, Guanxi, quality, process, responsibility, Chaebol, innovation, technology, analysis.

Annotatsiya: Osiyo mamlakatlarida KPI xususiyatlari madaniy va iqtisodiy omillar bilan bog‘liq. KPIga Osiyo yondashuvlari ko‘pincha jamoaviy natijalar, ierarxiyani hurmat qilish va jamoaviy uyg‘unlikni ta’kidlaydi. Bu jihatlar Yaponiya, Xitoy, Janubiy Koreya va mintaqaning boshqa mamlakatlarida samaradorlikni o‘lchashning noyob modellarini tashkil etadi, bunda KPI nafaqat individual yutuqlar, balki jamoaning umumiy maqsadlariga qo‘shgan hissasini ham hisobga oladi.

Kalit so‘zlar: KPI, madaniyat, muvaffaqiyat, maqsad, Kayzen, Guanxi, sifat, jarayon, mas'uliyat, Chaebol, innovatsiya, texnologiya, tahlil.

Результаты исследование

При анализе KPI в странах Азии критически важно учитывать культурный контекст. В отличие от западных стран, где индивидуальные достижения часто стоят на первом месте, многие азиатские культуры придают большее значение коллективному успеху и гармонии в команде. Это отражается на выборе и интерпретации KPI.

В Азии показатели KPI отражают уникальные культурные и корпоративные ценности, выделяясь лояльность и уважение к иерархии. В Японии и Южной Корее, например, KPI часто ориентированы на коллективный вклад и долгосрочные цели, а не только на личные результаты, как в западных странах. В Китае показатели KPI могут учитывать показатели, связанные с инновациями и адаптацией к быстро меняющейся экономике.

Азиатские компании также делают акцент на качество работы, профессиональный рост сотрудников и их преданность компании, что усиливает стабильность и снижает текучесть кадров.

Мы можем привести следующие примеры, в Японии концепция "**кайдзен**" (изменение к лучшему) глубоко укоренена в корпоративной культуре. Поэтому KPI часто фокусируются не только на конечных результатах, но и на процессе постоянного совершенствования. В Китае, с другой стороны, KPI могут быть тесно связаны с концепцией "гуаньси" (социальные связи), что приводит к включению показателей, оценивающих развитие деловых отношений и сетей.

Кайдзен – это японская философия и практика, которая фокусируется на постоянном совершенствовании всех аспектов жизни и деятельности.

Основные принципы системы:

Непрерывность: Улучшения происходят маленькими шагами, но постоянно.

Коллективная ответственность: В кайдзен участвуют все сотрудники компании, от руководства до рядовых исполнителей.

Фокус на процессе: Внимание уделяется не только результату, но и самому процессу его достижения.

Уважение к людям: Каждый сотрудник имеет ценные идеи и должен быть вовлечен в процесс улучшений.

Элиминация потерь: Цель кайдзен – устранить все виды потерь, которые препятствуют эффективной работе.

Гуаньси - это более глубокий смысл и играет ключевую роль в китайской культуре и бизнесе. Болле широкое понимание о термине **гуаньси.**

Гуаньси - это система взаимосвязей между людьми, основанная на доверии, взаимной помощи и обязательствах. Эти связи могут строиться на основе родства, дружбы, совместной работы или других общих интересов.

В основе гуаньси лежит принцип взаимной выгоды. Люди, связанные гуаньси, оказывают друг другу услуги и поддержку, ожидая, что в будущем эти услуги будут возвращены.

Гуаньси – это долгосрочные отношения, которые требуют постоянного поддержания.

В китайском бизнесе личные отношения часто имеют большее значение, чем формальные контракты.

Особенности влияние KPI высше перечисленные государствы то есть в Китае, Японии и в Южной Корее.

Китайский подход на KPI. Государственное влияние в Китае государственное регулирование играет значительную роль в формировании KPI. Компании часто включают показатели, связанные с соответствием государственным планам и инициативам, таким как "Сделано в Китае 2025" или "Один пояс, один путь". Технологические инновации Китайские компании уделяют особое внимание KPI, связанным с технологическими инновациями. Это включает показатели, отражающие инвестиции в НИОКР (Научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы), количество патентов и

скорость внедрения новых технологий. Социальная ответственность в последние годы в Китае возросла важность KPI, связанных с корпоративной социальной ответственностью. Это включает показатели, отражающие вклад компании в решение экологических проблем и развитие местных сообществ.

Особенности

1. Важность гуанси
2. KPI для оценки отношений
3. Баланс количественных и качественных показателей

Японский подход на KPI. В Японии особое внимание уделяется KPI, связанным с качеством продукции и надежностью процессов. Это наследие философии кайдзен и системы производства Toyota. Компании отслеживают показатели дефектов, времени простоя оборудования и удовлетворенности клиентов с особой тщательностью. Эффективность рабочего процесса в Японских компаниях часто используют KPI, отражающие эффективность рабочего процесса. Это включает показатели продуктивности сотрудников, времени выполнения задач и оптимизации рабочего пространства. Концепция "5S" (сортировка, соблюдение порядка, содержание в чистоте, стандартизация, совершенствование) часто интегрируется в систему KPI. Долгосрочная перспектива в Японии отличие от западного подхода, фокусирующегося на краткосрочных результатах, японские компании часто используют KPI, отражающие долгосрочные цели. Это может включать показатели, связанные с развитием персонала, инвестициями в исследования и разработки, а также устойчивым ростом рыночной доли.

Особенности

1. Фокус на долгосрочных улучшениях
2. Командные KPI
3. Концепция "kaizen"

Южной Корейские подход на KPI. Инновации и технологии Южнокорейские компании уделяют большое внимание KPI, связанным с инновациями и технологическим прогрессом. Это включает показатели, отражающие инвестиции в НИОКР, количество патентов и скорость внедрения новых технологий в производство. Эффективность чеболей[32] уникальной особенностью южнокорейского бизнеса являются чеболи - крупные семейные конгломераты. Для них характерны KPI, отражающие синергию между различными подразделениями и эффективность вертикальной интеграции.

Глобальная экспансия учитывая экспортно-ориентированную экономику Южной Кореи, многие компании используют KPI, отражающие успех на международных рынках. Это может включать показатели доли рынка в различных странах, рост экспортных продаж и узнаваемость бренда на глобальном уровне. Скорость и гибкость в быстро меняющейся бизнес-среде Южной Кореи компании часто используют KPI, отражающие скорость реагирования на рыночные изменения и гибкость в адаптации стратегий. Это

[32] **Полугосударственные южнокорейские мегакорпорации**

может включать время вывода нового продукта на рынок или скорость перепрофилирования производственных линий.

Особенности

1. Высокая конкурентность
2. Детальные индивидуальные KPI
3. Акцент на инновациях

Инновации в области KPI в технологически развитых странах Азии

Технологически развитые страны Азии, такие как Южная Корея, Япония и Китай, являются лидерами в области инноваций KPI. Эти страны активно внедряют передовые технологии для более эффективного измерения и анализа производительности. Например, в Южной Корее многие компании используют системы искусственного интеллекта для анализа больших данных и автоматического расчета KPI в реальном времени.

1. AI-анализ. Использование искусственного интеллекта для обработки и анализа KPI.
2. IoT в KPI. Интеграция данных интернета вещей в системы оценки эффективности.
3. Блокчейн. Применение блокчейн технологий для обеспечения прозрачности KPI .
4. Большие данные. Использование больших данных для более точного определения и измерения KPI.

Заключение

Исходя из особенностей культурных различий, влияющих на выбор и интерпретацию KPI, показывает, что в странах Азии подход к измерению и оценке производительности сотрудников имеет уникальные аспекты, отражающие коллективные ценности и корпоративные цели, а также социальные и экономические реалии. В Японии, Южной Корее и Китае KPI ориентированы не только на личные достижения, но и на общую эффективность, долгосрочное развитие и вклад сотрудников в коллективный успех.

Для Японии характерна концепция "кайдзен", где акцент делается на процессах постоянного улучшения и коллективной ответственности. KPI здесь фокусируются на оптимизации рабочих процессов, уменьшении потерь, повышении качества продукции и поддержании порядка через методологию 5S. В Китае KPI зачастую отражают государственные приоритеты, поддержание и укрепление деловых отношений через систему "гуаньси", а также технологические инновации и социальную ответственность. Южнокорейские компании ставят во главу угла инновации, технологическое развитие и эффективность чеболей, а также стремятся к успешной глобальной экспансии, уделяя внимание скорости и гибкости реагирования на изменения рынка.

Инновации в области KPI играют важную роль в технологически развитых азиатских странах. Системы искусственного интеллекта, IoT, блокчейн и большие данные внедряются в оценку KPI, что позволяет достигать более точных, прозрачных и адаптируемых результатов. Эти

технологии способствуют оперативному анализу данных, обеспечивают безопасность и прозрачность в оценке эффективности и дают компаниям возможность получать конкурентные преимущества на глобальных рынках.

Культурные, экономические и технологические особенности стран Азии формируют уникальную систему KPI, где учитываются как коллективные, так и личные достижения, а также значимость инноваций. Такой подход позволяет не только поддерживать гармонию и высокую вовлеченность сотрудников, но и достигать устойчивого роста на фоне глобальной конкуренции.

Список использованных литератур

1. Коломиец А. И. Коломиец Система KPI : учебник :– Москва : Директ-Медиа, 2022. – 64 с. :
2. Ямамото, М. Применение KPI для устойчивого развития: исследование опыта Японии. 2019 12-35 с.
3. Азиатский банк развития. Укрепление государственного управления через KPI в развивающихся странах Азии: лучшие практики и уроки. Отчет Азиатского банка развития 2018.
4. Сакураи, М. Управление результативностью через KPI в муниципалитетах Японии: повышение эффективности местного самоуправления. Журнал японских исследований, 2020. - 102-120 с.
5. Смирнов А.В. Сравнительный анализ Balanced Scorecard и Key Performance Indicators // Экономический анализ: теория и практика. - 2020. - №

III YO‘NALISH. IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISH

Alimov Nasimjon Hoshimovich - O‘zLiDeP Amaliy loyihalar va siyosiy ta’lim markazi rahbari, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
nasimjon1@mail.ru, tel.: 90-175-67-01

IJTIMOIY-IQTISODIY ADOLAT – BARQAROR RIVOJLANISH ASOSI

Annotatsiya. Maqolada “O‘zbekiston – 2030” strategiyasiga muvofiq barqaror rivojlanish va aholi farovonligini ta’minlashda ijtimoiy-iqtisodiy adolat nazariyasi va amaliyotining ahamiyati hamda ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi masalalarning umumiy yechimlari bo‘yicha ilmiy-amaliy tahlil va xulosalar bayon etilgan.

Аннотация. В статье описивается значение теории и практики социально-экономической справедливости в обеспечении устойчивого развития и благосостояния населения, в соответствии со стратегией «Узбекистан – 2030», а также результаты научно-практического анализа и выводы по общим решениям проблем в социально-экономической сфере.

Abstract. The article describes the importance of the theory and practice of socio-economic justice in ensuring sustainable development and welfare of the population, in accordance with the strategy "Uzbekistan - 2030", as well as the results of scientific and practical analysis and conclusions on general solutions to problems in the socio-economic sphere.

Tayanch so‘zlar: barqarorlik, makroiqtisodiy barqarorlik, barqaror rivojlanish, samaradorlik, farovonlik, ijtimoiy adolat, iqtisodiy adolat, ijtimoiy-iqtisodiy adolat, adolatli jamiyat, ijtimoiy-iqtisodiy siyosat.

Ключевые слова: стабильность, макроэкономическая стабильность, устойчивое развитие, эффективность, благосостояние, социальная справедливость, экономическая справедливость, социально-экономическая справедливость, справедливое общество, социально-экономическая политика.

Key words: stability, macroeconomic stability, sustainable development, efficiency, welfare, social justice, economic justice, socio-economic justice, fair society, socio-economic policy.

Adolat qoidalariga rioya qilish global dunyoda va har bir mamlakatda tinchlik, barqarorlik, taraqqiyot va farovonlikka erishishning asosiy kafolati hisoblanadi. Bugungi kunda har bir inson va butun insoniyat uchun ham asosiy orzu-maqsad bo‘lgan mustaqil, tinch va farovon hayot kechirish istagi erkin huquqiy-demokratik davlat va adolatli fuqarolik jamiyatidagina ro‘yobga chiqishiga shubha yo‘q. Lekin, shunday davlat va jamiyatning eng maqbul, real ishlaydigan modeli va mexanizmlarini yaratish hamda zamon talablaridan kelib chiqib ularni takomillashtirib borish dolzarb masala hisoblanadi.

Adolatli jamiyat konsepsiyasi tarixan barcha xalqparvar, tinchlikparvar va taraqqiyparvar insonlarni, ayniqsa, olimu ulamolarni, yetakchi va fidoiylarni qiziqtirib, baxtli kelajakka undab kelgan.

Insoniyat tarixidan o‘rin olgan barcha donishmandu mutafakkirlarning

g‘oyalarida adolatli jamiyat chizgilari mavjud. Adolat tarix sinovlaridan o‘tgan tinchlik va mehnat, erkinlik va tenglik, birdamlik va baxt haqidagi tasavvurlar bilan birga, kishilarning ehtiyojlarini eng ko‘p ifodalaydigan g‘oyalar qatoriga kiradi. Adolat keng xalq ommasini qat’iy va faol harakatga undovchi, safarbar etuvchi kuchga ega.

Hozirgi globallashgan dunyodagi ijtimoiy vaziyat va taraqqiyot darajasi adolat muammosiga e’tiborni yanada kuchaytiradi. Adolat muammosi hamma zamonlarda jamiyat va shaxs munosabatlarida muhim o‘rin tutgan, hozirda esa uning ahamiyati yanada oshmoqda. Umuman olganda, hech qachon adolatga bo‘lgan tashnalik susaymagan. Lekin yorug‘lik kuchayganda qora narsalar tobora yaqqolroq ko‘zga tashlanganidek, jamiyat qancha rivojlansa, adolat va halollikka bo‘lgan ehtiyoj shuncha ortaveradi.

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyov tomonidan taklif etilgan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” hamda Yangi O‘zbekistonni qurish va Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish konsepsiyasining asosida ham inson qadrini ulug‘lash, xalqning erkin va farovon hayotini ta’minlash va pirovard natijada adolatli jamiyatni yaratish g‘oyasi turibdi. Zero, “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining maqsadi – aholining barcha qatlamlariga munosib hayot darajasini va turmush sharoitlarini yaratib berish, ijtimoiy himoya va bandlikni ta’minlash, daromadlar barqaror o‘sishiga erishish, jamiyatning madaniy darajasi, bag‘rikenglik va mehribonlik fazilatlarini yanada mustahkamlashdan iborat”dir[1].

2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida hamda “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish; adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish; har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun munosib sharoitlar yaratish; mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish; milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish sur’atlarini ta’minlash; barqaror iqtisodiy o‘sish orqali aholi farovonligini ta’minlash; milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish; “xavfsiz va tinchlikparvar davlat” tamoyiliga asoslangan siyosatni izchil davom ettirish masalalari asosiy ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan[2].

Shuningdek, 2023 yil 30 aprel kuni o‘tkazilgan O‘zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimasidan boshlab erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g‘oyalariga sadoqatimiz, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas’uliyatimiz alohida qayd etildi. Konstitutsiyamizning 14-moddasida: “Davlat o‘z faoliyatini inson farovonligini va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlash maqsadida qonuniylik, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari asosida amalga oshiradi” deb belgilab qo‘yildi[3].

Dunyoning barcha mamlakatlarida qashshoqlikni bartaraf etishga, sayyoramizning farovonligi va himoyasini yaxshilashga qaratilgan hujjat hisoblanadigan Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish

maqsadlaridan biri ham “Tinchlik, adolat va samarali boshqaruv” deb belgilanishi hamda barqaror rivojlanish maqsadlari yo‘lida tinchliksevar va ochiq jamiyatlar barpo etilishiga ko‘maklashish, barcha uchun odil sudlov imkoniyatlaridan foydalanishni ta’minlash va barcha darajalarda samarali, hisobdor va keng ishtirokka asoslangan muassasalarni tashkil etish vazifalari qabul qilinishi ushbu mavzuning global ahamiyatga ega ekanligidan darak beradi[4].

Hayotning mezoni, yashash qoidasi va taraqqiyotga undovchi kuch hisoblanmish tushuncha - ijtimoiy adolat borasida bozor iqtisodiyotining o‘ziga xos qoidalari mavjud bo‘lib, ular uzoq vaqtlar mobaynida umumjahon tajribasida sinalib, takomillashib umuminsoniy, umumiqtisodiy qadriyat sifatida shakllanib kelmoqda. Ayniqsa, dunyoning yetakchi mamlakatlari “To‘rtinchi sanoat inqilobi”, “Aqlli iqtisodiyot”, “Innovatsion iqtisodiyot”ga o‘tayotgan va “sun’iy intellekt” rivojlanayotgan hozirgi zamonda ushbu qadriyat ham transformatsiyalashuv jarayonidadir.

Shunday qadriyatni Yangi O‘zbekistondagi “tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy, milliy-ruhiy, demografik, tabiiy iqlim va boshqa sharoitlarni hisobga olgan holda rivojlantirish hamda ijtimoiy adolatning ob’ektiv va sub’ektiv tomonlarini chuqur tahlil qilib uni ro‘yobga chiqarish yo‘llarini iqtisodiy jihatdan asoslab ko‘rsatish dolzarb vazifadir. Shuningdek, ayni paytda amalga oshirilayotgan tub iqtisodiy islohotlar har tomonlama ilmiy asoslarni talab qiluvchi bir qator murakkab nazariy va amaliy vazifalarni ilgari surmoqda. Shular qatorida, ishlab chiqarish, mehnat, taqsimot va ayirboshlash sohasidagi muammolar (ya’ni, ish bilan samarali bandlik va ishsizlik muammosi, mehnat shart-sharoitlarini yaxshilash va ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik hamda aholining minimal daromadlarini ta’minlash muammolari va shu kabilar) hamda ularni ijtimoiy-iqtisodiy adolat qoidalariga muvofiq tarzda hal qilinishini ta’minlash alohida ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiyotning barcha sohalarida ijtimoiy-iqtisodiy adolatning mezonlarini hamda ularning amal qilish xususiyatlarini tadqiq qilish davr taqozosi hisoblanadi. Qolaversa, ijtimoiy adolatning iqtisodiy jihatlari, ayniqsa bozor iqtisodiyoti sharoitida, iqtisodiy transformatsiya jarayonlarida ularni ro‘yobga chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan bir qator muammolar hali yetarlicha tadqiq qilinmagan va juda bahs-munozaralidir.

Shu nuqtai nazarda, tadqiqotning asosiy maqsadi - ijtimoiy adolatning iqtisodiy qirralarini chuqur ilmiy tahlil qilish, uning mezonlari va asosiy iqtisodiy qoidalarini har tomonlama o‘rganib ilmiy asoslash, yaxlit tizimini yaratish, ijtimoiy adolatni ro‘yobga chiqarishning umumiy yo‘llari va usullarini aniqlash hamda iqtisodiy transformatsiya sharoitida iqtisodiyotning barcha sohalarida ijtimoiy adolat qoidalarini ro‘yobga chiqarish, “Raqobatbardosh O‘zbekiston konsepsiyasi” loyihasi bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Ilmiy tadqiqotning nazariy-uslubiy asoslari sifatida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va Qonunlaridagi qoidalar, Yangi O‘zbekistonni qurish va Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish konsepsiyalarining tadqiqot muammosiga oid nazariy qoidalari, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi[5], ijtimoiy adolat haqidagi mavjud barcha ta’limotlar va nazariy qoidalar, O‘zbekistonlik va chet ellik olimlarning ilmiy ishlari xizmat qildi.

Tadqiqot hozirgi davrgacha falsafa va iqtisodiyot nazariyasi fanlarida

ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tahlil etishda qo‘llanib kelingan ilmiy tamoyillarga asoslanadi. Bunda adolat va samaradorlik mezonlari hamda farovonlik darajalari doimiy o‘zgarishda deb qaraldi va ular o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi. Ishda ilmiy bilishning mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, tarixiy va qiyosiy tahlil, sinergetika, integralizm, iqtisodiy-statistik, indekslashtirish va guruhlashtirish kabi usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning ma’lumotlar asosi bo‘lib 2030 yilgacha BMTning Global kun tartibidagi Barqaror rivojlanish maqsadlari hamda 2030 yilgacha bo‘lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalar bo‘yicha ma’lumotlar[6], O‘zbekiston Respublikasining Iqtisodiyot va moliya, Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirliklarining, Statistika agentligining rasmiy statistik ma’lumotlari, axboriy materiallari, turli davrlarda nashr qilingan statistik to‘plamlar, monografiya va risolalar shaklidagi nashrlarning amaliy materiallari, ommaviy axborot vositalari orqali e’lon qilingan mavzuga oid materiallar, turli sotsiologik tadqiqotlar natijalari, muallifning shaxsiy kuzatish va tadqiqotlari, bir yo‘la o‘tkazilgan statistik tahlillar natijalari xizmat qildi.

Tadqiqot ishida iqtisodiyot sohasining barqaror rivojlanishiga salmoqli hissa qo‘shadigan nazariy-metodologik va uslubiy asoslar, ilmiy asoslangan iqtisodiy yechimlar ishlab chiqilgan (takomillashtirilgan) bo‘lib, bularni amaliyotda qo‘llash orqali yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Shuningdek, iqtisodiyotda yuz berayotgan transformatsion jarayonlar muammolarining nazariy tahlili hozirgi zamon bozor tizimiga xos va mamlakatning iqtisodiy fani uchun yangi tahlil ob’ektlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi. Ular orasida bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotni ijtimoiylashtirish jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida ijtimoiy adolat muammosi muhim o‘rin egallaydi.

Ijtimoiy adolat iqtisodiy nazariya fanining fundamental muammolaridan biri hisoblanadi, chunki u jamiyat rivojlanishi uchun qimmatliklar mo‘ljali bo‘lib, bunday rivojlanish jarayonida vujudga keladigan asosiy ziddiyatlarni aks etadi, ularni bartaraf etish yo‘llarini topishga ko‘maklashadi. Natijada bozor iqtisodiyotining nazariy tahlili uning asosiy xususiyatlarini aniqlash orqali ijtimoiy adolat tarixiy ahamiyatini, bozor tizimining o‘ziga xos sharoitida uni amalga oshirish mexanizmi va shakllarini hisobga olib, adolat prinsipini to‘liqroq amalga oshirish uchun shart-sharoit yaratish imkonini beradi.

Mavjud zaxiralarni taqsimlash va ulardan samarali foydalanish bozor iqtisodiyotining asosiy qonuni hisoblanadi. Bu daromadlarni farqlashga olib keladi, chunki aqliy va jismoniy qobiliyatlarda, ta’lim, malaka darajasi, qancha mulk mavjudligi yoki yo‘qligi, uddaburolik va hatto omadlilikda muayyan farqlar bor.

Shu bilan birga daromadlar teng emasligi nafaqat bozor iqtisodiyoti rivojlanishining natijasi, balki rag‘bati hamdir. Chunki u raqobat, qaytadan qo‘lga kiritilgan ijtimoiy holat va u bilan birga imtiyozlarni birkitish mexanizmi, rag‘batlantirish (mukofotlash va jazolash) tizimi, yashash shart-sharoitlarini saqlash ustuvorligi sharoitlari, ijtimoiy va iqtisodiy faollik, ijodkorlik va innovatsiya oqibatida boshlang‘ich holatlarni tenglashtirish usuli sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan tengsizlik adolatni amalga oshirish mutlaq imkoniyati, har bir

kishiga uning qo‘shgan hissasiga qarab mukofot berish ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Bundan tashqari, bozor mexanizmining amal qilishi nafaqat ehtiyoj va takliflar o‘rtasida muvozanat o‘rnatishga, balki butun iqtisodiy tizimning ma’lum ma’noda optimal rivojlanishini ta’minlashga qaratilgandir. Aynan shunday yondashuv V.Pareto asos solgan zamonaviy optimallik nazariyasining negizini tashkil qiladi.

Iqtisodiy optimallik nazariyasining ijtimoiy adolat tushunchasi bilan bo‘lgan nisbatini ko‘rib chiqamiz. Jamiyat har bir a’zosining ehtiyojlarini qondirish darajasi mulkni ishlab chiqarish omillariga dastlabki tarzda taqsimlashga bog‘liqdir. Bozor mexanizmi bunday taqsimlanishdan unga “kirish”da berilgan ekzogen ko‘rsatkich tarzida kelib chiqadi. Shuning uchun u ijtimoiy adolat muammosini hal qilish vositasi bo‘lib xizmat qilolmaydi.

Haqiqatan, bozor mexanizmi yordamida erishiladigan Pareto- optimalligi holati shu nuqtai nazardan neytral hisoblanadi. U ayrimlarning farovonligi boshqalar farovonligi hisobidan yuksaladigan vaziyatlar orasidan tanlashni istisno etadi. Hatto jamiyat barcha a’zolarining farovonligini faqat bir kishi manfaatini qurbon qilish evaziga yuksaltirish imkoniyati bo‘lsa ham, bunday o‘zgartirish ko‘rib chiqilayotgan nazariya doirasidan tashqarida bo‘ladi. Boshqa so‘z bilan aytganda, Pareto-optimalligi ijtimoiy tanlash mezonlarini bermaydi. Ammo bu mazkur nazariyaning ilmiy ahamiyatini nafaqat pasaytirmaydi, balki aksincha, uning rolini yanada yuksaltiradi. Chunki Pareto-optimalligining ijtimoiy neytralligi bozor mexanizmining ijtimoiy neytralligini anglatadi. Pareto-optimalligi nazariyasi bozor mexanizmi jamiyat zaxiralaridan eng samarali foydalanishni ta’minlash uchun insoniyat butun tarixi tomonidan ishlab chiqilgan vosita ekanligini isbotlaydi.

Shunday qilib, bozor iqtisodiyoti o‘z-o‘zidan ijtimoiy neytral hisoblanadi. Shuning uchun ijtimoiy adolatni bozor munosabatlariga asoslangan jamiyatda to‘liqroq amalga oshirish uchun jamiyatda ijtimoiy uyg‘unlik o‘rnatishga ko‘maklashadigan bozor bilan bog‘liq bo‘lmagan omillarning butun doirasini ishga solish va mavjud rivojlanish salohiyatidan samaraliroq foydalanish lozim. Ammo bu borada iqtisodiy rivojlanishning bozorga oid va bozor bilan bog‘liq bo‘lmagan omillari uyg‘unligi, birinchidan, iqtisodiy o‘sishga ko‘maklashishi lozim. Chunki busiz ijobiy iqtisodiy rivojlanish mumkin emas. Ikkinchidan, u jamiyat barcha a’zolarining tabiiy, intellektual va ijtimoiy ehtiyojlari normal qondirilishini ta’minlashi kerak. Va, nihoyatda, uchinchidan, u bozor iqtisodiyoti sub’ektlari faoliyatining iqtisodiy bog‘liqliligini cheklamasligi kerak.

Zamonaviy jamiyat rivojlanishi dinamikasi uning mumkin qadar ijtimoiylashuvi to‘g‘risida xulosa chiqarish imkonini beradi. Bu esa o‘z navbatida ijtimoiy adolat amalga oshirilishi jarayoniga muayyan ta’sir ko‘rsatadi. Ya’ni inson rivojlanishi va uning qobiliyatlaridan to‘liqroq foydalanish imkoniyati iqtisodiy rivojlanishning asosiy qimmatliklar mo‘ljallaridan biriga aylanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining eng muhim jihati, uning mamlakatimizda bozor munosabatlariga asoslangan ijtimoiy adolatli jamiyat qurishga qaratilganligidadir. Bosh qomusimiz O‘zbekistonda huquqiy-demokratik jamiyat qurishning asosiy garovidir. Konstitututsiyaga kiritilgan “ijtimoiy davlat qurish” tamoyili O‘zbekistonda ijtimoiy soha va fuqarolar erkinliklarini ta’minlash

yo‘lidagi taraqqiyotning boshlang‘ich nuqtasi emas, balki o‘tgan davr mobaynida amalga oshirib kelinayotgan islohotlarni yanada kengaytirish uchun mustahkam bir zamindir.

Konstitutsiyamizdagi yangiliklarning asosiy g‘oyasi mamlakatimizda insonning qadr-qimmati, sha’ni va g‘ururi, manfaatlari ulug‘lanadigan ijtimoiy jamiyat barpo etishdan iboratdir. Konstitutsiyaviy islohotlarimizning bosh tamoyili bo‘lgan *“Inson – jamiyat – davlat”* degan yondashuv bundan buyon barcha sohalarda asosiy tamoyil bo‘lishiga erishish yangi O‘zbekistonning bosh maqsadidir. Zero, ijtimoiy davlat har bir inson uchun ijtimoiy tenglik va adolat prinsiplari asosida munosib yashash sharoitlarini yaratib beradi. Ijtimoiy davlat ijtimoiy tafovutlarni kamaytirish, muhtojlarga yordam berish bo‘yicha samarali siyosat olib boradigan davlat modelidir[7].

Muxtasar qilib aytganda, O‘zbekiston taraqqiyotining yangi modeli mamlakatning raqobatbardosh afzalliklariga va iqtisodiy mustaqilligiga tayangan holda bir tomondan adolatlilik, boshqa tomondan inklyuzivlik va pragmatizm qoidalariga asoslanadi.

Chunki, iqtisodiy o‘sishning bugungi sur’atlari iqtisodiyotning hozirgi holatini tavsiflaydigan bo‘lsa, barqaror va inklyuziv iqtisodiy o‘sish uning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari, o‘sish manbalari va tashqi ta’siri, ishlab chiqarish va taqsimlash jarayonlarida iqtisodiy sub’ektlar ishtirokining bir xilligini bildiradi. Barqaror o‘sish - bu sur’ati uzoq vaqt davomida barqaror darajada saqlanishi mumkin bo‘lgan iqtisodiy o‘sishdir.

Inklyuziv o‘sish - bu hayot sifatini yaxshilash va mamlakat aholisining barcha guruhlari uchun imkoniyatlar tengligini ta’minlash uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish bilan birga keladigan iqtisodiy o‘sishdir.

Shunday qilib, iqtisodiy inklyuzivlikni ta’minlash barqaror iqtisodiy o‘sishning muhim shartidir.

“Mamlakatlar tanazzuli sabablari: qudrat, farovonlik va kambag‘allik manbalari” kitobining mualliflari Daron Ajemo‘g‘li va Jeyms A. Robinson ta’kidlaganidek, barqaror iqtisodiy o‘sish uchun mulk daxlsizligini muhofaza qiladigan, raqobatda barcha uchun teng shart-sharoitlar yaratadigan, yangicha texnologiyalar va bilimlarga sarmoya qilishni rag‘batlantiradigan adolatli inklyuziv institutlar bo‘lishi kerak[8].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. “O‘ZBEKISTON” Toshkent – 2023. 258-bet.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. “O‘ZBEKISTON” Toshkent – 2023. 9-bet.

4. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 2015 yilning sentyabrida Barqaror rivojlanish bo‘yicha o‘tkazilgan sammitida qabul qilingan 70-

son rezolyusiyasi: 2030 yilgacha bo‘lgan davrda BMT Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlari.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-son Farmoni.

6. O‘zbekiston Respublikasida Milliy barqaror rivojlanish maqsadlari. nsdg.stat.uz veb-sayti.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning *Konstitutsiyaviy komissiya a’zolari bilan* uchrashuvdagi nutqi. https://uza.uz/posts/konstituciyaviy-islohotlarimizning-bosh-maqsadi-inson-qadri-xalq-manfaatini-amalda-taminlashdir_383081

8. Daron Ajemo‘g‘li, Jeyms A. Robinson. Mamlakatlar tanazzuli sabablari: qudrat, farovonlik va kambag‘allik manbalari. Toshkent: “Asaxiy books” MChJ, “Nihol” nashriyoti, 2023. 676 bet.

Berdaliyeva Muxabbatxon Zayniddin qizi - *TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ITM doktoranti, e-mail: ielts8owner@mail.ru*, tel.raqam: +99899 891-42-82

UY-JOYNI MOLIYALASHTIRISHNING AQSH TAJRIBASI

Annotatsiya. Ushbu tezisda eng rivojlangan mamlakatlardan biri hisoblangan AQSh hukumati aholini uy-joy bilan ta’minlashda qanday moliyalashtirish usullaridan foydalanishi yoritilgan. Shuningdek, aholini uy-joy bilan ta’minlashda moliyalashtiirshni amalga oshirishda davlat dasturlari va ijtimoiy aholi qatlamlariga nisbatan qo‘shimcha imtiyozlar ham keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: AQSh uy-joy moliya bozorlari, davlat dasturlari, uy-joy uchun imtiyozli kreditlar, federal uy-joy ma’muriyati, pensiya fondlari, AQSh Qishloq xo‘jaligi Departamenti.

ОПЫТ ФИНАНСИРОВАНИЯ ЖИЛЬЯ США

Аннотация. В данной диссертации описывается, как правительство США, считающееся одной из самых развитых стран, использует методы финансирования для обеспечения населения жильем. Также при реализации финансирования обеспечения населения жильем были упомянуты государственные программы и дополнительные льготы по отношению к социальным слоям населения.

Ключевые слова: рынки жилищного финансирования США, государственные программы, льготные жилищные кредиты, федеральное жилищное управление, пенсионные фонды, Отделение сельского хозяйства США.

THE USA EXPERIENCE OF HOUSE FINANCING

Abstract. This thesis describes how the US government, which is considered one of the most developed countries, uses financing methods to provide housing to the population. Also, in the implementation of financing for providing housing to

the population, state programs and additional benefits in relation to social strata of the population have also been mentioned.

Key words: US housing finance markets, government programs, preferential loans for housing, federal housing administration, pension funds, US Department of Agriculture.

Uy-joy moliyasining asosiy maqsadi uy-joyni qurish, sotib olish va tasarruf qilish bilan bog‘liq turli jarayonlarda moliyaviy resurslarni jalb qilish, boshqarish va ulardan samarali foydalanishdir. Uy-joy moliyasi moliyalashtirish usullari va shakllarini va moliyalashtirish jarayoni subyektlari birlashtiruvchi tizim bo‘lib, ular o‘rtasidagi munosabatlar turli huquqiy me’yorlar asosida tartibga solinadi.

Rivojlangan mamlakatlarda xususan, AQShda aholi uchun uy-joyni moliyalashtirishning bir qancha usullari mavjud.

1. Dastlabki to‘lovga yordam berish dasturlari. Dastlabki to‘lovlar bo‘yicha davlat yoki mahalliy yordam dasturlaridan foydalanish uy-joy uchun zarur moliyaviy mablag‘ olishning risklilik darajasi past bo‘lgan usuli hisoblanadi. Har bir dasturda mijoz uchun ma’lum talablar mavjud bo‘lib, ular odatda birinchi marta uy sotib oluvchilar va uydan asosiy yashash joyi sifatida foydalanishni rejalashtirgan mijozlarni saralab olich uchun ishlab chiqilgan.

Ushbu yordam dasturlari qaytarib to‘lanishi shart bo‘lmagan davlat grantlarini ham o‘z ichiga olishi mumkin. Ular, shuningdek, ma’lum davr mobaynida uydan yashash uchun foydalanish sharti bilan beriladigan past foizli yoki nol foizli kreditlar ko‘rinishida ham bo‘lishi mumkin.

2. Hukumat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan dasturlar. AQSh hukumati tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan ipoteka dasturlari ham riski past bo‘lgan kredit turlaridandir. Ularning boshlang‘ich to‘lovi kam yoki umuman boshlang‘ich to‘lovsiz bo‘ladi:

– Faxriylar uchun kreditlar: Faol harbiy xizmatchilar va faxriylar, shuningdek, ba’zi harbiy turmush o‘rtoqlar uchun mavjud bo‘lgan uy-joy kreditlari AQSh Veteranlar ishlari departamenti tomonidan kafolatlangan. Hech qanday dastlabki to‘lovni talab qilmaydi va past yoki minimal kredit ballariga ega bo‘lgan mijozlarga ham berilishi mumkin.

– Federal uy-joy ma’muriyati (FHA) kreditlari: Federal uy-joy ma’muriyati krediti Federal uy-joy ma’muriyati tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi. Ushbu kreditlar odatdagi kreditlarga qaraganda pastroq to‘lov va kredit ball talablariga ega va ayniqsa birinchi marta uy sotib olayotganlar orasida juda ommalashgan. Biroq, ular xaridordan Federal uy-joy ma’muriyatining ipoteka sug‘urtasini sotib olishni talab qiladi.

– AQSh Qishloq xo‘jaligi Departamenti (USDA) kreditlari: Qishloq joylaridagi xaridorlar AQSh Qishloq xo‘jaligi Departamenti kreditini olishlari mumkin. Ular AQSh Qishloq xo‘jaligi departamenti tomonidan shahar bo‘lmagan hududlarda uy-joy mulkdorligini rag‘batlantirish uchun yaratilgan - uy AQSh Qishloq xo‘jaligi departamenti tomonidan tasdiqlangan hududda joylashgan bo‘lishi kerak. Ushbu kreditlar oldindan to‘lovni talab qilmaydi va odatdagi ipotekalarga qaraganda kamroq kredit talablariga ega.

3. Egalik bilan yakunlanadigan ijara. Uy egasi bo‘lish uchun ijaraga olish avtomobilni 3 yillik lizingga olish bilan deyarli o‘xshash amaliyotdir. Dastlab mulkni keyinroq sotib olish imkoniyati bilan ijaraga olasiz. Odatda, oldindan tuzilgan shartnomada yakuniy sotib olish shartlari, shu jumladan narx ko‘rsatilgan bo‘ladi va ijarachi sotib olish opsiyasini amalga oshirish yoki oshirmaslikni tanlashi mumkin. Ko‘pincha, agar ijarachi sotib olishga qaror qilsa, ijara to‘lovlarining bir qismi sotib olish narxiga nisbatan qo‘llaniladi. Biroq, agar mulk qiymati keskin o‘zgarsa yoki ijara muddati oxirida mijoz hali ham ipoteka olish imkoniga ega bo‘lmasa, turli muammolar yuzaga kelishi mumkin.

4. Sotuvchini moliyalashtirish. Kamdan kam hollarda, xaridor uy-joy sotuvchisini to‘g‘ridan-to‘g‘ri moliyalashtiradi, ayniqsa sotuvchida uyga bepul va to‘liq egalik mavjud bo‘lsa sotuvchi uchun ushbu amaliyotga zarurat bo‘lmaydi. Sotuvchi yoki mulkdorni moliyalashtirish an’anaviy ipotekaga o‘xshaydi, lekin bu usulda bank emas uy egasi mulkni qarzga beradi. Bu moliyalashtirish xaridorlar uchun juda qulay – ba’zi hollarda xaridorlar sotib olish narxining bir qismi uchun ipoteka olishlari va qolgan qismini sotuvchi orqali moliyalashtirishlari mumkin. Biroq, bu usul odatda standart ipotekaga qaraganda ancha yuqori foiz stavkasiga ega va ko‘pincha dastlabki to‘lov ham kattaroq bo‘ladi.

5. Jamg‘arilgan pensiya hisobidan qarz olish. Qiyin moliyaviy holatda bo‘lgan mijozlar uchun yana bir yechim pensiya hisobidan qarz olish hisoblanadi biroq bu usulning risklilik darajasi juda yuqori. Bunda ushbu qarz summasini qaytarish holatlaridagi muammolar uchun turli soliq va jarimalar mavjud bo‘lishi mumkin. Barqaror to‘lov qobiliyatiga ega bo‘lish uchun xaridor doimiy daromad manbayi va ish o‘rniga ega bo‘lishi kerak.[33]

6. Quruvchini moliyalashtirish. Ko‘pgina quruvchilar bozor narxlaridan pastroq va mahalliy banklar taklif qilganidan kamroq shartlarni taklif qilmoqdalar. Ko‘pgina kreditlar 5 foiz oralig‘ida bo‘ladi. Ular 30 yillik belgilangan foizli kreditlar, barqaror, konservativ va hech qanday xavf yo‘q. Ushbu moliyalashtirish turida qurilish kompaniyalarini bank moliyalashtirib, so‘ng mijoz uy bitgunga to‘lovni bo‘lib-bo‘lib amalga oshirishi ham mumkin bo‘ladi.[34]

Har bir milliy uy-joy moliyalashtirish tizimi makroiqtisodiy sharoitlar, bank qoidalari, bank tizimining hajmi, soliqqa tortish, subsidiya dasturlari va uy-joy bozorining tuzilishi kabi muayyan holatlar natijasidir. Bu omillar bank va kapital bozoriga asoslangan ipoteka kreditlarini yetkazib berish kanallari o‘rtasidagi yo‘lni shakllantiradi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, samarali faoliyat olib boruvchi uy-joy fondini moliyalashtirish bozorlarining joriy etilishi milliy iqtisodiyotga katta foyda keltiradi, xususan, qurilish sanoati va unga aloqador tarmoqlarda bandlikning o‘sishi, mulkdan yanada samarali foydalanish, ishchi kuchining harakatchanligini oshirish, kapital bozorini rivojlantirishdagi muvaffaqiyatlar, resurslarni yanada samarali taqsimlash va makroiqtisodiy beqarorliklarni kamaytirish shular jumlasidandir.

[33] https://www.bankrate.com/real-estate/creative-home-financing-ideas/#financing
[34] https://www.hgtv.com/lifestyle/real-estate/how-to-finance-a-new-home

Ushbu ijobiy natijalarga erishishda huquqiy, institutsional va makroiqtisodiy asosga e’tibor berish hal qiluvchi omil hisoblanadi. Funksional va ishonchli shart-sharoitlarning paydo bo‘lishi bilanoq, moliyalashtirish usullari ko‘payib rivojlanib boradi, chunki qarz oluvchilar va kreditorlar uzoq muddatli majburiyatlar bo‘yicha risklarni baholab ularni hisobga olib qarorlar qabul qilishda kengroq imkoniyatlarga ega bo‘ladilar.

E.Abdullayev - “Farovon sug‘urta” AJ Bosh direktori
tel.: +998 (94) 639-64-31, e-mail: erkin.azamovich@gmail.com

O‘ZBEKISTONDA SUG‘URTA BOZORINI TARTIBGA SOLISHDA SUG‘URTA TASHKILOTLARINING INVESTITSIYA FAOLIYATI

Annotatsiya: *Mazkur maqolada sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatish, sug‘urta zaxiralarini shakllantirish, shakllangan sug‘urta zaxiralarini investitsiya qo‘yilmalariga yo‘naltirish, investitsiya qo‘yilmalariga yo‘naltirishning me’yoriy huquqiy asoslari, O‘zbekistonda sug‘urta tashkilotlarining investitsiya faoliyati tahlili, mavjud muammolar xulosa fa takliflar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *investitsiya faoliyati, sug‘urta zaxiralari, sun’iy intelekt, sug‘urtada investitsiya qo‘yilmalari.*

Abstract: *In this article describes analysis, , about providing of insurance services, formation of insurance reserves, allocation of the formed insurance reserves to investment, the normative legal basis of investment, investment activity of insurance organizations in Uzbekistan and has given existing problems, conclusions and suggestions.*

Key words: *investment activity, insurance reserves, artificial intelligence, investments in insurance.*

Аннотация: *В данной статье предоставлены нормативно-правовые основы инвестиционных вложений, анализ инвестиционной деятельности страховых организаций в Узбекистане существующие проблемы, выводы и представлены предложения о страховых услугах, формировании страховых резервов, распределении сформированных страховых резервов на инвестиционные вложения и.*

Ключевые слова: *инвестиционная деятельность, страховые резервы, искусственный интеллект, инвестиции в страхование.*

Ma’lumki, dunyo iqtisodiyotida 2023-yil natijalariga ko‘ra to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi 3 foizga oshgan bo‘lsa, rivojlanayotgan davlatlarga mazkur turdagi investitsiya oqimi o‘tgan yilga nisbatan 9 foizga pasayganligini ta’kidlab kelinmoqda.[35]

Pasayishning asosiy sabablari sifatida global siyosiy inqirozlar, jumladan Ukraina-Rossiya, Yaqin Sharq davlatlaridagi notinchliklar, qarzdorlik darajasining yuqorilab borayotganligi, iste’mol va va energiya resurslari narxining beqarorligi,

[35] https://unctad.org/news/foreign-direct-investment-developing-economies-fell-9-2023#

dunyo bozoridagi moliyalashtirish talablarining keskinlashuvi, foiz stavkalarining oshishi va kapital bozorlaridagi mutanosiblikning yo‘qolishi, shu bilan sug‘urta, qayta sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishdagi mavjud to‘siq va sanksiyalar, transchegaraviy kapital harakatiga hamda yirik xalqaro loyihalarni moliyalashtirishga o‘zining salbiy ta’sirini ko‘rsatmoqda.

Mazkur maqolada sug‘urta tashkilotlarining investitsiya tavakkalchiliklari, ularni taribga solish mexanizmlari muhokama qilinadi. Alohida e’tibor qaratish lozimki, sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatish jarayonida dastlab pul mablag‘lari (sug‘urta mukofotlari nazarda tutilmoqda) jalb qilinadi to‘lovlar sug‘urta hodisalari ro‘y berishiga bog‘liq ravishda to‘lovlar ma’lum vaqtdan so‘ng amalga oshiriladi. Bunda sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatilishini uzluksiz jarayon sifatida qarasak, sug‘urta tashkilotlari ixtiyorida uzluksiz pul mablag‘larini to‘planishi, to‘plangan mablag‘larni investitsiyaga yo‘naltirish imkonini beradi.

Ma’lumki, O‘zbekistonda sug‘urta tashkilotlari asosiy faoliyatdan tashqari investitsiya faoliyatini amalga oshirishga hamda qimmatli qog‘ozlar bozorida investitsiya vositachisi sifatida litsenziya talab qilinmagan holda professional faoliyatni amalga oshirish huquqiga ega. [36]

Investitsiya faoliyatidan olingan daromadlar sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishdan keladigan daromadlarga qaraganda sezilarli darajada yuqori bo‘lishi mumkin. Ammo investitsiya qo‘yilmalarini noto‘g‘ri boshqarilishi oqibatida katta yo‘qotishlarga olib kelishi hatto asosiy faoliyatdan keladigan daromadlar, xususiy kapitalni yo‘qotishiga ham olib kelishi mumkin, bu esa oxir-oqibat sug‘urta kompaniyasining to‘lov qobiliyatini yo‘qo(ti)lishiga olib keladi.

Shu o‘rinda O‘zbekistonda sug‘urta tashkilotlarining investitsiya faoliyatini amalga oshirish bilan bog‘liq normativ huquqiy hujjatlariga to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak, Sug‘urtalovchi va qayta sug‘urtalovchining investitsion faoliyati to‘g‘risida nizom[37] hamda Sug‘urtalovchilar va qayta sug‘urtalovchilarning to‘lov qobiliyati to‘g‘risidagi nizom[38] asosiy faoliyatni tartibga soluvchi me’yoriy huquqiy hujjat sifatida qaraladi. Ushbu normativ huquqiy hujjatlarida biri investitsiya ob’ekti nimalar bo‘lishi haqida so‘z yuritsa, biri investitsiya qo‘yilmalarining me’yorlari haqida so‘z yuritadi.

Biz ushbu maqolada hozirda mavjud bo‘lgan investitsiya qo‘yilmalarini yo‘naltirishda zamonaviy moliya mexanizmlaridan biri sifatida salom savdo, nasiya savdo, kriptoaktivlar, marketpleyslar, startup loyihalarini moliyalashtirish, tibbiy sug‘urta xizmatlarini ta’minlashga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida assistans tashkilotlariga qo‘shimcha ravishda klinika va diagnositka markazlariga investitsiya qo‘yilmalarini yo‘naltirish bo‘yicha yangi mexanizmlarni joriy etishni taqozo etmoqda va bunda investitsiya ob’ektlarining ishonchliligi, joylashtirilgan investitsiya qo‘yilmalarining likvidliligi, qaytishi ka’bi ma’lum bir me’yorlarni belgilashni taqozo etadi.

Joriy yilning 1-yarim yilligi bo‘yicha O‘zbekistonda sug‘urta tashkilotlarining investitsiya qo‘yilmalarining tarkibi bo‘yicha tahlil qiladigan bo‘lsak, jami

[36] https://lex.uz/docs/-5739117
[37] https://lex.uz/ru/docs/-1499707
[38] https://lex.uz/docs/-1354126

investitsiya portfelining qariyb 66 foizi depozitlar (omonatlarga), 21 foizi qimmatli qog‘ozlar, 10 foizi ko‘chmas mulk, tashkilotlar ustav fondidagi ishtiroki, 1 foizi esa boshqa investitsiyalarga to‘g‘ri keladi (1-rasm)[39].

O‘zbekistonda sug‘urta tashkilotlarining 2024-yil, yanvar-iyun holatiga investitsiya portfeli salmog‘i

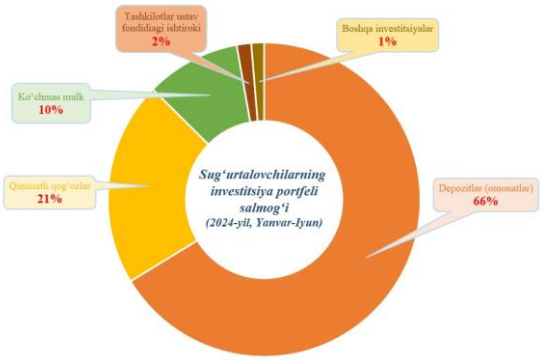

Tabiiy savol tug‘iladi, nima sababdan jami investitsiya qo‘yilmalarida tijorat banklarining depozitlari salmog‘i yetakchilik qilmoqda? Bunga quyidagicha sabablarni keltirishimiz mumkin:

- me’yoriy huquqiy jihatdan sug‘urta tashkilotlarining investitsiya qo‘yilmalari tor doirada shakllanib qolganligi, tavakkalchilikka asoslangan nazorat bo‘yicha egiluvchan moliyaviy mexanizmlarni joriy etilmaganligi;
- sug‘urta tashkilotlarida tavakkalchilikka ehtiyotkorona yondashish amaliyotini shakllanib qolganligi, tavakkalchiliklarni baholash, yangi moliyaviy instrumentlarni sinovdan o‘tkazish bo‘yicha moliyaviy mexanizmlarni yetishmasligi, bilim va malakaga ega bo‘lgan mutaxassislarni yetarli darajada emasligi;
- sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatish bo‘yicha jozibadorlikni yo‘qolib borayotganligi va buning oqibatida, sug‘urta bozoridan kapital qo‘yilmalarning chiqish holati va boshq.

Yuqorida keltirilgan holatlar bo‘yicha bevosita asosiy tashabbuskor sifatida sug‘urta faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish bo‘yicha vakolatli davlat organining tashabbusi muhim hisoblanib, sug‘urta tashkilotlarining har bir jihatlarini raqamlashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalarini, sun’iy intellektn qo‘llash muhim hisoblanadi. Tijorat banklaridagi bu darajadagi yuqori investitsiya qo‘yilmalarining salmog‘i kelajakda salbiy holatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Bunga bir misol sifatida “Hi-Tech bank” va “Turkistonbank” larning to‘lovga qobiliyatsizligi, butun boshli sug‘urta xizmatlari bozoriga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi.

[39] Istiqbolli loyihalar milliy agentligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

Fayziyeva Shirin Shodmonovna - QarMII “Innovatsion iqtisodiyot” kafedrasi prof. v.b., i.f.n., fayziyevashirin66@gmail.com
Sobirova Marxabo Xaitovna - Mustaqil izlanuvchi, Qarshi muhandislik-iqtisodiyot institute, *sobirovamarhabo87@gmail.com*

MEVA-SABZAVOT KOOPERATSIYALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI

Annotatsiya. Ushbu maqolada meva-sabzavot kooperatsiyalarining iqtisodiy samaradorligi va ularga ta’sir etuvchi omillar ko‘rsatilgan, ta’sir chegaralari aniqlanib tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar. meva-sabzavot, kooperatsiya, qishloq xo‘jaligi, barqaror rivojlanish, strategiya, raqobat, oziq-ovqat

Аннотация. В данной статье показана экономическая эффективность плодоовощных кооперативов и факторы, влияющие на них, определены и проанализированы пределы влияния

Ключевые слова. фрукты и овощи, сотрудничество, сельское хозяйство, устойчивое развитие, стратегия, конкуренция, продукты питания

Abstract. In this article, the economic efficiency of fruit and vegetable cooperatives and the factors affecting them are shown, the limits of influence are determined and analyzed

Key words. fruits and vegetables, cooperation, agriculture, sustainable development, strategy, competition, food

Respublikamiz qishloq xo’jaligini rivojlantirishda qishloq xo’jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari o’rtasida erkin raqobatni shakllantirish, korxonalar faoliyatini yo’lga qo’yish uchun amalda qo’llanayotgan iqtisodiy, huquqiy, moliyaviy va boshqa mexanizmlarni takomillashtirish, yangi zamonaviy yo’nalishdagi mexanizmlar va ularning huquqiy asoslarini yaratish muhim hisoblanadi. Aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, qulay agrobiznes muhitini va qo‘shilgan qiymat zanjirini yaratish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish, davlat xarajatlarini bosqichma-bosqich diversifikatsiya qilish, qishloqlardagi kam ta’minlangan aholi daromadlarini oshirish, hududlar iqtisodiyotini rivojlantirish maqsadida respublikamizning qishloq xo’jaligi kooperatsiyasini davlat tomonidan qo’llab-quvvatlash maqsadida qaror va farmonlar ishlab chiqildi.

Milliy iqtisodiyotda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish katta ahamiyatga ega. Uning rivojlanganlik darajasi davlarning oziq-ovqat xavfsizligini va qishloq hayotining farovonligini belgilab beradi. Shu munosabat bilan qishloq xo‘jaligida kooperativlarning barqaror rivojlanish darajasini sifatli baholash juda dolzarb hisoblanadi.

Kooperativlarning barqaror rivojlanishini baholash uslubiyatini takomillashtirish, undagi asosiy yo‘nalishlarni aniqlash, bu muammoni hal qilishda turli xil nuqtai nazar va qarashlarni hisobga olish hamda ularni chuqur tahlil qilish va tizimlashtirishni talab qiladi. Shuni inobatga olgan xolda, ushbu ishda qishloq

xo‘jaligida kooperativlarning barqaror rivojlanishini baholash uchun mavjud bo‘lgan uslubiyatlarga turli mualliflarning o‘ziga xos yondashuvlarini qiyosiy nuqtai nazardan tahlil qilish amalga oshirildi.

Bizningcha kooperativlarning barqaror rivojlanishi-barqaror rivojlanish kooperativning uzoq muddatli faoliyati davomida kooperativ a’zolarning ehtiyojlarini qondirish uchun “mahsulot ishlab chiqarish – xizmat ko‘rsatish – ta’minot - saqlash - tayyorlash - qayta ishlash - sotish” sohalarning o‘zaro mutanosib munosabatda bo‘lishiga qaratilgan texnologiyalar orqali amalga oshiriladigan ijobiy o‘zgarishlar yig‘indisidir. Bundan kelib chiqadiki, qishloq xo‘jaligining rivojlanishida yuzaga kelgan ijobiy o‘zgarishlarni baholash kerak, bu esa tizimlarning noma’lum muddatda bo‘lgan faoliyatining “mahsulot ishlab chiqarish – xizmat ko‘rsatish – ta’minot – saqlash – tayyorlash – qayta ishlash – sotish” sohalardagi muvozanatni hisobga olgan bo‘lishi lozim. Ushbu ta’rifning boshqalardan farqi undagi sohalarni muozanatda va mutanosiblikda saqlashga qaratilganligidadir.

Iqtisodiy faoliyatning barcha darajalarida barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishni ta’minlash, ishlatiladigan vositalarni tanlashning to‘g‘riligini va belgilangan maqsadlarni hal qilish darajasini baholash tegishli mezon hamda barqaror rivojlanish ko‘rsatkichlarini ishlab chiqishni talab qiladi. Umumiy tizim doirasida ko‘rsatkichlar quyidagi indikatorlar quyi tizimlari bo‘yicha guruhlanadi: ekologik; iqtisodiy; ijtimoiy; institutsional.

Umumlashtirish ko‘rsatkichlarning uchta kichik guruhlari asosida amalga oshiriladi: ekologik va iqtisodiy; ijtimoiy va iqtisodiy; ekologik.

Kooperativning barqaror rivojlanish indeksini aniqlash quyidagi formula yordamida amalga oshiramiz:

$$К_{bri} = \sqrt[4]{I_{mb} * I_{iqb} * I_{ijb} * I_{eb}}$$

bunda:

I_{mb} – moliyaviy barqarorlik indeksi;

I_{iqb} –iqtisodiy barqarorlik indeksi;

I_{ijb} –ijtimoiy barqarorlik indeksi;

I_{eb} –ekologik barqarorlik indeksi;

Bizning fikrimizcha kooperativni barqaror rivojlantirish uchun quyidagi ustuvor vazifalarni amalga oshirish zarur:

1. Qishloq xo‘jaligi korxonasining barqaror rivojlanishida ishlab chiqarishning to‘rtburchagi: iqtisodiy, ijtimoiy, moliyaviy va ekologik rivojlanish yo‘nalishlari bilan ajralib turadigan kontseptsiyani amalga oshirish.

2. Kooperativni barqaror rivojlantirish uchun tashqi omillarning tasnifi, shu umladan yangi omillar: barqaror rivojlanishning maqsadlari va vositalarini belgilaydigan iqtisodiyotning rivojlanish sikllari va qishloq xo‘jaligi siyosati barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun kooperativning asosiy yo‘nalishlarini ishlab chiqish.

3. Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish uchun kooperativlardagi milliy qonunchilik bazasini takomillashtirish va barqaror rivojlanish uchun kooperativlarning vertikal va gorizontal rivojlanishini amalga oshirish.

Meva-sabzavot kooperatsiyasini barqaror rivojlanish dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishda a’zolar tomonidan amalga oshiriladi.

1-qadam. Barqaror rivojlanish missiyani ishlab chiqish (maqsad va tamoyillar shakllantiriladi, ichki va tashqi omillar tahlil qilinadi) missiya a’zolar o‘rtasida mutanosib shaklda bo‘lishi talab etiladi;

2-qadam. Barqaror rivojlanish rejalarini (qisqa, o‘rta va uzoq muddatli) shakllantirish (iqtisodiy holat tahlil etilib, kooperativning barqarorlik me'yorlari aniqlanadi). Kooperativning iqtisodiy ko‘rsatkichlari asosida va erishilishi kutilayotgan ko‘rsatkichlar prognoz qilinadi;

3-qadam. Barqaror rivojlanish rejalarining qo‘llab-quvvatlanishini ta’minlash yo‘llarini (siyosat, strategiyalar, jarayonlar, tartib-qoidalar, moliyaviy munosabatlar) ishlab chiqish (aniqlangan me'yorlar asosida zarur chora tadbirlar ishlab chiqilib, amalga oshiriladi va iqtisodiy samaraga erishiladi).

O‘zbekistonda 2024 йил iyun holatiga ko‘ra, qiymati 462,2 million dollarga teng 776 ming tonnadan ortiq meva-sabzavot mahsulotlari eksporti amalga oshirildi. Joriy yil respublikada qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat sanoati mahsulotlarining eksport prognoz ko‘rsatkichlari hajmi 3,5 milliard dollar, shundan 2,5 milliard meva-sabzavot va 950 million oziq-ovqat mahsulotlari etib belgilangan.

O‘simliklar karantini va himoyasi agentligida “Markaziy Eksport shtabi” tashkil etilib, 21 nafar mutaxassis biriktirildi hamda 14 ta hududda “Eksport shtab”lari faoltiyati yo‘lga qo‘yildi. O‘zbekistonning xorijiy davlatlardagi elchixonalar bilan hamkorlikda ishlar tashkil etilgan bo‘lib, “Eksport shtabi” a’zolari 39 ta xorijiy davlatlar elchixonalariga biriktirildi.

Mazkur shtablarning asosiy vazifalari – samarali ish tashkil qilish, eksportchi korxonalarga maksimal darajada ma’lumotlar va muammoli masalalar yechimida amaliy ko‘mak berish, mavjud imkoniyatlardan to‘laqonli foydalanish, respublikamizning eksport salohiyatini namoyish etish va jahon bozoriga chiqarilgan mahsulotlar hajmini yanada oshirishdan iborat. Undan tashqari, shtabda respublikadagi eksportbop qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining kunlik narx-navosi monitoringi, omborxonadagi mavjud qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining qoldig‘i va yaqin 20 kunda pishib yetiladigan mahsulotlar bo‘yicha ma’lumotlar, eksportchi korxonalarning eksport masalalari bilan bog‘liq muammoli masalalarini o‘rganish va ularni tezkor xal etish bo‘yicha zarur chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

Kooperativning barqaror rivojlanishining me'yoriy chegaralarida keltirgan ko‘rsatkichlarni quyidagicha ta’riflanadi:

1. Barqaror rivojlanishning krizis me'yori 0-0,3 oralig‘idagi koeffitsiyent bo‘lib, bunda rivojlanishdan to‘xtab qolganligini anglatadi. Inqirozga chidamli hududga o‘tish uchun tezkor natijalarga erishishga qaratilgan barqaror rivojlanish dasturini ishlab chiqish talab etiladi.

2. Barqaror rivojlanishning pastki me'yori 0,31-0,45 oralig‘idagi koeffitsiyent bo‘lib, kooperativ juda sekin tarzda rivojlanayotganligini aniqlash mumkin. Jarayonda kooperativni ichki zahiralari hisobidan barqarorligiga erishish uchun yo‘naltirish mumkin. Shuni ta’kidlash kerakki, kooperativda biznes-inkubatorlardan foydalanish orqali inqirozga tushib qolmaslik hamda o‘z mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishning tannarxga ta’sir etish hisobiga amalga oshirishi

mumkin.

3. Barqaror rivojlanishning qoniqarli me'yori 0,46-0,6 oralig‘idagi koeffitsiyent bo‘lib, kooperativ sekin-asta rivojlanish sari harakatlanayotganini sezish mumkin. Ushbu rivojlanishni davom ettirish kooperativ tashqi omillarni hisobga olishi va kadrlar salohiyatini ko‘tarish orqali ko‘rsatkichlarning o‘sishiga erishishi mumkin bo‘ladi.

4. Barqaror rivojlanishning normal me'yori 0,61-0,8 oralig‘idagi koeffitsiyent bo‘lib, kooperativning rivojlanishida yuqori dinamikaga erishish jarayonini aks ettiradi. Bunda ishlab chiqarish hajmining ortishi, katta hajmdagi buyurtmalarni qabul qilishni o‘z ichiga olgan joriy yoki istiqbolga yo‘naltirilgan barqaror rivojlanish dasturi bilan faoliyat olib borish talab etiladi.

5. Barqaror rivojlanishning yuqori me'yori 0,81-1 oralig‘idagi koeffitsiyent bo‘lib, kooperativning jadal ravishda rivojlanib borayotganligini aks ettiruvchi ko‘rsatkichga erishgan bo‘ladi. Buni amalga oshirishda kooperativning yuqori barqaror natijalarga erishayotganligi kuzatiladi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlaydigan bo‘lsak, ushbu keltirilgan me’yorlar barqaror rivojlanish strategiyalari orqali sanoat korxonalarining mahsulot va xizmatlarining raqobatbardoshligini oshirishga va strategiyaning algoritmini ishlab chiqish uchun samarali yo‘l bo‘la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Асаул М.А. Обеспечение устойчивости предпринимательских структур инвестиционно-строительной сферы: автореф. дис. доктора экон. наук: 08.00.05. СПб.: 2008. -49 с.

2. Филиппенко Д.С. Организационно-экономическое обеспечение устойчивого развития предприятий в условиях глобализации экономики: дис. канд. экон. наук: 08.00.05. Нижний Новгород. 2014. -178 с.

3. Гонова О.В. Методы и модели диагностики устойчивого развития регионального агропроизводственного комплекса: автореф. дис. доктора экон. наук: 08.00.05. Иваново, 2011. -35 с.

4. Шестерикова Н.В. Формирование стратегии устойчивого развития предприятия на основе системы сбалансированных показателей: автореф. диссертации канд. экон. наук: 08.00.05. Нижний Новгород, 2009. -24 с.

5. Грачева Е.С. Формирование организационно-экономического механизма повышения конкурентоспособности промышленных предприятий: диссертация канд. экон. наук: 08.00.05. Самара. 2012. -45 с.

Inamov Farxodjon - Namangan Muhandislik-Qurilish Instituti doktoranti
+998 91 755 5200, fred.inamov@gmail.com

NAMANGAN VILOYATI QISHLOQ XO‘JALIK FAOLIYATINING IQTISODIY SAMARADORLIGI VA UNUMDORLIGINI TAHLIL QILISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida boshqaruvning, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishning mavjud tashkiliy-iqtisodiy modeli butun iqtisodiyot uchun sanoatning ustuvor qiymatini samarali qo‘llab-quvvatlashi Namangan viloyati qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligiga tegishli xizmatlarni ko‘rsatishda xo‘jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatidagi samaradorlikni oshirilishi haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar*:* qishloq xo‘jaligida tadbirkorlik, yalpi hududiy mahsulot, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi

Аннотация**:** В данной статье представлены мнения и соображения о том, как существующая организационно-экономическая модель управления и реализации предпринимательской деятельности в экономике Республики Узбекистан может эффективно поддерживать приоритетное значение промышленности для всей экономики. Обсуждается повышение эффективности деятельности хозяйствующих субъектов в оказании услуг, связанных с сельским хозяйством, лесным и рыбным хозяйством в Наманганской области.

Ключевые слова: предпринимательство в сельском хозяйстве, валовой региональный продукт, лесное и рыбное хозяйство

Annotation: This article presents thoughts and considerations on how the existing organizational-economic model for management and the implementation of entrepreneurial activities in the economy of the Republic of Uzbekistan can effectively support the priority value of industry for the entire economy. It discusses the increase in efficiency of economic entities' activities in providing services related to agriculture, forestry, and fish farming in the Namangan region.

Keywords: entrepreneurship in agriculture, gross regional product, forestry and fish farming

Iqtisodiyotni rivojlantirishning zamonaviy xususiyatlari umumiy strategik va qisman taktik samaradorlik tadbirkorlikning tashkiliy-iqtisodiy xususiyatlari, xususan, iqtisodiy salohiyati bilan belgilanadi. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida boshqaruvning, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishning mavjud tashkiliy-iqtisodiy modeli shunday qurilganki, u butun iqtisodiyot uchun sanoatning ustuvor qiymatini samarali qo‘llab-quvvatlaydi, chunki so‘nggi yillarda o‘rtacha, yalpi ichki mahsulotning qariyb 50,0 foizi ushbu tarmoqda yaratilgan.

Huddi shu kabi Namangan viloyatida ham 2010 yilda yalpi hududiy mahsulotdagi ulushi 65,6 %ga teng bo‘lgan bo‘lsa 2023 yilga kelib bu ko‘rsatkich 2010 yilga nisbatan 14,6 %ga kamaygan bo‘lsada yalpi hududiy mahsulotdagi ulushi 51,0 %ni tashkil etdi.

Tadbirkorlik mexanizmlari va salohiyati jahon bozori kon’yunkturasini

qondirishga qaratilgan, chunki sanoat ishlab chiqarish tuzilmasi bo‘yicha milliy oziq-ovqat xavfsizligini kafolatlash, qishloq xo‘jaligidan kelib chiqadigan qayta tiklanuvchi energiya manbalarini ishlab chiqarish va iste'mol qilish tizimini rivojlantirish orqali energiya xavfsizligini mustahkamlash uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantirish asosida eksportga yo‘naltirilganligi bilan izohlanadi.

Biz ushbu uch yo‘nalishni maqsadli yondashuv bo‘yicha tadbirkorlikni amalga oshirishning ustuvor yo‘nalishlarining asosiy tashkiliy-iqtisodiy tavsifi deb bilamiz. Funktsional jihatdan iqtisodiyotdagi tadbirkorlik sohasi bu vazifalarni juda muvaffaqiyatli hal qilmoqda. Ushbu tadqiqot doirasida biz turli xil tashkiliy-huquqiy shakldagi korxonalar misolida agrosanoat majmuasida tadbirkorlikni boshqarish natijalarini taqdim etish amaliyotini, shuningdek hajmini tahlil qilamiz.

Miqdoriy jihatdan sub'ektlar tuzilmasining dinamikasi ular sonining ko‘payishiga mos keladi, bu sanoatning investitsion jozibadorligini va tadbirkorlik faoliyati uchun motivatsiyaning bosqichma-bosqich va tizimli o‘sishini anglatadi. Yakka tartibdagi tadbirkorlar sonini ko‘paytirish yo‘nalishidagi o‘zgarishlar, ya’ni fermer xo‘jaliklarining iqtisodiyotning yashirin sektoridan chiqishiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Tashkiliy jihatdan agrosanoat majmui, xususan, qishloq xo‘jaligi, baliqchilik va turdosh tarmoqlardagi xo‘jalik yurituvchi subyektlar tarkibiga korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlar kiradi (2.1.1-jadval).

2.1.1-jadval

Namangan viloyati qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligiga tegishli xizmatlarni ko‘rsatishda xo‘jalik yurituvchi sub'ektlar sonining o‘zgarishining tarkibiy dinamikasi

Yillar - o‘zgarishlar	Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning umumiy soni, birlik	Shu jumladan			
		Korxonalar		Fermer va jismoniy shaxslar tadbirkorligi	
		Birlik	%	Birlik	%
2010	15369	1001	6,5	14368	93,5
2015	8139	1303	16	6836	84
2020	9161	1872	20,4	7289	79,6
2021	9889	2619	26,5	7270	73,5
2022	10128	2822	27,9	7306	72,1
2023	9420	3259	34,6	6161	65,4
O‘tgan yilga nisbatan - iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha:					
2021	728	747	6,1	-19	-6,1
2022	239	203	1,4	36	-1,4
2023	-708	437	6,7	-1145	-6,7

Xususan, Namangan viloyati qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligiga tegishli xizmatlarni ko‘rsatishda xo‘jalik yurituvchi sub'ektlar sonini 2023 yilda 2022 yilga nisbatan 708 taga kamayishi kuzatildi. Kuzatilayotgan qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligiga tegishli xizmatlarni ko‘rsatishda xo‘jalik yurituvchi sub'ektlar soni 2010 yilda eng yuqori ko‘rsatkichga ega bo‘lib 15369 tani tashkil etgan. Ammo, 2010-2023 yillarda ushbu ko‘rsankich tendensiyasiga e’tibor

qaratadigan bo‘lsak, o‘sish va kamayishdan iborat bo‘lib egri chiziqni ifoda etadi.

Bu borada, Namangan viloyatida faoliyat ko‘rsatayotgan qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligiga tegishli xizmatlarni ko‘rsatishda xo‘jalik yurituvchi sub'ektlar soni tarkibida fermer va jismoniy shaxslar tadbirkorligi 2020-2023 yillarda o‘rtacha 78,0 %ni tashkil etgan bo‘lib bu ko‘rsatkich yillar o‘tishi bilan o‘z ustunlini qishloq xo‘jalik korxonalariga o‘tkazayotganligi kuzatiladi(2010 yilda-93,5 %, 2023 yilda - 65,4 %). Shu tariqa, tadbirkorlikning tashkiliy tuzilmasi agrosanoat bozori ishtirokchilari sub’ekti vakilligining har ikki tarmog‘ida ham jadal rivojlanmoqda, bu ham tegishli ravishda mahalliy bozorlarni qamrab olish bilan bog‘liq. Korxonalarning tashkiliy-iqtisodiy xarakteristikalarini amalda ko‘rsatish ularning iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha tarkibining o‘zgarishi bilan bog‘liq (2.1.2-jadval).

2.1.2-jadval

2020-2023 yillarda Namangan viloyati qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligiga tegishli xo‘jalik yurituvchi sub'ektlarda don va boshqa mahsulotlar yetishtirish hajmi

Iqtisodiy faoliyat turlari	O‘zgarishlar - o‘tgan yilga nisbatan							
	2020		2021		2022		2023	
	Mahsulot hajmi	O‘sish sur’ati	Mahsulot hajmi	O‘sish sur’ati	Mahsulot hajmi	O‘sish sur’ati	Mahsulot hajmi	O‘sish sur’ati
Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligiga tegishli xizmatlar, mlrd.so‘m	19827,9	104,0	23654,5	106,6	27640,8	105,0	32824,7	104,5
Don ekinlari (sholidan tash-qari), dukkakli va moyli ekinlar yetishtirish, tonna	530765,0	106,9	590941,0	111,3	643046,0	108,8	678090,0	105,4
Sholi yetishtirish, tonna	12690,8	101,0	20294,1	102,3	21578,7	104,6	22863,3	106,2

2020-2023 yillarda Namangan viloyati qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligiga tegishli korxonalarida jami ko‘rsatilgan xizmatlar hajmi o‘rtacha 25987,0 mlrd. so‘mga teng bo‘lib bunda 2020 yilda 19827,9 mlrd. so‘mga va 2023

yilda bu ko‘rsatkich 2022 yilga nisbatan 4,5 %ga o‘sib 32824,7 mlrd. so‘mga yetdi.

Tahlil natijalarida ko‘rinib turganidek, bunday ijobiy natijalarga qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligiga tegishli xizmatlarni ko‘rsatish korxonalarida erishilgan bo‘lsada, viloyatda ushbu yo‘nalishda faoliyat ko‘rsatayotgan fermer va jismoniy shaxslar tadbirkorligida aksincha holat kuzatildi.

Xulosa

Katta kompaniyalar bilan solishtirganda, kichik korxonalar bozorga tezroq moslashadi va o‘z mahsulotlarini bozorga muvaffaqiyatli chiqarishda bir qancha afzalliklarga ega. Kichik korxonalar o‘z faoliyatini tor ishlab chiqarish dasturlariga, ilg‘or texnologiyalarga, kam ilmiy talab qiladigan mahsulotlarni ishlab chiqarishga tez moslashtiradi va bozor asoslarini tez o‘zlashtiradi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik hamda ularga bog‘liq barcha narsalar zamonaviy ijtimoiy ishlab chiqarishning tashkiliy tuzilmasining muhim va tarkibiy qismidir. Shu sababli, mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka katta e'tibor qaratiladi va ular davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi. Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes ilmiy-texnik taraqqiyotning tezlashishi, sanoatning ilg‘or tarmoqlarida yangi texnologiyalarga o‘tish sharoitida o‘z o‘rnini topmoqda. Bunday tadbirkorlik yangi axborot texnologiyalari, yangi g‘oyalar va ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish bilan shug‘ullanuvchi tizimning ajralmas qismi hisoblanadi. Shuningdek, kichik korxonalar yuqori xavf sharoitlarida afzal ko‘riladigan ishlab chiqarish shakllaridan biridir. Kichik korxonalar texnologik innovatsiyalarni joriy qilishda ham juda muhim rol o‘ynaydi. Katta korxonalarga qaraganda, kichik biznes yangi texnologik g‘oyalarni tezroq qabul qiladi, bu erda xavf kamroq bo‘lib, keng ko‘lamli ishlab chiqarishga qaraganda ishni tezroq boshlash imkoniyati mavjud. Bu bizning sharoitimizda ilmiy-texnik taraqqiyotning rivojlanishiga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘Zbekiston Respublikasi

Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida” 02.05.2012 yildagi O‘RQ-328-son Qonuni, https://lex.uz/docs/-2006789

2. Охота Ю. В. Предпринимательская деятельность в аграрном секторе: сущность, организационно правовая форма и другие основные аспекты. Эффективная экономика. 2018. №3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua /pdf/3_2018/153.pdf (дата обращения: 15.08.2020 г.)

3. Rezaei-Moghaddam K., Izadi H. Entrepreneurship in small agricultural quick-impact enterprises in Iran: development of an index, effective factors and obstacles. Journal of Global Entrepreneurship Research. –2019. –№ 9. –P. 17. DOI: https://doi.org/10.1186/s40497-018-0133-3.

4. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik Kodeksi 01.03.1997 https://lex.uz/docs/-180552; O‘zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual Kodeksi. 01.04.2018 https://lex.uz/acts/-3523891

5. O‘zbekiston Respublikasining “Mas’uliyati cheklangan hamda qo‘shimcha mas’uliyatli jamiyatlar to‘g‘risida” 01.03.2002-y. Qonuni. https://lex.uz/docs/-

22525.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida” 26.04.1996 yildagi 223-I-son Qonuni. https://lex.uz/docs/-6567
7. Науменко А. А. Государственное регулирование агропромышленного комплекса Украины. Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия: Государственное управление. 2019. Т. 30(69), №4. С. 93-97. DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.4/17.
8. Малик М. И., Шпикуляк О. Г. Развитие аграрного предпринимательства в условиях институциональных трансформаций Экономика АПК. 2017. №2. С. 5-16.
9. Lopatyuk R. I., Biletska N. V. Effective provision production of agricultural enterprises. Economy. Management. Business. 2015. No. 1 (11). P. 189-193.

Ismoilova Nodirabegim Abdumo‘min qizi - O‘zbekiston Milliy Universiteti magistranti, tel: 94 422 99 12, e-mail: ismoilovanodirabegim@gmail.com

MAKROIQTISODIY BARQARORLIKNI TA’MINLASHDA PUL-KREDIT SIYOSATINING TA’SIRI: TAHLIL VA MATEMATIK MODELLASHTIRISH

Annotatsiya: Makroiqtisodiy barqarorlik iqtisodiyotning umumiy barqarorligi, iqtisodiy o‘sish, ish o‘rinlari va narxlar barqarorligini ta’minlashni anglatadi. Pul-kredit siyosati esa davlatning iqtisodiy faoliyatini tartibga solish uchun qo‘llaniladigan muhim vositalardan biridir. Ushbu tadqiqotda pul-kredit siyosatining makroiqtisodiy barqarorlikka ta’siri tahlil qilinadi va matematik modellar yordamida ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi munosabatlar o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: pul-kredit siyosati, inflatsiya, iqtisodiy o‘sish, ishsizlik darajasi, investitsiya

Аннотация: Макроэкономическая стабильность подразумевает общую стабильность экономики, экономический рост, занятость и стабильность цен. Денежно-кредитная политика является одним из важных инструментов регулирования экономической деятельности государства. В данном исследовании анализируется влияние денежно-кредитной политики на макроэкономическую стабильность и изучается взаимосвязь между показателями с использованием математических моделей.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, инфляция, экономический рост, уровень безработицы, инвестиции, процентные ставки.

Abstract: Macroeconomic stability refers to the overall stability of the economy, economic growth, employment and price stability. Monetary policy is one of the important tools used to regulate the economic activity of the state. In this study, the impact of monetary policy on macroeconomic stability is analyzed and the relationship between indicators is studied using mathematical models.

Key words: monetary policy, inflation, economic growth, unemployment rate, investments.

1. Pul-kredit siyosatining mohiyati

Pul-kredit siyosati, asosan, Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladi. Uning asosiy maqsadi pul ta’minoti va foiz stavkalarini boshqarishdir. Bu siyosatning asosiy instrumentlari:

- **Foiz stavkalarini o‘zgartirish**: Pul ta’minoti va kreditlar narxini belgilaydi.
- **Ochiq bozor operatsiyalari**: Davlat obligatsiyalarini sotib olish yoki sotish orqali pul miqdorini boshqarish.
- **Zaxira talablarini belgilash**: Banklarning o‘z mijozlariga berishi mumkin bo‘lgan kreditlar miqdorini cheklash.

2. Pul-kredit siyosatining ta’siri

2.1. Inflatsiya

Pul-kredit siyosati inflatsiya darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Foiz stavkalari oshirilganda, iste'mol va investitsiyalar kamayadi, bu esa narxlarning o‘sishini sekinlashtiradi. Aksincha, foiz stavkalarining pasayishi, investitsiyalar va iste'molni oshiradi va bu inflatsiyani keltirib chiqarishi mumkin.

2.2. Iqtisodiy o‘sish

Pul-kredit siyosati iqtisodiy o‘sish sur’atlariga ham ta’sir qiladi. Past foiz stavkalari biznes uchun kredit olishni osonlashtiradi va bu investitsiyalarning oshishiga olib keladi. Natijada, iqtisodiy o‘sish tezlashadi.

2.3. Ishsizlik darajasi

Pul-kredit siyosati ish o‘rinlari yaratish va ishsizlikni kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Past foiz stavkalari orqali iqtisodiyotning o‘sishi ish o‘rinlari sonini oshiradi va ishsizlikni kamaytiradi.

3. Matematik modellashtirish

3.1. Modelni qurish

Matematik model sifatida quyidagi oddiy ekonometric modelni keltirish mumkin:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 I_t + \beta_2 R_t + \beta_3 U_t + \epsilon_t$$

Bu yerda:

- Y_t - iqtisodiy o‘sish (real Yalpi mahsulot);
- I_t - investitsiyalar;
- R_t - foiz stavkalari;
- U_t - ishsizlik darajasi;
- ϵ_t- xatolik.

3.2. Modelni baholash

Modelni baholash uchun vaqt seriyalari va regression tahlil usullaridan foydalanish mumkin. Ko‘p hollarda, OLS (Oddiy eng kichik kvadratlar) usuli qo‘llaniladi.

4. Natijalar

Tahlil natijalari, odatda, pul-kredit siyosati va iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi ijobiy yoki salbiy munosabatlarni ko‘rsatadi. Misol uchun, foiz stavkalari

pasayishi investitsiyalarni oshirishga yordam beradi, natijada iqtisodiy o‘sish sur’ati oshadi.

5. Xulosa

Makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda pul-kredit siyosatining ta’siri katta ahamiyatga ega. Matematik modellashtirish orqali ushbu ta’sirlarni aniqlash va tahlil qilish iqtisodiy siyosatni yanada samarali qilishga yordam beradi. Keltirilgan model va tahlil usullari iqtisodiy siyosatni shakllantirishda muhim vositalar bo‘lishi mumkin. Ushbu tadqiqot makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda pul-kredit siyosatining muhimligini va uning matematik modellar yordamida tahlilini ko‘rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mankiw, N. G. (2014). *Principles of Economics*.
2. Blanchard, O., & Johnson, D. R. (2013). *Macroeconomics*.
3. Taylor, J. B. (1993). "Discretion versus Policy Rules in Practice." *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*.

Ismoilova Nodirabegim Abdumo‘min qizi - O‘zbekiston Milliy Universiteti magistranti, 944229912, ismoilovanodirabegim@gmail.com

O‘ZBEKISTONDA PUL KREDIT SIYOSATI: MUAMMOLAR VA ISTIQBOL

Annotatsiya: O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanishiga erishishda pul kredit siyosati muhim rol o‘ynaydi. Bu siyosat iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, inflyatsiyani nazorat qilish, bank tizimining barqarorligini ta’minlash, shuningdek, xususiy sektorning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Biroq, O‘zbekistonda pul kredit siyosati bilan bog‘liq bir qator muammolar mavjud bo‘lib, ularni hal qilish iqtisodiyotga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. O‘zbekistonda pul kredit siyosati, hozirgi holatda samarali bo‘lsada, iqtisodiy o‘sishni yanada tezlashtirish va barqarorlikni ta’minlash uchun bir qator qiyinchiliklarni bartaraf etishni va chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: Pul-kredit, pul-kredit siyosati muammolari, pul-kredit siyosati maqsadi, pul kredit siyosatining kelajagi, markaziy bank, xalqaro valyuta.

Аннотация: Денежно-кредитная политика играет важную роль в обеспечении экономического развития Узбекистана. Эта политика направлена на стимулирование экономического роста, контроль над инфляцией, обеспечение стабильности банковской системы, а также поддержку развития частного сектора. Однако существует ряд проблем, связанных с денежно-кредитной политикой Узбекистана, решение которых может оказать положительное влияние на экономику. Хотя денежно-кредитная политика в Узбекистане в настоящее время эффективна, она требует устранения ряда трудностей и реализации мер по дальнейшему ускорению экономического роста и обеспечению стабильности.

Ключевые слова: Деньги и кредит, проблемы денежно-кредитной

политики, цель денежно-кредитной политики, будущее денежно-кредитной политики, центральный банк, международная валюта.

Abstract: Monetary and credit policy plays an important role in achieving the economic development of Uzbekistan. This policy is aimed at stimulating economic growth, controlling inflation, ensuring the stability of the banking system, as well as supporting the development of the private sector. However, there are a number of problems related to monetary and credit policy in Uzbekistan, the solution of which can have a positive effect on the economy. Although the monetary and credit policy in Uzbekistan is currently effective, it requires the elimination of a number of difficulties and the implementation of measures to further accelerate economic growth and ensure stability.

Key words: Money and credit, problems of monetary policy, goal of monetary policy, future of monetary policy, central bank, international currency.

Pul-kredit siyosati. Pul-kredit siyosati - Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladigan va iqtisodiyotda narxlar barqarorligini ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmui.

Pul-kredit siyosatining maqsadi. Pul-kredit siyosatining maqsadi - iqtisodiyotda narxlar barqarorligini ta’minlash. Markaziy bank inflyatsiyani past va barqaror darajada bo‘lishini ta`minlash orqali aholi daromadlarining qadrsizlanishini oldini olishga hamda barqaror inklyuziv iqtisodiy o’sishga zaruriy sharoitlar yaratadi.

O‘zbekistonda pul kredit siyosatining hozirgi holati:

- Pul-kredit siyosati vositalari (asosiy stavka, rezerv talablari, ochiq bozor operatsiyalari, kreditlash siyosati) va ularning samaradorligi.
- Iqtisodiy o‘sish, inflyatsiya va bank tizimining barqarorligi bo‘yicha hozirgi yutuqlar va kamchiliklar.

O‘zbekistonda pul kredit siyosati bilan bog‘liq muammolar:

Markaziy bankning mustaqilligi va siyosiy ta’sirlar.

O‘zbekistonda pul-kredit siyosati samaradorligi va iqtisodiyotga ijobiy ta’sirini ta’minlashda Markaziy bankning mustaqilligi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Biroq, amalda siyosiy ta’sirlar va Markaziy bankning mustaqilligi bilan bog‘liq muammolar mavjud bo‘lib, bu siyosatning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Markaziy bankning mustaqilligi bo‘yicha muammolar:

Siyosiy aralashuv: Hukumatning pul-kredit siyosati bilan bog‘liq qarorlarga aralashishi, Markaziy bankning mustaqil tarzda ish olib borishiga to‘sqinlik qiladi. Masalan, hukumat Markaziy bankdan o‘zining qisqa muddatli moliyaviy manfaatlarini ta’minlash maqsadida inflyatsiya darajasini pasaytirish yoki kreditlarni kengaytirish bo‘yicha bosim o‘tkazishi mumkin.

Shaffoflikning etishmasligi: Markaziy bankning mustaqilligi bilan bog‘liq qonunchilik va me’yorlar aniq va shaffof bo‘lmaganligi, siyosiy aralashuvlarni osonlashtiradi.

Markaziy bankning boshqaruv tizimidagi kamchiliklar: Markaziy bankning boshqaruv tizimida hukumatning kuchli ta’siri mavjud bo‘lishi, bankning mustaqilligiga tahdid soladi. Masalan, Markaziy bank rahbarlarini tayinlash va bo‘shatishda hukumatning roli kuchli bo‘lishi mumkin.

Siyosiy ta’sirlarning salbiy oqibatlari:

Inflyatsiyani boshqarishda qiyinchiliklar: Siyosiy aralashuv tufayli inflyatsiya darajasini nazorat qilish qiyinlashadi, bu esa iqtisodiy barqarorlikka xavf tug‘diradi.

Kreditlash siyosatining samaradorligi pasayishi: Markaziy bankning mustaqil ravishda kreditlash siyosatini shakllantirishga imkoniyati cheklanganligi, iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish va xususiy sektorni rivojlantirishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bank tizimining barqarorligi bilan bog‘liq xavflar: Siyosiy aralashuv bank tizimining barqarorligiga tahdid solib, moliyaviy inqirozlarga olib kelishi mumkin.

- ***Bank tizimining xususiylashtirilmaganligi va raqobatning etishmasligi.***

O‘zbekistonda pul-kredit siyosati samaradorligini oshirish va iqtisodiyotni rivojlantirish uchun bank tizimini xususiylashtirish va raqobatni kuchaytirish zarur. Hozirgi holatda bank tizimining xususiylashtirilmaganligi va raqobatning etishmasligi bir qator muammolarni keltirib chiqaradi:

Bank tizimining xususiylashtirilmaganligi bilan bog‘liq muammolar:

Samaradorlikning pastligi: Davlatga tegishli banklarning samaradorligi past bo‘ladi, chunki ular moliyaviy ko‘rsatkichlarga emas, balki siyosiy maqsadlarga ko‘proq e’tibor beradi.

Kreditlashning shaffofligi va ochiqligi bilan bog‘liq muammolar: Davlatga tegishli banklarning kreditlash siyosati shaffof bo‘lmaganligi va ochiqligi yetarli emasligi, korrupsiya va nepotizm xavfini oshiradi.

Raqobatning etishmasligi: Bank tizimining xususiylashtirilmaganligi raqobatni kamaytiradi, bu esa banklarning xizmat sifatini pasaytiradi va kreditlarni qimmatlashtiradi.

Raqobatning etishmasligi bilan bog‘liq muammolar:

Kreditga kirishning qiyinligi: Bank tizimida raqobatning etishmasligi kichik va o‘rta bizneslarning kreditga kirishini qiyinlashtiradi.

Kreditlash stavkalarining yuqori bo‘lishi: Raqobatning etishmasligi kreditlash stavkalarining yuqori bo‘lishiga olib keladi, bu esa iqtisodiy o‘sishni sekinlashtiradi.

Inovativ xizmatlarning etishmasligi: Bank tizimida raqobatning etishmasligi inovativ xizmatlarning etishmasligiga va texnologiyalarning kechikishga olib keladi.

Bank tizimini xususiylashtirish va raqobatni kuchaytirishning afzalliklari:

Samaradorlikni oshirish: Banklarning xususiylashtirilishi ularning moliyaviy ko‘rsatkichlariga e’tibor berishga va samaradorlikni oshirishga olib keladi.

Kreditlashning shaffofligi va ochiqligi: Xususiy banklar kreditlash siyosatida shaffoflik va ochiqlikni ta’minlaydi, bu esa korrupsiya va nepotizmni kamaytiradi.

Kreditga kirishning osonlashishi: Raqobatning kuchayishi kichik va o‘rta bizneslarning kreditga kirishini osonlashtiradi va kreditlash stavkalarini pasaytiradi.

Inovativ xizmatlarning rivojlanishi: Raqobat banklarga innovativ xizmatlarni taqdim etishga va texnologiyalarni joriy qilishga undaydi.

Bank tizimini xususiylashtirish va raqobatni kuchaytirish bo‘yicha tavsiyalar:

Banklarni xususiylashtirish jarayonini tezlashtirish: Davlatga tegishli banklarni xususiy investorlarga sotish, raqobatni kuchaytirishga va samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

Raqobatni kuchaytirish bo‘yicha qonun hujjatlarini takomillashtirish: Bank tizimidagi raqobatni kuchaytirishga yo‘naltirilgan qonun hujjatlarini qabul qilish kerak, masalan, banklarning kirish to‘siqlarini kamaytirish va ularga yangi xizmatlarni taqdim etishga imkon berish.

Markaziy bankning nazorat qilish faoliyatini kuchaytirish: Markaziy bank xususiy banklar faoliyatini nazorat qilishni kuchaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash kerak.

Bank tizimini xususiylashtirish va raqobatni kuchaytirish O‘zbekistonda pul-kredit siyosatini samaraliroq qilish va iqtisodiy o‘sishni tezlashtirish uchun zarur choralardir.

- *Kichik va o‘rta biznes uchun kreditga kirishning qiyinligi.*
- *Kreditlashning shaffofligi va ochiqligi bilan bog‘liq muammolar.*
- *Inflyatsiya nazorati bilan bog‘liq qiyinchiliklar.*

O‘zbekistonda pul kredit siyosatini takomillashtirish yo‘llari:

- Markaziy bankning mustaqilligini oshirish.
- Bank tizimini xususiylashtirishni tezlashtirish.
- Kichik va o‘rta biznes uchun kreditga kirish imkoniyatlarini kengaytirish.
- Kreditlashda shaffoflik va ochiqlikni oshirish.
- Kreditlashda raqobatni kuchaytirish.
- Inflyatsiyani nazorat qilishga yo‘naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish.
- Rivojlangan mamlakatlarning pul kredit siyosati tajribasi asosida O‘zbekistonning siyosatini takomillashtirish.

O‘zbekiston pul kredit siyosatining kelajagi:

- Global moliyaviy inqirozlarning o‘zbekiston pul kredit siyosatiga ta’siri.
- O‘zbekiston iqtisodiyotining globallashuvi va pul kredit siyosatiga ta’siri.
- O‘zbekiston pul kredit siyosati rivojlanishining istiqbolli yo‘llari.

Xulosa:

O‘zbekistonning pul kredit siyosati iqtisodiy o‘sishga erishish va barqarorlikni ta’minlash uchun muhim rol o‘ynaydi. Muammolarni hal qilish va takomillashtirish yo‘llarini amalga oshirish orqali O‘zbekistonning pul kredit siyosati yanada samaraliroq va iqtisodiyotga ijobiy ta’sir ko‘rsatuvchi bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Cbu.uz* O‘zbekiston Markaziy bankining veb-sayti
2. *http://www.worldbank.org*/Jahon bankining O‘zbekiston haqidagi hisobotlari

3. Xalqaro valyuta jamg‘armasining O‘zbekiston haqidagi hisobotlari
4. *Stat.uz* O‘zbekiston Davlat Statistika Qo‘mitasi veb sayti

Abdumannonov Bekzod Maxsudovich - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Menejment” kafedrasi assistenti
Халилов Жахангир Жалолович - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Бизнес ва тадбиркорлик олий мактабининг лойиҳа бошқаруви тингловчиси
Jumaboyeva Sevinch Husniddin qizi - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Buxgalteriya hisobi va menejment” fakulteti mn-123 guruh talabasi

IJTIMOIY TARMOQLARDAN FOYDALANISH ETIKASI

Ijtimoiy tarmoqning foydali va zararli tomonlari haqida qisqacha fikrlar mavjud. Ularning foydalanuvchilariga qo‘l kelayotgan funksiyalar, shuningdek uning yaratilish tarixi, hamda ijtimoiy tarmoqlardan qanday foydalanish kerakligi haqida yoritib beriladi.

Axborot asrida zamonaviy texnologiyalar hayotimizga tobora ko‘proq kirib bormoqda.Nafaqat texnologiyalar balki turli ijtimoiy tarmoqlar ham rivojlanmoqda. Tan olishimiz kerakki, ushbu vazayit insonlar hayotiga ko‘plab qulayliklar va yengilliklar olib kelmoqda. Misol uchun, turli xil yangiliklardan tezda habardor bo‘lishyabdi, shuningdek aloqa va muloqot qilish imkonyatini, ma`lumot va bilimlar o‘rganishni bizness va reklama kabi sohalarni samarali rivojlanishiga xissa qo‘shmoqda.

Hamma narsaning ijobiy tomoni bo‘lgani kabi salbiy tomoni ham mavjud. Masalan, hatto bog‘cha tarbiyalanuvchisi ham mobil telefondan, undagi ilovalar va internetdan foydalanishni o‘rganib olmoqda. Insonlar orasida asosiy va eng ko‘p vaqtini mobil aloqa vositasi bilan o‘tkazayotganlar ham ko‘payib ketmoqda. Kelajak hayotni internet va hali kashf etilmagan yuqori texnologiyalarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Ammo, bu zamon talabi deya, zamonaviy texnalogiyalarga ham mukkasidan ketish yaramaydi. Hayotiy olib qaraganda bu yalqovlik, dangasalik, loqaydlikka ham sabab bo‘lmoqda.

Umumiy qilib ijtimoiy tarmoq haqida bir tarix mavjud. 1803-1869-yillarda yashagan XIX asr rus yozuvchisi, faylasufi va jamoat arbobi Vladimir Odoyevskiy o‘zining 1835-yilda yozilgan „4338-yil“ tugallanmagan utopik romanida zamonaviy bloglar va umuman internetning paydo bo‘lishini bashorat qilgan edi. Unda aytilishicha, „tanish uylar o‘rtasida magnit telegraflar joylashgan bo‘lib, ular orqali uzoq masofada yashovchilar bir-biri bilan gaplashadi“, shuningdek, „ko‘p xonadonlarda, ayniqsa yaxshi tanish bo‘lganlar o‘rtasida“ nashr etiladigan "uy gazetalari " haqida: bu gazetalar "oddiy yozishmalar o‘rnini bosadi ", ularda „odatda egalarining sog‘lig‘i yoki kasalligi haqida xabarlar va uydagi boshqa yangiliklari, so‘ngra turli fikrlar, mulohazalar, kichik ixtirolar, shuningdek, qachon tushlikka chaqirilishi, ba’zan esa menyu o‘rin oladi“

1. 0000 Internet i blogi predskazal Vladimir Odoevskiy v 1837 godu — Лента.ру, 3.10.2005

Yuqorida aytib o‘tilgan ijtimoiy tarmoqdan foydalanishning ham o‘z etikasi mavjud. Buni men sizlarga sodda qilib tushuntirib berishga harakat qilaman. Kundalik hayotda deyarli barcha telegram ijtimoiy tarmog‘idan foydalanadi. Foydalanuvchilar o‘z profiliga turli rasmlar qo‘yishadi, uni kuzatuvchilar o‘sha profiliga qarab foydalanuvchining qanaqa inson ekanini bilib olishadi.

Instagram ijtimoiy tarmog‘ida ham xuddi shunday holatni kuzatishimiz mumkun. Ushbu ijtimoiy tarmoqda hikoya joylash mavjud. Joylagan hikoyasini ko‘rib foydalanuvchining qanday ahvolda ekanligini bilib olsak bo‘ladi. Ammo hardoim ham emas.

Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish etikasiga quyidagi muhum tamoyillar kiradi:

1. Hurmat. Boshqa foydalanuvchilarni hurmat qilish, ularning fikrlarini va qarorlarini qabul qilish.
2. Maqsadli va to‘g‘ri axborot tarqatish. Ijtimoiy tarmoqlarda tarqatiladigan axborot aniq, to‘g‘ri va asosli bo‘lishi kerak.
3. Shaxsiy hayotni hurmat qilish. Boshqalarning shaxsiy hayotiga aralashmaslik va ularning ruxsatisiz shaxsiy ma`lumotlarni tarqatmaslik.
4. Savodxonlik va mas’ulyat. Foydalanuvchilar o‘zlarining ijtimoiy tarmoqlarda faoliyatlari uchun mas’ulyatli bo‘lishlari kerak.
5. Zarar yetkazmaslik. Boshqalarga zarar yetkazuvchi, kamsituvchi yoki zararli xulq-atvorlarni oldini olish.

Umuman olganda yuqorida aytib o‘tilgan qoidalarning buzilishiga, kundalik hayotimizda ham duch kelamiz.

Kuldoshev Lazizjon - SamISI stajyor tadqiqotchisi
Tursunov Vohid - SamDU Kattaqo‘rg‘on filiali 4- kurs talabasi

O‘ZBEKISTONDA XIZMAT KO‘RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR

Annotatsiyasi: Maqolada o‘zbekistonda xizmatlar ko‘rsatish iqtisodiyoti tarmog‘ining rivojlanish dinamikasi, iqtisodiyotdagi o‘rni, yalpi ichki mahsulot tarkibidagi ulushi, xizmat ko‘rsatish sohasidagi asosiy tarmoqlar atroflicha o‘rganilgan.

Аннотация: В статье подробно изучена динамика развития сети сферы услуг в Узбекистане, ее роль в экономике, ее доля в валовом внутреннем продукте, а также основные отрасли сферы услуг.

Abstract: The article studies in detail the dynamics of the development of the service sector network in Uzbekistan, its role in the economy, its share in the gross domestic product, as well as the main branches of the service sector.

Kalit so‘zlar: Xizmat ko‘rsatish sektori, yalpi ichki mahsulot, ko‘rsatkich, Xizmatlarning eksport, Turizm xizmatlari, Moliya va bank sektori, Xizmat ko‘rsatish sohasida sarmoyalar.

Ключевые слова: Сектор услуг, валовой внутренний продукт, показатель, Экспорт услуг, Туристические услуги, Финансово-банковский

сектор, Инвестиции в сферу услуг.

Key words: Service sector, gross domestic product, indicator, Export of services, Tourist services, Financial and banking sector, Investments in the service sector.

O‘zbekiston iqtisodiyoti so‘nggi yillarda jadal rivojlanish yo‘lidan bormoqda va bu jarayonda xizmatlar sektori alohida e’tiborga sazovor. Xizmat ko‘rsatish tarmog‘i zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi bo‘lib, nafaqat yalpi ichki mahsulot (YaIM)dagi ulushi bilan, balki bandlik darajasini oshirish, eksportni kengaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdagi roli bilan ham ahamiyatlidir.

Xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, aholining turmush darajasini oshirishda, iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda va bandlikni ko‘paytirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston iqtisodiyotida xizmat ko‘rsatish sektorini rivojlantirish mamlakatni iqtisodiy jihatdan modernizatsiya qilish va diversifikatsiya qilishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish sohasi oxirgi yillarda sezilarli ravishda rivojlanib bormoqda. Bu sohada axborot texnologiyalari, moliya, ta’lim, sog‘liqni saqlash, transport va turizm kabi tarmoqlar eng katta ulushni egallaydi. Xizmat ko‘rsatish sektorining yalpi ichki mahsulot (YaIM)dagi ulushi yil sayin oshib borayotgani iqtisodiyotning diversifikatsiyalashuvini tasdiqlaydi.

O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish sohasining umumiy holati va ko‘rsatkichlari mamlakat iqtisodiyotining diversifikatsiyalashuvi jarayonida tobora muhim o‘rin egallamoqda. Xizmat ko‘rsatish sektori iqtisodiy o‘sishning muhim drayverlaridan biri sifatida hisoblanadi, chunki u nafaqat turli tarmoqlardagi ish o‘rinlarini yaratadi, balki ichki bozor talabini oshirish va eksport imkoniyatlarini kengaytirishga ham xizmat qiladi. Quyida sohaning holati va asosiy ko‘rsatkichlari haqida batafsil ma’lumot keltiriladi.

O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish sektori yalpi ichki mahsulot (YaIM)ning katta qismini tashkil etib, mamlakat iqtisodiyotida yetakchi tarmoqlardan biri hisoblanadi. Oxirgi yillarda bu soha tez sur’atlar bilan rivojlanib, YaIMda uning ulushi oshib bormoqda.

Xususan: Xizmat ko‘rsatish sektorining YaIMdagi ulushi 2022-yilning oxiriga kelib, xizmat ko‘rsatish sohasining ulushi umumiy iqtisodiyotda 36-38% atrofida 2023 yilda esa 43 % ni tashkil etgan.

2023- yil yakunlariga ko‘ra, xizmatlar sohasining yalpi qo‘shilgan qiymati hajmi 437 822,2 mlrd. so‘mni tashkil etdi va 2022- yilga nisbatan 6,8 % ga o‘sdi.

Shu jumladan, savdo xizmatlari 9,9 % ga, yashash va ovqatlanish bo‘yicha xizmatlar 12,5 % ga, tashish va saqlash xizmatlari 8,0 % ga, axborot va aloqa xizmatlari 24,2 % ga, boshqa xizmatlar 4,5 % ga o‘sdi.

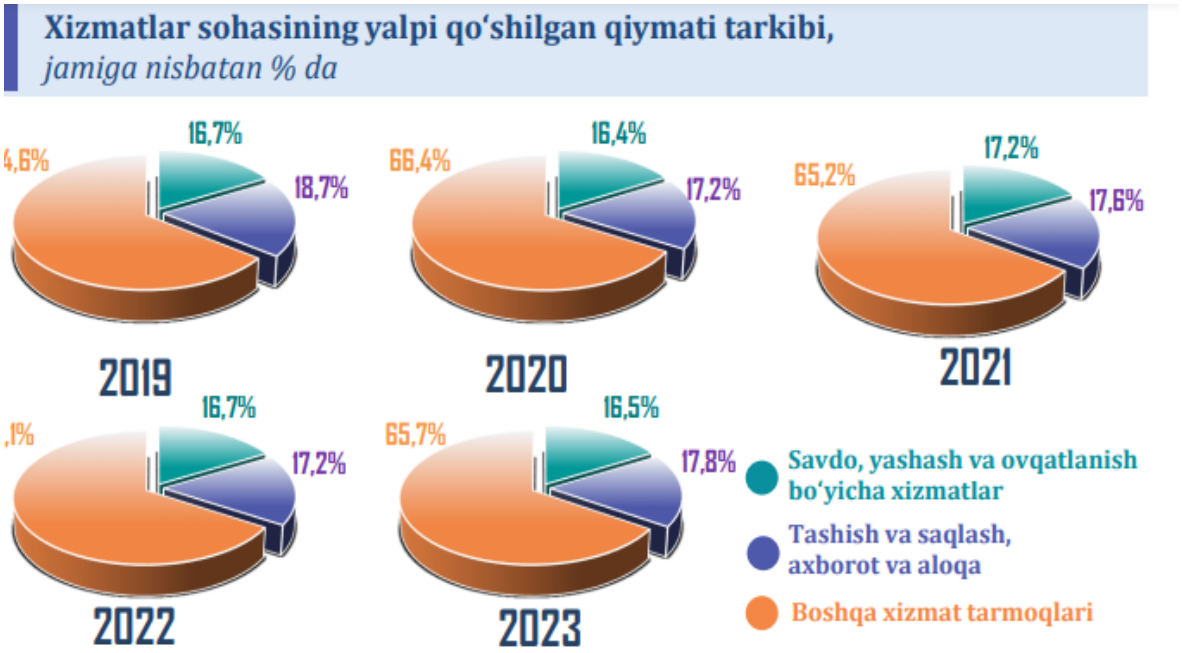

O‘zbekiston Respublikasi statistika agentligi ma’lumoti.Stat.uz

Bu ko‘rsatkichning oshishi mamlakatda xizmatlarga bo‘lgan talabning oshib borayotganligini, aholi va bizneslarning bu soha imkoniyatlaridan faol foydalanayotganini ko‘rsatadi.

Ish o‘rinlari va bandlik: Xizmat ko‘rsatish sohasi bandlik darajasini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish tarmoqlarida band bo‘lgan aholi ulushi umumiy bandlik darajasining 50% dan ko‘pini tashkil etadi. Bu esa sohaning ahamiyati yuqori ekanini anglatadi, chunki xizmat ko‘rsatish sektori mehnat bozori uchun asosiy drayverlardan biridir.

Xizmatlarning eksportdagi o‘rni: Xizmat ko‘rsatish sohasi eksport qilinadigan xizmatlar hajmining sezilarli qismiga ega. Ayniqsa, IT xizmatlari, turizm, transport-logistika xizmatlari va moliyaviy xizmatlar so‘nggi yillarda xalqaro bozorga faol kirib bormoqda. Xizmatlar eksporti mamlakat valyuta tushumlarini oshirishda ham muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston xizmatlar eksportini 2022-yilda 2,5 milliard AQSh dollariga yetkazdi. Ayniqsa, IT xizmatlari va turizm bo‘yicha eksport hajmi o‘smoqda.

Xizmat ko‘rsatish sohasidagi asosiy tarmoqlar:

1.Turizm: O‘zbekiston tarixiy va madaniy merosi, qadimiy shaharlari (Samarqand, Buxoro, Xiva va boshqalar) bilan turizm sohasida katta imkoniyatlarga ega. Turizm xizmatlari sohasi 2019-yilda YaIMga 3.4% hissa qo‘shgan bo‘lsa, bu ko‘rsatkich keyingi yillarda ko‘paymoqda. Mamlakatning turizm rivojlanishi strategiyasiga muvofiq, xizmat ko‘rsatishda infratuzilma, mehmonxona va restoran tarmoqlari kengaytirildi. Xizmatlar eksportining oshishi O‘zbekiston iqtisodiyotining diversifikatsiyalashuvi va xalqaro bozorlar bilan integratsiyalashuvini ta’minlaydi, bu esa mamlakatning global savdo tarmog‘ida kuchliroq pozitsiyaga ega bo‘lishiga yordam beradi.

2.Axborot texnologiyalari va raqamli xizmatlar: IT sektori va raqamli xizmatlar O‘zbekistonda tez sur’atlar bilan rivojlanayotgan tarmoqlardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston raqamli iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini amalga

oshirayotgan bir paytda, IT xizmatlari va onlayn platformalar orqali ko‘rsatiladigan xizmatlarning ahamiyati ortmoqda. Xizmatlar sektorining rivojlanishida innovatsiyalar va raqamli texnologiyalar joriy etilishi katta ahamiyat kasb etmoqda. Axborot texnologiyalari sohasidagi islohotlar va raqamli iqtisodiyotga o‘tish strategiyalari xizmat ko‘rsatish sifatini oshirib, iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashga yordam bermoqda. 2021-2022 yillarda mamlakatda bir nechta IT-parklar va texnologik innovatsiya markazlari tashkil etildi, bu esa IT xizmatlarining rivojlanishi va eksporti uchun katta imkoniyat yaratdi.

3. Moliya va bank sektori: Moliya va bank xizmatlari sohasi O‘zbekiston iqtisodiyotida muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda mobil banking, onlayn to‘lovlar, mikroqarzlar kabi raqamli moliyaviy xizmatlar aholi va bizneslar uchun qulayliklar yaratmoqda. Mamlakatda moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talab oshib borayotganiga guvoh bo‘lish mumkin.

4.Transport va logistika: Transport va logistika xizmatlari O‘zbekistonning geografik joylashuvi hisobga olinsa, xalqaro savdo va yuk tashish tarmoqlari uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Markaziy Osiyodagi transport tizimi orqali xalqaro yuk oqimlarini ta’minlash imkoniyati transport xizmatlari eksporti uchun asosiy ustunliklardan biri hisoblanadi.

5.Ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlari: O‘zbekistonda ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlari so‘nggi yillarda sezilarli rivojlanmoqda. Xususiy ta’lim va sog‘liqni saqlash muassasalari ochilishi bu sohadagi xizmatlar sifatini oshirishga yordam bermoqda.

O‘zbekistonning xizmat ko‘rsatish sohasida quyidagi asosiy ko‘rsatkichlar o‘sib bormoqda:

1.Xizmat ko‘rsatish sohasida sarmoyalar: Sektor rivoji uchun davlat va xususiy sarmoyalar jalb qilinmoqda. 2023-yilda xizmat ko‘rsatish sohasiga yo‘naltirilgan sarmoyalar umumiy investitsiyalarning 30% dan ko‘prog‘ini tashkil etgan.

2.Yangi tadbirkorlik sub'ektlari soni: Xizmat ko‘rsatish sohasida faoliyat yurituvchi kichik va o‘rta biznes sub'ektlarining soni yildan yilga oshib bormoqda. 2022-yilda xizmat ko‘rsatish sohasida 20 mingdan ortiq yangi korxonalar ro‘yxatga olingan, bu esa sektorning o‘sish sur’atlarini aks ettiradi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida xizmatlar tarmog‘ining ahamiyati ortib bormoqda va bu soha mamlakatning iqtisodiy barqarorligi, eksport hajmining oshishi, bandlik darajasini ta’minlash va texnologik rivojlanishdagi eng muhim omillardan biriga aylanmoqda. Xizmatlar sektori o‘zining turli sohalari bilan iqtisodiyotning barcha jabhalariga ta’sir ko‘rsatib, O‘zbekistonni xalqaro miqyosda yanada kuchli raqobatbardosh davlatga aylantirishga hissa qo‘shmoqda.

Xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda katta ahamiyatga ega bo‘lib, mamlakatning kelajakdagi iqtisodiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Tarmoqning diversifikatsiyalanishi, texnologiyalarni joriy etish va infratuzilma loyihalari uning kelgusida yanada tez rivojlanishiga asos yaratadi. Sektorning zamonaviy ko‘rsatkichlari va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanayotgan islohotlar xizmat ko‘rsatish tarmog‘ining iqtisodiyotdagi rolini kuchaytirib, uning rivojlanishiga katta turtki berishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Q.J.Mirzayev, G‘.S.Mustafoyev, B .K.Janzakov. Xizmatlar sohasi iqtisodiyoti [Matn]: Darslik “STEP- SEL” MCHJ. Nashriyoti, 2023.

2. L.Kuldoshev. Milliy iqtisodiyotni rivojlanishida xizmat Ko‘rsatish korxonalari raqobatbardoshligiga ta’sir Etuvchi omillar. “ Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish” jurnali 2024 Samarqand.

3.Stat.uz Statistika agentligi rasmiy internet sayiti.

Mo‘minov Shohijahon Suyun o‘g‘li - ISFT Intitute o‘qituvchisi, Toshkent Davlat iqtisodiyot Universiteti doktoranti, shohjahon091@mail.ru
+998996681870

O‘ZBEKISTONDA KAPITAL BOZORI VA MOLIYAVIY BOZORLAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI
ПУТИ РАЗВИТИЯ РЫНКА КАПИТАЛА И ФИНАНСОВЫХ РЫНКОВ В УЗБЕКИСТАНЕ
WAYS TO DEVELOP CAPITAL MARKET AND FINANCIAL MARKETS IN UZBEKISTAN

Annotatsiya: Maqolada, kapital bozori, korporatsiyalarda korporativ boshqaruvni rivojlantirish, ularning faoliyatini takomillashtirish va yangi zamonaviy loyihalarda ishtirokini oshirish hamda korporativ boshqaruv orqali iqtisodiyotni yanada rivojlantirish uchun takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Aksiyadorlik jamiyatlari, kapital bozori, investitsiya, startaplar, heyj fondlar, kompaniyalarni investitsion banklar orqali rivojlantirish, texnologik yangiliklar, iqtisodiy rivojlanish.

Аннотация. В статье даны предложения по развитию деятельности корпораций, повышению их активности на рынке капитала, инвестиционному финансированию новых современных проектов, дальнейшему развитию экономики через рынок капитала.

Ключевые слова: акционерные общества, рынок капитала, инвестиции, стартапы, хедж-фонды, развитие компаний через инвестиционные банки, технологические инновации, экономическое развитие.

Abstract. The article gives proposals for the development of the activities of corporations, increasing their activity in the capital market, investment financing of new modern projects, and further development of the economy through the capital market.

Key words. Joint-stock companies, capital market, investment, start-ups, hedge funds, development of companies through investment banks, technological innovations, economic development.

Kirish

O‘zbekistonda kapital bozori va moliyaviy bozorlar faoliyatini rivojlantirish davlat iqtisodiyotining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Kapital bozori mamlakat

iqtisodiyoti uchun moliyaviy vositalarni samarali taqsimlashni ta’minlovchi platforma bo‘lib, uning rivojlanishi iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda, tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirishda va investitsion oqimlarni jalb qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida bu bozorni rivojlantirishning asosiy yo‘llari tahlil qilinadi. Global iqtisodiyotning rivojlanishi va moliyaviy bozorlardagi raqobatning oshishi aksiyadorlik jamiyatlarining (AJ) kapital bozorlarida faol ishtirok etishining zaruratini oshirdi. Aksiyadorlik jamiyatlari o‘z faoliyatini kengaytirish, rivojlantirish va kapital jalb qilish uchun kapital bozorlariga murojaat qiladi. Biroq, ko‘plab mamlakatlarda, xususan, O‘zbekistonda bu jarayonlarning samaradorligi va ishtirok darajasi hali ham cheklangan. Shu bilan birga, rivojlangan mamlakatlarning tajribasi aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozoridagi faolligini oshirish uchun xalqaro amaliyotni joriy qilishning ahamiyatini ko‘rsatmoqda. Mazkur maqolada aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozorlaridagi ishtirokini faollashtirish uchun xalqaro amaliyotni joriy qilish masalalari, xalqaro tajriba, O‘zbekistonda bu jarayonni rivojlantirish yo‘llari va istiqbollari ko‘rib chiqiladi. Kapital bozori mamlakat iqtisodiyotining asosi bo‘lib, uning rivojlanishi barqaror iqtisodiy o‘sishini taminlaydi.

Adabiyotlar sharhi

Iqtisodiyot va moliya sohasidagi mavjud adabiyotlarda “Aksiyadorlik jamiyatlarini kapital bozoridagi ishtirokini faollashtirishda xalqaro amaliyotni joriy qilish” mavzusida xorijiy va mahalliy olimlarning savollari mutaxassislar tomonidan o‘rganilib, tegishli ta’riflar berilgan.

1**. Kenny, P. A., & Moss, T. (2020).** *Global Capital Markets: Integration, Crisis, and Growth.* Routledge. Xalqaro moliya bozori, xalqaro fond bozori va investitsiya bozorini shakllantirish usullari va ularning yangi tashkil etilgan kompaniyalari hamda loyihalarning moliyalashtirish jarayonida tutgan o‘rni haqida ma’lumotlar berilgan va bu ma’lumotlar uni moliyaviy jihatdan asoslab beradi.

2. **Brealey, R. A., Myers, S. C., & Allen, F. (2019).** *Principles of corporate finance* (13th ed.). McGraw-Hill Education. Rivojlangan mamlakatlarda kapital bozori tajribasi, fond bozoriga fuqarolarning mablag‘larini jalb qilish va shu orqali venchur fondlar faoliyati bo‘yicha yangi loyihalarni moliyalashtirish jarayonlarini jadallashtirish qimmatli ma’lumotlar va g‘oyalarni berdi.

3.Taxumova Oksana V., Kasatkina Elena V. Xalqaro moliya bozori, xalqaro fond bozori va investitsiya bozorini qanday shakllantirish va ularning yangi tashkil etilgan kompaniyalari va moliyalashtirish jarayonida loyihalarning roli haqida ma’lumotlar berilgan va bu ma’lumotlar uni moliyaviy nuqtai nazardan asoslaydi.

4.Vahobov A.V. Investitsiyalar haqida muhim bilimlar mavjud va aynan ushbu kitobda ekspert yangi loyihalarni moliyalashtirish jarayonini bank kreditlari hisobiga emas, balki kapital bozori va investitsiya fondlari orqali amalga oshirish muhimligini ta’kidlaydi.

Tadqiqot metadologiyasi

Kapital bozori bu moliyaviy resurslar, ya’ni aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy vositalarni sotib olish va sotish amalga oshiriladigan iqtisodiy bozor turidir. Kapital bozorlari orqali aksiyadorlik jamiyatlari yangi investitsiyalar jalb qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi

Kapital jalb qilish: Kapital bozorlariga chiqish orqali aksiyadorlik jamiyatlari koʻp miqdordagi mablagʻni jalb qilishi mumkin. Bu oʻz navbatida kompaniyaning innovatsion loyihalarini moliyalashtirish va oʻz biznesini kengaytirish imkoniyatini beradi.

1. **Korxonalar rivojlanishiga turtki**: Kapital bozorlarida faoliyat yuritadigan aksiyadorlik jamiyatlari raqobatbardosh boʻlib, kompaniya ichida samaradorlikni oshiradi. Bozordagi investitsiya jarayonlari bilan shugʻullanish kompaniyani xalqaro miqyosda rivojlantirishga imkon yaratadi.

2. **Bozor ishtirokchilarining ishonchini oshirish**: Kapital bozorida aksiyadorlik jamiyatlarining faol ishtiroki investorlarda ishonch uygʻotadi va ularning kompaniyaga kapital kiritishga ragʻbatini oshiradi.

Muhokama va natija

1. Kapital bozori ishtirokchilarining faoliyatini yaxshilash

Kapital bozori ishtirokchilari — investorlar, emitentlar (qimmatli qogʻozlarni chiqaruvchi subyektlar), birjalar va vositachilar faoliyatini optimallashtirish katta ahamiyatga ega. Oʻzbekistonda bozor ishtirokchilari oʻrtasida samarali hamkorlik mexanizmlarini yoʻlga qoʻyish va ularning faoliyatini rivojlantirish uchun bir qancha islohotlar amalga oshirilishi zarur. Bu borada bir qancha qadamlar tashlanishi mumkin:

1. **Qimmatli qogʻozlar birjalarini modernizatsiya qilish**: Oʻzbekistonda birjalar faoliyatini modernizatsiya qilish orqali qimmatli qogʻozlar savdosini yanada soddalashtirish va shu orqali ichki va tashqi investorlar uchun bozorni jozibador qilish mumkin. Elektron platformalar orqali savdolarni kengaytirish va avtomatlashtirish bozordagi likvidlikni oshirishga yordam beradi.

2. **Moliyaviy vositachilarni rivojlantirish**: Moliyaviy vositachilar, jumladan, investitsion banklar va brokerlik kompaniyalarini rivojlantirish investorlar va emitentlar oʻrtasidagi vositachilik faoliyatini kuchaytiradi. Bu kompaniyalar investorlarning kapitalini samarali yoʻnaltirishda va korxonalar uchun moliyaviy resurslarni jalb qilishda muhim rol oʻynaydi.

2. Moliyaviy bozorni liberallashtirish va institutsional investorlarni jalb qilish

Kapital bozorini liberallashtirish va institutsional investorlarni jalb qilish Oʻzbekistonda moliyaviy sektorning uzoq muddatli barqaror rivojlanishi uchun juda muhimdir. Institut investorlar, masalan, pensiya fondlari, sugʻurta kompaniyalari va investitsiya fondlari bozorning barqaror ishtirokchilaridir. Ularning faolligini oshirish bir nechta yoʻnalishda amalga oshirilishi mumkin:

1. **Pensiya va sugʻurta sektorlarini rivojlantirish**: Pensiya jamgʻarmalari va sugʻurta kompaniyalarining moliyaviy bozorlarga kirish imkoniyatini kengaytirish orqali kapital bozoriga katta hajmdagi uzoq muddatli investitsiyalarni jalb qilish mumkin. Bu oʻz navbatida, korxonalarning kapital jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi va bozorning barqarorligini oshiradi.

2. **Kredit reyting agentliklari faoliyatini rivojlantirish**: Kapital bozorida kredit reyting agentliklarining faoliyati investorlar uchun kompaniyalar va qimmatli qogʻozlarning xavf darajasini baholashda muhim rol oʻynaydi. Oʻzbekistonda kredit

reyting tizimini rivojlantirish orqali moliyaviy bozor ishtirokchilari o‘rtasida ishonchni kuchaytirish mumkin.

3. **Xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlik**: Xalqaro moliyaviy tashkilotlar va investorlar bilan hamkorlik qilish orqali O‘zbekiston kapital bozoriga chet el sarmoyalarini jalb qilish hamda xorijiy tajribani o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu kapital bozorining jahon moliyaviy tizimiga integratsiyalashuvini tezlashtiradi.

Xulosa

Aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozoridagi ishtirokini faollashtirishda xalqaro amaliyotni joriy qilish O‘zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega. Xalqaro moliyaviy standartlar, raqamli texnologiyalar, shaffoflikni oshirish va xorijiy investorlarni jalb qilish orqali aksiyadorlik jamiyatlari xalqaro bozorlarda muvaffaqiyat qozonishi mumkin. Bu esa nafaqat aksiyadorlik jamiyatlari uchun, balki butun iqtisodiyot uchun foydali bo‘ladi. Shu bilan birga, xalqaro tajribani joriy qilish jarayoni O‘zbekistonning raqobatbardoshligini oshiradi va xalqaro kapital bozorlarida munosib o‘rin egallashiga xizmat qiladi. Xalqaro amaliyotning joriy etilishi moliyaviy islohotlar va ta’lim tizimidagi yangilanishlar bilan birga olib borilganda samarador bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. **Damodaran, A. (2012).** *Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset* (3rd ed.). Wiley.
   - Ushbu kitob aksiyadorlik jamiyatlarini baholashda va kapital bozorlarida qimmatli qog‘ozlar bo‘yicha xalqaro standartlarni tushunishda muhim manbadir.
2. **International Financial Reporting Standards (IFRS) Foundation. (2021).** *International Financial Reporting Standards (IFRS) 2021*. IFRS Foundation.
   - Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari aksiyadorlik jamiyatlarining xalqaro bozorlarda ishtiroki va hisobot berish amaliyoti haqida batafsil ma’lumot beradi.
3. **Brealey, R. A., Myers, S. C., & Allen, F. (2019).** *Principles of Corporate Finance* (13th ed.). McGraw-Hill Education.
   - Korporativ moliya, aksiyadorlik jamiyatlari kapitali va bozordagi ishtiroki haqida asosiy tushunchalar.
4. **Jahon Banki (2021).** *Capital Market Development: Challenges and Opportunities.* Jahon Banki Hisobotlari.
   - Jahon Bankining kapital bozorlarining rivojlanishi va xalqaro amaliyotni joriy qilish bo‘yicha hisobotlari.
5. **Kenny, P. A., & Moss, T. (2020).** *Global Capital Markets: Integration, Crisis, and Growth.* Routledge.
   - Ushbu kitob xalqaro kapital bozorlarining integratsiyasi va rivojlanish jarayonini o‘rganishga bag‘ishlangan.

Nabiyeva Nargizakhon Nuriddin qizi - PhD student of the Department of "Macroeconomic Analysis and Forecasting" of the Tashkent State University of Economics, e-mail: nargizamadaminova10@gmail.com,
Orcid: 0009-0002-3292-2221

IMPACT OF INFLATION ON ECONOMY IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES

Abstract: Achieving a high level of economic growth in order to improve social well-being is one of the main goals of every country. However, developing countries have still not achieved the desired level of economic growth due to a number of socio-economic and political factors prevailing domestically and globally. Therefore, the main goal of this thesis is to theoretically study the impact of various external sources, especially inflation, on economic growth measured by real GDP per capita in Asian countries.

Key words: GDP, Inflation, Economic growth
Kalit so‘zlar: YAIM, inflatsiya, iqtisodiy o‘sish
Ключевые слова: ВВП, инфляция, экономический рост.

Inflation is a constant and continuous increase in the general price level of the country. In recent years, many central banks have focused on price stability. Monetary policy - whether through interest rates or the growth of monetary aggregates - is directed towards achieving low and stable inflation. Central banks and most other observers see price stability as the primary goal, as high inflation poses a significant risk and cost to the country's economy.

The study shows that effective monetary policy is necessary to control inflation. Low and stable inflation ensures the stability of financial systems, encourages investment and strengthens the process of economic development.

Figure 2. Average GDP dynamics in Asian countries[40]

Developing economies in Asia and the Pacific are forecast to grow by an average of 4.9 percent this year as the region continues to grow steadily amid strong domestic demand and a recovery in tourism.

According to the April 2024 Asian Development Outlook (ADO) published by the Asian Development Bank (ADB), growth will continue at the same pace next year. Inflation is expected to moderate in 2024 and 2025 as a result of rising food prices in many countries over the past 2 years.

[40] Source: Asian Development Bank

Strong economic growth in South and Southeast Asia - driven by domestic demand and exports - is offsetting a slowdown in the People's Republic of China (PRC) caused by weakness in the property market and low consumption. With its economic growth of 7 percent this year and 7.2 percent next year, India is expected to remain the main economic growth engine in Asia and the Pacific. The PRC's growth rate is expected to slow down from 5.2 percent last year to 4.8 percent this year and 4.5 percent next year.

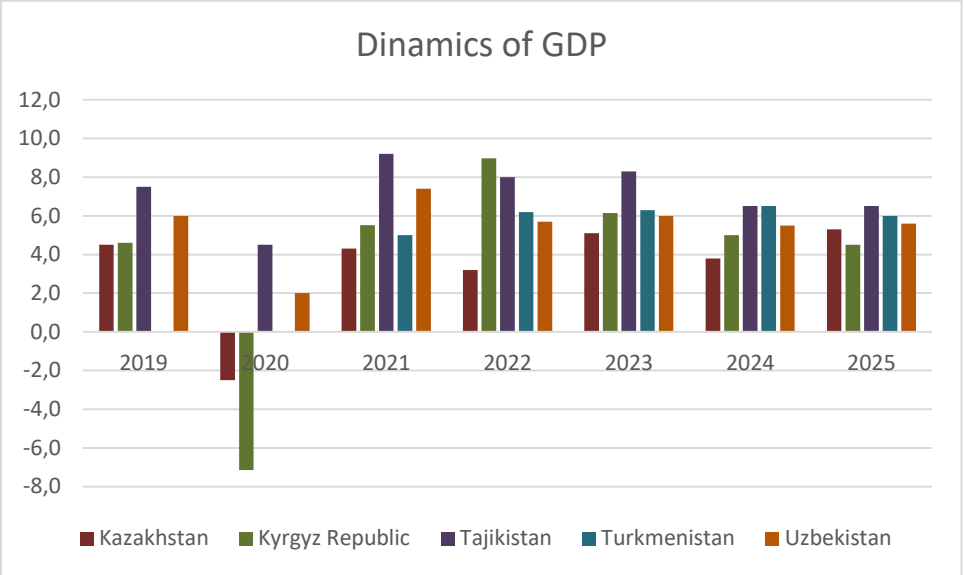

Table 1. GDP dynamics in Central Asian countries.

Until independence in 1991, the economies of Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan were centralized by the Soviet Union and managed based on a strategy clearly defined by Moscow. After independence, despite some similarities, each country had its own independent economic policy.

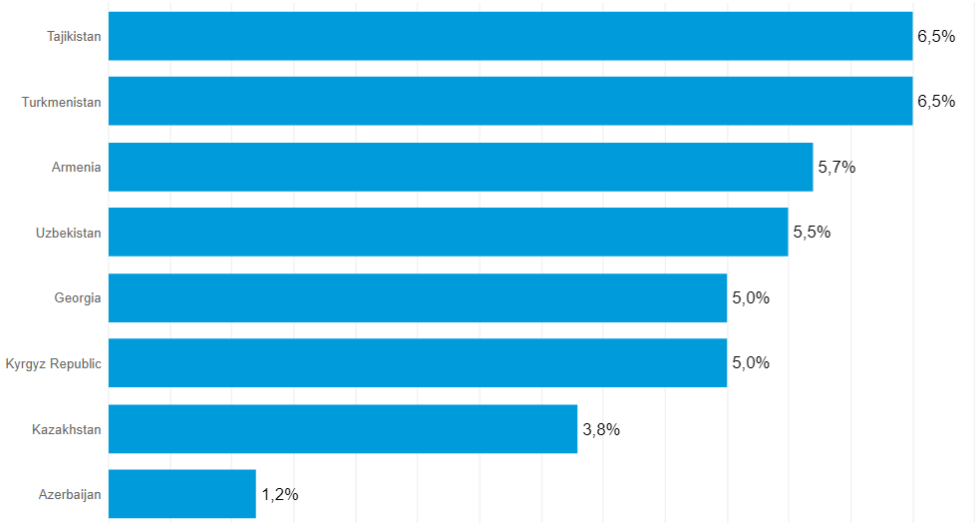

Table 2. Expected level of GDP for 2024 in the countries of the Caucasus and Central Asia.

As can be seen from the table, GDP in Uzbekistan is at an average level compared to neighboring countries. However, as mentioned above, as a result of the

decrease in the income of the population, the level of consumption will decrease, and this, in turn, will lead to a lower GDP compared to previous years.

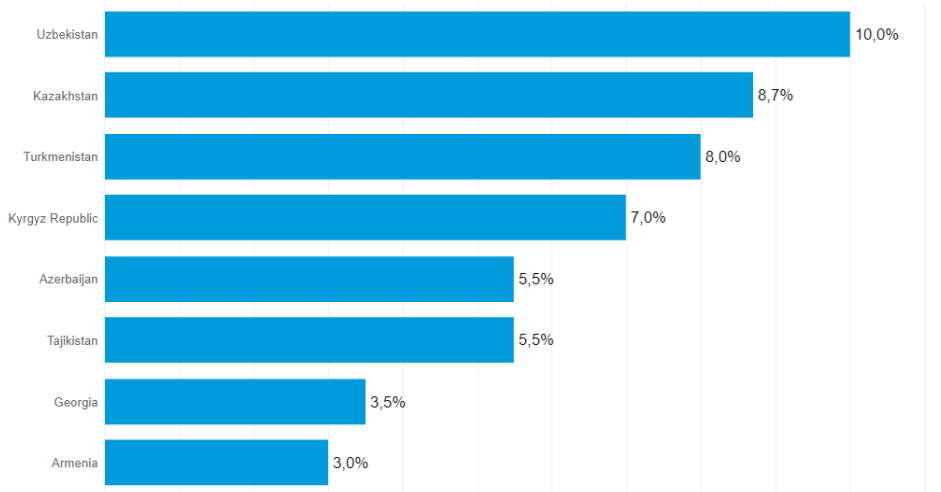

Table 3. Expected inflation rate for 2024 in the countries of the Caucasus and Central Asia.

Uzbekistan plans to reduce inflation to 5% by 2026. The necessary fiscal measures should be implemented for this. Inflation is expected to be 10 percent this year. In 2025, this level is predicted to decrease to 7-8 percent. Only then can the target set in 2026 be reached.

Sustainable development in Central Asia requires a balanced approach to attracting external financing through the strengthening and promotion of good relations between the countries of the region, the implementation of regional programs of international organizations and development banks. It also requires direct investment in non-commodity sectors and to tap countries' domestic savings potential.

Countries in the region must overcome four major structural challenges: landlockedness, resource dependence and underdevelopment of the financial sector, lack of coordination in managing the water-energy complex, and climate change. ETB researchers believe that as a result of joint efforts, Central Asian countries will overcome systemic development problems. During the period of strong economic growth, increasing pressure on the energy system and the common river basins of the countries leave no other option than cooperation in the field of water and energy. Equally important are coordinated efforts to develop transport infrastructure and combat climate risks. Eliminating infrastructure barriers will help to develop economic efficiency, trade and economic cooperation with neighboring countries, and stimulate the diversification of production and exports.

List of references:

1. https://www.adb.org/where-we-work/uzbekistan/economy
2. https://www.imf.org/en/Home
3. https://imrs.uz/archives/news/report_2024_04
4. https://www.caspianpolicy.org/research/economy/central-asian-economies-forge-ahead-with-strong-growth-despite-geopolitical-challenges

5. https://www.ebrd.com/home
6. https://eabr.org/en/analytics/all-publications/the-economy-of-central-asia-a-fresh-perspective/
7. https://timesca.com/central-asia-as-an-emerging-economic-region/

Qodirov Farrux Ergash o‘g‘li - Shahrisabz davlat pedagogika institute, Informatika va uni o‘qitish metodikasi kafedrasi mudiri i.f.f.d PhD

IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA’SIR ETUVCHI SALBIY VA IJOBIY OMILLAR TAHLILI

Annotatsiya: Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bir nechta omillarga bog‘liq bo‘lib, ularning har biri o‘zining ijobiy yoki salbiy ta’sirini ko‘rsatadi. Ushbu maqolada ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilinadi. Ijobiy omillar orasida iqtisodiy o‘sish, investitsiya, ta’lim va innovatsiyalar kabi faktorlar mavjud bo‘lib, ular aholi farovonligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Biroq, salbiy omillar, masalan, ijtimoiy tengsizlik, korruptsiya, muhitning ifloslanishi va iqtisodiy beqarorlik, rivojlanishni to‘sqinlik qiladi va aholi uchun salbiy oqibatlar keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlaydigan strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirishga yordam berish bo‘yicha fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, salbiy omillar, ijobiy omillar, iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy tengsizlik, innovatsiyalar, korruptsiya, sifatli ta’lim, barqaror rivojlanish.

Kirish. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish har bir jamiyatning farovonligini belgilovchi muhim jarayondir. Bu jarayonni tushunish uchun turli omillarning ijobiy va salbiy ta’sirlarini tahlil qilish zarur. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘plab faktorlar, jumladan iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ekologik omillar bilan bog‘liq. Ijobiy omillar, masalan, ta’lim, innovatsiyalar, investitsiyalar va iqtisodiy o‘sish, aholi farovonligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular yangi ish o‘rinlarini yaratadi, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytiradi va jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikni kamaytiradi. Biroq, salbiy omillar ham rivojlanishni to‘sqinlik qiladi. Ijtimoiy tengsizlik, korruptsiya, iqtisodiy beqarorlik, va muhitning ifloslanishi kabi omillar aholi turmush darajasini pasaytirishi, iqtisodiy o‘sishni sekinlashtirishi va jamiyatda noroziliklarga olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, salbiy omillar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonida kuchli ta’sir ko‘rsatadi va ularni bartaraf etish uchun samarali strategiyalar ishlab chiqish zarur. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi salbiy va ijobiy omillar tahlil qilish asosiy maqsad ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlaydigan va salbiy omillarni kamaytirishga qaratilgan tavsiyalarni ishlab chiqishdir. Natijada, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni yanada barqaror va inklyuziv qilish uchun zarur strategiyalar aniqlanadi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi salbiy va ijobiy omillarni o‘rganish uchun ko‘plab tadqiqotlar mavjud. Bu

borada xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega. Ijobiy omillarni o‘rgangan olimlardan Amartya Sen (1999) o‘zining "Development as Freedom" asarida iqtisodiy o‘sish va ta’limning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rnini muhokama qiladi. U ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish va iqtisodiy imkoniyatlarni oshirish orqali aholi farovonligini qanday oshirish mumkinligini ko‘rsatadi. Bu ijobiy omillar shuningdek, ta’lim tizimining yaxshilanishi orqali ijtimoiy adolatni ta’minlashga yordam beradi deb hisoblagan.

Brynjolfsson va McAfee esa o‘zlarining "The Second Machine Age" asarida raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni qanday tezlashtirishini tahlil qilishadi. Ular texnologik yangiliklar, jumladan, avtomatlashtirish va raqamli iqtisodiyot orqali yangi ish o‘rinlarini yaratishga yordam berishini ta’kidlaydilar.[1]

Salbiy omillarni o‘rgangan olimlardan Thomas Piketty "Capital in the Twenty-First Century" asarida iqtisodiy tengsizlik va uning jamiyatdagi ta’sirini tahlil qiladi. U iqtisodiy o‘sish paytida ijtimoiy tengsizlikning oshishi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni to‘sqinlik qilishi mumkinligini ko‘rsatib bergan. Piketty shuningdek tengsizlikning kelib chiqish sabablarini va buni bartaraf etish uchun bir nechta asosiy vaziflarni taklif qilgan.

Transparency International tashkiloti o‘zining "Corruption Perceptions Index" hisobotida korruptsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta’sirini ko‘rsatib o‘tgan. Korruptsiya iqtisodiy o‘sishni sekinlashtiradi va ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikni kuchaytiradi, chunki resurslar notekis taqsimlanadi.

Mahalliy olimlardan I.Axmedov va G.Tojiyeva kabi olimlar O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini o‘rganish davomida raqamli texnologiyalar va AKTning o‘rnini muhokama qiladilar. Ular iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish uchun AKT vositalaridan foydalanish zarurligini ta’kidlaydilar.[3]

G.Tojiyeva ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini o‘rganib, ijtimoiy siyosat va iqtisodiy rivojlanish o‘rtasidagi bog‘lanishni tahlil qilgan. U tadqiqotlarida shuni ko‘rsatadiki hukumat siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’siri muhim ahamiyatga ega ekanligini bildirgan.[4]

M.Sharipov iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan omillarni masalan, korruptsiya va iqtisodiy beqarorlikni o‘rgangan olim hisoblanadi. U shuningdek bu omillarni bartaraf etish uchun kerakli strategiyalarni taklif etgan.[5] Xorijiy va mahalliy olimlarniari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi salbiy va ijobiy omillarni turli nuqtai nazardan ko‘rsatadi. Ijobiy omillar masalan ta’lim, innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish, aholi farovonligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Biroq salbiy omillar masalan ijtimoiy tengsizlik, korruptsiya va iqtisodiy beqarorlik, rivojlanishni to‘sqinlik qiladi. Bu omillarni bartaraf etish uchun samarali strategiyalar ishlab chiqish zarur.

Yuqoridagi olimlarning tahlillari bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi salbiy va ijobiy omillarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ko‘plab tadqiqotlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni to‘g‘ri yo‘nalishda olib borish uchun ijobiy omillarni kuchaytirish va salbiy omillarni bartaraf etishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi salbiy va ijobiy omillarni tahlil qilish uchun bir nechta tadqiqot metodlarini qo‘llash mumkin. Quyidagi metodlar ushbu mavzuda samarali tahlil o‘tkazishga yordam beradi. Nazariy tahlil orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash mumkin. Bu metodda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish nazariyalarini o‘rganish va mavjud tadqiqotlarni tahlil qilish muhimdir. Amartya Sen, Klaus Schwab va boshqa olimlarning nazariyalari bu jarayonda qo‘l keladi. Bu metod orqali salbiy va ijobiy omillarni umumlashtirish va ularning ta’sirini baholash mumkin.

Suhbatlar va intervyular orqali tadqiqotchilar muayyan sohalarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning holatini o‘rganishi mumkin. Bu metod ijtimoiy guruhlar, biznes rahbarlari va hukumat vakillari bilan o‘tkazilgan intervyular orqali amaliyotdagi tajribalarni yig‘ishga imkon beradi. Bunday metodlar orqali salbiy omillar, masalan, korruptsiya yoki iqtisodiy beqarorlik, haqidagi tajribalarni o‘rganish mumkin.

So‘rovnomalar orqali keng auditoriyadan ma’lumot to‘plash mumkin. Bu metod ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish haqidagi odamlarning fikrlarini, tajribalarini va nazarlarini aniqlashda foydali. Savollar orqali iqtisodiy imkoniyatlar, ta’lim, salomatlik va boshqa omillar bo‘yicha insonlarning qarashlari tahlil qilinadi.

Statistik tahlil metodlari orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning o‘zgaruvchan omillari va tendensiyalarini aniqlash mumkin. Bu metod raqamlardan foydalanib, iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy tengsizlik va boshqa ko‘rsatkichlarni tahlil qilishga imkon beradi. Ushbu tahlillar orqali salbiy va ijobiy omillarning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatish mumkin.

Kontekstual tahlil metodlari yordamida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlari ma’lum bir hudud yoki mamlakat kontekstida o‘rganiladi. Bu metod geografik, siyosiy va iqtisodiy omillarni hisobga olib, ma’lum bir hududda ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni aniqlashga yordam beradi. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi salbiy va ijobiy omillarni o‘rganish uchun bu metodlarning har biri o‘zining ahamiyatiga ega. Tadqiqotchilar bir nechta metodlarni birlashtirib yanada chuqurroq va keng qamrovli tahlil olib borishlari mumkin. Ushbu metodlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini yanada yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Natijalar va muhokama. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish kompleks jarayon bo‘lib bir qancha ijobiy va salbiy omillar ta’sirida shakllanadi. Ushbu tahlil natijalari orqali biz ularning o‘zaro aloqalarini ahamiyatini va ta’sirini tushunishga harakat qilamiz. Ijobiy omillar ta’lim va malaka oshirish. Ta’lim tizimi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda muhim omil hisoblanadi. Keng qamrovli ta’lim tizimi orqali aholi bilim darajasi va malakasi oshadi, bu esa ish bilan ta’minlash darajasini yuqoriga ko‘taradi. Amartya Sen (1999) o‘zining "Rivojlanish erkinlik sifatida" asarida ta’limni rivojlanishning asosiy omili sifatida ko‘rsatadi, bu ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga yordam beradi.

Texnologik rivojlanish. Raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar ijtimoiy-iqtisodiy o‘sishni tezlashtiradi. Brynjolfsson va McAfee (2014) "Ikkinchi mexanika asri" asarida raqamli texnologiyalar orqali yangi ish o‘rinlari yaratilishi va mavjud ish jarayonlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan tadqiqotlar olib boradilar.

Texnologik taraqqiyot natijasida mahsuldorlik oshadi, iqtisodiy imkoniyatlar kengayadi.

Ijtimoiy kapital ya’ni odamlar o‘rtasidagi ishonch va hamkorlik, iqtisodiy rivojlanishda ijobiy rol o‘ynaydi. Ijtimoiy kapital yuqori bo‘lgan jamiyatlarda iqtisodiy o‘sish tezligi ko‘proq bo‘ladi, chunki odamlar bir-birlariga ko‘proq yordam beradilar va hamkorlikni rivojlantiradilar. Putnam (2000) o‘zining "Bowling Alone" kitobida ijtimoiy kapitalning ahamiyatini ta’kidlaydi.

Salbiy omillarga esa ijtimoiy tengsizlik kiradi. Ijtimoiy tengsizlik iqtisodiy rivojlanishni sekinlashtiradi. Piketty (2014) o‘zining "XXI asrda kapital" asarida, iqtisodiy o‘sish davrida tengsizlikning oshishi ijtimoiy nizolar va beqarorlikka olib kelishini ta’kidlaydi. Ijtimoiy tengsizlik, eng kam ta’minlangan qatlamlar uchun qiyinchiliklarni kuchaytiradi, iqtisodiy imkoniyatlarning notekis taqsimlanishiga olib keladi.

Korruptsiya iqtisodiy rivojlanishning salbiy omillaridan biri hisoblanadi. Transparency International (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, korruptsiya resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishiga olib keladi va ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikni kuchaytiradi. Korruptsiya iqtisodiy o‘sishni sekinlashtiradi va davlat boshqaruviga ishonchni pasaytiradi.

Iqtisodiy beqarorlik ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Beqaror iqtisodiy vaziyatlar investorlarning ishonchini pasaytiradi va iqtisodiy o‘sish sur’atini sekinlashtiradi. Hozirgi kunda, global bozorlar beqarorlikdan azob chekmoqda, bu esa ishlab chiqarish va investitsiyalarni kamaytiradi.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi salbiy va ijobiy omillar bir-biri bilan o‘zaro bog‘liqdir. Salbiy omillar, masalan, korruptsiya va ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy o‘sish va rivojlanish jarayonlarini sekinlashtirishi mumkin. Boshqa tomondan, ijobiy omillar, masalan, ta’lim va texnologik innovatsiyalar, ushbu jarayonlarni tezlashtirishi va rivojlantirishi mumkin. Ularning o‘zaro aloqasini tushunish, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni yanada samarali boshqarishga yordam beradi. Umuman olganda, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi salbiy va ijobiy omillarni tahlil qilish orqali ularning ahamiyatini va o‘zaro aloqalarini yanada chuqurroq tushunish mumkin. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirish va salbiy ta’sirlarni kamaytirish uchun ta’lim, innovatsiyalar va ijtimoiy kapitalni rivojlantirish muhimdir. Salbiy omillarni bartaraf etish, iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga yo‘naltirilgan choralar muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish natijasida rivojlanishga yordam beruvchi va uni sekinlashtiruvchi omillarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Ijobiy omillar masalan ta’lim va texnologik rivojlanish iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirib jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi. Texnologik innovatsiyalar raqamli iqtisodiyot va ta’lim darajasining oshishi iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirib, yangi ish o‘rinlari yaratadi va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Boshqa tomondan ijtimoiy tengsizlik, korruptsiya va iqtisodiy beqarorlik kabi salbiy omillar esa iqtisodiy o‘sishni cheklaydi va aholining barcha qatlamlari uchun teng imkoniyatlar yaratish jarayonini sekinlashtiradi. Ijtimoiy tengsizlik mavjud bo‘lgan joylarda

iqtisodiy imkoniyatlar notekis taqsimlanadi bu esa ijtimoiy rivojlanishni cheklaydi.

Ta’lim va malaka oshirishga investitsiya qilish orqali ta’lim darajasini oshirish va malakali kadrlar tayyorlash yordamida iqtisodiy o‘sishga va inklyuziv rivojlanishga zamin yaratish mumkin. Davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali zamonaviy va texnologik bilimlarga ega kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyatga ega.

Texnologik taraqqiyotni qo‘llab-quvvatlash natijasida innovatsiya va raqamli transformatsiyani qo‘llab-quvvatlash iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirib, yangi ish o‘rinlari yaratadi. Ushbu maqsadda startaplarni qo‘llab-quvvatlash va kichik tadbirkorlik subyektlari uchun qulay sharoitlar yaratish foydali bo‘ladi.

Korruptsiyaga qarshi samarali choralarni kuchaytirish orqali ijtimoiy ishonchni mustahkamlash mumkin. Bu borada shaffoflikni ta’minlash va samarali boshqaruv tizimini yo‘lga qo‘yish kerak.

Ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish. Ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish uchun teng imkoniyatlar yaratish va barcha qatlamlar uchun iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish zarur. Bu borada daromadlar o‘rtasidagi tafovutni kamaytirishga qaratilgan soliqlar va davlat dasturlarini ishlab chiqish foydali bo‘ladi.

Tadqiqot va tahlillarni kuchaytirish. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning samaradorligini oshirish uchun muntazam ravishda tadqiqotlar o‘tkazish, har bir omilning ta’sirini baholash va rivojlanishni rag‘batlantirishda yordam beradigan strategiyalar ishlab chiqish zarur. Ushbu chora-tadbirlar orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirish va salbiy omillar ta’sirini kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, inklyuziv iqtisodiy o‘sishga erishish va barqaror rivojlanishni ta’minlashga qaratilgan siyosatlarni ishlab chiqish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*.

2. Thomas Piketty Schwab, K. (2016). "Capital in the Twenty-First Century" *The Fourth Industrial Revolution*.

3. Axmedov, I. (2021). "AKT va hududiy rivojlanish: imkoniyatlar va chaqiriqlar". *Journal of Economic Research*.

4. Tojiyeva, G. (2021). "Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda hukumat siyosati". *Economics and Management Journal*.

5. Sharipov, M. (2020). "Korruptsiya va iqtisodiy beqarorlik: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’siri". *Uzbekistan Journal of Economics*.

6. Фаррух Қодиров. Аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасининг моделлаштиришни тизимли имитация қилиш. Biznes-Эксперт. Том 173. Номер №5. Страницы 102-106. Дата публикации 2022.

7. Farrux, Qodirov. "Foreign experience in the development of medical services to the population." Хоразм Маъмун академияси (2022).

8. Qodirov, Farrux. "Econometric modeling of medical services in the territories." *International Conference on Information Science and Communications Technologies ICISCT*. 2022.

9. Qodirov Farrux Ergash o‘g‘li. Econometric modeling of the development of medical services to the population of the region / Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. 2022/5/9. 1.1 Economical sciences.

10. Ergash o‘g‘li, Qodirov Farrux. "Аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш соҳасининг келгуси ҳолатини башоратлаш." *Сервис” илмий-амалий журнал* (2022): 56-59.

11. Ergash o‘g‘li, Qodirov Farrux. "ECONOMETRIC MODELING OF THE DEVELOPMENT OF MEDICAL SERVICES TO THE POPULATION OF THE REGION." *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities* 2.1.1 Economical sciences (2022).

12. Ergash o‘g‘li, Qodirov Farrux. "CREATION OF ELECTRONIC MEDICAL BASE WITH THE HELP OF SOFTWARE PACKAGES FOR MEDICAL SERVICES IN THE REGIONS." *Conferencea* (2022): 128-130.

13. Ergash o‘g‘li, Qodirov Farrux. "IMPORTANCE OF KASH-HEALTH WEB PORTAL IN THE DEVELOPMENT OF MEDICAL SERVICES IN THE REGIONS." *Conferencea* (2022): 80-83.

Siddikov Askar Axrorovich - Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti dotsenti
Zarifboyev Rasulbek Komiljon o‘g‘li - Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti talabasi, tel: +998 95 336 1119

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION EKOTIZIMNI RIVOJLANTIRISH
РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОСИСТЕМЫ
DEVELOPMENT OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE ECOSYSTEM

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar va innovatsion ekotizimni rivojlantirishning metodologik masalalari ko‘rib chiqiladi. Innovatsion texnologiyalar va raqamli iqtisodiyotning atrof-muhit va iqtisodiy rivojlanishga ta’siri tahlil qilinadi..

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, innovatsion ekotizim, iqtisodiy rivojlanish, raqamli iqtisodiyot, atrof-muhit, “aqlli” texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методологические вопросы развития цифровых технологий и инновационной экосистемы. Анализируется влияние инновационных технологий и цифровой экономики на окружающую среду и экономическое развитие..

Ключевые слова: цифровые технологии, инновационная экосистема, экономическое развитие, цифровая экономика, окружающая среда, “умные” технологии.

Abstract: This article examines the methodological issues of developing digital technologies and an innovative ecosystem. It analyzes the impact of

innovative technologies and the digital economy on the environment and economic development.

Keywords: digital technologies, innovative ecosystem, economic development, digital economy, environment, “smart” technologies

Zamonaviy iqtisodiyotning rivojlanishi, ko‘plab davlatlar uchun raqamli texnologiyalarning integratsiyasi bilan bog‘liq bo‘lgan yangi bosqichga kirib bormoqda. Raqamli iqtisodiyot va innovatsion ekotizimni shakllantirish orqali davlatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish va ekologik muammolarni kamaytirishni maqsad qilmoqdalar. O‘zbekistonda ham raqamli texnologiyalar va “aqlli” tizimlarning qo‘llanilishi tobora kengayib, iqtisodiyotni raqamlashtirish yo‘lida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shavkat Mirziyoyev bu haqda ta’kidlaganidek, **“Biz iqtisodiyotimizni yanada raqamlashtirish orqali resurslardan samarali foydalanishni kuchaytirib, atrof-muhit muhofazasini ta’minlashimiz kerak.”** Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar va innovatsion ekotizimni rivojlantirishning iqtisodiyot va atrof-muhitga ta’siri o‘rganiladi.

Raqamli texnologiyalar va ularning iqtisodiy o‘sishga ta’siri.

Raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning deyarli barcha sohalarida yangilanish va rivojlanishni ta’minlaydi. Masalan, ishlab chiqarishda “aqlli” texnologiyalar yordamida resurslardan samarali foydalanish va chiqindilarni qayta ishlash imkoniyati kengaymoqda. O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari amalga oshirilmoqda, bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshiradi va ekologik barqarorlikka erishishga yordam beradi.

Innovatsion ekotizim va atrof-muhitga ta’sir.

Innovatsion ekotizimning maqsadi atrof-muhitni muhofaza qilish bilan birga ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashdir. Ushbu tizim orqali chiqindilarni qayta ishlash va ekologik zararlarni kamaytirish texnologiyalari joriy qilinmoqda. Masalan, qayta tiklanadigan energiya manbalari, ekologik zararlarni minimallashtirishga yordam beradi. O‘zbekistonda ekologik xavfsizlikka qaratilgan texnologik yechimlar tobora ko‘proq qo‘llanilmoqda.

Raqamli iqtisodiyot va “aqlli” texnologiyalarning joriy etilishi.

Raqamli iqtisodiyot va “aqlli” texnologiyalar iqtisodiy jarayonlarni avtomatlashtirish va resurslardan samarali foydalanishni ta’minlaydi. O‘zbekistonda raqamli texnologiyalarning sanoat va transport sohalarida keng qo‘llanilishi orqali yoqilg‘i va energiya resurslarini tejash hamda ekologik xavfsizlikni oshirish imkoniyatlari yaratilmoqda. Shu bilan birga, bu texnologiyalar iqtisodiy samaradorlikni oshirish va atrof-muhitga zarar yetkazmaslikni ta’minlaydi.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va raqamli innovatsiyalar.

Raqamli texnologiyalar va innovatsiyalarni keng joriy qilish ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Ushbu texnologiyalar aholi turmush darajasini oshirish bilan birga ekologik xavfsizlikni ta’minlashga xizmat qiladi. O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va ekologik xavfsizlikni muhofaza qilishda raqamli texnologiyalarning o‘rni yildan-yilga ortib bormoqda.

Innovatsion ekotizimning ahamiyati.

Innovatsion ekotizim atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy-iqtisodiy

rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin tutadi. Ushbu tizim doirasida chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari joriy qilinmoqda va ekologik zararlarni kamaytirish choralar ko‘rilmoqda. Shu bilan birga, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish ham ekologik zararlarni kamaytirish imkonini beradi.

Raqamli iqtisodiyotning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’siri.

Raqamli iqtisodiyot ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Bu yo‘nalishda axborot texnologiyalari joriy qilinib, xizmatlar sohasida samaradorlik oshiriladi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi aholining turmush darajasini yaxshilash bilan birga ekologik xavfsizlikni ta’minlashga yordam beradi.

O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish choralari.

O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilib, ularning amalga oshirilishi orqali raqamli transformatsiya jarayonlari kuchaytirib borilmoqda. Bu dasturlar iqtisodiyotning turli sohalarida, xususan, ta’lim, sanoat, xizmat ko‘rsatish va davlat boshqaruvi sohalarida joriy qilinmoqda. Shu orqali mamlakatda raqamli iqtisodiyot va innovatsion ekotizimni rivojlantirishga asos yaratilmoqda.

Xulosa

Raqamli texnologiyalar va innovatsion ekotizimni rivojlantirish orqali O‘zbekiston iqtisodiyotining samaradorligini oshirish va atrof-muhitni muhofaza qilish imkoniyatlari ortadi. Ushbu yo‘nalishda raqamli iqtisodiyot va ekologik xavfsizlikka qaratilgan chora-tadbirlar kelgusida barqaror rivojlanish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy-nazariy va amaliy takliflar

1. Ekotizimda “aqlli” texnologiyalarni keng joriy qilish va rag‘batlantirish.
2. Raqamli iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash, resurslardan samarali foydalanishni ta’minlash.
3. Raqamli iqtisodiyot orqali raqamli xavfsizlik va ijtimoiy tenglikni kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev, Sh. M. (2017). O‘zbekistonning 2017–2021 yillarda iqtisodiy rivojlanish strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni.

2.O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi. (2019). Ekologik barqarorlik va iqtisodiy rivojlanish: muammolar va yechimlar. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi rasmiy veb-sayti: https://www.ekologia.uz

3. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi. (2020). O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy rivojlanishi: statistik ko‘rsatkichlar. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi. Davlat Statistika Qo‘mitasi rasmiy veb-sayti: https://stat.uz

Siddikov Askar Axrorovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Menejment” kafedrasi v.b. dotsent
Mamatkulov Bobojon Shexrazovich - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

INSON EHTIYOJLARI VA MAQSADLARNI BELGILASH

Annotatsiya: Ushbu maqolada xodimlarning faolini baholash, Inson ehtiyojlari va maqsadlarni belgilash va motivlashtirishning asosiy nazariyalari haqida so‘z yurutilgan.

Аннотация: В этой статье рассматриваются основные теории оценки вовлеченности сотрудников, человеческих потребностей, постановки целей и мотивации.

Annotation: this article talks about the main theories of employee activist assessment, human needs and goal setting and motivation.

Kalit so‘zlar: Fiziologik ehtiyojlar, Xavfsizlik ehtiyojlari, Ijtimoiy ehtiyojlar, Hurmat ehtiyojlari, O‘z-o‘zini amalga oshirish ehtiyoji.

Ключевые слова: физиологические потребности, потребности в безопасности, социальные потребности, потребности в уважении, потребности в самореализации.

Key words: physiological needs, security needs, social needs, respect needs, the need for self-realization.

Barchamiz bilamizki inson ehtiyojlari va maqsadlarni belgilash psixologik va iqtisodiy jihatdan muhim jarayonlardir. Bu jarayonlar shaxsning motivatsiyasini oshirish va uning maqsadlariga erishishiga yordam beradi. Ushbu maqolada ehtiyojlar, maqsadlarni belgilash jarayoni va motivlashtirish nazariyalari haqida kengroq ma’lumot beriladi.

Inson ehtiyojlari o‘zi nima deganda biz avvalo shaxsning hayotiy faoliyatini davom ettirish uchun zarur bo‘lgan narsalar. Ehtiyojlarni belgilash va tushunish inson motivatsiyasini aniqlash dep tushunishimiz mumkin. Maslouning ehtiyojlar piramidasiga muvofiq, ehtiyojlar quyidagi darajalarga bo‘linadi:

Fiziologik ehtiyojlar — inson hayoti uchun eng asosiy va zaruriy ehtiyojlardir. Ular insonning jismoniy salomatligi va hayotiy faoliyatini ta’minlash uchun muhimdir. Fiziologik ehtiyojlarni qondirmaslik hayot uchun xavf tug‘dirishi mumkin. Ushbu ehtiyojlarga quyidagilar kiradi:

1. Oziq-ovqat: Inson organizmi energiya olish va o‘sish uchun oziq-ovqatga muhtoj. Oziq-ovqat iste’moli nafaqat jismoniy kuchni ta’minlaydi, balki ruhiy holatga ham ta’sir qiladi.

2. Suv: Suv — hayot uchun eng muhim elementlardan biri. Suvsiz inson bir necha kun yashay olmaydi. Suv, metabolizm va organizm funksiyalarini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

3. Uy-joy: Insonning xavfsiz va qulay yashash sharoitiga ehtiyoji bor. Uy-joy insonni tashqi muhitdan himoya qiladi va psixologik barqarorlikni ta’minlaydi.

4. Sog‘liq: Jismoniy va ruhiy salomatlik — fiziologik ehtiyojlar to‘plamining

muhim qismi. Bunga to‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy faoliyat va yetarli uyqu kiradi.

5. Havoning tozaligi: Tananing normal faoliyati uchun toza havo zarur. Nafas olish, energiya ishlab chiqarish va umumiy salomatlik uchun muhimdir.

Xavfsizlik ehtiyojlari — inson hayotining ikkinchi darajadagi ehtiyojlaridir va ular fiziologik ehtiyojlar qondirilgandan so‘ng paydo bo‘ladi. Ushbu ehtiyojlar, shaxsning jismoniy, ruhiy va moliyaviy xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan. Xavfsizlik ehtiyojlarini qondirish, insonning barqarorlik va ishonch hissini oshiradi. Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Jismoniy xavfsizlik: Inson o‘zini jismonan himoya qilinayotganini his qilishi kerak. Bu politsiya, yong‘in xizmati va boshqa xavfsizlik tashkilotlari orqali ta’minlanadi. Jismoniy xavfsizlik, shuningdek, shaxsning shaxsiy hayoti va joylashuviga ham ta’sir qiladi.

2. Moliyaviy xavfsizlik: Iqtisodiy barqarorlik va moliyaviy resurslar insonning kelajakdagi hayotini rejalashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Ish joyida doimiy daromad, pensiya va boshqa moliyaviy kafolatlar xavfsizlik hissini yaratadi.

3. Sog‘liqni saqlash: Sog‘liq muammolari va kasalliklardan himoya qilish — xavfsizlik ehtiyojlarining ajralmas qismidir. Tibbiy xizmatlarga kirish va sog‘liqni saqlash tizimi orqali ta’minlanadi.

Ijtimoiy ehtiyojlar insonning ikkinchi darajadagi ehtiyojlaridan biridir va ular xavfsizlik ehtiyojlari qondirilgandan so‘ng paydo bo‘ladi. Ushbu ehtiyojlar insonning ijtimoiy aloqalar, munosabatlar va jamoatchilik bilan bog‘liq bo‘lib, sevgi, do‘stlik va ijtimoiy integratsiyani o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy ehtiyojlar qondirilishi, shaxsning psixologik barqarorligini oshiradi va umumiy hayot sifatini yaxshilaydi. Ijtimoiy ehtiyojlarni quyidagi jihatlar tashkil etadi:

1. Munosabatlar: Insonlar bir-birlari bilan muloqot qilish va aloqalar o‘rnatish istagida bo‘ladilar. Do‘stlik va yaqin munosabatlar, shaxsning o‘zini qabul qilinishini va ko‘ngil xushligini ta’minlaydi.

2. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash: Oila, do‘stlar va jamiyat a’zolari tomonidan taqdim etilgan psixologik va emotsional yordam ijtimoiy ehtiyojlar qondirilishida muhimdir. Qo‘llab-quvvatlash, insonning stressni yengishga yordam beradi.

3. Jamiyatga oid hissiyot: Inson o‘zini biror guruhning a’zosi sifatida his qilishni istaydi. Bu, jamoalarga, klub yoki tashkilotlarga a’zo bo‘lish orqali amalga oshiriladi. Bunday munosabatlar insonning ijtimoiy integratsiyasini oshiradi.

Hurmat ehtiyojlari inson ehtiyojlari piramidasining to‘rtinchi darajasi bo‘lib, ular ijtimoiy ehtiyojlar qondirilgandan so‘ng paydo bo‘ladi. Ushbu ehtiyojlar shaxsning o‘zini qadrlashi, boshqalar tomonidan tan olinishi va hurmat qilinishi bilan bog‘liqdir. Hurmat ehtiyojlarini qondirish, insonning psixologik barqarorligini oshiradi va ruhiy holatini yaxshilaydi. Hurmat ehtiyojlarini quyidagi jihatlar tashkil etadi:

1. O‘z-o‘zini hurmat qilish: Inson o‘zini qadrlash, o‘ziga ishonish va o‘ziga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishi kerak. O‘z-o‘zini hurmat qilish, shaxsning o‘zining qobiliyatlarini, kuchli va zaif tomonlarini anglashiga yordam beradi.

2. Boshqalar tomonidan tan olish: Insonlar, o‘z muvaffaqiyatlari va yutuqlari uchun boshqalar tomonidan tan olinishni istaydilar. Tan olish, shaxsning o‘zini qanday his qilishiga va uning o‘ziga bo‘lgan ishonchiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

3. Ijtimoiy maqom: Hurmat ehtiyojlari shaxsning jamiyatdagi o‘rni va maqomini anglatadi. Insonlar o‘zlarini muhim va qadrli his qilmoqchi, bu esa ijtimoiy hurmat va e’tiborni talab qiladi.

Barchamiz bilamizki maqsadlarrni belgilash korxonaning rivoji va xodimlarning samarali ishlashlari uchun juda ham muhim omil hisoblanadi. O‘zi maqsadlarni belgilash deganda biz nimani tushunisimiz kerak? Maqsadlarni belgilash — bu shaxsning o‘z ehtiyojlarini qondirish yo‘lida harakat qilish uchun aniq va o‘lchovli yo‘nalishlarni aniqlash jarayoni. Maqsadlar quyidagilarga bo‘linishi mumkin:

Qisqa muddatli maqsadlar — bu odatda bir yil ichida amalga oshirilishi mo‘ljallangan maqsadlardir. Ular shaxsning kundalik yoki yaqin kelajakdagi faoliyatlarini rejalashtirishda yordam beradi. Qisqa muddatli maqsadlar quyidagi xususiyatlarga ega:

1. Aniqlik: Qisqa muddatli maqsadlar aniq va o‘lchovli bo‘lishi kerak. Masalan, “haftada uch marta sport zaliga borish” yoki “bir oy ichida kitob o‘qish” kabi maqsadlar.

2. Mavjud resurslar: Ushbu maqsadlarni amalga oshirishda mavjud resurslardan (vaqt, pul, bilim) foydalanish mumkin.

3. Motivatsiya: Qisqa muddatli maqsadlar shaxsga tezda erishish hissini beradi, bu esa motivatsiyani oshiradi. Muvaffaqiyatli bajarilgan har bir maqsad, keyingi maqsadlarni amalga oshirishga kuch beradi.

4. Oson bajarish: Qisqa muddatli maqsadlar ko‘pincha oson bajariladi va katta maqsadlarga erishishda bosqichma-bosqich yordam beradi.

5. Rejalashtirish: Ularni rejalashtirish va kuzatish jarayoni shaxsning o‘z vaqtini qanday boshqarayotganini yaxshilaydi.

O‘rta muddatli maqsadlar — bu odatda bir yildan uch yilgacha bo‘lgan muddat ichida amalga oshirilishi mo‘ljallangan maqsadlardir. Ular shaxsiy yoki professional rivojlanishda muhim rol o‘ynaydi va qisqa muddatli maqsadlar orqali erishilgan yutuqlarni mustahkamlashga yordam beradi. O‘rta muddatli maqsadlarning asosiy xususiyatlari:

1. Aniqlik va o‘lchovlilik: O‘rta muddatli maqsadlar aniq belgilanishi va o‘lchovli bo‘lishi kerak. Masalan, “bir yil ichida yangi til o‘rganish” yoki “uch yil ichida karyerada ma’lum bir darajaga erishish”.

2. Rejalashtirish: O‘rta muddatli maqsadlarni amalga oshirish uchun aniq reja tuzish zarur. Bu maqsadlarni qanday amalga oshirishni rejalashtirishni o‘z ichiga oladi.

3. Bosqichma-bosqich yondashuv: O‘rta muddatli maqsadlar ko‘pincha bir nechta qisqa muddatli maqsadlarga bo‘linadi, bu esa ularni amalga oshirish jarayonini osonlashtiradi.

4. Motivatsiya va o‘z-o‘zini rivojlantirish: Ular shaxsni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, maqsadga erishish jarayonida yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirish imkonini beradi.

Uzoq muddatli maqsadlar — bu odatda uch yildan keyin yoki undan keyin amalga oshirilishi mo‘ljallangan maqsadlardir. Ular shaxsning hayotidagi muhim o‘zgarishlar, rivojlanish va muvaffaqiyatlar uchun asosiy yo‘nalishlarni belgilaydi.

Uzoq muddatli maqsadlar quyidagi xususiyatlarga ega:

1. Stratejiya: Uzoq muddatli maqsadlar ko‘pincha uzoq vaqt davomida rejalashtiriladi va strategik yondashuvni talab qiladi. Ular aniq reja va yo‘nalishlarni belgilaydi.

2. Moslashuvchanlik: Uzoq muddatli maqsadlar o‘zgarishi mumkin, shuning uchun ularga moslashish va yangi sharoitlarga qarab maqsadlarni qayta ko‘rib chiqish muhimdir.

3. Ijtimoiy va shaxsiy o‘sish: Uzoq muddatli maqsadlar shaxsning o‘zini rivojlantirishiga va yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirishiga yordam beradi.

4. Sabr-toqat: Uzoq muddatli maqsadlarga erishish ko‘pincha vaqt va sabr talab qiladi, shuning uchun doimiy harakat va motivatsiya zarur.

SMART metodikasi maqsadlarni belgilashda juda samarali. Bu metod quyidagi parametrlarni o‘z ichiga oladi:

• Aniq (Specific): Maqsad aniq va aniq bo‘lishi kerak.

• O‘lchovli (Measurable): Maqsad erishilganligini o‘lchash imkonini berishi kerak.

• Erishilishi mumkin (Achievable): Maqsad realistik bo‘lishi kerak.

• Muhim (Relevant): Maqsad shaxsning hayoti uchun ahamiyatli bo‘lishi kerak.

• Vaqtga bog‘liq (Time-bound): Maqsadni amalga oshirish uchun belgilangan muddat bo‘lishi kerak.

Yechimlar va tavsiyalarga keladigan bo‘lsak:

• Maqsadlarni aniq belgilash: Har bir inson o‘z ehtiyojlarini tushunib, maqsadlarini aniqlashi kerak. SMART metodikasini qo‘llash bu jarayonda juda foydali.

• Motivatsiya muhitini yaratish: Ish joyida yoki shaxsiy hayotda ijobiy motivatsiya yaratish, ish qoniqishini oshiradi. Bu yerda ichki va tashqi motivatsiyalarni muvozanatlash zarur.

• Ehtiyojlarni qondirish: Ehtiyojlar qondirilganda, shaxslar o‘z maqsadlariga intilishlari osonlashadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak har bir inson o‘z ehtiyojlarini birinchi navbatda aniqlash va qondirishga harakat qilishi lozim. Inson ehtiyojlari va maqsadlarni belgilash motivatsiya jarayonining muhim jihatidir. Ehtiyojlarni tushunish va maqsadlarni aniq belgilash orqali shaxslar o‘z potentsialini amalga oshirishlari mumkin. Motivlashtirish nazariyalari esa, insonlarni harakatlantiruvchi omillarni tushunishga yordam beradi va maqsadlarga erishish jarayonida muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review.

Maslouning ehtiyojlar piramidasini tushuntiradi.

2.Abdurahmonov, Q.(2020) Xodimlarni boshqarish va motivatsiya: psixologik yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya.

3.Siddiqov A. A, Abdumannonov B . 2022-yil Samarqand iqtisodiyot va servis institute Stepsell nashriyot 2023-yil 386 bet.

Tojiyev Javlonbek Rustamovich - Independent researcher of Tashkent State University of Economics

SOCIAL MEDIA MARKETING STRATEGIES FOR SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

Abstract: This article explores effective social media marketing strategies for small businesses, focusing on how these businesses can leverage platforms like Facebook, Instagram, and Twitter to increase brand awareness, engage customers, and drive sales. As social media continues to grow as a key marketing tool, small businesses face unique challenges in terms of budget and resources. This article reviews the latest literature on social media marketing, presents strategies that have been proven to work, and discusses the results from case studies of small businesses that have successfully implemented these strategies. By understanding the critical elements of social media marketing, small businesses can optimize their online presence and compete in the digital marketplace.

Key words: Social media marketing, small businesses, digital marketing, social media platforms, customer engagement, content marketing, paid advertising, user-generated content, B2B marketing, local business marketing.

Annotatsiya: Ushbu maqola kichik bizneslar uchun samarali ijtimoiy media marketing strategiyalarini o‘rganadi. Bu bizneslar Facebook, Instagram va Twitter kabi platformalardan qanday foydalanishlari mumkinligi tahlil qilinadi. Ijtimoiy media muhim marketing vositasi sifatida rivojlanishda davom etar ekan, kichik bizneslar budjet va resurslar jihatidan o‘ziga xos muammolarga duch kelishadi. Ushbu maqola ijtimoiy media marketingi bo‘yicha eng yangi adabiyotlarni ko‘rib chiqadi, samarali bo‘lgan strategiyalarni taqdim etadi va ushbu strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirgan kichik bizneslarning misol tadqiqotlari natijalarini muhokama qiladi. Ijtimoiy media marketingining muhim elementlarini tushunish orqali kichik bizneslar onlayn mavjudligini optimallashtirishi va raqamli bozorda raqobatlashishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy media marketingi, kichik bizneslar, raqamli marketing, ijtimoiy media platformalari, mijozlar bilan aloqa, kontent marketingi, to‘langan reklama, foydalanuvchilar tomonidan yaratilgan kontent, B2B marketing, mahalliy biznes marketingi.

Аннотация: В данной статье исследуются эффективные стратегии маркетинга в социальных сетях для малых предприятий, с акцентом на то, как эти компании могут использовать такие платформы, как Facebook, Instagram и Twitter, для повышения узнаваемости бренда, вовлечения клиентов и увеличения продаж. Поскольку социальные сети продолжают развиваться как ключевой инструмент маркетинга, малые предприятия сталкиваются с уникаль-ными вызовами в области бюджета и ресурсов. Эта статья рассматривает новейшую литературу по маркетингу в социальных сетях, представляет стратегии, которые доказали свою эффективность, и обсуждает результаты кейс-исследований малых предприятий, успешно применивших эти стратегии. Понимая ключевые элементы мар-кетинга в социальных сетях,

малые предприятия могут оптимизировать свое присутствие в интернете и конкури-ровать на цифровом рынке.

Ключевые слова: Маркетинг в социальных сетях, малый бизнес, цифровой маркетинг, платформы социальных сетей, взаимодействие с клиентами, контент-маркетинг, платная реклама, контент созданный пользователям, B2B-маркетинг, маркетинг местного бизнеса.

INTRODUCTION

In today's digital age, social media has transformed the way businesses connect with consumers. For small businesses, social media provides an affordable and effective way to reach a broad audience, build brand identity, and engage with customers. However, small businesses often struggle with developing and executing a successful social media strategy due to limited resources and expertise. This article seeks to explore the various social media marketing strategies that can be employed by small businesses to improve their online presence and customer engagement. It will address questions such as: How can small businesses effectively use social media to promote their brand? What platforms are most beneficial? What are the best practices for creating engaging content and driving sales through social media? The purpose of this article is to provide small businesses with actionable insights and practical strategies that they can implement to grow their online audience and increase their market presence.

LITERATURE REVIEW

The Importance of Social Media for Small Businesses

Social media has become a vital tool for businesses of all sizes, but it is especially beneficial for small busi-nesses that lack the marketing budgets of larger companies. Kaplan and Haenlein [1] argue that social media allows for direct communication with consumers, enabling businesses to build stronger relationships. According to Stelzner [2], over 90% of marketers believe that social media is important for their business, emphasizing its role in increasing exposure and generating leads.

Key Platforms for Small Business Marketing

Research by Chan and Guillet [3] shows that the most commonly used social media platforms by small businesses include Facebook, Instagram, Twitter, and LinkedIn. Each platform offers unique features that cater to different business goals. Facebook's wide user base allows for targeted advertising, while Instagram's visual nature is ideal for product-based businesses. Twitter is often used for customer service and real-time engage-ment, and LinkedIn is important for B2B (business-to-business) connections [4].

Challenges Facing Small Businesses in Social Media Marketing

Small businesses often face challenges such as limited marketing budgets, time constraints, and a lack of expertise in creating content (Taneja & Toombs, [5]). While large companies may have dedicated social media teams, small businesses often rely on the owner or a single employee to manage social media, making it diffi-cult to maintain consistent and engaging content across multiple platforms.

Effective Social Media Marketing Strategies

Successful social media strategies for small businesses often involve content marketing, influencer collab-orations, and the use of paid advertisements. Weinberg and Pehlivan [6] suggest that a combination of organic and paid content, along with customer engagement tactics, can lead to successful social media campaigns.

RESEARCH METHODOLOGY

This article adopts a qualitative research approach to explore the most effective social media marketing strategies for small businesses. The methodology includes a combination of secondary data analysis, case studies, and thematic analysis to provide a comprehensive understanding of the subject.

Secondary Data Collection: The research begins with a review of existing literature, focusing on peer-re-viewed articles, industry reports, and case studies related to social media marketing and small businesses. Key sources include academic journals, such as The Journal of Business Research and Journal of Travel & Tourism Marketing, as well as reports from platforms like Social Media Examiner, which provides insights into industry trends and best practices.

Case Study Analysis: To illustrate practical applications of the strategies discussed, the article incor-porates three case studies of small businesses from various industries (e.g., retail, food service, and digital marketing). The case studies were selected based on their successful implementation of social media mar-keting strategies. Each case study provides real-world examples of how these businesses utilized platforms like Facebook, Instagram, and LinkedIn to achieve growth in terms of customer engagement, online presence, and sales.

Thematic Analysis: A thematic analysis is used to identify recurring patterns, trends, and strategies that emerged from both the literature and the case studies. The main themes identified include content marketing, customer engagement, platform selection, and the role of paid advertising. By synthesizing these themes, the article highlights actionable insights that small businesses can apply to their social media marketing efforts.

Data Validity and Reliability: To ensure the reliability and validity of the data, only credible sources such as academic journals, industry reports, and verified case studies were used in the research. The case studies selected represent a variety of industries, ensuring a diverse range of examples. While the study focuses on qualitative data, the inclusion of specific metrics from the case studies (e.g., percentage increases in sales or engagement) adds quantitative insights to support the analysis.

Limitations: The primary limitation of this research is the focus on a small sample of case studies. While the results provide valuable insights, they may not be generalizable to all small businesses, particularly those operating in niche or highly specialized industries. Furthermore, as social media platforms and algorithms frequently change, the strategies outlined in this article may need to be adapted over time to remain effective.

RESULTS AND DISCUSSION

Case studies from small businesses that have successfully implemented social media marketing strategies are analyzed. For instance:

Case Study: Local Café Using Instagram

A local café increased foot traffic and sales by posting visually appealing images of its food and drinks on Instagram. By using hashtags and engaging with local influencers, the café grew its follower base and attracted new customers. Within six months, Instagram became the top source of customer referrals.

Small Retail Shop Utilizing Facebook Ads

A small clothing retailer used targeted Facebook ads to promote a seasonal sale, resulting in a 20% increase in online sales during the promotional period. The retailer also engaged with customers through Face-book Live, showcasing new products and answering questions in real-time.

The case studies highlight several key strategies that small businesses can adopt:

Consistency is Key: Posting regularly and consistently helps maintain visibility in social media feeds. Small businesses that posted at least 3-5 times a week saw greater engagement than those that posted spo-radically.

Visual Content is Powerful: Instagram and Facebook posts with high-quality images or videos consis-tently outperform text-only content. Businesses that invested in professional-looking visuals saw a higher rate of customer interaction.

Engagement Matters: Responding to comments, messages, and mentions helps build relationships with customers. Social media is a two-way street, and small businesses that actively engage with their followers build trust and loyalty.

Paid Advertising is Effective: Small investments in targeted ads on Facebook and Instagram can yield significant results, especially when used to promote sales or events.

CONCLUSION AND SUGGESTION

Social media marketing presents both opportunities and challenges for small businesses. While small busi-nesses may lack the resources of larger companies, they can still effectively leverage social media platforms to increase brand awareness, engage with customers, and drive sales. The key to success lies in consistency, visual appeal, active engagement, and the strategic use of paid advertisements. By adopting these best prac-tices, small businesses can harness the power of social media to grow their market presence and compete with larger players in the digital marketplace.

Focus on Visual Content: Invest in high-quality images and videos to make your content stand out. Platforms like Instagram and Facebook prioritize visual content, which tends to attract more engagement. Post regularly and maintain a consistent brand voice across all social media platforms. A well-structured content calendar can help businesses stay organized and ensure continuous engagement with followers.

Leverage Paid Advertising: Even with a limited budget, small businesses can see significant returns by utilizing paid advertising on platforms like Facebook and Instagram. Targeted ads allow for precise audience targeting, ensuring that marketing spend is used efficiently.These suggestions provide actionable insights for small businesses looking to improve their social media marketing effectiveness, ensuring sustainable growth in the digital space.

List of references

1. Kaplan A.M. & Haenlein M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. Busi-ness Horizons, 53(1), 59-68.
2. Stelzner M.A. (2020). 2020 Social Media Marketing Industry Report. Social Media Examiner. Retrieved from [Social Media Examiner website].
3. Chan N.L. & Guillet B.D. (2011). Investigation of social media marketing: How does the hotel industry in Hong Kong perform in marketing on social media websites? Journal of Travel & Tourism Marketing, 28(4), 345-368.
4. Dwivedi Y.K, Kapoor K.K. & Chen H. (2020). Social media marketing and advertising. The Journal of Business Research, 115, 488-490.
5. Taneja S & Toombs L. (2014). Putting a face on small businesses: Visibility, viability, and sustainability the impact of social media on small business marketing. The Entrepreneurial Executive, 19, 23-36.
6. Weinberg B.D. & Pehlivan E. (2011). Social spending: Managing the social media mix. Business Horizons, 54(3), 275-282.

Toshpulatova is the daughter of Malika Ulugbek - Doctoral student of the Institute of Macroeconomic and Territorial Studies

ECONOMIC DEVELOPMENT PROSPECTS OF UZBEKISTAN WITHIN THE FRAMEWORK OF THE WORLD TRADE ORGANIZATION (WTO)

Uzbekistan, Central Asia's largest country by population, has an economy that has been evolving rapidly since it gained independence from the Soviet Union in 1991. As one of the most strategically located nations in the region, Uzbekistan plays a central role in the economic and political dynamics of Central Asia. Over the past decade, Uzbekistan has made significant strides in economic growth, driven by a combination of structural reforms, abundant natural resources, and a youthful population. However, the country continues to face numerous challenges that impact its long-term economic trajectory.

Uzbekistan's economy is diverse, though it remains heavily dependent on a few key sectors, particularly agriculture, energy, textiles, and mining. Each of these industries has distinct characteristics and plays a central role in the country's overall economic output.

Agriculture has traditionally been the backbone of Uzbekistan's economy, providing employment to a large portion of the population, especially in rural areas. The country is one of the world's largest producers of cotton, which has historically been a dominant crop due to the Soviet-era focus on cotton monoculture. Cotton continues to be a major export product, although efforts are being made to diversify agricultural output.

Besides cotton, Uzbekistan is a significant producer of a wide variety of fruits, vegetables, and grains. The country is known for its production of melons, grapes, and pomegranates, as well as wheat and rice. The country has also been increasingly exporting dried fruits, nuts, and juices. Agricultural diversification has

become a key priority for the government as part of its broader economic modernization strategy. Uzbekistan has made progress in transitioning from an agriculture-based economy to one that also values manufacturing and services.

Despite these efforts, Uzbekistan faces a number of structural challenges in agriculture. The most pressing issue is the depletion of water resources, particularly due to the over-reliance on irrigation for cotton farming. This has led to the environmental disaster of the Aral Sea, one of the world's largest man-made ecological disasters. Sustainable agricultural practices, water conservation, and greater crop diversification are critical for ensuring the long-term viability of the sector.

Uzbekistan has rich reserves of natural resources, including natural gas, coal, and uranium, which form the foundation of its energy sector. As the largest producer of natural gas in Central Asia, Uzbekistan relies heavily on its energy resources to fuel both domestic demand and exports. Energy resources of Uzbekistan have made it an important player in the regional energy market, particularly with its neighbors like Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan. The country has recently sought to develop its energy infrastructure, improve energy efficiency, and explore new energy sources, such as renewable energy. However, Uzbekistan's reliance on natural gas for domestic consumption and export leaves it vulnerable to price fluctuations in global energy markets.

Uzbekistan is one of the largest cotton producers in the world, and in recent years, the government has focused on adding value to its raw cotton through the development of its textile industry. The country has become a leading exporter of textiles, with a particular emphasis on cotton-based products such as yarn, fabrics, and ready-made garments. The textile sector has benefitted from state-supported efforts to modernize production facilities, improve quality, and build international trade links.

The textile industry is a key component of Uzbekistan's export strategy, with significant exports directed to markets in Europe, Russia, and Asia. Textiles also provide a substantial number of jobs, particularly for women in rural areas. As part of its broader industrialization agenda, Uzbekistan has been working to modernize its manufacturing sector, focusing on improving the value-added segments of industries such as chemicals, metallurgy, and automotive production.

The country is rich in natural resources, with significant reserves of gold, uranium, and other minerals. The country is one of the world's largest producers of gold, and the mining sector continues to play a critical role in its economic growth. The country also produces uranium, copper, and various other minerals, which contribute to its export revenues.

Gold production, in particular, has been a key driver of Uzbekistan's economic growth. The country's Navoi Mining and Metallurgical Combinat (NMMC) is one of the largest producers of gold and uranium in the world. However, while mining has provided substantial economic benefits, the sector's reliance on finite resources underscores the need for diversification and the development of more sustainable industries.

Uzbekistan's GDP has grown steadily in recent years, with annual growth

rates averaging around 5-7% since 2017[41]. Economic reforms, particularly those initiated after Shavkat Mirziyoyev assumed the presidency in 2016, have contributed to this growth. These reforms include the liberalization of the foreign exchange market, the reduction of trade barriers, and efforts to improve the ease of doing business. The government has also made significant investments in infrastructure, including roads, railways, and telecommunications.

In addition to these reforms, Uzbekistan has actively pursued foreign direct investment (FDI) to stimulate growth in key sectors such as energy, manufacturing, and agriculture. The government has introduced several policies to attract FDI, including tax breaks, incentives for foreign investors, and legal reforms aimed at improving the business climate.

Despite the positive trends in economic growth, Uzbekistan faces several structural challenges that could hinder its long-term development:

1. Economic Diversification
2. **Environmental Degradation**
3. Corruption and Governance Issues
4. **Social Challenges**

Uzbekistan initially expressed interest in joining the WTO shortly after its independence in the early 1990s, but the country's highly centralized, state-controlled economy was not conducive to WTO rules. Uzbekistan's accession was also delayed by its political and economic priorities, which were focused more on maintaining control over domestic industries, rather than embracing market-driven reforms.

The application process formally began in 2005 when Uzbekistan submitted its request to join the WTO. At that point, the country's economy was still heavily state-directed, with high tariffs, extensive subsidies, and significant barriers to foreign trade and investment. It became clear that Uzbekistan would need to undertake extensive domestic reforms to align with WTO standards.

Uzbekistan's WTO membership is a long process. In the 97th goal of the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026, special emphasis is placed on studying the impact of WTO membership on the national economy. Uzbekistan's membership in the WTO can further improve economic relations with other countries, increase the volume of trade, strengthen external competitiveness, and at the same time create a basis for accelerating the process of transition to market relations.

Table 1

To meet the requirements of the WTO, Uzbekistan needed to reform a range of areas, including

Range of fields	Reform
Trade Liberalization	Reducing tariff barriers
	Reducing trade restrictions
Legal and Regulatory Reforms	reforming customs procedures
	reforming intellectual property laws

[41] https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/overview

	reforming policies governing subsidies and anti-dumping measures.
Market Access Commitments	expanding market access for goods
	reducing barriers in services sectors
State-Owned Enterprises	giving state companies a central role

Trade Liberalization: One of the first and most important steps is reducing tariff barriers and trade restrictions. Uzbekistan needs to decrease its average tariff rates and eliminate quantitative restrictions on imports.

Legal and Regulatory Reforms: Uzbekistan has to overhaul its trade and investment laws to make them compatible with WTO rules. This includes reforming customs procedures, intellectual property laws, and policies governing subsidies and anti-dumping measures.

Market Access Commitments: Uzbekistan has to make significant commitments to open up various sectors to international trade. This includes expanding market access for goods such as textiles, agriculture, and consumer products, as well as reducing barriers in services sectors like banking, telecommunications, and transport.

State-Owned Enterprises (SOEs): Gives the central role of state-owned companies in Uzbekistan's economy, reforms are necessary to enhance competition and transparency. This mean reducing state intervention in key sectors and ensuring that SOEs would operate under more competitive conditions in line with WTO principles.

Strategic Importance of WTO Membership

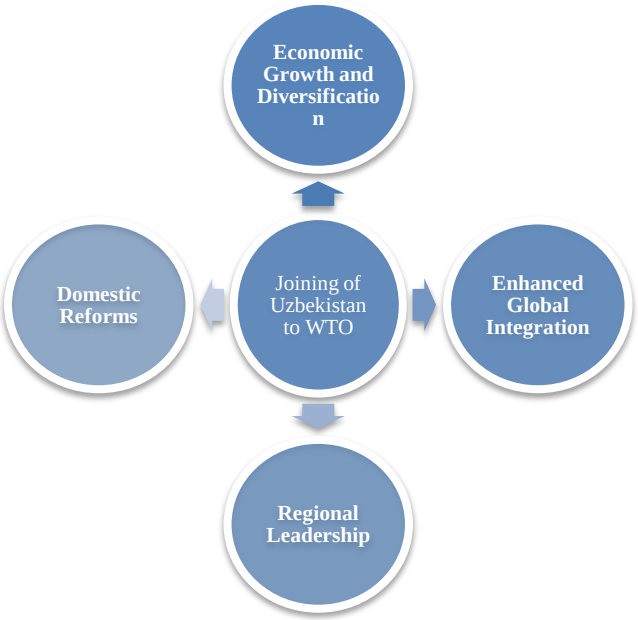

1-picture. Uzbekistan's accession to the WTO holds significant strategic importance.

1. **Economic Growth and Diversification**: Membership provides Uzbekistan with better access to global markets, potentially boosting exports and attracting foreign investment. This is vital for the country's economic diversification efforts, especially in non-resource sectors.

2. **Enhanced Global Integration**: WTO membership helps Uzbekistan become more deeply integrated into global supply chains, expanding its trading relationships with both developed and developing economies.

3. **Domestic Reforms**: WTO membership will accelerate domestic reforms in areas such as governance, transparency, and competitiveness. These changes can lead to a more efficient and market-driven economy.

4. **Regional Leadership**: As a WTO member, Uzbekistan strengthens its leadership role in Central Asia, encouraging other countries in the region to follow suit in pursuing greater economic openness.

List of used literature:

1. WTO official documents (Uzbekistan's accession protocol, trade commitments, etc.).

2. Research papers and reports from organizations like the World Bank, IMF, Asian Development Bank, and UNDP.

3. Studies on trade liberalization, economic reforms, and FDI in Central Asia.

4. Government publications and policy papers from Uzbekistan's Ministry of Investment and Foreign Trade.

Preveen Bhasa Malla - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali professori

Yuldosheva Zulfizar Sayfullayevna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali assistenti

MADANIYATLARGA MOS MARKETING STRATEGIYALARINI ISHLAB CHIQISH: O‘ZBEKISTONNING GLOBAL BOZORIDA TILNING AHAMIYATI

Annotation: In today's rapidly globalizing world, companies are continually expanding into international markets, necessitating a deeper understanding of the role language plays in cross-cultural communication. Uzbekistan, a country rich in cultural heritage and shared values, presents a unique landscape for marketers aiming to connect with its diverse population. This article explores the critical role of language and culture in international marketing, specifically focusing on the Uzbek market. This article highlights the unique linguistic landscape of the country, highlighting the distinct cultural associations and influence on consumer behaviour. It also discusses the importance of cultural and linguistic competence in marketing strategies. The research can inform the development of marketing content that is not only linguistically accurate but also culturally relevant and engaging.

Keywords: International marketing, Communication, Culture, Uzbekistan

Annotatsiya: Bugungi tez globallashayotgan dunyo kompaniyalari xalqaro bozorga chiqishni davom ettirmoqda, bu esa o‘zaro madaniy aloqa uchun tilning o‘rnini chuqurroq anglashni talab qiladi. Boy va umumiy odamlarni o‘zida mujassam etgan O‘zbekiston, marketing mutaxassislari uchun o‘zining xilma-xil

aholisi bilan bog‘liq madaniy merosni aniqlash. Uch maqola xalqaro marketingda, transportda, O‘zbekiston bozorida til va madaniyatning muhim o‘rnini o‘rganadi. U mamlakatdagi oziga xos til muhitini, madaniy o‘ziga xosliklar va iste'molchi xulq-atvoriga ta’sirini yoritib beradi. marketing strategiyalarida madaniy va lingvistik kompetensiyaning ahamiyati muhokamasi. Markaziy moliyaviy yordam berishi mumkin

Kalit so‘zlar: Xalqaro marketing, Aloqa, Madaniyat, O‘zbekiston.

Kirish. Bugungi tez globallashayotgan dunyo kompaniyalari xalqaro bozorga kengayishda davom etmoqda, bu esa o‘zaro madaniyatlararo aloqada tilning o‘rnini chuqurroq anglashni talab qiladi. Bizneslar global kengayish murakkabliklarini boshdan kechirar ekan, maqsadli bozorlar madaniyati va tilini ko‘paytirishning ahamiyati nihoyatda katta baho ta’minlash joiz [1]. Kompaniyalar global bozorga kirishni sotib olish kerak, ular maqsadli auditoriyalarning madaniy va lingvistik xususiyatlariga moslashishlari kerak. Samarali aloqa o‘rnatish, aloqalar va kuchli brend imijini aniqlashda muhim kasb etadi. Mahalliy madaniyat va tilni o‘rganishga sarmoya kiritgan kompaniyalar o‘z mahsulotlari, xizmatlar va strategiyalarini har bir bozor marketing va moslashtirishda imkoniyatlarga ega bo‘ladi. Bunday madaniy ko‘rinishga, asosan qoniqishga, sadoqatiga olib keladi.

O‘zbekiston boy madaniy meros va umumiy odamlarni o‘zida mujassam etgan mamlakat bo‘lib, o‘zining xilma-xilligiga yaqinlashishni maqsad qilgan marketing mutaxassislari uchun yangi tajriba. Til madaniy tasavvurlar bilan chambachas bog‘liq bo‘lib, o‘zbek iste'molchilari bilan marketing strategiyalarini uyg‘unlashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Uch maqola xalqaro marketingda, transportda, O‘zbekiston bozorida til va madaniyatning o‘ta ahamiyatini o‘rganadi. U o‘zbek, rus va ingliz tillari mavjud bo‘lgan O‘zbekistonning noyob lingvistik muhitini yoritib beradi, har bir tilning o‘ziga xos madaniy bog‘liqligi va iste'molchi xulq-atvoriga ta’siri haqida so‘z yuritadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Xalqaro miqyosda faoliyat yurituvchi kompaniyalar uchun maqsadli bozorlarning madaniyati va til bilish juda muhim ahamiyatga ega [1,2]. Madaniy aloqalar turli jamoalarning odamlari e'tiqodlari va uslublarini tan olish va ularga hurmat bilan yondashish o‘z ichiga oladi. Til bu xususiyatga ega bo‘lgan madaniy qismi bo‘lib, u o‘zlikni aks ettiradi va shakllantiradi. Masalan, yordamiboralar, ifodalar va etikettni yordam, tushunmovchiliklarni olib tashlash, muloqotlarni rivojlantirishi mumkin. Madan va lingvistik diqqatlikka e'tibor qaratgan kompaniya, kompaniyaga hurmat ko‘rsatib, o‘z o‘z o‘rnini egallaydi. Globallashuv madaniyatlararo muloqotni muqarrar qildi. Xalqaro korporatsiyalarda turli til bilimi va madaniyatiga ega bo‘lgan hamkorlikda hamkorlik, xalqaro manfaatdor tomonlar bilan aloqalar olib boradi. Bu xilma-xillik ish joyiga turli nuqtai nazar va innovatsion g‘oyalarni olib kelishi mumkin. narsa, bu turli xil madaniyat va til to‘siqlari, aloqa uslublari va tasavvurlar tufayli tushunmovchiliklarni chiqarishi mumkin [3]. Shu maqsadda, juda muhim madaniyatlarga yordamni va mojarolarni minimallashtirish.

Garchi ingliz tili xalqaroda lingva franka sifatida keng qo‘llanilsa-da [4], ko‘pgina mamlakatlarda u asosiy ish tili hisoblanmaydi. Ko‘plab joyda professional muhitda ona tillariga ustunlik beriladi, ingliz tilini yaxshi bilish zarur, deb kerakli aloqa uzilishlariga kelishi mumkin. Masalan, Xitoy, Yaponiya va Braziliya kabi davlatlarda biznes muzokaralari va kundalik faoliyat ko‘pincha tilda olib boriladi. Faqatgina tiliga suyanadigan kompaniyalar, ona tilida qilganida o‘zlarini qulayroq va hurmat qilgan uning mumkin bo‘lgan zahiralari va hamkorlarni begonalashtirish mumkin bo‘lgan kompaniyalarga ega bo‘lishi [5]. Shu bilan birga, ko‘plab mamlakatlar ko‘p tilli bo‘lib, bu esa ishbilarmonlik aloqalarida muloqotni kuchaytiradi. Hindiston, Shveysariya va Janubiy Afrika kabi mamlakatlarda bir nechta tillar mavjud bo‘lib, har biri o‘zining madaniy va ahamiyatiga ega. Bunday bozorlarida yurituvchi bizneslar turli aholi qatlamlariga samarali yetib borish uchun ushbu lingvistik xilma-xillikni olishlari kerak. Ko‘p tilli boshlashni ishga olish, marketing materiallarini tarjima qilish va aloqa strategiyalarini moslashtirish til to‘siqlarini yengish va xilma-xil auditoriyalarga samarali ta’sir o‘tkazish uchun zarur qadamlar.

Muhokama

Til oddiygina aloqa vositasi emas; u madaniyatning aksidir. Xalqaro marketingda til madaniyatga singib ketadi, ya’ni odamlar tilni qanday ishlatishi va tushunishi ularning madaniyati bilan chuqur bog‘liq bo‘ladi [6]. Ramzlar, an’analar va ijtimoiy normalar kabi madaniy belgilar bunday kontekstda tilni shakllantiradi. Masalan, ranglar, metaforalar va hazil har xil madaniyatlarda o‘ziga xos ifodaga ega bo‘lib, marketing xabarining qanday qabul qilinishiga katta ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Marketologlar o‘z xabarlarini maqsadli auditoriyaga moslashtirish uchun bu madaniy belgilarni tushunib, ularni hisobga olishlari kerak [7].

Mahalliylashtirish marketing xabarining yetkaziladigan madaniy kontekstini hisobga oladi. Bu esa maqsadli bozor qadriyatlari, e’tiqodlari va urf-odatlarini tushunib, xabarni shunga qarab moslashtirishni talab etadi. Global bozor katta va xilma-xil bo‘lib, unda ko‘plab tillar va lahjalar mavjud. Shuning uchun xalqaro marketing faoliyati marketologlardan bir nechta tilda yetarlicha bilimga ega bo‘lishni yoki malakali tarjimon va tarjimondan foydalanishni talab etadi. Bu lingvistik xilma-xillik marketing strategiyalariga murakkablik qo‘shadi, chunki xabarlar turli madaniy kontekstlarda to‘g‘ri tarjima va mahalliylashtirish orqali yetkazilishi kerak. Oddiy tarjima ko‘pincha yetarli bo‘lmaydi, chunki u samarali aloqa uchun zarur bo‘lgan nozik tafovutlar va madaniy bog‘liqliklarni o‘z ichiga olmaydi. Masalan, bir mamlakatda muvaffaqiyat qozongan marketing kampaniyasi boshqa mamlakatda til va madaniy qarashlardagi farqlar sababli xuddi shunday ta’sir ko‘rsatmasligi mumkin. Turli til bilimi va madaniyatga ega odamlar o‘zaro muloqot qilganida, aloqa “oqishlari” deyarli muqarrar. Aloqa oqishlari — bu axborot almashinuvi jarayonida ma’no yo‘qolishi yoki buzilishi demakdir. Xalqaro marketingda bunday oqishlar marketing kontenti yaratishdan tortib uni yetkazish va maqsadli auditoriya tomonidan tushunilishigacha bo‘lgan bosqichlarda sodir bo‘lishi mumkin. Masalan, bir tilda qiziqarli va jalb qiluvchi hisoblangan shior boshqa tilda chalkashlik yoki hattoki noqulaylik tug‘dirishi mumkin. Bunday oqishlar

tushunmovchilik, noto‘g‘ri talqin va natijada marketing kampaniyalarining muvaffaqiyatsizligiga olib kelishi mumkin.

Madaniy normalar xabarlarning qanday talqin qilinishi va tushunilishida muhim rol o‘ynaydi. Har bir madaniyat o‘ziga xos qadriyatlar, e’tiqodlar va aloqa uslublariga ega bo‘lib, ular odamlarning marketing xabarlarini qanday qabul qilishi va ularga qanday javob berishini shakllantiradi [6]. Ba’zi madaniyatlarda bilvosita muloqot va noziklik qadrlansa, boshqalarida bevosita va aniq ifoda afzal ko‘riladi. Bu madaniy normalarni tan olmay, ularga moslashmaslik noto‘g‘ri aloqa va samarasiz marketingga olib kelishi mumkin. Misol uchun, hazil yoki istehzodan foydalangan marketing xabari bir madaniyatda yaxshi qabul qilinishi, boshqasida esa tushunilmay qolishi yoki nomaqbul deb baholanishi mumkin. Shuning uchun marketologlar madaniyat jihatidan sezgir bo‘lishlari va maqsadli bozorlaridagi muloqotni tushunishga ta’sir qiluvchi turli normalardan xabardor bo‘lishlari lozim.

Natijalar

Til xilma-xilligi va madaniy me’yorlar xalqaro marketingda tushunmovchilik ehtimolini sezilarli darajada oshiradi Xalqaro marketingda til xilma-xilligi va madaniy me’yorlarning uyg‘unlashuvi ko‘pincha xabar noto‘g‘ri talqin qilinishiga olib keladi. Bu, xabar maqsadli auditoriyaga to‘g‘ri yetkazilmasligi yoki ular tomonidan to‘g‘ri tushunilmasligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bunday tushunmovchiliklar, ko‘pincha, madaniy kontekstni hisobga olmagan oddiy tarjimalar, auditoriyaga notanish idiomatik ifodalardan foydalanish yoki noverbal aloqadagi farqlar tufayli yuzaga keladi. Masalan, ba’zi ranglar, ramzlar va imo-ishoralar bir madaniyatda ijobiy ma’no anglatgan bo‘lsa, boshqasida esa salbiy yoki umuman boshqa ma’noni anglatishi mumkin. Bu kabi tushunmovchiliklar brend obro‘siga zarar yetkazishi, potentsial mijozlarni begonalashtirishi va bozorga kirish harakatlariga to‘siq yaratishi mumkin. Masalan, “taklif qilmoq” degan so‘zni olaylik. O‘zbekistonlik kishi “Sizni tushlikka taklif qilmoqchiman” deb aytsa, Janubiy Osiyolik odam bu gapni tushlik uchun xarajatni taklif qilayotgan deb tushunishi mumkin. Ammo o‘zbek madaniyatida bu ibora shunchaki birga tushlik qilish niyatini anglatadi, lekin xarajatni to‘lash majburiyatini o‘z ichiga olmaydi. Shuningdek, “Uzim kechirilishingizni olib kelaman” kabi iboralar noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin. O‘zbek hamkorining bu iborani kechikish yoki vazifani bajarolmaganidan afsus bildirish uchun ishlatishi G‘arb sheriklari tomonidan ortiqcha rasmiy yoki hattoki samimiy emas deb qabul qilinishi mumkin.

Til to‘siqlari marketing xabarlarini buzib ko‘rsatishi yoki chalkashtirib yuborishi, bu esa kutilmagan va ko‘pincha noqulay natijalarga olib kelishi mumkin [8]. Marketing mazmuni maqsadli til va madaniyatni chuqur tushunmasdan tarjima qilinganida, asl xabar yo‘qolishi yoki o‘zgartirilishi brendni salbiy qabul qilinishiga olib kelishi mumkin. Bu muammo katta lahja farqlari mavjud bo‘lgan hududlarda yanada yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan, Toshkent va Samarqand/Buxoro o‘zbek tillari orasidagi farqlar o‘ziga xos mazmun va talqinlar o‘rtasida farqlarni yuzaga keltiradi va butun o‘zbek tilida so‘zlashuvchi auditoriyaga bir xil marketing strategiyasini yaratishda qiyinchiliklar tug‘diradi.

Bu muammoning an’anaviy misoli Tayvanda Pepsi marketing kampaniyasidir. “Pepsi avlodini qayta jonlantiring” degan shior Tayvanda “Pepsi

sizning ajdodlaringizni qabrdan qaytaradi" deb tarjima qilingan. Bu tarjima nafaqat iste’molchilarni chalkashtirib yubordi, balki madaniy sezgirlikni buzib, qisman xafagarchilikka ham sabab bo‘ldi. Bunday xatolar brendning obro‘siga putur etkazishi va potentsial mijozlarni begonalashtirishi mumkin, shuning uchun xalqaro marketingda til o‘ziga xos nozik tafovutlarni hisobga olish talab qilinadi.

Yaponiya va Xitoy kompaniyalari ham til to‘siqlari sababli samarali brend imidji yaratishda sezilarli qiyinchiliklarga duch kelgan. Yapon kompaniyalari o‘z brendlarini xalqaro miqyosda yaratishga millionlab dollar sarflashlariga qaramay, ko‘pincha yetarli darajada mahalliylashtirish va xorijiy bozorlarda yetarlicha madaniy tushunchaga ega bo‘lmaganliklari sababli qiynalganlar. Masalan, yapon elektronika kompaniyasi mahalliy iste’molchilar orasida chuqur rezonansga ega bo‘lgan jozibador shior yaratishi mumkin. Ammo ushbu shior boshqa tilda yoki madaniy tafovutlar inobatga olinmagan holda tarjima qilinsa, xabar bemaza yoki hattoki chalkash bo‘lib chiqishi mumkin. Bu uzilish brendning xalqaro auditoriya bilan bog‘lanish qobiliyatiga putur etkazishi, marketing kampaniyalari samaradorligini pasaytirishi va umumiy bozor ta’sirini kamaytirishi mumkin. Xuddi shunday, ko‘plab xitoy kompaniyalari bugungi kunda ham noto‘g‘ri tarjima qilingan marketing mazmuni va madaniy moslashuv etishmasligi sababli xalqaro auditoriyaga ta’sir o‘tkazishda qiynalmoqda.

Ushbu yondashuvning muvaffaqiyatli namunasi sifatida Coca-Cola’ning O‘zbekiston televideniyesidagi reklama strategiyasini ko‘rsatish mumkin. Coca-Cola’ning O‘zbekistondagi reklama kampaniyalari o‘zbek iste’molchilarining didi va kayfiyatini inobatga olgan holda tayyorlanadi. Kompaniya mahalliy til va madaniyatga mos mavzularni qo‘llab, O‘zbekistonda kuchli brend mavjudligini shakllantira oldi. Fanta kampaniyasi, "Fanta bilan yorqinroq bo‘l," bu yerda odamlarning shijoatli va optimistik ruhiga mos keladi. Kampaniya o‘zbek iste’molchilarida tanish va jozibali his qoldirish uchun mahalliy til va uslubdan foydalanib, brendni samarali ravishda tanitishga muvaffaq bo‘ldi.

O‘zbekistonda umumiy qadriyatlar va madaniy qarashlar iste’molchilarning xulq-atvori va xohish-istaklariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bu qadriyatlar ko‘pincha kundalik til va muloqot uslublarida o‘z ifodasini topadi. Masalan, o‘zbek haydovchilari orasida rus va hind qo‘shiqlarining ommabopligi milliy chegaralardan o‘tadigan chuqur madaniy bog‘liqliklarni namoyon qiladi. Hind kinolari hikoya qilishning emotsional usullari va ohangli musiqasi o‘zbeklar etikasiga mos keladi, tanish va umumiy tuyg‘ularni uyg‘otadi. Shu kabi umumiy madaniy qadriyatlarga tayanib, marketing xabarlarini mahalliy didlarga moslab yaratish orqali ijobiy assotsiatsiyalarni kuchaytirish mumkin [9].

Bundan tashqari, O‘zbekistonda Instagram avlodi ko‘payib borishi marketing uchun yangi yo‘llarni ochmoqda. Instagram yosh o‘zbeklar uchun xorijiy madaniyatga birinchi oynadir, ularni global trendlar va turli hayot tarzi bilan tanishtiradi. Biroq, global madaniyat bilan tanishuvga qaramay, mahalliy madaniy asoslar hali ham kuchli saqlanib qolmoqda [10]. Marketologlar zamonaviy, global ta’sirlarga asoslangan kontentni an’anaviy o‘zbek qadriyatlari va estetikasi bilan uyg‘unlashtirish orqali bu muvozanatni ushlab turishi kerak. Masalan, Instagramdagi muvaffaqiyatli marketing kampaniyalari ko‘pincha zamonaviy vizual

elementlarni va ommabop heshteglarni o‘zbek o‘ziga xosligini aks ettiruvchi elementlar, masalan, milliy kiyimlar, mahalliy taomlar yoki tanish diqqatga sazovor joylar bilan uyg‘unlashtiradi. Bu yondashuv nafaqat zamonaviy, dunyoqarashi keng yosh iste’molchilar diqqatini jalb qiladi, balki ularning madaniy ildizlari bilan bog‘lanishni saqlaydi.

Eng muhimi, O‘zbekistonda samarali marketing uchun Tanish-Bilish tushunchasini tushunish va undan foydalanish juda muhimdir. Tanish-Bilish, xuddi xitoycha Guanxi tushunchasiga o‘xshash, ijtimoiy va biznes aloqalarini osonlashtiruvchi aloqalar va munosabatlar tarmog‘ini anglatadi. Bu madaniy amaliyot o‘zbek jamiyatida ishonch, o‘zaro yordam va shaxsiy aloqalarning ahamiyatini ta’kidlaydi. Marketing kontekstida Tanish-Bilish shuni anglatadiki, og‘zaki tavsiyalar, shaxsiy tasdiqlar va jamoat ishonchi kuchli vositalardir. Marketologlar ushbu imkoniyatdan jamiyatda hurmatga sazovor bo‘lgan mahalliy ta’sir kuchiga ega shaxslarni jalb qilish orqali foydalanishi mumkin. Ushbu ta’sir kuchiga ega shaxslar brend va iste’molchilar o‘rtasidagi bo‘shliqni to‘ldirib, Tanish-Bilish tarmoqlarining kuchi tufayli sezilarli ahamiyatga ega bo‘lgan haqiqiy tavsiyalarni taqdim etishlari mumkin.

Xalqaro marketingda til bilan bog‘liq muammolarni kamaytirish uchun kompaniyalar madaniy va lingvistik qobiliyatni ustun qo‘yuvchi strategiyalarni qo‘llashlari kerak. Bu faqat oddiy tarjimadan iborat emas; avvalo, marketing mazmuni nafaqat to‘g‘ri tarjima qilingan, balki madaniy jihatdan ham ahamiyatli bo‘lishini ta’minlash uchun professional tarjima va lokalizatsiya xizmatlariga sarmoya kiritish talab qilinadi.Tarjima matnni bir tildan ikkinchi tilga o‘zgartirishga qaratilgan bo‘lsa, lokalizatsiya bundan bir qadam oldinga borib, mazmunni maqsadli auditoriya madaniy normalari va afzalliklariga moslashtiradi. Marketing xabarini shunchaki tarjima qilish noto‘g‘ri talqin va madaniy noziklikni yo‘qotishga olib kelishi mumkin, chunki u ko‘pincha har bir madaniyatga xos bo‘lgan nozikliklar va idiomatik ifodalarni o‘z ichiga olmaydi. Lokalizatsiya esa xabarni nafaqat lingvistik jihatdan to‘g‘ri, balki madaniy jihatdan ahamiyatli va qiziqarli bo‘lishini ta’minlaydi. Bu yondashuv marketing kampaniyalari samaradorligini oshiradi va iste’molchilar bilan mustahkamroq aloqalarni o‘rnatadi. Shuningdek, ona tilida so‘zlashuvchi va madaniy jihatdan puxta tarjimonlarni yollash marketing xabarlarini to‘g‘ri yetkazilishini va mahalliy auditoriyaga ta’sir qilishini ta’minlashi mumkin.

Shuningdek, kompaniyalar maqsadli auditoriyalarning lingvistik va madaniy nozikliklarini tushunish uchun batafsil bozor tadqiqotlarini o‘tkazishlari kerak. Ushbu tadqiqot marketing mazmunini nafaqat lingvistik jihatdan to‘g‘ri, balki madaniy jihatdan ham ahamiyatli va jalb qiluvchi qilish uchun yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Marketing strategiyalarini maqsadli auditoriyaning madaniy qadriyatlari va muloqot afzalliklariga moslashtirish orqali kompaniyalar brend imidjini yaxshilashi va iste’molchilar bilan kuchliroq aloqalarni o‘rnatishi mumkin.

Oxirgi bosqichda esa, madaniy xilma-xillikka ega jamoalarni o‘qitish va yollash aloqalarni yaxshilashi va noto‘g‘ri talqin qilish xavfini kamaytirishi mumkin. Bundan tashqari, til to‘siqlarini bartaraf etish va samaraliroq muloqotni ta’minlashda mashina tarjimasi va til o‘rganish vositalari kabi texnologiyalardan foydalanish mumkin.

Xulosa

O‘zbekistonda til kuchli madaniy belgidir va marketologlar buni inobatga olishlari kerak. Rasmiy til bo‘lgan o‘zbek tili milliy identitet va madaniy g‘ururni o‘z ichiga oladi. O‘zbek tilida yetkazilgan marketing xabarlari yanada samimiy va tanish deb qabul qilinishi ehtimoli yuqori. Biroq, lingvistik landshaft rus tili, tarixiy aloqalar sababli keng qo‘llaniladigan va yosh avlod orasida ommalashib borayotgan ingliz tilini ham o‘z ichiga oladi.

Samarali marketing strategiyalari ko‘p tillilik yondashuvini qo‘llashi kerak, ya’ni xabarlarni aholining turli segmentlariga moslashtirish kerak. Masalan, katta yoshli auditoriyaga yo‘naltirilgan kampaniyalar o‘zbek va rus tillarini ustuvorlik qilishi mumkin, yosh, ko‘proq kosmopolit iste’molchilarni nishonga olgan kampaniyalar esa ingliz tilidan foydalanishi mumkin. Bu nozik yondashuv marketing xabarlarining inklyuziv va turli lingvistik guruhlar uchun qiziqarli bo‘lishini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, o‘zbek tilining nozik jihatlari va o‘zbek madaniyatini chuqur tushunish samarali marketing kampaniyalarini yaratishda muhim ahamiyatga ega. O‘zbek madaniyati mehmondo‘stlik va hurmatni yuqori qadrlaydi, bu esa marketing xabarlarida aks ettirilishi kerak. An’anaviy tasvirlar va madaniy ma’lumotlardan foydalanish marketing materiallarining o‘zbek iste’molchilari orasida jozibasini oshirishi mumkin.

Nihoyat, O‘zbekistonning o‘zgarib borayotgan lingvistik landshaftini hisobga olish muhimdir. Ingliz tili, ayniqsa yoshlar orasida, tobora ommalashib borar ekan, brendlar o‘z strategiyalarini ingliz tilidagi mazmun va aloqa kanallarini qamrab oladigan qilib o‘zgartirishlari kerak bo‘ladi. O‘zbekistonning lingvistik va madaniy dinamikasiga sezgir bo‘lish orqali marketologlar samarali va madaniy jihatdan mos keladigan kampaniyalar yaratishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alharahsheh, H. H., & Pius, A. (2020). A review of key paradigms: positivism vs interpretivism. “Global Academic Journal of Humanities and Social Sciences”, 2(3), 39-43.

2. Stulz, R. M., & Williamson, R. (2003). Culture, openness and finance. “Journal of Financial Economics”, 70(3), 313-349. https://doi.org/10.1016/S0304-405X(03)00173-9

3. Marschan, R., Welch, D., & Welch, L. (1997). Language: The forgotten factor in multinational management. “European Management Journal”, 15(5), 591-598.

4. Seidlhofer, B. (2001). Closing a conceptual gap: The case for a description of English as a lingua franca. “International Journal of Applied Linguistics”, 11(2), 133-158.

5. Rogerson-Revell, P. (2007). Using English for international business: A European case study. “English for Specific Purposes”, 26(1), 103-120.

6. Al Karim, R. (2015). The cultural impact on international marketing strategy, with a special emphasis of Bangladesh perspective. “International Journal of Business and Technopreneurship”, 5(2), 183-204.

7. Kozlova, T. (2020). Efficiency of business and intercultural communication: Multilingual advertising discourse. “Advances in Economics, Business and Management Research”, 129, 272-278.
8. Ribeiro, R. (2007). The language barrier as an aid to communication. “Social Studies of Science”, 37(4), 561-584.
9. Roffman, N. (2023). The cultural impact on international marketing: Understanding how different cultures influence advertising perception and strategies. “Honors Projects”. Retrieved from https://scholarworks.bgsu.edu/honorsprojects/857
10. Langaro, D., Rita, P., & de Fátima Salgueiro, M. (2018). Do social networking sites contribute for building brands? Evaluating the impact of users' participation on brand awareness and brand attitude. “Journal of Marketing Communications”, 24(2), 146-168.

Артикова Фазилат Панжиевна - Ташкентский международный университет Кимё - независимый исследователь

ФИНАНСЫ СТРАХОВЫХ КОМПАНИИ

Аннотация. В тезисе рассмотрены основные аспекты финансовой деятельности страховых компаний, включая источники их доходов, риски, с которыми они сталкиваются, и методы управления этими рисками. Описаны ключевые элементы финансовых операций страховщиков, такие как страховые взносы, резервы и выплаты, а также их инвестиционная деятельность.

Ключевые слова: финансы, страховые компании, страховые взносы, инвестиции, страховые резервы, финтех, блокчейн.

Страховые компании играют важную роль в финансовой системе любой страны, обеспечивая защиту от различных рисков как для физических, так и для юридических лиц. Их финансовые операции включают в себя управление страховыми взносами, формирование резервов, выплату страховых сумм, а также инвестирование накопленных средств. Особенности финансовой деятельности страховых компаний заключаются в их способности перераспределять риски, аккумулируя средства от множества участников и минимизируя возможные потери. Для понимания финансовых процессов в страховых компаниях необходимо рассмотреть структуру их финансов, виды и источники доходов, а также механизмы управления рисками и средствами.

Особенности финансовой деятельности страховых компаний. Финансовая деятельность страховых компаний имеет несколько ключевых аспектов, которые отличают их от других финансовых институтов, таких как банки. Основными элементами являются:

– Страховые взносы – регулярные поступления от страхователей, являющиеся основным источником доходов для страховой компании. Эти

взносы могут быть одноразовыми или регулярными, в зависимости от типа страхования.

– Страховые резервы – обязательные накопления, которые страховая компания формирует для покрытия будущих обязательств перед страхователями. Они играют важную роль в обеспечении финансовой устойчивости компании.

– Страховые выплаты – средства, которые компания направляет на возмещение ущерба или выплату страхового возмещения клиентам. Эти выплаты могут быть регулярными (например, по полисам жизни) или одноразовыми (например, по полисам имущества).

– Инвестиции – часть средств, полученных от страховых взносов, страховые компании направляют на различные виды инвестиций. Эти средства должны приносить доход, который используется для покрытия расходов компании, обеспечения прибыли и увеличения резервов.

Страховые компании получают доходы из нескольких основных источников:

– Страховые премии – основная статья доходов для большинства страховщиков. Они формируются за счет взносов страхователей. Чем больше страхователей в компании и выше размер страховых премий, тем больше доходов генерирует компания.

– Инвестиционный доход – значительная часть средств, собранных в виде страховых премий, используется для инвестирования в различные активы (ценные бумаги, облигации, недвижимость и т. д.). Такой доход помогает страховой компании компенсировать возможные потери от выплат по страховым случаям и обеспечить прибыль.

– Возврат на резервы – компании формируют резервы для покрытия будущих обязательств. Эти средства также могут приносить доход, если они инвестируются в высокодоходные активы. Однако важно, чтобы эти инвестиции не подвергались чрезмерному риску, поскольку это может поставить под угрозу финансовую устойчивость компании.

– Дополнительные источники – страховые компании также могут получать доходы от дополнительных финансовых услуг, таких как консалтинг, продажа полисов через партнерские сети или управление активами для третьих лиц.

Страховые компании, как и другие финансовые учреждения, подвергаются множеству рисков. Однако существует несколько типов рисков, которые имеют особое значение для их финансов:

Актуарные риски связаны с тем, насколько правильно компания оценивает будущие обязательства. Ошибки в расчетах или изменение статистики могут привести к недостаточному формированию резервов, что в свою очередь, может повлиять на способность компании выполнять свои обязательства перед клиентами.

Для минимизации этих рисков страховые компании используют опытных актуариев, которые рассчитывают вероятность возникновения страховых случаев и соответствующие размеры резервов.

Кредитные риски возникают в случае невыполнения обязательств по инвестициям или займов. Например, если компания инвестирует в облигации или акции, то существует риск их обесценивания или дефолта эмитента, что может повлиять на финансовое положение компании.

Для управления кредитными рисками компании должны тщательно оценивать качество активов, в которые они инвестируют, и диверсифицировать портфель инвестиций.

Риск ликвидности возникает, когда страховая компания не может быстро выполнить свои обязательства перед страхователями, например, из-за того, что все средства вложены в долгосрочные активы, которые невозможно быстро продать.

Для управления риском ликвидности страховые компании обычно сохраняют часть активов в ликвидной форме, а также устанавливают минимальные стандарты ликвидности, соблюдая нормативы центрального банка или страхового регулятора.

Рыночные риски связаны с колебаниями рыночных цен на активы, в которые инвестируют страховые компании. Снижение стоимости ценных бумаг, облигаций или акций может привести к убыткам.

Для снижения рыночных рисков страховые компании активно используют хеджирование, а также диверсифицируют свои инвестиционные портфели.

С развитием технологий многие страховые компании начинают использовать цифровые инструменты для улучшения своей финансовой деятельности. Одним из таких направлений является финтех (финансовые технологии), которые предлагают новые способы управления рисками, улучшения сервиса для клиентов и более эффективного использования капитала.

– Блокчейн: использование технологии блокчейн может повысить прозрачность и безопасность операций, снизить расходы на административные процессы и улучшить управление страховыми выплатами.

– Искусственный интеллект: AI используется для прогнозирования рисков, анализа больших данных, автоматизации обработки заявок и оценки убытков.

– Цифровые страховые платформы: новые онлайн-платформы позволяют улучшить доступность страхования, снизить затраты и повысить эффективность.

Финансовая деятельность страховых компаний является важным элементом финансовой системы, обеспечивающим защиту интересов граждан и бизнеса. Эффективное управление финансами, соблюдение нормативных требований, а также использование современных технологий позволяют страховым компаниям минимизировать риски и обеспечивать финансовую устойчивость. В условиях глобализации и цифровизации финансовых рынков будущее финансовых технологий в страховании обещает значительные изменения, направленные на улучшение финансовых процессов и повышение доступности страховых услуг для более широких слоев населения.

Ахмедова Азиза Тохировна – доцент, Самаркандского института экономики и сервиса, e mail: azizaaxmedova1982@gmail.com

СОСТАВ ДОХОДОВ РАБОТНИКОВ СФЕРЫ УСЛУГ

Аннотация: В статье рассматривается состав доходов работников сферы услуг, который является важной составляющей анализа социально-экономического положения данной категории работников. В структуру доходов входят основные и дополнительные виды выплат, такие как заработная плата, премии, бонусы, компенсационные выплаты и льготы. Особое внимание уделяется различию в составе доходов между работниками различных секторов сферы услуг (торговля, транспорт, здравоохранение, образование, гостиничный и ресторанный бизнес и др.). Также обсуждаются такие факторы, как уровень квалификации, стаж работы, региональные различия, сезонность, которые оказывают влияние на доходы. В результате исследования выявляются ключевые тенденции и проблемы, влияющие на формирование доходов работников сферы услуг, а также предлагаются рекомендации для улучшения их материального положения.

Ключевые слова: сфера услуг, доходы населения, доходы от заработной платы, трудовые доходы, нетрудовые доходы, доходы от собственности, трансферты, доходы от услуг.

Abstract: The article examines the composition of the income of service sector workers, which is an important component of the analysis of the socio-economic situation of this category of workers. The income structure includes basic and additional types of payments, such as wages, bonuses, bonuses, compensation payments and benefits. Particular attention is paid to the differences in the composition of income between workers in various sectors of the service sector (trade, transport, healthcare, education, hotel and restaurant business, etc.). Factors such as skill level, length of service, regional differences, and seasonality that affect income are also discussed.

As a result of the study, key trends and problems affecting the formation of income of service sector workers are identified, and recommendations are offered to improve their financial situation.

Key words: service sector, household income, wage income, labor income, unearned income, property income, transfers, service income.

Аннотация: Мақолада ушбу тоифадаги ишчиларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳолатини таҳлил қилишнинг муҳим таркибий қисми бўлган хизмат кўрсатиш соҳаси ходимларининг даромадлари таркиби кўриб чиқилади. Даромадлар таркибига иш ҳақи, мукофотлар, мукофотлар, компенсация тўловлари ва нафақалар каби асосий ва қўшимча тўлов турлари киради. Хизмат кўрсатиш соҳасининг турли тармоқлари (савдо, транспорт, соғлиқни сақлаш, таълим, меҳмонхона ва ресторан бизнеси ва бошқалар) ишчилари ўртасидаги даромадлар таркибидаги фарқларга алоҳида эътибор берилади. Даромадга таъсир қилувчи малака даражаси, хизмат муддати, минтақавий фарқлар ва мавсумийлик каби омиллар ҳам муҳокама қилинади. Ўрганишлар

натижасида хизмат кўрсатиш соҳаси ходимларининг даромадларини шакллантиришга таъсир этувчи асосий тенденциялар ва муаммолар аниқланиб, уларнинг молиявий аҳволини яхшилаш бўйича тавсиялар берилди.

Калит сўзлар: хизмат кўрсатиш соҳаси, уй хўжаликлари даромадлари, иш ҳақи даромадлари, меҳнат даромадлари, ишланмаган даромадлар, мулкий даромадлар, трансферлар, хизмат кўрсатиш даромадлари.

Актуальность темы. На современном этапе социально-экономического развития Узбекистана развитие сферы услуг считается важным направлением повышения благосостояния населения. Перспективы развития этого сектора экономики во многом неразрывно связаны с совершенствованием механизма формирования доходов работников этого сектора. Поэтому весьма актуально изучение проблем структурной структуры и формирования доходов работников сферы услуг.

Доходы, как важная экономическая категория, являются важным фактором обеспечения и улучшения материального благосостояния, определяющим уровень удовлетворения жизни и жизненных потребностей каждого человека. Доход также расширяет возможности духовного развития человека. Они положительно влияют на характер, психику, настроение и мировоззрение человека.

В раскрытии экономической сущности доходов населения важное значение имеет изучение структурных элементов, формирующих совокупные доходы населения. Для более комплексного и полного анализа доходов населения целесообразно изучить доходы в зависимости от сфер занятости населения.

Известно, что совокупные доходы населения формируются в двух отраслях экономики – секторе материального производства и сфере услуг. Поэтому мы предлагаем различать следующие виды доходов:

1. доходы работников сферы материального производства;
2. доходы работников сферы услуг.

Такая группировка доходов населения позволяет определить доходы и тенденции роста работников различных отраслей и отраслей экономики, и на этой основе можно будет определить пути их дальнейшего увеличения.

Как наиболее перспективной отрасли экономики страны мы уделили внимание вопросам структуры доходов и формирования численности населения, занятого в сфере услуг.

В научной литературе категория «доходы населения» многими экономистами трактуется по-разному. Исследования показали, что в определениях, представленных в экономической литературе, понятие «валовый доход населения» трактуется однобоко, и подчёркивается, что они включают только доходы населения в денежной и натуральной форме. Но в этих определениях доходы населения, относящиеся к сфере услуг, имеют значительную долю в их валовом доходе, то есть сфера услуг занимает ведущее место в производстве ВВП, составляя 37,8% от его общего объёма, а более половины населения трудоспособного возраста (50,5 %), несмотря на то, что обеспечивает общественно полезный труд, в приведённых определениях

это не отражено.

На наш взгляд, в качестве дохода логично рассматривать выгоды населения от экономии потребительских расходов, увеличения свободного времени и эффективного отдыха. Также ни одно из представленных в литературе определений не рассматривает безналичные услуги как особый вид доходов населения.

Изучение работ отечественных и зарубежных экономистов по данному вопросу показало, что разработано множество классификаций доходов населения, основанных на различных критериях. Следует отметить, что в качестве критериев использовались форма дохода, периодичность, значение в валовом доходе, законность, предмет присвоения, способ собственности, источник формирования и т.д. В результате критического изучения и анализа существующих классификаций нами разработана уникальная классификация валового дохода работников сферы услуг.

На основе этой классификации мы предлагаем разделить доходы занятых в сфере услуг на две группы, то есть доходы, полученные в результате работы (работы) и доходы, полученные без работы. К трудовым (трудовым) доходам относятся доходы от занятости в данной сфере, то есть заработная плата, выплачиваемая за труд работника, в том числе заработная плата наёмного руководителя, а также доходы от ведения предпринимательской деятельности в различных отраслях сферы услуг, от реализации продукции, выращенной в личных подсобных хозяйствах. Нетрудовые доходы делятся на две группы: социальные выплаты и доходы, связанные с капиталом, и доходы от сферы услуг. Социальные выплаты и доходы от капитала поступают из финансовой системы.

Доходы от сферы услуг могут включать доходы от экономии потребительских расходов, экономии времени, эффективных покупок, увеличения свободного времени и бесплатных услуг.

Обобщая изложенное, предлагаем определение по категории «валовый доход работников сферы услуг» - «валовый доход работников сферы услуг представляет собой сумму (отработанных) доходов работников от трудовых и нетрудовых (нетрудовых) доходов, то есть доходы от сферы услуг, состоят из суммы социальных выплат и капитальных доходов.

Таким образом, состав доходов работников сферы услуг показал, что он отличается от других отраслей экономики. Предлагаемый нами подход к определению понятия «доходы населения» позволяет по-другому взглянуть на труд занятых в сфере услуг, его место в социально-экономическом развитии страны, признать его все более сильные позиции в сфере услуг. национальной экономики.

Заключение и предложения. Состав доходов работников сферы услуг является важным элементом экономической системы, поскольку он напрямую влияет на уровень жизни работников, качество предоставляемых услуг и развитие отрасли в целом. Основными компонентами доходов являются базовая заработная плата, дополнительные выплаты, премии, чаевые и компенсации за переработку. Размер доходов часто зависит от региона,

квалификации работников, характера предоставляемых услуг и особенностей конкретной компании. Важно отметить, что в условиях рыночной экономики доходы в этой сфере могут значительно варьироваться, особенно с учетом сезонности или неполного рабочего дня.

Работники сферы услуг играют ключевую роль в экономике, так как удовлетворяют повседневные потребности общества. Тем не менее, многие из них сталкиваются с нестабильностью доходов и отсутствием социальных гарантий, что требует реформирования системы оплаты труда и улучшения условий труда в целом.

1. **Повышение минимального уровня заработной платы**: для обеспечения достойного уровня жизни работников сферы услуг необходимо установить минимальные ставки оплаты труда, которые соответствуют прожиточному минимуму в конкретных регионах.
2. **Увеличение социальной защищённости**: важно развивать системы социального страхования и поддержки, чтобы работники могли получать стабильные выплаты при потере работы, болезни или выходе на пенсию.
3. **Мотивационные программы**: введение дополнительных премиальных и бонусных программ для повышения мотивации работников, особенно для тех, кто оказывает высококачественные и востребованные услуги.
4. **Развитие программ повышения квалификации**: обучение и развитие профессиональных навыков работников позволит им не только улучшить качество предоставляемых услуг, но и претендовать на более высокие доходы.
5. **Учёт сезонности и нестабильности работы**: для тех работников, чьи доходы зависят от сезонности или переменчивого спроса, можно предусмотреть специальные схемы распределения доходов или предоставление гарантированного минимального дохода в периоды низкой занятости.
6. **Стимулирование работодателей**: государственные программы могут включать налоговые льготы для компаний, которые обеспечивают достойные условия труда и высокий уровень заработной платы своим сотрудникам в сфере услуг.

Эти меры могут способствовать созданию более справедливой и устойчивой системы оплаты труда в сфере услуг, что в свою очередь приведет к повышению качества обслуживания и развитию отрасли.

Список использованной литературы:

1. Абдурахманов К.Х. Экономика труда (теория и практика). Учебник.- Т.: 2020.

2. Борисов Е. Ф. Экономическая теория в вопросах и ответах: Учебник.- М.: Проспект, 2019.

3. Горелов Н.А. Доходная политика и качество жизни населения. Учебник.// - СПб: Питер, 2020.

4. Мухаммедов М.М. и Экономика. Занятость, доходы и уровень жизни.

Монография. // - Т.: Иктисодиет, 2023.
5. Суринов А.Е. Статистика доходов населения. М.: ЗАО Финстатинформ, 2002.

Вахобов Абдурашид Расулович - "International school of finance technolojy and science" нодавлат олий таълим муассасаси Фундаментал иқтисодий фанлар кафедраси доценти, иқтисод фанлари номзоди.
Тел:+99 818 90 67, abdurashidvoxobov058@gmail.com

АГРАР СОХАГА АЖРАТИЛАЁТГАН КРЕДИТЛАРНИ СУҒУРТАЛАШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Аннотация: Мазкур мақолада аграр соҳада кредитларни суғурталаш механизмининг хорижий мамлакатлар тажрибаси, ушбу соҳада мавжуд муаммолар ва суғурта механизмини такомиллаштириш бўйича тавсиялар берилган.

В данной статье изложены опыт зарубежных стран и механизм страхования кредитов в аграрной сфере, рекомендации по существующим проблемам в этой сфере и совершенствованию механизма страхования.

Abstract: This article outlines the experience of foreign countries and the mechanism of credit insurance in the agricultural sector, as recommendations regarding existing issues in this sector and the improvement of the insurance mechanism.

Калит сўзлар: Суғурта шартномаси, Суғурта қиймати, Суғурта товони, Суғурта таваккалчиликлари, Суғурта мукофоти, Суғурта суммаси. Кредит, кредит таъминоти.

Ключевые слова: Страховой договор, Страховая стоимость, Страховое возмещение, Страховые риски, Страховая премия, Страховая сумма, кредит, обеспечение кредита.

Keywords: Insurance Contract, Insurable Value, Insurance Compensation, Insured Risks, Insurance Premium, Insurance Amount, credit, credit provision.

Юртимизда кредитларни суғурталаш асосан кредитнинг гаров билан таъминланмаган қисмини суғурталаш тури амалиётда қўлланилмоқда. Ушбу суғурта турида бериладиган кредитларнинг гаров билан таъминланмаган қисми 30 фоиздан 90 фоизгача миқдорни ташкил этади. Тўлиқ 100 фоиз миқдорида кредитларни суғурталаш асосан, микрокредитлар, яъни энг кам иш ҳақининг 1000 баробаригача бўлган миқдордаги кредитлардир.

Бу суғурталаш Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 4 мартдаги 119-сонли қарорига мувофиқ, деҳқон хўжаликлари ва аҳоли хонадонларида қўшимча равишда паррандачилик маҳсулотлари, лимон, унаби, грек ёнғоғи етиштириш ва иссиқхоналар ташкил этиш учун ажратилаётган кредитларни суғурта қилиш ва «Ҳар бир оила — тадбиркор» давлат дастури доирасидаги ажратилаётган имтиёзли кредитларни суғурталаш ишларида қўлланилади.

Қайд этиш жоизки, юртимизда 2003 йилдан бошлаб Ҳукумат қарорлари асосида давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган ғалла ва пахта хом-ашёси

етиштириш харажатларини аванслаш ўрнига имтиёзли кредитлаш механизмига босқичма босқич ўтилди.

“Ўзагросуғурта” акциядорлик жамияти ҳам тижорат банклари томонидан давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган ғалла ва пахта хом-ашёси етиштириш учун қишлоқ хўжалик корхоналарига берилган имтиёзли кредит маблағлари қайтарилмаслиги бўйича тадбиркорлик хавфини суғурталаш жорий қилинган эди.

Лекин ушбу суғурта тури амалиётда айрим сабабларга кўра ўзини оқламади. Биринчи навбатда, бу суғурта турида суғурта қилдирувчи тижорат банки ҳисобланиб, суғурта шартномаси банк фойдасига тузилиб, суғурта мукофоти банк маблағлари ҳисобидан тўланади. Мазкур суғурта тури актуар ҳисоб китоблар асосида суғурта тарифлари 6-10 фоиз миқдорида белгиланади. Банк томонидан берилаётган имтиёзли кредитлар 5 фоиз миқдорида, шундан банк маржаси 3 фоизни ташкил қилади. Бу эса тижорат банки учун ҳам мақсадга мувофиқ келмайди.

Агар рақамларга эътибор берсак, пахта етиштириш учун ажратилган имтиёзли кредитларни суғурталаш суғурта тури бўйича “Ўзагросуғурта” АЖ томонидан тузилган суғурта шартномалари бўйича зарарлилик даражаси, яъни тўланган суғурта товонларининг йиғилган суғурта мукофотларига нисбати 2019 йилда 192.0%, 2021 йилда 874.8%, 2022 йилда 173.0% ни ташкил этган.

Хорижий мамлакатлар амалиётида кредитларни суғурталаш туридан деярли фойдаланилмайди ва асосан кредит маблағлари таъминоти сифатида бўлғуси ҳосилни суғурталаш амалиёти кенг жорий этилган.

Қишлоқ хўжалиги суғуртаси бўйича хорижий мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, ушбу соҳа асосан давлат томонидан қўллаб қувватлаш механизмига асосланган.

Халқаро амалиёт қишлоқ хўжалик хатарларини суғурталашнинг давлат-хусусий шерикчилик (PPP– Public-Private Partnership) форматидаги самарали моделларни ривожлантириш зарурлигини кўрсатмоқда.. Бугунги кунда халқаро амалиётда ушбу моделнинг 5 турини ажратиб кўрсатиш мумкин. Булар: а) АҚШ; б) Канада, Исроил; в) Испания, Туркия; г) Австрия, Швейцария ва д) Германия моделларидир.

Ушбу моделлар ичида самарали ишлаб келаётгани Испания ва Туркия моделларидир.

Ушбу мамлакатлар тажрибаси асосида узоқ йиллар давомида шаклланган давлат ва хусусий секторнинг ўзаро самарали хамкорлигига асосланган. Испанияда “Agroseguro (27 та суғурта компанияларни ўз ичига олади), Туркияда эса TARSIM (15 та суғурта компаниялари) ихтисослашган ташкилоти орқали самарали тизим йўлга қўйилган.

Мана шулардан хулоса қилиб, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш, иқтисодиётнинг бошқа соҳаларига нисбатан, табиий-иқлим шароитлар таъсирида бўлишини инобатга олиб, тижорат банклар фойдасига “суғурталанган бўлғуси ҳосил эвазига кредитлаш” тизимини жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Бу ўз навбатида, тижорат банклари томонидан берилган имтиёзли

кредит маблағлари қайтарилмаслиги тадбиркорлик хавфини суғурталашга нисбатан кўплаб афзалликларга эга. Жумладан, экинлар ҳосилининг табиатда учрайдиган барча офатлар ва ўсимлик касалликларига нисбатан қўлланилиши, суғурта шартномасининг асосий шартлари хўжаликларининг агротехник талабларга риоя қилишлари ва унинг устидан суғурта компанияси томонидан доимий мониторинг ўрнатилиши, суғурта пули ҳажми (олинадиган суғурта жавобгарлиги) ажратилаётган кредит маблағлари ҳажмидан юқори бўлиши, суғурта шартномаси экинлар экиш муддатидан олдин ҳамда бир қишлоқ хўжалик мавсумига тузилиши, суғурта тарифи статистика маълумотлар (эришилган ҳосилдорилик) асосида туманлар бўйича табақалаштирилган ҳолда ўрнатилиши, суғурта бадалини тўлаш манбаларининг хилма хиллиги, суғурта полисида тижорат банкларини наф олувчи сифатида кўрсатилиши, суғурта ҳодисаси натижасида етказилган зарар учун тўланадиган суғурта товони, экинлар йиғиштириб олиниши билан тўлаб берилиши, биринчи навбатда қишлоқ хўжалик корхонасининг тижорат банклар олдидаги қайтарилмаган имтиёзли кредитлар тўлаб берилиши; иккинчи навбатда қолган суғурта товони қишлоқ хўжалик корхонаси ҳисобига ўтказиб берилиши; суғурта ҳодисаси натижасида етказилган зарар учун тўланган суғурта товони қайта талаб қилиниб регресс тартибида ундирилмаслиги натижасида хўжаликларнинг банклар ва суғурта компаниясига бўлган ишончларининг мустаҳкамланиши кабилардир.

Қайд этиш керакки, суғурта товонини тўлашда биринчи навбатда наф олувчи талаби қондирилиб, суғурта товонининг қолган қисми суғурта қилдирувчининг ҳисоб рақамига пул ўтказиш йўли билан тўланади.

Қисқаси, қишлоқ хўжалиги корхоналарига тижорат банклари томонидан берилаётган имтиёзли кредитлар таъминоти сифатида “суғурталанган бўлғуси ҳосил”дан фойдаланиш тизимининг жорий этилиши тижорат банклари ва суғурта компаниялари учун ҳам фермер хўжаликлари манфаатларига ҳам тўла мос келади. Шу боис қишлоқ хўжалиги хатарларини суғурталаш механизмини тубдан ўзгартириш борасида қуйидагиларни амалга оширилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

-Қишлоқ хўжалиги хатарларини суғурталаш соҳасида юзага келадиган муносабатларни тартибга солиш имконини берувчи, қишлоқ хўжалиги хатарларини суғурталашда иштирок этувчи шахсларнинг ҳуқуқ, мажбурият ва жавобгарликларини, қайта суғурталаш, солиққа тортиш масалаларини, қишлоқ хўжалик суғурта бозорида давлат иштирокининг шакл ва инструментларини белгиловчи махсус қонунни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш.

-бозорда ишлайдиган барча суғурта компаниялар учун бир хил бўлган, қишлоқ хўжалик суғуртасини содда ва ошкора қоидаларга мувофиқ субсидиялашни таъминлаш;

-актуар ҳисобларни ўтказишни молиялаштириш;

-суғурта инфратузилмаси объектлари ўртасида соғлом рақобат муҳитни шакллаштириш;

-янги, ноанъавий суғурта махсулотларини ишлаб чиқишни қўллаб қувватлаш.

Мамаюнусова Мехрангиз Олимовна - Самарканд иқтисодиёт ва сервис институти тадқиқотчиси

КАМБАҒАЛЛИКДАН ФАРОВОНЛИК САРИ
РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ В СОКРАЩЕНИИ БЕДНОСТИ
THE ROLE OF SOCIAL SERVICES IN POVERTY REDUCTION

Аннотация: Мақола камбағалликни қисқартиришда ижтимоий хизматларнинг ўрни ва унда ногиронлиги бор инсонларга кўрсатиладиган хизматларнинг моҳияти ва ушбу хизматлар давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланганлигиочиб берилган.Ногиронлиги бор инсонларга муносиб яшаш шароитини яратиш, иш билан таъминлаш, касб-ҳунарга ўқитиш, хуллас уларни камбағалликдан чиқариб, таълим ва тарбиянинг барча йўналишлари билан таъминлашга қаратидган бир қанча тавиялар ҳам берилган.

Калит сўзлар: Хизматлар, ижтимоий хизматлар, камбағаллик, “Инсон” маркази, ногиронлиги бор инсонлар, ҳаёт сифати.

Аннотация: в данной статье рассматривается роль социальных служб в сокращении бедности, сущность данных услуг оказанных людям с ограниченными возможностями а так же раскрыты приоритеты государственной политики в данной отрасли. Также был дан ряд рекомендаций людям с ограниченными возможностями, направленных на создание достойных условий жизни, обеспечение занятости и профессиональной их подготовки.

Ключевые слова: услуги, социальные службы, бедность, центр "Человек", люди с ограниченными возможностями, качество жизни.

Abstract: this article examines the role of social services in poverty reduction, the essence of these services provided to people with disabilities, as well as the priorities of state policy in this industry. A number of recommendations were also given to people with disabilities aimed at creating decent living conditions, providing employment and professional training for them.

Keywords: services, social services, poverty, «Human» center, people with disabilities, quality of life.

Мавзунинг долзарблиги. Бугунги кунда Янги Ўзбекистонни шакллантиришнинг муҳим вазифаларидан бири мамлакатимизда турли хизматларни кўрсатиш орқали камбағалликни қисқартиришга қаратилганлиги билан аҳамиятли. Бу борада мамлакатимиз раҳбари тизимли ишларни амалга оширадиган чора-тадбирларни белгилаб бермоқда. Давлатимиз раҳбари: “бугунги кунда бутун халқимизнинг қалбидан чуқур жой олган, умуммиллий ҳаракатга айланиб бораётган “**Янги Ўзбекистон**” ғояси замирида ана шундай улуғ аждодларимиз, умуман олганда, миллий тарихимизда Биринчи ва Иккинчи уйғониш даврларига асос солган аллома боболаримизнинг орзу-интилишлари ва армонлари ҳам мужассам, десак, адашмаган бўламиз”, деб таъкидлади. Камбағалликни қисқартиришга қаратилган омиллардан бири

ижтимоий хизматлар ҳисобланади. Айнан ушбу масалага бағишланган қуйидаги қарорларни ҳам қабул қилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг2022 йил 29 июнда қабул қилинган “Маҳаллаларда ижтимоий хизматларни кўрсатиш ва ижтимоий ҳимояга муҳтож оилаларга ёрдам бериш тизимини янги босқичга кўтариш ҳамда хотин-қизларни касбга ўргатиш ишларини янада жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-300-сонли қарори, 2023 йил 28 сентябрда имзоланган “Аҳолига ижтимоий хизматлар ва ёрдамлар кўрсатиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-319-сонли қарорлари қабул қилинди.2023 йилнинг 27 декабрида Ўзгалар парваришига муҳтож кексалар ва ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий хизмат ва ёрдам кўрсатиштизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-410-сонли қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 11 мартида “Ўзгалар парваришига муҳтож шахсларни эътироф этиш, индивидуал тартибда ижтимоий хизматлар ва ёрдамлар кўрсатиш режасини тасдиқлаш ва мониторинг қилишнинг маъмурий регламенти” номли 123-сонли қарори тасдиқланди. Ушбу қарорларда айнан ижтимоий хизматларни кўрсатиш орқали камбағалликни қисқартириш масаласига катта эътибор қаратилган. Кўриниб турибдики, мазкур мавзу бугунги кунда ўта долзарб масалалардан бири сифатида намоён бўлмоқда.

Тадқиқотметодологияси. Камбағалликни қисқартиришда ижтимоий хизматларнинг ўрни ёритиш жараёнида индукция ва дедукция, анализ ва синтез, макон ва замон, миқдор ва сифат, мантиқий ёндошув каби услуб ва усуллардан фойдаланилган. Бунда мунозарали масалалар ҳам қўлланилган.

Таҳлил ва натижалар. Ижтимоий хизматлар таркибида ногиронлиги бор инсонларга кўрсатиладиган хизматлар ҳам асосий ўринни эгаллайди. Камбағалликни қисқартиришда ушбу хизматларни ҳам такомиллаштиришни тақозо қилади. Чунки мамлакатимизда барча хизмат турлари билан бирга ижтимоий хизматларни кўрсатишнинг кўлами ва турларини кўпайтиришга ҳам катта эътибор қаратилмоқда. Буларнинг бир йўналиши аҳолининг ижтимоий ҳимоясини кўпайтиришга қаратилган. Бу борада айрим фикрлар ҳам айтилмоқда. Хусусан, “Янги Ўзбекистон” газетасида таъкидланишича “Бугунги кунда ижтимоий ҳимоя тизими билан 250 та хизмат қамраб олинган”[42]. Ушбу хизматларни кенгайтириш ва такомиллаштириш юзасидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 21 февралдаги фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон – 2030” стратегиясида ҳам ўз аксини топган.

Мамлакатимизда “Инсон” ижтимоий хизматлар маркази ташкил қилинган. Ушбу марказ ходимлари тамонидан ногиронликни белгилашда Жаҳон соғлиқни сақлаш (ЖСС) ташкилотининг ногиронликни баҳолаш шкаласига асосланган ҳолда амалга оширилади. Бунда маҳаллий хусусиятлар ва шарт-шароитлар ҳам инобатга олинади.“Инсон” ижтимоий хизматлар марказларининг маҳаллалардаги ижтимоий ходими, патронаж ҳамшира ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи раиси ўзгалар парваришига

[42]Сувонов Л. Тенг ва ижобий муносабат: алоҳида эътиборга муҳтож инсонларга яратилаётган қулайликлар кўлами кенгайишига хизмат қилади. // “Янги Ўзбекистон” газетаси. 2024 йил 1 август. 153-сон. – 1 – 5б.

муҳтож шахсларни доимий аниқлашишларини амалга оширади ва бундай шахсларни Реестрга киритиш бўйича “Инсон” марказиг амахсус шаклдаги сўровномани киритади”[43].

Маълумки, Ўзбекистон 2021 йилда ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияга қўшилган. Ушбу йўналида мамлакатимиз Президентининг бир қанча қарорлари қабул қилинди. Хусусан, ижтимоий хизматлар билан боғлиқ мамлакат президентининг 2024 йил 16 июлдаги “Ногиронликни белгилаш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори, 2024 йил 18 июлдаги “Ногиронлиги бўлган шахсларга қулай тўсиқсиз муҳит яратиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорлари қабул қилинган.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ислоҳотларнинг асосий ғоялаидан бири “Инсон қадри учун”, йўналтирилган бўлиб, бу жамиятнинг ҳар бир аҳолиси учун, шу жумладан ногиронлиги бор инсонлар учун ҳам дахлдордир. Шу туфайли уларга муносиб яшаш шароитини ятаиш, иш билан таъминлаш, касб-ҳунарга ўқитиш, хуллас уларни камбағалликдан чиқариб, таълим ва тарбиянинг барча йўналишлари билан таъминлаш давлатимизнинг диққат эътиборида ва давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланган. Шу ҳолатларга эришиш учун бир қанча янги вазифалар белгиланган ва олдингилари такомиллаштирилган. Бу ҳақда фикрларимизни қисман олдинги мақолаларимизда таъкидлаган эдик[44]. Булар:

Биринчидан, ногиронлиги бор инсонларни лаёқатидан келиб чиқиб, касб-ҳунарга ўқитиш, янги иш ўринларини яратиш ва уларни иш билан таъминлаш орқали ўзини ўзи моддий неъматлар билан таъминлаш, уларнинг қизиқишига қараб спортга ҳам жалб қилиш бўйича миллий тизим яратилиши мақсад қилиб белгиланган.

Иккинчидан, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳар бирининг эҳтиёжидан келиб чиқиб, давлат билан ҳамкорликда нодавлат ва нотижорат ташкилотларини ҳам жалб қилиш туфайли уларга муносиб иш ўринларини яратиш орқали бандлигини таъминалаш йўли билан камбағаллик чегарасидан чиқаришга қаратилган.

Учинчидан, ногиронликни белгилаш жараёнларининг шаффофлигини оширишда адолатли ёндошувлар орқали соҳада мавжуд бюрократик тўсиқлар ва коррупциявий омилларни бартараф этишга қаратилган тадбирларни жорий қилиш вазифаси ҳам белгиланган.

Тўртинчидан, ногиронлиги бўлган аҳолининг ҳаёт сифатини яхшилаш ҳамда ижтимоийлаштириш учун уларнинг эҳтиёжларини тўғри ва ўз вақтида аниқлаб, кундалик ҳаётидаги фаоллиги ва иштирокини баҳолаш тизимини ҳам такомиллаштириш орқали камбағалликни қисқартириш лозимлиги ҳам

---

[43]Лола Абдуазимова.Индивидуал тартибда ижтимоий хизматлар кўрсатиш тартиби белгиланди. 14.03.2024.https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/individual_tartibda_ijtimoiy_hizmatlar_kursatish_tartibi_belgiland.

[44] Мамаюнус Пардаев, Мехрангиз Мамаюнусова. Ногиронлиги бор инсонларга кўрсатиладиган хизматлар такомиллаштирилади. //https://telegra.ph/Nogironligi-bor-insonlarga-k%D1%9Ersatiladigan-hizmatlar-takomillashtiriladi-08-06. SamTVR | MTRK. 2024 йил 6 август. – 0,2 б.т.

таъкидланган.

Бешинчидан, ногиронлиги бор шахсларга тиббий ижтимоий экспертиза комиссияси (ТИЭК) кўриги учун оилавий шифокорлар томонидан тегишли ҳужжатлар тўғри расмийлаштирилган ҳолда ўз вақтида электрон тарзда амалга оширилиши ҳам белгиланган.

Олтинчидан, эндиликда одамларнинг ногионлагини баҳолашда Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ)нинг тартиб қоидаларига, уларда қўлланиладиган шкалаларни ўзимизнинг маҳаллий хусусиятларимизга мослаган ҳолда амалга оширилиши тартиби ҳам кўзда тутилган.

Еттинчидан, “18 ёшдан катта шахсларга ногиронликни белгилашда шахснинг клиник-функционал бузилишлари тавсифидан келиб чиқиб ногиронликнинг муддати, сабаби, тиббий реабилитация тадбирлари, шунингдек, протез-ортопедия мосламалари ва реабилитация қилишнинг техник воситаларга муҳтожлигига оид маълумотлар “Ягона ижтимоий ҳимоя” ахборот тизимида шакллантирилади”[45]. Бу ҳам ногиронлиги бор шахсларга бир қанча қулайликлар яратади.

Саккизинчидан, “Фуқароларга биринчи маротаба ногиронлик белгилангандан сўнг “Инсон” марказлари томонидан уларни таълим ва касбга йўналтириш, бандлигини таъминлаш, спортга жалб этиш ҳамда психологик қўллаб қувватлаш бўйича индивидуал тартибда ижтимоий хизмат ва ёрдамлар кўрсатиш режалари ишлаб чиқилади ва ижроси мониторинг қилиб борилади”[46].

Тўққизинчидан, яна бир муҳим жиҳат, соғлиқни сақлаш вазирлигида мазкур соҳа бўйича вазир маслаҳатчиси лавозими жорий этилади. Бу вазирликнинг марказий аппаратида ногиронлиги бўлган шахсларга тиббий хизматлар кўрсатилиши жараёнини мувофиқлаштириш билан боғлиқ ишларни амалга оширади.

Ўнинчидан, эндиликда Президентимизнинг юқоридаги қарорида кўрсатилишича ногиронлик инсоннинг касаллигига қараб эмас, балки шахснинг мустақил ҳаракати, мулоқат қобилияти ва ижтимоий ҳаётдаги иштирокига қараб белгилаш кўзда тутилган.

Ўн биринчидан, эндиликда ногиронлиги бўлганинсонлар ҳаракатига мослаштириш мақсадида янги қурилаётган барча турдаги объектларда, йўлларда, метро, автобус бекатларида, чарраҳаларда тўсиқларсиз, хавфсиз муҳит яратилади.

Ўн иккинчидан, чаррахаларда ногиронлиги бўлган инсонлар учун хавфсиз ва тўсиқсиз муҳит яратиш масаласи ҳам муҳим вазифалардан бири сифатида белгиланган. Ушбу тадбирга харажатлар “Хавфсиз йўл ва хавфсиз пиёда” республдика жамғармасининг 10 фоиз қисми ҳисобидан қопланиши ҳам белгиланган.

Ўн учинчидан, юқоридаги қарорда 2026 йил 1 январгача ногиронлиги бор инсонлар учунхавфсиз ва тўсиқсиз муҳит яратилганлиги тўғрисида

[45]Сувонов Л. Тенг ва ижобий муносабат: алоҳида эътиборга муҳтож инсонларга яратилаётган қулайликлар кўлами кенгайишига хизмат қилади. // “Янги Ўзбекистон” газетаси. 2024 йил 1 август. 153-сон. – 5-бет.
[46]Ўша жойда.

маълумотларни аниқлайдиган “Интерактив харита” ахборот тизими шакллантирилиши кўзда тутилган.

Ўн тўртинчидан, ногиронлиги бор инсонларнинг хавфсиз ҳаракатини таъминлашга мўлжалланганжамоат транспортини ҳам ташкил қилинади. Буларнинг бари ногиронлиги бор инсонларга тегишли шароитларни яратиб, уларни бача инсонлар қатори фаровон ва хотиржам яшашини таъминлашга қаратилгандир.

Хулоса ва таклифлар. Тадқиқотлар натижаси кўрсатдики, ногиронллиги бор инсонларни қўллаб-қувватлаш, камбағалликни қисқартириш каби тадбирлар “Инсон қадри учун” ғоясини амалга оширишга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир. Бунга эришиш учун яна бир қанча вазифаларни амалга ошириш ҳам мақсадга мувофиқ. Булар:

Биринчидан, ногиронлиги бор шахсларни маҳаллабай рўйхатини шакллантириш ва уларнинг ҳар бирининг камбағалликдан чиқиши учункўрсатилиши лозим бўлган хизматларни маҳалла еттилиги назоратига олиш мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, хўжалик юритувчи субъектларда ногиронлиги бор инсонларга мос иш ўринларини яратиш ва уларга давлатимиз томонидан тегишли имтиёзлар билан рағбатлантириш ҳам мақсадга мувофиқ.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизда амалга оширилаётган ислоҳотлар “Ўзбекистон - 2030” стратегиясида кўзда тутилган “Инсон қадри учун” шиори остидаги мақсад ва вазифаларни бажаришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Сувонов Л. Тенг ва ижобий муносабат: алоҳида эътиборга муҳтож инсонларга яратилаётган қулайликлар кўлами кенгайишига хизмат қилади. // “Янги Ўзбекистон” газетаси. 2024 йил 1 август. 153-сон. – 1 – 5 б.

2. Лола Абдуазимова.Индивидуал тартибда ижтимоий хизматлар кўрсатиш тартиби белгиланди. 14.03.2024.https://www.norma.uz/qonunchilikdayangi/individual_tartibda_ijtimoiy_hizmatlar_kursatish_tartibi_belgiland.

3. Мамаюнус Пардаев, Мехрангиз Мамаюнусова. Ногиронлиги бор инсонларга кўрсатиладиган хизматлар такомиллаштирилади. //https://telegra.ph/Nogironligi-bor-insonlarga-k%D1%9Ersatiladigan-hizmatlar-takomillashtiriladi-08-06. SamTVR | MTRK. 2024 йил 6 август. – 0,2 б.т.

Мамаюнусова Меҳрангиз Олимовна - Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти таянч докторанти

КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ЧОРА-ТАДБИРЛАР
МЕРЫ ПО СОКРАЩЕНИЮ БЕДНОСТИ
POVERTY ALLEVIATION MEASURES

Аннотация: мақолада камбағалликни қисқартиришга қаратилган чора-тадбирлар кўриб чиқилган. Унда мамлакатимизда камбағалликни қисқартиришга қаратилган чора-тадбирлар дастури ва уни амалга ошириш бўйича илмий-амалий тавсиялар ҳам ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: хизмат кўрсатиш, камбағаллик, камбағаллик даражаси, аҳолининг бандлиги, фаровонликка эришиш йўллари.

Аннотация: в статье рассматриваются пути снижения бедности за счет развития сферы услуг. Также разработана программа мероприятий, направленных на сокращение бедности в нашей стране и научно-практические рекомендации по ее реализации.

Ключевые слова: оказание услуг, бедность, уровень бедности, занятость населения, пути достижения благосостояния.

Abstract: the article considers ways to reduce poverty through the development of the service sector. It also developed a program of measures aimed at reducing poverty in our country and scientific and practical recommendations for its implementation.

Keywords: service delivery, poverty, poverty level, population employment, ways to achieve well-being.

Мавзунинг долзарблиги. Мамлакатимизда инсон шаъни ва фаровонлигини ошириш йўлида тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартда имзоланган “Иқтисодиётни ривожлантириш ва камбағалликни қисқартиришга оид давлат сиёсатини тубдан янгилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5975-сонли Фармониэълон қилинди. Ушбу фармонда мамлакатимиз иқтисодиётини янада эркинлаштириш ва иқтисодий ҳаётимизга бозор механизмларини кенг жорий қилиш йўналишлари белгилаб берилган. Бу вазифаларнинг бажарилишиолиб борилаётган ислоҳотларни янги босқичга чиқаришни тақозо қилади. Бунинг учун давлатнинг иқтисодиётдаги ролини камайтириш ва хусусий секторнинг иштирокини кенгайтириш муҳим аҳамиятга эга. Булардан келиб чиқиб, бугунги кунда қилинаётган ишларнинг натижадорлигини оширишга қаратилган иқтисодиётни бошқаришнинг аниқ ва шаффоф инновацион омилларни фаоллаштиришга йўналтирилган механизмларни ишлаб чиқишни тақозо этмоқда.

Мазкур вазифаларни бажариш, энг аввало, ҳудудларда аҳолининг турмуш даражаси ва сифатини яхшилашга қаратилгандир. Бундаги муҳим вазифалардан бири камбағалликни қисқартиришга ҳам қаратилгандир. Ушбу

вазифаларни бажариш учун кўп жиҳатдан иқтисодиётнинг барча тармоқ ва соҳаларининг рақобатбардошлигини оширишни тақозо қилади. Чунки эркин иқтисодиёт шароитида рақобат муҳитининг мавжудлиги албатта ҳар бир хўжалик юритаувчи субъектларни ҳушёр бўлишликка, самарали фаолият кўрсатишга ундайди. Бунга эришиш учун тадбиркорликни ривожлантириш, бунга фундаментал шароитларни яратиб бериб, шунинг ҳисобидан янги ва барқарор иш ўринларини яратиш лозим бўлмоқда. Бунинг учун кенг кўламли тадбирларни амалга ошириш билан боғлиқ чораларни кўриш ҳам керак бўлади. Бу ўз навбатида илмий асосланган тадбирларни ишлаб чиқишни тақозо қилади. Масаланинг айнан ушбу жиҳати ушбу мавзунинг ўта долзарблигини белгилайди.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш орқали камбағалликни қисқартириш йўллари билан мамлакатимизнинг кўплаб олимлари шуғулланиб келмоқдалар. Булар жумласига Абдукаримов Б.А. Абдураҳмонов Х.Х., Арабов Н.У., Холмухамедов М.М Қудратов Ғ.Ҳ., Абдукаримов Б.А., Пардаев М.Қ. Ўринбаева Ю.П. Ураков Ж.Р. Очилов И.С. кабиларни[47] киритиш мумкин.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот жараёнида мантиқий таҳлил,илмий абстракция, тизимли ёндашув, индукция ва дедукция, макон ва замон усулларидан кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Аҳолининг фаровонлигини ошириш ва камбағалликни қисқартириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартда имзоланган “Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳамда унинг тизим ташкилотлари фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” ПҚ-4653-сонли Қарори қабул қининди. Ушбу қарорни бажариш, яъни камбағалликка барҳам бериш учун мамлакатимизда кечиктириб бўлмайдиган масалалар сирасига киритиш мумкин бўлган тадбирлар ҳам белгилаб олишни тақозо қилади. Бизнинг фикримизча, булар қуйидагилардан иборат (1-жадвал).

1-жадвал

Мамлакатимизда камбағалликни қисқартиришга қаратилган чора-тадбирлар дастури[48]

Т/р	Камбағалликни қисқартиришга қаратилган тадбирлар номи	Камбағалликни қисқартиришга қаратилган чора-тадбирларнинг мазмуни
1.	Камбағаллик даражасини аниқлаш мезонлари ва баҳолаш услубиятини жорий қилиш	Мамлакатимизда камбағалликни қисқартириш бўйича аниқ ташкилий, иқтисодий, ҳуқуқий механизмларини ишлаб чиқиш, хорижий тажрибани инобатга олган ҳолда камбағаллик даражасини аниқлаш мезонлари ва

[47]Ўшбу олимлар асарлари адабиётлар рўйхатида келтирилган.

[48]Тадқиқотлар натижасида муаллиф томонидан ишлаб чиқилдган

		баҳолаш услубиятини жорий қилиш,
2.	Аҳоли таъминотининг минимал стандартлари ва меъёрий асосларини ишлаб чиқиш	Аҳолининг ижтимоий-иқтисодий таъминоти, истеъмол саватчасининг минимал стандартлари ва меъёрий асосларини ишлаб чиқиш ва амалиётда кенг фойдаланишни йўлга қўйиш.
3.	Аҳолиининг яшаш шароитлари а ижтимоий аҳволи ўрганилиб, яшаш минимуми ва минимал истеъмол саватини ҳисоблаш методология-сини ишлаб чиқиш	Ҳар бир маҳалла кесимида Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги томониданҳамда аҳоли даромадлари табақалашувини ўрганиш бўйича тизимли ишларни олиб бориш ҳамда уларнинг давлат мақсадли дастурлари билан ўзаро мувофиқлигини таъминлаш орқали камбағалликни қисқартириш бўйича аниқ чораларни кўриш.
4.	Маҳалла бўйича аҳоли ижтимоий аҳволи танг бўлган қатламларининг рўйхатини шакллантириш ва уларнинг ҳар бирида қандай имкониятлар мавжудлигини ўрганилиши	Аниқланган ижтимоий аҳволи танг аҳоли қатламларининг шаклланган рўйхатинияна бир бор янгилаш ва уларнинг ҳар бирида қандай имкониятлар мавжудлигини ўрганилиши ва шунга асосланган ҳолда камбағалликни тугатишнинг аниқ манзилли йўналиш-ларини маҳаллабай ишлаб чиқиш лозим бўлади.
5.	Камбағалликни қисқар-ишига юзаки қарамаслик ва расмиятчилик учун фақат рақамлар билан ҳисобот бериш билан чекланмас-дан, балки реал ҳолат асосида баҳолаш лозим	Шуни инобатга олиш жоизки, мазкур масалада камбағалликнинг қисқаришига юзаки қарамаслик ва расмиятчилик учун фақат рақамлар билан эмас, балки реал ҳолат асосида баҳолашлозим бўлади. Айрим ҳолларда майда нарсадек туюлган жараён катта мувоффақиятларга олиб келиши мумкин.
6.	Мамлакатимизда меҳнат бозори ва унинг таркибини сифат жиҳатдан ўрганиб чиқиш ва имкон қадар янги иш ўринларини очиш.	Мамлакатимизда меҳнат бозори ва унинг таркибини сифат жиҳатдан ривожланти-риш, ишчи кучи миграцияси жараёнла-рини таҳлил қилиш, такомиллаштириш ҳамда меҳнат ресурсларини тақсимлаш, аҳолининг ўзини ўзи банд қилиш прин-ципини жорий қилиш эвазига бандлик муаммосини ҳал қилишга эришиш.
7.	Мамлакатимиз миқёсида истеъмол саватчаси	Мамлакатимиз миқёсида ва унинг барча ҳудудларида, уларнинг ўзига хос

	ва тирикчилик учун зарур бўлган энг кам миқдорлардаги даромадлар даражасини ҳудудлар кесимида ишлаб чиқиш	хусусиятларидан келиб чиқиб, истеъмол саватчаси ва тирикчилик учун зарур бўлган энг кам миқдорлардаги даромадлар даражасини ишлаб чиқиш ва жорий қилинишини тезлаштириш ҳам мақсадга мувофиқ.
8.	Ҳар бир маҳаллада камбағаллик даражасини ва сонини аниқлаш	Камбағаллик даражасини ва сонинг маҳаллалар бўйича билиб олиб, уни бартараф қилиш ишларига аниқ манзилли тадбирлар билан киришиш лозим.
9.	Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган чора тадбирларнинг ижросини таъминлашнинг тизимли назорати ўрнатилиши лозим	Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги “Ўзбекистон Республикаси-нинг 2030 йилгача “Ижтимоий-иқтисодий ривожланиш концепцияси” ва “Саноатни ривожлантириш стратегияси”, “Камбағалликни қисқартириш дастури” кенг жамоатчилик фикрини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқилган. Уларнинг ҳар бир бандини назорат қилиб бажарилишини таъминлаб бориш лозим.
10.	Аҳолининг камбағал ва ишсиз қатламлари, айниқса аёллар ва ёшларни тадбиркорликка жалб қилиш, уларни касбга ўқитишни ташкил қилиш мақсадга мувофиқ	Маҳаллалар томонидан рўйхатга олинган аҳолининг камбағал ва ишсиз қатламлари, айниқса аёллар ва ёшларни тадбиркорликка жалб қилиш, уларнинг меҳнат фаоллигини ошириш ва касбий таълим бўйича маҳаллий эҳтиёждан келиб чиқиб, бюджет ҳисобидан ўқув курсларини очиш ва уларни касбга тайёрлаш ишларини жадаллаштириш ҳам мақсадга мувофиқ.
11.	Ҳар бир ҳудуд бўйича камбағаллик даражасини аниқлаш, уларни баҳолаш бўйича тегишли индикаторлар ишлаб чиқиш.	Тегишли маълумотлар асосида ҳар бир ҳудуд бўйича камбағаллик даражасини аниқлаш, уларни баҳолаш бўйича тегишли индикаторлар ишлаб чиқиш, ушбу маълумотлардан келиб чиқиб, ҳар бир ҳудудда қанчадан камбағал оилаларнинг мавжудлиги маҳаллалар кесимида аниқ белгилаш ва уларни камайтириш бўйича маҳаллий ҳокимият томонидан аниқ чораларни қўллаш.

Ушбу жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, мамлакатимизда камбағалликни қисқартиришга қаратилган чора-тадбирлар жуда кўп экан.

Буни биз англаган тадбирларнинг бир қисми халос. Чунки ушбу масалага қандай ёндошилса, ўша йўналишда бир қанча имкониятларни ҳам топиш мумкин. Шундай қилиб, тадқиқот жараёнида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш орқали камбағалликни қисқартириш мумкинлиги ҳақида бир қанча хулосаларга келинди ва таклифлар ишлаб чиқилди.

Хулоса ва таклифлар. Мамлакатимизда камбағалликни қисқартиришга қаратилган чора-тадбирлар дастурини мукаммал бажариш учун бир қанча тавсиялар ҳам ишлаб чиқилди. Булар қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, камбағалликни қисқартириш бўйича белгиланган чора-тадбирларни молиялаштириш лозим. Бу ҳар бир ҳудудлар кесимида, унинг қанча қисми Давлат бюджетидан, қанчаси маҳаллий бюджетдан, қанчаси тадбиркорлар ҳисобидан ажратилиши бўйича аниқ манбаларни ҳам белгилаш ва уларнинг назоратини олиб бориш мақсадга мувофиқ.

Иккиинчидан, камбағалликни қисқартиришга қаратилган лойиҳаларни ўз муддатида ва сифатли бажаришга тўсқинлик қилаётган муаммоларни аниқлаш ҳам масаланинг ечимларидан биридир. Бунда ҳар бир ҳудудни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш чора-тадбирлари доирасида бартараф қилиш, ҳудуднинг эҳтиёжига мос бўлган янги иш ўринларини яратиш масаласига алоҳида аҳамият бериш лозим.

Учинчидан, қаерда иш ўринлари яратилиши лозим ва мумкин бўлса, ўша жойда янги иш ўринларини яратиш чораларини кўриш. Бундаҳудудлараро ривожланишнинг табақалашувини қисқартириш чораларини кўриш баробарида, қишлоқ ҳудудларда ҳам саноат зоналарини ташкил этиш, уларни жойлаштириш юзасидан услубий қўлланмаларни ишлаб чиқиш. Бунда мазкур ҳудудни ривожлантиришга қаратилган ягона давлат сиёсатини амалга оширишни йўлга қўйиш.

Тўзртинчидан, ҳудудларда маҳалла кесимида оилавий тадбиркорлик ва касаначиликни ривожлантириш. Ушбу тадбир камбағалликни қисқартиришнинг муҳим омили сифатида, бу борадагимавжуд тўсиқ ва муаммоларни бартараф қилишга катта кўмак бўлади. Бунда мазкур соҳани молиялаштиришнинг содда тизимини ишлаб чиқиш ва амалиётда кенг қўллаш ҳам лозим бўлади.

Бешинчидан, йирик тадбиркорларга сув иншоатларини қуриш ва уларни белгиланган тартибда фойдаланувчиларга сотиш тизимини жорий қилиш механизмини яратиш лозим. Чунки бу тадбирқишлоқ жойларда камбағалликни қисқартириш учун ишлатилмай келаётган ер участкаларини ҳозиргидек, ёшларга тақсимлаш тизимини янада давом эттириш ва такомиллаштириш имконини яратади. Зеро, тақсимланган майдон лалми жойлардан бўлса ҳамма кишининг сув чиқариш имконияти бўлмайди ва озгина жойни суғориш учун жуда катта харажат қилишга ҳожат қолмайди.

Олтинчидан, мамлакатимизда давлат миқёсидаги ва ҳудудлар бўйича камбағалликни қисқартиришнинг бир қанча йўлларини ишлаб чиқиб, амалиётга жорий қилиш лозим. Бунда қабул қилинадиган ижтимоий-иқтисодий дастурларда белгиланган вазифаларни бажаришда камбағаллик даражасига таъсирини инобатга олиб, уни бутунлай бартараф этиш

чораларини кўриш мақсадга мвофиқ.

Еттиинчидан, мамлакатимиз иқтисодиётига инвестицияларни жалб қилишда асосий эътиборни камбағалликни қисқартириш масаласига йўналтириш мақсадга мувофиқ. Бунга эришиш учун мамлакатимизнинг камбағаллиги мавжуд бўлган ҳудудларида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш объектларини янгидан барпо қилиш, аҳолининг ўзини ўзи иш билан таъминлашни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ.

Саккизинчидан, ёшларни бирорта мутахассислик бўйича тайёрлашда бир вақтнинг ўзида ҳам назарий, ҳам амалий билимга эга бўлишлигини таъминлаш. Бунда қайси мутахассис ёки қайси даражадаги ўқиши (ўрта, ўрта махсус, олий) бўлмасин, барчасида ўзини ўзи иш билан таъминлаш кўникмасига ўргатиш, уларга назарий ва амалий дарслар орқали шу соҳага оид билимларни беришни ўқув режасига киритиш лозим.

Тўққизинчидан, ҳозир ўқув муассасаларида ўқиётган талабаларни ўқув муассасасини битиргач қаердадир фаолият кўрсатиши бўйича аниқруҳияти шаклланган бўлиши лозим. Шунда талаба ҳам шу корхона ёки муассасада ишлашни мўлжаллаб, шунга тайёргарлик кўриб боради. Албатта бунинг самараси юқори бўлиши учун рағбат (мативация) бўлади.

Ўнинчидан, аҳолида мавжуд томорқадан самарали фойдаланишга катта эътибор бериш ва бу тадбирни янада такомиллаштириш лозим. Масалан, шаҳарда 1 сотих ери бор киши тўрт бурчагига 4 та турли навдаги узум, ўртасига 2 та мевали дарахт (ўрин ва гилос) экиб парваришлаб ўсдирса, озиқ-овқат билан боғлиқ бир қисм муаммолари шу ерда ҳал бўлади, деярли бозорга бормайди. Бозорга кетадиган маблағларнинг тежалиши эвазига оилага яхшигина қўшимча даромад олиб келади.

Ўн биринчидан, бирор нарсага ихтисослашишдан олдин ички ва ташқи бозорни яхши ўрганиш мақсадга мувофиқ. Бу тадбир ўзимиздаги мева-сабзавот маҳсулотларини экспорт қилишдек катта имкониятимиздан самарали фойдаланишга шароит яратади. Шунингдек, эспортбоб меваларни саралаш, стандартлаштириш, сақлаш масалаларига алоҳида аҳамият бериб, ностандарт бозор “тортмайдиган” маҳсулотларни қайта ишлашни йўлга қўйиш ҳам аҳолининг моддий фаровонлигини янада ошириш имконини беради.

Ўн иккиинчидан, хизмат кўрсатиш соҳаси аҳоли бандлигини таъминлашда энг катта имкониятлардан бири эканлигини инобатга олиб, ушбу соҳани алоҳида камбағалликни тугатишга йўналтири лозим бўлади. Чунки халқаро меҳнат ташкилоти таҳлилларига кўра, сервис индустриясининг 1 фоизга ўсиши камбағаллар сонини 1,5 фоизга қисқартириши исботланган. Аммо Ўзбекистонда бу соҳа салоҳиятидан тўла фойдаланилмаётгани таъкидланган. Демак хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришга алоҳида аҳамият бериш объектив зарурият эканлигини унутмаслик керак.

Ун учинчидан, ҳизмат кўрсатиш соҳаси келажакда аҳолини иш билан таъминлаш, иқтисодиётни ривожлантиришда ҳам роли катта бўлади. Мамлакатимизда бу соҳанинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши ҳозирда 35 фоизни ташкил этмоқда Аммо буни кўпайтириш учун жойларда маиший ускуналарни таъмирлаш устахоналари, кимёвий тозалаш шохобчалари,

компьютер дизайнерлиги, бухгалтерия, реклама, пуллик тиббий хизмат каби тадбиркорлик субъектларини очиш эвазига мазкур йўналишда камида 160 минг қўшимча иш ўрни яратиш мумкинлигини ҳам Президентимиз кўрсатиб ўтган эди.

Ўн тўртинчидан, камбағалликни қисқартишнинг муҳим омиллари ва йўналишларидан бири ички туризмни ривожлантириш масалаласидир. Айрим ҳисоб-китобларга кўра, бу соҳада 200 мингдан зиёд аҳолини иш билан таъминлаш мумкин экан. Шунингдек, туризмга хизмат қилувчи умумий овқатланиш, транспорт, чакана савдо каби йўлдош тармоқларда яна кўплаб иш жойлари ташкил этилиши ҳам мумкин. Муҳтарам Президентимиз 2020 йил апрелдаги видеоселекторида ҳар бир ҳудудда имконият ҳам, саёҳатчилар диққатига сазовор жойлар ҳам етарли эканини қайд этди. Мисол учун, Янгиқўрғон туманида 16 та дам олиш масканини тиклаш ҳисобига 1 минг 500 нафар аҳолини, Бўстонликда 10 минг ўринга мўлжалланган кўчма дам олиш масканлари ташкил этиш орқали 8 мингга яқин кишини иш билан таъминлаш мумкинлиги кўрсатиб берилган эди.

Ўн бешинчидан, Ўзбекистоннинг нафақат қадимий шаҳарларидаги сайёҳлик имкониятлари, балки соҳани ривожлантириш учун бошқа чексизимкониятлардан ҳам фойдаланишни йўлга қўйиш лозим. Бунинг учунтуризмга мутасадди бўлган ташкилотлар маҳаллий ҳокимликлар билан бирга янги ички туризм маршрутларини очиш, кўчма дам олиш масканларини кўпайтириш, тиббиёт ва соғломлаштириш туризмини тараққий эттириш бўйича аниқ манзилли чораларни кўриши мақсадга мувофиқ.

Ўн олтинчидан, ҳокимлар ва сектор раҳбарлари сайёҳлар борадиган барча объектлар, меҳмонхона ва овқатланиш шохобчаларининг тегишли талабларга жавоб берадиган даражада ташкил қилинишини, тегишли инфратузилманинг яратилишини таъминлашга кўмаклашишлари лозим. Агар ушбу ҳуддудда бўш иш ўринлари бўлмаса шу соҳани ривожлантириш эвазига янги иш ўринларини яратишга ҳам алоҳида аҳамият бериш мақсадга мувофиқ. Ҳозирги пайтда аксарият ёшлар ўзини-ўзи иш билан таъминлаш ҳақида ўйлаб кўриши лозим. Кўп ҳолларда ишсиз ёшлар мамлакатимизнинг бошқа ҳудудларига ёки хорижга иш ахтариб кетишга кўникиб қолишди. Бунинг ўрнига шу ерда ишлаш чораларини кўриш мақсадга мувофиқ. Асосий эътибони шунга қаратиш лозим.

Умумий хулосақилиб айтганда, мамлакатимизда камбағалликни қисқартириш масаласи бугунги кунда ўта долзарб бўлиб, у билан боғлиқ муаммолар ҳам, уларнинг ечимлари ҳам жуда кўп. Буларни аниқлаш ва ҳал қилиш фақат мутасадди вазирликларнинг ёки маҳаллий ҳокимиятларнинг иши эмас, балки ҳар бир оиланинг, шахсларнинг иши бўлмоғи лозим. “Мен камбағал бўлиб қолмаслигим учун нима қилишим керак?”, деган саволни ҳар бир киши, айниқса ёшлар ўзига бериши ва энг аввало, жавобини ўзи ахтаришилозим. Агар ўзининг “қўли калталик” қилиб қолсагина, давлатга, маҳаллий ҳокимиятга мурожаат қилиши имкониятларидан фойдаланиш ҳам фойдадан холи бўлмайди. Бундайларга маҳаллий ҳокимият, бор имкониятларини ишга солган ҳолда лаббай деб жавоб бериши – миллатимиз,

халқимиз олдидаги бурчимиз, деб қараш одатий ҳолга айланди. Масъулият ҳар томонлама бўлмас экан, кўзланган муваффақиятга эришиб бўлмайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартда имзоланган “Иқтисодиётни ривожлантириш ва камбағалликни қисқартиришга оид давлат сиёсатини тубдан янгилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5975-сонли Фармони. // “Халқ сўзи” газетаси. 2020 йил 27 март. – 1-2 бетлар.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартда имзоланган “Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳамда унинг тизим ташкилотлари фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” ПҚ-4653-сонли Қарори. // “Халқ сўзи” газетаси. 2020 йил 27 март. – 1-2 бетлар.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 27 январда имзолаган “Хизматлар соҳасини ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-104-сонли қарори. // “Халқ сўзи” газетаси. 2022 йил 28январь. – 1-2 бетлар.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 апрелда имзоланган “Касаначиликни ривожлантириш асосида аҳоли бандлигини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-214-сонли қарори.// “Халқ сўзи” газетаси. 2022 йил 22апрель. – 1-2 бетлар.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 22июлда имзоланган “Хотин-қизларни касб-ҳунар ва тадбиркорликка ўқитиш тизимини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-329-сонли қарори. // “Халқ сўзи” газетаси. 2022 йил 23 июль. – 1-2 бетлар.
6. Абдукаримов Б.А. Ички савдо иқтисодиёти. Дарслик. 2-нашр.– Т.: ”IQTISOD-MOLIYA”, 2010. – 384 б.,
7. Абдураҳмонов Х.Х., Арабов Н.У., Холмухамедов М.М. Аҳоли даромадлари ва турмуш сифати. Ўқув қўлланма. Т.: “Тафаккур бўстони”. 2014. 242 б.
8. Қудратов Ғ.Ҳ., Абдукаримов Б.А., Пардаев М.Қ. ва бошқалар. Савдо иқтисодиёти муаммолари. Ўқув қўлланма. – Т.: “Иқтисод-молия” нашриёти, 2016. – 508 бет,
9. Пардаев М.Қ., Очилов И.С. Хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарида самарадорликни ошириш йўллари. Монография. – Т.: “Иқтисод-молия”, 2011. – 172 б.
10. Пардаев М.Қ., Мирзаев Қ.Ж., Очилов И.С. Хизматлар соҳаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. – Т.: “ИҚТИСОД-МОЛИЯ”, 2014. – 384 б.
11. Пардаев М.Қ. ва бошқалар. Хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётининг айрим муаммолари. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2014. – 264 бет.
12. Пардаев М.Қ., Пардаев О.М. Камбағалликни баҳолаш ва уни камайтириш йўллари. Илмий-услубий тавсия. Самарқанд, СамИСИ, 2020. – 68

13. Ураков Ж.Р. Хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти самарадорлигини ошириш. Монография. – Т.: “Иқтисодиёт” нашриёти, 2013. – 127 бет.
14. Ўринбаева Ю.П. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва аҳоли турмуш даражаси: ўзаро боғлиқлиги ва ривожланиш истиқбллари. Монография. – Т.: “Фан” нашриёти, 2013. – 144 бет.
15. http/www.dissercat.com.
16. http/pscgspace/ cgiav/org.
17. http/setd/ohiolink/edv.

У.Худайбердиев – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти доценти, и.ф.н.
Н.З.Юлдашова – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти ўқитувчиси

ЁШЛАРНИ ИШ БИЛАН ТАЪМИНЛАШГА ДОИР ЧОРА-ТАДБИРЛАР

Аннотация: Мазкур мақолада мамлакатимиздаги ишсиз ёшларни иш билан таъминлаш бўйича олиб борилган изланишлар натижалари ёритилган. Ёшларнинг бандлиги ва ишсизлиги бўйича тадқиқот натижалари, таҳлиллар асосида ёшларнинг бандлигини ошириш бўйича таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: ёшлар, тадбиркорлик, бизнес-лойиҳа, рағбатлантириш, мутахассислар, бизнес, хунармандлар, меҳнатга лаёқатли ёшлар

Аннотация: В данной статье описаны результаты исследования занятости безработной молодёжи в нашей стране. На основе результатов исследований и анализа занятости и безработицы молодёжи даются предложения и рекомендации по увеличению занятости

Ключевые слова: молодёжь, предпринимательство, бизнес-проект, поощрение, специалисты, ремесленники, трудоспособная молодёжь

Abstract: This article describes the results of a study of the employment of unemployed youth in our country. Based on the results of research and analysis of youth employment and unemployment, proposals and recommendations are given to increase employment

Keywords: youth, entrepreneurship, business project, encouragement, specialists, artisans, able-bodied youth

Ўзбекистон аҳолиси мунтазам равишда кўпаймоқда. Ўзбекистон аҳолиси 2000 йилда 24,5 млн киши бўлса, 2024 йилга келиб – 37,9 млн кишидан ошиб кетди. Умумий аҳоли сонининг 32,0 фоизини ёшлар, 58,0 фоизини меҳнатга лаёқатли ёшдагилар ҳисобланади. Шунинг учун ҳам аҳолини, айниқса ёшларни иш билан таъминлаш актуал масала ҳисобланади. Бу борада Ўзбекистон Президентининг 2024 йил 21 февралдаги “Ўзбекистон-2030” Стратегиясини “Ёшлар ва бизнесни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги Фармони ёшларни иш билан таъминлашдаги муҳим қадам бўлди. Бу фармонда худудлар кесимида,

мутахассислар, ҳунармандлар тайёрлаш, уларни ўқитиш, ўргатиш, истъедод-иқтидорларини аниқлаш ва рағбатлантириш йўллари кўрсатилган.

Хозирги даврда ёшларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш, уларнинг янги бизнес-режаларини қўллаб-қувватлаш ва банклар томонидан берилаётган имтиёзли кредитлар билан таъминлашга кўмаклашиш каби жараёнлар жадаллашмоқда. Бу ишларнинг умумий мақсади – ёшларни касбга йўналтириш, уларни замонавий ва малакали кадрлар сифатида тарбиялаш, кейинги босқичларда ёшларни иш билан таъминлаш учун қулай шарт-шароит яратишдан иборат.

Бугунги кунда ёшларнинг бандлиги давлатимизнинг муҳим вазифаларидан ҳисобланади, уларнинг тадбиркорликда ва бизнесда салмоқли улуши – мамлакатимизнинг эртанги иқтисодий ўсиши ва ривожланишини таъминлайди.

Ёшлар ўртасида тадбиркорликни кенг оммалаштириш ва бизнес билан шуғулланишга қўшимча имкониятлар яратиш мақсадида – “Ёшлар дафтари” жамғармаси маблағлари ҳисобидан ёшларни чет тиллари ва касб-ҳунарларга ўқитиш, ёш хотин-қизларни тадбиркорлик, маркетинг, график-дизайн каби замонавий касбларга ўргатиш учун “Қизлар академияси” платформасини ишга тушириш;

- “Бизнесни қўллаб-қувватлаш дастури” доирасида 2024 йилда 2 миллион аҳолини бизнесга жалб қилиш;

- Ёшларнинг истиқболли бизнес лойиҳа ва ғоялари бўйича танловлар ўтказиш, ғолибларни аниқлаш ва уларни рағбатлантириш кўзда тутилган;

- Танловларда ғолиб бўлган бизнес лойиҳа ва ғоялар эгаларини имтиёзли кредитлар бериш, хорижий давлатларда малака ошириш имкониятлари берилган;

- 7,5 минг нафар ёшларни замонавий касбларга ўқитиш, чет тиллари бўйича юқори балл олган 6 минг нафар ёшларнинг имтихон харажатларини қоплаб бериш кўзда тутилган.

Булардан ташқари, ёшларнинг яхши билим олишлари учун мактабларни электрон доска, компьютер, китоблар, спорт жиҳозлари билан таъминлаш, спортнинг футбол, волейбол, стол тенниси, шахмат, миллий кураш каби турларини ривожлантириш, ёшларнинг соғлигини тиклаш бўйича, айниқса ёшлар орасида юрак-қон томир, қандли диабет ва бошқа касалликлар хавфини аниқлаш бўйича профилактик кўриклар ташкил этиш белгиланган.

Ёшларни иш билан таъминлаш, биринчидан аҳолининг меҳнат ҳақи бўйича даромадини кўпайтиради, турмушини яхшилайди; иккинчидан маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириб, мамлакат иқтисодий қудратини кучайтиради.

2023 йилда мамлакат ЯИМ ҳажми 90,8 млрд долларга етди ва 2022 йилга нисбатан 6,0 фоизга кўпайди. Бунда саноат маҳсулотлари 655,8 трлн сўм бўлиб, 6,0 фоизга ўсган; қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги – 426,3 трлн сўм бўлиб, 4,1 фоизга ўсган, хизматлар соҳаси эса 470,3 трлн сўмни ташкил этиб, 6,8 фоизга ўсган. Мамлакат ЯИМ ҳажмини ҳар йили камида 6,0 фоизга кўпайтириш “Ўзбекистон-2030” Стратегиясида белгиланган.

Таклиф ва тавсиялар:

1. Ёшларни хозирги замон талабларига мос касбий йўналишларга тайёрлаш ва уларнинг мутахассислиги ва малакаси бўйича иш билан таъминлаш.
2. Ёшларни касбга йўналтиришда нафақат давлат, балки нодавлат таълим марказларини ривожлантириш лозим.
3. Ёшлар орасида ишсизлик даражасини камайтириш мақсадида, меҳнат бозорида юзага келадиган камчиликларни бартараф этиш керак.
4. Меҳнат бозорида ёшлар учун мавжуд бўлган иш ўринларини сақлаб қолиш ва уларнинг эгаллаган касблар бўйича янги иш ўринларини яратиш.
5. Иш жойини йўқотган ёшларга давлат томонидан ёрдам бериш ва ҳ.
6. Давлат ва нодавлат секторларда юқори малака талаб этмайдиган иш ўринларини кўпайтириб, шу аснода ўз-ўзини банд қилишни янада рағбатлантириш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 18.01.2021 йилдаги “Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини 2025 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 23-сонли қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 19.01.2022 йилдаги “Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-92-сонли қарори.
3. Молодежь как особая социально-демографическая группа. www.grandars.ru
4. Внешняя молодежная миграция в странах Центральной Азии: анализ рисков и минимизация негативных последствий. www.iom.kz

Ахтамова Мохигул Эркиновна - PhD, и/о доцент кафедры «Менеджмент» Самаркандский институт экономики и сервиса

Синько Юлианна Викторовна – студентка группы МН-223, факультета «Бухгалтерский учет и менеджмент» Самаркандского института экономики и сервиса

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Аннотация: В данной статье анализируется необходимость инноваций в экономическом и социальном обществе, что является одной из наиболее характерных черт экономического развития и фактором, ускоряющим развития рынка. В статье упомянута стратегия инновационного развития страны, а также внесены предложения усовершенствования высшего образования.

Ключевые слова: Стратегия, статистика, экономика, прогресс, развитие, инновационные идеи, человеческий капитал, стартап-инициативы,

рынок труда, механизмы, финансирование, образование, квалифицированные кадры.

Annotatsiya: Ushbu maqola iqtisodiy va ijtimoiy jamiyatda innovatsiyalar zarurligini tahlil qiladi, bu iqtisodiy rivojlanishning eng xarakterli xususiyatlaridan biri va bozor rivojlanishini tezlashtiruvchi omil hisoblanadi. Maqolada mamlakatning innovatsion rivojlanish strategiyasi, shuningdek, oliy ta'limni takomillashtirish bo'yicha takliflar keltirilgan.

Kalit sozlar: Strategiya, statistika, iqtisodiyot, taraqqiyot, rivojlanish, innovatsion g'oyalar, inson kapitali, startap tashabbuslari, mehnat bozori, mexanizmlar, moliyalashtirish, ta'lim, malakali kadrlar.

Annotation: This article analyzes the need for innovation in economic and social society, which is one of the most characteristic features of economic development and a factor accelerating the development of the market. The article mentions the strategy of innovative development of the country, as well as proposals for improving higher education.

Key words: Strategy, statistics, economics, progress, development, innovative ideas, human capital, startup initiatives, labor market, mechanisms, financing, education, qualified personnel.

На сегодняшний день инновации это настоящий двигатель прогресса. От того, насколько динамично применяются новые технологии, напрямую зависят эффективность отдельного человека и предприятий, развитие страны и ее экономики. Это также метод конкуренции на рынке и, соответственно, возможность для развития даже в условиях кризиса. Инновации также содействуют росту процветания общества через повышение уровня благосостояния и уровня безопасности, сокращение отрицательных экологических последствий.

Реализация Стратегии инновационного развития Республики Узбекистан на 2019 — 2021 годы достигла лучших результатов в обеспечении и изменении инновационного и технологического прогресса в отраслях экономики и социальной сфере, в том числе сельском хозяйстве, энергетике, строительстве, образовании, здравоохранении. В частности:

5) республика взошла на 36 позиций по сравнению с 2015 годом в рейтинге Глобального инновационного индекса, который оценивается по 81 индикатору;

6) размер годовых средств, отводимых из Государственного бюджета на инновационную и научную сферы, по сравнению с 2018 годом увеличился в 3 раза и была достигнута сумма около 1,5 триллиона сумов;

7) если в 2018 году контингент молодых ученых составляло 6,5 тысяч, то этот коэффициент в 2022 году достиг 10,8 тысяч человек, то есть обеспечен рост в полтора раза;

8) за последние четыре года число специализированных институтов по финансированию инновационной деятельности (инновационные фонды, венчурные организации и другие) доведено до 28 единиц;

Начиная с 2018 года в Узбекистане проводится Международная неделя инновационных идей «Innoweek.uz». Со временем она превращается в

платформу инновационных технологий, объединяющую зарубежные научные и инновационные центры, инвестиционные фонды, технологические агентства, технопарки и бизнес-инкубаторы на пути к одной цели.

В связи с этим, 19 октября 2023 года в городе Ташкенте в рамках Международной недели инновационных идей «InnoWeek.Uz-2023» была проведена панельная сессия: «Реализация проекта Всемирного банка Modernizing Uzbekistan National Innovation System (MUNIS). Текущая активность и дальнейшие планы». Всемирный банк придерживается повестки инновационной политики Республики Узбекистан, финансируя проект «Модернизация национальной инновационной системы Узбекистана» (MUNIS), реализацию которого положило начало Министерство инновационного развития (в соответствии с Постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан № ПКМ-172 от 3 апреля 2021 года «О мерах по реализации проекта «Модернизация национальной инновационной системы Узбекистана» с участием Международной ассоциации развития) и продолжается Министерством высшего образования, науки и инноваций. К участию в мероприятии были приглашены более 150 представителей научного и бизнес-сообществ, международные эксперты, сотрудники уполномоченных государственных органов и заинтересованных организаций.

Для обеспечения ускорения инновационного развития в республике, широкого внедрения инноваций и технологий во всех отраслях экономики, развития человеческого капитала, научных и инновационных сфер.

Главной целью данной стратегии является достижение к 2026 году включительно вхождения Республики Узбекистан в состав 56 передовых стран мира по рейтингу Глобального инновационного индекса; в объявленном в 2021 году рейтинге Глобального инновационного индекса Узбекистан поднялся на 7 ступеней, занял 86-е место среди 132 государств и вошел в топ-10 стран, заметно улучшивших свои позиции.

Республиканскому совету по работе с международными рейтингами и индексами совместно с Министерством инновационного развития, заинтересованными министерствами, ведомствами и организациями в месячный срок разработать и реализовать план мероприятий на 2022 — 2026 годы по улучшению позиции Республики Узбекистан в рейтинге Глобального инновационного индекса.

На сегодняшний день остаются следующие основные проблемы в сфере инновационного развития, которые потребно решить в ближайшей перспективе:

во-первых, ежегодно на рынок труда в нашей стране выходит 600 — 700 тысяч человек. Также, охват высшим образованием по сравнению с 2016 годом увеличился с 9 процентов до 38 процентов и этот показатель в ближайшем будущем будет доведен 50 процентов. Это требует разработки эффективных механизмов обеспечения выпускников вузов высокотехнологичными рабочими местами;

во-вторых, существует большая потребность перехода на систему создания капитала, то есть обеспечения малозатратного и универсального

производства (превращающего «один в тысячу») посредством создания множества новых рабочих мест, дальнейшего стимулирования деятельности субъектов предпринимательства при поддержке предприятий отраслей и кластеров, венчурных организаций и различных инструментов соответствующих финансовых рынков путем увеличения производственных организаций и видов оказания услуг с помощью инноваций во всестороннем содействии повышению занятости и доходов населения, обеспечении занятости безработных, особенно молодежи, женщин и выпускников, впервые выходящих на рынок труда;

в-третьих, требуется поддержка малого и инновационного предпринимательства путем совершенствования и увеличения объема механизмов финансирования научно-исследовательских и инновационных проектов в государственно-частном партнерстве, привлечения средств международных финансовых организаций и фондов, через технопарки, инновационные центры и молодежные технопарки;

в-четвертых, не разработаны региональные программы инновационного развития с учетом экономической специализации, научно-технического потенциала и имеющихся ресурсов, а инновационные технологии требуют акцентирования и приоритетности при внедрении решений, направленных на обеспечение непрерывного обновления технической и технологической базы производства;

в-пятых, не выработаны оптимальные механизмы поддержки путем принятия успешных стартап-проектов в членство инновационных технопарков и свободных экономических зон на этапах серийного производства, не внедрены специальные меры поддержки для усиления интереса частного сектора к новым научным разработкам и стимулирования заинтересованности в «софинансировании» (co-finance) инноваций;

в-шестых, в республике отсутствует целостная система, включающая в себя периодичность «отрасль-регион-научная/высшая образовательная организация» и капитальное функционирование инноваций для создания циклических отношений «подрывные» — «устойчивые» — «эффективные» инновации, а ее основные процессы остаются в весьма фрагментарном виде.

Узбекистану необходимо серьезно заняться решением инновационных проблем и улучшением уровня жизни населения. Очень важно повысить инновационный климат, развить технологии и стимулировать деятельности малых инновационных фирм. Для улучшения и обновления инновационных технологий, требуется заключить договоры о поставке улучшенных технологий на территорию Узбекистана, с такими странами как Япония, Германия, Китай, Америка и другие.

Использованная литература:

1.Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии «Узбекистан 2030»» от 11 сентября 2023 года №УП-158

2.Постановление Президента Республики Узбекистан «Об утверждениеи стратегии инновационного развития Республики Узбекистан на 2022 — 2026

годы» от 6 июля 2022 года №УП-165
3.https://kapital.uz
4.https://lex.uz

Хилола Нематовна Очилова – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти доцент в.б., PhD
Дилшод Шомурод ўғли Ҳакимов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, менежмент йўналиши талабаси

БИЗНЕСНИ БОШҚАРИШДА ЖАМИЯТДА МАВЖУД БЎЛГАН ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация: ушбу мақолада жамият тушунчасининг назарий асослари, жамиятга хос белгилар ва ўзига хос хусусиятлари, бизнес юритишда бутун жамият фаолияти билан ўзаро боғлиқликда ҳаракатлари назарий жиҳатлари ёритиб берилди.

Калит сўзлар: бизнес, жамият, тадбиркорлик, манфаатдор томонлар, бизнес муҳити, иқтисодий муносабат.

Аннотация: в данной статье разъяснены теоретические основы понятия общества, особенности и характеристики общества, теоретические аспекты его деятельности в связи с деятельностью всего общества по ведению бизнеса.

Ключевые слова: бизнес, общество, предпринимательство, заинтересованные стороны, бизнес-среда, экономическое отношение.

Abstract: in this article, the theoretical foundations of the concept of society, the characteristics and characteristics of society, the theoretical aspects of its activities in connection with the activities of the whole society in conducting business have been explained.

Key words: business, society, entrepreneurship, stakeholders, business environment, economic attitude.

Бизнес, инсоннинг у ёки бу йўналишда ривожланишига ҳисса қўшадиган бошқа ҳар қандай фаолият каби жамиятнинг мавжудлиги учун асосдир.

Бизнес ва тадбиркорликни янада ривожлантириш ва аҳолининг фаровонлигини ошириш мақсадида давлатимизда ҳам жуда кўплаш ишлар амалга оширилмоқда. Мамлакатимиз раҳбари ҳам жуда кўп қарор ва фармонларни аҳолининг фаровонлигини янада ошириш ҳамда мамлакатни ривожлантириш мақсадда қабул қилмоқда.

Бундан ташқари Президентимиз ҳар бир маърузаларида, жумладан 2022 йил 20 декабрдаги Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида “... иқтисодий ислоҳотларни қатъий давом эттирамиз, ички имкониятларни тўлиқ сафарбар қилиб, хусусий секторни янада қўллаб-қувватлаймиз. Бунинг учун, энг аввало, тадбиркорлик муҳитини тобора яхшилаш бўйича ислоҳотларни

жадаллаштирамиз”, деган сўзлари бу соҳани янада аҳамият бериш зарурлигини кўрсатиб турибди.

Республикамизнинг иқтисодий ривожланишида бизнес фаолиятининг ўрни беқиёсдир. "Бизнес" ва "жамият" тушунчалари ўртасидаги муносабатлар узоқ вақтдан бери мавжуд бўлиб, улар билан қандай муносабатда бўлишимиз ва уларни ўзимиз учун шахсан қабул қилишимиздан қатъи назар, амалда қабул қилинган умумий қонунларга бўйсунишимиз лозим. Шу билан бирга, ҳар бир таркибий қисмни таҳлил қилишда биз таянадиган тушунчалар ўртасидаги муносабатларнинг умумий схемаларини белгилаш керак: шахс (индивидуал) - жамият - бизнес. Жамият – моддий оламнинг табиатдан ажратилган қисми бўлиб, инсон ҳаётининг тарихан ривожланиб бораётган шаклини ифодалайди.

Ижтимоий фанларда “жамият” тушунчаси турлича талқин қилинган ва ҳозир ҳам талқин қилинмоқда:

1) “ижтимоий инстинктларни” қондириш (Аристотел), ўз ҳаракатларини назорат қилиш учун бирлашувчи инсонлар йиғиндиси (Хоббес Томас, Ж.Ж. Руссо). ;

2) жамиятни алоҳида шахслар манфаатларининг бир хил йўналиши сифатида, конвенция, келишув асосида тушуниш XVII-XVIII асрлар буржуа фалсафасига хос эди;

3) 19-асрда жамиятнинг «шартнома» назарияси танқиди пайдо бўлди: О.Конт жамиятнинг келиб чиқишини мураккаб ва уйғун тизимлар шаклланишининг қандайдир мавҳум қонуни таъсирида кўрди; Гегел “фуқаролик жамияти”ни иқтисодий муносабатлар соҳаси сифатида талқин қилган, бунда ҳар кимнинг ҳар кимга қарамлиги ҳар томонлама чамбарчас боғлиқ;

4) замонавий номарксистик социологияда «жамият мавҳум шахслар йиғиндиси» тушунчаси «жамият худди шу индивидларнинг ҳаракатлари йиғиндиси» тушунчаси билан алмаштирилади;

5) марксистик фалсафада жамиятни тушунишда улар инсон мавжудлиги фактининг ўзи жамият моҳиятини очиб бера олмаслигидан келиб чиқадилар, чунки. “Жамият алоҳида шахслардан иборат эмас, балки бу шахслар бир-бири билан боғлиқ бўлган алоқа ва муносабатлар йиғиндисини ифодалайди” (К.Маркс).

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида “жамият —(араб тилидан олинган бўлиб, йиғилиш, уюшма, гуруҳ) 1) тарихий тараққиётнинг маълум босқичида моддий бойликлар яратишнинг муайян усуллари муайян ишлаб чиқариш муносабатлари билан характерланадиган ижтимоий муносабатлар мажмуи” [49], деб келтирилган.

Жамиятга хос белгилар ва ўзига хос хусусиятлар: Жамиятга замонавий таъриф бериш учун унинг ўзига хос белгилари ва белгиларини кўриб чиқиш керак:

1. Жамиятнинг биринчи белгиси одатда одамлар ўртасидаги муносабатлар ривожланиб, ижтимоий алоқалар мустаҳкамланган ҳудуд деб

[49] https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%20J.pdf

аталади.

2. Иккинчи белги - жамиятнинг барқарорлиги, яъни. юқори интенсивликдаги ички муносабатларни сақлаб қолиш ва кўпайтириш қобилияти.

3. Учинчи белги - жамиятнинг автономлиги ва ўзини ўзи бошқаришнинг юқори даражаси, бунда ташқи кучлар аралашувисиз одамларга ўз имкониятларини рўёбга чиқариш ва ижтимоий зинапояларга кўтарилиш имкониятини бериши керак.

4. Тўртинчи белги - жамиятнинг бирлаштирувчи кучи. Жамият ҳар бир янги авлодни ижтимоийлаштиради, уни мавжуд муносабатлар тизимига киритади ва умумий тил, маданият ва келиб чиқиши билан боғланган одамлар унга интилади.

Шундай қилиб, биз шундай таъриф беришимиз мумкин: Жамият - бу асосий эҳтиёжларни қондириш учун доимий ва барқарор ўзаро таъсир ўтказадиган одамлар бирлашмаси. Шу билан бирга, ижтимоий муносабатларни тартибга солиш механизмлари жамият томонидан ишлаб чиқилади ва у томонидан қайта ишлаб чиқарилади.

Жамиятда мавжуд бўлган ҳар бир шахс, тан оладими ёки йўқми, ўша жамиятда қабул қилинган иқтисодий қонунлар ва меъёрларга бўйсунади. Жамият ижтимоий категория сифатида унинг алоҳида вакиллари – индивидлар ҳаракатларининг ҳам манбаи, ҳам мақсадидир; бир томондан, туғилган пайтдан бошлаб шу жамиятда қабул қилинган ахлоққа асосланган иқтисодий ва ҳуқуқий қонунлар таъсирига тушади; бошқа томондан, у ўзи иқтисодий соҳада ҳар қандай ҳаракатни бошлаши биланоқ, у аллақачон жамиятда мавжуд бўлган иқтисодий муносабатларни улар билан тўлдиради ва шу билан жамият ичида ва бизнесда ҳамма билан бирга яшайди.

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида “Бизнес (инг. businnes– иш, машғулот) даромад келтирадиган, фойда олиш мақсадлари кўзланган ва қонунларга хилоф бўлмаган ҳар қандай ташкилий, хўжалик фаолияти; тижорат, ишбилармонлик. Бизнес хўжалик юритиши кўламига қараб, йирик, ўрта ва кичик турларга бўлинади”[50], деб келтирилган.

Бундан ташқари тадбиркорлик фаолиятининг моҳияти бошқа хўжалик субъектлари – корхоналар, ташкилотлар, фуқароларга сотиш учун мўлжалланган маҳсулот ишлаб чиқариш мақсадида моддий, молиявий, меҳнат ва ахборот ресурсларини бирлаштиришдан иборат. Тадбиркорлик шахснинг у ёки бу йўналишда ривожланишига ҳисса қўшадиган фаолият тури сифатида жамият мавжудлигининг асосидир. Тадбиркорлик ривожланмаган жамият ўз ривожланиши учун имкониятга эга бўлмайди. Шахснинг жамият вакили сифатидаги тадбиркорлик фаолияти жамиятнинг бошқа аъзоларининг ўхшаш фаолияти билан боғлиқ ва шунга мос равишда бутун жамият фаолияти билан ўзаро боғлиқ бўлса, бошқа томондан, жамият бутунлай муваффақиятга боғлиқ. Унинг вакилларининг бизнесдаги ҳатти-ҳаракатлари, уларнинг фаолиятлари жамиятнинг ривожланишига имкон беради;

[50] https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%20B.pdf

Демак, ҳар қандай бизнеснинг пировард мақсади – бу шахс фаолият юритадиган жамият ва шахснинг соҳадаги ҳаракатлари қанчалик даражада эканлиги билан белгиланади. Бизнес маълум бир даврда жамиятнинг талабларини ва унинг ушбу фаолиятга бўлган эҳтиёжларини қондиради, бу бизнеснинг ривожланиши жуда боғлиқ.

Жамият айни пайтда унинг вакиллари - шахсларнинг мавжуд бўлиш муҳити ва ҳаёт доираси бўлиб, бу шахсларнинг хатти-ҳаракатларини қўллаш соҳаси бўлиб, у қуйидагиларни ўз ичига олади:

• тадбиркорлик шахснинг у ёки бу йўналишда ривожланишига ҳисса қўшадиган фаолият тури сифатида жамият мавжудлигининг асосидир; бизнес ривожланмаган жамият ўз ривожланиши учун имкониятларга эга эмас;

• шахснинг жамият вакили сифатидаги тадбиркорлик фаолияти жамиятнинг бошқа аъзоларининг ўхшаш фаолияти билан боғлиқ ва шунга мос равишда бутун жамият фаолияти билан ўзаро боғлиқдир; бошқа томондан, жамият бутунлай ўз вакилларининг бизнесдаги муваффақиятига боғлиқ, чунки фақат уларнинг фаолияти жамиятнинг бир бутун сифатида ривожланишига имкон беради.

Шундай қилиб, ҳар қандай бизнеснинг пировард мақсади шахс фаолият юритадиган жамиятдир ва бу бизнеснинг ривожланиши шахснинг тадбиркорлик соҳасидаги ҳаракатлари жамият талабларига ва унинг ушбу фаолиятга бўлган эҳтиёжларига қанчалик мос келишига боғлиқ.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, ҳар қандай бизнес фаолиятида мамлакатнинг қонун-қоидаларига риоя қилган ҳолда, жамият манфаатлари, корхона манфаатлари ҳамда шахс манффатларини инобатга олиб фаолият юритиши лозим.

Yu.P.Urunbayeva – SamISI dotsenti, i.f.f.d
S.S.Shodiyev – SamISI ik-524 guruh talabasi

MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISH BO'YICHA ILMIY-NAZARIY QARASHLAR

Anotatsiya. *Ushbu tezis mahsulot ishlab chiqarish jarayonida mehnat unumdorligini oshirish orqali foydani o‘stirishga qaratilgan ilmiy-nazariy qarashlarning g‘arb iqtisodchi olimlari va mamlakatimizning iqtisodiyot sohasi vakillarining fikrlari bayon qilingan. Mehnat unumdorligiga berilgan ta’riflar o‘rganilib, ularning eng maqbuli sifatida saralanganlari keltirib o‘tilgan.*

Аннотация. *В данной статье изложены взгляды западных экономистов и представителей экономического сектора нашей страны на научно-теоретические взгляды, направленные на увеличение прибыли за счет повышения производительности труда в процессе производства продукции. Изучены определения производительности труда и приведены те из них, которые выбраны наиболее приемлемыми.*

Annotation. *This article presents the views of Western economists and representatives of the economic sector of our country on scientific and theoretical*

views aimed at increasing profits by increasing labor productivity in the production process. Definitions of labor productivity are studied and those that are chosen as the most acceptable are given.

***Kalit so‘zlar**: Iqtisodiyot, mehnat unumdorligi, samaradorlik, mahsulot, xizmat, tannarx, ichki imkoniyatlar, qo‘l mehnati, texnologiya, ilmiy qarashlar, ishchi kuchi, vaqt birligi, xarajat, foyda.*

***Ключевые слова:** Экономика, производительность труда, эффективность, продукт, услуга, стоимость, внутренние возможности, ручной труд, технология, научные взгляды, рабочая сила, единица времени, стоимость, прибыль.*

***Key words:** Economics, labor productivity, efficiency, product, service, cost, internal capabilities, manual labor, technology, scientific views, labor force, unit of time, cost, profit.*

Iqtisodiyot-dunyo miqyosida mamlakatlarning tayanchi hisoblanuvchi sohadir. Shu bois uning izchil rivojlanishini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy barqarorlikka erishish mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmatlar ko‘rsatish jarayonida intensiv, ichki imkoniyatlardan to‘laqonli foydalanishni taqazo etadi. Bunday vaziyatda esa mehnat unumdorligini oshirish zarurati yuzaga chiqadi. Mehnat unumdorligi hamda iqtisodiy taraqqiyot muammosi hamisha kishilarni qiziqtirib kelgan va ushbu qiziqish ishlab chiqarishni mashinalashtirishdan boshlab yalpi tus olgan.

Dastlab, Adam Smit, keyinroq David Rikardo mehnat unumdorligi to‘g‘risidagi ta’limotga asos soldilar. Bu iqtisodchi olimlar tayyor mahsulot, ishlab chiqaruvchi xodimlar va ular foydalanadigan ishlab chiqaruvchi kuchlarning qudrati o‘rtasidagi nihoyatda oddiy bog‘liqliklarni aniqlab berdilar[51].

Iqtisodiy adabiyotlarda, asosan, mehnat unumdorligi, uning ko‘rsatkichlari, o‘lchash usullari xususida bahslar hamon davom etmoqda. Shunga bog‘liq holda masalaga bo‘lgan asosiy yondashuvlar va konsepsiyalarni ko‘rib chiqamiz. Mehnat unumdorligi bilan ishlab chiqaruvchi mehnat kuchining nisbati to‘g‘risidagi masala yuzasidan bahs - munozaralar XX - asrning 20-yillarida boshlanib, keyingi davrlarda u yoki bu darajada keskinlik bilan davom etdi.

Mamlakatimiz amaliyotida ijtimoiy ishlab chiqarish darajalari bo‘yicha mehnat hisoblashning turli tamoyillariga asoslanadigan ko‘rsatkichlardan uzoq vaqt davomida foydalanib kelindi. Chunonchi, milliy iqtisodiyotda va uning tarmoqlarida ijtimoiy mehnat unumdorligi hamda uning dinamikasi jami xarajatlar, ya’ni faqat mahsulot ishlab chiqarishga sarflangan jonli mehnatgina emas, balki buyumlashgan mehnat xarajatlarini ham tejashni aks ettirar edi. Ayni vaqtda, korxonalar darajasida mehnat unumdorligi dinamikasi faqat jonli mehnat tejalishini aks ettirar edi. Bu hol ijtimoiy ishlab chiqarish darajalari bo‘yicha ko‘rsatkichlarni umumlashtirishga va xodimlarning iqtisodiy manfaatlariga kerakli yo‘nalishda samarali ta’sir ko‘rsatishga imkon bermas edi.

[51] Адам Смит о проблеме разделения труда [Электронный ресурс]–Электрон. текстовые дан. – 2018 – Режим доступа: http://studbooks.net, свободный (дата обращения: 7.03.18).

Jahon amaliyotida ***“mehnat unumdorligi” va “unumdorlik”*** atamalaridan keng foydalaniladi. Bu atamalar ana shu ko‘rsatkichlarni hisoblab chiqarishga asos bo‘ladigan mehnat natijalarining ta’rifi va tarkibi bilan farqlanadi. Mehnat unumdorligi atamasi faqat yaratilgan (sotilgan) mahsulotlar (xizmatlar) hajminigina o‘z ichiga oladi, holbuki, unumdorlik atamasi qo‘shimcha ravishda mehnat natijalarida buyumlashgan mehnatning tejalishi yoki ortiqcha sarflanishini ham hisobga oladi. Ko‘rinib turibdiki, mehnat unumdorligini aniqlashga turli sohada turli olimlar tomonidan turlicha yondashilgan. Ularni nazariy jihatdan bir xil holatga keltirib olish uchun ushbu ko‘rsatkichning nafaqat aniqlanish yo‘llarini, balki nazariy jihatdan uning ta’rifini ham ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo‘lardi.

A. B.Vaxobov, A. Ishanqulov va N. Ibroximovlarning bergan ta’rifiga ko‘ra: Mehnat unumdorligi – ishlab chiqarish samaradorligini ifodalovchi asosiy ko‘rsatkich sifatida qaralgan va uni ifodalash uchun ham ko‘rsatkichlar tizimidan foydalanish lozimligi uqtirilgan. Bunda bitta ishlovchiga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha ishlab chiqarilgan mahsulot olingan[52].

E.A. Markaryan, G.P.Gerasimenko, S.E.Markaryan kabilar quyidagicha mehnat unumdorligini ta’riflaganlar: bunda ikkita ko‘rsatkich bilan ifodalash tavsiya qilingan: bitta xodimga va bitta ishchiga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha ishlab chiqarilgan mahsulotdir[53].

G.V.Savitskaya esa, mehnat unumdorligi ko‘rsatkichlar tizimida ifodalanadi, deb ko‘rsatgan va asosiy umumlashtirilgan ko‘rsatkich sifatida bitta ishlovchiga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha ishlab chiqarilgan mahsulot olingan deb hisoblaydi.

Sh. R. Xolmo‘minov, X. M. Xakimov, I. A. Boqiyeva, M. A. Allayeva , A. T. Mahkamboyevlar: Mehnat unumdorligi darajasiga baho berish uchun umumlashtiruvchi, xususiy va yordamchi ko‘rsatkichlar tizimi qo‘llaniladi. Umumlashtiruvchi ko‘rsatkichlarga bitta ishchining ishlab chiqargan o‘rtacha yillik, o‘rtacha kunlik, va o‘rtacha soatlik mahsuloti, shuningdek, bitta ishlovchiga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha yillik mahsulot ishlab chiqarishning qiymat ifodasi kiradi, deb hisoblaydilar[54].

Z. Akbarova – mehnat unumdorligi darjasi qilingan mehnatdan olingan samarani (mahsulot yoki xizmat) baholab berishi lozim. Shuning uchun bu ko‘rsatkichni hisoblashda sarf qilingan mehnat – T, natijaviy ko‘rsatkich – Q lar nisbati olinadi, deb hisoblaydi[55].

I.T.Abdukarimov, L.G.Abdukarimova, V.V.Smagina – mehnat unumdorligi bitta xodim tomonidan bir vaqt birligida ishlab chiqarilgan mahsulot miqdorini ifodalaydi va ishlab chiqarilgan mahsulot hajmini (natural va qiymat ko‘rinishida) o‘rtacha band bo‘lgan xodimlar soniga bo‘lish yo‘li bilan aniqlanadi, degan fikrni bildirganlar.

M.Q. Ochilov: xizmat ko‘rsatish sohasining umumiy mehnat unumdorligi shu

---

[52] O‘lmasov A., Vaxabov A.B. Iqtisodiyot nazariyasi.-T.: Iqtisod-moliya, 2014, 480 b.

[53] Alekseycheva E. Yu., Magomedov M.D., Kosin I. B., Tashkilot (korxona) iqtisodiyoti. Darslik. M.: Dashkov va Co. 2020 y. 290-b

[54] Abdurahmonov Q.H, Holmo’minov Sh.R. «Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi». Toshkent-2004 yil, 126-143 betlar.

[55] Akbarova Z. Mehnat statistikasi. O’quv qo’llanma. –T.:TDIU,2014.–63-b.

sohada band bo‘lgan xodimlar mehnatining samaradorligini ifodalaydi. Ushbu ko‘rsatkichning miqdori bitta xodimning ma’lum vaqt birligida qancha mahsulot (xizmat) ishlab chiqarilganligini ifoda etadi. Shunday qilib, mehnat unumdorligi deganda, bitta xodimning bir vaqt birligi (soat, smena, oy, chorak, yil) davomida ishlab chiqarilgan mahsulot (ish, xizmat) xajmining miqdori (natural, natural-shartli, qiymat, mehnat) yoki bir mahsulot birligining ishlab chiqarishga sarf qilingan vaqt birligi bilan o‘lchanishi tushuniladi[56].

Mehnat unumdorligi oshishi moddiy mahsulot ishlab chiqarishning rivojlanishiga, narx va inflatsiyani jilovlab turishga, jonli mehnatni tovar-moddiy mehnatga, pul bilan ta’minlangan talabni shakllantirishga, aholi daromadlari va farovonligini oshirishga hamda innovatsion iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, mehnat unumdorligini oshirish orqali erishish mumkin bo‘lgan natija va yutuqlar haqida bildirilgan ko‘plab fikrlar keltirildi, lekin yuqori mehnat unumdorligiga erishish asosiy masala hisoblanadi. Bugungi kunda sanoat korxonalarida bu boradagi mavjud muammolarga yechim topish, kamchiliklarni to‘ldirish, yangiliklarni joriy etish bilan kutilgan natijaga ega bo‘lishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr.
2. Адам Смит о проблеме разделения труда [Электронный ресурс] /.– Электрон. текстовые дан. – 2018 – Режим доступа: http://studbooks.net, свободный (дата обращения: 7.03.18).
3. Sh.Sh. Shodmonov, U.V G‘ofurov Iqtisodiy nazariya. Ma’ruzalar matni.- T:“Fan va texnalogiya” nashr-2018.
4. Xodiyev B.Yu., Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. -T.: Barkamol fayz-media, 2017, 783 bet
5. O‘lmasov A., Vaxabov A.B. Iqtisodiyot nazariyasi.-T.: Iqtisod-moliya, 2014, 480 b.

Саттарова Наргиз Тохировна – в.б.дотцент PhD кафедры “Менежмент” Самаркандского института экономики и сервиса.
e-mail: nargiza19844@icloud.com

МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРАН

Аннотация. В данной статье рассмотрено модели социально-экономического развития стран, основные типы моделей национальной экономики развитых стран, сложившиеся в мире к настоящему времени, роль и основные функция государств в социально-экономического развития в

[56] Sh.Sh. Shodmonov, U.V G‘ofurov Iqtisodiy nazariya. Ma’ruzalar matni.- T:“Fan va texnalogiya” nashr-2018.

включая в себя последовательное рассмотрение проблем управленческого структурирования и анализа государственных и партийных стратегий

Ключевые слова: устойчивого развития, национальная экономика,ВВП,конкуренция,модели рыночной экономики.

Концепция устойчивого развития – это парадигма сбалансированного, самоподдерживающегося развития, *путем взаимосвязанного достижения экологических, социальных и экономических целей*.Основными элементами моделей социально-экономического развития страны, признанными в настоящее время во всех странах СНГ, являются выбранная экономическая политика в стране с целью достижения повышения уровня благосостояния и качества жизни населения, выбор оптимальной структуры развития экономики, соответствующей потенциалу и целям страны, а также выбор путей обеспечения ресурсами для реализации поставленных целей.

На сегодняшний день развитые промышленные страны осуществили поворот к новой цивилизации, получившей название постиндустриального или информационного общества. Этот тип национальной экономики охватывает лишь 15,6 % населения мира. Но он является основным производителем и потребителем товаров и услуг нашей планеты и производит свыше 2/3 ВВП мира, используя основную часть его ресурсов. На его долю приходится 95 % общемировых расходов на НИОКР.

Экономические системы, которые традиционно называются «капиталистическими», или «рыночными», являются внутренне неоднородными. Мы рассмотрим основные типы моделей национальной экономики развитых стран, сложившиеся в мире к настоящему времени. Все они носят смешанный характер при ведущей роли рыночных принципов.

Дискуссия о различии моделей в рамках развитой рыночной системы началась в компаративистике с работы М. Альбера «Капитализм против капитализма» (1991), где он выделил англосаксонскую и рейнскую модели, сравнивая хозяйства США и Германии. М. Альбер писал, что мир «стремится к биполяризации, к разделению капитализма на два основных типа сравнительно одинаковой значимости и что вопрос, за которым из них будущее, еще не решен». Мир опять вступает в эру противостояния хозяйственных систем, и каждой стране придется определиться, к какому лагерю примкнуть.

Можно выделить следующие наиболее распространенные подходы к типологии капитализма:

страновой подход. В названии моделей упомянуты модели конкретных стран, регионов (средиземноморский капитализм, азиатский капитализм);

идеологический подход. В центре внимания находится доминирование той или иной идеологии (либеральный капитализм, стейтизм, социал-демократическая модель);

подход с позиций координации. В зависимости от способа координации деятельности говорят о координированной, нескоординированной рыночной экономике, «укорененном» капитализме и др.

Несмотря на то что многие вопросы классификации, терминологии остаются дискуссионными, в большинстве работ исследователи выделяют примерно одни и те же модели, анализируют ограниченное число наиболее изученных стран.Под национальной экономической моделью мы будем понимать комплекс устойчивых характеристик, описывающий функционирование экономики отдельной страны. Модель социально-экономического развития — это совокупность ключевых направлений, институтов, механизмов развития народного хозяйства, обеспечивающих стабильное экономическое развитие.

Основные параметры, которые будут использоваться для характеристики модели, следующие: уровень социально-экономического развития, степень участия государства, свобода конкуренции, развитие системы образования, здравоохранения, спектр социальных гарантий, инновационные механизмы. В массиве развитых стран мы выделим следующие модели рыночной экономики:

неолиберальная (Англия, США); социально-рыночная (Германия, Франция);

социал-демократическая (Швеция);

корпоративная (Япония);

южноевропейская модель развития (средиземноморский капитализм; Италия, Греция, Португалия).

Наиболее известной моделью рыночной экономики является англосаксонская социально-экономическая модель неолиберализма.

Понятие моделей экономического развития Характеристики моделей развития экономики зависят от конкретных условий соотношения и взаимодействия факторов на основе теоретических особенностей функционирования объектов. Применение моделей зависит от конкретных условий страны, так, модели могут применяться и в чистом, и в модифицированном виде. Исторические, социокультурные, географические условиях в странах и регионах обуславливают конкретные соотношения факторов, а, следовательно, и особенности развития региональных и страновых моделей. Страновые модели экономического развития основаны на экономических ресурсах, национальных особенностях, характере экономики, уровне экономического развития, организационной и отраслевой структуре хозяйства, системе государственного регулирования экономики и т.д. Основой моделей развития интеграционных группировок являются цели и задачи данных группировок, организационная структура и ресурсы, место и роль в мировом хозяйстве, проблемы и перспективы развития, программы развития. При характеристике модели мирового экономического развития основное внимание уделяется динамике ресурсной и хозяйственной структур экономики, процессам глобализации и интернационализации, а также другим новейшим тенденциям социально-экономического развития.

Основой функционирования любого государства является определенная модель социально-экономического развития. В современном мире известны несколько типов государственной социально-экономической политики:

Либеральный; Консервативный; Социал-демократический. Характерными чертами либеральной политики являются: приоритетность прав и свобод населения, несущественное государственное вмешательство в экономику, минимум государственных социальных программ, поощрение деятельности различных негосударственных организаций в сфере социального обеспечения, социальной защиты.

Американская модель развития

Для нее характерны:

- малый удельный вес государственной собственности и минимальная регулирующая роль государства;
- всемерное поощрение предпринимательства (80% новых рабочих мест создается за счет малого предпринимательства);
- резкая дифференциация населения на богатых и бедных;
- приемлемый уровень жизни малообеспеченных групп населения;
- непредусмотренность сокращения имущественного и социального неравенства между гражданами.

Японская модель развития

Японская модель развития подразумевает:

- высокий уровень государственного воздействия на основные области экономики;
- составление планов развития экономики;
- незначительное различие в уровне заработной платы главы фирмы и служащих;
- социальную направленность модели.

Немецкая модель развития

Ее характеристики следующие:

- высокий уровень государственного воздействия на экономику;
- прогнозирование основных макроэкономических показателей;
- незначительное различие в уровне заработной платы главы фирмы и служащих;
- социальная направленность модели.

Шведская модель развития

Шведскую модель развития обусловливают:

- социальная направленность экономики;
- сокращение имущественного неравенства через распределение национального дохода;
- забота о малообеспеченных слоях населения;
- активное вмешательство государства в процесс ценообразования, установление фиксированных цен;
- высокий удельный вес государственного сектора.

Французская модель развития

Для этой модели развития характерны:

▪ высокая регулирующая роль государства (с 1947 г. составляются пятилетние планы развития);

▪ значительные масштабы прямой предпринимательской деятельности государства;

▪ вмешательство государства в процесс накопления капитала.

Южнокорейская модель развития

В южнокорейской модели развития широко используются:

▪ планирование экономического развития (с 1962 г. разрабатываются пятилетние планы);

▪ государственный контроль в кредитно-финансовой сфере;

▪ регулирование внешнеэкономической сферы, направленное на стимулирование экспорта и ограничение импорта.

Основу социал-демократической социально-экономической модели составляют: высокая доля госсектора, в котором преобладают социально значимые объекты, финансирование социальной сферы из государственного бюджета, государственное регулирование безработицы

Основная литература:

1.Петросян, Д. С. Институциональная экономика: управление формированием и развитием социально-экономических институтов: Учебное пособие / Д.С. Петросян. - Москва : НИЦ ИНФРА-М, 2014. - 279 с. (ВО: Магистратура). ISBN 978-5-16-006778-0. - Текст : электронный. - URL: https://znanium.com/catalog/product/406881 (дата обращения: 31.03.2020).

2.Эффективность управления социально-экономическим развитием административно-территориальных образований : монография / под ред. д-ра экон. наук, проф. В.И. Терехина. - Москва : ИНФРА-М, 2018. - 315 с. - (Научная мысль). - ISBN 978-5-16-006444-4. - Текст : электронный. - URL: https://znanium.com/catalog/product/924711 (дата обращения: 31.03.2020).

3. Батракова, Л. Г. Социально-экономическая статистика : учебник / Л. Г. Батракова. - Москва : Логос, 2020. - 480 с. - ISBN 978-5-98704-657-9. - Текст : электронный. - URL: https://znanium.com/catalog/product/1213741 (дата обращения: 31.03.2020).

Гулшан Акмаловна Абдувохидова - ассистент стажёр кафедры Менеджмент, СамИЭС

Рузиев Рустамжон Махмудович - студент 4 курса группы ирб-221, СамИЭС

ЗНАЧЕНИЕ НАЛОГОВЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В РАЗВИТИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА

Аннотация. Важность налоговых платежей для развития малого бизнеса заключается в их многогранной роли в экономике страны. Малые предприятия

играют ключевую роль в создании рабочих мест, стимулировании инноваций и улучшении конкурентоспособности рынка. Налоговая система и налоги, в частности, влияют как на финансовое состояние бизнеса, так и на его способность к росту и расширению

Ключевые слова: Налоговые платежи, малый бизнес, экономическое развитие, финансовая устойчивость, экономический рост, рабочие места.

Annotation. The importance of tax payments for the development of small businesses lies in their multifaceted role in the country’s economy. Small businesses play a key role in creating jobs, driving innovation and improving market competitiveness. The tax system and taxes, in particular, affect both the financial condition of a business and its ability to grow and expand.

Key words: Tax payments, small business, economic development, financial stability, economic growth, jobs.

Annotatsiya.Kichik biznesni rivojlantirish uchun soliq to'lovlarining ahamiyati ularning mamlakat iqtisodiyotidagi ko'p qirrali rolidadir. Kichik biznes ish o‘rinlari yaratish, innovatsiyalarni rivojlantirish va bozor raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Soliq tizimi va soliqlar, xususan, biznesning moliyaviy holatiga ham, uning rivojlanishi va kengayish qobiliyatiga ham ta'sir qiladi.

Kalit so'zlar: Soliq to'lovlari, kichik biznes, iqtisodiy rivojlanish, moliyaviy barqarorlik, iqtisodiy o'sish, ish o'rinlari.

Налоговые платежи играют важную роль в развитии малого бизнеса. Они представляют собой обязательные платежи, которые предприниматели и компании должны уплачивать государству на основе своей прибыли и оборота. Налоги являются основным источником доходов для государства и используются для финансирования различных социальных программ, образования, здравоохранения и других сфер жизни общества.

Для малых бизнесов налоговые платежи имеют несколько важных функций. Они способствуют поддержке экономической стабильности страны, так как налоги увеличивают доходы бюджета и помогают финансировать различные программы поддержки предпринимательства. Кроме того, уплата налогов позволяет компаниям соблюдать законодательство и поддерживать прозрачные финансовые отношения с государством.

Важно отметить, что правильное уплата налогов также может способствовать повышению репутации компании перед инвесторами, потенциальными клиентами и партнерами. Достаточная прозрачность в финансовых операциях может повысить доверие к малому бизнесу и создать благоприятные условия для его дальнейшего развития.

Налоги - это обязательные платежи, взимаемые государством с физических и юридических лиц на основании законодательства. Они используются для финансирования различных общественных нужд, таких как оборона, здравоохранение, образование, социальная защита и другие государственные программы.

Налоговые платежи могут иметь значительное влияние на развитие

малого бизнеса. С одной стороны, налоги обычно являются основным источником финансирования государственных программ, которые могут способствовать развитию предпринимательства. С другой стороны, высокие налоговые нагрузки могут оказывать давление на малые бизнесы, уменьшая их прибыль и затрудняя инвестиции в развитие.

Правительства могут также предоставлять налоговые льготы, субсидии или другие формы поддержки для стимулирования развития малого бизнеса. Это может включать возможность отсрочки уплаты налогов, снижение ставок налогообложения для недавно созданных предприятий или программы поощрения инноваций.

Таким образом, значение налоговых платежей в развитии малого бизнеса зависит от способности правительства создавать подходящую налоговую политику, которая будет способствовать росту и конкурентоспособности этого сектора экономики.

Налоговые платежи играют важную роль в развитии малого бизнеса по нескольким причинам:

1. Инфраструктура: Налоговые средства используются для создания и поддержания инфраструктуры, которая необходима для успешного функционирования малых предприятий, такой как дороги, коммуникации, энергоснабжение и т.д.

2. Образование и подготовка кадров: Часть налоговых средств направляется на образование и профессиональную подготовку рабочей силы, что способствует повышению уровня квалификации работников малых предприятий.

3. Поддержка программ развития: Некоторые государственные программы направлены на поддержку развития малого бизнеса, и налоги являются основным источником финансирования таких программ.

4. Социальная защита: Часть налоговых доходов используется на обеспечение социальной защиты работников малого бизнеса через систему социального обеспечения, медицинское страхование и другие социальные программы.

Таким образом, налоговые платежи играют важную роль в создании благоприятной экономической среды для развития малого бизнеса и обеспечивают необходимую инфраструктуру, образование кадров и социальную защиту для успешной деятельности предприятий этого сектора.

Следующие 3 налоговых режима применяются к ИП в зависимости от оборота:

- 1 Режим: НДФЛ (при годовом обороте менее 100 млн. сўм)
- 2 Режим: Налог с оборота (при годовом обороте от 100 млн. до 1 млрд).
- 3 Режим: Налог на прибыль + НДС 12% (при годовом обороте свыше 1 млрд).
- Налог на прибыль
- НДС – налог на добавленную стоимость

Сколько стоит налог на ИП в Узбекистане?

Сейчас эта сумма составляет 50% БРВ в месяц (165 тысяч сумов в месяц,

1,98 млн сумов в год), что в 6 раз больше. За уплату налога отвечает индивидуальный предприниматель, с кем физлица заключили трудовой договор

С 1 февраля 2024 года ставки налога для индивидуальных предпринимателей, уплачивающих налог в фиксированном размере, индексируются на 10 %. Например, ИП, занимающийся в г. Ташкенте розничной торговлей продовольственными и непродовольственными товарами будет платить в 2024 году 907 500 сум.

При непредставлении уведомления в сроки, указанные в части четвертой настоящей статьи, индивидуальный предприниматель уплачивает налог с оборота.

Налоговые показатели СМБ и ИП в 2020 - 2021 годах.

Сумма налоговых платежей от СМБ (трлн. сум)	12,5
Доля в ВВП (%)	5 %
Средняя сумма налога на одного СМБ (млн. сум)	2,5 %

Заключение.

В заключение можно сказать, что налоги являются важным инструментом государственного регулирования экономики и обеспечения социальной справедливости. Они позволяют финансировать различные государственные программы и обеспечивать необходимые услуги для населения. Однако, важно также помнить о необходимости эффективного управления налоговыми доходами, борьбы с коррупцией и обеспечения прозрачности в системе налогообложения. В целом, правильное использование налоговых ресурсов способствует устойчивому развитию экономики и социальной стабильности в стране.

Налоговые платежи играют значительную роль в развитии малого бизнеса. Они являются основным источником доходов государства, который направляется на социальные программы, образование, здравоохранение и инфраструктуру, что способствует улучшению бизнес-среды и созданию благоприятных условий для развития предпринимательства. Кроме того, уплата налогов способствует укреплению доверия со стороны государства и общества к предпринимателям, а также способствует соблюдению законности и прозрачности ведения бизнеса. Таким образом, налоги не только являются обязанностью для предпринимателей, но также играют важную роль в стимулировании экономического роста и развития малого бизнеса.

Список использованных источников.

1. Роберт Кийосаки “Налоговые секреты”

2. "Налоги. Право и практика" **(автор — Н. В. Князева)**

3. "Налоги и налогообложение: теория и практика" **(авторы — Ю. А. Киселев, С. А. Коваль)**

4. "Налоговое планирование" **(автор — В. С. Власов)**

5. "Основы налогового права" **(автор —** М. В. Михайлов)

6. https://finsabat.kg/taxes-deductions/taxes-deductions-articles/65
7. https://znanierussia.ru/article
8. https://www.banki.ru/news/daytheme/?id=11004823
9. https://www.gazprombank.ru/pro-finance/business/vse-o-nalogakh

Жўраев Хусан Атамуратович - Термиз иқтисодиёт ва сервис университети Молия ва туризм кафедраси катта ўқитувчиси и.ф.ф.д Phd

ҲУДУДЛАРДА СОЛИҚ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Аннотация: *Мақолада Ҳудудларда солиқ салоҳияти тушунчаси, давлат солиқ салоҳиятини баҳолаш, бюджет-солиқ сиёсати, солиқ салоҳиятини баҳолаш методлари, солиқ салоҳияти таснифи,давлат бюджети даромадларини оширишда солиқ салоҳиятининг аҳамияти борасида амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.*

Калит сўзлар*: Солиқ салоҳияти, ҳудуд солиқ салоҳияти, инвестициялар, ҳудуд солиқ салоҳиятини баҳолаш.*

Аннотация: В статье разработаны развитие понятие налогового потенциала регионов, оценка налогового потенциала государства, бюджетно-налоговая политика, методы оценки налогового потенциала, классификация налогового потенциала, значение налогового потенциала в увеличении доходов государственного бюджета

Ключевые слова: Налоговый потенциал, налоговый потенциал территории, инвестиции, оценка налогового потенциала территории.

Abstract: In the article, the concept of tax potential in regions, assessment of state tax potential, budget-tax policy, methods of tax potential assessment, classification of tax potential, importance of tax potential in increasing state budget revenues are developed.

Key words: Tax potential, tax potential of the territory, investments, assessment of the tax potential of the territory.

Давлатнинг солиқ сиёсатининг асосий вазифаси – иқтисодиётнинг айрим соҳаларида солиқ юкини оптимал даражага келтирган ҳолда барча даражадаги бюджетлар ўртасидаги мувозанатни таъминлашдан иборатдир. Давлатнинг бу йўналиши самарали ва натижали бўлиши учун барча ҳудудлар иқтисодиётнинг барқарор ривожланишини таъминлашга қодир бўлган солиқ салоҳияти даражасига интилиши зарур. Солиқ салоҳияти ҳудуднинг ўзига хос "хавфсизлик ёстиғи" ҳисобланади, унинг самарали баҳоси, шаклланиши ва зарур даражада қўллаб-қувватланиши давлат, ҳудуд ёки маҳаллий ҳокимиятнинг муваффақиятли ривожланишининг кафолатидир.

Кўпгина тадқиқотчилар солиқ салоҳияти тушунчасини иқтисодий ва молиявий категориядан ажратиб, уни солиқ категорияси сифатида

ажратишган. Улар бунга иқтисодий назария илм-фаннинг асосий тури эканини ва ундан кейин молиявий ва солиқ йўналишлари шаклланганини асос сифатида кўрсатишади. Шунингдек, давлатнинг иқтисодий-ижтимоий ривожланиши жараёнида солиқ йўналиши заруриятга айланади. Давлатнинг солиқ салоҳиятини шакллантириш барча даражадаги бюджетлар ўртасидаги солиқ тушумларини тақсимлаш муаммоси билан бевосита боғлиқ. Бироқ, солиқ салоҳияти тушунчаси кўпинча давлат эмас, балки ҳудудларга нисбатан ишлатилади.

Тадқиқотимизнинг мақсади – «солиқ салоҳияти» тушунчаси мазмунини аниқлашга оид ёндашувларни ўрганиш ва солиқ салоҳиятига таъсир кўрсатувчи омилларнинг таснифи асосида солиқ салоҳиятини бошқаришнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлашдан иборат.

Фикримизча, солиқ салоҳиятини тушуниш учун трансакцион ёндашувни ажратиш мумкин. Трансакцион ёндашув доирасида солиқ салоҳиятини ҳудуддаги барча солиқ тўловчилардан тушиши мумкин бўлган солиқлар ва йиғимларнинг энг юқори миқдори сифатида, солиқ ва йиғимларни тўламаслик хавфларини ҳисобга олган ҳолда, ва солиқбузарликлар учун жарималардан келиб тушиши мумкин бўлган қўшимча суммаларни ҳисобга олган ҳолда кўриш мумкин. Бу ёндашув фискал ёндашувга яқин бўлса-да, унинг муҳим фарқлари бор: биринчидан, солиқ салоҳиятини баҳолашда солиқ хавфларини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга; иккинчидан, трансакцион ёндашувда солиқ салоҳияти давлат ва солиқ тўловчилар ўртасида ўзаро манфаатли ҳамкорлик муносабатлари натижаси сифатида тушунилади; учинчидан, солиқ салоҳияти фақат солиқ идоралари солиқ тўловчидан олиши мумкин бўлган суммаларни эмас, балки солиқ тўловчи давлат томонидан кафолатланган манфаатларни олиш мақсадида тўлашга тайёр бўлган маблағларни ҳам ўз ичига олади.

Бизнинг фикримизча, «солиқ салоҳияти» категориясини танлаш тўғридан-тўғри қўйиладиган вазифалар билан боғлиқ. Агар ҳудудда солиқ маъмуриятини яхшилаш ва солиқ сиёсатини амалга ошириш самарадорлигини ошириш масаласи кўрилса, ресурсий ёндашувга амал қилиш лозим. Солиқ тушумлари динамикасини баҳолаш зарур бўлганда, фискал ёндашувни танлашни тавсия қиламиз. Бюджетлараро ёндашув ҳудуд солиқ салоҳияти даражасининг унинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсирини баҳолашда самарали бўлиши мумкин.

«Солиқ салоҳияти» тушунчасининг тўғри таърифини шакллантириш мақсадида ушбу масаланинг қуйидаги асосий жиҳатларини ажратиб кўрсатамиз:

I. Солиқ салоҳияти икки томонлама табиатга эга. Бир томондан, ҳудуднинг солиқ салоҳияти унинг таркибидаги барча муниципал тузилмаларнинг солиқ салоҳиятлари йиғиндисидан иборат бўлиб, солиқ имтиёзлари йўқлиги ва солиқдан қочиш ҳолатлари мавжуд бўлмаганида энг юқори даражага эришилади. Бошқа томондан, ҳудуднинг солиқ салоҳияти солиқ тўловчиларнинг солиқ салоҳиятига боғлиқ бўлгани учун, максимал натижага эришиш учун ноформал ва «яширин» иқтисодиётини

легаллаштириш зарур.

II. Солиқ салоҳиятининг табиатига кўра, уни қуйидаги позициялардан келиб чиқиб ўрганиш зарур:

- Солиқ салоҳияти келажакка йўналтирилган прогноз кўрсаткичдир.
- Солиқ салоҳияти бюджетга келиб тушадиган фактик солиқ тушумлари йиғиндисидир.
- Солиқ салоҳиятининг прогноз кўрсаткичи солиқ хавфларини ҳисобга олган ҳолда шакллантирилиши керак, чунки улар солиқ ва йиғимлардан келиб тушган реал суммаларга таъсир қилади.

Шунингденк, солиқ салоҳиятини қуйидаги тасниф бўйича ҳам кўриб чиқиш лозим:

1. **Стратегик солиқ салоҳияти** – солиқ базасининг келажак даврларда бюджетга солиқ тушумларини келтириш салоҳияти, узоқ муддатли прогноз қилишни талаб қилади.
2. **Қисқа муддатли солиқ салоҳияти** – бир календарь йил доирасида аҳоли ижтимоий эҳтиёжларини қондириш учун бюджетга максимал даражада тушадиган солиқ тушумлари йиғиндиси, прогноз қилишни талаб қилади.
3. **Аниқ солиқ салоҳияти** – белгиланган календарь санада солиқ тушумлари миқдори, қисқа муддатли солиқ салоҳияти бажарилишини таҳлил қилиш имконини беради.

Давлат бюджети ҳар бир мамлакат молиявий тизимида асосий ўринни эгаллайди**.** Умумдавлат даромадларини тақсимлаш ва уларни кейинги фойдаланиш жараёнида федерал ва ҳудудий бюджетлар иштирок этади. Ҳудудий бюджетнинг асосий вазифаси ҳудуд бошқарув органларининг барча функцияларини тўлиқ моддий таъминлашдир. Ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий фаровонлигини таъминлашда муҳим тушунча бўлган солиқ салоҳиятини аниқлаш жараёнида солиқ ва бюджет федерализми принциплари катта аҳамиятга эга ва улар қуйидагилар:

1.Ҳар бир бюджет даражасига муайян солиқларни бириктириш принципи.

2.Қуйи даражаларга солиқ ставкаларини ўзгартириш, солиқ имтиёзларини бериш ва ўз солиқларини жорий қилиш функцияларини топшириш принципи. Бу принцип қуйи даражаларнинг ўз солиқ базасини шакллантириш жараёнида фаол иштирок этишини таъминлаш, шунингдек, маҳаллий даражадаги турли фаолият турларини рағбатлантиришга қаратилган.

Солиқ салоҳияти тушунчаси муаммоси бюджетлараро муносабатларини шакллантириш муаммоси билан узвий боғлиқдир**.** Ҳозирги кунда трансфертларга бўлган эҳтиёж ҳудудий бюджетларни тенглаштириш зарурати билан боғлиқ, бу эса ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаларидаги ҳамда бюджет ва солиқ салоҳияти даражаларидаги катта тафовутларни ҳисобга олади. Шунинг учун ҳудудларда солиқ салоҳиятини бошқариш самарадорлигини ошириш талаб этилади. Бунга эришиш учун унга таъсир этувчи омилларни аниқлаш ва унинг баҳосини мунтазам мониторинг қилиш зарур. Ҳудуднинг иқтисодий ривожланишидаги ўсиш кўп омилларга боғлиқ. Ушбу ҳолатда омиллар деб ички потенциал ресурсларни

белгилайдиган ҳодисалар ёки жараёнлар тушунилади, улар реал ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, ўсиш самарадорлиги ва сифатини кўтариш учун ишлатилиши мумкин.

Ҳозирги замонавий иқтисодий адабиётларда ҳудуднинг солиқ салоҳиятига таъсир этувчи омилларнинг турли хил классификациялари мавжуд бўлиб, уларсиз солиқ салоҳияти тушунчасининг мазмунини тўғри очиб бериш мумкин эмас. Энг амалий йўналтирилган классификациялардан бири — бу шаклланиш даражасига кўра ташқи ва ички омилларга бўлинадиган классификациядир.

Солиқ салоҳияти ҳажмига таъсир этувчи яна бир ички омил сифатида мамлакатдаги даромадлар даражасини қўшиш мумкин.

Хулоса ўрнида мазкур мақолада кўтарилган асосий нуқталарга тўхталиб ўтамиз:

Солиқ салоҳияти кўп қиррали тушунча бўлиб, уни давлатнинг фақат фискал функциясини бажаришигагина боғлаб бўлмайди. Ҳозирги замонавий иқтисодий тараққиёт босқичида солиқ салоҳияти тегишли ҳудуддаги барча солиқ тўловчилар иштирокида шаклланадиган ва солиқ органлари томонидан таъминланадиган комплекс институт сифатида намоён бўлмоқда.

Солиқ салоҳияти мазмунини аниқлашда солиқ салоҳияти институтига солиқ хатарлари тизими катта таъсир кўрсатишини ҳисобга олиш лозим. Шу боис, солиқ салоҳиятини кўриб чиқишда давлат ташкилотлари ва солиқ тўловчилар томонидан солиқ хатарларини минималлаштириш вазифаларини ҳал қилиш заруриятини инобатга олиш лозим. Бу стратегик (режали) солиқ салоҳиятини ҳақиқий солиқ салоҳияти кўрсаткичига яқинлаштиришга ёрдам беради. Солиқ салоҳияти мазмуни назарий тушунча сифатида солиқ салоҳиятини шакллантирувчи ташқи ва айниқса ички омиллар билан узвий боғлиқ ҳолда очиб берилиши лозим. Бу омилларни эътиборсиз қолдириш ёки нотўғри баҳолаш амалиётда солиқ салоҳияти миқдорини нотўғри аниқлашга, яъни стратегик ва ҳақиқий солиқ салоҳияти ўртасида сезиларли фарқ ва шу билан бирга бюджет дефицити ва давлатнинг ижтимоий-иқтисодий мажбуриятларини бажаришда муаммоларга олиб келиши мумкин.

Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Menejment kafedrasi assistent-stajori.

O‘ZBEKISTON XIZMATLAR BOZORIDA RAQOBAT MUHITI HOLATINI BELGILOVCHI OMILLAR VA XUSUSIYATLAR

Annotatsiya: O‘zbekistonda xizmatlar bozori raqobat muhiti, iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Raqobat muhitining holati, bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar, yangi texnologiyalarni tatbiq etish, xizmatlarning sifati, innovatsiyalar va mijozlarning talablariga moslashuv kabi omillar orqali shakllanadi. O‘zbekiston xizmatlar bozorida raqobatning kuchayishi, iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash va biznesni rivojlantirish imkoniyatlarini yaratadi. Ushbu maqolada O‘zbekiston xizmatlar bozoridagi raqobat muhiti holatiga

ta'sir etuvchi asosiy omillar va xususiyatlar tahlil qilinadi. Tahlil natijalari, raqobatning kuchayishi va xizmatlar sifatining oshishi, bozorning yanada rivojlanishiga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Xizmatlar bozori, Raqobat muhiti, O‘zbekiston iqtisodiyoti, Bozor ishtirokchilari, Innovatsiyalar, Xizmatlar sifati, Mijozlar talablariga moslashuv, Raqobatbardoshlik, Iqtisodiy resurslar, Bozor tahlili.

Abstract: The competitive environment of the services market in Uzbekistan is one of the important components of economic development. The state of the competitive environment is formed by such factors as interaction between market participants, the introduction of new technologies, the quality of services, innovations and adaptation to customer requirements. Increased competition in the services market of Uzbekistan creates opportunities for efficient allocation of economic resources and business development. This article analyzes the main factors and features affecting the state of the competitive environment in the services market of Uzbekistan. The results of the analysis show that increased competition and improved quality of services contribute to the further development of the market.

Keywords: Services market, Competitive environment, Economy of Uzbekistan, Market participants, Innovations, Quality of services, Adaptation to customer requirements, Competitiveness, Economic resources, Market analysis.

Аннотация: Рынок услуг в Узбекистане является одной из важных составляющих конкурентной среды и экономического развития. Состояние конкурентной среды формируется такими факторами, как взаимодействие между участниками рынка, внедрение новых технологий, качество услуг, инновации и адаптация к требованиям клиентов. Узбекистан создает возможности для усиления конкуренции на рынке услуг, эффективного распределения экономических ресурсов и развития бизнеса. В данной статье анализируются основные факторы и особенности, влияющие на состояние конкурентной среды на рынке услуг Узбекистана. Результаты анализа, усиление конкуренции и повышение качества услуг, будут способствовать дальнейшему развитию рынка.

Ключевые слова: Рынок услуг, Конкурентная среда, Экономика Узбекистана, Участники рынка, Инновации, Качество услуг, Адаптация к требованиям клиентов, Конкурентоспособность, Экономические ресурсы, Анализ рынка.

O‘zbekiston xizmatlar bozorida raqobat muhiti iqtisodiy rivojlanish, aholining talab va ehtiyojlari o‘sishi, xizmat ko‘rsatish sohasidagi islohotlar va xorijiy investitsiyalar kirib kelishi bilan jadal rivojlanmoqda. O‘zbekistonda xizmatlar bozori tarkibiga turizm, savdo, transport, bank-moliya, ta’lim, sog‘liqni saqlash, axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya kabi keng ko‘lamli sohalar kiradi. O‘zbekiston xizmatlar bozorida raqobat muhiti holatini belgilovchi omillar va xususiyatlar haqida batafsil ma’lumot:

1. Xizmatlar bozoridagi raqobatning umumiy xususiyatlari

O‘zbekistonda xizmatlar bozori ko‘p tarmoqli va dinamik rivojlanayotgan bo‘lib, bozor o‘yinchilari soni ham ko‘paymoqda. Buning natijasida raqobat muhiti

shakllanib, xizmat koʻrsatish sifatini oshirish va yangi innovatsiyalarni joriy etishga undovchi omillar kuchaymoqda. Shuningdek, raqobat muhiti korxonalarning xizmat koʻrsatishda yangi yondashuvlarni qoʻllashiga, mijozlarga qaratilgan xizmatlarning rivojlanishiga turtki bermoqda.

2. Xizmatlar bozorida raqobat muhiti holatini belgilovchi omillar

a) Hukumat islohotlari va bozorni liberallashtirish

- Soʻnggi yillarda Oʻzbekiston hukumatining xizmatlar sohasini rivojlantirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish maqsadida amalga oshirgan islohotlari bozor raqobatini yanada kuchaytirdi. Xususan, turizm, bank-moliya va IT sohalarida yengilliklar berilishi bozorning jadal oʻsishiga sabab boʻlmoqda.
- Liberal iqtisodiy siyosat va tadbirkorlikni qoʻllab-quvvatlash xizmatlar bozoriga yangi oʻyinchilar kirib kelishiga va raqobat muhiti kuchayishiga olib keldi.

b) Xorijiy investitsiyalar va xalqaro kompaniyalar ishtiroki

- Xorijiy investitsiyalar kiritilishi, xalqaro kompaniyalar va brendlarning kirib kelishi xizmatlar bozoridagi raqobatni oshirdi. Xususan, xalqaro mehmonxonalar tarmogʻi, xalqaro banklar va axborot texnologiyalari sohasidagi yetakchi kompaniyalar Oʻzbekistonda oʻz faoliyatini yoʻlga qoʻydi.
- Xalqaro kompaniyalar va brendlarning kirib kelishi mahalliy kompaniyalarni xizmat sifatini oshirish va global standartlarga moslashishga undaydi.

c) Raqamli texnologiyalar va innovatsiyalarning joriy qilinishi

- Soʻnggi yillarda Oʻzbekistonda raqamli texnologiyalar va onlayn xizmatlar bozori jadal rivojlanmoqda. Bu esa xizmatlar bozori raqobatini yanada oshirdi, chunki korxonalar oʻz mijozlariga onlayn xizmat koʻrsatishni yoʻlga qoʻyishga harakat qilmoqda.
- Raqamlashtirish sohasida, xususan, elektron toʻlovlar, elektron tijorat, mobil banking, onlayn ta’lim va telemeditsina kabi xizmatlar jadal rivojlanmoqda. Bu xizmatlarning rivojlanishi orqali raqobat muhiti shakllanmoqda va yangi bozor segmentlari yaratilmoqda.

d) Mahalliy talab va iste’molchilar ehtiyojlarining oshishi

- Aholining turmush darajasi va daromadlari oʻsishi bilan xizmatlarga boʻlgan talab ham oshmoqda. Odamlar sifatli, tezkor va qulay xizmatlardan foydalanishga intiladi. Bu esa xizmat koʻrsatish sohasidagi korxonalardan raqobatbardoshlikni oshirishni talab qiladi.
- Turizm va mehmonxona xizmatlari, savdo va transport sohalaridagi raqobat ham aholining ehtiyojlarining ortishi bilan kuchaymoqda. Mahalliy iste’molchilarning talabiga koʻra korxonalar xizmat sifati va narx siyosatini qayta koʻrib chiqishga majbur boʻlmoqda.

e) Innovatsiyalar va xizmat turlarining diversifikatsiyasi

- Bozordagi oʻyinchilar oʻz xizmatlarini diversifikatsiyalashga, ya’ni yangi xizmat turlarini joriy etishga harakat qilmoqda. Bu esa raqobatni kuchaytirishga olib kelmoqda, chunki har bir korxona oʻziga xos xizmatlarni taklif qilish orqali bozorda ustunlikka ega boʻlishga intiladi.

- Xususan, ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlarida onlayn kurslar, konsultatsiyalar va treninglar, shuningdek, telemeditsina kabi xizmat turlarining rivojlanishi kuzatilmoqda.

3. Asosiy xizmat sohalari bo‘yicha raqobat muhiti holati

a) Turizm va mehmonxona xizmatlari

- Turizm xizmatlari sohasida raqobat kuchaymoqda. Xalqaro mehmonxonalar va mahalliy xususiy mehmonxonalar o‘rtasida raqobat o‘sib bormoqda. Xususan, O‘zbekistonning qadimiy shaharlari (Samarqand, Buxoro, Xiva) sayyohlarni jalb qilishda asosiy rol o‘ynaydi.
- Bu sohada xizmat sifati, mehmonxonalar sonining ko‘payishi, xizmatlarning ko‘p turlari va xalqaro standartlarga moslashish raqobatni belgilovchi omillardir.

b) Bank va moliya xizmatlari

- Bank va moliya xizmatlari sohasida raqobat juda yuqori, ayniqsa, raqamli xizmatlar (mobil banking, onlayn to‘lovlar) rivojlanishi bilan kuchaymoqda. Xalqaro banklarning kirib kelishi mahalliy banklarni xizmat sifatini oshirish va raqamli texnologiyalarni kengaytirishga undamoqda.
- Bank sohasidagi raqobat innovatsiyalar, mijozlarga qaratilgan maxsus xizmatlar va raqamli xizmatlar bilan ajralib turadi.

c) Axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya

- O‘zbekistonda IT va telekommunikatsiya sohasida raqobat kuchli bo‘lib, bozorga yangi kompaniyalar kirib kelmoqda. Xususan, mobil operatorlar, internet provayderlari va IT-kompaniyalar o‘rtasida raqobat o‘smoqda.
- Bu sohada raqamli xizmatlar, tezkor internet xizmatlari va innovatsion texnologiyalarni joriy qilish raqobatni belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi.

d) Ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlari

- Ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlari bozorida ham raqobat kuchaymoqda, ayniqsa, xususiy maktablar, universitetlar, kasb-hunar o‘quv markazlari, xususiy klinikalar va sog‘liqni saqlash markazlari ko‘paymoqda.
- Xususiy sektorning rivojlanishi va raqamli xizmatlarning kengayishi ta’lim va sog‘liqni saqlash sohasidagi raqobatni kuchaytirib, sifatni oshirishga va yangicha xizmatlarni joriy qilishga undaydi.

4. Xizmatlar bozorida raqobat muhitining afzalliklari va kamchiliklari

Afzalliklari:

- **Sifat oshishi**: Raqobat muhiti xizmatlarning sifatini oshiradi, chunki korxonalar mijozlarni jalb qilish uchun xizmat ko‘rsatish darajasini yaxshilashga intiladilar.
- **Innovatsiyalar va texnologiyalar joriy etilishi**: Raqobat innovatsiyalar va yangi texnologiyalarning joriy etilishiga turtki beradi, bu esa xizmat ko‘rsatish jarayonini optimallashtiradi.
- **Narxlarning moslashuvchanligi**: Raqobat xizmatlar narxini moslashuvchan qiladi va bu mijozlarga yanada qulay imkoniyatlar taqdim etadi.

Kamchiliklari:

- **Raqobatbardoshlik uchun yuqori xarajatlar**: Korxonalar raqobatbardosh bo‘lish uchun katta xarajatlar qilishi kerak, bu esa ba’zan xizmat narxining oshishiga olib keladi.
- **Mahalliy kompaniyalar uchun qiyinchiliklar**: Xalqaro kompaniyalar bilan raqobatlashish mahalliy kompaniyalar uchun qiyin bo‘lishi mumkin, ayniqsa, katta mablag‘ va zamonaviy texnologiyalarga ega bo‘lmagan korxonalar uchun.

O‘zbekiston xizmatlar bozorida raqobat muhitini belgilovchi omillar quyidagilar:

Omil	Tavsif
Bozor ishtirokchilari	Xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar, ishlab chiqaruvchilar, iste’molchilar va davlat organlari o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar.
Xizmatlar sifati	Raqobatdagi asosiy omillardan biri bo‘lib, xizmatning mijozlar tomonidan qabul qilinish darajasini belgilaydi. Qisqa muddatda va barqaror sifatni ta’minlash.
Texnologik innovatsiyalar	Xizmatlarni raqobatbardosh qilish uchun yangi texnologiyalar va raqamli xizmatlar qo‘llaniladi. Innovatsiyalar bozorni rivojlantirish va samaradorlikni oshiradi.
Mijoz talablariga moslashuv	Xizmatlar bozoridagi raqobatni belgilovchi asosiy omil bo‘lib, mijozlar ehtiyojlariga tez va samarali javob berish, xizmatlarning moslashuvchanligi.
Resurslarni taqsimlash	Xizmat ko‘rsatish sohasidagi resurslar, shu jumladan, inson resurslari va moliyaviy mablag‘larni samarali taqsimlash orqali raqobatbardoshlikni oshirish.
Raqobatbardoshlik darajasi	Raqobatning kuchayishi xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar o‘rtasidagi o‘zaro kurashni kuchaytiradi, bu esa xizmat sifatini oshirishga olib keladi.
Bozor tendensiyalari	O‘zbekiston xizmatlar bozorida o‘zgarayotgan tendensiyalar, yangi bozor segmentlari va xarid qilish xulq-atvoridagi o‘zgarishlar.
Davlat siyosati	Davlatning xizmatlar bozoriga ta’siri, raqobatni qo‘llab-quvvatlash uchun amalga oshiriladigan siyosatlar va normativ-huquqiy bazalar.
Iqtisodiy omillar	Iqtisodiy o‘sish, inflyatsiya darajasi, soliq siyosati va boshqa makroiqtisodiy faktorlardan kelib chiqadigan omillar.

Bu jadvalda, O‘zbekiston xizmatlar bozoridagi raqobat muhiti holatiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar va xususiyatlar keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Keller, K. L., & Kotler, P.** (2016). *Marketing Management*. Pearson Education.

2. **Porter, M. E.** (2008). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. Free Press.

3. **Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D.** (2009). *Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm*. McGraw-Hill.

4. **Sullivan, M. M.** (2012). *The Competitive Service Economy: The Impact of Technology and Globalization*. Oxford University Press.

5. **Czinkota, M. R., & Ronkainen, I. A.** (2007). *Global Marketing*. Cengage Learning.

6. **Shapero, A. F.** (2014). *Business and the Competitive Environment in Emerging Markets*. Routledge. O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun xizmatlar bozoridagi raqobat muhiti va iqtisodiy o‘zgarishlar tahlil qilinadi.

7. **Kunc, M., & Williams, D.** (2012). *Service Industries and the Global Economy*. Palgrave Macmillan.

Abdumonnonov Maxsud., Suvonov Obidjon., Xujamov Ziyovuddin -
Samarkand State Architectural and Civil Engineering University,
Department of Architectural

THE IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN TRAINING SESSIONS IN GENERAL TECHNICAL DISCIPLINES IN IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TRAINING

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy ta’limda umum muhandislik fanlari bo‘yicha ta’lim sifatini ta’minlashning turli interfaol usullarini qo‘llash orqali ushbu natijalarga erishishni nazarda tutadi.

Kalit so‘zlar: interaktiv, innovatsiya, ta’lim, didaktika, metod.

Annotation: This article assumes the achievement of these results through the use of various interactive methods for ensuring the quality of general engineering education in higher education.

Key words: interactive, innovation, education, didactics, method.

The rapid development of education at the global level since the last quarter of the last century indicates that it occupies an important place in the development of man and society. It is through education that the cultural heritage of human society is transmitted from generation to generation, professional knowledge and level are achieved, and also through education the moral image of the people and the principles of universal tolerance are formed.

It should be noted that in the context of globalization, the level of education has an integral impact on the life of people in civil society, which is developing more and more on a global scale, including health, political activity, the speed of assimilation of news, the harmful ability to consciously analyze thoughts, etc. manifests itself clearly in the environment. In such historical conditions, the importance of education on a global scale has steadily increased, and it has become one of the most important factors in bringing not only the economy, but the whole society to a new qualitative level.

One of the important requirements for the organization of modern education is to achieve high results in a short time without spending a lot of mental and physical effort. On the basis of conveying specific theoretical knowledge to students (students) in a short time, the formation of certain actions and skills, monitoring activities, assessing the level of theoretical and practical knowledge acquired by them requires high pedagogical skill from the teacher in relation to the educational process requires a new approach.

To date, developed countries have accumulated extensive experience in the use of innovative pedagogical technologies that increase the educational and creative activity of students and guarantee the effectiveness of the educational process, and interactive methods form the basis of this experience.

One of the important tasks of the lifelong education system is the creation of

an innovative environment in the course of the educational process. To do this, first of all, it is necessary to analyze the meaning of the word "innovation". "Innovation" comes from the English word "in" meaning introduction, and "innovation" means novelty. That is, "innovation" means the introduction of something new. Therefore, the creation of an innovative experimental environment in teaching requires a teacher of versatile research, rich experience and high practical activity.

Today, interactive methods by their nature increase the learning and cognitive activity of students, work in small groups and teams, boldly and freely express personal views on the topic and problems being studied, and express their opinion. the ability to defend, substantiate with evidence, listen to colleagues, enrich ideas, induce to choose the most optimal solution from among the existing opinions expressed. Purposeful and effective use of interactive methods by teachers (teacher) in the process of education and upbringing increases the openness of students (pupils) to communication, collectivism, logical thinking, provides ample opportunities for developing the ability to analyze ideas and find logical connections between different ideas.

As mentioned above, the most optimal way to improve the effectiveness of education in modern conditions is to organize training using interactive methods. So what are interactive methods? What didactic opportunities do they have? What results are guaranteed by the competent and expedient use of interactive methods in the educational process?

The most correct step in finding answers to the questions posed is to familiarize yourself with the dictionary meaning of the basic concepts - "interactive", "interactive learning" and "interactivity".

The concept of “interactive” is expressed in English as “interact” (“интерактив” in Russian), and from a lexical point of view, “inter” is mutual, bilateral, “act” is to act, work.

Interactive learning is learning based on the organization of action on the basis of mutual cooperation of participants in the educational process in order to acquire knowledge, skills, competencies and certain moral qualities.

Interactivity is the ability of participants in the educational process to organize actions on the basis of mutual cooperation in order to acquire knowledge, skills, competencies and certain moral qualities.

From a logical point of view, interactivity, first of all, is the conduct of a conversation (dialogue), interaction and motor activity of social subjects.

Every specialist working in the field of education is well aware that traditional education is also based on conversation (dialogue) and this conversation is organized in the following forms of interaction:

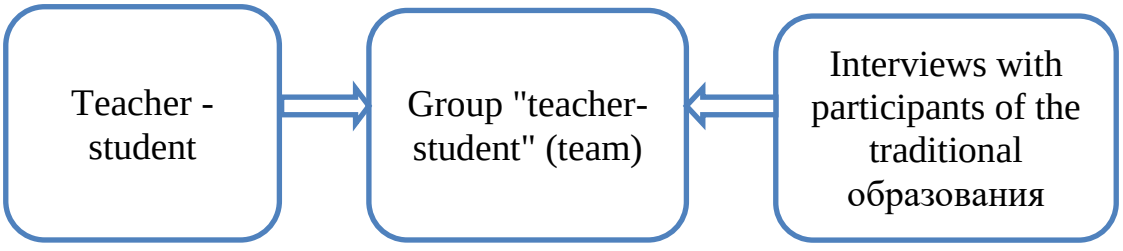

Information is naturally the basis of conversation in traditional education. But the main source of information transfer is the experience of the teacher, in this process he takes the initiative, dominates, that is, seeks to convey knowledge to students (students) orally during the main lesson. Activity is peculiar only to the teacher, and pupils (students) become passive listeners in this situation. Their main task is to listen to the teacher, write where necessary, answer questions, and speak only when allowed in rare cases.

One-sidedness in traditional education prevails not only in lectures, but also in practical and seminar classes in the higher education system. According to him, the role of the "supplier" is no longer the teacher, but the student (student). The student (student) basically demonstrates the knowledge he has acquired, and the teacher listens to his thoughts and asks questions where necessary. In this situation, a group of pupils (students) becomes a passive participant and listener. At first glance, obtaining information obtained by a student (student) or teacher gives the impression that it creates an opportunity for the acquisition of knowledge for a group of students (community). However, according to the results of psychological research, knowledge (information) obtained in this way is quickly forgotten.

In particular, according to the research of psychologists, the natural physiological and psychological capabilities of a person make it possible to save the acquired knowledge in different ways. That is, a person: 10% when he himself reads the source; 20% when listening to information; 50% when seeing and listening to information about an incident, event or process; 80% when he himself conveys information (says, demonstrates knowledge); When he applies the acquired knowledge (information) to his work, he has the ability to remember 90% of the information.

In accordance with this, interactive learning is “based on the possibility of cooperation, an intensive discussion is organized - disputes, an exchange of ideas between the main participants in the educational process - a teacher, a student and a group of students, including free thinking, a decisive expression of personal views, a joint search for solutions in problem situations, the creation of mutual cohesion of students in the development of educational material, "teacher - student - group of students" are characterized by their mutual respect, understanding and support, sincere attitude, spiritual unity.

In the educational process, the teacher develops students' abilities, independence, self-control, self-management, productive conversation, work with peers, listening to their opinion through interactive learning, and will also be able to develop such qualities as understanding, independence and critical thinking, putting forward alternative proposals, free expression of opinions, defending one's point of view, the desire to find a solution to the problem, the ability to get out of difficult situations.

Most importantly, using interactive methods, the teacher gets the opportunity to objectively evaluate the actions of students on the basis of mutual cooperation to achieve a specific educational goal by organizing, directing, managing, controlling and analyzing inputs.

Literature:

1. Sh.M.Mirziyoyev “We will build our great future together with our brave and noble people ”. T.: Uzbekistan 2017.
2. Суванкулов, И. Ш., Узоков, Ш. Х., & Элмонов, С. М. (2020). Моделирование двухпоясных решетчатых структур. *Universum: технические науки*, (9-1 (78)), 68-71.
3. Makhsud, A. (2023). Mirza Ulugbek (Muhammad Taragai) Was Taken to the Side on the Universal Significance of Research Work. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, *2*(3), 377-383.
4. Makhsud, A. (2023). STRUCTURAL SOLUTIONS FOR COVERINGS IN THE FORM OF HYPERBOLIC PARABOLOIDS. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, *2*(3), 22-26.
5. Жураев, Т. Х., Сувонов, О. Ш., & Сапаров, Х. Р. (2020). Разработка концепции силлабуса для учебного процесса геометро-графических дисциплин. *Образование и проблемы развития общества*, (3 (12)), 32-39.
6. Shukurullaevich, S. O. (2022). Geometric methods used in the construction of architectural forms. *Journal of Architectural Design*, *4*, 12-20.
7. Shukurullayevich, S. O. (2021). The intersection of the surface of the engineering building with the surface of the earth. *World Economics and Finance Bulletin*, *1*(1), 17-19.
8. Tuxtashov, B., & Obidjon, S. (2022). The Importance of Using Interactive Methods in Training Sessions in General Technical Disciplines in Improving the Effectiveness of Training. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, *2*(12), 17-20.
9. Vohidov, B., Vohidov, A. B., & Sh, S. O. (2022). From Parts of Second-Order Turnable Areas Formed Coating. *Miasto Przyszłości*, *24*, 496-502.
10. Sh, S. O., & Abdumonnonov, M. (2023). Problems of Creating Two and Three-Dimensional Drawings in the Programs of the Discipline “Computer Graphics” Intended for Teaching the Discipline “Drawing Geometry and Engineering Graphics” in the Direction of Construction and Vocational Education. *Journal of Intellectual Property and Human Rights*, *2*(3), 27-30.
11. Suvonov, O. (2023). Some Issues of Division of Spatial Shells of Coatings into Prefabricated Structural Elements. *JOURNAL OF ENGINEERING, MECHANICS AND MODERN ARCHITECTURE*, *2*(4), 13-16.
12. Сувонов, О. (2023). ОЦЕНКА ЧИСЛА МНОГОГРАННИКОВ С РАВНЫМИ РЕБРАМИ. *Евразийский журнал академических исследований*, *3*(4), 95-97.
13. Suvonov, O. (2022). Kompyuterda loyihalash (AutoCad dasturi asosida). *Scienceweb academic papers collection*.
14. Shukurullaevich, S. O. (2023). FACTS WE KNOW AND DON'T KNOW ABOUT THE BURJ KHALIFA. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN*, 472-475.
15. Shukurullayevich, S. O. (2023). BURJ XALIFA BINOSI HAQIDA BIZ BILGAN VA BILMAGAN HAQIQATLAR. *O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *2*(20), 6-9.

16. Shukurullaevich, S. O. Qosimova Farog‘at teacher, Samarkand state architectural and civil engineering institute. *Modern Journal of Social Sciences and Humanities, Elements of Information Modeling in Classic Engineering and Computer Graphics Courses, https://mjssh. academicjournal. io/index. php/mjssh/article/view/354*.

17. Saparov, H. (2023). THE GLOBAL SIGNIFICANCE OF THE RESULTS AND PROSPECTS OF THE CONSTRUCTION OF MODEL HOUSING IN UZBEKISTAN. *Me'morchilik va qurilish muammolari*.

18. Suvonov, O. (2022). Devorbop keramik pardozlash materiallarini ishlab chiqarish korxonalarida suvdan foydalanish holatlarini tadqiq qilish. *Me'morchilik va qurilish muammolari*.

19. Obidjon, S., & Farog‘at, Q. (2022). RESEARCH OF WATER USE CASES IN PRODUCTION ENTERPRISES OF WALL CERAMIC FINISHING MATERIALS. *Procedia of Theoretical and Applied Sciences*, 36-39.

20. Suvonov, O. (2021). Problems of Modernization of Curricula for Teaching" Descriptive Geometry and Engineering Graphics" in Higher Education Institutions in the Field of Architecture and Construction and Technical Education. *EUROPEAN JOURNAL OF LIFE SAFETY AND STABILITY (EJLSS)*.

Umme Sania - Assistant Professor, M.Tech Sambhram University, Jizzax
e-mail: usania90@gmail.com

LEARNING ANALYTICS FOR PERSONALIZED EDUCATION: ENHANCING ACADEMIC SUCCESS WITH AI-BASED PREDICTIVE MODELS

Abstract: The integration of Artificial Intelligence (AI) into education has revolutionized the way student performance is tracked, analyzed, and predicted. Learning analytics, powered by AI-based predictive models, offers a transformative approach to personalized education, enabling educators to tailor learning experiences to the unique needs and challenges of individual students. This paper explores the application of AI in learning analytics, focusing on how predictive models can enhance academic success by forecasting student performance, identifying at-risk students, and suggesting timely interventions. By leveraging a combination of behavioral, demographic, and academic data, AI can generate actionable insights that empower educators to make data-driven decisions that improve learning outcomes. The paper discusses the methodologies behind predictive analytics, the benefits of personalized learning pathways, and the ethical considerations of data use in educational settings. Ultimately, this research underscores the potential of AI-based learning analytics to foster more inclusive, efficient, and student-centered educational practices, while also highlighting the challenges of ensuring fairness, privacy, and transparency in these systems.

Keywords: Learning Analytics, Personalized Education, Predictive Models, AI in Education, Student Success, Data-Driven Education, Early Intervention,

Academic Performance

Introduction

The concept of personalized education is grounded in the idea that each student has unique learning needs, preferences, and challenges. Traditional, one-size-fits-all educational approaches often fail to accommodate the diverse range of student abilities and backgrounds. However, the emergence of learning analytics—the use of data to gain insights into learning processes—has paved the way for more tailored educational experiences.

At the heart of learning analytics is the use of predictive models, which apply machine learning (ML) techniques to analyze student data and forecast their academic performance. AI-based models can integrate various data points, such as test scores, participation rates, engagement metrics, and even social and emotional factors, to provide actionable insights into how students are likely to perform. This predictive capability enables educators to identify at-risk students early and provide them with targeted interventions, improving both student retention and academic outcomes.

This paper explores the intersection of learning analytics and AI in fostering personalized education, with a focus on how predictive models can enhance student success. The following sections outline key concepts, methodologies, and case studies illustrating the effectiveness of AI in personalizing education.

Literature review

Learning analytics, combined with AI technologies, is reshaping education by offering powerful tools to measure, collect, analyze, and report data on learners to improve outcomes. AI, particularly machine learning, plays a crucial role in this process by uncovering patterns in vast datasets, which helps to predict student performance, optimize learning paths, and enhance instructional strategies (Siemens, 2013; Pardo et al., 2019). AI-based models typically employ supervised learning, which uses labeled data to predict future outcomes, and unsupervised learning, which identifies hidden patterns without prior labels. These models are key in personalized education, as they provide insights into student behavior and areas for improvement (Papamitsiou & Economides, 2014). Personalized education focuses on tailoring learning experiences to individual needs, enhancing engagement, retention, and academic success, with AI offering real-time feedback and dynamically adjusting content. Predictive models, which use data from assessments, attendance, and interactions, are increasingly used to forecast student success and identify those at risk of underperforming, enabling timely interventions (Arnold & Pistilli, 2012; Romero & Ventura, 2013).

Methodology

The methodology for using Learning Analytics (LA) to enhance personalized education through AI-based predictive models can be divided into several key phases: data collection, data preprocessing, model development, evaluation, deployment, and continuous monitoring. Below is a detailed overview of the methodology, supported by relevant references.

Data Collection

Data for AI-based predictive models can be collected from various

educational platforms, such as Learning Management Systems (LMS), student information systems, and even behavioral sensors. Typical data points include:

Academic performance: Test scores, grades, assignments, project completion rates.

Engagement metrics: Logins, time spent on assignments, participation in discussions.

Behavioral data: Patterns of help-seeking behavior, collaboration, and attention in class.

Demographic data: Age, socio-economic background, previous academic history.

Data Preprocessing

Once collected, the data must undergo preprocessing to remove noise and handle missing values. Techniques such as normalization, feature extraction, and data imputation are used to prepare the data for machine learning algorithms. For example, converting qualitative data (e.g., participation level) into quantitative features (e.g., frequency of logins) helps facilitate model training.

Model Development

The development of predictive models typically involves the following steps:

Model Selection: Choosing the right machine learning algorithms, such as decision trees, random forests, support vector machines, or neural networks.

Model Training: Using historical data to train the model, ensuring it can accurately predict student outcomes.

Model Evaluation: Assessing the model's performance using evaluation metrics like accuracy, precision, recall, and F1-score.

Model Tuning: Fine-tuning the model's hyper parameters to improve its accuracy and reliability.

Predictive Insights and Interventions

Once the model is trained, it can predict student outcomes, such as:

Likelihood of passing a course.

Probability of engaging with content.

Risk of dropout or failure. Based on these predictions, AI systems can recommend personalized interventions, such as extra tutoring, targeted study materials, or mental health support, to help students who are identified as at risk.

CASE STUDIES

Purdue University's Course Signals:

- **Overview**: Purdue University developed the "Course Signals" system, which uses predictive analytics to identify students at risk of poor academic performance. The model evaluates student activity in the learning management system (LMS), academic history, and engagement metrics to issue “signals” to students and advisors regarding their academic standing (Arnold & Pistilli, 2012).
- **Impact**: Studies show that Course Signals has positively affected retention rates and academic success, particularly by enabling early interventions. The program allows instructors to provide personalized support to students identified as at risk, thereby enhancing engagement and academic performance.

University of Michigan's ECoach System:

- **Overview**: ECoach is an AI-driven learning analytics platform developed by the University of Michigan that uses data from students' coursework, engagement, and academic background to provide tailored advice. The tool offers personalized messaging, resources, and academic coaching based on predictive models (McKay et al., 2014).
- **Impact**: The ECoach program has improved student satisfaction and academic outcomes, particularly among undergraduates in challenging STEM courses. By providing customized advice, it addresses diverse student needs and supports academic success across varied performance levels.

University of Florida's Learning Analytics Dashboard:

- **Overview**: The University of Florida introduced a dashboard-based system that uses learning analytics to track student engagement and progress across courses. This system gives instructors real-time insights into student engagement patterns, allowing for timely interventions (Pardo et al., 2014).
- **Impact**: The dashboard has enhanced the ability of instructors to monitor and support student engagement. Initial results indicate improved retention and engagement rates, especially for students identified as needing additional academic support.

Discussion

Benefits of AI-Based Learning Analytics

Personalization: AI allows for the development of highly personalized learning experiences, adapting content, pace, and difficulty to suit each student's needs.

Early Intervention: Predictive models enable educators to identify at-risk students early, providing them with support before they fall too far behind.

Data-Driven Decisions: AI systems offer data-driven insights that help educators make informed decisions about instruction and intervention.

Challenges and Ethical Considerations

Data Privacy: Collecting and analyzing student data raises significant privacy concerns, especially with sensitive personal and behavioral information.

Bias and Fairness: AI models can inadvertently reinforce biases if the data used to train them is not diverse or representative. Researchers must ensure that the models are fair and equitable for all students.

Transparency and Accountability: AI systems must be transparent in their decision-making processes, ensuring that educators and students understand how predictions are made and can trust the results.

Future directions

Advanced Personalization Through Adaptive Learning

Future research can explore how AI models can adapt in real-time to provide highly personalized educational content, adjusting learning pathways based on ongoing data. This could include integrating deeper context into personalization, such as a student’s learning style, pace, and engagement patterns, making learning more individualized and dynamic. (Baker,2022)

Cross-Institutional and Longitudinal Research

Longitudinal studies can help identify the long-term effects of AI-based

interventions on student success. Cross-institutional studies that aggregate data across different educational contexts would offer insights into how predictive models perform in varied settings. These studies could also help identify best practices for using AI models across demographics and educational systems

Holistic Approaches to Education Analytics

Future models can be designed to support a more holistic educational experience, focusing not only on academic success but also on social, emotional, and cognitive development. This approach aligns AI with broader educational goals, promoting balanced growth in students and supporting a diverse range of learning outcomes. (Vaidyam,2019)

Conclusion

AI-based predictive models in learning analytics offer a powerful tool for personalizing education, improving student success, and ensuring timely interventions. By harnessing the power of data, AI can help create an educational ecosystem where every student receives the support they need to succeed. However, for these systems to reach their full potential, issues of bias, privacy, and transparency must be addressed. As AI technology continues to evolve, the future of personalized education looks promising, with greater opportunities for adaptive learning, early intervention, and continuous improvement.

References:

Arnold, K. E., & Pistilli, M. D. (2012). *Course signals at Purdue: Using learning analytics to increase student success*. In *Proceedings of the 2nd International Conference on Learning Analytics and Knowledge* (pp. 267-270).

Baker, R. S. J. d., & Inventado, P. S. (2022). Educational data mining and learning analytics. In *Handbook of Educational Data Mining* (pp. 11-25). CRC Press.

Ferguson, R. (2012). Learning analytics: Drivers, developments, and challenges. International Journal of Technology Enhanced Learning, 4(5), 304-317.

McKay, T. A., Miller, K., & Tritz, J. (2014). *What to do with actionable intelligence: ECoach—A personalized intervention system*. In *Proceedings of the Fourth International Conference on Learning Analytics And Knowledge* (pp. 143-147).

Papamitsiou, Z., & Economides, A. A. (2014). Learning analytics and educational data mining in practice: A systematic literature review. Computers & Education, 70, 29-48.

Pardo, A., Han, F., & Ellis, R. A. (2014). *Combining university student self-regulation indicators and engagement with online learning events to predict academic success*. *Internet and Higher Education*, 20, 22-29.

Pardo, A., Han, F., & Yang, H. (2019). Data-driven approaches to personalized learning. Educational Technology Research and Development, 67(3), 543-565.

Romero, C., & Ventura, S. (2013). Educational data mining: A survey from 1995 to 2005. Expert Systems with Applications, 35(1-2), 98-113.

Siemens, G. (2013). Learning analytics: The emergence of a discipline.

American Behavioral Scientist, 57(10), 1390-1406.

Vaidyam, A. N., et al. (2019). Chatbots and conversational agents in mental health: A review of the psychiatric landscape. *The Psychiatric Clinics of North America*, *42*(3), 409-424.

Aymuratov Aydos Koblanbek-uli, Djoldasbaeva Aksulu Bagitovna
(Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Nukus filiali)

AKADEMIK YOSHLARNING PSIXO-IJTIMOIY EHTIYOJLARI: ULARNING SHAKLLANISHIGA METODOLOGIK ASOSLAR

Annotatsiya: Maqolada talaba yoshlarning eng muhim psixosotsial ehtiyojlari tahlil qilingan. Litva (Shiauliya universiteti) va AQSH (Kaliforniya universiteti) talaba qizlarining psixosotsial ehtiyojlarini empirik o‘rganish natijalari keltirilgan.

Talabalarning psixosotsial ehtiyojlarida ma’naviy va gumanistik ehtiyojlardan ko‘ra moddiy qadriyatlar ko‘proq namoyon bo‘ladi. Talabalar tanqidiy fikrlashni, o‘z-o‘zini anglashni yetarli darajada baholamaydilar, o‘z-o‘zini tarbiyalashga kam e’tibor beradilar.

Kalit so‘zlar: akademik yoshlar, psixosotsial ehtiyojlar, ehtiyojlarni qondirish va shakllantirish, universitet.

Kirish. XXI asrning eng muhim qoidasi - ta’lim oluvchi jamiyatni yaratish. Insoniyat global axborotlashgan jamiyat sari harakat qilmoqda, unda, V.V.Yemelyanovning (2001) fikriga ko‘ra, yangi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tartib yaratiladi. Spontanlik, muqobillik, plyuralizm xos bo‘lgan ijtimoiy aloqalar rivojlanmoqda (Maslov, 1993).

Psixosotsial tekislikda xizmatlar iqtisodiy bozorining vujudga kelishi va rivojlanishi natijasida individlar va ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi raqobat kuchaydi. Raqobat, bandlik va boshqa omillar muloqot va shaxslararo munosabatlarning zaiflashishiga sabab bo‘ladi, balki egotsentrizm, ijtimoiy mahdudlik va atrof-muhitga befarqlik rivojlanishiga yordam beradi. Ijtimoiy hayotda, ayniqsa, kasbiy faoliyatda - ijtimoiy munosabatlarda ham, kasbiy kompetensiya tuzilishida ham pragmatik xarakter yaqqol namoyon bo‘ladi.

Jahonda ro‘y berayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy o‘zgarishlar tufayli ta’lim tizimi va akademik hamjamiyatlar oldiga yangi vazifalar qo‘yilmoqda. Universitetlar missiyasi va ularning mavjudlik strategiyasi qayta ko‘rib chiqiladi, studiyalar va ilmiy tadqiqotlar sifatiga, ta’limning xalqaro aloqalarini rivojlantirishga e’tibor qaratiladi (Daukilas et al., 2005; Drucker, 1993; Fullan, 1993; Grudzinskiy, 2003). Yevropadagi zamonaviy ta’lim garmonik, integral shaxsni tushunishga qaratilgan va shaxs idealini har tomonlama rivojlantirishga intiladi, pragmatik qadriyatlarni yuksaltirishga yo‘naltirish esa ko‘pincha hayotning gumanistik qadriyatlarini yetarlicha baholamaslikka olib keladi (Golenkova & Ishtxayan, 2005; Daukilas et al., 2005; Dumchene & Daukilas, 2007;

Muxametzyanova, 1998; Onokoy, 2004; Barnett, 1997).

Shuning uchun akademik yoshlarning psixologik-ijtimoiy ehtiyojlari va ularni zamonaviy modernizatsiya- lashayotgan jamiyatdagi o‘zgarishlar sharoitida amalga oshirish muammosi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda

hashamatli jamiyat

Tadqiqotning obyekti sifatida talabaning qondirilishini anglash kontekstidagi psixosotsial ehtiyojlari olingan.

Tadqiqotning maqsadi talabalarning eng muhim psixologik-ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlash va talabalarning hozirgi vaqtda o‘zlarining psixologik-ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishlarini anglashlarini tahlil qilishdan iborat.

Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo‘yildi: 1) talabalarning eng muhim psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlash; 2) talabalarning hozirgi paytdagi psixologik-ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishni tushunish; 3) Litva (Shiauliya universiteti) va AQSH (Kaliforniya universiteti) pedagogika yo‘nalishining so‘nggi bosqich talaba qizlarining psixologik-ijtimoiy ehtiyojlaridagi o‘xshashlik va farqlarni tadqiq etish, 4) talabalarning psixologik-ijtimoiy ehtiyojlarini shakllantirishning metodologik shart-sharoitlarini aniqlash.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning metodologik asosini shaxsning faoliyatli va ijodiy mohiyati, uning rivojlanishining ko‘p omilli xarakteriga oid ijtimoiy hodisalarning yaxlitligi va o‘zaro bog‘liqligi haqidagi falsafiy qoidalar; akademik yoshlarga ta’lim-tarbiya berishning gumanistik paradigmasi tashkil etadi.

Tadqiqotning nazariy asoslari quyidagilardan iborat:

1. Shaxsning shaxs, individ va faoliyat va muloqot subyekti sifatidagi integral xususiyatlari haqidagi nazariyalar (Ananev 1980; Rubinshteyn, 1976; Klimov, 1996).

2. Talabalarning shaxsiy-kasbiy rivojlanishi nazariyasi (Bodalyov, 1998), insonning shaxsiy va kasbiy kamoloti, uning ma’naviy-axloqiy va insoniy rivojlanishining asosiy qoidalarini ochib berishga tayanadi.

Tadqiqotning usullari: adabiy manbalarni tahlil qilish; talabalar turmush tarzi muammosi va o‘z-o‘zini namoyon qilish va turmush tarzini shakllantirishni rag‘batlantiruvchi pedagogik texnologiyalar bo‘yicha tadqiqot ma’lumotlarini qiyosiy tahlil qilish; anketa so‘rovi. Shiauliy universiteti Ta’lim tadqiqotlari ilmiy markazi xodimlari tomonidan tuzilgan anketa so‘rovnomasi metodikasi ushbu tadqiqot doirasida o‘ta muhim bo‘lgan ikkita savollar blokini o‘z ichiga oldi: talabalarning psixologik-ijtimoiy ehtiyojlari va ularning turmush tarzi xususiyatlari.

Tadqiqotda ijtimoiy fanlar fakultetining 193 nafar talabasi (I kurs - 69 va IV kurs - 124), shuningdek, Litvaning Shiaulyai universiteti Educology fakultetining 65 nafar yakuniy kurs talabalari va AQShning Kaliforniya shtati universiteti (AQSH) ning 39 nafar terapiya, psixologiya va salomatlik yo‘nalishini tanlagan talabalari ishtirok etdi. Universitetda tadqiqotchi ishtirokida o‘tkazilgan kirish yo‘riqnomasidan so‘ng respondentlar anonim anketalarni to‘ldirdilar va barcha savollarga javob berdilar. Sinaluvchilarning tadqiqot natijalari bilan tanishish istagi hisobga olindi.

Taqdim etilgan o‘rganilayotganlar yig‘indisini so‘rovnomaning barcha

savollariga javob bergan respondentlar tashkil etadi.

Belgilar o‘rtasidagi farqning ahamiyatini baholash uchun xi-kvadratdan foydalanildi (2).

Agar xatolik ehtimoli 0,05 dan kam bo‘lsa, farqlar ishonchli deb hisoblangan.

Tadqiqotni o‘tkazish bosqichlari:

Tadqiqotning birinchi bosqichida - o‘rganilgan pedagogik, psixologik va falsafiy adabiyotlar asosida muammoning hozirgi holati, pedagogika fani nazariyasi va amaliyoti tahlil qilindi. Tadqiqotning ilmiy apparati belgilanib, uning dasturi ishlab chiqildi.

Tadqiqotning ikkinchi bosqichida (tajriba-sinov) diagnostik eksperiment, ilmiy-amaliy konferensiyalarda tadqiqotning alohida elementlarini umumlashtirish o‘tkazildi.

Tadqiqotning uchinchi bosqichida olingan ma’lumotlar qayta ishlandi va tizimlashtirildi, xulosalar shakllantirildi, tadqiqot natijalari sarhisob qilindi, ilmiy maqola matni tayyorlandi.

Tadqiqot natijalari

Talabalarning psixosotsial ehtiyojlari va orzu-umidlari

Talabalarning psixosotsial ehtiyojlarning muhimligi haqidagi munosabatlarini o‘rganish (1-jadval) ular uchun sog‘lom va kuchli bo‘lish "juda muhim" ekanligini ko‘rsatdi. "Yetarlicha muhim" - sog‘lom va kuchli bo‘lish 30,4% va 21,8% javobgardir. Talabalar, shuningdek, ularning hayotida "juda muhim" ehtiyoj - I bosqich talabalarining 85,3 foizi va IV bosqich talabalarining 90,3 foizi uchun ish topish zarurligini ta’kidladilar. I bosqich talabalarining 65,2%i va IV bosqich talabalarining 52,4%i uchun kasbiy martaba va jamiyatda tan olinishga intilish "juda muhim" hisoblanadi. O‘zini anglash, hayotning ma’nosi va maqsadini topishni I bosqich talabalarining 79,4% va IV bosqich talabalarining 80,6% muhim ehtiyoj sifatida ko‘rsatdilar. Yetarli miqdorda pulga ega bo‘lish "juda muhim" ehtiyoj sifatida I bosqich talabalarining 56,5 foizi va IV bosqich talabalarining 51,6 foizi ko‘rsatgan. Faqatgina kichik bir qismi, mos ravishda 2,9% va 3,2% yetarli pulga ega bo‘lish unchalik muhim emasligiga amin.

Talabalarni o‘qitishning pedagogik texnologiyalari gumanistik turmush tarzini saqlab qolgan holda pragmatik shaxsni shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishi kerak (Dumchenye & Daukilas, 2007). Talabalarning psixologik-ijtimoiy ehtiyojlari nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalar, balki shaxsning hayotiy qadriyatlarini yuksaltirish, kasbiy faoliyat jarayonida hayotning ma’nosini izlash asosida shakllanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Barnett, R. (1997). Higher Education: A Critical Business. Buckingham: The Open University Press and Society for Research in Higher Education.
2. Čikotienė, I., & Kardelis, K. (2002). Studijų nutraukimo ir nepažangaus mokymosi aukštojoje mokykloje priežastys.
3. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas, 2, 17–24.
4. Drucker, P. (1993). Post-capitalist society. Oxford: Linarce House, Jordan Hill.

5. Fullan, M. (1993). Change forces. Probing the depths of educational reform. London: The Falmer Press. Jakušovaitė, I. (2001). Medicina ir filosofija. Kaunas: KMU.
6. Maslow, A. (1976). The Father Reaches of Human Nature. New York: Penguin Books. Rainwater, J. (1989). Self-Therapy. London: Crucible.
7. Rogers, C. R. (1980). Way of Being. Boston: Haughton-Mifflin.
8. Tamošauskas, P. (2000). Humanistiškai orientuotas studentų fizinis ugdymas. Vilnius: Technika.
9. Ананьев, Б. Г. (1980). Избранные психологические труды в двух томах. Москва: Наука.
10. Ананьев, Б. Г. (2003). Учитель: проблемы жизненного и профессионального самоопределения. Постдиплом- ное педагогическое образование: проблемы качества: Научно-методическое пособие (Под общ. ред. С. Г. Вершловского). СПб: Социальная литература.
11. Багдасарьян, Н. Г., Немцов, А. А., & Кансузян, Л. В. (2003). Послевузовские ожидания студенческой моло- дежи. Социологические исследования, 6, 113-119.
12. Бодалёв, А. А. (1998). Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения.
13. Москва: Флинта.

Gapparov Bexzod Nematillaevich - Jizzax politexnika instituti katta o‘qituvchisi, e-mail: bexzodgapparov132@gmail.com, tel: +998 (99) 556-06-50
Mamatmurodov Iskandar Shuxrat o‘g‘li - Jizzax politexnika instituti 1-bosqich talabasi, e-mail: iskandarmamatmurodov1@gmail.com, tel: +998 (93) 494-84-39

JIZZAX VILOYATI MISOLIDA FAN VA TA’LIMNING HOZIRGI KUNDAGI AHVOLI, YUTUQLARI VA KAMCHILIKLARI

Annotatsiya: *Ushbu maqola Jizzax viloyatida fan va ta’lim sohalarining hozirgi ahvoli, yutuqlari va kamchiliklarini tahlil qiladi. Ta’lim tizimining barcha darajalari, ilmiy tadqiqotlar va ularning amaliy natijalari ko‘rib chiqiladi. Maqolada zamonaviy pedagogik metodlar, oliy ta’lim muassasalarining roli, moliyaviy resurslar yetishmovchiligi va malakali kadrlar masalalari muhokama qilinadi. Jizzax viloyatining ta’lim va fan sohasidagi yutuqlari va muammolari orqali kelajakdagi rivojlanish imkoniyatlari belgilab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Jizzax viloyati, fan, ta’lim, innovatsion metodlar, oliy ta’lim, pedagogik kadrlar, ilmiy tadqiqotlar.*

Аннотация: *В данной статье анализируется современное состояние, достижения и недостатки сферы науки и образования Джизакской области. Рассмотрены все уровни образовательной системы, научные исследования и их практические результаты. В статье рассматриваются современные педагогические методы, роль высших учебных заведений, недостаток*

финансовых ресурсов и квалифицированных кадров. Через достижения и проблемы Джизакской области в сфере образования и науки определяются возможности дальнейшего развития.

Ключевые слова: *Джизакская область, наука, образование, инновационные методы, высшее образование, педагогические кадры, научные исследования.*

Abstract: *This article analyzes the current situation, achievements and shortcomings of the fields of science and education in Jizzakh region. All levels of the educational system, scientific research and their practical results are considered. The article discusses modern pedagogical methods, the role of higher education institutions, lack of financial resources and qualified personnel. Through the achievements and problems of the Jizzakh region in the field of education and science, future development opportunities are determined.*

Keywords: *Jizzakh region, science, education, innovative methods, higher education, pedagogical staff, scientific research.*

Jizzax viloyatida fan va ta’lim sohalarida ko‘plab yutuqlar mavjud bo‘lsa-da, moliyaviy va resurs muammolari, malakali kadrlarga ehtiyoj va o‘quv dasturlarining yangilanishi kabi kamchiliklar ham mavjud. Ta’lim tizimini yanada rivojlantirish va ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash orqali viloyatning kelajakda iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo‘shish mumkin. Ta’lim va fan sohasidagi muvaffaqiyatlar, albatta, Jizzax viloyatining kelajagi uchun muhim omil bo‘ladi.

Jizzax viloyatida fan va ta’limning hozirgi kundagi ahvoli, yutuqlari va kamchiliklari bir qancha jihatdan muhim ahamiyatga ega. Keling, ushbu sohalarni batafsil ko‘rib chiqamiz.

Hozirgi ahvol

1. Ta’lim tizimi:

Umumiy ta’lim: Jizzax viloyatida 1-11 sinfda o‘qitiladigan umumiy ta’lim maktablari mavjud. Ta’lim dasturlari milliy standartlarga muvofiq ishlab chiqilgan. Maktablar zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan bo‘lib, elektron ta’lim platformalarini joriy etish ishlari davom etmoqda.

O‘rta maxsus ta’lim: O‘rta maxsus ta’lim muassasalari, masalan, kasb-hunar kollejlari, texnik bilimlarni olish uchun talabalarni tayyorlaydi. Bu joylarda o‘quv dasturlari amaliyotga yo‘naltirilgan bo‘lib, talabalar ishlab chiqarish jarayoniga tayyorlanadi.

Oliy ta’lim: Jizzax davlat pedagogika instituti va Jizzax davlat texnika universiteti kabi oliy ta’lim muassasalari, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashda faoliyat yuritadi. Bu muassasalarda ilmiy tadqiqotlar ham olib borilmoqda.

2. Fan sohasidagi tadqiqotlar:

Jizzax viloyatida qishloq xo‘jaligi, ekologiya, energiya, muhandislik va axborot texnologiyalari kabi sohalarda ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu tadqiqotlar mahalliy resurslardan samarali foydalanish, atrof-muhitni muhofaza qilish va innovatsion yechimlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Yutuqlar

Zamonaviy ta’lim metodlari:

Ta’lim jarayonida interaktiv usullar, onlayn ta’lim platformalari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar joriy etilmoqda. Bu usullar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga va o‘z bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Oliy ta’lim muassasalari:

Jizzaxda oliy ta’lim muassasalari o‘zaro hamkorlikda ilmiy tadqiqotlar olib boradi. Talabalar ilmiy ishlar bilan shug‘ullanishadi va tajriba almashish imkoniyatlariga ega.

Ilmiy tadqiqotlar:

Viloyatda qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash, yer resurslarini boshqarish va ekologik muammolarni hal qilish bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu tadqiqotlar amaliy natijalar berishga qaratilgan.

Kamchiliklar

Moliya va resurs yetishmovchiligi:

Ta’lim muassasalari va ilmiy tadqiqotlar uchun zarur bo‘lgan moliyaviy resurslar ko‘pincha yetarli emas. Bu, ta’lim sifatini pasaytiradi va yangi texnologiyalarni joriy etishda to‘siqlar yaratadi.

Pedagogik kadrlarning yetishmasligi:

Ba’zi sohalarda malakali o‘qituvchilar va ilmiy xodimlar yetishmaydi. O‘qituvchilarning doimiy malaka oshirish dasturlari yetarlicha faol emas, bu esa ta’lim sifatiga ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qitish jarayonidagi o‘zgarishlar:

Yoshlar zamonaviy talablarga mos keladigan ta’lim dasturlarini talab qilmoqda, ammo o‘quv dasturlari va o‘qitish metodologiyasi buni to‘liq qondira olmaydi.

Xulosa o‘rinda aytish joizki, Jizzax viloyatida fan va ta’lim sohalarida muhim yutuqlar mavjud bo‘lsa-da, moliyaviy resurslar, malakali pedagoglar va zamonaviy o‘quv dasturlari yetishmovchiligi kabi kamchiliklar ham ko‘zga tashlanadi. Ta’lim tizimini yaxshilash va ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash orqali viloyatning kelajakdagi iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shish mumkin. Innovatsion yondashuvlar, ilg‘or pedagogik texnologiyalar va samarali hamkorlik bu jarayonni tezlashtiradi va Jizzax viloyatining barqaror va rivojlangan kelajagini ta’minlashga yordam beradi.

Jizzax viloyatida fan va ta’lim sohalari muhim yutuqlarga ega bo‘lsa-da, moliyaviy resurslar, malakali pedagoglarning yetishmasligi va o‘quv dasturlarining zamonaviy talablarga mos kelmasligi kabi kamchiliklar mavjud. Ushbu muammolarni hal etish orqali ta’lim tizimini yaxshilash va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish mumkin. Innovatsion yondashuvlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va samarali hamkorlik bu jarayonlarni tezlashtiradi, natijada Jizzax viloyatining barqaror va rivojlangan kelajagini ta’minlashga yordam beradi. Ta’lim va fan sohasidagi muvaffaqiyatlar, aholi farovonligini oshirishda va viloyatning iqtisodiy o‘sishida muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. R.Xudoyberganov, "Jizzax viloyatida ta’lim tizimini rivojlantirish". Jizzax: Jizzax davlat pedagogika instituti. 2019 yil. 30-50 betlar.
2. S.Kamalov, "Ta’lim va fan: muammolar va istiqbollar". Tashkent: O‘zbekiston milliy universiteti. 2020 yil. 45-60 betilar.
3. U.Saidov, "Oliy ta’lim muassasalari va ularning roli". Tashkent: Fan va texnologiya. 2021 yil. 115-130 betlar.

Bekov Sanjar Nigmandjanovich - Senior Lecturer at the Department of Digital Economics and Agrotechnologies University

INTEGRATING DEEP LEARNING AND MACROECONOMIC INDICATORS FOR ENHANCED CAR PRICE PREDICTION IN DYNAMIC MARKETS LEVERAGING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING FOR ACCURATE AND DYNAMIC CAR PRICE PREDICTION IN EVOLVING MARKETS

Аннотация. Ушбу тезис автомобиль бозорида нархларни прогноз қилиш учун сунъий интеллект ва машинани ўрганишдан фойдаланишни, хусусан, чуқур ўрганиш усуллари ва макроиқтисодий кўрсаткичларни ўзида мужассам этувчи моделдан фойдаланишни ўрганади. Модель транспорт воситасининг ёши, юрган масофаси, маркаси, иқтисодий шарт-шароит ва бошқа омилларни ўз ичига олган тўлиқ омиллар тўпламини кўриб чиқади, бу эса аниқлик ва ишончлиликни оширишга хизмат қилади. Шунингдек, соҳадаги асосий муаммолар ва келгусидаги ривожланиш истиқболлари ҳам муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: автомобил нархи, сунъий интеллект, машинани ўрганиш, чуқур ўрганиш, нархни прогноз қилиш, автомобиль бозори, Random Forest модели, макроиқтисодий маълумотлар.

Аннотация. Данная тезисная работа исследует использование искусственного интеллекта и машинного обучения, в частности, методов глубокого обучения и макроэкономических показателей, для прогнозирования цен на автомобили на автомобильном рынке. Модель учитывает широкий набор факторов, включая возраст транспортного средства, пробег, марку, экономические условия и другие влияния, для повышения точности и надежности прогноза. Также обсуждаются ключевые проблемы и перспективы развития в данной области.

Ключевые слова: цена автомобиля, искусственный интеллект, машинное обучение, глубокое обучение, прогнозирование цен, автомобильный рынок, модель случайного леса, макроэкономические данные.

Annotation. This thesis explores the use of artificial intelligence and machine learning, specifically incorporating deep learning techniques and macroeconomic indicators, to predict car prices in the automotive market. The model considers a comprehensive set of factors, including vehicle age, mileage, brand, economic

conditions, and other influences, to enhance accuracy and reliability. Key challenges and future development prospects in the field are also discussed.

Keywords: car price, artificial intelligence, machine learning, deep learning, price prediction, automotive market, Random Forest model, macroeconomic data.

This thesis presents an advanced approach to car price prediction by integrating deep learning techniques and macroeconomic indicators to achieve greater accuracy and reliability. The model analyzes a range of factors, including vehicle attributes such as age, mileage, brand, and broader economic conditions, to improve predictive precision.

Car valuation is essential in automotive markets, impacting sales, insurance, financing, and inventory management. Traditionally, valuation depends on expert judgment or rule-based models, which often lack adaptability in fluctuating markets. This research combines machine learning (ML) with deep learning and economic data to capture the dynamic factors affecting car prices. Attributes like brand, model, and vehicle age are complemented with macroeconomic trends, offering a comprehensive valuation model that reflects real-world complexities. By integrating these diverse data types, the model can respond more effectively to changes in market demands and economic shifts, providing stakeholders with robust price predictions.

Artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) have transformed the valuation process, leveraging vast datasets to reveal hidden patterns that human estimations might miss. This thesis presents a hybrid model combining traditional ML methods with deep learning to capture nuanced, non-linear relationships. It also introduces macroeconomic indicators, providing a holistic view of factors influencing car prices. This innovative combination of techniques allows for a dynamic valuation model that is adaptable to evolving market conditions, ensuring that car prices reflect both internal vehicle characteristics and external economic influences.

The hybrid model design includes a Random Forest Regressor as the foundational model, known for its capability to handle non-linear data relationships, particularly suited for varied vehicle characteristics. In addition, a Convolutional Neural Network (CNN) or Long Short-Term Memory (LSTM) network is employed to identify patterns across sequential historical price data. CNNs are advantageous for identifying patterns in data with hierarchical structures, while LSTM networks capture long-term dependencies, particularly useful for observing trends in prices affected by economic cycles.

To make the model more adaptive to external market conditions, macroeconomic indicators are incorporated as external features influencing car prices. Indicators like GDP growth, inflation rates, unemployment levels, and fuel prices provide economic context that affects consumer purchasing power and car demand. This broader view ensures that the model adapts to fluctuations in market demand, allowing stakeholders to make data-driven decisions even amid economic shifts. Integrating these indicators not only improves predictive accuracy but also makes the model versatile across different economic scenarios.

Data for this model is sourced from a blend of car-specific listings on

platforms such as OLX.uz and Avtoelon.uz, paired with economic data from national and global economic reports. Each listing includes key vehicle attributes such as age, mileage, make/model, and condition, while economic data provides insights into the broader market conditions. By using this rich dataset, the model generalizes effectively for both new and used cars across economic cycles, making it adaptable to changing automotive and economic trends.

To ensure consistency and quality, the following data preprocessing steps were implemented: Data cleaning addressed missing values by filling gaps with median values and removing outliers to prevent skewed predictions. Normalization and scaling aligned the scales of car-specific features (e.g., mileage, age) and economic indicators to maintain balanced feature influence. Feature engineering created new features, such as depreciation rates and inflation-adjusted prices, capturing temporal trends and regional differences. Encoding was applied using one-hot encoding for categorical variables (e.g., fuel type) and target encoding for complex categories (e.g., make/model), which streamlined data for efficient model training.

The model was trained using a hybrid approach, combining the Random Forest Regressor for handling complex relationships between various car-specific data points with deep learning models (CNN or LSTM) to capture temporal trends and seasonality in car prices. Hyperparameter tuning via Grid Search refined parameters like tree depth and learning rates, ensuring optimal accuracy. This process allowed fine-tuning of both models to capture subtle interactions and trends across the dataset.

The hybrid model was built in Python, using libraries such as pandas, scikit-learn, TensorFlow, and Keras. Data storage was managed by a relational database, while Matplotlib was used for visualization to provide clear insights into model performance. This approach harnessed both the interpretability of Random Forest and the pattern-recognition strength of deep learning, ensuring robust, actionable results.

The hybrid model was evaluated with cross-validation and early stopping to prevent overfitting. Compared to simpler ML methods, this model achieved a 20% improvement in prediction accuracy. The integration of economic data notably reduced errors, especially for high-mileage and older cars, where external economic factors impact pricing. These results validate the model’s effectiveness and its adaptability to market and economic changes.

This enhanced model provides car dealerships with a powerful pricing tool, promoting transparency and customer trust through data-driven valuations. Consumers benefit from accurate, consistent pricing, while insurers gain reliable assessments of car values for risk analysis. By incorporating economic indicators, the model is also suitable for long-term forecasting, making it a valuable resource for stakeholders across the automotive ecosystem.

Several challenges remain, including the computational demands of deep learning and the limited availability of data on rare car models. Future work could expand the range of economic indicators and explore advanced neural networks, such as Graph Neural Networks (GNNs) and Recurrent Neural Networks (RNNs), to capture complex trends. Additionally, developing a user-friendly dashboard interface could make the model accessible for broader industry use, enhancing its value as a forecasting tool.

This study demonstrates the potential of an AI-driven pricing model that incorporates deep learning and economic indicators to achieve accurate car valuations. The hybrid model adapts to changing market conditions, offering an advanced solution for dynamic car pricing. Future improvements could focus on real-time data integration and enhanced user interfaces, expanding its application across the automotive industry.

References:

1. Anand, R., Kumari, S., & Verma, R. (2023). Car Price Prediction using Machine Learning. *IEEE Conference on Innovative Technologies in Engineering and Science*, pp. 232-239.
2. Chauhan, P., Patel, M., & Desai, K. (2022). Used Car Price Prediction using Machine Learning: A Case Study. *IEEE Access*, 10, 67091-67100.
3. Li, X., Zhang, Y., & Wang, Q. (2021). Price Prediction of Used Cars Using Machine Learning. *Proceedings of the 2021 IEEE International Conference on Machine Learning Applications*, pp. 158-165.
4. Rao, N., & Krishnan, V. (2024). Navigating Car Price Predictions: Unveiling Machine Learning Insights. *IEEE Transactions on Artificial Intelligence and Automotive Science*, 17(3), 102-115.
5. Li, L., Wang, J., & Zhao, Y. (2023). *Prediction Method for Domestic Used Car Selling Prices Based on CNN-BiLSTM*. IEEE Transactions on Artificial Intelligence and Automotive Science.
6. Mehta, R., & Goyal, S. (2022). *Gold Price Prediction and Modelling using Deep Learning Techniques*. IEEE Access.
7. Zhao, T., & Liu, X. (2021). *Research on the UBI Car Insurance Rate Determination Model Based on the CNN and SVM Algorithms*. IEEE Transactions on Vehicular Technology.
8. Patel, N., & Shah, A. (2019). *An Ensemble Stock Predictor and Recommender System*. IEEE Transactions on Computational Social Systems, 6(4), 670-678.
9. Tarbiya jarayonida jismoniy mashqlarning samarali ta’sirini belgilay oladigan omillar**.**

I.B.Mattiyev - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Tillarni o‘qitish” kafedrasi professori, pedagogika fanlari doktori
+998932240076, ilhom_matiev@gmail.uz

TARBIYA JARAYONIDA JISMONIY MASHQLARNING SAMARALI TA’SIRINI BELGILAY OLADIGAN OMILLAR

Annotatsiya: Ushbu maqolada havoning o‘zgarishi organizmning issiq-sovuqqa, keskin o‘zgarishlarga tez moslashishi individning yoshligidan yo‘lga qo‘yishni samarasi, sog‘lom turmush tarsi, tarbiya jarayonida erishilgan chiniqishning samarasi, jismoniy tarbiya jarayonidan tashqaridagi insonning hayotiy faoliyatini tashkillovchi va jismoniy tarbiya jarayoni tarkibidagi vositalari, ma’naviy barkamol kadrlar tayyorlash masalalari borasida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: keskin o‘zgarishlar, quyosh vannasi, tez moslashishi, jismoniy mashqlar, erishilgan chiniqish, maxsus vosita, organik qismi, chayqalish, tebranish, me’yor, malaka, qiziqish, harakat.

Abstract: In this article, the change of weather is the effect of rapid adaptation of the body to hot and cold, sudden changes, healthy lifestyle, the effect of training achieved in the process of education, and physical education the means of the process, issues of morally competent personnel training were discussed.

Keywords: sudden changes, sunbathing, rapid adaptation, physical exercise, achieved training, special tool, organic part, flutter, vibration, standard, competence, interest, movement.

Аннотация: В данной статье смена погоды является следствием быстрой адаптации организма к жаре и холоду, резким переменам, здоровому образу жизни, эффекту тренировки, достигаемому в процессе воспитания, а физическое воспитание - средством процесса, вопросам обсуждались вопросы подготовки морально компетентных кадров.

Ключевые слова: внезапные изменения, солнечные ванны, быстрая адаптация, физические упражнения, достигнутая подготовка, специальный инструмент, органическая часть, трепетание, вибрация, стандарт, компетентность, интерес, движение.

Jismoniy mashqlarning me’yori, yuklanmaning umumiy miqdori, mashqning intensivligini e’tibordan chetda qoldirish tabiatni sog‘lomlashtiruvchi kuchlaridan foydalanishda salbiy natijalarga olib kelishini unutmasligimiz lozim. Shug‘ullanuvchilarga quyosh vannasi, suvda chiniqishning nazariy bilimlari va ulardan tizimli foydalanish, havoning o‘zgarishi organizmning issiq-sovuqqa, keskin o‘zgarishlarga tez moslashishi individning yoshligidan yo‘lga qo‘yishni samarasi katta. Har tomonlama chiniqtirish tabiat omillarini turli jismoniy mashqlarni bajarish bilan qo‘shib olib borilishi tashqi muhitning salbiy ta’sirlariga organizmning qarshilik ko‘rsata olish qobiliyatini yanada oshiradi. Jismoniy tarbiya jarayonida erishilgan chiniqishning samarasi “ko‘chuvchan” bo‘ladi, ya’ni u insonning boshqa faoliyati (asosan, mehnat, harbiy xizmat) da namoyon bo‘ladi va jismoniy tarbiyaning hayotiy-amaliyligini oshiradi. Qolaversa, ruhiy-irodaviy

hislatlarini ham kuchaytiradi. Ayniqsa, chayqalish, tebranish, me’yorsiz yuklamaga chidash, holatiga tez moslashishdek vazifalar oson hal bo‘ladi. Jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish mashg‘ulotlari inson hayotiy faoliyatining organik qismiga aylansagina jismoniy tarbiya tizimining sog‘lomlashtirilishiga yo‘naltirilgan prinsipini amalga oshirishning imkoni bo‘ladi. Boshqa tomondan, kerak bo‘lgan gigienik normalarga rioya qilinsagina jismoniy mashqlar kerak bo‘lgan samarasini beradi.

Jismoniy tarbiyaning maxsus vositasi hisoblanmasa ham gigenik omillar jismoniy tarbiyaning vazifasini to‘laqonli hal qilish uchun ahamiyat kasb etadi. Pedagogik jarayon qanchalik puxta tashkillanmasin, ovqatlanish, uyqu, kun tartibiga rioya qilinmasa, shuningdek, mashg‘ulotlar tibbiyot talablariga javob bermaydigan joy va jihozlar bilan o‘tkazilsa, ular albatta samarasiz bo‘ladi. Mana shuning uchun maktablardagi jismoniy tarbiya dasturlariga gigienaga oid bilimlar mazmunini ifodalovchi nazariy ma’lumotlar uchun mavzular tavsiya qilingan. Ular jismoniy tarbiya jarayonidan tashqaridagi insonning hayotiy faoliyatini tashkillovchi va jismoniy tarbiya jarayoni tarkibidagi vositalardir. Jismoniy mashqlarning ta’sirini belgilovchi omillar. Har xil jismoniy mashqlarning samarasi turli xil yoki turli xildagi jismoniy mashqlar bir xil tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishi amaliyotda isbotlangan. Demak, bu jismoniy mashqlar doimiy bir xil ta’sir xususiyatiga ega emasligining isbotidir. Tarbiya jarayonida jismoniy mashqlarning samarali ta’sirini belgilay oladigan omillarni bilish pedagogik jarayonni boshqarishni osonlashtiradi.

Bu omillar quyidagicha guruhlanadi:

1.O‘qituvchi va o‘quvchilarning shaxsiy tavsifi omili. Ta’lim jarayoni ikki tomonlama – o‘quvchilar o‘qiydi, o‘qituvchi o‘qitadi. Shuning uchun jismoniy mashqlarning ta’siri keng darajada kim o‘qitayotganligiga va kimlar o‘qiyotganligiga, axloqiy sifatlariga va iqtidori (intellekti) ga, jismoniy rivojlanganligiga va tayyorgarligi darajasiga, shuningdek, birlamchi bajara olish malakasi, qiziqishi, harakat faolligi hamda boshqalarga bog‘liq.

2.Ilmiy omillar - jismoniy tarbiyaning qonuniyatlari tomonidan anglanishi me’yorini xarakterlaydi. Jismoniy mashqlarning pedagogik, psixologik, fiziologik xususiyatlari qanchalik chuqur ishlab chiqilgan bo‘lsa, pedagogik vazifalarni hal qilish uchun ulardan shunchalik samarali foydalanish mumkin.

3.Metodik omillar – jismoniy mashqlardan foydalanishda amal qilinadigan juda keng qamrovdagi talablar guruhini umumlashtiradi. Jismoniy mashqni o‘qitish davomida yoki boshqa pedagogik vazifani hal qilish uchun qo‘llanayotgan uslubiyat (jismoniy qobiliyatni ochsin, o‘zlashtirishni osonlashtirsin) masalan, jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirishda qo‘yidagilar hisobga olinadi, birinchidan jismoniy mashqdan kutilayotgan samara, ya’ni bu mashq bilan qanday vazifalar (bilim berish, tarbiyalash, yoki sog‘lomlashtirish)ni hal qilish; ikkinchidan, jismoniy mashqni tuzilishi, statik yoki dinamik mashqmi, siklik, atsiklik harakatmi yoki boshqasimi; uchinchidan, mumkin bo‘lgan takrorlash uslubiyatlari (bo‘laklarga ajratib yoki mashqni to‘la bajarish bilan o‘rgatish maqsadga muvofiqmi, takrorlashlar oralig‘ida aktiv dam olishni qo‘llash kerakmi yoki passiv dam olishni ta’minlay oladimi va hokazolar). Jismoniy mashq bajargandan so‘ng organizmda maxsus funksional o‘zgarish vujudga keladi va u ma’lum vaqtgacha organizmda iz qoldiradi, saqlanib

turadi. Vujudga kelgan o‘zgarish ko‘rinishida mashqning ta’sir samarasi yanada boshqacharoq bo‘lishi mumkin.

Dastlabki va so‘ngi mashqda mashg‘ulot samaradorligi ortishi yoki pasayishi mumkin. Masalan, diqqat uchun mashqlar navbatidagi qiyin koordinatsiya talab qiluvchi harakatlarni bajarishni osonlashtirsa, dumbaloq oshish mashqlaridan so‘ng muvozanat saqlash mashqlarini o‘zlashtirish qiyinchiliklarga sabab bo‘lishi mumkin. Ta’sirning o‘z yoki kuchlilik darajasi o‘zining chuqurligi va davomiyligi, o‘quvchi holati uning jismoniy, aqliy tayyorgarligi va hokazolarga bog‘liq. Mashqlar ta’sirining kompleksini ishlab chiqish harakat faoliyatining asosiy ta’siri samarasini hisobga olishga imkoniyat yaratildi.

Tabiatni sog‘lomlashtiruvchi kuchlar:

Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini muvaffaqiyatli tashkil etish va o‘tkazish sharoiti. Tabiat kuchi kishilarning sog‘lig‘ini mustahkamlash, ish qobiliyatini oshirishning muhim vositavositasidir. Tabiatning kuchidan maxsus da’volash tadbirlari – havo, quyosh vannalarida cho‘milish sifatida foydalaniladi. Jismoniy mashqlar, sport o‘yinlari, xilma-xil mashqlarni bajarish tabiatning sog‘lomlashtirish omillariga chiniqtiruvchi ta’sirini kuchaytiradi. Gigienik omillar, gigienik faktor, mehnat, dam olish, ovqatlanish, tevarak-atrofdagi muhit shaxsiy va ijtimoiy gigienasi.

Gimnastika-Turizm. Jismoniy mashqlarning paydo bo‘lishida moddiy hayot sharoitlari dastavval mehnat faoliyatini hal qiluvchi rol o‘ynagan. Jismoniy mashqlarni bajarish jarayonida gigienik qoidalari va normalariga rioya qilish. I.M.Sechenovning ta’biricha erkin harakatlar, aql va iroda bilan boshqariladigan, harakatlar inson tomonidan hayotiy sharoitlar va tarbiya ta’sirida o‘rganilgan gigienik sharoitlarni ta’minlashda moddiy-texnik bazasi, sport jihozlari, inventor va kiyim-kechak qanday ahvolda ekanligi katta ahamiyatga ega.

Sog‘lomlashtirish omillarida jismoniy barkamol-avlod tarbiyasi va uning kamoloti, barqaror turmush tarzi madaniyati orqali yo‘lga qo‘yiladi. Unga asosiy mezon bo‘lib, individning salomatlik darajasi olinadi. Sog‘lomlik, salomatlik esa inson jismining kamolotiga borib taqaladi va uning tamal-toshini qo‘yish biologik yoshining ilk davridan amalga oshiriladi. Ulug‘ maqsadlarga erishish, farovon turmush, inson zotiga munosib hayot barpo etish, avvalo mavjud jamiyat a’zolari – komillikka intilayotgan kelajagimiz, yosh avlodga bog‘liq. Sog‘lom turmush, faol optimal faolligi o‘zining nazariy asoslariga ega, lekin bu muammo hozirgi kungacha to‘liq o‘rganilmagan. Umumiy va maxsus adabiyotlarning tahlili va mustaqilligimizdan keyingi davrida o‘tkazilgan ilmiy tadqiqotlarning tahliliy natijalari mavzu bo‘yicha fundamental tadqiqotlar o‘tkazish lozimligini ko‘rsatmoqda. Jismoniy madaniyat tarkibidagi sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlarining nazariy va amaliy asoslariga oid bilimlar, amaliy malakalar jamiyat a’zosini sog‘lom turmush tarzi jismoniy madaniyatiga egaligidan dalolat berishi jismoniy madaniyatga egalilikning belgisi ekanligi isbotlangan. Mustaqilligimizgacha bo‘lgan davrda jismoniy madaniyat va sportni kundalik turmush tarziga singdirish maqsadida qator yillar davomida davlat dasturlari, ko‘rsatmalari, farmoyishlar chiqarilgan bo‘lishiga qaramay bu siyosat o‘zining natijasini bermadi. Bunga sabab qilib individni, a’zosining ongini “kasal bo‘lsang davlat o‘zi qaraydi” yoki

“sog‘ligim faqat meni ishim emas” deb tashqaridan bo‘ladigan yordamga tayanish, boqimandalikni jamiyat hayotida keng o‘rin olganligini mahsuli deb qarasak to‘g‘ri bo‘ladi. Mamlakatimizda iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma’naviy jihatdan asoslangan o‘ziga xos, mos turmush tarzi madaniyati tarkib topmoqda. Bu madaniyatning tarkibiy qismi turli xildagi mashg‘ulotlar bilan bog‘liq. Bunday taraqqiyotni belgilovchi muhim omil sog‘lom madaniy hayot, uning tarkibidagi millat salomatligidir. Boylik sanalgan salomatlikni saqlashda sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlarini ahamiyati beqiyos.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 20.12.2020.www.president.uz.
2. Маттиев, И. Б. (2022). ТАДҚИҚОТНИНГ АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАРИНИНГ КАТЕГОРИК МАЪНОСИ СОҒЛИҚ, СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ, СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИГА БЎЛГАН ҲАЁТ ЭҲТИЁЖИ: Маттиев Илҳом Бегматдулобович Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти “Тилларни ўқитиш” кафедраси катта ўқитувчиси (PhD), доцент. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (12/2), 223-226.
3. Кажен, С.Ж.У. Формирование основ здорового образа жизни у учащихся в рамках урочной и неурочной деятельности по физической культуре // Молодой ученый. 2016. № 11 (115).
4. Маттиев И. Б. (2016). Некоторые направления государственной политики здоровьесбережения как педагогический фактор формирования здорового поколения. Бюллетень науки и практики, (10 (11)), 358-363.
5. Маттьев И. Б. (2022). Социально-педагогическая необходимость развития здравоохранения для студентов. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(4), 300-304.
6. Маттиев И. Б. (2019). САЛОМАТЛИКНИ АСРАШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ДОЛЗАРБЛИК САБАБЛАРИ ВА ОМИЛЛАРИ. Интернаука, (14-2), 56-58.
7. Маттиев И. (2017). Саломатликни асрашга йўналтирилган технологиялар: ўқитувчилар компетенцияси масалалари. вестник каракалпакского государственного университета имени бердаха, 35(2), 61-64.

I.B.Mattiyev - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Tillarni o‘qitish” kafedrasi professori, pedagogika fanlari doktori
+998932240076, ilhom_matiev@gmail.uz

SOG‘LOMLASHTIRISH MASHG‘ULOTLARINING VOSITALARI VA ULARDAN FOYDALANISH NAZARIYASI

Annotatsiya: Ushbu maqolada faoliyat uchun zaruriy biologik quvvatni yuzaga keltirish va ulardan aqliy, jismoniy mehnat jarayonida foydalanish, sog‘lom turmush tarzi jismoniy madaniyati va uning mashg‘ulotlari, ularning asosiy sport mashg‘ulotlari o‘zining munosib jihatlari bilan barkamol avlod tarbiyasini amalga oshirish, kasalliklarga yo‘liqmay tashqi muhitning zararli, noxush oqibatlariga qarshi tura olish masalalari borasida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: jismoniy madaniyat, ilmiy-nazariy ta’riflar, sog‘lomlashtirish, ustuvor yo‘nalish, sog‘lom turmush tarzi, biologik quvvat, oqibatlariga qarshi, ishlab chiqarish korxonasi, inson organizmi, funksional holat.

Abstract: In this article, the creation of the necessary biological energy for activity and their use in the process of mental and physical work, the physical culture of a healthy lifestyle and its activities, their main sports activities, the education of a well-rounded generation with its merits, prevention of diseases issues of being able to resist the harmful and unpleasant consequences of the external environment were discussed.

Keywords: physical culture, scientific-theoretical definitions, health improvement, priority direction, healthy lifestyle, biological power, against consequences, production enterprise, human organism, functional state.

Аннотация: В данной статье рассматриваются создание необходимой биологической энергии для деятельности и использование ее в процессе умственного и физического труда, физическая культура здорового образа жизни и ее деятельности, их основные спортивные занятия, воспитание всесторонне развитого поколения с обсуждались ее достоинства, профилактика заболеваний, вопросы способности противостоять вредным и неприятным последствиям внешней среды.

Ключевые слова: физическая культура, научно-теоретические определения, оздоровление, приоритетное направление, здоровый образ жизни, биологическая сила, борьба с последствиями, производственное предприятие, организм человека, функциональное состояние.

Bugungi kunda texnik vositalarning shiddat bilan rivojlanib borishi, yuksalishga sabab bo‘layotgan bo‘lsa, boshqa tarafdan kam harakatchanlik va kam harakatchanlikdan kelib chiqadigan ko‘plab kasalliklarni ko‘payib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Sog‘lomlashtish mashg‘ulotlari o‘zining mazmun mohiyati bilan bog‘liq sog‘lom turmush tarzi jismoniy madaniyati tarkibida vosita tarzida munosib o‘ringa ega bo‘lib, jamiyat a’zolarini organizmini kundalik hayotiy faoliyatiga tayyorlash, shu faoliyat uchun zaruriy biologik quvvatni yuzaga keltirish va ulardan aqliy, jismoniy mehnat jarayonida foydalanishni nazarda tutadi. Bu mashg‘ulotlar inson

hayotiy faoliyati davomidagi maqsadli mashg‘ulotlardan farqlanadi. Shuning uchun sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlarining vositalari va ulardan foydalanish nazariyasi va ularni amaliyotda qo‘llaydigan vositalarni turkumlash, tizimga solish va amalyotga tavsiya etish muhim. Barqaror turmush tarzi madaniyatini sog‘lom asosga qurish fenomeni antik davrdan to shu kungacha turli mazmundagi ilmiy-nazariy ta’riflari va talqinlariga ega. Uni hozirgi kundagi ta’rifining tarkibiy qismida sog‘lom turmush tarzi jismoniy madaniyati va uning mashg‘ulotlari, ularning asosiy sport mashg‘ulotlari o‘zining munosib jihatlari bilan barkamol avlod tarbiyasini amalga oshirishda etakchi vositalaridan biri sifatida xizmat qilmoqda.

Jamiyatimizning salomatligi, uzoq umr ko‘rishi uning jismoniy a’zolarining yuqori ishchanlikda faoliyat ko‘rsatishi uning organizmini mashqlanganligi bilan bog‘liq. Mashqlanish darajasi esa jamiyat a’zosi o‘zi uchun dinamik striativga aylantirgan sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlari jarayoni bilan bog‘liq va bu muammo mustaqillik yillarida o‘zining muhimligi bilan davlatimiz rahbariyati va hukumatimiz siyosatida ustuvor yo‘nalish bo‘lib qolaveradi. Rivojlangan mamlakatlardagi kasal bo‘lmagan, sog‘lig‘ini bir maromda uzoq ushlay olgan kasb egasiga ishlab chiqarish korxonasi qo‘shimcha moddiy rag‘batlantirishlar qilishi haqidagi matbuot, radio, televideniyalarning axborotlari biz “boqimandalar”da boshqacharoq tushunchalarni yuzaga keltirgan. Chunki yuqori malakali ishchi, kasb egasini vaqtincha mehnat faoliyatini to‘xtatishidan ish beruvchi mahsulot sifatini buzilishidan yuzaga keladigan moliyaviy ziyon ko‘rinishi uni qoniqtirmagan. Chunki kasallangan yuqori malakali ishchiga nisbatan malakasizrog‘i bilan almashtirishga to‘g‘ri kelgan. Shunga ko‘ra salomatligini uzoq vaqt bir maromda ushlash rag‘batlantirilgan. Bunday natijaga erishish rivojlangan mamlakatlardagi STT jismoniy madaniyat tarkibidagi sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlarini har bir individ uchun odatga aylanish darajasiga borib etganligidir. Biz qo‘l urgan mavzu aynan shu muommo – inson organizmini uzoq umri davomida egalik qilishi lozim bo‘lgan salomatligini bir maromda, kasalliklarga yo‘liqmay tashqi muhitning zararli, noxush oqibatlariga qarshi tura olishi, uning jismonan immunitetini oshirishni vosita va metodlarini o‘z ichiga olgan “Sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlarining nazariy asoslari” bilan bog‘liq. Shug‘ullanuvchining funksional holatini lozim bo‘lgan darajada, vositalarning mazmuni, mashg‘ulotlaridagi mashqlanish vositalarining shakllari, tashkillashtirish uslubiyoti, shuningdek, ularning umumiy qoida va qonuniyatlariga oid hamda mashg‘ulotlarning strukturasi va nazariy bilimlari hozirgi kungacha tizimga solinmagan. Undan har kim o‘zicha ilmiy asossiz foydalanadi. Oqibati ko‘p o‘tmay shug‘ullanishni foydasiz degan xulosa bilan mashqlanishni to‘xtatadi.

Aslida, mazkur tadqiqotlarning har biri sog‘lom turmush tafakkuri tushunchasining u yoki bu qirrasini chuqur o‘rganishga bag‘ishlangan bo‘lib, sog‘lom tafakkur va sog‘lom turmush istilohi va tushunchalarining pedagogik ahamiyatini anglash uchun xizmat qiladi. Chunki mazkur tadqiqotlar sog‘lom tafakkur tushunchalarining zamonaviy pedagogik mazmunini atroflicha anglash uchun zarur ilmiy shart – sharoitni, ya’ni, uning bazasini yaratib beradi.

Harakatlanishning vositalaridan ahamiyat, foydasi va uni mazasiga tushunganlaridan biri mashhur matematik Gauss yoki undan ham mashhur tibbiy

sinovchi Germon Gelm Goli faqat yurish, oddiy qadamlab, ma’lum sur’atda yurish mashqi haqida: “yalt etgan, to‘satdan paydo bo‘lgan fikr” har doim kutilmaganda, albatta yozuv stolida emas, miya charchab, jisman horiganda emas, jismonan bardamlik, kayfiyat ko‘tarinkiligi yuqori bo‘lgan paytda yuzaga keladi. Ayniqsa, (“yalt” etish, to‘satdan, “chaqmoq”dek paydo bo‘lish) quyosh porlab, ko‘m-ko‘k tog‘ manzarasi qalbni oshufta qilib, asta-sekin tog‘ bag‘irlab yuqoriga ko‘tarilayotgan paytingizda yuzaga keladi” deb yozadi. Jan – Jak Russo esa “Yurish fikrimni ma’lum darajada ilhomlantiradi, vujudimga ko‘tarinkilik beradi. Tinch bo‘lsam, aytarli fikrlayolmayman, mening tanam harakatda bo‘lishi shart, shundagina aqlim ham harakatlana boshlaydi” deb mashqlanish haqida fikr bildirgan. Kasbi adabiyotchi, shoir, yozuvchi Geni Gyote: “Fikrlash sohasidagi barcha eng qimmatli, uni ifodalashning yanada oliyjanob usullari menga piyoda yurayotganimda keladi” degan. A.S.Pushkin Sarskoe selodan – Peterburggacha kamida 30 verst piyoda yurgan. YUrish mashqi STT mashg‘uloti vositasi sifatida moddiy ne’mat talab qilmaydigan, bebaho, hech narsaga alishinmaydigan sog‘lom turmush tarzi jismoniy madaniyatning eng qulay vositasi sifatida hozirgi kungacha qaralgan va bo‘ndan keyin ham unga eng oddiy vosita deb qaraladi. Albatta, sport formasini kiyib yurish shart emas, har kunlik kiyim bilan yursa ham bo‘ladi. Fransuz yozuvchisi Jorj Simenom “Men qaerda bo‘lishimdan qat’iy nazar, juda ko‘p yuraman, mening ijodiy jarayonim yurish paytidagi issiq, sovuq, loy, tuman va hokazolarni hidlash, his qilish orqali eshitish, uzoq – yuluq gaplarni ilg‘ab qolish, biroz bo‘lsa ham ilg‘ab qolingan ohanglarda obrazim yuzini, ko‘zim oldida jilvalantiraman, to‘ldiraman” degan. Qalb uchun, yorqin ijodiy aql uchun – tetik maromli (bir xil sur’atda), hormay yurish paytida a’lo darajada fikrlanadi.

Sog‘lom turmush tarzi jismoniy madaniyatining oddiygina, eng sodda harakat akti “yurish” mashqi eng oddiy sport mashg‘uloti vositasi ekanligi va u haqida ancha ijobiy fikrlar mavjudligi, jismining kamoloti uchun qo‘yilgan talablar, uni qondirish borasida ulug‘ bobolarimiz, sharq allomalari, fozil-u – fuzalolarning aytganlari va bajarganlari to‘g‘risida alohida to‘plamlar yozish mumkin. Sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlari, ularning vositalari, uslubiyotlariga oid adabiyotlar, asosli ilmiy- tadqiqotlarni esa nazariy tahlilimiz davomida uchratmadik. Eng oddiy, regional xususiyatlarimizni hisobga olib foydalanishimiz mumkin bo‘lgan vositalarni qo‘llash orqali o‘tkaziladigan sport mashg‘ulotlarini tashkillashtirishning fundamental nazariy asoslari yaratilmagan. Jismoniy tarbiya o‘z ichida 2 ta asosiy funksiyani o‘z ichiga oladi: turli toifadagi aholining salomatligini mustahkamlash, ularning jamiyat ishlab chiqaruvida har tomonlama qatnashuvi maqsadida va gipokineziya va gipodinamiya kategoriyasidagi odamlarni faol harakatga boshlashdir. Jismoniy mashqlar insonni nafaqat jismoniy holatiga ta’sir qiladi, balki u yana ruhiy xususiyatlarni mukammallashtiradi, ruhiy jarayonlarni boshqarishni yaxshilaydi, insonni xarakterini mustahkamlaydi. Bu mashqlar jismoniy va ruhiy faoliyatni yakka kurashning bir holatini namoyon etadi. Jismoniy mashqlarni bajarish vaqtida insonlar o‘z tabiatini “o‘zlashtiradi”. Jismoniy tarbiyada sosial va biologik faktorlar o‘zaro aloqada bo‘ladi. U jismoniy sifatlarni takomillashtirish bilan chegaralanmay, balki dunyoqarashni, inson sinfiy ongini takomillashtiradi. Jismoniy tarbiyaning vazifasi reja bilan va takomillashtirilgan

boshqaruvni biologik va sosial dialektik o‘zaro bog‘liqlikni shaxsning hamma tomonlama rivojlanishiga ta’sir etishdir. Muntazam sport faoliyatida intilish, ob’ektiv sosial zaruriyat va individual talabning yaqqol namoyon bo‘lgan yakka kurashidir, lekin sport faoliyatiga talab, biologik emas, balki sosial zaruriyatiga asoslangan. Jismoniy tarbiyaning kelib chiqishi, pedagogik yo‘nalishga asoslanib, insonlarni mehnat va keyinchalik harbiy ishga tayyorlashga talabi bilan bog‘liq bo‘ladi. Jismoniy tarbiyaning pedagogik asosi, umumiy ko‘rinishi pedagogik ta’sirni mazmunini aholining turli kontinenti, shu jumladan o‘quvchi va talabalarni shakl, vosita, usullar optimizatsiyasi bilan namoyon etiladi. Ko‘p sonli tekshiruv ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, jismoniy tarbiya bilan muntazam shug‘ullanish birinchi navbatda qon aylanish a’zolariga yaxshi ta’sir qiladi, lekin yoshga bog‘liq o‘zgarishlarni tormozlaydi. Jismoniy faollik organizmdan yog‘ va uglevodlarni utilizatsiyasiga sabab bo‘ladi, bunda ATF sintezda qatnashuvchi energiya ajralib chiqadi (energiya saqlashni qonuni realizatsiyasi). Tirik sistema bu - o‘z strukturasi va faoliyatini ta’minlash uchun oziq yo‘qligi ishlatadigan, energetik mashinadir. Tirik sistemani farqlovchi asosiy belgilardan - ko‘payish, moslashuv (adabtasiya) va energiya oqimi yoki modda almashinuvi regulyasiyalash energetik sistemaning faoliyati (modda alamshinuvi) ga bog‘liq.

Jismoniy yuklamalarda kuzatilgan a’zolar giperfunksiyasi, shu a’zolar xujayralarida nuklein kislotalar va oqsillarning sintezi faollashadi. Muntazam mashqlar sharoitida xujayra genetik apparatining funksional holati oshishi organizimning fiziologik funksiyalari plastik mutanosiblikni amalga oshirish ro‘y beradi. Muskul faolligi shunchalik chuqur ta’sir etishi mumkinki, bunda genetik apparat va oqsil biosintezi faoliyatini o‘zgartirishi mumkin. Bunday xulosalarga asos bo‘lib tibbiy genetika sohasidagi tekshiruvlarning natijalari xizmat qiladi, ularda genetik “yuk” muommolari bilan birga genetik dasturning yanada muhim tomoni - odam sog‘lig‘ini yuqori darajasini ta’minlovchi normal allerlarning to‘liq ta’siri aniqlandi. Hozirgi zamonda bolalar va o‘smirlar rivojlanishining muhim xususiyatlaridan biri, organizmning tashqi omillarga nisbatan yuqori ta’sirchanligi va moslashuvchanligi bo‘lib, bular natijasida qulay tashqi shart-sharoitda hamda, oqilona majmuali ta’lim-tarbiya olib borilganida, umumiy jismoniy rivojlanish va salomatlikning yaxshilanishi, ruhiy (psixik) takomillashuvi yuz beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 20.12.2020.www.president.uz.

2. Маттиев, И. Б. (2022). ТАДҚИҚОТНИНГ АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАРИНИНГ КАТЕГОРИК МАЪНОСИ СОҒЛИҚ, СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ, СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИГА БЎЛГАН ҲАЁТ ЭҲТИЁЖИ: Маттиев Илҳом Бегматдулобович Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти “Тилларни ўқитиш” кафедраси катта ўқитувчиси (PhD),

доцент. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (12/2), 223-226.

3. Кажен, С.Ж.У. Формирование основ здорового образа жизни у учащихся в рамках урочной и неурочной деятельности по физической культуре // Молодой ученый. 2016. № 11 (115).

4. Маттиев И. Б. (2016). Некоторые направления государственной политики здоровьесбережения как педагогический фактор формирования здорового поколения. Бюллетень науки и практики, (10 (11)), 358-363.

5. Маттьев И. Б. (2022). Социально-педагогическая необходимость развития здравоохранения для студентов. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(4), 300-304.

Nasriddinova Dildora Shukrullayevna - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti magistranti

OLIY TA’LIM SEKTORIDA ISTE’MOLCHILARNING XULQI BO‘YICHA MARKETING TA’LIMLARI

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot institutlarga bo‘lajak talabalarning afzalliklari, motivatsiyasi va qaror qabul qilish jarayonlarini tushunish va moslashtirishga yordam beradigan qimmatli marketing tushunchalarini taqdim etish uchun oliy ta’lim sektoridagi iste’molchilarning xatti-harakatlarini o‘rganadi. So‘rovlar va fokus-guruhlarni o‘z ichiga olgan aralash usullardan foydalangan holda, tadqiqot dasturlar takliflari, obro‘si, arzonligi va martaba istiqbollari kabi talabalar tanloviga ta’sir qiluvchi asosiy omillarni aniqlaydi. Bundan tashqari, tadqiqot raqamli marketing, ijtimoiy media ishtiroki va shaxsiylashtirilgan aloqa strategiyalari talabalarni idrok etish va ro‘yxatga olish qarorlariga qanday ta’sir qilishini o‘rganadi. Topilmalar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak talabalarning xulq-atvorini tushunish ularning taxminlari va qadriyatlariga mos keladigan samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish uchun juda muhimdir. Ushbu tadqiqot oliy ta’lim muassasalarining raqobatbardoshligi va jozibadorligini oshirishda ma’lumotlarga asoslangan marketing yondashuvlarining muhimligini ta’kidlaydigan bilimlar to‘plamini oshirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: iste’molchi xatti-harakati, oliy ta’lim bozori, marketing strategiyalari, talabalar qarorlarini qabul qilish, raqamli marketing, ro‘yxatga olish omillari, ta’lim xizmatlari.

Oliy ta’lim sektori so‘nggi o‘n yilliklarda globallashuv, texnologik taraqqiyot va talabalar demografiyasining o‘zgarishi tufayli chuqur o‘zgarishlarga guvoh bo‘ldi. Ushbu o‘zgarishlar institutlar o‘rtasidagi raqobatni kuchaytirdi va talabalarni jalb qilish va saqlab qolish uchun murakkab marketing strategiyalariga ehtiyoj tug‘dirdi. Ushbu sektordagi iste’molchilarning xulq-atvorini tushunish o‘zlarini farqlashga va talabalarning o‘zgaruvchan umidlarini qondirishga intilayotgan oliy

ta’lim muassasalari uchun juda muhimdir. An’anaviy bozorlardan farqli o‘laroq, iste’molchilarning xohish-istaklari aniq xarajat-foyda tahlillari orqali shakllantirilishi mumkin, oliy ta’limda qaror qabul qilish jarayoniga qabul qilingan akademik sifat, martaba imkoniyatlari, moliyaviy natijalar va shaxsiy intilishlar kabi murakkab omillar ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda oliy ta’limdagi iste’molchilarning xulq-atvoriga raqamli axborot manbalari, masalan, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn sharhlar va ta’lim platformalari tobora ko‘proq ta’sir ko‘rsatmoqda. Bo‘lajak talabalar endi katta hajmdagi ma’lumotlarga ega bo‘lishadi va o‘z tanlovlarini boshqarish uchun ko‘p jihatdan tengdoshlarning sharhlari va raqamli o‘zaro ta’sirlarga tayanadilar. Ushbu siljish institutlarning raqamli marketing va onlayn jalb qilish talabalarning idrokiga va oxir-oqibat, ularning ro‘yxatga olish qarorlariga qanday ta’sir qilishini tushunish zarurligini ta’kidlaydi.

Ushbu maqola oliy ta’lim sektoridagi asosiy iste’molchilar xatti-harakatlarini o‘rganish, talabalar tanloviga ta’sir qiluvchi omillar haqida tushuncha berish va turli marketing yondashuvlarining samaradorligini o‘rganishga qaratilgan. Ushbu omillarni tahlil qilib, tadqiqot maqsadli va samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish uchun oliy ta’lim muassasalari uchun qimmatli fikrlarni qo‘shishga intiladi. Ma’lumotlarga asoslangan yondashuv orqali ushbu tadqiqot marketing harakatlari tez rivojlanayotgan ta’lim landshaftida institutsional raqobatbardoshlikni oshirib, talabalarning ehtiyojlari va umidlariga qanchalik yaqinroq mos kelishi mumkinligini o‘rganadi.

Adabiyot manbalarini haqida umumiy ma’lumot; Adabiyot sharhi

Oliy ta’lim sektoridagi iste’molchilarning xulq-atvorini tushunishga butun dunyoda katta e’tibor qaratildi, talabalarning tanlovi, idroki va qoniqishiga turtki bo‘lgan omillarni ochib berishga bag‘ishlangan tadqiqotlar ko‘paymoqda. So‘nggi yillarda O‘zbekiston olimlari ham bu sohaga o‘z hissalarini qo‘shib, o‘zbek ta’lim kontekstiga xos qimmatli fikrlarni qo‘shdilar. Ularning ishlari mintaqaviy ta’sirlarni va ta’lim iste’molchiligidagi kengroq global tendentsiyalarni aks ettirib, o‘zbek talabalari va ularning oilalarining afzalliklarini shakllantirishda madaniy, iqtisodiy va institutsional omillarning rolini ta’kidlaydi.

Akramov (2022) va Ismoilova (2023) kabi o‘zbek olimlari talabalarning oliy ma’lumotga ega bo‘lish qarorlariga arzon narxlar va idrok etilgan martaba istiqbollarining ta’sirini o‘rganishgan. Ularning tadqiqotlari shuni ta’kidlaydiki, moliyaviy jihatlar, jumladan, o‘quv to‘lovlari va mavjud stipendiyalar O‘zbekistonda bo‘lajak talabalar uchun tanlagan asosiy omil bo‘lib, xarajat omillarining ta’siri bo‘yicha global xulosalarga mos keladi. Ismoilovaning tadqiqoti shuni ko‘rsatadiki, davlat universitetlari uchun o‘qishni kamaytirishga qaratilgan hukumat tashabbuslari, xususan, STEM yo‘nalishlari bo‘yicha qabulga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Ushbu siljish daromadlar nomutanosibligi ta’lim olish imkoniyatini cheklashi mumkin bo‘lgan bozorlarda mavjud ta’lim muhim ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlaydi.

Bundan tashqari, Karimov va Shavkatov (2021) institutsional obro‘-e’tibor va dastur ixtisoslashuvining roli haqida tushuncha beradi. Ularning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistondagi talabalar universitetlarni akademik obro‘ga, dastur

sifatiga va ishga joylashish natijalariga qarab baholaydilar. Ushbu topilmalar global tadqiqotlarga mos keladi, bu bo‘lajak talabalar o‘zlarining ta’lim tanlovlarini martaba imkoniyatlari bilan moslashtirishni qadrlashlarini ko‘rsatadi. Biroq Karimov va Shavkatov alohida tendentsiyani ham qayd etishadi: o‘zbek talabalari xalqaro ta’limga bo‘lgan qiziqish ortishiga qaramay, madaniy tanishlik va barqarorlik tufayli mahalliy ta’lim muassasalarini birinchi o‘ringa qo‘yishadi.

Raqamli marketing va kommunikatsiya nuqtai nazaridan Nazarova (2023) kabi O‘zbekistonlik tadqiqotchilar oliy ta’lim marketingida ijtimoiy media va raqamli targ‘ibotning rolini o‘rganishdi. Nazarovaning ishi shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston universitetlari shaxsiylashtirilgan muloqot va interaktiv kontentga e’tibor qaratgan holda bo‘lajak talabalar bilan muloqot qilish uchun raqamli platformalardan izchil foydalanmoqda. Biroq, uning tadqiqoti shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston institutlarining raqamli mavjudligi hali ham rivojlangan davlatlardagi institutlardan orqada qolmoqda, bu esa texnologiyani yaxshi biladigan talabalarni jalb qilishda ularning raqobatbardoshligiga ta’sir qilishi mumkin. Iste’molchilarni jalb qilishdagi raqamli siljish talabalar qarorlariga ta’sir qilishda raqamli marketing muhimligini ta’kidlaydigan xalqaro topilmalar bilan mos keladi.

Tadqiqotlar tahlili va natijalari

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi talabalarning tanloviga va turli marketing strategiyalarining samaradorligiga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash uchun oliy ta’lim sektoridagi iste’molchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilish edi. Ma’lumotlar to‘plangan

Xulosa

Ushbu tadqiqot talabalarning qaror qabul qilish jarayonlarini shakllantiradigan moliyaviy, obro‘ga, martabaga yo‘naltirilgan, raqamli va shaxsiylashtirilgan o‘lchovlarga e’tibor qaratgan holda O‘zbekiston oliy ta’lim sektoridagi iste’molchilarning xulq-atvoriga ta’sir etuvchi asosiy omillarni o‘rgandi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, arzon narxlar, institutsional obro‘, martaba natijalari, raqamli jalb qilish va shaxsiylashtirilgan muloqot bo‘lajak talabalarni jalb qilishda juda ta’sir qiladi. Bu omillar birgalikda talabalarning nafaqat mfgvboliyaviy muammolarini hal qiladigan, balki ularning akademik, martaba va ijtimoiy umidlari bilan mos keladigan yaxlit marketing strategiyasini qabul qilish muhimligini ta’kidlaydi. Raqobat kuchayib borayotgan va raqamlashtirilgan ta’lim landshaftida ushbu drayverlarni tushunish o‘zlarini farqlash va talabalarni samarali jalb qilish va saqlab qolishni maqsad qilgan muassasalar uchun juda muhimdir.

Tavsiyalar

1. Moliyaviy imkoniyatlarni oshirish

O‘zbekistondagi oliy ta’lim muassasalari (OTM) stipendiya dasturlarini kengaytirish, moslashuvchan to‘lov rejalarini taklif qilish va to‘lovni bo‘lib-bo‘lib to‘lash imkoniyatlarini yaratishni ko‘rib chiqishlari kerak. Ushbu chora-tadbirlar ta’limni yanada qulayroq qilish va talabalarning keng qismini jalb qilishi mumkin. Siyosatchilar grantlar yoki subsidiyalar orqali moliyaviy yordam dasturlarini rag‘batlantirish orqali institutlarni qo‘llab-quvvatlashlari mumkin.

2. Institutsional obro‘ va sifatni ta’minlashni mustahkamlash

Raqobatbardosh ustunlikka erishish uchun OTMlar malakali professor-

o‘qituvchilarni yo‘llash, o‘quv dasturlarini muntazam yangilash va tegishli akkreditatsiyalarni olish orqali o‘zlarining akademik sifatini oshirishga e’tibor qaratishlari kerak. Fakultet yutuqlari, talabalar muvaffaqiyati hikoyalari va marketing materiallarida sanoat hamkorliklari institutsional obro‘sini yanada oshirishi va sifatli ta’limga ustuvor ahamiyat beradigan talabalarni jalb qilishi mumkin.

3. O‘quv dasturlarini mehnat bozori talablariga muvofiqlashtirish

Mansab istiqbollarining ahamiyati ishga yo‘naltirilgan ta’lim dasturlariga bo‘lgan ehtiyojni ta’kidlaydi. Ta’lim muassasalari talabalarning ish bilan ta’minlanishini oshiradigan amaliyot, murabbiylik dasturlari va kasbga oid maslahat xizmatlarini yo‘lga qo‘yish orqali sanoat bilan aloqalarni mustahkamlashi kerak. Mahalliy va xalqaro kompaniyalar bilan hamkorlikdagi dasturlar o‘quv rejalarining bozor ehtiyojlariga mos bo‘lishini ta’minlashi va natijada bitiruvchilarning ishga joylashish darajasini oshirishi mumkin.

4. Raqamli marketing va ijtimoiy media mavjudligiga sarmoya kiriting

OTMlar faol, jozibali ijtimoiy media mavjudligini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash uchun resurslarni ajratishi kerak. Samarali strategiyalar interaktiv kontent yaratish, virtual kampus sayohatlarini o‘tkazish, talabalarning guvohliklarini almashish va so‘rovlarga zudlik bilan javob berishni o‘z ichiga oladi. Xodimlarni ijtimoiy media bilan shug‘ullanish va raqamli marketingning ilg‘or amaliyotlari bo‘yicha o‘qitish, ayniqsa raqamli texnologiyalarni yaxshi biladigan talabalar orasida kirish va ishonchlilikni oshiradi.

5. Shaxsiylashtirilgan muloqot strategiyalarini qabul qiling

Moslashtirilgan elektron pochta xabarlari, yakkama-yakka virtual maslahatlar va keyingi xabarlar kabi shaxsiylashtirilgan muloqotlar ishtirok etish va konvertatsiya tezligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish (CRM) tizimlariga sarmoya kiritib, muassasalar bo‘lajak talabalarning qiziqishlarini yaxshiroq kuzatib borishlari va ko‘proq maqsadli, shaxsiylashtirilgan muloqotni taklif qilishlari mumkin. Bunday yondashuv tegishlilik tuyg‘usini kuchaytiradi va o‘quvchilarning ro‘yxatga olish qarorlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

6. Doimiy takomillashtirish uchun muntazam bozor tadqiqotlarini o‘tkazish

Oliy ta’lim bozori dinamik bo‘lganligi sababli, institutlar talabalarning o‘zgaruvchan afzalliklari va bozor tendentsiyalariga moslashish uchun muntazam tadqiqotlar olib borishlari kerak. Davriy so‘rovlar, fokus-guruhlar va sanoat tahlillari natijasida olingan ma’lumotlar institutlarga o‘zlarining marketing strategiyalarini takomillashtirishga imkon beradi va ular talabalar ehtiyojlariga mos va javob beradi.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish orqali O‘zbekistondagi oliy ta’lim muassasalari bo‘lajak talabalar ehtiyojlariga javob beradigan yanada jozibador va sezgir ta’lim muhitini yaratishi mumkin. Bu strategiyalar nafaqat o‘qishga qabul qilish natijalarini yaxshilaydi, balki O‘zbekiston va shunga o‘xshash rivojlanayotgan bozorlarda talabalarning intilishlariga samarali xizmat qila oladigan yanada mustahkam va moslashuvchan oliy ta’lim sektorini yaratishga hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Akramov, R., 2022. O‘zbekiston oliy ta’lim sektorida talabalarni qabul qilish qarorlariga arzonlikning ta’siri. Markaziy Osiyo tadqiqotlari jurnali, 15(3), 45-59-betlar.
2. Ismoilova, T., 2023. Davlat ta’lim subsidiyalarining O‘zbekistonda STEMga kirishiga ta’siri. Central Asian Journal of Education Policy, 10(2), 23-38-betlar.
3. Karimov, U. & Shavkatov, F., 2021. Institutsional obro‘ va dastur ixtisosligi O‘zbekistonda talaba tanlovini belgilovchi omillar sifatida. Oliy ta’lim tadqiqotlari xalqaro jurnali, 18(1), 112-126-betlar.
4. Nazarova, M., 2023. O‘zbekiston oliy ta’limida raqamli marketing strategiyalari: Ijtimoiy media va jalb qilishga e’tibor. Raqamli ta’lim va o‘rganish jurnali, 8(4), 77-92-betlar.

O‘razaliyev Shirinboy Bo‘ron o‘g‘li - SamISI Oliy matematika kafedrasi assistenti
Rajabov Shohbek Norim o‘g‘li - SamISI talabasi
Abdusalomov Azamat Alisher o‘g‘li - SamISI talabasi

QISHLOQ XO‘JALIGINING BIR QISMI BO‘LGAN UZUM MAHSULOTINING REGRESSION-KORRELYATSION TAHLILI

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizda kichik tadbirkorlikning bir qismi bo‘lgan uzum mahsulotining 1 gektar yer uchun sarf qilingan xarajat va shu yerdan olingan hosildorlikdan keladigan daromat o‘rtasidagi o‘zaro chiziqli ekonometrik tahlili keltirilgan. Tahlilda eng kichik kvadratlar usuli yordamida tahlil olib borilgan.

Аннотация: В этой статье представлен взаимосвязанный линейный эконометрический анализ урожая винограда, который является частью малого бизнеса в нашей стране, между затратами на 1 гектар земли и доходом от урожая, полученного отсюда. В анализе анализ проводился методом наименьших квадратов.

Abstract. This article presents a cross-linear econometric analysis of the grape product, which is part of small entrepreneurship in our country, between the cost per 1 hectare of land and the yield from it. The analysis was carried out using the least squares method.

Kalit so‘zlar: Funksiya, chiziqli funksiya, egri chiziq, talab va takliflar, ishlab chiqarish funksiyasi, narx funksiyasi, foyda funksiyasi, iqtisodiy o‘sish funksiyasi.

Faraz qilaylik $(X;Y)$tasodifiy miqdorlar sistemasi tajriba natijasida quydagi $(x_1;y_1),(x_2;y_2),\dots,(x_n;y_n)$, qiymatlarni qabul qilsin. Tajribadan olingan ma’lumotlar asosida to‘g‘ri chiziqli regressiya tenglamasi quydagi ko‘rinishda bo‘ladi.

$\hat{y}=a+bx$ (1)

Bu chiziqli tenglamani tuzish uchun eng kichik kvadratlar usulidan foydalanamiz ya’ni

$$\begin{cases} na + b\sum_{i=1}^{n} x_i = \sum_{i=1}^{n} y_i \\ a\sum_{i=1}^{n} x_i + b\sum_{i=1}^{n} x_i^2 = \sum_{i=1}^{n} y_i x_i \end{cases}$$

Bu chiziqli tenglamalar sistemasi a va b ga nisbatan ikki nomalumli ikkita tenglamadan iborat. Bu tenglamalar sistemasini yechib (1) ga olib borib qo‘yilsa biz izlayotgan chiziqli regressiya tenglamasi hosil bo‘ladi.

Bu chiziqli regressiya tenglamasi to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri bog‘langanligini ifodalab beruvchi ifodaga korrelyatsiya koeffitsiyenti deyiladi va quydagi formula orqali topiladi.

$$r_{xy} = \frac{\overline{y \cdot x} - \overline{y} \cdot \overline{x}}{\sigma_x * \sigma_y}$$

Misol. Qishloq xo‘jalidagi 1 gektar yer uchun uzum mahsulotining 7 yil kuzatish natijasida sarf qilingan xarajat (x) va bu uzumni sotish natijasida olingan daromad (y) o‘rtasidagi quyidagi ma’lumotlar olingan.

Sarf qilingan xarajat – x (mln so‘mda)	2	3	5	6	8	9	11
Olingan daromad– y (mln so‘mda)	10	15	20	30	35	40	50

Bu ma’lumotlardan foydalanib, olingan daromat (y) va sarf qilingan xarajat (x) orasidagi chiziqli regressiya tenglamasi tuzilsin va tuzilgan tenglama korrelyatsiya koeffitsiyenti orqali baholansin.

Yechish:

Chiziqli regressiya tenglamasining umumiy ko‘rinishi quyidagicha bo‘ladi:

$\hat{y}=a+bx$

Bu tenglamani tuzish uchun eng kichik kvadratlar usulidan foydalanamiz.

$$\begin{cases} na + b\sum_{i=1}^{n} x_i = \sum_{i=1}^{n} y_i \\ a\sum_{i=1}^{n} x_i + b\sum_{i=1}^{n} x_i^2 = \sum_{i=1}^{n} y_i x_i \end{cases}$$

Dastlab chiziqli regressiya tenglamasining a va b parametrlarini

$$\sum_{i=1}^{n} y_i, \quad \sum_{i=1}^{n} x_i, \quad \sum_{i=1}^{n} y_i x_i, \quad \sum_{i=1}^{n} x_i^2, \quad \sum_{i=1}^{n} y_i^2,$$

$$\sigma_x = \sqrt{\overline{x^2} - (\bar{x})^2}\ , \qquad \sigma_y = \sqrt{\overline{y^2} - (\bar{y})^2}$$

lardan foydalanib hisoblanadi. Hisoblash natijalari quyidagi jadvalda keltirilgan.

Jadval

t/r	y	x	yx	x^2	y^2
1	10	2	20	4	100
2	15	3	45	9	225
3	20	5	100	25	400
4	30	6	180	36	900
5	35	8	280	64	1225
6	40	9	360	81	1600
7	50	11	550	121	2500
Jami	200	44	1535	340	6950
O‘rtacha qiymatlar	28,6	6.3	219,3	48.6	992,8
σ	13,2	2,98	x	x	x

$$b = \frac{\overline{y \cdot x} - \overline{y} \cdot \overline{x}}{\sigma_x^2} = \frac{219.3 - 28.6 * 6.3}{2.98^2} = \frac{39.12}{8.9} = 4.4$$

$$a = \overline{y} - b \cdot \overline{x} = 28.6 - 4.4 * 6.3 = -1.01$$

Yuqoridagi a va b larni aniqlangan qiymatlarga ko‘ra, regressiya tenglamasi quyidagicha bo‘ladi:

ŷ=-1.01+4.4x

Bu tenglamadan kelib chiqadigan xulosa shuki xarajatning bir birlikka o‘zgarishi undan keladigan daromadni o‘rtacha 4.4 mln so‘mga oshishini ko‘rsatadi. Endi x va y larning o‘zaro bog‘lanish yo‘nalishini va juftlik korrelyatsiyasining chiziqli koeffitsiyentini hisoblaymiz:

$$r_{xy} = \frac{\overline{y \cdot x} - \overline{y} \cdot \overline{x}}{\sigma_x * \sigma_y} = \frac{219.3 - 28.6 * 6.3}{13.2 * 2.98} = \frac{39.12}{39.3} = 0.995$$

Demak bundan xulosa qilish mumkinki korrelyatsiya koeffitsiyenti 0.995 ga teng. Sarf qilingan xarajat (x) va bu uzumni sotish natijasida olingan daromad (y) o‘rtasidagi bog‘lanish o‘ta zich va to‘g‘ri bog‘langan.

Xulosa.

Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligida yetishib chiqadigan uzum mahsulotining 1 gektari uchun 7 yil kuzatishlar natijasida sarf qilingan xarajat va shu yerdan olingan hosildorlikdan keladigan daromat o‘rtasidagi o‘zaro chiziqli bog‘lanish tenglamasi va korrelyatsiyon tahlili olib borildi.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Sh. Sharahmetov, O.Qurbonov, "Iqtisodchilar uchun matematika". ISBN 978-9943-07-554-2, O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017.

2. A.Soliyev, S.Nosirova, Ya. Muxtarov, T.Bo‘riyev. Matematika. Iqtisodchilar uchun amaliy mashg‘ulotlar. O‘quv qo‘llanma – Samarqand: SamDU

nashri 2021-200 bet.
3. X.Q.Qarshiboyev. "Ekonometrika". Toshkent. Iqtisod-Moliya. 2021.Darslik.
4. I.Habibullayev. « Ekonometrika ». Darslik. Toshkent. 2020.
5. A.R.Xoshimov. N.K.Ochilova. M.I.Axmedov. A.I. Sotvoldiyev. « Iqtisodiy matematika » .O‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2018.
6. X.Q.Qarshiboyev. « Ekonometrika ». Darslik. Toshkent. 2021.

Quljanov Jaxongir Baxtiyorovich – SamISI, “Oliy matematika” kafedrasi (PhD).
j.kuljanov86@gmail.com (+998889118668)

TA’LIM TIZIMIGA KIRITILGAN INVESTITSIYALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISHNING MATEMATIK MODELLAR

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini matematik modellar yordamida tahlil qilish masalasi o‘rganiladi. Ta’lim investitsiyalarining natijadorligi nafaqat ta’lim tizimining rivojlanishiga, balki umuman jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlariga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Matematik modellar orqali bu omillar o‘zaro qanday bog‘liqligi va qanday natijalarga olib kelishi aniqlanadi. Maqolada ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalarining iqtisodiy samaradorligini aniqlash va optimallashtirish bo‘yicha yangi yondashuvlar taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim investitsiyalari, iqtisodiy samaradorlik, matematik modellar, inson kapitali, mehnat unumdorligi, iqtisodiy o‘sish, sarmoya, ta’lim siyosati, investitsiyalarning qaytuv darajasi (ROI).

МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ АНАЛИЗА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИЙ В СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос анализа экономической эффективности инвестиций в сферу образования с помощью математических моделей. Эффективность инвестиций в образование оказывает большое влияние не только на развитие системы образования, но и на социально-экономические показатели общества в целом. С помощью математических моделей определяется, как эти факторы связаны друг с другом и к каким результатам они приводят. В статье представлены новые подходы к определению и оптимизации экономической эффективности инвестиций в образование.

Ключевые слова: инвестиции в образование, экономическая эффективность, математические модели, человеческий капитал, производительность труда, экономический рост, инвестиции, образовательная политика, рентабельность инвестиций (ROI).

MATHEMATICAL MODELS FOR ANALYZING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF INVESTMENTS IN THE EDUCATION SYSTEM

Annotation. This article examines the issue of analyzing the economic efficiency of investments in education using mathematical models. The efficiency of investments in education has a great impact not only on the development of the education system, but also on the socio-economic indicators of society as a whole. With the help of mathematical models, it is determined how these factors are related to each other and what results they lead to. The article presents new approaches to determining and optimizing the economic efficiency of investments in education.

Keywords: investments in education, economic efficiency, mathematical models, human capital, labor productivity, economic growth, investments, educational policy, return on investment (ROI).

Kirish. Ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalari – bu davlat va xususiy sektor tomonidan ta’lim tizimiga ajratiladigan mablag‘larning eng samarali turlaridan biri bo‘lib, u uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ta’lim inson kapitalini shakllantirishning asosiy omillaridan biri bo‘lib, bu mehnat unumdorligini oshirish va texnologik taraqqiyotni jadallashtirish orqali milliy iqtisodiyotning yuksalishiga olib keladi. Shu sababli, ta’lim tizimiga kiritilgan investitsiyalar samaradorligini matematik modellar yordamida tahlil qilish muhim masalalardan biridir.

So‘nggi yillarda ta’limga ajratilgan mablag‘larning iqtisodiyotga ta’sirini baholash masalasi ko‘plab olimlar va siyosatchilar e’tiborini tortmoqda. Ta’limning ijtimoiy va iqtisodiy foydalarini to‘g‘ri baholash qiyin bo‘lsa-da, bir qator tadqiqotlar ta’lim investitsiyalarining iqtisodiyotga olib keladigan ijobiy ta’sirini tasdiqlaydi. Buning sababi shundaki, ta’lim insonga bilim, ko‘nikma va malakalarni egallash imkoniyatini beradi, bu esa kelajakda ko‘proq mehnat daromadi, texnologiyalarni joriy qilish va jamiyatning iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Ta’lim investitsiyalari o‘sib borayotgan iqtisodiy raqobat, texnologik yangilanishlar va yangi bilim iqtisodiyotining rivojlanishi fonida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekistonda ham ta’lim tizimini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda, xususan, so‘nggi yillarda davlat budjeti doirasida ta’limga ajratiladigan mablag‘larning ko‘payishi kuzatilmoqda. Bu boradagi sa’y-harakatlar ta’lim tizimining sifatini oshirish, malakali kadrlarni tayyorlash va mamlakat iqtisodiyotini yangi bosqichga olib chiqish maqsadida amalga oshirilmoqda.

Matematik modellar ta’limga investitsiyalarining iqtisodiy natijalarini batafsil tahlil qilish va sarmoyalarning qaytuvini aniqlash imkonini beradi. Ushbu modellardan foydalanish orqali ta’lim sohasiga ajratiladigan mablag‘larning qanchalik samarali ekanligini aniqlash, investitsiyalarni optimal taqsimlash va kelajakdagi iqtisodiy o‘sishni prognozlash mumkin. Model orqali kiritilgan mablag‘lar va ularning iqtisodiy natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlanadi, bu esa siyosat yurituvchi organlarga ta’lim sohasidagi qarorlarini to‘g‘ri rejalashtirishga yordam beradi.

Ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalarining iqtisodiy samaradorligi masalasini chuqur o‘rganish orqali davlat va xususiy sektor uchun ta’lim sohasidagi

strategik qarorlarni yanada optimallashtirish imkoniyati paydo bo‘ladi. Shu sababli, ushbu maqola ta’lim tizimiga kiritiladigan investitsiyalarning uzoq muddatli iqtisodiy foydasini tahlil qilish va ularni optimal boshqarish yo‘llarini ko‘rsatishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalarining iqtisodiy samaradorligini o‘rganish bo‘yicha ko‘plab nazariy va amaliy tadqiqotlar olib borilgan. Xalqaro miqyosda Becker (1964) va Schultz (1971) tomonidan ishlab chiqilgan inson kapitali nazariyasiga ko‘ra, ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalari kelajakda mehnat unumdorligini oshirish, yangi texnologiyalarni joriy qilish va jamiyatning iqtisodiy o‘sishini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Heckman (2006) va boshqa olimlar ta’limning dastlabki bosqichlariga sarmoya kiritish ijtimoiy va iqtisodiy foyda jihatidan eng samarali ekanligini ko‘rsatgan. Mahalliy tadqiqotlar ham ushbu omilning muhimligini tasdiqlaydi, ammo O‘zbekiston sharoitida ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalarining aniq iqtisodiy natijalarini baholashga doir tadqiqotlar yetarlicha o‘rganilmagan.

Model va masalaning qo‘yilishi Matematik model orqali ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalarining iqtisodiy samaradorligini tahlil qilishda quyidagi parametrlar hisobga olinadi:

- **I** — ta’limga ajratilgan investitsiyalar hajmi;
- **P** — ta’lim olganlarning mehnat unumdorligi darajasi;
- **Y** — yalpi ichki mahsulot (YAIM) o‘sishi;
- **R** — ta’lim investitsiyalarining qaytuv darajasi (ROI);
- **S** — ta’lim olish orqali kelajakda qo‘lga kiritiladigan daromadlar.

Modelda ushbu parametrlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ular orasidagi matematik ifodani quyidagicha keltirish mumkin:

$$R = \frac{\Delta Y}{I}$$

bu yerda **R** ta’lim investitsiyalarining iqtisodiy samaradorligini bildiradi. YAIM o‘sishidagi o‘zgarish (**ΔY**) va ta’limga ajratilgan investitsiyalar miqdori **I** orqali ushbu sarmoyaning qanchalik samarali ekanligi aniqlanadi. Ta’lim olish natijasida mehnat unumdorligi oshishi, daromad ko‘payishi, va YAIMdagi o‘zgarishlar bu modelning asosiy ko‘rsatkichlarini tashkil etadi.

Model asosida olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, ta’limga kiritilgan investitsiyalar jamiyatning iqtisodiy o‘sishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, ta’limning dastlabki bosqichlariga qaratilgan investitsiyalar o‘sha bosqichdagi mehnat unumdorligiga va kelajakdagi iqtisodiy natijalarga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, malakali kadrlar tayyorlash va yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish orqali korxonalarning samaradorligi oshadi. Ushbu jarayonlarning barchasi iqtisodiy o‘sishning yuqori sur’atlarini ta’minlashga yordam beradi.

Model natijalari ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalarining qaytuv darajasi (ROI) yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Misol uchun, ta’limga ajratilgan har bir mablag‘ kelajakda milliy iqtisodiyotga **2-3 barobar** ko‘proq iqtisodiy foyda keltirishi mumkin. Shu bilan birga, davlat siyosati va ta’lim tizimining sifati kabi omillar bu natijalarga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa. Ushbu maqolada ta’lim sohasiga kiritilgan investitsiyalarining iqtisodiy samaradorligini baholash uchun matematik modellarni qo‘llash imkoniyatlari ko‘rib chiqildi. Ta’limga kiritilgan sarmoyalarning iqtisodiy samaradorligi bevosita mehnat unumdorligining oshishi va iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlariga bog‘liq ekanligi aniqlandi. Matematik modellar ta’limning turli bosqichlariga ajratilgan investitsiyalarni optimallashtirish va ularning iqtisodiy natijalarini bashorat qilishda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, davlat va xususiy sektor ta’limga sarmoya kiritishda matematik modellar orqali tahlillarni olib borishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Becker, G. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. University of Chicago Press.
2. Schultz, T. W. (1971). *Investment in Human Capital: The Role of Education and Research*. Free Press.
3. Heckman, J. J. (2006). “Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children.” *Science*, 312(5782), 1900-1902.
4. Psacharopoulos, G., & Patrinos, H. A. (2018). “Returns to investment in education: A decennial review of the global literature.” *Education Economics*, 26(5), 445-458.

Raximova Umida Ziyadullayevna - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Oliy matematika” kafedrasi katta o‘qituvchisi, ORCID: 0009-0008-9115-0843
Abduxakimova Sevinch Dilmurod qizi - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

CHIZIQLI PROGRAMMALASHTIRISH MASALASINING KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA YECHISH

Annotatsiya: Maqolada chiziqli programmalashtirish masalalarni yechishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish natijani tez va samarali olish imkonini yaratishi, chiziqli programmalashtirish masalalarini hal qilish uchun eng keng tarqalgan MS Excel Solver dasturidan foydalanish haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Chiziqli programmalashtirish, kompyuter texnologiyalari, formulalash, cheklov, maqsad funksiyasi, dasturlash, MS Excel Solver dasturi, maksimal xarajat, minimal xarajatlar.

Аннотация: В статье описано, как использование компьютерных технологий при решении задач линейного программирования позволяет быстро и эффективно получать результаты, а также использование наиболее распространенной программы MS Excel Solver для решения задач линейного программирования.

Ключевые слова: Линейное программирование, компьютерная технология, формулировка, ограничение, целевая функция, программирование, программа MS Excel Solver, максимальная стоимость,

минимальная стоимость.

Abstract: The article describes how the use of computer technologies in solving linear programming problems allows us to get results quickly and efficiently, and the use of the most common MS Excel Solver program for solving linear programming problems.

Key words: Linear programming, computer technology, formulation, constraint, objective function, programming, MS Excel Solver program, maximum cost, minimum cost.

Chiziqli programmalashtirish masalalari- bu matematik modellar yordamida resurslarni optimallashtirishga qaratilgan muammolarni yechish jarayoni hisoblanadi. "Chiziqli programmalashtirish matematik programmalashtirishning bir bo‘limi bolib, u chegaralangan resurslar (xom ashyo¸ texnika vositalari, yer, suv, mineral o‘gitlar va boshqalar)ni ratsional taqsimlab eng ko‘p foyda olish yoki eng kam xarajat qilish yo‘llarini o‘rgatadi.

Chiziqli programmalashtirishning shakllanishi XX asrning ikkinchi yarmidagi iqtisodiy fikrlarning takomillashishiga katta ta’sir ko‘rsatdi. 1975 yilda chiziqli programmalashtirish nazariyasini birinchi bor kashf qilgan rus olimi L.V.Kantorovichga va matematik iqtisodiyot bo‘yicha mutaxassis, «Chiziqli programmalashtirish» terminining birinchi muallifi, amerika olimi T.Kupmansga Nobel mukofotining berilishi chiziqli programmalashtirishning iqtisodiy nazariyaga qo‘shgan hissasini tan olishdan iborat deb hisoblash mumkin.

Chiziqli programmalashtirish chiziqli funksiyaning, uning tarkibiga kiruvchi nomalumlarga chegaralovchi shartlar qo‘yilganda, eng katta va eng kichik qiymatini izlash va topish uslubini o‘rgatuvchi bo‘limdir. Nomalumlarga chiziqli chegaralashlar qo‘yilgan chiziqli funksiyaning ekstremumini topish chiziqli programmalashtirishning predmetini tashkil qiladi." Shunday qilib, chiziqli programmalashtirish chiziqli funksiyaning shartli ekstremumini topish masalalari turkumiga kiradi. CHDM ko‘plab sohalarda, jumladan, iqtisod, ishlab chiqarish, muhandislik va logistika kabi sohalarda qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtirishda qo‘llaniladi. CHDMni yechishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish natijani tez va samarali olish imkonini beradi. Masalan;

- Excel: "Solver" qo‘shimchasi yordamida oddiy masalalarni yechish.

MS Excel Solver dasturidan foydalanish.

Misol;

$F(x)=x_1-x_2-3x_3 \rightarrow max$

$$\begin{cases} 4x_1 - 2x_2 + 3x_3 \leq 1 \\ 4x_1 - 2x_2 + x_3 \geq -2 \\ 3x_1 + x_3 \leq 5 \\ x_j \geq 0, j = 1,2,3 \end{cases}$$

Bu holda tengsizliklarning koeffitsientlari va ozod sonlari ikkinchi va uchinchi satrlarga, funktsiya koeffitsientlari to‘rtinchi satrga kiritiladi. O‘zgaruvchilarning dastlabki qiymatlari sifatida 0 ni olamiz va uni beshinchi satrga kiritamiz. Natijada jadval quyidagi ko‘rinishga keladi:

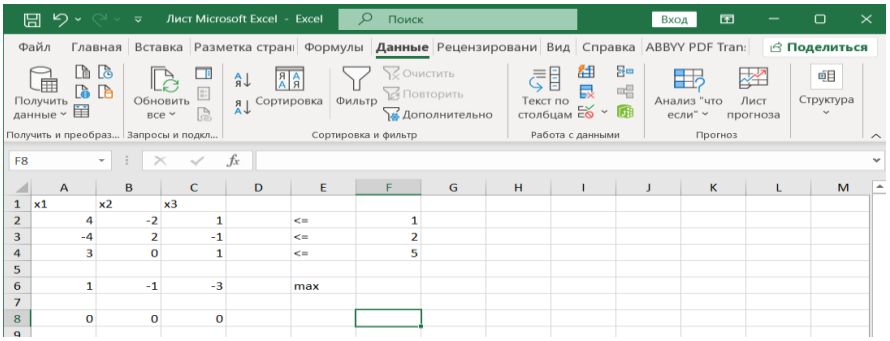

Kursorni D2 katakchaga joylashtiriamiz va fx funktsiya ustasi tugmachasini bosamiz. Natijada quyidagi muloqot oynasi ochiladi:

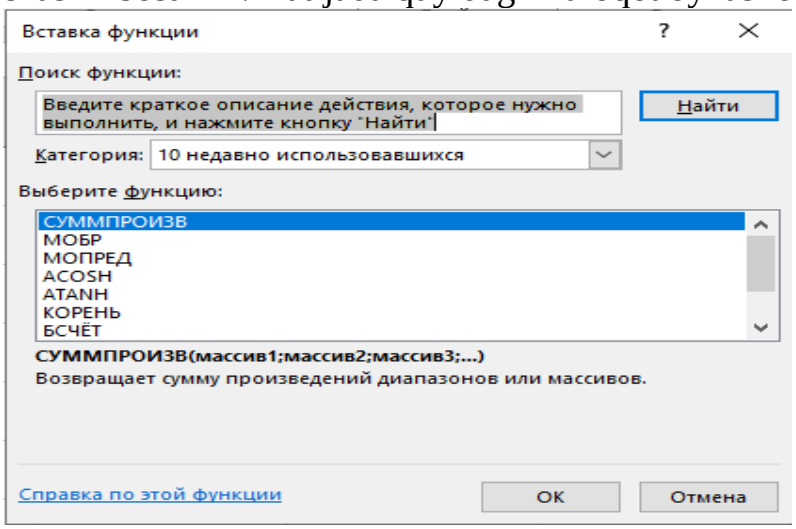

Bu yerda «Категория» darchasida «Математическое» bo‘limi tanlanadi, «Выберите функцию» darchasida «Суммпроизв» funktsiyasi tanlanadi.

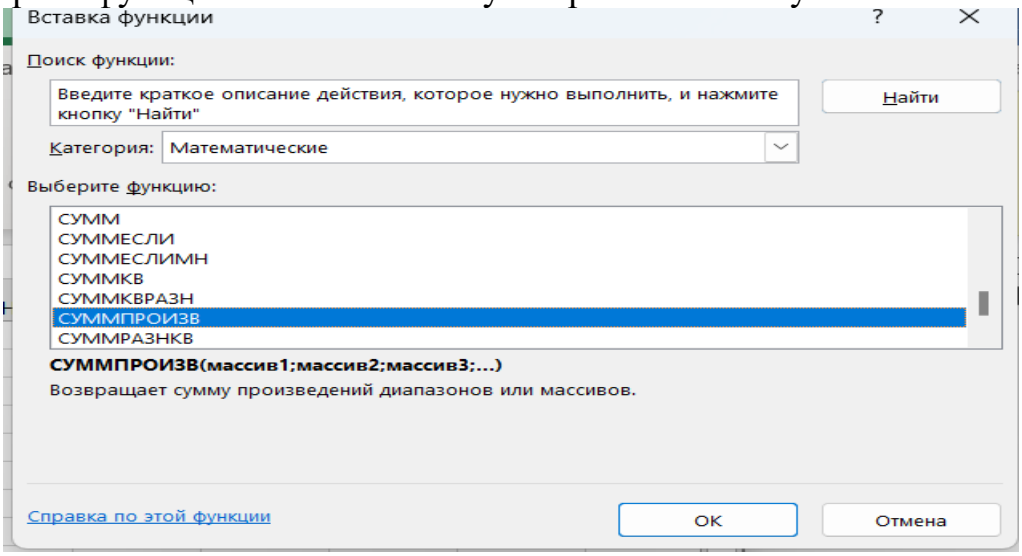

OK tugmasini bosamiz. Natijada quyidagi muloqot oynasi ochiladi:

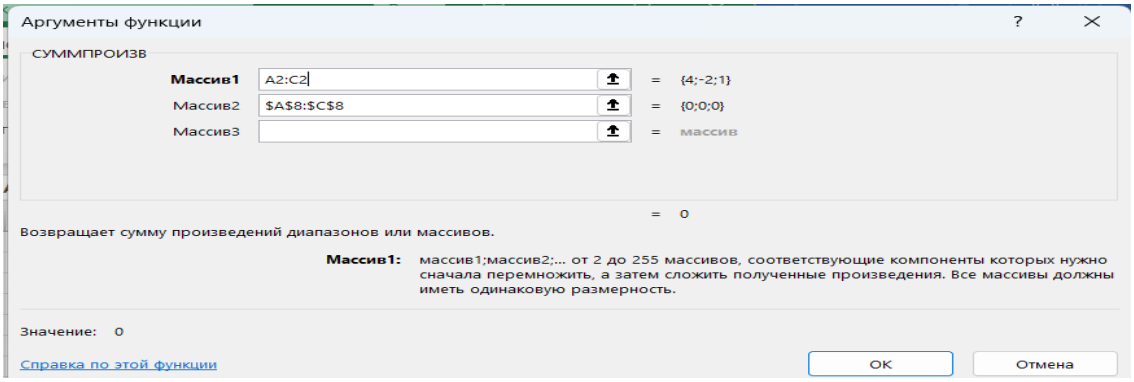

Bu yerda «Массив 1» maydoniga A2:C2 kataklar diapazonini, «Массив 2» maydoniga A8:C8 kataklar diapazonini kiritamiz, «Массив 2» maydonida F4 tugmasini bosib A8:C8 kataklar diapazonini fiksirlaymiz. "OK" tugmasini bosish orqali Excel ning asosiy oynasiga qaytamiz. Keyin formulani D2 katakchadan D3:D6 katakchalarga nusxa qilamiz. Natijada, oyna quyidagi ko‘rinishga keladi:

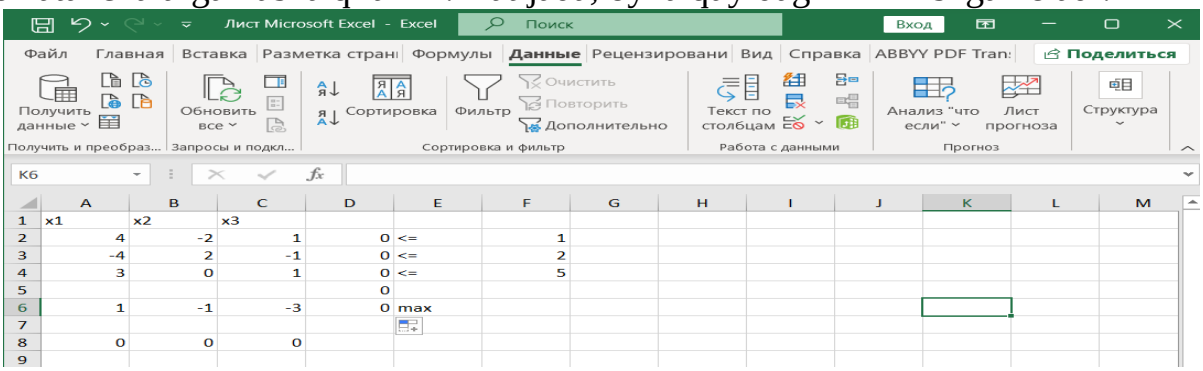

Kursorni D6 katakka o‘rnatib, menyuda «Данные- Поиск решения» buyrug‘ini beramiz.

Natijada quyidagi «Поиск решение» muloqot oynasi ochiladi.

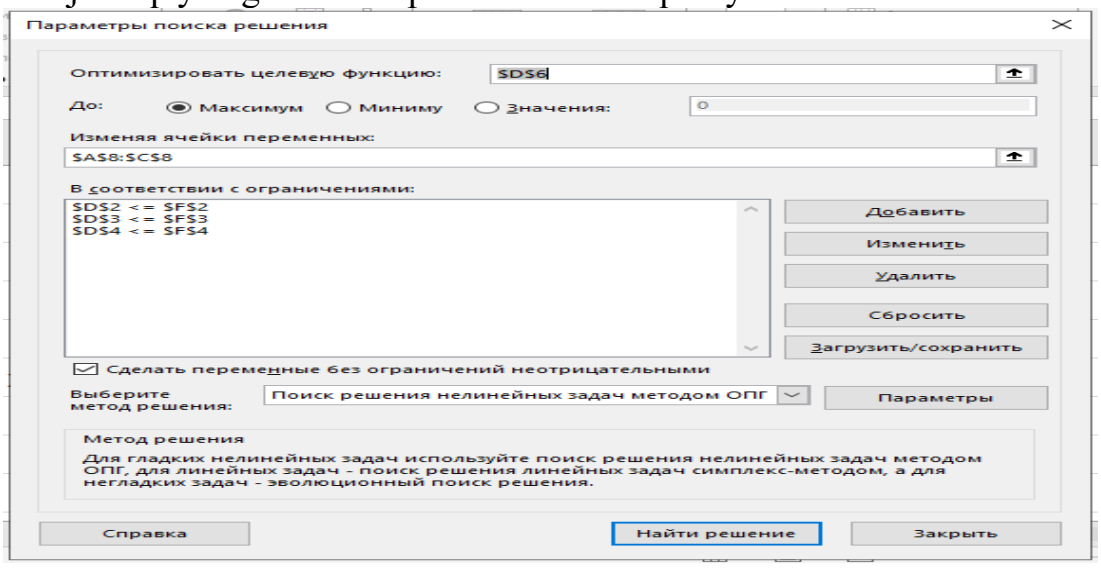

«Найти решение» tugmasini bosib quyidagi oynani hosil qilamiz:

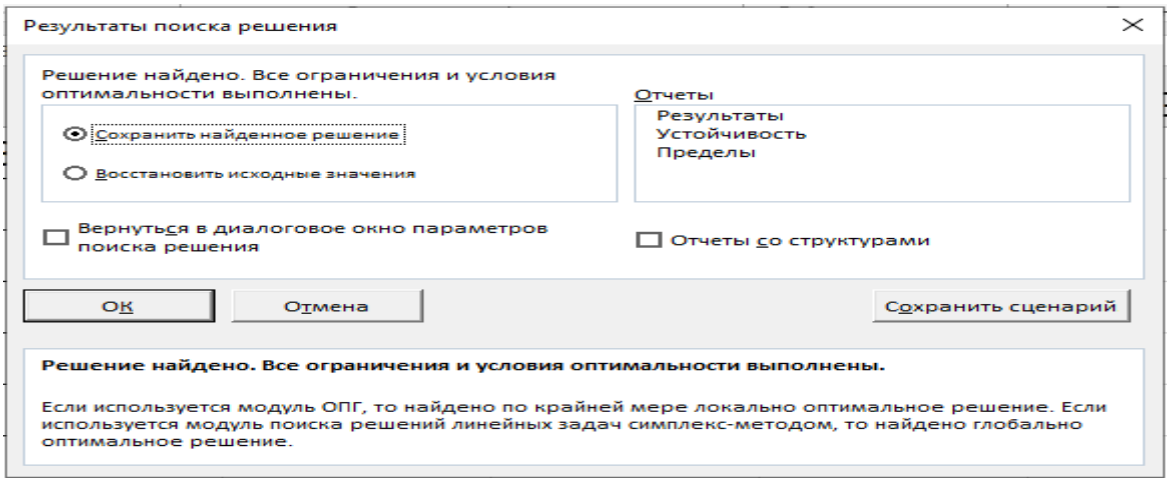

«OK» tugmasini bosamiz. Natijada masalaning quyidagi yechimi hosil bo‘ladi:

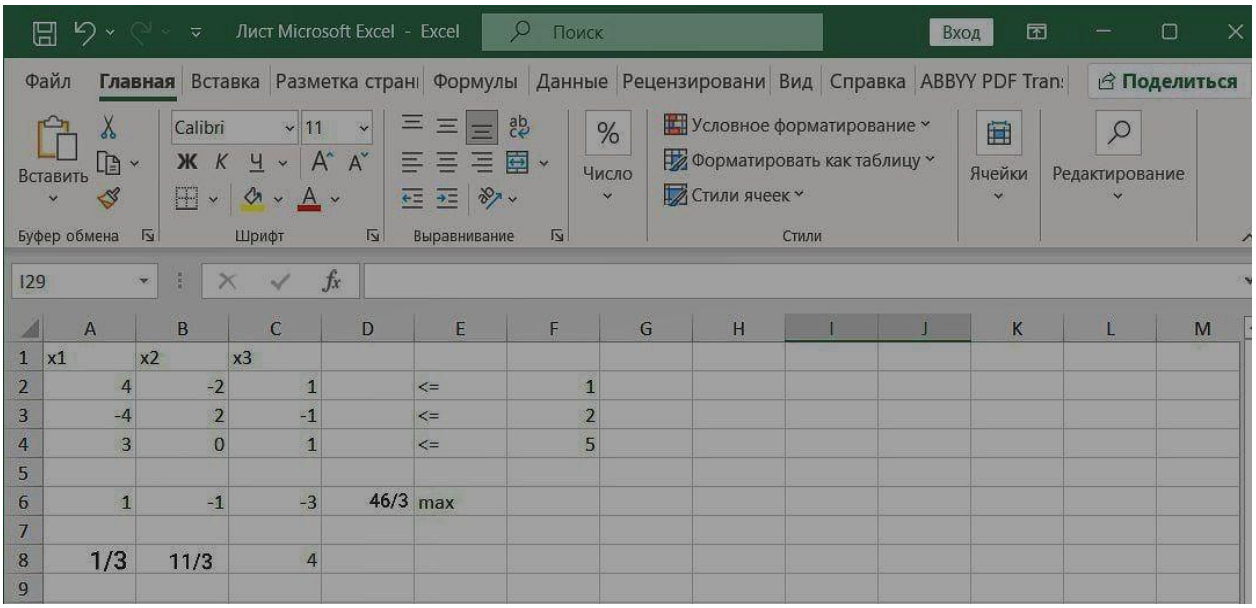

Bu yerda berilgan masaladagi barcha tengsizliklar bajariladi va masalaning optimal yechimi quyidagicha bo‘ladi: x_1=1/3, x_2=11/3, x_3=4 lardan maxF(x)=46/3 ekanligi kelib chiqadi.

Xulosa qilib aytganimizda, CHDMni kompyuter texnologiyalari yordamida yechish jarayoni samaradorlikni oshiradi va murakkab masalalarni tezda hal qilish imkonini beradi. CHDMni MS Excel Solver dasturidan foydalanish bizga ancha qulaylikni beradi va vaqtimizni tejab qolishimizga yordam beradi, uning afzalliklari juda ko‘p. Dasturlar va vositalarni to‘g‘ri tanlash va ulardan samarali foydalanish muhim hisoblanadi va uni kengroq joriy etishimiz, qo‘llashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.A.Saidnazarov, M.T.Ortiqova, J.A.Usarov. Moliyaviy matematika, O‘quv qo‘llanma. “Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa uyi” Toshkent 2021 y.

2. Sh.A.Saidnazarov, Biznes matematika, O‘quv qo‘llanma, Toshkent, 2022 y.

3. https://docs.scipy.org/doc/scipy/reference/generated/scipy.optimize.linprog.html

4. https://azkurs.org/1-mavzu-chiziqli-programmalashtirish-predmeti-chiziqli-program.html?page=2
5. from.scipy.optimize.import.linprog
6. www.http://arm.sies.uz

Shakirova Yulduz Saydaliyevna – dotsent, Farg‘ona politexnika instituti

TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH ISTIQBOLLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo‘llash, ta’lim sohasida raqamli texnologiyalarning o‘rni, ularning pedagogik va psixologik aspektlari, shuningdek, kelajakdagi rivojlanish istiqbollari ko‘rib chiqiladi. Yangi raqamli vositalar, interaktiv ta’lim muhitlari va o‘quv materiallari, shuningdek, sun’iy intellekt, virtual va kengaytirilgan haqiqat kabi ilg‘or texnologiyalarini ta’limda foydalanilishi va o‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishdagi roli haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, elektron darsliklar, o‘quv portallari, virtual sinflar, sun’iy intellect, interaktiv ta’lim metodlari

Аннотация: В данной статье рассматривается использование цифровых технологий в системе образования, роль цифровых технологий в образовании, их педагогический и психологический аспекты, а также перспективы дальнейшего развития.

Ключевые слова: цифровые технологии, электронные учебники, образовательные порталы, виртуальные классы, искусственный интеллект, интерактивные методы обучения.

Annotation. This article discusses the use of digital technologies in the education system, the role of digital technologies in education, their pedagogical and psychological aspects, as well as prospects for further development.

Keywords: digital technologies, electronic textbooks, educational portals, virtual classes, artificial intelligence, interactive teaching methods.

Ta’lim sohasida innovatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishi va ulardan samarali foydalanish, bugungi kunda har bir mamlakatda ta’lim sifatini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy ta’lim tizimi o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi an’anaviy aloqalardan tashqari, yangi, innovatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan ham bog‘liqdir. Raqamli texnologiyalarni ta’limda qo‘llash nafaqat o‘qitish usullarini yangilash, balki o‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishiga, ijtimoiylashuviga va kreativ fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga ham yordam beradi. Shu bois, raqamli vositalar pedagogik jarayonda qanday muhim rol o‘ynashini o‘rganish dolzarb masalalardan biridir.

Raqamli texnologiyalar yordamida interaktiv ta’lim vositalari, masalan, elektron ta’lim resurslari, simulyatsiyalar, interaktiv doskalar va o‘quv dasturlari yaratish mumkin. Bu vositalar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi, ular faqatgina ma’lumotni qabul qilish emas, balki mustaqil ravishda o‘rganish va tajriba

qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Interaktivlik ta’limda yangilik yaratadi va o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish o‘qitish va o‘rganish samaradorligini oshirish, ta’lim resurslarini diversifikatsiya qilish, o‘quvchilarga individual o‘qish jarayonini taqdim etish imkoniyatlarini yaratadi.

Raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga kiritish, ayniqsa, XXI-asrda o‘quvchilarga sifatli ta’lim taqdim etish uchun zaruriyatga aylangan. Internetning rivojlanishi, elektron darsliklar, o‘quv portallari, virtual sinflar, sun’iy intellekt asosida yaratilgan ta’lim platformalari va boshqa raqamli vositalar o‘quvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi. Bu texnologiyalar o‘qituvchilarga ta’lim metodlarini diversifikatsiya qilish, darslarni interaktiv tarzda olib borish, o‘quvchilarni rag‘batlantirish va motivatsiyasini oshirish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalarni qo‘llash pedagogik jihatdan ham muhim o‘zgarishlarga olib keladi. O‘qituvchilar interaktiv ta’lim metodlarini, masalan, gamifikatsiyani, onlayn forumlarni va video darslarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini faollashtiradi.

Psixologik jihatdan esa, raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish qobiliyatini rivojlantiradi, ular o‘z vaqtini va o‘rganish usulini yanada erkin boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

Biroq, bu jarayonlarda o‘quvchilarni ortiqcha raqamli kontentdan charchatib qo‘yish yoki texnologiyalar bilan ortiqcha vaqt o‘tkazishga majbur qilish kabi salbiy oqibatlar ham yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun ta’limda texnologiyalarni muvofiqlashtirilgan tarzda va to‘g‘ri pedagogik yondashuv bilan qo‘llash zarur.

An’anaviy dars usullaridan tashqari, zamonaviy interaktiv metodlar, masalan, loyiha asosidagi o‘rganish, o‘quvchilarni guruhlar bo‘yicha ishlashga undash, shuningdek, onlayn kurslar va masofaviy o‘qitish tizimlari kabi metodlar qo‘llanilishi kerak. O‘qituvchilar raqamli texnologiyalarni pedagogik maqsadlar bilan uyg‘unlashtirishga o‘rgatishlari zarur.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida bir qator afzalliklarga ega bo‘lsa-da, ularning ayrim kamchiliklari ham mavjud. Afzalliklaridan biri — ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish va o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirish imkoniyatidir. Biroq, texnologiyalarning haddan tashqari ko‘p ishlatilishi o‘quvchilarning diqqatini jamlashdagi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, texnologiyalarga haddan tashqari qaramlik, real hayotdagi ijtimoiy aloqalarni kamaytirishi mumkin.

Bugungi kunda ta’lim sohasida foydalanilayotgan innovatsion texnologiyalar qatoriga sun’iy intellekt (SI), kengaytirilgan haqiqat (AR) va virtual haqiqat (VR), big data (katta ma’lumotlar) va bulutli texnologiyalar kiradi. Sun’iy intellektni o‘quvchilarning yakkama-yakka o‘rganish jarayonlarini tashkil etishda, o‘quv natijalarini baholashda va individual maslahatlar berishda qo‘llash mumkin. Kengaytirilgan va virtual haqiqat texnologiyalari esa ta’limda vizual tajribalar yaratib, murakkab kontseptlarni yanada osonroq tushunishga yordam beradi.

Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta’limga integratsiyasi esa, o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlash, ta’lim jarayonlarini avtomatlashtirish, o‘qituvchilar uchun ma’lumotlarni tahlil qilish va o‘quvchilarning

muvaffaqiyatini prognozlash kabi imkoniyatlarni yaratmoqda.

Sun’iy intellektning ta’lim sohasidagi innovatsion texnologiyalardan foydalanish, ta’lim tizimini yanada samarali, shaxsiylashtirilgan va moslashuvchan qilish imkonini beradi. Bu nafaqat o‘quvchilarning o‘qish jarayonini yaxshilaydi, balki o‘qituvchilarni ham yangi texnologiyalar bilan tanishtiradi va ularning ish samaradorligini oshiradi. Biroq, sun’iy intellektning ta’lim sohasidagi muvaffaqiyatli qo‘llanilishi uchun texnologik infratuzilma, o‘qituvchilarning malakasi va tizimdagi barcha ishtirokchilarning xabardorligi zarur.

Raqamli transformatsiya ta’lim tizimida nafaqat o‘qish jarayonining samaradorligini oshiradi, balki yangi yondashuvlar va metodikalarni yaratadi. Kelajakda raqamli texnologiyalar yordamida ta’limni global miqyosda diversifikatsiya qilish, interfaol o‘qitish usullarini kengaytirish, shuningdek, o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashish imkoniyati oshadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar ta’lim muassasalarining boshqaruvini ham o‘zgartiradi. Avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida o‘quv jarayonini kuzatish, natijalarni baholash va ta’lim muassasalarini boshqarish yanada samaraliroq bo‘ladi. Bulutli tizimlar va katta ma’lumotlar (Big Data) orqali o‘quvchilarning o‘rganish jarayoni yanada shaffof va tahlilga oid bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar ta’lim tizimini tubdan o‘zgartirishda muhim omil bo‘lib, ularning ta’lim jarayoniga kiritilishi global ta’limni yangilash va samarali qilishga xizmat qiladi. Kelajakda bu texnologiyalarni yanada rivojlantirish va ularni pedagogik jihatdan to‘g‘ri ishlatish ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Shuningdek, ta’limda raqamli transformatsiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o‘qituvchilarni raqamli kompetensiyalar bo‘yicha o‘qitish ham zarur.

Raqamli texnologiyalarni ta’limda qo‘llash o‘qitishning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Biroq, ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishda ehtiyotkorlik bilan yondashish lozim. O‘qituvchilar yangi metodlarni qo‘llash va texnologiyalarni o‘quvchilarga mos ravishda taqdim etish orqali ta’lim sifatini yaxshilashlari mumkin. Shuningdek, ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarning afzalliklari va kamchiliklarini hisobga olish muhimdir. Kelajakda ta’limda raqamli texnologiyalarni yanada kengroq qo‘llash, o‘quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini oshirish va ta’limni shaxsiylashtirish imkoniyatlarini yaratadi.

Adabiyotlar:

1. Agarwal R. AI-based Learning: Educational Potential and Future Trends. Journal of Educational Technology, 2020, 37(1), 78-90.

2. Akhmedova, M., Safarov, I. Ta’limda interaktiv texnologiyalarni qo‘llash. Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2019.

3. Khilf I., Nurmatov, M. Raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga integratsiya qilish: Nazariya va amaliyot. Ta’lim va Innovatsiyalar Jurnali, 2022, 14(3), 45-56.

4. Hamidov B. Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligi, 2020.

Shamsiddinov G‘iyosjon Husniddin o‘g‘li - Shahrisabz davlat pedagogika instituti “Informatika va uni o‘qitish metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
Ro‘ziqulova Barchin Abdig‘ani qizi - Shahrisabz davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2- bosqich talabasi
Inatillayeva Laziza Ismoil qizi - Shahrisabz davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2- bosqich talabasi

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA “4K” MODELIDAN FOYDALANISH USULARI VA AFZALLIKLARI

Annotatsiya. Maqolada ta’lim sifatini oshirish, zamonaviy ta’lim, bugungi kunda zamonaviy o‘qituvchi o‘quvchiga qanday ta’lim berishi kerak, “4K” ko‘nikmalari, darslarda zamonaviy metodlardan unumli foydalanish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar. “4K” modeli, zamonaviy o‘qituvchi, “4K” ko‘nikmalari, innovatsion uslublar, metodlar, ta’limni tashkil etish shakllari, kreativ fikrlash, kommunikativlik.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы повышения качества образования, современное образование, как современный учитель должен обучать ученика сегодня, навыки “4К”, эффективное использование современных методов на уроке.

Ключевые слова: Модель “4К”, современный педагог, навыки “4К”, инновационные методы, методы, формы организации обучения, творческое мышление, общение.

Annotation: The article discusses the issues of improving the quality of education, modern education, how a modern teacher should teach a student today, “4K” skills, effective use of modern methods in classes.

Keywords: “4K” model, modern teacher, “4K” skills, innovative methods, methods, forms of educational organization, creative thinking, communication

Ma’lumki, yangi o‘quv yilidan boshlab boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yangi avlod darsliklari asosida ta’lim oladi. Darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri-ularning “4K” tamoyili asosida ishlab chiqilganidadir. Ya’ni bu tamoyilda quruq ma’lumotlarni yodlatish yoki shunchaki o‘qish, yozishni o‘rgatish bilan cheklanilmaydi. O‘quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo‘lgan hayotiy ko‘nikmalarni ham o‘rganadi.

Prezidentimizning 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish milliy dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori bilan tasdiqlangan Milliy o‘quv dasturi har bir sinf bosqichi yakunida o‘quvchilardan kutilayotgan natijalar va bir sinfdan keyingi sinfga o‘tish va o‘quvchi nimaga erishishi kerakligi va baholash jarayonini tushuntirish bo‘yicha yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadigan hujjat hisoblanadi. Milliy o‘quv dasturida quyidagilar yetakchi o‘rinni egallaydi: uzviylik, uzluksizlik, izchillik, fan va ilg‘or texnologiyalarni rivojlantirish, fan va ta’lim integratsiyasini ta’minlash.

Boshlang‘ich ta’lim – shaxs shakllanishi davrining eng muhim bosqichi. Bu davr bola ong ostida olamni anglash, tasavvur va bilimlar poydevorini tiklash pallasi

bo‘lgani uchun ham nozik e’tibor talab etadi. Ayni shu pallada bola o‘zida “o‘quvchi shaxsi”ni yaratadi, maktabga va ta’lim olishga nisbatan qiziqishni, mehrni tuyadi, ilm yo‘lidagi kelgusi natijalar uchun kuch to‘plashni boshlaydi. Bu esa, zamonaviy pedagogika oldidagi doimiy va murakkab masala sifatida darsliklarning g‘oyaviy, tarbiyaviy va ma’rifiy saviyasiga jiddiy yondashishni talab etadi.

Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o‘qitish metodikasini takomillashtirish vazifasi belgilangan. Shunga muvofiq, darsliklarni yangilash bo‘yicha muayyan ishlar bajarildi. Xususan, ilg‘or xorijiy tajribalar asosida 1-4-sinf darsliklari yangidan “4K” modeli asosida tayyorlandi. “4K” modelidan foydalanish ko‘plab sinovlardan o‘tgan, muhimi, zamonaviy yondashuvdir. Biz avvallari bolalarning yozuviga ko‘proq e’tibor qaratganmiz, diktantlar yozdirganmiz. Yangi tajriba bilan esa o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, o‘z fikrini erkin bayon eta olishiga ko‘proq ahamiyat beriladi. Ushbu yangi zamonaviy maktab darsliklari innovasion yondashuvni taqdim etadi. Bu metodologiya bolalarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo‘lib, to‘rt asosiy kompetensiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kollaborasiya – darsliklar o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o‘quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini o‘rganishga ko‘maklashadi.

Kommunikativlik – darsliklar o‘quvchilarning boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. O‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq va ravshan ifodalash, suhbatdoshni tinglash va tushunish, ma’lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishni o‘rganadilar.

Kreativ fikrlash – darsliklar ijodiy fikrlash va yangilik qilish qobiliyatini rivojlantiradi. O‘quvchilar o‘z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo‘llashni o‘rganadilar, innovasion yechimlar ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

Kritik fikrlash – ushbu metodologiya o‘quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o‘z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilar muammolarga analitik nuqtai nazardan yondashishni o‘rganadilar va mantiqiy fikrlash asosida o‘z nuqtai nazarini shakllantiradilar.

Ushbu muhim kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam berishni istasak, o‘quv jarayonini bolalar uchun qiziqarli va foydali tarzda tashkillashtirishimiz kerak. Maktabdagi har bir dars o‘quvchilar faqat fan mazmunini o‘zlashtiradigan emas, balki mustaqil bilim oladigan va qobiliyatini rivojlantiradigan jarayondir.

Boshlang‘ich sinflar uchun yangi darsliklar esa kelajagimiz egalari bo‘lmish yosh avlodni har tomonlama rivojlantiribgina qolmay, balki zamonaviy jamiyatga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni ularda shakllantirishga qaratilganligi bilan yanada ahamiyatlidir.

“4K” modelining afzalliklari: “4K” modeli 21asr uchun har tomonlama rivojlangan shaxslarni shakllantirishda ko‘plab afzalliklarni taqdim etadi.

Bilim: Chuqurroq o‘rganish: “4K” modeli yuzaki tushunishdan tashqariga chiqadi, tanqidiy fikrlash va tahlilni targ‘ib qiladi. Talabalar ma’lumotlar bilan faol shug‘ullanadilar, aloqalarni o‘rnatadilar va bilimlarni real dunyo senariylariga

qo‘llaydilar. Integratsiyalashgan o‘quv rejasi: bo‘linadigan fanlar o‘rniga, “4K” modeli fanlararo o‘rganishni rag‘batlantiradi. Turli sohalardagi tushunchalar bir-biriga bog‘lanib, yaxlit tushunishni rivojlantiradi va sun’iy to‘siqlarni yo‘q qiladi.

Ko‘nikmalar: Uzluksiz ta’lim: “4K” modeli doimo o‘zgarib turadigan dunyoda harakat qilish uchun zarur bo‘lgan muhim ko‘nikmalarga ustunlik beradi. Muammolarni hal qilish, muloqot qilish, hamkorlik va moslashuvchanlik ikkinchi tabiatga aylanib, o‘quvchilarni dinamik kelajakka tayyorlaydi.

Texnologiya integratsiyasi: “4K” modeli texnologiyani passiv ko‘ngilochar manba emas, balki o‘rganish vositasi sifatida qamrab oladi. Talabalar tadqiqot, muloqot va ijodiy ifoda uchun uning kuchidan foydalanishni o‘rganadilar.

Ijodkorlik: “4K” modeli tasavvur va turli xil fikrlashni rivojlantiradi. Talabalar tajriba, savol va yangi g‘oyalarni o‘rganishga da’vat etiladi, bu esa innovatsiyalar va muammolarni hal qilishda yutuqlarga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, “4K” modeli boshlang‘ich ta’lim landshaftidagi chorrahasidada turibdi. Uning bilim, ko‘nikma, ijodkorlik va xarakterni o‘z ichiga olgan yaxlit rivojlanish va’dasi shubhasizdir. Shunga qaramay, muvaffaqiyatli amalga oshirish yo‘li potentsial tuzoqlarga to‘la bo‘lib, g‘ayrat va tanqidiy tahlil o‘rtasida ehtiyotkor valsni talab qiladi. Qiyinchiliklarni tan olmasdan “4K” modelini qabul qilish yosh bolaga kaleydoskopni berib, dunyoning aniq ko‘rinishini kutish bilan barobar bo‘ladi. Model amalga oshirilmagan potentsialning porlab turgan sarobiga aylanib ketishining oldini olish uchun o‘qituvchilarni tayyorlash, resurslarni taqsimlash va baholash mexanizmlarini sinchkovlik bilan ko‘rib chiqish kerak. Bundan tashqari, o‘quv dasturlarini susaytirishdan himoya qilish va turli kontekstlarda adolatli amalga oshirilishini ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shamsiddinov, G‘iyosjon, Umida Nurmaxmatova, and Durdona Turayeva. "INFORMATIKA VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDAGI O‘RNI." Science and innovation in the education system 3.4 (2024): 102-105.

2. Shamsiddinov, G‘iyosjon, Jasmina Murodulloyeva, and Durdona Turayeva. "GLOBAL IQLIM O ‘ZGARISHI SHAROITIDA EKOLOGIK BARQARORLIKNI SAQLASHNING ZAMONAVIY, INNOVATSION USULLARI." Инновационные исследования в современном мире: теория и практика 3.3 (2024): 103-106.

3. Shamsiddinov, G‘iyosjon, Jasmina Murodulloyeva, and Umida Nurmaxmatova. "YASHIL IQTISODIYOT VA YO ‘NALISHLARI BO ‘YICHA TA’LIM DASTURLARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI." Models and methods in modern science 3.5 (2024): 44-49.

4. Shamsiddinov, G‘iyosjon, and Gulandom Raxmatova. "O ‘ZBEKISTONDA AXBOROT HAVFSIZLIGINI MA’NAVIY VA HUQUQIY ASOSLARI." Solution of social problems in management and economy 3.4 (2024): 45-57.

5. Турсунова, Л., & Жураев, С. (2024). ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ. Педагогика и

психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(2), 35-37.

6. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). MECHANISMS FOR OPTIMIZATION OF DETECTION AND CORRECTION OF ERRORS IN COMPUTER TEXT PROCESSING SYSTEMS. Journal of Engineering And Technology Research, 10(1), 1-7.

Siddikov Askar Ahrorovich - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti vb dotsenti
Baxtiyorov Otabek Elmurod o‘g‘li - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

XALQARO MIQYOSDAGI BIZNES ETIKASI

Annotatsiya: Mazkur maqola xalqaro biznes e’tikasi masalasini chuqur tahlil qiladi. Biznes yuritishda davlatlar o‘rtasidagi farqlar, madaniy nuqtai nazarlar va huquqiy tizimlar xalqaro miqyosdagi e’tikaviy qarorlar qabul qilishda qanday ta’sir ko‘rsatishini muhokama qiladi. Maqolada biznesda mas’uliyat, halollik va ijtimoiy javobgarlik kabi tamoyillarni xalqaro kontekstda qo‘llash amaliyotlari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Biznes e’tikasi, xalqaro biznes, ijtimoiy javobgarlik, madaniy farqlar, korporativ mas’uliyat.

Xalqaro biznesda madaniy farqlar biznes qarorlarini qabul qilishda va kompaniyalar o‘rtasidagi munosabatlarda muhim rol o‘ynaydi. Har bir mamlakatning o‘ziga xos madaniyati, qadriyatlari va an’analari mavjud, va bu jihatlar xalqaro miqyosdagi e’tikaviy qoidalar va normalarga bo‘lgan yondashuvlarni shakllantiradi. Global miqyosda faoliyat yurituvchi korxonalar o‘zaro aloqa va hamkorlikda madaniy farqlarni e’tiborga olishlari kerak, aks holda bu iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Madaniyat insonlarning kundalik hayotiga va ularning qarorlariga chuqur ta’sir ko‘rsatadi. Hofstede kabi tadqiqotchilar madaniyatlar o‘rtasidagi farqlarni o‘rganib, turli davlatlardagi qaror qabul qilish jarayonlari qanday farq qilishini ko‘rsatib o‘tgan. Uning tadqiqotlarida madaniy ko‘rsatkichlar, masalan, kuch masofasi, noaniqlikdan qochish darajasi, individualizm va kollektivizm kabi omillar xalqaro biznesda qanday o‘z aksini topishini tushuntiradi. Masalan, Sharqiy Osiyo davlatlarida (Xitoy, Yaponiya) kollektivizm kuchli bo‘lib, guruh manfaatlari individual manfaatlardan ustun turadi. Bunday joylarda ishbilarmonlar jamiyat yoki guruh manfaatlarini hisobga olishni afzal ko‘rishadi. Bu esa o‘z navbatida biznes qarorlarida halollik, ishonch va guruhdagi o‘zaro hurmatni ta’kidlaydi. Aksincha, G‘arb davlatlarida (AQSh, Buyuk Britaniya) individualizm ancha yuqori darajada bo‘lib, biznes qarorlarida shaxsiy manfaat va erkinlik katta ahamiyatga ega. Bu davlatlarda tadbirkorlar o‘z shaxsiy muvaffaqiyatlariga erishishni afzal ko‘radilar va qarorlar qabul qilishda mustaqillikni qadrlaydilar. Bu farqlar xalqaro miqyosda biznes olib borishda kelishmovchiliklarga sabab bo‘lishi mumkin, shuning uchun

madaniy farqlarni e’tiborga olish juda muhim. Madaniyatlar o‘rtasidagi yana bir farq – bu muloqot va aloqa uslublarida ko‘rinadi. Yuqori kontekstli madaniyatlarda (masalan, Yaqin Sharq, Osiyo davlatlari) so‘zlarsiz signallar va kontekst muhim rol o‘ynaydi. Bu davlatlarda ochiq va aniq gapirishdan ko‘ra, bevosita aytilmagan tushunish va shaxsiy muloqot ahamiyatli. Shuning uchun bu davlatlarda e’tikaviy masalalar ko‘proq shaxsiy munosabatlar va guruh maqsadlariga bog‘liq bo‘lib, uzviy aloqa va ishonch shakllantirilishi kerak. Kam kontekstli madaniyatlarda (masalan, AQSh, Germaniya) esa barcha muloqot aniq va ravshan bo‘lishi talab qilinadi. Bu joylarda biznes jarayonlari rasman, hujjatli tarzda olib boriladi va shaxsiy munosabatlardan ko‘ra, amaliy e’tikaviy tamoyillar ustuvorlikka ega. Shu sababli, xalqaro biznesdagi aloqa uslublari turli madaniyatlarda qanday farq qilishini bilish va to‘g‘ri strategiyalarni qo‘llash zarurdir. Xalqaro muzokaralarda ham madaniy farqlar aniq ko‘rinadi. Masalan, Yaponiya kabi davlatlarda uzoq muddatli munosabatlarga ahamiyat beriladi va muzokaralar jarayoni sekinroq kechadi. Ular kelajakdagi hamkorlikni saqlab qolish uchun ham o‘zaro hurmat va ishonchni qadrlaydilar. Germaniya yoki AQSh kabi davlatlarda esa muzokaralar tez va aniq natijalarga erishish uchun o‘tkaziladi. Bu davlatlarda ko‘pincha vaqt tejash va samaradorlik oldingi o‘rinda turadi. Madaniyatning bunday farqlari xalqaro muzokaralarda notanishlik yoki tushunmovchilik keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun xalqaro kompaniyalar bu omillarni hisobga olishi va har xil madaniy nuqtai nazarlarni tushunishi kerak. Xalqaro biznesda menejment uslublariga ham madaniyat katta ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, Fransiya va Germaniya kabi davlatlarda avtoritar boshqaruv usuli keng tarqalgan bo‘lib, rahbarning kuchli va qat’iy qarorlari qabul qilinadi. Xodimlar yuqoridan kelgan ko‘rsatmalarga bo‘ysunib, shaxsiy tashabbus kamroq namoyon etiladi.

Xalqaro biznes zamonaviy global iqtisodiyotning ajralmas qismi bo‘lib, ko‘plab davlatlar va madaniyatlarga tarqalgan korporatsiyalar dunyo iqtisodiyoti rivojlanishiga katta hissa qo‘shmoqda. Biroq, xalqaro biznes ham ko‘plab murakkablik va muammolar bilan to‘qnash kelmoqda. Hozirgi vaqtda xalqaro biznesdagi asosiy global muammolar ekologik barqarorlik, ijtimoiy tengsizlik, siyosiy beqarorlik, texnologik taraqqiyot bilan bog‘liq xavflar va global savdo nizolari bilan bog‘liq jarayonlardir. Global miqyosdagi biznes korxonalari ekologik muammolar bilan yuzlashmoqda. Iqlim o‘zgarishi, resurslarning tugashi va atrof-muhitning buzilishi ko‘p millatli korporatsiyalar faoliyatiga bevosita ta’sir qiladi. Xalqaro kompaniyalar o‘z mahsulotlarini ishlab chiqarish, tarqatish va savdosi jarayonida katta miqdorda energiya va tabiiy resurslardan foydalanadilar. Natijada, bu jarayonlar global isish va atrof-muhitning ifloslanishiga sabab bo‘lib kelmoqda. Bundan tashqari, global miqyosdagi kompaniyalardan atrof-muhit muhofazasi bo‘yicha majburiyatlar olish va ekologik barqarorlikni ta’minlash talab qilinmoqda. Buning natijasida ko‘plab kompaniyalar ekologik toza ishlab chiqarish texnologiyalarini joriy etishga, chiqindilarni kamaytirishga va qayta tiklanadigan energiya manbalariga o‘tishga harakat qilmoqda. Ammo bu jarayonlarning murakkabligi va ko‘p vaqt talab qilishi ko‘plab xalqaro bizneslar uchun qiyinchilik tug‘dirmoqda. Xalqaro biznesning rivojlanishi bilan birgalikda global miqyosda ijtimoiy tengsizlik ham kuchaymoqda. Boy davlatlar va yirik transmilliy

kompaniyalar o‘z daromadlarini oshirishda davom etayotgan bir paytda, kambag‘al davlatlar va kam rivojlangan hududlar aholisi bu jarayonda yetarli darajada foyda ko‘rmayapti. Ishlab chiqarish va mehnat migratsiyasi jarayonlari ko‘pincha mehnatkashlarning huquqlari va xavfsizliklariga zarar yetkazadi, ayniqsa, past malakali va arzon ishchi kuchi ishlatiladigan davlatlarda. Bu muammo xalqaro miqyosdagi biznes korxonalarining mehnat sharoitlari va xodimlar huquqlarini hurmat qilishlariga doir masalalarni hal qilishni talab qiladi. Bunday korporatsiyalardan ijtimoiy javobgarlikni oshirish va mehnat sharoitlarini yaxshilash maqsadida xalqaro mehnat normalariga rioya qilish kutilmoqda. Ammo ba’zi kompaniyalar foydani oshirish maqsadida hali ham bu tamoyillarga e’tibor bermay kelmoqda.

Xulosa

Xalqaro miqyosdagi biznes e’tikasi zamonaviy global iqtisodiyotda eng muhim tamoyillardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda biznes faoliyati birgina milliy doirada qolib ketmaydi, aksincha ko‘p millatli korxonalar dunyoning turli burchaklarida o‘z faoliyatini olib boradi. Bunday globalizatsiya jarayonida har xil madaniyatlar, qonunchiliklar va ijtimoiy tamoyillar to‘qnashadi. Shu sababli xalqaro biznesda e’tikaviy yondashuvlar nafaqat kompaniyalarning ichki muammolarini hal etishda, balki ularning xalqaro maydondagi obro‘-e’tiborini saqlab qolishda ham katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyitlar:

1.Abdurahmonov, Q.(2020) Xodimlarni boshqarish va motivatsiya: psixologik yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya.

2. Abdukarimov, I., Oripov, M., Shermuhamedov, D. (2010). Xalqaro iqtisodiy munosabatlar. Toshkent: Iqtisodiyot.

3.Siddiqov Asqar Ahrorovich va Abdumannonov Begzod . 2022-yil Samarqand iqtisodiyot va servis institute Stepsell nashriyot 2023-yil 386 bet.

UO‘K: 378.214

Tursunov Abdumansur Abduazizovich - dotsent, Favqulodda vaziyatlar vazirligi Fuqaro muhofazasi instituti, tel. (+99897) 448-87-99,
e-mail: abdumansur1980@mail.ru

G‘AVVOSLIK ISHLARINI TASHKIL ETISH

Аннотация. Maqolada g‘avvos kasbining mas’uliyatligi, ularning asosiy vazifalari, g‘avvoslik ishlari va sho‘ng‘ishlarining yo‘nalishlari, g‘avvoslik sho‘ng‘ish chuqurliklari, g‘avvoslik ishlari va sho‘ng‘ishlarini tashkil etish bo‘yicha umumiy talablar, g‘avvoslik va sho‘ng‘ish ishlari rahbarlarining voqea joyidagi amalga oshirishi kerak bo‘lgan tadbirlari, g‘avvoslik ishi - sho‘ng‘ishining tuzilishi va ketma-ketligi, g‘avvoslarni suvga sho‘ng‘ish tartibi, suvdan ko‘tarilishi, g‘avvoslik - sho‘ng‘ish ishlarida ishtirok etadiganlar, g‘avvoslik ishi - sho‘ng‘ishining tuzilishi va ketma-ketligi, tibbiyot nuqtai nazaridan suvga tushishni ta’qiqlovchi talablar bo‘yicha ma’lumotlar yoritilib, tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: g‘avvos, g‘avvoslik ishi, g‘avvoslik ishlari rahbari, g‘avvoslik sho‘ng‘ish ishlari rahbari, ishchi g‘avvos, ta’minlovchi g‘avvos, himoyani ta’minlovchi g‘avvos.

Аннотация. В статье описаны обязанности водолазов, их основные задачи, направления водолазной работы и погружений, глубины водолазных работ, организация водолазных погружений и водолазных работ, а также мероприятия, которые должны выполнятся руководителями водолазных погружений и водолазных работ на месте происшествия, структура и последовательность водолазных работ, погружение водолазов в воду, порядок работы, подъём из воды, поочередность погружения водолазов, структура и последовательность водолазных погружений и водолазных работ, медицинские требования запрещающие погружения водолазам и даны первоочередные рекомендации по улучшению водолазных работ и водолазных погружений.

Ключевые слова: водолаз, водолазная работа, руководитель водолазных работ, руководитель водолазных спусков, рабочий водолаз, обеспечивающий водолаз, страхующий водолаз.

Annotation. The article describes the dutiyes of divers, their main tasks, directions of diving work and dives, depths of diving work, organization of diving work and diving operations, as well as activities that must be performed by diving operations managers at the scene of an incident. Structure and sequence of diving operations, structure and sequence of diving operations - diving, medical requirements prohibiting diving, information is highlighted and recommendations are given.

Key words: diver, diving work, head of diving work, head of diving descents, working diver, support diver, safety diver.

O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligining g‘avvos-qutqaruvchilari, respublika hududida joylashgan suv havzalarida (suv omborlari, ko‘l, daryo, kanal, anhor, soy, sun’iy suv havzalari va gidroinshootlar atroflarida) sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan baxtsiz hodisalarda qidiruv-qutqaruv ishlarini olib borishda g‘avvoslik - sho‘ng‘ish ishlariga rahbarlik qilish hamda olib borish bo‘yicha tegishli ruxsatga ega bo‘lgan, suvga sho‘ng‘ish bo‘yicha chuqurliklar meyori belgilangan, maxsus zamonaviy havo nafas olish ballonlarida siqilgan havo yordamida shuningdek, maxsus asbob-anjom va sho‘ng‘ishlarni ta’minlovchi vositalar bilan jihozlangan mutaxassislari tomonidan g‘avvoslik ishlari 60 metrgacha bo‘lgan chuqurliklarda tashkil etishadi [5].

G‘avvosning ish faoliyatidagi birgina kichkina xatosi, o‘zining hayot faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatibgina qolmay, uni o‘limga ham olib kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda birgina g‘avvosni o‘ziga bog‘liq bo‘lmagan xavflar ham yuzaga kelishi yoki uning ish faoliyati va sog‘ligiga nojo‘ya ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunga suvning yuqori bosimi, gaz aralashmalarining ta’siri, sho‘ng‘ish chuqurligi, suvning harorati, suv oqimining tezligi, asbob-anjomlarning holati va shu kabi bir qator ta’sirlarni misol tariqasida keltirsa bo‘ladi.

G‘avvoslik ishi - insonning g‘avvoslik asbob-anjomlari bilan suv ostiga

sho‘ng‘ishi bilan bog‘liq har-xil yo‘nalishlarni o‘z ichiga olgan ilmiy-texnik va amaliy harakatlari majmui.

G‘avvos - g‘avvoslik asbob-anjomlari yordamida suv ostida o‘rnatilgan tartibda belgilangan g‘avvoslik sho‘ng‘ishini amalga oshiruvchi mutaxassis.

G‘avvoslik sho‘ng‘ish chuqurliklari:

Kichik chuqurlikdagi g‘avvoslik tushishi - 20 metrgacha;

O‘rta chuqurlikdagi g‘avvoslik tushishi - 20 metrdan 60 metrgacha;

O‘ta chuqurlikdagi g‘avvoslik tushishi - 60 metrdan yuqori.

G‘avvoslik ishlari va sho‘ng‘ishlarini tashkil etish bo‘yicha ham bir qator o‘zining talablari mavjud bo‘lib, ushbu talablar ichki idoraviy xujjat bilan tasdiqlanadi [5].

G‘avvoslik ishlarini tashkil etish bo‘yicha umumiy talablar:

g‘avvoslarga ega bo‘lgan tashkilotning g‘avvoslari necha metr chuqurliklargacha (20, 30, 40, 50, 60 va h.k.z.) g‘avvoslik ishlarini bajara olishi to‘g‘risidagi tasdiqlangan Qoida, Yo‘riqnoma, Nizom va h.k.z. bo‘lishi;

g‘avvoslik ishlari rahbarining bilimi, ko‘nikmasi va tajribasi hamda ichki idoraviy buyruq bilan G‘IR vazifasi yuklatilgan bo‘lishi;

g‘avvoslar tomonidan olib boriladigan g‘avvoslik ishlarining turlari (qidiruv-qutqaruv, suv osti portlatish, suv osti texnik ishlar va h.k.z);

g‘avvoslik ishi bilan bog‘liq bo‘lgan maxsus texnika, asbob-anjom va vositalar bilan ta’minlanganligi (barokamera, suv osti kamerasi, HNOA, GKlar va h.k.z);

g‘avvoslik ishining tibbiy ta’minoti;

g‘avvoslik ishlari olib borilishi mumkin yoki olib boriladigan hududning xaritasi yoki pasporti (suv havzasining uzunligi, eni, suv hajmi, oqim tezligi, chuqurligi, suv ostining relyefi-grunti, suv ostidan o‘tgan kommunikatsiyalar).

G‘avvoslik sho‘ng‘ishlarini tashkil etish bo‘yicha umumiy talablar:

g‘avvoslar tarkibi har yilning boshida chuqurlashtirilgan tibbiy ko‘rikdan o‘tishi, g‘avvoslar tashkilotning “G‘avvoslarning kasbiy malakasini tasdiqlash komissiyasi”ga nazariy va amaliy imtihonlar topshirishi kerak;

tashkilot rahbarining buyrug‘i bilan G‘IR, SHIR, ishchi, ta’minlovchi va himoyani ta’minlovchi g‘avvoslar va ularning chuqurlik meyorlari belgilab berilishi zarur;

g‘avvoslik ishlari va sho‘ng‘ishlar joyi o‘ralgan bo‘lishi kerak (tashqaridan hech Kim halaqit bermasligi uchun);

g‘avvoslik ishlariga jalb etilayotgan shaxslarni ish texnologiyasi va xavfsizlik talablarini bajarish yuzasidan yo‘riqnoma o‘tkazish;

g‘avvoslik sho‘ng‘ishlari va ishlarini bajarish davomida tibbiy ta’minotni ta’minlash;

g‘avvoslik ishlarini turiga qarab ularni bajaruvchi xodimlarga (malakasi, tushish chuqurligi va tajribasidan kelib chiqib) to‘g‘ri taqsimlash, signallarni tanlash;

moddiy-texnik ta’minotni ta’minlash (qulay sharoit, mehnat qilish, dam olish, ovqatlanish rejimi);

g‘avvoslik asbob-anjomlaridan maqsadli foydalanish:

g‘avvoslarning funksiyalarini o‘z vaqtida almashtirish (IG‘/TG‘/HTG‘);

amalga oshirilgan ishlarni hujjatlashtirish [6].

Suv bilan bog‘liq favqulodda vaziyatlar hamda baxtsiz xodisalar tahliliga nazar tashlaydigan bo‘lsak, 2023 yil mobaynida jami 165 nafar fuqarolarning cho‘kishlari bilan bog‘liq baxtsiz holatlarga chiqishlar amalga oshirilgan. Bulardan 56 nafari cho‘milib cho‘kish, 33 nafari cho‘kkanlikda gumon, 37 nafari ehtiyotsizlik, 4 nafari o‘z joniga qasd qilish hamda 35 nafari aholi va IIOning chaqiruviga asosan, suv havzalaridan olib chiqib berilganlarga to‘g‘ri keladi. Eng achinarlisi ushbu cho‘kishlarning 75 nafari voyaga yetmaganlar to‘g‘ri keladi.

G‘IRning voqea joyidagi amalga oshirishi kerak bo‘lgan tadbirlari:

- mahalla raisi, uchastka noziri, voqea guvohlari va shu hududda yashovchi aholi bilan surishtirish ishlarini olib borish;

- suv havzasini tekshirish va dalolatnoma tuzish, tekshiruv davomida quyidagilarga e’tibor qaratish kerak - g‘avvos tushadigan chuqurlik, suvning oqim tezligi, suv ostining ko‘rinish masofasi, to‘lqin, havo harorati, atmosfera bosimi, suv harorati va g‘avvosga xavf keltiradigan omillar (temir, to‘nka, to‘r va h.k.z.);

- zarurat bo‘lsa, tegishli xizmat vakillari bilan hamkorlikda ish olib borish (gidromet, suv boshqarmasi, IIB, tez tibbiy yordam va b.);

- moddiy-texnik ta’minotni, qulay yashash sharoitini, mehnat qilish, dam olish, ovqatlanish rejimini ta’minlash;

- amalga oshirilgan ishlarni hujjatlashtirish.

Sho‘ng‘ish ishlari rahbarining voqea joyidagi harakatlari:

- voqea joyini kuzatish-razvedka ishlarini tashkil etish;

- sharoitdan kelib chiqib ishchi yo‘riqnomasini o‘tkazib, savol-javob yo‘li bilan xodimlarni o‘z vazifalarini to‘g‘ri tushunganligiga, vazifani bajara olishiga va xavfsizlik talablariga rioya etishiga ishonch hosil qilish;

- G‘AAni ishchi tekshiruvdan o‘tkazishini shaxsan nazorat qilish;

- himoyani ta’minlovchi g‘avvosning tayyor bo‘lish holatini taminlash;

- g‘avvoslik jurnalining to‘g‘ri to‘ldirilayotganligini tekshirish;

- sho‘ng‘ishda qatnashayotgan g‘avvoslarni va ta’minlash ishlarini olib borayotgan xodimlarning harakatlarini boshqarish va nazorat qilib turish;

- suv tagida avariya holatlari yuzaga kelganda, sharoit yomonlashganda aniq va tez harakatlar bilan xavf-xatarlarni bartaraf etish choralarini amalga oshirish.

G‘avvoslarni suvga sho‘ng‘ish tartibi:

Sog‘ligidagi keskin salbiy o‘zgarishlarning oldini olish maqsadida, suvga tez tushmaslik (quloq va burun bo‘shliqlarida o‘zgarishlarni sezsa to‘xtash), produvka qilish kerak. Ijobiy o‘zgarishlar bo‘lmasa 2-3 metrga yuqoriga (orqaga) chiqib produvkani qayta qilish zarur. Shunda ham o‘zgarishlar bo‘lmasa, butunlay suvdan chiqib ketish va tibbiy xodimga murojaat qilish zarur. Suv ostidan (chuqurlikdan) ko‘tarilish davrida shoshmasdan tezligi daqiqasiga 8 metrdan oshmagan holda yoki g‘avvosdan chiqadigan havo pufakchalaridan tez holatda chiqmasligi (oshib ketmaslik) hamda nafas olishni to‘xtatmasdan - qisqa nafas olib, ko‘p havo chiqarish rejimi qo‘llaniladi [5].

G‘avvos-qutqaruvchining bir kunda suvga sho‘ng‘ishi quyidagilardan oshmasligi kerak:

1. 6 metr chuqurlikgacha - 8 marotaba sho‘ng‘ish;
2. 6-12 metr chuqurlikgacha - 6 marotaba sho‘ng‘ish;
3. 12-40 metr chuqurlikgacha - 4 marotaba sho‘ng‘ish;
4. 20-60 metr chuqurlikgacha - 2 marotaba sho‘ng‘ish;
5. 60 metrdan chuqurlikga - 1 marotaba sho‘ng‘ish.

G‘avvoslik - sho‘ng‘ish ishlarida ishtirok etadiganlar:

G‘avvoslik ishlari rahbari – G‘IR.
Sho‘ng‘ish ishlari rahbari – SHIR.
Tibbiyot xodimi ki feldsher.
Ishchi g‘avvos – IG‘.
Ta’minolovchi g‘avvos – TG‘.
Himoyani ta’minlovchi g‘avvos - HTG‘.

Ta’qiqlanadi:

1. G‘avvoslarga tibbiy komissiya va “G‘avvoslarni malakasini tasdiqlash komissiyasi” tomonidan belgilangan chuqurliklardan oshig‘iga suvga tushish.
2. Tibbiy ko‘rikdan o‘tmasdan suvga tushish.
3. Himoya - aloqa arqonisiz suv ostiga tushish.
4. Ishchi tekshiruvni o‘tkazmasdan ishchi g‘avvosning suvga tushishi.
5. G‘AAlaridan faqat mo‘ljallangan ishlarda foydalanish.
6. G‘avvoslik pichog‘isiz suvga tushish.
7. Havo nafas olish balonlariga havo berayotganda kompressorni chang, tutun kimyoviy vositalar yoki mashina tutuni bor joyda qo‘yish.
8. Suv oqimining tezligi 2 m/s dan oshsa g‘avvoslik ishlarini olib borish.
9. Tibbiy xodim tomonidan tekshiruv davrida sog‘liq bilan muammolar bo‘lsa (qon bosimi, tana harorati .....) [5].

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, keltirilgan talablarni ijrosini ta’minlash orqali g‘avvoslarni keng qamrovli vazifalarni bajarish bo‘yicha quyidagilar taklif etiladi:

- g‘avvoslik faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan tashkilotlarda asosiy hujjatlardan biri bo‘lgan “G‘avvoslik ishlarini tashkil etish bo‘yicha Qoida”ni ishlab chiqish va tasdiqlash;
- g‘avvoslarni jamlashda jismonan sog‘lom, mustaqil fikr yurita oladiganlarga e’tibor berish;
- g‘avvoslar ma’suliyatini oshirish va tegishli rahbarlar tomonidan mazkur faoliyat bo‘yicha tadbirlar asosiy o‘rindagi ish sifatida nazorat qilish;
- g‘avvoslarning tayyorligini ta’minlash maqsadida, ular bilan faqat yoz oylarida emas, balki qish mavsumida ham o‘quv sho‘ng‘ishlarini tashkil etish;
- g‘avvoslik ishlarida tibbiyot xodimlarining mas’uliyatini oshirish;
- vazirlik va idoralar o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni takomillashtirish maqsadida, qo‘shma o‘quv mashg‘ulotlarini tizimli ravishda tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Qutqaruv xizmati va qutqaruvchi maqomi to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. Favqulodda vaziyatlar vazirining “G‘avvoslik ishlarida mehnat xavfsizligi

qoidalarini tasdiqlash va amalga kiritish to‘g‘risida”gi buyrug‘i.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010 yil 5 yanvardagi “Qutqaruv xizmatlari va qutqaruv tuzilmalarini favqulodda vaziyatlarni bartaraf etishda qutqaruv ishlarini amalga oshirishga jalb qilish tartibi to‘g‘risida”gi 2-sonli Qarori.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014 yil 9 iyuldagi “Qutqaruv xizmati va qutqaruvchi maqomi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunini amalga oshirish chora-tadbirlari haqida”gi 184-sonli Qarori.

5. «Методические указания руководителям территориальных управлений и структурных подразделений по организации водолазных работ» утвержденным приказом Министра по чрезвычайним ситуациям РУз.

6. Favqulodda vaziyatlar vazirining “Favqulodda vaziyatlar vazirligi g‘avvoslarni shahodatlash komissiyasining Nizomini tasdiqlash to‘g‘risida”gi buyrug‘i.

7. Алешина С.И. “Спасатель”. Москва, 2007, стр 224-229.

8. Долин П.А. “Ликвидация ЧС”. Москва, 2008, стр 104.

Yuldasheva N. Z. - Lecturer at the SamIES, Department of Economic Analysis and Statistics yuldashevan04@gmail.com +998974067458

Umirkulova Sh. U. - fourth-year student of group HRM 221, Sam IES shakhnozaulugmuradovna@gmail.com +998940560990

PROJECT-BASED LEARNING AS A WAY TO DEVELOP PRACTICAL SKILLS

Abstract: In this article, we will explore how project-based learning (PBL) contributes to the development of practical skills among students. Modern educational systems are increasingly adopting this approach because it enables students not only to absorb theoretical knowledge but also to apply it in real-world contexts.

Аннотация: В данной статье мы рассмотрим, как проектное обучение (PBL) способствует развитию практических навыков у студентов. Современные образовательные системы все чаще принимают этот подход, поскольку он позволяет студентам не только усваивать теоретические знания, но и применять их в реальных контекстах.

Аннотация: Ушбу мақолада биз лойиҳа асосидаги таълим (PBL) талабаларда амалий кўникмаларни ривожлантиришга қандай ёрдам беришига эътибор қаратамиз. Замонавий таълим тизимлари бу усулни бундан кейин кўпроқ қабул қилиб олишмоқда, чунки у талабаларга фақат назарий билимларни ўзлаштиришга эмас, балки уларни ҳақиқий контекстларда қўллашга имкон беради.

Key words: project-based learning, student-Centered Learning, collaboration, reflection, public product, critical skills.

Ключевые слова: проектное обучение, ориентированное на студента

обучение, сотрудничество, рефлексия, публичный продукт, критические навыки.

Калит сўзлар: лойиҳа таълими, студентга йўналтирилган таълим, ҳамкорлик, рефлексия, жамоат маҳсулоти, мухим кўникмалар.

Introduction

The arrival of the 21st century has seen massive change and rapid development, especially in fields like information technology where fresh programming languages are being created almost as fast eclipses. To this end traditional education does not hold well; it falls short to provide learners with any practical experience or expertise on which they can use both hands in their future jobs. Growing demand for professionals with hands-on practice as well the critical thinker ability in various industries has made project-based learning an effective way to reconciliation theory and application. This technique nearly guarantees that students learn more than the academic concepts, it also encourages creativity and open-mindedness which are paired with skills in areas having to do with collaboration and organization as well. This series of articles will serve as an introduction to the core principles of project based learning, its benefits and successful implementations. We will also talk about how just a different point of view on education is going to change the landscape which we currently have AND what this means for our students in terms when it comes to facing challenges tomorrow.

Main part starts from Project-based learning (PBL) is based on the principle that students actively learn their skills in an applied and practical manner by completing real-world projects. PBL encompasses the following key principles.

1. Real-World Application: Projects must address real-world problems or issues ensuring that the students' learning experience is relevant and useful. Real-World Application implies making education relevant to the everyday situations and troubles of the people. While working on those designs and projects, students understand where their studies can be applied in real life. This renders learning more relevant and communicates to the learner the sense of why what they are learning is important. It inspires learners to address real issues in a more critical and creative manner, making their learning experiences more real-world and practical which they enjoy.

2. Student-Centered Learning: This is probably the most effective approach where focus is directed to students and their needs, preferences, and learning styles. Students no longer have to be passive if the teacher does not just lecture. They engage themselves in their studies in various ways. They complete a variety of assignments, encourage inquiry, and interact with others. This approach enables students to become deeper thinkers, become problem solvers, and in a more broader sense, take charge of their education, which translates into improvements in the quality of learning for both the individual and the entire class. In PBL, learners are in charge of the learner. They are expected to explore, seek answers, and make choices while being involved in a project.

3. Collaboration: As a group, there are collaborative efforts made toward a specific objective. It consists of exchanging opinions, knowledge, and experience to

tackle problems and perform various functions. In a cooperative setting, people participate and keep information to herself which can enhance the output and bring out more creative ideas. It is a matter of working together and assisting one another in achieving goals. PBL is commonly project based in nature, where students work within a team of classmates bouncing ideas off one another and teaching each other to create a sense of community and shared responsibility.

4. Reflection: Reflection can be described as encapsulation of thoughts about one's experiences, feelings and actions. It puts you in a situation where one is able to evaluate their strengths and weaknesses as well as what knowledge they have gained from a certain experience. In Witnessing from Theory, witness speaking out allows for better contemplation and deliberation and aids in one's development so decision-making in future situations is easier. It is similar to pressing pause and asking how everything went and what the reasons behind those events were. For one's span of learning to be effective, consistency in assessment is important. Students reflect on their achievements, review their successful and negative aspects, and seek to enhance their performance on similar assignments in the future.

5. Public Product: It is quite common to consider the concluding phase of a project involving the submission of a specific item to the audience outside the classroom, thus incurring responsibility and fostering commitment to quality work. It is therefore put into sharper focus what a public product is, a classroom project which has an audience in addition to the teacher and fellow students. This may include, but is not limited to, a presentation, a written work, a recording, or an event. The aim is to take students' work to a different level that encapsulates what they have been taught during the period and also helps in practice. When students produce their work outside of the classroom, the scope of the audience becomes wider, which does not only stimulate them but makes them understand the significance of the task.

They are able to engage a larger audience and receive responses that can encourage them as well as show them the effects of their work.

Educational contexts for PBL are plenty, among them are the following:

• Improved Motivation: students are more motivated to learn because they work on projects that they find appealing.

• Development of Key Competences: PBL fosters key competences such as: critical thinking, creativity, communication and collaboration, the competences that are greatly appreciated on the labour market.

• Improved Academic achievement: Students get better academic performance as they gain more practical knowledge and experience.

• Skills for Real life: There is an acquisition by students of skills to deal with complex and multifaceted issues, thus laying a foundation to the real life as well as their future careers.

Successful Implementation Examples

There are cases of some institutions that were able to integrate PBL in their systems:

• The High Tech High in San Diego California is widely known for its project-based philosophy in which students collaborate on STEAM-centered themes across multiple subjects.

• A framework for PBL has been developed by the Buck Institute for Education, which offers resources and training so that teachers can incorporate effective project-based learning experiences in their classrooms.

• Montessori Schools use project-based learning where students can delve into subjects that interest them through hands-on activities and research, with a focus on independent and self-led learning.

Transforming the Educational Landscape

• Project-based learning can transform education. Our students as learners become engaged and prepared to thrive in a complex, ever-changing world by experiencing real-world problems they are passionate about, taking ownership of their work, and connecting their learning.

• Project-based learning can revolutionize education. By inverting the focus from memorization to authentic learning, as educators adopt this practice, they will create student engagement and empowerment while modeling and fostering deep learning for our students in a world that is dynamic and complex.

Conclusions and further research prospects:

1. Development of Practical Skills: Project-based learning changes the game when it comes to students' practical skills which in addition to critical thinking/ analytical skills, problem solving skills/ ability to work out solutions, team working skills and communication. These skills are getting more importance in the job market of today.

1. Deeper Understanding of Subjects: Projects help students to understand theoretical concepts better by implementing them in practical scenarios.

2. Increased Motivation and Engagement: Project-based learning increases student motivation because it gives students a purpose, as well as ownership and control over their own learning

3. Fostering Independence: Students learn to plan their work, set goals, and evaluate outcomes. Students become self-directed learners who seek out multiple perspectives to solve problems and meet the needs of diverse audiences.

Future Research Perspective:

1. Long-term Impact Studies: Future work should look into the long-term effects of project-based learning on the professional career of graduates and how skills acquired in this experience can impact professional advancement.

2. Integration of Technology: It is important to find the ways in which today's technological advancements can support PBL. This covers learning about cooperation and knowledge sharing among learners through technology based systems.

3. Adaptation to Diverse Educational Contexts: Research on project-based learning in different educational systems and cultures can help to find out effective methods and apply it into the local situation.

4. Effectiveness evaluation: We need new assessment methods for project-based learning effects. We should not only assess the final products but also the cooperation and individual contributions in the whole process of the project.

5. Industry Collaboration: Identifying potential for partnership between educational institutions and industries to work on more real time projects which can help students gain experience on how things work in real life.

These research directions to be able to contribute for further development of project based learning as an effective method in order to prepare professionals which cope with challenges of the modern world.

In summary, project-based learning helps educational institutions to build innovation, critical thinking and collaboration-—based environment which are the vital competencies needed for 21st century. In the era of technology and innovation it become more important than ever to constantly search and adopt the learning practices where students become protagonist of their own learning.

References:

1. Drain M. (2010). Justification of the dual-phase project-based pedagogical approach in a primary school technology unit. Design and Technology Education.

2. Hassan H., Domínguez C., Martínez J.-M., Perles A., Albaladejo J., Capella J.-V. (2008). Integrated multicourse project-based learning in electronic engineering. International Journal of Engineering Education.

3. Jollands, M., Jolly, L., & Molyneaux, T. (2012). Project-based learning as a contributing factor to graduates' work readiness. European Journal of Engineering Education.

4. Krauss, J., & Boss, S. (2013). Thinking through project based learning: Guiding deeper inquiry. Thousand Oaks, CA: Corwin.

5. Zhang, K., Peng, S. W., & Hung, J. (2009). Online collaborative learning in a project-based learning environment in Taiwan: A case study on undergraduate students' perspectives. Educational Media International.

6. Kean, A. C., & Kwe, N.M. (2014). Meaningful Learning in The Teaching of Culture: The Project Based Learning Approach. Journal Of Education and Training Studies.

7. Cuevas P., Lee O., Hart J., Deaktor R. (2005). Improving science inquiry with elementary students of diverse backgrounds. Journal of Research in Science Teaching.

Xoliqova Matluba Mardon qizi - O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti, Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi assistenti, xoliqovamatluba5@gmail.com, tel raqam: +99899773-36-01

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA O‘QITISHNI KOMMUNIKATIVLIK ASOSIDA TASHKIL ETISHNING MUHIM VA AHAMIYATLILIGI

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limda o‘qitishni kommunikativlik asosida tashkil etishning muhim va ahamiyatliligi hamda

boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyati shakllanishida kommunikativlikning o‘rni haqidagi fikrlar to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, kommunikativlik, o‘qituvchi, nutq, ona tili.

Аннотация: В данной статье говорится о важности и значимости организации обучения в начальной школе на основе коммуникативности, а также высказываются мнения о роли коммуникативности в формировании речевой культуры младших школьников.

Ключевые слова: начальное образование, общение, учитель, речь, родной язык.

Annotation: This article talks about the importance and importance of organizing teaching in primary education on the basis of communicativeness, as well as opinions about the role of communicativeness in the formation of speech culture of primary school students.

Key words: primary education, communication, teacher, speech, mother tongue.

Ta’lim insoniyat tajribasining ma’lum tomonlarini, ya’ni o‘quvchilar ijtimoiy taraqqiyotining hozirgi talablariga muvofiq darajada bilim va tarbiyaga ega bo‘lishlarini ta’minlaydigan faoliyatdir. O‘qituvchi ta’lim jarayonida faqat bilim berish bilan chegaralanmaydi, balki bu jarayonda o‘quvchiga ta’sir ko‘rsatadi, bu esa ularning bilim olishlarini yanada faollashtiradi, natijada o‘quvchi ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

O‘qituvchining eng muhim sifatlaridan biri uning o‘quvchilar bilan o‘zaro hamkorlikda ta’lim-tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil qilishi, ular bilan qizg‘in muloqot qila olishi va ularga jonkuyar, mehribon rahbar bo‘lishidir. Pedagogik-psixologik yo‘nalishlarda olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarida, o‘qituvchilarning sermahsul pedagogik faoliyatni amalga oshirishlari uchun zarur bo‘lgan kommunikativ qobiliyati to‘g‘risida ko‘plab fikr va mulohazalar yuritilgan [1].

O‘qituvchi o‘z kasbiga qiziqmasa, o‘quvchilarga nisbatan mehr-muhabbat bo‘lmasa, ular bilan qizg‘in muloqot qila olish qobiliyati, ya’ni kommunikativ xususiyatlari rivojlanmaydi.

Maktab ta’limi jarayoni bugungi kunda birinchi navbatda kommunikativ yondashuv xususiyatlarini o‘zida aks ettirmog‘i darkor. Kommunikativ yondashuvga ko‘ra nutq muayyan maqsadni ro‘yobga chiqarish, kimgadir axborot berib, kimdandir axborot olish, kim bilandir fikr almashish asosida harakatga keltiriladi. Buning uchun yoshlar nutq o‘stirish mashqlari mobaynida muloqot madaniyatini o‘zlashtirishlari, suhbatdoshiga ta’sir ko‘rsatish layoqatini egallashlari lozim. Shuningdek, ushbu yondashuvning talabiga ko‘ra, maktab o‘quvchilari ona tilini muomala-aralashuv taqozo etadigan, axborot olish ehtiyoji talab qiladigan darajada o‘rganishi va egallashi zarur [2].

O‘quvchilar nutqini o‘stirish boshqa o‘quv predmetlaridan o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar bilan ham uzviy ravishda bog‘lanadi.

O‘quvchilarda fikrlash jarayonini to‘g‘ri yo‘lga solish uchun amaliyot har qanday bilishning negizidir, degan qoidani hisobga olish zarur. Ta’limda o‘qituvchi

bilim berish bilan cheklanmaydi, u o‘quvchilarning fikrlash faoliyatiga ham rahbarlik qiladi, o‘quvchilarda ishdagi mustaqillik, ijodkorlik qobiliyatlarini o‘stiradi va shu tariqa o‘rganilayotgan narsaning ongli ravishda o‘zlashtirib olishga erishiladi, materialni idrok qilishlari va tushunib olishlari bilan birga, uni puxta esda saqlab qolishlari to‘g‘risida ham g‘amxo‘rlik qiladi [3].

Til ko‘nikmalarini samarali va tez shakllantirish maqsadida kommunikativ yondashish usuli og‘zaki va yozma nutq ko‘nikmalarini rivojlantirshda juda muhim rol o‘ynaydi.

Kichik yoshdagi o‘quvchilarning nutqini takomillashtirish ustida ishlash nafaqat fikrni (og‘zaki va yozma shaklda) ifodalash, balki ularni qabul qilishni ham nazarda tutadi. O‘quvchilarga maxsus kommunikativ mashqlarni bajartirish ham nutq faoliyatini to‘g‘ri tashkil etishga yordam beradi. Ya’ni, o‘quvchi ma’lumotni shunchaki qabul qilmasin yoki o‘qituvchining topshirig‘i bilan qayta hikoyalamasin. Bunday mashqlar nutq faolligi ta’minlashga yo‘naltiradigan, fikr aytishga talablar qo‘yadigan vaziyatlarni yaratishga xizmat qilishi lozimligi ham nazarda tutilishi maqsadga muvofiqdir [4].

Real hayotda odam o‘z nutqini ma’lum shart-sharoitda kimgadir yo‘naltiradi. Bu har qanday ruhan sog‘lom odam uchun tabiiy hol. Shuning uchun dars jarayonida ham bolalarning nutqiy muloqotga kirishish ehtiyojining tabiiy shart-sharoitlarini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kun talablaridan kelib chiqadigan bo‘lsak, til ko‘nikmalarini shakllantirishda an’anaviy yondashuv u yoki bu jihatlari bilan, yoki bir tomonlamaligi bilan o‘quv jarayonining barcha ehtiyojlarini qondira olmay qoldi, natijada olimlar yangi, zamonaviy, katta samara beradigan ilg‘or uslublarni ishlab chiqish haqida bosh qotirib, ma’lum darajada o‘qitish uslubiyati nazariyasiga yangilik kiritishga muvaffaq bo‘ldilar, natijada bugungi kunda jahon miqyosida keng qo‘llanilayotgan kommunikativ metod yaratildi.

Til ko‘nikmalarini shakllantirishda muloqotning o‘rni juda ham ahamiyatli. Bir vaqtning o‘zida eshitish, yozish, o‘qish va ayniqsa gapirish ko‘nikmalarini barobar shakllantirish uchun kommunikativ yondashuv asosida xorijiy tilni o‘zlashtirish, an’anaviy usulga qaraganda ancha tezroq samara beradi. Masalan, eng muhim hisoblangan kommunikativlik qobiliyati va ko‘nikmalarini rivojlantirishda, o‘rganuvchilar o‘rtasidagi hissiy bog‘liqliklarni amalga oshirishga yordam beradi, tarbiyaviy ahamiyatga ham ega bo‘lib, ulardagi muammolarni yechishga yordam beradi [5].

Ta’limning asosiy maqsadi o‘quvchilarga til haqida ma’lum bilimlar to‘plamini berish emas, balki ularni muloqot qilish uchun tildan gavdalanishga o‘rgatishdir. Tinglash va gapirish asosiy ko‘nikmalar hisoblanadi. Chunki ular nutq jarayonida fikr almashishga va fikrni yetkazib berishda qo‘llaniladi.

Ona tilida bolalar juda tabiiy holda tinglashadi va gapirishadi. Chunki atrofdagi insonlar ular bilan o‘zlarining ona tilisida muloqot qilishni ma’qul ko‘rishadi. Ammo ikkinchi tilda muloqot qilishga kelganda, ular fikrlarini bayon etishga qiynalishadi. Bunday muammolar, albatta, ikkinchi tilda kam muloqot mahorati shakllanganidan darak beradi [6].

Muloqot jarayonida o‘qituvchi qisqa muddatda o‘zining psixologik

bilimlariga tayanib o‘quvchilarning psixik xususiyatlarini mukammal bilishga harakat qilishi lozim. Hozirgi zamon ta’limi oldida turgan asosiy maqsad, o‘quvchi shaxsini bililmlar bilan qurollantirish emas, balki ularni fikr yuritish faoliyatiga o‘rgatishdan iborat.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, bugungi kunda ta’lim tizimida o‘qitish usullarini kommunikativlik asosida tashkil qilish yuqori natijalarga erishishda katta yordam beradi. Kommunikativlik asosida o‘qitishdan maqsad o‘quvchilar bilan do‘stona munosabatni ro‘yobga chiqarishdir. Do‘stona kommunikativlik o‘qituvchi bilan o‘quvchi orasidagi bilimlarni puxta o‘zlashtirishni ta’minlaydi va mukammal shaxsiy fazilatlarni tarkib toptirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. A.Xoliqov Pedagogik mahorat. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan 5140800 “Pedagogika va psixologiya ta’lim yo‘nalishi” ning bakalavr talabalari uchun darslik sifatida etilgan. “Tafakkur-bo‘stoni” Toshkent 2011. B.79.
2. F.Rasulova Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumani 83-maktab ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi. “Ona tili darslarini tashkil etishda kommunikativ yondashuv”. Ustozlar uchun www.pedagoglar.uz 44-son 5-to‘plam may 2023. B.258.
3. X.Ibraimov., M.Quronov Umumiy pedagogika darslik. Sahhof 2023. B. 158.
4. Q.Husanboyeva., M.Hazratqulov va b. “Boshlang‘ich sinflarda adabiyot o‘qitish metodikasi”. Oliy o‘quv yurtining pedagogika fakultetlari (boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari) talabalari uchun darslik. Toshkent “Innovatsiya-Ziyo” 2020. B.345.
5. Sh.N Sayidova BuxDU Xorijiy tillar fakulteti Gumanitar yo‘nalishlarda chet tillar kafedrasi o‘qituvchisi https://doi.org/10.5281/zenodo.6635953. “Til ko‘nikmalarini shakllantirishda kommunikativ yondashuvning o‘rni”. “Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: nazariy va amaliy izlanishlar” nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya. B.164-165.
6. M.M. Xoliqova “Boshlang‘ich ta’limda kommunikativ yondashuv asosida o‘qitish usullarini takomillashtirish metodikasi (Ona tili darslari misolida). Procedings of International Educators Conference 2024. 25 th September, B.190.

Ашурова Зулхумор Шодиевна - СамИСИ “Ўзбек тили ва адабиёти” кафедраси доц.в.б., PhD

ЗАМОНАВИЙ БОЛАЛАР ШЕЪРИЯТИДА ЎХШАТИШЛАРНИНГ УСЛУБИЙ ХУСУСИЯТИ

Аннотация. Мақолада, поэтик матн таркибида ўхшатишларнинг ўзига хос хусусиятлари, айниқса, болаларнинг дунёқарашини шакллантириш, оқ ва қоранинг фарқини ажратиш, уларда ҳар бир жараёнга ўз шахсий муносабатини уйғотишга жиддий тайёрлаш, мустақил фикрлаш малакасини намоён қилишга

доир жараёнларни шакллантиришга доир фикрлар акс эттирилган.

Калит сўзлар: ўхшатиш, семантик қонуниятлар, лингвопоэтик қонуниятлар.

Аннотация. В статье отражены особенности сравнений в поэтическом тексте, особенности формирования мировоззрения детей, различения различия между черным и белым, серьезной подготовки к пробуждению их личностного отношения к каждому процессу, формирования процессов проявления навыков самостоятельного мышления.

Ключевые слова: аналогия, семантические закономерности, лингвопоэтические закономерности.

Abstract. The article reflects the specific features of similes in the poetic text, especially the formation of children's worldview, distinguishing the difference between black and white, serious preparation for awakening their personal attitude to each process, and formation of processes for demonstrating independent thinking skills.

Key words: analogy, semantic regularities, linguopoetic regularities.

Истиқлол шарофати билан жамиятни ҳар томонлама ислоҳ қилишда бадиий адабиётнинг роли ҳам анча муҳим аҳамият касб этаётгани ижодкорлар асарлари тимсолида намоён бўлмоқда. Натижада, шахс руҳиятини тавсифий характерда очиб бериш, болалар нутқи, уларни ҳар томонлама баркамол шахс бўлиб улғайишида бадиий адабиёт, хусусан, шеърият ҳам сезиларли даражада ҳисса бўлиб қўшилмоқда. Бола тарбияси – нозик масалалардан бири саналади. Уларнинг тили ва тафаккур йўсинини шакллантириш ҳар бир давр учун муҳим ва долзарбдир. Кейинги йиллар болалар шеъриятида лингвопоэтик қонуниятлар тадқиқи борасида анча ишлар қилинган. Бироқ бу тадқиқотларнинг ҳеч бирида А.Обиджон, О.Дамин, Д.Ражаб асарлари таҳлилу тадқиқ қилинмаган.

Рус матншуноси А.А.Потебня семантик қонуниятларнинг тадқиқи билан шуғулланиб, ҳар бир сўзнинг учта қисмдан ташкил топишига мантиқий ўрғу беради: биринчидан, ташқи маъно белгиси, иккинчидан, тасаввур, яъни ички маъновий қатлам, учинчидан, маънонинг ўзи[1]. Демак, бу учта хусусият маъновий қирраларида акс эттирилган ўрнига қараб тасаввурга таъсир қилишига ҳам жиддий аҳамият беришга даъват қилинмоқда. Болалар шеъриятида учрайдиган – гул, *булбул*, образлари бор. Бу бирликларда ҳар бир сўзнинг ўз маъновий қатлами мавжуд. *Булбул* – хониш қилувчи қуш, *булбул* ошиқ, *булбул* – эрксевар қуш. Негаки, ҳар бир талқинда қушнинг ўз вазифавий аҳамияти акс эттирилгани юзага чикмоқда. *Гул ва булбул* образи – фарзанд, бола ўрнида ҳам маъно ташувчилик хусусияти борлигини эътибордан соқит қилиб бўлмайди. А.Обиджоннинг кўпчилик шеърларида *гул* ва *булбул* образи орқали фарзанд, ўғил, болага сифат беришга урғу берилаётгани айни ҳақикатдир.

[1] Потебня А.А.. Из записок по теории словесности. – Харькоов. – Изд. Потебни, 1905. – с. 19-21.; Яна шу муаллиф: Эстетика и поэтика. – М.,1976. – с.614.

Д.Н.Шмелов поэтик матн яратишда – образли матнни тушуниш лозимлигини уқтиради. У кайд этишича: «Тил – бу нафақат инсонларнинг асосий алоқа воситаси, фикрларни шакллантириш, ҳис ва туйғу, истак, хоҳиш сингариларни ифодалаш воситаси, балки бадиий адабиёт образлари бурканадиган реал ташқи шакл саналади»[2]. Дарҳақиқат, олам ва одам муносабатларида – коммуникатив контакт вазифасини, уларга боғланишли қай бир жиҳат бўлса, тил ва тафаккур замирида юзага чиқиши белгилаб берилган.

Бадиий тил ва бадиий нутқ бир-бирини тўлдирадиган тушунчалар саналади. Чунки ҳар қандай объектив ва субъектив муносабат тилнинг ижтимоий ҳодиса эканлигини далолатлайди. Муайян бир ижодкорнинг тилдан фойдаланиш маҳорати қай тариқа англамсиз борлиқни англатиш манераси билан ҳам ўлчанади.

Ҳеч шубҳасиз, шеърий нутқнинг оригиналлигини таъминлайдиган бирдан-бир воситалардан бири – ўхшатишдир. У шоир поэтик дунёсида ахборот ташувчи эмас, ўқувчи билимини, тасаввурини, дунёқарашини шакллантиришга хизмат ҳам қилади. Ўзбекистон халқ шоири А.Обиджон ижодига назар ташлар эканмиз, бунинг ёрқин тимсолини учратиш мумкин:

Чакалакда Сичқон
Бўлиб қолди султон.
Тўнғиз унга вазир,
Лашкарбоши – Қоплон.
Ясовули – Бўри,
Тулки хола – чўри.
Мушук эса, томда –
Тозаларди мўри[3].

Мазкур шеърий парчада – сичқоннинг султонга ўхшатилишида ажиб мутойиба мавжуд. Матнга эътибор берилса, сичқон бош сўз. Унинг султонга айланиши – болаларда бўлмаган нарсанинг содир бўлишига ишонтириш, уларнинг дунёқарашида «бўлиши мумкин» деган тушунчани киноявий-пародик усулда зоҳир қилишга йўналтирилган.

Тилшунос Г.Жуманазарова қайд этишича: *“Анъанавий ўхшатишлар* жонли – сўзлашув нутқимизда ҳам, тилимизнинг лексик қатламларида ҳам бўлгани каби анъанавий халқ достонлари тилида ҳам кўплаб учрайди. Лекин, шуниси муҳимки, анъанавий ўхшатиш эталони ўхшатиш асосини ифодалашда поэтик рамз даражасига кўтарилган бўлади”[4]. Дарҳақиқат, поэтик талқин атрибутида анъанавий ўхшатишлар кўплиги билан алоҳида аҳамият касб этади. Негаки, шоир ижодий дунёсида – болалар тасаввурига мос ***ўхшатиш***ларни топиши, қўллаши лозим бўлади. Бу жиҳатдан талқин семаларда жозибадорликни юзага чиқаради.

Матншунос олим М.Йўлдошев таъкидалшича: “хусусий-муаллиф ўхшатишларини бадиий матнни шунчаки, безовчи, гўзаллаштирувчи восита

[2] Шмелов Д.Н. Слово и образ. –М.: Наука. 1964. –С.3.
[3] Анвар Обиджон. Кичкинтойлар қувончи. –Т., Ўзбекистон. 2019. –Б.145.
[4] Жуманазарова Г. Фозил Йўлдош ўғли достонлари тилининг лингвопоэтикаси. –Т., А.Навоий номидаги Миллий кутубхона. –Б.169.

сифатидагина қараш тўғри бўлмайди. Маҳоратли ижодкор бундай ўхшатишларга бадиий-эстетик эҳтиёж зарурияти билан мурожаат қилади. Тасаввур қилиш қийин бўлган тушунчаларни конкретлаштириш, мавҳум тушунчаларни аниқлаштириш, нарса-ҳодиса, ҳаракат-ҳолатларнинг энг нозик жиҳатларини китобхон кўзи ўнгида гавдалантириш, тасвирни қуруқ эмас, балки қуюқ бўёқлар билан амалга оширишда ана шундай ўхшатишлар фавқулодда муҳим воситадир”[5]. Демак, шоир кутилмаган вазият, шароит, нуқтаи назар тақозоси билан ҳам ***ўхшатиш***ларга мойил бўлиши тайин. Ўхшатишларнинг мазкур хили А.Обиджон ижодида жуда кўплаб учрайди. Бир қарашда олма, тулки, бўри, сичқон, айиқ, қоплон, тоға, амаки, чол, қарға сингари номлардан ўхшатишларни шеърий тизмаларга шу қадар содда, тушунарли ва киноявий шаклда жойлай олганки, унинг моҳиятида – қўлингдан келмаган ишга аралашма деган маъновий қатлам англашилади:

Айиқ бўлсам
Бўрим бўл.
Ўчоқ бўлсам,
Мўрим бўл[6].

Мазкур шеърдаги сўзнинг марказий ўзаги – бола. У ўзини айиққа, ўчоққа ўхшатмоқда. Айиқ ва бўри образи ҳам ўзига хос тарзда жилваланади. Ўчоқ ва мўри шаклида эса буюм маъносида қўлланилади. Шеърий матнларда ўхшатишларнинг болаларни ҳайратга солиш энг бирламчи мақсад сифатида намойиш қилинади.

Топган – топалоқ,
Боши япалоқ.
Бойқушга ўхшаб
Кўзи шапалоқ[7].

Аввало, “оригиналлик, образлилик ва экспрессивлик ҳамиша устунлик қилади. Лекин, бундай ўхшатишлар ўзининг жозибадорлиги, ёрқинлиги, таъсирчанлиги ва кутилмаган (фавқулодда) далолати билан ҳар қандай ўқувчини ҳайратган солади”[8]. Шуни алоҳида қайд этиш жоизки, А.Обиджон кўп ҳолларда – ўхшатишларнинг фавқулодда, кутилмаган шаклига мурожаат қилади. У ҳис ва туйғу натижасида гўзал бир тарзда юзага чиқиши лозим. Чунки бола – қизиқувчанлиги, таъсирчалиги билан ҳаёт ва олам ҳақида тасаввур қилишга мойил бўлади. Бу жиҳат шеърий матн поэтик тадрижида анъанавийликдан кўра, фавқулодда таъсир майдонига эврилиши синалган ҳодисадир.

Умуман, поэтик матн таркибида ўхшатишлар жозибадорлик касб этиб, шеърдаги англатиш ва англаш хусусиятига ижобий таъсир кўрсатади. Айниқса. Болаларнинг дунёқарашини шакллантириш, оқ ва қоранинг фарқини ажратиш, уларда ҳар бир жараёнга ўз шахсий муносабатини уйғотишга

[5] Йўлдошев М.Чўлпон сўзининг сирлари. – Т.: Маънавият, 2002. – 60 б.
[6] Анвар Обиджон. Полосонлик полапонлар. –Т., Ўзбекистон. 2018. –Б. 15.
[7] Анвар Обиджон. Полосонлик полапонлар. –Т., Ўзбекистон. 2018. –Б. 14.
[8] Жуманазарова Г. Фозил Йўлдош ўғли достонлари тилининг лингвопоэтикаси. –Т., А.Навоий номидаги Миллий кутубхона. –Б.171.

жиддий тайёрлаш, мустақил фикрлаш малакасини намоён қилишга замин яратади. А.Обиджоннинг “Полосонлик полапонлар” шеърий манзумаси бир-биридан фавқулодда фарқ қилувчи, турли хил масалаларга муносабат билдиришга ўргатувчи ўзига хос асарлардан бири эканлиги сир эмас. Унда замон ва макон масаласида – бола қалбидаги нозик сезимларга туртки бериш ишораси оргиналлик бағишлай олганлигида қабариб кўринади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Потебня А.А.. Из записок по теории словесности. – Харькоов. – Изд. Потебни, 1905. – с. 19-21.; Яна шу муаллиф: Эстетика и поэтика. – М.,1976. – с.614.

2. Шмелов Д.Н. Слово и образ. –М.: Наука. 1964. –С.3.

3. Анвар Обиджон. Кичкинтойлар қувончи. –Т., Ўзбекистон. 2019. – Б.145.

4. Жуманазарова Г. Фозил Йўлдош ўғли достонлари тилининг лингвопоэтикаси. –Т., А.Навоий номидаги Миллий кутубхона. –Б.169.

5. Йўлдошев М.Чўлпон сўзининг сирлари. – Т.: Маънавият, 2002. – 60 б.

6. Анвар Обиджон. Полосонлик полапонлар. –Т., Ўзбекистон. 2018. –Б. 15.

7. Анвар Обиджон. Полосонлик полапонлар. –Т., Ўзбекистон. 2018. –Б. 14.

8. Жуманазарова Г. Фозил Йўлдош ўғли достонлари тилининг лингвопоэтикаси. –Т., А.Навоий номидаги Миллий кутубхона. –Б.171.

Ахтамова Мохигул Эркиновна - PhD, и/о доцент кафедры «Менеджмент» СамИЭС, mohigulahtamova8@gmail.com

Аъзамов Самандар Чориевич – студент группы МН-222, СамИЭС

ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ УЗБЕКИСТАНА: ПУТИ ИНТЕГРАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ И ЦИФРОВОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация: Статья посвящена исследованию возможностей интеграции экологической и цифровой грамотности в образовательную систему Узбекистана. В условиях глобальных вызовов, связанных с устойчивым развитием и цифровизацией, необходимо формировать у молодежи не только базовые знания в области экологии, но и способность эффективно использовать цифровые технологии для решения экологических проблем. В статье рассматриваются текущие инициативы и проекты в области экологического и цифрового образования в Узбекистане, анализируются преимущества и трудности интеграции этих направлений в школьные и вузовские программы. Особое внимание уделяется необходимости пересмотра образовательных стандартов, подготовке педагогов, а также созданию инновационной образовательной среды, способствующей развитию экологической и цифровой грамотности.

Ключевые слова: Экологическая грамотность, цифровая грамотность, образовательная система Узбекистана, инновации в образовании, устойчивое развитие, цифровизация образования, экологическое образовании, образовательные технологии, педагогическая подготовка, эко-технологии в образовании, стратегии устойчивого образования

Annotatsiya: Maqola ekologik va raqamli savodxonlikni O‘zbekiston ta’lim tizimiga integratsiya qilish imkoniyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Barqarorlik va raqamlashtirish bilan bog‘liq global muammolar sharoitida yoshlarda nafaqat ekologiya bo‘yicha asosiy bilimlarni, balki atrof-muhit muammolarini hal qilish uchun raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish qobiliyatini shakllantirish zarur. Maqolada O‘zbekistonda ekologik va raqamli ta’lim sohasidagi joriy tashabbus va loyihalar ko‘rib chiqiladi, ushbu yo‘nalishlarni maktab va oliy o‘quv yurtlari dasturlariga integratsiyalashning afzalliklari va qiyinchiliklari tahlil qilinadi. Ta’lim standartlarini qayta ko‘rib chiqish, o‘qituvchilarni tayyorlash, shuningdek, ekologik va raqamli savodxonlikni rivojlantirishga ko‘maklashadigan innovatsion ta’lim muhitini yaratish zarurligiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so‘zlar: ekologik savodxonlik, raqamli savodxonlik, O‘zbekiston ta’lim tizimi, ta’lim sohasidagi innovatsiyalar, barqaror rivojlanish, ta’limni raqamlashtirish, ekologik ta’lim, ta’lim texnologiyalari, pedagogik tayyorgarlik, ta’limdagi ekologik texnologiyalar, barqaror ta’lim strategiyalari

Annotation: The article is devoted to the study of the possibilities of integrating environmental and digital literacy into the educational system of Uzbekistan. In the context of global challenges related to sustainable development and digitalization, it is necessary to form among young people not only basic knowledge in the field of ecology, but also the ability to effectively use digital technologies to solve environmental problems. The article examines current initiatives and projects in the field of environmental and digital education in Uzbekistan, analyzes the advantages and difficulties of integrating these areas into school and university programs. Special attention is paid to the need to revise educational standards, train teachers, and create an innovative educational environment conducive to the development of environmental and digital literacy.

Keywords: Environmental literacy, digital literacy, the educational system of Uzbekistan, innovations in education, sustainable development, digitalization of education, environmental education, educational technologies, pedagogical training, eco-technologies in education, strategies for sustainable education.

Современный мир сталкивается с неотложными проблемами: изменением климата, истощением ресурсов и стремительным развитием цифровых технологий. Ответ на эти вызовы требует кардинального обновления образовательных систем. Одним из важнейших аспектов образования в 21 веке становится интеграция экологической и цифровой грамотности. Узбекистан, стремясь к устойчивому развитию и цифровой трансформации, активно внедряет инновации в образование. Интеграция экологической и цифровой грамотности в учебный процесс становится ключевым направлением этой трансформации.

Концепция развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года представляет собой масштабный документ, направленный на модернизацию и совершенствование всей образовательной системы страны. Этот документ является отражением стремления Узбекистана к построению современного общества, основанного на знаниях и инновациях. Основнымы целями этой концепции является: повышения качества образования, обеспечение доступности образования, интеграция образования с рынком труда, цифровизация образования и т.д. Реализация концепции позволит стране повысить конкурентоспособность страны, ускорить социально-экономическое развитие, укрепить граждвнское общество.

Экологическая грамотность: основа устойчивого будущего

Экологическая грамотность - это способность понимать и решать экологические проблемы, связанные с рациональным использованием природных ресурсов и охраной окружающей среды. В условиях глобального экологического кризиса формирование экологического сознания у молодого поколения является приоритетной задачей.

В Узбекистане экологическое образование пока не занимает центральное место в школьных и вузовских программах. Однако в последние годы наблюдается активизация экологических инициатив. Программы по экологии вводятся в рамках образовательных стандартов, проводится обучение педагогов по вопросам устойчивого развития и защиты окружающей среды. Одним из успешных примеров является внедрение экопросвещения в школьные программы через курсы по охране природы, занятия по управлению водными ресурсами и экологическому проектированию.

Интеграция экологической грамотности в систему образования Узбекистана требует не только разработки новых учебных материалов, но и пересмотра подходов к обучению. Важно, чтобы образовательные стандарты предусматривали комплексный подход, который сочетал бы теорию и практику, а также давал бы учащимся возможность участвовать в реальных экологических проектах.

Цифровая грамотность как драйвер инноваций

Цифровая грамотность, в свою очередь, становится неотъемлемой частью подготовки будущих специалистов в любой сфере.

Согласно данным Международного Статистического портала на начало 2024 года, количество пользователей Интернета превысило 5,3 миллиарда человек, что составляет около 65,8% населения Земли. Эти цифры подчеркивают устойчивую тенденцию к росту числа людей, зависимых от виртуального пространства в повседневной жизни.

Международные практики в области цифровой грамотности также демонстрируют разнообразие подходов и методов, направленных на повышение компетенций молодежи.

Например, в Сингапуре Национальная библиотека запустила инновационную платформу электронных ресурсов, предлагающую обширную коллекцию образовательных материалов. Эта платформа стала центральным элементом в системе образования страны, обеспечивая студентам и

преподавателям доступ к широкому спектру ресурсов в любое время суток, что существенно расширяет возможности самообразования и повышает качество учебного процесса.

В США на регулярной основе проводятся Молодежные технонедели (Teen Tech Week), а некоммерческая организация Common Sense Media успешно разработала проект «Цифровой паспорт»: ученики выполняют ряд заданий, по результатам которых продемонстрированные навыки и знания позволяют им получить «цифровой паспорт», который является определенным маркером, демонстрирующим, достиг ли ученик нужного для своего возраста уровня цифровой грамотности.

В Канаде организация MediaSmarts разработала программу для подростков «Мой мир», в которой прорабатываются основные аспекты цифровой грамотности: поиск достоверной информации в интернете, приватность и репутация в сети, онлайн-общение и этичное использование цифровых технологий.

Много усилий направлено и на ответственное использование интернетом, например, в Австралии функционирует Комиссия по интернет-безопасности с целью профилактики кибербуллинга и работы с нелегальным контентом в сети.

В Узбекистане цифровизация экономики и общества происходит на фоне активного внедрения информационно-коммуникационных технологий в различные области. В ответ на эти вызовы, образовательная система страны также должна адаптироваться к современным требованиям, обеспечивая учащихся необходимыми цифровыми навыками.

Цифровизация образования в Узбекистане, несмотря на явные успехи, сталкивается с рядом проблем, таких как ограниченная инфраструктура, низкий уровень подготовки преподавателей в области IT-технологий, а также недостаточная доступность современных образовательных ресурсов для студентов. Однако с начала 2020-х годов был сделан ряд значимых шагов в сторону цифровизации образования: внедрение платформ дистанционного обучения, создание электронных учебных материалов, развитие цифровых образовательных платформ и внедрение курсов по цифровым навыкам. Воспитание критически мыслящей молодежи, способной самостоятельно фильтровать и оценивать получаемую информацию, становится ключевым аспектом в образовательной политике Узбекистана, направленномна укрепление информационной безопасности и поддержку развития открытого и осведомленного общества.

Цифровая грамотность помогает не только повысить конкурентоспособность студентов на рынке труда, но и способствует решению экологических проблем. Например, цифровые технологии могут помочь в разработке умных систем управления водными ресурсами, контроле за качеством воздуха, а также в оптимизации использования энергетических ресурсов. Таким образом, цифровая грамотность в контексте экологического образования становится важным инструментом для будущих лидеров и предпринимателей, готовых разрабатывать и внедрять инновационные

решения.

На протяжении последних лет в Республике Узбекистан были предприняты различные организационно — правовые меры по повышению цифровой грамотности и формированию культуры безопасного и этичного поведения в виртуальном пространстве. По состоянию на 2024 год, Узбекистан значительно укрепил свою законодательную базу в сфере информационных технологий и безопасности, включив более 30 законов, около 60 актов Президента и свыше 100 решений Правительства.

Во-первых, согласно Global Competitiveness Report, Узбекистан занимает 68-е место среди 141 стран в индексе готовности к цифровому развитию. Всего за год наша страна поднялась на 4 позиции вверх, чем закрепила позитивную динамику, наблюдаемую на протяжении последних трех лет.

Во-вторых, принята Стратегия развития Нового Узбекистана

на 2022 — 2026 годы, в котором цель 70 рассматривает вопросы совершенствования государственной молодежной политики, где особо отмечается стремление развития у молодежи цифровой грамотности. Стратегия «Узбекистан — 2030» также направлена на повышение интеллектуального потенциала молодежи, стимулирование ее научной деятельности, развитие таланта не менее 2 миллионов молодых путем привлечения к научной и инновационной деятельности.

В-третьих, Фондом по поддержке государственной молодежной политики был инициирован проект «Один миллион программистов», утвержденный Постановлением Президента Республики Узбекистан

от 12.08.2022 г. № ПП-350, который стал мощным толчком по развитии цифровизации среди молодых ИТ-специалистов. Проект подчеркивает стратегическую ориентацию на укрепление образовательной инфраструктуры в области цифровизации и создание инновационной платформы, способствующей развитию стартапов и социальному прогрессу.

В-четвертых, 2024 год в Узбекистане объявлен Годом поддержки молодёжи и бизнеса. Как отмечает Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев: «В новом году мы активизируем привлечение иностранных инвестиций, формирование широких возможностей для предпринимательства и частной собственности, уделим особое внимание развитию науки, инноваций, IT-сферы, созданию „зелёных“ и цифровых технологий».

Интеграция экологической и цифровой грамотности в образовательную систему Узбекистана - это инвестиция в будущее страны. Она позволит подготовить новое поколение, способное решать сложные экологические проблемы с помощью современных технологий, и обеспечить устойчивое развитие страны. Это требует пересмотра образовательных стандартов, разработки инновационных программ и усиления подготовки преподавателей. Успешная интеграция этих направлений не только улучшит качество образования, но и подготовит молодежь к вызовам глобальных изменений, обеспечивая их способность эффективно использовать цифровые технологии для решения экологических проблем.

Список использованной литеатуры:

1. ПРИЛОЖЕНИЕ N 1 к Указу Президента РУз от 29.04.2019 г. N УП-5712 (Концепция развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года). https://nrm.uz/contentf?doc=587433_&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana
2. https://illp.uz/
3. Буркова, И. В., & Тищенко, В. А. (2021). Экологическое образование в системе устойчивого развития. М.: Изд-во “Высшая школа”
4. https://shkolamoskva.ru/metaman/digital-literacy/
5. Гринченко, Н. А. (2019). Цифровизация образования: мировые тренды и национальные подходы. Ташкент: Изд-во Ташкентского университета.

Виктор Александрович Алимасов - Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти профессори, фалсафа фанлари доктори
+998990861249, e-mail: alimasovviktordsmi@mail.ru

МАДАНИЯТ МЕНЕЖМЕНТИ: ИЛМИЙ ТАЛҚИНЛАРИ ВА ШАКЛЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация: Мақолада маданият менежменти, унинг илмий талқинлари ва шакллантириш хусусиятлари таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: маданият, менежмент, илмий, талқин, фалсафа, ташкил этиш, санъат, тарбия, таълим.

Аннотация: В статье анализируются научные толкования и особенности формирования менеджмента культуры.

Ключевые слова: культуры, менеджмент, научный, интерпретация, философия, организация, искусство, воспитание, образование.

Abstract: The article analyzes scientific interpretations and features of the formation of cultural management.

Key words: culture, management, scientific, interpretation, philosophy, organization, art, upbringing, education.

“Маданият менежменти” атамаси тор доиралар ва талабалар аудиториясида ишлатилса-да, ҳали у илмий-амалий истеъмолга кирганича йўқ. Шунинг учун уни иқтисодиётда ишлатилаётган "жараёнлар, ресурслар ва кишиларни бошқариш усули" сифатида талқин қилишади. Википедияда эса у "иш самадорлигини оширишга қаратилган бошқаришнинг замонавий технологиялари, принциплари, усуллари, воситалари ва шакллари"деб таъриф берилади. Шу билан бирга, унинг мақсад қўйиш ва режалаштириш; ташкил этиш; ходимларга мотивация бериш; назорат каби функциялари борлиги таъкидланади [1]. "Бошқариш асослари" соҳасидан хабардор мутахассис биладики, бу функциялар илгари ҳам бор эди. Демак, "янгилик" бошқариш ва ташкил этиш назарияси ҳамда амалиёти чет тилидаги "менежмент" (бу ҳам

аслида ғарбпарастлигимиз белгиси) сўзи билан алмаштирилаяпти холос. Бироқ менежментнинг ички хусусиятларига назар ташлаган унда маълум бир янгиликлар борлигини кўради. Бу янгиликлар қуйидагиларда намоён бўлади:

1. Доимо янги бозорлар излаш ва уни ўзлаштириш.
2. Ижтимоий трендларни таҳлил қилади.
3. Инновациялар жорий этади.
4. Жамоани ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқади.
5. Ривожланиш босқичларини режалаштиради.

Мазкур йўналишлар маданият муассасаларини бошқариш соҳаси учун янги ёндашувлардир. Масалан, шу пайтгача маданият муассасалари янги бозорлар излаш ва уларни ўзлаштириш билан шуғулланмаган. Улар маданий-маърифий вазифаларни давлат буюртмасига мувофиқ бажарган. Улар давлатдан маош олгани учун тарғибот ишларини бепул, ҳеч қандай моддий рағбатлантиришсиз олиб борган. Бизда бозор иқтисодиёти ҳақида кўп гапирилади, бироқ уни маданият муассасаларига жорий этиш муаммо бўлиб қолмоқда. Тўғри, республикамиз ҳукумати 2017 йили маданият соҳасида давлат-шериклик хўжалик юритиш усулини жорий этишга оид расмий ҳужжат қабул қилган. Бироқ бу ҳужжат жойларда қизиқиш уйғотмади, ҳанузгача маданият ўчоқлари эскича ишлашда давом этмоқда. Ёки социал трендларни ўрганишни олайлик. Замонавий менежмент уни фаолиятни аниқ мақсадларга йўналтириш имкони сифатида талқин қилади [2, 3]. Маданият муассасалари ҳам аҳоли қизиқишлари ва маънавий эҳтиёжларини ўрганиб бориши зарур. Ҳар ҳолда "Маданий-маърифий ишларни ташкил этиш методикаси" маданият ходимларини шу вазифага йўналтиради. Лекин амалда бу вазифа илмий асосланган метод билан эмас, балки интуицияга таяниб амалга оширилади, аксарият ҳолларда амалга оширилмайди ҳам. Бугун маданият муассасалари кишиларнинг тадбирларга, бадиий-ижодий уюшмаларга қатнамай, қизиқмай қўйганидан нолийдилар, ўзлари эса кишилар эҳтиёжини ўрганишга бефарқдирлар. Замонавий менежмент социал трендларни ўрганишни, таҳлил қилиб боришнишарт қилиб қўяди. Усиз маданият менежменти ҳам самара, кутилган натижа бермайди. Аҳолининг маънавий қизишлари ва эҳтиёжлари қайси томонга бориши тенденцияларини билмай, таҳлил қилмай ўтказиладиган тадбирга кишиларнинг қатнашиши ҳам ғайримантиқий ҳолдир. Бугун кишилар нафақат пулини, шунингдек, бўш вақтини ҳам қизиқишларига мос келмайдиган тадбирларига ажратишни эп кўрмайдилар.

Бизнинг маданият муассасаларимизда ривожланишга, ўсишга ҳаракат йўқ, уларда стагнация ҳукмрон. Биринчидан, уларда ходимлар сони бармоқ билан саноқли, қобилиятли, ҳаракатчан ходимларининг лавозимда ўсиши даргумон. Ҳатто баъзи маданият ўчоқларида 30-40 йиллаб бир лавозимда ишлаб келаётган ходимлар бор. Улар жуда нари борса, бир-икки бадиий тўгарак ташкил этиб, уларни кўз-кўз қилиш билан шуғулланиб келади. Жамоани ривожлантириш стратегияси у ёқда турсин, ҳатто мавжуд ходимлардан самарали фойдаланиш ҳам муаммодир.Замонавий менежмент ушбу стереотипни бузиб, жамоага ривожланиш стратегиясини тавсия этаяпти. Бунинг учун меҳнат жамоасида ривожланишга, янги босқичга кўтарилишга

қизиқиш уйғотиш даркор бўлади.

Маданият соҳасида инновация ижодий жамоанинг янги асарларни саҳналаштиришида, янги куй ва қўшиқларни яратганида, эътиборли кўргазмаларни ташкил қилганида, тарғибот ишларида замонавий ва ноанъанавий технологиядан фойдаланганида намоён бўлади. Инновация маданият ва санъат соҳаси учун доимий, одатий ҳодисадир, чунки улар моҳиятан янги усуллар ва талқинларга асосланадилар.Шунга қарамай, маданият муассасаларида инновацион ёндашувларга алоҳида воқелик сифатида қараш камдан кам учрайди. Маданият ходимларида инновацион изланишга стратегик мақсад сифатида ёндашиш кузатилавермайди. Бунинг кўп объектив ва субъектив сабаблари бор. Шундай сабаблардан бири маданият ходимларида шаклланган стереотиплар ҳамда "ички цензура"дир. Улар бадиий ижоднинг ранг-баранг усулларидан фойдаланишни режалаштирмайдилар, уларга тайёр ашула ёки куйни такрорлаш, цензурадан ўтган ролни ижро этиш осон ва бехавотирдир. Бадиий ижод мудом янгилик, бетакрор изланиш экани уларнинг хаёлига келавермайди.

Меҳнат жамоасини ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш маданият менежментининг завқли ва ўта муҳим жиҳати ҳисобланади. Мутахассисларнинг таъкидлашича, меҳнат жамоасини яхши билмай, унинг ички интеллектуал потенциалини ўрганмай менежментни самарали бошқариш усулига айлантириб бўлмайди. Меҳнат жамоаси ўзининг ривожланиш стратегиясини билса, интеллектуал кучлари ва ресурсларини аниқ тасаввур этса, унда ижобий мотивация пайдо бўлади (4, с. 243-244). Жамоани ривожлантириш стратегиясини асосан мулк эгаси ва унинг атрофидаги менежерлар, режалаштирувчи ва маркетинг бўйича мутахассислар ишлаб чиқади. Стратегияни меҳнат жамоаси ўртасида муҳокама қилиш, унинг таклифларини инобатга олиш муҳим психологик аҳамиятга эга. Меҳнат жамоаси ҳам ўз келажаги учун масъуллигини сезиши даркор.

Режалаштириш босқичлари ҳам стратегияга киради.

Маданият менежментини шакллантириш учун қуйидагиларни таклиф этишимиз мумкин:

биринчидан Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтида жорий ўқув йилида "Маданият менежменти" кафедраси ташкил этилди. Кафедра маданият менежерлари тайёрлашга киришди. Бу ижобий изланиш, айниқса маданият менежерлари тайёрлаш жойлардаги маданият муассасаларида маданият менежери лавозимини таъсис этиш билан қўллаб-қувватланиши зарур.Бу вазифа Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси ва Маданият вазирлиги компентенциясидадир.

иккинчидан, менежмент маданият муассасаларининг анъанавий иш методларини, тадбирларини рад эмаслиги керак. Масалан,уларга аҳолига бепул маданий-маърифий ишлар кўрсатиш юклатилган. Президентимиз маданият, адабиёт, маърифий ишлар, халқ санъати тарғиботи бизнес билан аралашиб кетмаслигини уқтиради [3]. Шундай экан, маданият менежменти маданий-маърифий ўчоқларни бизнес марказларига айлантирмаслиги керак.

учинчидан, “Маданият менежменти асослари" деган фанни

шакллантиришнинг назарий-методологик масалаларини муҳокама қилиб, унга оид дарслик ва ўқув қўлланмалари яратиш даркор. Бугун ўқув қўлланмалари атиги 50 нусхада чоп этилмоқда, бу жуда кам. Уларнинг кўп нусхаларда чоп эттиришга Маданият вазирлиги, Олий таълим ва инновациялар вазирлиги аралашса мақсадга мувофиқ бўларди.

тўртинчидан, маданият менежментини туризм ва сервисдан алоҳида шакллантириб бўлмайди. Туризм ва сервис хизмати аслида маданият менежментига тааллуқли соҳалардир. Шунинг учун ушбу соҳалар билан ижодий ҳамкорлик ўрнатиш масалаларини ҳал этиш даркор.

бешинчидан, маданият ва санъат муассасаларига бозор иқтисодиёти, маркетинг ва менежментни жорий этиш кейинга сурилиб келаётган муаммо бўлиб қолмоқда. Агар бизда йирик санъаткорлар, катта ижодкорлар, фахрли халқ артистлари бўлса, нега биз маданият ўчоқларига менежмент ва маркетингни жорий этишдан қўрқамиз? Тадбиркорлар ўз иқтидорини, ишбилармонлигини намойиш этиб, иқтисодиётни ривожлантираётган экан, нега маданият ва санъат ходимлари ҳам шундай қилмасликлари керак? Маданият ва санъат муассасаларини давлат бюджетига қарамликдан халос қилиш керак. Балки уларни аввал маҳаллий ҳокимиятлар қарамоғига, кейин эса тўла иқтисодий мустақилликка ўтказармиз... Хуллас, маданият менежменти соҳага янгича ёндашувларни тақозо этади.

олтинчидан "Маданият менежменти" илмий талқинлари борасидаги фикрларни ойдинлаштириш зарур. Уни баъзан маркетинг деб бтушунадилар, бошқа бировлар эса маркетингни менежмент ичига киритиб, менежмент фойда олиш, хизматларини пуллаш деган қарашни билдирадилар. Бизнинг фикримизча, менежмент маркетингдан фарқли тарзда компанияни, меҳнат жамоаси фаолиятини бошқариш, ташкил этиш, ривожлантиришга қаратилгандир. Маркетинг товар ва хизматларни пуллаш, янги янги истеъмолчилар топиш, даромад олиб жамоани ривожлантиришга қаратилган фаолиятдир. Маданият муассасаларининг давлат тизимида эканидан келиб чиқиб, уларга менежмент мувофиқдир, дейишимиз мумкин.

еттинчидан, маданият ва санъат соҳасида ҳам маркетинг бўлиши, ундан фойдаланилиши мумкин. Бу ўринда амалий санъат маҳсулотларининг сотилишини келтиришимиз мумкин. Йирик шоулар ҳам санъат ва бизнес ҳамкорлигида ташкил этилади. Бироқ улар бугун давлат маданият муассасаларидан ташқаридадир. Бизнинг юқоридаги фикр-мулоҳазаларимиз ҳам республикамиздаги 800 дан зиёд Маданият марказлари, Маънавият уйлари, 200 дан ошиқ Маданият ва истироҳат боғлари, 400 дан кўп кутубхоналар, мингдан зиёд Болалар ва ўсмирлар ижодиёти масканларига тааллуқлидир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Википедия. (https :// ru.wikipedia. org. wiki.M.).
2. Круглова Н. Ю. Основы менеджмента. – Москва: Проспект, 2013.
3. Рябникова Н.Е. Основы менеджмента. – Оренбург: ОГУ, 2016.
4.Мирзиёев Ш. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш -

халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир.// "Халқ сўзи", 2017, 4 август.

Ганиева З.С. - Самаркандский институт экономики и сервиса, ассистент

МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ УРАВНЕНИЙ В ЭКОЛОГИИ

Аннотация: в статье рассмотрена математическая модель дифференциальных уравнений на примере теории эпидемии при нарушении экологии.

Ключевые слова: математические модели, дифференциальные уравнения, экология, негативные факторы, зараженные особи, система уравнений.

***Annotation*:** The article discusses a mathematical model of differential equations using the example of the theory of epidemics in the event of environmental disturbances.

***Keywords*:** mathematical models, differential equations, ecology, negative factors, closed individuals, system of equations.

Ухудшение состояния окружающей среды вследствие техногенной нагрузки, рост влияния негативных факторов на здоровье населения, повышенный риск возникновения чрезвычайных ситуаций, истощение природных ресурсов и деградация природных комплексов рассматриваются как угроза экологической безопасности и устойчивому развитию регионов. В этих условиях все более очевидной становится необходимость перехода к устойчивому развитию на основе концепции, ориентированной на снижение негативных воздействий на окружающую среду промышленных производств при одновременном сохранении экономического роста предприятий, что предполагает широкое распространение экологически ориентированных методов управления природопользованием и охраной окружающей среды.

Растущая забота о состоянии окружающей среды и угроза истощения природных ресурсов привлекли внимание многих ученых, политиков и общественности. Создание международных организаций по охране окружающей среды, таких как Международная Стокгольмская конференция (1972), в работе которой приняли участие представители из 113 стран, и Всемирная комиссия по окружающей среде и развитию (1983), свидетельствует о необходимости изменения нашего образа жизни и производственной деятельности для сохранения природы [1].

Математические модели в экологии характеризуются комбинацией уравнений, выражающих физические законы о взаимодействии элементов в системе, и математических гипотез о характере зависимости динамики экологических переменных от различных процессов.

Рассмотрим дифференциальные уравнения на примере теории эпидемий (модели Бейли).

Рассмотрим задачу о распространении эпидемии инфекционного заболевания в рамках одной популяции [5,6]. Пренебрегая неоднородностью распределения популяции по пространству, введем две функции *x(t)* и *y(t)*, характеризующие число незараженных и зараженных особей в момент времени t. В начальный момент времени $t = 0$ известны $x(0) = n$ и $y(0) = a$. Для того чтобы сформулировать математическую модель, воспользуемся гипотезой: инфекция передается при встрече зараженных особей с незараженными, то есть число незараженных будет убывать с течением времени пропорционально количеству встреч между теми и другими, т.е. xy. На основании принятого предположения выразим убыль Δx незараженных особей за промежуток времени Δt в виде

$$\Delta x = x(t + \Delta t) - x(t) = -\beta x y \Delta t \quad (1)$$

Величина β представляет собой коэффициент пропорциональности. Перейдем в (1) к пределу при $\Delta t \to 0$

$$\lim_{\Delta t \to 0} \frac{\Delta x}{\Delta t} = \frac{dx}{dt} = -\beta x y \quad (2)$$

Для замыкания модели будем считать, что болезнь не приводит к смертности, следовательно, можно написать условие баланса

$$a + n = x + y = \text{const} \quad (3)$$

Учитывая (3) перепишем (2)

$$\frac{dx}{dt} = -\beta x(a + n - x) \quad (4)$$

$$x(0) = n \quad (5)$$

Формулы (4), (5) представляют собой математическую модель динамики незараженных особей. Коэффициент β пропорциональности в модели характеризует вероятность передачи инфекции при встрече. В общем случае значение параметра β зависит от вида особи и типа болезни. Считая β постоянной величиной, найдем решение обыкновенного дифференциального уравнения (4). Разделив переменные в (4), можем переписать его в виде

$$\frac{dx}{x(a + n - x)} = -\beta dt \quad (6)$$

Разложим левую часть (6) на простые дроби и проинтегрируем

$$\frac{1}{n + a}\left(\frac{dx}{x} + \frac{dx}{n - x + a}\right) == -\beta dt$$

$$\frac{1}{n + a}(lnx - \ln(n - x + a)) = -\beta t + C$$

Потенцируя последнее выражение, придем к равенству

$$\frac{x}{n - x + a} = Ce^{-\beta(n+a)t} \quad (7)$$

Учитывая начальное условие (5) из (7) получим окончательное выражение для искомой функции

$$x(t) = \frac{n(n+a)}{n + ae^{-\beta(n+a)t}} \quad (8)$$

При известном x(t) число y(t) зараженных особей определится из условия баланса (3)

$$y = a + n - x \quad (9)$$

Примеры графиков функций x(t) и y(t), вычисленные по формулам (8, 9)

при нескольких значениях параметра β, приведены на рис.1–2. Начальные значения числа незараженных и зараженных особей приняты равными n=200, a=100. При увеличении β скорость передачи инфекции увеличивается, и численность незараженных особей падает быстрее.

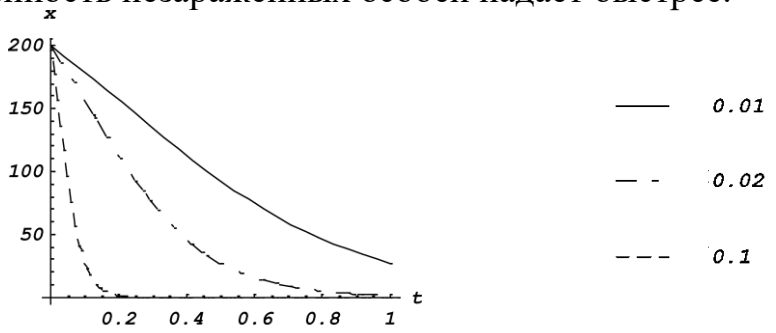

Рис.4.1

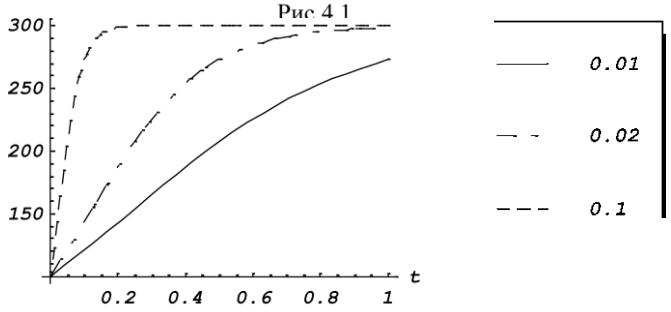

Рис.4.2

Изменим приведенную модель, добавляя в нее еще один процесс – выздоровление больных особей. Для этого введем новую функцию z (t), выражающую число выздоровевших особей. Новая математическая модель может быть представлена системой уравнений

$$\begin{cases} \dfrac{dx}{dt} = -\beta xy \\ \dfrac{dy}{dt} = \beta xy - \gamma y \\ \dfrac{dz}{dt} = \gamma y \end{cases}$$

где параметр γ характеризует степень выздоровления и определяется видом болезни и типом особи. Число выздоровевших особей в начальный момент времени равно нулю, поэтому начальные условия для системы (10) примут вид

$$x(0) = n,\ \ y(0) = a,\ \ z(0) = 0 \qquad (11)$$

Условие баланса (3) перепишется как

$$x + y + z = n + a \qquad (12)$$

Разделив второе уравнение (10) на первое, придем к уравнению

$$\frac{dy}{dx} = -1 + \frac{\gamma}{\beta}\frac{1}{x} \qquad (13)$$

решение которого с учетом начальных условий (11) запишется так:

$$y + x - \frac{\gamma}{\beta} lnx = a + n - \frac{\gamma}{\beta} lnn \qquad (14)$$

Исключая y из (12) и (14) получим связь x и z в виде

$$x = ne^{-\frac{\beta}{\gamma}z} \qquad (15)$$

Выразив с помощью уравнений (12), (14) и (15) связь y через z и подставив в третье уравнение (10), придем к уравнению

$$\frac{dz}{dt} = \gamma\left[n + a - z - ne^{-\frac{\beta}{\gamma}z}\right] \qquad (16)$$

Результаты решения уравнения (4.16) с учетом начального условия (4.11) при различных коэффициентах выздоровления приведены на рис.4.3–4.5.

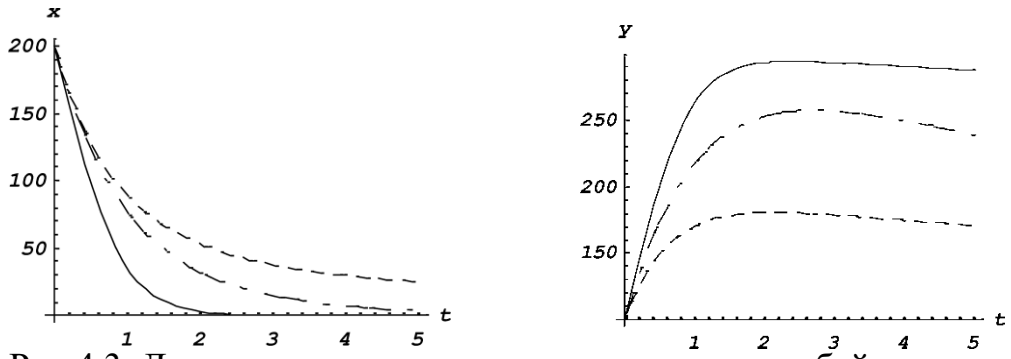

Рис.4.3. Динамика численности незараженных особей по модели (4.10) для n=200; a=100, β=0.01

Литература:

1. Ахметзянова Л.Г., Сагеева Г.Г. Экологический менеджмент: учебно-методическое пособие – Казань, 2024. – 65 с.

2. Зарипов Ш.Х.. Введение в математическую экологию: учебно-методическое пособие /, – Казань: Изд–во Казанского федерального университета, 2010. – 47 с.

3. Ризниченко Г.Ю. Математические модели в биофизике и экологии. М. – Иж.: ИКИ, 2003. 184 с.

4. Амелькин В.В.. Дифференциальные уравнения в приложениях.М.: Наука. – 1987

Идирисов Алишер Отажонович - Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил тадқиқотчиси, idirisovalisher6@gmail.com, 91-499-57-45

ЁШЛАРНИНГ СОЛИҚ МАДАНИЯТИНИ ОШИРИШ ОРҚАЛИ СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

Солиқ тизими ҳар бир давлат иқтисодиётнинг ажралмас қисми бўлиб, мамлакатни ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига эришишда муҳим механизм сифатида намоён бўлади. Шу боисдан солиқлар давлат бюджетининг асосий иқтисодий таянчидир.

Мамлакатимизда солиқ сиёсатини такомиллаштириш, солиқ маъмуриятчилиги самарадорлигини янада ошириш, солиқ юкини изчиллик билан камайтириш ҳамда солиқ тизимини соддалаштириш юзасидан комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Шу билан бир қаторда, солиқ тизимида солиқ ислоҳотларини самарали

амалга оширишга тўсқинлик қилаётган айрим ечимини кутаётган камчилик ва муаммолар ҳам мавжуд, десак муболаға бўлмаса керак. Бизнингча, ушбу масалаларга ижобий ечим топилиши юртимизда ишбилармонлик ва инвестициявий фаолликни оширишга, соғлом рақобат муҳитини шакллантиришга, шунингдек энг муҳими солиқ мажбуриятининг ўз вақтида бажарилиши натижасида давлат бюджети даромад манбалари билан белгиланган муддатларда таъминланишига эришилади.

Фикримизча, бу каби масалаларга ижобий ечим топиш йўлларидан бири солиқ тўловчиларнинг солиқ маданиятини янада оширишдир. Бу орқали солиқ тўловчилар томонидан ўзларининг солиқ мажбуриятларини ихтиёрий тарзда бажаришларини таъминлашга эришиш мумкин.

Бизнингча, солиқ маданияти деганда жамиятда солиқларга нисбатан шаклланган муносабат, тушунча ва хулқ-атвор мажмуасини тушунишимиз мумкин. У қуйидаги жиҳатларни ўз ичига олади:

1. Тушуниш - солиқларнинг аҳамияти ва зарурлигини англаш;
2. Масъулият - солиқларни ўз вақтида ва тўлиқ тўлашни фуқаролик бурчи деб билиш;
3. Шаффофлик - солиқ тизими ва унинг ишлаши ҳақида очиқ маълумотга эга бўлиш;
4. Ишонч - солиқ органлари ва давлатга нисбатан ишонч муносабати;
5. Ҳуқуқий онг - солиқ қонунчилигини билиш ва унга риоя қилиш;
6. Иштирок этиш - солиқ сиёсатини шакллантиришда фаол иштирок этиш;
7. Самарадорлик - солиқ тушумларининг самарали ишлатилишини кузатиб бориш;
8. Таълим - солиқ масалалари бўйича узлуксиз маълумот олиш ва ўрганиш;
9. Ахлоқий қадриятлар - солиқ тўлашни ижобий ахлоқий қадрият сифатида қабул қилиш;
10. Ижтимоий масъулият - солиқ тўлашни жамият олдидаги масъулият деб билиш.

Юқори даражадаги солиқ маданияти жамиятда солиқ тизимининг самарали ишлашига, солиқ тушумларининг ошишига ва иқтисодий ривожланишга ижобий таъсир кўрсатиши билан муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизда солиқ маданиятини шакллантириш бўйича қуйидаги бир қатор ишлар амалга оширилган:

1. Рақамлаштириш орқали электрон солиқ хизматлари жорий этилиб, солиқ тўлаш жараёни осонлаштирилди;
2. Телевидение ва матбуот орқали солиқ органлари томонидан аҳоли ўртасида тушунтириш ишлари мунтазам олиб борилмоқда;
3. Шаффофликни таъминлаш орқали солиқ маълумотларининг очиқлиги оширилмоқда;
4. Маслаҳат хизматларини кўрсатиш орқали солиқ тўловчиларга бепул маслаҳатлар берилмоқда;
5. Рағбатлантириш механизмларини қўллаш орқали солиқ

мажбуриятини лозим даражада бажарган солиқ тўловчиларга рағбатлантириш чора-тадбирлари қўлланилмоқда.

Бироқ, мазкур соҳада ҳали кўп ишлар қилиниши керак, деб ҳисоблаймиз. Айниқса, мактаб ўқувчилари ва ёшлар орасида солиқ маданиятини шакллантириш, солиқ тўлашнинг ижобий қадрият сифатида қабул қилинишини таъминлаш бўйича ишларни кучайтириш зарур ва бу кўпроқ манфаатлидир.

Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва йиғимларни тўлаши шарт[57]. Ҳар бир шахс Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексида белгиланган солиқлар ва унда назарда тутилган йиғимларни тўлаши шарт[58]. Мазкур қоидалар ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаб қўйилган бўлсада, фуқаролар бу қоидаларга билиб ёки билмаган ҳолда амал қилмасликлари кузатилиши ҳеч кимга сир эмас, албатта.

Бизнинг фикримизча, солиқ маданияти фақатгина солиқ тўлашнинг ўзи билан чекланмайди. Бу анча кенг ва кўп қиррали тушунчадир. Солиқ маданияти қуйидагиларни ҳам ўз ичига олади:

1. Солиқ тизими ҳақида билим - солиқ турлари, ставкалари, тўлаш тартиби ҳақида маълумотга эга бўлиш;
2. Ҳуқуқий онг - солиқ қонунчилигини билиш ва унга риоя қилиш;
3. Фуқаролик масъулияти - солиқ тўлашни фуқаролик бурчи сифатида қабул қилиш;
4. Ижтимоий аҳамиятни тушуниб етиш - солиқларнинг жамият ривожидаги ролини англаш;
5. Шаффофлик - даромадларни яширмаслик;
6. Фаол иштирок - солиқ сиёсатини шакллантиришда иштирок этиш;
7. Танқидий фикрлаш - солиқ тизимидаги камчиликларни кўра билиш ва таклифлар бериш;
8. Ахлоқий қадриятлар - солиқ тўлашни ахлоқий қадрият сифатида қабул қилиш;
9. Ижтимоий назорат - солиқ тушумларининг сарфланишини кузатиб бориш;
10. Узлуксиз таълим - солиқ соҳасидаги янгиликларни доимий ўрганиб бориш;
11. Ҳамкорлик - солиқ органлари билан ҳамкорлик қилиш ва мулоқотга киришиш;
12. Технологик саводхонлик - замонавий солиқ хизматларидан фойдалана олиш.

Демак, юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилиб айтадиган бўлсак, солиқ маданияти - бу солиқ тизимига нисбатан комплекс муносабат бўлиб, у жамиятнинг умумий маданий даражаси ва ривожланишининг муҳим

[57] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, 2023 йил 30 апрель, (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - https://lex.uz/docs/6445145);

[58] Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 30 декабрдаги ЎРҚ-599 сонли Қонуни билан қабул қилинган Солиқ кодекси, (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - https://lex.uz/docs/4674902#4681745).

кўрсаткичи ҳисобланади.

Бизнингча, жамиятда солиқ маданиятини кучайтириш учун қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

1. Таълим соҳасида: Мактаб ва олий таълим муассасаларида солиқ масалалари бўйича махсус дастурлар жорий этиш;
2. Ахборот кампаниялари: Оммавий ахборот воситалари орқали солиқларнинг аҳамияти ҳақида кенг қамровли тушунтириш ишларини олиб бориш;
3. Шаффофлик: Солиқ тушумларининг сарфланиши ҳақида очиқ ҳисоботлар эълон қилиш;
4. Рағбатлантириш: Виждонан солиқ тўловчиларни тақдирлаш ва рағбатлантириш тизимини жорий этиш;
5. Соддалаштириш: Солиқ тизимини соддалаштириш ва тушунарли қилиш;
6. Рақамлаштириш: Солиқ тўлаш жараёнларини рақамлаштириш ва қулайлаштириш;
7. Маслаҳат хизматлари: Бепул солиқ маслаҳат хизматларини кенгайтириш;
8. Ижтимоий реклама: Солиқ тўлашнинг ижобий томонларини акс эттирувчи ижтимоий рекламаларни тарқатиш;
9. Ёшларга эътибор: Ёшлар орасида солиқ саводхонлигини ошириш бўйича махсус дастурлар ишлаб чиқиш;
10. Ҳамкорлик: Давлат органлари, бизнес ва фуқаролик жамияти ўртасида солиқ масалалари бўйича ҳамкорликни кучайтириш.

Айтиш жоизки, мазкур чора-тадбирлар узоқ муддатли ва изчил амалга оширилиши керак. Натижада жамиятда солиқ маданияти босқичма-босқич ошиб боради. Чунки, солиқ маданиятини юксалтириш узоқ муддатли жараён бўлиб, давлат, бизнес ва жамиятнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатларини талаб этади.

Фикримизча солиқ маданияти юксалтиришнинг хориж тажрибасини ўрганиш ва унинг айрим жиҳатларини маҳаллий шароитга мослаштириб қўллаш Ўзбекистонда солиқ маданиятини ривожлантиришга ёрдам бериши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, ёшларнинг солиқларга бўлган муносабатини ўзгартириш орқали узоқ муддатли ва барқарор натижага эришиш мумкин. Бу эса жамиятнинг умумий солиқ маданиятини оширишнинг энг самарали йўлларидан бири бўлиб қолади.

Шундай экан, мамлакатимиз аҳолисининг солиқ маданиятини юқори қилиб таълим-тарбия қилишни мақсад қилар эканмиз, фарзандларимизни боғча ва мактаб ёшидан бошлаб солиқларнинг жамият ривожидаги ролини англайдиган ҳамда солиқ тўлашни ижобий ахлоқий қадрият сифатида қабул қиладиган руҳиятда камол топтиришимиз лозим, деб ҳисоблаймиз. Бизнинча, жамиятда фуқаролар солиқларни тўлашдан “қочиб юриш”дан кўра, аксинча уни тўлаш солиқ тўловчилар учун кўпроқ фойда келтиришини онгли равишда тушуниб етишлари муҳим аҳамият касб этади.

Насиба Акбаржоновна Усманова – PhD., и.о. доцент., кафедры «Менежмент» СамИЭС
Алибекова Паризода Раджаб кизи - студентка группы MN-221, СамИЭС

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ КРЕДИТНО МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация. Преимущества и недостатки кредитно-модульной системы (КМС) в контексте современного образовательного процесса. Кредитно-модульная система, как инновационный подход к организации учебного процесса, позволяет гибко адаптировать образовательные программы под потребности студентов и требования рынка труда. В работе анализируются ключевые преимущества КМС, такие как индивидуализация обучения, повышение мотивации студентов, возможность сочетания теоретических и практических знаний, а также улучшение качества образования за счет внедрения современных технологий. Также сложности в оценивании знаний, необходимость высокой степени саморегуляции студентов и возможные проблемы с обеспечением качества учебных материалов и преподавания.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, перимущества, недостатки, самостоятельная образовательная деятельность, высшее образование, студенты, мотивация,

Annotatsiya. Kredit-modulli tizimning (KMS) afzalliklari va kamchiliklari zamonaviy o‘quv jarayoni kontekstida. Kredit-modulli tizim o‘quv jarayonini tashkil etishga innovatsion yondashuv sifatida ta’lim dasturlarini talabalar ehtiyojlari va mehnat bozori talablariga moslashuvchan moslashtirishga imkon beradi. Ish CMSning asosiy afzalliklarini tahlil qiladi, masalan, ta’limni individuallashtirish, talabalarning motivatsiyasini oshirish, nazariy va amaliy bilimlarni birlashtirish qobiliyati va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali ta’lim sifatini yaxshilash. Shuningdek, bilimlarni baholashda qiyinchiliklar, talabalarning yuqori darajadagi o‘zini o‘zi boshqarish zarurati va o‘quv materiallari va o‘qitish sifatini ta’minlashda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolar.

Asosiy so‘zlar: kredit-modulli tizim, afzalliklari, kamchiliklari, mustaqil ta’lim faoliyati, oliy ma’lumot, talabalar, motivatsiya,.

Abstract. Advantages and disadvantages of the credit modular system (CMS) in the context of the modern educational process. The credit-modular system, as an innovative approach to the organization of the educational process, allows flexible adaptation of educational programs to the needs of students and the requirements of the labor market. The paper analyzes the key advantages of CMS, such as individualization of learning, increased motivation of students, the possibility of combining theoretical and practical knowledge, as well as improving the quality of education through the introduction of modern technologies. There are also difficulties in assessing knowledge, the need for a high degree of self-regulation of students and possible problems with ensuring the quality of educational materials and teaching.

Key words: credit-modular system, advantages, disadvantages, independent educational activity, higher education, students, motivation.

В условиях устойчивого развития экономики кредитно-модульная система (КМС) представляет собой современный подход к организации образовательного процесса, который активно внедряется в учебные заведения различных уровней. Она основывается на принципах кредитной системы, позволяющей учитывать объем учебной нагрузки студентов и их достижения в рамках модульного обучения. В условиях стремительных изменений на рынке труда и глобализации образовательного пространства кредитно-модульная система становится особенно актуальной, так как обеспечивает гибкость и адаптивность учебных программ, что позволяет студентам получать знания и навыки, соответствующие современным требованиям.

Переход на данную систему требует значительных финансовых и организационных ресурсов. Как и при любой реформе, внедрение кредитно-модульная система часто сталкивается с сопротивлением со стороны преподавателей и административного персонала, привыкших к традиционным формам организации учебного процесса. Изменение устоявшихся практик и освоение новых методов работы требует времени и усилий. Кроме того, для эффективной работы кредитно-модульная система необходима мощная информационная система, обеспечивающая отслеживание успеваемости студентов, формирование индивидуальных учебных планов и выполнение других необходимых функций.

Исследование показало, что как и вся система кредитно-модульная система имеет свои преимущества и недостатки, которые влияют на эффективность образовательного процесса.

К преимуществам кредитно-модульной системы можно показать нижеуказанные пункты:

- гибкость в обучении. Студенты могут самостоятельно выбирать дисциплины и модули, что позволяет им формировать индивидуальные учебные планы в соответствии со своими интересами и карьерными целями.
- Возможность изучения курсов в разное время и в разных форматах (очно, заочно, дистанционно);
- система кредитов. Кредиты позволяют количественно оценивать учебную нагрузку и достижения студентов, что упрощает процесс перевода между вузами и программами. Студенты могут накапливать кредиты в течение нескольких семестров, что дает возможность более гибко планировать свое время;
- акцент на самостоятельность. Кредитно-модульная система способствует развитию навыков самоорганизации, ответственности и самостоятельного мышления у студентов. Студенты учатся планировать свое время и распределять усилия между различными предметами;
- интерактивные методы обучения. Система часто включает в себя использование современных технологий и интерактивных методов обучения, что повышает вовлеченность студентов. Преподаватели могут применять

различные формы оценки знаний (проектные работы, презентации, участие в дискуссиях), что делает процесс обучения более разнообразным;

- оценка результатов обучения. Объективная система оценки знаний, основанная на различных формах контроля, позволяет более точно оценивать уровень усвоения материала. Студенты получают регулярную обратную связь о своих успехах, что помогает им корректировать свои учебные стратегии;
- международная мобильность. Кредитная система соответствует международным стандартам (например, Болонский процесс), что облегчает студентам возможность учёбы за границей и признание их квалификаций.

К числу недостатков кредитно-модульной системы входят:

✓ разные границы GPA балла в высших учебных заведениях. Каждый ВУЗ сам самостоятельно высчитывают что само собой влияет в дальнейшем обучении студента в других отчественных или зарубежных ВУЗах;

✓ сложность внедрения. Переход на КМС требует значительных организационных изменений, пересмотра учебных планов и программ, а также подготовки преподавателей. Необходимость создания и поддержания информационных систем для учета кредитов и успеваемости студентов;

✓ необходимость высокой самоорганизации. Не все студенты готовы к самостоятельному обучению; некоторые могут испытывать трудности с планированием своего времени и распределением нагрузки. Отсутствие четкой структуры может привести к тому, что студенты потеряются в выборе дисциплин или не смогут справиться с нагрузкой;

✓ риск поверхностного освоения материала. В условиях гибкости студенты могут сосредоточиться на получении кредитов вместо глубокого понимания предмета, что может снизить качество образования. Возможность "прохождения" курсов без должного усвоения материала, особенно если система оценки недостаточно строгая;

✓ сопротивление изменениям. Преподаватели и административный персонал могут проявлять сопротивление к новым методам работы и оценивания. Необходимость переобучения педагогов может вызвать дополнительные затраты и затруднения;

✓ неравномерность нагрузки. Студенты могут столкнуться с проблемой неравномерного распределения нагрузки в разные семестры, что может привести к стрессу и выгоранию. Некоторые модули могут быть значительно более трудными, чем другие, создавая дисбаланс в учебном процессе.

Переход к кредитно-модульной системе (КМС) в высших учебных заведениях Узбекистана осуществляется с проведением ряда значимых мероприятий. К ним относится привлечение более 30 международных экспертов как из-за рубежа, так и местных, а также разработка новых учебных планов для бакалавриата и магистратуры на основе зарубежного опыта. В рамках этой работы была издана книга «Кредитно-модульная система ECTS в высших учебных заведениях Республики Узбекистан: основные понятия и правила», подготовленная совместно с Фондом «Эл-юрт умиди»,

Республиканским советом высшего образования и Ташкентским государственным экономическим университетом.

Кредитно-модульная система обладает множеством преимуществ, которые делают её привлекательной для студентов и образовательных учреждений. Однако её успешное внедрение требует тщательной подготовки, поддержки со стороны преподавателей и администрации, а также готовности студентов к новым формам обучения. Важно учитывать как плюсы, так и минусы системы для её эффективного применения в образовательном процессе.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении концепции развития системы высшего образования республики Узбекистан до 2030 года» №УП-5847 08.10.2019. //https://www.lex.uz/ru/docs/4545887
2. Иванов, И.И. Кредитно-модульная система в высшем образовании: теория и практика. – М.: Издательство XYZ, 2020.
3. [1] Анисимов. А.М. Работа в системе дистанционного обучения Moodle./
4. Анисимов. А.М / Учебное пособие. – Харьков, ХНАГХ, 2008. – 275 стр.
5. [2] Инструкция пользователя [электронная образовательная среда]
6. «HEMIS» 2019 год Рихсиева У.Ш., Мамадалиева Н.И. Сущность и значение кредитно - модульной системы в образовании. – Vol.7 No. 3.(2024): Pedagog.

https://yuz.uz/ru/news/kreditno-modulnaya-sistema-osobennosti-i-vozmojnosti

Насиба Акбаржоновна Усманова – PhD., и.о. доцент., кафедры «Менежмент» СамИЭС
Асель Арамановна Сулейманова - студентка группы mn-222, СамИЭС

КРЕДИТНО-МОДУЛЬНАЯ СИСТЕМА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ УМЕНИЯ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Современное высшее образование находится в состоянии постоянной эволюции, обусловленной стремительным развитием технологий и меняющимися требованиями рынка труда. Переход на инновационные образовательные траектории, характеризующиеся гибкостью, индивидуальным подходом и акцентом на практических навыках, требует от выпускников новых компетенций. Одной из наиболее востребованных становится способность к самостоятельному обучению – умение эффективно искать, анализировать и применять знания в новых условиях. В данной статье рассматривается сущность кредитно-модульной системы и её роль в самообразовательной деятельности.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, самостоятельная образовательная деятельность, высшее образование, студенты, мотивация, академическая успеваемость.

Annotatsiya. Zamonaviy oliy ta’lim texnologiyalarning jadal rivojlanishi va mehnat bozorining o‘zgarayotgan talablari bilan bog‘liq doimiy evolyutsiya holatida. Iqlimligi, yakka tartibi va amaliy ko‘nikmalarga e’tibor bilan ta’minlanadigan innovatsion ta’lim traektoriyalariga o‘tish bitiruvchilardan yangi vakolatlarni talab qiladi. Ta’limni yangi sharoitlarda samarali qidirish, tahlil qilish va qo‘llash imkoniyati – mustaqil ta’lim olish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Mazkur maqolada kredit-modul tizimining ma’naviyati va uning o‘z-o‘zini ta’lim qilish faoliyatidagi o‘rni ko‘rib chiqilmoqda.

Asosiy so‘zlar: kredit-modul tizimi, mustaqil ta’lim faoliyati, oliy ta’lim, talabalar, motivatsiya, akademik muvaffaqiyati.

Abstract. Modern higher education is in a state of constant evolution due to the rapid development of technology and the changing requirements of the labor market. The transition to innovative educational trajectories characterized by flexibility, individual approach and emphasis on practical skills requires new competencies from graduates. One of the most demanded is the ability to self-study - the ability to effectively search, analyze and apply knowledge in new conditions. This article examines the essence of the credit-modular system and its role in self-educational activities.

Key words: credit-modular system, independent educational activity, higher education, students, motivation, academic performance.

Современное высшее образование переживает период стремительных трансформаций, обусловленных глобализацией, информатизацией и постоянным развитием технологий. В этих условиях возрастает роль самообразовательной деятельности как личностного ключевого компонента успешной профессиональной адаптации и роста.

Традиционные модели обучения, ориентированные на передачу готовых знаний, все менее соответствуют требованиям современного рынка труда. Современный специалист должен быть способен к непрерывному обучению, уметь самостоятельно искать и анализировать информацию, принимать решения и адаптироваться к новым условиям.

В этой связи, кредитно-модульная система (КМС) приобретает особую актуальность. Ее гибкая структура, ориентированная на индивидуальные образовательные траектории, создает предпосылки для развития у студентов навыков самостоятельной работы, что, в свою очередь, стимулирует их к самообразованию.

Кредитно-модульная система (КМС) – это инновационный подход в организации учебного процесса, который активно внедряется в современное высшее образование. Она предлагает гибкую структуру, где обучение строится на основе модулей, каждый из которых имеет определенный объем учебной работы и оценивается в кредитах.

Кредитно-модульная система открывает новые возможности для гибкости и мобильности в образовании. Благодаря КМС, студенты могут легче переходить с одной программы обучения на другую, в том числе и последипломную. Система учитывает все достижения студента, а не только количество часов, проведенных на занятиях. Студенты получают большую свободу в выборе дисциплин и самостоятельно определяют темп своего обучения. При этом они берут на себя ответственность за успешное освоение выбранных модулей, что подтверждается результатами объективной оценки. Такой подход стимулирует студентов к более глубокому погружению в учебный материал и повышает качество их знаний.

В отличие от традиционных моделей образования, где преподаватель выступает в роли передатчика готовых знаний, в КМС он становится организатором учебного процесса. Преподаватель помогает студентам развивать навыки самостоятельного мышления и исследовательские способности, формируя у них потребность в непрерывном обучении на протяжении всей жизни.

Однако, внедрение КМС сопряжено с определенными трудностями. Переход на КМС требует значительных финансовых и организационных ресурсов, а также изменения менталитета как преподавателей, так и студентов. Как и при любой реформе, внедрение КМС часто сталкивается с сопротивлением со стороны преподавателей и административного персонала, привыкших к традиционным формам организации учебного процесса. Изменение устоявшихся практик и освоение новых методов работы требует времени и усилий. Также важно учесть, что для эффективной работы КМС требуется мощная информационная система, позволяющая отслеживать успеваемость студентов, формировать индивидуальные учебные планы и осуществлять другие необходимые функции.

Педагогический потенциал кредитно-модульной системы в формировании умений самообразовательной деятельности студента реализуется, если кредитно-модульная система будет пониматься как открытая (по характеру взаимодействия с окружающей средой), концептуальная, нелинейная, стимулирующая активность студента в познании, творческом освоении знаний, обогащении и преобразовании витагенного опыта студента в формировании умений самообразовательной деятельности на основе индивидуализации, выборности образовательной траектории в рамках регламентации учебного процесса и учета объема знаний в виде кредитов.

Педагогический потенциал КМС реализуется при следующих условиях:

- гибкость и индивидуальность: студенты получают возможность самостоятельно выбирать учебные модули и составлять индивидуальный учебный план, что стимулирует их активность и ответственность за свой образовательный процесс;

- активное обучение: КМС предполагает большую долю самостоятельной работы студентов, что способствует развитию навыков поиска, анализа и синтеза информации, а также умения принимать решения;

- ориентация на результаты: оценка знаний и умений студентов осуществляется на основе достигнутых результатов, а не только на основе посещения занятий. Это стимулирует студентов к более глубокому изучению материала;

- сочетание традиционных и инновационных методов обучения: КМС позволяет сочетать традиционные лекции и семинары с более современными формами обучения, такими как онлайн-курсы, проектная деятельность, кейсы и др.;

- развитая инфраструктура поддержки самообразовательной деятельности: студентам предоставляется доступ к необходимым учебным материалам, информационным ресурсам, а также к консультациям со специалистами.

Методика формирования навыков самообразовательной деятельности студентов в рамках кредитно-модульной системы обучения включает в себя комплекс мер, направленных на:

- Расширение кругозора и углубление знаний: Студенты изучают международные и российские нормативные документы, связанные с Болонским процессом, а также анализируют научные статьи, дискуссии в СМИ, связанные с самообразованием в высшем образовании. Задания, предлагаемые студентам, направлены на формирование глубокого понимания своей будущей профессии и критической оценки роли самообразования в подготовке квалифицированного специалиста.
- Развитие навыков самостоятельного обучения: В процессе обучения используются различные интерактивные методы, такие как: критическое мышление, диалог, совместное решение проблемных ситуаций, создание алгоритмов, ведение портфолио, анализ кейсов. Студенты активно участвуют в разработке и реализации этих методов, что способствует развитию их самостоятельности и ответственности.
- Обеспечение методической поддержки: Для эффективного формирования навыков самообразовательной деятельности разработан комплекс учебных программ, включающий четко сформулированные цели, тематику исследований, список рекомендуемой литературы и подробные методические указания к выполнению исследовательских и проектных работ.
- Стимулирование рефлексии: Студенты регулярно анализируют свою учебную деятельность, оценивают свои достижения и планируют дальнейшие шаги.
- Популяризация идеи непрерывного обучения: Проект "Обучение через всю жизнь" направлен на формирование у студентов понимания важности постоянного саморазвития и обновления знаний.

В условиях стремительного развития Узбекистана и глобализации происходящих процессов, высшее образование также подвергается значительным изменениям. Одной из ключевых реформ в этой сфере является переход на кредитно-модульную систему обучения. Данная система, предполагающая модульную структуру учебных программ и оценку знаний студентов в кредитах, позволяет повысить гибкость и эффективность

образовательного процесса, а также интегрировать современные цифровые технологии. В 2020 году Правительство Республики Узбекистан утвердило постановление, которое заложило основу для постепенного перехода всех высших учебных заведений страны на кредитно-модульную систему. Начиная с 2020-2021 учебного года, вузы Узбекистана приступили к реализации этого масштабного проекта, направленного на модернизацию системы высшего образования и повышение ее соответствия современным требованиям.

Постепенный переход на кредитно-модульную систему (КМС) в высших учебных заведениях Узбекистана сопровождается рядом важных мероприятий, как привлечение более 30 зарубежных и отечественных международных экспертов, разработка на основе зарубежного опыта новых учебных планов бакалавриата и магистратуры, применена книга «Кредитно-¬модульная система ECTS в высших учебных заведениях Республики Узбекистан: основные понятия и правила», изданная совместно с Фондом «Эл-юрт умиди», Республиканским советом высшего образования и Ташкентским государственным экономическим университетом.

Введение кредитно-модульной системы предоставляет студентам уникальную возможность самостоятельно строить свой образовательный путь. Такая гибкость позволяет каждому студенту сосредоточиться на тех областях знаний, которые наиболее соответствуют его интересам и будущим профессиональным целям. При этом система накопления кредитов стимулирует студентов к более активной и ответственной учебной деятельности, способствуя формированию навыков самоорганизации и планирования. Благодаря КМС, учебный процесс становится более прозрачным и объективным, что позволяет выявлять истинные знания студентов и исключать возможность коррупции. Кроме того, эта система способствует развитию инновационных образовательных технологий и создает условия для непрерывного профессионального роста как студентов, так и преподавателей. Гибкость, индивидуальный подход и акцент на самостоятельной работе студентов в рамках КМС способствуют развитию таких ключевых компетенций, как критическое мышление, креативность и умение работать с информацией.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении концепции развития системы высшего образования республики Узбекистан до 2030 года» №УП-5847 08.10.2019. //https://www.lex.uz/ru/docs/4545887

2. Иванов, И.И. Кредитно-модульная система в высшем образовании: теория и практика. – М.: Издательство XYZ, 2020.

3. Уразгалиева Р.И. Кредитно-модульная система организации обучения как фактор формирования умений самообразовательной деятельности студента. – Оренбург 2010.

4. Петров, В.Н. Роль кредитно-модульной системы в развитии самообразовательной деятельности студентов. // Педагогическое образование и наука. – 2019. – № 3.

5. Рихсиева У.Ш., Мамадалиева Н.И. Сущность и значение кредитно - модульной системы в образовании. – Vol.7 No. 3.(2024): Pedagog.
6. https://yuz.uz/ru/news/kreditno-modulnaya-sistema-osobennosti-i-vozmojnosti

Насиба Акбаржоновна Усманова – PhD., и.о. доцент., кафедры «Менежмент» СамИЭС
Асель Арамановна Сулейманова - студентка группы MN-222, СамИЭС

РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. Экологические проблемы носят глобальный характер и затрагивают все страны мира. Для их решения необходимо формировать у населения экологическую культуру. Экологическое образование, как один из наиболее эффективных инструментов, позволяет повысить уровень экологической грамотности людей, развить у них навыки рационального природопользования и способствовать формированию экологически ответственного поведения. В данном тезисе рассматривается важность образования в формировании экологического сознания в Узбекистане и ключевые проблемы, возникающие в этом пути.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическая культура, устойчивое развитие, охрана окружающей среды, образовательные программы, экологическое сознание.

Annotatsiya. Ekologik muammolar jahon ahamiyatiga ega bo‘lib, dunyoning barcha mamlakatlariga ta’sir ko‘rsatmoqda. Ularni echish uchun aholida ekologik madaniyatni shakllantirish zarur. Ekologik ta’lim, eng samarali vositalardan biri sifatida, odamlarning ekologik savodxonlik darajasini oshirish, ularda tabiattan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish va ekologik mas’uliyatli harakatni shakllantirishga xizmat qilish imkonini beradi. Mazkur tezista O‘zbekistonda ekologik sanani shakllantirishda ta’lim muhimligi va ushbu yo‘lda yuzaga kelayotgan muammolar ko‘rib chiqilmoqda.

Kalit so‘zlar: ekologik ta’lim, ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish, atrof-muhitni muhofaza qilish, ta’lim dasturlari, ekologik ong.

Abstract. Environmental problems are global and affect all countries of the world. To solve them, it is necessary to form an ecological culture among the population. Environmental education, as one of the most effective tools, allows you to increase the level of environmental literacy of people, develop their skills in environmental management and contribute to the formation of environmentally responsible behavior. This thesis considers the importance of education in the formation of environmental consciousness in Uzbekistan and the key problems arising in this way.

Key words: environmental education, environmental culture, sustainable development, environmental protection, educational programs, environmental consciousness.

Экологическая ситуация требует от человека ответственного подхода к использованию природных ресурсов. Современные знания о природе демонстрируют тесную взаимосвязь человека и окружающей среды, подчеркивая необходимость сохранения биоразнообразия и рационального природопользования. Экологическое мышление, основанное на этих знаниях, способствует формированию у людей осознания важности гармоничного сосуществования с природой.

Рост экологических проблем, вызванных безответственным отношением человека к природе, представляет серьезную угрозу для нашей планеты. Масштабное загрязнение воздуха и воды, образование свалок, уничтожение растительного и животного мира – все это следствие человеческой деятельности. Для предотвращения дальнейшего ухудшения экологической ситуации необходимо предпринять активные меры по повышению экологической сознательности населения. Широкая разъяснительная работа, направленная на формирование экологической культуры, является одним из ключевых инструментов в решении этой проблемы.

Закон «Об охране природы» подчеркивает необходимость экологического образования как средства формирования у граждан экологического сознания. Экологическое образование в школах, колледжах и вузах направлено на то, чтобы воспитать у подрастающего поколения бережное отношение к природе и понимание важности ее сохранения для будущих поколений. Экологическое воспитание должно начинаться как можно раньше и быть системным. Только при условии последовательного и целенаправленного формирования экологической культуры у детей мы сможем добиться значимых результатов в области охраны окружающей среды.

Формирование экологической культуры человека – это сложный процесс, включающий в себя развитие как знаний о природе и ее проблемах (когнитивный аспект), так и формирование ценностных ориентаций и готовности к действиям (аффективно-волевой аспект). С одной стороны, человек должен обладать глубокими знаниями о природных процессах, экологических проблемах и путях их решения. Это включает понимание таких понятий, как биоразнообразие и устойчивое развитие, знание причин экологических кризисов и владение информацией о существующих методах охраны окружающей среды. С другой стороны, экологическая культура предполагает развитие у человека эмоциональной связи с природой, чувства ответственности за ее состояние и готовности принимать активное участие в ее защите. Важно формировать у людей внутреннюю потребность жить в гармонии с природой и действовать в соответствии с экологическими принципами.

В Узбекистане предпринимались серьезные попытки реформирования системы экологического образования. Еще в 1997 году была принята

национальная программа, направленная на развитие экологического образования. Эта программа предусматривала обновление учебных программ, создание новых учебников и внедрение современных методов обучения.

Однако, несмотря на принятые меры, процесс внедрения экологического образования сталкивается с определенными трудностями. Так, государственный стандарт по экологическому образованию, хотя и прошел апробацию, до сих пор не нашел широкого применения в школах. В большинстве учебных заведений экология не преподается как отдельный предмет, а интегрируется в другие дисциплины. Ситуация в дошкольных учреждениях еще менее благоприятна.

Основной документ, регулирующий вопросы экологического образования в стране, – «Программа действий по охране окружающей среды Республики Узбекистан». В ней четко прописаны цели и задачи по формированию экологической культуры у населения. Однако реализация этой программы осложняется рядом факторов, в том числе недостаточным финансированием, отсутствием квалифицированных кадров и слабой координацией действий различных ведомств.

Ключевые проблемы, с которыми сталкивается экологическое образование в Узбекистане:

- Отсутствие отдельного предмета «Экология» в школьной программе.
- Недостаточная квалификация учителей по экологическим вопросам.
- Отсутствие современных учебных материалов и оборудования.
- Слабая интеграция экологического образования в другие учебные дисциплины.
- Недостаточное внимание к экологическому воспитанию в дошкольных учреждениях.

Таким образом, несмотря на определенные достижения, процесс формирования экологической культуры в Узбекистане требует дальнейшего совершенствования, путём усиления роли экологии в школьной программе, создания современной материально-технической базы для экологического образования, разработки эффективной методики преподавания экологии, осведомленности общественности о важности экологического образования.

Экологические проблемы требуют комплексного подхода, который затрагивает все сферы жизни общества. Для достижения устойчивого развития необходимо перейти к новой модели потребления, основанной на принципах бережного отношения к природе. Это означает переход от масштабного производства и потребления к более рациональному использованию ресурсов, поиск инновационных технологий, позволяющих минимизировать негативное воздействие на окружающую среду, а также повышение экологической сознательности каждого человека.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Узбекистан, от 09.12.1992 г. № 754-XII “Об охране природы”.

2. Айимбетова Ш. (2020). Роль концепции по развитию экологического образования в республике Узбекистан. Журнал. Экономика и социум.

3. Мурадов Ш. О., Киличева Д. И. (2021). Современная программа непрерывного экологического образования (с основами охраны природы).
4. Хусманов Э.Т. (2022) “Экологическая культура и экологическое образование молодёжи в новом Узбекистане” Science Time.
5. https://nargis.uz/?p=2584
6. https://yuz.uz/ru/news/ekologicheskoe-obrazovanie---faktor-ekologicheskoy-ustoychivosti

Насиба Акбаржоновна Усманова – PhD., и.о. доцент., кафедры «Менежмент» СамИЭС
Ризаева Зумрад Алишер кизи - студентка группы mn-221, СамИЭС

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ОБРАЗОВАНИЕМ: ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ИННОВАЦИИ

Аннотация. В Узбекистане тенденции цифровизации и инноваций в управлении образованием становятся все более заметными, что связано с усилиями правительства и образовательных учреждений по модернизации системы образования. Основное внимание уделяется внедрению цифровых технологий, что призвано улучшить доступность и качество образования. Одним из ярких примеров является проект «Цифровое образование», направленный на развитие электронных платформ и ресурсов, которые помогают не только улучшить процесс обучения, но и облегчить управление учебными учреждениями.

Ключевые слова: цифровизация, инновации в образовании, управление образованием, Узбекистан, Национальная электронная образовательная платформа, EdTech Uzbekistan, цифровые технологии, интерактивное обучение, дистанционное образование, образовательные проекты, электронные ресурсы, IT-навыки, модернизация образования, доступность образования, цифровая грамотность.

Abstract. In modern conditions, digitalisation and introduction of innovations have become key factors in the development of the education system. Education management is undergoing significant changes associated with the active use of digital technologies and the desire to improve the quality of educational services. This paper examines the main trends in the digitalisation of the educational process, as well as innovative approaches aimed at improving the management of educational institutions. Particular attention is paid to analysing the implementation of digital platforms and learning management systems, which make it possible to improve the efficiency of the educational process and adapt it to modern realities. It also discusses the benefits and challenges associated with the process of digitalisation and modernisation of educational institutions.

Keywords: digitalisation, innovations in education, education management, Uzbekistan, National Electronic Education Platform, EdTech Uzbekistan, digital technologies, interactive learning, distance education, educational projects,

electronic resources, IT skills, modernisation of education, accessibility of education, digital literacy.

Annotatsiya. O‘zbekistonda ta’limni boshqarishdagi raqamlashtirish va innovatsiyalar tendentsiyalari tobora sezilarli bo‘lib bormoqda, bu hukumat va ta’lim muassasalarining ta’lim tizimini modernizatsiya qilish borasidagi sa’y-harakatlari bilan bog‘liq. Asosiy e'tibor ta’limning mavjudligi va sifatini yaxshilashga qaratilgan raqamli texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan. Eng yorqin misollardan biri bu nafaqat o‘quv jarayonini yaxshilashga, balki o‘quv muassasalarini boshqarishni osonlashtirishga yordam beradigan elektron platformalar va resurslarni rivojlantirishga qaratilgan raqamli ta’lim loyihasidir.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, ta’lim sohasidagi innovatsiyalar, ta’limni boshqarish, O‘zbekiston, milliy elektron ta’lim platformasi, EdTech Uzbekistan, raqamli texnologiyalar, interaktiv ta’lim, masofaviy ta’lim, ta’lim loyihalari, elektron resurslar, it-ko‘nikmalar, ta’limni modernizatsiya qilish, ta’limning mavjudligi, raqamli savodxonlik.

Цифровизация и внедрение инноваций в управлении образованием — это важные тенденции, которые в последние годы набирают популярность и активно применяются в Узбекистане.

В стране предпринимаются значительные усилия для улучшения образовательного процесса и повышения его эффективности благодаря новым технологиям и цифровым платформам. Мнения студентов и преподавателей на этот счет положительны, однако они указывают и на существующие вызовы.

Как студент, наблюдающий за процессом цифровизации образования в Узбекистане, могу сказать, что внедрение современных технологий положительно сказывается на процессе обучения. Примером этому служит система my. mehnat.uz — цифровая платформа, где школьники и студенты могут ознакомиться с будущими профессиями, узнать о доступных вакансиях и возможностях карьерного роста. Это помогает учащимся сориентироваться в профессиональном плане уже на этапе обучения.

Также важно отметить практику использования цифровой образовательной платформы “edu.uz”. С ее помощью ученики и студенты получают доступ к учебным материалам, тестам и даже онлайн-урокам. Это особенно актуально в удаленных регионах, где доступ к образовательным ресурсам может быть ограничен.

В результате появляется возможность учиться дистанционно, что повышает доступность образования в целом. Однако процесс цифровизации в образовании не лишен и трудностей. В частности, одной из проблем является необходимость обучения преподавателей работе с новыми технологиями. Многие педагоги сталкиваются с трудностями в использовании цифровых платформ из-за недостатка технических навыков.

Чтобы решить эту проблему, Министерство народного образования Узбекистана организует курсы повышения квалификации для учителей, где они изучают методы цифрового обучения и взаимодействия со студентами в

онлайн-среде. Другим важным аспектом является использование интерактивных технологий.

В некоторых школах и университетах, например, внедряют интерактивные доски и планшеты, которые помогают разнообразить учебный процесс и делают его более увлекательным для студентов. Однако такое оборудование требует значительных финансовых затрат, и на данный момент оно доступно не во всех учебных заведениях.

Цифровизация и инновации в образовании Узбекистана также затрагивают школы и вузы через внедрение электронной системы оценки успеваемости и посещаемости. К примеру, портал my.dtm.uz предоставляет школьникам и студентам возможность отслеживать свои оценки и результаты экзаменов. Для родителей это важный инструмент, так как они могут в режиме реального времени контролировать учебные успехи своих детей. Это, безусловно, повышает уровень прозрачности и мотивирует учеников к более ответственному отношению к учебе. Однако в сельских районах часто возникают сложности с доступом к интернету, что ограничивает возможность использования этой платформы для некоторых семей.

Кроме того, на государственном уровне реализуются проекты, направленные на обучение цифровым навыкам. Программа “One Million Uzbek Coders” – яркий пример таких инициатив. Она предоставляет бесплатные курсы по программированию для молодежи, помогая будущим специалистам подготовиться к работе в IT-сфере. Данная программа способствует не только повышению уровня цифровой грамотности, но и открывает новые карьерные перспективы для участников. Многие студенты видят в этом шанс освоить востребованные на рынке труда навыки, которые помогут им найти работу как внутри страны, так и за ее пределами.

Еще одним инновационным направлением является внедрение электронных учебников и цифровых библиотек. В некоторых университетах, таких как Национальный университет Узбекистана, студенты имеют доступ к цифровым библиотекам, которые содержат обширные учебные и научные материалы. Это позволяет сократить расходы на печатные материалы и предоставляет студентам удобный доступ к актуальной информации. Однако пока не все учебные заведения могут позволить себе переход к полностью цифровому формату, так как это требует значительных финансовых вложений и инфраструктурных изменений.

Интересным новшеством также стали виртуальные лаборатории, которые были запущены в ряде технических вузов. Эти лаборатории позволяют студентам проводить виртуальные эксперименты и симуляции, что особенно полезно для дисциплин, требующих практического опыта. Например, студенты Ташкентского государственного технического университета теперь могут осваивать навыки в области инженерии, не выходя из дома. Это становится возможным благодаря использованию 3D-моделирования и виртуальной реальности, что в условиях ограниченного доступа к материальным ресурсам помогает обеспечить необходимый уровень практики.

В целом, цифровизация образования в Узбекистане — это стратегически важное направление, позволяющее стране постепенно переходить к передовым образовательным стандартам. Сложности в этом процессе не должны останавливать усилия, а наоборот — мотивировать к развитию и усовершенствованию цифровой инфраструктуры, особенно в отдаленных регионах, что обеспечит равный доступ к качественному образованию для всех слоев населения.

Список литературы:

1. Бухарова, Е.А. Цифровизация образования: концепции, подходы и инструменты. – Москва: Научное издательство, 2022.
2. Иванов, И.И., Петров, П.П. Современные технологии в образовании: тенденции и перспективы // Образование и наука. – 2021. – №3. – С. 45–58.
3. Козлова, Н.В. Инновационные подходы к управлению образовательными учреждениями. – Санкт-Петербург: Изд-во «Просвещение», 2020.
4. Смирнов, А.А. Влияние цифровизации на эффективность образовательного процесса // Управление образованием. – 2022. – №5. – С. 30–40.
5. Шмидт, О.Р. Модернизация системы образования через цифровые технологии. – Екатеринбург: Университетское издательство, 2023.

Низомов Анвар Нигматович - Самаркандский институт экономики и сервиса, Независимый исследователь

УПРАВЛЕНИЕ ВЫСШЫМ ОБРАЗОВАНИЕМ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация. Статья посвящена анализу изменений в системе управления высшим образованием в условиях цифровой экономики. В эпоху стремительных технологических изменений университеты сталкиваются с необходимостью адаптации к новым вызовам, включая внедрение цифровых технологий, инновационных образовательных моделей и новых форм взаимодействия с рынком труда. В статье рассмотрены ключевые аспекты цифровизации высшего образования, такие как использование онлайн-образования, искусственного интеллекта, больших данных и персонализированных образовательных технологий.

Ключевые слова: цифровая экономика, высшее образование, управление университетом, онлайн-образование, искусственный интеллект, большие данные, междисциплинарность, цифровые платформы, аккредитация, кибербезопасность.

Цифровизация, охватывающая все сферы жизни общества, не обошла стороной и систему высшего образования. В условиях стремительного

развития технологий, глобализации и изменений на рынке труда университеты и другие образовательные учреждения сталкиваются с необходимостью адаптации к новым требованиям. Эпоха цифровой экономики диктует необходимость пересмотра подходов к управлению образовательными учреждениями, оптимизации учебных процессов, внедрению инновационных технологий и повышению качества образовательных услуг. В этих условиях управление высшим образованием становится более сложным и многогранным процессом, требующим интеграции новых моделей и инструментов для эффективного функционирования в эпоху цифровой трансформации.

Новые вызовы для университетов в эпоху цифровизации

Цифровизация предъявляет к университетам новые требования, в том числе к оперативности принятия управленческих решений, взаимодействию с внешними и внутренними пользователями образовательных услуг (студентами, преподавателями, работодателями). Применение цифровых технологий в управлении позволяет улучшить процессы планирования, контроля и оценки качества образования. Университеты, чтобы оставаться конкурентоспособными на глобальном рынке образования, должны внедрять технологии, которые ускоряют процессы принятия решений и повышают прозрачность деятельности образовательных учреждений.

Сегодня для управления университетами активно используются различные цифровые инструменты: электронные учебные курсы, системы управления обучением (Learning Management System, LMS), платформы для онлайн-обучения, мобильные приложения, а также системы для обработки и хранения больших данных. Эти технологии позволяют создать единое информационное пространство для студентов и преподавателей, улучшить доступ к образовательным ресурсам, автоматизировать процессы приема студентов, организации экзаменов, а также повысить качество обслуживания и взаимодействия с внешними партнерами (работодателями, государственными органами).

Цифровизация охватывает не только процесс обучения, но и управление академическим составом, исследовательскими проектами и научными разработками. В университетах внедряются системы для автоматизированного назначения преподавателей на курсы, оценки их работы, а также для эффективного управления исследовательскими проектами и грантами. Эти технологии помогают улучшить качество преподавания, повышение уровня преподавателей и более эффективно организовывать научные исследования, направленные на решение актуальных проблем цифровой экономики.

Влияние цифровизации на стратегическое управление университетами

Цифровизация кардинально меняет роль университетов в обществе. Сегодня университеты не только предоставляют образовательные услуги, но и становятся центрами научных исследований, инноваций, центрами подготовки специалистов, способных работать в условиях цифровой экономики. Это требует пересмотра долгосрочных стратегий вузов, формирования новых образовательных программ, ориентированных на цифровые навыки, а также

внедрения цифровых платформ для обучения и исследований.

Управление университетами в эпоху цифровой экономики должно включать в себя внедрение долгосрочных стратегий по цифровой трансформации, включая разработку новых образовательных и научных проектов, использование инновационных технологий в учебном процессе, а также создание партнерств с частными компаниями и международными университетами.

Сегодня существует несколько подходов к управлению университетами, основанных на цифровых технологиях, например, использование моделей управления, ориентированных на результат (Outcome-Based Education), интеграция с промышленностью через платформы для стажировок и проектной работы, внедрение гибких образовательных программ (например, коротких курсов, онлайн-курсов), а также использование методов управления проектами. Университеты должны эффективно сочетать традиционные методы обучения с новыми цифровыми инструментами, развивая гибкость и адаптивность образовательных процессов.

В условиях цифровой экономики возрастает значение взаимодействия университетов с работодателями. Использование цифровых платформ для обмена информацией о вакансиях, предложениях о стажировках, совместных исследованиях и проектных работах позволяет университетам оперативно реагировать на потребности рынка труда. Платформы, основанные на искусственном интеллекте, могут анализировать тренды на рынке труда, помогать университетам корректировать свои образовательные программы в соответствии с требованиями работодателей, что способствует более высокой трудовой мобильности и востребованности выпускников.

Инновации в учебном процессе и цифровая образовательная среда

Одним из главных достижений цифровизации является распространение онлайн-образования, которое позволяет обучаться не только в традиционных вузах, но и в режиме дистанционного обучения, используя платформы для массовых онлайн-курсов (МООС). Университеты, предоставляющие гибкие образовательные модели, получают возможность расширить аудиторию студентов, улучшить доступность образования и снизить финансовые барьеры для поступления.

Для обеспечения качества онлайн-образования и управления учебным процессом важным инструментом становятся Learning Management Systems (LMS) и образовательные платформы, которые обеспечивают студентов всеми необходимыми материалами, а преподавателей – инструментами для проведения занятий, тестирования и общения.

Интеграция искусственного интеллекта в образовательные процессы открывает новые возможности для персонализированного обучения. Системы на базе ИИ могут анализировать достижения студентов, их успеваемость, предпочтения и на основе этих данных рекомендовать индивидуальные учебные маршруты. Это позволяет учащимся развивать необходимые компетенции, а преподавателям – более эффективно работать с каждым студентом, повышая результаты учебного процесса.

Применение больших данных в образовательной сфере помогает университетам оптимизировать свои программы, прогнозировать потребности в кадрах и научных исследованиях, а также разрабатывать более точные и релевантные методы оценки качества образования.

Цифровизация высшего образования открывает новые горизонты для улучшения качества и доступности образования. Однако она также ставит перед университетами множество вызовов, связанных с адаптацией к новым технологическим, социальным и экономическим условиям. Важно, чтобы управленцы высших учебных заведений продолжали развивать инновационные подходы к обучению и управлению, включая гибкие образовательные модели, использование цифровых платформ и инструментов, а также развивали партнерства с промышленностью и государственными структурами. Успех цифровизации высшего образования зависит от комплексного подхода и готовности образовательных учреждений к внедрению новых технологий и практик.

Normatova Fotima Ismoilovna – Oliy ta’lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti tayanch doktoranti

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA QO‘SHMA TA`LIM DASTURLARI DOIRASIDA TA`LIM SIFATINI BOSHQARISH TAMOYILLARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola Oliy ta`lim muassasalarida qo‘shma ta`lim dasturlari doirasida ta`lim sifatini boshqarish tamoyillaridan foydalanishni takomillashtirish buyicha fikr muloxazalar keltirilgan Ayniqsa, oliy ta’lim tizimini dunyo standartlariga moslashtirish, xalqaro reytinglarga kiritish, o‘quv yurtlariga qabul qilishda adolatli va shaffof tizimni o‘rnatishda katta o‘zgarishlar kuzatilyapti. Qo‘shma ta’lim dasturlariga o‘qishga qabul qilish parametrlari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: talab, islohot, jarayon, rivojlanish, marketing, innovatsiya, tizim, texnologiya, g‘oya, islohot, globallashuv.

Аннотация: В данной научной статье представлены мнения по совершенствованию использования принципов управления качеством образования в рамках совместных образовательных программ, в высших учебных заведениях происходят большие изменения в создании справедливой и прозрачной системы. Указаны параметры приема на совместные образовательные программы.

Ключевые слова: спрос, реформа, процесс, развитие, маркетинг, инновации, система, технология, идея, реформа, глобализация

Annotatsion This scientific article presents opinions on improving the use of principles of educational quality management in higher education institutions within the framework of joint educational programs. and a great change is being observed in establishing a transparent system. The parameters of admission to joint education programs are indicated.

Keywords: demand, reform, process, development, marketing, innovation, system, technology, idea, reform, globalization.

Insonning bilim olishi, o‘qib-o‘rganishiga kiritiladigan sarmoya — eng manfaatli investitsiyadir. Boisi, arzon va sifatli ta’lim olgan bolada o‘qishning keyingi bosqichlarini davom ettirishga rag‘bat paydo bo‘ladi, kelgusida o‘z bilimlarini biror soha rivojiga yo‘naltirish orqali mamlakat iqtisodiyotiga hissa qo‘shadi.Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazini tashkil etishga qaror qilinib, uning asosiy vazifalari va faoliyat yo‘nalishlari etib ta’lim tizimida o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo‘naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish; ta’lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o‘rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o‘tkazishda ishtirok etish; umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta’minlash; O‘zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash belgilandi.

So‘nggi yillarda yurtimiz ta’lim tizimini yangi shaklga o‘tkazish, xalqaro standartlarni joriy etish, mehnat bozori talabiga mos yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash borasida tarixiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim tizimini dunyo standartlariga moslashtirish, xalqaro reytinglarga kiritish, o‘quv yurtlariga qabul qilishda adolatli va shaffof tizimni o‘rnatishda katta o‘zgarishlar kuzatilyapti. Bu jarayon Prezidentimizning 2019-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonida belgilangan vazifalar ijrosi bilan birgalikda faol kechmoqda.

Aslida, oliy ta’lim malakali kadrlar tayyorlashning eng muhim tizimi hisoblanadi. Mazkur maskanda talaba nafaqat bilim oladi, balki bevosita amaliyotga kirishadi. Ana shu bosqichda sohasi bo‘yicha ishlash ko‘nikmasini egallagan yoshlar salkam mutaxassisga aylanib, ish joyiga kadr sifatida boradi. Bu maqsadlarga erishishda oliy o‘quv yurtlarida qo‘shma ta’lim dasturlarining yo‘lga qo‘yilishi, xorijiy davlatlarda amaliyot o‘tash jarayonlarining keng tus olishi, bitiruvchi talabalarning ishlab chiqarish korxonalarida amaliyot o‘tashi yaxshi samara bermoqda. Ilmiy izlanish amaliyotga joriy etilsa. Ta’lim sifatini oshirishda nafaqat moddiy-texnik bazani mustahkamlash, balki yuqori salohiyatli va raqobatbardosh kadrlarni mehnat jamoasiga jamlash ham alohida ahamiyatga ega. Malakali o‘qituvchi talabani to‘g‘ri yo‘naltirib, ham ilmiy, ham kasbiy faoliyatida unga yaqindan ko‘maklashadi. Iqtidorli talabalarni qo‘shma ta’lim dasturlariga jalb qiladi..

Qo‘shma ta’lim dasturlariga o‘qishga qabul qilish parametrlari, bakalavriat (spetsialitet) ta’lim yo‘nalishlari va magistratura (klinik ordinatura) mutaxassisliklari hamkor xorijiy oliy ta’lim tashkiloti, bo‘ysunuvi bo‘yicha tegishli vazirlik va idora hamda O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi bilan kelishilgan holda O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tashkiloti

tomonidan tasdiqlanadi.

Qo‘shma ta’lim dasturlariga o‘qishga qabul qilish ikki bosqichda amalga oshiriladi:

birinchi bosqichda — O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tashkiloti tomonidan xorijiy hamkor oliy ta’lim tashkiloti bilan kelishilgan holda ishlab chiqilgan qabul qilish tartibiga muvofiq kirish imtihonlari o‘tkaziladi;

ikkinchi bosqichda — O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tashkilotining buyurtmasi asosida Davlat test markazi tomonidan kelishilgan muddatlarda qo‘shma ta’lim dasturida o‘qitish olib boriladigan chet tilidan kirish imtihoni o‘tkaziladi. Bunda:

birinchi bosqichda kirish imtihonlarida to‘plash mumkin bo‘lgan maksimal ballning kamida 30 foizini to‘plagan abituriyentlar ikkinchi bosqichda o‘tkaziladigan imtihonda ishtirok etishga haqli;

ikkinchi bosqichda chet tili bo‘yicha kirish imtihonlarida to‘plash mumkin bo‘lgan maksimal ballning kamida 40 foizini to‘plagan abituriyentlar qo‘shma ta’lim dasturi bo‘yicha o‘tkaziladigan tanlovda ishtirok etadi hamda qabul parametrlaridan kelib chiqib, o‘qishga qabul qilinadi;

qo‘shma ta’lim dasturida o‘qitish olib boriladigan chet tili bo‘yicha bakalavriatda (spetsialitetda) kamida B1 darajadagi, magistratura va klinik ordinaturada kamida B2 darajadagi milliy yoki unga tenglashtirilgan mos darajadagi xalqaro sertifikatga ega bo‘lgan abituriyentlar ikkinchi bosqichda chet tilidan o‘tkaziladigan imtihondan ozod etiladi va ularga mazkur bosqich uchun maksimal ball beriladi.

Qo‘shma ta’lim dasturlariga oid zarur ma’lumotlar, qabul parametrlari hamda birinchi va ikkinchi bosqichlarda kirish imtihonlarni o‘tkazish tartibi qabul jarayoni boshlanishidan kamida ikki oy oldin tegishli oliy ta’lim tashkiloti, O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi hamda Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat test markazining rasmiy veb-saytlarida joylashtiriladi.

Qo‘shma ta’lim dasturlariga hujjat topshirish onlayn shaklda amalga oshiriladi va imtihon natijalari imtihon o‘tkazilgan kunning

Qo‘shma ta’lim dasturlariga o‘qishga qabul qilish natijalarini tasdiqlash tartibi O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tashkiloti tomonidan xorijiy hamkor oliy ta’lim tashkiloti bilan kelishilgan holda belgilanadi.

O‘zbekistonda ilg‘or xorijiy tajribadan foydalanish, ta`lim sifatini oshirish bo‘yicha rivojlangan davlatlar metodologiyasini qabul qilish, ta`lim sifatini ustidan nazoratni erkinlashtirish, markazlashgan boshqaruvga barham berish, byurokratik to‘siqlarni bartaraf etish. Bu boradagi vazifalar oddiy va xolis tizim yaratish ustuvor vazifa hisoblanadi. Masalan fan va ta`lim rivojlanishini baholash va monitoring qilish uslublarini yangilash orqali ta`lim sifati va samaradorligini oshirishda xorijiy tajribadan foydalanilmoqda.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki bugungi kunda mamlakatimizni ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan kelib chiqib, ta`lim tizimini tubdan takomillashtirish, kadrlar tayyorlash tizimini tubdan qayta ko‘rib chiqish. xalqaro andozalar darajasida ta`lim olish imkoniyatlarini yaratish bo‘yicha zarur ishlar amalga oshiriloqda. Shu bois ta`lim sifatini ta`minlash va uni miliy ta`lim

tizimiga joriy etish uchun ilg‘or xorijiy davlatlarning nazorat va boshqaruv tuzilmalarini takomillashtirishning tashkiliy -pedogogik xususiyatlarini o‘rganish dolzarb vazifalardan biridir.

Рахимов Азамат Ҳамроқулович – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти “Менежмент” кафедраси ассистенти

РАҚАМЛИ ИШ ЖОЙИДА ТАЪЛИМНИ БОШҚАРИШ МАСАЛАЛАРИ

Аннотация: Рақамли иш жойида таълимни бошқаришда янги инновациялардан фойдаланиш ҳамда ушбу мавзуга оид Президент қарорлари, рақамли иш жойида таълимни ташкил этишда тавсиялар ва муаммоларни ҳал этиш бўйича маълумотлар мавжуд.

Калит сўзлари: Контентни бошқариш тизимлари (LMS – Learning Management Systems), электрон курслар, электрон дарслик, мобил таълим, интеграцияни ривожлантириш, таълим жараёнини индивидуаллаштириш.

Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясини амалга ошириш учун ишлаб чиқилган Давлат дастури доирасида, Олий таълим муассасалари имкониятларини ҳисобга олган ҳолда бир қатор вазифалар қўйилди: Жумладан, масофавий таълим шакли бўйича квотани шакллантириш, ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда олий маълумот олиш имкониятини янада кенгайтириш, бунда боскичма-боскич масофавий таълим шаклида кадрлар тайёрлашни йўлга қўйиш ва бу орқали ёшларни ишлаб чикаришдан ажралмаган ҳолда олий маълумот олиш имкониятини янада кенгайтириш. Ушбу вазифаларни самарали ташкил этишда рақамли иш жойларида таълимни бошқариш ёки рақамли таълимни ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, рақамли иш жойида таълимни самарали бошқариш ишчи кучининг малакасини ошириш, ташкилотнинг рақобатбардошлигини мустаҳкамлаш ва иш жараёнларини такомиллаштириш имкониятини яратади. Шундай экан, рақамли таълимни ривожлантириш бугунги куннинг энг муҳим вазифаси ҳисобланади.

Одатда, рақамли таълимни асосий муаммоларидан бири бу - таълим мазмунини яратиш ва уни тезкор янгилаб туриш масаласидир. Бу борада қуйидаги босқичларни амалга ошириш талаб этилади: **Биринчи босқичда** *контентни бошқариш тизимлари* (LMS – Learning Management Systems) дан фойдаланиш мақсадга мувоффиқ. Бу тизимлар орқали таълим материалларини тартибга солиш ва ишчиларга осонликча етказиш мумкин. Бундан ташқари LMS тизими бу - виртуал мактаб бўлиб, дунёнинг исталган жойидан кадрларга дарс бериш, курслар, тестларни тайинлаш, тараққиётни кузатиш ва натижаларни таҳлил қилиш имкони мавжуд. LMS тизимини самарали йўлга қўйиш учун қуйидаги босқичларни амалга ошириш лозим:

- ***Билимлар базасини яратиш;*** бунда электрон курслар, викториналар, видеолар ва бошқа ўқув контентни юзлаб компакт-дисклар ва флеш-дисклар

ўрнига, бир жойда сақлаш. Бу эса исталган қулай вақтда ходимлар порталга кириб, ўтилган материални такрорлашлари учун қулай имкониятларни яратади.

- ***Масофадан ходимларни малакасини ошириш;*** Имкониятларни инобатга олган ҳолда, ҳар бир ходимга, компания бўлимига ёки филиалига курс тайинлаш лозим.

- ***Кадрлар тайёрлаш, сифатини назорат қилиш***; LMS даги ҳар бир материал учун батафсил статистик маълумотларни тўплаш имкониятидан фойдаланиб, ходимларнинг ютуқларини баҳолай олиш имкониятидан фойдаланиш.

- ***Ўқувчилар билан алоқада бўлиш;*** Ички суҳбат ёки форум орқали ходимларнинг ўзаро фикр алмашиши, қандай материал фойдали бўлганлиги, яхшиланиши мумкин бўлган нарсалар, бошқа қайси мавзуларда фойдали бўлиши ҳақида маълумотлар йиғиб, электрон дарсликлар тайёрлаш мумкин бўлади.

Таълим мазмунини яратиш ва уни тезкор янгилаб туриш бўйича ҳаракатнинг **иккинчи босқичида** *онлайн таълимга интеграцияни ривожлантириш* орқали эришилади. Бунинг учун онлайн курслар, вебинарлар ва рақамли ўқув модулларини иш жойида жорий этиш ва масофавий таълим воситалари ва онлайн платформаларни жорий қилиш масаласини йўлга қўйиш орқали ходимларга иш пайтида ҳам таълим олиш имконини яратишга эришиш мумкин, аммо бу борада технологик инқилоб тезкор ривожланаётганлигини инобатга олиб, таълим дастурларини ҳам доимий янгилаб боришни бош мақсад сифатида белгилаб олиш талаб этилади.

Ҳаракатнинг **учинчи босқичида** *мобил таълим тизимидан* кенг фойдаланиш тавсия этилади. Чунки, бунда мобил қурилмалардаги платформа орқали таълим олиш имкони, ишчиларга таълимни исталган вақт ва жойда олиш имконини мавжуд, қолаверса, бу усул ишчиларнинг таълим жараёнида фаол иштирок этишини ва малакасини оширишини таъминлаши билан аҳамиятлидир.

Таълим жараёнини индивидуаллаштириш ва мувофиқлаштириш таълим мазмунини яратиш ва уни тезкор янгилаб туриш бўйича ҳаракатнинг **тўртинчи босқичи** бўлиб, бунда интеллектуал платформалар ва сунъий интеллект ёрдамида ҳар бир ходим учун персоналлаштирилган таълим дастурларини ишлаб чиқиш имкони мавжуд. Бу эса ҳар бир ходимнинг қобилияти ва билим даражаси ҳар хил бўлгани сабабли, таълимни индивидуаллаштириш ҳамда рақамли таҳлиллар ва маълумотларни йиғиш орқали ходимларнинг малакасини ўлчаш ва улар учун мос таълим дастурларини яратиш мумкин.

Ҳаракатнинг **бешинчи босқичида** *таълим жараёнини таҳлил қилиш ва мониторинг қилиш* талаб этилади. Бунда таълим жараёнини баҳолаш ва уни таҳлил қилиш, рақамли иш жойида таълимни бошқаришда катта аҳамият касб этади. LMS ёки таълим платформалари ходимлар қай даражада муваффақиятли эканлигини кузатиш ва уларнинг ўқув жараёни самарадорлигини баҳолаш имконини беради. Шунингдек, ҳар бир ўқувчи учун

натижаларни таҳлил қилиш орқали таълим жараёнини яхшилаш ва керак бўлганда ўзгартириш киритиш мумкин.

Рақамли иш жойида таълимни бошқариш ҳаракатининг **олтинчи босқичида** *мотивация ва иштирокни ошириш* талаб этилади. Чунки, рақамли таълим жойларида ишчиларни ўқув жараёнида фаол иштирок этишга ундаш учун мотивация жараёнига алоҳида эътибор бериш керак. Бунда гамификация (ўйинлаштириш), сертификатлар, мукофотлар ва рейтинглардан фойдаланиш мақсадга мувоффиқ. Бундан ташқари, ишчиларнинг иштироки ва уларнинг ўқишга бўлган қизиқишини ошириш учун интерактив видеолар, тестлар ва ўйинлар қўллаш самарадорликни янада оширади.

Рақамли иш жойида таълимни бошқариш ҳаракатининг **еттинчи босқичи** *таълим учун техник қўллаб-қувватлаш ва инфратузилмани такомиллаштириш* муҳим босқичлардан бири ҳисобланиб, бунда рақамли таълим тизимларини самарали қўллаш учун қулай техник инфратузилмани таъминлаш зарур. Бу ишлаб чиқариш компанияларида барча ходимлар учун техник қўллаб-қувватлашни ва замонавий ускуналарни таъминлашни талаб этади. Шуни алоҳида таъкидлаш керак-ки, тизимларга доимий равишда техник ёрдам кўрсатиш ва дастурларни янгилаб бориш таълим жараёнининг муваффақиятли бўлиши учун муҳим ҳисобланади.

Ва ниҳоят, рақамли иш жойида таълимни бошқариш ҳаракатининг **саккизинчи босқичида** *махфийлик ва хавфсизлик масалаларига* алоҳида эътибор қаратиш зарур. Бунда ходимларнинг шахсий маълумотларини сақлаш ва ҳимоялашга, шунингдек, корпоратив маълумотларни махфийлигини таъминлашга ҳам алоҳида аҳамият бериш лозим бўлади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш мумкин-ки, рақамли иш жойида таълимни бошқариш самарали ўқув жараёнини таъминлайдиган ва ишчиларнинг малакасини оширадиган муҳим жараён ҳисобланади. Бу жараёнда юқоридаги масалаларни ҳал қилиш, рақамли таълим имкониятларини кенгайтиришга, ишчиларнинг иш самарадорлигини оширишга ва рақобатбардошликни таъминлашга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ш.М Мирзиёев: Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент “Ўзбекистон” нашриёти 2021 й.
2. А.В Бобожонов: Рақамли бизнес моделлари. Ўқув қўлланма – Тошкент “Инновацион ривожланиш нашриёт –матбаа уйи” 2021 й.
3. С.С Ғуломов ва бошқалар: Рақамли иқтисодиёт. Ўқув қўлланма – Тошкент 2020 й.
4. Б.Б Рахматов. Рақамли иш жойида бошқариш фанидан ўқув услубий мажмуа. СамИСИ 2023й.
5. www.lex.uz- Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси.
6. www.sies.uz – СамИСИ АРМ.
7. www.ziyonet.uz–ta’lim портали.

Халикова Лола Назаровна – “Иқтисодиёт назарияси” кафедраси и.ф.д., (DSc), в.б.профессори, Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
Ғаниев Ғайратжон Ғуломиддинович - Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, мустақил изланувчиси

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ БУГУНГИ БОСҚИЧИДА РАҚОБАТ МУҲИТИНИНГ ШАРТЛИГИ

Аннотация: Ушбу мақолада олий таълим муассасаларини ўз-ўзини бошқариш тизимини янада такомиллаштириш масалаларига ва қўшимча чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ҳамда амалиётда қабул қилишда масъулияти ва мустақиллигини оширишда рақобат муҳитининг зарурлигига алоҳида эътибор қаратилган ҳамда таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: Олий таълим, бошқариш, тизим, баҳолаш, таълим муассасалари, таълим тизими, жаҳон андозалари, халқаро таълим.

Аннотация В данной статье особое внимание уделено вопросам дальнейшего совершенствования системы самоуправления высших учебных заведений и необходимости создания конкурентной среды при разработке дополнительных мер и повышении их ответственности и самостоятельности на практике, а также предложений и даны рекомендации.

Ключевые слова: Высшее образование, менеджмент, система, оценка, образовательные учреждения, образовательная система, мировые стандарты, международное образование.

Abstract: This article pays special attention to the issues of further improvement of the system of self-government of higher education institutions and the need to create a competitive environment in the development of additional measures and increasing their responsibility and independence in practice, as well as proposals and recommendations.

Key words: Higher education, management, system, assessment, educational institutions, educational system, world standards, international education.

Мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишларига ҳамда халқаро стандартлар талабларига мос келадиган олий таълим тизимини яратиш бўйича кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда. Ҳудудларда янги олий таълим муассасаларининг ташкил этилиши, кадрлар тайёрлашнинг замонавий таълим йўналишлари ва мутахассисликлари ҳамда масофавий, сиртқи ва кечки бўлимларнинг очилиши, олий таълим муассасаларига қабул квоталарининг оширилиши мазкур йўналишдаги муҳим ислоҳотлар ҳисобланади. Таълим тизими олдида ижодкорлик ва ташаббускорлик қобилиятига эга, мустақил қарор қабул қила оладиган ва замонавий технологияларга тез мослашишга лаёқатли, юқори малакали мутахассис кадрларни тайёрлаш вазифасини қўяди.

Мамлакатимизда илгари сурилаётган олий таълим тизимини ривожлантиришнинг стратегик мақсадлари ва устувор йўналишларини амалга ошириш асосида иқтисодий ўсишга эришиш ҳамда аҳоли турмуш даражасини оширишнинг муҳим шарти ҳисобланади. Ўзбекистан Республикаси

Президенти Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган маросимдаги маърузасида мамлакатимизнинг бугунги кундаги ва истиқболдаги устувор вазифалари ҳақида тўхталиб, қуйидагиларни таъкидлади: “Биз таълим ва тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштиришни ўзимизнинг биринчи даражали вазифамиз деб биламиз”[59].

Рақобат муҳитининг кучайиб бориши олий таълим муассасаларини ўз-ўзини бошқариш тизимини янада такомиллаштириш ва қўшимча чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ҳамда амалиётда қабул қилишда масъулияти ва мустақиллигини оширади. Ушбу тизимнинг қанчалик самарали бўлиши кўп жиҳатдан муассасадаги тизим фаолиятини, унинг натижаларини ўз вақтида, ҳар томонлама объектив баҳолаш билан боғлиқ. Бунинг учун эса, замон талабларидан келиб чиқиб, таълим муассасаларидаги олиб борилаётган ўқув жараёнлари ва уларнинг самарадорлигини баҳолашда замонавий усул ва услубларни қўллашни тақозо қилади. Ҳозирги вақтда таълим муассасаси ички муҳитида ўқув жараёнлари ва уларнинг самарадорлигини баҳолашда содда, қулай, эгилувчан услублар етарли бўлмаганлиги учун уларга эҳтиёж мавжуд. Турли характердаги муаммоларни аниқлаш, таҳлил қилиш ва баҳолашга қаратилган ва энг мақбул қарорга келишни таъминлайдиган кўп мезонли комплекс таҳлил қилиш ва баҳолаш методларини таълим муассасаларининг ўқув жараёнларида самарали қуллаш ўзининг имкониятлари кенглиги ва истиқболлиги билан ажралиб туради.

Республикамиз мустақиллика эришгач, ривожланишнинг ўзига хос ва мос йўлини танлаб олди ҳамда ҳуқуқий демократик давлат, очиқ фуқаролик жамияти қуришга қаратилган ислоҳотларни амалга ошира бошлади. Мамлакатимизда жамиятнинг маънавий янгиланиши, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантириш, жаҳон ҳамжамиятига уйғунлашиш учун барча шарт-шароитлар яратилди.

Умуминсоний қадриятлар ўзбек халқининг кўп асрлик илмий ва маданий анъаналарини, замонавий маданият, иқтисод, фан, техника ҳамда жамиятнинг ривожланиш истиқболини эътиборга олган ҳолда, таълим соҳасида олиб борилаётган, аниқ мақсадларга йўналтирилган давлат сиёсати кўзланган мақсадларга эришишнинг муҳим шарти бўлиб ҳисобланади.

Олий таълим тараққиётининг бугунги ҳолати интеграциялашган глобал иқтисодий маконнинг узвий бир қисми бўлган республикамиз олдида таълим тизими фаолиятини ҳам жаҳон андозалари даражасида ташкил этиш, халқаро таълим тизимига интеграциялаштириш, кадрлар тайёрлаш тизимини замонавий халқаро меҳнат бозори талаби даражасида ташкил этишни талаб этмоқда. Бу ҳолат республика олий таълим муассасаларини халқаро сифат менежменти талабларидан келиб чиққан ҳолда сертификатлаштиришни тақозо

[59] Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган маросимдаги маърузаси. www.uza.uz. 07.01.2017 й.

этмоқда. Хориждаги етакчи олий таълим муассасаларида сифатни бошқариш тизими ISO ва бошқа шу каби халқаро сертификатлаштириш тизимлари талаблари даражасида ташкил этилган, халқаро сифат сертификатини олиш олий таълим муассасаларининг халқаро миқёсда тан олинишининг ва фаолият юритишининг зарурий шарти ҳисобланади.

ISO атамаси юнонча “isos” сўзидан олинган бўлиб, “тенг”, “эквивалент” деган маъноларни англатади. Инглизчада ISO атамаси “International Organization for Standartization” сўзларининг ифодасидир. Мазкур халқаро стандартлаштириш тизимининг бош офиси Женева (Швейцария) шаҳрида жойлашган, тизим 162 та давлатдаги миллий стандартлар институтларининг тармоғидир[60].

Бугунги кунга келиб таълим тизимининг ижтимоий-иқтисодий табиати билимларнинг ўзига хослиги билан ҳам белгиланади.

1-расм. Таълим тизимининг ўзига хос белгилари

Таълим тизимининг белгилари қуйидагилардан иборат: ижтимоий неъмат эканлиги; чекланмаганлиги ва фойдаланган сари камаймаслиги; маконга боғлиқ эмаслиги; қайтарилмаслиги; билимларнинг вужудга келтирган қиймати, кейин ундан фойдаланиш интенсивлигига боғлиқ эмаслиги; вақт билан боғлиқлиги; тезда тарқалиши ва эскириши; билимларни олгунча уларни объектив баҳолашнинг имконияти йўқлиги.

Юқоридагилардан хулоса килиб айтишимиз мумкинки ҳозирги даврда айнан жамғарилган билимлар ва улардан самарали фойдаланиш иқтисодий ўсишнинг етакчи омилига айланди. Чунки иқтисодиётда билимлар сифат нуқтаи назаридан юқори ижтимоий ва иқтисодий натижаларга эришишга имкон бермоқда. Умуман олганда, ушбу ҳолат қайтариб бўлмайдиган жараён ҳисобланади, чунки билимлар, аввало янги билимларни яратиш учун фойдаланилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ишлаб чиқариш ресурслари чекланган бўлиб, улар истеъмол қилиш жараёнида камайиб боради. Билимлар

[60] Олий таълим тизимида молиявий бошқарув. М.Х.Саидов. Тафаккур-Бустони.Тошкент. 2011 йил. 4 бет

эга ресурс сифатида умумий ҳажми чекланмаган бўлиб, улардан фойдаланиш жараёнида аксинча, кўпайиб боради. Маълумки, ресурслар қанчалик камёб бўлса, уларнинг қиймати шунчалик юқори бўлади. Билимларга нисбатан бундай боғлиқлик йўқ, аксинча фойдаланилган сари янги-янги билим ва кўникмаларга эга бўлиш имкониятлари кенгайиб бораверади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган маросимдаги маърузаси. www.uza.uz. 07.01.2017 й.

2. Исақулова Н., Қосимова З. Хорижий мамлакатларда таълим. – Т. 2011. – 106 бет

3. Исроилов Б.И. Таълим тизимида инновацион корпоратив ҳамкорликни ривожлантиришда иқтисодий механизмлар ролини ошириш. ТМИ, ИАК, 2016 йил., 26 март.

Urazov Sadulla Shodievich-Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, “Menejment” kafedrasi doktaranti, e-mail: urazov.sadulla28@gmail.com,
telefon: +998(88)-285-28-84

OLIY TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA NODAVLAT TA’LIM XIZMATLARINING TUTGAN O‘RNINI YORITISHGA QARATILGAN ILMIY-USLUBIY YONDASHUVLAR TAHLILI

Annotasiya: *Maqolada xorijiy va mamlakatimiz olimlari tomonidan oliy ta’lim tizimini rivojlantirishda nodavlat ta’lim xizmatlarining tutgan o‘rnini yoritishga qaratilgan ilmiy-uslubiy yondashuvlar tahlil qilingan. Har bir ilmiy-uslubiy yondashuvlar bo’yicha muallif xulosalari bayon qilingan.*

Kalit so’zi: *ta’lim, oliy ta’lim xizmati, nodavlat ta’lim, nodavlat ta’lim xizmati, iqtisodiy kategoriya, bilim, ko’nikma, malaka, ta’lim xizmatlari bzozori, mehnat bozori.*

Аннотация: *В статье анализируются научно-методические подходы, направленные на выяснение роли негосударственных образовательных услуг в развитии системы высшего образования зарубежных и отечественных ученых. Изложены выводы автора по каждому научно-методическому подходу.*

Ключевые слова*: образование, услуга высшего образования, негосударственное образование, негосударственная образовательная услуга, экономическая категория, знания, навыки, квалификатsiя, рынок образовательных услуг, рынок труда.*

Abstract: *The article analyzes scientific and methodological approaches aimed at clarifying the role of non-governmental educational services in the development*

of the higher education system of foreign and domestic scientists. The author's conclusions on each scientific and methodological approach are presented.

Keywords: *education, higher education service, non-state education, non-state educational service, economic category, knowledge, skills, qualifications, educational services market, labor market.*

Ta’lim jarayoni bilimning kapitalga aylanib, insonning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishda, inson kapitalini shakllantirish asosida milliy daromadni oshishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Inson kapitalini rivojlantirish ishlab chiqarishning yaxshilanishiga, samaradorligining oshishiga olib keladi. Shuni ham ta’kidlash kerakki, jamiyat hayotidagi zamonaviy tendensiyalar postindustrial bosqichga o‘tishi bilan bog‘liq bo‘lib, bunda bilim axborot rolini bajarib beradi, ta’limning ahamiyatini oshiradi, har iqtisodiy sub’ektning erkin bilim olishiga va o‘zini tez rivojlantirishiga, individual qobiliyatlarning namoyon bo‘lishiga katta talab qo‘yadi.

Xususan, “...nodavlat oliy ta’lim tashkilotlarining samarali tashkil etilishi ushbu ijobiy oqibatlarning mustahkamlanishi va sog‘lom raqobat muhitini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida ham oliy ta’lim tizimini yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’lim bilan qamrov darajasini oshirish va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash dolzarb masala sifatida qaralmoqda”[61]. Shu bois oliy ta’limga ortib borayotgan talabni ta’minlashda nodavlat OTT ulushi va sifat mutanosibligi oshirishga qaratilgan tahliliy izlanishlar talab etiladi. Chunki nodavlat OTT tashkil etishda uning omillar tahlili oliy ta’lim tizimi imkoniyatlarini kengaytiradi va samarali yondashuvlarni o‘rtaga qo‘yadi.

Bugungi kunda nafaqat O‘zbekistonda, balki jahon miqyosida ham nodavlat ta’lim xizmatlari ko‘rsatishning kengayib borayotganligini kuzatishimiz mumkin. Ayniqsa, bu borada rivojlanayotgan mamlakatlar peshqadam hisoblanib, ro‘y bergan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy inqirozlarni bartaraf etishda inson kapitalini rivojlantirishning eng zaruriy shartlaridan biri sifatida aynan nodavlat oliy ta’lim segmentiga ustuvorlik qaratishmoqda.

Jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining bugungi xususiyatlari nodavlat oliy ta’lim sohasida ta’lim xizmatlari sifatini oshirish, uning iqtisodiy mazmun-mohiyatini ochib berish zarurligini keltirib chiqaradi.

Ilmiy adabiyotlarda va xorijiy nashrlarda keng qo‘llanilib kelinayotgan ta’lim xizmati tushunchasi, “nodavlat oliy ta’lim” tushunchalariga ko‘plab ta’riflar keltirilganligi ilmiy adabiyotlarda ushbu masala bo‘yicha ko‘plab munozaralar mavjudligidan dalolat beradi.

Xorijlik olim Dj. Stiglis “xizmatlar ta’lim xizmatlarining ijtimoiy hisoblangan ma’lum bir qismini qamrab oladi, bu boshlang‘ich va o‘rta ta’limdir, oliy ta’lim, oliy ta’limdan keyingi va kasbiy ta’lim va jamiyatga xos ijtimoiy ne’matlar tarkibiga kiradi”[62] deya ta’rif bergan.

Nazarimizda ta’lim xizmatlarining mohiyatini yoritishda J.Stigis tomonidan berilgan ta’rifga asoslanadigan bo‘lsak, nodavlat oliy ta’lim xizmatlari yoki oliy

[61]Valiev Sh.E va boshq. Nodavlat oliy ta’lim tashkilotlarini tashkil etish tendensiyalari va omillari tahlili// Современное образование (Узбекистан). 2022. №6 (115). https://cyberleninka.ru/article/n/nodavlat-oliy-talim-tashkilotlarini-tashkil-etish-tendentsiyalari-va-omillari-ta-lili.

[62] Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора/ Дж. Стиглиц.-М.: Инфра-М,1997. – 221с

ta’limning yuqori darajada tijoratlashuvi, ijtimoiy faoliyat turidan xizmatlar tarkibiga kiritilishi taraqqiyotining servislashgan jamiyatga o‘tayotganligidan dalolat beradi.

O.S.Batalovaning tadqiqotlariga ko‘ra ta’lim xizmati “...iste’molchilar, ish beruvchilar va davlatning ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan ma’lum bir ta’lim dasturi doirasidagi kasbiy xususiyatga ega bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘tkazishga qaratilgan kompleks jarayon” deb ta’rif keltirilgan.

N.N.Belovaning fikriga asoslanadigan bo‘lsak, “...bir (yoki bir necha) shaxs(lar) tomonidan bilim, ko‘nikma, qadriyat va axloqiy-axloqiy munosabatlar majmuini, shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish va rivojlantirish maqsadida pullik xizmatlar ko‘rsatish shartnomasi asosida ham, turli darajadagi byudjet mablag‘lari hisobidan ham amalga oshiriladigan shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarni rivojlantirish va boshqa shaxs tomonidan o‘zlashtirish jarayonini aks ettiruvchi ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya” sifatida izoh keltirilgan.

Sh.Z.Valievning keltirishicha, “.....ta’lim muassasasi tomonidan alohida ta’lim dasturi doirasida ma’lum miqdordagi bilim, ko‘nikma va malakalarni iste’molchiga o‘tkazish va to‘plash, iste’molchining o‘zini o‘zgartirishga qaratilgan maqsadli ijodiy jarayon”[63]dir.

Ye.V.Vasilevaning fikriga ko‘ra “.....ta’lim xizmatlari iqtisodiy kategoriya sifatida, sotuvchi va xaridor (iste’molchi) o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlar ishtirokchisi hisoblanib, ular o‘rtasidagi ta’sir natijasidir. Ushbu o‘zaro ta’sir bilim, ko‘nikma va malakalarni axborot resurslari to‘plami shaklida uzatishni o‘z ichiga oladi”[64].

I.B.Romanova “.....xo‘jalik birligining ma’lum bir sub’ektning ta’limga (ya’ni tizimlashtirilgan bilim, ko‘nikma va ko‘nikmalarni egallashga) bo‘lgan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan, ushbu sub’ektning oldindan roziligi bilan amalga oshiriladigan mehnat faoliyati”[65] sifatida izoh keltirilgan.

Yuqorida O.S.Batalova, N. N. Belovalarning mualliflik yondashuvidagi ta’riflari oliy ta’limning avvalo shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarni rivojlantirishga yo‘nalganligi, nufuz omiliga aylanib ulgurganligi(Sh.Z.Valiev), oliy ta’lim xizmatlarining bozor xususiyatlarini (E.V.Vasileva), oliy ta’limni istalgan vaqtda, yoshda va shaklda davom ettirish mumkinligi (I.B.Romanova) to‘liq e’tiborga olgan bo‘lib, bizning fikrimizcha nodavlat oliy ta’lim xizmatlari ko‘rsatishning bugungi kun holatini kengroq ochib berishga xizmat qilgan.

M. V. Fedorova tomonidan keltirilgan ta’rifda “...tashqi ta’sirga ayniqsa sezilarli ega bo‘lgan davlat xizmati turi sifatida ushbu xizmatning to‘g‘ridan-to‘g‘ri iste’molchisiga qo‘shimcha ravishda, ish haqi va mehnat bozoridagi raqobatbardoshligining oshishi yo‘nalishida, ish beruvchiga mehnat

[63] Валиев, Ш.З. Рынок образовательных услуг: теоретические аспекты: монография / Ш.З. Валиев, В.И. Сухочев. – Уфа: Дизайн Полиграф Сервис, 2008. – 84 с.

[64] Васильева Елена Валерьевна. Образовательная услуга как экономическая категория в условиях рыночных отношений // Московский экономический журнал. 2020. №10. https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatelnaya-usluga-kak-ekonomicheskaya-kategoriya-v-usloviyah-rynochnyh-otnosheniy

[65] Романова, И.Б. Управление конкурентоспособностью высшего учебного заведения / И.Б. Романова. – Ульяновск: Средневолжский научный центр, 2005. – 140 с.

unumdorligining o‘sishi shaklida ijobiy darajada ta’sir ko‘rsatadi”[66] mazmunidagi sharh berilgan.

M.V.Fedorova ta’lim xizmatlarini davlat xizmati sifatida izohlagan holda ta’limning aynan davlat tomonidan amalga oshirilishi bugungi kunda nodavlat ta’lim xizmatlari ko‘rsatish imkoniyatining cheklanishiga olib kelishi e’tiborga olinmagan.

V.A.Dolyatoyskiy, O.A. Mazurlarning ilmiy tadqiqotlarida ta’lim xizmatlari “...jarayon sifatida shaxsning ongiga yo‘naltirilgan, shaxsning ma’lum bir turdagi bilim, ko‘nikma, ko‘nikmalarni egallashga, kasb yoki malaka olishga bo‘lgan ehtiyojini ro‘yobga chiqarishni ta’minlaydigan nomoddiy harakatlar va mehnat bozoridagi talabni qondirishni ta’minlash jarayoni”[67] sifatida izohlangan.

Bizning fikrimizga ko‘ra, V.A. Dolyatoyskiy va boshqalar tomonidan keltirilgan ta’rif nodavlat oliy ta’lim xizmatlari ko‘rsatishga ham taalluqli bo‘lib, nodavlat oliy ta’limga bo‘lgan bugungi kun talabini ham ifodalashga xizmat qiladi.

A.M. Strijov fikriga ko‘ra “...ta’lim xizmati - jarayon sifatida ta’lim jarayoni ishtirokchilarining o‘zaro ta’siri bilan tavsiflangan va shaxsning ta’lim ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan maqsadga muvofiq faoliyatdir[68].

S.A.Zaychikova, I.N. Mayaskayalar tomonidan ta’lim xizmatlari tushunchasiga “Shaxs, jamiyat va davlat ehtiyojlarini qondirish uchun foydalaniladigan va inson kapitalini oshirishga qaratilgan bilim va ko‘nikmalar tizimi”[69] tarzdagi izoh keltirilgan.

S.A.Zaychikovalarning ta’rifiga munosabatimiz shundan iboratki, jamiyat taraqqiyotining bugungi bosqichida oliy ta’lim nafaqat bilim va ko‘nikmalar tizimini ifodalaydi, balki shaxs ushbu uquvlardan foydalanish yoki foydalanmasligidan qat’iy nazar nufuz omili ham hisoblanadi.

Ye.D Lipkina tomonidan ta’lim xizmatlariga “...shaxs va jamiyatning intellektual rivojlanishi hamda kasbiy ko‘nikmalarni egallashidagi o‘ziga xos ehtiyojlarini qondirishda foydalaniladigan bilimlar, ko‘nikmalar va uquvlar, shuningdek ayrim ma’lumotlar to‘plami” [70] deya izoh keltirilgan.

Aynan yuqoridagi ta’riflardan kelib chiqib nodavlat oliy ta’lim xizmatlari tushunchasiga keltirilgan ayrim ta’riflarga e’tibor qaratamiz:

T.N.Fadina tomonidan “...nodavlat oliy ta’lim mustaqil ravishda ta’lim xizmatlarini sotishdan tushgan daromad orqali o‘zini o‘zi to‘liq moliyalashtiruvchi, tashqi muhit xatarlarini o‘z zimmasiga olgan holda faoliyat olib boruvchi va bozor kon’yunkturasining o‘zgaruvchan omillariga munosib javob qaytara olish

---

[66] Федорова М. В. Образовательные услуги и их типология в инноватsионной экономике // ПСЭ. 2011. №2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatelnye-uslugi-i-ih-tipologiya-v-innovatsionnoy-ekonomike

[67] Долятовский, В.А. Стратегическое планирование деятельности вуза на рынке образовательных услуг: монография. В.А. Долятовский, О.А.Мазур, И.В.Кузнецова, Э.Е. Сакиев, Т.Н.Рябченко / Под ред. В.А. Долятовского, О.А.Мазура. - Ростов-на-Дону-Невинномыск: СКНЦ ВШ-РГЭУ “РИНХ”-НИЭУП, 2005.-235с.

[68] Стрижов, А.М. Понятие качества образовательной услуги в условиях рыночных отношений. / А.М. Стрижов// Стандарты и мониторинг в образовании. - 1999. - № 3. - С. 47-50

[69] Зайчикова, С.А. Стратегия маркетинга высшего учебного заведения в системе открытого образования: Монография / С.А. Зайчикова, И.Н. Маяцкая. – М.: Изд-во РГСУ, 2006. – 115 с.

[70] Липкина Е.Д. Конкурентоспособность вузов на современном рынке образовательных услуг: монография / Е.Д. Липкина. – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2006. – 136 с.

imkoniyatiga ega bo‘lgan zamonaviy ta’lim tashkiloti, nodavlat oliy ta’lim faoliyatining asosiy xususiyati zamon talablariga javob berish qobiliyatidir” – deya ta’rif bergan..

Ye.D. Lipkina tomonidan nodavlat oliy ta’lim xizmatiga – “...alohida shaxs, ish beruvchining va jamiyatning muhim bilim, ko‘nikma va uquvlarini shakllantirishga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish uchun yo‘naltirilgan iqtisodiy faoliyat majmui”[71] mazmunidagi izoh keltirilgan. Muallifning nazarida nodavlat oliy ta’lim xizmatlari shaxslarning ushbu xizmatni iste’mol imkoniyatini yanada kengaytirish uchun zarur shart-sharoitlarni, bozorda muhitiga xos ta’lim xizmtlari ko‘rsatishni nazarda tutadi.

S.G.Borisova tomonidan ta’lim xizmatlarining mohiyatini yoritishda "ta’lim xizmati" va “ta’lim mahsuli” tushunchalariga urg‘u qaratilgan. Uning ta’rifiga ko‘ra “...ta’lim mahsuloti – bu o‘quv jarayonini tashkil qilish, boshqarish, uni uslubiy, moddiy va kadrlar bilan ta’minlash, o‘quv-uslubiy majmualarni va boshqalarni o‘z ichiga olgan ta’lim dasturini anglatadi. muallifning fikriga ko‘ra, ta’lim mahsulotlari ta’lim ixtirolari, patentlar, dasturlar va tadqiqot natijalaridan iborat. Ta’lim mahsuli esa o‘ziga xos xususiyatlarga ega va ma’lum vakolatlarga ega bo‘lgan shaxs, bitiruvchidir”[72].

Rossiyalik olim Ye.S.Kupreevaning ilmiy yondashuviga ko‘ra nodavlat oliy ta’lim xizmatlari “...yangicha ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida jamiyatning madaniy-ma’rifiy ehtiyojlarini qondirish, shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini, yangicha ijtimoiy muhit munosabatlariga moslashuini ta’minlash, ijtimoiy mavqeini oshirish, o‘z-o‘zini rivojlantirish zaruriyatini ta’minlashni amalga oshiradi”[73]. Nodavlat oliy ta’lim muassasalari ushbu vazifalarni amalga oshiruvchi maxsus ijtimoiy institutdir. Bizning nazarimizcha Ye.S.Kupreevaning pedagogik nuqtai nazardan yondashuvi zamonaviy jamiyat a’zolarining menejment, marketing, turizm kabi eng ko‘p talab etilayotgan va faolligi yuqori bo‘lgan kasblar bo‘yicha mutaxassislarni tayyorlashda, pedagogik ta’lim sohasidagi turli “bo‘shliq”larni to‘ldirishda, milliy maktablar, diniy ta’lim muassasalarini rivojlantirish, qo‘shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish asosida oliy ta’limga qamrov darajasini oshirishda nodavlat oliy ta’limning o‘rni beqiyosligini har tomonlama asoslashga imkon beradi.

K.B.Ivanenko tomonidan “...nodavlat oliy ta’lim tushunchasi mohiyatini yoritishda shuni ta’kidlish joizki, ushbu atama noo‘rin qo‘llanilgan holda ta’limning butun mazmuni va chuqurligini qamrab olmaydi. Shuningdek, ushbu atama barcha rasmiy hujjatlarda va hukumat qarorlarida “nodavlat”, “xususiy”, “byudjetdan tashqari” kabi shakllarda uchraydi. Nodavlat oliy ta’lim davlat manfaatlari uchun mutaxassislarni tayyorlash, ishchi lavozimlarni to‘ldirish va boshqa vazifalarni hal

[71] Фадина Таисня Витальевна. Формирование рынка образовательных услуг высшей школы. автореферат диссертатsiи на соискание учёной степени кандидата экономических наук Москва, 2011. 35 стр

[72] Борисова, С. Г. Оценка эффективности маркетинговых решений в сфере образования [Текст]/ С. Г.Борисова. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2008. – 156 с.

[73] Купреева Елена Станиславовна. Негосударственные образовательные учреждения в региональном образовательном пространстве (на материале Владимирской области). автореф. дис. …пед.наук: Рязань 2004. – 24 стр.

qiladi-ki, uslubiy jihatdan noto‘g‘ri qo‘llanilgan bo‘lishi ham mumkin”[74].

K.B.Ivanenkoning yondashuviga asoslangan holda mamlakatimizda oliy ta’lim muassasalarining “nodavlat”, “xususiy” kabi atamalarda faoliyat yuritayotganligini e’tiborga olib, bu borada chuqur ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish lozim deb hisoblaymiz.

O‘zbekistonlik olimlardan A.A.Xamidovaning tadqiqotlarida bozor munosabatlari rivojlanishining xususiyatlari, shart-sharoitlariga asoslanib ta’lim xizmatlari bozori tushunchasini yoritishga keng urg‘u qaratilgan. Tadqiqotchining yondashuviga ko‘ra “...bu ta’lim xizmatlarini ishlab chiqish, ayirboshlash va iste’mol qilish bo‘yicha ta’lim xizmatlarini ishlab chiqaruvchilari, iste’molchilari va vositachilari o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlar majmuasini o‘zida namoyon etadi”[75].

A.A.Xamidova tomonidan ta’lim xizmatlarini izohlashda ta’lim xizmatlarining o‘ziga xos xususiyatlarini ifodalovchi tavsifi nodavlat ta’lim xizmatlarining xususiyatlari qamrab olinmagan.

S.A.Babanazarovaning ilmiy tadqiqotlarida “xodimlar (professor-o‘qituvchilar) tomonidan amalga oshiriladigan ta’lim xizmatlari samaradorligi va sifatini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimini, ularning butun faoliyatini qamrab oladigan yo‘nalishlar bo‘yicha qarab chiqilgan”[76].

Bizning fikrimizga ko‘ra sifat tushunchasining mavhumligi, ishlab chiqaruvchi, iste’molchi tomonidan turlicha his etilishini e’tiborga oladigan bo‘lsak, S.Babanazarovaning oliy ta’lim xizmatlari sifati va samaradorligini baholash yondashuvi kelgusida oliy ta’lim xizmatlari sifatining iste’molchilar tomonidan sifatli deb topilishiga imkon bermaydi.

J.R.Toxirov tomonidan “...ta’lim xizmati – ta’lim beruvchi tashkilot va undagi professor-o‘qituvchilar tomonidan davlatning hamda jamiyatning rivojlanishi uchun ma’lum belgilangan ehtiyojini qondirishga yo‘naltirilgan, inson kapitalini shakllantirishga qaratilgan kishilarga naf keltiradigan, ta’lim xizmatlarini ko‘rsatish bilan bog‘liq ongli faoliyati tushuniladi”[77] mazmunidagi izoh keltirilgan.

Bizningcha, J.R.Toxirov tomonidan ta’lim xizmatiga izoh berishda uning nodavlat ta’lim tashkilotlari tomonidan kengayishi, nafaqat ta’lim tashkilotlari, jahon tajribasidan kelib chiqib, yirik korxona va korporatsiyalar tomonidan ham o‘z ehtiyojlari uchun mutaxassislar tayyorlash mumkinligi e’tiborga olinmagan.

Xulosa qilib shuni ta’kidlash kerakki, “Ta’lim xizmati” tushunchasining ko‘p qirraliligi uning nodavlat oliy ta’lim xizmatlari segmentiga xos bo‘lgan mazmun va tarkibiga yangicha talablarni zamonaviy ilmiy yondashuvlar va ilmiy-metodik talablarga asoslanib har tomonlama va xolis baho berishni, shu bilan birga oliy ta’lim sohasida nodavlat oliy ta’lim xizmatlari sifatini oshirishga imkon beradigan

[74] Ksenia B. Ivanenko. Comparative Analysis of State and Non-State Higher Educational Institutions in Terms of their Adaptation to New Societal Conditions in Post-Soviet Russia

[75] Xamidova A.A. Ta’lim xizmatlari bozorini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (oliy ta’lim muassasalari misolida). I.f.f.d (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. SamISI, 2022 y.- 54 b

[76] Babanazarova S. A. Ta’lim xizmatlari samaradorligi va sifatini oshirishning tashkiliy iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish. I.f.f.d (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. SamISI, 2022 y. –53 b.

[77] J.R.Toxirov. Ta’lim xizmatlari sifatini oshirishda davlat-xususiy sheriklikning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini shakllantirish. I.f.f.d (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Nukus 2022 y.- 61 b.

tavsiyalar va uslubiy vositalarni ishlab chiqish zaruriyatini keltirib chiqardi. Bizning fikrimizga ko‘ra nodavlat oliy ta’lim sohasida xizmatlarni tashkil qilish va samaradorligini oshirishning tashkiliy-boshqaruv masalalari ta’lim xizmatlari bozorining barcha ishtirokchilari manfaatlarini hisobga olgan holda mohiyatini ochib berishga, xizmatlar sifatini baholashga hamda samardorligini oshirishga qaratilgan tizimli ilmiy tahlillarni amalga oshirishning uslubiy apparatini yaratishga qaratilishi lozim.

Tahlillarga asoslanib, jahonda nodavlat oliy ta’lim xizmatlari ko‘rsatishning 3 ta asosiy jihatini alohida ajratib ko‘rsatishni lozim deb hisoblaymiz.

Birinchisi, nodavlat ta’lim muassasalari diniy-madaniy yo‘nalishdagi oliy ta’lim xizmatlari ko‘rsatishga yo‘naltirilgan bo‘lib, asosan diniy qadriyatlar ustunlik qiluvchi qatlamlarini keng qamrab olishni ko‘zda tutadi.

Ikkinchisi, nufuzli segmentga yo‘naltirilgan oliy ta’lim bo‘lib, asosan aholining daromadli va o‘ziga to‘q qatlami uchun yo‘naltirilgan.

Uchinchisi, aholining keng qatlami uchun yo‘naltirilgan ommaviy oliy ta’lim bo‘lib, kam daromadli, oliy ta’limgacha to‘plangan bilim saviyasi yetarli bo‘lmagan aholi vakillariga yo‘naltirilgan.

Abduvohidova Gulshan Akmalovna - SamISI,Menejment kafedrasi assistant stajyori, gulshanabduvohidova@gmail.com

INSON RESURSLARI MENEJMENTIDA MOTIVATSIYANING ROLI

Annotatsiya. Tashkilotlarning iqtisodiy salohiyati xodimlarning mehnat unumdorligiga bevosita bog‘langan va hozirgi kunda motivatsiyaning maqsadli yo‘naltirilishi ahamiyati oshib boryotganligining asosiy sababi bu inson resurslarni boshqa iqtisodiy resurslari eng qimmatli resurs ekanligidir. Ushbu ishning maqsadi iqtisodiy salohiyatni kuchaytirish jarayonida inson resurslarini boshqarishdagi motivatsiya ahamiyatini o‘rganish.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy salohiyat, moliyaviy salohiyat, motivatsiya, mehnat unumdorligi, inson resurslarini boshqarish.

Аннотация.Экономический потенциал организаций напрямую связан с производительностью труда сотрудников, и основная причина, по которой сегодня возрастает важность целевой мотивации, заключается в том, что человеческие ресурсы являются наиболее ценным ресурсом среди других экономических ресурсов. Целью данной работы является изучение значения мотивации в управлении человеческими ресурсами в процессе укрепления экономического потенциала.

Ключевые слова: экономический потенциал, финансовый потенциал, мотивация, производительность труда, управление человеческими ресурсами.

Abstract. The economic potential of organizations is directly related to the labor productivity of employees, and the main reason why the targeted orientation of motivation is currently gaining importance is that human resources are the most valuable resource among other economic resources. The purpose of this work is to study the importance of motivation in human resource management in the process of

strengthening economic potential.

Key words: economic potential, financial potential, motivation, labor productivity, human resource management.

Sog‘lom raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish va uni barqaror rivojlantirishda inson resurslarining o‘rni va ahamiyati ortib bormoqda. Jumladan, iqtisodiy salohiyatni oshirish uchun kadrlar salohiyatini yuqori darajada saqlash, ularning motivatsiyasini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Inson resurslarini boshqarish va motivatsiya usullari bo‘yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar o‘tkazilgan. Klassik motivatsiya nazariyalari (Maslou, Vroom, Herzberg) va zamonaviy yondashuvlar orqali iqtisodiy rivojlanishda motivatsiyaning turli jihatlari tahlil qilingan. Ko‘pgina tadqiqotlarda motivatsiya jarayonlari individual darajada o‘rganilgan bo‘lsa-da, ularning iqtisodiy salohiyatni oshirishga qo‘shgan hissasi kam o‘rganilgan.

“Motivatsiya” tushunchasiga umumiy ta’rif sifatida shunday jumlalarni bersak bo‘ladi: Motivatsiya – bu inson faoliyatiga ta’sir ko‘rsatuvchi ichki va tashqi kuchlar majmui.

Inson resurslarini boshqarishda motivatsiya va iqtisodiy salohiyat o‘rtasidagi bog‘liqlik kuchli va bir-birini to‘ldiruvchi ahamiyatga ega. Motivatsiya xodimlarning ishga bo‘lgan munosabatini shakllantirib, ularning samaradorligini oshiradi. Bu o‘z navbatida, tashkilot va umumiy iqtisodiyotning salohiyatini kuchaytiradi. Korxona tashkilotlar uchun muhumlilik darahjasiga ko‘ra Moliyaviy salohiyat va iqtisodiy salohiyat o‘zaro tengdir. Moliyaviy salohiyat bu tashkilotlarni rentabelligi, samradorligi kabi ko‘rsatkichlar bilan ifodalansa, iqtisodiy salohiyatning zamirida asosiy vositalar bilan ta’minlanganlik, aylanma pul mablag‘lari, nomoddiy aktivlar bilan bir qatorda mehnat resurslari ham asosiy tarkibiy elamentlar sirasiga kiradi.

Iqtisodiy salohiyatni kuchaytirish uchun innovatsiya, infratuzilma, investitsiya, intelekt va eng asosiysi institut tamoyillarni baravar kuchaytirish hisobiga erishish mumkin. Mehnat unumdorligini oshirish uchun iqtisodiy va ijtimoiy vaziyatdan kelib chiqgan holda yuqoridagi tamoyillarga asoslanib quyidagicha turlarni o‘z ichiga olish mumkin:

1. Tashkilotning asosiy vositalarni modernizatsiya qilish;
2. Yordamchi ishlab chiqarishni tashkil qilish.
3. Tashkilot xodimlariga nisbatan motivatsiya;

Birinchi va ikkinchi yo‘nalish xodimlarga nisbatan motivatsiyaga qaraganda amalga oshirish uchun uzoq vaqt va ko‘p mabalag‘ talab qiladi.

Motivatsiyaning ma’qul tomonlaridan bu uning reaksiyasi tezligidir. Menejer qo‘l ostidagilarga ular kutgan ijobiy so‘zlarni aytishining o‘zidayoq xodimnlarni ishga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradi. Izlanishlar natijasi shuni ko‘rsatdikki, motivatsiya bu og‘riq qoldiruvchi dori, ko‘p ishlatilsa oraliq masofa qisqaradi va dozani oshirishni talab qiladi. Ushbu hr menejer teoremasini to‘ldirish uchun xodimlarni demotivlashtirish jarayonlariga ham urg‘u berish shart. Korxonalarda motivlash manbasi bu uning rahbari rahbari eknaligini uning ta’sirini kuchaytirb beradi. Eng kuchli motivlash manbasi sifatida odatda ichki motivatsiya tushuniladi.

Motivatsiya iqtisodiy salohiyatni quyidagi jihatlar orqali kuchaytirishi mumkin:

1. Mehnat unumdorligini oshiradi: motivatsiyaga ega xodimlar yuqori samaradorlikka ega bo‘lib, korxona va davlat miqyosida iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

2. Ijodkorlik va innovatsiyalarni rivojlantiradi: motivatsiyali xodimlar yangi fikrlar, innovatsion loyihalar va texnologiyalar yaratishga qiziqadi, bu esa iqtisodiy salohiyatga bevosita ta’sir qiladi.

3. Ishchi kuchining sadoqati: motivatsiya darajasi yuqori bo‘lgan xodimlar tashkilotda uzoq muddatli ishlashni afzal ko‘radi, bu esa resurslarni tejaydi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, motivatsiya bu tashkilot rahbarlari uchun iqtisodiy salohiyatni balanasda ushlash yoki kuchaytirish uchun xizmat qiladigan jarayon faqat uni to‘g‘ri yo‘lda ishlata bilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.01.2019 yildagi “Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5614-sonli farmoni.

2. E.Sh.Shodmonov va bshq. “Korxonalor iqtisodiyoti” – O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim vazirligi T., 2020.- 592 b.

3. M.Q.Pardayev, T.I.Yahyoyev “Iqtisodiy tahlil” – Samarqand, “FAN BULOG‘I” nashriyoti, 2024 -403 b.

4. N.K.Yo'ldoshev, G.E.Zaxidov “Menejment”–T. “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2018. - 392 b.

Abduvohidova Gulshan Akmalovna – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Menejment kafedrasi assistent-stajori

INSON RESURSLARINI BOSHQARISHDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR

Annotatsiya: Inson resurslarini boshqarishda shaxslararo munosabatlar mavzusi, tashkilotlarda inson kapitali va uning samaradorligini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Katta-katta kompaniyalarda inson resurslarini boshqarishda shaxslararo munosabatlar jarayonini olib borish muhim ahamiyatga egadir. Har bir xodim va rahbar ish faoliyatini muloqotlar orqali ham olib boradi.

Kalit so'zlar: Shaxslararo munosabat, inson resurslarini boshqarish, xodm va rahbar,professional rivojlanish, rahbarlik va ta’sir, konfliktlarni boshqarish, motivatsiya va xodimlarning qoniqishi, ochiq komunikatsiya, samarali komunikatsiya.

Abstract: The topic of interpersonal relations in human resource management is important for increasing human capital and its effectiveness in organizations. In large companies, it is important to conduct the process of interpersonal relations in the management of human resources. Every employee and manager conducts work

through communication.

Keywords: Interpersonal relations, human resource management, employee and leader, professional development, leadership and influence, conflict management, motivation and employee satisfaction, open communication, effective communication.

Аннотация: Тема межличностных отношений в управлении человеческими ресурсами важна для увеличения человеческого капитала и его эффективности в организациях. В крупных компаниях важно вести процесс межличностных отношений при управлении человеческими ресурсами. Каждый сотрудник и руководитель осуществляет работу посредством общения.

Ключевые слова: Межличностные отношения, управление человеческими ресурсами, сотрудник и лидер, профессиональное развитие, лидерство и влияние, управление конфликтами, мотивация и удовлетворенность сотрудников, открытое общение, эффективное общение.

Shaxslararo munosabatlar inson resurslarini boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Ular tashkilot ichidagi kommunikatsiya, hamkorlik va jamoaviy ishlashni ta'minlaydi. Bunday munosabatlar quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Ish muhitini yaratish: Ishchilar o'rtasidagi yaxshi munosabatlar ijobiy ish muhitini yaratadi, bu esa samaradorlikni oshiradi.
- Motivatsiya: Samimiy va ishonchli munosabatlar xodimlarning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.
- Qaror qabul qilish: Shaxslararo munosabatlar orqali tashkilot ichida samarali qaror qabul qilish jarayoni amalga oshadi.
- Tadqiqot va innovatsiyalar: Jamoalarda o'zaro fikr almashish yangiliklarni kiritishga va yaxshilanishlarga olib keladi.
- Maqsadlarni belgilash: Xodimlar o'rtasidagi yaxshi munosabatlar orqali umumiy maqsadlar belgilanishi va ularga erishishga ko'maklashish muhimdir.

Shuning uchun, inson resurslarini boshqarishda shaxslararo munosabatlarni yaxshilash tashkilot muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Inson resurslarini boshqarishda shaxslararo munosabatlar muhim o'rin tutadi, chunki samarali va muvaffaqiyatli tashkilot yaratishda xodimlar o'rtasidagi munosabatlar, ularning motivatsiyasi va jamoaviy ishlash qobiliyati asosiy omil hisoblanadi. Shaxslararo munosabatlar yaxshi tashkil etilgan bo'lsa, ish joyidagi muhitni ijobiy va ishlab chiqarishdagi samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

1. Komanda tuzish va jamoaviy ishlash:

Shaxslararo munosabatlar, eng avvalo, samarali jamoa tuzishga yordam beradi. Komandadagi har bir a'zo o'zining rollarini va mas'uliyatlarini yaxshi tushunishi kerak, shuningdek, boshqa jamoa a'zolari bilan samarali ishlashga tayyor bo'lishi lozim. Yaxshi muomala, o'zaro hurmat, va ochiq muloqot komandadagi ishonchni oshiradi va umumiy maqsadga erishishga yordam beradi.

2. Motivatsiya va rag'batlantirish:

Xodimlarning ishga nisbatan qiziqishi va ishtiyoqi ularning o'zaro munosabatlari orqali shakllanadi. Agar xodimlar o'rtasida ijobiy va qo'llab-

quvvatlovchi munosabatlar bo'lsa, ularning motivatsiyasi yuqori bo'ladi. Rahbarlar va jamoa a'zolari o'rtasidagi samimiy va ochiq muloqot xodimlarni rag'batlantirishi, ularning ishga bo'lgan ishonchini oshirishi va mehnat natijalariga erishishda ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

3. Ish joyida konfliktlarni boshqarish:

Har qanday ish muhitida konfliktlar yuzaga kelishi mumkin. Bunday holatlarda shaxslararo munosabatlar muhim ahamiyatga ega. Yaxshi rahbar konfliktlarni hal qilishda xodimlar o'rtasidagi muammolarni samarali va adolatli tarzda hal qilishi kerak. Bu, o'z navbatida, jamoa o'rtasida ishonchni mustahkamlash va ish joyidagi salbiy atmosferani bartaraf etishga yordam beradi.

4. Kommunikatsiya va ochiq muloqot:

Shaxslararo munosabatlar samarali kommunikatsiyaga bog'liq. Tashkilotlarda ochiq, aniq va samarali muloqot muhimdir, chunki bu xodimlarning bir-birlarini yaxshi tushunishiga, o'z fikrlarini erkin ifodalashlariga va jamoa maqsadlariga mos keladigan qarorlar qabul qilishlariga yordam beradi. Bu nafaqat rahbarlar va xodimlar o'rtasidagi, balki xodimlar o'rtasidagi ham o'zaro munosabatlarni yaxshilaydi.

5. Ijtimoiy va emotsional intellekt:

Inson resurslarini boshqarishda ijtimoiy va emotsional intellekt katta ahamiyatga ega. Xodimlar bir-birlarining his-tuyg'ularini tushunish, ularning ehtiyojlarini inobatga olish va konfliktlarni hal qilishda hissiy jihatdan moslashuvchan bo'lishi kerak. Rahbarlar ham emotsional intellektni rivojlantirib, xodimlar bilan munosabatlarda muvaffaqiyatga erishishlari mumkin.

6. Xodimlarning farovonligini qo'llab-quvvatlash:

Inson resurslari boshqaruvining asosiy yo'nalishlaridan biri - xodimlarning farovonligini ta'minlash. Bu nafaqat moliyaviy va professional yordam, balki shaxslararo munosabatlar orqali ham amalga oshiriladi. Jamoa muhitida o'zaro qo'llab-quvvatlash va yordam berish xodimlar o'rtasida kuchli aloqalarni mustahkamlaydi va ish joyidagi umumiy farovonlikka olib keladi.

7. Rahbarlik va liderlik:

Rahbarning shaxsiy munosabatlari va kommunikatsiya uslubi jamoa muhitiga katta ta'sir ko'rsatadi. Samarali rahbar jamoaning ruhiy holatini tushunishi, individual ehtiyojlarni inobatga olishi va o'z fikrini aniq ifodalashi kerak. Shaxslararo munosabatlarda rahbarning ijobiy namunalari va qo'llab-quvvatlashi jamoaning yaxlitligini ta'minlaydi.

Mashhur kompaniyalarda shaxslararo munosabatlarning ahamiyati bugungi kunda tashkilotlarning muvaffaqiyatini ta'minlashda juda katta rol o'ynaydi. Katta kompaniyalar, ayniqsa texnologiya, xizmatlar va ishlab chiqarish sohalarida, shaxslararo munosabatlarni boshqarish va rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi. Bunday munosabatlar nafaqat ish joyidagi atmosferani, balki kompaniyaning umumiy samaradorligini, innovatsion salohiyatini va xodimlarning motivatsiyasini oshirishga ham yordam beradi.

Mana, mashhur kompaniyalarda shaxslararo munosabatlarning ahamiyatini ko'rsatadigan bir necha asosiy jihatlar:

1. Kreativlik va Innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash:

Mashhur kompaniyalar, masalan, Google, Apple va Microsoft kabi texnologik gigantlar, o'z xodimlari o'rtasidagi samarali shaxslararo munosabatlar orqali yangi g'oyalarni ishlab chiqishni rag'batlantiradi. Yaxshi shaxslararo aloqalar o'zaro fikr almashish, muammolarni hal qilish va yangi g'oyalar yaratish jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Google kompaniyasida xodimlar o'rtasida ochiq va o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlar yaratish uchun maxsus ish muhitlari va brainstorming sessiyalarini tashkil etishadi. Bu kompaniya "kreativ va innovatsion fikrlash"ni rag'batlantirishga intiladi, chunki ular yaxshi shaxslararo munosabatlarni shakllantirish orqali g'oyalar o'zgaruvchan va yangilanishga asoslangan muhitni yaratadilar.

2. Motivatsiya va Ishonchni O'stirish:

Shaxslararo munosabatlarning ijobiy bo'lishi xodimlarni rag'batlantiradi va ularning kompaniyaga bo'lgan ishonchini oshiradi. Zappos kabi kompaniyalar, masalan, o'z xodimlarining o'zaro hurmatga asoslangan, ochiq va samarali kommunikatsiya qurishlariga alohida e'tibor qaratadilar. Zapposda har bir xodimning hissi va fikrini hurmat qilish, ularga o'zaro kuchli bog'lanish va hamkorlik muhitini yaratishga yordam beradi.

Zappos kompaniyasi o'zining xizmat ko'rsatish strategiyasi bilan mashhur, ularning muvaffaqiyati shaxslararo munosabatlar va xodimlarning motivatsiyasi bilan bog'liq. Kompaniya o'z xodimlarini faqat professional ko'nikmalariga qarab emas, balki ularning ijtimoiy ko'nikmalariga ham baho beradi, bu esa shaxslararo munosabatlarni yanada mustahkamlaydi.

3. Ish joyida farovonlik va xodimlar salomatligi:

Katta kompaniyalar, masalan, Salesforce va Facebook, ish joyidagi farovonlikni qo'llab-quvvatlash va xodimlarning salomatligini ta'minlashga katta e'tibor beradilar. Shaxslararo munosabatlar xodimlarning o'zini qulay his qilishlari va stressni boshqarishlari uchun zarur bo'lgan psixologik xavfsizlikni yaratadi.

Salesforce kompaniyasi "Ohana" deb ataladigan oilaviy va hamjamiyat tuyg'usini rivojlantirishga katta ahamiyat beradi. Bu kompaniya shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishni va jamoaviy ruhni mustahkamlashni o'zining asosiy qadriyatlaridan biri sifatida ko'radi. Yaxshi shaxslararo aloqalar xodimlarning farovonligini oshiradi, ular bir-biriga yordam berishadi va umumiy maqsadga erishish uchun hamkorlik qiladilar.

4. Xodimlarning O'zaro Ishtiroki va Jamoaviy Ishlash:

Shaxslararo munosabatlar kompaniyadagi xodimlarning o'zaro ishtirokini va jamoaviy ishlash qobiliyatini oshiradi. Tesla, Amazon kabi kompaniyalar jamoaviy ishlashni rivojlantirgan va xodimlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan yondashuvni joriy etgan.

Amazonda samarali shaxslararo munosabatlar va jamoaviy ish tizimi muhim ahamiyatga ega. Kompaniya "Leadership Principles" asosida ishlaydi, bu prinsiplar xodimlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni kuchaytiradi va jamoaviy muvaffaqiyatga erishishni ta'minlaydi. Ularning "Day 1" madaniyati xodimlarni o'zaro yaxshi munosabatlarda ishlashga undaydi.

5. Konfliktlarni samarali hal qilish:

Katta kompaniyalarda xodimlar o'rtasidagi konfliktlar tabiiy holat bo'lishi mumkin, ammo bu muammolarni samarali hal qilish kompaniya muvaffaqiyatini ta'minlash uchun juda muhimdir. IBM kabi kompaniyalar jamoalar o'rtasidagi konfliktlarni hal qilishda o'zaro hurmat, ochiq muloqot va samimiyatni o'zlarining asosiy strategiyalari sifatida ko'radilar.

IBMning muvaffaqiyatli shaxslararo munosabatlar siyosati jamoalar o'rtasidagi ijobiy aloqalarni yaratishga va mavjud bo'lgan konfliktlarni tezda hal qilishga qaratilgan. Bu kompaniya ochiq va erkin kommunikatsiya muhitini yaratish orqali xodimlar o'rtasidagi ishonchni oshiradi.

6. Korporativ madaniyat va brend imidji:

Kompaniyaning shaxslararo munosabatlar strategiyasi nafaqat ichki muhitga, balki tashqi brend imidjiga ham ta'sir qiladi. Netflix, Patagonia kabi kompaniyalar o'zining ijtimoiy va shaxsiy qiymatlarini xodimlar o'rtasidagi shaxslararo munosabatlar orqali targ'ib qilishadi.

Netflix kompaniyasi o'zining "freedom and responsibility" (erkinlik va mas'uliyat) madaniyatini rivojlantirishda shaxslararo munosabatlar va kommunikatsiyaning o'rnini yuqori baholaydi. Xodimlar o'rtasidagi ochiq va samimiy munosabatlar ularning kompaniyaga bo'lgan sadoqatini oshiradi va bu o'z navbatida kompaniyaning tashqi brend imidjini mustahkamlaydi.

Xulosa

Umuman olganda, shaxslararo munosabatlar inson resurslarini boshqarishning markaziy jihatidir. Tashkilotlar, xodimlar o'rtasidagi salbiy yoki ijobiy aloqalar natijasida katta farq qilishi mumkin. Agar shaxslararo munosabatlar sog'lom, ochiq va qo'llab-quvvatlovchi bo'lsa, bu tashkilotning umumiy ish samaradorligini oshiradi, jamoaviy ruhni mustahkamlaydi va xodimlarning o'zaro ishonchini kuchaytiradi. Demak, inson resurslarini boshqarishda shaxslararo munosabatlar — nafaqat ish muhitining sifatini, balki kompaniyaning muvaffaqiyatini belgilaydigan omil hisoblanadi.

Mashhur kompaniyalar shaxslararo munosabatlarga katta ahamiyat berishadi, chunki bu ularning muvaffaqiyatini ta'minlashda, xodimlarning motivatsiyasini oshirishda, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashda va jamoaviy ruhni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Yaxshi shaxslararo munosabatlar nafaqat ichki ish muhitini yaxshilaydi, balki kompaniyaning tashqi brendini ham mustahkamlaydi va uning bozor raqobatbardoshligini oshiradi.

Inson resurslarini boshqarishda shaxslararo munosabatlar muvaffaqiyatli ish muhitini yaratishda, xodimlar o'rtasida hamkorlikni va jamoaviy ruhni shakllantirishda, shuningdek, tashkilotning umumiy samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Yaxshi shaxslararo munosabatlar nafaqat jamoaning ichki atmosferasini yaxshilaydi, balki xodimlarning motivatsiyasi, ishonchi va ishga bo'lgan sadoqatini ham oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Organizational Behavior" by Stephen P. Robbins & Timothy A. Judge

Ushbu kitob inson resurslarini boshqarishda shaxslararo munosabatlar va jamoaviy ishlashni o'rganadi. Kitobda psixologik, ijtimoiy va kommunikatsion

faktorlarga asoslanib, ish muhitidagi munosabatlar va ularning ish samaradorligiga ta'siri tahlil qilinadi.

Nashr yili: 2020 (17-nashr)

2. "Human Resource Management" by Gary Dessler

Bu kitobda inson resurslarini boshqarishning barcha aspektlari, jumladan, shaxslararo munosabatlar va xodimlarning motivatsiyasi, boshqaruvi va jamoaviy ishlashga oid materiallar mavjud.

Nashr yili: 2020 (15-nashr)

3. "The Five Dysfunctions of a Team" by Patrick Lencioni. Lencioni jamoaviy ishlashdagi asosiy muammolarni va shaxslararo munosabatlardagi kamchiliklarni qanday bartaraf etish kerakligini tushuntiradi. Bu kitob jamoa rahbarlari va xodimlarga jamoaviy muammolarni hal qilishda yordam beradi. Nashr yili: 2002

Abduvohidova Gulshan Akmalovna – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Menejment kafedrasi assistent-stajori

HUDUDIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA BIZNES INKUBATORLAR VA ULARNING ROLI

Annotatsiya: Maqolada biznes-inkubatorlarning tadbirkorlarni rivojlantirish va rag'batlantirishdagi roli asoslab berilgan. Biznes-inkubatorlar kichik va o'rta korxonalarga kirishga yordam beradi, innovatsiyalar va tadbirkorlarning resurslari, shuningdek, ularning ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar sohasidagi imkoniyatlarini kengaytirish, raqobatbardosh bo'lish va iqtisodiy rivojlanishga ko'maklashish uchun yangi korxonalarni boshlash tushuniladi. Shuning uchun innovatsiya va tadbirkorlik inkubatorlarning ikkita asosiy vazifasi yoshlar biznes inkubatorlarini yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. So'nggi yigirma yil ichida inkubatorlar soni tez sur'atlar bilan o'sdi. Dunyo bo'ylab va har bir mintaqada inkubatsiya xizmatlari yoki kuchli iqtisodiyotni rivojlantirish yo'lidir. Hozirgi vaqtda muhim maqsad - bu yaratishdir. Xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash va inkubatsiya funktsiyalarini inkubatsiya qilish uchun yoshlar biznes inkubatorlari aniq. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatadi ish o'rinlarini yaratish uchun iqtisodiy rivojlanish vositalari, asosiy qiymat taklifi inkubatorlarga ham bog`liq. Bu yoshlar inkubatorlari yuqori mahsuldorlikka olib keladi, degan umumiy fikrda mujassamlangan. Kamroq biznesdagi uzilishlar bilan ko'proq startaplar yaratish zarur.

Kalit so'zlar: biznes inkubator, tadbirkorlik jarayoni, yoshlar biznesi inkubator, raqobatbardoshlik

Abstract: The role of business incubators in the development and promotion of entrepreneurs is explained in the article. Business incubators provide access to small and medium-sized enterprises, innovation and entrepreneurial resources, as well as to expand their research and development capabilities, to become competitive and to start new enterprises to promote economic development. Therefore, innovation and entrepreneurship, the two main tasks of incubators, play a decisive role in the creation of youth business incubators. In the last two decades, the number of

incubators has grown rapidly. Incubating services around the world and in every region is the way to develop a strong economy. An important goal now is to create. Youth business incubators are clear to improve the quality of service and to incubate the incubation functions. Many studies show that economic development tools for job creation, the main value proposition, also depend on incubators. This is embodied in the common belief that youth incubators lead to higher productivity. More startups need to be created with less business disruption.

Key words: business incubator, entrepreneurial process, youth business incubator, competitiveness.

Аннотация: В статье раскрыта роль бизнес-инкубаторов в развитии и продвижении предпринимателей. Бизнес-инкубаторы предоставляют доступ к малым и средним предприятиям, инновационным и предпринимательским ресурсам, а также расширяют их возможности в области исследований и разработок, чтобы стать конкурентоспособными и открывать новые предприятия для содействия экономическому развитию. Поэтому инновации и предпринимательство, две основные задачи инкубаторов, играют решающую роль в создании молодежных бизнес-инкубаторов. За последние два десятилетия количество инкубаторов быстро выросло. Инкубирование услуг по всему миру и в каждом регионе – это путь к развитию сильной экономики. Сейчас важной целью является созидание. Молодежные бизнес-инкубаторы призваны улучшить качество обслуживания и реализовать инкубационные функции. Многие исследования показывают, что инструменты экономического развития для создания рабочих мест, что является основным ценностным предложением, также зависят от инкубаторов. Это воплощено в распространенном убеждении, что молодежные инкубаторы ведут к более высокой производительности. Необходимо создавать больше стартапов с меньшими нарушениями в бизнесе.

Ключевые слова: бизнес-инкубатор, предпринимательский процесс, молодежный бизнес-инкубатор, конкурентоспособность.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev yurtimizda agroklasterlar barpo etish masalasi g‘oyasini ilgari surgan edi. Hozirgi kunda klasterlarni tashkil qilish va faoliyatini yuritish borasida asosiy ishlar amalga oshirilib, ular soni 800 tadan oshdi. Olim va mutaxassislarning ko‘pchiligi bu yo‘lni tanlashmoqda. Iqtisodiyotni rivojlantirishda kichik biznesning rolini oshirish tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, yangi ish o‘rinlari yaratish, innovatsiyalar va inklyuziv o‘sishni rivojlantirishning muhim strategiyasidir

Biznes inkubator — kichik va o‘rta biznesni yuritish malakalari berish va tadbirkorlik madaniyatini tarbiyalash bilan shugullanadigan ixtisoslashgan muassasa. Biznes inkubator, asosan, xo‘jalik yurituvchi sub’yektlarga dastlabki faoliyatida bozor iqgisodiyoti bo‘yicha zarur bilimlarni o‘rgatish, biznes reja tuzish, mablag‘lar topish, xalqarr grantlar olishda ko‘maklashish, tadbirkorlik g‘oyalarini amaliy loyihalarga aylantirish va joriy etish, shuningdek kichik va o‘rta korxonalarga menejment va marketing xizmatlari, tashkiliy, texnikaviy, iqtisodiy yo‘sindagi xizmatlar ko‘rsatish kabi vazifalarni bajaradi. Biznes inkubator

tadbirkorlik malakalarini rivojlantirish va mahalliy ishbilarmonlarni, shu jumladan yoshlar, ayollar va aholining boshqa guruhlarini xalq xo‘jaligiga jalb etishni kuchaytirish muammolarini yechishga xizmat ko‘rsatadi. Biznes inkubator faoliyat turiga ko‘ra korxona inkubatorlari, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash markazlari, innovatsiya va menejment markazlariga bo‘linadi. Dastlabki Biznes inkubator lar 20-asrning 70 —80 yil lari da AQSH da paydo bo‘ldi. Keyinchalik jahondagi boshqa mamlakatlarda ham keng tarqala boshladi. Hozirgi paytda dunyo bo‘yicha 2000 dan ortiq yirik Biznes inkubator lar ish olib boradi. O‘zbekistonda birinchi Biznes inkubator 1995-yilda BMTning YUNISKO tashkiloti va Ozbekiston Respublikasi Davlat mulk qo‘mitasining hamkorliqdagi "O‘zbekistonda biznes inkubatorlar tarmog‘ini shakllantirish va rivojlantirish" loyihasi asosida tashkil etildi. Biznes inkubatorlari yangi tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash va ularga biznesni rivojlantirishda yordam berish maqsadida tashkil etilgan tuzilmalar. Ular yangi boshlovchi tadbirkorlarga o‘z g‘oyalarini amalga oshirishda kerakli resurslar, bilim va ko‘nikmalarni taqdim etadi. Biznes inkubatorlarining asosiy vazifalari va ularning hududda tadbirkorlikni rivojlantirishdagi roli quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim va trening. Biznes inkubatorlari tadbirkorlarga biznes yuritish, marketing, moliya va boshqaruv kabi sohalarda ta'lim beradi. Bu treninglar yangi tadbirkorlarning bilim darajasini oshiradi va ularga muvaffaqiyatli biznes yaratishga yordam beradi.

2. Resurslar bilan ta'minlash. Inkubatorlar tadbirkorlarga ofis joylari, texnologik infratuzilma, kompyuter va boshqa zarur jihozlar bilan ta'minlaydi. Bu resurslar yangi biznesning boshlanishida katta yordam beradi.

3. Mentorluk va tarmoq yaratish. Biznes inkubatorlari tajribali mutaxassislar va mentorlar bilan aloqalar o‘rnatishga yordam beradi. Bu esa yangi tadbirkorlarga o‘z g‘oyalarini yanada rivojlantirishda va muvaffaqiyatli biznes modeli yaratishda yordam beradi.

4. Moliyaviy qo‘llab-quvvatlash. Ba'zi inkubatorlar investorlar bilan aloqalar o‘rnatishga yordam beradi yoki o‘zlari moliyaviy yordam ko‘rsatishi mumkin. Bu yangi tadbirkorlarning dastlabki bosqichda moliyaviy qiyinchiliklardan qochishlariga yordam beradi.

5. Innovatsiyalarni rag‘batlantirish. Biznes inkubatorlari innovatsion g‘oyalarni qo‘llab-quvvatlaydi va yangi texnologiyalarni joriy etishga yordam beradi. Bu esa hududda iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiradi.

6. Tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish. Biznes inkubatorlari tadbirkorlik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ular yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning ijodkorligini rag‘batlantirish va muvaffaqiyatli tadbirkorlar misolida ilhomlantirishga yordam beradi.

7. Ijtimoiy mas'uliyat. Ko‘plab inkubatorlar ijtimoiy mas'uliyatni ham o‘z zimmasiga oladi, ya'ni ular mahalliy jamoalarga yordam berish, ijtimoiy muammolarni hal qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga intiladi.

Biznes inkubatorlari hududda tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular yangi g‘oyalarni amalga oshirish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va iqtisodiy o‘sishni ta'minlashda tadbirkorlarga zarur yordam ko‘rsatadi. Shu sababli, ularning faoliyati hududning iqtisodiy rivojlanishi uchun juda muhimdir.

Biznes inkubatorlari tadbirkorlik muhitini yaxshilash va yangi g‘oyalarni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan resurslar va qo‘llab-quvvatlashni taqdim etuvchi muhim tuzilmalar hisoblanadi. Ular yangi tadbirkorlarni rivojlantirish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va iqtisodiy o‘sishni ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi. **Ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaxshilash sohasida** – tadbirkorlik faoliyati sohasi qonunchiligini yanada takomillashtirish, tadbirkorlik sub'yektlarini ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilash, tadbirkorlik faoliyati sohasida qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlarning amaliyotga joriy etilishi ustidan jamoat ekspertizasini tashkil etish va jamoat nazoratini kuchaytirishga keng jalb qilish, jumladan:

- tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, qulay ishbilarmonlik muhiti va investitsiya muhitini shakllantirish bo‘yicha davlat dasturlari, shuningdek, hududlarni kompleks rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda ishtirok etish;
- tadbirkorlik sub'yektlarini ishbilarmonlik muhiti holatini yanada yaxshilash bo‘yicha chora-tadbirlar ishlab chiqishga keng jalb qilish, tadbirkorlik tuzilmalari bilan birgalikda me'yoriy-huquqiy hujjatlar loyihalarining jamoatchilik ekspertizasini, jumladan, sanoat, transport, qurilish, moliya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, savdo va xizmatlar, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va boshqa sohalar bo‘yicha ekspert kengashlarini tashkil etish orqali tashkil etish;
- tadbirkorlik sub'yektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlari kafolatlarini mustahkamlash, ularning rivojlanishini rag‘batlantirishni kuchaytirishga qaratilgan qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha takliflar tayyorlash;
- respublikamiz tumanlari (shaharlari), viloyatlari kesimida joylardagi ishbilarmonlik muhitining holati hamda qonunchilikdagi me'yorlar va talablarning amalga oshirilishi natijalari bo‘yicha har chorakda tahlil o‘tkazish hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Devoni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va boshqa vakolatli organlarga ularni yaxshilash bo‘yicha tahliliy materiallar va takliflarni taqdim etish talab va takliflari berildi.

Xulosa va takliflar

Biznes inkubatorlari hududda tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim vositalardir. Ular yangi g‘oyalarni amalga oshirish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va iqtisodiy o‘sishni ta'minlashda yordam beradi. Bu inkubatorlar orqali tadbirkorlar o‘z faoliyatlarini muvaffaqiyatli boshlashlari va rivojlantirishlari uchun zarur bo‘lgan barcha resurslarga ega bo‘ladilar.

- Mahalliy hukumat va tashkilotlar tomonidan yangi inkubatorlarni ochish va mavjudlarini kengaytirish, shuningdek, ularning infratuzilmasini yaxshilashga e'tibor qaratish.
- Yangi tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash uchun grantlar, subsidiyalar va investitsiya dasturlarini yaratish.
- Inkubatorlar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish va tajribalarni almashish uchun seminarlar, konferensiyalar va boshqa tadbirlarni tashkil etish.
- Inkubatorlar orqali ijtimoiy mas'uliyat loyihalarini amalga oshirish, bu esa mahalliy jamoalarga ijobiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin.
- Tadqiqot institutlari, universitetlar va biznes inkubatorlari o‘rtasida hamkorlikni

rivojlantirish, bu esa innovatsiyalarni yanada rag‘batlantiradi.

Ushbu takliflarni amalga oshirish orqali hududda tadbirkorlik muhitini yanada yaxshilash, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va iqtisodiy o‘sishni ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tormysheva T. A. Razvitiye biznes-inkubatorov v usloviyakh postroyeniya rossijskoj innovatsionnoj ekonomiki [Development of business incubators in the conditions of creation of the Russian innovative economy]: avtoref. dis. … kand. ekon. nauk. M., 2013.

2. Tormysheva T. A. Rol' biznes-inkubatorov v innovatsionnom razvitii Rossii [Role of business incuba tors in innovative development of Russia]. URL: http//www.rair-info.ru PUBLIKATSII RAIR.

3. Ioda E. V., Ioda Yu. V. Formirovaniye innovatsionnoj infrastruktury v regione: podkhody k resheniyu «starykh» problem [Formation of innovative infrastructure in the region: approaches to the solution of «old» problems] // Vestnik Samarskogo munitsipal'nogo instituta upravleniya, 2015. № 2. S. 45-55.

4. Chep'yuk O. R. Studencheskij biznes-inkubator kak chast' innovatsionnoj sistemy universiteta [Student's business incubator as part of innovative system of the uni versity] // Innovatsii № 6 (188), 2014, S. 21-24.

5. Ioda E. V., Kuznetsova E. Yu. Malye innovatsionnye predpriyatiya na baze vuzov kak instrument razvitiya innovatsionnoj ekonomiki [The small innovative enterprises on the basis of higher education institutions as the instrument of development of innovative economy] // Sotsial'no-ekono-micheskiye yavleniya i protsessy. 2015. T. 10. № 11. S. 29-33.

6. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

Abduvohidova Gulshan Akmalovna - SamISI,Menejment kafedrasi assistant stajyori

XIZMAT KO‘RSATISH SOHASIDA INTELLEKTUAL RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Annotatsiya. Mazkur tezisda xizmat ko'rsatish sohasida intellektual resurslardan samarali foydalanishning ahamiyati va uning samaradorlikni oshirishdagi roliga alohida e'tibor qaratilgan. Intellektual resurslar, xususan, bilimlar, texnologik innovatsiyalar, sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyatlari, xizmat ko'rsatish jarayonlarini takomillashtirish, mijozlar bilan aloqalarni yaxshilash va kompaniyaning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Tezishda intellektual resurslarning ta'rifi, ularni boshqarishning asosiy yo'nalishlari va samaradorligini o'lchash usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, intellektual resurslardan samarali foydalanishdagi qiyinchiliklar va ular bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi. Maqsad — xizmat ko'rsatish sohasida innovatsion yondashuvlarni joriy etish va raqobat ustunligini saqlab qolish uchun

intellektual resurslarni qanday samarali boshqarish mumkinligini ko'rsatilgan.

Kalit so’zlar. Xizmat ko'rsatish sohasi, intellektual resurslar, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili, texnologik innovatsiyalar, xizmat sifatini oshirish, raqobatbardoshlik, mijozlar qoniqishi, innovatsion yondashuvlar, malaka oshirish, avtomatizatsiya

Аннотация. В данном тезисе рассматривается важность эффективного использования интеллектуальных ресурсов в сфере обслуживания и их роль в повышении эффективности. Интеллектуальные ресурсы, включая знания, технологические инновации, искусственный интеллект и возможности анализа данных, играют ключевую роль в совершенствовании процессов обслуживания, улучшении взаимодействия с клиентами и повышении конкурентоспособности компании. В работе рассматриваются определения интеллектуальных ресурсов, основные направления их управления и методы оценки эффективности. Также анализируются трудности, с которыми сталкиваются организации при эффективном использовании интеллектуальных ресурсов, и проблемы, связанные с этим. Цель работы — показать, как эффективно управлять интеллектуальными ресурсами для внедрения инновационных подходов в сфере обслуживания и сохранения конкурентного преимущества.

Ключевые слова :сфера обслуживания, интеллектуальные ресурсы, искусственный интеллект, анализ данных, технологические инновации, повышение качества услуг, конкурентоспособность, удовлетворенность клиентов, инновационные подходы, повышение квалификации, автоматизация,

Abstract. This thesis examines the importance of effectively utilizing intellectual resources in the service industry and their role in improving operational efficiency. Intellectual resources, including knowledge, technological innovations, artificial intelligence, and data analysis capabilities, are critical in enhancing service processes, improving customer relations, and increasing a company's competitiveness. The thesis explores the definition of intellectual resources, key directions for their management, and methods for evaluating their effectiveness. It also addresses the challenges and issues organizations face when using intellectual resources effectively. The goal of this work is to demonstrate how intellectual resources can be effectively managed to implement innovative approaches in the service industry and maintain competitive advantage.

Keywords

service industry, intellectual resources, artificial intelligence, data analysis, technological innovations, service quality improvement, competitiveness, customer satisfaction, innovative approaches, skills development, automation.

Xizmat ko'rsatish sohasi zamonaviy iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Soha doimiy o'zgarishlarga va raqobatning oshishiga duch kelmoqda, shuning uchun xizmat ko'rsatish kompaniyalari o'z faoliyatlarini samarali tashkil etish uchun yangi texnologiyalardan va intellektual resurslardan foydalanish zaruratini sezmoqda. Intellektual resurslar (bilim, tajriba, texnologik innovatsiyalar, sun'iy intellekt va

boshqalar) xizmat ko'rsatish sohasining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Intellektual resurslar — bu tashkilotning bilimlari, tajribasi, texnologik imkoniyatlari, ijodiy yondashuvlari va innovatsion g'oyalari to'plamidir. Ular:

- xodimlarning malakasi va bilimlarini anglatadi.

-yangi dasturiy ta'minot, sun'iy intellekt, ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari.

-yangi yondashuvlar va xizmat ko'rsatish metodologiyalari.

-avvalgi muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz tajribalardan olingan bilim.

Xizmat ko'rsatish sohasida bu resurslar samarali boshqarilganda, tashkilotlar mijozlarga yaxshiroq xizmat ko'rsatish, raqobatbardoshlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va yuqori rentabellikka erishish imkoniyatiga ega bo'lishadi.Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili orqali mijozlarning individual ehtiyojlari va xohishlarini aniqlash mumkin. Bu orqali kompaniyalar mijozlarga shaxsiylashtirilgan xizmatlar taqdim etadi.Katta ma'lumotlar (Big Data) va analitika vositalarini ishlatish orqali xizmat ko'rsatish kompaniyalari bozordagi tendentsiyalarni aniqlash, mijozlar harakatlarini prognozlash va optimallashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt yordamida xizmat jarayonlarini avtomatlashtirish va robotizatsiya qilish ish faoliyatini yanada samarali qiladi, mijozlar uchun tez va sifatli xizmatlarni taqdim etadi.Onlayn ta'lim platformalari, treninglar va bilim boshqaruvi tizimlari orqali xodimlarning bilim va ko'nikmalarini yangilash va samarali ishlashiga yordam beradi.Yangi texnologiyalarni joriy qilish, innovatsion xizmatlarni ishlab chiqish va mavjud xizmatlarni takomillashtirish orqali raqobatbardoshlikni oshirish.

Xodimlarning bilim va tajribasini rag'batlantirish, ular bilan yaxshi aloqalar o'rnatish va malakalarini oshirish orqali xizmatning sifatini yaxshilash.Mijozlar bilan mustahkam va uzoq muddatli aloqalar o'rnatish uchun intellektual resurslardan foydalanish. Masalan, mijozlarga individual yondashuvni ta'minlash va ularning ehtiyojlariga mos ravishda xizmatlarni sozlash.Intellektual resurslarni samarali boshqarish orqali yangi bozorlar va segmentlarga kirish, raqobatchilardan ustun kelish.

Intellektual resurslardan samarali foydalanishning o'lchovlari quyidagi omillarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Mijozlar ehtiyojlariga mos xizmatlar taqdim etilganda, ularning qoniqishi va sodiqligi ortadi.

2. Xodimlarning bilim va ko'nikmalari ortib, xizmat ko'rsatish jarayonlari tezlashadi va soddalashadi.

3. Xarajatlar kamayadi, rentabellik oshadi, va kompaniya raqobatbardoshligini saqlab qoladi.

4. Yangi xizmatlar yoki mahsulotlar ishlab chiqish va bozorda muvaffaqiyatli joriy etish orqali kompaniya o'z faoliyatini kengaytiradi.

Xulosa

Xulosa o‘rnida shuni aytib o‘tishimiz mumkinki,xizmat ko'rsatish sohasida intellektual resurslardan samarali foydalanish kompaniyalarga nafaqat sifatli xizmatlar taqdim etish, balki bozor raqobatida ustun bo'lish imkonini yaratadi.

Texnologiyalarni va bilimlarni yangilab borish, xodimlarning malakasini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali xizmat ko'rsatish sohasida samaradorlikni sezilarli darajada oshirish mumkin. Biroq, bunday o'zgarishlar muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun jiddiy investitsiyalar va o'zgarishlarga moslashish zarur.

Foydalanilgan aadabiyotlar

1. "Управление интеллектуальными ресурсами".Учебник .Барнс.К. 2015

2. “Управление компетентностью организации с учетом её интеллектуальных ресурсов” Ланкина, Мария Юрьевна 2015г

3. Управление интеллектуальным потенциалом в сфере услуг Коновалова, Анастасия Николаевна 2010.

Abduvohidova Gulshan Akmalovna - SamISI,Menejment kafedrasi assistant stajyori

XIZMAT KO‘RSATISH KORXONALARINING IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISH MEXANIZMI

Annotatsiya. Mazkur tezisda xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy faolligini oshirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Xizmat ko'rsatish korxonalari faqat iqtisodiy foyda olishni emas, balki ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishni ham maqsad qilib qo'yishlari kerak. Tezishda ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish, xodimlar va mijozlar bilan aloqalarni mustahkamlash, jamiyatda ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun zarur bo'lgan strategiyalar va metodlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ijtimoiy faollikning iqtisodiy va ijtimoiy ta'siri, shuningdek, bu jarayonni amalga oshirishda duch kelinadigan qiyinchiliklar ham tahlil qilinadi. Xizmat ko'rsatish sohasida ijtimoiy faollikni oshirishning muvaffaqiyatli mexanizmlarini joriy etish orqali korxonalar jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.

Kalit so'zlar. Xizmat ko'rsatish korxonalari, ijtimoiy faollik, ijtimoiy mas'uliyat, barqaror rivojlanish, ekologik mas'uliyat, xodimlar bilan aloqalar, mijozlar qoniqishi, ijtimoiy innovatsiyalar, strategik yondashuvlar, ijtimoiy barqarorlik, korxona va jamiyat, biznes va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik.

Annotatsiya.В данном тезисе анализируются механизмы повышения социальной активности предприятий сферы обслуживания. Предприятия сферы обслуживания должны ставить целью не только получение экономической выгоды, но и принятие социальной ответственности. В работе рассматриваются стратегии и методы, необходимые для развития социальной ответственности, укрепления связей с сотрудниками и клиентами, а также для обеспечения экологической и социальной устойчивости общества. Также анализируются экономические и социальные последствия социальной активности и трудности, с которыми сталкиваются предприятия при реализации этих процессов. Внедрение успешных механизмов повышения

социальной активности в сфере обслуживания позволит компаниям внести вклад в социальное и экономическое развитие общества.

Ключевые слова: предприятия сферы обслуживания, социальная активность, социальная ответственность, устойчивое развитие, экологическая ответственность, отношения с сотрудниками, удовлетворенность клиентов, социальные инновации, стратегические подходы, социальная устойчивость, сотрудничество бизнеса и общества.

Abstract: This thesis analyzes the mechanisms for increasing the social activity of service sector companies. Service companies should aim not only to generate economic profit but also to take on social responsibility. The thesis discusses strategies and methods needed to develop social responsibility, strengthen relationships with employees and customers, and ensure ecological and social sustainability. It also examines the economic and social impact of social activity, as well as the challenges faced by companies when implementing these processes. The successful implementation of mechanisms to increase social activity in the service sector will allow companies to contribute to the social and economic development of society.

Keywords:service sector companies, social activity, social responsibility, sustainable development, environmental responsibility, employee relations, customer satisfaction, social innovations, strategic approaches, social sustainability, business and society cooperation.

Zamonaviy iqtisodiyotda xizmat ko'rsatish sektori muhim o'rin tutadi. Ushbu soha nafaqat iqtisodiy o'sish, balki jamiyatning ijtimoiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xizmat ko'rsatish korxonalari mijozlarga yuqori sifatli xizmatlar taqdim etish bilan birga, ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olish, atrof-muhitni muhofaza qilish va jamiyatda barqaror o'zgarishlarni amalga oshirishda faol ishtirok etishlari kerak. Shuning uchun, xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy faolligini oshirish muhim ahamiyatga ega.Tezistda xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy faolligini oshirishning asosiy mexanizmlari va bu jarayonni amalga oshirishda muhim bo'lgan omillar tahlil qilinadi. Xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy mas'uliyatli faoliyatlar, shuningdek, bu faoliyatlarning ijtimoiy va iqtisodiy ta'siri ko'rib chiqiladi.Xizmat ko'rsatish korxonalari o'z faoliyatida nafaqat moliyaviy natijalarni, balki jamiyatning ijtimoiy farovonligini ham inobatga olishlari kerak. Ijtimoiy faollik deganda, korxonaning ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olib, jamiyat va atrof-muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatish maqsadida amalga oshiradigan harakatlari tushuniladi. Bu o'z ichiga oladi:

-korxona o'z faoliyatida ekologik muammolarni, jamiyat ehtiyojlarini, sog'liqni saqlash va ta'limni qo'llab-quvvatlashni inobatga olish.

-xizmat ko'rsatish korxonalari o'z faoliyatini uzoq muddatli iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratib olib borishi kerak.

-mijozlarga yuqori sifatli xizmat ko'rsatish va ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish.

Xizmat ko'rsatish korxonalari o'z faoliyatida ijtimoiy mas'uliyatni mustahkamlash uchun alohida strategiyalar ishlab chiqishlari zarur. Bu strategiyalar ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, xodimlar uchun xavfsiz ish sharoitlarini

yaratish, barqaror rivojlanishni ta'minlash va jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan loyihalar yaratishni o'z ichiga oladi.Xizmat ko'rsatish sohasida innovatsiyalar faqat texnologik yangiliklar bilan cheklanib qolmay, balki jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy innovatsiyalarni ham o'z ichiga oladi. Bu, masalan, ekologik toza xizmatlar, ta'lim, sog'liqni saqlash va madaniyat sohalarida jamiyatning ehtiyojlariga mos keladigan yangi xizmatlarni ishlab chiqishni anglatadi.Xizmat ko'rsatish korxonalari xodimlarining ijtimoiy faolligini oshirish uchun treninglar, seminarlar, va motivatsiya tizimlarini joriy etishlari kerak. Xodimlarning ijtimoiy mas'uliyatga bo'lgan munosabati korxonaning umumiy ijtimoiy faolligiga ta'sir qiladi. Shuningdek, xodimlarga ijtimoiy mas'uliyatli tashabbuslarda qatnashish imkoniyatini yaratish ham muhim.Xizmat ko'rsatish korxonalari o'z faoliyatini jamiyat manfaatlari bilan uyg'unlashtirish uchun jamoat tashkilotlari, davlat organlari va boshqa biznes tuzilmalari bilan hamkorlik qilishlari zarur. Bunday hamkorlik orqali ijtimoiy mas'uliyatli loyihalarni amalga oshirish, ekologik muammolarni hal etish, ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish va boshqa jamiyat manfaatlariga yo'naltirilgan tashabbuslar ko'rib chiqilishi mumkin.

Xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy faolligini oshirishning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlari ham muhimdir.Ijtimoiy mas'uliyatli faoliyatlar orqali korxonalar mijozlar sadoqatini oshiradi, brend imidjini mustahkamlaydi va raqobatbardoshligini yaxshilaydi. Bu, o'z navbatida, daromadlarni oshiradi va uzoq muddatli iqtisodiy foyda keltiradi.Ijtimoiy mas'uliyatli faoliyatlar jamiyatda farovonlikni oshirishga yordam beradi. Masalan, sog'liqni saqlash va ta'lim sohalarida amalga oshirilgan loyihalar, jamiyatning eng kam ta'minlangan qatlamlariga yordam berish orqali ijtimoiy tenglikni ta'minlashga ko'maklashadi.Xizmat ko'rsatish korxonalari ekologik toza texnologiyalarni joriy etish va resurslarni tejash orqali atrof-muhitni muhofaza qilishga hissa qo'shadi. Bu, o'z navbatida, barqaror rivojlanishning ta'minlanishiga yordam beradi.

Xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy faolligini oshirishdagi qiyinchiliklar mavjud bo‘lib.ular quyidagicha asoslanadi:

1.Resurslar etishmasligi.Ijtimoiy mas'uliyatli faoliyatlarni amalga oshirish uchun kerakli resurslar (moliya, vaqt, inson resurslari) ko'pincha yetarli bo'lmaydi.

2.Xodimlar va rahbariyatning qarshiligi.Ba'zi hollarda, xodimlar va rahbariyat ijtimoiy mas'uliyatga nisbatan qarshilik ko'rsatishi mumkin. Bu, o'z navbatida, ijtimoiy faollikni amalga oshirishda qiyinchiliklar yaratadi.

3.Ommaviy axborot vositalari va mijozlarning talablarining o'zgarishi.Xizmat ko'rsatish korxonalari ommaviy axborot vositalaridan foydalangan holda o'zlarining ijtimoiy mas'uliyatini keng ommaga taqdim etishlari kerak, bu esa har doim ham oson bo'lmaydi.

Xulosa

Xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy faolligini oshirish ularning nafaqat ijtimoiy mas'uliyatini bajarish, balki uzoq muddatda iqtisodiy o'sishga erishish, brendni mustahkamlash va raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun strategik yondashuvlar, resurslar va rahbariyatning qat'iy qo'llab-quvvatlashi zarur. Ijtimoiy faollikning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish orqali xizmat

ko'rsatish korxonalari jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatish bilan birga o'z bizneslarini ham rivojlantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. "Xizmat ko'rsatish sohasi va iqtisodiy rivojlanish." – Tashkent: Iqtisodiyot va davlat boshqaruvi universiteti. Davlatov, A. 2020-yil

2. "Xizmat ko'rsatish korxonalarining boshqaruvi va ijtimoiy mas'uliyat." – Toshkent: O‘zbekiston xalqaro biznes va iqtisodiyot universiteti. Mirzaev, S. 2018-yil

3."Ijtimoiy mas'uliyatli biznes: nazariy va amaliy asoslar." – Toshkent: Ekonomika. Mirzaev, S. 2018-yil

4. "Социальная ответственность бизнеса в сфере обслуживания." – Москва: Экономика Кравченко, А. И. (2016).

Abduvohidova Gulshan Akmalovna- SamISI,Menejment kafedrasi assitent stajyori

XIZMAT KO‘RSATISH SOHASIDA INTELLEKTUAL SALOHIYATNI BOSHQARISH MUAMMOLARI

Annotatsiya.Ushbu tezisda xizmat ko'rsatish sohasida intellektual salohiyatni boshqarishning muammolari va ularni samarali hal etish yo'llari tahlil qilingan. Xizmat ko'rsatish sektori bugungi kunda global iqtisodiyotda muhim o'rin tutgan bo'lib, intellektual salohiyatni boshqarish kompaniyalar uchun raqobatbardoshlikni oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash va innovatsiyalarni joriy etishda katta ahamiyatga ega. Tezishda xizmat ko'rsatish sohasida intellektual salohiyatni boshqarishdagi asosiy muammolar — bilimlarni saqlash va uzatishdagi qiyinchiliklar, innovatsiyalarning sekin tatbiqi, xodimlarni o'qitish va malaka oshirishdagi to'siqlar, intellektual kapitalni o'lchashdagi muammolar va texnologiyalar bilan bog'liq cheklovlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu muammolarni bartaraf etish uchun samarali bilim boshqaruvi tizimlari,innovatsiyalarni qo'llash va xodimlarning malakasini oshirish kabi tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar. Xizmat ko'rsatish sohasi.Intellektual salohiyat.Bilimlarni boshqarish. Innovatsiyalar. Xodimlarni malaka oshirish. Raqobatbardoshlik.Texnologiyalar. Intellektual kapital.

Аннотация. В данной работе анализируются проблемы управления интеллектуальным потенциалом в сфере обслуживания и пути их эффективного решения. Сфера обслуживания сегодня занимает важное место в глобальной экономике, а управление интеллектуальным потенциалом имеет большое значение для повышения конкурентоспособности, улучшения качества обслуживания и внедрения инноваций. В работе рассматриваются основные проблемы управления интеллектуальным потенциалом, такие как трудности с сохранением и передачей знаний, медленное внедрение

инноваций, проблемы обучения и повышения квалификации сотрудников, а также трудности с измерением интеллектуального капитала и ограниченный доступ к технологиям. В заключение предлагаются рекомендации по улучшению системы управления знаниями, внедрению инноваций и повышения квалификации сотрудников.

Ключевые слова. Сфера обслуживания.Интеллектуальный потенциал. Управление знаниями. Инновации.Повышение квалификации сотрудников. Конкурентоспособность. Технологии.Интеллектуальный капитал.

Abstract. This thesis analyzes the problems of intellectual capital management in the service sector and explores ways to effectively address them. The service sector today plays a crucial role in the global economy, and managing intellectual capital is key to enhancing competitiveness, improving service quality, and implementing innovations. The thesis discusses the main issues in managing intellectual capital, such as difficulties in knowledge retention and transfer, slow implementation of innovations, challenges in employee training and development, as well as issues related to measuring intellectual capital and limited access to technologies. Recommendations are provided on how to improve knowledge management systems, implement innovations, and enhance employee skills.

Key words: Service sector. Intellectual capital. Knowledge management. Innovations. Employee training and development. Competitiveness. Technologies. Intellectual property.

Bugungi kunda xizmat ko'rsatish sektori global iqtisodiyotning asosiy tarmoqlaridan biriga aylangan. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar xizmat ko'rsatish sohasida yangi imkoniyatlar yaratmoqda, lekin bu sohada faoliyat yuritayotgan kompaniyalar intellektual salohiyatni samarali boshqarishda bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda. Intellektual salohiyat — bu tashkilotlarning bilim, tajriba, kreativlik va muayyan sohada ixtisoslashgan xodimlarining salohiyatini anglatadi. Xizmat ko'rsatish sohasida intellektual salohiyatni boshqarish nafaqat tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshirishga, balki mijozlarga yuqori sifatli xizmatlar ko'rsatish va innovatsiyalarni joriy etishga ham yordam beradi. Biroq, bu jarayon bir qancha muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu tezisda xizmat ko'rsatish sohasida intellektual salohiyatni boshqarishdagi asosiy muammolar tahlil qilinadi va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar beriladi.Xizmat ko'rsatish sohasi intellektual salohiyatni boshqarish uchun ayniqsa muhim bo'lgan sohalardan biridir. Xizmatlar ko'pincha mijoz bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqada bo'lib, xodimlarning bilimi va malakasi yuqori darajada bo'lishi zarur. Xizmat ko'rsatish sohasidagi intellektual salohiyat quyidagilardan iborat:

-xizmat ko'rsatish sektorida xodimlarning malakasi va ularning o'z sohasidagi bilimlari yuqori ahamiyatga ega. Bu, mijozlarga taqdim etiladigan xizmat sifatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi.

-xizmat ko'rsatish sohasidagi intellektual salohiyatni samarali boshqarish, yangi texnologiyalar va innovatsion xizmatlarni joriy etish imkonini beradi.

- xizmat sohasida mijozlar bilan yaxshi aloqalar o'rnatish, ularning ehtiyojlarini tushunish va individual yondashuvni ta'minlash xodimlarning

intellektual salohiyatiga bog'liq.

Xizmat ko'rsatish sohasida intellektual salohiyatni boshqarishda bir qator muammolar mavjud, ular quyidagilardir:Xizmat ko'rsatish sohasidagi kompaniyalar ko'pincha o'z xodimlarining bilimlarini samarali saqlash va yangi xodimlarga uzatishda muammolarga duch keladi. Bilimlarni saqlashning yo'qligi yoki unutilishi, tashkilotning umumiy intellektual salohiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.Ko'plab xizmat ko'rsatish kompaniyalari innovatsiyalarni joriy etishda sekin harakat qiladilar. Bu, ayniqsa kichik va o'rta biznes sub'ektlari uchun muammo bo'lishi mumkin, chunki ular yangi texnologiyalarni o'z ishlariga qo'llashda resurslar yoki tajribaga ega bo'lmasligi mumkin.Xizmat ko'rsatish sohasida xodimlarni doimiy ravishda malaka oshirish va o'qitish zarurati mavjud. Biroq, bu jarayonni samarali tashkil etish uchun ko'p vaqt va mablag' talab etiladi. Xodimlarning malakasi o'zgarmasligi yoki yangilanmasligi, xizmat sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin.Intellektual salohiyatni samarali boshqarish uchun uni o'lchash va baholash zarur. Biroq, bu jarayon aniq mezonlar yoki standartlarga asoslanmagan bo'lsa, kompaniya intellektual kapitalining samaradorligini baholashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.Xizmat ko'rsatish sohasida texnologiyalar va ma'lumotlar muhim ahamiyatga ega, ammo ba'zi kompaniyalar uchun texnologiyalarga kirish yoki ulardan samarali foydalanish hali ham muammo bo'lib qolmoqda.

XULOSA.

Intellektual salohiyatni boshqarishning samarali mexanizmlarini joriy etish, xizmat ko'rsatish kompaniyalarining raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Buning uchun quyidagi yondashuvlar qo'llanilishi mumkin.Xodimlarning bilimlarini samarali saqlash va uzatish uchun korxonalar bilimlarni boshqarish tizimlarini (KBT) joriy etishlari kerak. Bu tizimlar orqali xodimlar o'z bilimlarini tezda yangilash va yangi xodimlarga zarur bilimlarni taqdim etish imkoniyatiga ega bo'lishadi.Xizmat ko'rsatish sohasida innovatsiyalarni qo'llash orqali kompaniyalar xizmat sifatini oshirishi mumkin. Shu bilan birga, xodimlarni yangi texnologiyalarni o'rganishga va tatbiq etishga undash, ularning intellektual salohiyatini oshirishga yordam beradi.Xodimlarning malakasini oshirish uchun doimiy o'qitish dasturlarini ishlab chiqish zarur. Xodimlarni yangi texnologiyalar va xizmat ko'rsatish standartlariga mos ravishda malakasini oshirishga qaratilgan tizimlar tashkil etilishi kerak.Intellektual salohiyatni boshqarish samaradorligini aniqlash uchun ularni o'lchash zarur. Bu uchun, xizmat ko'rsatish sektori uchun maxsus o'lchov tizimlarini ishlab chiqish kerak. Misol uchun, xodimlarning bilim darajasi, innovatsiyalarni joriy etish darajasi va mijozlar bilan aloqalar samaradorligi kabi mezonlar orqali intellektual kapital baholanishi mumkin.Xizmat ko'rsatish sohasida raqamli texnologiyalarni keng qo'llash, xodimlarning bilimlarini boshqarish va mijozlar bilan aloqalarni yaxshilashga yordam beradi. Bular, masalan, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili va avtomatlashtirish vositalari orqali amalga oshirilishi mumkin.Xizmat ko'rsatish sohasida intellektual salohiyatni boshqarish bugungi kunda kompaniyalar uchun muhim strategik masala hisoblanadi. Intellektual salohiyatni samarali boshqarish orqali kompaniyalar xizmat sifatini oshirish, innovatsiyalarni tatbiq etish va raqobatbardoshligini kuchaytirish imkoniyatiga ega

bo'lishadi. Biroq, bu jarayonni amalga oshirishda ko'plab muammolar yuzaga keladi, jumladan, bilimlarni saqlash va uzatishdagi qiyinchiliklar, innovatsiyalarning sekin tatbiqi, xodimlarni malaka oshirishdagi muammolar va intellektual kapitalni o'lchashdagi cheklovlar. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun innovatsion bilim boshqaruvi tizimlari, o'qitish va malaka oshirish dasturlari, shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Управление интеллектуальными ресурсами".Учебник. Барнс. К. 2015
2. “Управление компетентностью организации с учетом её интеллектуальных ресурсов” Ланкина, Мария Юрьевна 2015.
3. Управление интеллектуальным потенциалом в сфере услуг Коновалова, Анастасия Николаевна 2010.

Tongqian Zou[a,b], Liping Li[b,c], Xiaotong Xi[a,b*]
邹统纤[a,b]，李丽萍[b,c]，席小童[a,b*]
a Beijing International Studies University, China Academy of Culture & Tourism, Beijing, 100024, China.
b Silk Road International University of Tourism and Cultural Heritage, Samarkand, 140104, 17, Uzbekistan
c Guilin Tourism University, Guangxi, 541004, China

Tongqian Zou, tel:+86 13910835130, e-mail: ztq64@126.com
Liping Li: tel:+86 13597333061, e-mail: llp@gltu.edu.cn
Xiaotong Xi, tel:+86 15151525257, e-mail: xixiaotong0218@163.com

INDUSTRIAL SUBSTITUTION TO ACHIEVE ECOLOGICAL RESTORATION IN THE ARAL SEA

Abstract: The environmental degradation of the Aral Sea, once the world’s fourth-largest inland lake, exemplifies the severe consequences of unsustainable resource management. Decades of water diversion for cotton cultivation have drastically reduced the lake's volume, transforming it into a toxic desert with far-reaching ecological and socio-economic impacts. This study examines industrial substitution as a viable strategy for ecological restoration and socio-economic stability in the Aral Sea region. By analyzing sustainable alternatives, including ecotourism, renewable energy, and climate-resilient agriculture, this research identifies feasible pathways to replace environmentally damaging industries, such as cotton farming. Drawing on Environmental Justice theory, the study underscores the importance of equitable restoration efforts that involve local communities, mitigate environmental harm, and foster economic resilience. The findings offer a policy framework and practical insights into leveraging industrial substitution for long-term recovery and sustainable development in ecologically degraded regions.

Keywords: Aral sea, industrial substitution, ecological restoration, tourism management, environmental justice

1 Introduction

The crisis of the Aral Sea, once the world’s fourth-largest inland lake, is emblematic of the profound consequences of unsustainable resource management. Deemed by former United Nations Secretary-General Ban Ki-moon as “one of the planet’s worst environmental disasters,” the Aral Sea’s near disappearance has served as a global warning about the risks of environmental mismanagement (Amirgaliyev N, 2023). Once thriving with rich ecosystems and providing livelihoods to local fishing communities, the Aral Sea has seen its waters shrink by

nearly 90% since the 1960s, primarily due to Soviet-era irrigation practices that diverted vast quantities of water from its primary tributaries, the Amu Darya and Syr Darya, to support cotton production (Jin, 2017). This catastrophic loss has set off a series of environmental and climatic shifts that continue to impact the region.

The environmental degradation has been extensive. Over the past 50 years, river inflows to the Aral Sea have fallen by 4.5 times, causing the lake's surface area to decrease by eightfold and its volume by more than 13 times (Micklin, 2007; Glantz, 1999). Consequently, the water's salinity has risen to levels 25 times higher than before, devastating aquatic biodiversity and rendering the lake nearly lifeless.(Micklin, 2016) As Secretary-General António Guterres emphasized in his 2017 visit (United Nations, 2017), the "Aral Sea's progressive disappearance was not because of climate change; it was mismanagement by humankind of water resources." This ecological collapse has led to the creation of the Aralkum Desert, a toxic wasteland spanning over 5.5 million hectares (Small et al., 2001). Dust and salt from the dried lakebed, estimated at over 75 million tons annually, are now transported across Central Asia, reaching as far as the Pamir and Tian Shan Mountains and even Arctic glaciers (Indoitu et al., 2015;Groll et al., 2013).

The socio-economic impacts are equally profound. Communities in the Karakalpakstan region of Uzbekistan, once dependent on fishing and agriculture, now grapple with severe respiratory illnesses due to airborne toxins, and agricultural yields have plummeted as a result of soil salinization (Crighton et al., 2011). Rising unemployment and declining living conditions have spurred increased poverty and migration, further destabilizing the region. As Guterres noted, the Aral Sea's tragedy stands as a stark reminder that "men can destroy the planet," underscoring the urgent need for sustainable solutions (United Nations, 2017).

In light of these challenges, industrial substitution offers a promising avenue for both ecological recovery and socio-economic stabilization in the Aral Sea region. Replacing environmentally destructive industries, such as cotton farming, with sustainable alternatives like ecotourism (Saidmamatov, 2020), renewable energy (Ahmadi, 2020), and climate-resilient agriculture (Srivastav, 2021) could help restore the degraded ecosystem while fostering economic resilience. The goal of this study is to evaluate the feasibility and potential benefits of industrial substitution as a sustainable path forward, providing insights that can guide policy and support long-term recovery in a region deeply affected by environmental mismanagement.

2 Literature Review

2.1 The industrial substitution in the Aral Sea

The concept of industrial substitution is a multifaceted approach that involves replacing traditional industrial processes or inputs with more sustainable or efficient alternatives. This concept is particularly relevant in the context of ecological restoration, such as efforts to restore the Aral Sea, where industrial activities have historically contributed to environmental degradation. The literature on industrial substitution provides insights into various strategies and their implications for sustainability and economic growth.

The Aral Sea, once the fourth-largest inland water body, has undergone dramatic shrinkage due to extensive irrigation for cotton cultivation (Micklin, 2016). This has resulted in significant ecological and socio-economic challenges, including loss of biodiversity, climate change, and health issues among local populations (Micklin, 2013; Saiko & Zonn, 2000). Given the unsustainable nature of the cotton industry, there is an urgent need for industrial substitution to mitigate the environmental impacts and promote ecological restoration in the Aral Sea region. Industrial substitution involves transitioning from high water-consuming industries to more sustainable sectors, such as ecological agriculture, which offer viable alternatives to traditional practices.

Ecological agriculture presents a sustainable alternative to traditional cotton farming by emphasizing practices that enhance soil health, conserve water, and increase biodiversity. Studies have shown that crops like rice, which have higher water use efficiency compared to cotton, could be integrated into the agricultural landscape of the Aral Sea basin (A Kayiranga, 2024). By adopting crop diversification and sustainable farming techniques, ecological agriculture can reduce the environmental footprint of agriculture while maintaining economic viability for local communities.

In the Fergana Valley, initiatives to introduce drip irrigation and crop rotation have significantly reduced water usage while maintaining agricultural productivity (Kienzler et al., 2012). In Kazakhstan, efforts to replace cotton with rice cultivation have shown promise due to rice's higher water use efficiency. This shift has been supported by investments in modern irrigation technologies and training programs for farmers, leading to improved water management and increased agricultural output (Suleimenov & Oram, 2000).

2.2 The theoretical foundation

The theory of Environmental Justice is central to understanding industrial substitution as a pathway for ecological restoration in the Aral Sea region. Environmental Justice emphasizes fair access to environmental benefits and protections, focusing on the equitable distribution of environmental burdens and the right of communities to participate in environmental decision-making processes (Bullard, 1993; Schlosberg, 2007). In the context of the Aral Sea, where unsustainable industrial practices—such as water-intensive cotton farming—have led to significant environmental and public health issues, Environmental Justice provides a framework to examine how these burdens disproportionately impact local populations

Environmental Justice also incorporates a corrective component, which seeks to address the structural inequalities that create environmental harm. Corrective justice aims to redress the damage caused by unsustainable practices, supporting the shift toward alternative industries that prioritize ecological health and community well-being (Bryant, 1995). Industrial substitution in this framework would involve replacing ecologically harmful industries with sustainable alternatives, such as renewable energy and ecotourism, which have lower environmental impacts and contribute to economic resilience for affected communities (Jessup, 2017).

Additionally, Environmental Justice advocates for inclusive decision-making processes, ensuring that communities impacted by environmental degradation are active participants in developing solutions (Bullard, 1993; Villa et al., 2020). This principle is crucial for the Aral Sea region, where local input can guide industrial substitution efforts to align with both ecological restoration and the socio-economic needs of the population.

In summary, Environmental Justice offers a comprehensive framework for industrial substitution in the Aral Sea region, supporting both ecological restoration and the equitable distribution of environmental benefits. By integrating corrective measures and participatory decision-making, this approach aligns industrial transformation with sustainable development goals, promoting a just transition for communities dependent on the region's natural resources.

2.3 Conceptual framework

A structured framework for selecting alternative industries is essential to ensure that industrial substitution leads to both ecological restoration and sustainable development. This framework considers three core criteria: environmental sustainability, economic resilience, and socio-cultural viability.

New industries should be designed to minimize ecological impact, promoting ecosystem stability and biodiversity recovery. Given the Aral Sea region’s environmental fragility, sustainable practices—such as reducing water usage and preventing soil degradation—are essential(Micklin, 2007; Glantz, 1999). Industries like renewable energy (e.g., solar and wind power) offer promising avenues, as they require minimal water resources and produce lower emissions than traditional fossil fuels(Karakaya, 2019; Sovacool, 2019). Ecotourism also has potential, as it emphasizes conservation and can be structured to protect rather than exploit the natural landscape, attracting visitors to appreciate the region’s natural and cultural heritage without adding further environmental strain (Honey, 1999; Buckley, 2009).

Alternative industries must also contribute to long-term economic stability and job creation, reducing poverty and supporting local economies (Sachs, 2015; Barbier, 2010). Many local communities formerly reliant on fishing or agriculture have faced unemployment due to ecological degradation(Andrews, 2021;Micklin, 2007; Glantz, 1999). Sustainable agriculture, for instance, could revive local food systems by focusing on salt-tolerant crops and modern irrigation techniques to preserve water resources (Qadir et al., 2008; Choukr-Allah et al., 2016). Renewable energy projects, especially those harnessing the region’s abundant sunlight, could generate consistent jobs in operations and maintenance. Furthermore, both ecotourism and sustainable agriculture can promote diversified income streams for local households, enhancing resilience against future environmental or economic shocks.

Finally, industry alternatives must be culturally compatible with the Aral Sea region’s traditions and community values to gain local acceptance (Shamir, 2016). Ecotourism, for example, can be aligned with the region’s cultural heritage by incorporating local traditions and storytelling, attracting tourists while preserving community identity. Sustainable agriculture could involve traditional farming

practices that are well-suited to local conditions but adapted to modern sustainability standards. This cultural alignment not only improves the feasibility of industrial substitution but also helps communities take an active role in ecological restoration efforts, fostering a sense of ownership and responsibility.

By applying this comprehensive framework, it becomes possible to identify substitute industries that provide ecological, economic, and social benefits, contributing to the Aral Sea region's gradual ecological recovery and sustainable development trajectory.

3 Successful Global and Regional Case Studies

3.1 Global Examples of Industrial Substitution

Globally, several successful industrial substitution cases offer valuable insights for the green transition in the Aral Sea region. The following are some noteworthy examples aimed at providing inspiration for sustainable development in this area.

Germany's Renewable Energy Transition: Germany has achieved significant results by gradually replacing traditional fossil fuels (such as coal and nuclear energy) with renewable energy sources like wind and solar power. The government has implemented financial subsidy policies and set clean energy targets, which have led to a substantial increase in the share of renewable energy in the total energy structure. According to data released by the German Federal Network Agency, 56% of Germany's total electricity in 2023 came from renewable sources, with wind power accounting for 31.1% and solar photovoltaic power accounting for 12.1% (Xu Xin, 2024). This transition effectively reduced greenhouse gas emissions, achieving a win-win situation for economic growth and environmental protection.

Desert Greening and Economic Development in Inner Mongolia, China: Desert Greening and Economic Development in Inner Mongolia, China: Through a series of innovative measures, the Kubuqi Desert in Ordos City, Inner Mongolia, has achieved desert greening and economic development. The local government has developed a sustainable desert reclamation system by diverting water from the Yellow River, planting trees, building photovoltaic power stations, and developing the rex rabbit farming industry, demonstrating a highly integrated ecological strategy. A resource recycling relationship has been established between photovoltaic power stations and livestock. Rex rabbits, as natural grass planters, uniquely help improve soil quality, while their fur and meat provide farmers with a stable source of income. By 2018, rex rabbit farming in Fengshui Liang Park had grown to over 50 million, generating an annual income of 50,000 to 80,000 yuan for each farmer (Ordos City Government, 2018).

Moreover, this diverse economic model not only enhances the ecological value of the land but significantly promotes economic development. The synergy between photovoltaic power stations and livestock has strengthened desertification control. By the end of 2016, Ordos' forest resource area reached 34.8 million mu, with forest coverage increasing from less than 3% in the late 1970s to 26.7%, and vegetation coverage exceeding 80% (Phoenix, 2017). This high level of vegetation cover greatly enhances the stability of the ecosystem, revitalizing the once barren

land. These methods have not only created new economic opportunities for local residents but also provide a sustainable development model for global reference in desert ecological restoration.

Ecological Design in Singapore: Singapore emphasizes ecological design, promoting the harmonious coexistence of greening and urban development through the "Garden City" concept. The country widely implements green vertical gardening and sustainable drainage systems in buildings, significantly enhancing urban biodiversity and residents' quality of life. Singapore's water resource management policies make full use of rainwater collection and water reuse technologies, reducing reliance on natural water sources and ensuring sustainable utilization of urban water resources. These experiences offer valuable insights for water resource management and urban planning in the Aral Sea region.

Desert Greening and Economic Growth in the UAE: The UAE's successful integration of desert greening with economic growth offers valuable lessons for the Aral Sea region. Through the introduction of salt-tolerant plants (such as Prosopis spicigera and Acacia tortilis) and efficient water-saving irrigation technologies (like drip irrigation), the UAE has implemented large-scale desert greening projects. These initiatives not only improved the ecological environment but also boosted ecotourism and horticultural industries（Al-Mashhadani & Eng Mohamed Rasheed，2006）.

Tree Planting Initiatives in Morocco: Morocco has implemented a large-scale tree planting initiative by scientifically assessing the suitability of different tree species and selecting those appropriate for local planting, considering the local climate and soil conditions. This effort aims to improve the ecological environment, promote ecotourism, and support sustainable agriculture, effectively slowing down the process of desertification（Robinson & Stephanie，2023）. This experience offers valuable insights for the ecological restoration and industrial transformation of the Aral Sea region.

Efficient Agricultural Technology in Israel: Israel has achieved large-scale agricultural production in desert areas using drip irrigation technology and water resource management, successfully transforming desert land into high-yield farmland. This efficient water resource utilization technology provides important references for agricultural development in the Aral Sea region.

In summary, the successful experiences of these countries indicate that policy support, technological innovation, and public participation are key factors in achieving sustainable development. These cases not only provide valuable lessons for the green transition of the Aral Sea region but also serve as practical references for global responses to climate change and environmental crises.

3.2 **Preliminary Efforts in the Aral Sea Region**

The ecological crisis of the Aral Sea is one of the largest global environmental disasters in modern history, seriously affecting Central Asian countries and their over 60 million people. Major issues include water shortage,

ecological degradation, and loss of biodiversity, directly threatening human health, socio-economic stability, and sustainable development in the region.

In 1993, the heads of the five Central Asian countries established the International Fund for Saving the Aral Sea (IFAS) to jointly address the ecological crisis and alleviate the environmental and socio-economic impacts of the sea's desiccation. The establishment of IFAS laid the foundation for subsequent international cooperation. In September 1995, the leaders of the five Central Asian countries signed the Nukus Declaration in Uzbekistan, reaffirming the negative effects of water scarcity and deterioration on the economy and residents' lives. They called for the establishment of an international convention on sustainable development and requested support from institutions such as the United Nations Development Programme (UNDP) (Ziganshina D R, 2013). Consequently, international attention to this issue has gradually increased, and several international organizations have begun taking action.

Institutions such as the UNDP, Global Environment Facility (GEF), United Nations Environment Programme (UNEP), International Rivers, the World Bank, and the Asian Development Bank have launched a series of ecological restoration and water resource management projects. These initiatives aim to promote sustainable water resource management, improve water quality and biodiversity, and support local community development. Specifically, the UNDP's sustainable management project in the Aral Sea region focuses on enhancing regional water quality and the ecological environment, while UNEP is dedicated to restoring the Aral Sea and its surrounding ecosystems.

In April 2010, then-UN Secretary-General Ban Ki-moon visited the Aral Sea, describing it as "one of the planet's most shocking environmental disasters." At an international conference hosted by Uzbekistan in 2014, Ban Ki-moon reiterated the importance of international cooperation and called for global efforts to address the Aral Sea crisis. The conference reached a consensus to promote the implementation of major projects in the Aral Sea Basin through financial and technical assistance, gaining widespread support from the international community.

In June 2017, then-UN Secretary-General António Guterres also inspected the Aral Sea, showing concern for the region's ecological issues and stating that the international community should learn lessons and mobilize efforts to implement the Paris Agreement, ensuring such tragedies do not recur.

In 2003, Kazakhstan independently constructed the Kokaral Dam, which improved the ecology of the North Aral Sea, but the situation in the South Aral Sea deteriorated. Uzbekistan places high importance on the Aral Sea crisis, prioritizing ecological restoration efforts, launching initiatives to plant vegetation, and combating dune encroachment in an attempt to cultivate this desolate land. In this process, local scientists have been innovative in adversity, actively seeking salt-tolerant plants to revitalize the saline-alkali land. In 2018, Uzbekistan sought assistance from China, and the Xinjiang Institute of Ecology and Geography intervened, proposing a management plan. Chinese experts demonstrated the improvement of saline-alkali land plants and efficient water-saving technologies,

successfully increasing cotton yield while saving water, with the future potential to reduce salt dust storms by over 70% and improve the ecological situation.

Since 2013, Uzbekistan has chaired IFAS, actively advancing water resource and ecological governance. During this period, the country implemented several national and regional projects with a total investment of about $3 billion, including $1.9 billion in concessional long-term loans (UN, 2016), to support regional ecological and water resource management.

Uzbekistan has demonstrated substantial involvement in the Aral Sea crisis, especially within the framework of IFAS. In recent years, Uzbekistan has implemented the "My Garden in the Aral Sea" project, an ecological restoration plan launched in 2019 to plant ornamental and fruit trees on the dried seabed, aiming to improve the regional ecological environment. By 2020, 3,383 trees were planted on 1.8 hectares of land as part of the project, with an additional 42,000 salt-tolerant trees planted on 42 hectares of seabed (IICAS, 2020). Additionally, IICAS has spearheaded a project aimed at testing and promoting drought-resistant plant species to improve the ecological quality of the dried bottom soil and enhance its resilience to climate change.

On May 18, 2021, the United Nations General Assembly unanimously adopted a special resolution initiated by Uzbekistan, declaring the Aral Sea region as a zone of ecological innovation and technology. The resolution expresses support for measures and initiatives aimed at improving the ecological, social, economic, and demographic situation in the Aral Sea region.

A total of 3 million hectares of land in Uzbekistan have been degraded due to the drying of the Aral Sea. Between 2018-2022, Uzbekistan carried out saxaul planting on an area of 1.6 million ha to eliminate salt and dust emissions from the drained bottom of the Aral Sea. Compared to 2015, the proportion of degraded land has significantly decreased, from 30% to 26%.

In summary, the efforts to address the Aral Sea crisis have achieved initial success, but many challenges still lie ahead. Restoring and protecting the ecological environment of this region, as well as promoting sustainable socio-economic development, requires close cooperation among governments, international organizations, and local communities to jointly tackle this global environmental issue. Only through international collaboration and coordinated efforts can we ensure the ecological recovery of the Aral Sea and improve the livelihoods of the local population. Therefore, we must continue to advance these efforts to achieve longer-term environmental, social, and economic goals.

4 Industrial Substitution and Policy Recommendations

4.1 Alternative Industries Recommendations

The Aral Sea region faces a severe ecological crisis, characterized by water scarcity, salinized soil, ecosystem collapse, and socio-economic difficulties. Due to historically unsustainable water use, the water level of the Aral Sea has drastically fallen, leading to a sharp deterioration of the ecological environment, thus straining the livelihoods of local residents. To address these challenges, it is crucial to

develop alternative industries that align with environmental restoration and socio-economic development. The industrial substitution strategies and recommendations proposed in this section are rooted in the concept of environmental justice, aiming to promote ecological restoration and socio-economic development, ensuring that all stakeholders benefit from environmental improvements.

4.1.1Regenerative Tourism

The Aral Sea region, with its unique natural and cultural landscapes, holds immense potential for tourism development. To mitigate the ecological impact of tourism and support the region's ecological restoration efforts, we advocate for a "regenerative tourism" model. This model not only emphasizes sustainability but also focuses on restoring and enhancing the ecological, social, and economic environments, ensuring that each project brings positive ecological benefits.

Firstly, we recommend establishing a national park centered around existing nature reserves to promote ecological activities such as birdwatching, hiking, and photography. During these activities, tourists should be encouraged to participate in ecological restoration projects, such as tree planting and wetland recovery. Professional guides will emphasize the importance of environmental protection and showcase the achievements of restoration efforts. Management policies will strictly control visitor numbers to ensure that ecological experiences and restoration projects proceed concurrently. The establishment of a national park will attract more attention and resources, further supporting ecological protection and sustainable tourism.

In addition, cultural tourism routes with local characteristics should be designed, allowing tourists to experience traditional clothing and ethnic dances, while also ensuring that local communities are actively involved, guaranteeing an equitable sharing of tourism revenues and enhancing residents' incomes. The Stihia Music Festival, as a model cultural event, aims to attract visitors and raise public awareness of the ecological crisis facing the Aral Sea. Through music and cultural activities, funds will be raised for ecological protection and restoration while showcasing local culture.

We will actively integrate local residents into the tourism service system by providing accommodation, dining, and guiding services, and by supporting community-led projects to enhance residents' quality of life and sustainable development capabilities. In addition, tourists can engage in agricultural activities at sustainable agriculture demonstration sites and purchase local products, directly supporting local economic development.

Through the implementation of regenerative tourism projects, the Aral Sea region can establish a virtuous cycle of ecological restoration and community sustainable development. These projects not only promote ecological recovery but also enhance the ability of local residents to engage in environmental protection and community development decision-making, ensuring that the benefits of tourism are fairly distributed to all stakeholders within the framework of environmental justice. To support this transformation, the government and relevant agencies need to establish clear policies to ensure the long-term positive impacts of regenerative tourism. Additionally, achieving a comprehensive green transition requires attention

to the sustainability of other key areas, such as energy supply, making the exploration of renewable energy potential an important upcoming focus.

4.1.2 Renewable Energy

Given the abundant sunlight and strong wind resources in the Aral Sea region, there is significant potential for the development of solar and wind power. Implementing solar and wind energy projects can provide clean energy to surrounding communities, reduce reliance on fossil fuels, lower operational costs, and promote the sustainable development of the local economy. Additionally, these projects can help address the challenges of water scarcity.

In response to global climate change, Central Asian countries have committed to reducing carbon dioxide emissions by 2030 under the framework of the Paris Agreement on climate change. Specifically, Kazakhstan aims to reduce emissions by 15%, Kyrgyzstan by 14%, and Uzbekistan by 35%（Wu M & Qiao J F & Zhang Y M et al., 2023）. This commitment further underscores the necessity and urgency of developing renewable energy, which will help achieve these reduction targets and lower carbon emissions.

To choose the most suitable renewable energy solutions, it is crucial to conduct feasibility assessments of various types and scales of projects. For example, consideration can be given to constructing large wind farms in areas with abundant wind resources to provide extensive electricity supply for the region; installing photovoltaic systems on the rooftops of residential and public buildings to reduce dependency on fossil fuels; and integrating solar power generation with agricultural production to enhance land use efficiency and reduce energy costs in agriculture. Additionally, due to the intermittent nature of renewable energy, developing supporting energy storage facilities to ensure stable electricity supply is also necessary.

When selecting specific projects, it is important to comprehensively assess technological feasibility, economic benefits, environmental impacts, and social acceptance. In this regard, successful practices from Germany can be referenced by adopting a “market + government” strategy to actively promote energy transition. By improving pricing mechanisms and market regulation through policy tools, the competitiveness of renewable energy can be effectively enhanced, while also establishing mechanisms to manage fluctuations in renewable energy supply.

In summary, developing renewable energy will provide a long-term solution for the Aral Sea region, achieving not only ecological restoration goals but also fostering economic development and promoting sustainable community building.

4.1.3 Sustainable Agriculture

Looking to the future, sustainable agricultural development in the Aral Sea region has become a fundamental approach to addressing the ecological crisis. The challenges of soil salinization and water resource shortages have made traditional agriculture increasingly difficult. By introducing salt-tolerant crops and eco-friendly farming practices, it is possible to effectively improve soil quality and agricultural productivity.

For example, successful agricultural models can be adapted to local conditions by promoting the cultivation of salt-tolerant plants and water-saving technologies to help farmers achieve ecological restoration and stable income. In addition, developing organic farming and diversified planting can not only enhance biodiversity but also provide farmers with more livelihood options.

In promoting the development of sustainable agriculture, especially in the area of breeding, we can learn from China’s "enterprise + base + farmer" model. For example, in the case of rex rabbit farming, farmers only need to invest in the purchase of breeding rabbits and rabbit cages, while the rest is supported by the enterprise. At the same time, the enterprise provides a guaranteed purchase agreement to incentivize local residents to raise rex rabbits, increase farmers' income and promote local economic development.

In summary, addressing the unique challenges of the Aral Sea region, the adoption of sustainable agricultural practices can create a resilient and efficient agricultural system that supports ecological restoration and community livelihoods. These practices not only improve the ecological environment but also enhance livelihood security for farmers, thereby promoting social equity. This approach ensures active collaboration among all stakeholders in responding to environmental crises, embodying the principles of environmental justice.

4.1.4 Creative industry

The creative industry serves as an important driving force for the sustainable development of the Aral Sea region, not only focusing on the preservation of cultural heritage but also creating new economic growth points and enhancing the region's international visibility. The Aral Sea region boasts a rich cultural heritage and a unique artistic atmosphere. The State Museum of Art named after I.V. Savitsky in Nukus, as a cultural landmark of the region, showcases the works of numerous local and international artists, providing a solid foundation for the development of the creative industry. This artistic background not only encourages the creativity of local residents but also attracts the attention of external artists, making the Aral Sea region a place full of artistic potential and innovative opportunities.This study proposes the following development directions for the creative industry:

Fishing Cultural Heritage Tourism: Transforming Muynak into a fishing cultural heritage-themed tourist destination, repairing and showcasing abandoned fishing boats, and combining vibrant graffiti art to create a unique "Graffiti Fishing Village" that attracts more artists and tourists. In addition, regular cultural festivals related to fishing, such as food festivals and handicraft exhibitions, can be held to attract visitors and enhance the community's recognition of traditional culture. These activities not only enrich the tourism experience but also contribute to the local economy.

Aral Sea Desert Botanical Garden: Establishing a botanical garden in the Aral Sea region that integrates ecological protection, education, and tourism. This garden will collect and display salt-tolerant plants unique to the region, enriching biodiversity, and will incorporate scientific education to attract visitors and researchers, promoting ecological protection and sustainable development.

Large Ecological Art Installations: Large ecological art installations can be created using the natural resources and environmental features of the Aral Sea, encouraging public participation in design and implementation, which will beautify the environment and enhance local people's environmental awareness.

AI-Powered Immersive Experience: Utilizing artificial intelligence and virtual reality technology to create an immersive experience for visitors. Tourists can wear VR headsets to enter a reconstructed world of the Aral Sea and learn about its historical transformations from prosperity to desiccation. Through this technology, visitors will be able to deeply experience the changes in the Aral Sea and its rich cultural background. Furthermore, a comprehensive digital platform can be developed to showcase the culture and creative industry of the Aral Sea region, providing online exhibitions and virtual tourism services to attract a wider audience. In addition, light and sound shows can be organized in the Aral Sea region, combining spectacular light effects and AI-generated visual content to comprehensively showcase the area’s history, culture, and ecological changes, thereby enhancing the appeal of local tourism.

To effectively support the development of the creative industry, it is suggested to establish an education and training center focused on cultivating young artists and innovators and to design ecological tourism routes combined with volunteer activities to enhance tourists' environmental awareness and allow them to actively participate in local ecological restoration efforts.

Through these comprehensive development directions for the creative industry, the Aral Sea region will effectively promote economic growth while achieving a coordinated win-win situation for cultural heritage preservation and environmental protection, ultimately forming a sustainable ecological system. These creative endeavors not only showcase local characteristics but also significantly improve the quality of life for local residents and promote environmental justice. Under of the principles of equitable and inclusive development, local communities will genuinely feel the positive changes brought about by improvements in the environment and the economy, which is the core essence of environmental justice.

It's important to emphasize that regenerative tourism, renewable energy, sustainable agriculture, and the creative industries are not isolated but rather mutually supportive and complementary. Regenerative tourism can provide markets and promotional channels for sustainable agriculture and creative industries; the development of renewable energy can reduce the costs of agricultural production and tourism operations; locally produced agricultural products from sustainable agriculture can directly supply the tourism industry and local residents, while also inspiring the creative industries; and the development of the creative industries can enhance the region's cultural image, attracting more tourists and further promoting regenerative tourism and related industries. These synergistic effects between industries collectively build a more resilient and sustainable ecosystem, laying a solid foundation for the long-term development of the Aral Sea region.

4.2 Balancing Ecological and Socio-economic Benefits

Environmental issues are not only ecological problems but also profound social, economic, and political challenges. Addressing these issues requires interdisciplinary collaboration and comprehensive thinking. Therefore, the proposed alternative solutions should focus on ecological restoration while ensuring economic viability and social equity. Strengthening community participation and capacity building is essential for achieving environmental justice.

The implementation of these solutions should effectively integrate community involvement, economic incentives, and scientific monitoring and evaluation mechanisms. Actively engaging local communities in the planning and implementation of alternative industries ensures that their needs and traditional knowledge are respected and applied.

Skills training programs should be carried out to enhance community members' capabilities in eco-tourism and sustainable agriculture, thereby increasing their sense of belonging and involvement in these projects. Economic support should be provided to enterprises adopting sustainable development models, such as grants, tax incentives, or subsidies, to lower their initial investment costs and encourage a transition to more environmentally friendly industries.

Additionally, a comprehensive monitoring and evaluation system should be established to regularly assess the overall impact of alternative industries on the ecological environment and socio-economic conditions. Based on the evaluation results, strategies should be adjusted in a timely manner to ensure the effectiveness and sustainability of the proposed solutions. Through these measures, we can maximize the positive impact of alternative industries, promote ecological restoration and socio-economic development, and minimize negative effects.

4.3 Policy Framework

An effective policy framework should integrate multiple stakeholders and adopt a multi-layered strategy to achieve industrial substitution and ecological restoration in the Aral Sea region.

Firstly, the government should formulate relevant laws, regulations, and regulatory policies to support sustainable industrial development and gradually phase out harmful practices. In terms of water resource management, stricter water usage quota systems should be established, prioritizing ecological water needs, while imposing high water resource taxes or production limits on water-intensive industries (such as traditional cotton farming). Additionally, the government should encourage the promotion and application of water-saving irrigation technologies, providing corresponding financial subsidies.

Regarding environmental protection, it is necessary to strengthen the regulation of industrial emissions and restrict the use of fertilizers and pesticides in traditional agriculture, particularly to address dust and pollutant emissions from salinized soils. Stricter emission standards and penalties should be established, and severe punishments should be enforced for violations. Land use planning should be reasonable, effectively distinguishing between ecological protection areas and sustainable development areas to avoid further ecological damage. Priority should

be given to the development of eco-friendly industries while limiting the expansion of industries that have significant negative environmental impacts.

Secondly, the government should provide financial incentives and investment support. This includes offering low-interest loans and government subsidies to sustainable industries such as regenerative tourism, renewable energy, sustainable agriculture, and the creative industry, encouraging private investment and prioritizing projects led by local communities. At the same time, the government should simplify the approval process for regenerative tourism projects and provide tax incentives to attract more investment. Tax incentives should also be granted to companies engaged in sustainable and creative industries to further encourage investment. Additionally, the government should actively invest public funds to support the construction of key infrastructure, such as renewable energy generation facilities, water-saving irrigation systems, and ecological tourism facilities. Furthermore, the government should strengthen support for the creative industry by establishing special funds to promote the development of cultural and creative projects.

Thirdly, extensive public awareness education activities should be conducted to increase local residents' understanding of ecological restoration and sustainable development, encouraging their participation in relevant projects. Support should be given to community-led industrial transformation and ecological restoration projects to ensure residents equitably share development benefits and are involved in the decision-making process. Skill training programs should be provided for local residents to improve their employability and help them adapt to new industry demands, while also strengthening education and training on environmental awareness.

Finally, international cooperation and technical support are also essential. Seeking technical assistance from international organizations and introducing advanced ecological restoration and sustainable development technologies is critical. Actively pursuing international funding support will provide financial guarantees for ecological restoration projects in the Aral Sea. Engaging in experience exchange and collaboration with other regions that have succeeded in ecological restoration and industrial transformation allows for the sharing of effective practices.

Through these policy measures, we will lay a solid foundation for ecological restoration and sustainable development in the Aral Sea region, thereby achieving a comprehensive balance of ecological, economic, and social interests.

4.4 Collaboration and Funding

The ecological restoration of the Aral Sea requires collaboration and funding support from multiple parties. Therefore, establishing a cooperative framework that integrates international organizations, national policies, and private investment is crucial to ensure the sustainability and effectiveness of the projects.

International cooperation and funding support are essential for the restoration of the Aral Sea's ecosystem. International organizations, such as the United Nations Environment Programme (UNEP)and the World Bank, play a crucial role in the

ecological restoration of the Aral Sea. They not only provide funding and technical support but also establish platforms for international cooperation, promote transnational ecological projects, and assist in developing standards aligned with global sustainable development goals, thereby ensuring the effective implementation of restoration projects.

National policies are key drivers for the ecological restoration of the Aral Sea. Governments can promote industrial substitution through the formulation and implementation of policies that encourage sustainable development. This includes strengthening environmental regulation through strict control of water resource usage and pollution emissions, especially for traditionally high water-consuming industries. In terms of financial incentives, tax breaks, subsidies, and low-interest loans can be offered for regenerative tourism, renewable energy, sustainable agriculture, and creative industry projects. Additionally, land use planning should be devised to balance ecological protection with sustainable development needs.

Private sector investment is an important source of funding for the ecological restoration of the Aral Sea. Actively encouraging the private sector to engage in high-potential sustainable development industries through corporate social responsibility (CSR) and impact investment is essential. Moreover, public-private partnership (PPP) models can effectively integrate resources from both the public and private sectors to enhance project efficiency.

To reinforce this cooperative framework, it is important to explore green financial instruments, such as green bonds and carbon trading, to attract more funding support. Additionally, the voices of local communities should be considered in project planning and implementation, ensuring they fairly share the benefits of ecological restoration and economic development. Through relevant skills training, residents' sense of participation and adaptability can be enhanced, ensuring their proactive involvement in industrial transformation.

Overall, by integrating international organizations, national policies, and private investment, combined with innovative financing and community empowerment, we can provide strong support for the ecological restoration of the Aral Sea. This model not only offers valuable lessons for the Aral Sea region but also provides important insights for other regions facing similar environmental challenges.

In summary, ecological restoration and industrial substitution strategies in the Aral Sea region must always be placed under the concept of environmental justice in order to ensure broad participation and equitable benefits for all stakeholders. This principle is not only a corrective to past injustices, but also a central driver of regional development on the road to shaping a sustainable and inclusive future.

5 Conclusion

The ecological crisis in the Aral Sea stems from long-term unsustainable resource management, particularly the water-intensive cotton farming that has dominated the traditional industrial structure. This study, grounded in the principles of environmental justice, proposes a feasible industrial substitution strategy to achieve ecological restoration and sustainable development in the Aral Sea region.

Our research reveals that regenerative tourism, renewable energy, sustainable agriculture, and the creative industries, which are not isolated from each other but rather promote each other and develop synergistically, are able to effectively respond to the severe challenges of water scarcity and soil salinization in the Aral Sea region.

Regenerative tourism can promote local economic development while protecting the ecological environment, as well as enhance residents' environmental awareness and participation. The development and utilization of renewable energy can effectively reduce dependence on fossil fuels and provide clean energy for other industries. The promotion of sustainable agriculture can improve agricultural productivity, enhance soil quality, and provide more employment opportunities for local residents. Furthermore, the development of the creative industry can protect local cultural heritage while creating new economic growth points and enhancing the international visibility and attractiveness of the Aral Sea region. It is important to note that, while these four industries have significant synergistic potential, successful implementation requires overcoming challenges such as funding security, community participation, and technological adaptation. Our policy recommendations prioritize community-led projects, ensure equitable distribution of economic benefits from all industries, and provide skills training to bridge past economic disparities, thereby directly reflecting the principles of environmental justice.

To facilitate this transformation, we recommend that the government implement supportive policies including: increased investment in renewable energy and sustainable agriculture; streamlined approval processes and tax incentives for regenerative tourism projects; enhanced support for the creative industries, such as establishing dedicated funds for cultural projects; active promotion of international collaboration to leverage advanced technologies and best practices; and strengthening environmental awareness and skills training for local communities.

Future research should focus on: developing more precise quantitative models to assess the synergistic effects and long-term ecological and economic benefits of the industrial substitution strategy; exploring technological innovations tailored to the specific conditions of the Aral Sea region; conducting participatory community research to ensure that proposed solutions are both culturally sensitive and economically viable; performing in-depth analyses of existing policies to inform policy improvements; and establishing a long-term monitoring and evaluation system to maximize the benefits of industrial substitution and ultimately achieve sustainable development in the Aral Sea region.

In conclusion, this study's proposed industrial substitution strategy offers a novel pathway toward ecological restoration and sustainable development in the Aral Sea, prioritizing environmental justice and the synergistic development of regenerative tourism, renewable energy, sustainable agriculture, and the creative industries. This approach not only addresses the ecological and socio-economic challenges facing the Aral Sea region but also provides valuable lessons and insights for other regions confronting similar environmental issues.

Acknowledgments

Special thanks to all the teachers and students who participated in the field research of the Aral Sea. In no particular order: Tongqian Zou, Liping Li, Yuncui Zhu, Xiaotong Xi, Mengjiao Zhai, Yajun Shen, Peiwen Fu

Foundation

This work was supported by the [The Key Program of National Social Science Foundation in Management] [number 24AGL032]; Beijing Social Science Fund Decision-making Consulting Project [number 22JCB014]

References

[1] Amirgaliyev N, Opp C, Askarova M, et al. Long-Term Dynamics of Persistent Organic Pollutants in Water Bodies of the Aral Sea–Syrdarya Basin[J]. Applied Sciences, 2023, 13(20): 11453.

[2] Jin Q, Wei J, Yang Z L, et al. Irrigation-induced environmental changes around the Aral Sea: An integrated view from multiple satellite observations[J]. Remote Sensing, 2017, 9(9): 900.

[3] Micklin P, Aladin N V, Plotnikov I. Aral sea[M]. Springer-Verlag Berlin An, 2016.

[4] United Nations. Secretary-General's statement following his visit to the Aral Sea from https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2017-06-10/secretary-general's-statement-following-his-visit-the-aral-sea, 2017

[5] Small D M, Zatorre R J, Dagher A, et al. Changes in brain activity related to eating chocolate: from pleasure to aversion[J]. Brain, 2001, 124(9): 1720-1733.

[6] Indoitu R, Kozhoridze G, Batyrbaeva M, et al. Dust emission and environmental changes in the dried bottom of the Aral Sea[J]. Aeolian Research, 2015, 17: 101-115.

[7] Groll M, Opp C, Aslanov I. Spatial and temporal distribution of the dust deposition in Central Asia–results from a long term monitoring program[J]. Aeolian Research, 2013, 9: 49-62.

[8] Crighton E J, Barwin L, Small I, et al. What have we learned? A review of the literature on children's health and the environment in the Aral Sea area[J]. International Journal of Public Health, 2011, 56: 125-138.

[9] Saiko T A, Zonn I S. Irrigation expansion and dynamics of desertification in the Circum-Aral region of Central Asia[J]. Applied Geography, 2000, 20(4): 349-367.

[10] Kayiranga A, Chen X, Ingabire D, et al. Anthropogenic activities and the influence of desertification processes on the water cycle and water use in the Aral Sea basin[J]. Journal of Hydrology: Regional Studies, 2024, 51: 101598.

[11] Kienzler K M, Lamers J P A, McDonald A, et al. Conservation agriculture in Central Asia—What do we know and where do we go from here?[J]. Field Crops Research, 2012, 132: 95-105.

[12] Suleimenov M, Oram P. Trends in feed, livestock production, and rangelands during the transition period in three Central Asian countries[J]. Food policy, 2000, 25(6): 681-700.

[13] Bullard R D. Race and environmental justice in the United States[J]. Yale J. Int'l L., 1993, 18: 319.

[14] Schlosberg D. Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature[M]. Oxford University Press, 2007.

[15] Bryant B. Pollution prevention and participatory research as a methodology for environmental justice[J]. Virginia Environmental Law Journal, 1995: 589-613.

[16] Jessup R L, Osborne R H, Beauchamp A, et al. Health literacy of recently hospitalised patients: a cross-sectional survey using the Health Literacy Questionnaire (HLQ)[J]. BMC health services research, 2017, 17: 1-12.

[17] Villa C, Ahmad N, Bratspies R, et al. Environmental Justice: Law, Policy & Regulation[M]. Carolina Academic Press, 2020.

[18] Micklin P. The Aral sea disaster[J]. Annu. Rev. Earth Planet. Sci., 2007, 35(1): 47-72.

[19] Glantz, Michael, ed. Creeping environmental problems and sustainable development in the Aral Sea basin[M]. Cambridge University Press, 1999.

[20] Saidmamatov O, Matyakubov U, Rudenko I, et al. Employing ecotourism opportunities for sustainability in the Aral Sea Region: Prospects and challenges[J]. Sustainability, 2020, 12(21): 9249.

[21] Srivastav A L, Dhyani R, Ranjan M, et al. Climate-resilient strategies for sustainable management of water resources and agriculture[J]. Environmental Science and Pollution Research, 2021, 28(31): 41576-41595.

[22] Ahmadi E, McLellan B, Mohammadi-Ivatloo B, et al. The role of renewable energy resources in sustainability of water desalination as a potential fresh-water source: An updated review[J]. Sustainability, 2020, 12(13): 5233.

[23] Kaygusuz K, Guney M S, Kaygusuz O. Renewable energy for rural development in Turkey[J]. Journal of Engineering Research and Applied Science, 2019, 8(1): 1109-1118.

[24] Sovacool B K, Martiskainen M, Hook A, et al. Decarbonization and its discontents: a critical energy justice perspective on four low-carbon transitions[J]. Climatic Change, 2019, 155: 581-619.

[25] Honey M. Ecotourism and sustainable development. Who owns paradise?[M]. 1999.

[26] Buckley R. Evaluating the net effects of ecotourism on the environment: a framework, first assessment and future research[J]. Journal of Sustainable Tourism, 2009, 17(6): 643-672.

[27] Sachs J D. The age of sustainable development[M]. Columbia University Press, 2015.

[28] Barbier E B. Poverty, development, and environment[J]. Environment and development economics, 2010, 15(6): 635-660.

[29] Andrews N, Bennett N J, Le Billon P, et al. Oil, fisheries and coastal communities: A review of impacts on the environment, livelihoods, space and governance[J]. Energy Research & Social Science, 2021, 75: 102009.

[30] Micklin P. The Aral sea disaster[J]. Annu. Rev. Earth Planet. Sci., 2007, 35(1): 47-72.

[31] Creeping environmental problems and sustainable development in the Aral Sea basin[M]. Cambridge University Press, 1999.

[32] Qadir M, Tubeileh A, Akhtar J, et al. Productivity enhancement of salt-affected environments through crop diversification[J]. Land degradation & development, 2008, 19(4): 429-453.

[33] Choukr-Allah R, Rao N K, Hirich A, et al. Quinoa for marginal environments: toward future food and nutritional security in MENA and Central Asia regions[J]. Frontiers in Plant Science, 2016, 7: 346.

[34] Shamir Y. Alternative dispute resolution approaches and their application[J]. 2016.

[35]徐馨.德国加快推进能源转型[N].人民日报,2024-01-26(016). DOI:10.28655/n.cnki.nrmrb.2024.001151.

Xu Xin.Germany speeds up energy transition[N].People's Daily (PRC newspaper),2024-01-26(016). （In Chinese）

[36]鄂尔多斯市人民政府，（2018），产业枝叶茂 浓荫佑草根——达拉特旗产业扶贫亮点采撷[DB]。http://www.ordos.gov.cn/gk_128120/tqgj/201805/t20180527_2505796.html

Ordos gov, （2018）, Industry branches and leaves lush shade blessing grass roots - Darat Banner industrial poverty alleviation highlights collection[DB]。http://www.ordos.gov.cn/gk_128120/tqgj/201805/t20180527_2505796.html （In Chinese）

[37]凤凰.鄂尔多斯为世界打开治沙的窗口[J].绿色中国,2017,(18):45-49+44.

Fenghuang. Ordos Opens a Window for the World on Desertification Control [J]. Green China, 2017, (18): 45-49+44.（In Chinese）

[38]Al-Mashhadani, A. S., and Eng Mohamed Rasheed. "ABUDHABI GREENING." A City Case Study Regional Outlook Study, Urban and Peri-Urban Forestry and Greening in West and Central Asia. FAO Workshop UF in WECA, Rome, 5-7 April 2006. 2006.

[39]Robinson, Stephanie J. Tree Planting as an Adaptive Management Tool for Climate Change in Morocco. MS thesis. University of South Florida, 2023.

[40]Зиганшина Д Р. Бассейн Аральского Моря: Хронология Создания и Реорганизации Региональных Институтов. Ташкент: Научно-информационный центр МКВК, 2013.

Ziganshina D R. Aral Sea Basin: Chronology of the Creation and Reorganization of Regional Institutions. Tashkent: Scientific Information Center

ICWC, 2013. (in Russian)

[41]UN, Uzbekistan has introduced a "second wind" in IFAS activity, （2016）https://www.un.int/uzbekistan/news/uzbekistan-has-introduced-second-wind-ifas-activity

[42]IICAS, My Garden in the Aral Sea, （2020）https://iic-aralsea.org/my-garden-in-the-aral-sea/

[43]UN, Over one-fifth of Central Asia's land degraded, new UN data warns,(2023) https://www.unccd.int/news-stories/press-releases/over-one-fifth-central-asias-land-degraded-new-un-data-warns

[44]Wu M, Qiao J F, Zhang Y M, Tian C Y, Li Y M, Hao Y, Zhang X Y, Wang L X, He J J. 2023. Ecological governance of the Aral Sea: An important path to deepen scientific and technological cooperation with Central Asia. Bulletin of the Chinese Academy of Sciences, 38(06): 917–931.

Dr. Aajaz Ahmad Hajam

Associate Professor, Samarkand Branch of Tashkent State University of Economics, Uzbekistan

Gmail: aajaznazir@gmail.com, ORCID Id: 0000-0002-5811-4698

Alphonsa S John

Research Scholar, Department of Commerce, Annamalai University, Tamil Nadu

Gmail: alphonsasherlyjohn@gmail.com, ORCID Id: 0009-0008-9102-9672

UNLEASHING ECONOMIC POTENTIAL WITH DIGITAL INVESTMENTS IN UZBEKISTAN

Abstract

This article investigates Uzbekistan's economic transformation through digital infrastructure investments, focusing on broadband expansion, mobile connectivity, e-governance, and financial inclusion from 2000 to 2024. Utilizing a systematic review of foundational studies and recent research, this paper assesses the multifaceted impacts of digital investments on Uzbekistan's economic growth, productivity, and public sector efficiency. Findings demonstrate that these digital initiatives have fostered productivity, financial inclusivity, and diversification, catalyzing Uzbekistan's shift toward a knowledge-based economy. However, critical challenges remain, such as cybersecurity vulnerabilities, a pronounced digital skills gap, and rural-urban connectivity disparities, which limit the inclusivity of digital-driven growth. The article concludes with strategic recommendations to address these obstacles, positioning Uzbekistan for sustained digital transformation.

This comprehensive study contributes to understanding Uzbekistan's digital economy trajectory and informs future policy directions.

Keywords

Digital Infrastructure, Economic Growth, Uzbekistan, E-Governance, Financial Inclusion, Cybersecurity, Digital Transformation, Sustainable Development

Introduction

Digital infrastructure, encompassing broadband networks, mobile connectivity, digital public services, and financial platforms, is a critical enabler of modern economic growth and innovation. As digital technologies reshape global markets, they also provide emerging economies with the opportunity to leapfrog developmental stages, facilitating more inclusive and resilient growth pathways. For Uzbekistan, digital investments are instrumental in transitioning from a resource-based economy to a diversified, knowledge-driven model. The government's ambitious "Digital Uzbekistan 2030" strategy underscores the importance of digital infrastructure as a vehicle for economic resilience, inclusivity, and global competitiveness (Uzbekistan Ministry of Digital Economy, 2022; World Bank, 2023).

This article examines the impact of Uzbekistan's digital infrastructure investments on economic indicators such as productivity, public sector efficiency, and financial inclusion. Drawing on studies from 2000 to 2024, this research synthesizes insights from foundational theories and empirical findings to analyze how Uzbekistan's digital initiatives contribute to economic transformation, while also identifying persistent barriers to digital inclusivity.

Literature Review

Digital Infrastructure and Economic Growth

The role of digital infrastructure as a growth driver is well-documented in both developed and emerging economies. Foundational studies indicate that a 10% increase in broadband penetration correlates with a 1.5% increase in GDP, highlighting broadband's role in stimulating economic activity by enhancing productivity, efficiency, and market access (Koutroumpis, 2009; Qiang et al., 2009). Uzbekistan's investments in broadband infrastructure have provided similar economic benefits, facilitating connectivity, operational efficiency, and e-commerce growth across urban and rural regions (Chavula, 2013).

Research further indicates that broadband expansion supports economic diversification, particularly in Uzbekistan's service and retail sectors, which have seen substantial growth due to digital integration. In agriculture, broadband-enabled technologies have allowed for real-time data access, facilitating precision farming practices and increasing productivity. This sectoral growth aligns with Uzbekistan's strategic goal of fostering a balanced, knowledge-based economy (World Bank, 2024).

E-Governance and Public Sector Efficiency

E-governance, or the digitization of public services, has been a cornerstone of Uzbekistan's digital strategy. Evidence from international case studies, such as Estonia, demonstrates that e-governance reduces administrative burdens, enhances

transparency, and creates a business-friendly environment by reducing regulatory complexity and corruption (Cameron & Rahman, 2018; UNDP, 2023). Uzbekistan's e-governance initiatives have included digital platforms for tax filing, business registration, and licensing, which have halved administrative processing times and improved service accessibility for businesses and citizens alike (Uzbekistan Ministry of Digital Economy, 2024).

Research suggests that these advancements have positively impacted investor confidence and entrepreneurship by fostering a transparent regulatory environment. Studies indicate that Uzbekistan's approach to e-governance has increased public trust and foreign investment, signaling the economic benefits of digital governance for both the public and private sectors (United Nations, 2020).

Mobile Connectivity and Financial Inclusion

Mobile connectivity has revolutionized financial inclusion, especially in rural and underserved regions where access to traditional banking is limited. Mobile banking platforms empower individuals to save, access credit, and conduct transactions digitally, fostering economic security and enabling greater participation in the formal economy (Demirgüç-Kunt et al., 2018). In Uzbekistan, the expansion of mobile banking has led to a 60% increase in financial inclusion among rural populations since 2020, driven by growing smartphone adoption and government-backed digital finance policies (ADB, 2023).

Studies highlight that mobile financial services have allowed rural entrepreneurs and smallholder farmers to access credit and connect to markets, which has strengthened economic resilience and reduced poverty. This trend aligns with findings from other emerging economies, demonstrating mobile connectivity's capacity to boost financial inclusivity and reduce economic disparity (Jack & Suri, 2011; ITU, 2023).

Methodology

Systematic Review Approach

This article employs a systematic review methodology, integrating studies on Uzbekistan's digital infrastructure investments from 2000 to 2024. Systematic reviews allow for a rigorous synthesis of data from diverse sources, ensuring comprehensive insights into how digital infrastructure impacts economic growth and development (Petticrew & Roberts, 2006).

Data Sources and Search Strategy

Data were collected from JSTOR, IEEE Xplore, Google Scholar, and institutional sources such as the World Bank, ITU, and ADB. The search strategy focused on terms like "Uzbekistan digital infrastructure," "economic growth digital investment," and "e-governance financial inclusion." Studies conducted between 2000 and 2024 were prioritized to capture Uzbekistan's full digital transformation.

Inclusion and Exclusion Criteria

The inclusion criteria required empirical studies focusing on the economic impacts of digital infrastructure in Uzbekistan from 2000 onward. Exclusion criteria omitted theoretical studies, non-English papers, and those lacking empirical data directly related to digital infrastructure.

Data Extraction and Quality Assessment

Key themes such as broadband connectivity, public sector efficiency, financial inclusion, and productivity were identified. Each study was assessed for methodological soundness, data reliability, and relevance to ensure a robust and unbiased synthesis.

Results

Broadband Expansion and Economic Productivity

Broadband expansion in Uzbekistan has had a marked impact on productivity, particularly among SMEs in both urban and rural regions. Studies show that broadband connectivity allows SMEs to engage in e-commerce, optimize logistics, and access new markets, all of which contribute to increased productivity and competitiveness (Chavula, 2013; World Bank, 2023). Additionally, broadband has driven productivity in the agricultural sector, where digital tools facilitate precision farming, leading to a reported 25% increase in crop yields.

E-Governance and Business Efficiency

Uzbekistan's e-governance initiatives have significantly improved public sector efficiency, reducing bureaucratic bottlenecks and enabling smoother business processes. The introduction of digital tax filing and business licensing platforms has halved processing times, leading to a 30% increase in business registrations and heightened investor interest. These improvements are consistent with findings from other countries that demonstrate the positive impact of e-governance on transparency and business confidence (UNDP, 2023; Uzbekistan Ministry of Digital Economy, 2024).

Mobile Connectivity and Financial Inclusion

The growth of mobile connectivity has been instrumental in expanding financial inclusion in Uzbekistan, particularly among rural and underserved populations. With a 60% increase in mobile banking adoption from 2020 to 2023, mobile financial services have enabled previously unbanked individuals to save, access credit, and conduct transactions, fostering economic resilience and inclusivity (Demirgüç-Kunt et al., 2018; ADB, 2023).

Discussion

The findings indicate that Uzbekistan's digital infrastructure investments have significantly advanced economic productivity, public sector efficiency, and financial inclusion. However, several challenges must be addressed:

1. **Digital Skills Gap**: Limited digital literacy, particularly in rural areas, restricts the full potential of digital tools. Expanding digital literacy programs to target underserved regions is essential to support economic participation (World Bank, 2024).

2. **Cybersecurity and Data Privacy**: With increasing digital adoption, cybersecurity risks also rise. Establishing a comprehensive cybersecurity framework is crucial to safeguard data integrity and foster public trust in digital platforms (UNDP, 2023).

3. **Rural-Urban Connectivity Disparities**: Digital access disparities between urban and rural areas limit equitable economic development. Expanding

broadband and mobile infrastructure in rural areas is necessary to bridge this gap and ensure balanced economic growth (ITU, 2023).

Conclusion

Uzbekistan's investments in digital infrastructure have catalyzed economic growth, increased productivity, and enhanced public sector efficiency, contributing significantly to its transition towards a knowledge-based economy. The expansion of broadband and mobile networks has improved access to digital services and economic opportunities, particularly benefiting SMEs, rural populations, and underserved communities. E-governance has also played a crucial role in optimizing public administration and fostering a transparent, investor-friendly environment.

To achieve sustainable, inclusive growth, Uzbekistan must focus on bridging the digital skills gap, strengthening cybersecurity, and addressing connectivity disparities. Enhanced digital literacy programs will empower the workforce, while robust cybersecurity frameworks will safeguard growing digital assets. Investing in rural infrastructure will ensure that digital transformation reaches all regions, fostering a balanced and resilient economy. By addressing these challenges, Uzbekistan can harness the full potential of its digital economy, paving the way for sustainable development and economic resilience.

Future Research Directions

Future research should focus on the impact of digital literacy on workforce development, particularly how digital skills influence productivity and economic resilience, providing valuable insights for targeted educational policies. Additionally, examining the relationship between cybersecurity practices and public trust is essential as Uzbekistan's digital adoption expands, helping to build secure, trusted digital services. A comparative regional analysis with neighbouring countries could also yield valuable insights, enabling Uzbekistan to optimize its digital strategies by leveraging regional best practices for enhanced economic and technological competitiveness.

References

Articles:

- Amirov, L., & Avazov, N. (2022). The Impact of Digital Infrastructure, Foreign Direct Investment, and Trade Openness on Economic Growth: In the Case of Uzbekistan. *Internet of Things, Smart Spaces, and Next Generation Networks and Systems*, 322–332. DOI: 10.1007/978-3-031-30258-9_27

- Cameron, S., & Rahman, T. (2018). Digital government transformation and transparency in Estonia. *Public Administration Review*, 78(6), 883-894. DOI: 10.1111/puar.12947

- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. (2018). *The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution*. World Bank. DOI: 10.1596/978-1-4648-1259-0

- Heeks, R. (2001). Understanding e-Governance for Development. *iGovernment Working Papers*. DOI: 10.2139/ssrn.361640

- Jack, W., & Suri, T. (2011). Mobile money: The economics of M-PESA. *American Economic Review*, 103(3), 356-361. DOI: 10.1257/aer.103.3.356

- Katz, R., & Koutroumpis, P. (2013). Measuring socio-economic digitization: A paradigm shift. *Telecommunications Policy*, 37(10), 789-801. DOI: 10.1016/j.telpol.2013.05.007

- Khamdamov, S. J. (2024). The Impact of Central Bank Policies and Digitalization on GDP Growth in Uzbekistan. *Insurance Market of Uzbekistan*, 1(6), 7–10. Retrieved from semantjournals.org

- Kholieva, A. (2024). The Role of Digital Marketing in Revolutionizing the Tourism Industry of Uzbekistan. *Innovative Development in Educational Activities*, 3, 51–56. Retrieved from dtai.tsue.uz

- Koutroumpis, P. (2009). The economic impact of broadband on growth: A simultaneous approach. *Telecommunications Policy*, 33(9), 471-485. DOI: 10.1016/j.telpol.2009.07.004

- Ogunmola, G. A. (2024). Exploring the Impact of Digital Transformation on Economic Sustainability in Uzbekistan: Opportunities and Implications. *Journal of Business and Econometrics Studies*, 1(5), 1–14. Retrieved from oaskpublishers.com

- Petreski, M., Tanevski, S., & Stojmenovska, I. (2024). Employment, Labor Productivity and Environmental Sustainability: Firm-Level Evidence from Transition Economies. *Business Strategy & Development*, 7, e347. DOI: 10.1002/bsd2.135

- Petticrew, M., & Roberts, H. (2006). *Systematic Reviews in the Social Sciences: A Practical Guide*. John Wiley & Sons. DOI: 10.1002/9780470754887

- Qiang, C. Z.-W., Rossotto, C. M., & Kimura, K. (2009). Economic impacts of broadband. *World Bank Group*. DOI: 10.1596/978-0-8213-8041-3

- Sayfulina, A. F. (2024). Assessment of the State of Development of Digital Infrastructure in the Regions of Uzbekistan. *International Finance and Accounting*, 8, 1–10. Retrieved from interfinance.tfi.uz

- scientists.uz. (2023). *Digital Tools and Agricultural Productivity in Uzbekistan*. Retrieved from https://scientists.uz

Reports:

- Asian Development Bank (ADB). (2023). *Disruptive Digital Technology and Economic Growth in Uzbekistan*. DOI: 10.22617/FMR220238-2

- DataReportal. (2024). *Digital 2024: Uzbekistan*. Retrieved from https://datareportal.com/reports/digital-2024-uzbekistan

- International Telecommunication Union (ITU). (2023). *Measuring Digital Development: Facts and Figures*. DOI: 10.18356/9789210047054

- Ookla. (2024). *How RTMC Used Ookla's Data Services to Empower Uzbekistan's Digital Transformation*. Retrieved from https://www.ookla.com/articles/rtmc-case-study-q3-2024

- United Nations. (2020). *E-Government Survey 2020: Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development*. United Nations Publications. DOI: 10.18356/9789210052880

- Uzbekistan Ministry of Digital Economy. (2022). *Digital Uzbekistan 2030*. Retrieved from https://minfin.uz

- Uzbekistan Ministry of Digital Economy. (2024). *Annual Report on Digital Transformation*. Retrieved from https://minfin.uz

- World Bank. (2023). *Uzbekistan Digital Inclusion Project (P179108)*. Retrieved from documents.worldbank.org

Gapparov Bexzod Nematillaevich - Jizzax politexnika instituti katta o'qituvchisi
Email: bexzodgapparov132@gmail.com, Tel: +998 (99) 556-06-50
Narzullayev Dilshod Yusuf o'g'li - Jizzax politexnika instituti 1-bosqich talabasi
Email: narzullayevdilshod06@gmail.com, Tel: +998 (93) 193-07-56

JIZZAX VILOYATI MISOLIDA INNOVATSION RIVOJLANISH VA EKOLOGIK INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI

Annotatsiya: *Ushbu maqola Jizzax viloyatida innovatsion rivojlanish va ekologik innovatsiyalarning ahamiyatini tahlil qiladi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ekologik masalalarga yechimlar topish orqali viloyatning iqtisodiy o'sishi, ijtimoiy barqarorligi va aholi farovonligini oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Maqolada texnologik innovatsiyalar, qayta tiklanadigan energiya manbalari, chiqindilarni qayta ishlash va ekologik ta'lim kabi asosiy yo'nalishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, davlat siyosati va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati ta'kidlanadi.*

Kalit so'zlar: *innovatsion rivojlanish, ekologik innovatsiyalar, Jizzax viloyati, qayta tiklanadigan energiya, tadbirkorlik, ekologik ta'lim, ijtimoiy barqarorlik.*

Аннотация: *В данной статье анализируется значение инновационного развития и экологических инноваций в Джизакской области. Будут рассмотрены возможности повышения экономического роста, социальной стабильности и благосостояния населения региона за счет внедрения инновационных технологий и поиска решений экологических проблем. В статье анализируются такие ключевые области, как технологические инновации, возобновляемые источники энергии, переработка отходов и*

экологическое образование. Также подчеркивается важность сотрудничества государственной политики и частного сектора.

Ключевые слова: *инновационное развитие, экологические инновации, Джизакская область, возобновляемые источники энергии, предпринимательство, экологическое образование, социальная стабильность.*

Abstract: *This article analyzes the importance of innovative development and environmental innovation in Jizzakh region. Opportunities to increase the economic growth, social stability and well-being of the population of the region will be considered by introducing innovative technologies and finding solutions to environmental issues. The article analyzes key areas such as technological innovation, renewable energy sources, waste treatment and environmental education. The importance of cooperation between public policy and the private sector is also emphasized.*

Keywords: *innovative development, environmental innovation, Jizzakh region, renewable energy, entrepreneurship, environmental education, social stability.*

Jizzax viloyati misolida innovatsion rivojlanish va ekologik innovatsiyalar juda muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonlar viloyatning iqtisodiy barqarorligini ta’minlash, ekologik muammolarni hal etish va aholi farovonligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Jizzax viloyati innovatsion rivojlanish va ekologik innovatsiyalarni amalga oshirish uchun ko‘plab imkoniyatlarga ega. Keling, har bir yo‘nalishni batafsilroq ko‘rib chiqamiz.

Birinchidan, innovatsion rivojlanish yo‘nalishida:

a) Texnologik innovatsiyalar: Viloyatda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, masalan, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish tizimlari, raqamli platformalar va IoT (Internet of Things) yechimlari orqali ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish mumkin. Bu, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi.

b) Tadbirkorlikni rivojlantirish: Innovatsion startaplar va kichik bizneslarni qo‘llab-quvvatlash orqali yangi ish o‘rinlari yaratilishi mumkin. Jizzaxda innovatsion inkubatorlar va tadbirkorlik markazlari ochish, mahalliy tadbirkorlarga maslahat va resurslar taqdim etish muhim ahamiyatga ega.

c) Ta’lim va ilmiy tadqiqotlar: Oliy ta’lim muassasalari va ilmiy tadqiqot institutlarini rivojlantirish orqali yoshlar uchun innovatsion g‘oyalarni amalga oshirish imkoniyatlarini yaratish zarur. Jizzaxda texnologik va ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun zarur infratuzilma yaratish muhimdir.

Ikkinchidan, ekologik innovatsiyalar yo‘nalishida:

a) Qayta tiklanadigan energiya manbalari: Jizzax viloyati quyosh va shamol energiyasi kabi qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish imkoniyatiga ega. Bunday energiya manbalari chiqindilarni kamaytiradi va energiya xavfsizligini ta’minlaydi.

b) Qayta ishlash tizimlari: Chiqindilarni qayta ishlash va resurslardan samarali foydalanish uchun yangi texnologiyalar joriy etilishi lozim. Bu, atrof-

muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan foydalanishni optimallashtirishga yordam beradi.

c) Ekologik ta’lim: Aholini ekologik masalalar bo‘yicha xabardor qilish va ularni yashil iqtisodiyotga jalb qilish muhimdir. Ekologik ta’lim dasturlari va seminarlar orqali yoshlarni va umuman aholini ekologik innovatsiyalar haqida ma’lumot berish zarur.

Uchinchidan, ahli farovonligini oshirish yo‘nalishida:

a) Sog‘liqni saqlash: Ekologik innovatsiyalar orqali sog‘liqni saqlash tizimini yaxshilash mumkin. Masalan, toza havoni ta’minlash va chiqindilarni kamaytirish orqali aholining sog‘lig‘ini himoya qilish.

b) Ijtimoiy barqarorlik: Innovatsion rivojlanish va ekologik tadbirlar ijtimoiy muammolarni hal etishda yordam beradi. Masalan, yangi ish o‘rinlari yaratish orqali aholi bandligini oshirish va iqtisodiy farovonlikni ta’minlash.

To‘rtichidan, mahalliy va davlat siyosati yo‘nalishida:

a) Qo‘llab-quvvatlovchi siyosat: Davlat va mahalliy hokimiyat organlari innovatsion va ekologik rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash uchun yondashuvlarni ishlab chiqishi lozim. Bu, moliyaviy yordamlar, subsidiyalar va investitsiyalar orqali amalga oshirilishi mumkin.

b) Hamkorlik: Xususiy sektor, davlat va jamoat tashkilotlari o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlash, innovatsion loyihalarni amalga oshirishda muhimdir.

Umuman olganda, Jizzax viloyati innovatsion rivojlanish va ekologik innovatsiyalarni birlashtirish orqali iqtisodiy va ijtimoiy o‘sishni ta’minlash imkoniyatiga ega. Bularning barchasi viloyatning barqaror va rivojlangan kelajagini yaratishga xizmat qiladi.

Yakuniy xulosa qiladigan bo‘lsak, Jizzax viloyatida innovatsion rivojlanish va ekologik innovatsiyalarni joriy etish, viloyatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish va chiqindilarni samarali qayta ishlash orqali tabiiy muhitni muhofaza qilish mumkin. Shuningdek, aholini ekologik masalalar bo‘yicha xabardor qilish va innovatsion loyihalarda ishtirokini oshirish ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik bu jarayonlarni tezlashtirishga yordam beradi, natijada Jizzax viloyatining barqaror va rivojlangan kelajagini ta’minlash mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. R.Xudoyberganov, "Jizzax viloyatida ta’lim tizimini rivojlantirish". Jizzax: Jizzax davlat pedagogika instituti. 2019 yil. 55-70 betlar.

2. S.Kamalov, "Innovatsion iqtisodiyot va uning asosiy tamoyillari". Tashkent: O‘zbekiston milliy universiteti. 2020 yil. 25-40 betilar.

3. U.Saidov, "O‘zbekistonda ekologik muammolar va ularning yechimi". Tashkent: Fan va texnologiya. 2021 yil. 120-130 betlar.

4. A.Aliyev, "Qayta tiklanadigan energiya manbalari: istiqbollar va imkoniyatlar". Jizzax: Jizzax viloyati ekologiya departamenti. 2022 yil. 80-95 betlar.

5. J.A.Qosimov, M.A.Aynaqulov, B.N.Gapparov, A.Ya.Xatamov, B.B.Xudoyberdiev Development of methods for improving the lessons of information technology on the basis of graphic programs //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2022. – Т. 2432. – №. 1.

Babaxanov Djamoliddin Yandirovich - Namangan muhandislik-texnologiya instituti mustaqil tadqiqotchisi, Tel: 98 707 20 50

INNOVATSION INFRATUZILMANI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya. Maqola kichik biznesning iqtisodiyotdagi o‘rni va uning innovatsion rivojlanishdagi ahamiyatini tahlil etilgan. Unda kichik biznes nafaqat bandlik masalalarini hal qilishda muhim sub’ekt sifatida qaralgan, balki mamlakatning barqaror rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan davlat iqtisodiy siyosatining asosiy qismi ekanligi ta’kidlangan. Shuningdek, maqola innovatsion infratuzilmaning muhim elementlari sifatida texnopark va biznes-inkubatorlarning ahamiyatiga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, innovatsion rivojlanish, innovatsion infratuzilma, ilmiy-tadqiqot faoliyati, texnoparklar, biznes-inkubatorlar, startaplar

Аннотация. В статье анализируется роль малого бизнеса в экономике и его значение для инновационного развития. Малый бизнес рассматривается не только как важный субъект в решении вопросов занятости, но и как ключевая часть государственной экономической политики, направленной на обеспечение устойчивого развития страны. Кроме того, в статье подчеркивается важность таких элементов инновационной инфраструктуры, как технопарки и бизнес-инкубаторы.

Ключевые слова: малый бизнес, инновационное развитие, инновационная инфраструктура, научно-исследовательская деятельность, технопарки, бизнес-инкубаторы, стартапы.

Annotation. The article analyzes the role of small business in the economy and its importance for innovative development. Small business is considered not only as a key player in addressing employment issues but also as an essential part of government economic policy aimed at ensuring the sustainable development of the country. Additionally, the article highlights the significance of such elements of innovation infrastructure as technoparks and business incubators.

Keywords: small business, innovative development, innovation infrastructure, research activities, technoparks, business incubators, startups.

Kichik biznes nafaqat iqtisodiyotda muhim o‘rin tutishi shu bilan bir qatorda, o‘zini-o‘zi bandlik masalasini ta’minlovchi muhim sub’ekt hisoblanadi. Shu munosabat bilan ishlab chiqarish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mamlakatning barqaror rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan davlat iqtisodiy siyosatining belgilovchi vazifasidir [1].

Tadbirkorlik va uning rivojlanishi aholining iqtisodiy faolligini, shuningdek, mamlakat iqtisodiyotining innovatsion salohiyatini, milliy iqtisodiyotning alohida

tarmoqlarini va butun iqtisodiyotni modernizatsiya qilish istiqbollarini aks ettiradi. Tadbirkorlikning hal qiluvchi roli ishlab chiqarish-xo‘jalik faoliyatini rag‘batlantirish, tadbirkorlik sub’ektlarini, ayniqsa, yangi tashkil etilgan korxonalarni qo‘llab-quvvatlash choralarini ko‘rishga majbur qiladi [2].

AQShda kichik va biznes sub’ektlarini ilmiy-tadqiqot faoliyati, yangi ilmiy hajmdor mahsulot namunalarini ishlab chiqish va yaratishda faol ishtirok etmoqda [3]. Ixtiro va innovatsiyalarning asosiy qismi ham ta’lim muassasalari, ham yirik korporatsiyalar bilan hamkorlik qiluvchi kichik va biznesga to‘g‘ri keladi .

Kichik biznesni innovatsion rivojlantirish infratuzilmasining asosiy elementlaridan biri texnoparklar va biznes-inkubatorlar kabi qo‘llab-quvvatlash shakllari hisoblanadi. Texnopark - bu ilmiy-texnikaviy ishlanmalarni ishlab chiqish va tijoratlashtirish, ishlab chiqarishga joriy etish, kichik va o‘rta innovatsion firmalar uchun qulay muhit yaratishga qaratilgan ilmiy-ishlab chiqarish majmuasidir. Biznes-inkubator - bu biznes g‘oyani shakllantirishdan tortib uni amalga oshirish va amalga oshirishgacha bo‘lgan butun jarayonni o‘z ichiga olgan holda, intiluvchan tadbirkorlarning startaplarini qo‘llab-quvvatlash va qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks yoki tashkilot. Shimoli-g‘arbiy mintaqadagi eng yirik biznes inkubatorlardan biri Ingriada 38 ta kompaniya, 17 ta universitet va 21 ta texnoparklar bilan biznes aloqalarini o‘rnatgan.

Innovatsion faoliyat doirasida innovatsion g‘oyalarni yaratuvchidan ishlab chiquvchichiga o‘tkazish mexanizmi nazarda tutilishi kerak. Texnoparklar va biznes-inkubatorlarning asosiy afzalligi tadqiqot faoliyati va tadbirkorlikni birlashtirish imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga innovatsion infratuzilma saradorligi oshiradi [4].

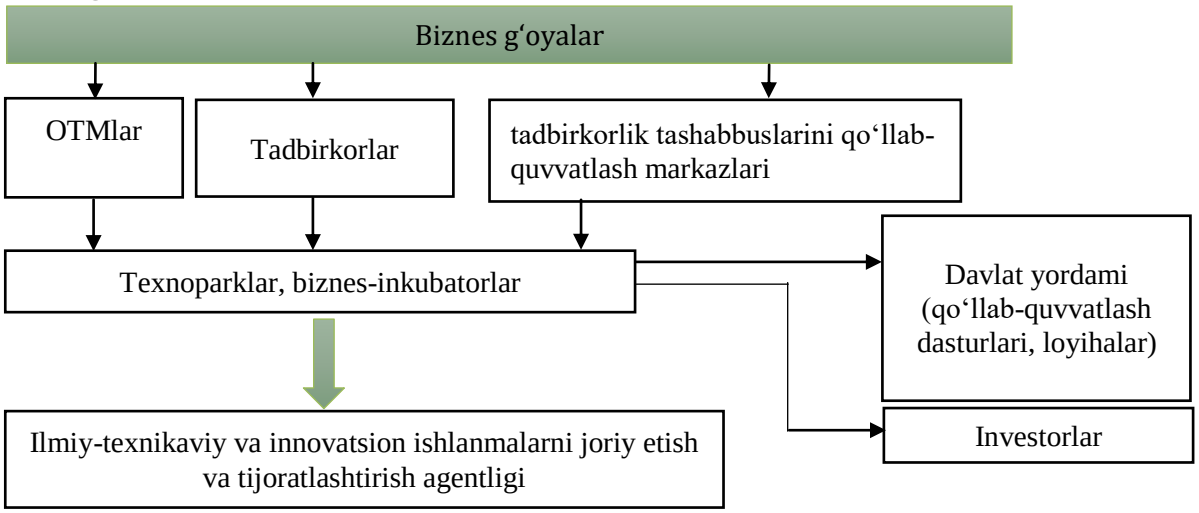

1-rasm. Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash infratuzilmasi orqali biznes g‘oyani amalga oshirish sxemasi[78]

Kichik biznesda innovatsion tadbirkorlik, ayniqsa ilmiy hajmdor mahsulot ishlab chiqarishni rivojlantirish jarayoni, tegishli qo‘llab-quvvatlash institutlari va dasturlari yordamida amalga oshiriladigan bir necha asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi (1-rasm).

[78] Муаллиф ишланмаси

Ilmiy-texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichidagi innovatsion faoliyat ilmiy-texnikaviy g‘oyalar, ixtirolar va ishlanmalarni ishlab chiqarishda amaliy foydalanishga yo‘naltirishga qaratilgan [5]. Eng yaxni innovatsion g‘oyalar, ixtirolar va innovatsiyalarga bo‘lgan talab mavjud va uni amalga oshirish uchun innovatsion infratuzilma imkoniyatlari kengaymoqda.

Har bir korxona u taqdim etgan imkoniyatdan turli ob’ektiv va sub’ektiv sabablarga ko‘ra amalga oshma qolish extimoli mavjud. Innovatsion g‘oya nafaqat ishlab chiqilishi va ishlab chiqarishga tadbiq etilishida loyihani tijoratlashtirish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak [6]. Bu esa raqobatdan holi bo‘lish imkoniyatlari keltirish chiqarish ehtimoli ham mavjud bo‘lishi mumkin.

Innovatsion faoliyat bir martalik hodisa emas. Takomillashtirish va rivojlantirish ayniqsa tijoratlashtirish jarayonlari yiklda bo‘lishi kerak. Shuning uchun innovatsion faoliyatni korxonaning dinamik iqtisodiy rivojlanishining asosi sifatida ko‘rib chiqish kerak. Bunday innovatsion faoliyatning asosini korxonaning ilg‘or innovatsion rivojlanish strategiyasi tashkil etadi. Shuning uchun korxonada innovatsion faoliyatni rejalashtirishda quyidagi omillarni hisobga olish kerak:

− taklif etilayotgan innovatsiyalarning asosiyligi;

− korxonaning innovatsiyalarni joriy etishga etishga tayyorligi;

− innovatsiyalarni joriy etishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklar;

− innovatsion jarayonning tabiati;

− innovatsion jarayonda mahalliy, shu jumladan o‘zimizning ilmiy-texnikaviy ishlanmalar va uskunalardan foydalanishning ustuvorlik berish darajasiga e’tibor qaratish;

− korxonaning yetakchi ilmiy-tadqiqot, konstruktorlik va loyihalash tashkilotlari bilan munosabatlarining tabiati va ularni ko‘p qirrali kengaytirish imkoniyati.

Ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatga molik takliflar va tavsiyalar.

Masalaning bir tomoni shundagi ko‘p hollarda korxona innovatsion mahsulot yaratishni yoki bo‘lmasam ilmiy faoliyat olib borayotgan jismoniy shaxs tomonidan taqdim etilayotgan innovatsion g‘oya iqtisodiy samara berishni kafolatlashda smeta xarajatlarini to‘g‘ri taqsimlay olmaslik natijasida loyihalar pasport tayyorlangan holda amaliyotga joriy etilmay va moliyalashtirishda asoslay olmaslik holatlari ko‘p uchrab turadi. Shu nuqtai nazardan ishlab chiqarish va ta’lim o‘rtasida kuchli integratsion jarayonni yo‘lga qo‘yish uchun xuquqiy asos hamda me’zon yaratish lozim.

Integratsion jarayonni mustaxkamlashda ishlab chiqarish va ta’lim o‘rtasida uzviylik aloqalarini o‘rnatishda biznes inkubator, tajoratlashtirish va texno parklarga asos solish tizimlar faoliyati ham yo‘lga qo‘yish zarur.

Yuqorida tavsiya etlayotgan takomillashtirish tizim umumiy holatda innovatsion infratuzilma imkonyaitlarinit kengaytirisha asos bo‘lib hizmat qiladi. Bu ayniqsa kichik biznes sub’ektlarini innovatsion inrftuzilma imkoniyatlaridan foydalanish ko‘proq samara beradi chunki kichik biznes sub’ektalari innovatsiya bozor infratuzilmaga tez moslashuvchan bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aharoni Y. The role of small firms in an interdependent world. InStanding

on the Shoulders of International Business Giants 2024 (pp. 237-261).

2. Kraus S, Mahto RV, Walsh ST. The importance of literature reviews in small business and entrepreneurship research. Journal of small business management. 2023 May 4;61(3):1095-106.

3. Çetindamar D. Benchmarking the Turkish business incubators: supporting innovation through innovative infrastructures. InPICMET'07-2007 Portland International Conference on Management of Engineering & Technology 2007 Aug 5 (pp. 1328-1335). IEEE.

4. Cakula S, Jakobsone A, Motejlek J. Virtual business support infrastructure for entrepreneurs. Procedia Computer Science. 2013 Jan 1;25:281-8.

5. Savin I, Chukavina K, Pushkarev A. Topic-based classification and identification of global trends for startup companies. Small Business Economics. 2023 Feb;60(2):659-89.

6. Bessen JE, Impink SM, Reichensperger L, Seamans R. The business of AI startups. Boston Univ. School of Law, Law and Economics Research Paper. 2023 Jul 25(18-28).

Fayzullayeva Zarnigor Ilxom qizi - Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti 1-bosqich magistranti, Tel: +998949875222, e-mail: zarnigorfayzullayeva5222@gmail.com

XIZMAT KO‘RSATISH KORXONALARINING IQTISODIY SALOHIYATINI OSHIRISHDA INNOVATSIYANING O‘RNI VA AHAMIYATI

Annotatsiya: Xizmat ko‘rsatish sohasining jadal rivojlanishi iqtisodiyotni zamonaviy qayta qurish ishlarini muvaffaqiyatli yakunlashning ajralmas qismidir. Ko‘pgina xizmat ko‘rsatish sohalari kelajakda iqtisodiyotning faoliyat yuritishi uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib, mamlakatning ilmiy-texnikaviy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining harakatlantiruvchi kuchiga aylandi. Bu eng avvalo fan va ilmiy xizmatlar, ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat va san’at, axborot xizmatlari va boshqalarni rivojlantirishdir.

Kalit so‘zlar: Innovatsiya, resurs, potensial, Brundtland komissiyasi, rentabellik.

Аннотация: Бурное развитие сферы услуг является неотъемлемой частью успешного завершения современной реконструкции экономики. Многие сферы услуг имеют важное значение для функционирования экономики в будущем и стали движущей силой научно-технического и социально-экономического развития страны. Прежде всего, это развитие науки и научных услуг, образования, здравоохранения, культуры и искусства, информационных услуг и т.д.

Ключевые слова: Инновация, ресурс, потенциал, комиссия Брундтланд, рентабельность.

Abstract: The rapid development of the service sector is an integral part of the successful completion of the modern reconstruction of the economy. Many

service sectors are important for the functioning of the economy in the future and have become the driving force of the country's scientific-technical and socio-economic development. First of all, this is the development of science and scientific services, education, health care, culture and art, information services, etc.

Key words: Innovation, resource, potential, Brundtland Commission, profitability.

Bugungi kunda xizmatlar sektori ko‘plab mamlakatlarda iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlaridan biriga aylangan bo‘lib, ushbu sohada innovatsiyalarni joriy etish uning rivojlanishini jadallashtirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda ham bu borada ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi Yangi O‘zbekistonni rivojlantirish yo‘lida qator vazifalarni belgilab berdi. “Hududlarda xizmat ko‘rsatish va servis sohalarini rivojlantirish orqali xizmat ko‘rsatish hajmini 3 baravarga oshirish. O‘rta va yirik shaharlar hamda aholisi 300 mingdan ko‘p bo‘lgan tumanlarda zamonaviy bozor xizmatlari, IT, ta’lim, tibbiyot, yuridik, san’at, turizm, mehmonxona va umumiy ovqatlanish hamda transport xizmatlarini rivojlantirish”[79].

"Innovatsiya" (ingliz tilidan innovation) atamasi iqtisodchilar tomonidan madaniyatshunos olimlardan olingan va XX asr boshlarida terminologik muomalaga kiritilgan. Innovatsiya — ilmiy va intellektual faoliyat natijasi bo‘lib, uni qo‘llash xizmat ko‘rsatishdagi tashkiliy, boshqaruv, xizmat ko‘rsatish va texnologik munosabatlarda sezilarli o‘zgarishlarga olib keladi.

Xizmat ko‘rsatish sohasi ko‘plab funksiyalarni bajaradi, ularning asosiylari iqtisodiy, ijtimoiy va reproduktivdir. So‘nggi o‘n yilliklarda rivojlangan mamlakatlarda xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari ilmiy va texnologik rivojlanishning yangi bosqichiga o‘tdilar. Bu ularga tashkilotning hajmini oshirish va tuzilmasini tezroq va kamroq xarajatlar bilan o‘zgartirish, xizmat ko‘rsatish sifati standartlarini saqlab qolish imkoniyatini berdi va xizmatlarni aholining mahalliy ehtiyojlariga moslashtirdi.

Xizmat ko‘rsatish sohasini muvaffaqiyatli rivojlantirishga erishish zamonaviy iqtisodiyot qonunlari, xizmat ko‘rsatish bozori talablari, tarmoq va hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda innovatsion o‘zgarishlar asosida barcha darajadagi boshqaruvni takomillashtirish zaruratini oldindan belgilab beradi. Innovatsiyalar rolining barqaror o‘sishi xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalarini rivojlantirishda innovatsion boshqaruv usullari va texnologiyalarini izlash bilan bog‘liq ko‘plab muammolarni hal qilishni talab qiladi. Bu esa korxonalarning butun takror ishlab chiqarish sikli davomida fan va texnika yutuqlariga sezgirligini oshirishi mumkin.

Zamonaviy iqtisodiyotda xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari rivojlanishining eng muhim ko‘rsatkichi xizmatlar va tovarlarning raqobatbardoshligi bo‘lib, bu o‘z navbatida ko‘rsatilayotgan xizmatlarning innovatsion rivojlanish darajasiga, ishlab chiqarish va korxona boshqaruviga

[79] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-sonli farmoni.

bog‘liq. Biroq, innovatsiyalar innovatsion faoliyat va innovatsion rivojlanish kabi tushunchalar uchun ko‘zga ko‘rinadigan jarayon bo‘lishiga qaramay, hozirgi vaqtda innovatsion faoliyatni boshqarish va xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalarini innovatsion rivojlantirish uchun o‘ziga xos texnika va usullarning yetishmasligi mavjud.

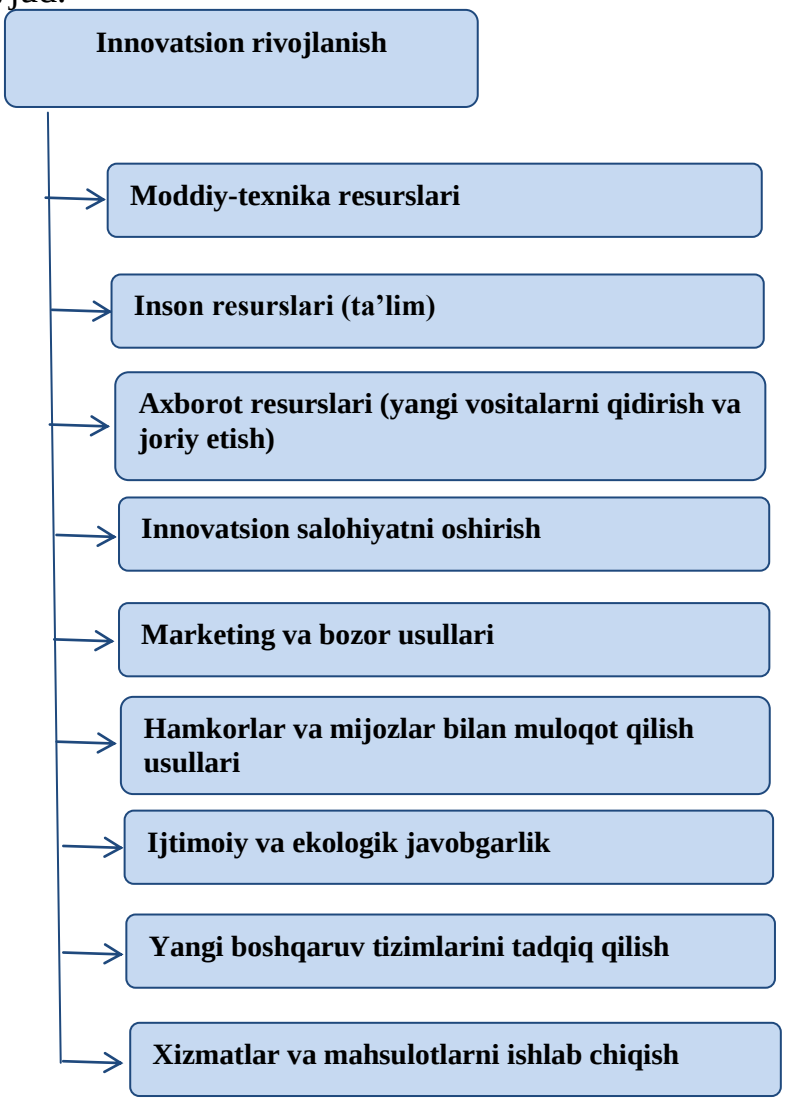

1-rasm. Xizmat ko‘rsatish korxonalarida innovatsion rivojlanish tamoyillari.

Yuqoridagi 1-rasmda innovatsiyani rivojlantirishning bir nechta asosiy tamoyillari keltirilgan bo‘lib, xizmat ko‘rsatish korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishda dasturilamal bo‘lib xizmat qila oladi.

Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning resurs salohiyatining tarkibiy qismlarini strategik yo‘nalishda yangilash va innovatsion rivojlantirishning iqtisodiy, ijtimoiy samaradorligini ta’minlash, ishlab chiqarishning texnologik darajalari, kadrlar va mehnat salohiyatini shakllantirishda maishiy xizmat ko‘rsatish sohasini dasturiy-maqsadli rivojlantirish, aholi bandligini rivojlantirishda katta yordam beradi. Samarali ishlaydigan korxona tizimning "o‘sishi" uchun adekvat mexanizmni shakllantiradi. Bu esa o‘z navbatida iqtisodiy tizimning barqarorlik maydonini kengaytiradi va uning o‘zini o‘zi tashkil qilish potensialini oshiradi. Savdo korxonasining barqaror rivojlanishi uchun nafaqat mezonlarning tabiati, balki

korxonaning barqaror rivojlanishini ta’minlaydigan vositalarning samarali kombinatsiyasi ham muhimdir. Korxonaning rivojlanish istiqbollari turli omillar bloklarining umumiy ta’siri va korxonaning ushbu ta’sirga munosabati natijasida tahlil qilinishi mumkin. Shuning uchun korxonani baholashda tizimli yondashuv zarur va bu tashkilot faoliyatiga ta’sir qiluvchi barcha omillarni hisobga olishi kerak. Omillar — moliyaviy, ijtimoiy-iqtisodiy va ishlab chiqarish jarayonlari sodir bo‘ladigan sharoitlarni, bu jarayonlar va ularning natijalari ta’sirida o‘zgarishining sabablarini tavsiflovchi o‘zgaruvchan miqdorlardir[80].

Ba’zi mualliflar[81] korxona barqarorligini uning innovatsion, ishlab chiqarish, moliyaviy-kredit, savdo, tashkiliy faoliyati, ularning o‘zaro ta’siri va taklif etilayotgan mahsulot assortimentining sifati va yangiligi xususiyatlarining yig‘indisi sifatida taqdim etadilar. Tovarlar, uning resurs ta’minoti barqarorligi, korxonaning moddiy-texnik va ilmiy bazasi darajasi, innovatsion boshqaruv xususiyatlari, intellektual va kadrlar salohiyatining holati. Iqtisodiy kibernetika nuqtai nazaridan iqtisodiy subyekt, agar u o‘z elementlari o‘rtasida hayotiy jarayonlarni imkon qadar uzoq vaqt davomida belgilangan darajada ushlab turishga, uning ta’siriga samarali qarshi turishga imkon beradigan shunday optimal munosabatlarni topa olsa, iqtisodiy jihatdan barqarordir[82] .

Tadbirkorlikning barqaror rivojlanishi — bu resurslardan foydalanish, investitsiya yo‘nalishi va texnologik yo‘nalishning uyg‘unlashuvi bilan joriy va istiqboldagi potensiallarning qiymatini oshiradigan jarayondir. “Brundtland komissiyasi” barqaror rivojlanish uchun quyidagi strategik maqsadlarni belgilab berdi[83]: “o‘sish jarayonlarini jonlantirish; o‘sish sifatining o‘zgarishi; odamlarning asosiy ehtiyojlarini qondirish; aholining barqaror darajasini ta’minlash; saqlash va mustahkamlash resurs bazasi; texnologiyani qayta yo‘naltirish va xavflarni nazorat qilish; qarorlar qabul qilish jarayonida ekologik va iqtisodiy jihatlarni integratsiyalashuvi”[84].

Butun xalq xo‘jaligi va uning alohida quyi tizimlarining ilmiy-texnik bilimlardan texnologik va tijorat maqsadlarida foydalanish qobiliyati uning innovatsion salohiyatiga xos xususiyatdir. Bozor ishlab chiqarishdagi innovatsion faollikni aniqlab, quyidagilarni belgilaydi:

- yangi innovatsion yechimlardan foydalanish zarurati;
- bir qancha muqobil variantlardan aniq innovatsion loyihani tanlash;
- bozorda loyihani amalga oshirish va amalga oshirish muddatlari;
- innovatsiyani bozorga joriy etish tartibi — yangilikni tarqatish ko‘lami;

---

[80] Комплексный экономический анализ предприятия/ Под ред. Н.В. Войтоловского, А.П. Калининой, И.И. Мазуровой. — СПб.: Питер, 2014.576с.:ил.

[81] Бородин А.И. Инструментарий стратегического управления устойчивым развитием промышленного предприятия / А. И. Бородин, Е. 33 Стрельцова // Ученые записки Петрозаводского государственного университета. Серия: Общественные и гуманитарные науки. − 2014. −№ 3(140). − С. 98-103.

[82] Аудит эффективности проектов, программ, изобретений и открытий. Новометрия, квалиметрия и сертификация продукции и производств/Б.А. Минин, В.Б. Радин, В.В. Серебрянников [и др.]; отв. ред. Б.А. Минин. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2013. — 366 с.

[83] Кутер М.И. Анализ моделей статического и динамического учета / М.И. Кутер, М.М. Гурская // Экономический анализ: теория и практика. – 2010. – №9. – С. 8-16.

[84] Кутер М.И. Анализ моделей статического и динамического учета / М.И. Кутер, М.М. Гурская // Экономический анализ: теория и практика. – 2010. – №9. – С. 8-16.

- yangilikdan foydalanish va uni yangisi bilan almashtirish muddati.

Xulosa qilib aytganda, innovatsiyalarni joriy qilish xizmat ko‘rsatish korxonalarining daromadlarini oshirish, xarajatlarini optimallashtirish va yangi xizmatlar ko‘rsatish imkoniyatlarini yaratish orqali ularning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlaydi. Innovatsion yondashuvlar korxonalarning uzoq muddatli strategiyalarini shakllantiradi, kelajakdagi o‘zgarishlarga moslashish imkoniyatini yaratadi. Zamonaviy iqtisodiyotda innovatsionlarni ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish bu nafaqat xizmat ko‘rsatish korxonalaring iqtisodiy salohiyatini oshirishda, balki ishlab chiqarish, qishloq xo‘jaligi va ko‘plab sohalarda o‘z samarasini beradi. Masalan, innovatsiya ishlab chiqarish korxonalarida mahsulot tan narxining tushishiga va olinadigan foydaning yuqori va rentabelligiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Аудит эффективности проектов, программ, изобретений и открытий. Новометрия, квалиметрия и сертификация продукции и производств/Б.А. Минин, В.Б. Радин, В.В. Серебрянников [и др.]; отв. ред. Б.А. Минин. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2013

2. Бородин А.И. Инструментарий стратегического управления устойчивым развитием промышленного предприятия / А. И. Бородин, Е. 33 Стрельцова // Ученые записки Петрозаводского государственного университета. Серия: Общественные и гуманитарные науки. − 2014.

3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Пер. сангл. проф. Н.Н.Любимова, под. ред. д.э.н., проф. Л.П.Куракова. - Москва: МИЭМП, 2010.

4. Комплексный экономический анализ предприятия/ Под ред. Н.В. Войтоловского, А.П. Калининой, И.И. Мазуровой. — СПб.: Питер, 2014

5. Кутер М.И. Анализ моделей статического и динамического учета / М.И. Кутер, М.М. Гурская // Экономический анализ: теория и практика. – 2010.

Ismatov Utkir Rustamovich - SamISI “Oliy matematika” kafedrasi o‘qituvchisi
ismatovutkir89@gmail.com

INNOVATSION RIVOJLANISH VA EKOLOGIK INNOVATSIYALARDA MATEMATIK MODELLARNING AHAMIYATI

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematik modellarning innovatsiyalarni rivojlantirish va ekologik muammolarni hal qilishdagi afzalliklarining asosiy jihatlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Matematik model, innovatsion rivojlanish, ekologik innovatsiya, tahlil qilish, baholash.

Аннотация: В данной статье рассмотрены основные аспекты преимуществ математических моделей при разработке инноваций и решении экологических проблем.

Ключевые слова: Математическая модель, инновационное развитие,

экологическая инновация, анализ, оценка.

Abstract: This article examines the main aspects of the advantages of mathematical models in developing innovations and solving environmental problems.

Key words: Mathematical model, innovative development, environmental innovation, analysis, assessment.

“Innovatsion rivojlanish va ekologik innovatsiyalarda matematik modellarning ahamiyati” mavzusi juda muhim va zamonaviy masalalardan biridir. Matematik modellashtirish, innovatsiyalarni rivojlantirish va ekologik muammolarni hal qilishda bir qator afzalliklar taqdim etadi. Quyida bu mavzuning asosiy jihatlari keltirilgan:

1. Matematik modellar va innovatsiyalar. Matematik modellar, innovatsion jarayonlarni tahlil qilish va prognoz qilishda muhim vosita hisoblanadi. Ular quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- *Jarayonlarni tahlil qilish:* Innovatsion jarayonlarning har bir bosqichini matematik modellar yordamida tahlil qilish mumkin, bu esa resurslarni samarali taqsimlashga yordam beradi.
- *Risklarni baholash:* Innovatsion loyihalarning muvaffaqiyat ehtimolini baholash va risklarni minimallashtirish uchun matematik modellar qo‘llaniladi.

2. Ekologik innovatsiyalar. Ekologik innovatsiyalar, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Matematik modellar quyidagi sohalarda qo‘llaniladi:

- *Resurslarni boshqarish:* Suv, energiya va boshqa tabiiy resurslarni boshqarish uchun matematik modellar yordamida optimal yechimlar ishlab chiqiladi.
- *Ekologik ta’sirni baholash:* Ekologik innovatsiyalarning atrof-muhitga ta’sirini baholashda matematik modellar yordamida simulyatsiya va prognozlar amalga oshiriladi.

3. O‘zaro aloqa va integratsiya. Matematik modellar, innovatsion va ekologik jarayonlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqani tushunishga yordam beradi. Ular:

- *Integratsiyalashgan yondashuv:* Innovatsiyalar va ekologik muammolarni birgalikda ko‘rib chiqish, ularning o‘zaro ta’sirini matematik modellar orqali tahlil qilish imkonini beradi.
- *Barqaror rivojlanish:* Matematik modellar yordamida barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish mumkin.

4. Matematik modellarning qo‘llanilishi. Matematik modellar innovatsion va ekologik jarayonlarda keng qo‘llaniladi. Ularning asosiy qo‘llanish sohalari quyidagilar:

- *Iqtisodiy modellar:* Innovatsion jarayonlarning iqtisodiy ta’sirini baholashda, masalan, yangi texnologiyalarni joriy etishning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilishda matematik modellar yordamida iqtisodiy ko‘rsatkichlar prognoz qilinadi.
- *Ekologik modellar:* Atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik innovatsiyalarni baholashda, masalan, chiqindilarni kamaytirish yoki energiya

samaradorligini oshirish bo‘yicha strategiyalarni ishlab chiqishda matematik modellar qo‘llaniladi.

- *Simulyatsiya va prognozlash:* Matematik modellar yordamida turli senariylarni simulyatsiya qilish va kelajakdagi natijalarni prognoz qilish mumkin. Bu yangi innovatsion mahsulotlarning bozorga ta’sirini baholashda foydalidir.

5. Innovatsion strategiyalarni rivojlantirish. Matematik modellar innovatsion strategiyalarni ishlab chiqishda muhim rol o‘ynaydi. Ular:

- *Strategik rejalashtirish:* Innovatsion loyihalarni rejalashtirishda va ularning muvaffaqiyat ehtimolini baholashda matematik modellar yordamida strategiyalar ishlab chiqiladi.
- *Resurslarni samarali ta’minlash:* Innovatsion jarayonlarda resurslarni optimallashtirish va ularni samarali taqsimlash uchun matematik modellar qo‘llaniladi.

6. Natijalar va foydalar. Matematik modellar innovatsion rivojlanish va ekologik innovatsiyalarni amalga oshirishda bir qator foydalar taqdim etadi:

- *Qaror qabul qilish:* Matematik modellar yordamida olingan natijalar, qaror qabul qilish jarayonini yengillashtiradi va aniqroq qarorlar qabul qilish imkonini beradi.
- *Barqaror rivojlanish:* Ekologik innovatsiyalarni amalga oshirishda barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishda matematik modellar yordamida samarali yechimlar topish imkonini beradi.

7. Tahlil va monitoring. Matematik modellar, innovatsion va ekologik jarayonlarni tahlil qilish va monitoring qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Ular:

- *Natijalarni tahlil qilish:* Innovatsion loyihalarning natijalarini baholash va tahlil qilishda matematik modellar yordamida olingan ma’lumotlar asosida xulosalar chiqarish mumkin.
- *Monitoring:* Ekologik innovatsiyalar va ularning ta’sirini kuzatish uchun matematik modellar yordamida monitoring tizimlari ishlab chiqiladi, bu esa atrof-muhit holatini doimiy ravishda nazorat qilish imkonini beradi.

8. O‘qitish va ta’lim. Matematik modellar, innovatsion va ekologik jarayonlarni o‘qitish va ta’lim berishda ham qo‘llaniladi. Ular:

- *Ta’lim dasturlari:* Matematik modellar yordamida o‘qitish dasturlarini ishlab chiqish va talabalarni innovatsion va ekologik masalalar bo‘yicha tayyorlashda foydalaniladi.
- *Simulyatsiya o‘yinlari:* O‘quv jarayonida simulyatsiya o‘yinlari orqali talabalar matematik modellarni qo‘llashni o‘rganadilar va real hayotdagi muammolarni hal qilishda tajriba orttiradilar.

Xulosa. Matematik modellar innovatsion rivojlanish va ekologik innovatsiyalarni amalga oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular jarayonlarni tahlil qilish, risklarni baholash, resurslarni boshqarish va barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda yordam beradi. Shuningdek, matematik modellar yordamida olingan natijalar, qaror qabul qilish jarayonini yengillashtiradi va aniqroq qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Clark, W. C., & Dickson, N. M. (2003). *Sustainability science: The emerging research program.* Proceedings of the National Academy of Sciences, 100(14), 8059-8061.

2. Romer, P. M. (1990). *Endogenous Technological Change*. Journal of Political Economy, 98(5), S71-S102.

3. Sterman, J. D. (2000). *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. Irwin/McGraw-Hill.

4. Ayres, R. U., & Warr, B. (2009). *The Economic Growth Engine: How Energy and Work Drive Material Prosperity*. Edward Elgar Publishing.

Ismatov Utkir Rustamovich - SamISI “Oliy matematika” kafedrasi o‘qituvchisi
ismatovutkir89@gmail.com

INNOVATSION JARAYONLARDA YANGI MAHSULOT YARATISHDAGI TASODIFIY OMILLAR VA ULARNING TA’SIRINI MATEMATIK METODLAR ORQALI BAHOLASH

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion jarayonlar va yangi mahsulot yaratishda tasodifiy omillarni baholash muammosi tahlil qilinadi va statistika, ehtimollar nazariyasi va simulyatsiya kabi matematik metodlar yordamida tasodifiy omillarning innovatsion jarayonlarga qanday ta’sir qilishini baholash yondashuvlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Innovatsion jarayonlar, tasodifiy omillar, matematik metodlar, yangi mahsulot yaratish.

Аннотация: This article analyzes the problem of assessing random factors in innovation processes and the creation of new products, as well as approaches to assessing the impact of random factors on innovation processes using mathematical methods such as statistics, probability theory and modeling.

Ключевые слова: Инновационные процессы, случайные факторы, математические методы, создание новых продуктов.

Abstract: This article analyzes the problem of assessing random factors in innovation processes and the creation of new products, as well as approaches to assessing the impact of random factors on innovation processes using mathematical methods such as statistics, probability theory and modeling.

Key words: Innovative processes, random factors, mathematical methods, creation of new products.

Innovatsion jarayonlarda mahsulot yaratishning barcha bosqichlarida tasodifiy omillar mavjud bo‘lib, ular jarayonning tezligi, sifati, resurs sarfi va iqtisodiy natijalariga bevosita ta’sir qiladi. Ushbu omillarni to‘g‘ri baholash orqali mahsulotning muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini oshirish mumkin. Matematik metodlar yordamida bu omillarni baholash esa innovatsion jarayonlarning aniq tahlili va oldindan bashorat qilish imkonini beradi.

1. Innovatsion jarayonlarda tasodifiy omillar.

Innovatsion jarayonlarda tasodifiy omillar quyidagi asosiy yo‘nalishlarda yuzaga keladi:

▪ **Bozor ehtiyojlari o‘zgarishi:** Bozor ehtiyojlari va mijozlarning afzalliklari tez-tez o‘zgarishi mumkin, bu esa yangi mahsulotning talabiga ta’sir qiladi.

▪ **Texnologik o‘zgarishlar:** Innovatsion jarayonlarda texnologik rivojlanishlarning kutilmagan o‘zgarishlari mahsulot dizayni, ishlab chiqarish texnologiyasi va narxga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

▪ **Moliyaviy omillar:** Xomashyo narxlari, ishlab chiqarish xarajatlari va boshqa moliyaviy omillarning tasodifiy o‘zgarishi mahsulotning umumiy samaradorligiga ta’sir qiladi.

▪ **Tashqi omillar:** Iqlim o‘zgarishi, siyosiy o‘zgarishlar va qonunchilikka oid o‘zgarishlar innovatsion jarayonlar va mahsulot yaratishda tasodifiy omil sifatida ishtirok etishi mumkin.

2. Matematik metodlar va ularning qo‘llanilishi

Tasodifiy omillarni baholash uchun qo‘llaniladigan matematik metodlar:

▪ **Statistik tahlil:** Innovatsion jarayonlarda statistik tahlil tasodifiy omillarni baholashda keng qo‘llaniladi. Masalan, regressiya tahlili, dispersiya tahlili kabi usullar yordamida omillar o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlanadi.

▪ **Regressiya tahlili** mahsulot yaratish jarayonida omillar o‘rtasidagi aloqalarni tahlil qilishda qo‘llaniladi, bu esa qaror qabul qilishda muhim hisoblanadi.

▪ **Dispersiya tahlili** yordamida turli tasodifiy omillarning natijalarga qanday ta’sir qilishini tahlil qilish imkonini beradi.

▪ **Ehtimollar nazariyasi:** Innovatsion jarayonlarda ehtimollar nazariyasi usullari mahsulot yaratishda sodir bo‘ladigan tasodifiy hodisalarni baholash uchun ishlatiladi. Bu yondashuv mahsulotning muvaffaqiyatga erishish ehtimolini hisoblashga yordam beradi.

▪ **Bayes tahlili:** Tasodifiy omillar sharoitida qaror qabul qilishda foydali hisoblanadi. Bayes yondashuvi orqali bozor talabidagi o‘zgarishlar va boshqa noaniq omillarni tahlil qilish mumkin.

▪ **Simulyatsiya modellari:** Simulyatsiya usuli mahsulot yaratish jarayonida tasodifiy omillarning turli stsenariylarga ta’sirini sinovdan o‘tkazish imkonini beradi.

▪ **Monte-Karlo simulyatsiyasi** jarayonidagi tasodifiy o‘zgarishlarni model qilishda keng qo‘llaniladi. Masalan, yangi mahsulotni ishlab chiqarishda xomashyo narxlaridagi o‘zgarishlarning umumiy natijalarga ta’sirini aniqlash uchun Monte-Karlo simulyatsiyasi samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

3. Yangi mahsulot yaratishda matematik metodlarning amaliy qo‘llanilishi

Yangi mahsulot yaratish bosqichlarida matematik metodlar quyidagi maqsadlarda qo‘llanilishi mumkin:

▪ **Bozor talabi prognozlari:** Statistik va ehtimoliy metodlar yordamida bozor talabi va mahsulotga bo‘lgan ehtiyojni prognoz qilish imkonini beradi. Bu esa marketing strategiyasini ishlab chiqishda qo‘llaniladi.

▪ **Xatarlarni minimallashtirish:** Simulyatsiya modellaridan foydalanish orqali yangi mahsulot yaratish jarayonidagi xatarlarni kamaytirish mumkin. Bunda, turli stsenariylarni ko‘rib chiqish orqali qaror qabul qilishda xatolik ehtimolini kamaytirish mumkin.

▪ **Optimal resurs taqsimoti:** Ehtimollar nazariyasi va statistika usullari yordamida resurslarni optimal taqsimlashga erishish mumkin. Bu jarayon mahsulot narxini tushirish va foyda olish imkoniyatini oshiradi.

4. Natijalar va tahlillar

Matematik metodlarni qo‘llash natijasida innovatsion jarayonlarda tasodifiy omillarning ta’siri aniqroq baholanadi va samaradorlik oshadi. Misol uchun, Monte-Karlo simulyatsiyasi yordamida ishlab chiqarish jarayonida narx va resurs sarfi kabi omillarning o‘zgarishiga moslashuvchan strategiyalar ishlab chiqiladi. Bayes tahlili yordamida esa bozor o‘zgarishlarining yangi mahsulot talabi va xatarlar tahlili o‘tkaziladi, bu esa mahsulotni muvaffaqiyatli joriy qilish imkonini oshiradi.

Xulosa.

Innovatsion jarayonlar va yangi mahsulot yaratishda matematik metodlar tasodifiy omillarni baholash va xatarlarni minimallashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Statistik, ehtimollar nazariyasi va simulyatsiya kabi usullar yangi mahsulot yaratish bosqichlarida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan noaniqliklarni aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, ushbu yondashuvlar yordamida mahsulot yaratish jarayonida risklarni kamaytirish, bozor talabini to‘g‘ri prognoz qilish va resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlari oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Schilling, M. A., & Hill, C. W. (1998). "Managing the new product development process: Strategic imperatives." *Academy of Management Perspectives*, 12(3), 67-81.

2. Luenberger, D. G., & Ye, Y. (2016). *Linear and Nonlinear Programming*. Springer.

3. Rubinstein, R. Y., & Kroese, D. P. (2016). *Simulation and the Monte Carlo Method*. John Wiley & Sons.

4. Ulrich, K. T., & Eppinger, S. D. (2015). *Product Design and Development*. New York: McGraw-Hill.

5. Tidd, J., & Bessant, J. (2020). *Managing Innovation: Integrating Technological, Market, and Organizational Change*. John Wiley & Sons.

Nasiba Akbarjonovna Usmanova – SamISI, “Menejment” kafedrasi dotsent vazifasini bajaruvchisi., PhD
Karimov O‘tkirbek O‘lmasbek o‘g‘li- Samarqand iqtisodiyot va servis instituti MN-221 guruh talabasi

TEXNOLOGIK VA INNOVATSION TUZILMALARNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLINISHI

Annotatsiya: Zamonaviy sharoitlarda jahon fani va innovatsiya faoliyatining yutuqlaridan keng foydalanish jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini izchil va barqaror rivojlantirishning, mamlakatning munosib kelajagini barpo etishning muhim omili bo‘lib bormoqda. O‘tgan davrda fan va texnologiyalarni rivojlantirish sohasida zarur infratuzilma yaratildi, muayyan intellektual va texnologik salohiyat shakllantirildi.

Kalit so‘zlar: texnologiya, innovatsiya, texnologik tuzilma, innovatsion tuzilma, ishlab chikarish, innovatsion faoliyat.

Аннотация: В современных условиях широкое использование достижений мировой науки и инновационной деятельности становится важным фактором последовательного и устойчивого развития всех сфер жизни общества и государства, а также построения достойного будущего страны. В прошедший период была создана необходимая инфраструктура в области развития науки и технологий, сформирован определенный интеллектуальный и технологический потенциал.

Ключевые слова: технология, инновация, технологический уклад, инновационная структура, производство, инновационная деятельность.

Annotation: In modern conditions, extensive use of the achievements of global science and innovation activities is becoming an important factor in the consistent and sustainable development of all areas of society and state life, as well as in building a worthy future for the country. In the past period, the necessary infrastructure has been created in the field of science and technology development, and certain intellectual and technological potential has been formed.

Key words: technology, innovation, technological structure, innovative structure, production, innovative activity.

Milliy taraqqiyotimizning dastlabki bosqichidayok oqilona va samarali iqtisodiy siyosatning ishlab chiqilishi va hayotga izchil ravishda tatbiq etilishi, barqaror innovatsion rivojlanishning asosiy manbai hamda omillarining to‘g‘ri tanlanishi va ularga ustuvor ahamiyat qaratilishi keyingi yillarda yurtimizda iqtisodiy o‘sishning yuqori sur’atlari ta’minlanishiga imkoniyat yaratmoqda.

Ma’lumki, iqtisodiy islohotlar nafaqat innovatsion texnologiyalar, unga xizmat qiluvchi tarmoqlar, maxsulotni qayta ishlovchi sohalar, balki ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilma bo‘g‘inlari va tashqi savdo sohalarini isloh qilishni ham o‘z ichiga oladi. Innovatsion rivojlanish mamlakatlarning jahondagi iqtisodiyot va sanoati rivojlangan davlatlar qatoriga kirib borishining zarur sharti va mustahkam

poydevori bo‘lib hisoblanadi. Kishilik jamiyatining taraqqiyoti insonning yaratuvchanlik roli ortib borishi, ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi hamda iqtisodiy munosabatlarning takomillashuvi orqali namoyon bo‘ladi.

Dunyoning barcha mamlakatlari uchun (ularning rivojlanishi darajasidan qat’iy nazar) resurslar bilan ta’minlanish, iqtisodiy rivojlanish holati va aholi turmush sifati, infrastrukturaning rivojlanish darajasi, atrof-muhitning holati, ijtimoiy vaziyatning bir xil emasligi xosdir. Ushbu muammolar har doim mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning strategik va taktik maqsadlarning to‘g‘ri qo‘yish va amalga oshirish natijasida kamaytirish mumkin. Aksariyat hollarda mamlakatning iqtisodiy hayotidagi har qanday o‘zgarish iqtisodiy samaradorlikni oshirish, yoki bo‘lmasa ijtimoiy tenglikning oshishiga olib keladi. Agar maqsadlar to‘g‘ri qo‘yilsa-da, lekin to‘liq amalga oshirilmay qolsa, ziddiyatlar saqlanib qoladi, yoki kuchayib ham ketishi mumkin. Ma’lumki, bozor ayirboshlash jarayonlarini tabiiy tartibga soluvchi rolini bajaradi va bu bilan uning barqaror faoliyat ko‘rsatishini ta’minlaydi, kishilarning hayot faoliyati uchun zarur bo‘lgan barcha moddiy ne’matlar takror ishlab chiqarishini rag‘batlantiradi.

Texnologik va innovatsion tuzilmalarni davlat tomonidan tartibga solinishi, ayniqsa, iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning asosiy maqsadi iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikka erishish, mavjud tuzumni mustahkamlash va takomillashtirish, o‘zgarib boruvchi sharoitlarga moslashtirish hisoblanadi. Demak, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish hozirgi zamon iqtisodiy tizimlarining asosiy xarakterli belgisi hisoblanadi.

Texnologik jihatdan tartibga solish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

- texnologik jihatdan tartibga solishning iqtisodiyotni, moddiy-texnika bazasini rivojlantirish darajasiga, shuningdek ilmiy-texnik jihatdan rivojlantirish darajasiga muvofiqligini ta’minlash;
- mazkur sohani rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;
- mazkur sohani xalqaro (mintaqaviy) standartlar bilan uyg‘unlashtirish;
- ilg‘or innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;
- kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish;
- xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Jahonda innovatsion faoliyatni davlat tomonidan tartibga solishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish, mazkur jarayonlarning samaradorligini oshirish, davlatning tartibga solish ob’ekti sifatida qulay innovatsion muhit yaratishi, innovatsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni amaliyotga joriy etishni faollashtirish dolzarb ahamiyatga ega.

Iqtisodiy adabiyotlarda innovatsiya (ingl. innovation) - potentsial ilmiy-texnik tarakkiyotni (ITT) yangi maxsulot va texnologiyalar ko‘rinishida real taraqqiyotga

aylanishi, deb ta’riflanadi. Bozor iqtisodiyotida innovatsiyalarni tizimli takdim etish uslubiyoti xalqaro standartlarga asoslangan va ularga muvofiq innovatsiya deganda, bozorga kirib kelgan yangi yoki takomillashtirilgan maxsulot, amaliyotda qo‘llanilayotgan yangi yoki takomillashtirilgan texnologik jarayon yoki ijtimoiy xizmatlarga bo‘lgan yangicha yondashuv ko‘rinishidagi innovatsiyaviy faoliyat natijasi tushuniladi.

Innovatsiya, innovatsion faoliyat, innovatsion jarayon va shu kabi tushunchalar bizning har kungi hayotimizda, korxona faoliyatida va iqtisodiyot tarmoqlarining turli jabhalarida mustahkam o‘rnashib olmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishda, bozorda o‘z mavqeini mustahkamlashda va xaridorgir maxsulot ishlab chiqarishda innovatsiyalar muhim omillardan biri hisoblanadi. Innovatsion faoliyatni amalga oshirish va amaliyotga joriy etishda, eng avvalo asosiy termin va tushunchalarni aniqlashtirish lozimdir. Innovatsiya muammosi bilan shug‘ullanuvchi respublika va chet el olimlarning tadqiqotlarini o‘rganish natijasida innovatsiya, innovatsion jarayon va innovatsion faoliyatning mazmuni va mohiyatiga turlicha yondashuvlar borligi aniqlandi.

Innovatsion rivojlanish maqsadlarni belgilash va kompaniya rivojlanishi yo‘nalish strategik ko‘rishga o‘zining xususiyatlarini kiritadi, boshqaruv apparati oldida turgan vazifalarni modifikatsiyalaydi. Zero, innovatsion faoliyatning kelajagi kommunikatsion tarmoqlarni tarqalishi va axborot kanallarini muvofiq tashkil qilinishi bilan yaqindan bog‘langan.

Innovatsion jarayonlarni davlat tomonidan tartibga solinishining zarurligi birinchi navbatda, ularning iqtisodiyot va umuman jamiyat uchun o‘sib borayotgan ahamiyatidan kelib chiqqan. Iqtisodiyotning tuzilishi innovatsiyalar ta’siri ostida o‘zgaradi. Axir resurslardan foydalanishning samaradorligini o‘sishi hisobiga ularni bir qismi bo‘shaydilar va faolyatning boshqa sohalariga qayta taqsimlanadilar. Masalan, qishloq xo‘jaligida band bo‘lganlarning ulushi qisqaradi, xizmatlar sohasida esa o‘sadi. Bundan tashqari, innovatsiyalar yangi ishlab chiqarishlar, sohalarni vujudga kelishi va mavjud bo‘lganlarni asta-sekin barham topishining bevosita sababachi bo‘ladilar. Innovatsiyalarning jamiyatni iqtisodiy tashkil qilinishini ham o‘zgartiradilar.

Innovatsion faoliyat sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

-innovatsion rivojlantirishning huquqiy jihatdan tartibga solinishini ta’minlash;

- innovatsion faoliyat sohasidagi ustuvor yo‘nalishlarni belgilash, shu jumladan texnologik taraqqiyotni prognozlashtirish asosida belgilash;

- innovatsion faoliyatni amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlar va infratuzilmani yaratish;

-innovatsion faoliyat sub’ektlarini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish; innovatsion faoliyat sohasidagi respublika, tarmoq va hududiy davlat dasturlarini ishlab chiqish hamda amalga oshirish;

-innovatsion faoliyatga investitsiyalarni jalb etishga ko‘maklashish; innovatsion faoliyat sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish;

- innovatsion faoliyat sohasida kadrlarni tayyorlashni, qayta tayyorlashni va ularning malakasini oshirishni tashkil etish;

-innovatsion faoliyat sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Demak, texnologik va innovatsion tuzilmalarni tartibga solish, uni qo‘llab-quvvatlash jarayonlarini davlatning iqtisodiy siyosatini samarali amalga oshirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni yuksaltirish maqsadida innovatsion rivojlanishni yanada kuchaytirish, tashabbuskorik hamda motivatsion jihatlariga e’tibor berish sohaning jadal rivojlanishiga imkon yaratadi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, bugun har bir mamlakat ilg‘or iqtisodiyot nazariyasiga asoslangan o‘z milliy innovatsiya tizimini yaratishga intilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining o‘ziga xosligidan kelib chiqqan xolda, ilmiy–texnik taraqqiyot sohasini davlat tomonidan tartibga solishdan voz kechish, bunda faqat bozor mexanizmlari va xususiy tashabbusga tayanish, fikrimizcha, noto‘g‘ri bo‘ladi. Chunki davlat, bir tomondan, innovatsion strategiyaning amal qilish qoidasini o‘rnatadi, ikkinchi tomondan esa mazkur sohani qo‘llab-quvvatlash, jumladan, moliyalashtirishni ta’minlaydi.

Davlat ilmiy-texnik siyosatini amalga oshirishda foydalanadigan tartibga solishning shakllari va usullari bozor munosabatlarining vujudga kelishi davrida xalq xo‘jaligining ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlarida o‘z faoliyatini innovatsiyalarni tatbiq etish va takomillashtirishni har tomonlama rag‘batlantirishga qaratishi lozim. Bunday innovatsion rivojlanish jarayoni davlatning iqtisodiyotni tartibga solishdagi rolini samarali oshirishda albatta ijobiy natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.X.Ergashev, S.R.Xalikov, A.J.Toshbayev. Innovatsion iqtisodiyot. Darslik. Toshkent, 2019.

2. Исмоилова, Г. Ф., & Парпиева, М. М. (2022). Ўзбекистонда инновацияларни давлат томонидан тартибга солинишининг хусусиятлари. *Academic research in educational sciences*, *3*, 125-141.

3. Бегматова, Ш. А. (2019). Инновацион фаолиятни давлат томонидан тартибга солишнинг назарий асослари. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, 66-71.

Абдурахмонов Ильёс Хуршидович - Рақамли иқтисодиёт ва агротехнологиялар университети профессори в.б., и.ф.д.

СУҒУРТА СОҲАСИНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Аннотация: суғурта компанияларининг суғурта маҳсулотларини сотиш ва иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида янги технологиялардан фойдаланиш бўйича инновацион фаолияти ҳозирги кунда муҳим аҳамият касб этади, бу ўз навбатида суғурта бизнесининг мижозларга йўналтирилган моделини жорий этишда уларни янада такомиллаштириш имконини берди.

Калит сўзлар: суғурта, суғурта маҳсулоти, суғурта хизмати, инновацион суғурта фаолияти, рақамли суғурта.

Суғурта бозорининг ривожланиши унинг аҳоли қатламларига кириб бориши, суғурта операцияларининг жадаллашиши кўп жиҳат суғурта компаниялари томонидан суғурталанувчиларга кўрсатиладиган суғурта хизматларининг сифати ва кўлами, мамлакатдаги иқтисодий жараёнларнинг барқарорлигига, аҳолининг суғурта маданияти ва доромадларига, шунингдек суғурта институтига бўлган ишонч даражасига боғлиқдир. Анъанавий суғурта хизматларини такомиллаштириш ва суғурталагувчилар манфаатларини ҳимоя қилишнинг янги механизмларини, рақобатбардош суғурта маҳсулотларини жорий этилиши суғурта соҳасини жадал ривожланишига туртки бўлиши мумкин. Суғурта бизнесини ривожлантиришнинг муваффақиятли моделини шакллантириш асосан замонавий инновацион суғурта технологиялари ва маҳсулотларини жорий этиш билан белгиланади

Суғуртанинг инновацион асосда ривожланишига тўсқинлик қилаётган муаммолардан бири бу суғурталанувчилар томонидан суғурта маҳсулотларини ўз маблағларини жамлаш ва ҳимоя қилишнинг самарали воситаси сифатида фойдаланиш тўғрисида қарор қабул қилишда етарли даражада малакасизлигидир.

Шуни таъкидлаш жоизки, суғурта бозорининг ривожланиши учун инновацион ечимларни излаш, компанияларининг суғурта маҳсулотларини рақамли иқтисодиёт шароитида тақдим этишларининг инновацион ёндашувларига боғлиқдир.

Суғурта соҳасини инновацион ривожлантириш бу суғурта компаниялари томонидан тақдим этилаётган суғурта маҳсулотларининг кераклилик, зарурлилик, истеъмолнинг нафлилик даражасини оширишдан иборат эканлигини кўплаб тадқиқотлар кўрсатиб турибти А.Н.Зубец ва А.Д.Лебедева [1], Н.Е.Саввина [2], И.Э.Шинкаренко [3]. Бунда компания асосий фаолиятини маҳсулотга эмас, балки мижозга қаратиши ва унинг эҳтиёжларини биринчи ўринга кўйиши муҳимги таъкидланмокда ва бунинг асосида мижозга йўналтирилган фаолият компаниянинг асосий фаолиятига айланиши муҳимдир.

Мижозлага қаратилган фаолият суғурта маҳсулотларининг сифат ва таркибига юқори талабларни назарда тутади.

Суғурта маҳсулоти – бу суғурталанувчининг мулкий манфаатларини ҳар томонлама ҳимоя қилиш, шартномада белгиланган ва суғурта ҳодисаси юз берганда суғурта компаниясининг тегишли кафолатлари билан қўллаб-қувватланадиган, суғурталанувчига қўлай шароитларда ва унинг ҳохиш истакларини ҳисобга олган ҳолда анъанавий ва рақамли сотиш каналлари орқали амалга ошириладиган хизматдир.

Суғурта маҳсулотларинг ҳозирги таснифи суғурта маҳсулотларини суғурта компанияси позициясидан тизимлаштиришни ўз ичига олади, биринчидан, истеъмолчилар талабига қараб, иккинчидан, суғурта компаниясининг даромадларини максимал даражада ошириш нуқтаи

назаридан. Суғурта фаолиятини ташкил этишнинг инновацион ёндашуви суғурталанувчининг манфаатларини, унинг суғурта ҳимоясига бўлган эҳтиёжларини ҳисобга оладиган ёндашувни белгилайди.

Мижозларга йўналтирилган суғурта фаолият модели нафақат инновацион маҳсулотлар сотиш каналларини таъминлабгина қолмай, балки суғурталанувчиларга суғурта маҳсулотларини сотиб олишнинг анъанавий ёндашувларидан ҳам фойдаланиш имконини бериш керак. Сабаби бугунги кунда вақт ўтиши билан енгиб ўтиладиган тўсиқлар мавжуд: суғурта компаниялари ва рақамли хизматларга ишончнинг паст даражаси (субъектив), интернет тезлиги ва айрим жойларда барқарор мобил алоқанинг йўқлиги (техник), ўрта ва ундан катта ёшдаги аҳолининг катта қисмининг рақамли муҳитда ишлашга тайёр эмаслиги, суғуртанинг ҳудудлар бўйича номутаносиблиги (ташкилий).

Суғурта соҳасидаги долзарб ва самарали инновациялар – бу янги технологиялар ва савдо каналлари, рақамли технологиялардан фаол фойдаланиш ва масофадан тўриб ишлаш тизимлари ҳисобланади. Яқин келажакда хорижда сунъий интеллект ва биометрик технологиялардан фойдаланиш амалиётини кузатишимиз мумкин бўлади.

Шундай қилиб миллий суғурта бозорига инновацияларни киритиш ва ривожлантириш йўналишларини таҳли қиладиган бўлсак, яқин келажакда суғурталанувчиларни жалб қилишда суғурта компанияларининг индивидуал (шахсий) таклифлари ошиб боради. Шунга кўра, потенциал суғурталанувчиларга шахсий таклифларни шакллантириш учун мўлжалланган Big Data технологияларига эътибор қаратиш лозим. Иккинчидан блокчайн (blockchain) технологияларидан фойдаланиш турли хил ресурсларни яхлитликда бирлаштиришга имкон беради (масалан, универсал электрон суғурта картаси), бу суғурталанувчиларининг барча ҳужжатларини битта жойда сақлаши (полис, паспорт ва тех паспорт, турли гувоҳномалар, тиббий кассаллик картаси ва бошқалар) ва улардан бир неча маротоба фойдаланиш ва суғурталанган шахсни индентификациялаш нафақат суғурталаш жараёнларини тезлаштиришга, балки даъволарни қондириш жараёнини соддалаштириш, шунингдек транзацияларнинг шаффофлиги туфайли фирибгарликни олдини олишни осонлаштиради.

Суғурта бозоридаги инновацион жараёнларни ўрганиш, уларни жорий этишни тезлаштириш ва уларнинг самарадорлигини ошириш муҳим аҳамият касб этади, ушбу жарарёнларни тўғри ташкил этишда қўйида йўналишларда фаолиятларни олиб бориш керак:

1) Суғурта компанияларинг инновацион фаолити бу мижозларга йўналтирилган суғурта бизнес моделига ўтишни, суғурта бизнесини рақамлаштириш, инновацион маҳсулотларни жорий этиш, суғурта маҳсулотларини сотишда интернет технологиялардан, янги сотиш каналларидан ва суғурта даъволарини кўриб чиқиш ва қоплаш бўйича янги усуллардан фойдаланишини назарда тутади.

2) Суғуртанни инновацион ривожланитиришга тўсқинлик қилувчи асосий омиллар аниқланганлигини ҳисобга олган ҳолда бу йўналишларда ишларни жадаллаштириш, улар қўйидагилардан иборат:

– Объектив ташкилий ва техник (интернеттезлиги, унга кириш ва сифати, мобил алоқа, мижозларнинг смартфонлардан фойдаланиш имконияти, рақамли технологиялардан фойдаланиш учун планшет ва мобил мосламаларнинг мавжудлиги);

– Субъектив (суғурта компанияларининг чекланган инновацион таклифлари, суғурта компаниясига бўлган ишончнинг паст даражаси, аҳолининг молиявий саводхонлиги ва молиявий қарорларни қабул қилишдаги малакалари, шаклланмаган суғурта маданияти, суғурталанувчиларнинг анъанавий маҳсулотлар ва сотиш каналларига содиқлиги).

3) Суғурта бозоирининг янада ривожланиши кўпроқ даражада суғурта маҳсулотларини сотиб олиш ва суғурта даъволарини ҳал қилиш бўйича шахсий таклифларни тақдим этишга қаратилган рақамли хизматларни фаоллаштириш билан боғлиқдир. Шу жумладан блокчейн технологиялари, Big Data, теле технологиялардан фойдаланишга боғлиқдир.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Зубец А.Н., Лебедева А.Д. Инновации на российском страховом рынке // Финансы. – № 6. 2013 г. – с. 55-58.

2. Саввина Н.Е. Инновации в российском страховании: мода или необходимость? // Вестник Финансового университета. – № 6. 2014г. – с. 74-83.

3. Шинкаренко И.Э. Разработка страховых продуктов // Организация продаж страховых продуктов. – № 4. 2009 г.

Гулбоев Улугбек Исламович - Ташкентский государственный экономический университет, Независимый исследователь

ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГОСЗАКУПОК В ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация. В условиях современного экономического развития, характеризующегося быстрыми темпами инновационных изменений, системы государственного управления, включая процесс госзакупок, требуют адаптации и усовершенствования. Государственные закупки играют ключевую роль в стимулировании экономического роста, внедрении инноваций и модернизации инфраструктуры.

Ключевые слова: госзакупки, инновационная экономика, цифровизация, электронные закупки, блокчейн, прозрачность, коррупция.

Госзакупки играют ключевую роль в экономике любой страны, так как они являются основой для реализации государственных программ,

строительства инфраструктуры и предоставления социальных услуг. В условиях инновационной экономики, когда скорость технологических изменений и научных открытий постоянно растет, важно, чтобы система госзакупок адаптировалась к новым реалиям. Совершенствование госзакупок в таком контексте должно способствовать более эффективному использованию государственных средств, улучшению качества предоставляемых товаров и услуг, а также стимулированию инновационного развития. Современные вызовы, такие как цифровизация, глобализация и устойчивое развитие, требуют внедрения новых подходов и инструментов, способных обеспечить устойчивость и динамичность системы госзакупок.

Госзакупки – это не только процесс закупки товаров, работ и услуг для нужд государства, но и важный инструмент реализации экономической политики. В условиях инновационной экономики государственные закупки могут стать эффективным механизмом для:

- Стимулирования инноваций. Закупая новые технологии, товары и услуги, государство создает спрос на инновационную продукцию, поддерживает стартапы и развивает новые отрасли экономики.
- Модернизации инфраструктуры. Через государственные закупки можно эффективно проводить модернизацию и улучшение инфраструктуры, включая строительство и реконструкцию объектов, развитие цифровых технологий и внедрение "умных" решений.
- Поддержки малого и среднего бизнеса. Государственные закупки могут служить каналом для внедрения новых идей и технологий, предоставляя возможности для малых и средних инновационных компаний участвовать в государственных тендерах и контрактах.
- Создания конкурентоспособного рынка. Путем создания условий для прозрачных и конкурентных тендеров государственные закупки способствуют улучшению качества товаров и услуг, а также снижению цен.

Таким образом, совершенствование системы госзакупок должно учитывать потребности инновационной экономики, направленной на внедрение новых технологий, развитие стартапов и модернизацию традиционных секторов экономики.

Несмотря на значительные успехи в реформировании госзакупок в последние годы, система все еще сталкивается с рядом проблем, которые требуют решения:

- Неэффективность процедур закупок. Многочисленные бюрократические барьеры, сложности в оформлении документации, а также низкая степень автоматизации процессов могут замедлять процессы закупок, увеличивая время, затрачиваемое на реализацию государственных проектов.
- Недостаточное внимание к инновациям и технологиям. На практике, система госзакупок часто ориентирована на стандартные, проверенные товары и услуги. Это может ограничивать возможность внедрения новых технологий и продуктов, создавая преграды для внедрения инноваций в государственные программы и проекты.

– Отсутствие прозрачности и конкуренции. В некоторых случаях закрытость тендерных процедур и неэффективные механизмы контроля могут приводить к коррупции, нечестным тендерам и излишним затратам на выполнение контрактов.

– Недооценка факторов устойчивости и экологии. В условиях глобальных вызовов, таких как изменение климата и экологические риски, важным аспектом госзакупок становится внимание к устойчивости и экологичности закупаемых товаров и услуг. Однако зачастую в государственных закупках эта проблема не получает должного внимания.

Государство должно активно использовать госзакупки как инструмент для внедрения инноваций. Это можно достичь за счет:

Закупки инновационных товаров и услуг. Государственные органы должны быть готовы к внедрению новых технологий, таких как "умные города", решения для устойчивого развития, инновационные медицинские технологии и т. д. Для этого необходимо изменить нормативную базу, которая обеспечит возможность закупок инновационной продукции.

Государственная поддержка стартапов и малого бизнеса. Для стимулирования инноваций важно включить в систему госзакупок малые и средние инновационные компании, что будет способствовать улучшению технологического климата в стране.

Для повышения доверия к системе госзакупок и уменьшения коррупционных рисков необходимы следующие меры:

– Обнародование информации о закупках. Установление обязательной публикации всей информации о тендерах и результатах закупок на публичных платформах позволит повысить уровень доверия и снизить уровень коррупции.

– Повышение ответственности участников тендеров. Важно ввести строгие требования к прозрачности и отчетности со стороны всех участников тендерных процедур, включая поставщиков и государственных заказчиков.

Совершенствование системы госзакупок в условиях инновационной экономики требует адаптации к новым технологическим реалиям, улучшения прозрачности и эффективности процессов, а также внедрения новых подходов к закупке инновационных товаров и услуг. Внедрение цифровых технологий, создание условий для поддержки стартапов, использование экологических и социальных критериев в закупках — все это важные направления, которые будут способствовать улучшению качества госзакупок и повышению их роли в экономике страны. Важно, чтобы государственные закупки становились не только механизмом расходования бюджетных средств, но и стимулом для развития инноваций, поддержки малого бизнеса и обеспечения устойчивого развития.

Жумакулов Озодбек – докторант кафедры «Инвестиции и инновации».
Самаркандский институт экономики и сервиса
e-mail: ojumaqulov.97@gmail.com

ВЛИЯНИЕ ПРОЦЕНТНОЙ ПОЛИТИКИ НА РАЗВИТИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация: Основная ставка Центрального банка – один из ключевых инструментов денежно-кредитной политики. В статье рассматривается значение денежно-кредитной политики, основные задачи монетарной политики, методы воздействия на кредитную и денежную систему страны, а также воздействие процентной политики на инвестиционную активность.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, Центральный банк, процентная политика, процентные ставки, инвестиции, эффективность.

Abstract: The main rate of the Central Bank is one of the key instruments of monetary policy. The paper examines the importance of monetary policy, the main objectives of monetary policy, methods of influencing the country's credit and monetary system, as well as the impact of interest rate policy on investment activity.

Keywords: monetary policy, Central Bank, interest rate policy, interest rates, investment, efficiency.

Annotatsiya: Markaziy bankning asosiy stavkasi pul-kredit siyosatining asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Maqolada pul-kredit siyosatining ahamiyati, pul-kredit siyosatining asosiy maqsadlari, mamlakatning kredit-pul tizimiga ta'sir qilish usullari, shuningdek, foiz siyosatining investitsiya faoliyatiga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: pul-kredit siyosati, Markaziy bank, foiz siyosati, foiz stavkalari, investisiya, samaradorlik.

Денежно-кредитная политика Центрального банка – это набор мер и инструментов, которые Центральный банк использует для регулирования денежного обращения и кредитной системы страны с целью обеспечения стабильности финансовой системы и экономического роста.

Основные задачи денежно-кредитной политики Центрального банка включают:

1. Контроль за уровнем инфляции – Центральный банк стремится удерживать инфляцию на определенном уровне, чтобы обеспечить стабильность цен и сохранение покупательной способности национальной валюты.

2. Обеспечение финансовой стабильности – Центральный банк контролирует и регулирует работу коммерческих банков и других финансовых институтов, чтобы минимизировать риски банковских кризисов и других финансовых потрясений.

3. Регулирование денежного предложения – Центральный банк может влиять на объем денег, находящихся в обращении, через механизмы эмиссии денег и установление ставок процента.

4. Управление ставками процента – Центральный банк определяет уровень ставок процента, по которым коммерческие банки могут заниматься у него или других банковских институтов, чтобы воздействовать на уровень потребления и инвестиций в экономике.

5. Регулирование внешнеэкономических операций – Центральный банк может принимать меры по регулированию валютного курса, введению ограничений на перемещение капиталов и другим механизмам контроля за валютными операциями.

Для достижения данных целей Центральный банк может использовать различные инструменты, такие как операции на открытом рынке, изменение резервных требований для банков, изменение ставок рефинансирования и др.

Важно отметить, что денежно-кредитная политика Центрального банка должна быть четко отражена в стратегических документах и подкреплена реальными мерами и инструментами, чтобы эффективно влиять на состояние экономики и финансовой системы.

Процентная политика – это совокупность мероприятий, проводимых центральным банком страны, направленных на регулирование уровня процентных ставок.

Центральный банк определяет ставку рефинансирования в зависимости от экономической ситуации и целей монетарной политики. Если центральный банк хочет стимулировать экономику и спрос, он может снизить ставку рефинансирования. Это позволяет коммерческим банкам получать дешевое финансирование, что способствует снижению процентных ставок по кредитам и стимулирует инвестиции и потребление.

В случае, если центральный банк хочет сдерживать инфляцию или предотвратить перегрев экономики, он может повысить ставку рефинансирования. Это делает финансирование для коммерческих банков более дорогим, что приводит к повышению процентных ставок по кредитам, снижению объемов займов и сдерживанию роста потребления и инвестиций.

Ставка рефинансирования центрального банка является базовой ставкой, предоставляемой центральным банком, и она может сказываться на других рыночных ставках, таких как ставки по ипотекам, потребительским кредитам и депозитам.

Процентная политика может оказывать влияние на инвестиционную деятельность, влияя на стоимость привлечения капитала. Так, повышение процентных ставок приводит к увеличению стоимости кредитов и займов, что может снизить инвестиционную активность. Снижение процентных ставок, напротив, может привести к снижению стоимости кредитов и займов, что может стимулировать инвестиционную активность.

Процентная политика может оказывать влияние на различные виды инвестиций, в том числе:

Инвестиции в основной капитал. Процентная политика может оказывать влияние на инвестиционные проекты, связанные с увеличением производственных мощностей, расширением ассортимента продукции или услуг, внедрением новых технологий. Так, повышение процентных ставок

может привести к снижению рентабельности инвестиционных проектов, что может снизить инвестиционную активность в этой сфере. Снижение процентных ставок, напротив, может привести к повышению рентабельности инвестиционных проектов, что может стимулировать инвестиционную активность в этой сфере.

Инвестиции в ценные бумаги. Процентная политика может оказывать влияние на спрос на ценные бумаги, в том числе акции, облигации и другие. Так, повышение процентных ставок может привести к снижению доходности инвестиций в ценные бумаги, что может снизить спрос на них. Снижение процентных ставок, напротив, может привести к повышению доходности инвестиций в ценные бумаги, что может стимулировать спрос на них.

Инвестиции в недвижимость. Процентная политика может оказывать влияние на спрос на недвижимость, в том числе жилую, коммерческую и другую. Так, повышение процентных ставок может привести к снижению доступности ипотечных кредитов, что может снизить спрос на жилую недвижимость. Снижение процентных ставок, напротив, может привести к повышению доступности ипотечных кредитов, что может стимулировать спрос на жилую недвижимость.

Принимая во внимание все вышеизложенное, можно сделать выводы о том, что для того чтобы повысить эффективность процентной политики в стимулировании инвестиционной деятельности, центральные банки могут использовать следующие инструменты:

Прямые инструменты, такие как изменение базовой процентной ставки, установление коридора процентных ставок, проведение операций на открытом рынке и др.

Косвенные инструменты, такие как предоставление льготных кредитов для инвестиционных проектов, субсидирование процентных ставок и др.

Также важно учитывать влияние процентной политики на другие сферы экономики, такие как инфляция, экономический рост и др., чтобы обеспечить сбалансированное развитие экономики.

Список использованной литературы:

1. Жумакулов О. Ш, Зиёдиллоева Ф. Н., Расулова К. У. СУЩНОСТЬ ИНФЛЯЦИИ И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 30. – №. 1. – С. 154-158.

2. Жумакулов О. Ш., Курбанов Л. Х. НЕЗАМЕНИМАЯ РОЛЬ ДЕНЕГ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 30. – №. 5. – С. 3-6.

3. Жумакулов О. Ш, Толибжонова Д. С. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ БАНК УЗБЕКИСТАНА–ФИНАНСОВЫЙ РЕГУЛЯТОР СТРАНЫ //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 30. – №. 1. – С. 134-137.

4. Жумакулов О. Ш. ОРГАНИЗАЦИЯ УСПЕШНОГО КОНСАЛТИНГА //Экономика и социум. – 2020. – №. 11 (78). – С. 858-860.

5. Жумакулов О. Ш Methodology for effective assessment of the level of economic security of banks //Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects (Spain). – 2023. – С. 96-98.

Зоиров Лазиз Субханович - Ташкентский государственный экономический университет, Независимый исследователь

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ

Аннотация. В условиях цифровой экономики инвестиционная деятельность страховых компаний претерпевает значительные изменения, связанные с внедрением новых технологий и инструментов. Данный тезис посвящен анализу влияния цифровых технологий на инвестиционные процессы в страховых компаниях. Рассматриваются ключевые направления цифровизации, такие как использование больших данных (big data), искусственного интеллекта (AI), блокчейн-технологий и криптовалют, которые позволяют оптимизировать управление активами и повышать доходность инвестиционных портфелей.

Ключевые слова: страховые компании, инвестиционная деятельность, цифровая экономика, искусственный интеллект, блокчейн, криптовалюты, ESG-факторы.

С развитием цифровой экономики происходит значительная трансформация традиционных финансовых и страховых рынков. В частности, инвестиционная деятельность страховых компаний, которая всегда была важной составляющей их финансовой устойчивости и конкурентоспособности, также претерпевает изменения под влиянием новых технологий. В условиях цифровизации бизнес-процессов страховые компании сталкиваются с новыми вызовами, но также и с возможностями для оптимизации своих инвестиционных стратегий и повышения доходности активов. В данном тезисе рассматривается влияние цифровой экономики на инвестиционную деятельность страховых компаний, а также перспективы развития и внедрения цифровых технологий в процесс управления инвестициями.

Инвестиционная деятельность является одним из важнейших элементов финансовой устойчивости страховых компаний. В отличие от других финансовых учреждений, страховые компании, помимо осуществления страховых операций, ведут значительные инвестиции в различные финансовые активы для обеспечения покрытия своих обязательств перед клиентами. Этот процесс включает в себя:

– Управление страховыми резервами. Страховые компании аккумулируют средства, которые поступают от страховых взносов, и инвестируют их для формирования резервов, предназначенных для выплаты будущих страховых выплат.

– Диверсификация активов. Для минимизации рисков страховые компании диверсифицируют свои инвестиционные портфели, включая в них различные классы активов — от облигаций и акций до недвижимости и частных инвестиций.

– Доходность активов. Важно, чтобы инвестиции приносили стабильный доход, который будет использоваться для покрытия обязательств перед клиентами и обеспечения прибыльности самой компании.

Цифровая экономика оказывает влияние на все сферы бизнеса, включая финансовые и страховые услуги. Внедрение новых технологий изменяет подходы к инвестиционной деятельности, предлагая новые инструменты и возможности для улучшения эффективности управления активами. Некоторые из основных направлений цифровизации инвестиционной деятельности включают:

В условиях цифровизации компании могут использовать большие данные (big data) для более точного прогнозирования экономических и рыночных тенденций, а также для оценки рисков, связанных с инвестициями. Big data позволяет анализировать поведение рынка в реальном времени, выявлять скрытые закономерности и предсказывать изменения в финансовой среде. Для страховых компаний это открывает новые горизонты в управлении инвестиционными портфелями, включая возможность оптимизации распределения активов и повышения доходности.

Искусственный интеллект (AI) и машинное обучение позволяют страховым компаниям автоматизировать процессы анализа и принятия инвестиционных решений. AI может использоваться для оптимизации инвестиционных стратегий, управления рисками и оценки эффективности активов. В частности, машины могут отслеживать изменения на финансовых рынках, обучаться на исторических данных и принимать решения по корректировке инвестиционного портфеля.

Технология блокчейн и криптовалюты также открывают новые возможности для страховых компаний. Применение блокчейн-технологий позволяет улучшить прозрачность сделок, повысить безопасность и сократить время, необходимое для проведения операций. Например, использование блокчейна может ускорить процесс проведения сделок на финансовых рынках, снижая транзакционные издержки и улучшая финансовую отчетность.

Для страховых компаний криптовалюты могут стать новым классом активов для инвестирования. Хотя этот рынок остается относительно нестабильным и рискованным, рост интереса к криптовалютам как к альтернативным инвестиционным инструментам продолжает увеличиваться.

Цифровые платформы, основанные на облачных технологиях, предлагают страховым компаниям более удобные и быстрые способы управления своими инвестиционными портфелями. Эти платформы позволяют интегрировать различные инвестиционные инструменты и ресурсы в единую систему, что значительно упрощает управление активами и мониторинг состояния портфелей.

Кроме того, такие платформы помогают минимизировать риски, связанные с ручным управлением активами, и улучшить взаимодействие между различными участниками рынка — от страховых компаний до брокеров и частных инвесторов.

В перспективе инвестиционная деятельность страховых компаний будет

продолжать развиваться с учетом новых технологий и инновационных решений:

– Интеграция ESG-факторов (экологические, социальные и управленческие аспекты). Страховые компании будут все активнее учитывать экологические, социальные и корпоративные факторы в своих инвестиционных стратегиях. Это связано с растущим интересом к устойчивому развитию и этическому инвестированию.

– Участие в новых формах цифровых активов. Прогнозируется дальнейший рост интереса к инвестициям в цифровые активы, включая блокчейн, криптовалюты и токенизацию традиционных активов.

– Автоматизация процессов и внедрение робо-консультантов. Страховые компании будут использовать робо-консультантов для предоставления персонализированных инвестиционных рекомендаций клиентам, что снизит операционные расходы и улучшит качество обслуживания.

Цифровая экономика оказывает глубокое влияние на все аспекты деятельности страховых компаний, включая инвестиционные стратегии. Внедрение новых технологий, таких как искусственный интеллект, блокчейн и аналитика больших данных, значительно изменяет подходы к управлению активами. Однако это также влечет за собой новые риски, такие как киберугрозы и правовые неопределенности. В будущем для обеспечения устойчивости и конкурентоспособности страховые компании должны будут эффективно использовать цифровые инструменты, продолжать развивать инновационные подходы к управлению инвестициями и обеспечивать высокий уровень безопасности данных.

Исхакова С.А. - Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
Рақамли иқтисодиёт кафедраси доценти, PhD. e-mail: isarvar@yandex.ru
тел: (998)90227-22-74

ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИЯЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Аннотация: Мақолада хизмат кўрсатиш соҳасида инновацияларнинг ўрни, инновацион ёндашувнинг аҳамияти очиб берилган. Хизмат кўрсатиш соҳасида инновациялар турларининг хусусиятлари кўриб чиқилган, хизматлар соҳасида инновацияларнинг асосий мезонлари таклиф қилинган. Ўзбекистон Республикасида инновацион жараёнларни самарали ташкил этиш бўйича таклифлар келтирилган.

Калит сўзлар: хизмат, хизмат кўрсатиш соҳаси, постиндустриал иқтисодиёт, инновация, инновациялар турлари, инновацион жараён, инновацион жараёнларни ташкил қилиш шакллари.

Аннотация: В статье раскрывается роль инноваций в сфере услуг,

важность инновационного подхода. Рассмотрена характеристика видов инноваций в сфере услуг, предложены основные критерии инноваций в сфере услуг. Даны предложения по эффективной организации инновационных процессов в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: сервис, сфера услуг, постиндустриальная экономика, инновации, виды инноваций, инновационный процесс, формы организации инновационных процессов.

Annotation: The role of innovation in the service sector, the importance of an innovative approach is revealed in the article. The characteristics of the types of innovations in the service sector were considered, the main criteria of innovations in the service sector were proposed. Proposals for effective organization of innovative processes in the Republic of Uzbekistan are given.

Key words: service, service sector, post-industrial economy, innovation, types of innovations, innovation process, forms of organization of innovation processes.

Постиндустриал иқтисодиётнинг характерли хусусиятларидан бири хизмат кўрсатиш соҳасининг жадал ривожланиши ҳисобланади. Хизматлар меҳнатнинг асосий маҳсули сифатида намоён бўлиб, хизматлар истеъмоли аҳоли эҳтиёжларини қондиришнинг устувор усулига айланади. Иқтисодиётнинг умумий таркибида хизмат кўрсатиш тармоқлари улушининг кескин ошиши жамият ривожланишининг индустриал босқичидан кейинги босқичга ўтишини кўрсатади.[85]

Ташкилий-иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий муаммоларнинг ҳал қилиниши Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш соҳасининг ўсишига ёрдам берди, шунингдек унинг миллий иқтисодиётга қўшадиган ҳиссасини кўпайтиришга хизмат қилди.

Ҳозирги кунда иқтисодиётнинг барча соҳаларидаги каби хизмат кўрсатиш соҳасида ҳам инновацион ёндашувнинг аҳамияти ортиб бораётганлиги кузатилмоқда. Инновациялар жамият ҳаётининг барча жабҳаларида фаол бўғин вазифасини ўтамоқда. Кўпгина олимлар инновациялар иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучига айланиб бораётганлигини таъкидлашмоқда. Энди замонавий дунёни одатий тусга кирган инновацияларсиз, шунингдек кейинги эволюцияга ҳисса қўшадиган келажакдаги инновацияларсиз тасаввур қилишнинг иложи йўқ.

Инновацион фаолиятга бўлган қизиқиш жаҳон ҳамжамияти ривожланишини янги, янада юқори босқичига кўтариши билан белгиланади.[86]

Инновацияларни жорий этиш қуйидагиларга олиб келади:

- мамлакатнинг иқтисодий ўсишига;
- иқтисодиётда янги ишлаб чиқариш тармоқларининг яратилишига;

[85] Алиев Ф.А. Информационно-коммуникационные технологии в условиях инновационной экономики // Молодой учёный. – 2016. – № 10. – С. 591-595.

[86] Карпова С.К. Сфера услуг как объект инвестиционной деятельности // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2018. – № 73-1. – С. 17-19.

- ягона бозор майдонини яратишга;

- рақобатни фаол равишда рағбатлантириш ва жисмоний шахслар ва ташкилотлар рақобатбардошлигини оширишга;

-соҳадаги қонунчилик базасининг ривожланиши ва такомиллаштирилишига;

- интеллектуал фаолият соҳасида бўлган интеллектуал мулк ҳуқуқларини, индивидуаллаштириш ва тижорат имтиёзларини олиш воситаларини ҳимоя қилиш учун қонуний базани ривожлантириш ва такомиллаштиришга;

- бозор улушини оширишга, потенциал харидорлар доирасини кенгайтиришга, бозорнинг янги сегментларини забт этишга, корхоналарнинг бозордаги мавқеини барқарорлаштиришга ва мустаҳкамлашга; ишлаб чиқариш харажатларининг пасайишига олиб келади.[87]

Шундай қилиб, ҳозирги вақтда хизмат кўрсатиш соҳасида инновацион жараёнлар тобора муҳим аҳамият касб этмоқда, уларнинг асосий вазифаси хизмат кўрсатиш соҳаси корхона ва ташкилотларининг рақобатбардошлигини таъминлашга ва истеъмолчиларнинг юқори сифатли хизматларга бўлган талабларини тўлиқ қондиришга эришишдан иборатдир.

“Инновация” тушунчасига турлича ёндашувлар мавжуд. Лекин бу таърифларнинг аксариятида инновация ижодий жараённинг натижаси ва янгиликни жорий этиш жараёнини сифатида таъкидланади.

“Инновация” тушунчаси ўзининг янги ҳаётини “инновацион комбинациялар”ни таҳлил қилиш, иқтисодий тизимларнинг ривожланишидаги ўзгаришлар натижасида XX-асрнинг бошида австриялик ва америкалик иқтисодчи Й.Шумпетернинг илмий ишларида бошлаган. Шумпетер 1900-йилларда иқтисодда ушбу терминни илмий қўллашга киритган дастлабки олимлардан эди. Инновацияга ҳар қандай турдаги янгилик сифатида эмас, балки мавжуд тизимнинг самарадорлигини жиддий равишда оширадиган омил сифатида қарашимиз лозим. Кенг тарқалган янглиш фикрлашларга қарамасдан инновациялар кашфиётлардан фарқ қилади Инновацияларнинг илмий кашфиётлар ва ихтиролардан фарқи шундаки, илм-фан – бу маълум маблағларни билимлар ва ғояларга айлантиришдир. Инновациялар – бу билимлар ва ғояларни маблағларга айлантиришдир. Инновация – бу ихтиронинг амалий аҳамиятини ажратиб кўрсатиш ва уни муваффақиятли сотиладиган маҳсулотга айлантириш.[88]

Ўзбекистонда сўнгги йилларда хизмат кўрсатиш соҳасининг ташкилий ва иқтисодий механизмининг ўзгариши натижасида хизмат кўрсатиш (сервис) иқтисодиёти шакллана бошлади. Дастлаб, хизмат кўрсатиш соҳасини давлат тасарруфидан чиқаришнинг биринчи босқичида турли хил инновациялар пайдо бўлди. Бунда хизмат кўрсатишнинг инновацион шакл ва усулларини

[87]Полянская Н.М., Найданова Э.Б. Роль инноваций в экономике России и её регионов // Науковедение. Т. 7. – 2015. – № 4. http://naukovedenie.ru/PDF/129EVN415.pdf.

[88] Норов А.Э. Инновацион фаолият ва унинг натижаларини тижоратлаштиришнинг назарий ва услубий асослари. // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” Ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2020 yil. 116-131б.

жорий этишнинг ва самарали хизмат турларини кенгайтиришнинг кучли импульслари ичкаридан, яъни корхоналар томонидан ҳам, истеъмолчилар томонидан ҳам рағбатлантирилди. Шу билан бирга, ушбу жараёнларга мамлакатимизга инновациялар билан фаол кириб келган чет эллик фирмалар томонидан ҳам сезиларли таъсир кўрсатилди.

Хизмат кўрсатиш соҳасида инновацияларнинг қуйидаги турларини фарқлайдилар:

- хизматларнинг янги турлари билан боғлиқ бўлган, хизмат кўрсатишнинг янада самарали шаклларидан ва ташкилий нормаларидан фойдаланадиган ташкилий-технологик инновациялар;
- ташкилотнинг ички ва ташқи алоқаларини такомиллаштиришга қаратилган бошқарув инновациялари;
- хизмат кўрсатувчи ташкилотлар фаолиятининг барча томонларини бир вақтнинг ўзида қамраб олувчи комплекс инновациялар.

Хизмат кўрсатиш соҳасида инновацияларнинг асосий мезонлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади, яъни унинг янгилиги, амалий аҳамияти ва мақсадга мувофиқлиги (хизматлар истеъмолчиларининг муҳим эҳтиёжларини қондира олиш қобилияти).

Ҳозирги вақтда хизмат кўрсатиш соҳаси ички бозорининг инновациялардан фойдаланишга бўлган эҳтиёжининг ортиши жуда долзарб бўлиб, бу эса ўз навбатида хизмат кўрсатиш соҳаси корхона ва ташкилотлари олдига мижозларга уларнинг талабига мос хизматларни ва хизмат кўрсатиш шаклларни ишлаб чиқиш ва ташкил этиш учун замонавий инновацияларни ўзлаштириш вазифасини қўяди. Шу билан бирга, Ўзбекистонда ҳозирги вақтда инновацион фаолиятни фаоллаштириш ва интенсификациялаш зарурияти мавжуд.

Сўнгги йилларда республика иқтисодиёти тармоқлари ва ижтимоий соҳани инновацион ривожлантириш, илм-фан ва илмий фаолиятни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва натижадорлигини ошириш бўйича аниқ мақсадга йўналтирилган чора-тадбирлар амалга оширилди. Натижада 2023 йилда Ўзбекистоннинг инновацион фаоллик кўрсаткичи 4 поғонага кўтарилиб, 26,2 фоизни ташкил этган.[89]

Республикани инновациялар соҳасидаги глобал рейтингдаги илғор 50 та мамлакат рўйхатига киритишга қаратилган стратегик дастур тасдиқланди,[90] илмий лойиҳаларни молиялаштиришнинг янги механизмлари жорий этилди, илм-фан соҳасида юқори малакали кадрларни молиявий рағбатлантириш учун қўшимча шарт-шароитлар яратилди.

Шундай бўлсада, мамлакат тараққиётининг замонавий босқичида амалга

[89] Рейтинг стран по уровню инноваций. https://nonews.co/directory/lists/countries/global-innovation-index (дата обращения 10.09.2024).

[90] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 6 июлдаги “2022-2026 йилларда Ўзбекистонни инновацион ривожлантириш стратегияси” тўғрисидаги ПФ-165 фармонига 1-илова. https://lex.uz/docs/6102464(дата обращения 10.09.2024).

оширилаётган кенг кўламли ислоҳотлар илм-фан ва инновация соҳасида давлат бошқаруви механизмларини такомиллаштириш, илмий фаолиятга оид давлат дастурларини шакллантиришда шаффофликни ошириш ҳамда иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларда илм-фан ютуқлари ва инновацион технологияларни жорий этиш ишларини жадаллаштириш лозимлигини кўрсатмоқда.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, инновациялар учун хизмат кўрсатиш соҳасидаги ташкилотларнинг харажатлари одатда саноат ташкилотлариникига қараганда анча кам. Умуман олганда, бу моддий хизматларга асосланган (улгуржи савдо, чакана савдо) савдо, транспорт хизматларига нисбатан ахборот хизматларини кўрсатиш (интеллектуал бизнес хизматлари - ахборот технологиялари, муҳандислик, ҳуқуқ, молиявий ҳисоб, молиявий хизматлар соҳасида)да инновацияларнинг паст даражасини кўрсатади. Бунда, инновацион бюджет масаласи ҳам катта аҳамиятга эга. Мисол учун, ақлли технологияларни талаб қиладиган хизматлар (масалан, компьютер ва муҳандислик компаниялари томонидан тақдим этиладиган хизматлар) одатда катта инновацион бюджетларга эга.

Умуман олганда, хизмат кўрсатиш соҳасига инновацияларни жорий этиш ривожланаётган корхоналарга нафақат ҳозирги кунда рақобат курашида омон қолишга, балки келажакда муваффақиятли ишлашга ҳам имкон беради. Бугунги иқтисодий шароитда - кўпгина хизмат кўрсатиш компаниялари янада тезроқ ривожланиши ва мослашувчан бўлиши, истеъмолчиларнинг талабларига янада фаолроқ жавоб бера олиши керак.

Шундай қилиб, ривожланган бозорда энг юқори рақобатдош устунликларга эришиш учун қуйидагилар зарур:

- хизмат кўрсатиш ташкилотларининг мавжуд турлари ва йўналишларини жадал такомиллаштириш;
- соҳага янги, инновацион хизматлар турлари ва йўналишларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, хизмат кўрсатиш корхоналарининг рақобатбардошлигини сезиларли даражада оширадиган янги хизмат кўрсатиш маҳсулотларини ишлаб чиқиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 6 июлдаги “2022-2026 йилларда Ўзбекистонни инновацион ривожлантириш стратегияси” тўғрисидаги ПФ-165 фармонига 1-илова. https://lex.uz/docs/6102464

2. Алиев Ф.А. Информационно-коммуникационные технологии в условиях инновационной экономики // Молодой учёный. – 2016. – № 10. – С. 591-595.

3. Карпова С.К. Сфера услуг как объект инвестиционной деятельности // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2018. – № 73-1. – С. 17-19.

4. Норов А.Э. Инновацион фаолият ва унинг натижаларини тижоратлаштиришнинг назарий ва услубий асослари. // “Iqtisodiyot va

innovatsion texnologiyalar” Ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2020 yil. 116-131б.

5. Полянская Н.М., Найданова Э.Б. Роль инноваций в экономике России и её регионов // Науковедение. Т. 7. – 2015. – № 4. http://naukovedenie.ru/PDF/129EVN415.pdf.

Максудова Умеда Шарифовна - Ташкентский государственный экономический университет, Независимый исследователь

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАКТИКИ СТРАХОВАНИЯ РИСКОВ В СФЕРЕ ТУРИЗМА

Аннотация. Совершенствование практики страхования рисков в сфере туризма является важной задачей для обеспечения безопасности туристов и устойчивости туристических компаний в условиях современных вызовов и угроз. В данной работе рассматриваются основные риски, с которыми сталкиваются участники туристической отрасли, включая туристов, туроператоров и страховые компании.

Ключевые слова: страхование рисков, туризм, цифровизация, медицинское страхование, страхование багажа, гражданская ответственность, персонализация продуктов.

Туризм является одной из важнейших отраслей мировой экономики, активно развивающейся и способной приносить значительные доходы как государствам, так и частным предприятиям. Однако, несмотря на все преимущества, туристическая отрасль сталкивается с различными рисками, которые могут оказать серьезное влияние на ее участников. Риски, связанные с путешествиями, включают в себя как неожиданные происшествия (катастрофы, болезни, несчастные случаи), так и экономические и политические факторы. Для минимизации этих рисков и обеспечения стабильности функционирования туризма, практики страхования рисков в этой сфере становятся все более важными. В данном тезисе рассматриваются основные проблемы, тенденции и перспективы совершенствования страхования рисков в сфере туризма.

Туризм, как отрасль, включает в себя разнообразные виды деятельности и связан с большими рисками, как для самих туристов, так и для организаций, предоставляющих туристические услуги. Основные риски в сфере туризма можно классифицировать следующим образом:

–Здоровье и безопасность: Болезни, несчастные случаи, травмы, а также угроза заболевания инфекционными болезнями в странах с неблагоприятной эпидемиологической ситуацией.

–Природные и техногенные катастрофы: Землетрясения, наводнения, ураганы, авиакатастрофы, терракт — все это может повлиять на безопасность туристов.

–Потери имущества: Утеря багажа, кражи, повреждение личных вещей, отказ в выдаче визы и прочие проблемы.

Риски для туристических компаний

–Финансовые риски: Колебания валютных курсов, падение спроса на услуги в условиях экономических кризисов, изменения в налоговом законодательстве, блокировка платежей и другие.

–Риски, связанные с ответственностью: Возмещение убытков в случае несчастных случаев или плохого качества обслуживания клиентов.

–Претензии клиентов: Туристические компании могут столкнуться с исками и жалобами на неоказание услуг, дефекты в организации поездок или нарушение условий договоров.

Риски для туроператоров и агентов

–Изменение правовых норм: Влияние новых законодательных актов, требований к безопасности, экологическим стандартам и др.

–Политические риски: Блокировка или ухудшение визовой политики, введение ограничений на поездки, кризисы в странах назначения.

Страхование рисков в сфере туризма – это комплексная система, которая помогает как туристам, так и туристическим компаниям снизить финансовые потери, связанные с различными чрезвычайными ситуациями. На текущий момент в сфере туризма можно выделить несколько ключевых видов страхования:

Один из самых популярных видов страхования, который покрывает расходы на лечение, эвакуацию, репатриацию и другие медицинские нужды туристов за рубежом. Этот вид страхования крайне важен в связи с высокими затратами на медицинские услуги в некоторых странах, а также для покрытия расходов на неотложную помощь в случае несчастных случаев или заболеваний.

Данный вид страхования становится все более популярным среди туристов, так как он покрывает убытки, связанные с отменой или изменением тура по причинам, не зависящим от воли клиента (болезнь, потеря работы, семейные обстоятельства и прочее). Это страхование становится важным инструментом для создания доверия между туроператорами и туристами.

Оно обеспечивает выплату компенсации в случае травм или смерти туриста, произошедших в ходе путешествия. Страхование от несчастных случаев также охватывает ситуации, связанные с экстренными ситуациями, такими как катастрофы или аварии.

Этот вид страхования предназначен для возмещения ущерба в случае утраты или повреждения багажа. Он актуален в тех случаях, когда туристы сталкиваются с потерей личных вещей или багажа в аэропортах, отелях и других местах.

Туристическое агентство или туроператор может заключить страхование гражданской ответственности, которое покрывает ущерб, причиненный туристами третьим лицам (например, повреждения имущества, травмы, связанные с несчастными случаями).

Одной из самых заметных тенденций является развитие цифровых

технологий, которое касается как туристических компаний, так и страховых. Страхование через интернет-платформы становится все более популярным, так как позволяет туристам быстрее и проще оформлять страховки, а страховым компаниям — значительно снизить операционные издержки. Мобильные приложения, онлайн-страхование и простота получения страховки через интернет – это важные аспекты, которые влияют на качество обслуживания клиентов.

Туристы требуют более индивидуализированных решений, что привело к популяризации персонализированных страховок, которые могут быть адаптированы под конкретные условия поездки. С помощью больших данных и аналитики, страховые компании могут предлагать более точные и востребованные продукты, в том числе для специфических видов туризма (например, приключенческий туризм, экотуризм и т. д.).

С учетом изменения климата и увеличения числа природных катастроф туристические компании и страховщики начинают учитывать экологические риски, такие как ураганы, лесные пожары, наводнения. Эти факторы должны быть учтены при формировании страховых продуктов для туристов и туристических компаний.

Для того чтобы страхование рисков в туризме стало более эффективным и конкурентоспособным, необходимо принять несколько ключевых мер:

– Разработка комплексных страховых продуктов, которые бы охватывали не только стандартные риски, но и специфические, характерные для отдельных видов туризма (например, экстремальные виды спорта, приключенческие туры).

– Интеграция цифровых технологий в процесс продажи, обслуживания и урегулирования страховых случаев. Страховые компании должны активно внедрять технологии, такие как искусственный интеллект и блокчейн, для улучшения процессов обработки заявок и выплат.

– Усиление сотрудничества между туроператорами и страховыми компаниями. Взаимодействие с туроператорами поможет сделать страхование более доступным и понятным для конечных клиентов.

– Образовательные программы для туристов о важности страхования. Повышение информированности клиентов о важности страхования и его преимуществах в случае непредвиденных ситуаций.

Совершенствование практики страхования рисков в сфере туризма является необходимым шагом для повышения безопасности путешествий и устойчивости туристических компаний. Развитие цифровых технологий, улучшение страховых продуктов и повышение осведомленности клиентов могут значительно улучшить ситуацию на рынке страхования туризма. Важно, чтобы страховые компании продолжали адаптироваться к меняющимся условиям и потребностям туристического рынка, предлагая гибкие и эффективные решения для защиты от рисков, с которыми сталкиваются как туристы, так и туристические предприятия.

Насиба Акбаржоновна Усманова – PhD., и.о. доцент., кафедры «Менежмент» СамИЭС
Джамолова Хилола Исматиллаевна - студентка группы MN-221, СамИЭС

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИЯМИ И ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Annotatsiya: Innovatsiyalar korxonalarning raqobatbardoshlik omiliga aylangan bo‘lib, bu jarayonni muvaffaqiyatli boshqarish kompaniyalardan samaradorlik va barqarorlikni oshirish uchun yangi texnologiyalarni joriy etish va moslashishni talab qiladi. Innovatsiyalarni boshqarish innovatsion rivojlanish strategiyasini yaratish va amalga oshirish, loyihalarni boshqarish, shuningdek, ilmiy-tadqiqot va ishlab chiqarish bo‘linmalari o‘rtasida samarali o‘zaro aloqalarni ta’minlashni o‘z ichiga oladi. Muhim jihat yangi texnologiyalarni joriy etish bo‘lib, bu biznes jarayonlari, tashkiliy tuzilma va xodimlarni o‘qitish ehtiyojlari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ushbu tezis innovatsiyalarni boshqarish metodlari va yondashuvlarini tahlil qilishga, yangi texnologiyalarni turli sohalarga joriy etishning eng yaxshi amaliyotlarini aniqlashga, shuningdek, ularning korxonaning samaradorligi va iqtisodiy o‘sishiga ta’sirini baholashga qaratilgan. Shuningdek, texnologik o‘zgarishlar bilan bog‘liq bo‘lgan chaqiruvlar va xavflar, hamda ularni minimallashtirish usullari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsiyalar, yangi texnologiyalar, boshqaruv, strategik rivojlanish, joriy etish, raqobatbardoshlik, biznes jarayonlari, xodimlarni o‘qitish, loyihalarni boshqarish, xavflar.

Аннотация: Инновации становятся ключевым фактором конкурентоспособности предприятий, а успешное управление этим процессом требует от компаний адаптации и внедрения новых технологий для повышения эффективности и устойчивости. Управление инновациями включает в себя создание и реализацию стратегии инновационного развития, управление проектами, а также создание условий для эффективного взаимодействия между исследовательскими и производственными подразделениями. Важным аспектом является внедрение новых технологий, которое может быть связано с изменением бизнес-процессов, организационной структуры, а также потребности в обучении сотрудников. Этот тезис направлен на анализ методов и подходов к управлению инновациями, выявление лучших практик внедрения новых технологий в различные отрасли, а также оценку их воздействия на производительность и экономический рост компании. Также рассматриваются вызовы и риски, связанные с технологическими изменениями, и способы их минимизации.

Ключевые слова: инновации, новые технологии, управление, стратегическое развитие, внедрение, конкурентоспособность, бизнес-процессы, обучение сотрудников, управление проектами, риски.

Abstract: Innovations have become a key factor in the competitiveness of enterprises, and successful management of this process requires companies to adapt and implement new technologies to improve efficiency and sustainability.

Innovation management involves the creation and implementation of an innovation development strategy, project management, as well as establishing conditions for effective collaboration between research and production departments. An important aspect is the implementation of new technologies, which may be associated with changes in business processes, organizational structure, and the need for employee training. This thesis focuses on analyzing methods and approaches to innovation management, identifying best practices for implementing new technologies across different industries, and assessing their impact on productivity and economic growth. It also examines the challenges and risks associated with technological changes and ways to mitigate them.

Keywords: innovation, new technologies, management, strategic development, implementation, competitiveness, business processes, employee training, project management, risks.

В условиях быстро меняющегося рынка и глобализации инновации и внедрение новых технологий становятся основными движущими силами для поддержания конкурентоспособности и устойчивости организаций. Успешное управление инновациями и их внедрение требует интегрированного подхода, который учитывает не только технические аспекты, но и стратегическое, организационное и культурное взаимодействие внутри компании. Тема управления инновациями и внедрения новых технологий актуальна как для крупных корпораций, так и для малых и средних предприятий, поскольку позволяет эффективно адаптироваться к изменениям внешней среды и достигать долгосрочного успеха.

Инновации представляют собой внедрение новых идей, продуктов, процессов или технологий, которые значительно изменяют и улучшают существующие бизнес-практики. Управление инновациями – это процесс разработки и реализации новых идей и технологий с целью повышения конкурентоспособности компании, улучшения её финансовых показателей, а также увеличения рыночной доли. Важно отметить, что управление инновациями не ограничивается только техническими новшествами, но и включает в себя организационные изменения, которые касаются бизнес-моделей, процессов и методов управления.

Одной из ключевых задач управления инновациями является создание инновационной культуры внутри организации. Это требует развития открытости для новых идей, поощрения креативности и инициативности сотрудников, а также внедрения системы, поддерживающей постоянный процесс инновационного поиска. Такая культура может стать основой для успешного внедрения новых технологий и процессов.

Процесс внедрения инноваций и новых технологий можно условно разделить на несколько этапов, каждый из которых требует особого подхода:

- исследование и разработка (R&D): на этом этапе формируются основные идеи и концепции, которые могут быть впоследствии переведены в реальные технологические или продуктовые решения. Важно отметить, что для этого этапа критично наличие научных и исследовательских

подразделений, которые способны провести глубокий анализ потребностей рынка и возможностей для внедрения инновационных решений.

- разработка стратегии инновационного развития: это процесс планирования и создания долгосрочной стратегии, направленной на внедрение инноваций. Стратегия должна учитывать возможности, угрозы, а также внутренние и внешние ресурсы компании. На этом этапе важно обеспечить согласование инновационной стратегии с общей корпоративной стратегией организации.

- тестирование и пилотные проекты: после разработки концепции инновации необходимо провести её тестирование, что поможет выявить сильные и слабые стороны идеи, а также проверить её жизнеспособность в реальных условиях. Часто на этом этапе используются пилотные проекты, которые позволяют минимизировать риски при полном внедрении инновации.

- масштабирование и внедрение на полную мощность: после успешного тестирования технологии или продукта начинается масштабное внедрение. Этот этап требует сильной координации, обучения сотрудников, а также технической и организационной подготовки компании к изменениям.

- мониторинг и оценка результатов: успешное внедрение инновации невозможно без постоянного мониторинга её эффективности. Для этого разрабатываются метрики, с помощью которых можно оценить, насколько успешно была внедрена новая технология или процесс, а также определить возможные области для улучшения.

Внедрение инноваций невозможно без активного участия руководства организации. Лидеры компании должны быть готовы не только поддерживать инициативы по внедрению новых технологий, но и обеспечивать необходимые ресурсы для их реализации. Важно, чтобы руководство организации проявляло инициативу и вдохновляло сотрудников на поиск новых решений, а также создавали условия для риска, необходимые для разработки инновационных идей. Примером такого подхода могут служить технологические компании, такие как Google и Apple, где лидеры активно участвуют в процессе генерации идей и поддержки инновационной среды. Это помогает создавать уникальные продукты и решения, которые впоследствии становятся основой для долгосрочного успеха компании.

Несмотря на очевидные преимущества внедрения инноваций, этот процесс не лишён рисков. Одним из главных вызовов является сопротивление изменениям, которое может исходить от сотрудников или даже от самой организации. Проблемы могут возникать на разных уровнях: от неоправданных ожиданий до технических и организационных сложностей. Для преодоления сопротивления необходимо работать с культурой изменений в организации, проводить обучение и показывать пример успешных внедрений.

Еще одной проблемой является высокая стоимость внедрения новых технологий, особенно если они требуют значительных инвестиций в исследовательскую и производственную инфраструктуру. Поэтому для успешного внедрения инноваций необходимо правильно оценить и управлять

рисками, связанными с инвестициями и возможными неудачами.

Существует несколько методов, которые помогают эффективно управлять инновациями в организации:

- открытые инновации: это подход, при котором компании активно ищут и используют идеи и решения, не только внутри организации, но и за её пределами. Этот метод помогает ускорить процесс внедрения инноваций и снизить риски, связанные с неоправданными затратами.

- инновационные лаборатории и акселераторы: многие компании создают специальные подразделения или сотрудничество с внешними стартапами, которые занимаются разработкой новых продуктов и технологий. Это позволяет использовать внешние ресурсы для быстрого внедрения инновационных решений.

- инновационные экосистемы: такие экосистемы включают в себя сотрудничество между различными компаниями, университетами, научно-исследовательскими центрами и государственными органами, что позволяет быстрее и эффективнее внедрять новые технологии и продукты.

Управление инновациями и внедрение новых технологий является ключевым элементом успеха в современном бизнесе. Этот процесс требует комплексного подхода, включая стратегическое планирование, организационные изменения, развитие культуры инноваций и эффективное использование новых технологий для улучшения бизнес-процессов. Важно, чтобы компании не только разрабатывали и внедряли инновации, но и постоянно отслеживали их эффективность, улучшали процессы и преодолевали возникающие трудности.

Список использованной литературы:

1. Бухарова, Е.А. Цифровизация образования: концепции, подходы и инструменты. – Москва: Научное издательство, 2022.

2. Иванов, И.И., Петров, П.П. Современные технологии в образовании: тенденции и перспективы // Образование и наука. – 2021. – №3. – С. 45–58.

3. Козлова, Н.В. Инновационные подходы к управлению образовательными учреждениями. – Санкт-Петербург: Изд-во «Просвещение», 2020.

4. Смирнов, А.А. Влияние цифровизации на эффективность образовательного процесса // Управление образованием. – 2022. – №5. – С. 30–40.

5. Шмидт, О.Р. Модернизация системы образования через цифровые технологии. – Екатеринбург: Университетское издательство, 2023.

Насиба Акбаржоновна Усманова – PhD., и.о. доцент., кафедры «Менежмент» СамИЭС
Ризаева Зумрад Алишер кизи - студентка группы MN-221, СамИЭС

ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРОВАННЫЕ СТАРТАПЫ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ

Аннотация. Экологически ориентированные стартапы играют важную роль в современном бизнесе, способствуя устойчивому развитию и снижению негативного воздействия на окружающую среду. В условиях глобальных экологических проблем, таких как изменение климата и загрязнение окружающей среды, данные стартапы становятся актуальными для инвесторов, потребителей и государственных органов. Однако внедрение таких инициатив сталкивается с рядом проблем, включая высокие затраты на инновационные решения, низкий уровень осведомленности потребителей, а также сложности с нормативно-правовым регулированием. В данной работе исследуются перспективы экологических стартапов на глобальном и национальном уровнях, анализируются основные проблемы их внедрения, а также рассматриваются пути их преодоления.

Ключевые слова: Экологически ориентированные стартапы, устойчивое развитие, экология, Узбекистан, проблемы внедрения, “зеленая” экономика, возобновляемая энергия, водные ресурсы, государственная поддержка, правовые барьеры, экологическая осведомленность, инновационные технологии.

Abstract. Environmentally oriented startups play an important role in modern business, contributing to sustainable development and reducing the negative impact on the environment. In the face of global environmental challenges such as climate change and pollution, these startups are becoming relevant for investors, consumers and government authorities. However, the implementation of such initiatives faces a number of challenges, including high innovation costs, low consumer awareness, and regulatory complexities. This paper explores the global and national perspectives of environmental startups, analyses the main challenges to their implementation, and considers ways to overcome them.

Keywords: Environmentally oriented startups, sustainable development, ecology, Uzbekistan, implementation problems, green economy, renewable energy, water resources, government support, legal barriers, environmental awareness, innovative technologies.

Annotatsiya. Atrof-muhitga yo‘naltirilgan startaplar barqaror rivojlanish va atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirishga yordam beradigan zamonaviy biznesda muhim rol o‘ynaydi. Iqlim o‘zgarishi va ifloslanish kabi global ekologik muammolar bilan ushbu startaplar investorlar, iste'molchilar va davlat idoralari uchun dolzarb bo‘lib qolmoqda. Biroq, bunday tashabbuslarni amalga oshirish bir qator muammolarga duch keladi, jumladan, innovatsion yechimlarning yuqori xarajatlari, iste'molchilarning xabardorligining pastligi va tartibga solishda qiyinchiliklar. Ushbu ish global va milliy darajadagi ekologik startaplarning

istiqbollarini o‘rganadi, ularni amalga oshirishning asosiy muammolarini tahlil qiladi, shuningdek ularni engib o‘tish yo‘llarini ko‘rib chiqadi.

Kalit so‘zlar: Ekologik yo‘naltirilgan startaplar, barqaror rivojlanish, ekologiya, O‘zbekiston, joriy etish muammolari," yashil " iqtisodiyot, qayta tiklanadigan energiya, suv resurslari, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, huquqiy to‘siqlar, ekologik xabardorlik, innovatsion texnologiyalar.

Экологически ориентированные стартапы — это компании, которые разрабатывают продукты, технологии и услуги для защиты окружающей среды и устойчивого развития. Они создают решения, которые помогают сократить загрязнение, снизить потребление природных ресурсов и сделать повседневную жизнь более экологичной.

К таким стартапам можно включить компании, которые работают в направлениях:

- зелёной энергии, которые создают солнечные панели, ветряные турбины и другие устройства для использования возобновляемых источников энергии, чтобы сократить зависимость от ископаемого топлива;
- электротранспорт, разрабатывающие электромобили, электровелосипеды и зарядные станции, которые снижают выбросы углекислого газа в атмосферу.
- меньше отходов и больше повторного использования, создающие товары и платформы, помогающие отказаться от одноразового пластика и уменьшить количество отходов, например, многоразовые контейнеры или платформы для обмена вещами;
- технологии переработки, компании, которые разрабатывают оборудование и системы для переработки отходов, превращая мусор в новые материалы или источники энергии;
- устойчивое сельское хозяйство, предлагающие инновации в сельском хозяйстве, например, вертикальные фермы или альтернативные источники белка (вроде лабораторного мяса), которые экономят воду, почву и сокращают использование пестицидов;
- умные устройства для дома, организации разрабатывающие гаджеты, которые помогают экономить воду и энергию, например, умные термостаты и системы для контроля утечек воды;
- экоупаковка и биоразлагаемые материалы, которые разрабатывают экологичные альтернативы пластиковой упаковке из натуральных, быстро разлагающихся материалов.

Все вышеуказанные стартапы пользуются всё большей поддержкой, потому что они помогают людям и компаниям жить более осознанно и меньше вредить природе.

На сегодняшний день экологически ориентированные стартапы в Узбекистане имеют большой потенциал для решения актуальных экологических проблем, таких как опустынивание, нехватка водных ресурсов и загрязнение воздуха. С учетом засушливого климата и интенсивного

использования природных ресурсов, экологические инновации могут помочь снизить нагрузку на окружающую среду, а также улучшить качество жизни населения.

В Узбекистане наблюдается постепенное повышение интереса к устойчивому развитию, что открывает перспективы для экологически ориентированных стартапов. Стремление страны к модернизации экономики, привлечение иностранных инвестиций и участие в международных экологических инициативах создают предпосылки для поддержки “зеленых” проектов. Особенно перспективны направления в сфере возобновляемой энергетики, водоочистки и переработки отходов, которые пользуются поддержкой правительства и международных организаций.

Основные проблемы внедрения:

✓ высокие затраты на внедрение экологических технологий: в Узбекистане внедрение экологически чистых технологий требует значительных финансовых вложений, что затрудняет развитие стартапов, особенно в условиях ограниченного финансирования и недостатка доступа к международным источникам капитала.

✓ низкая осведомленность населения и бизнеса: многие потребители и бизнесмены в Узбекистане пока не полностью осознают преимущества экологически чистой продукции и услуг. Низкий уровень экологической культуры и недостаточная информированность замедляют спрос на “зеленые” товары и услуги.

✓ правовые и регуляторные барьеры: в Узбекистане законодательство по экологии и устойчивому развитию находится в процессе становления. Отсутствие четких правовых рамок для экологически ориентированных стартапов и непрозрачность регуляторных процедур могут осложнять их выход на рынок и привлечение инвестиций.

Возможные решения для Узбекистана:

• государственная поддержка и субсидии: разработка программ субсидирования и налоговых льгот для экологически ориентированных стартапов может стимулировать их развитие. Государственные гранты и программы поддержки могут компенсировать высокие затраты на внедрение экологических технологий.

• Повышение экологической грамотности: Важным шагом является популяризация экологических ценностей и преимуществ устойчивого потребления. Эффективные маркетинговые кампании и образовательные программы могут повысить осведомленность населения и бизнеса, что увеличит спрос на экологически чистую продукцию.

• Развитие партнерств с иностранными инвесторами: Узбекистан может активно привлекать международные компании и фонды, заинтересованные в устойчивом развитии, для финансирования экологических стартапов.

Партнерства с зарубежными компаниями, имеющими опыт в “зеленых” технологиях, позволят развивать инновации и ускорить внедрение экологически чистых решений.

Список литературы:

1. Аванесова, Г.А., Ганшина, Т.С. Экологический бизнес и стартапы: от теории к практике. — Москва: Юнити-Дана, 2019.
2. Бабкин, А.В., Киселева, Е.В. Экологически ориентированные стартапы и их роль в устойчивом развитии. // Вестник экономики и права, 2021, №3, с. 45–50.
3. Зиядуллаев, Х.А. Экологические проблемы Центральной Азии и Узбекистана: причины и пути решения. // Журнал экологии, 2020, №4, с. 12–18.
4. Кадырова, Л.Х. Перспективы развития “зеленой” экономики в Узбекистане. // Устойчивое развитие и инновации, 2022, №2, с. 55–63.
5. Старовойтова, О.В. Эволюция экологически ориентированных стартапов в странах СНГ. — Санкт-Петербург: Питер, 2021.
6. Шарипов, Б.М. Роль государственных программ поддержки в развитии “зеленых” стартапов в Узбекистане. // Экономика и экология, 2021, №5, с. 35–42.

Khasan Khankeldiyev - Turin Polytechnic University in Tashkent, Uzbekistan (TTPU)

HOW UZBEKISTAN MANAGES PLASTIC WASTE: A CASE STUDY OF THE CITY OF TASHKENT AND TASHKENT REGION

КАК УЗБЕКИСТАН СПРАВЛЯЕТСЯ С ПЛАСТИКОВЫМИ ОТХОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ Г. ТАШКЕНТ И ТАШКЕНТСКОЙ ОБЛАСТИ

O‘ZBEKISTON PLASTIK CHIQINDILAR BILAN QANDAY KURASHMOQDA: TOSHKENT VA TOSHKENT VILOYATI MISOLIDA

Аннотация: Пластмассы стали неотъемлемой частью повседневной экономики в мировом масштабе, а управление их отходами стало большой головной болью не только для экологов, но и для экономистов, фермеров, политиков и просто для обеспокоенных граждан. В этой статье будет рассмотрено текущее состояние управления пластиковыми отходами в Ташкенте и Ташкентской области с точки зрения законодательной базы и местной промышленной практики.

Ключевые слова: Пластик, Пластиковые отходы, ПЭТ, Ташкент, ПРООН, Целлулоид

Annotatsiya: Plastmassalar global miqyosda kundalik iqtisodiyotning muhim qismiga aylandi va ularning chiqindilarini boshqarish nafaqat ekologlar, balki iqtisodchilar, fermerlar, siyosatchilar va oddiy fuqarolar uchun ham katta bosh og‘rig‘iga aylanmoqda. Ushbu maqolada Toshkent va Toshkent viloyatida plastik

chiqindilarni boshqarishning hozirgi holati qonunchilik bazasi va mahalliy sanoat amaliyotidan kelib chiqib ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Plastmassa, Plastmassa chiqindilari, PET, Toshkent, BMTTD, Seluloid

Abstract: Plastics have become an essential part of everyday economy on a global scale and their waste management has become a big headache not only for environmentalists, but also for economists, farmers, policy-makers and simply for concerned citizens. Experts are concerned about plastic waste as its impact on environment, economy and ecology is negatively irreversible if not dealt effectively and with eco-friendly policies. Hence, a number of laws and projects have been adopted and launched to reduce plastic waste in Uzbekistan, where 1,000 tons of plastic is generated on a daily basis, out of which is 270 tons attributed to PET (Polyethylene terephthalate, which is used for the production of containers for liquids and foods, etc). This paper will review the current state of plastic waste management in Tashkent and the Tashkent region from the legislative framework and local industrial practices.

Keywords: Plastic, Plastic Waste, PET, Tashkent, UNDP, Celluloid

1. INTRODUCTION

Plastics have been an integral part of everyday item around the world for their versatility for many industrial markets, lower cost and a relatively simple transformation process. In 2020, the plastic production in a global scale totaled over 380 million tons [1]. Moreover, use of plastics in packaging is a leading factor for their production [2]. Historically, John Wesley Hyatt is credited to develop plastic in 1869 called celluloid that was first used to produce photographic film and later was utilized as a replacement for natural materials [3]. Plastics manufacturing boomed after 1950 and has increased by 8.4% annually [4]. By 2050, it is expected to exceed 12,000 million metric tons [5].

Meanwhile, in Uzbekistan several governmental and international agencies are putting some efforts to tackle the waste management problems. Along with it comes the plastic waste. A pilot project by UNDP Uzbekistan, for example, was launched in 2020 to create a circular economy model in order to encourage among citizens to management plastic waste by recycling and reuse [6].

The paper will be made up of four sections, that is, literature review, research method, discussion and conclusion. The literature review will provide the overview situation of the waste management in general and plastic in particular in Tashkent and the Tashkent region. What governmental strategies have been implemented to effectively tackle the problem. The second section will be devoted to covering a large body of literature on how plastic waste management is dealt in South Korea and Singapore. The third section is research methodology and will have a nature of mixed research methodologies as qualitative and quantitative. It will clarify the research significance from legal, industrial and economic perspectives. The fourth section made up of discussion and conclusion will formulate further research directions.

REFERENCES

[1] H. Onay et al., "Decade of microplastic alteration in the southeastern black sea: An example of seahorse gastrointestinal tracts," Environ.
Res., vol. 218, p. 115001, Feb. 2023, doi:10.1016/j.envres.2022.115001.

[2] Why Is Plastic Packaging Important. (Accessed on 2022, November 9) Retrieved from https://www.packaging-labelling.com/articles/why-is-plastic packaging-important-a-complete-guide

[3] History of Plastic. (Accessed on 2022, November 9). Retrieved from https://www.plasticonline.com.au/history-of-plastic/#:~:text=Plastic was first developed in,John Wesley Hyatt in 1869.

[4] S. Huang et al., "Plastic Waste Management Strategies and Their Environmental Aspects: A Scientometric Analysis and Comprehensive Review," Int. J. Environ. Res. Public Heal. 2022, Vol. 19, Page 4556, vol.
19, no. 8, p. 4556, Apr. 2022, doi: 10.3390/IJERPH19084556.

[5] A. Soi et al., "Valorization of Post-Consumers Plastics and Agro-Waste in Sustainable Polymeric Composites for Tribological Applications," Waste and Biomass Valorization, Mar. 2023, doi: 10.1007/s12649-023-02103-w.

[6] Munteanu, D., & Avliyakulov B. (2021, April 16). Nudging Tashkent households to sort their waste. UNDP Uzbekistan. Retrieved from https:// www.undp.org/uzbekistan/blog/nudging-tashkent-households-sort-their-waste.

QUESTIONNAIRE OF THE CONFERENCE PARTICIPANT

Participant's full name	**Khasan Khankeldiyev**
Section	**Green Economy**
Title of the article	**How Uzbekistan Manages Plastic Waste: A Case Study of the City of Tashkent and Tashkent Region**
Workplace and position	**Turin Polytechnic University in Tashkent**
Degree and title	**MA**
Phone number:	**(998 94 612 5824)**
e-mail:	**khankeldy@polito.uz**

Абдуманнонов Б.М. – асистент кафедры «Менеджмента”, СамИЭС
Хасанов А.И. – студент 4 курса группы ирб- 221, СамИЭС

СИСТЕМА KPI КАК ИНСТРУМЕНТ ОЦЕНКИ И ПОВЫШЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ БИЗНЕСА К КРИЗИСАМ

Аннотация: В условиях нестабильной экономической ситуации и возрастающей конкуренции, компании все чаще сталкиваются с необходимостью оперативно адаптироваться к изменяющимся условиям рынка. Система ключевых показателей эффективности (KPI) выступает в качестве важного инструмента, позволяющего не только оценивать текущее состояние бизнеса, но и прогнозировать его развитие, а также повышать устойчивость к потенциальным кризисным ситуациям.

Ключевые слова: KPI (Key Performance Indicators), оценка, бизнес, кризис, финансовая устойчивость, сохранение клиентов, операционная эффективность, автоматизация процессов, анализ, управление бизнесом, кризисное управление, адаптация, стратегия компании, мотивация, CRM-системы, аналитические совещания.

Annotatsiya: Iqtisodiy vaziyat va kuchayib borayotgan raqobat sharoitida kompaniyalar o‘zgaruvchan bozor sharoitlariga tez moslashish zarurligiga tobora ko‘proq duch kelmoqdalar. Faoliyatning asosiy ko‘rsatkichlari tizimi (KPI) nafaqat biznesning hozirgi holatini baholash, balki uning rivojlanishini bashorat qilish, shuningdek, potentsial inqirozli vaziyatlarga qarshilikni oshirish imkonini beruvchi muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: KPI (Asosiy samaradorlik ko‘rsatkichlari), baholash, biznes, inqiroz, moliyaviy barqarorlik, mijozlarni ushlab turish, operatsion samaradorlik, jarayonlarni avtomatlashtirish, tahlil qilish, biznesni boshqarish, inqirozni boshqarish, moslashish, kompaniya strategiyasi, motivatsiya, CRM tizimlari, analitik uchrashuvlar.

Annotation: In the unstable economic situation and growing competition, the company is stalking all the companies with the need to adapt to the changing conditions of the market. The system of key performance indicators (KPI) is an important tool that allows not only to assess the current state of the business, but also to forecast its development, as well as to increase resilience to potential crisis situations.

Keywords: KPI (Key Performance Indicators), assessment, business, crisis, financial stability, customer retention, operational efficiency, process automation, analysis, business management, crisis management, adaptation, company strategy, motivation, CRM systems, analytical meetings.

Результаты исследование

KPI (Key Performance Indicators) - это измеримые показатели, которые отражают результативность деятельности компании в ключевых областях.

Они помогают: Оценивать текущее состояние бизнеса, отслеживать прогресс в достижении целей, выявлять проблемные зоны и принимать

своевременные меры, повышать эффективность бизнес-процессов, мотивировать сотрудников на достижение лучших результатов.

Мы должны задавать следующий вопросы:

1) Как выбрать правильные KPI для оценки устойчивости бизнеса?
2) Как правильно внедрение и использование системы KPI?

Выбор KPI должен быть индивидуальным для каждой компании и основываться на ее специфике, отрасли, стратегических целях и задачах.

1) Связь со стратегией KPI должны быть напрямую связаны с целями компании, прописанными в ее стратегии развития.
2) Измеримость показатели должны быть конкретными, измеримыми и однозначно интерпретируемыми.
3) Достижимость важно ставить реалистичные цели, чтобы KPI служили мотивацией, а не демотивировали команду.
4) Актуальность необходимо регулярно пересматривать и актуализировать систему KPI, чтобы она соответствовала изменяющимся условиям рынка и задачам компании.

Внедрение и использование системы KPI

Внедрение системы KPI - это комплексный процесс, который включает в себя не только определение и расчет показателей, но и разработку механизмов их отслеживания, анализа и корректировки.

Этап 1: Определение целей и задач На этом этапе важно определить, какие именно аспекты бизнеса являются ключевыми для обеспечения его устойчивости, и какие цели компания хочет достичь.

Этап 2: Выбор KPI Следующим шагом является выбор конкретных показателей, которые будут использоваться для оценки достижения поставленных целей.

Этап 3: Внедрение и автоматизация Для эффективного использования системы KPI необходимо внедрить ее в работу компании и автоматизировать процессы сбора и анализа данных. Автоматизация сбора и анализа данных для упрощения работы с KPI и повышения эффективности анализа данных рекомендуется использовать специализированное программное обеспечение. Это могут быть CRM-системы, BI-платформы, Excel и другие инструменты.

Регулярный анализ KPI позволяет своевременно выявлять отклонения от запланированных показателей и принимать корректирующие меры. Важно не только отслеживать динамику изменения показателей, но и анализировать причины отклонений.

✓ Анализ данных Сбор и анализ информации о текущих значениях KPI.
✓ Интерпретация результатов Оценка динамики показателей, выявление тенденций и закономерностей.
✓ Принятие решений Разработка корректирующих мер на основе анализа данных

Управление KPI в кризисном состоянии бизнеса.

В условиях кризиса, когда привычные стратегии теряют эффективность, критически важным становится грамотное управление ключевыми показателями эффективности (KPI). Этот документ представляет собой

практическое руководство для руководителей и менеджеров, помогая адаптировать систему KPI к новым вызовам и обеспечить устойчивость бизнеса.

Переоценка приоритетов: фокус на выживаемости. Кризис требует пересмотра целей и задач компании. Первостепенной задачей становится выживание и сохранение ключевых активов. Поэтому необходимо пересмотреть существующие KPI и определить новые, которые отражают актуальные приоритеты.

- **Финансовая устойчивость.** Основной фокус на показателях ликвидности, таких как движение денежных средств, уровень дебиторской и кредиторской за задолженность.
- **Сохранение клиентов.** В кризис особенно важно удержать существующих клиентов. KPI в этой области могут включать уровень оттока клиентов и удовлетворенность клиентов.
- **Операционная эффективность.** Оптимизация расходов и повышение эффективности всех бизнес-процессов - ключевые задачи. KPI включают себестоимость продукции/услуг, производительность труда, оборачиваемость активов.

Кризис - это испытание для всей команды. Открытая и честная коммуникация о текущей ситуации и ключевых показателях поможет сохранить доверие и мотивацию сотрудников. Важно, чтобы все понимали, какой вклад они вносят в достижение общих целей.

В кризисных условиях интуиция и опыт должны быть подкреплены данными. Анализ KPI позволяет принимать более взвешенные и эффективные решения, основанные на фактах, а не на предположениях.

Внедрение систем аналитики и отчетности.

Обучение сотрудников работе с данными.

Регулярное проведение аналитических совещаний с целью оценки эффективности принятых решений.

Кризис - это время для поиска новых возможностей для оптимизации и автоматизации бизнес-процессов. Это позволит снизить затраты, повысить эффективность и сконцентрировать ресурсы на ключевых направлениях.

Цифровизация. Внедрение CRM-систем, платформ для управления проектами и других IT-решений.

Стандартизация. Разработка и внедрение единых стандартов работы для повышения предсказуемости результатов.

Аутсорсинг. Передача непрофильных функций на аутсорсинг для снижения нагрузки на персонал и оптимизации расходов.

Кризис - это не только время испытаний, но и возможность для роста и развития. Компании, которые смогут адаптироваться к новым условиям и извлечь уроки из прошлого опыта, станут сильнее и успешнее в будущем.

Заключение

Система KPI является неотъемлемым инструментом для компаний, стремящихся к устойчивому развитию и успеху в условиях нестабильной экономической ситуации. Правильно подобранные и внедренные KPI

помогают своевременно выявлять и устранять проблемы, повышать эффективность работы, оптимизировать затраты и принимать взвешенные управленческие решения.

Управление KPI в кризисном состоянии бизнеса - это сложная, но крайне важная задача. Гибкость, адаптивность, ориентация на данные и тесное взаимодействие в команде - ключевые факторы успеха в период турбулентности. Однако для эффективного использования KPI необходимо тщательно проработать все этапы внедрения и развития системы. Важно помнить, что система KPI должна быть гибкой, прозрачной и тесно связанной со стратегическими целями компании. При этом следует избегать перегрузки системы избыточным количеством показателей и уделять достаточное внимание вовлечению сотрудников в процесс разработки и использования KPI.

Реальные примеры успешного применения систем KPI демонстрируют, что этот инструмент может стать мощным драйвером изменений и способствовать достижению выдающихся результатов даже в самые сложные периоды.

Помните, что кризис - это не конец, а возможность для перемен и нового витка развития.

Список использованных литератур:

1. Вишнякова М.В. KPI. Внедрение и применение Питер, 2019
2. Смирнов А.В. Сравнительный анализ Balanced Scorecard и Key Performance Indicators // Экономический анализ: теория и практика. - 2020. - №
3. Парментер, Д. Ключевые показатели эффективности (KPI): разработка, внедрение и использование успешных KPI - 2010.
4. Эскерод П., Хьюманн М., Рингхофер К. Управление заинтересованными сторонами проекта - 2015. Издательство Гауэр.
5. Кокинс, Г. Управление эффективностью: интеграция реализации стратегии, методологий, рисков и аналитики – 2009.

Ҳамдамова Маржона Адхам қизи - ҚарМИИ 1-курс магистранти

ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ХИЗМАТ КЎРСАТИШ САМАРАДОРЛИГИДАГИ ЎРНИ

Аннотация. Ушбу мақолада тадбиркорлик фаолияти давлат инвестицион стратегиясини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар тизими, кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантиришнинг хориж тажрибаси, инвестицияларнинг жалб этилиши ва хизмат кўрсатиш самарадорлигида тутган ўрни тўғрисида фикрлар юритилган.

Калит сўзлар: тадбиркорлик, кичик бизнес, хорижий тажрибалар, инвестициялар,инвестор, хизмат кўрсатиш, тараққиёт стратегияси.

Аннотация. В данной статье рассматривается система мер по

реализации государственной инвестиционной стратегии, зарубежный опыт развития малого бизнеса и предпринимательства, роль предпринимательства в привлечении инвестиций и эффективности услуг.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, зарубежный опыт, инвестиции, инвестор, сервис, стратегия развития.

Annotation. This article discusses the system of measures for the implementation of the state investment strategy, foreign experience in the development of small business and entrepreneurship, the role of entrepreneurship in attracting investment and the effectiveness of services.

Key words: entrepreneurship, small business, foreign experience, investments, investor, service, development strategy.

Ҳозирги кунда жаҳон хўжалигидаги глобаллашув мамлакатимизда инвестиция муҳитини ривожлантириш ва инвестицияларни жалб этиш ҳамда уларни самарали тақсимлашда ўзгача ёндашувларни талаб этмоқда. Бизга маълумки, ҳеч бир мамлакат аввал барча инвестицион маблағларни жалб қилиб, кейин уни тақсимлашни ташкил этмайди. Чунки, бу ҳолат инвестор учун қониқарли ҳисобланмайди. Давлат жалб этилган инвестицияларни тақсимлашни ташкил этишни оқилона солиқ сиёсати ва турли имтиёзлардан фойдаланган ҳолда амалга оширади. Шунингдек, инвестиция маблағларини самарали тақсимлаш юзасидан келиб чиқиб, давлат хорижий инвесторга инвестицион лойиҳаларни таклиф этади. Қолаверса, ушбу жараённинг Давлат инвестиция дастури доирасида амалга оширилиши бу борада давлат стратегик мақсадларни кўзлаб ҳаракатланаётганлигини кўрсатади. Бунда давлат инвестиция сиёсатининг таъсирчан воситалари нисбатан чекланганлиги сабабли муайян вазиятларда қайси жараён самарали, қайсилари самарасиз эканлигини билиш қийин. Бу фаолиятдан қандай натижага эришилишига қараб, давлат жалб этилган инвестицияларни тақсимлашда қанчалик самарага эришганлигини кўриш мумкин бўлади.

Бу фаолиятни ташкиллаштириш асосан мамлакатдаги иқтисодий сиёсат, солиқ қонунчилиги, инвестицияни жалб қилиш инфратузилмасининг ривожи ва мамлакат иқтисодий аҳволига боғлиқ.

Давлат инвестицион стратегиясини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар тизимини ва инвестицион тактикани қўллаш билан мезодаража ва макродаражада фаолиятни ташкил этиш орқали самарадорликка эришишни кўзлайди.

Мезодаража фаолиятда (ҳудудлар ва тармоқлар) – иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларни ривожлантириш, истиқболли лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш учун йўналтирилган мақсадли инвестиция дастурларини ишлаб чиқиш орқали тақсимлаш амалга оширилади.

Макродаража фаолиятда – давлат инвестиция стратегиясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, маблағлардан самарали фойдаланиш, истиқболли тармоқлар ва ҳудудларни қўллаб-қувватлаш учун чора-тадбирларни амалга ошириш, жумладан, жалб этилган инвестициялардан оқилона фойдаланишни кўзда тутади.

Бугунги кунда иқтисодиётни модернизациялаш шароитида турли тармоқлар ва соҳаларни модернизация қилиш, таркибий ислоҳотлар ҳамда инвестиция сиёсатининг устувор йўналишларини белгилашда давлатнинг роли сақланиб қолмоқда. Бунда давлат мавжуд муаммоларни ҳал этиш ва жалб қилинган инвестицияларни самарали тақсимлашни янада такомиллаштириш юзасидан бош ислоҳотчи сифатида иштирок этмоқда.

Мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёев 2021 йил 20 август куни мамлакатимиз тадбиркорлари билан очиқ мулоқот ўтказди. Бундай шаклдаги учрашув илк бор ўтказилиб, жами ўн мингга яқин тадбиркор иштирок этди. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик мамлакатимиз иқтисодиётининг устувор йўналиши этиб белгиланган. Сўнгги беш йилда бу соҳани ривожлантиришга қаратилган 2 мингга яқин қонун, фармон ва қарорлар қабул қилинди. Уларга асосан, 114 та лицензия ва рухсатнома бекор қилинди, 33 та фаолият тури хабардор қилиш тартибига ўтказилди. Рухсатномаларни расмийлаштириш тартиблари соддалаштирилиб, муддатлари ўртача 2 бараварга қисқартирилди. Ортиқча текширишлар, нақд пул, валюта ва хомашё бўйича кўплаб чекловларга барҳам берилди. Бундай қулайлик ва имкониятлар натижасида янги субъектлар кескин кўпайиб, аввалдан ишлаётганлари фаолиятини кенгайтирмоқда. Охирги беш йилда тадбиркорлар сони қарийб 3 баравар ошди. Кўп ишбилармонлар ўз бизнесини бутун мамлакат миқёсида кенгайтириб, минглаб иш ўринлари яратиб, нуфузли йирик компанияларга айланди. Ички ва ташқи бозорда ўз нуфузи ва брендига эга тадбиркорлар синфи шакллана бошлади.

Давлатимиз раҳбари ана шундай азму шижоатли ва фидойи тадбиркорларнинг айримларини тилга олиб, халқимизга мададкор бўлаётгани учун уларга миннатдорчилик билдирди.

Маълумки, мазкур очиқ мулоқот олдидан тадбиркорларни қийнаётган муаммолар ўрганилиб, турли масалаларга оид 15 мингдан ортиқ мурожаатлар бўлган эди. Президентимиз томонидан уларни ҳал қилишга қаратилган 7 та муҳим йўналишни кўрсатиб ўтилди.

- бизнесни молиялаштириш; - солиқ тизимини такомиллаштириш ва бизнесга солиқ юкини камайтириш; - ер ажратиш; - инфратузилма;

- экспортёр корхоналарни қўллаб-қувватлаш; - транспорт-логистика;

-соҳадаги тартиб-таомилларни соддалаштириш масалаларига қаратилди.

Ушбу йўналишларнинг ҳар бири бўйича долзарб вазифалар кўрсатилиб, янги ташаббуслар, экспортёр корхоналарни қўллаб-қувватлаш, кичик бизнесни экспорт фаолиятига жалб қилиш бўйича ҳам қатор ташаббуслар илгари сурилди.

Масалан, ўтган йили пандемия даврида тўқимачилик корхоналарига экспортдан валюта тушумини кутмасдан қўшилган қиймат солиғини қайтариб бериш тартиби жорий этилган эди. Энди ушбу тартиб барча тармоқларнинг ҳалол ва интизомли экспортёрларига нисбатан ҳам татбиқ этилиши айтилди. Шунингдек, йилига 20 миллион доллардан ортиқ экспорт қилувчи корхоналарга 5 миллион долларгача имтиёзли кредитлар ажратилади. Ҳозирги кунда айрим хомашёлар импорти учун бож ставкалари юқори

эканлиги, оқибатда улар асосида маҳсулот ишлаб чиқаришдан кўра четдан олиб келиш арзонроқ бўлмоқда. Шу боис, ҳукуматга хомашё ва ярим тайёр маҳсулотлар учун импорт божи ставкаларини пасайтириш бўйича вазифалар белгиланди. Бу ҳам тадбиркорларни қўллаб-қувватлашнинг энг долзарб масаласидир.

Транспорт-логистика хизматларини ривожлантириш, тадбиркорларнинг юкларини ташишни енгиллаштириш масалаларига доир юк автомобиллари ва темир йўл вагонларини олиб кириш бўйича берилган имтиёзлар яна 3 йилга узайтирилиши маълум қилинди.

Тадбиркорлик фаолиятига аралашувларни қисқартириш, субсидиялар олиш жараёнини осонлаштириш бўйича ҳам кўплаб кўрсатмалар берилди. Мулоқотда тадбиркорлар ўзларининг фаолиятида дуч келаётган муаммоларни, таклиф ва мулоҳазаларини билдириб, улар тармоқ мутасаддилари ва ҳокимлар иштирокида муҳокама қилинди.

Президентимиз бундай очиқ мулоқотни анъанага айлантириб, ҳар йили ташкил этиш, **20 августни мамлакатимизда "Тадбиркорлар куни"** деб эълон қилиш таклифини билдирди. Бу таклифлар кенг жамоатчилик асосида қўллаб-қувватланди.

Мамлакатимизда "Ҳар бир оила – тадбиркор" дастури доирасида ўз бизнесини бошлаётган оилаларга 5,9 триллион сўм кредитлар ажратилди."[91]

Ҳозирги пайтда кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолияти нафақат мамлакатимизда, балки дунёнинг ривожланган давлатларида ҳам иқтисодиётнинг энг муҳим секторларидан бири бўлиб қолмоқда. Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, кичик бизнес ва тадбиркорлик соҳасини давлат томонидан қўллаб-қувватланиши ва ривожлантирилиши ижобий самара келтиради. Шу сабабли дунёнинг кўпгина давлатларида ушбу соҳани қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш бўйича ихтисослаштирилган давлат органлари ва ташкилотлари ташкил этилган. Кичик ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва рақобат муҳитини шакллантириш бўйича жаҳон тажрибаси бой ва хилма хил бўлса-да, улар бир-биридан ушбу жараённи амалга ошириш механизми, усуллари ва воситалари билан фарқ қилади. Ҳозирги кунда ривожланган мамлакатларда иқтисодиётда рақобат муҳитини сақлаб қолиш ва рақобат механизмининг самарали фаолиятини таъминлаш мақсадида кичик ва хусусий тадбиркорлик учун қулай макроиқтисодий муҳит яратилиши билан бирга, унга давлат томонидан турли хил ёрдамлар кўрсатилади. Мазкур тажрибани ўрганиш, унинг ижобий томонларидан мамлакатимизнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда самарали фойдаланиш бугунги кунда энг долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Ривожланган мамлакатлар, энг аввало, АҚШ, Япония ва Германия рақобатбардошликка эришиш масаласини ўз мамлакатларининг манфаатларидан келиб чиққан ҳолда турлича ҳал қиладилар. Ривожланган

[9191] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 24 январь

мамлакатлар ҳукуматларининг ушбу соҳадаги фаолиятларининг умумий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

– иқтисодий, ҳуқуқий ва сиёсий воситалардан фойдаланиш асосида рақобатбардошлик даражасини ошириш бўйича ягона давлат сиёсатини юритиш;

– саноатнинг устувор тармоқларини қўллаб-қувватлаш ва саноат мажмуасидаги таркибий ўзгаришларга таъсир кўрсатиш;

– миллий товар ишлаб чиқарувчиларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва ички бозорни ҳимоялаш, шу жумладан, миллий ишлаб чиқарувчиларни маркетинг воситасида қўллаб-қувватлаш;

– бозор инфратузилмаси ривожланишига ёрдам кўрсатиш.

Ташқи иқтисодий фаолият ва инвестицияларни жалб қилиш соҳасида республикамиз тадбиркорлик субъектларининг халқаро ишбилармонлик ҳамжамиятига интеграциялашуви, маҳаллий корхоналар маҳсулотларининг ташқи бозорларга чиқарилишини таъминлаш, миллий брендларни хорижда фаол илгари суриш, маҳаллий ва хорижий инвестицияларни, шунингдек, замонавий технологияларни жалб этиш зарур. Жумладан:

- бизнес-форумлар, кўргазмалар ва ярмаркаларни ташкил этиш ва уларда маҳаллий тадбиркорлик субъектларининг кенг иштирокини таъминлаш;

-тадбиркорлик субъектларига ишончли ҳамкорларни топиш, ташкил этилган кичик саноат ва эркин иқтисодий зоналарда ички ва ташқи бозорларда талаб юқори бўлган, рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича замонавий ишлаб чиқаришларни ташкил этишга оид лойиҳаларни амалга ошириш доирасида тадбиркорлик субъектлари, жумладан хорижий инвесторларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш ва ҳамкорликни таъминлаш масалаларининг ҳал этилиши фаровонликни таъминлашга хизмат қилади.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, жаҳон хўжалигидаги ривожланган давлатларнинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини ривожлантириш бўйича амалга оширган тажрибасини назарий ва амалий жиҳатдан ўрганиш ҳамда уни мамлакатимизда татбиқ этиш, соҳани янада кенгайтиришга ва мустаҳкамлашга асос бўлади. Шунингдек, мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ташкил этиш, улар фаолиятини ривожлантириш бўйича ихтисослаштирилган орган ёки кенгайтирилган ваколатларга эга ташкилотни, яъни агентлик, департамент ташкил этиш ушбу сектор фаолиятини янги даражага олиб чиқиши мумкин деб ўйлаймиз. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятида инвестициялар жалб этишнинг самарадорлигини ошириш орқали маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш ва хизмат кўрсатишни яхшилаш, экспорт ҳажмини кўпайтириш, натижада тадбиркорларнинг даромадлари ошишига имконият яратилади.

Abduvohidova Gulshan Akmalovna - SamISI, Menejment kafedrasi assistent stajyori

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSIYALARNI QO‘LLASH

Annotatsiya. Ushbu tezisda raqamli iqtisodiyot sharoitida texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llashning ahamiyati tahlil qilinadi. Asosan, ma'lumotlarni tahlil qilish, sun'iy intellekt, blockchain, IoT va 5G texnologiyalarining iqtisodiyotga ta'siri va ularni turli sohalarda qo'llash imkoniyatlari muhokama qilinadi. Innovatsiyalar biznes jarayonlarini optimallashtirish, yangi mahsulotlar ishlab chiqish, marketing va mijozlarga xizmat ko'rsatish kabi sohalarda samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Shuningdek, texnologiyalarni joriy etishda yuzaga keladigan muammolar, jumladan xavfsizlik, maxfiylik, raqobat va resurslar yetishmovchiligi ham o'rganiladi. Raqamli iqtisodiyotda texnologiyalar va innovatsiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash uchun texnik infratuzilma, malakali kadrlar tayyorlash va investitsiyalar muhim omillar sifatida ko'rsatiladi.

Kalit so‘zlar. Raqamli iqtisodiyot, texnologiyalar, innovatsiyalar, sun'iy intellekt, blockchain, IoT, 5G, biznes jarayonlari, ma'lumotlarni tahlil qilish, xavfsizlik, maxfiylik, investitsiyalar, samaradorlik, marketing, raqobatbardoshlik

Аннотация.Данный тезис посвящён анализу применения технологий и инноваций в условиях цифровой экономики. Основное внимание уделено влиянию таких технологий, как анализ данных, искусственный интеллект, блокчейн, IoT и 5G на экономику, а также возможности их применения в различных отраслях. Инновации помогают улучшать бизнес-процессы, разрабатывать новые продукты, оптимизировать маркетинг и обслуживание клиентов, повышая общую эффективность. Также рассматриваются проблемы, возникающие при внедрении технологий, такие как безопасность, конфиденциальность, конкуренция и нехватка ресурсов. Успешное внедрение технологий и инноваций в цифровой экономике зависит от развития технической инфраструктуры, подготовки квалифицированных кадров и привлечения инвестиций.

Ключевые слова: цифровая экономика, технологии, инновации, искусственный интеллект, блокчейн, IoT, 5G, бизнес-процессы, анализ данных, безопасность, конфиденциальность, инвестиции, эффективность, маркетинг, конкурентоспособность

Abstract. his thesis analyzes the application of technologies and innovations in the context of the digital economy. It focuses on the impact of technologies such as data analytics, artificial intelligence, blockchain, IoT, and 5G on the economy and explores their potential applications in various sectors. Innovations help optimize business processes, develop new products, and improve marketing and customer service, thereby enhancing overall efficiency. The thesis also discusses the challenges faced in implementing these technologies, including issues of security, privacy, competition, and resource scarcity. Successful application of technologies

and innovations in the digital economy requires strong technical infrastructure, qualified workforce, and investment.

Key words: digital economy, technologies, innovations, artificial intelligence, blockchain, IoT, 5G, business processes, data analytics, security, privacy, investments, efficiency, marketing, competitiveness.

Raqamli iqtisodiyot — bu axborot texnologiyalari, raqamli platformalar va innovatsiyalarni asosiy ish jarayonlariga integratsiya qilish orqali iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan tizimdir. Ushbu iqtisodiy modelning muvaffaqiyati texnologiyalar va innovatsiyalarni to'g'ri qo'llashga bog'liq. Texnologik o'zgarishlar, ayniqsa, raqamli iqtisodiyot sharoitida, ishlab chiqarish jarayonlaridan tortib, xizmatlar ko'rsatish va savdo faoliyatlarigacha bo'lgan barcha sohalarda jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu tezisda texnologiyalar va innovatsiyalarni raqamli iqtisodiyotda qanday qo'llash mumkinligi, shuningdek, bu jarayonda yuzaga keladigan imkoniyatlar va muammolar tahlil qilinadi.Raqamli iqtisodiyot sharoitida texnologiyalarni qo'llash iqtisodiyotning barcha sohalarida keng tarqalgan. Xususan, quyidagi sohalarda texnologiyalarning ta'siri sezilarli:

1. Ma'lumotlarni tahlil qilish va sun'iy intellekt.Ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish raqamli iqtisodiyotning asosiy komponentlaridan biridir. Sun'iy intellekt va mashinani o'rganish texnologiyalari biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, iste'molchilarni tahlil qilish, shuningdek, mahsulot va xizmatlarni optimallashtirish imkonini beradi.

2. Blockchain texnologiyasi.Blockchain texnologiyasi xavfsiz va shaffof tranzaktsiyalarni amalga oshirishga imkon yaratadi. Bu raqamli iqtisodiyotda moliya, savdo, logistika va boshqa sohalarda ishonchli tizimlarni yaratishda muhim rol o'ynaydi.

3. IoT (Internet of Things).IoT texnologiyasi turli qurilmalarning bir-biriga ulanib, real vaqt rejimida ma'lumotlarni yig'ish va ulardan foydalanish imkonini beradi. Bu texnologiya ishlab chiqarish, sog'liqni saqlash, transport va boshqa ko'plab sohalarda samaradorlikni oshiradi.

4. 5G texnologiyasi.Yuqori tezlikda internet aloqasi ta'minlanadigan 5G tarmoqlari raqamli iqtisodiyotda tezkor va samarali ma'lumotlar almashinuvi, avtomatlashtirilgan tizimlar va masofaviy boshqaruvlarni amalga oshirish imkonini beradi.

Innovatsiyalarni raqamli iqtisodiyotda qo'llash, yangi biznes modellarini yaratish, samaradorlikni oshirish va raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Innovatsiyalar quyidagi sohalarda qo'llanilishi mumkin:

-yangi mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqish.Raqamli texnologiyalar yordamida yangi mahsulotlar va xizmatlar yaratish, iste'molchi ehtiyojlarini aniqlash va unga tezda javob berish mumkin bo'ladi. Bu raqamli iqtisodiyotda innovatsiyalarning eng asosiy shaklidir.

-biznes jarayonlarini optimallashtirish. Innovatsiyalarni joriy qilish orqali ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarining samaradorligi oshiriladi. Avtomatlashtirish, sun'iy intellekt va boshqa texnologiyalar yordamida resurslarni tejash, vaqtni qisqartirish va xarajatlarni kamaytirish mumkin.

-marketing va mijozlarga xizmat ko'rsatish.Raqamli texnologiyalarni qo'llash

orqali bizneslar mijozlarga yaxshiroq xizmat ko'rsatish va personalizatsiyalangan mahsulotlar yaratish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Social media, big data va boshqa analitik vositalar yordamida mijozlarga qaratilgan marketing strategiyalari ishlab chiqiladi.

-yangi bozorlarga kirish. Innovatsiyalar orqali yangi bozorlarga kirish va global raqobatga tayyorlanish imkoniyati yaratiladi. Masalan, onlayn savdo platformalari va elektron tijorat orqali global miqyosda biznes yuritish osonlashadi.

Texnologiyalar va innovatsiyalarni muvaffaqiyatli joriy qilish uchun quyidagi omillarni hisobga olish zarur.Raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatli ishlash uchun kuchli texnik infratuzilma kerak. Bu o'z ichiga internet aloqalarini, ma'lumotlar bazalarini, sun'iy intellekt tizimlarini va boshqa zamonaviy texnologiyalarni oladi.Raqamli iqtisodiyotda ishlash uchun malakali mutaxassislar zarur. Innovatsiyalarni amalga oshirish uchun texnologiyalarni tushunadigan va ularni amaliyotga joriy qila oladigan kadrlar tayyorlash bo'yicha ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratilishi lozim.Innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun moliyaviy resurslar kerak. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, investitsiyalar jalb qilish va xususiy sektorning ishtiroki raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga turtki beradi.Texnologiyalar va innovatsiyalarni raqamli iqtisodiyotda joriy etishda ba'zi muammolar yuzaga kelishi mumkin.Raqamli ma'lumotlar va onlayn tizimlar xavfsizlikka doir muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Ma'lumotlar uzatish va saqlash jarayonlarida shaxsiy va tijorat ma'lumotlarini himoya qilish muhim ahamiyatga ega.Innovatsiyalarni joriy etgan kompaniyalar raqobatbardoshlikni oshirishga harakat qiladi, bu esa kichik va o'rta biznesning raqobat qobiliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.Texnologiyalarning tez o'zgarishi va yangi innovatsiyalarni joriy etish uchun yetarli miqdorda malakali mutaxassislar va resurslar yetishmasligi muammo bo'lishi mumkin.

Xulosa

Raqamli iqtisodiyotda texnologiyalar va innovatsiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash, iqtisodiyotni samarali rivojlantirish, yangi ish o'rinlari yaratish va global bozorlar bilan raqobatbardosh bo'lish imkoniyatlarini yaratadi. Biroq, bularning amalga oshirilishi uchun samarali infratuzilma, malakali kadrlar va investitsiyalar zarur. Innovatsiyalarni qo'llashning muvaffaqiyati shuningdek, xavfsizlik, maxfiylik va raqobat masalalarini ham yechishni talab qiladi.Shu boisdan, texnologiyalar va innovatsiyalarni raqamli iqtisodiyotda amalga oshirish bo'yicha izchil strategiyalar ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etish o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitda o'zgarishlar yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar: Konseptsiyalar va amaliyot*. Tashkent: Fan va texnologiya nashriyoti. Davletov, I. 2020-yil

2.Artificial Intelligence and Business Innovation. Journal of Digital Economy, 15(3), 234-250. Kim, S., Lee, J. 2019-yil

3.Texnologiyalar va raqamli iqtisodiyot. Toshkent: Iqtisodiyot va biznes nashriyoti. Toshmatov, A.,Xudoyberdiyev, B. 2021-yil

4.Blockchain texnologiyasi va uning iqtisodiyotdagi o'rni. Innovatsiya va texnologiyalar, 3(2), 110-118. Nematov, R. 2022-yil

Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Menejment kafedrasi assistent-stajori

SUG‘URTA BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Sug‘urta bozori iqtisodiy rivojlanishning muhim sektorlaridan biri bo‘lib, uning tendensiyalari va xususiyatlari bozorning barqarorligi va samaradorligini belgilaydi. So‘nggi yillarda sug‘urta bozori global miqyosda texnologik inqiloblar, raqamli transformatsiya va yangi xizmatlar bilan o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. O‘zbekiston sug‘urta bozorida ham turli tendensiyalar va xususiyatlar yuzaga kelmoqda, masalan, sug‘urta mahsulotlari diversifikatsiyasi, mijozlarga yo‘naltirilgan yondashuvlar, va raqamli texnologiyalarni joriy etish. Ushbu maqolada sug‘urta bozorining rivojlanish tendensiyalari, uning asosiy xususiyatlari va bozorni shakllantiruvchi omillar tahlil qilinadi. Tadqiqot sug‘urta bozorida raqobatni kuchaytirish va yangi imkoniyatlarni yaratish uchun zarur bo‘lgan strategiyalarni aniqlashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Sug‘urta bozori, Rivojlanish tendensiyalari, Sug‘urta mahsulotlari, Raqamli transformatsiya, Texnologik inqilob, Diversifikatsiya, Mijozlar ehtiyojlari, Raqobatbardoshlik, Sug‘urta xizmatlari, Bozor omillari.

Abstract: The insurance market is one of the important sectors of economic development, and its trends and characteristics determine the stability and efficiency of the market. In recent years, the insurance market has been undergoing changes on a global scale with technological revolutions, digital transformation, and new services. Various trends and characteristics are also emerging in the insurance market of Uzbekistan, such as diversification of insurance products, customer-oriented approaches, and the introduction of digital technologies. This article analyzes the development trends of the insurance market, its main characteristics, and market-forming factors. The study helps to identify the strategies necessary to strengthen competition in the insurance market and create new opportunities.

Keywords: Insurance market, Development trends, Insurance products, Digital transformation, Technological revolution, Diversification, Customer needs, Competitiveness, Insurance services, Market factors.

Аннотация: Страховой рынок является одним из важных секторов экономического развития, а его тенденции и характеристики определяют стабильность и эффективность рынка. В последние годы страховой рынок претерпевает изменения глобального масштаба благодаря технологическим революциям, цифровой трансформации и появлению новых услуг. На страховом рынке Узбекистана также появляются различные тенденции и особенности, например, диверсификация страховых продуктов, клиентоориентированность, внедрение цифровых технологий. В данной статье анализируются тенденции развития страхового рынка, его основные особенности и рынкообразующие факторы. Исследование поможет определить стратегии, необходимые для повышения конкуренции и создания новых возможностей на страховом рынке.

Ключевые слова: Страховой рынок, Тенденции развития, Страховые продукты, Цифровая трансформация, Технологическая революция, Диверсификация, Потребности клиентов, Конкурентоспособность, Страховые услуги, Факторы рынка.

O‘zbekistonning sug‘urta xizmatlari bozori so‘nggi yillarda sezilarli darajada o‘sib bormoqda. Bu o‘sish bir qator iqtisodiy va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq bo‘lib, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, aholining sug‘urtaga bo‘lgan ehtiyoji va davlat tomonidan amalga oshirilgan islohotlar bu sohaning rivojlanishiga turtki bermoqda. Sug‘urta bozorining rivojlanish tendensiyalari va xususiyatlari quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

Sug‘urta bozorining rivojlanish tendensiyalari

a) Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi

- **Onlayn sug‘urta xizmatlari**: Raqamli texnologiyalar, masalan, mobil ilovalar va internet-platformalar yordamida sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishning ommalashishi. Mijozlar o‘z sug‘urta polislarini onlayn tarzda rasmiylashtirish, to‘lovlarni amalga oshirish va polislarni boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.
- **Sun’iy intellekt va ma’lumot tahlili**: Sug‘urta kompaniyalari ma’lumotlarni tahlil qilish uchun sun’iy intellektni qo‘llab-quvvatlashadi. Bu risklarni tahlil qilish, narxlarni belgilash va mijozlarga individual xizmatlarni taklif qilishda yordam beradi.

b) Sug‘urta xizmatlarining diversifikatsiyasi

- **Hayot va sog‘liqni sug‘urtalash**: Hayot va sog‘liqni sug‘urtalash xizmatlariga bo‘lgan talab ortmoqda. Bu soha kengayib, maxsus sug‘urta paketlari, sog‘liqni saqlash xarajatlarini kamaytirish va ta’minlash imkoniyatlarini taqdim etmoqda.
- **Mulkni va transportni sug‘urtalash**: Mulk va transport vositalarini sug‘urtalashda yanada kengroq xizmatlar taqdim etilmoqda. Xususan, yangi texnologiyalar va raqamli tizimlar orqali avtomobil sug‘urtasi, yo‘l harakati xatarlarini minimallashtirish kabi innovatsiyalar joriy qilinmoqda.

c) Mikro sug‘urta mahsulotlarining rivojlanishi

- Aholining past daromadli qatlamlari uchun mikro sug‘urta mahsulotlari joriy etilmoqda. Mikro sug‘urta xizmatlari kichik miqdordagi mablag‘ evaziga muhim himoya taklif qiladi, bu esa qishloq joylari va kam daromadli fuqarolarni qamrab olishga yordam beradi.
- Bu xizmatlar sodda va arzon bo‘lib, mijozlarga hayotini, sog‘ligini yoki boshqa ko‘plab xatarlarni himoya qilish imkonini yaratadi.

d) Korporativ sug‘urta xizmatlarining o‘sishi

- Korporativ sug‘urta xizmatlari, ayniqsa, katta ishlab chiqarish korxonalari, qurilish kompaniyalari va bizneslar uchun juda muhimdir. Ular xodimlarining sog‘liqni sug‘urtalashini, mehnat xavfsizligini, shuningdek, korxonaning mol-mulkini sug‘urtalashni tanlaydilar.
- Bunday sug‘urta kompaniyalariga xodimlar uchun sog‘liqni saqlash xizmatlari, pensiya jamg‘armalari va boshqa xavf-xatarlar bo‘yicha sug‘urtalash xizmatlari kiradi.

e) Sug‘urta kompaniyalarining xalqaro hamkorliklari

- Xalqaro sug‘urta kompaniyalarining O‘zbekistonga kirib kelishi bozorning global integratsiyasi va raqobatbardoshligini oshiradi. Yangi o‘zgarishlar va innovatsiyalarning olib kirilishi mahalliy sug‘urta kompaniyalariga xizmat sifatini yaxshilashga yordam beradi.
- Mahalliy va xalqaro sug‘urta kompaniyalarining o‘zaro hamkorligi bozorni yanada jozibador va yuqori sifatli xizmatlar bilan ta’minlamoqda.

Sug‘urta bozorining xususiyatlari

a) Raqobat muhiti

- O‘zbekiston sug‘urta bozorida raqobat kuchaymoqda. Xalqaro sug‘urta kompaniyalari va mahalliy kompaniyalar o‘rtasida raqobatning kuchayishi xizmat sifatini oshirish, yangi mahsulotlar yaratish va xizmat ko‘rsatish jarayonlarini tezlashtirishga undaydi.
- Raqobatning kuchayishi sug‘urta kompaniyalarini mijozlarga yanada yaxshiroq xizmat ko‘rsatish, ularning ehtiyojlariga mos ravishda mahsulotlar ishlab chiqishga majbur qiladi.

b) Aholining sug‘urtaga bo‘lgan talabining oshishi

- Aholining sug‘urtaga bo‘lgan talabining ortishi, ayniqsa, ijtimoiy xavfsizlikka qiziqishning ortishi va daromadlarining oshishi bilan bog‘liq. Fuqarolar o‘zlarining mol-mulkini, sog‘ligini va hayotini himoya qilish uchun sug‘urtani ko‘proq afzal ko‘rmoqda.
- O‘zbekiston aholisi orasida moliyaviy xavfsizlikka qaratilgan yondashuvlar ko‘proq rivojlanmoqda, bu esa sug‘urta xizmatlariga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

c) Sug‘urtaning raqamli va onlayn xizmatlari

- Sug‘urta kompaniyalari xizmatlarni raqamli platformalar orqali taqdim etishadi, bu esa mijozlarga qulaylik yaratadi va xizmatlar tezlashtiriladi.
- Mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali polislar yaratish, o‘zgartirishlar kiritish, to‘lovlar amalga oshirish va zarar holatlarini xabar berish imkoniyatlari kengaymoqda.

d) Qonunchilik va davlatning roli

- Sug‘urta bozoridagi qonunchilik va reglamentlar yuksalmoqda, bu esa kompaniyalarga ishonch yaratadi. Davlat sug‘urta faoliyatini tartibga soladi va nazorat qiladi, shuningdek, ijtimoiy sug‘urta tizimini takomillashtiradi.
- Sug‘urta kompaniyalarining ish faoliyatini tartibga soluvchi normativ hujjatlar va yangi qonunlar bozordagi xizmatlar sifatini oshirishga yordam beradi.

e) Risklarni boshqarish va tasniflash

- Sug‘urta kompaniyalariga risklarni baholash va boshqarishning ilg‘or metodlari joriy etilmoqda. Bularning orasida katta ma’lumotlar (big data), analitika va sun’iy intellekt yordamida xizmatlarni takomillashtirish mavjud.
- Risklarni boshqarish orqali kompaniyalar samarali va xavfsiz xizmatlarni taqdim etishda muvaffaqiyat qozonmoqda.

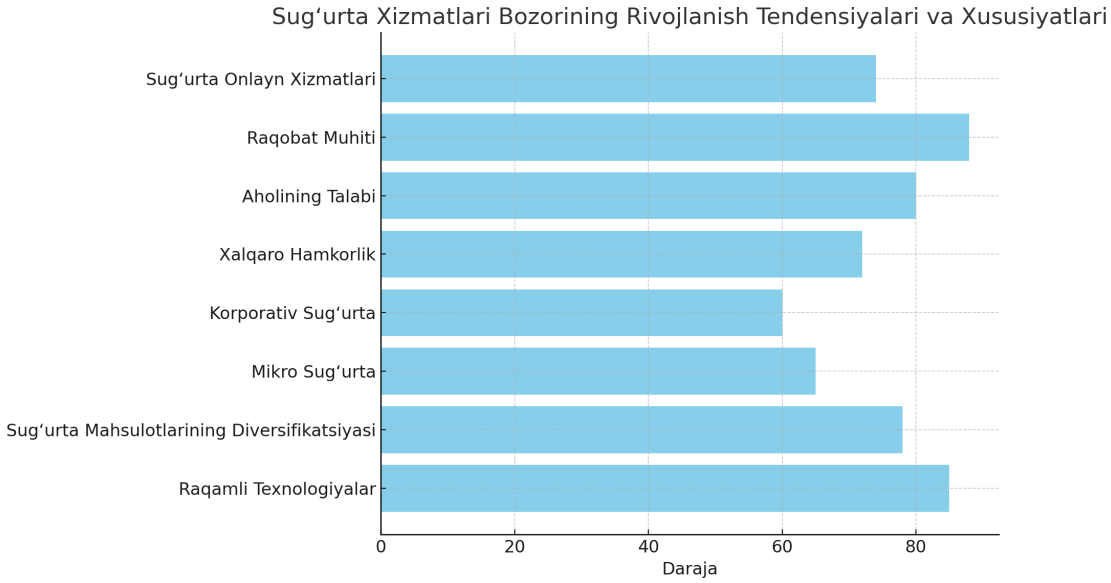

Yuqoridagi grafikda O‘zbekiston sug‘urta xizmatlari bozorining rivojlanish tendensiyalari va xususiyatlari ko‘rsatilgan. Har bir kategoriya bo‘yicha bozorning rivojlanish darajasi tasvirlangan:

1. **Raqamli Texnologiyalar** – Raqamli texnologiyalar bozor rivojida eng yuqori ahamiyatga ega bo‘lib, 85% darajada rivojlanish ko‘rsatmoqda.
2. **Sug‘urta Mahsulotlarining Diversifikatsiyasi** – Sug‘urta mahsulotlarining turli xil variantlari va xususiyatlari (hayot, sog‘liq, mulk, va transport sug‘urtasi) bozorning 78% darajada o‘sishini ta’minlamoqda.
3. **Mikro Sug‘urta** – Kam daromadli qatlamlarga mo‘ljallangan mikro sug‘urta xizmatlarining rivojlanishi 65% darajaga yetmoqda.
4. **Korporativ Sug‘urta** – Katta korporatsiyalar va kompaniyalar uchun sug‘urta xizmatlari 60% darajada rivojlanmoqda.
5. **Xalqaro Hamkorlik** – Xalqaro sug‘urta kompaniyalarining O‘zbekistonga kirib kelishi va hamkorlik bo‘yicha xizmatlar o‘sishi 72% darajaga yetgan.
6. **Aholining Talabi** – Aholining sug‘urtaga bo‘lgan talabining ortishi 80% darajaga yetgan.
7. **Raqobat Muhiti** – Sug‘urta bozorida raqobatning kuchayishi 88% darajada sezilmoqda.
8. **Sug‘urta Onlayn Xizmatlari** – Sug‘urta xizmatlarining onlayn va raqamli shakllarining kengayishi 74% darajada rivojlanmoqda.

Sug‘urta bozorining rivojlanish tendensiyalari O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, xalqaro bozor bilan integratsiyani chuqurlashtirish va aholining moliyaviy xavfsizligini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalarning kengayishi, xizmatlarning diversifikatsiyasi va talabning oshishi sug‘urta bozorining jadal o‘sishiga olib kelmoqda. Shuningdek, raqobat muhiti, innovatsiyalar va davlat qo‘llab-quvvatlashi bu bozorda ijobiy o‘zgarishlarni yaratmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Mirzaeva, S., & Rakhimov, I.** (2020). *Insurance Market in Uzbekistan: Trends and Development Prospects*. *Journal of Economics and Management*.

2. **Abdullayeva, G.** (2018). *Economic and Legal Aspects of Insurance Market Development in Uzbekistan*. *International Journal of Economics and Finance*.

3. **Samadov, A.** (2021). *Innovation in Insurance Sector in Uzbekistan*. *Business and Economics Journal*.

4. **Djalilov, N., & Kurbanov, M.** (2019). *The Development of the Insurance Market in Uzbekistan: Challenges and Opportunities*. *Journal of Insurance and Risk Management*.

5. **Khamidov, F.** (2017). *Trends and Development of the Insurance Industry in Uzbekistan*. *Uzbekistan Financial Review*.

6. **Zoyirov, D., & Ahmedov, A.** (2016). *Insurance Marketing and Customer Behavior in Uzbekistan*. *International Journal of Marketing and Management*.

7. **Shukurov, B., & Abdurahmanov, M.** (2020). *Development of the Insurance Market in Emerging Economies: A Case Study of Uzbekistan*. *Global Economics and Business*.

8. **Kozimov, R.** (2015). *Problems of the Insurance Market and Ways to Improve It in Uzbekistan*. *Financial Management Review*.

9. **Kudratov, N. & Bakhtiyorov, J.** (2022). *Insurance Sector Trends in Central Asia with Special Reference to Uzbekistan*. *Asian Journal of Economics and Finance*.

Abduraimov Abdulaziz Ulug‘bek o‘g‘li - Tarmoq bozorlari va ishlab chiqarishda mehnat unumdorligi tadqiqotlari markazi
Tel.: +998945534488, e-mail: aabduraimov@gmail.com

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISHGA INVESTITSIYA KIRITISHNING ZARURIYATI

Annotatsiya: Maqolada rivojlanib borayotgan raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat unumdorligini oshirish maqsadida tarmoqlarga yo‘naltirilgan investitsiyalar, ayniqsa global moliyaviy inqirozlardan keyin sohalarga investitsiyalar va raqamlashtirishning zaruriyati, ushbu yo‘nalishda ishlab chiqilgan qonunlar, ulardan amaliyotda foydalanish ko‘nikmalari, natijalari shuningdek raqamli texnologiyalardan keng foydalanish yuzasidan olib borilishi lozim bo‘lgan amaliy ishlar, ushbu yo‘nalishni jadal rivojlantirish maqsadida global miqyosda o‘rta va uzoq muddatli maqsadlar qo‘yilayotganligi yoritildi. Iqtisodiyotda mehnat unumdorligini oshirish yo‘nalishida tegishli takliflar berildi.

Kalit so‘zlar: moliyaviy inqiroz, raqamli iqtisodiyot, mehnat unumdorligi, kapital, investitsiya, darajaning oshishi, sanoat.

Kirish.

Raqamli iqtisodiyot doirasida mehnat unumdorligiga sarmoya kiritish tashkilotlar uchun ham, umuman iqtisodiyot uchun ham ijobiy natijalarga olib keladi. Bu innovatsiyalarni qabul qilishni tezlashtiradi, resurslarni optimallashtiradi, malakali ishchi kuchini yaratadi va barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun mustahkam muhitni ta’minlaydi.

So‘ngi 25 yil ichida ishlab chiqarishning kuchli o‘sishi natijasida dunyo turmush darajasi keskin o‘zgardi. Bu davrda o‘rtacha iqtisodiyot unumdorligi olti baravarga oshdi. Shunga qaramay, unumdorlikning o‘sishi susaymoqda va dunyoning ko‘p joylarida unumdorlik umuman boshlana olmadi. Taxminan 2008 yildagi global moliyaviy inqiroz (GFC) dan buyon deyarli ommaviy sekinlashuv kuzatildi. Bularning barchasi iqtisodiyotda raqamlashtirishning va sohaga investitsiyaning kamayishi natijasida yuzaga kelmoqda

Asosiy qism.

Rivojlangan iqtisodiyotlarda unumdorlikning o‘sish sur’ati GFCga qadar pasayib ketgan edi. Besh yil ichida yiliga o‘rtacha 2,2 foizdan, 1,6 foizgacha - keyin esa 2012-22 o‘n yillikda 1 foizdan kamroqqa tushdi.

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda unumdorlikning o‘sishi GFCdan oldin tezlashdi, 2002 yildan 2007 yilgacha besh yillik davrda 2,0 foizdan 5,9 foizgacha, keyin esa 2022 yilgacha bo‘lgan o‘n yil ichida raqamli iqtisodiyotni sohalarga jalb qilinmasligi va boshqa omillar natijasida 3,4 foizgacha pasaydi.

Unumdorlikning o‘sishi investitsiyalardan ko‘proq foyda olishni anglatadi. Bu, ayniqsa, dunyo yangi geoiqtisodiy davrning ko‘plab muammolariga duch kelayotgan bir paytda zarur.

Unumdorlikning o‘sishi so‘nggi yigirma yil ichida aktivlar narxining

inflyatsiyasiga qarshi eng yaxshi antidot *(qarshi dori)* bo‘lib, u taxminan 160 trln dollarlik "boylik" va undan ham kattaroq yangi qarzlarni yaratdi. Imkoniyatlarni kengaytirish va investitsiyalar bo‘yicha aniq nolga teng bo‘lgan farqni yopish uchun har yili global yalpi ichki mahsulotning 8 foizi ekvivalentini talab qiladi, bunda esa unumdorlikning tez o‘sishisiz erishish juda qiyin bo‘ladi.

Ushbu ma’lumot xususiy va davlat qarorlarini qabul qiluvchilar uchun mahsuldorlik o‘sishining eng muhim xususiyatlari, nima uchun u sekinlashgani va uni tezlashtirish nimaga olib kelishi haqida umumiy ma’lumot beradi. Shuningdek, rivojlangan mamlakatlardagi sekinlashuvga yangicha qarashni taklif qiladi va muhim bo‘lgan bir nechta omillarni aniqlaydi. Turli xil tezliklarda turli "bo‘laklar" bo‘ylab harakatlanayotgan rivojlanayotgan iqtisodiyotlarni tahlil qiladi va orqada qolgan iqtisodiyotni tez o‘sish chizig‘iga o‘tish uchun nima qilishlari kerakligini aniqlaydi. Barcha iqtisodiyotlar uchun bitta umumiy imperativni ta’kidlaydi: moddiy va nomoddiy kapitalga investitsiyalar.

Dunyoviy investitsiyalarning pasayishi ham mahsuldorlikning o‘sishini zaiflashtirdi. Bir ishchiga to‘g‘ri keladigan kapital o‘sishining sezilarli va doimiy pasayishi AQSH, Germaniya, Buyuk Britaniya va Yaponiyada GFCdan keyin kuzatildi. Kapital qo‘yilmalarning pasayishi Qo‘shma Shtatlarda ishlab chiqarishdan tashqari mahsuldorlikning o‘sishini 0,5 foiz punktga, G‘arbiy Yevropa namunaviy iqtisodlarimizda 0,3 punktga va Yaponiyada 0,2 punktga sekinlashtirdi, bu ularning umumiy sekinlashuvining taxminan 30-50 foizini tashkil etdi. Bu pasayish deyarli barcha sohalarni qamrab oldi: Qo‘shma Shtatlarda faqat tog‘-kon sanoati va qishloq xo‘jaligi bundan mustasno edi. Yevropada konchilik, qurilish va moliya va sug‘urta umuman barqaror bo‘lib qoldi, ko‘chmas mulk esa tezlashdi.

Aniqroq aytganda, moddiy kapitalning o‘sishining sekinlashishi (masalan, mashinalar, uskunalar va binolar) AQShda deyarli 90 foiz va Yevropada 100 foiz pasayish bilan izohlanadi. 1997 yildan 2019 yilgacha moddiy boyliklarda yalpi asosiy kapital shakllanishi Qo‘shma Shtatlarda yalpi qo‘shilgan qiymatning 22 foizidan 14 foizigacha, Yevropada esa 25 foizdan 17 foizgacha kamaydi. Nomoddiy kapitalning o‘sishi (masalan, ilmiy-tadqiqot va dasturiy ta’minot) barqaror edi. Nomoddiy kapitalning yalpi shakllanishi AQShda 12 foizdan 16 foizga, Yevropada esa 10 foizdan 12 foizga oshdi. Nomoddiy obyektlarga sarmoya kiritish korporativ samaradorlik va mehnat unumdorligini oshirish uchun zarur, biroq u to‘siqlarga duch kelishi hamda unumdorlik foydalari amalga oshishi uchun ko‘proq vaqt talab qilishi mumkin.

So‘ngi 25 yil ichida unumdorlik tez sur’atlarda o‘sib borayotgan rivojlanayotgan iqtisodlar ilg‘or iqtisodlarga yetib oldi, Xitoy va Hindiston birinchi o‘rinda.

Mehnat unumdorligini oshirishda investitsiyalar asosiy omilni egallaydi. YAIMning 20 dan 40 foizigacha bo‘lgan kapital qo‘yilmalar unumdorlikning tez o‘sishining asosiy omili bo‘lib, aksariyat hollarda uning kamida 70-80 foizini tashkil etadi.

Ushbu investitsiyalar quyidagilarga yo‘naltiriladi:

- yo‘l, shahar qurilishi hamda qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash va xizmat ko‘rsatish sohalariga.

Bu kengayayotgan xizmat ko‘rsatish sohalarida mahsuldorlikning o‘ziga xos o‘sishiga erishish, bu erda kapitalni chuqurlashtirish rasmiy samarali ish o‘rinlarini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida da mehnat unumdorligiga investitsiya qilish bir nechta asosiy sabablarga ko‘ra muhimligi ko‘rindi. Bular:

- **Raqobatbardoshlikni oshirish** : Global bozorlar raqobatbardoshligi oshgani sayin, raqamli texnologiyalar korxonalarga tovarlar va xizmatlarni tezroq, yuqori sifatda va ko‘pincha arzonroq narxlarda ishlab chiqarishga yordam beradi
- **Innovatsiyalarni qabul qilish** : raqamli vositalar va avtomatlashtirish ishlab chiqarish jarayonlarini soddalashtiradi va samaradorlikni oshiradi.
- **Ishchi kuchining malakasini oshirish** : Raqamli iqtisodiyot ishchilardan aniq raqamli ko‘nikmalarga ega bo‘lishni talab qiladi.
- **Samarali resurslarni boshqarish** : ma’lumotlar tahlili kabi raqamli vositalar resurslardan, jumladan vaqt va kapitaldan yanada samarali foydalanish imkonini beradi.
- **Barqaror o‘sishni qo‘llab-quvvatlash** : Uzoq muddatli o‘sish va barqarorlikni qo‘llab-quvvatlash uchun raqamli mahsuldorlikni oshirishga investitsiyalar juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Ф.У.Тейлор Принципы научного менеджмента / пер. с англ. М.: Финансы и статистика, 1989. - 104 с.; А.Н.Сорочайкин, И.А.Сорочайкин Знания и рост производительности труда (концепция П.Друкера - Ф.Тейлора) // Журнал Самарского государственного университета. - 2011. - №10.

2. М.В.Тимошкова Рассмотрение экономического учения Дж.М.Кейнса // Modem science. - 2020. - №10-2. 1. Андрианова Н.В., Назмеева О.А. Планирование производительности труда // Молодой ученый. – 2018. – № 12 (92). – 480 с.

3. П.Е.Солопов Теории производительного и непроизводительного труда как отражение процесса развития социально-экономических отношений: дис. канд. экон. наук: 08.00.01/ Солопов Петр Евгеньевич. Москва.

4. https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/investing-in-productivity-growth

5. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/roiw.12690

Abdurakhmonova Farzona - Millat Umidi Universiteti 3-bosqich talabasi,
adhamovnafarzona@gmail.com

O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTIDA SUN'IY INTELLEKTNING O‘RNI

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotga ta’siri o‘rganiladi. Maqolada raqamli

iqtisodiyot va sun'iy intellekt tushunchalari, O‘zbekistonning ushbu sohada amalga oshirayotgan loyihalari va raqamlashtirish orqali iqtisodiyotda samaradorlikka erishish yo‘llari haqida batafsil ma’lumot berilgan. Sun'iy intellekt texnologiyalarining davlat boshqaruvi, moliya, qishloq xo‘jaligi va bank sohasidagi amaliy tatbiqlari va kelajak istiqbollari keltirilgan. Maqolaning oxirida ilmiy-nazariy va amaliy takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Sun'iy intellekt, raqamli iqtisodiyot, O‘zbekiston, avtomatlashtirish, innovatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние технологий искусственного интеллекта на цифровую экономику Узбекистана. В статье представлена подробная информация о концепциях цифровой экономики и искусственного интеллекта, проектах, реализуемых Узбекистаном в этой сфере, а также путях достижения эффективности экономики посредством цифровизации. Представлены практическое применение и будущие перспективы технологий искусственного интеллекта в сфере государственного управления, финансов, сельского хозяйства и банковского дела. В конце статьи даны научно-теоретические и практические предложения.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, цифровая экономика, Узбекистан, автоматизация, инновации.

Abstract: This article examines the impact of artificial intelligence technologies on the digital economy in Uzbekistan. The article provides detailed information about the concepts of digital economy and artificial intelligence, the projects implemented by Uzbekistan in this field, and ways to achieve efficiency in the economy through digitization. Practical applications and future prospects of artificial intelligence technologies in public administration, finance, agriculture and banking are presented. Scientific-theoretical and practical suggestions are given at the end of the article.

Keywords: Artificial intelligence, digital economy, Uzbekistan, automation, innovation.

Kirish

O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining muhim qismi sifatida e’tirof etilmoqda. "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasi mamlakatning barcha sohalarini raqamlashtirish va avtomatlashtirishga qaratilgan. Sun'iy intellekt texnologiyalari esa ushbu jarayonning ajralmas qismi bo‘lib, ma’lumotlarni avtomatik qayta ishlash, tahlil qilish va xavfsizlikni ta’minlash kabi ko‘plab imkoniyatlarni yaratmoqda. Mazkur maqola sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotning asosiy nazariy jihatlari, amaliy tatbiqlari va rivojlantirish istiqbollari haqida batafsil ma’lumot beradi.

1. Sun'iy Intellekt va Raqamli Iqtisodiyotning Asoslari

Raqamli iqtisodiyot raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bilan iqtisodiy faoliyatni optimallashtiradi, iqtisodiy resurslar samaradorligini oshiradi va iqtisodiy jarayonlarni avtomatlashtiradi. Sun'iy intellekt katta hajmdagi ma’lumotlar asosida qaror qabul qilish imkoniyatini beruvchi algoritmlar va texnologiyalar yig‘indisini ifodalaydi. U iqtisodiy jarayonlarda tahlil qilish, oldindan bashorat qilish, xavfsizlikni ta’minlash va inson resurslaridan foydalanishni samarali boshqarish

imkonini beradi.

Nazariy jihatlari:

- **Avtomatlashtirish**: iqtisodiy jarayonlarni avtomatlashtirish va inson aralashuvini kamaytirish.
- **Ma’lumotlar tahlili**: iqtisodiy ma’lumotlarni real vaqtda qayta ishlash va samarador qarorlar qabul qilish.
- **Xavfsizlik**: iqtisodiy tizimlarda ma’lumotlarning xavfsizligini ta’minlash uchun sun'iy intellektdan foydalanish.

2. O‘zbekistonda Sun'iy Intellekt Texnologiyalari Rivoji

O‘zbekistonda sun'iy intellekt texnologiyalari davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanmoqda. "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasi orqali sun'iy intellektning turli sohalarda keng tatbiqi ko‘zda tutilgan. Davlat xizmatlarini avtomatlashtirish, qishloq xo‘jaligi, ta’lim va bank tizimi kabi sohalarda SI amaliy qo‘llanilmoqda.

Amaliy loyihalar va yechimlar:

- **Davlat xizmatlari**: Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda, fuqarolarga xizmat ko‘rsatish tizimi soddalashtirildi.
- **Moliyaviy texnologiyalar**: banklarda kredit olish jarayonini avtomatlashtirish va mijozlar bilan aloqalarni kuchaytirish uchun SI qo‘llanilmoqda.
- **Qishloq xo‘jaligi**: dron va datchiklar yordamida ekinlarning rivojlanishi monitoring qilinmoqda.

3. Sun'iy Intellekt va Raqamli Iqtisodiyotning Afzalliklari

Sun'iy intellekt texnologiyalari iqtisodiy faoliyatni samaradorlikka erishish, xarajatlarni qisqartirish va ma’lumotlarni tahlil qilishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Afzalliklari:

- **Xarajatlarni qisqartirish**: raqamlashtirish orqali jarayonlarni optimallashtirish va resurslarni tejash.
- **Tezkor qaror qabul qilish**: katta hajmdagi ma’lumotlarni real vaqtda qayta ishlash va tezkor qarorlar qabul qilish imkoniyati.
- **Resurslardan samarali foydalanish**: inson va moliyaviy resurslardan samarali foydalanish.

4. Ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatga ega tavsiyalar

1. **Kadrlar tayyorlash**: O‘zbekistonning oliy ta’lim muassasalarida sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot bo‘yicha kadrlar tayyorlash dasturlarini joriy qilish.
2. **Xususiy va davlat sektorlarida hamkorlikni kuchaytirish**: davlat va xususiy sektor o‘rtasida sun'iy intellektni rivojlantirishda hamkorlik qilish.
3. **Texnologiyani yanada rivojlantirish**: O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotda sun'iy intellektning yanada keng qo‘llanishini ta’minlash, tadbirkorlarni SI texnologiyalari bilan ta’minlash.

Xulosa

Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun muhim imkoniyatlar yaratmoqda. Ushbu texnologiyani iqtisodiyotning barcha sohalarida qo‘llash orqali raqamli xizmatlar sifati va iqtisodiy samaradorlik oshadi. Sun'iy

intellekt texnologiyalarining kelgusidagi rivojlanishi O‘zbekiston iqtisodiyotini raqobatbardosh va innovatsion qila oladi. Shu munosabat bilan, davlat va xususiy sektorlarning hamkorligini kuchaytirish, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va raqamli iqtisodiyot uchun zarur infratuzilmani shakllantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.** O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni, 2020.
2. **“Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot”.** V. Ivanov, Moskva Davlat Texnika Universiteti, 2019.
3. **“Raqamli iqtisodiyotda sun'iy intellektning amaliy tatbiqlari”.** R. Smirnov, Yevropa Iqtisodiy Rivojlanish Jamg‘armasi, 2021.
4. **“Uzbekistan’s Digital Economy and Artificial Intelligence”**. Asian Development Bank, 2022.

T.Ilyosov - “Alskom sug‘urta kompaniyasi” AJ Bosh direktori
tel.: +998 (99) 822-08-56, e-mail: t.ilyosov@alskom.uz

O‘ZBEKISTONDA SUG‘URTA XIZMATLARINI KO‘RSATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya: *Mazkur maqolada sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan bo‘lib, iqtisodiy munosabat va jarayonlarni rivojlantirish davrida iqtisodiyotni bir qismi bo‘lgan sug‘urta tashkilotlari faoliyatida raqamli texnologiyalarni qo‘llashning ahamiyati, dolzarbligi, mavjud muammolar va ularga yechim va tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *raqamli texnologiya, mobil ilova, sun’iy intelekt, sug‘urta bozorining professional ishtirokchilari.*

Abstract: *The article highlights the importance of digital technologies in the provision of insurance services as a part of the economy especially during the period of development of economic relations and processes, importance, relevance, existing problems, solutions and recommendations of the use of digital technologies in the activities of insurance organizations.*

Key words: *digital technology, mobile application, artificial intelligence, professional participants of the insurance market.*

Аннотация: *В данной статье освещено значение цифровых технологий в оказании страховых услуг, являющихся частью экономики в период развития экономических отношений и процессов, важность, актуальность, существующие проблемы, решения и рекомендации использования цифровых технологий в деятельности страховых организаций,*

Ключевые слова: *цифровые технологии, мобильное приложение, искусственный интеллект, профессиональные участники страхового рынка.*

Jahon tajribasida aholiga sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatish tizimini rivojlantirish orqali ularning daromadlarini oshirish, hayot tarzini yaxshilash, ishsizlikni kamaytirish, chakana xizmatlar sifatini oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda, shuningdek raqamli iqtisodiyotga sarflanayotgan mablag‘lar-yil davomida oshib borayotganini kuzatish mumkin.

Jumladan, “Xitoy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari akademiyasi tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotga ko‘ra, Xitoyning raqamli iqtisodiyoti 2021-yilda 5,4 trln. AQSh dollariga teng bo‘lib, dunyoda AQShdan (13,6 trln. AQSh dollari) keyin 2-o‘rinni egallagan. 3-o‘rinni Germaniya (2,54 trln. AQSh dollari), Yaponiya (2,48 trln. AQSh dollari), Buyuk Britaniya (1,79 trln. AQSh dollari), Fransiya (1,19 trln. AQSh dollari), Janubiy Koreya (847,8 mlrd. AQSh dollari), Hindiston (514,9 mlrd. AQSh dollari), Kanada (434,5 mlrd. AQSh dollari) hamda Italiya (377, mlrd. AQSh dollari) egallagan. O‘rganilgan 47 mamlakat va mintaqadagi raqamli iqtisodiyot bozorining hajmi 2021-yilda-yiliga 3 foizga o‘sib, 32,6 trillion AQSh dollarini tashkil etgan”[92]

Bunga birgina misol sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-sonli “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarorida bank-moliya sohasida – firibgarliklarning oldini olish, foydalanuvchilarning to‘lov qobiliyatini baholash, bozor tendensiyalarini prognoz qilish sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib belgilandi.[93]

Bank-moliya sohasining bir bo‘lagi sifatida sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishda raqamli texnologiyalarni keng joriy etishga harakat qilinmoqda ammo bu harakatlar faqatgina davlat siyosati sifatida keng joriy etishga targ‘ib qilinayotgandek nazarimizda. Ammo bu harakatlar sug‘urta mahsulotlarini qamrovini ortishiga yetarli darajada ta’sirini ko‘rmayabmiz. Birgina xalqaro moliya institularining hisobotlariga nazar tashlasak.

Jahon bankining Global Findex Databaseda keltirilgan ma’lumotlariga asosan, bankda hisob raqamiga ega bo‘lgan va bank xizmatlaridan foydalanaytgan katta yoshdagi aholining soni 2011-yildagi 51 foizdan 2023-yilda 80 foizga, Yevropa va Markaziy Osiyoda bu ko‘rsatkich mutannosib ravishda 13 foizdan 78 foizga o‘sganini ko‘rish mumkin.

Bu ko‘rsatkich Qozog‘istonda – 81 foiz, Turkiyada — 74 foiz, Rossiyada - 90 foizni tashkil etadi. Banklarda hisob raqamiga ega bo‘lgan va bank xizmatlaridan foydalanuvchi aholi salmog‘i Niderlandiya, Daniya, Avstriya, Germaniya, Shvesiya, Islandiya, Irlandiya, Shveysariya, Fransiya, Angliya va Kanadada 97 – 100 foizni tashkil etadi.[94] Bundan shuni ko‘rishimiz mumkinki iqtisodiyotni qon tomiri bo‘lgan bank sohasidagi to‘siqlar asta-sekin bartaraf etilmoqda, bank xizmlatlari sifati oshmoqda, chakana xizmatlar soni ko‘paymoqda biroq sug‘urta sohasida nazarimizda bu tendensiya biroz pasaygandek. Bundan shuni xulosa qilish mumkinki, sug‘urta va bank xizmatlari o‘rtasidagi aloqadorligi, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan shaxsiy, tadbirkorlik tavakkalchiliklarini raqamli iqtisodiyot

[92] https://rankingroyals.com/top-10-countries-in-digital-economy-2021/
[93] https://lex.uz/docs/-7158604
[94] https://www.worldbank.org/en/publication/globalfindex

sharoitida innovatsion sug‘urta turlarini kengaytirish, biznes jarayonlarida sun’iy intellektni joriy etishni taqozo etmoqda.

Shu o‘rinda raqamli sug‘urta deganda nima ko‘z oldimizga keladi?

Sug‘urta biznesini yuritishda raqamli texnologiyalar sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatish bilan bog‘liq jarayonlar, mijozlarga xizmat ko‘rsatishning asosiy elementiga aylanadi.

Tabiiy savol tug‘ilishi mumkin sug‘urta kompaniyalarida ma’lumotlar hujjat almashinuvi, ma’lumotlarni elektron bazaga to‘plash ma’lum bir dasturiy ta’minot orqali almashinuvi raqamli sug‘urta kompaniyasi deb e’tirof etishga asos bo‘ladimi? Albatta yo‘q! Raqamli sug‘urta xizmatlarini yo‘lga qo‘yishda nafaqat dasturiy ta’minotdan foydalanish balki kompaniya yillar davomida sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatish orqali orttirgan tajriba va ko‘nikmalarini mijozlarning talablarini inobatga olgan holda tubdan o‘zgartirishni talab qiladi.

Raqamli sug‘urtaning yana bir asosiy jihatlaridan mijozlarni jalb qilish, anderrayting siyosatni boshqarish va da’volarni qayta ishlashgacha bo‘lgan butun bir jarayon zanjirini raqamlashtirishdir. Hozirda faoliyat yuritayotgan sug‘urta kompaniyalari mijozlar bilan bog‘liq ma’lumotlarni boshqarish yoki da’volarni qayta ishlash kabi muayyan funktsiyalar uchun dasturiy ta’minotdan foydalanishlari mumkin, lekin ular ko‘pincha qo‘lda ishlov berishga tayanadilar.

An’anaviy sug‘urta xizmatlaridan raqamli sug‘urtaning yana bir muhim farqi - bu mijozlar bilan o‘zaro aloqadorlikda ko‘rinadi. Raqamli sug‘urta xizmatini ko‘rsatuvchilar veb-saytlar, mobil ilovalar va chatbotlar kabi onlayn kanallaridan foydalanishni keng yo‘lga qo‘yadilar. An’anaviy sug‘urta xizmatini ko‘rsatuvchilar ko‘pincha shaxsiy uchrashuvlar va telefon qo‘ng‘iroqlariga tayanadilar, ular faqat cheklangan onlayn xizmatlarni taklif qiladilar va raqamli sug‘urtada ko‘rinadigan keng qamrovli raqamli integratsiyaga ega emaslar *(1-jadval).*

1-jadval. An’anaviy va raqamli sug‘urtaning asosiy farqli jihatlari[95]

Ta’sir etuvchi omillar	An’anaviy sug‘urta	Raqamli sug‘urta
Sug‘urta tariflarining shakllanishi	Alohida bo‘linmalarda ishni tashkil etish ish yuritish xarajatlari ortishiga olib keladi	Sug‘urta xizmatlari onlayn mexanizmlar tufayli ish yuritish xarajatlari kamayadi.
Sug‘urta maxsulotlarini sotish jarayonlari	Ko‘p bosqichli murakkab Jarayon hisoblanib, xizmatlarni ko‘rsatish uchun ortiqcha hujjatlar talab qilinadi	Raqamli texnologiyalar orqali qog‘ozsiz xizmatlar ko‘rsatiladi. Sug‘urta maxsulotini sotib olish katta qiyinchilik tug‘dirmaydi.
Munosabatlar	Xodimlarda kompetensiyaning yo‘qligi, murakkab shartlar	Veb-saytlar, elektron pochta xabarlari, matnlar va boshqalar kabi bir nechta vositalar orqali o‘qish va tushunish yengillik beradi.

[95] Muallif tomonidan tayyorlangan

Sug‘urta da’volari	Yetkazilgan zarar miqdorini aniqlash uchun asos va dalillar hujjatlar talab qilinishi	Mijozlarga sug‘urta da’volarini yuborishda ortiqcha qiyinchilik tug‘dirmaydi. Vakolatli organlar axborot texnologiyalari bilan integratsiyasi qulaylik yaratadi.

Bir holatga e’tibor qaratadigan bo‘lsak raqamlashtirish va avtomatlashtirish jarayonlarini regulyator tomonidan amalga oshirish lozimmi yoki sug‘urta tashkilotlarining o‘z vakolati doirasida amalga oshirishi kerakmi degan savolga regulyativ texnologiyalar va sug‘urta texnologiyalari bir-biriga chambarchas bog‘liq hisoblanadi. Sug‘urta bozorini raqamlashtirish faqatgina regulyator tomonidan amalga oshiriladigan bo‘lsa sug‘urta xizmatlarini rivojlanishini ma’lum darajada chegaralaydi.

Sug‘urta munosabatlarini yo‘lga qo‘yish va tartibga solishda sun’iy intellektni qo‘llash quyidagi jihatlari bilan ahamiyatli hisoblanadi:

– sug‘urta da’volarini ko‘rib chiqishda;

– sug‘urta tavakkalchiliklarini aniqlash va sug‘urta tariflarini ishlab chiqish, anderrayting siyosatida;

– sug‘urta sohasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan firibgarliklarni aniqlashda;

– sug‘urta xizmatlarini sotish jarayonlarida.

Yuqorida keltirilgan holatlardan shuni xulosa qilishimiz mumkinki, O‘zbekistonda sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishda an’anaviy usullardan raqamli texnologiyalarga o‘tishida biznes jarayonlarni raqamlashtirish imkonini beruvchi me’yorlarni belgilash, bunda vakolatli davlat organlarning o‘rni muhim hisoblanadi. Ikkinchidan, sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishda raqamli texnologiyalarni faqatgina sug‘urta sohasini o‘zida qo‘llash yetarli emas, balki da’voni aniqlash, baholash metodologiyalari, tannarx va bozor qiymatlarini belgilashni avtomatlashtirilgan tizimlarini joriy etish, sug‘urta da’volarini asoslashda, ma’lumotnomalar olishda ham raqamli texnologiyalarni mutanosib ravishda rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Azizbek Abduraxmonov - Samarqand iqtisodiot va servis instituti tayanch doktoranti, azizabdurahmonov65@gmail.com

O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHI: MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR

Annotatsiya: Raqamli iqtisodiyot butun dunyoda tez sur’atlar bilan rivojlanib, davlatlar iqtisodiyotining muhim bir qismiga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalar savdo, moliya, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalariga chuqur ta’sir o‘tkazmoqda. O‘zbekiston ham ushbu global tendensiyadan chetda qolmagan va raqamli transformatsiya jarayonlarini jadal amalga oshirishga intilmoqda. Ushbu maqolada O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi muammolar va ushbu jarayonning imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Raqamlashtirish, innovatsiya, strategiya, infratuzilma, mobil texnologiya, raqamli to‘lov, elektron tijorat, fintech kompaniya, xoriiy investitsiya, kichik va o‘rta biznes korxona.

Аннотация: Цифровая экономика стремительно развивается во всем мире и становится важной частью экономики стран. Цифровые технологии оказывают глубокое влияние на торговлю, финансы, производство и сферу услуг. Узбекистан не остался в стороне от этой глобальной тенденции и стремится к ускоренной реализации процессов цифровой трансформации. В данной статье анализируются проблемы, которые препятствуют развитию цифровой экономики в Узбекистане и возможности этого процесса.

Ключевые слова: цифровизация, инновации, стратегия, инфраструктура, мобильные технологии, цифровые платежи, электронная коммерция, финтех-компания, иностранные инвестиции, малый и средний бизнес.

Oxirgi yillarda Mamlakatimiz hukumati raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun qator say-harakatlarni amalga oshirdi. 2020-yil 5-oktabr kuni qabul qilingan “Raqamli O‘zbekiston 2030” strategiyasi[96] raqamli infratuzilmani rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va iqtisodiyotni transformatsiya qilishni ko‘zda tutadi. Ushbu strategiyaning asosiy maqsadi davlat xizmatlari, bank sektori, ta’lim va sog‘liqni saqlash kabi sohalarda raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni ta’minlashdir.

Mamlakatimizda barcha tarmoqlar, sohalar kundan kunga raqamlashib bormoqda. Ayniqsa, Covid-19 sababli joriy etilgan karantin rejimi onlayn Tovar va xizmatlarga bo‘lgan talabni oshirib yubordi. Bugungi kunda masofadan turib tovar savdosini amalga oshirish yoki uydan turib masofaviy ta’lim olish mumkin bo‘lib qoldi.

O‘zbekistonda internet va mobil texnologiyalarning keng tarqalishi raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. 2023-yilda mamlakatda internet foydalanuvchilarining soni 27 milliondan oshdi, bu esa raqamli xizmatlar uchun katta bozor mavjudligini ko‘rsatadi. Raqamli to‘lov tizimlari, elektron tijorat va fintech kompaniyalarining rivojlanishi O‘zbekiston raqamli iqtisodiyotining yuksalishiga turtki bo‘lmoqda.

1-jadval

Ko‘rsatkich	***2020***	***2021***	***2022***	***2023***	***Izoh***
Internet foydalanuvchilari soni (million)	22.0	24.5	27.3	29.8	Internet foydalanuvchilari soni ortishi, ayniqsa mobil internetda
Mobil internet tezligi (Mbps)	11.2	13.5	16.8	19.2	Mobil internet tezligi o‘smoqda, lekin hali global o‘rtachadan past

[96] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabr kuni “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish hora-tadbirlari to‘g‘risidagi farmoni - https://lex.uz/ru/docs/-5030957

Raqamli iqtisodiyot ulushi (YaIMga nisbatan, %)	2.1	2.8	3.5	4.2	Raqamli iqtisodiyotning iqtisodiyotdagi ulushi bosqichma-bosqich oshmoqda
IT xizmatlar eksporti (million $)	46	84	140	220	IT xizmatlari eksportida ijobiy o‘sish kuzatilmoqda
Elektron tijorat ulushi (umumiy savdoga nisbatan, %)	1.5	2.1	3.0	4.2	Elektron tijoratning ulushi o‘sayotgan bo‘lsa-da, hali ham past darajada
Raqamli xizmatlar iste’molchilari soni (million)	15.0	18.0			E-hukumat va elektron tijorat xizmatlarining rivojlanishi. Raqamli xizmatlarga talabning ortishi va raqamli savodxonlikning o‘sishi

O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlanishi, ko‘rsatgichlarda.[97],[98]

Raqamli iqtisodiyotning imkoniyatlari. O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ko‘plab imkoniyatlarni yaratmoqda:

1. **Kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish**. Raqamli texnologiyalar kichik va o‘rta biznes (KO‘B) uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron tijorat, onlayn marketing va raqamli to‘lov tizimlari kichik va o‘rta biznes uchun keng bozor imkoniyatlari ochmoqda. Ayniqsa, raqamli platformalar yordamida eksport qilish imkoniyatlari ortib, o‘zbek tadbirkorlari jahon bozoriga chiqishlari osonlashmoqda.

2. **Davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi**. Mamlakatimiz prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2020-yil 13-fevral kuni axborot texnologiyalarini rivojlantirish, buning uchun zamonaviy infratuzilma yaratish masalasi bo‘yicha o‘tkazilgan yig‘ilishida barcha sohalarda ochiqlik va samaradorlikni ta’minlash maqsadida “Elektron hukumat” tizimi keng joriy etilmoqda. Xususan yagona interaktiv davlat xizmatlari portal orqali 178 ta xizmat yo‘lga qo‘yilgan.[99] “Raqamli O‘zbekiston 2030” dasturi doirasida davlat xizmatlarining ko‘pi raqamlashtirilmoqda. Bu esa xizmatlarning samaradorligini oshiradi va fuqarolar uchun qulayliklar yaratadi. Masalan, davlat xizmatlarini onlayn olish imkoniyati, fuqarolar va davlat idoralari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni soddalashtiradi va korrupsiya darajasini pasaytirishga xizmat qiladi.

3. **Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish**. Iqtisodiyot diversifikatsiyasi va dinamikasi qanchalik yuqori bo‘lsa, davlat ichida va tashqarisida noyob axborotlar aylanmasi shunchalik ko‘p, milliy iqtisodiyotlar ichida axborot trafigi esa shu qadar salmoqli bo‘ladi. Shu bois ishtirokchilar soni ko‘p va IT xizmatlar keng tarqalgan bozorlarda raqamli iqtisodiyot jadal sur’atlarda rivojlanadi. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi xorijiy investorlar ko‘z o‘ngida O‘zbekistonni yanada jozibador qilib

[97] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi hamda ilmiy internet qidiruvi materiallari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.
[98] Manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Huzuridagi Statistika Agentligi (https://stat.uz/uz/)
[99] https://president.uz/uz/lists/view/3354 - Prezident matbuot xizmati

ko‘rsatadi. Raqamli infratuzilmaning rivojlanishi va hukumat tomonidan raqamli texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash mamlakatning xalqaro miqyosdagi reytingini oshirishga yordam beradi. O‘zbekistonga kirib kelayotgan xorijiy kompaniyalar, ayniqsa texnologiya sohasida, yangi ish o‘rinlari yaratish bilan birga iqtisodiy o‘sishga katta hissa qo‘shishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishidagi muammolar. Biroq, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi bir qancha muammolar ham mavjud:

1. **Raqamli infratuzilmaning cheklanganligi**. O‘zbekistonda raqamli infratuzilmaning rivojlanishidagi cheklanishlariga bir nechta asosiy sabablar ta’sir ko‘rsatmoqda. Birinchidan, moliyaviy cheklovlarni sabab sifatida aytib o‘tishimiz muhim hisoblanadi. Ya’ni mamlakatda raqamli infratuzilma, xususan, keng polosali internet va mobil aloqa tarmoqlarini rivojlantirish uchun katta capital talab qilinadi. Bu borada bugungi kunga kelib davlat va xususiy sector investitsiyalari yetarli emas. Ikkinchidan, geografik cheklovlar ya’ni mamlakatda internet infratuzilmasining to‘liq rivojlanmaganligi, ayniqsa qishloq joylarda, raqamli iqtisodiyotning to‘laqonli rivojlanishiga xalaqit beradi. Internetning past tezligi va barqaror emasligi ko‘plab raqamli xizmatlar va texnologiyalardan foydalanishni cheklaydi. Uchinchidan, texnologik cheklovlarni infratuzilmani rivojlanishining barqaror kechmayotganligini yana bir faktori deb atasak bo‘ladi. O‘zbekistonda mavjud internet va telekommunikatsiya tarmoqlarining bir qismi eskirgan texnologiyalarga asoslangan. Yangi texnologiyalar, masalan, optik tolali aloqa va 5G kabi ilg‘or texnologiyalarga o‘tish sekin kechmoqda. Global reytinglarda O‘zbekiston internet tezligi past o‘rinlarda turibdi bu esa raqamli iqtisodiyotni jadal kechishida salbiy ta’sir ko‘rsatadi.
2. **Raqamli ko‘nikmalar yetishmasligi**. Avvalo, raqamli ko‘nikma shakllanishi dastlab maktabda va keyin oliy o‘quv yurtlarida olib borilishi zarurdir. O‘zbekistonda raqamli (IT, informatika) bilimlari exportiga yetarlicha e’tibor qaratilmayapti. Shu bilan birga, O‘zbekiston aholisi orasida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘nikmalari yetarli emas. Bu ayniqsa ta’lim tizimida raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirishda jiddiy qiyinchiliklar tug‘diradi. Korxona va tashkilotlar uchun esa yuqori malakali IT mutaxassislarining yetishmasligi muammosi dolzarbligicha qolmoqda.
3. **Huquqiy muammolar va qonunchilikning yetarli emasligi**. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi uchun huquqiy asoslar yaratish dolzarb masalalardan biridir. Ma’lumotlar xavfsizligi, elektron savdo va raqamli to‘lov tizimlariga oid qonunchilik hali to‘liq shakllanmagan. Bu esa investorlar va biznes uchun barqaror huquqiy muhit yaratishga to‘sqinlik qiladi.

2-jadval

Muammo	***Tavsif***	***Yechim taklifi***
Infratuzilmaning rivojlanmaganligi	Internet tezligi, sifati va qamrovi past bo‘lib, raqamli xizmatlarga kirishni qiyinlashtiradi	Optik tolali internet tarmog‘ini kengaytirish.
Kadrlar yetishmovchiligi	IT sohasidagi malakali mutaxassislar yetishmovchiligi	IT sohasida ta’limni rivojlantirish, xorijiy tajribalarni jalb qilish
Raqamli savodxonlik pastligi	Aholi va tadbirkorlarning raqamli savodxonlik darajasi past	Ommaviy raqamli savodxonlik dasturlarini ishlab chiqish va targ‘ib qilish
Huquqiy tartibga solishning murakkabligi	Raqamli texnologiyalarni tartibga soluvchi qonunchilikning eskirganligi	Yangi qonun va nizomlarni ishlab chiqish va joriy etish
Moliyaviy resurslarning cheklanganligi	Startaplar va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish uchun yetarli moliyaviy resurslar mavjud emas	Davlat va xususiy sektor investitsiyalarini rag‘batlantirish

O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishidagi muammolar. Xulosa

Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, balki ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi. O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy o‘sishiga va global raqamli bozorlar bilan integratsiyalashuviga xizmat qilishi mumkin. Davlat siyosati va strategiyalarining to‘g‘ri yo‘naltirilishi natijasida raqamli infratuzilma, raqamli xizmatlar va texnologiyalarning keng joriy etilishi iqtisodiyotni samarali boshqarishga va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, mavjud muammolarni hal qilish, xususan, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, raqamli ko‘nikmalarni oshirish va huquqiy bazani mustahkamlash orqali raqamli iqtisodiyotning potensiali to‘liq ro‘yobga chiqishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-apreldagi “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabr kuni “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish hora-tadbirlari to‘g‘risidagi farmoni.

3. Raqamli iqtisodiyot stastistik ma’lumotlari, https://stat.uz/uz/rasmiystatistika/raqamli-iqtisodiyot

4. Digital 2019: global digital overview. Value creation and capture: implications for developing countries. UNCTAD, 2020.

5. S.S.Gulyamov va boshqalar.Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. T.: “Iqtisod Molia” nashriyoti, 2019. 396 bet.
6. Лапидус Л.В. Цифровая экономика: управление электронным бизнесом и электронной коммерцией. –М.: ИНФРА-М, 2017. -281 с.

Boykobilova Iroda Jontemir qizi - Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti ’’
Boshqa tarmoqlarda “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi o‘qituvchisi

BANKLAR MOLIYAVIY HISOBOTI TAHLILI

Annotatsiya: Zamonaviy bank ishi – dinamik rivojlanib borayotgan biznes sohasidir. Tarixan, iqtisodiy faoliyatning eng qattiq nazorat qilinib va tartibga solinib kelayotgan sohasi bo‘lgan bank ishi asta – sekinlik bilan butun jahonda erkinlashtirilib borilayotgan biznesga aylanib bormoqda.

Аннотация: Современный банковский бизнес представляет собой динамично развивающуюся отрасль бизнеса. Банковское дело, исторически наиболее строго контролируемая и регулируемая область экономической деятельности, постепенно становится либерализованным бизнесом во всем мире.

Annotation: Modern banking business is a dynamically developing business sector. Banking, historically the most tightly controlled and regulated area of economic activity, is gradually becoming a liberalized business throughout the world.

Kalit so‘zlar: Bank balansi daromadlar, xarajatlar foyda, aktivlar passivlar, aksionerlik jamiyati, kapitali, kimmatli kog‘ozlar.

Ключевые слова: Баланс банка, доходы, расходы, прибыль, активы, обязательства, акционерное общество, капитал, ценные бумаги.

Key words: Bank balance sheet, income, expenses, profit, assets, liabilities, joint-stock company, capital, securities.

Bank ishini tashkil qilishda eski uslublardan yangilariga o‘tish turli mamlakatlarda turlicha olib borilishi, bu mamlakatlar bank tizimining turlicha holatda bo‘lishiga olib keldi. **Birinchidan, avj olib borayotgan global moliyaviy inqiroz jahon moliya-bank tizimida jiddiy nuqsonlar mavjudligi va ushbu tizimni tubdan isloh qilish zarurligini ko‘rsatdi. Ayni vaqtda bu inqiroz asosan o‘z korporativ manfaatlarini ko‘zlab ish yuritib kelgan, kredit va qimmatbaho qog‘ozlar bozorlarida turli spekulyativ amaliyotlarga berilib ketgan banklar faoliyati ustidan yetarli darajada nazorat yo‘qligini ham tasdiqladi.**

Shunday ekan banklarimiz faoliyatni doimiy ravishda nazorat qilib va tahlil qilib borishimiz lozim.

Banklar tomonidan ko‘rsatiladigan xizmatlar ro‘yxati va bank muassasining hajmi to‘g‘risidagi ma’lumotlar moliyaviy hisobotda o‘z aksini topadi.

Bank boshqaruvi xodimlarini, mijozlarni hamda bank faoliyatini nazorat qilish va tartibga solish organlarini ayniqsa ikki asosiy moliyaviy hisobot shakli:

▲ Bank balansi;

▲ Moliyaviy natijalar (daromadlar, xarajatlar foyda va zararlar) to‘g‘risidagi hisobot ko‘prok qiziqtiradi.

Bank balansi

Balans yoki moliyaviy holat to‘g‘risidagi hisobot – bu istalgan sanaga bank ixtiyorida bo‘lgan aktivlar, passivlar va aksionerlik kapitalining ro‘yxatidir.

Bank o‘ziga xos bo‘lgan tovarni (xizmatni) iste’molchilarga taqdim qilishidan kelib chiqqan holda, balans tenglamasi qo‘yidagicha bo‘ladi:

Aktivlar = Passivlar + Aksionerlik kapitali

Bank ishida aktivlar jumlasiga:

▲ Bank kassalaridagi naqd pullar va boshqa banklardagi (jumladan HKKM(hisob – kitob kassa markazidagi) depozitlar sertifikatlari (S) ,

▲ ochiq bozorda sotib olinadigan davlat va boshqa emitentlarning qimmatli qog‘ozlari (S),

▲ mijozlarga beriladigan kreditlar va moliyaviy ijara (lizing) (L),

▲ ikkinchi darajali aktivlarni (A) kiritishimiz mumkin.

Bank passivlari 2 asosiy qismga bo‘linadi:

▲ turli mijozlarga tegishli depozitlar (D),

▲ pul va moliya bozoridan jalb qilingan nodepozit mablag‘lar (ND).

Nihoyat aksiyadorlik kapitali-

▲ mulkdorlar tomonidan bankga uzoq muddatga kiritilgan samoyasi (YeS)dir.

Demak balans formulasi qo‘yidagi ko‘rinishga ega bo‘ladi:

$$S + L + S + A = D + ND + EC$$

Bankning foyda va zararlar to‘g‘risidagi hisoboti.

Bankning daromadlari, xarajatlari va foydasi to‘g‘risidagi hisoboti ma’lum davr davomida (odatda 1 moliya yili) olingan daromadlar va xarajatlarni aks ettiradi. Bank balansi va daromadlar, xarajatlar va foyda to‘g‘risidagi hisobotning asosiy moddalari o‘zaro bog‘liqdir. Chunki yakuniy natijada balans aktivlari operatsion daromadlarni ta’minlasa, passivlar operatsion xarajatlarni yuzaga keltiradi.

Bank daromadlarining asosiy manbasi “**ishlab topuvchi**” aktivlarlar hisoblanib, ko‘proq:

▲ kreditlar (L),

▲ qimmatli qog‘ozlar (S),

▲ boshqa banklarda joylashgan barcha depozitlar (S) va

▲ daromadni yig‘uvchi ikkinchi darajali aktivlar (MA) (jumladan qaram korxonalar tomonidan olingan barcha daromadlar va xk) dir.

Ushbu daromadlarni olish bilan bog‘liq asosiy xarajatlar:

▲ Omonatchilarga to‘lanadigan foizlar (D),

▲ nodepozit jalb qilingan mablag‘lar bo‘yicha to‘lovlar (ND),

▲ bank xodimlariga to‘langan ish xaqi (SV),

▲ bino va uskunalarni ekspluatatsiya qilish bilan bog‘liq qo‘shimcha xarajatlar (O),

▲ kreditlar bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlar rezerviga ajratmalar (RL),

▲ soliqlar (T)

▲ va ikkinchi darajali xarajatlar (ME).

Jami daromadlar va jami xarajatlar o‘rtasidagi farq sof foydani tashkil qiladi.

Shunday qilib:

Sof foyda = Daromad moddalari – Xarajat moddalari

Bu yerda

Daromad moddalari

-_____

(pul aktivlari x pul aktivlarini ishlatishdan olingan o‘rtacha daromad) + (qimmatli qog‘ozlarga investitsiyalar x

qimmatli qog‘ozlarga investitsiyalar bo‘yicha o‘rtacha daromad) + (berilgan kreditlar x kreditlar bo‘yicha o‘rtacha foizlar) + (ikkinchi darajali aktivlar x ikkinchi darajali aktivlarni ishlatishdan olingan o‘rtacha daromad)

Xarajat moddalari

(depozitlarning jami summasi x depozitlar bo‘yicha o‘rtacha foiz to‘lovlari) + (nodepozit jalb qilingan mablag‘lar x nodepozit mablag‘lar bo‘yicha o‘rtacha foiz to‘lovlari) + ish xaqi + ustama xarajatlar + kreditlar bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlar zahiralari + ikkinchi darajali xarajatlar + tulash uchun soliqlar.

Yuqoridagidan kelib chiqqan holda banklar o‘z daromadlari miqdorini oshirishlari uchun bir qancha imkoniyatlarga egadirlar. Jumladan ular quyidagilardan iborat:

1) Aktivlarning har biri bo‘yicha o‘rtacha daromadni oshirish;

2) eng yuqori daromad keltiruvchi aktivlar miqdorini aktivlarni qayta taqsimlash yo‘li bilan ko‘paytirish;

3) foizli tulovlarni yoki nofoizli xarajatlarni kamaytirish.

4) depozit bazasini arzon depozitlar va nodepozit mablag‘larni jalb qilish bo‘yicha restruktrizatsiya qilish;

5) soliq to‘lovlarini soliqlarni boshqarishning yangicha usullarini qo‘llash bilan kamaytirish.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, albatta bank rahbariyati sof foydani ko‘paytirishning barcha pozitsiyalarini o‘z qo‘lida ushlay olmaydi. Chunki turli aktivlarni ishlatishdan olinayotgan daromad, ko‘rsatilgan xizmatlar uchun tulovlar, depozitlar va nodepozit mablag‘lar bo‘yicha foiz tulovlari miqdori bozordagi talab va taklif o‘rtasidagi nisbatga hamda Markaziy bankning pul kredit siyosatiga va boshqa omillarga bog‘liqdir. Shunga qaramasdan ko‘p jihatdan bank rahbariyatining to‘g‘ri qaror qabul qilishi kredit, qimmatli qog‘ozlar, naqd pul va depozitlar portfeli holatini belgilab beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining me’yoriy hujjatlari to‘plami.T.: 2017.

2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2015 yil 13 iyundagi 14/3 sonli qarori va O‘zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tomonidan 2015 yil 6 iyulda 2693 sonli davlat ro‘yxatidan o‘tgan “Tijorat banklari kapitalining monandligiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risida” gi Nizom.

3. Pul, kredit va banklar: darslik. A.A.Omonov, T.M.Qoraliev.-T.: IqtisodMoliya, 2011.

4. Abdullaev Y., Qoraliev T., Toshmurodov Sh., Abdullaeva S. Bank ishi. o‘quv qo‘llanma-T.: IQTISOD-MOLIYa, 2009 yil.

F. E. Jomonqulova - Samarqand iqtisodiyot va servisi instituti “Axborot texnologiyalari” kafedirasi dotsenti. t.f.n. +998944999561,
e-mail: fazilat_72@mail.ru
S. B. Salimova – SamISI talabasi

IQTISODIYOTDA FOYDALANILADIGAN DASTURIY MAHSULOTLAR

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy biznesni boshqarishda, ma’lumotlarni tahlil qilishda, jarayonlarni avtomatlashtirishda va qaror qabul qilishda yordam beradigan turli xil dasturiy mahsulotlardan foydalanish haqida ma’lumot keltirilgan. Bundan tashqari, muallif tomonidan ilmiy qarashlar keltirilgan hamda taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiyot, bisnes, dasturiy ta’minot, amaliy dasturlar to‘plami (ADT).

Abstract: This article provides information on the use of various software products that help managing economics business, analyzing data, automating processes, and making decisions. In addition, the author presents scientific views and develops suggestions and recommendations.

Key words: Economics, business, software, a collection of practical tools (CPT).

Аннотация: В данной статье представлена информация об использовании различных программных продуктов, помогающих в экономическом управлении бизнесом, анализе данных, автоматизации процессов и принятии решений. Кроме того, автор излагает научные взгляды и разрабатывает предложения и рекомендации.

Ключевые слова: Экономика, бизнес, программное обеспечение, набор практических программ (НПП).

Kirish:

Dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqish yangi elektron davlat va aholi uchun ijtimoiy ahamiyatga ega xizmatlarning rivojlanishiga yordam beradi, innovatsion

tadbirkorlik subyektlarining universitetlar, texnoparklar, biznes-inkubatorlar bilan hamkorligini rivojlantirish, bu mahsulot va xizmatlarning tubdan yangi turlarini yaratishga, elektron biznesni rivojlantirishga va elektron operatsiyalarning yangi qonunchilik va texnologik mexanizmlarini shakllantirishga, rivojlanishdagi xarajatlarni optimallashtirishga imkon beradi. Texnologiyalarning ko‘payishi, ma’lumotlar hajmining muttasil o‘sishi, arxitektura va hisoblash tizimlarini tashkil qilish usullarining sezilarli o‘zgarishi aksariyat sanoat tarmoqlarida biznes modeli va infratuzilma echimlarining o‘zgarishiga, rivojlanish jarayonida yangi innovatsiyalar paydo bo‘lishiga olib keladi. Bundan kelib chiqadiki, dastur kompyuterni xarakatga keltiruvchi kuchdir. Dasturiy ta’minotsiz kompyuter plastik yoki metalldan bo‘lagidan boshqa narsa emas. Texnik uskunalarni organlar deb tasavvur qilish mumkin va dastur bu organlar ichida xarakatlanadigan hayotdir. Ularning ikkalasi ham o‘z vazifalarini bir-birining ishtirokisiz bajara olmaydi. Dasturiy mahsulotlar foydalanuvchi tomonidan hal qilinadigan vazifalarni avtomatlashtirishning kuchli vositasi bo‘lib, uni deyarli kompyuterning qanday funksiyalarni bajarishi va ma’lumotlarni qayta ishlash protseduralarini bilish ehtiyojidan xalosa qiladi. Hozirgi vaqtda o‘zlarining funksional imkoniyatlari va amalga oshirish usullari bilan ajralib turadigan amaliy dasturlar to‘plamlarining keng ko‘lami mavjud.

Asosiy qism:

Dasturiy ta’minotning (DT) imkoniyatlaridan ko‘proq foydalanish maqsadida AIJ (Artificial Intelligence Journalism} ishini tashkil qilishni takomillashtirish, foydalanuvchi ishining unumdorligi va sifatini oshirish, foydalanuvchining dasturlarini aniq muammoli sohaning resurslariga moslashtirishga imkon beradi. Umumiy DT – amaliy dasturlarni ishga tushirish va ularni bajarilish jarayonini boshqarishdir. Integratsiyalashgan paketlar esa foydalanuvchilar uchun qulaydir. Ular yagona interfeysga ega, ularga kiruvchi dasturiy vositalar ulanishini talab qiladi, vazifalarni yechishning yetarlicha yuqori tezligiga egadir.

ADPning barchasi 3 guruhga bo‘linadi: operatsion tizimlar, imkoniyatni kengaytiruvchi paketlar, umumiy belgilanishdagi paketlar, ABTda ishlashga mo‘jallangan paketlar.

Mavjud ADP axborotlarni ishlab chiqarish bilan bog‘liq inson faoliyatining deyarli barcha sohalarini qamrab oladi. ADPni rivojlantirish va takomillashtirish ilgarilab boradigan jarayon, shu boisdan imkoniyatlari hozirgi paketlarning yutuqlaridan o‘tib ketuvchi yandi ADPlar paydo bo‘lishi ktilmoqda.

Muammoviy yo‘naltirilgan ADPlar – amalga oshirilayotgan xizmatlar jarayonida eng rivojlangan va miqdor bo‘yicha ADP yaratilgan paketlarning ko‘p sonili qismidir. U o‘z ichiga quyidagi dasturiy mahsulotlarni oladi:

- Matnli protsessorlar – foydalanuvchi tomonidan hujjat yaratishda matnni bir yerga yig‘ish, shakillantirish, tahrir qilishga imkon beruvchi hujjatlar bilan ishlash uchun mo‘ljallangan maxsus dasturlar.
- Jadvalli protsessorlar – tashkil qilingan ma’lumotlarni jadvalli tartibda ishlab chiqish uchun mo‘ljallangan dasturlar paketi.
- Stol ustidagi nashriyot tizimlari – kasbiy nashriyot faoliyati uchun mo‘ljallangan va hujjatlarning asosiy turlari, axborot byulletenlari, qisqa rangli

risolalar, hajmli kataloglar va savdo buyutmalari, ma’lumotlar ko‘rinishidagi keng va turli tumanligini elektron amaolga oshirishga imkon beruvchi dastur.

- Grafik muharrirlar – grafik axborotlarni ishlab chiqarish uchun mo‘ljallangan paketlardir va ular rastli va vektorli grafiklarni ishlab chiqaruvchi ADPga bo‘linadi.
- Ishlarni tashkil qiluvchilar – bu ham insonlar, ham butun firma yoki uning tarkibiy bo‘linmasini turli resurslardan foydalanishni rejalashtirish tadbirlarini avtomatlashtirish uchun mo‘ljallangan dasturlar paketlaridir.

Tizimli dasturiy ta’minot (TDT) 1. Kompyuterning va kompyuterlar tarmog‘ning ishonchli va samarali ishlashini ta’monlash, 2. Kompyuter kompyuterlar tarmog‘i apparat qismining ishini tashkil qilish va profilaktika ishlarini bajarishga qaratilgan.

Tizimli tasturiy ta’minot ikki tarkibiy qismdan – asosiy ta’minot tizimi va yordamchi dasturiy ta’minotdan iborat. Asosiy dasturiy ta’monot komputer bilan birgalikda yetkazib berilsa, xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy ta’minot alohida, qo‘shimcha tarzda olinishi mumkin. Asosiy ta’minot dasturi – kompyuter ishini ta’minlovchi dasturlarining minimal to‘plamidan iborat. Ularga operatsion tizm, tarmoq operatsion tizimi va yordamchi dasturiy ta’minot kiradi.

Shunday qilib, tizimli tasturiy ta’minot kompyuterda axborotlarni qayta ishlash jarayonini tashkil etadi va amaliy dasturlar uchun me’yordagi ish muhutini yaratadi. Tizimli dasturiy ta’minot apparat vositalari bilan shu qadar aloqadaki, uni ba’zida kompyuterning bir qismi deb hisoblaydi.

Hozirgi kunda yana bir tushuncha kiritilgan, bu ham bo‘lsa, dasturiy mahsulot – ma’lum bir ommaviy masalani hal qilishga mo‘ljallangan dasturlar to‘plami. Dasturiy mahsulot boshqa mahsulotlarga o‘xshagan holda sotuvga chiqariladi. Umuman olganda dasturiy ta’monot va dasturiy mahsulot tushunchalari sinonm hisoblanadi. Servis dasturiy ta’minoti – foydalanuvchiga kompyuter bilan ishlashda qo‘shimcha xizmatlar taqdim etuvchi va operatsion tizimlar imkoniyatlarini oshiruvchi dasturiy mahsulotlar jamg‘armasidan iborat.

Servisli dasturiy ta’minot

Dasturlarning turli xillari mavjud bo‘lib, ularning har biri ma’lum bir ishni bajarishga mo‘ljallangan. Lekin insonlarga o‘xshab, EHM lar ham qandaydir ko‘satmalarga yoki dasturiy ta’minotga muhtoj bo‘ladi, chunki busiz ularning ishini ichki va tashqi xotiralar bilan ishlashni, qo‘shimcha qurilmalarga murojaat qilishni, foydalanuvchilar bilan muloqotni va kompyuter tarkibiy qismlarining bir maromda ishlashini ta’minlash mumkin emas. Bu muammolarni xal qilish uchun qanday turdagi dasturlar ishlatilishi mumkin deb o‘ylaysiz? Kompyuter xotirasida juda katta juda katta miqdordagi qo‘shimcha joy egallaydigan ushbu dasturlarsiz u bilan samarador ishlashni amalga oshirish mumkinmi yoki yo‘qmi? Agar shunday turdagi dsturlar mavjud bo‘lmasa kompyuter bilan muloqot qanday tarzda o‘zgaradi? Bunday turdagi dasturlarni qanday asosiy guruhlarga ajratgan bo‘lar edingiz?

Kompyuterdan foydalanish samaradorligini oshirishga, uni ishlatishni yengillatishga va foydalanuvchilar dasturlarini tayyorlashni osonlashtirishga mo‘ljallangan dastur vositalari kompleksiga dastur ta;minot tizimi (PTS) deb yuritiladi. Kompyuterning PTS o‘z ichiga turli xil dasturlar to‘plamini oladi.

Dasturlarni avtomatlashtirish tizimi (PAS) foydalanuvchilar dasrturlarini yaratish jarayonini yengillashtirish va avtomatlashtirishga mo‘ljallangan bo‘lib PTSning bir qismi hisoblanadi. Rivojlangan PASlar dasturlashtirish tillari, translyatorlar va sozlash dasturlarini o‘z ichiga oladi. Sozlash dasturlari tuzilgan dasturlar ishining to‘g‘riligini tekshirish va xatolarni topish uchun ishlatiladi.

Xususiy kompyuterlar ham foydalanuvchi uchun qulay va samarador bo‘lishi unda qanday dasturiy ta’minot mavjudligi bilan aniqlanadi. Lakin dasturiy ta’minotning qanday turlari foydalanuvchi uchun zarur bo‘lishi uning qaysi sohada faoliyat ko‘rsatishi bilan aniqlanadi.

Kompyuterning dastur ta’minoti strukturasida dasturlashning modulli tamoyili amalga oshiriladi, bu tamoyil, odatda funksional bog‘liq bo‘lmagan dasturlar yoki ularning qismlari yoki ularning qismlari standart modullar ko‘rinishida shakllanadigan sozlanadigan bo;lishini talab qiladi. Bunday struktura yoki ularning o‘rnini almashtirish, yoxud qo‘shimcha modullar kiritish yo‘li bilan EHMning dastur ta’minotini nisbatan oddiy kengaytirish va takomillashtirish imkonini beradi.

Xullas, servis dasturiy ta’monoti foydalanuvchiga kompyuter bilan ishlashda qo‘shimcha xizmatlar taqdim etuvchi va operatsion tizimlar imkoniyatlarini oshiruvchi dasturiy majmuidan iborat.

Operatsion tizim (OT) kompyuter bilan foydalanuvchi o‘rtasida muloqotni o‘rnatadi, kompyuter asosiy qurilma manbalarini, qo‘shimcha qurilmalarning ishini bajaradi. Operatsion tizim kompyuter ishga tushurilishi bilan yuklanuvchi dastur bo‘lib, bu dastur foydalanuvchiga shaxsiy kompyuter bilan muloqot qilish vositasi bo‘lib xizmat qiladi, uning barcha qurilmalari ishini boshqarish imkonini beradi. Operatsion sistema yordamida tezkor xotiradan foydalanish, disklardagi ma’lumotlarni o‘qish, yoki axborotlarni disklarga yozish, amaliy dasturlarni ishga tushurish va shu kabi turli ishlarni amalga oshiradi. Dunyoda juda ko‘p kompyuter modellari bo‘lib, ularning birontasi ham operatsion sistemasiz ishlamaydi. Operatsion tizim shunday dasturki, u kompyuter yoqilishi bilan foydalanuvchi bilan muloqotga keladi, kompyuterni boshqaradi, operativ xotira va magnitli disklardagi joylarni nazorat qiladi, lozim bo;lgan dastur va buyruqlarning bajarilishini ta’minlaydi.

Operatsion tizimlar asosiy funksilari:

- Foydalanuvchidan ma’lum tilda tuzilgan komanda yoki topshiriqlarni qabul qilish va ularga ishlov berish.
- Ilra qilinishi kerak bo‘lgan dasturlarni operativ xotiraga to‘plash.
- Xotirani boshqarish.
- Barcha dastur va ma’lumotlarni idenfikatsiya qilish.
- Dasturlarni ishga tushirish.
- Barcha kititish-chiqarish amallariga xizmat qilish.
- Ma’lumotlar bazasini bishqarish.
- Multidasturlash rejimi.
- Berilayotgan dasturlar orasida ma;lumotlar va ma’lumotlar almashish mexanizmini tashkil etish.

- Bitta dasturni boshqa dastur ta’siridan himoya qilish.
- Real vaqt tizmida javob berish
- Tizimni qisman ishdan chiqishi holatida xizmat ko‘rsatish.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot usullari:

1985-yili Stolmen loyiha mablag‘ini boshqarish uchun erkin dasturiy ta’minot ta’monot Fondini (Ree Software Foundation – FSF) tashkil qiladi. Bu jamg‘arma orqali yaratilagotgan dasturlar sotilib hayr-ehson qabul qilinadi va to‘plangan mablag‘lar loyihani qo‘llab quvvatlashda sarflanadi.

1987-yili Linuks tizimning yaratilishiga o‘ziga xos hissasini qo‘shgan, gollandiyalik professor Andryu Tanenbaum Yuniks o‘z tizimini yaratadi. Tizimga muallif Miniks nomini berib, uni shaxsiy kompyuterlarda o‘quv quroli sifatida ishlatishni favsiyz beadi. Albatta, Miniks mukammal va benuqson operatsion tizim bo‘lmagan, lekin uning dastlabki kodi ochiq bo‘lib, Tanenbaumning “Operatsion tizimlari” kitobida tizimning ishlashi batafsil yoritilgan.

Linus Benedikt Torvalds 1969-yilda tavallud topgan bo‘lib, Finlandiya poytaxti Xelsinki universititi kompyuter fanlari fakultetining talabasi bo‘lib, professor Tanenbaum kitobini sotib olgan. “ Tasodifiy inqilobchining hikoyasi” xotirnomasida Linus: “ Kirish qismini o‘qiganimdayoq, Unix mohiyatiga tushunib, uni qudratli, mustahkam va go‘zal operatsion tizim ekanligiga iqror bo‘lganman, hamda o‘sha zahotiyoq Unix ishlay oladigan kompyuter sotib olgan edim” - deb yozadi. 1991-yili Linus bo‘lib-bo‘lib to‘lash sharti bilan Intel 80386 protsessori asosida yangi kompyuter sotib oladi.

1991-yil 25-avgustida Torvalds o‘zining tajribalari haqida comp.os.minix konferensiyasiga xabar beradi. Xabarda Linus bepul operatsion tizimni yaratgani, qanday dasturlar tayyorlanganligi va yana qanday dasturlar kerak bo‘lishi haqida maslahat so‘rab yozadi. 17=sentabr kuni esa serverga erkin ko‘chirish uchun yangi tizimning 0.01 raqamli shaklini qo‘yadi. Linus operatsion tizimga FREAK nomini bermoqchi bo‘lganda, Ari Lemke ftp serverida boshqalar ko‘chirishlari uchun qo‘yilgan tizimning fayllar jildiga pub/OS/Linux deb nom beradi va keyinchalik bu tizimni Linux nomi bilan atashadi.

Xulosa:

Iqtisodiyotda dasturiy mahsulotlar jarayonlarni avtomatlashtirish, tahlil qilish va samaradorlikni oshirishda katta ahamiyatga ega. Iqtisodiyotni raqamli boshqarish davrida Excel, Stata va SPSS kabi tahliliy dasturlar muhim vositalardan bo‘lib, ma’lumotlarni chuqur tahlil qilish va statistik hisobotlarni yaratishda qo‘llaniladi. Power BI va Tableau kabi biznes-razvedka dasturlari esa ma’lumotlarni vizualizatsiya qilib, interaktiv hisobotlar tayyorlash orqali qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi. Moliyaviy boshqaruv va buxgalteriya dasturlari, jumladan SAP, QuickBooks, va 1C Buxgalteriya, tashkilotlarda moliyaviy hisob-kitoblarni avtomatlashtiradi va aniqlikni ta’minlaydi. Shuningdek, MATLAB va EViews kabi modellashtirish dasturlari iqtisodiy prognozlash va strategik rejalashtirishda qo‘llanilib, natijalarning ilmiy asoslanganligini oshiradi. CRM tizimlari, masalan, Salesforce va Zoho CRM, mijozlar bilan barqaror munosabatlarni o‘rnatishga ko‘maklashadi va xizmat sifatini yaxshilashga hissa qo‘shadi. Dasturiy

mahsulotlarning keng qo‘llanilishi iqtisodiyotda samaradorlik, innovatsion yondashuv va raqobatbardoshlikni oshiradi, bu esa butun iqtisodiy tizimning yangi bosqichga chiqishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Бражников А.М., Бражникова А.М. Использования автоматизированных систем управления на промышленных предприятиях и в производстве (рус.) // Самарский государственный технический университет. — 2018. — С. 29-33.

2. ЛЮТОВ А.Г., ЧУГУНОВА О.И. АВТОМАТИЗИРОВАННАЯ СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ // СТАНКОСТРОЕНИЕ И ИННОВАЦИОННОЕ МАШИНОСТРОЕНИЕ. ПРОБЛЕМЫ И ТОЧКИ РОСТА. — 2019. — № 621. — С. 119-126.

3. Ergashevich, E. A. (2023). Internet Tarmog‘i Xizmat Turlarining Zamonaviy Tahlili. Journal of Innovation in Education and Social Research, 1(3), 174-176.

4. INTERNET TARMOG‘I AXBOROT XURUJLARI. EA Ergashevich - ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 2023

5. Zamonaviy Logistikada Axborot-Kommunikatsiya Texnologiyalarining O‘Rni. EA Ergashevich, AS Dilmurodovna. Journal of Innovation in Education and Social Research 1 (3), 189-191

6. Ergashevich, E. A., & Bahronovna, C. G. (2023). INNOVATIVE TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS MANAGEMENT FUNCTIONS. International Journal of Engineering Mathematics (Online), 5(2).

7. https://www.computer-museum.ru/books/lipaev/lipaev_2.htm

Habibullo Hasanov - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti tayanch doktoranti
e-mail: khabibulloeco@gmail.com

O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI DAVLAT XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda O‘zbekistonda raqamli davlat xizmatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta’siri o‘rganilgan. Raqamli texnologiyalar davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish, fuqarolar va tadbirkorlik subyektlari uchun qulaylik yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (YIDXP) orqali ko‘plab xizmatlar taqdim etilib, murojaat qilish jarayonlarini soddalashtirish va xizmatlarning shaffofligini ta’minlashga erishilgan. Tahlil natijalari davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi fuqarolarning turmush darajasini oshirish, iqtisodiyotni rivojlantirish va davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini yuksaltirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: elektron hukumat, raqamli transformatsiya, iqtisodiy o‘sish, xizmatlar sifati.

Abstract. This study examines the impact of digital government services development on socio-economic processes in Uzbekistan. Digital technologies play a crucial role in enhancing government efficiency, creating convenience for citizens and businesses. Through the Unified Interactive Public Services Portal (YIDXP), numerous services have been provided, simplifying the application processes and ensuring service transparency. The analysis reveals that the digitization of public services contributes significantly to improving citizens' living standards, fostering economic growth, and enhancing the efficiency of the public administration system.

Keywords: e-government, digital transformation, economic growth, service quality.

Аннотация. В данном исследовании изучается влияние развития цифровых государственных услуг на социально-экономические процессы в Узбекистане. Цифровые технологии играют ключевую роль в повышении эффективности государственного управления, создании удобств для граждан и бизнеса. Через Единый интерактивный портал государственных услуг (ЕПГУ) предоставляется множество услуг, что упрощает процесс подачи заявлений и обеспечивает прозрачность обслуживания. Анализ показывает, что цифровизация государственных услуг значительно способствует повышению уровня жизни граждан, стимулированию экономического роста и повышению эффективности системы государственного управления.

Ключевые слова: электронное правительство, цифровая трансформация, экономический рост, качество услуг.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi davlat boshqaruvi va ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda tub o‘zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, raqamli davlat xizmatlarini rivojlantirish har bir davlat uchun dolzarb vazifa bo‘lib, bu fuqarolar va biznes subyektlari uchun qulayliklar yaratish, shaffoflikni ta’minlash va xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda raqamli davlat xizmatlarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (YIDXP) orqali fuqarolar va tadbirkorlik subyektlariga ko‘plab xizmatlar taqdim etilmoqda [1,2]. Ushbu xizmatlar davlat organlariga murojaat qilishda vaqt va resurslarni tejash imkonini bermoqda [3]. Bundan tashqari, raqamli xizmatlar orqali korrupsiyani kamaytirish, ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash va tahlil qilish, shuningdek, davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga erishilmoqda [4,5,6].

Raqamli xizmatlarning dolzarbligi, shuningdek, iqtisodiy o‘sish va raqobatbardoshlikni ta’minlashda ham namoyon bo‘ladi. Elektron hukumatni rivojlantirish indeksi (EGDI) va aholi jon boshiga YaIM o‘rtasidagi ijobiy bog‘liqlik O‘zbekistonda raqamli xizmatlarning iqtisodiyotga ijobiy ta’sir ko‘rsatayotganini ko‘rsatmoqda.

Tahlillarimiz shuni ko‘rsatdiki, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH) va Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (SHHT)ga a’zo mamlakatlar o‘rtasida 2022 yil uchun aholi jon boshiga YaIM va BMT tomonidan mamlakatlar uchun hisoblanadigan Elektron hukumatni rivojlantirish indeksi (EGDI) o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjud (1-rsam). Bu bog‘liqlik iqtisodiy rivojlanish darajasi yuqori

bo‘lgan mamlakatlarda raqamli davlat xizmatlari samaradorligining yuqori ekanligini tasdiqlaydi.

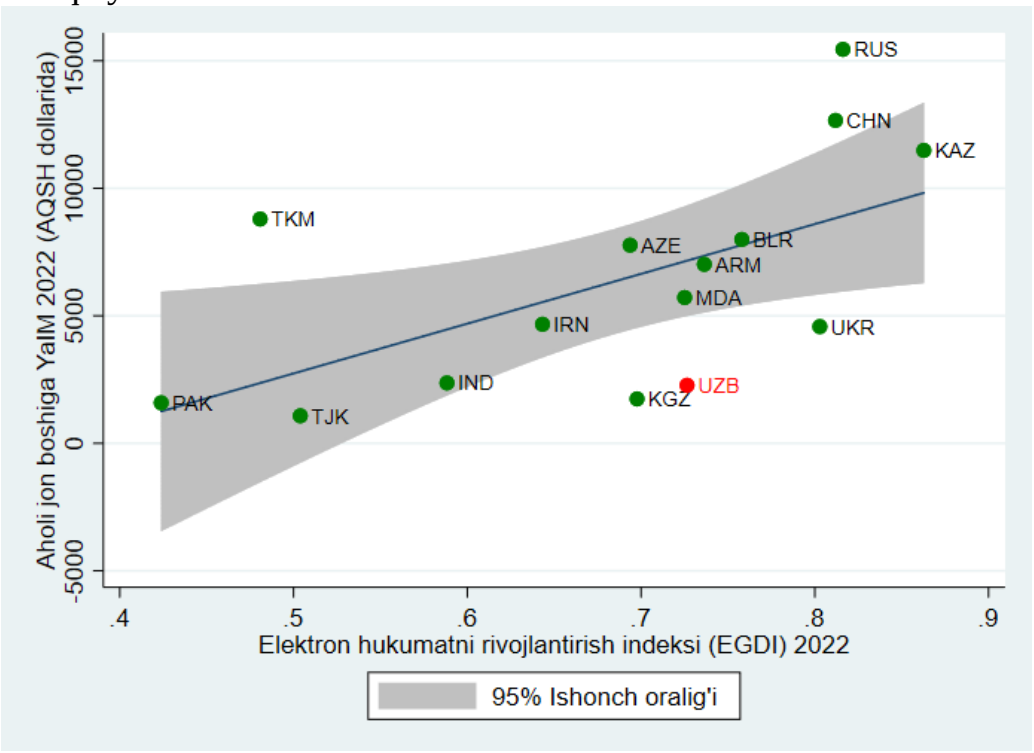

1-rasm. MDH va SHHT ga a’zo davlatlarning aholi jon boshiga YaIM hajmi va Elektron hukumatni rivojlantirish indeksi (EGDI) ning o‘zaro bog‘liqligi[100]

Tahlil natijalariga ko‘ra, aholi jon boshiga YaIM va Elektron Hukumatni Rivojlantirish Indeksi (EGDI) o‘rtasidagi korrelyatsiya koeffitsienti (corr) 0.586 bo‘lib, bu ikki ko‘rsatkich o‘rtasida o‘rtacha darajadagi ijobiy bog‘liqlik mavjudligini anglatadi. Tahlilda foydalanilgan t-statistika qiymati 2.61009 bo‘lib, bu qiymat 95% ishonch oralig‘ida statistik ahamiyatli ekanligini ko‘rsatadi. p-value = 0.0216 qiymati 0.05 darajadan kichik, ya’ni bog‘liqlik tasodifiy emasligini tasdiqlaydi.

O‘zbekistonda raqamli davlat xizmatlari so‘nggi yillarda sezilarli rivojlanish bosqichini bosib o‘tdi. Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (YIDXP) orqali fuqarolar va tadbirkorlik subyektlariga ko‘plab xizmatlar taqdim etilmoqda. 2023-yil yanvar holatiga ko‘ra, davlat xizmatlarining 66,3 foizi YIDXP orqali taqdim etilgan bo‘lib, 2022 yil davomida elektron davlat xizmatlaridan jami 12,2 milliondan ortiq fuqaro foydalangan (2-rasm).

[100] Jahon banki va BMT ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirildi

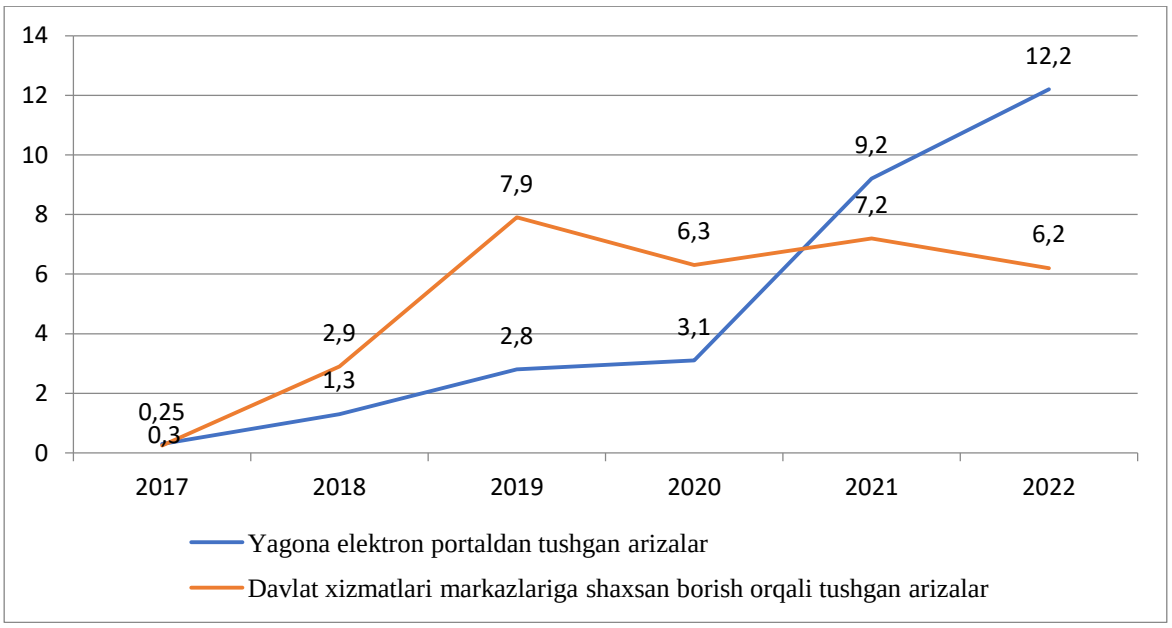

2-rasm. O‘zbekistonda davlat xizmatlariga murojaat shakllarining o‘zgarish tendensiyalari (mln)[101]

2024 yil 22 oktabr holatiga ko‘ra YIDXPda joriy etilgan raqamli davlat xizmatlari soni 680 taga yetgan bo‘lib, undan 494 tasi BPM xizmatlar 186 tasi esa avtomat xizmatlardir [7].

Ushbu sohadagi islohotlarning maqsadi nafaqat xizmatlar sonini oshirish, balki ularning sifatini yaxshilash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va aholining barcha qatlamlarini raqamli xizmatlardan foydalanishga jalb etishdir. Shu orqali O‘zbekiston jamiyatida raqamli madaniyatni shakllantirish va davlat boshqaruvini ilg‘or standartlarga ko‘tarish rejalashtirilgan.

Bizning fikrimizcha, O‘zbekistonda raqamli davlat xizmatlariga ta’sir qiluvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat: YIDXPda joriy etilgan xizmatlar soni murojaatlar ko‘lamiga bevosita ta’sir qiladi. Aholi jon boshiga real daromadlar hajmi fuqarolarning raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatini oshiradi. Aloqa va axborotlashtirish xizmatlari hajmi va axborot sohasida faoliyat yurituvchi korxonalar soni infratuzilmaning rivojlanishini ta’minlaydi. Bundan tashqari, internet va mobil tarmoqlarga kirish imkoniyatlari hamda shaxsiy kompyuter va qurilmalar mavjudligi xizmatlardan foydalanishni kengaytiruvchi muhim omillardan sanaladi.

Raqamli davlat xizmatlari O‘zbekistonda davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish va aholiga ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini yaxshilashda muhim rol o‘ynamoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, YIDXP orqali taqdim etilayotgan xizmatlar sonining ortishi, aholining daromad darajasi va texnologik infratuzilmaning rivojlanishi raqamli xizmatlardan foydalanish darajasini oshiradi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Gulyamov, S., Karieva, G., & Rasulova, M. (2023). Experience of development of digital technologies in Uzbekistan. In E3S Web of Conferences (Vol. 389, p. 03040). EDP Sciences. https://doi.org/10.1051/e3sconf/202338903040

[101] Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalidagi ma'lumotlar asosida shakllantirildi

2. Hasanov, H., & Norbekov, F. (2023). O‘zbekistonda elektron davlat xizmatlaridan foydalanish istiqbollari. Iqtisodiyot va zamonaviy texnologiya jurnali | Journal of economy and modern technology, 2(4), 17-26.

3. Hasanov, H. (2021). Tadbirkorlik infratuzilmasini raqamlashtirishning iqtisodiy samaralari. Development issues of innovative economy in the agricultural sector, 257. https://www.researchgate.net/publication/351483446

4. Seiam, D. A., & Salman, D. (2024). Examining the global influence of e-governance on corruption: a panel data analysis. Future Business Journal, 10(1), 29. https://doi.org/10.1186/s43093-024-00319-3

5. Castro, C., & Lopes, I. C. (2023). E-government as a tool in controlling corruption. International Journal of Public Administration, 46(16), 1137-1150. https://doi.org/10.1080/01900692.2022.2076695

6. Adni, D. F., Rusadi, S., & Baharuddin, T. (2024). Adaptive Policy in Website-Based Digitization of Government Public Services: A Thematic Analysis. Journal of Local Government Issues, 7(1), 54-67. http://dx.doi.org/10.22219/logos.v7i1.29404

7. Raqamli hukumat loyihalarini boshqarish markazi, https://check.ijro.uz/d/MR18480433

Ishkuvatov Elyor Eldarovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali, bakalavr, e-mail: ishkuvatove9@gmail.com Tel: +998915585441

KRIPTOVALYUTA MAYNINGI: TANGALAR YARATISH VA BLOKCHEYN HIMOYASI

Annotatsiya: Mayning – bu raqamli valyutalar, xususan, Bitcoin va boshqa kriptovalyutalarni ishlab chiqarish jarayonidir. Ushbu jarayon kriptografik muammolarni hal qilish uchun kompyuter quvvatidan foydalanishni talab qiladi. Maynerlar, ya’ni foydalanuvchilar, tranzaktsiyalarni tasdiqlab, bloklarni yaratadilar va shu bilan yangi kripto-tangalar ishlab chiqaradilar. Mayning faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirganlar blok mukofotlari va tranzaktsiya komissiyalari orqali mukofotlanadilar. Mayning iqtisodiy jihatdan jozibador bo‘lsa-da, katta energiya sarfi va maxsus uskunalar talab qilishi sababli, ko‘p resurslarni talab qiluvchi jarayon hisoblanadi.

Annotation: Mining is the process of producing digital currencies, specifically Bitcoin and other cryptocurrencies. This process requires the use of computing power to solve cryptographic problems. Miners, i.e., users, validate transactions, create blocks, and thereby produce new crypto coins. Those who successfully engage in mining activities are rewarded with block rewards and transaction fees. Although mining is economically attractive, it is a resource-intensive process due to the high energy consumption and the need for specialized equipment.

Аннотация: Майнинг — это процесс производства цифровых валют, в частности, Bitcoin и других криптовалют. Этот процесс требует использования вычислительной мощности для решения криптографических задач. Майнеры,

то есть пользователи, подтверждают транзакции, создают блоки и таким образом производят новые криптомонеты. Те, кто успешно занимается майнингом, вознаграждаются блок-наградами и комиссионными за транзакции. Хотя майнинг экономически привлекателен, это ресурсозатратный процесс из-за высокого энергопотребления и необходимости специализированного оборудования.

Kalit so‘zlar: kriptovalyuta, mayning, tranzaktsiya, tanga, xesh, kriptografiya, virtual valyuta, pul(pool), platforma

Key words: cryptocurrency, mining, transaction, coin, hash, cryptography, virtual currency, pool, platform

Ключевые слова: криптовалюта, майнинг, транзакция, монета, хеш, криптография, виртуальная валюта, пул, платформа

Kripto-mayning – bu turli xil Bitcoin, Ethereum, Dodgecoin va shu kabi raqamli valyutalarni ishlab chiqarish hamda foydalanuvchilar o‘rtasidagi tranzaksiyalarni tasdiqlash jarayoni hisoblanadi, hamda unda kompyuterlar murakkab matematik masalalarni yechib, tranzaktsiyalarni bloklar zanjiriga qo‘shish oraqli yangi kriptovalyutalar yaratiladi. Buning evaziga maynerlar mukofot sifatida yangi tangalarni yoki tranzaktsiya komissiyalarini olishadi.

Mayning jarayoni ko‘plab foydalanuvchilarni qiziqtirayotganining asosiy sababi – bu jarayon orqali kriptovalyutalarni ishlab topish imkoniyatidir. Kriptovalyutalar bozori sezilarli daromad olib kelishi mumkin, bu esa ko‘p odamlarni bu sohaga jalb qilmoqda. Shuningdek, mayning jarayoni markazlashmagan moliyaviy tizimlarni qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynaydi, chunki bu tizimlar hukumatlar yoki banklar tomonidan boshqarilmaydi va ular orqali xavfsiz, anonim moliyaviy operatsiyalar amalga oshiriladi. Shu boisdan, ko‘plab odamlar kripto-mayning orqali nafaqat moliyaviy erkinlikka erishishni, balki raqamli iqtisodiyotning bir qismiga aylanishni ham maqsad qiladilar.

Mayning jarayoni tayyorgarlikdan boshlanadi, bu yerda tarmoq foydalanuvchilari kriptovalyutalarni yuborish va qabul qilishar ekan, tranzaksiyalar bloklarga to‘planadi. Maynerlar belgilangan shartlarga javob beruvchi blokning "xesh"ini topish uchun murakkab matematika masalasini yechishlari kerak. Maynerlar to‘g‘ri xeshni topish uchun mumkin bo‘lgan kodlarni tekshirish uchun hisoblash quvvatini ishlatadilar. Bu jarayon "Proof of Work" deb ataladi. Maynerlar orasidagi raqobat, to‘g‘ri xeshni birinchi bo‘lib topgan mayner blokcheynga blok qo‘shishini ta’minlaydi. Xesh topilgandan so‘ng, mayner yangi blok haqida ma’lumotni tarmoqqa tarqatadi. Boshqa tugunlar uning validligini tekshiradi va agar blok valid deb tan olinsa, u blokcheynga qo‘shiladi va boshqa tugunlar o‘z zanjirlarining nusxalarini yangilaydi. Blok qo‘shilgandan so‘ng, mayner yangi Bitcoinlardan iborat mukofot oladi (hozirda har blok uchun 6.25 Bitcoin) va tranzaktsiya uchun to‘lovlar. Blok qo‘shilishiga beriladigan mukofot har to‘rt yilda yarimlanadi ya’ni yana 4 yildan so‘ng 6,25 emas 3,125 Bitcoinga to‘g‘ri keladi, bu jarayon "halving" deb ataladi va bu inflyatsiyani nazorat qiladi hamda 21 million Bitcoinning yakuniy soniga erishilishini ta’minlaydi. Mayning uchun vazifalar murakkabligi har 2016 blokda o‘zgartiriladi, bu esa 10 daqiqada bir blok qo‘shilishini ta’minlaydi.

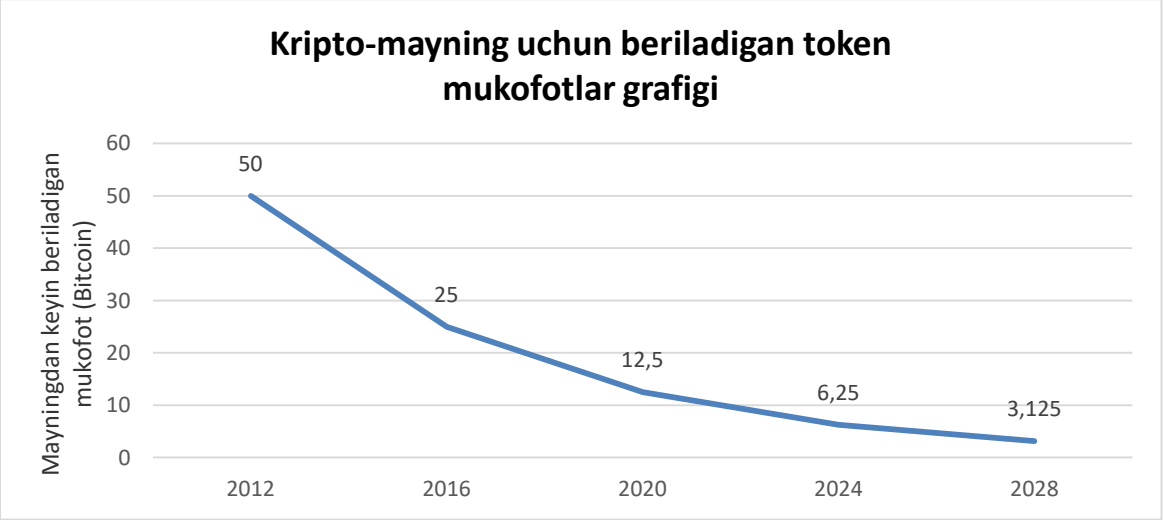

Shunday qilib, mayning bitkoin tizimidagi kalit jarayon bo‘lib, yangi tokenlarning yaratilishi, tranzaktsiyalarni tasdiqlash va blokcheynning yaxlitligini saqlashni ta’minlaydi. Maynerlar markazlashmagan tarmoqni qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynaydi va o‘z ishlarining mukofoti sifatida yangi tangalar va to‘lovlarni olishadi.

Blokcheyn — bu markazlashmagan va tarqatilgan ma’lumotlar bazasi bo‘lib, o‘zining arxitekturasi tufayli yuqori darajada xavfsizlikni ta’minlaydi. Blokcheyn xavfsizligining asosiy jihatlari markazlashmaganlik, kriptografiya va konsensus protokollari hisoblanadi.

Markazlashgan tizimlardan farqli o‘laroq, bu yerda nazorat bitta tomonga to‘plangan bo‘lsa, blokcheyn ma’lumotlarni ko‘plab tugunlarda saqlaydi. Bu tizimni buzishning muhim darajada qiyinlashishiga olib keladi, chunki xakerlarga 50% dan ortiq tugunlarni boshqarish kerak bo‘ladi.Yangi blokni zanjirga qo‘shish uchun ko‘pchilik tugunlar blokdagi tranzaksiyalar haqiqiyligini tasdiqlashlari kerak. Konsensus protokollari, masalan, Proof of Work va Proof of Stake, tarmoqning barcha ishtirokchilari ma’lumotlarning yagona versiyasiga rozi bo‘lishlarini ta’minlaydi, bu esa tizimning barqarorligi va xavfsizligini oshiradi.

Tranzaksiyalarni tasdiqlash esa tranzaksiyalarni blokcheynga tekshirish va yozish jarayoni juda muhimdir. Chunki tranzaksiyalarni tasdiqlash bir vaqtning o‘zida bir xil mablag‘ni bir necha marta sarflash imkoniyatini oldini oladi, shuning uchun moliyaviy operatsiyalarning yaxlitligini ta’minlaydi. Foydalanuvchilar tranzaksiyalar haqiqiy va xavfsiz ekanligiga ishonch hosil qiladilar, bu esa tizimga bo‘lgan umumiy ishonch darajasini oshiradi. Barcha tranzaksiyalar o‘zgarmas jurnalga yoziladi, bu esa audit va tekshirishni osonlashtiradi, shuningdek, operatsiyalarning shaffofligini oshiradi.

Mayning bu murakkab jarayon hisoblanadi, hamda uni amalga oshirishning bir nechta asosiy usullari mavjud. Birinchi usuli bu yakkaxon mayning. Uning xususiyati shundaki, boshqa ishtirokchilarni jalb qilmasdan bloklarni mustaqil ravishda yaratish. Mayning uchun yangi, qimmat va kuchli uskunalar kerak bo‘ladi. Kriptovalyutalar paydo bo‘lgandan keyingi dastlabki yillarda bu usul yuqori rentabellikka ega bo‘lib, xarajatlarning qaytarilishi 1-2 oyni tashkil etdi. Kriptovalyutani mayningi o‘sib borayotgan murakkabligi bilan boshqa usullarni

topish kerak. Ikkinchi usul “pool” mayning deb ataladi. Ushbu usul birgalikda kriptovalyuta mayning maqsadida odamlar guruhlarini birlashtiradi. Qabul qilingan mukofot pulning barcha ishtirokchilari o‘rtasida taqdim etilgan hisoblash quvvatiga mutanosib ravishda taqsimlanadi. Uskunaning kuchi qanchalik ko‘p bo‘lsa, daromad shunchalik yuqori bo‘ladi. Hamda uchinchi usul bulutli mayningdir. Bulutli mayning printsipi - ma’lum vaqt uchun maxsus xizmatlarda uskunalarni ijaraga olish (aslida, hisoblash quvvatini sotib olish). Ijaraga olingan uskunalar kriptovalyutani qazib olish uchun ishlatiladi va olingan mukofot foydalanuvchilar o‘rtasida taqsimlanadi.

Shu yerda savol tug‘iladi, bularning maynerlar uchun qanday ustunliklari mavjud? Mana masalan, maynerlar har bir muvaffaqiyatli qazilgan blok uchun mukofot oladilar, bu esa iqtisodiy motivatsiya yaratadi. Bu yoki ma’lum bir miqdordagi kriptovalyuta yoki blokda kiritilgan tranzaksiyalar uchun komissiyalar bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari maynerlar yangi blok qo‘shish imkoniyati uchun raqobatlashganda, bu tarmoqni xavfsiz va adolatli saqlashga bo‘lgan rag‘batni yaratadi. Tarmoqda ishtirokchilarning ko‘pligi bilan tizimni manipulyatsiya qilish qiyinlashadi. Hamda tranzaksiyalarda qancha ko‘p tasdiqlanishi bor bo‘lsa, u shuncha xavfsiz hisoblanadi. Maynerlar o‘z ishlarining tarmoqning xavfsizligi va yaxlitligini saqlashga yordam berayotganiga ishonishlari mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi hududida kripto mayningi bilan shug‘ullanishning bir muncha shartlari mavjud. O‘zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar agentligi tomonidan bir nechta qonuniy shartlar kiritilgan. Xususan, O‘zbekiston hududida mayning bilan shug‘ullanish huquqiga ega bo‘lgan shaxslar faqat ruxsat olgan yuridik shaxslar – rezidentlar hisoblanadi. Shu bilan birga, pool doirasidagi xorijiy mayner 18 yoshga to‘lgan jismoniy shaxs bo‘lishi mumkin. Barcha maynerlar poolga qo‘shilishdan oldin majburiy identifikatsiyadan o‘tadilar. Biroq, milliy maynerlar, boshqa narsalar qatorida, jinoyat faoliyatidan olingan daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash sohasidagi qonunchilikda nazarda tutilgan ma’lumotlarni nazorat organiga taqdim etishga majbur bo‘ladi. Xorijiy maynerlarga – norezidentlarga bu talab qo‘llanilmaydi.

2024 yil yanvar oyida kripto-aktivlar bilan noqonuniy operatsiyalar, noqonuniy mayning va ushbu maqsadlarda provayderlar xizmatlari uchun jazolar kuchaytirildi. Qoidabuzarlarga nisbatan ma’muriy hibsga olish, katta jarimalar va server uskunalarini musodara qilish tahdid soladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Садоян Д.С. Криптовалюты в развитии цифровой экономики //Актуальные вопросы устойчивого развития современного общества и экономики. – 2023. – С. 311-315.

2. Недобежкин М. И., Фионов А. Н. АНАЛИЗ КРИПТОВАЛЮТ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ БЛОКЧЕЙНА //Интерэкспо Гео-Сибирь. – 2021. – Т. 6. – С. 219-224.

3. Нетребенко О. С. КРИПТОВАЛЮТЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИКУ: АНАЛИЗ РИСКОВ И ПРЕИМУЩЕСТВ //Международная

научно-техническая конференция молодых ученых БГТУ им. ВГ Шухова, посвященная 170-летию со дня рождения ВГ Шухова. – 2023. – С. 712-715.

4. Бадмаева А. Д. ПОГРУЖЕНИЕ В МИР КРИПТОВАЛЮТ: РАЗБОР ОСНОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ БУДУЩЕГО ЦИФРОВЫХ АКТИВОВ //Вестник науки. – 2024. – Т. 2. – №. 6 (75). – С. 53-60.

5. Shukirillayevich U. U. et al. KATTA HAJMDAGI MA'LUMOTLAR (BIG DATA) NING ZAMONAVIY IJTIMOIY-IQTISODIY HAYOTDAGI O 'RNI //Current Issues of Bio Economics and Digitalization in the Sustainable Development of Regions. – 2022. – С. 538-543.

6. U.Sh.Ubaydullaev,G.B.Yarasheva. Katta hajmdagi ma'lumotlar (big data) ning zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy hayotdagi o'rni //Current Issues of Bio Economics and Digitalization in the Sustainable Development of Regions (Germany). – 2022. – С. 538-543.

7. У.Ш.Убайдуллаев. Краевая задача для уравнения параболо-гиперболического типа со спектральним параметром в прямоугольной области //Международная научная конференция "Дифференциальные уравнения и смежные проблемы" Россия. БашГУ.Серлитамак. 2018. 25-29 июнь.С.234 -237.

8. U.Sh.Ubaydullayev U , E.E.Ishkuvatov. An'anaviy iqtisodiyotda kriptovalyutalardan foydalanish istiqbollari: afzalliklari va mavjud muammolar// "Aniq va tabiiy fanlarni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni:muammolar va innovatsion yechimlar" Farg'ona, 4-5 oktyabr 2024 yil 348-351 betlar.

Mamasoatov Dilshod Ravshanovich - "INTERNATIONAL SCHOOL OF FINANCE TECHNOLOGY AND SCIENCE" Instituti "Menejment" kafedrasi mudiri, i.f.f.d (PhD), mamasoatov@isft.uz

MIJOZLARNING FIKR-MULOHAZALARIDAN FOYDALANISH ORQAI EKSPORT STRATEGIYANI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya. *Maqolada xalqaro savdoning dinamik manzarasida korxonalar doimiy ravishda eksport strategiyalarini takomillashtirish va jahon bozorlarida raqobatdosh ustunlikka ega bo'lish yo'llarini shuningdek, mijozlaringiz tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarni tushunish va ulardan foydalanish eksport strategiyangiz samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkinligi, bu esa bozorga kirishni yaxshilash, mijozlar ehtiyojini qondirish va biznesning barqaror o'sishiga olib kelishi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *savdoning dinamik manzarasi, eksport strategiyalari, bozor tendentsiyalari, marketing strategiyalarini optimallashtirish, mijozlarning sodiqligini shakllantirish. xatarlar va muammolarni yumshatish, brendni farqlash.*

УЛУЧШЕНИЕ ЭКСПОРТНОЙ СТРАТЕГИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОТЗЫВОВ КЛИЕНТОВ

Аннотация. *В динамичной среде международной торговли в статье обсуждаются способы, с помощью которых предприятия могут постоянно совершенствовать свои экспортные стратегии и получать конкурентные преимущества на мировых рынках, а также то, как понимание и использование информации, предоставляемой вашими клиентами, может значительно повысить эффективность вашей экспортной стратегии. , тем самым улучшая доступ к рынку, что приводит к удовлетворению клиентов и устойчивому росту бизнеса.*

Ключевые слова: *динамичный ландшафт торговли, экспортные стратегии, тенденции рынка, оптимизация маркетинговых стратегий, формирование лояльности клиентов. снижение рисков и проблем, дифференциация бренда.*

IMPROVING EXPORT STRATEGY USING CUSTOMER FEEDBACK

Abstract*. In the dynamic environment of international trade, this article discusses ways in which businesses can continually improve their export strategies and gain a competitive advantage in global markets, and how understanding and using the information provided by your customers can significantly improve the effectiveness of your export strategy, thereby improving market access, leading to customer satisfaction and sustainable business growth.*

Key words: *dynamic trade landscape, export strategies, market trends, optimization of marketing strategies, building customer loyalty. reducing risks and problems, brand differentiation.*

Mijozlarning fikr-mulohazalari biznesni va uning maqsadli bozori o‘rtasidagi bevosita aloqa kanali bo‘lib xizmat qiladi. Bu mijozlarini ehtiyojlari, afzalliklari va og‘riqli nuqtalari haqida bebaho ma’lumot beradi, bu eksportiyorga eksport strategiyangizni mos ravishda moslashtirishga imkon beradi. Eksport strategiyangizni yaxshilash uchun mijozlarning fikr-mulohazalaridan qanday foydalanish mumkin:

1. Bozor tendentsiyalarini aniqlash: Mijozlarning fikr-mulohazalari turli xalqaro bozorlarda yangi tendentsiyalarni va o‘zgaruvchan iste’molchilarning afzalliklarini ochib berishi mumkin. Fikr-mulohaza ma’lumotlarini tahlil qilish orqali korxonalar bozor dinamikasini har tomonlama tushunishlari mumkin, bu ularga eksport strategiyasini foydali imkoniyatlardan foydalanish uchun moslashtirishga imkon beradi.
2. Yaxshilangan mahsulotni ishlab chiqish: Mijozlarning fikr-mulohazalari eksport bozorlarida mahsulot yoki xizmatlaringizning ishlashi va sifati haqida to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma’lumot beradi. Mahsulotning ishlashi, funksionalligi va umumiy qoniqish haqida fikr-mulohazalarini so‘rash orqali korxonalar yaxshilanishi kerak bo‘lgan yo‘nalishlarni aniqlashlari va mijozlar talablarini yaxshiroq qondirish uchun takliflarini yaxshilashlari mumkin.
3. Marketing strategiyalarini optimallashtirish: Mijozlarning fikr-mulohazalari eksport bozorlarida marketing strategiyalarini sozlash uchun qimmatli ma’lumotlarni taqdim etadi. Xabar almashishni yaxshilash, muayyan demografiyaga

yo‘naltirish yoki eng samarali kanallarni tanlash bo‘ladimi, mijozlarning fikr-mulohazalaridan olingan tushunchalar marketing harakatlarini optimallashtirish va ROIni (Return on Investment- investitsiyalarning qaytarilish nisbati yoki rentabelligi) maksimal darajada oshirishga yordam beradi.

4. Mijozlarning sodiqligini shakllantirish: Mijozlarning fikr-mulohazalarini faol ravishda qabul qilish va ularga javob berish mijozlar ehtiyojini qondirish, eksport bozorlarida sodiqlik va ishonchni mustahkamlash majburiyatini namoyish etadi. Mijozlarning muammolarini tezda hal qilish va ularning takliflarini eksport strategiyasiga kiritish orqali korxonalar uzoq muddatli munosabatlarni rivojlantirishlari va takroriy biznesni rag‘batlantirishlari mumkin.

5. Xatarlar va muammolarni yumshatish: mijozlarning fikr-mulohazalari, shuningdek, korxonalarni eksport bozorlaridagi potentsial xavf va muammolar haqida ogohlantirish tizimi bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Qaytarib olish tendentsiyalarini kuzatish orqali korxonalar mahsulot tanqisligi, logistika muammolari yoki madaniy to‘siqlar kabi muammolarni faol ravishda hal qilishlari va eksport operatsiyalaridagi uzilishlarni minimallashtirishlari mumkin.

6. Brendni farqlash: Raqobat kuchayib borayotgan global bozorda mijozlar sharhlari brendingizni farqlash uchun kuchli vosita bo‘lishi mumkin. Noyob savdo takliflarini ta’kidlash uchun ijobiy sharhlardan foydalanish va sezgirlik va mas'uliyatni namoyish qilish uchun salbiy sharhlarga murojaat qilish orqali korxonalar o‘ziga xos o‘ziga xoslikni yaratishi va raqobatchilardan ajralib turishi mumkin.

7. Doimiy takomillashtirishni olib borish: mijozlarning fikr-mulohazalarini uzluksiz qayta aloqa zanjiri sifatida ishlatish korxonalarga vaqt o‘tishi bilan eksport strategiyasini takrorlash va yaxshilash imkonini beradi. Muntazam ravishda mijozlar ma’lumotlarini to‘plash, tahlil qilish va ularga amal qilish orqali korxonalar global miqyosda raqobatdosh ustunlikni saqlab, o‘zgaruvchan bozor sharoitlariga javoban moslashuvchan va moslashuvchan bo‘lib qolishi mumkin.

Eksportni diversifikatsiya qilish zarurati. Bugungi o‘zaro bog‘langan global bozorda kompaniyalar iqtisodiy beqarorlikdan tortib geosiyosiy noaniqlikgacha bo‘lgan ko‘plab muammolarga duch kelishmoqda. Ushbu muhim strategiyalar qatoriga eksportni diversifikatsiya qilish kiradi. Eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish shunchaki kengaytirish strategiyasi emas balki bu xavf-xatarga qarshi himoya va chidamlilik yo‘li hisoblanadi.

Eksportni diversifikatsiya qilish deganda kompaniyaning asosiy bozordan tashqari eksport yo‘nalishlari doirasini kengaytirish amaliyoti tushuniladi. An’anaga ko‘ra, kompaniyalar o‘zlarining eksporti uchun bir yoki bir nechta bozorlarga tayanishi mumkin. Bu qisqa muddatda foydali bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, bu kompaniyalarni jiddiy xavf-xatarlarga duchor qiladi, ayniqsa bozorda pasayish yoki uzilishlar bo‘lsa.

Barqarorlik ustunligi esa eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish biznes barqarorligini oshiradigan bir qancha asosiy imtiyozlarni beradi:

1. Xatarlarni yumshatish: Eksportni bir nechta bozorlar bo‘ylab tarqatish orqali kompaniyalar har qanday bozorda iqtisodiy, siyosiy va tartibga soluvchi

xavflarga duchor bo‘lishini kamaytiradi. Bu bozor zarbalari yoki pasayishlarning ta’sirini yumshatadi.

2. Daromad barqarorligi: diversifikatsiyalangan eksport portfeli daromad oqimini barqarorlashtirishga yordam beradi. Bir bozor pasayishni boshdan kechirayotgan bo‘lsa ham, boshqa bozorlardan olingan daromadlar o‘zgaruvchanlikka qarshi buferni ta’minlab, yo‘qotishlarni qoplashga yordam beradi.

Bozor tushunchalari: Bir nechta bozorlarda faoliyat yuritish kompaniyalarni turli xil iste’molchilarning xohish-istaklari, tartibga solish muhiti va raqobatdosh landshaftlarga duchor qiladi. Bu ularning bozor intellektini va moslashuvchanligini oshiradi, bu ularga o‘zgaruvchan sharoitlarga samarali javob berishga imkon beradi.

3. Raqobat ustunligi: Eksportni diversifikatsiya qilish kompaniyalarga o‘z tajribasi va resurslarini bir nechta bozorlarda ishlatishga imkon berish orqali raqobatdosh ustunlikni ta’minlashi mumkin. Ushbu ko‘p qirralilik innovatsiyalar va moslashuvchanlikni rag‘batlantirish bilan birga barqarorlikni oshiradi.

4. Qiyinchiliklarni yengish eksportni diversifikatsiya qilishning afzalliklari aniq bo‘lsa-da, diversifikatsiyalangan eksport strategiyasini amalga oshirish va qo‘llab-quvvatlash muammolarga to‘la.

5. Bozor tanlash: Tegishli eksport bozorlarini aniqlash bozor hajmi, o‘sish potentsiali, savdo to‘siqlari va madaniy nuanslar kabi omillarni sinchkovlik bilan o‘rganish va tahlil qilishni talab qiladi.

6. Logistika murakkabligi: Bir nechta bozorlarga eksportni boshqarish logistika murakkabligini, jumladan yuk tashish, bojxona tartib-qoidalari va me’yoriy hujjatlarga rioya qilishni talab qiladi.

Kompaniyalar ishonchli logistika infratuzilmasi va tajribalariga sarmoya kiritishlari kerak.

Mamasoatov Dilshod Ravshanovich - PhD, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, ORCID:0009-0003-0518-4793

EKSPORTINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI PLATFORMALARIDAN FOYDALANISHNING MOHIYATI, SHAKILLARI VA AMALGA OSHIRISH MEXANIZMLARI

Annotatsiya. *Maqolada mamlakatimizda tadbirkorlik subyektlarining eksport faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirishga e’tibor qaratilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi huzurida Eksportni rag‘batlantirish agentligi tashkil etilib, eksport hajmini oshirish uchun eksport qiluvchi korxonalarga moliyaviy ko‘mak berish mexanizmlari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *eksport, eksport faoliyati, reeksport, raqamli eksport subsidiya, yagona mijozlar bazasi, mobil platforma, elektron tijorat, raqamli iqtisodiyot infratuzilmasi.*

СУЩНОСТЬ, ФОРМЫ И МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ В РАЗВИТИИ ЭКСПОРТА

Annotatsiya. *В статье речь идет о государственной поддержке и поощрении экспортной деятельности субъектов предпринимательства в нашей стране. В частности, при Министерстве инвестиций и внешней торговли Республики Узбекистан создано Агентство по продвижению экспорта, а также уточнены механизмы оказания финансовой поддержки предприятиям-экспортерам для увеличения объёмов экспорта.*

Ключевые слова: *экспорт, экспортная деятельность, реэкспорт, цифровое экспортное субсидирование, единая клиентская база, мобильная платформа, электронная коммерция, инфраструктура цифровой экономики.*

THE ESSENCE, FORMS AND MECHANISMS OF IMPLEMENTATION OF THE USE OF DIGITAL PLATFORMS IN THE DEVELOPMENT OF EXPORTS

Abstract*. The article focuses on state support and encouragement of export activities of business entities in our country. In particular, the Export Promotion Agency was established under the Ministry of Investments and Foreign Trade of the Republic of Uzbekistan, and the mechanisms of providing financial support to exporting enterprises to increase the volume of exports were clarified.*

Key words: *export, export activity, re-export, digital export subsidies, single client base, mobile platform, e-commerce, digital economy infrastructure.*

Jahon bozorlarida raqobat keskinlashib borayotgan sharoit mahsulotlar eksporti hajmini oshirish orqali yangi bozorlarga kirib borish va an’anaviy bozorlarda o‘z o‘rnini mustahkamlash uchun eksport qiluvchilarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashni yanada kengaytirish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda.

Eksport faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-maydagi PQ-4337-son “Eksport faoliyatini moliyalashtirish va sug‘urta himoyasi mexanizmlarini kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qaroriga muvofiq joriy etilgan mahsulotlarni eksport qilishda, shuningdek qayta ishlash mahsulotlarini “reeksport” bojxona rejimida olib chiqishda tashish xarajatlarini 50 foizigacha miqdorda kompensatsiya qilishga subsidiyalar taqdim etish mexanizmi mahsulotlarni avtomobil va havo transportida eksportga tashishga ham tatbiq etilishi nazarda tutulgan.

Raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash va qishloq xo‘jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta’minlashni ko‘zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish

boshlangan. Mahalliy IT-korxonalar va dasturiy mahsulotlar ishlab chiqaruvchilar hamda ularning mahsulotlari va xizmatlarining yagona ma’lumotlar bazasini shakllantirish, shuningdek, ularga o‘z mahsulotlarini ichki va tashqi bozorlarda ilgari surishda ko‘maklashish belgilab qo‘yilgan.

Raqamli eksport korxonalarga global auditoriyaga erishish uchun mislsiz imkoniyatlarni taqdim etadi. Elektron tijorat veb-saytlari, onlayn bozorlar va ijtimoiy media kabi raqamli platformalardan foydalangan holda korxonalar o‘z mahsulotlari va xizmatlarini butun dunyo bo‘ylab iste'molchilarga namoyish etishlari mumkin. Bu jismoniy masofadagi to‘siqlarni olib tashlaydi va korxonalarga, kattaligidan qat'i nazar, xalqaro bozorlarga chiqish va potentsial mijozlarning katta hovuziga kirish imkonini beradi. Raqamli eksport an'anaviy eksport usullariga nisbatan tejamkor muqobildir. Raqamli platformalar yordamida korxonalar jismoniy tarqatish, logistika va tashqi bozorlarda jismoniy ishtirok etish bilan bog‘liq xarajatlarni kamaytirishi mumkin. Bundan tashqari, raqamli eksport eksport jarayonini soddalashtiradi, bu esa korxonalarga mijozlarga tez va samarali murojaat qilish imkonini beradi. Bitimlar onlayn tarzda amalga oshirilishi mumkin, bu esa qog‘ozbozlikdan voz kechish va ma’muriy yukni kamaytirish imkonini beradi, natijada buyurtmani qayta ishlash va yetkazib berish tezroq bo‘ladi.

Raqamli eksport korxonalarga qimmatli bozor tadqiqotlari va mijozlar haqida tushuncha beradi. Raqamli platformalardan foydalangan holda korxonalar iste'molchilarning afzalliklari, xarid qilish xatti-harakatlari va turli mintaqalardagi bozor tendentsiyalari haqida ma’lumot to‘plashlari mumkin. Bu ma’lumotlar korxonalarga eksport strategiyalarini yaxshilashga, mahsulot yoki xizmatlarini mahalliy ehtiyojlarni qondirish uchun moslashtirishga va maqsadli marketing kampaniyalarini ishlab chiqishga yordam beradi. Ushbu ma’lumotlardan foydalanib, korxonalar asosli qarorlar qabul qilishlari va o‘z takliflarini muayyan xalqaro bozorlarga moslashtirishlari mumkin. Raqamli eksport an'anaviy savdo to‘siqlarini yengish uchun vositadir. Bu korxonalarga murakkab xalqaro qoidalar, bojxona tartiblari va logistika muammolarini yanada samarali boshqarish imkonini beradi. Bundan tashqari, raqamli eksport jismoniy mavjudlik yoki mahalliy tarqatish tarmoqlariga bo‘lgan ehtiyojni kamaytiradi, bu esa korxonalarga katta infratuzilma investitsiyalarisiz yangi bozorlarga kirish imkonini beradi. Ushbu moslashuvchanlik va chaqqonlik korxonalarga global bozorda raqobatdosh ustunlikni beradi. Elektron tijorat platformalari va raqamli vositalarning o‘sishi bilan korxonalar xalqaro mijozlarga erishish va xalqaro savdoni rivojlantirish uchun misli ko‘rilmagan imkoniyatlarga ega. Ushbu platformalar va vositalardan foydalanish o‘zlarining global ishtirokini kengaytirish va yangi bozorlarga kirishni istagan korxonalar uchun juda muhimdir. Elektron tijorat platformalari xalqaro savdoni osonlashtiradigan mustahkam infratuzilmani ta’minlaydi. Amazon, eBay, Alibaba va Shopify kabi platformalar korxonalarga onlayn-do‘konlar yaratish va sotiladigan mahsulotlar yoki xizmatlar ro‘yxatini taqdim etish imkoniyatini beradi. Ushbu platformalar onlayn-do‘konni boshqarishning texnik jihatlarini, masalan, xavfsiz to‘lovlarni qayta ishlash, buyurtmalarni boshqarish va etkazib berish logistikasi bilan shug‘ullanadi. Elektron tijorat platformalaridan foydalangan holda korxonalar tashqi bozorlarga chiqishdagi to‘siqlarni engib o‘tishlari va global mijozlar bazasiga osonlikcha

erishishlari mumkin. Ushbu vositalar korxonalarga maqsadli kampaniyalar yaratish, muayyan mijozlar segmentlariga erishish va marketing harakatlarining samaradorligini tahlil qilish imkonini beradi. Raqamli marketing vositalaridan foydalangan holda, korxonalar brend xabardorligini oshirishlari, onlayn-do‘konlariga trafikni jalb qilishlari va xalqaro savdolarni yaratishlari mumkin. Mahalliylashtirish xalqaro elektron tijorat savdosini kengaytirishning yana bir muhim jihati hisoblanadi. Mahalliylashtirish onlayn-do‘kon va marketing materiallarini maqsadli bozorning afzalliklari va ehtiyojlariga moslashtirishni o‘z ichiga oladi. Bunga mahsulot tavsiflari va mazmunini mahalliy tilga tarjima qilish, mahalliy valyutalar va to‘lov usullaridan foydalanish hamda marketing xabarlarini madaniy nuanslarga moslashtirish kiradi. Mijozlarning tajribasini mahalliylashtirish orqali korxonalar mijozlarning faolligini rivojlantirish va xalqaro savdo ehtimolini oshirishi mumkin. Ma’lumotlarni tahlil qilish vositalari mijozlarning xatti-harakatlari va afzalliklari haqida qimmatli ma’lumotlarni taqdim etadi, bu esa korxonalarga ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Mijozlar ma’lumotlarini tahlil qilish orqali korxonalar xarid qilish usullarini tushunishlari, mashhur mahsulot yoki xizmatlarni aniqlashlari va narx strategiyasini optimallashtirishlari mumkin. Ma’lumotlar tahlili, shuningdek, korxonalarga marketing kampaniyalari samaradorligini kuzatish, konversiya stavkalarini o‘lchash va yaxshilash sohalarini aniqlashga yordam beradi. Ma’lumotlar tahlili vositalaridan foydalanish korxonalarga o‘z strategiyalarini yaxshilash, to‘g‘ri mijozlar segmentlarini yo‘naltirish va xalqaro savdo o‘sishini rag‘batlantirish imkonini beradi.

Mobil tijorat yoki m-commerce xalqaro savdoni kengaytirishning yana bir muhim jihati hisoblanadi. Smartfonlardan keng foydalanish bilan korxonalar istalgan joyda va istalgan vaqtda mobil ilovalar va optimallashtirilgan mobil veb-saytlar orqali mijozlarga murojaat qilishlari mumkin. Mobil tijorat mijozlarga qulaylik va foydalanish imkoniyatini keltirib, korxonalarga global miqyosda savdo imkoniyatlaridan foydalanish imkonini beradi. Mobil platformalarga sarmoya kiritish va mobil xarid qilish tajribasini optimallashtirish xalqaro savdo muvaffaqiyati uchun muhim ahamiyatga ega.

Mavlanova Barchinoy Shonazar qizi - Ma’mun universiteti o‘qituvchisi
Mavlanovabarchinoy98@gmail.com

ERKIN IQTISODIY ZONALARNING FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH

Annotatsiya. Ushbu maqolada erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini raqamlashtirishning ahamiyati va istiqboli haqidagi tadqiqot natijalari ko‘rsatilgan. Raqamli iqtisodiyot sharoitida erkin iqtisodiy zonalar va erkin savdo zonalarini raqamlashtirish asosida mamlakatda iqtisodiy o‘sishini rag‘batlantirish haqida fikrlar bayon qilingan.

Абстрактный. В данной статье показаны результаты исследования значения и перспектив цифровизации свободных экономических зон. В

контексте цифровой экономики были высказаны идеи по стимулированию экономического роста в стране на основе цифровизации свободных экономических зон и зон свободной торговли.

Abstract. This article shows the results of research on the importance and prospects of digitalization of free economic zones. In the context of the digital economy, ideas on stimulating economic growth in the country based on the digitization of free economic zones and free trade zones were expressed.

Kalit so‘zlar. Erkin iqtisodiy zona, erkin savdo zonasi, investitsiya, infratuzilma, sun’iy intellekt, raqamli iqtisodiyot, blokchain.

Ключевые слова. Свободная экономическая зона, зона свободной торговли, инвестиции, инфраструктура, искусственный интеллект, цифровая экономика, блокчейн.

Keywords. Free economic zone, free trade zone, investment, infrastructure, artificial intelligence, digital economy, blockchain.

Kirish (Introduction)

Erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) – bu maxsus iqtisodiy sharoitlar yaratilgan hududlar bo‘lib, investitsiyalarni jalb qilish, eksport imkoniyatlarini kengaytirish va iqtisodiy o‘sishni tezlashtirishga qaratilgan. Bu zonalar turli soliq imtiyozlari, soddalashtirilgan tartib-qoidalar va boshqa rag‘batlantirish choralariga ega bo‘lganligi bilan farq qiladi. O‘zbekistonda EIZlar orqali xorijiy va mahalliy sarmoyalarni jalb qilish hamda iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida keng miqyosda ishlar amalga oshirilmoqda.

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish jarayonida raqamlashtirish EIZlar uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamlashtirish yordamida EIZdagi jarayonlarni tezkor va shaffof qilish, investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi – EIZ faoliyatini raqamlashtirishning ahamiyatini tahlil qilish, shu orqali samaradorlik va ish sifatini oshirishni o‘rganishdir.[1]

Metodologiya (Methods)

Maqolada tadqiqot sifatli va miqdoriy tahlil usullari asosida olib borildi. EIZ faoliyatini raqamlashtirishda foydalanilayotgan zamonaviy texnologiyalar haqida ma’lumot to‘plandi, jumladan:

1. Sun'iy intellekt (AI) – jarayonlarni avtomatlashtirish va tahlil qilishda qo‘llanilib, operatsion jarayonlarni tezkor va samarali qilishga yordam beradi.

2. Katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish (Big Data Analytics) – ma’lumotlar asosida muhim qarorlar qabul qilish uchun foydalaniladi. Bu orqali EIZlarda kutilayotgan o‘sish va tendensiyalarni prognoz qilish imkoniyati yaratiladi.

3. Blockchain texnologiyasi – shaffoflik va xavfsizlikni ta’minlashda muhim vosita bo‘lib, ayniqsa, tranzaksiyalar va shartnomalar jarayonlarini nazorat qilishda qo‘llaniladi.

Ushbu tadqiqotda EIZ faoliyatidagi raqamlashtirish amaliyotlari o‘rganildi. Ma’lumotlar turli statistik manbalardan va iqtisodiy tahlil vositalari yordamida yig‘ildi, hamda EIZlar faoliyatiga raqamlashtirishning ahamiyati aniqlandi.[2]

Natijalar (Results)

Tadqiqot natijalari EIZlarda raqamlashtirish jarayonining iqtisodiy

samaradorlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatayotganligini ko‘rsatdi:

1. Xarajatlarni qisqartirish: Raqamlashtirish yordamida EIZlardagi biznes jarayonlarining avtomatlashtirilishi natijasida operatsion xarajatlar sezilarli darajada kamaydi. Bu, ayniqsa, ma’lumotlar boshqaruvi, hisobotlar tayyorlash va monitoring jarayonlarida yaqqol kuzatildi.

2. Tezkorlik: Raqamli tizimlar jarayonlarning tezkor va samarali ishlashini ta’minlaydi. Misol uchun, biznes muhitida ruxsat olish, hujjatlarni ro‘yxatdan o‘tkazish va soliq to‘lovlari kabi jarayonlarni qisqa vaqt ichida amalga oshirish mumkin bo‘ldi. Bu esa investorlar uchun muhim afzallik hisoblanadi.

3. Shaffoflik: Blockchain texnologiyasi yordamida moliyaviy operatsiyalar va shartnomalar jarayoni shaffof va xavfsiz amalga oshirildi. Bu esa, o‘z navbatida, korrupsiya va boshqa salbiy holatlarni kamaytirishga xizmat qildi.

Ushbu natijalar EIZlarning iqtisodiy salohiyatini oshirish va investitsiya muhiti uchun qulay sharoitlar yaratishdagi ahamiyatini ko‘rsatdi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamlashtirish EIZlarning jozibadorligini oshirish va xalqaro miqyosda investitsiyalarni jalb qilishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Tahlil (Analysis)

Natijalarni batafsil tahlil qilish jarayonida raqamlashtirishning EIZlar uchun bir qator ustunliklari va qiyinchiliklari aniqlandi. EIZdagi raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorlik va shaffoflikka ta’siri quyidagicha talqin qilindi:

1. Investitsiya muhitiga ta’siri: Raqamlashtirish investorlar uchun qulay muhit yaratadi, chunki jarayonlarning avtomatlashtirilishi va tezkorligi ularga vaqt va mablag‘ tejaydi.

2. Investorlar, odatda, shaffof va xavfsiz tizimlar orqali faoliyat yuritishni xohlaydilar, va raqamlashtirish ushbu talablarni to‘liq qondiradi.

3. Jarayonlarning samaradorligini oshirish: Raqamli platformalar yordamida biznes jarayonlarini optimallashtirish operatsion xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, axborotlarni avtomatik qayta ishlash va tahlil qilish vaqtni tejaydi hamda inson xatosini kamaytiradi.

4. Qiyinchiliklar: EIZlarda raqamlashtirish jarayonlarida ayrim qiyinchiliklar ham mavjud. Masalan, raqamli infratuzilmani rivojlantirish uchun katta mablag‘ talab etiladi va kadrlarni tayyorlash muammosi ham mavjud. Bunga qo‘shimcha ravishda, maxfiylik va xavfsizlik muammolari ham dolzarb masalalar hisoblanadi.[3]

Ushbu tahlillar shuni ko‘rsatadiki, EIZlarda raqamlashtirish jarayonining muvaffaqiyati uchun muhim infratuzilma va kadrlar tayyorlash masalalariga e'tibor qaratish lozim. Bundan tashqari, EIZ faoliyatini raqamlashtirishda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa (Discussion)

Maqola natijalari shuni ko‘rsatadiki, EIZlarning raqamlashtirilishi ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish, jarayonlarni tezlashtirish va shaffoflikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Raqamlashtirish EIZlardagi biznes jarayonlarini soddalashtirish bilan birga, investorlar uchun qulay muhit yaratib, o‘ziga jalb qilish imkoniyatini kengaytiradi.

EIZlarning raqamlashtirilishi kelajakda ham o‘sib boruvchi tendensiyaga ega.

Xususan, sun'iy intellekt va katta hajmdagi ma’lumotlar tahlili orqali kelgusida EIZlarning samaradorligi yanada oshishi kutilmoqda. Bu EIZlarni yanada raqobatbardosh qilib, iqtisodiy rivojlanish va investitsiya imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, EIZlar uchun raqamlashtirish jahon miqyosidagi rivojlanish trendlariga javob beradi va O‘zbekiston iqtisodiyotida yangi imkoniyatlarni yaratishga yordam beradi. Shu bois, EIZ faoliyatini raqamlashtirishning istiqbolli tomonlari mavjud bo‘lib, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash va infratuzilmani rivojlantirish orqali bu jarayonni kuchaytirish mumkin. Raqamlashtirish nafaqat EIZlar, balki iqtisodiyotning barcha tarmoqlari uchun yangi imkoniyatlar ochadi, bu esa mamlakat rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining EIZlar to‘g‘risidagi farmonlari va qonunchilik hujjatlari.

2. “Raqamli iqtisodiyot: Zamonaviy tendensiyalar va rivojlanish istiqbollari” – Toshkent, 2022.

3. “Blockchain va sun'iy intellekt EIZlarda” xalqaro ilmiy konferensiya materiallari, 2021.

4. Jahon banki hisobotlari va raqamlashtirish bo‘yicha statistik ma’lumotlar.

Niyozova Shohsanam Nuritdinovna *- Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “08.00.05 Xizmat ko‘rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti” ixtisosligi bo‘yicha Tayanch doktoranti, niyozovashohsanam5@gmail.com*

RAQAMLI IQTISODIYOTDA INTERNET XIZMATLARI YETKAZIB BERUVCHILARNING ISH SIFATINI BAHOLASH
ОЦЕНКА КАЧЕСТВА РАБОТЫ ПОСТАВЩИКОВ ИНТЕРНЕТ-УСЛУГ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ
EVALUATION OF THE QUALITY OF WORK OF SUPPLIERS OF INTERNET SERVICES IN THE DIGITAL ECONOMY

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida internet xizmatlari provayderlarining ish sifatini baholash masalalari ko‘rib chiqilgan. Internet xizmatlarining sifat ko‘rsatkichlari, baholash mezonlari va usullari tahlil qilingan. Provayderlarning ish sifatini oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, internet provayderlari, xizmat sifati, sifat ko‘rsatkichlari, baholash mezonlari

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы оценки качества работы интернет-провайдеров в условиях цифровой экономики. Проанализированы показатели качества интернет-услуг, критерии и методы оценки. Разработаны рекомендации по повышению качества работы провайдеров.

Ключевые слова: Цифровая экономика, интернет-провайдеры, качество услуг, показатели качества, критерии оценки

Abstract: This article examines the issues of assessing the quality of work of

internet service providers in the context of the digital economy. The quality indicators, evaluation criteria and methods of Internet services are analyzed. Recommendations have been developed to improve the quality of work of providers.

Keywords: digital economy, internet providers, quality of service, quality indicators, evaluation criteria

KIRISH

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida internet xizmatlari yetkazib beruvchilarning faoliyat sifatini baholash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Internet provayderlarining xizmat sifati bevosita iqtisodiyotning barcha sohalariga ta’sir ko‘rsatadi [1]. Shu bois, ularning ish sifatini baholash mezonlarini ishlab chiqish va takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi internet provayderlari faoliyatining sifat ko‘rsatkichlarini aniqlash va baholash tizimini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, mantiqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Internet xizmatlari sifatini baholash bo‘yicha mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari o‘rganib chiqildi.

Abdullayev [2] o‘z tadqiqotida internet provayderlarining xizmat sifatini baholashning asosiy yo‘nalishlarini ko‘rsatib o‘tgan. Uning fikricha, provayderlar faoliyatini baholashda texnik, iqtisodiy va ijtimoiy ko‘rsatkichlar hisobga olinishi lozim.

Petrov [3] raqamli iqtisodiyot sharoitida internet xizmatlari sifatini baholashning kompleks tizimini taklif etgan. U xizmatlar sifatini baholashda foydalanuvchilar talablarini inobatga olish zarurligini ta’kidlagan.

Smith [4] internet provayderlarining xizmat sifatini baholashning xalqaro tajribasini tahlil qilgan. Uning xulosasiga ko‘ra, rivojlangan mamlakatlarda provayderlar faoliyatini baholashning yagona standartlari mavjud.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Internet provayderlarining ish sifatini baholashda quyidagi asosiy yo‘nalishlarni ajratib ko‘rsatish mumkin [5]. Biz tadqiqotimizda provayderlar faoliyatini baholashning ko‘p omilli tizimini shakllantirdik.

1-jadval. Internet provayderlarining xizmat sifatini baholash ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich turi	Baholash mezonlari	Ahamiyatliligi (%)
Texnik ko‘rsatkichlar	- Internet tezligi va barqarorligi	40
	- Tarmoq uzilishlari soni	15
	- Texnik nosozliklarni bartaraf etish	10
Iqtisodiy ko‘rsatkichlar	- Narxlar darajasi	15
	- Tarif rejalarining xilma-xilligi	10
Mijozlar bilan ishlash	- Muammolarni hal qilish tezligi	5
	- Call-center ishi	5

1-jadvalda keltirilgan ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, texnik ko‘rsatkichlar provayderlar faoliyatini baholashda eng muhim ahamiyatga ega. Internet tezligi va barqarorligi 40% ulushga ega bo‘lib, bu mijozlar uchun eng muhim ko‘rsatkich hisoblanadi [6].

2-jadval. O‘zbekistondagi yirik internet provayderlarining xizmat sifati reytingi (2023 yil ma’lumotlari asosida)

Baholash mezoni	Provayder A	Provayder B	Provayder C
Texnik sifat (max 65 ball)	58	52	49
Narx/sifat nisbati (max 25 ball)	22	20	18
Mijozlar xizmati (max 10 ball)	8	7	6
Umumiy ball (max 100)	88	79	73

2-jadvalda keltirilgan reytingdan ko‘rinib turibdiki, mahalliy provayderlar orasida sezilarli farqlar mavjud. Provayder A texnik ko‘rsatkichlar bo‘yicha yetakchilik qilmoqda, bu esa uning bozordagi yetakchi o‘rnini ta’minlamoqda [7].

Ko‘plab tadqiqotchilar internet provayderlarining ish sifatini baholashda kompleks yondashuvni taklif etadilar [8]. Bu yondashuv barcha ko‘rsatkichlarni tizimli ravishda tahlil qilish imkonini beradi. Jumladan, texnik ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda mijozlar bilan ishlash sifati ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Provayderlar faoliyatini baholashning asosiy muammolaridan biri - bu yagona standartlarning yo‘qligi hisoblanadi. Har bir provayder o‘z faoliyatini turlicha mezonlar asosida baholaydi, bu esa ularni o‘zaro taqqoslashni qiyinlashtiradi [9].

Baholash tizimini takomillashtirish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Yagona baholash standartlarini ishlab chiqish va joriy etish
2. Monitoring tizimini avtomatlashtirish va takomillashtirish
3. Ochiq reyting tizimini joriy etish
4. Sifat ko‘rsatkichlarini doimiy yangilab borish
5. Xalqaro tajribani mahalliy sharoitga moslashtirish

Internet provayderlarining xizmat sifatini oshirish uchun raqobat muhitini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Raqobat provayderlarni o‘z xizmatlarini takomillashtirishga va sifatini oshirishga undaydi [10].

Shuningdek, davlat tomonidan internet provayderlarining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Bu provayderlarning xizmat sifatini oshirishga va mijozlar manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Internet xizmatlari sifatini baholashda provayderlarning innovatsion yechimlarni joriy etish darajasini ham hisobga olish lozim. Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalar raqobatbardoshlikning muhim omili hisoblanadi.

Tadqiqotlarimiz natijasida internet provayderlarining innovatsion faoliyatini baholashning quyidagi asosiy yo‘nalishlari aniqlandi. Birinchidan, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunga 5G

texnologiyasini rivojlantirish, optik tolali aloqa tizimlarini kengaytirish, tarmoq infratuzilmasini modernizatsiya qilish va bulutli texnologiyalardan foydalanish kabi yo‘nalishlar kiradi. Ikkinchidan, xizmatlar portfelini diversifikatsiya qilish masalasi dolzarb hisoblanadi. Bu yangi xizmat turlarini joriy etish, mavjud xizmatlarni takomillashtirish, qo‘shimcha qiymatli xizmatlarni rivojlantirish va kompleks yechimlarni taklif etishni o‘z ichiga oladi [7].

Ko‘plab provayderlar mijozlarga xizmat ko‘rsatish tizimini raqamlashtirish orqali samaradorlikni oshirishga harakat qilmoqda. Bu yo‘nalishda virtual yordamchi tizimlarini joriy etish, mobil ilovalar orqali xizmat ko‘rsatish, onlayn to‘lov tizimlarini takomillashtirish va mijozlar bilan muloqotning zamonaviy kanallarini yaratish kabi innovatsiyalar joriy etilmoqda.

XULOSA

Internet provayderlarining ish sifatini baholash tizimini takomillashtirish raqamli iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Baholash mezonlarini muntazam yangilab borish va xalqaro tajribani o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, internet provayderlarining ish sifatini baholashda davlat va jamoat nazoratining optimal nisbatini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat tomonidan belgilangan minimal standartlar bilan bir qatorda, mustaqil reytinglar va jamoatchilik monitoringi ham samarali natija beradi.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan internet provayderlarining roli tobora ortib bormoqda. Shu bois, ularning faoliyat sifatini baholash tizimini doimiy ravishda takomillashtirib borish, yangi mezonlarni joriy etish va xalqaro tajribani inobatga olish zarur. Bu provayderlarning raqobatbardoshligini oshirish va mijozlarga sifatli xizmat ko‘rsatishni ta’minlash imkonini beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Абдуллаев А.А. Рақамли иқтисодиёт шароитида интернет хизматлари сифатини ошириш. Тошкент, 2022.
2. Abdullayev B.B. Internet provayderlarining faoliyatini baholash metodologiyasi. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2023.
3. Петров В.В. Оценка качества услуг интернет-провайдеров. Москва, 2023.
4. Smith J. Quality Assessment of Internet Service Providers. Digital Economy Journal, 2023.
5. Johnson K. Internet Service Quality Metrics. Technology Review, 2023.
6. Ким Л.М. Интернет-провайдерлар фаолиятини баҳолаш. Тошкент, 2023.
7. Wilson R. Customer Service Quality in Digital Economy. Economic Studies, 2023.
8. Исмоилов С.С. Рақамли иқтисодиёт ва интернет хизматлари. Тошкент, 2023.
9. Brown M. Internet Service Providers Performance Assessment. Digital Markets, 2023.
10. Каримов Д.А. Интернет хизматлари сифатини ошириш йўллари. Иқтисодиёт ва таълим, 2023.

O‘ktamov Madadjon O‘ktam o‘g‘li - Shahrisabz davlat pedagogika instituti “Informatika va uni o‘qitish metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
oktamovm03@mail.ru
Toshpo‘lotova Jasmina Nuriddin qizi - Shahrisabz davlat pedagogika instituti “Matematika va informatika” yo‘nalishi talabasi
jasminatoshpulotova06@gmail.com
Elboyeva Munisa Elmurod qizi - Shahrisabz davlat pedagogika instituti “Matematika va informatika” yo‘nalishi talabasi munisaelboyeva07@gmail.com

RAQAMLI VALYUTALAR VA ULARNING IQTISODIY AHAMIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli valyutalar va ularning iqtisodiy ahamiyati batafsil tahlil etiladi. Raqamli valyutalar, xususan, kripto-valyutalar va markaziy banklar tomonidan chiqariladigan raqamli valyutalar (CBDC) muhim iqtisodiy o‘zgarishlarni keltirib chiqarayotganligi ta’kidlanadi. Maqola raqamli valyutalarning imkoniyatlari, xatarlar va ularning global iqtisodiyotga ta’siri, shuningdek, moliya tizimlarida qanday o‘zgarishlar yuz berayotganini o‘rganadi. Raqamli valyutalarning oson to‘lovlar, xotira va xavfsizlik kabi afzalliklari bilan birga, ularning muammolari, masalan, regulyatsiya va bozor barqarorligi masalalari ham ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada raqamli valyutalarning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari va iqtisodiy barqarorlikka qo‘shgan hissasi baholanadi.

Kalit so‘zlar. Raqamli valyutalar, kripto-valyutalar, markaziy banklar, raqamli valyutalar iqtisodi, regulyatsiya, raqamli iqtisodiyot, xavfsizlik

Цифровые валюты и их экономическое значение

Аннотация. В этой статье представлен подробный анализ цифровых валют и их экономического значения. Говорят, что цифровые валюты, особенно криптовалюты и цифровые валюты, выпущенные центральными банками (CBDC), приводят к значительным экономическим изменениям. В статье рассматриваются возможности и риски цифровых валют и их влияние на мировую экономику, а также то, как они меняют финансовые системы. Наряду с преимуществами цифровых валют, такими как простота платежей, хранение и безопасность, также обсуждаются их проблемы, такие как регулирование и стабильность рынка. В статье также оцениваются будущие перспективы развития цифровых валют и их вклад в экономическую стабильность.

Ключевые слова. Цифровые валюты, криптовалюты, центральные банки, экономика цифровой валюты, регулирование, цифровая экономика, безопасность.

Digital currencies and their economic importance

Annotation. This article provides a detailed analysis of digital currencies and their economic significance. It argues that digital currencies, in particular cryptocurrencies and central bank digital currencies (CBDCs), are driving significant economic change. The article examines the opportunities, risks, and impacts of digital currencies on the global economy, as well as how they are

changing financial systems. While digital currencies offer advantages such as ease of payment, storage, and security, it also examines their challenges, such as regulation and market stability. The article also assesses the future development prospects of digital currencies and their contribution to economic stability.

Keywords: Digital currencies, cryptocurrencies, central banks, digital currency economics, regulation, digital economy, security.

Raqamli iqtisodiyot — bu raqamli texnologiyalar va internetning iqtisodiy faoliyatga ta’sirini o‘rganadigan iqtisodiyotning bir bo‘lagi. Raqamli iqtisodiyot shuningdek, iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish va samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini ham taqdim etadi.Raqamli iqtisodiyot va raqamli valyuta o‘rtasida muhim bog‘lanish mavjud, chunki raqamli valyutalar raqamli iqtisodiyotning bir qismi sifatida ko‘riladi.

Raqamli iqtisodiyot — bu raqamli texnologiyalar, internet va ma’lumotlar orqali yaratiladigan iqtisodiy faoliyat. Raqamli iqtisodiyotning E-tijorat, raqamli xizmatlar, fintech, katta ma’lumotlar, IoT, raqamli marketing kabi turlari mavjud. Raqamli iqtrisodiyotdan ko‘zlangan asosiy maqsad iqtisodiy samaradorlikni oshirish, yangi bozorlarni yaratish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish.

Raqamli valyuta — bu raqamli formatda mavjud bo‘lgan valyuta. Ular an'anaviy valyutalarga nisbatan raqamli muhitda ishlaydi. Raqamli valyutaning Kriptovalyutalar (Bitcoin, Ethereum kabi decentralizatsiyalashgan valyutalar) hamda Markaziy bank raqamli valyutalari (CBDC**)** (Markaziy banklar tomonidan chiqariladigan raqamli valyutalar, masalan, Xitoyning digital yuan'i.) kabi turlari bor. Raqamli valyutadan foydalanish bu onlayn savdo, investitsiyalar, xalqaro pul o‘tkazmalari va boshqa moliyaviy operatsiyalar uchun ishlatiladi.

Raqamli valyutada bog‘lanish turlari to‘lov tizimlari (Raqamli valyutalar raqamli iqtisodiyotda to‘lov tizimlarini osonlashtiradi va tezlashtiradi), innovatsiyalar (Raqamli valyutalar fintech va boshqa raqamli xizmatlar bilan birgalikda yangi innovatsiyalarni yaratadi), Globalizatsiya (Raqamli valyutalar xalqaro savdoni osonlashtiradi va cheklovlarsiz operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beradi) kabilarni qamrab oladi.

Raqamli iqtisodiyot va raqamli valyuta bir-birini qo‘llab-quvvatlaydi va ularning o‘zaro ta’siri iqtisodiy tizimlarni yanada modernizatsiya qilishga yordam beradi.

Raqamli valyuta — bu raqamli formatda mavjud bo‘lgan valyuta turidir. U an'anaviy qog‘oz pullardan farqli o‘laroq, faqat raqamli muhitda ishlaydi. Raqamli valyuta iqtisodiy tizimlarni modernizatsiya qilishga, savdo va moliya operatsiyalarini osonlashtirishga yordam beradi. Raqamli valyutalar, ayniqsa kriptovalyutalar, iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarga ta’sir ko‘rsatadigan murakkab fikrlarni keltirib chiqaradi. Quyidagi fikr raqamli valyutalarning ko‘p qatlamli ta’sirini aks ettiradi:

Raqamli valyutalar va markaziy banklarni o‘zgartirish

Raqamli valyutalar ayniqsa desentralizatsiyalashgan kriptovalyutalar, markaziy bank tizimlariga va an'anaviy moliya institutlariga qarshi muhim raqobatchi sifatida ko‘riladi. Ular bir tomondan, moliyaviy inklyuzivlik va tezkor

tranzaktsiyalarni taklif etsa, boshqa tomondan esa markaziy banklar va hukumatlar uchun iqtisodiy nazoratni yo‘qotish xavfini tug‘diradi.

Bundan tashqari, raqamli valyutalar global iqtisodiyotda valyuta almashinuvi va moliyaviy operatsiyalarni osonlashtirgan holda, an'anaviy valyutalarning qiymatini pasaytirishi mumkin. Bu holat global iqtisodiy barqarorlikka tahdid solishi va davlatlarning iqtisodiy siyosatiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shunday qilib, raqamli valyutalar faqat moliyaviy texnologiyalar sohasidagi innovatsiya emas, balki butun iqtisodiy tizimni, davlat siyosatini va moliyaviy barqarorlikni qayta ko‘rib chiqishga majbur qiladigan kuchli omil sifatida qaralishi kerak. Ularning o‘zaro ta’siri va natijalari murakkab bo‘lib, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy jihatlarni birlashtiradi

Raqamli valyutalar bilan bog‘liq muammolar turli xil bo‘lishi mumkin. Ularning samarali yechimi iqtisodiy tizimning barqarorligini va xavfsizligini ta’minlashga yordam beradi. Quyida raqamli valyutalardagi asosiy muammolar va ularning yechimlari keltirilgan:

Muammo: Kiberhujumlar va firibgarliklar raqamli valyuta egalarining mablag‘larini xavf ostiga qo‘yadi.

Yechim: Kriptografik texnologiyalar va xavfsizlik protokollarini kuchaytirish. Foydalanuvchilar uchun xavfsizlik bo‘yicha ta’lim va ko‘rsatmalar berish.

Muammo: Kriptovalyutalarning narxlari keskin o‘zgarishi, investorlar uchun xavf tug‘diradi.

Yechim: Stablecoin'lar yaratish va qo‘llash, an'anaviy valyutalar bilan bog‘langan raqamli valyutalar. Bozorni tahlil qilish va investorlarga ma’lumot berish.

Muammo: Raqamli valyutalar uchun yaroqli qonunlar va reglamentlar yo‘qligi.

Yechim: Davlatlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan raqamli valyutalarni tartibga solish bo‘yicha aniq qonunchilik ishlab chiqish.

Yangi qonunlar va reglamentlar bilan raqamli valyutalarning ko‘lamini kengaytirish.

Muammo: Raqamli valyutalar hali ham keng tarqalgan emas, ko‘plab foydalanuvchilar ularni qo‘llamaydilar.

Yechim: Raqamli valyutalarni qabul qiladigan savdo nuqtalarini oshirish.

Foydalanuvchilarga raqamli valyutalarning afzalliklarini tushuntirish va ta’lim berish.

Raqamli valyutalardagi muammolarni hal etish, ularning foydali va xavfsiz foydalanishini ta’minlashga yordam beradi va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Raqamli valyutalar iqtisodiyotda innovatsiyalarni rag‘batlantiradi, moliyaviy tizimlarni o‘zgartiradi va iqtisodiy faoliyatning yangi yo‘nalishlarini yaratadi. Ularning iqtisodiy ahamiyati nafaqat moliyaviy tizimlar, balki butun ijtimoiy-iqtisodiy muhitga ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Ўктамов, Мададжон, Жасмина Тошполотова, and Яйра Мусурманова.

"Aniq fanlarni o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llagan holda dars jarayonlarini tashkil etish." Новый Узбекистан: наука, образование и инновации 1.1 (2024): 432-434.

2.Abdirozzoqov, Fayzulla, and Jasmina Tashpo‘lotova. "METHODS OF USING THE MYTEST PROGRAM IN THE ORGANIZATION OF FINAL CONTROL PROCESSES FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS." Молодые ученые 2.8 (2024): 88-90.

3.Madadjon, O‘ktamov. "PEDAGOGIKA OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALABALARINING INFORMATIKADAN AXBOROT-TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI." Academic research in educational sciences 4.CSPU Conference 1 (2023): 275-281.

4.Jasmina Toshpo‘lotova, and O‘ktamov Madadjon. "Boshlangich talim yo‘nalishi talabalarini informatika fanini o‘qitishda interaktiv usullardan foydalanish." PEDAGOGS 51.1 (2024): 115-119.

5.Madadjon O‘ktamov. "Kuzatuv quduqlarida yer osti suvlarini gidrorejim parametrlarini masofaviy nazorat qilishning avtomatlashgan tizimlari." Science and Education 2.12 (2021): 202-211.

6.Uktamov, M. "Modeling the professional training development of future teachers through computer training." Science and innovation 2.B9 (2023): 139-141.

Qosimov Salohiddin Iskandarovich - “International school of finance technology and science” ISFT instituti Menejment kafedrasi assistent o‘qituvchisi

O‘ZBEKISTONDA BAHOLASH FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH MASALALARI

Anotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda baholash faoliyatini raqamlashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar va blockchain tizimlari baholash jarayoniga jiddiy ta’sir ko‘rsatishi, ushbu sohaning samaradorligini oshirishi va baholovchilar ishini avtomatlashtirilgan tizimlar orqali yengillashtirishi mumkinligi tahlil qilinadi. Shuningdek, baholash faoliyatining rivoji xususiy mulk institutining o‘sishi bilan bog‘liq holda tahlil qilinib, raqamlashtirish orqali ma’lumotlar almashinuvi va tahlil jarayonlarini tezlashtirish imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Raqamlashtirish, baholash faoliyati, blockchain texnologiyalari, O‘zbekiston, xususiy mulk, raqamli moliyaviy aktivlar, avtomatlashtirilgan baholash, ma’lumotlar almashinuvi, xalqaro standartlar.

DIGITALIZATION OF APPRAISAL ACTIVITIES IN UZBEKISTAN

Annotation: The article discusses the issues of digitalizing appraisal activities in Uzbekistan. It analyzes how modern digital technologies and blockchain systems can significantly impact the appraisal process, increasing efficiency and simplifying the work of appraisers through automated systems. Additionally, the development of appraisal activities is examined in relation to the growth of private property

institutions, highlighting the opportunities for accelerating data exchange and analysis through digitalization.

Keywords: Digitalization, appraisal activities, blockchain technologies, Uzbekistan, private property, digital financial assets, automated appraisal, data exchange, international standards.

ОЦИФРОВКА ОЦЕНОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы цифровизации оценочной деятельности в Узбекистане. Анализируется, как современные цифровые технологии и системы блокчейн могут существенно повлиять на процесс оценки, повысить эффективность данной отрасли и облегчить работу оценщиков за счет автоматизированных систем. Также изучается развитие оценочной деятельности в связи с ростом института частной собственности, освещаются возможности ускорения процессов обмена данными и анализа благодаря цифровизации.

Ключевые слова: Цифровизация, оценочная деятельность, технологии блокчейн, Узбекистан, частная собственность, цифровые финансовые активы, автоматизированная оценка, обмен данными, международные стандарты.

Kirish

O‘zbekiston iqtisodiyotining turli sohalarida raqamlashtirish jarayonlari jadal rivojlanmoqda va bu jarayon baholash faoliyatini ham qamrab olmoqda. Bugungi kunda baholash sohasi iqtisodiy muomalada muhim rol o‘ynab, xususiy mulkning erkin muomalasi uchun obyektlarning real qiymatini aniqlash zaruriyatini yuzaga keltiradi. Raqamli texnologiyalar va blockchain tizimlarining joriy etilishi baholash jarayonini tezlashtirish, aniqroq qilish va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Raqamlashtirish jarayoni orqali katta hajmdagi ma’lumotlar bilan ishlash osonlashib, baholash faoliyatida avtomatlashtirilgan tizimlar joriy etilishi kutilmoqda.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda bu atamaning umumiy qabul qilingan kontseptsiyasi mavjud emas, ammo quyidagi umumiy ta’rifni berish mumkin:

“Raqamli moliyaviy aktivlar elektron shaklga va ma’lum bir iqtisodiy qiymatga ega bo‘lgan turli xil obyektlardir”.

Ushbu tizimning muvaffaqiyatli ishlashi blokcheyn texnologiyasi orqali ta’minlanadi. Bundan tashqari, raqamli moliyaviy aktivlar tokenlarni ham o‘z ichiga oladi, ularning ta’rifi quyidagicha ifodalanishi mumkin:

“Token - bu yuridik shaxs yoki yakka tartibdagi tadbirkor tomonidan moliyalashtirishni jalb qilish maqsadida chiqarilgan raqamli moliyaviy aktivning bir turi”.

O‘zbekistonda baholash faoliyatining shakllanishi xususiy mulk institutining rivojlanishi bilan parallel ravishda amalga oshirildi. Xususiy mulk - mulkning erkin muomalasini nazarda tutadi, ya’ni obyektni sotish, sotib olish, ijaraga berish, garovga qo‘yish va hokazolar uchun uning haqiqiy qiymatini aniqlash zarurati tug‘iladi.

Mamlakatimizda bugungi kunda 230 ta[102] baholash tashkilotlari, shu jumladan xalqaro kompaniyalar mavjud bo‘lib, ularda 1000 dan ortiq baholovchilar professional faoliyat yuritib kelmoqda.

Mamlakatimizda yoki umuman dunyoda bugungi kunda baholash faoliyati katta natijalarga erishganini ko‘rishimiz mumkin, ammo bu shunday davom etadi yoki sohani tubdan o‘zgartirish vaqti keldi. Shubhasiz, baholovchilar mijozlarning xohish va talablarini, shuningdek bozorlarga ta’sir etuvchi yangi va yanada murakkab omillarni hisobga olishlari va ularning dolzarbligini saqlab qolishlari kerak.

1-jadval.

Kasblarning texnologiya ta’siriga tushish ehtimoli[103]

	0.1	0.2	0.3	0.4	0.5	0.6	0.7	0.8	0.9	1.0
Hakamlar va moderatorlar										
Qurilish menejerlari										
Shahar rejalashtiruvchilari										
Kadastr hodimlari										
Xarajat smetachilari										
Qurilish inspektorlari										
Ko‘chmas mulk menejerlari										
Ko‘chmas mulkni baholivchilar va boshqalar										
Geodiziya hodimlari										
Ko‘chmas mulk agentlari										
Brokerlar										

XXI asr - texnologiyalar asri. Tadqiqotlarga ko‘ra ushbu asrda ko‘plab kasblarga texnologiyalar, raqamlashtirish yoki robotlar kiritish orqali ularda inson omili ishtirok etishi keskin kamayadi yoki talab etilmaydi. Yuqoridagi diagramma “Dunyo o‘zgarishi”[104] nomli ilmiy-statistik ma’lumotlar to‘plami shuni ko‘rsatadiki hakamlar faoliyatining 1/10 qismiga so‘nggi texnologiyalar ta’sir eta olsa, baholash faoliyati bilan shug‘ullanuvchi baholovchilar kasbining 9/10 qismiga raqamli texnologiyalar kirib kelishi ushbu soha yaqin kelajakda keskin o‘zgarishi ehtimoli mavjud.

Yuqorida aytib o‘tilganidek baholovchi kasbiga texnologiyalarning ta’sir qilish ehtimoli yuqori, lekin bu ta’sir baholovchiga aniqroq va samaraliroq qiymat berishiga yordam beradi yoki muqobil ravishda baholovchi rolini qisman yoki to‘liq almashtira oladi.

Baholovchi so‘nggi ishlanmalar orqali baholash jarayonida ortiqcha vaqt sarfini yengib o‘tishi va quyidagilar uchun kamroq vaqt sarflashlari mumkin:

- katta hajmli ma’lumotlar orqali ma’lumotlarning to‘xtovsiz almashinish va tahlil qilishda;

[102] https://data.gov.uz/uz O’zbekiston Respublikasi ochiq ma’lumotlar portali 01.02.2023 yil holatiga
[103] “Our Changing World: Let’s be ready”, paragraph 4.3, page 39. 2022 (Carl Benedikt Frey & Michael A. Osborne)
[104] “Our Changing World: Let’s be ready”, paragraph 4.3, page 39. 2022 (Carl Benedikt Frey & Michael A. Osborne)

•katta hajmli ma’lumotlar orqali kelayotgan ma’lumotlar ishonchliligi, aniqliligi va shaffofligini blockchain texnologiyalarini qo‘llash orqali ma’lumotlarning aniqligi va shaffofligi ustida tadqiqot olib bormasligi;

•baholash faoliyatini raqamlashtirish orqali elektron hisobot almashinuvi yo‘lga qo‘yilishi orqali baholovchilar va mijozlar o‘rtasida vaqt sarfini oldini olish;

•avtomatlashtirilgan baholash modellari asosida baholovchilar matematik modellashtirish yoki ma’lumotlar hisob-kitobida vaqt sarflamaslik;

•blockchain bloklari orqali ko‘chmas mulkka oid ma’lumotlar shaffofligi, aniqligi, ishonchliligi va tezligi baholovchilar uchun ayni qo‘l kelishi;

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash lozimki, baholash faoliyatini raqamlashtirish, katta hajmli ma’lumotlar va blockchain texnologiyalariga asoslangan baholash jarayonini hisobga olsak, yangi asr yuqori texnologik ishlanmalar baholash jarayonining bir qismiga, ehtimol, baholovchining o‘z kasbiy roliga ta’sir qilishi o‘z-o‘zidan ayondir. Ishda keltirilgan takliflar va tavsiyalarni amaliyotda qo‘llash, shuningdek O‘zbekistonning baholash sohasida raqamlashtirish jarayoniga o‘tishi milliy va xalqaro standartlarga mos keladigan yuqori samarali va aniqlikda asoslangan baholash tizimini yaratishga imkon beradi. Undan tashqari baholovchilarning baholash obyektiga individual sarflayotgani vaqti keskin kamayishi mumkin.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son.

2. Shoha’zamiy Sh.Sh. Mulk, qiymat va narxning nazariy asoslari. Darslik. - T.: “Iqtisod-moliya”, 2018. - 490 b.

3. Davenport, T.H. From Analytics to Artificial Intelligence. J. Bus. Anal. 2018, 1, 73–80. [Google Scholar] www.rics.org -Royal Institution of Chartered Surveyors

4. Artificial intelligence and machine learning in financial services. Market developments and financial stability implications, 1 November 2017, Financial Stability Board https://www.fsb.org: site of Financial Stability Board.

5. Benbya, H.; Pachidi, S.; Jarvenpaa, S. Special Issue Editorial: Artificial Intelligence in Organizations: Implications for Information Systems Research. J. Assoc. Inf. Syst. 2021, 22, 281–303.

6. ―Our Changing World: Let‘s be ready‖, paragraph 4.3, page 39. 2022 (Carl Benedikt Frey & Michael A. Osborne).

7. https://data.gov.uz/uz O‘zbekiston Respublikasi ochiq ma’lumotlar portali

Ravshanbekova Madina Davlatboy qizi - Ma’mun universiteti talabasi

SUN’IY INTELLEKTNI LOGISTIKA SOHASIDA QO‘LLASH ISTIQBOLLARI

Annotatsiya: Mazkur maqola sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining logistika sohasida qo‘llanish istiqbollari haqida. Logistika jarayonlarini avtomatlashtirish va optimallashtirishda SI imkoniyatlaridan foydalanish yangi yondashuvlarni taqdim etmoqda. Bu jarayonda transport va yetkazib berishni boshqarish, omborxona menejmenti, mijozlarga xizmat ko‘rsatish va operatsiyalarni rejalashtirish kabi asosiy yo‘nalishlar tahlil qilingan.

Аннотация: Данная статья посвящена перспективам использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в сфере логистики. Использование возможностей СИ при автоматизации и оптимизации логистических процессов открывает новые подходы. В этом процессе были проанализированы такие ключевые области, как управление транспортировкой и доставкой, управление складом, обслуживание клиентов и планирование операций.

Abstract: This article is about the prospects of using artificial intelligence (AI) technologies in the field of logistics. The use of SI capabilities in the automation and optimization of logistics processes provides new approaches. In this process, key areas such as transportation and delivery management, warehouse management, customer service and operations planning were analyzed.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, logistika, avtomatlashtirish, transport optimallashtirish, katta ma’lumotlar tahlili, neyron tarmoqlar.

Ключевые слова: искусственный интеллект, логистика, автоматизация, оптимизация транспорта, анализ больших данных, нейронные сети.

Keywords: artificial intelligence, logistics, automation, transport optimization, big data analysis, neural networks.

Kirish (Introduction)

Sun'iy intellekt (SI) bugungi kunda iqtisodiy va texnologik rivojlanishning eng ilg‘or vositalaridan biriga aylangan. Bu texnologiya logistika kabi murakkab sohalarda ham keng qo‘llanilmoqda. Logistika sohasi zamonaviy iqtisodiyotda transport, omborxona menejmenti, inventar nazorati va mijozlarga xizmat ko‘rsatish kabi ko‘plab asosiy vazifalarni o‘z ichiga oladi. Har bir jarayonda samaradorlikni oshirish va xarajatlarni kamaytirish maqsadida SI texnologiyalari yordamida rejalashtirish va operatsiyalarni optimallashtirish imkoniyati kengaymoqda.

Metodologiya (Methods)

Maqolada tadqiqot sifatli va miqdoriy tahlil usullari asosida olib borildi. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining logistika sohasida qo‘llanish faoliyatini raqamlashtirishda foydalanilayotgan zamonaviy texnologiyalar haqida ma’lumot to‘plandi, jumladan:

1. Sun'iy intellekt (AI) – jarayonlarni avtomatlashtirish va tahlil qilishda qo‘llanilib, operatsion jarayonlarni tezkor va samarali qilishga yordam beradi.

2. Katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish (Big Data Analytics) –

ma’lumotlar asosida muhim qarorlar qabul qilish uchun foydalaniladi.

Logistika sohasidagi operatsiyalarni avtomatlashtirish orqali tezkor yetkazib berish, yo‘l-yo‘riqlarni optimallashtirish, omborxona menejmentini yaxshilash va resurslarni samarali boshqarish kabi natijalarga erishish mumkin. Ushbu maqolada logistika sohasida SI texnologiyalaridan foydalanishning amaliy yondashuvlari va istiqbollari batafsil yoritiladi.[1]

Natijalar (Results)

Transport va yetkazib berishni optimallashtirish. Transport va yetkazib berish jarayonlarini samarali boshqarish logistika tizimlarining muvaffaqiyati uchun muhim omildir. Sun'iy intellekt algoritmlari orqali yo‘l-yo‘riqlarni bashorat qilish, transport vositalarini boshqarish va tashish jarayonlarini optimallashtirishda katta yutuqlarga erishilmoqda. Masalan, real vaqtda yo‘l harakatini kuzatish va yo‘nalishlarni o‘zgartirish orqali yoqilg‘i xarajatlarini kamaytirish va vaqtni tejash imkoniyati mavjud.

Mashina o‘rganish va katta ma’lumotlar tahlili yordamida yetkazib berish vaqtlarini oldindan bashorat qilish va talabga qarab transport vositalarini to‘g‘ri taqsimlash ham osonlashmoqda. Natijada logistika xizmatlarining umumiy samaradorligi oshadi.

Omborxona boshqaruvi va inventar nazorati. Omborxona menejmenti SI texnologiyalari yordamida yanada tezkor va aniq boshqarilishi mumkin. Omborxonada mahsulot joylashuvi, inventar darajasini nazorat qilish, mahsulotlarning iste'mol darajasini kuzatish va ularni o‘z vaqtida yangilash SI texnologiyalari orqali amalga oshirilmoqda.

Katta ma’lumotlarni tahlil qilish orqali sezilarli darajada aniq bashoratlar qilish, ya’ni qaysi mahsulotlar omborxonalarda qancha muddatda kerak bo‘lishi haqida o‘z vaqtida ma’lumot olish va shunga mos rejalashtirish imkonini beradi. Bu esa ortiqcha inventarni kamaytirib, ombor joyini tejash va xarajatlarni kamaytirishga olib keladi.

Mijozlarga xizmat ko‘rsatish va mijoz ehtiyojlarini bashorat qilish. Mijozlarga xizmat ko‘rsatishda SI texnologiyalari, xususan, chatbot va ovozli yordamchilar kabi tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalari xizmat sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu texnologiyalar mijozlarning savollariga tezkor javob berish, ularning ehtiyojlarini oldindan aniqlash va shaxsiylashtirilgan xizmat ko‘rsatishda qo‘llaniladi.

SI algoritmlari yordamida mijozlarning xarid qilish xatti-harakatlarini kuzatish va kelajakdagi ehtiyojlarini bashorat qilish orqali xizmatni yanada rivojlantirish imkoniyati mavjud. Natijada mijozlar uchun yanada qoniqarli va sifatli xizmat ko‘rsatish mumkin bo‘ladi.[2]

Xarajatlarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish.SI logistika jarayonlarini avtomatlashtirish va resurslardan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yish orqali xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirishga imkon beradi. Transport va ombor xarajatlarini minimallashtirish, real vaqt tahlillari va avtomatlashtirilgan jarayonlar orqali operatsion xarajatlarni kamaytirish imkoniyatlari kengaymoqda.

Ekologik ta’sir va barqaror rivojlanish. Transport yo‘nalishlarini optimallashtirish va yoqilg‘i iste'molini kamaytirish SI yordamida amalga oshiriladi,

bu esa ekologik muammolarni hal qilishda qo‘shimcha afzalliklarni keltiradi. Logistika jarayonlarida sun'iy intellekt texnologiyalari qo‘llanilishi energiya samaradorligini oshirish va zararli chiqindilarni kamaytirish orqali atrof-muhitga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tahlil (Analysis)

Inson resurslarining rivojlanishi. Sun'iy intellektning joriy etilishi bilan logistika sohasidagi xodimlarning yangi texnologiyalarga moslashishi va malakalarini oshirish zarurati paydo bo‘ladi. Yangi texnologiyalarga moslashgan kadrlar SI tizimlarini boshqarish va ularni samarali qo‘llashda muhim ahamiyatga ega.[3]

Texnik to‘siqlar va moslashuv muammolari. SI texnologiyalarini joriy qilishda katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash va mos texnik infrastrukturani yaratish zarurati mavjud. Bu jarayonda yuqori darajadagi texnik va dasturiy ta’minot talab etiladi.

Xavfsizlik va maxfiylik masalalari. Logistika jarayonlari uchun katta ma’lumotlar yig‘ilib borayotgan bir paytda, ma’lumotlarning xavfsizligi va maxfiyligini ta’minlash juda muhim. Sun'iy intellekt tizimlarining ma’lumot xavfsizligi talablariga mosligini kafolatlash va maxfiylikni saqlash bugungi kunda dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

O‘zlashtirish xarajatlari. Korxonalar uchun sun'iy intellekt texnologiyalarini o‘zlashtirish jarayonida yuqori xarajatlar talab etilishi mumkin. Dasturiy ta’minot va texnik infratuzilma xarajatlari tufayli SI ning joriy etilishi qiyinchilik tug‘dirishi mumkin.[4]

Xulosa (Discussion)

Sun'iy intellektning logistika sohasida qo‘llanilishi natijasida korxonalar o‘z faoliyatlarini yanada samarali tashkil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ushbu texnologiyalar transport va ombor xarajatlarini kamaytirib, operatsiyalarni optimallashtirish orqali samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, ekologik barqarorlikka hissa qo‘shib, xodimlarning texnologiyalarga moslashishini rag‘batlantiradi. Aynan bu borada ham raqamlashtirish asosida xodimlarni malakasini oshirish tizimini yo‘lga qo‘yish lozim. Natijada xodimlar ham zamonaviy raqamli dunyo bilan teng rivojlanib boradilar. Buning uchun mobil ilovalar, SI dasturlarni ishlab chiqish va amalga tadbir qilish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ivanov, D., Tsipoulanidis, A., & Schönberger, J. (2019). *Global Supply Chain and Operations Management*. Springer.

2. Huber, F. (2021). "Artificial Intelligence in Logistics: Revolutionizing Inventory Management and Predictive Analysis," *Journal of Logistics and Transportation*, 15(2), 45-60.

3. Zhong, R. Y., Xu, X., & Wang, L. (2017). "IoT-enabled Smart Factory for Real-Time Operations and Logistics Optimization," *Annual Review of Control*, 44, 201-217.

4. McKinsey & Company. (2020). "AI in Logistics: Unlocking Potential and

Navigating Barriers."

5. Wang, G., Gunasekaran, A., Ngai, E. W. T., & Papadopoulos, T. (2016). "Big Data Analytics in Logistics and Supply Chain Management: Certain Investigations for Research and Applications," *International Journal of Production Economics*, 176, 98-110.

Raximov Akmal Anvar o‘g‘li - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti mustaqil izlanuvchisi

SAVDO XIZMATLARI SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH

Annotatsiya: Maqolada raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida savdo xizmatlari ko‘rsatishning barcha biznes jarayonlarini raqamlashtirish, mijozlarning yangicha iste’mol xulq-atvori va taomillarini shakllantirishda bozor sub’ektlarining yangi formatiga asoslangan raqamli o‘zaro munosabatlar muhitini shakllantirish, an’anaviy biznes modelini omnikanalli shaklga o‘zgartirish va yangi raqamli vositalar, texnologiyalar, bilim, malaka va o‘quvlar, resurslar hamda infratuzilmani shakllantirish imkonini beruvchi savdo xizmatlari raqobatbardoshligini oshirishning raqamli biznes-modelini ishlab chiqish taklif qilingan.

Kalit so‘zlar: *savdo xizmatlari, raqobatbardoshlik, omnikanalli tizim, raqamli iste’molchi, raqamli haridor, raqamli malaka va o‘quvlar.*

Акмал Анвар угли Рахимов - Соискатель Самаркандского института экономики и сервиса

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ БИЗНЕС-МОДЕЛЕЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТОРГОВЫХ УСЛУГ

Аннотация: В статье рассматривается цифровизация бизнес-процессов торговых услуг в условиях развития цифровой экономики, формирование цифровой бизнес-среды на основе нового формата взаимодействия субъектов рынка в формировании нового потребительского поведения и трансформация традиционной бизнес-модели в омниканальной формат развития. предложены разработки цифровую бизнес-модель повышения конкурентоспособности торговых услуг позволяющее формировать цифровые ресурсы и инфраструктуру организации торговых услуг.

Ключевые слова: *торговые услуги, конкурентоспособность, омниканалность, цифровой потребитель, цифровой покупатель, цифровые навыки и умение*

Akmal Anvar ugli Rakhimov - Applicant at the Samarkand Institute of Economics and Service

THE POSSIBILITIES OF USING DIGITAL BUSINESS MODELS FOR THE COMPETITIVENESS OF TRADE SERVICES

Annotatsiya: The article examines the digitalization of business processes of trade services in the context of the development of the digital economy, the

formation of a digital business environment based on a new format of interaction between market subjects in the formation of new consumer behavior and the transformation of the traditional business model into an omnichannel development format. The development of a digital business model for increasing the competitiveness of trade services has been proposed, allowing for the formation of digital resources and infrastructure for organizing trade services.

Key words: *trade services, competitiveness, omnichannel, digital consumer, digital buyer, digital skills and abilities*

Bugungi iqtisodiy muhitdagi tub o‘zgarishlar savdo xizmatlari sohasida ham o‘ziga xos yondashuvlardan foydalanishni, an’anaviy biznes-modellarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etgan holda multikanalli va omnikanalli shaklga o‘tishga olib kelmoqda. Shu sababli ham omnikanalli savdo xizmatlari ko‘rsatish mahalliy savdoni rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishi sifatida olib qaralmoqda. Bu o‘z navbatida savdo xizmatlari raqobatbardoshligini oshirishda bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning onlayn formatida taqdim etilishini ko‘zda tutuvchi raqamli biznes-modelini ishlab chiqishni taqozo etadi.

An’anaviy savdo xizmatlari ko‘rsatish shaklining tarkibiy elementlariga o‘zgartirish va amalga oshirish asosida savdo xizmatlari raqobatbardoshligini oshirish mexanizmini raqamlashtirish lozim. Bunda avvalo:

– qo‘shimcha savdo xizmatlari ko‘rsatish asosida bozorni kengroq qamrab olish va raqamli muhitda iste’molchilar xulq-atvori o‘zgarishini o‘rganish;

– raqamli texnologiyalar yordamida iste’molchilarning raqamli huquq va vakolatlarini belgilash, raqamli resurslar va raqamli savdo infratuzilmasini shakllantirish asosida an’anaviy savdo modelini transformatsiyalashuvini ta’minlash;

– savd xizmatlarning raqamli rivojlanish darajasiga baho berish.

Savdo xizmatlari raqobatbardoshligini oshirish mexanizmini raqamlashtirish jarayoni raqamlashuv salohiyatini oshirish asosida korxona faoliyatiga raqamli biznes modelini qo‘llashdan iborat bo‘ladi (1-rasm).

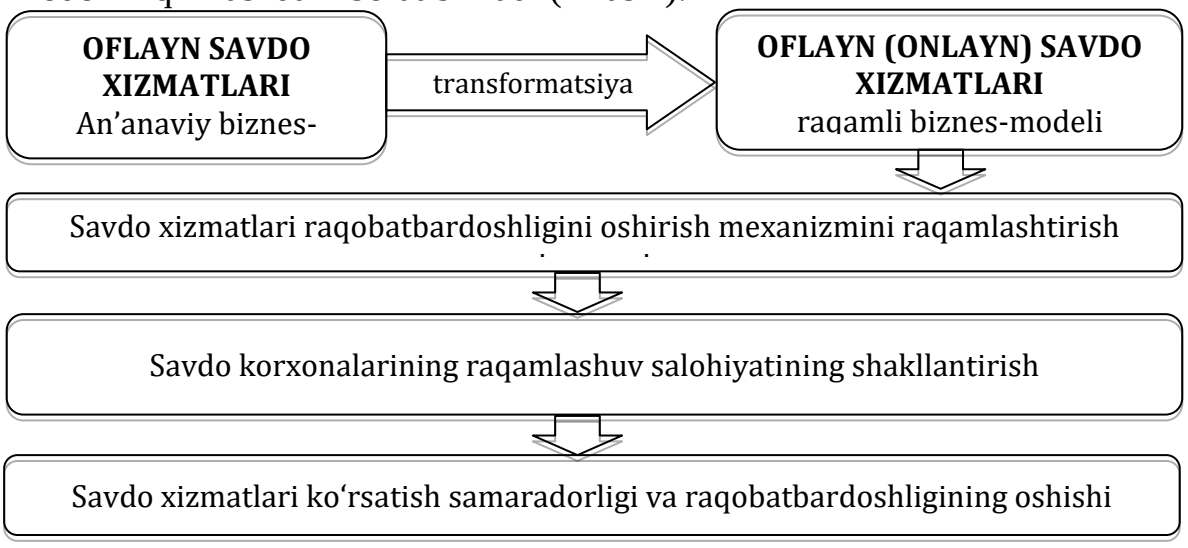

1-rasm. Savdo xizmatlari raqobatbardoshligini oshirish mexanizmini raqamlashtirish jarayoni

Savdo sohasi sub’ektlari chakana sotuvchilar tovarlarni taqsimlash tizimining yakuniy bo‘g‘ini hisoblanadi, ammo raqamli muhitining shakllanishi bilan chakana sotuvchilarga iste’molchilar bilan yanada samarali muloqot qilish imkonini beruvchi onlayn havolalar yoki onlayn vositachilar paydo bo‘ldi. Ushbu vositachilar raqamli platformalar va xizmatlar, shuningdek supermarketlar, tovarlarni yetkazib berish markazlari, iste’molchilar va sotuvchilar bilan bevosita muloqotsiz ham harid qilishi imkonini yaratadi.

Bugungi iqtisodiy sharoitlarda savdo xizmatlarining jadal suratlar bilan rivojlanishi va raqobatbardoshligi iqtisodiy munosabatlarning raqamlashib borishi, “...raqamli o‘zaro munosabatlarining rivojlanishi tufayli ro‘y berayotgan o‘zgarishlar asosida mazkur xizmatlarning yangicha iste’mol taomillari asosida iste’mol qimmatdorligining shakllanishi bilan ham tavsiflanadi”[1]. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar yordamida savdo xizmatlari samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishning zamonaviy mexanizmlari tobora ommalashib, foydani oshirish, savdo xizmatlari ko‘rsatuvchi sub’ektlarning ijobiy imijini shakllantirish, mavjud raqobat ustunliklarini rivojlantirish asosida bozorni keng miqyosda qamrab olishda biznesning raqamli texnologiyalarini qo‘llash imkoniyatlarini yanada kengaytirish zarurati paydo bo‘ldi. Shunga ko‘ra Biznes jarayonlarining omnikanalli sotish tizimlariga o‘tib borishi tufayli savdo xizmatlarini an’anaviy va onlayn formatlarda rivojlantirishda savdo xizmati ko‘rsatish samaradorligini baholashga nisbatan yangicha yondashuvlarni qo‘llash lozim.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, “...savdo xizmatlari raqobatbardoshligini bir vaqtning o‘zida an’anaviy va raqamli savdo kanallaridan foydalangan holda baholash uning alohida jabhalarini qamrab oladi”[2]. Mazkur jarayonda bozor ishtirokchilarining o‘zaro munosabatlarini, savdo xodimlarining raqamli muhitdagi kasbiy bilim, malaka va ko‘nikmalarini, raqamli savdo xizmatlari ko‘rsatishning resurs bazasini ham hisobga olgan holda raqobat ustunligiga erishish yo‘llarini ham hisobga olish lozim bo‘ladi.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida savdo xizmatlari ko‘rsatishning umumiy xususiyatini savdo biznesi va uning ishtirokchilari uchun tegishli bo‘lgan barcha biznes jarayonlarini raqamlashtirish zarurligini keltirib chiqaradi. Shunga asoslanib mijozlarning yangicha iste’mol xulq-atvori va taomillarini shakllantirishda bozor sub’ektlarining yangi formati, ya’ni raqamli haridorlar mavjudligiga asoslangan raqamli o‘zaro munosabatar muhitini shakllantirish, savdo xizmatlari ko‘rsatuvchi iqtisodiy sub’ektlarning an’anaviy biznes modelini “...omnikanalli shaklga o‘zgartirish va yangi raqamli vositalar, texnologiyalar, bilim, malaka va o‘quvlar, resurslar hamda infratuzilmani shakllantirish imkonini beruvchi savdo xizmatlari raqobatbardoshligini oshirishning raqamli biznes-modeli”[3]ni qo‘llash lozim.

Savdo xizmatlari ko‘rsatishda raqamli biznes-modeli iste’molchilarning harid jarayonga ta’sir ko‘rsatgan holda ularningxulq-atvori va hatti-harakatlarining o‘zgarishiga olib keladi, bu esa o‘z navbatida iste’mol tovarlari savdosini rag‘batlantiradi. Natijada savdo xizmatlari ko‘rsatish strategiyasining o‘zgarishiga va asosiy urg‘u biznesning raqamli shakllariga yo‘naltirishga imkon beradi.

Savdo xizmatlari ko‘rsatishning raqamli biznes-modeli savdo xizmatlari bevosita savdo do‘konlari, maxsus brend do‘konlari, chegirmali do‘konlar, minimarketlar, supermarketlar orqali amalga oshiriladi. Savdo xizmatlari ko‘rsatishning barcha jabhalarida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi, turli raqamli reglamentlar “...iste’molchilar xulq-atvorining o‘zgarishiga va individual xohish istaklari negizida haridlarni amalga oshirish jarayonini kuchaytiradi[4]”. Bu o‘z navbatida mamlakatimizda ham savdo xizmatlari ko‘rsatishning raqamli modeliga o‘tishni yanada jadallashtiradi. Harid va iste’mol jarayonining zamonaviy xususiyatlari va iste’mol bozorida savdo xizmatlari ko‘rsatishda raqamli biznes - modeli iste’molchilar bilan o‘zaro munosabatlar yo‘nalishida ham, ichki biznes muhitning barcha elementlari sifatida ham savdo xizmatlari ko‘rsatish raqobatbardoshligini oshirish mexanizmini mukammallashtirishga imkon beradi.

Bizning fikrimizcha, mazkur mexanizm elementlarini ishlab chiqishda ta’minot zanjiridagi hamorlar va iste’molchilar bilan o‘zaro munosabatlarni, shuningdek, savdo jarayonlarini raqamlashtirish orqali o‘zaro munosabatlarni ta’minlash uchun savdo korxonalarining ichki biznes muhiti raqamli transformatsiyalashtirish zarur (2-rasm).

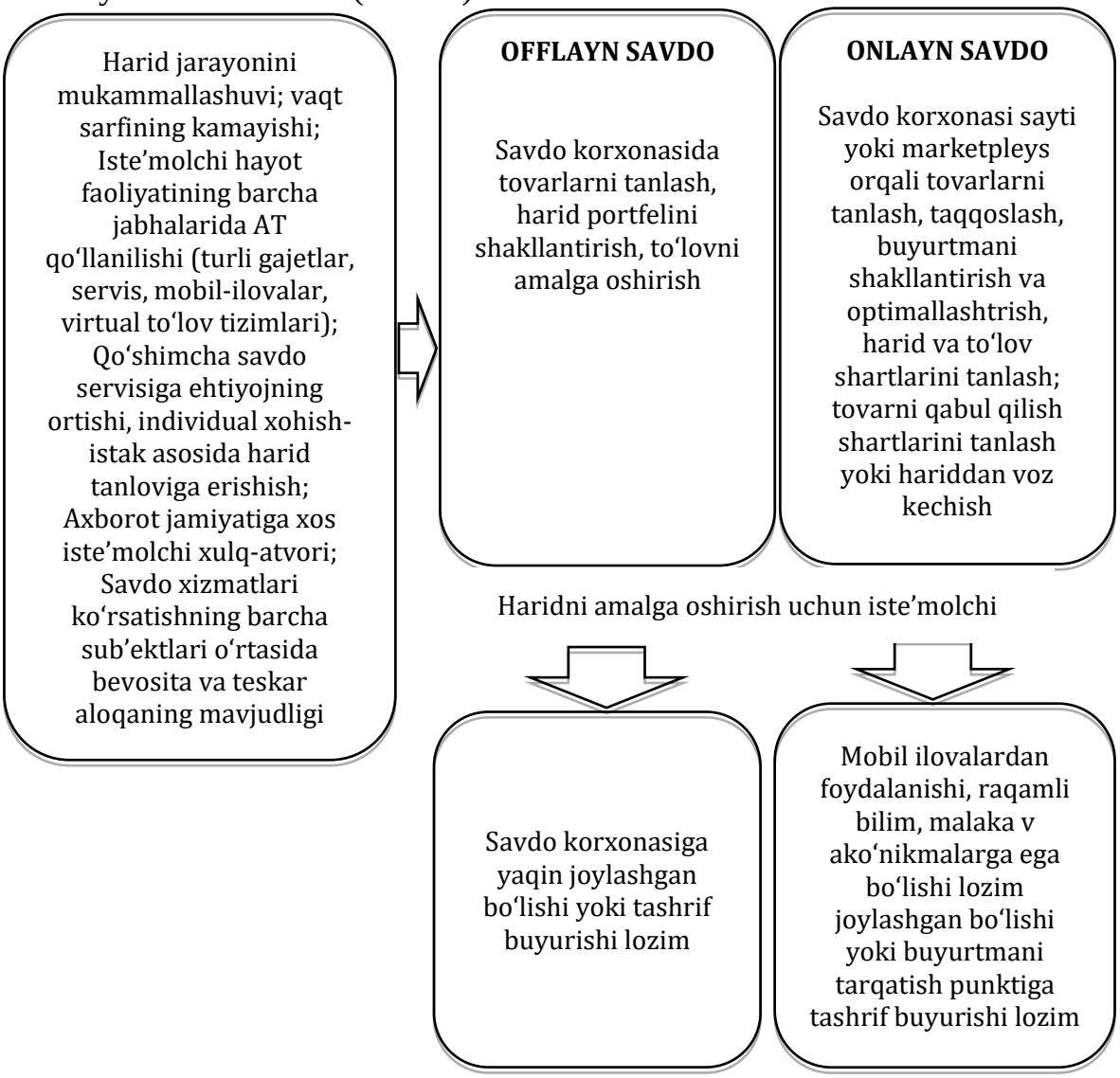

2-rasm. Savdo xizmatlari ko‘rsatishda an’anaviy biznes-modelidan raqamli muhitga transformatsiyalashuv jarayoni

Savdo xizmatlari ko‘rsatuvchi korxonalarning savdo va taqsimot sohasidagi hamkorligida hal etilishi lozim bo‘lgan vazifalar quyidagilardan iborat deb hisoblaymiz:

– bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi bilan o‘zaro iqtisodiy munosabatlarni omnikanalli yondashuvga ko‘ra tashkil qilish, ya’ni bunda iste’mol tovarlarini taqsimlash tizimida ishtirokchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni bir nechta raqamli kanallaridan foydalanish asosida yo‘lga qo‘yish;

– raqamli texnologiyalarni joriy etish va qo‘llash, savdo munosabatlarining raqamli formatiga o‘tishida raqamli resurslardan foydalanishing texnik ta’minotini ham yangilash;

- savdo xizmatlari ko‘rsatishda oflayn va onlayn xizmatlarni taqdim etish doirasida tovarlarni yetkazib berish, qabul qilishning uzluksizligini ta’minlash.

Ushbu vazifalarni samarali hal etish maqsadida quyidagi taklif va tavsiyalarni qo‘llash lozim:

– bunda tovar taqsimoti zanjirining barcha ishtirokchilarini iste’molchilarning savdo xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojlarini yuqori darajada qondirish uchun eng maqbul bo‘lgan shart-sharoitlarni ta’minlash imkoniga ega raqamli tizimga birlashtirish;

– savdo xizmatlari ko‘rsatuvchi sub’ektlarning tovarlarni taqsimlash jarayonida barcha majburiyatlarini bajarish uchun javobgarligini oshirish, shartnoma shartlari buzilgan taqdirda savdo korxonasi ijobiy nufuzi va obro‘sini saqlab qolish maqsadida ularni bartaraf etish uchun eng maqbul yechimlarni qo‘llash;

– tovar taqsimoti yoki ta’minot zanjirida o‘zaro hamorlikda raqamli sotuvchi va raqamli haridor xususiyatlarini aks ettiruvchi biznes yondashuvlarni takomillashtirish;

– savdo xizmatlari ko‘rsatishda blokcheyn, Big Data, smart-kelishuvlar, CRM-texnologiyalari va boshqalardan keng foydalanish va shu kabilar.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Шуйский Вячеслав Павлович. Международная торговля в условиях цифровизации мировой экономики // Российский внешнеэкономический вестник. 2019. №7. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnaya-torgovlya-v-usloviyah-tsifrovizatsii-mirovoy-ekonomiki

2. Ш.У.Ташматов. Интернет-савдо хизматларини ривожлантиришнинг ташкилий-бошқарув механизмларини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати, СамИСИ. Самарқанд, 2023 й.–53 б.

3. K.M.Ibodov. Marketing tadqiqotlari. O‘quv qo‘llanma. T:, “IQTISOD-MOLIYA” nashriyoti, 2022 y. 260 b. 172 bet.

4. Ибодов, К. (2023). Истеъмол таомиллари ўзгариши муҳитида ресторан хизматлари истеъмол қимматдорлигини тадқиқ этиш. Economics and Innovative Technologis, 11(4), 407–414.

5. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss4/a42.
https://iqtisodiyot.tsue.uz/journal/index.php/iit/article/view/366

Usmanov Ilxom Achilovich - prof.i.b., t.f.n., SamDAQU “Biznesni boshqarish” kafedrasi, +998 915482644, ilxomusmanov1955@gmail.com
Raximova Nilufar Azizovna - doktorant, SamDAQU “Biznesni boshqarish” kafedrasi, +998 937270435, raximovanilufar396@gmail.com

QURILISh KORXONALARIDA BOShQARUVNING TAShKILIY TUZILMALARNI O‘RGANISh TARTIBI XAQIDA

Annotasiya. Tashkilotning boshqaruv tuzilmasi ichki muhitning eng muhim elementlaridan biri hamda tashkilot a’zolarining funksional aloqalari ko‘rsatkichi hisoblanadi. Tajriba shuni ko‘rsatadiki, yangi tashkil etilgan korxonalarning ko‘pchiligi asoslangan maqsadli tashkiliy tuzilmaga ega emas. Mazkur maqola tuzilmani taxlil qilishning tartibini yaratish kabi tashkiliy tuzilmani takomillashtirishning vazifalaridan biriga bag‘ishlangan.

Kalitli so‘zlar: tashkiliy tuzilma, takomillashtirish, tuzilma taxlili, taxlil jarayoni.

Ключевые слова: организационная структура, совершенствование, анализ структуры, процесс анализа.

Keywords: organizational structure, improvement, structure analysis, process of analysis

Kirish. Korxonalar boshqaruv tizimini ifodalovchi eng muhim elementi bo‘lib tashkiliy tuzilma xizmat qiladi. Menejmentda tashkilotning ichki muhit elementlari bo‘lmish maqsad, vazifa, strategiya, texnologiya va insonlardan farqli o‘laroq boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi barcha manfaatli tomonlar uchun tashkiliy munosabatlarning mazmun-mohiyati va hususiyatlari to‘g‘risida axborot berishga mo‘ljallangan. Tashkily tuzilma ho‘jalik faoliyatini korxonalaning strategik maqasadalariga mos kelishini ta’minlashga qaratilgan bo‘ladi. Yangi tashkil etilgan har qanday korxona faoliyatni boshlashdan oldin boshqaruv tizimini yo‘lga qo‘yishi, hususan tashkiliy tuzilmani shakllantirishi zarur. O‘zbekiston Respublikasida qurilish soxasining jadal rivojlanishi ko‘plab korxonalar va tashkilotlarning yaratilishiga va boshqa soxalardan kirib kelishiga sabab bo‘lmoqda. 2015-2023 yillarda qurilish soxasidagi korxonalar sonini taxlil qiladigan bo‘lsak, ushbu davr ichida korxonalar soni barqaror o‘sib borganini ta’kidlashimiz mumkin. Bu soxaning biznes uchun qulay bo‘lganidan dalolat beradi (1-jadval).

Bundan tashqari, ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, respublika qurilish sanoatiga har yili minglab yangi korxona va tashkilotlar kirib kelmoqda. Masalan, 2022 yilda yangi tashkilotlarning faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalar soniga nisbati 10,2 5ga teng bo‘lsa, 2023 yil davomida ochilganlarning nisbati 14% ni tashkil qilgan.

Ushbu raqamlarga asoslanib ilmiy-uslubiy savol tug‘iladi: ushbu yangi tashkilotlarda boshqaruv tizim, hususan tashkiliy tuzilma qanday mezon yoki yondashuv asosida shakllantiriladi? Qurilish tashkilotlarning boshqaruvning tashkiliy tuzilmasini qanday takomillashtirish mumkin?

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasida 2015-2023 yillarda yangi tashkil etilgan qurilish korxonalar sonining o‘zgarishi [1]

T/p	**Номланиши**	**Йиллар**								
		2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
1.	Қурилиш корхоналарининг умумий сони, бирлик	21174	22089	24118	29112	36199	40950	43695	46971	34749
2	Янги ташкил этилган корхоналар сони, бирлик	3148	3044	3800	6370	2799	1844	1851	4798	4859
3	Жами ташкилотлар сонида янги ташкил этилганларнинг улуши, фоизда	14,9	13,8	15,7	21,9	7,7	4,5	4,2	10,2	14,0

Жадвал Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

Qurilish soxasidagi korxonalar sonini hamda yangi tashkil etilgan korxonalarning qo‘shilishini taxlil qiladigan bo‘lsak, faoliyatni tugallayotgan korxonalar soni ham talaygina bo‘lishi to‘g‘risida xulosaga kelishimiz mumkin. Buning sabablari albatta turlicha bo‘lishi mumkin, ammo aynan boshqaruv tizimining samarasizligi bunga sabab bo‘lishini taxmin qilish tabiiydir. Demak, qurilish sanoati sohasida tashkiliy tuzilmalarni shakllantirish va ularning hayotiyligini ta’minlash bugungi kun dolzarb muammosi hisoblanadi.

Asosiy qism. Boshqaruv tashkiliy tuzilmasining asosiy maqsadi korxonaning boshqaruv samaradorligini oshirishdan iborat bo‘lishini hisobga olsak, uni takomillashtirish bugungi kun fan va amaliyotning dolzarb masalasiga aylanganini tasdiqlashimiz mumkin.

Shu bilan birga kamdan-kam korxonalarda tashkiliy tuzilmani tubdan o‘zgartirish imkoniyati bo‘ladi. Bunday harakatlarning jarayonlarining murakkabligi hamda oqibatlarining yirikligi masalaga ilmiy yondashishni talab qiladi.

Boshqaruvning tashkiliy tuzilmalarini tadqiq qilishga Beloborodov R.S. [2], Litkina Yu.A. [3], Xalilov Sh.R. [4], Muxametzyanov Z.R. [5], Randolph Thomas,M, John M. Keating and Allen C. Bluedom J. [6], Kazieva J.N., Maxmudov M.K. [7], Lixuan JIANG, Pingping ZHONG and Hu CHENG. [8], Zhelikhovskiy D. O., Beliakov S. I. [9], Damilola Ekundayo, Carol Jewell, Oluwaseyi A. Awodele [10] kabi olimlarning ilmiy izlanishlari bag‘ishlangan. Ushbu ishlanmalarda

samarali tuzilmalarni tashkil qilishning turli jabhalari o‘rganilgan bo‘lib ularning mazmuni, tashkiliy munosabatlar va funksiyalarga bog‘lanishi, samaradorligini baholash kabi masalalarga e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, mazkur tadqiqotlar taxlili qurilish tashkilotlarida tashkiliy tuzilmalarni shakllantirish va takomillashtirish uslubiyati oxirigacha o‘z echimini topmaganligi hamda bugungi kunda dolzarb muammo bo‘lib qolganligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Olib borilgan izlanishlar boshqaruvning tashkiliy tuzilmalarini strategik maqsadlarning rivojlanishiga mos bo‘lishini ta’minlash zarurligini isbotlab berdi, buning uchun esa ularni takomillashtirish bo‘yicha doimiy harakatlar amalga oshirilshi lozim. Tashkiliy tuzilmani qotib qolgan va o‘zgarmas kichik tizim sifatida qabul qilish rahbarning xatolaridan biridir. Qurilish korxonalarining rahbarlarining kasbiy malakasiga tashkiliy tuzilmaning muhimligini va uni doimo kuzatib borish kerakligini kiritish maqsadga muvofiq. Rahbar kadrlarni tayyorlash dasturida boshqaruvning tashkiliy tuzilmasini taxlil qilish uslubiyatini o‘rgatish salmoqli joy egallashi to‘g‘risida xulosaga keldik.

Bizning fikrimizcha, tashkiliy tuzilmani takomillashtirish puxta ishlangan bir necha bosqichli jarayon sifatida qaralishi lozim. Mazkur maqolada bizlar ushbu jarayonning dastlabki bosqichi, ya’ni boshqaruvning tashkiliy tuzilmasini taxlil qilish tartibi to‘g‘risida fikr yuritganmiz. Quyidagi jadvalda tadqiqotlar natijasi sifatida bizlar qurilishda boshqaruvning tashkiliy tuzilmalarini taxlil qilish bosqichlarini taklif qilamiz (2-jadval)

2-jadval.

Boshqaruvni tashkiliy tuzilmasini taxlil qilish tartibi

т/р	Taxlil bosqichi	Qo‘yiladigan vazifa	Mazmuni va vositalari
1	tuzilmani takomillashtirish zaruratini anglash	korxona rahbariyatining mavjud tashkiliy tuzilma o‘z vazifalarini etarlicha bajarmayotganligini asosli ravishda aniqlash	boshqaruv tizimini baholash ko‘rsatkichlari; boshqaruv qarorlarni qabul qilish tezkorligi; bo‘linmalar o‘rtasida aloqalar ko‘rsatkichlari.
2	tuzilmani takomillashtirish darajasini aniqlashtirish	tashkiliy tuzilmalardagi o‘zgarishlar har xil darajada bo‘lishini hisobga olish	vazifalarni qayta ko‘rib chiqish; elementlarni optimallashtirish; funksional aloqalarni o‘zgartirish; tuzilmani qayta qurish.
3	tuzilmaning qaysi shaklga keltirilishini aniqlashtirish	korxona rahbariyati aynan qaysi tuzilma bugungi kun strategik maqsadlariga javob berishini tanlash	tuzilmaviy sxemalardan birini tanlash; namunaviy tashkiliy tuzilmani moslashtirish; individual aloqalarni qo‘shish.
4	korxonada tashkiliy tuzilmani takomillashtirish	tashkiliy-iqtisodiy va moddiy resurslarning mavjudligi va ularning	strategik taxlil; iqtisodiy taxlil; boshqaruv taxlili;

	imkoniyatlarini baholash	tegishli ravishda yo‘naltirish mumkinligi aniqlash	moliyaviy taxlil; inson resrularining taxlili.
5	tashkiliy tuzilmani takomillashtirishning ijtimoiy oqibatlarini baholash	tashkiliy tuzilmani optimallashtirish boshqaruv tizimidagi barqarorlikka ta’sirini baholash	ijtimoiy rivojlanish strategiyasi; jamoada ijtimoiy aloqalarning taxlili; ijtimoiy muhit taxlili; adaptasiya va qayta o‘qitish taxlili.

Mualliflar tomonidan taklif qilinadi.

Amaliyotda taklif qilinayotgan tartibni qo‘llash maxsus dastur yoki rejani talab qilmaydi. Masalan, jarayonning birinchi bosqichi korxona rahbariyati tomonidan doimiy ravishda amalga oshirilishi lozim, chunki boshqaruv samaradorligining pasayishini qancha tez aniqlansa, tartibga solish choralari shunchalik samarali bo‘ladi. Tashkiliy tartibni takomillashtirish reaktiv jarayon bo‘lganligi sababli keyingi mexanizmlar faqat zarurat namoyon bo‘lgandagina ishga tushiriladi. Bunda ham taxliliy ma’lumotlar va olingan natijalar rahbar uchun qaror qabul qilish asos vazifasini bajaradi. Ushbu tartib qurilish korxonasida boshqaruvning tashkiliy tuzilmasini o‘zgartirish, takomillashtirish yoki rivojlantirishning maqsadga muvofiqligi to‘g‘risidagi choralarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi ma’lumotlari.www.stat.uz.
2. Белобородов Р.С. Формирование эффективной структуры управления строительной организацией. Автореферат дисс. к.э.н. Нижний Новгород – 2011г.
3. Лыткина Ю.А. Формирование и развитие организационных структур управления в процессе реструктуризации строительных предприятий. Автореферат дисс. к.э.н. Пенза – 2007г.
4. Халилов Ш.Р. Формирование организационной структуры управления промышленным предприятием на основе создания бизнес-единиц. Автореферат дисс. к.э.н. Пенза – 2003г.
5. Мухаметзянов З.Р. Построение адаптивных структур управления строительными предприятиями. Автореферат дисс. к.т.н. Уфа – 2002.
6. Randolph Thomas,M, John M. Keating and Allen C. Bluedom J.Authority structures for construction project management. Constr. Eng. Manage. 1983.109: 406-422.
7. Казиева Ж.Н., Махмудов М.К. Совершенствование организационной структуры строительного предприятия на основе сетевых технологий. Региональные проблемы преобразования экономики, №8, 2014

8. Lixuan JIANG, Pingping ZHONG and Hu CHENG. Study on the Organization Structure Innovation of Knowledge Management in Construction Enterprise. ICCREM 2014: Smart Construction and Management in the Context of New Technology.

9. Zhelikhovskiy D. O., Beliakov S. I. Methodological approaches to the formation of flexible structures for managing construction groups. Real estate: economics, management. 2023; 1: 39-43.

10. Damilola Ekundayo, Carol Jewell, Oluwaseyi A. Awodele. Executive Project Management Structure and the Challenges Facing its Adoption in the Nigerian Construction Industry International Journal of Architecture, Engineering and Construction Vol 2, No 2, June 2013, 1-12

Shahlo Saidqulova Shodiyor qizi - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti "Servis" fakulteti, Turizm (faoliyat turlari bo'yicha) ta'lim yo'nalishining III-bosqich talabalasi, +998-88-892-39-31, shahlosaidqulova037@gmail.com

TURIZM TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI IQTISODIYOTDAN SAMARALI FOYDALANISH

Anotatsiya: Ushbu maqolada turizm tarmog'ida raqamli texnologiyalarni joriy etish, raqamli iqtisodiyot yordamida turizm tarmog'ida nafaqat xizmatlarning sifatini oshirish, balki yangi biznes modellari, marketing strategiyalari va mijozlar bilan aloqalarni yaxshilash hamda innovatsion texnologiyalardan turizmda samarali foydalanishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Raqamli texnologiyalar,turizm, sun'iy intellekt, onlayn platformalar, big-data, blokcheyn, virtual sayohat.

Аннотация: Данная статья посвящена внедрению цифровых технологий в туристическую отрасль, не только повышению качества услуг в туристической отрасли с помощью цифровой экономики, но и новым бизнес-моделям, маркетинговым стратегиям и улучшению отношений с клиентами, а также а также эффективное использование инновационных технологий в туризме.

Ключевые слова: Цифровые технологии, туризм, искусственный интеллект, онлайн-платформы, большие данные, блокчейн, виртуальные путешествия.

Abstract: This article is devoted to the introduction of digital technologies in the tourism industry, not only improving the quality of services in the tourism industry with the help of the digital economy, but also new business models, marketing strategies and improving customer relations, as well as the effective use of innovative technologies in tourism.

Keywords: Digital technologies, tourism, artificial intelligence, online platforms, big data, blockchain, virtual travel.

Kirish

Mamlakatimizda turizm sohasini strategik tarmoqlardan biri sifatida rivojlantirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Shuningdek, hududlarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri sifatida ichki turizmni jadal rivojlantirish, sayyohlarni mamlakatimizning madaniy-tarixiy merosi hamda tabiiy boyliklari, sayyohlarni o‘z jozibasi bilan o‘ziga chorlovchi hududiy brendlar bilan tanishtirish, uning asosi sifatida viza rejimining liberallashtirilishi, chet el fuqarolarini ro‘yxatga olish tartibining soddalashtirilishi, turizm tarmog‘ini rivojlantirish uchun imtiyoz va preferensiyalar berilishi milliy turizm salohiyatini ichki va tashqi bozorlarda samarali targ‘ib qilish imkonini beradi. Ammo, o‘tkazilgan dastlabki tahlillar turizm tarmog‘ini tartibga soluvchi normativ-huquqiy asosning mukammal emasligini, alohida turizm xizmatlarini ko‘rsatish qoidalarining, shuningdek, rivojlangan dunyo ahlining mamlakatimiz tabiatining o‘ziga xosligi, ko‘plab hududlarda bahavo turistik ob’yektlar mavjudligi to‘g‘risida, qolaversa, o‘z jozibasi bilan o‘ziga chorlovchi hududiy brendlar to‘g‘risida ma’lumotlar mavjud emasligini ko‘rsatmoqda.

So‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyot butun dunyo bo‘ylab har qanday soha va tarmoqda jadal rivojlanib, ko‘plab yangiliklar va o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Ayniqsa, turizm sektori raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali o‘z faoliyatini yanada samarali va innovatsion qilishga intilmoqda. Raqamli iqtisodiyot turizm tarmog‘ida nafaqat xizmatlarning sifatini oshirish, balki yangi biznes modellari, marketing strategiyalari va mijozlar bilan aloqalarni yaxshilash imkoniyatlarini ham yaratmoqda.[105]

Turizm tarmog‘ida raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali bir qator asosiy o‘zgarishlar yuz bermoqda. Internet, mobil ilovalar, sun’iy intellekt (AI), katta ma’lumotlar (big data), blokcheyn va boshqa innovatsion texnologiyalar turizm sanoatining barcha jabhalarida — sayohatlarni rejalashtirishdan tortib, joylashuv va transport xizmatlarini taqdim etishgacha bo‘lgan jarayonlarni transformatsiya qilmoqda.[106]

Sayohatni rejalashtirish va bronlash jarayonida onlayn platformalar asosiy rol o‘ynaydi. Bu platformalar nafaqat xizmatlarni taqdim etishda, balki foydalanuvchilarga kerakli ma’lumotlarni tez va oson olish imkoniyatini beradi. Booking.com, Expedia, Airbnb kabi kompaniyalar onlayn bronlash tizimlarini yaratib, mijozlarga mehmonxonalar, aviabiletlar, turistik xizmatlar va boshqa resurslarni bir joyda topish imkonini beradi.[107]

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan turizm sohasida yangi xizmat turlari va mahsulotlar, masalan, “onlayn turizm”, virtual va kengaytirilgan reallik

---

[105] Tuxliev I.S. Turizm asoslari: Uslubiy qo‘llanma – Samarkand: SamISI, 2008

[106] Zahro B., Sabrina B. . Raqamli iqtisodiyot davrida turizm sohasi istiqbollari//World scientific research journal. – 2024

[107] Abdulxakimov Z. T. Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli Toshkent-2023.

(VR/AR) asosidagi sayohatlar va boshqa innovatsion imkoniyatlar yuzaga kelmoqda. Bu texnologiyalar mijozlarga yangi tajribalar taklif qilishga, shu bilan birga turizm sanoatini diversifikatsiya qilishga yordam bermoqda.

Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (big data) turizm sohasida muhim rol o'ynaydi. Sayohatlarni rejalashtirishda sun'iy intellekt mijozlarning ehtiyojlarini prognoz qilish, shaxsiy tavsiyalar berish va xizmatlarni taklif etishda yordam bermoqda. Masalan, AI algoritmlari mijozning oldingi xatti-harakatlarini tahlil qilib, unga eng mos sayohatlarni yoki mehmonxonalarni taklif qilmoqda.[108]

Katta ma'lumotlar esa sayohat va turizm sohasidagi trendlarni tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalar yordamida turizm kompaniyalari mijozlar haqida ko'proq ma'lumot to'plashadi va shunga ko'ra, ular uchun yanada maqbul xizmatlar yaratishmoqda. Shuningdek, bu texnologiyalar transport, transport tarmoqlari va xavfsizlik kabi sohalarda ham muhim o'zgarishlarni amalga oshirishga yordam bermoqda.[109]

Blokcheyn texnologiyasi turizm sanoatida yangi imkoniyatlar yaratmoqda, ayniqsa, to'lovlar va tranzaksiyalar xavfsizligini ta'minlash borasida. Raqamli valyutalar (masalan, Bitcoin va boshqa kripto-valyutalar) va blokcheyn asosidagi tizimlar orqali sayohat va turizm xarajatlarini kamaytirish mumkin. Blokcheyn tizimi orqali mehmonxonalar va transport kompaniyalari o'rtasidagi kelishuvlar yanada ochiq va shaffof bo'lib, mijozlar uchun tranzaksiyalarni xavfsiz va samarali qilish imkonini beradi. Yana shuni ta'kidlash joizki raqamli marketing texnologiyalari turizm sohasida eng muhim elementlardan biriga aylandi. Onlayn reklama, SEO (qidiruv tizimini optimallashtirish), ijtimoiy tarmoqlar orqali marketingni olib borish sayohat kompaniyalariga keng auditoriyaga erishish imkonini bermoqda.[110] Shuningdek, raqamli tizimlar yordamida mijozlar bilan aloqalar yanada samarali bo'lmoqda. Mobil ilovalar va chat-botlar orqali sayohat kompaniyalari mijozlarga 24/7 xizmat ko'rsatish, so'rovlar va shikoyatlarga tezda javob berish imkoniyatiga ega. Mijozlarga shaxsiylashtirilgan xizmatlar taqdim etish orqali kompaniyalar ularning ehtiyojlarini to'liq qondirishga harakat qilishadi. Virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari orqali mijozlar sayohat qilishdan oldin turistik joylarning virtual ko'rinishini ko'rishlari mumkin. Misol uchun, biror muzeyni yoki tarixiy joyni virtual tarzda tomosha qilish mumkin.

Xulosa

Hozirgi vaqtda nafaqat mamlakatimizda, balki butun dunyo bo'yicha turizm sohasining katta mehnat sarfini talab etmaydigan, ammo serdaromad soha hisoblanadi. Mazkur soha o'ziga yarasha madaniyatni, etika, estetikani talab qilgan holda birmuncha jozibadorlikning tarafdori sanaladi. Turizm sohasining iqtisodiy jihatidan tashqari uning ham ijtimoiy ham ma'naviy jihatlarini alohida ta'kidlab

[108] Rustamovna X.Z. Zamonaviy davrda raqamli iqtisodiyotning imkoniyatlari va istiqbollari. Toshkent-2022

[109] Ollaberganova M., Rustamov R., Saidmuratov S. Raqamli iqtisodiyot va uning zamonaviy hayotdagi tutgan o'rni. Toshkent– 2024.

[110] K Sh Shodiyev A. B. Turizm sohasi yuksalishida internet va axborot–kommunikatsiya texnologiyalarning o 'rni //Toshkent-2021

o‘tish darkor. Ya’ni iqtisodiy jihatdan mehnatning 1 so‘miga to‘g‘ri keladigan ko‘p mehnat sarfi talab etadigan ba’zi, masalan qurilish tarmog‘i kabilarga nisbatan kam mehnat evaziga daromad topish imkoniyati mavjud. Ijtimoiy jihatdan esa mazkur sohada faoliyat yurituvchi xizmat ko‘rsatish xodimlari bir vaqtning o‘zida sayyohlarga xizmat ko‘rsatish bilan birgalikda mazkur soha mahsulotidan o‘zlari ham bahramand bo‘lishadi, bu esa o‘z navbatida inson umrining uzayishiga sabab bo‘ladi. Ma’naviy jihatdan turizm sohasini rivojlantirish orqali ajdodlarimizdan meros bo‘lgan milliy qadriyatlarimiz timsoli sanalgan me’moriy yodgorliklarimizni, bahavo tabiatimizni butun dunyoga ko‘z-ko‘z qilish yo‘li bilan mamlakatimizni dunyo xaritasidagi o‘rnini mustahkamlash, butun dunyoga tanitish imkoniyati yuzaga keladi.

Raqamli iqtisodiyotning turizm tarmog‘ida rivojlanishi sayohat sanoatini yanada global, shaffof va samarali qilishga yordam bermoqda. Onlayn platformalar, sun’iy intellekt, blokcheyn, virtual va kengaytirilgan reallik kabi texnologiyalar orqali turizm kompaniyalari mijozlarga yanada yuqori sifatli xizmatlar taqdim etish imkoniyatiga ega. Shuningdek, bu texnologiyalar turizm sohasida yangi imkoniyatlar va biznes modellari yaratishga yordam beradi.

Biroq, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan birga, turizm kompaniyalari texnologiyalarni to‘g‘ri va xavfsiz tarzda joriy etishga, ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlashga va mijozlar bilan yanada samarali aloqalar o‘rnatishga e’tibor qaratishlari zarur. Yangi texnologiyalarni qo‘llashda samarali strategiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tadbiq etish turizm tarmog‘ining kelajagini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tuxliev I.S. Turizm asoslari: Uslubiy qo‘llanma – Samarkand: SamISI, 2008
2. Zahro B., Sabrina B. . Raqamli iqtisodiyot davrida turizm sohasi istiqbollari//World scientific research journal. – 2024
3. Abdulxakimov Z. T. Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli Toshkent-2023.
4. Rustamovna X.Z. Zamonaviy davrda raqamli iqtisodiyotning imkoniyatlari va istiqbollari. Toshkent-2022
5. Ollaberganova M., Rustamov R., Saidmuratov S. Raqamli iqtisodiyot va uning zamonaviy hayotdagi tutgan o‘rni. Toshkent– 2024.
6. K Sh Shodiyev A. B. Turizm sohasi yuksalishida internet va axborot–kommunikatsiya texnologiyalarning o ‘rni //Toshkent-2021

Uktamjonova Zulayxo Anvarjon qizi - Ishlab chiqarishda boshqaruv fakulteti, Menejment kafedrasi asisstenti, e-mail:zulayxoaminjonova@gmail.com
Tel:905639593

MILLIY IQTISODIYOTNI RAQAMLI IQTISODIYOTGA O‘TISH SHAROITIDA BOSHQARUVDAGI MUAMMOLAR VA YECHIMLARI

Annotatsiya: Bozor iqtisodiyotining rivojlanishini samarali boshqaruv tizimisiz amalga oshirib bo‘lmaydi. Bozor iqtisodiyotini boshqarish tizimi ayrim hollarda bozor va davlat tomonidan tartibga solishni o‘zida uyg‘unlashtiradi. Ma’lumki, bozor butun jamiyat ehtiyojlari, mamlakat ijtimoiy birligi, fundamental ilmiy tadqiqotlar o‘tkazish, uzoq muddatli dasturlar va boshqalar bilan bog‘liq ko‘plab muammolarni hal eta olmaydi. Shuning uchun, har bir jamiyatda mazkur jamiyatga xos bo‘lgan zamonaviy boshqaruvni olib borish kerak bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: Samarali boshqaruv, bozor iqtisodiyoti, jamiyat ehtiyojlari, ijtimoiy birlik, milliy iqtisodiyot, boshqaruv usullari.

Zamonaviy boshqaruv va uning sub’yekti bo‘lgan menejer faoliyati alohida tavsiflanadi. Tadbirkor bozor iqtisodiyotining mustaqil sub’yekti sifatida mulk egasini mulk funktsiyasidan ajralishi natijasida vujudga keldi, buning natijasida mulkdor va tadbirkor bir-biriga nisbatan avtonom bo‘lib qoldi. Bu shuni anglatadiki, mulkdor tadbirkor bo‘lmasligi mumkin, lekin tadbirkor mulkdor bo‘lishi mumkin. Korxonani boshqarishda mulkdor, tadbirkor va boshqaruvchi bilan bir qatorda mehnat jamoasi ham ishtirok etadi. Mehnat jamoasini boshqarish sohasi, birinchi navbatda, mehnat munosabatlariga taalluqlidir va mahsulot hamda mehnat sifatiga ta’sir qiladi. Mehnat jamoasi a’zolari eng muhim boshqaruv qarorlarini qabul qilishda maslahat funktsiyalarini ham bajaradilar, korxona faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha takliflar kiritadilar. Xodimlar tomonidan bajariladigan boshqaruv funktsiyalari doirasi ijtimoiy sheriklikning rivojlanish darajasiga, ularning ulushlarga ega bo‘lishiga, ma’lumotiga, malakasiga, madaniyatiga, xodimlarning shaxsiy fazilatlariga va boshqa omillarga bog‘liq. Yuqoridagilardan kelib chiqib bozor iqtisodiyotida boshqaruvni bilvosita va bevosita tartibga solish dolzarb masala ekanligidan dalolat beradi.

Ijtimoiy-iqtisodiy, moliyaviy, tarkibiy, investitsiyaviy, ilmiy-texnikaviy kabi sohalarda muayyan davlat siyosatini olib borish orqali bozorni tartibga solishning maqsadga muvofiqligi 20 asr oxiridagi global inqirozdan so‘ng umume’tirof etildi. Bozorning o‘zini-o‘zi boshqarish xo‘jalik faoliyatining alohida sub’yektlari manfaatlarini ko‘zlab amalga oshiriladi. U mulkdorning, tadbirkorning, mehnat jamoasi a’zolarining o‘zini-o‘zi boshqarishini va menejerning professional boshqaruvini ta’minlaydi. Dastlabki boshqaruv munosabatlari mulkdorning o‘zini-o‘zi boshqarishi, uning mulkka egalik qilish, tasarruf etish va undan foydalanish huquqlarini amalga oshirishdir. Boshqacha qilib aytganda, o‘zini-o‘zi boshqarish mulkdorning funktsiyasi bo‘lib, uni to‘liq yoki qisman amalga oshirish mumkin. Bozor egasining o‘zini-o‘zi boshqarishni to‘liq amalga oshirishi uning tadbirkor, menejer va mehnat jamoasi a’zolarining boshqaruv funktsiyalarini o‘z zimmasiga olishini anglatadi. Bozorning o‘zini-o‘zi boshqarishning ushbu varianti kichik va

xususiy tadbirkorlik uchun odatiy holdir, ammo mulkdor, tadbirkor va boshqaruvchining boshqaruv funktsiyalarini bir-biridan farqlash mumkin.

Bozor iqtisodiyotining turli sub'yektlari o‘rtasida boshqaruv funktsiyalarining taqsimlanishi ko‘plab omillarga bog‘liq. Avvalo, har bir sohaga xos bo‘lgan ichki funktsiyalarni ajratib ko‘rsatish kerak. Egasi uchun - bu egalik, foydalanish, tasarruf etish. Mulkdor bu funksiyalarni amalga oshirishda vakolatlarning bir qismini mulkni ishonchli vakil uchun foydalanishga berish, uni ijaraga berish, korporativlashtirish, foydalanishni nazorat qilish, foydani taqsimlashda ishtirok etish orqali bozor iqtisodiyotining boshqa sub'yektlariga, birinchi navbatda tadbirkorga berishi mumkin. Mulkni boshqarish vakolatlarini topshirishning bu varianti bozor iqtisodiyoti sharoitida keng qo‘llaniladi. Davlat tomonidan tartibga solish bevosita va bilvosita usullar bilan amalga oshirilib, bu usullar huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy turlarga bo‘linadi.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri tartibga solish usullariga davlat tomonidan bozor munosabatlari sub'yektlari faoliyatiga bevosita ta'sir ko‘rsatadigan normativ hujjatlar, qoidalar, chora-tadbirlar ishlab chiqish kiradi. Jumladan, ularga:

− monopoliyaga qarshi qonunchilik;

− narxlarni davlat nazorati;

− mahsulotlarni sertifikatlash (davlat tomonidan tovarlar, ishlar, xizmatlarning standart talablariga muvofiqligini tasdiqlash);

− ish tarifikatsiyasi (mehnatni ixtisosligi va murakkabligiga ko‘ra ajratilishi);

− davlat buyurtmalari;

kichik biznesni, muhim tarmoqlarni, iqtisodiy jihatdan kam rivojlangan hududlarni qo‘llab-quvvatlash;

− ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini moliyalashtirish;

− milliylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarish (xususiylashtirish) kabilarni sanab o‘tishimiz mumkin.

Bozor sharoitida boshqaruvni tartibga solishda quyidagi muammolar boshqaruv jarayonini sekinlatishi mumkin:

− mintaqalarning rivojlanish darajasini turli tumanligi;

− aholining psixologik tayyorgarlik darajasini pastligi, ya'ni psixologik tayyor emasligi;

− markazlashgan rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o‘tishning analog variantining yo‘qligi.

Bozor iqtisodiyotiga o‘tish davridagi boshqaruv evolyutsiyasi milliy iqtisodiyotda o‘zini-o‘zi boshqarish va rivojlantirishga qodir bo‘lgan tuzilmalar faoliyatiga asoslangan tizimni yaratishga qaratilgan. Bunday sharoitda biznes markazlari tobora ko‘proq iqtisodiy mustaqillik o‘sib borayotgan hududlar darajasiga o‘tmoqda. Bir tomondan, o‘zi ham shundoq rivojlangan mintaqalarda hal qilinadigan vazifalar soni va murakkabligining ko‘payishiga olib keladi, boshqa tomondan esa, bu butun milliy iqtisodiyotni boshqarish tizimini sezilarli darajada soddalashtiradi.

Mavzu doirasidagi ilmiy-nazariy tadqiqotlardan kelib chiqib, bozor sharoitida boshqarishni tartibga solishda quyidagi xulosalarni berishimiz mumkin:

1. Tashkilot faoliyatini bozor talabi va ehtiyojlariga yo‘naltirilgan holda

boshqarish - aniq iste’molchilar xohishlarini inobatga olish va talab yuqori bo‘lgan mahsulot turini ishlab chiqarishga asoslanadi.

2. Jamiyat ishlab chiqarishni boshqarishda uning samaradorligini oshirish uchun kam xarajatlar bilan eng yaxshi natijalarga erishishga muntazam harakat qiladi.

3. Korxona, tashkilot faoliyatining yakuniy natijalari uchun mas’ul bo‘lgan shaxslarga qaror qabul qilish, erkinligini beruvchi xo‘jalik mustaqilligiga ega bo‘lish lozim bo‘ladi.

4. Bozordagi holatga mos ravishda maqsadlar va dasturlarni muntazam ravishda moslashtirib boriladi

5. Boshqaruvning barcha darajalarida asoslangan va aniq qarorlar qabul qilishda axborot kommunikatsiya texnologiyasidan foydalanish darajasi ortib boradi, shuningdek turli zamonaviy axborot manbalaridan foydalanish kengayib boradi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida zamonaviy boshqaruvni tartibga solishda boshqaruv tizimlari hamda quyi tizimlar uchun quyidagi tamoyillarni tavsiya etamiz:

1. Tizimning o‘zini-o‘zi tashkil qiluvchi va o‘zini-o‘zi boshqaruvchi innovatsion usullarni shakllantirish va rivojlantirish.

2. Ijobiy va salbiy og‘ishlarga o‘z vaqtida tez e’tibor berish, firmada birgalikdagi harakatlarni tashkil qilish borasida ko‘rilgan tadbirlarni joriy va funktsional natijalarga erishishga yordam berayotgan, hamma samarali ishlashga g‘ov bo‘layotgan omillarga baho berish.

3. Odamlarni boshqarish, ishlab chiqarishni yangilash uchun tashkilotdan tashqari aloqalarni boshqarish usuli va jarayonlarni sintez qilish orqali ularni samarali birlashtirish.

4. Korxonalarning mustaqilligini ta’minlash, yani o‘zini-o‘zi boshqarish sohasini sezilarli darajada kengaytirish lozim. Menejerlar tomonidan bajariladigan ishlarning hajmi va tavsifini takomillashtirish lozim.

5. Ilmiy texnika taraqqiyotini innovatsion boshqaruvining samarali mehnat qilishga sharoit yaratishga qaratilgan vositalaridan biriga aylantirish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Dedajanov B.N. “Menejment”. Darslik. –Toshkent.: “Fan ziyosi” nashriyoti, 2022. – 580b.

2. Kazakov O.S. “Iqtisodiyot va menejment” (O‘quv qo‘llanma) - T.: “Usmon Nosir media” nashriyoti. 2022. – 320 b

3. Zulayxo Uktamjonova. (2023). Principles of organization of benchmarking service in industrial enterprises. World Bulletin of Management and Law, 19, 1-4. Retrieved from https://www.scholarexpress.net/index.php/wbml/article/view/2095

4. Abdumajidov. A.., & Uktamjonova, Z. (2022). Texnik oliy ta’lim muassasalarida . Наука и технология в современном мире, 1(7), 18–21. извлечено от https://www.inacademy.uz/index.php/zdift/article/view/6866

5. Uktamjonova, Z., Omonov, A., & Tursunaliyev, M. (2023). The role and importance of the corporate management system of the modernization of the joint-

stock company in the modernization and diversification of the economy. Educational Research in Universal Sciences, 2(3), 1104–1106. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/2529

Zumrad Usmanov - *PhD, SamIES*
Umedjon Tolibjonov, *SamIES*

FEATURES OF MARKETING IN THE DIGITAL ECONOMY

Abstract. This article is devoted to the features of marketing in the digital economy of marketing in the digital economy. In recent decades, digital technologies have been a key driver of human development and globalization processes, accelerating the growth of the world economy, increasing labor productivity, transforming traditional industries and creating new areas of activity and sales markets. Digital marketing plays a huge role in the development of the economies of different countries, serving as a bridge between consumers and producers in the field of commodity circulation. The use of the Internet, gadgets, cloud storages, social networks, online stores and banks is becoming more and more commonplace; so many business processes change or adjust the format of their activities, thereby changing the situation around.

Keywords: marketing, technology, digitalization, network, efficiency.

Аннотация. Данная статья посвящена особенностям маркетинга в цифровой экономике. В последние десятилетия цифровые технологии являются ключевым драйвером развития человечества и процессов, ускоряя рост мировой экономики, повышая производительность труда, трансформируя традиционные отрасли и создавая новые сферы деятельности и рынки сбыта. Огромная роль в развитии экономик разных стран принадлежит цифровому маркетингу, служащему мостом между потребителями и производителями в сфере товарного обращения. Все более обыденным явлением становится использование интернета, гаджетов, облачных хранилищ, социальных сетей, онлайн-магазинов и банков, поэтому многие бизнес-процессы меняют или корректируют формат своей деятельности, тем самым меняя ситуацию вокруг.

Ключевые слова: маркетинг, технологии, цифровизация, сеть, эффективность.

In recent decades, digital technologies have been a key driver human development and globalization processes, accelerating the growth of the world economy, increasing labor productivity, transforming traditional industries and creating new areas of activity and markets. Significant role in the development of economies of different countries belongs to digital marketing, serving as a bridge between consumers and producers in the sphere of commodity circulation.

With the advent of new tools, the entire marketing system received rapid impetus for development: large-scale companies began to appear. During this period, marketing goals have changed dramatically: instead of telling potential buyers about new product or service, advertising convinced them that they needed it (her) and must buy this product or service. The business environment began to

understand that a well-constructed marketing system can increase the net profit of enterprises.

Active development and use of the latest technologies have provoked the rapid penetration of digitalization into various sectors of the economy. The introduction of digital technologies allows countries to increase competitive advantages. A particularly clear trend is the growing influence of the Internet space on the life of society. The number of users of Internet resources increases every year.

The use of the Internet, gadgets, cloud storage, social networks, online stores and banks, end-to-end digital technologies is becoming more and more commonplace, so many business processes are changing or adjusting the format of their activities.

Technological innovations based on Internet technologies, transport, communications and designs have expanded the scope of digital lifestyle applications and deeply influenced economics of production and distribution, as e-commerce has enabled significantly reduced costs and accelerated transactions. These days digital solutions have taken an important place in consumption management models, marketing and business management. These days digital solutions have taken an important place in consumption management models, marketing and business management. Companies are realizing the importance of creating “digital relationships” with consumers.

Online marketing, or digital marketing, is a term that describes the process using digital technologies to promote brands, acquire consumers of goods and building their preferences, as well as maintaining the target audience and increasing sales. On the other hand, marketing is seen as an activity institutions and processes that facilitate digital technologies to create, meeting the needs of consumers and other stakeholders.

Digital marketing (Digital, E-marketing) is a type of marketing activities that involve communicating with the audience through the use of digital channels to solve business problems. To interact with stakeholders digital marketing uses electronic devices (computers), such as personal computers, smartphones, mobile phones, tablets and game consoles. The most popular technologies used in

Digital marketing currently includes websites, email, blogs, applications (classic and mobile) for smartphones, online banner advertising and social media.

Internet marketing is now a promising area of the digital economy. It is at the same time flexible, accessible, interesting, but also somewhat complex, and has a number of tools. In the era of active use of the Internet, communication with the audience is becoming closer thanks to technology, advertising is becoming more personalized. That's why internet marketing is important. This promising area of the economy, with a competent strategy, can bring a lot of benefits to both small and large companies.

It is possible to identify the problems and advantages of digital marketing development: The advantages include: – stimulating the activities of small businesses and increasing the efficiency of their operating activities; – elimination of geographical restrictions; – availability 24 hours / 7 days a week;

– saving resources on advertising to attract customers; – obtaining detailed statistics and the ability to track conversion, CTR, ROI and other indicators in real time; – personalization and the ability to advertise only to the target audience – targeting; – the ability for readers and fans to share content;

– growth of the client base; – wide audience coverage; – increasing the duration of advertising time for companies; – increasing the level of customer loyalty and strengthening reputation on the Internet through the use of social networks; – the ability to establish direct contacts with the audience and quick feedback from consumers; – ease and speed of online transactions when purchasing goods;

– increasing the exposure of goods and services; – versatility, as it is suitable for almost all areas of activity. Disadvantages include: – lack of face-to-face contact; – the need to ensure security and confidentiality; – lack of trust; – dependence on technology;

– maintenance costs in a constantly changing environment; – weak level of ICT infrastructure in a number of regions of Russia; – increased price competition; – increased global competition in the context of globalization; – low level of technical literacy of marketers, lack of understanding of the basic principles of working in the digital environment;

– selection of traffic channels; – lack of automation; – lack of integrity. Also among the advantages of digital marketing is the presence of a stimulating effect for small and medium-sized enterprises, since it allows them to enter new local and international markets, promote their products and successfully compete with large enterprises.

The ability to sell your products at any time and in any country is one of the greatest strengths of digital marketing, as previously, due to the enormous cost of traditional media channels, global reach was the exclusive right of multinational companies. Moreover, the convenience of making, which saves time and energy. It is also clear that the cost of advertising online is much lower than advertising in a magazine or on a billboard, which demonstrates the cost-effectiveness of digital marketing. Here it is important to identify the tools that are actively used in Internet marketing at the moment: 1. Website creation. Creating a unique, informative platform for a company is a great advantage in promotion. 2. SEO promotion allows you to improve your website ranking through search engine optimization. 3. Contextual advertising. One of the most common and recognizable tools of modern marketing. Everyone knows the advertising that pops up exactly at the moment when the user himself has shown interest in the product. This type of advertising adjusts the content of advertisements to the needs and interests of users. The largest are the advertising networks from Google and Yandex. 4. Targeted advertising is a type of advertising that allows it to be shown to a specific group of target users based on a specific set of indicators. This saves your budget significantly. 5. Serving groups on social networks (SMM). It is important to constantly maintain communication with the audience on social networks and communicate with them directly. At the same time, SMM promotion is affordable even for beginner businessmen. The main focus of work on social networks is the creation and

development of thematic communities. Modern social networks, such as Facebook, Instagram, VKontakte and others, have their own tools for audience analysis, which greatly facilitates promotion.

Thus, technological progress expands the concept of socio-ethical marketing, leads to the transformation of traditional marketing practices in relation to production, promotion and distribution, and also allows brand management strategies to take a new form in accordance with the methods of communication technologies that involve direct feedback from the target audience of the product (service).

The accumulation of knowledge and capabilities in digital marketing and management aimed at developing new digital solutions has become of great importance in marketing strategies. The changes that the digital economy brings to the business world are considered as new data with the help of which future business trends are predicted.

Астанакулов Олим Таштемирович - DSc, проф., Ўзбекистон халқаро ислом академияси “Ислом иқтисодиёти ва молияси, зиёрат туризми” кафедраси мудири, e-mail: astanakulov@gmail.com

ТУРИСТИК ДЕСТИНАЦИЯЛАРНИ ТАРҒИБ ҚИЛИШДА РАҚАМЛИ МАРКЕТИНГ СТРАТЕГИЯЛАРИНИНГ ЎРНИ

Аннотация. Мақолада туристик дестинацияларни тарғиб қилишда рақамли маркетинг стратегияларининг ўрни кўриб чиқилган. Ҳудудларнинг жозибадорлигини ошириш учун ижтимоий тармоқлар, контент маркетинги, қидирув тизимини оптималлаштириш, видео маркетинг ва виртуал саёҳатлар каби воситалардан фойдаланишга эътибор қаратилган. Туристик дестинацияларни ижтимоий тармоқлардан фойдаланишнинг муваффақиятли ҳолатлари, шунингдек, аудиторияни жалб қилишда инфлюенсерларнинг роли таҳлил қилинади. Ноёб контент яратиш ва уни қидирув тизимлари учун оптималлаштиришга алоҳида эътибор қаратилган. Саёҳатдан олдин манзил билан яхшироқ танишишга ёрдам берадиган видеомаркетинг ва виртуал саёҳатларнинг самарадорлиги кўриб чиқилди. Глобал рақамлаштириш шароитида минтақавий туризмнинг рақобатбардошлигини ошириш учун рақамли технологияларнинг аҳамияти таъкидланган.

Калит сўзлар: рақамли маркетинг, ижтимоий тармоқ, контент маркетинг, виртуал саёҳат, рақобатбардошлик

Астанакулов Олим Таштемирович - Международная исламская академия Узбекистана Заведующий кафедрой «Исламская экономика и финансы, паломнический туризм», д.э.н. (DSc), профессор
e-mail: astanakulov@gmail.com

РОЛЬ СТРАТЕГИЙ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГА В ПРОДВИЖЕНИИ ТУРИСТИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ

Аннотация. В статье исследуется роль стратегий цифрового маркетинга в продвижении туристических направлений. Особое внимание уделяется использованию инструментов, таких как социальные сети, контент-маркетинг, поисковая оптимизация, видеомаркетинг и виртуальные туры, для повышения привлекательности территорий. Проанализированы успешные кейсы продвижения туристических направлений с использованием социальных сетей, а также роль инфлюенсеров в привлечении аудитории. Отдельное внимание уделено созданию уникального контента и его оптимизации для поисковых систем. Оценена эффективность видеомаркетинга и виртуальных туров, позволяющих лучше познакомиться с местом назначения еще до поездки. Подчеркивается значимость цифровых технологий для повышения конкурентоспособности регионального туризма в условиях глобальной цифровизации.

Ключевые слова: цифровой маркетинг, социальные сети, контент-маркетинг, виртуальные туры, конкурентоспособность.

THE ROLE OF DIGITAL MARKETING STRATEGIES IN THE PROMOTION OF TOURIST DESTINATIONS

Astanakulov Olim Tashtemirovich *- International Islamic Academy of Uzbekistan Head of the Department of "Islamic Economics and Finance, Pilgrimage Tourism", DSc, Professor, e-mail: astanakulov@gmail.com*

Annotation: The article examines the function of digital marketing strategies in the promotion of tourist destinations. Specific consideration is given to the utilisation of digital tools, including social media, content marketing, search engine optimisation, video marketing and virtual tours, with the objective of enhancing the appeal of specific locations. The article examines the efficacy of social media in promoting tourist destinations, with a particular focus on the role of influencers in attracting audiences. It also delves into the creation of distinctive content and its optimization for search engines. Additionally, it assesses the impact of video marketing and virtual tours, which facilitate a more comprehensive understanding of a destination even before traveling. Furthermore, it underscores the importance of digital technologies in enhancing the competitiveness of regional tourism in the context of global digitalization.

Keywords: digital marketing, social media, content marketing, virtual tours, and competitiveness.

Глобал рақамлаштириш даврида туризм саноати чуқур ўзгаришларни бошдан кечирмоқда ва рақамли маркетинг стратегиялари дестинациялар рақобатбардошлигини шакллантиришнинг асосий омилига айланмоқда. Саёҳатчилар маълумот олиш ва саёҳатларини режа қилиш учун онлайн платформаларга тобора кўпроқ мурожаат қилишлари сабабли анъанавий реклама усуллари ўз самарадорлигини йўқотмоқда. Ушбу ҳолат ўзгариши манфаатдор томонидан рақамли воситалар ва платформалардан фойдаланишни талаб қилади.

Бир томонлама алоқа ва чекланган аудиторияга эга бўлган анъанавий маркетинг усуллари, рақамли технологияларни яхши тушунадиган замонавий саёҳатчиларнинг эътиборини тортиш учун тобора самарасиз бўлиб қолмоқда. Ҳозирги кунда сайёҳлар илҳом олиш, маълумот тўплаш ва қарор қабул қилиш жараёнларида асосан онлайн платформаларга таянмоқдалар[111]. Бу боғлиқлик дестинациялар маркетинги ташкилотлари ва сайёҳлик компаниялари учун ҳам қийинчилик, ҳам имконият ҳисобланади.

Замонавий ҳаётда интернет ва ижтимоий тармоқларнинг таъсири ортиб бориши билан рақамли маркетинг стратегиялари туристик дестинацияларни тарғиб қилишнинг ажралмас қисмига айланди. Дестинациялар маркетинги ташкилотлари ва сайёҳлик компаниялари потенциал ташриф буюрувчиларни жалб этишда рақамли платформалардан фойдаланишнинг муҳимлигини тан олмоқдалар.

Глобал рақамли реклама ва маркетинг бозори 2026 йилда 786,2 миллиард долларга етиши прогноз қилинган[112]. Ишлаб чиқарувчиларнинг 81% видео контент савдога тўғридан-тўғри ва ижобий таъсир кўрсатишини таъкидлайди[113].

1-расмда 2016-2022 йиллар кесимида видео контент орқали сотувни кўпайтирган ишлаб чиқарувчиларнинг фоизи келтирилган.

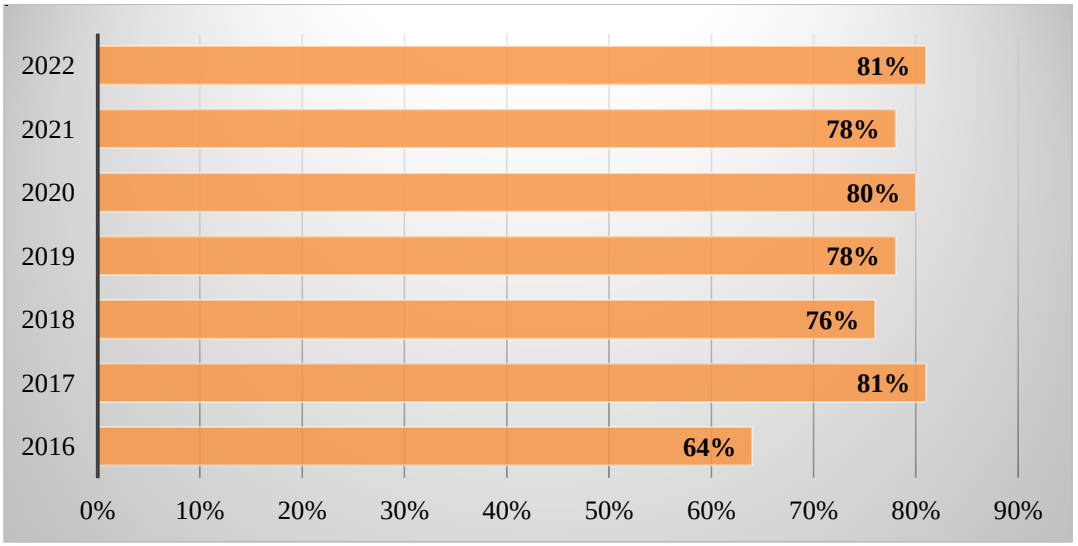

1-rasm. 2016-2022 йилларда видео контент орқали сотувни кўпайтиришга эришган ишлаб чиқарувчилар (сўровномада иштирок этган ишлаб чиқарувчиларнинг фоиздаги улуши)[114]

Рақамли маркетинг стратегиялари туристик дестинацияларни тарғиб қилишга ҳисса қўшишининг асосий усулларидан бири маркетингининг самарадорлиги ва натижадорлигини оширишдир. Туризм бозори тобора

[111] Pratiwi, A. (2020, April). Popular destinations in tourism: case study of Trip advisor. In *3rd International Conference on Vocational Higher Education (ICVHE 2018)* (pp. 359-363). Atlantis Press.
[112] https://www.globenewswire.com/news-release/2022/05/04/2435674/0/en/Global-Digital-Advertising-and-Marketing-Market-to-Reach-786-2-Billion-by-2026.html
[113] https://www.wyzowl.com/video-marketing-statistics/
[114] https://www.onthemap.com/blog/digital-marketing-statistics/

глобал ва талабчан бўлиб бораётгани сабабли, тегишли восита ва усуллардан фойдаланган ҳолда стратегик маркетинг ёндашувини қўллаш жуда фойдали бўлиши мумкин. Бунга замонавий туристик соҳада етакчи маркетинг воситасига айланган ижтимоий тармоқ платформаларидан фойдаланиш ҳам киради[115]. Ижтимоий тармоқлар туристик дестинациялари ҳақидаги маълумотларнинг самарали мулоқотини ва тезкор тарқалишини таъминлайди, шунингдек, рекламанинг кучли воситасига айланиши мумкин[116].

Туристик дестинацияларни тарғиб қилишда нафақат ижтимоий тармоқлардаги реклама, балки туристик дестинацияга оид алоҳида платформалар ҳам рол ўйнайди. Тадқиқотларга кўра, веб-сайтлар ижтимоий-тармоқлардан кейинг ўриндаги энг кенг қўлланиладиган инструмент ҳисобланади. 2-расмда маркетингда фойдаланиладиган каналлар келтирилган.

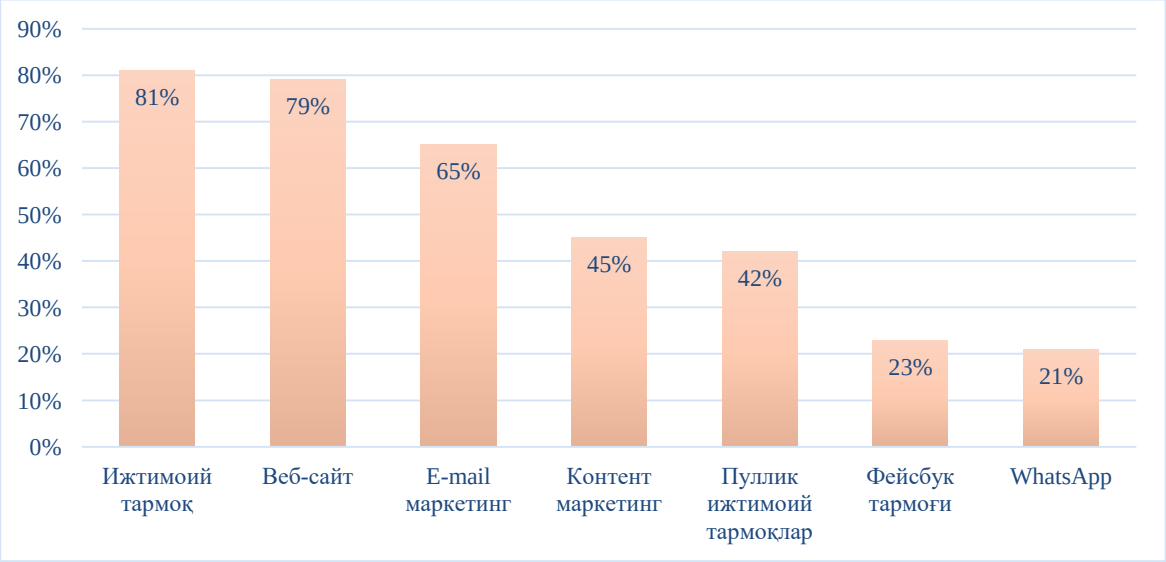

2-расм. Маркетингда фойдаланиладиган каналлар[117]

Ижтимоий тармоқлар туризм соҳасининг барқарор ривожланиши учун янги имкониятлар яратади. Рақамли платформалар сайёҳлар, сайёҳлик компаниялари ва маҳаллий жамоаларни ўз ичига олган турли манфаатдор томонларнинг умумий мақсадларига эришишга ёрдам бериши мумкин[118]. Бундан ташқари, ахборот технологияларининг ривожланиши туристик дестинациялари ва сайёҳлар ўртасидаги муносабатларни сезиларли даражада ўзгартирди. Ҳозирда сайёҳлар турли онлайн манбалар, жумладан, ижтимоий тармоқлар, оммавий ахборот воситалари хабарлари ва оғизки тарқаладиган маълумотлар асосида манзил ҳақида дастлабки тасаввур ва кутишларни шакллантиришади. Рақобатбардош бўлиб қолиш учун туристик дестинациялари кучли онлайн сиёсати ва ижобий бренд имижини яратиш ҳамда сақлаб қолиш мақсадида рақамли маркетингдан стратегик

[115] Sotiriadis, M. (2020). Tourism destination marketing: Academic knowledge. *Encyclopedia*, *1*(1), 42-56.
[116] Canet, L., Manansala, J., Dela Cruz, M., Panaligan, B., Balingit, A. J., Mendiola, I., & Ramos, A. (2023). Social Media as a Tool for Promoting Tourist Destinations in the Municipality of San Rafael, Bulacan, Philippines. International Journal of Multidisciplinary Research and Analysis, 06(06), 2662–2686.
[117] https://www.onthemap.com/blog/digital-marketing-statistics/
[118] Sarkar, S. K., & George, B. (2018). Social media technologies in the tourism industry: An analysis with special reference to their role in sustainable tourism development. *International Journal of Tourism Sciences*, *18*(4), 269-278.

фойдаланишлари зарур[119].

Рақамли технологиялар нафақат туризм маркетингини ўзгартирди, балки дестинациялар ўртасидаги рақобатни ҳам кучайтирди. Бу эса компания ва ҳудудлар эътиборни жалб қилиш учун ўзига хос стратегиялардан фойдаланишга мажбур этмоқда[120]. Энди туристик дестинациялар фақатгина рисолалар ва сайёҳлик агентликларига таяниб қолмасдан, замонавий саёҳатчилар рақамли технологияларга боғланган бўлиб, тажрибалар ва шахсий тавсияларни излайди. Бу янги тажриба стратегик ёндашувни, аудиторияни жалб этиш ва брон қилишни рағбатлантириш учун рақамли воситалар имкониятларидан фойдаланишни талаб қилади. Рақамли маркетингнинг асосий стратегиялари ва уларнинг туристик дестинацияларга таъсири қўйидаги 1-жадвалда келтирилган.

Туризмда контент-маркетинг диққатга сазовор жойлар ҳақидаги оддий маълумотлар доирасидан ташқарига чиқиб, саёҳатга чиқиш истагини шакллантирадиган таъсирчан ва ишончли расм ва видеолар (stories) яратишга йўналтирилган. Контент-маркетинг самарадорлигини баҳолаш веб-сайтга ташриф буюришнинг асосий кўрсаткичларини таҳлил қилишни талаб этади: кўришлар сони, саҳифада ўтказилган вақт ва сайтни тарк этиш даражаси. Бу маркетинг мутахассисларига контент аудиторияни қай даражада муваффақиятли жалб қилаётгани ва рағбатлантириши ҳақида тушунча ҳосил қилиш имконини беради.

1-жадвал

Туристик йўналишларни тарғиб қилишнинг асосий стратегиялари

	Стратегия	Тавсиф	Намуна
	Мақолалар ва блоглар	Жой тарихи ва маданиятини батафсил ёритиб, қизиқиш уйғотишга ёрдам беради.	Самарқанд маданияти ҳақидаги ҳикоялар блоги
	Ижтимоий тармоқлардаги ҳикоялар	Жойнинг ўзига хослигини акс эттирувчи қисқа визуал ҳикоялар.	Бухоро манзараларини акс эттирувчи Instagram Stories

Instagram, Facebook ва TikTok каби **визуал платформалар** устунлик қилган шароитда, туристик дестинациялари учун потенциал сайёҳни бир лаҳзада жой муҳитига олиб кирадиган таъсирчан тасвирлар ва видеолар орқали аудиторияни жалб этишнинг ноёб имконияти пайдо бўлди. Instagram лентасини айлантираётиб, дрон орқали суратга олинган мовий кўрфазнинг ҳайратланарли тасвирига дуч келган фойдаланувчи ўзи учун янги дунёга шўнғиб кетади, бу эса ижтимоий тармоқларнинг туризмни тарғиб қилишдаги

[119] Chung, N., & Han, H. (2017). The relationship among tourists' persuasion, attachment and behavioral changes in social media. *Technological Forecasting and Social Change*, *123*, 370-380.

[120] Gupta, G. (2019). Inclusive use of digital marketing in tourism industry. In *Information Systems Design and Intelligent Applications: Proceedings of Fifth International Conference INDIA 2018 Volume 1* (pp. 411-419). Springer Singapore.

кучини яққол кўрсатади. Тенденцияларни моделлаштириш, фойдаланувчиларнинг демографик хусусиятларини таҳлил қилиш ва жалб этилганлик кўрсаткичларини (лайклар, репостлар, изоҳлар) кузатиб боришни ўз ичига олган илмий ёндашув маркетологларга қайси платформалар ва контент турлари ҳар хил ёш ва демографик гуруҳлар орасида энг самарали эканлигини аниқлаш имконини беради.

Замонавий рақамли маконда **қидирув тизимлари** натижаларининг саҳифаларида юқори ўринларни эгаллаш ҳал қилувчи аҳамиятга эга, чунки бу потенциал сайёҳлар учун манзил ҳақидаги маълумотларни топишни анча осонлаштиради. SEO – бу сайтнинг кўринувчанлигини оширишга қаратилган онлайн хизматни оптималлаштириш стратегияси бўлиб, тадқиқотлар шуни кўрсатадики, кўринувчанликни атиги 10 фоизга ошириш ҳам сайёҳлар сонининг 5-7 фоизга ўсишига олиб келиши мумкин. Самарали SEO стратегиясини амалга ошириш учун калит сўзларни таҳлил қилиш, жойлашув бўйича қидирув учун оптималлаштириш ва сайтни мобил қурилмаларга мослаш зарур. Бу эса туристик дестинацияларига янада сифатли трафикни жалб қилиш имконини беради.

Электрон почта маркетинги потенциал сайёҳлар билан тўғридан-тўғри ва шахсий мулоқот ўрнатишнинг самарали воситаси бўлиб қолмоқда. Масалан, олувчининг қизиқишларини инобатга олган ҳолда, хоҳ саргузашт саёҳатлари, хоҳ гастрономик тадбирлар ёки тарихий экскурсиялар бўлсин, саёҳатлар бўйича шахсий тавсияларни ўз ичига олган электрон почта таклифини олиш, мижозга айланиш эҳтимолини сезиларли даражада ошириши мумкин.

Видеоконтент ўзининг ҳиссиётларни уйғотиш ва томошабинларни дунёнинг турли бурчакларига олиб бориш қобилияти туфайли коммуникациянинг етакчи шакли сифатида тез суръатда оммалашмоқда. Масалан, ўзига хос диққатга сазовор жойлари, иштаҳа қўзғовчи кўча таомлари ва жонли муҳити билан гавжум шаҳарнинг ёркин маданиятига шўнғиган видеони томоша қилиш видеомаркетингнинг кучини яққол намойиш этади. Маълумотлар шуни кўрсатадики, видеоконтент бошқа форматларга нисбатан 25% кўпроқ тарқалиш эҳтимолини оширади. Самарали видеомаркетинг учун томоша вақти ва ижтимоий ҳаракатлар каби асосий иштирок кўрсаткичларини кузатиб бориш муҳимдир. Бу аудитория афзалликлари ҳақида қимматли маълумотларни тақдим этади ва маркетологларга видеоконтент стратегиясини такомиллаштириш имконини беради.

Замонавий рақамли дунё шароитида таъсир маркетинги сайёҳлик компаниялари учун муҳим стратегияга айланди. Бу уларга саёҳатчи-блоггерлар, ижтимоий тармоқ фаоллари ва соҳа мутахассисларининг содиқ аудиториясидан фойдаланиш имкониятини бермоқда. Мисол учун, кўпчилик яхши танийдиган блоггер бирор манзилга ташриф буюриб, у ерни ўзининг ижтимоий тармоқларида ёритиши, унинг кузатувчиларда айнан шу манзилга қизиқишни уйғотиши мумкин. Бундай амалиёт потенциал сайёҳларнинг афзалликларини ва мотивациясини шакллантиришда таъсир маркетингининг самарадорлигини намоён этади. Бу маълум дестинацияларга қизиқишнинг

ортишига ва уларнинг ташриф буюрувчилар сонининг кўпайишига кўмаклашади.

Туризмда рақамли маркетинг кўплаб имкониятларни тақдим этади, аммо у диққат билан кўриб чиқишни талаб қиладиган бир қатор муаммо ва чақириқлар билан ҳам боғлиқ. Асосий қийинчиликлардан бири контентнинг долзарблигини сақлаб қолишдир. Доимий ахборот оқими ва истеъмолчиларнинг қизиқишларининг тез ўзгариши шароитида туристик компаниялар ўзларининг маркетинг материалларини долзарблигича қолиши ва мақсадли аудитория эътиборини жалб қилиши учун мунтазам равишда янгилаб туришлари керак. Бу янги ва қизиқарли мақолалар, блоглар, видеоматериаллар ва ижтимоий тармоқлардаги постларни яратишни ўз ичига олади. Контентни янги тенденциялар ва истеъмолчиларнинг хоҳиш-истакларига мослаштириш зарурати катта ресурслар ва бозорни доимий таҳлил қилишни талаб қилади, бу эса кичик ва ўрта корхоналар учун жиддий юк бўлиши мумкин.

Яна бир жиддий муаммо киберхавфсизлик ва сайёҳлар маълумотларини ҳимоя қилиш ҳисобланади. Саёҳат хизматларини бронь қилиш ва сотиб олиш учун онлайн платформалардан фойдаланиш кўпайиши билан киберҳужумлар хавфи ҳам ортиб бормоқда[121]. Туристик компаниялар мижозларининг катта ҳажмдаги шахсий маълумотларини, жумладан тўловлар, афзалликлар ва саёҳат тарихи ҳақидаги маълумотларни тўплаб сақлайди. Бундай маълумотларнинг сизиб чиқиши жиддий оқибатларга олиб келиши мумкин, булар қаторида мижозлар ишончининг йўқолиши ва молиявий зарарлар ҳам бор. Шу сабабли, компаниялар мижозлар маълумотларини ҳимоя қилиш учун ишончли хавфсизлик тизимлари ва шифрлаш технологияларига инвестиция киритишлари лозим. Бу нафақат молиявий харажатларни, балки ходимларнинг киберхавфсизлик соҳасидаги билим ва кўникмаларини мунтазам янгилаб боришни ҳам талаб этади.

Бундан ташқари, тез ўзгариб бораётган рақамли тенденциялар туризм соҳасида самарали рақамли маркетингни амалга ошириш учун жиддий тўсиқни ташкил этмоқда[122]. Янги технологиялар ва платформаларнинг пайдо бўлиши компаниялардан мослашувчанлик ва ўзгаришларга тезкор мослашиш қобилиятини талаб этмоқда. Мисол учун, ижтимоий тармоқлар, видео форматлар ва мобил иловаларнинг кенг тарқалиши компанияларнинг мижозлар билан мулоқот қилиш усулини тубдан ўзгартирди. Янги тенденцияларни эътиборсиз қолдириш рақобатбардошликнинг йўқолишига ва компания маҳсулотлари ҳамда хизматларига бўлган қизиқишнинг пасайишига олиб келиши мумкин. Шу сабабли, рақамли маркетинг шароитида муваффақиятли фаолият юритиш учун сайёҳлик ташкилотлари нафақат жорий ўзгаришларга тезкор жавоб беришлари, балки мижозларни жалб қилиш

[121] Садыков, А. М. (2024). Цифровые трансформации в гостеприимстве и их влияние на развитие туризма: исследование лучших практик и инновационных подходов. *ББК 32.81: 32.973 Ц 75 Редакционная коллегия: Глав. ред. к. э. н., доц. Казаков ОД, отв. ред. к. э. н., доц. Азаренко НЮ, к. э. н., доц. Юркова ОН*, 706.

[122] Рогальская, Ю. В., & Синюк, Т. Ю. (2023). Цифровые тренды в туристическом секторе. In *Научный вектор* (pp. 81-85).

бўйича ўз стратегиялари ва ёндашувларини такомиллаштириш орқали келажакни олдиндан кўра билишлари ҳам зарур.

Туристик дестинацияларни тарғиб қилишда рақамли маркетинг стратегияларининг роли ҳақидаги бу тадқиқот, уларнинг замонавий туризмда шубҳасиз аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади. Ўзининг ҳаракатчанлиги ва ўзаро боғлиқлиги билан ажралиб турадиган рақамли соҳа, кенг аудиторияни жалб қилиш, саёҳат тажрибасини шахсийлаштириш ва дестинацияларнинг жозибадорлигини ошириш учун кучли воситалар ва стратегиялар мажмуасини тақдим этади.

Визуал ҳикоя қилиш маҳорати билан ижтимоий тармоқлардаги маркетинг саёҳатчиларнинг истакларини шакллантиришда етакчи кучга айланди, қидирув тизимларини оптималлаштириш эса дестинацияларга кенг рақамли оламда устувор кўринишни таъминлаб бермоқда. Электрон почта маркетинги, гарчи кўпинча етарлича баҳоланмаса-да, тўғридан-тўғри муносабатларни ривожлантириш ва шахсийлаштирилган саёҳат орзуларини яратишда ўз аҳамиятини сақлаб қолмоқда. Видеомаркетинг ўзининг жозибадор ва ҳиссий таъсир этувчи хусусиятлари билан потенциал саёҳатчиларни узоқ ўлкаларга олиб боради, уларда саёҳат қилиш иштиёқини уйғотади. Рақамли ҳикоячиларнинг ишончли ва самимий таъсиридан фойдаланувчи таъсир маркетинги йўналишларнинг жозибадорлигини оширади ва янги жойларни кашф этишга илҳомлантиради.

Бироқ, бу стратегияларнинг самарадорлиги маълумотларга асосланган ёндашув ва мослашувчанликка боғлиқ. Доимо ривожланиб бораётган рақамли майдонда рақобатбардош бўлиб қолиш учун виртуал воқеликнинг тараққиёти ва фойдаланувчи мазмунининг тобора ортиб бораётган таъсири каби янги тенденцияларни кузатиб бориш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, рақамли маркетинг туристик компанияларнинг потенциал сайёҳлар билан ўзаро алоқа қилиш усулларини тубдан ўзгартирди. Стратегик ва маълумотларга асосланган ёндашувни қўллаб, сайёҳлик бизнесидаги иштирокчилар қизиқарли ҳикоялар яратиш, муҳим алоқаларни мустаҳкамлаш ва пировардида бутун умр давомидаги саёҳатларни илҳомлантириш учун рақамли платформаларнинг улкан имкониятларидан фойдаланишлари мумкин.

Атажанов Муродбек Бекберганович - Ташкентский государственный экономический университет
Независимый исследователь

ПЕРСПЕКТИВЫ УЛУЧШЕНИЯ РАБОТЫ КАЗНАЧЕЙСТВА ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В условиях цифровой экономики эффективное управление государственными финансами требует значительных изменений в организации работы казначейства. Цифровизация процессов казначейского

обслуживания государственного бюджета открывает новые возможности для повышения прозрачности, ускорения операций и улучшения контроля за расходами и доходами.

Ключевые слова: казначейство, государственный бюджет, цифровая экономика, финансовая система, автоматизация процессов,

Цифровая трансформация затрагивает все сферы экономики и управления, включая систему государственного бюджета. В условиях цифровой экономики важность эффективного и прозрачного управления бюджетными средствами возрастает, поскольку это позволяет повысить качество государственных услуг, улучшить управление расходами и доходами, а также повысить доверие граждан и бизнеса к системе. Казначейство, как ключевой элемент в управлении государственными финансами, должно адаптироваться к новым вызовам, использовать цифровые технологии и внедрять инновации для повышения своей эффективности. В этом контексте важным аспектом является совершенствование работы казначейства, что может способствовать более прозрачному и эффективному использованию бюджетных средств.

Роль казначейства в государственном финансовом управлении. Казначейство играет центральную роль в организации и контроле за исполнением государственного бюджета. Оно осуществляет кассовое обслуживание бюджета, контролирует поступления и расходование бюджетных средств, а также управляет казначейскими счетами. Важнейшими функциями казначейства являются:

–Контроль за кассовыми расходами и доходами. Казначейство обеспечивает своевременное поступление налоговых и неналоговых доходов в бюджет и их распределение между различными уровнями власти.

–Контроль за бюджетными расходами. Важно, чтобы расходы соответствовали утвержденным бюджетам и были направлены на финансирование приоритетных программ и проектов.

–Гарантирование финансовой дисциплины. Казначейство следит за правильностью исполнения бюджетных операций и обеспечивает соблюдение установленных нормативов.

В условиях цифровой экономики эти функции могут быть значительно улучшены за счет внедрения новых технологий, которые помогут сократить время обработки данных, повысить точность отчетности и улучшить контроль за расходами.

Цифровизация казначейства и преимущества для государственного управления. Цифровизация является основным трендом, который затрагивает все сферы деятельности, в том числе и государственное управление. В частности, внедрение цифровых технологий в работу казначейства открывает новые возможности для улучшения исполнения государственного бюджета:

– Автоматизация процессов. Внедрение систем автоматизации позволяет ускорить процессы обработки данных, упростить взаимодействие между различными государственными органами и повысить точность

расчетов и отчетности. Программные продукты могут автоматизировать многие рутинные операции, связанные с поступлениями и расходами, таким образом снижая вероятность ошибок и повышая эффективность работы.

– Интеграция информационных систем. Важно наладить интеграцию казначейской системы с другими государственными информационными системами (например, налоговыми, финансовыми и таможенными системами). Это позволит в реальном времени отслеживать поступления и расходы, повышая прозрачность и скорость обработки информации.

– Электронные бюджетные процедуры. Перевод казначейских операций в электронный вид, создание онлайн-платформ для подачи отчетности и заявок на финансирование, использование цифровых подписей и идентификаций позволит сделать работу казначейства более эффективной и доступной.

– Повышение прозрачности и отчетности. Системы электронного документооборота и мониторинга бюджетных средств позволяют отслеживать расходование средств на всех уровнях бюджетной системы. Это снижает риск коррупции, увеличивает доверие граждан и предпринимателей, а также способствует более эффективному контролю за расходами.

– Управление рисками. Цифровые технологии позволяют использовать аналитику больших данных для оценки рисков, что позволяет предсказывать возможные проблемы в исполнении бюджета и принимать меры по их предотвращению.

Для эффективного функционирования казначейства в условиях цифровой экономики необходимо внедрение ряда новых подходов и технологий:

Одним из важнейших направлений является развитие системы электронных платежей, позволяющей ускорить процессы внесения и распределения средств. Внедрение таких технологий позволит ускорить расчетно-кассовые операции и повысить удобство для граждан и организаций. Важно, чтобы система была защищена от рисков кибератак и соответствовала всем стандартам безопасности.

Для повышения эффективности работы казначейства необходимо интегрировать его с другими государственными информационными системами, такими как системы налогового учета, системы мониторинга государственных закупок и другие платформы. Это позволит в реальном времени отслеживать движение средств и оперативно реагировать на изменения в бюджетной ситуации.

Использование аналитических систем для обработки больших данных позволит казначейству более точно планировать и прогнозировать бюджетные доходы и расходы. Применение современных методов анализа (например, машинного обучения) позволит выявлять паттерны и тренды в данных и принимать более обоснованные управленческие решения.

В условиях цифровизации важным элементом становится развитие системы цифровой идентификации для обеспечения безопасности и удобства взаимодействия граждан, бизнеса и государственных органов. Электронные

подписи, системы идентификации и аутентификации помогут ускорить процессы взаимодействия, снизить административные барьеры и повысить безопасность операций.

Внедрение новых технологий требует обновления знаний и навыков работников казначейства. Это включает в себя не только техническую подготовку, но и развитие компетенций в области цифровой экономики, аналитики данных и информационной безопасности.

В условиях цифровой экономики работа казначейства требует значительных изменений и адаптации к новым вызовам. Внедрение современных информационных технологий, автоматизация процессов, интеграция с другими государственными системами и повышение прозрачности бюджетных операций открывают новые возможности для повышения эффективности управления государственными финансами. Однако успешная цифровизация казначейства зависит от обеспечения высокого уровня безопасности данных, наличия квалифицированных кадров и оптимального распределения инвестиций. Системное внедрение цифровых технологий в работу казначейства поможет создать более эффективную, прозрачную и устойчивую финансовую систему, что, в свою очередь, положительно скажется на экономическом развитии страны.

Даминов Отабек Уткир угли - Научно-исследовательский центр «Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана» при Ташкентском государственном экономическом университете, Независимый исследователь

НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ

Аннотация. В последние годы электронная торговля стала важной частью мировой экономики, значительно изменив традиционные подходы к ведению бизнеса. Вместе с ростом этого сектора возникает необходимость в разработке эффективных механизмов налогообложения, которые могли бы обеспечить справедливое и прозрачное взимание налогов от онлайн-продаж и цифровых услуг.

Ключевые слова: электронная торговля, налогообложение, цифровая экономика, НДС, международные налоги, цифровые услуги, налоговая политика.

Электронная торговля (e-commerce) является неотъемлемой частью современной экономики, обеспечивая быстрый и удобный доступ к товарам и услугам через интернет. В последние годы этот сектор значительно вырос, став важным источником доходов для предпринимателей, а также представляющим собой значительную часть глобальной экономики. Однако рост электронной торговли сопряжен с рядом вызовов, особенно в сфере налогообложения. Государственные органы сталкиваются с проблемами эффективного взимания налогов от международных и национальных электронных транзакций, что требует развития новых подходов и стратегий

налогообложения. В данном тезисе рассматриваются основные проблемы и перспективы налогообложения электронной торговли, включая вопросы трансграничной торговли, налогообложения цифровых платформ и использования новых технологий для обеспечения эффективности налоговых сборов.

Электронная торговля отличается от традиционного бизнеса рядом особенностей, которые создают трудности в налогообложении:

– Глобальность и трансграничный характер сделок. Интернет-платформы и онлайн-магазины зачастую действуют на международном уровне, что затрудняет установление налоговой юрисдикции и сбор налогов с транзакций, которые происходят между покупателями и продавцами, расположенными в разных странах.

– Низкая видимость транзакций. Электронные сделки, как правило, проходят через цифровые каналы и могут быть анонимными, что затрудняет отслеживание операций и взимание соответствующих налогов.

– Множественные формы и модели электронной торговли. В электронной торговле существуют различные модели, такие как B2B (business-to-business), B2C (business-to-consumer), C2C (consumer-to-consumer), а также использование цифровых платформ и онлайн-маркетплейсов, что создает дополнительные сложности в налогообложении каждого конкретного типа транзакций.

Эти особенности требуют разработки более адаптированных и гибких налоговых систем, которые могли бы эффективно работать с учетом новых экономических реалий.

Налогообложение электронной торговли является глобальной проблемой, и многие страны разрабатывают свои подходы к регулированию этого сектора. Важно отметить несколько ключевых международных инициатив и практик, которые направлены на решение проблемы налогообложения цифровых транзакций:

Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) активно занимается вопросами налогообложения цифровой экономики, выпустив ряд рекомендаций и документов, направленных на решение проблем, связанных с налогообложением электронных транзакций. ОЭСР подчеркивает необходимость:

–Разработки стандартов для налогообложения цифровых услуг, которые будут одинаково применимы в разных юрисдикциях.

–Установления налоговых обязательств для онлайн-платформ, включая маркетплейсы и посредников, что позволит обеспечить более высокую степень контроля за транзакциями.

–Введение налога на цифровые услуги (DST), который будет взиматься с компаний, предоставляющих цифровые услуги, ориентированные на потребителей в различных странах.

Европейский Союз (ЕС) также разработал несколько стратегий для налогообложения электронной торговли. Основными направлениями являются:

Внедрение единого окна для НДС (VAT). ЕС ввел систему единого окна для налогообложения НДС (Value Added Tax), что позволяет упростить процесс налогообложения для онлайн-продавцов, регистрирующихся в одной из стран-членов ЕС, при этом соблюдая налоговые обязательства во всех странах региона.

Налог на цифровые услуги (DST). ЕС активно обсуждает внедрение налога на цифровые услуги, который взимается с крупных технологических компаний, таких как Google, Amazon и Facebook. Этот налог позволяет странам ЕС получать долю доходов от крупных технологических игроков, которые используют их инфраструктуру для получения прибыли.

Один из наиболее обсуждаемых вопросов на международной арене — это налоги на цифровые услуги, которые затрагивают крупнейших игроков на рынке электронной торговли. В ответ на проблему недостаточного налогообложения транснациональных корпораций и платформ, занимающихся электронной торговлей, была предложена идея введения глобального налога на цифровые услуги.

Минимальный налог на цифровые услуги: несколько стран (например, Франция, Великобритания) внедрили или планируют внедрить налог на цифровые услуги, который будет взиматься с компаний, ведущих деятельность в рамках электронной торговли и предлагающих цифровые услуги на международном уровне.

Для повышения эффективности налогообложения электронной торговли важно использовать новые технологические решения, такие как искусственный интеллект, блокчейн и другие цифровые технологии, которые позволят автоматически отслеживать транзакции и упрощать процесс сбора налогов.

Налогообложение электронной торговли требует координации на международном уровне. Глобальные усилия по унификации подходов и стандартов налогообложения позволят избежать налоговых споров между странами и предотвратить налоговые уклонения.

Важным аспектом налогообложения электронной торговли является повышение уровня налоговой грамотности как среди предпринимателей, так и среди пользователей интернет-платформ. Для этого необходимы программы обучения и консультации по вопросам налогообложения в электронной торговле.

Налогообложение электронной торговли является актуальной и важной темой, с которой сталкиваются все страны в условиях быстрорастущей цифровой экономики. Глобализация торговли, использование новых технологий и моделей бизнеса требуют пересмотра существующих налоговых систем и разработки новых подходов, которые позволят эффективно собирать налоги, обеспечивать справедливость и стимулировать инновационное развитие. Совершенствование налогообложения электронной торговли будет способствовать более эффективному использованию государственных ресурсов, улучшению бизнес-среды и обеспечению конкурентоспособности на международной арене.

Джульматова С.Р. - к.э.н., доцент Самаркандского Зармед Университета
тел. +998906002660

УСЛУГИ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Аннотация. В статье автором рассмотрено влияние и значимость цифровизации на развитие Узбекистана, обсуждаются основные аспекты цифровой трансформации, включая модернизацию экономики, улучшение качества жизни и повышение конкурентоспособности страны на мировой арене. Особое внимание уделено влиянию Индустрии 4.0 на процессы производства, выявляя потенциал увеличения производительности, снижения затрат и повышения качества продукции.

Ключевые слова: трансформация, искусственный интеллект, интернет вещей, "облачные" вычисления, нейронные сети, кибербезопасность

Abstract. In the article, the author examines the influence and significance of digitalization on the development of Uzbekistan, the main aspects of digital transformation are discussed, including modernizing the economy, improving the quality of life and increasing the country's competitiveness on the world stage. Particular attention is paid to the impact of Industry 4.0 on production processes, highlighting the potential to increase productivity, reduce costs and improve product quality.

Keywords: transformation, artificial intelligence, Internet of things, cloud computing, neural networks, cybersecurity.

Цифровизация кардинально изменила все сферы экономики, и сектор услуг не стал исключением. Технологические инновации, развитие интернета и изменение потребительских предпочтений создали новые возможности, но также принесли немало вызовов для компаний, работающих в этой области. В данной статье мы рассмотрим основные тенденции, которые формируют сферу услуг в эпоху цифровизации, а также новые вызовы и возможности, которые они несут.

В Узбекистане уделяется значительное внимание цифровизации, наша страна активно развивает свои технологические возможности для поддержки цифровой трансформации в различных сферах экономики и общества. Указом Президента Республики Узбекистан от 11 сентября 2023 года № УП-158 Стратегия «Узбекистан — 2030» предусмотрена цифровая трансформация различных сфер, в том числе в сфере услуг

В Узбекистане активно развивается цифровая торговля и электронная коммерция. Внедрение современных технологий и платежей, логистики и маркетинга способствует увеличению объемов онлайн-торговли и расширению доступа к мировым рынкам для узбекских предпринимателей. Важным аспектом цифровизации является также развитие цифровой инфраструктуры в образовании и здравоохранении. Внедрение цифровых образовательных платформ и электронных медицинских систем позволяет

улучшить доступ к образованию и медицинским услугам, повысить качество обучения и диагностики заболеваний, а также оптимизировать управление ресурсами в этих сферах.

"Облачные" вычисления также играют ключевую роль в цифровой трансформации. Они позволяют компаниям эффективно масштабировать свои вычислительные ресурсы в зависимости от потребностей бизнеса, обеспечивая гибкость и доступность при минимальных затратах. Это особенно важно для стартапов и небольших компаний, которые могут использовать "облака" для быстрого запуска и масштабирования своих проектов без необходимости инвестировать в собственную инфраструктуру.

В качестве тенденции цифровизации в сфере услуг можно отметить следующие:

1. Автоматизация и искусственный интеллект. Автоматизация процессов и внедрение искусственного интеллекта (ИИ) позволяют компаниям повысить эффективность обслуживания клиентов. Чат-боты и виртуальные ассистенты уже активно используются для обработки запросов, что освобождает сотрудников для решения более сложных задач. Это не только улучшает качество обслуживания, но и сокращает время ожидания для клиентов.

2. Персонализация услуг. Сбор и анализ данных о потребителях позволяют компаниям предлагать более персонализированные услуги. Использование больших данных (Big Data) дает возможность прогнозировать потребности клиентов и адаптировать предложения под их запросы. Это повышает уровень удовлетворенности клиентов и способствует их лояльности.

3. Удаленные услуги и гибридные модели. Пандемия COVID-19 значительно ускорила переход к удаленному обслуживанию. Многие компании начали предлагать гибридные модели, сочетая онлайн- и оффлайн-услуги. Это особенно актуально для образовательных, медицинских и консультационных услуг, где клиентам становится доступно больше возможностей для выбора удобного формата.

Однако помимо огромных возможностей, цифровая трансформация также вносит некоторые вызовы и риски. Кибербезопасность становится все более актуальной, поскольку увеличивается количество цифровых угроз и атак. Бизнес должен активно инвестировать в защиту данных и сетей, чтобы минимизировать риск утечки конфиденциальной информации и нарушения операций.

В качестве новые вызовов, угроз можно отметить следующие:

1. Кибербезопасность - с ростом цифровизации увеличивается и угроза кибератак. Компании должны уделять особое внимание защите данных клиентов и своих собственных систем. Инвестиции в кибербезопасность становятся обязательными для сохранения доверия потребителей.

2. Конкуренция и дифференциация - цифровизация открывает двери для новых игроков на рынке, что усиливает конкуренцию. Компании должны искать способы дифференциации, предлагая уникальные предложения или улучшая качество обслуживания. Применение инновационных технологий и

адаптация к быстро меняющимся условиям рынка становится критически важным.

3. Изменение потребительских ожиданий - современные клиенты стали более требовательными и информированными. Они ожидают высокого уровня обслуживания и мгновенных решений своих проблем. Компании должны быть готовыми к быстрому реагированию на запросы и предоставлению качественных услуг в любых форматах.

Цифровизация играет ключевую роль в развитии Узбекистана, способствуя модернизации экономики, улучшению качества жизни граждан и повышению конкурентоспособности страны на мировой арене.

Возможности для развития

1. Новые рынки и аудитории - цифровизация открывает доступ к новым рынкам и клиентам по всему миру. Онлайн-платформы позволяют малым и средним предприятиям конкурировать на глобальном уровне, что создает возможности для роста и расширения.

2. Инновационные бизнес-модели - цифровизация стимулирует разработку новых бизнес-моделей, таких как подписка, краудфандинг и кооперативные платформы. Эти модели могут предложить уникальные способы взаимодействия с клиентами и создания ценности.

3. Улучшение операционной эффективности - внедрение цифровых технологий позволяет компаниям оптимизировать внутренние процессы, что снижает затраты и повышает эффективность. Автоматизация рутинных задач освобождает ресурсы для стратегического планирования и разработки новых продуктов.

Подводя итог, можно отметить, что цифровизация представляет собой как вызовы, так и уникальные возможности для сферы услуг. Компании, способные адаптироваться к новым условиям, инвестировать в технологии и ориентироваться на потребности клиентов, будут иметь все шансы на успех в будущем. Успех в эпоху цифровизации будет определяться не только качеством предоставляемых услуг, но и способностью к быстрой адаптации к изменениям рынка.

Список использованной литературы:

1. Сайфулина А.Ф., Исломова Р.А. Развитие производственной инфраструктуры в условиях цифровой экономики // Журнал Economics. – № 1 (48). – 2021.

2. Тенденции развития экономики и промышленности в условиях цифровизации /под ред. д.э.н, проф. А.В. Бабкина. – СПб.: Изд-во Политехнического. университета, 2017. – 658 с.

3. Указ Президента Республики Узбекистан от 11 сентября 2023 года № УП-158 Стратегия «Узбекистан — 2030». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://lex.uz/uz/docs/6600404 (дата обращения: 29.04.2024).

4. Хамзаев Б. Мирзиёномика: Стратегия цифровой трансформации Республики Узбекистан до 2030 года или прыжок Центрально-азиатского тигра. – Т. 2021. – С. 28 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:/ www.mirziyonomics.uz. (дата обращения: 05.05.2024).

Махмудов Саидкамол Саидахматович - Ташкентский Государственный экономический университет, Независимый исследователь

ВЕНЧУРНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация. Венчурное финансирование в эпоху цифровой экономики представляет собой важный инструмент для развития инновационных стартапов и технологий. Современные цифровые технологии, включая искусственный интеллект, блокчейн, большие данные и онлайн-платформы, значительно изменили традиционные подходы к инвестированию. Венчурные капитальные инвестиции становятся более доступными и эффективными благодаря новым возможностям для анализа, поиска и оценки стартапов. Цифровая трансформация также позволяет привлекать глобальные инвестиции, минимизируя барьеры для выхода на международные рынки.

Ключевые слова: венчурное финансирование, цифровая экономика, стартапы, блокчейн, искусственный интеллект, криптовалюты, цифровизация.

Венчурное финансирование является важным инструментом развития инновационных компаний, особенно в условиях стремительного роста цифровой экономики. В последние десятилетия цифровизация всех сфер жизни повлекла за собой не только появление новых бизнес-моделей и технологий, но и значительные изменения в подходах к финансированию стартапов и инновационных проектов. Цифровая экономика открывает новые возможности для венчурного капитала, который, в свою очередь, адаптируется к меняющимся условиям и использует новейшие цифровые инструменты для повышения эффективности и снижения рисков. Тезис рассматривает ключевые особенности венчурного финансирования в эпоху цифровизации, а также выявляет перспективы и вызовы, с которыми сталкиваются инвесторы и стартапы.

Цифровая экономика радикально изменила традиционные подходы к венчурному финансированию. Важно отметить, что с развитием технологий открылись новые возможности для инвестирования и ведения бизнеса. Основными особенностями венчурного финансирования в эпоху цифровой экономики являются:

Ускорение процессов поиска и оценки стартапов

– Современные технологии, такие как большие данные (big data), искусственный интеллект и машинное обучение, значительно упрощают процессы поиска перспективных проектов. Используя алгоритмы и аналитические инструменты, инвесторы могут быстро отслеживать стартапы, выявлять их потенциал и оценивать риски.

– Онлайн-платформы, такие как краудфандинговые сайты и специализированные венчурные платформы, предоставляют инвесторам доступ к большому числу проектов и возможностей для прямого взаимодействия с основателями.

Глобализация венчурного капитала

–В цифровую эпоху стартапы и инвесторы могут легко взаимодействовать друг с другом через интернет, что способствует расширению географического охвата венчурного капитала. Компании, расположенные в разных странах и регионах, могут получить финансирование и поддержку, что делает венчурный рынок глобальным.

–Благодаря цифровым технологиям, стартапы, работающие в области финтех, блокчейн-технологий, искусственного интеллекта и других инновационных отраслей, могут более эффективно привлекать средства через международные венчурные фонды.

Рост доли цифровых активов

–В последние годы появляется все больше проектов, основанных на криптовалютах и блокчейне. Эти технологии изменяют структуру венчурного капитала, предоставляя возможность создания новых типов финансовых инструментов, таких как токены, криптовалюты, децентрализованные финансовые (DeFi) системы и другие.

–Криптовалюты и токенизация стартапов привлекают новых инвесторов, интересующихся цифровыми активами, и позволяют значительно снизить барьеры для участия в венчурном финансировании, а также повышают ликвидность для инвесторов.

Таблица-1

Технологии и инструменты, влияющие на венчурное финансирование

Использование блокчейн-технологий	Блокчейн революционизирует венчурное финансирование, обеспечивая прозрачность и безопасность сделок, а также позволяя проводить финансовые операции с меньшими затратами и без посредников. Проекты, использующие блокчейн, обеспечивают децентрализованное финансирование, позволяя инвесторам участвовать в финансировании стартапов через токенизированные активы. Это открывает новые пути для привлечения средств и их распределения среди инвесторов.
Искусственный интеллект и анализ данных	Искусственный интеллект и анализ больших данных позволяют инвесторам более точно и эффективно анализировать перспективность стартапов. Использование ИИ для прогнозирования успеха проектов, анализа тенденций и потребностей рынка позволяет минимизировать риски и повысить доходность. Большие данные также позволяют стартапам лучше понимать свою аудиторию и на основе этого создавать более целенаправленные предложения для венчурных инвесторов.

Платформы для краудфандинга и краудинвестинга	Платформы краудфандинга и краудинвестинга стали важным инструментом для привлечения венчурного капитала. Они позволяют стартапам привлекать средства от широкой аудитории инвесторов, в том числе от частных лиц. Такие платформы играют важную роль в создании экосистемы венчурного инвестирования, которая стала более доступной и демократичной.
Робо-советники и автоматизация инвестиций	В эпоху цифровой экономики робо-советники играют важную роль в обеспечении доступности венчурного капитала. Эти инструменты используют алгоритмы для подбора оптимальных инвестиционных решений, что позволяет минимизировать риски и повысить доходность инвестиций. Робо-советники могут анализировать и рекомендовать стартапы для инвестирования, а также отслеживать успешность инвестиционных портфелей в реальном времени.

В условиях цифровизации и растущей экологической осведомленности важность устойчивого инвестирования в стартапы, ориентированные на экологические и социальные проблемы, будет только увеличиваться. Это создаст новые возможности для венчурного капитала, ориентированного на долгосрочную устойчивость.

Технологические инновации могут сыграть ключевую роль в создании новых бизнес-моделей, которые будут учитывать принципы устойчивости, социального воздействия и экологии.

Цифровизация откроет новые пути для создания финансовых инструментов, таких как токенизация активов, которые могут стать важными для венчурного инвестирования. Это поможет создать более ликвидные и доступные инвестиционные продукты для более широкого круга инвесторов.

Стартапы смогут использовать новые финансовые инструменты для привлечения капитала, что будет способствовать их росту и расширению на международных рынках.

В будущем можно ожидать усиление кооперации между венчурными фондами, крупными корпорациями и государственными институтами для создания инновационных экосистем. Такие взаимодействия смогут ускорить развитие инновационных проектов и обеспечить их успешное внедрение на рынок.

Венчурное финансирование в эпоху цифровой экономики проходит через значительные трансформации. Развитие технологий, таких как блокчейн, искусственный интеллект и большие данные, открывает новые возможности для инвесторов и стартапов, создавая более прозрачные, эффективные и доступные модели финансирования. Однако вместе с этим возникают новые риски, такие как киберугрозы, регуляторная неопределенность и высокая конкуренция. Чтобы использовать преимущества цифровой экономики, необходимо адаптировать методы и инструменты венчурного

финансирования, минимизировать риски и развивать инновационные продукты, соответствующие современным вызовам.

Махмудова Хилола Эркиновна - Ташкентский государственный экономический университет, Независимый исследователь

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОМЕРЦИИ

Аннотация. Электронная коммерция (e-commerce) стала неотъемлемой частью современной экономики, значительно изменяя способы совершения покупок, продажи товаров и предоставления услуг. В условиях стремительного развития цифровых технологий и глобализации рынка, электронная коммерция продолжает демонстрировать высокие темпы роста, открывая новые возможности для бизнеса и потребителей. В статье рассматриваются перспективы развития электронной коммерции, включая ключевые тренды, такие как мобильная коммерция (m-commerce), социальная коммерция, персонализация покупательского опыта, а также использование технологий искусственного интеллекта, блокчейн и интернета вещей.

Ключевые слова: электронная коммерция, мобильная коммерция, социальная коммерция, искусственный интеллект, блокчейн, персонализация, голосовая коммерция, интернет вещей.

Электронная коммерция (e-commerce) продолжает развиваться стремительными темпами, благодаря быстрым технологическим инновациям и изменению потребительских предпочтений. Современные вызовы, такие как глобализация, цифровизация бизнеса и пандемия COVID-19, значительно ускорили развитие e-commerce, сделав его важным элементом мировой экономики. В эпоху цифровых технологий электронная коммерция охватывает всё большее количество сфер бизнеса, от традиционной торговли товарами и услугами до новейших моделей, таких как маркетплейсы, социальная коммерция и электронные платежи.

Данный тезис рассматривает перспективы развития электронной коммерции в будущем, с акцентом на ключевые тренды, вызовы и возможности, которые ожидают этот сектор в ближайшие годы. Особое внимание уделяется новейшим технологиям, таким как искусственный интеллект, блокчейн и интернет вещей, а также растущей значимости персонализации и защиты данных.

Ключевые тренды развития электронной коммерции

Рост мобильной коммерции (m-commerce). Мобильные устройства становятся основным каналом для совершения покупок, что обусловлено растущей популярностью смартфонов и планшетов. Мобильная коммерция активно развивается благодаря удобству использования приложений, улучшению качества мобильных платежей и росту мобильного интернета. Прогнозируется, что в будущем более 50% всех онлайн-продаж будут

совершаться через мобильные устройства, что значительно изменит рынок электронной торговли.

Социальная коммерция. Социальные сети становятся важными платформами для продаж, что открывает новые возможности для бизнеса. Instagram, Facebook, TikTok и другие платформы предлагают встроенные функции для совершения покупок напрямую через социальные сети, что делает процесс покупки более интерактивным и удобным для пользователей. Прогнозируется, что социальная коммерция будет играть ключевую роль в будущем, сочетая маркетинг, рекламу и продажу в одном цифровом пространстве.

Персонализация покупательского опыта. Современные технологии, такие как искусственный интеллект (AI), машинное обучение и аналитика данных, позволяют компаниям персонализировать предложение для каждого покупателя. Рекомендательные системы на основе AI анализируют поведение пользователей, их предпочтения и историю покупок, предлагая продукты, которые максимально соответствуют потребностям клиента. Это приводит к увеличению конверсии и повышению лояльности клиентов.

Интернет вещей (IoT) и умные устройства. Интернет вещей (IoT) открывает новые горизонты для электронной коммерции, создавая возможность для торговли через устройства, связанные с интернетом, такие как «умные» холодильники, стиральные машины или даже автомобили. Эти устройства смогут автоматически заказывать товары, когда их запасы начинают заканчиваться. В будущем IoT станет важной частью экосистемы электронной торговли, улучшая опыт пользователей и сокращая время на принятие решений о покупке.

Голосовая коммерция. В последние годы популярность голосовых ассистентов (например, Amazon Alexa, Google Assistant) резко возросла, что открывает новые возможности для совершения покупок через голосовые команды. Пользователи смогут искать, сравнивать и покупать товары, не используя экран устройства, что делает процесс более удобным и доступным.

Технологии, влияющие на развитие электронной коммерции

Искусственный интеллект и аналитика данных. Искусственный интеллект и большие данные становятся ключевыми инструментами для улучшения качества обслуживания клиентов, анализа рынка и оптимизации бизнес-процессов. Прогнозирование спроса, автоматизация обслуживания клиентов (чат-боты), персонализированные рекомендации — все эти возможности значительно улучшат клиентский опыт и повысит эффективность бизнеса.

Блокчейн в электронной коммерции. Блокчейн-технология способна преобразовать сферу электронной коммерции за счет повышения прозрачности транзакций, обеспечения безопасности и снижения издержек на обработку платежей. Применение блокчейн позволит создать децентрализованные платформы для торговли, уменьшить риски мошенничества и обеспечить более быстрые и безопасные финансовые операции.

Дополненная реальность (AR) и виртуальная реальность (VR). AR и VR уже активно внедряются в сферу онлайн-продаж. С помощью AR пользователи могут «примерять» товары (например, одежду или мебель) до покупки, что делает процесс покупки более информативным и уменьшает вероятность возвратов. Виртуальные магазины и шоурумы с использованием VR создают immersive experience, позволяя покупателям взаимодействовать с товаром как в реальной жизни.

Инновации в платежных системах. Блокчейн и криптовалюты также открывают новые перспективы для цифровых платежей, предоставляя безопасные, быстрые и недорогие способы транзакций. Кроме того, система мгновенных платежей (например, PayPal, Apple Pay, Google Pay) уже получила широкое распространение и продолжит расширять возможности для покупок с минимальными усилиями.

Перспективы и будущее электронной коммерции

Развитие умных магазинов и автоматизация. Будущее за умными магазинами, которые объединяют офлайн и онлайн-покупки, а также за более широким использованием автоматизации и роботизации в логистике. Искусственный интеллект будет использоваться для улучшения опыта покупателей и оптимизации всех этапов процесса покупки, от выбора товара до его доставки.

Переход к омниканальности. Омниканальность – это стратегия, при которой компании интегрируют все свои каналы продаж (онлайн, офлайн, мобильные платформы) в единую систему, обеспечивая бесшовный и гармоничный покупательский опыт. Это позволяет клиентам свободно переходить от одного канала к другому, выбирая наиболее удобный способ взаимодействия с брендом.

Рынок B2B e-commerce. Рост рынка B2B (business-to-business) также будет способствовать развитию электронной коммерции. Компании начинают использовать платформы для закупок и продаж товаров и услуг другим бизнесам, что откроет новые перспективы для e-commerce, улучшая прозрачность и сокращая издержки.

Электронная коммерция продолжает динамично развиваться, став ключевым элементом глобальной экономики. В условиях цифровой трансформации и роста технологических инноваций, e-commerce будет сталкиваться с новыми вызовами, но и откроет перед предпринимателями и потребителями значительные возможности. Инновации в области мобильных технологий, искусственного интеллекта, блокчейна и интернет вещей будут определять будущее этой сферы. Рынок продолжит расширяться, предлагая новые модели и решения для удовлетворения потребностей потребителей.

Одилов Асомиддин Одилжонович - Ташкентский государственный экономический университет, Независимый исследователь

РИСКИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА А ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

Аннотация. В статье рассматриваются риски, с которыми сталкивается государственный бюджет в условиях цифровизации экономики. Цифровая трансформация финансовых процессов открывает новые возможности для повышения эффективности и прозрачности, однако она также порождает специфические риски. Особое внимание уделяется анализу изменений в структуре государственных доходов и расходов, а также перспективам использования цифровых технологий для повышения устойчивости государственного бюджета, включая автоматизацию процессов, использование больших данных для прогнозирования и оптимизации расходов, а также развитие электронных платежных систем.

Ключевые слова: государственный бюджет, цифровизация, киберугрозы, электронные платежи, налоговая политика, аналитика данных, автоматизация, финансовые риски, цифровая экономика.

Цифровизация экономики влечет за собой значительные изменения в финансовых и бюджетных процессах. В условиях, когда технологические инновации становятся неотъемлемой частью государственного управления, риски, связанные с государственным бюджетом, приобретают новые формы. Важным аспектом является внедрение цифровых технологий в процессы планирования, исполнения бюджета и мониторинга расходов, что, с одной стороны, повышает прозрачность и эффективность, а с другой — создаёт новые угрозы и вызовы для финансовой безопасности страны. В этом контексте необходимо детально рассматривать риски государственного бюджета в эпоху цифровизации и вырабатывать меры для их минимизации.

Данный тезис направлен на исследование основных рисков, с которыми сталкивается государственный бюджет в условиях цифровой экономики. Рассматриваются как традиционные риски, так и новые угрозы, обусловленные внедрением цифровых технологий в бюджетный процесс. Особое внимание уделяется вопросам киберугроз, изменению структуры государственных доходов и расходов, а также анализу потенциала цифровизации в повышении устойчивости государственного бюджета.

Цифровизация государственных финансовых систем неизбежно приводит к риску кибератак и утечек данных. Внедрение онлайн-платформ для сбора налогов, государственных расходов, а также электронных платежных систем создает новые уязвимости в инфраструктуре управления бюджетом. Кибератаки могут привести к утрате данных, фальсификации финансовых отчетов, утечке конфиденциальной информации и даже к краже бюджетных средств. Для минимизации этого риска необходимо развивать систему кибербезопасности, повышать уровень защиты данных и устанавливать строгие меры контроля за цифровыми системами.

Цифровая экономика создает новые финансовые риски, связанные с быстрым ростом технологий, которые могут быть нестабильными и подверженными рыночным колебаниям. Государственный бюджет может оказаться зависимым от цифровых технологий, таких как криптовалюты, блокчейн и различные цифровые активы, которые пока не обладают должной устойчивостью. Высокая волатильность криптовалют может привести к значительным колебаниям в доходах бюджета, особенно если государство активно использует эти технологии для финансирования или накоплений. Важно вырабатывать меры по регулированию цифровых активов и криптовалют, а также создавать финансовые механизмы для смягчения возможных потерь.

Цифровизация экономики, а также развитие таких секторов, как электронная коммерция, приводит к необходимости пересмотра налоговых подходов. Структура налоговых поступлений может измениться, что создает риски для традиционной системы налогообложения. Речь идет, например, о снижении налоговых поступлений от традиционных секторов экономики и увеличении нагрузки на новые формы бизнеса (например, в сфере e-commerce). Неопределенность в цифровых налогообложениях и необходимость адаптации налоговых органов к новым условиям создают дополнительные риски для формирования и исполнения государственного бюджета.

Внедрение цифровых технологий в государственные финансы должно сопровождаться комплексным подходом и правильной организацией системы. При отсутствии должной квалификации кадров, отсутствия согласованности между различными государственными органами и недостаточной информированности населения, могут возникнуть проблемы в администрировании цифровых финансовых инструментов. Это приводит к неэффективности в реализации цифровых проектов и неполному использованию потенциала бюджетных средств. Для этого требуется внедрение единой цифровой инфраструктуры, обучения государственных служащих и мониторинга успешности цифровых инициатив.

Цифровизация может повлиять на традиционные источники государственных доходов, такие как налоги с физических и юридических лиц, налоговые поступления с торговли товарами и услугами, налоги на прибыль. Например, рост онлайн-торговли может сократить долю налогов, собранных с оффлайн бизнеса. Кроме того, новый формат работы малого и среднего бизнеса в интернете снижает уровень корпоративного налогообложения и налогов на прибыль. В таких условиях правительствам необходимо адаптировать налоговую политику, стимулируя онлайн-бизнес к легализации и созданию новых форм налогообложения для цифровых платформ.

Цифровизация также приводит к увеличению расходов на IT-инфраструктуру и развитие цифровых систем. Государства вынуждены инвестировать в модернизацию существующих систем, разработку новых электронных сервисов и платформ, что требует значительных бюджетных средств. Эти расходы должны быть сбалансированы с другими приоритетами

в сфере здравоохранения, образования, безопасности и социальной защиты. Отсутствие эффективного управления этими инвестициями может привести к дефициту бюджета и увеличению долговой нагрузки.

Цифровизация экономики изменяет потребительские паттерны, что может повлиять на рост или падение доходов в некоторых отраслях. Например, с ростом онлайн-торговли и дистанционных услуг уменьшается потребность в физических торговых точках и оффлайн-сервисах, что может повлиять на налогообложение недвижимости, торговых точек и услуг. Государственные расходы также могут измениться, учитывая новые потребности населения, такие как увеличение расходов на информационные технологии, онлайн-образование и медицину.

Цифровизация позволяет значительно улучшить процессы планирования, мониторинга и исполнения бюджета. Внедрение автоматизированных систем для учета и контроля бюджета повышает прозрачность и эффективность управления государственными финансами. Это позволяет минимизировать риски коррупции, повысить скорость обработки финансовых транзакций и улучшить контроль за расходованием средств. Кроме того, такие системы могут помочь в предсказании финансовых проблем и своевременном реагировании на бюджетные дефициты.

Внедрение аналитических систем и технологий больших данных позволяет государствам лучше прогнозировать финансовые потоки и оптимизировать расходы. Это может помочь в выявлении тенденций в расходах, оценке эффективности бюджетных программ и более точном распределении ресурсов. С помощью Big Data можно заранее обнаружить возможные экономические и финансовые риски, что способствует предотвращению кризисов.

Цифровизация бюджета и использование электронных платежей позволяет государству повысить уровень сбора налогов и снизить издержки на обработку финансовых транзакций. Электронные платформы для сбора налогов и платежей могут значительно улучшить фискальную дисциплину, повысив собираемость налогов и минимизировав налоговые утечки. В условиях цифровой экономики возможно также внедрение динамических налоговых систем, которые могут изменяться в зависимости от экономических условий.

Цифровизация государственного бюджета предоставляет как значительные возможности для повышения эффективности, так и новые риски. Для минимизации этих рисков необходим комплексный подход, включающий улучшение инфраструктуры безопасности данных, адаптацию налоговой политики, обучение кадров и развитие автоматизированных систем управления. Только в условиях эффективного сочетания цифровых технологий и традиционных методов управления возможно достижение устойчивого и сбалансированного бюджета, готового к вызовам цифровой эпохи.

Рахимов Шахзод Максуджанович - Ташкентский государственный экономический университет, Независимый исследователь

ФИНАНСОВЫЕ ТЕХНОЛОГИЙ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО КАЗНАЧЕЙСТВА

Аннотация. В статье рассматривается роль финансовых технологий (финтех) в модернизации системы государственного казначейства в условиях цифровой экономики. Основное внимание уделяется внедрению автоматизированных систем, блокчейн-технологий, электронных платежных систем и аналитических платформ для повышения прозрачности, эффективности и безопасности финансовых операций в государственном секторе.

Ключевые слова: финансовые технологии, государственное казначейство, автоматизация, блокчейн, электронные платежи, цифровая валюта, киберугрозы, аналитика данных, финтех.

С развитием цифровой экономики и интеграцией новых технологий в различные сферы государственного управления, значительное внимание уделяется внедрению финансовых технологий (финтех) в сферу государственного казначейства. Эти технологии способствуют модернизации процессов, связанных с управлением государственными финансами, повышают эффективность исполнения государственного бюджета, улучшая процессы планирования, учета, мониторинга и контроля бюджетных расходов и доходов. Внедрение финансовых технологий также способствует улучшению прозрачности, снижению коррупционных рисков, ускорению транзакционных процессов и повышению уровня доверия граждан к государственным финансовым органам. В данном тезисе рассмотрены основные направления внедрения финансовых технологий в казначейскую систему, их преимущества и вызовы, а также перспективы для дальнейшего развития.

Основные направления внедрения финансовых технологий в казначейство

Одним из наиболее эффективных применений финансовых технологий в сфере государственного казначейства является автоматизация процессов учета, планирования и контроля государственных финансов. Внедрение специализированных информационных систем позволяет значительно улучшить процессы отчетности и мониторинга, повысив их прозрачность и точность. Использование программного обеспечения для автоматизации казначейских операций сокращает человеческий фактор, снижает количество ошибок и способствует более быстрому принятию решений.

Автоматизация позволяет эффективно контролировать поступления и расходы, минимизировать риски, связанные с мошенничеством и коррупцией, а также ускоряет процесс аудита и анализа. Например, в ряде стран уже активно используются системы электронных платежей для проведения

бюджетных транзакций, что позволяет ускорить процесс финансирования государственных учреждений и сократить бюрократические задержки.

Блокчейн в последние годы стал одной из наиболее обсуждаемых технологий, активно внедряемых в финансовую сферу, включая государственное казначейство. Блокчейн обеспечивает прозрачность транзакций, исключая возможность их фальсификации, и повышает доверие граждан к финансовым органам. Эта технология позволяет фиксировать каждую операцию в распределенной базе данных, что гарантирует ее неизменность и доступность для проверки.

Применение блокчейн-технологий в казначейской системе может сыграть ключевую роль в предотвращении коррупции и повышении доверия к государственной финансовой системе. Кроме того, блокчейн может улучшить взаимодействие между различными государственными органами, обеспечивая единый, прозрачный и безопасный механизм обмена финансовой информацией.

Цифровые платформы позволяют упростить процесс планирования, реализации и контроля за выполнением государственного бюджета. Эти платформы могут включать в себя интерфейсы для обработки запросов на финансирование, мониторинга расходов и анализа эффективности выполнения бюджетных программ. Применение облачных технологий и аналитических платформ помогает государствам более эффективно управлять бюджетом, оптимизировать расходы и прогнозировать бюджетные дефициты.

Кроме того, цифровые платформы могут обеспечивать доступ к информации для граждан, предоставляя им возможность отслеживать использование бюджетных средств, повышая таким образом уровень прозрачности и подотчетности государственных органов.

Одним из важнейших направлений в использовании финтех-решений в казначействе является развитие электронных платежных систем, а также внедрение цифровых валют, таких как центральные цифровые валюты (CBDC). Электронные платежи ускоряют процесс передачи бюджетных средств и повышают прозрачность бюджетных операций, позволяя мгновенно фиксировать транзакции и минимизировать их стоимость.

Цифровые деньги могут значительно повысить эффективность управления бюджетом, обеспечивая мгновенные расчеты и прозрачность всех финансовых потоков. Внедрение таких решений требует соответствующего регулирования и интеграции в существующие финансовые системы, однако их потенциал в сокращении операционных затрат и улучшении оперативности финансовых операций очевиден.

Одним из главных преимуществ использования финансовых технологий в государственном казначействе является значительное повышение уровня прозрачности. Финансовые технологии позволяют отслеживать каждую транзакцию в реальном времени, что делает процессы исполнения бюджета более открытыми для общественного контроля. Это способствует снижению возможностей для коррупционных действий и увеличению доверия со стороны граждан.

Цифровизация казначейства помогает ускорить процессы бюджетного планирования и исполнения. Электронные платежи и автоматизированные системы учета сокращают время, затрачиваемое на оформление и проведение платежей, а также минимизируют риски ошибок при вводе данных. Это ведет к снижению операционных расходов и улучшению качества исполнения бюджета.

Автоматизация казначейских процессов и использование аналитических платформ позволяют значительно сократить количество необходимых для выполнения операций сотрудников. Вместо вручную выполненных задач, таких как подсчет и проверка транзакций, система будет автоматически отслеживать и фиксировать все поступления и расходы. Это позволяет перераспределить ресурсы на более стратегические задачи, такие как оптимизация бюджетных расходов и повышение качества государственных услуг.

Использование финансовых технологий дает возможность собрать и обработать большое количество данных о государственном бюджете, что способствует более точному прогнозированию финансовых потоков. Это позволяет эффективно планировать бюджетные расходы, оперативно реагировать на изменения в экономической ситуации и избегать бюджетных дефицитов. Применение больших данных (Big Data) и аналитических инструментов помогает выявлять закономерности в экономике, что способствует более сбалансированному и рациональному управлению государственными финансами.

Внедрение финансовых технологий в сферу государственного казначейства является важным шагом на пути к модернизации государственного управления. Эти технологии способны значительно повысить эффективность бюджетных процессов, улучшить прозрачность, снизить риски коррупции и повысить оперативность финансовых операций. Однако для эффективной реализации потенциала финансовых технологий необходимо решение ряда проблем, таких как обеспечение кибербезопасности, подготовка кадров и адаптация законодательства. В дальнейшем использование финтех-решений в государственном казначействе будет способствовать более устойчивому и эффективному управлению государственными финансами.

Сидиков Баходир Сохибжонович - Ташкентский международный университет, Независимый исследователь

КРЕДИТОВАНИЕ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация. Статья посвящена анализу кредитования в эпоху цифровой экономики, охватывая ключевые изменения, вызванные внедрением новых технологий в финансовую сферу. Рассматриваются основные тенденции цифровизации кредитных процессов, включая использование искусственного

интеллекта, больших данных и блокчейн-технологий для улучшения процесса оценки кредитоспособности, принятия решений и ускорения транзакций. Одним из важнейших аспектов является развитие альтернативных финансовых платформ, таких как P2P-кредитование, которые расширяют доступ к финансированию для широкого круга заемщиков.

Ключевые слова: кредитование, цифровая экономика, финансовые технологии, искусственный интеллект, блокчейн, P2P-кредитование, безопасность данных, цифровые валюты, большие данные.

Цифровая экономика значительно изменяет традиционные модели финансовых услуг, включая кредитование. В последние годы финансовые технологии, такие как блокчейн, искусственный интеллект (ИИ), биг дата и мобильные платформы, значительно повлияли на банковскую сферу и на процессы кредитования в частности. Цифровизация позволила значительно упростить и ускорить процессы получения кредита, а также расширила доступность финансовых услуг для различных категорий заемщиков. Кредитование в эпоху цифровой экономики становится более гибким, персонализированным и доступным, однако также возникает ряд новых вызовов, связанных с безопасностью, регулированием и рисками для финансовых институтов. В данной работе рассматриваются основные тенденции, преимущества и риски, а также перспективы кредитования в условиях цифровой трансформации экономики.

Основные изменения в кредитовании в условиях цифровизации

С развитием цифровых технологий процессы кредитования претерпели значительные изменения. Традиционный процесс подачи заявки на кредит, который раньше требовал значительных временных затрат и большого числа документов, был существенно упрощен с помощью онлайн-платформ. Заемщики могут подавать заявки на кредиты через мобильные приложения и веб-сайты финансовых учреждений, что позволяет избежать необходимости посещения банка. Это повышает удобство и сокращает время, необходимое для получения кредита.

Использование цифровых инструментов также позволяет ускорить обработку и принятие решений по заявкам. Банки и микрофинансовые организации активно внедряют системы искусственного интеллекта, которые помогают анализировать финансовое положение заемщика, а также предсказать его способность погашать кредит. Это позволяет финансовым учреждениям принимать более обоснованные и точные решения, а заемщикам – быстрее получать нужное финансирование.

Одной из самых заметных тенденций является использование больших данных для оценки кредитоспособности заемщиков. Ранее для этого использовались только стандартные финансовые показатели, такие как кредитная история, доходы и активы. В эпоху цифровой экономики банки и другие кредитные учреждения начинают использовать информацию о поведении заемщика в интернете, его активности в социальных сетях, данных о покупках и даже геолокации для более точной оценки риска. Это позволяет

создавать более персонализированные и точные профили заемщиков.

Использование больших данных открывает новые возможности для включения в кредитование клиентов, которые ранее были исключены из финансовой системы из-за отсутствия официальной кредитной истории. Это особенно важно для молодых людей и людей с нестабильным доходом, которые не могли получить кредит по традиционным схемам.

Инструменты искусственного интеллекта и машинного обучения играют ключевую роль в цифровизации процесса кредитования. Они позволяют не только анализировать огромные объемы данных, но и предсказывать поведение заемщиков с высокой степенью точности. Эти технологии помогают банкам и другим финансовым учреждениям оптимизировать кредитные лимиты, определять условия кредитования, а также предотвращать мошенничество.

Например, искусственный интеллект может автоматически обнаруживать аномальные паттерны в платежах заемщика, которые могут указывать на возможное мошенничество, и своевременно принять меры. Это помогает снижать риски для кредиторов и ускоряет процесс принятия решений.

В условиях цифровизации все большую популярность набирает peer-to-peer (P2P) кредитование, когда частные инвесторы предоставляют кредиты физическим лицам или малым бизнесам без посредничества традиционных финансовых институтов. Такие платформы используют цифровые технологии для оценки рисков, распределения средств и контроля за погашением долгов.

P2P-кредитование позволяет расширить доступ к финансированию для заемщиков, которые не могут получить кредит в традиционном банке. Эта модель также дает возможность инвесторам заработать на высоких процентах от ссуд, но при этом она сопряжена с определенными рисками для обеих сторон, особенно в случае дефолта заемщика.

Цифровизация кредитования позволяет существенно сократить время, затрачиваемое на принятие решения о кредите, а также на его выдачу и обслуживание. Это приводит к снижению административных расходов и упрощению процедур, что делает процесс кредитования более доступным и дешевым для заемщиков. Уменьшение бумажной работы и использования физической инфраструктуры снижает операционные затраты банков и финансовых учреждений.

Цифровые технологии позволяют расширить доступ к кредитным продуктам для более широкого круга людей, в том числе для тех, кто раньше не мог получить кредит в традиционном банке. Это особенно важно для развивающихся стран, где доступ к банковским услугам ограничен, а также для людей с низким или нестабильным доходом, не имеющих традиционной кредитной истории.

С использованием технологий больших данных и искусственного интеллекта банки и кредитные организации могут предлагать своим клиентам более персонализированные кредитные продукты. Они могут анализировать поведение заемщика и предлагать оптимальные условия кредита,

адаптированные под индивидуальные нужды клиента. Это повышает уровень удовлетворенности клиентов и способствует улучшению клиентского опыта.

Будущее кредитования в условиях цифровой экономики предполагает дальнейшую интеграцию инновационных технологий, таких как блокчейн, искусственный интеллект и большие данные, в процессы принятия решений и управления рисками. Ожидается, что с развитием этих технологий кредитование станет более доступным, прозрачным и безопасным.

С каждым годом растет популярность альтернативных финансовых платформ, таких как P2P-кредитование и краудфандинг. Эти модели позволяют заемщикам получать средства без посредников, а инвесторам — напрямую взаимодействовать с клиентами. В будущем такие платформы могут занять значительную долю на рынке кредитования.

Цифровые валюты, особенно центральные цифровые валюты (CBDC), могут изменить рынок кредитования, предоставив новые способы расчетов и кредитования. Они могут стать основой для новых, более эффективных механизмов кредитования, особенно в тех странах, где доступ к традиционным банковским услугам ограничен.

Цифровая экономика открывает новые возможности для кредитования, значительно увеличивая его доступность и эффективность. Однако внедрение этих технологий также сопряжено с рисками, связанными с безопасностью данных, законодательными барьерами и недостаточной финансовой грамотностью заемщиков. В будущем ожидается, что цифровое кредитование продолжит развиваться и становиться неотъемлемой частью финансовых систем, способствуя созданию более инклюзивной и прозрачной экономики.

Хасан Ханкелдиев - Туринский политехнический университет в Ташкенте

UZUM MARKET: СТАНЕТ ЛИ КРУПНЕЙШИМ ИНТЕРНЕТ-МАГАЗИНОМ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ АНАЛОГОМ AMAZON?

Ключевые слова: цифровые технологии, интернет-магазины, Uzum Market, Amazon, Alibaba, цифровой Узбекистан – 2030, электронная коммерция, Wildberries, Ozon.

Аннотация: В этой статье основное внимание будет уделено растущей популярности Uzum Market в Узбекистане на основе анализа и исследований бизнес-моделей двух гигантских интернет-магазинов розничной торговли — Amazon и Alibaba — на предмет сходств, различий и их развития в своих странах.

Xasan Xonkeldiev - Toshkent shahridagi Turin politexnika universiteti

UZUM MARKET: O‘ZBEKISTONDAGI ENG YIRIK ONLAYN SAVDO DO‘KONI AMAZONNING ANALOGIGA AYLANADIMI?

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, onlayn do‘konlar, Uzum Market, Amazon, Alibaba, raqamli O‘zbekiston - 2030, elektron tijorat, Wildberries, Ozon.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda Uzum Marketning tobora ommalashib borayotganligi haqida: ikki yirik onlayn-riteyler – Amazon va Alibaba biznes modellarini o‘xshashliklari, farqlari va ularning o‘z mamlakatlarida qanday rivojlanganligini tahlil va tadqiq qilish orqali muhokama qilinadi.

UZUM MARKET: BECOMING THE BIGGEST ONLINE RETAILER STORE IN UZBEKISTAN SIMILAR TO AMAZON?

Khasan Khankeldiyev - Turin Polytechnic University in Tashkent, Uzbekistan (TTPU)

Keywords: Digital technology, Online Retailers, Uzum Market, Amazon, Alibaba, Digital Uzbekistan – 2030, E-commerce, Wildberries, Ozon.

Abstract: This paper will mainly focus on the growing popularity of Uzum Market in Uzbekistan based on the analyses and research studies of business models of two gigantic online retail stores—Amazon and Alibaba—on the similarities, differences and their development within their own home countries.

Nevertheless, regional players such as Wildberries and Ozon, Russia’s leading online platforms, will also be included in the study as both are capable to make multimillion assortment of goods available to the local market and can really challenge Uzum Market’s growth and leadership position. AliExpress will also be considered in this study as it also sells goods to regular consumers in Uzbekistan, even though it reported to be a logistics partner of Uzum Market.

Uzbekistan’s online retail marketplace has not been consolidated yet and continues to see huge competition from national, regional and global competitors.

Hence, researcher will also look into globalization as a key determinant in shaping the e-commerce landscape of Uzbekistan and attempts to provide some insights into future growth and performance of Uzum Market amid fierce and growing competition, even though the emergence of e-commerce platforms and adoption of digital payment possibilities took a firm ground in 2019.

The paper will made up of four sections, that is, literature review, research method, discussion and conclusion. The literature review will provide the general situation of e-commerce in Uzbekistan. What economic policies have been implemented not just facilitate, but to build e-commerce infrastructure in Uzbekistan from scratch. Among them are at least two milestones: first, the integration of local payment systems with International Networks; second, emergence of the first national online trading platforms such as Unisavdo.uz and Trade.uz. The second section will be devoted to covering a large body of literature on three sets of retail platforms. The first set is global (Amazon and Alibaba); the second is regional (Wildberries and Ozon); the third set is national retail stores. AliExpress will be included in the second set among its Russian counterparts since it focuses on regular customers, not to business-to-business model. It should be noted that AliExpress is

owned by the Alibaba Group and Alibaba itself is used here only to provide some historical perspectives in comparative to Amazon. The third section is research methodology and will have a nature of mixed research methodologies as qualitative and quantitative. It will clarify the research significance from business and academic perspectives. The fourth section made up of discussion and conclusion will formulate further research directions.

1. Introduction

The digital economy in Uzbekistan has seen a tremendous transformation for the past several years with passing a number of laws and regulations in e-commerce activities. Particularly, the law on "On e-commerce" signed by President Shavkat Mirziyoyev in September 2022 paved and consolidated a clear procedure in concluding electronic contracts between entities and facilitated payment mechanisms [1]. If in 2021 the overall turnover of e-commerce was $201 million, it reached $543 million in 2023. And by 2027 experts believe e-commerce market will surge to $1 billion [2]. "Digital Uzbekistan – 2030" strategy is also believed to boost the digitalization process across Uzbekistan cutting the digital gap between cities and villages with providing high-quality and inexpensive Internet and mobile communications [3]. The scope of digitalization itself has become so multi-dimensional in nature today in a global scale that services we receive and goods we consume that were once traditionally regarded as part of a modern economy now belongs to "digital economy." But how is it different from a traditional economy? One of the main characteristics is its total dependence on digital technology to run transactions, connectivities among individuals and businesses in their economic activities with the use of online connections, mobile technology and big data [4].

Amid this digitally fertile so, so to say, the appearance of Uzum Market has significantly shaped and boosted the e-commerce industry in Uzbekistan. Some believe that it has played a key role in recent years [2]. But will it surpass old and new players in the market. To see it coming, it is imperative to see the developmental path of Amazon and Alibaba in comparative perspectives and apply that historical framework to find similar patterns of Uzum Market's growth and popularity among buyers across Uzbekistan. It should be noted that these two leading e-commerce companies, Amazon and Alibaba, have taken a long journey to becoming the gigantic online retailers worldwide. But what this paper emphasizes is their development and growth in their own home countries. In doing so, the researcher will heavily rely on previous similar studies and aims to find the similarities and differences of the of business models between Amazon and Alibaba based on a SWOT framework, which is applied to analyze a company from four-dimensional paradigm, that is, its strength, weakness, opportunity and threat.

References:

[1] President signs law "On e-commerce." (2022, September 29). *Kun.uz* https://kun.uz/en/news/2022/09/30/president-signs-law-on-e-commerce

[2] Uzbekistan's e-commerce market expected to surge to $1 billion by 2027. (2024, May 3). *Kun.uz*. https://kun.uz/en/news/2024/05/03/uzbekistans-e-commerce-market-expected-to-surge-to-1-billion-by-2027

[3] Khakimov, F. (2022, April 20). Issues of Digitalization in the New Development Strategy of Uzbekistan. *Development Strategy Center*. Retrieved from https://strategy.uz/index.php?news=1518&lang=en

[4] Yasar, K., & Pratt, M. (October 2023). What is the digital economy? Techtarget.com https://www.techtarget.com/searchcio/definition/digital-economy

QUESTIONNAIRE OF THE CONFERENCE PARTICIPANT

Participant's full name	**Khasan Khankeldiyev**
Section	**Digital Economy**
Title of the article	***Uzum Market: Becoming the Biggest Online Retailer Store in Uzbekistan similar to Amazon?***
Workplace and position	**Turin Polytechnic University in Tashkent**
Degree and title	**MA**
Phone number:	**(998 94 612 5824)**
e-mail:	khankeldy@polito.uz

Rajabov Orzujon Mamasoliyevich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti mustaqil izlanuvchisi, +998 97 920 64 66

LOGISTIKA XIZMAT KO‘RSATISH TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Annotasiya: Mazkur maqolada logistika xizmat ko‘rsatish tizimi, uning asosiy tarkibiy qismlari, logistika xizmat ko‘rsatish tizimining “ta’minot-ishlab chiqarish” zanjiridagi moddiy oqim, axborot oqim va moliyaviy oqim jarayonlari va ushbu jarayonlarni raqamlashtirish masalalari nazariy jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so‘z: logistika xizmati, logistika xizmat ko‘rsatish tizimi, moddiy oqim, axborot oqimi, moliyaviy oqim, buyurtmalarni boshqarish, yuk ekspeditsiyasi, ta’minot.

Аннотация: В данной статье теоретически объяснены система логистического обслуживания, ее основные компоненты, процессы материального потока, информационного потока и финансовых потоков в цепочке «снабжение-производство» системы логистического обслуживания и цифровизация этих процессов.

Ключевые слова: логистический сервис, система логистического

обслуживания, материальный поток, информационный поток, финансовый поток, управление заказами, экспедирование, снабжение.

Abstract: This article theoretically covers the logistics service system, its main components, the material flow, information flow, and financial flow processes in the "supply-production" chain of the logistics service system, and the issues of digitizing these processes.

Keywords: logistics service, logistics service system, material flow, information flow, financial flow, order management, freight forwarding, supply.

Logistika xizmati ilmiy tadqiqot sohasi sifatida yangi yo‘nalish hisoblanadi. Chunki, ilmiy tadqiqotlar asosan logistika va ta’minot zanjirlarini boshqarish doirasi olib borilgan. XX asrning oxiriga kelib “logistika xizmati” tushunchasi ishlatila boshladi. Bu esa logistika xizmatlari bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar yo‘nalishini ham boshlab berdi. Ilmiy adabiyotlarda “logistika xizmati” tushunchasi keng talqinga ega. Yondashuvlardan eng maqbullaridan biri sifatida “logistika xizmati – moddiy va axborot oqimlarini eng maqbul tarzda boshqarish jarayonida iste’molchilar talabini maksimal darajada qondirishni ta’minlaydigan nomoddiy logistika operatsiyalari majmui” ekanligiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, logistika xizmati logistika operatsiyalari majmuidan iborat.

A.M.Gadjinskiyning fikricha, logistika xizmati “taqsimot jarayoni bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, tovarlarni etkazib berish jarayonida ko‘rsatiladigan xizmatlar majmuasini ifodalaydi”[123]. A.I.Drojjin ham shunga o‘xshash fikrga ega bo‘lib, logistika xizmatlar doirasi nafaqat etkazib berish jarayonida, balki mahsulotlarga buyurtma berish, sotib olish va undan keyingi xizmat ko‘rsatish jarayonida ham taqdim etiladi deb hisoblaydi[124].

V.I.Sergeev logistika xizmati “har bir mahsulotning vaqt va joyning foydaliligi nuqtai nazaridan uning samaradorligini aks ettiruvchi logistika tizimining faoliyati natijasidir” deb ta’kidlaydi[125].

Biz logistika xizmatini bozor talablariga muvofiq etkazib beriladigan mahsulot sifati, miqdori, narxi, joyi va vaqti bo‘yicha moddiy, moliyaviy va axborot oqimi jarayonida korxona va iste’molchi o‘rtasidagi aloqani ta’minlaydigan logistika operatsiyalari majmui sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Logistika xizmat ko‘rsatish tizimi – bu tashqi muhit talablariga muvofiq miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlarini bajarish uchun xizmat oqimlarini boshqarish tizimi hisoblanadi. Logistika tizimining har bir bo‘g‘inini alohida ko‘rib chiqsak, bajariladigan logistika operatsiyalari va funksiyalari yanada aniqlashadi. Dastavval, “ta’minot-ishlab chiqarish” zanjiridagi oqim jarayonlarni ko‘rib chiqamiz (1-rasm).

[123] Гаджинский, А.М. Логистика [Текст] : учебник для высших и средних специальных учебных заведений / А.М. Гаджинский. – М.: Дашков и Ко, 2010. – 484 с. (216 с.).
[124] Дрожжин, А.И. Логистика [Текст] : учеб. курс (учебно-методический комплекс) / А.И. Дрожжин. – М.: Маркетинг, 2008. – 256 с. (56 с.).
[125] Сергеев, В.И. Управление качеством логистического сервиса [Текст] / В.И. Сергеев // Логистика сегодня. – 2008. – № 5. – С. 270

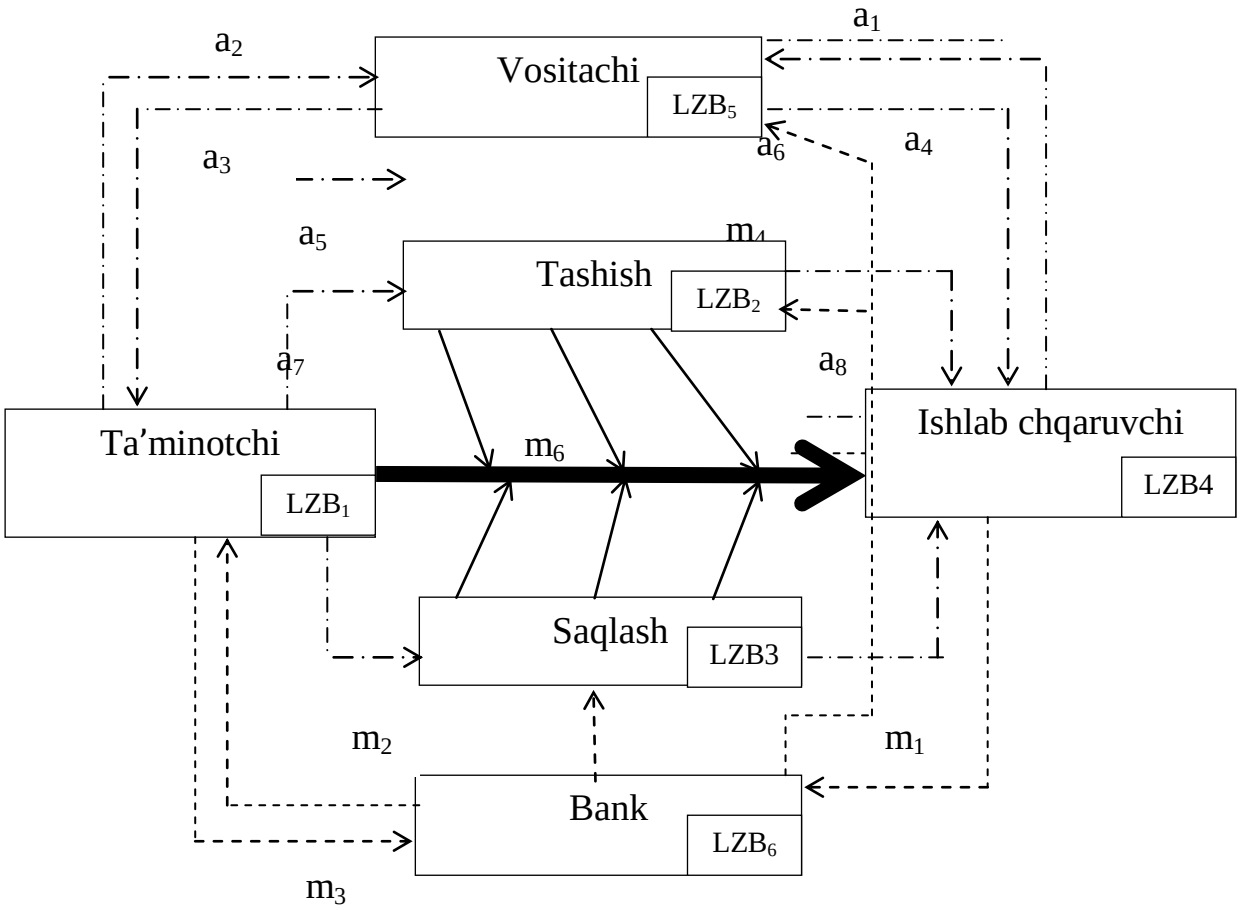

1-rasm. “Ta’minot-ishlab chiqarish” zanjirida” moddiy, axborot va moliyaviy oqimlar bo‘yicha logistika xizmati[126].

Bu yerda:

➡ moddiy oqim (xom ashyo, yarim tayyor mahsulotlar, ehtiyot qismlar, ishlab chiqarish vositalari);

–·–·→ axborot oqimi;

- - - - - → moliyaviy oqim;

LTB_1, LTB_2 , LTB_3, LTB_4, LTB_5, LTB_6 – logistika zanjiri bo‘g‘inlari;

a_1, a_2, a_3, a_4, a_5, a_6, a_7, a_8 – axborot oqimlari;

m_1, m_2 , m_3 , m_4 , m_5 – moliyaviy oqimlar.

Mazkur, “ta’minot-ishlab chiqarish” zanjirida ko‘rsatiladigan logistika xizmatlarida jarayonlar va axborotlarni boshqarishni raqamlashtirish muhim ahamiyatga ega. “Ta’minot-ishlab chiqarish” zanjirida bajariladigan logistika xizmati tizimi va uning elementlarini raqamlashtirish jarayoni 1-jadvalda keltirilgan.

[126] Muallif ishlanmasi.

1-jadval

“Ta’minot-ishlab chiqarish” zanjirida bajariladigan logistika xizmati tizimi va uning elementlarini raqamlashtirish jarayoni[127]

Logistika zanjiri	Kompleks logistika funksiyalari	Raqamlashtirish jarayoni
LTB_4 a_1 LTB_5 a_2 LTB_1	Buyurtmalarni boshqarish	Buyurtmalarni berish, buyurtmalarga ishlov berish va buyurtmalarni o‘z vaqtida bajarish
LTB_1 a_5 LTB_2 a_6 LTB_4	Yuk ekspeditsiyasi	Yuklash, tashish bilan bog‘liq hujjatlarni rasmiylashtirish
LTB_1 a_7 LTB_3 a_8 LTB_4	Yuklarni saqlash	Omborxonada bajariladigan operatsiyalar, zaxiralarni hisoblash, ombor operatsiyalarini avtomatlashtirish
LTB_4 m_1 LTB_6 m_2 LTB_1	Xaridlar uchun to‘lovni amalga oshirish	Ta’minotchi bilan ishlab chiqaruvchi o‘rtasidagi xaridlar uchun to‘lovni amalga oshirish
LTB2 m_4 LTB_5 m_5 LTB_4	Saqlash va tashish xizmatlari uchun to‘lovni amalga oshirish	Saqlash va tashish xizmatlari uchun ishlab chiqaruvchi tomonidan to‘lovni amalga oshirish
LTB_4 m_1 LTB_3 m_6 LTB_6	Taqsimot markazidagi vositachilar xizmati uchun to‘lovni amalga oshirish	Vositachilik xizmati uchun to‘lovning ishlab chiqaruvchi tomonidan amalga oshirilishi.
LTB_1 ^{TM} LTB_3 ^{TM} LTB_4	Moddiy oqimni yetkazib berish	Moddiy oqim harakati haqidagi axborotlar analitikasi

Biz tadqiqotimizda “ta’minot-ishlab chiqarish” va “ishlab chiqarish-iste’molchi” zanjirlarida bajariladigan logistika xizmatlarini alohida-alohida tizim sifatida tadqiq etib, ular bilan bog‘liq logistika operatsiyalari va funksiyalarini raqamlashtirishni ko‘rib chiqdik. Hozirgi zamon ishlab chiqarishida tovarlar assortimenti va ular uchun ishlatiladigan xom-ashyo va material resurslar nomenklaturasini turli tumanligi, ta’minot, ishlab chiqarish va taqsimot jarayonlarining tarmoqlanganligi, hamda servis jarayonlariga ko‘plab logistika vositachilarining qatnashishi hisobga olinsa, bunday tizimlar o‘ta murakkab tashkiliy tuzilmali bo‘lishini tushunish qiyin emas. Bunday logistika xizmat

[127] Muallif ishlanmasi.

ko‘rsatish tizimlari tashkiliy tuzilmasi va ular uchun qilinadigan xarajatlarni optimallashtirish logistika xizmatining asosiy masalasi hisoblanadi.

Logistika operatsiya va funksiyalari mos LTBlari tomonidan bajariladi va ular uchun xarajatlar qilinadi. Ba’zi bo‘g‘inlar logistik tizimdan foydalanayotgan biznes sub’ekti yoki boshqaruv sub’ekti tarkibiga kirmasligi mumkin. Bu holda ushbu vositachi bo‘g‘inlar xizmatiga ularning tariflari asosida haq to‘lanadi.

Logistika xizmat ko‘rsatish tizimi yetkazib berish xarajatlarini umumlashgan holda quyidagicha aniqlash mumkin:

1. Harid-ta’minot bo‘limidagi logistik funksiyalarni bajarish uchun qilinadigan xarajatlar, ya’ni: MR_1, MR_2, MR_3 larni harid qilish, tashish, yuklarni ishlash bilan bog‘liq ortish-tushirish, tagdonlarga qo‘yish, komplektlash, qadoqlash xarajatlari;
2. Ishlab chiqarish jarayonidagi logistik funksiyalarni bajarish uchun qilinadigan xarajatlar;
3. Taqsimot jarayonidagi logistik funksiyalarni bajarish uchun qilinadigan xarajatlar, ya’ni TM_1, TM_2 ni tashish tayyor mahsulot omborlarida saqlash buyurtmalar va zahiralarni boshqarish xarajatlari va boshqalar;
4. Axborotlarni yig‘ish qayta ishlash va jo‘natish bilan bog‘liq bo‘lgan aloqa va axborot kompyuter texnologiyalari hamda moliya-bank operatsiyalari uchun qilinadigan xarajatlar.

Xarajatlar va logistik menejment xarajatlari summasi qaralayotgan mikrologistik tizim yetkazib berish xarajatlarini tashkil qiladi.

Keyingi davrlarda logistika tizimi tuzilmasida optimallashtirish masalalarini hal qiluvchi bo‘g‘inlarning paydo bo‘lishi bilan umumiy logistika xarajatlari tarkibida material resurslar, tugallanmagan ishlab chiqarish va tayyor mahsulotning me’yordan ortiq darajada muzlatilishi (immobilizatsiya) natijasida foydaning yo‘qotilishi hamda ta’minot tizimi, ishlab chiqarish va tayyor mahsulot distribyutsiyasi jarayonlari hamda logistik servisning yetarli darajada rivojlanmaganligidan ko‘riladigan zararlar miqdorini ham hisobga olish imkoniyatlari paydo bo‘ldi. Demak, logistika menejmentiga oid umumiy xarajatlar tarkibi quyidagi uchta guruh xarajatlarning yig‘indisidan iborat bo‘lar ekan:

1. Jami logistik operatsiyalar va funksiyalarni bajarish uchun qilinadigan xarajatlar;
2. Resurslarning zahirada bo‘lishidan ko‘riladigan zararlar, bunday zararlar immobilizatsiya yo‘qotishlari ham deyiladi;
3. Logistika menejmenti va servis sifatining yetarli darajada emasligidan ko‘riladigan zararlar (yo‘qotishlar).

Yuqorida keltirilgan xarajatlarni minimallashtirish, logistika xizmati darajasini oshirish, logistika zanjiri ishtirokchilari o‘rtasidagi uzoq muddatli hamkorlikni saqlab qolish, jarayonlar tezkorligi va shaffofligini ta’minlashning yagona yo‘li bu logistika xizmat ko‘rsatish tizimi va tarkibiy elementlarining o‘zaro aloqadorligini raqamlashtirish hisoblanadi. Bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida faqatgina logistika xizmatlari samaradorligini oshirish raqamli texnologiyalar asosida amalga oshiriladi.

Саттарова Наргиз Тохировна – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти “Менежмент” кафедраси в.б.доцент,PhD

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИ ВА ТУРМУШ ДАРАЖАСИ ЎСИШИНИНГ ОМИЛИ БЎЛИБ ХИЗМАТ ҚИЛАДИ

Аннотация. Ушбу мақолада жаҳон меҳнат тақсимотида мамлакатимиз ўрнини оширишда рақамли иқтисодиётнинг устунликлари кўрсатиб берилди. Шу билан биргаликда Ўзбекистонда бандликни таъминлаш ва меҳнат бозорини бошқаришнинг асосий устувор йўналишларига алоҳига урғу бериб, қўшимча таклифлар келтирилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, коррупция, янги иш ўринлари, иқтисодий ўсиш, аҳоли бандлиги, аҳоли даромадлари, турмуш даражаси

Аннотация. В данной статье показаны преимущества цифровой экономики в повышении позиции нашей страны в мировом разделении труда. В то же время были внесены дополнительные предложения, подчеркивающие основные приоритеты занятости и управления рынком труда в Узбекистане.

Ключевые слова: цифровая экономика, коррупция, новые рабочие места, экономический рост, занятость, доход, уровень жизни.

Annotation. This article shows the advantages of the digital economy in increasing the position of our country in the global division of labor. At the same time, additional proposals were made highlighting the main priorities for employment and labor market governance in Uzbekistan.

Keywords: digital economy, corruption, new jobs, economic growth, employment, income, living standards

Рақамли иқтисодиёт шароитида бандлик ва меҳнат бозори масалалари, айниқса демографик омилларни ҳисобга олганда, бутун дунёда ҳам, алоҳида мамлакатларда ҳам биринчи даражали ижтимоий, иқтисодий, сиёсий аҳамиятга эга устувор масалалар қаторига чиқиб олди. Ушбу муаммолар давом этаётган дунё иқтисодий ва молиявий инқирози туфайли янада кўпроқ долзарбликка эга бўлиб, у Халқаро меҳнат ташкилотининг баҳоланишига кўра, ишсизликнинг 27 млн. кишига ошишига олиб келади.

Жаҳон меҳнат тақсимотида мамлакатимиз ўрнини оширишда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш муҳим воситалардан бири ҳисобланади. Бугунги кунда жаҳондаги деярли барча ривожланган давлатлар иқтисодиёти рақамли технология асосида ривожланишга йуналтирилган. Бу борада Президентимиз Ш.М. Мирзиёев Олий Мажлисга мурожатномасида шундай деган эди: - “мамлакатимизда рақамли иқтисодиётга фаол ўтиш – келгуси 5 йилдаги энг устувор вазифалардан бири бўлади. Рақамли технологиялар нафақат маҳсулот ва хизматлар сифатини оширади, ортиқча харажатларни

камайтиради. Шу билан бирга энг оғир иллат – коррупция балосини йўқотишда ҳам самарали воситалардан бири бўлади[128].

Жаҳон иқтисодиётда глобаллашув жараёнининг чуқурлашиб бориши ва рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши шароитида аҳоли турмуш даражаси ва иш билан бандлик даражасини ошириш долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Бу шароитда меҳнат фаолияти ва шахсий ҳаёт ўртасидаги оптимал мувозанатга эришиш муҳим аҳамият касб этмоқда. Статистик маълумотларга кўра, жаҳонда 2 миллиарддан кўпроқ ишчилар (иш билан банд бўлганларнинг 62 фоизи) норасмий иш билан бандлар ҳисобланади ва шунинг учун улар меҳнат ҳуқуқлари ҳамда ижтимоий ҳимояга эга эмаслар[129] . Бундай шароитда меҳнат бозори трансформациялашуви натижасида иш билан бандликнинг замонавий шаклларини амалда жорий этиш ва расмийлаштириш алоҳида аҳамиятга касб этмоқда.

Ушбу соҳадаги миллий стратегиялар иш кучига талаб ўсишини ва бандлик кенгайтирилишини, меҳнат бозори бошқарувининг фаол чора-тадбирлари амалга оширилишини, ёшлар, аёллар, норасмий секторда ишловчиларнинг ишга жойлаштирилишини, касб малакалари ривожлантирилишини таъминлайдиган макроиқтисодий сиёсатни татбиқ қилишга йўналтирилган бўлиши керак.

Ижтимоий йўналтирилган иқтисодиётни шакллантиришнинг миллий моделида аҳолининг бандлиги аста-секин бозор муносабатлари тизимига кириб бормоқда. У кўп жиҳатдан иш кучига талаб ва таклифнинг ўзгариш принциплари асосида шакллана бошлади. Меҳнатни татбиқ қилиш соҳаси ва имкониятлари кенгайтирилди, ўзини - ўзи иш билан таъминлаш кўламлари оширилди. Меҳнат фаолиятининг шакллари ва турлари хилма-хил кўринишга эга бўлди, мулкчилик ва тармоқ шакллари бўйича ишловчилар таркиби ўзгарди, янги, аҳоли учун янада қулай бандлик шакллари пайдо бўлди, унинг илгари норасмий фаолият юритган муайян турлари (касаначилик, ҳунармандлик, оилавий тадбиркорлик) қонунийлаштирилди, ихтиёрий иш билан банд бўлмаслик ҳуқуқи расмий эътироф қилинди. Меҳнат бозорининг ҳуқуқий ва институционал инфратузилмаси яратилди.

Янги иш ўринларини яратиш билан бирга кечаётган барқарор иқтисодий ўсиш анъанаси Ўзбекистон аҳолисининг бандлиги ўсишига объектив шарт-шароитлар яратилиши ва ривожлантирилишини таъминлади. Сўнгги йилларда ялпи ички маҳсулотнинг ҳар йили энг камида 8 фоизга ўсиш суръатларида бандлик ўсиши ўртача 2,5 фоизни ташкил қилди, бу барқарор ижтимоий-иқтисодий ўсишга эга мамлакатларда мавжуд анъаналарга мос келади ва иш ўринларини яратиш дастурларини татбиқ қилиш орқали таъминланади.

Сўнгги йилларда ишсизлик масаласи геосиёсий вазиятга бевосита боғлиқлигини исботламоқда. Дунёда рўй берган иқтисодий инқирозлар таъсири ҳар бир мамлакат иқтисодиётига, шу ўринда, меҳнат бозори ҳолатига

[128] Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2020 йил, 25 январь.
[129] World Employment and Social Outlook: Trends 2020. International Labour Office – Geneva: ILO, 2020. – P. 20

ҳам бевосита таъсир этди. Бундай вазиятда мамлакатдаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш шароитига мос иш билан бандликнинг эгилувчан шаклларини жорий этиш муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Иш билан бандликнинг мослашувчан, эгилувчан шаклларини кенгайтириш иш билан бандлик муаммосини янада юмшатиш, аҳолининг ижтимоий-ҳимояга муҳтож қатламларини иш ўринлари билан таъминлаш, уларга даромад манбаини яратиш ва малакасини ошириб боришга имконият яратади. Иқтисодий субъектлар учун эса, иш билан бандликнинг эгилувчан шаклларини ташкил этиш ва уларга хизмат кўрсатиш, корхона харажатларини оптималлаштириш имконини беради.

Меҳнат бозори эгилувчанлиги – иш кучига бўлган талаб ва таклиф таркиби ҳамда ҳажмини ташқи муҳит ўзгаришларига мослаштириш қобилияти бўлиб, пировардида корхона (фирма) ишчи-ходимларининг салоҳиятидан тўлиқ фойдаланиш ҳамда унинг самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш имкониятини юзага келтирувчи мослашувчан меҳнат бозори ҳисобланади. Меҳнат бозори эгилувчанлигининг қуйидаги таркибий элементларини ажратиш мумкин: иш билан бандлик эгилувчанлиги, иш вақти эгилувчанлиги, иш ҳақи эгилувчанлиги, иш кучи эгилувчанлиги ва меҳнат бозори институтлари эгилувчанлиги.

Меҳнат бозоридаги ушбу ва бошқа ўзига хос хусусиятлар, анъаналар ва муаммолар аҳоли бандлигини ривожлантириш истиқболларини белгилашда эътиборга олиниши керак.

Бандлик ва меҳнат бозори масалалари, ишчи-хизматчиларни ижтимоий ҳимоялаш ва ҳуқуқларига риоя қилиш билан бир қаторда, иқтисодиётни рағбатлантириш, иш кучига талаб ва бошқа тегишли миллий тангликка қарши чора-тадбирлар асосига киритилган барча мамлакатларда энг муҳим фаолият соҳалари, Глобал бандлик дастури ва Глобал иш ўринлари тўғрисидаги битим компонентлари қуйидагилардан иборат:

- бандлик ўсишини таъминлайдиган инфратузилмага, шунингдек озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш ва қишлоқ ҳудудларини ривожлантиришга инвестицияларни ошириш;
- биринчи навбатда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик манфаатларида кредит оқимларини таъминлаш;
- касб малакалари оширилиши ва ходимларни ишдан фойдасиз бўшатишлар қисқартирилиши билан ўзаро мувофиқликда, мавжуд иш ўринларини сақлаб қолиш;
- давлат бандлик хизматини мустаҳкамлаш, меҳнат бозоридаги фаол дастурларни ва бандлик кафолатларини кенгайтириш;
- иш излаётган шахсларни ишсизлик бўйича оқилона нафақалар ҳисобига қўллаб-қувватлаш;
- меҳнат бозорига биринчи марта кираётган ёшларни ҳимоялаш учун махсус чора-тадбирлар кўриш.

Ўзбекистонда бандликни таъминлаш ва меҳнат бозорини бошқаришнинг юқорида қайд этилган асосий устувор йўналишлари амалга оширилса уйлаймизки кутилган натижага эришиш мумкин:

- биринчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, фермер хўжаликлари, ишлаб чиқариш, ижтимоий ва бозор инфратузилмаси соҳаларида янги юқори иш ҳақи тўланадиган иш ўринларида ишлаётганлар сонини ошириш ҳисобига аҳолининг унумли, фойдали бандлик соҳаларини кенгайтириш;

- иккинчидан, аҳолининг иқтисодий фаоллигини ва бандлик даражасини ошириш, меҳнат бозорига биринчи марта кираётган ёшларни, шунингдек ишдан бўшатиладиган ходимларни ва аҳолининг иш билан банд бўлмаган, ишга жойлаштиришга эҳтиёжманд қисмини меҳнат фаолияти соҳасига жалб қилиш;

- учинчидан, иқтисодиётнинг реал секторида бандликни ошириш ва уни норасмий секторда камайтириш, саноат тармоқларида, қурилиш, хизмат кўрсатиш, коммуникация соҳаларида ишлаётганлар сонини ошириш ҳисобига аҳолининг бандлиги оқилона тузилишини шакллантириш;

- тўртинчидан, аҳолини ишга жойлаштириш бўйича махсус чора-тадбирлар қабул қилиниши ва татбиқ этилиши оқибатида меҳнат бозорининг юқори бандсизлик ва ишсизлик даражасига эга айрим маҳаллий ҳудудларида кескинликни бартараф қилиш;

- бешинчидан, иш берувчилар эҳтиёжлари ҳамда тармоқлар ва ҳудудлар талаби ҳисобга олиниб, малакали мутахассислар тайёрланиши туфайли меҳнат бозорида иш кучига талаб ва таклифни ўзаро мувофиқлаштириш, унинг рақобатбардошлигини ошириш учун шарт-шароитлар яратади.

Охир-оқибатда, меҳнат ресурсларининг бандлик соҳаларини кенгайтиришга ва оширишга йўналтирилган таклиф қилинаётган чора-тадбирлар аҳоли даромадлари ва турмуш даражаси ўсишининг омили бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2020 йил, 25 январь.

2. “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили” давлат дастури. **“Тараққиёт стратегияси” маркази Ахборот хизмати маълумотлари**

3. Рақамли иқтисодиёт тараққиёт сари қисқа йўл.С.Жуманова. Янги Ўзбекистон газетаси. 4 бет

4. World Employment and Social Outlook: Trends 2020. International Labour Office – Geneva: ILO, 2020. – P. 20

Gulshan Akmalovna Abduvohidova - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Menejment” kafedrasi asistenti

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XORIJIY TILLARNI BILISHNING BOSHQARUVDAGI ROLI

Annotatsiya: Raqamli iqtisodiyot sharoitida xorijiy tillarni bilish va boshqarish, global biznes muhitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zaruriy omillardan biridir. Globalizatsiya jarayonlari, xalqaro hamkorlik va raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun xorijiy tillarni bilish, kompaniyalar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Ushbu maqolada xorijiy tillarning raqamli iqtisodiyotdagi roli, xususan, ma'lumot tahlili, mijozlar bilan samarali aloqa, innovatsiyalarni joriy etish va madaniy o‘zaro ta'sir kabi jihatlar ko‘rib chiqiladi.

Ushbu tadqiqot xorijiy tillarning raqamli iqtisodiyotda qanday ahamiyatga ega ekanligini va ularni boshqarishning zamonaviy usullarini o‘rganishga qaratilgan.

Kalit so`zlar: globalizatsiya, xalqaro hamkorlik, ma'lumot tahlili, xodimlarni rivojlantirish, mijozlar bilan aloqa, innovatsiyalar, madaniy o‘zaro ta'sir, raqobatbardoshlik, loyihalarni boshqarish, tashqi bozorlar, samaradorlik, til bilish, axborot almashinuvi, samarali kommunikatsiya, strategik rejalashtirish.

Abstract: Knowing and managing foreign languages in the digital economy is one of the necessary factors for successful operation in the global business environment. Globalization processes, knowledge of foreign languages to ensure international cooperation and competitiveness create new opportunities for companies. This article examines the role of foreign languages in the digital economy, in particular aspects such as information analysis, effective communication with customers, introduction of innovations and cultural interaction.

This study aims to study the importance of foreign languages in the digital economy and modern methods of their management.

Keywords: globalization, international cooperation, data analysis, employee development, customer relations, innovation, cultural interaction, competitiveness, project management, foreign markets, productivity, language skills, information exchange, effective communication, strategic planning.

Аннотация: Знание и владение иностранными языками в условиях цифровой экономики является одним из необходимых факторов успешной деятельности в глобальной бизнес-среде. Процессы глобализации, знание иностранных языков для обеспечения международного сотрудничества и конкурентоспособности создают новые возможности для компаний. В данной статье рассматривается роль иностранных языков в цифровой экономике, в частности такие аспекты, как анализ информации, эффективное общение с клиентами, внедрение инноваций и культурное взаимодействие.

Данное исследование направлено на изучение значения иностранных языков в цифровой экономике и современных методов управления ими.

Ключевые слова: глобализация, международное сотрудничество, анализ данных, развитие сотрудников, отношения с клиентами, инновации, культурное взаимодействие, конкурентоспособность, управление проектами,

зарубежные рынки, эффективность, языковые навыки, обмен информацией, эффективная коммуникация, стратегическое планирование.

Ilmiy-texnika taraqqiyoti sivilizatsiyamizga ko‘plab foydali ixtirolar, buyuk kashfiyotlar va ajoyib yutuqlarni berdi, ular inson hayotida yordam berishi kerak. Raqamli innovatsiyalar bizning mavjudligimizni tubdan o‘zgartirib, bizni rivojlanishning yangi bosqichiga qo‘ygan eng ulug‘vor texnologiyalardan biridir. Internetning paydo bo‘lishi bilan inson uchun yangi imkoniyatlar ochilib, uning o‘zini o‘zi amalga oshirishi va intellektual rivojlanishiga yordam beradi. Shunday qilib, sayyoramizning eng chekka burchaklarida bo‘lgan odamlar nufuzli kasbni topishlari, eng jiddiy universitetlarda o‘qishlari, yangi narsalarni o‘rganishlari mumkin. Firmalar faoliyatida zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish uchun salmoqli salohiyat mavjud. Bunda zamonaviy kompyuter texnologiyalari, dasturiy ta’minotlardan foydalanish, malakali mutaxassislar bilan ta’minlash kabi jihatlarga e’tibor qaratish zarur. Shuni hisobga olish kerakki, raqamli texnologiyalar innovatsion jarayonlarni jadallashtirish uchun katta salohiyatga ega, shuning uchun kompaniyaning raqamli salohiyatini rivojlantirishdagi investitsiya ko‘rsatkichlari uning zamonaviy sharoitlarda raqobatbardoshligining muhim omili hisoblanadi.

Eng muhimi, mening fikrimcha, raqamli texnologiyalarning rivojlanishini qo‘ldan boy bermaslik va kelajakda inson mashina aqlining quliga aylanib qolmasligi uchun ularni nazorat qilishdir.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida xorijiy tillarni boshqaruvdagi roli haqida bir qancha olimlar turli nuqtai nazarlarga ega. Thomas Friedman, globalizatsiya jarayonlari xorijiy tillarni bilishni zaruriyatga aylantiradi. Ularning fikricha, xorijiy tillarni bilish kompaniyalar uchun yangi bozorlarga kirish va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi.[130]

Xorijiy tillarni bilish, xodimlarning kreativligini oshirishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, Edward de Bono va boshqa olimlar, turli madaniyatlar va tillar o‘rtasidagi o‘zaro ta'sir innovatsion g‘oyalarni yaratishga turtki berishini ta'kidlaydilar. Raqamli iqtisodiyotda axborot almashinuvi juda muhimdir.

Xorijiy tillarni bilish, xodimlarga global tarmoqdan foydalanish va ma'lumotlarni tez va samarali almashish imkonini beradi. Bu haqida Manuel Castells o‘z asarlarida ko‘plab misollar keltiradi.

Xorijiy tillarni boshqarish madaniy o‘zaro ta'sirni kuchaytiradi. Geert Hofstede va boshqa madaniyatshunoslar, madaniyatlararo farqlarni tushunish va ularga moslashish, raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur ekanligini ta'kidlaydilar. Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida xorijiy tillarni boshqarish nafaqat kompaniyaning muvaffaqiyatiga, balki global miqyosda raqobatbardoshligini ta'minlashga ham katta ta'sir ko‘rsatadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida xorijiy tillarni boshqaruvdagi roli juda muhimdir. Bugungi kunda globalizatsiya va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi tufayli xorijiy tillarni bilish va ulardan samarali foydalanish tashkilotlar va

[130] https://www.weforum.org/stories/2022/06/thomas-friedman-is-globalization-dead-davos-2022-agenda-dialogues/

boshqaruv tizimlari uchun quyidagi jihatlarda ahamiyatga ega:

1. Global aloqalar va hamkorlik: raqamli iqtisodiyotda kompaniyalar ko‘plab mamlakatlar bilan hamkorlik qilishadi. Xorijiy tillarni bilish, masalan, ingliz, fransuz yoki nemis tillarini, xalqaro hamkorlikni osonlashtiradi. Bu esa kompaniyalar o‘rtasida muvofiqlikni va samarali aloqalarni ta’minlaydi.

2. Ma'lumotlarni tahlil qilish: raqamli iqtisodiyotda ma'lumotlar katta rol o‘ynaydi. Xorijiy tillarni bilish orqali menejerlar va mutaxassislar xalqaro tadqiqotlar, maqolalar va boshqa resurslardan foydalana olishadi. Bu esa raqobatbardosh afzalliklarni olishda yordam beradi.

3. Xodimlarni jalb qilish va rivojlantirish: xorijiy tillarni biladigan xodimlar tashkilotga jalb qilish va ularni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bunday xodimlar xalqaro loyihalarda ishlashga tayyor, bu esa tashkilotning global bozorlar bilan integratsiyasini osonlashtiradi.

4. Mijozlar bilan aloqa: xorijiy tillarni bilish mijozlar bilan samarali aloqa o‘rnatishga yordam beradi. Tashkilotlar o‘z mahsulotlarini yoki xizmatlarini xalqaro bozorlar uchun moslashtira olishadi va mijozlarning ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishadi.

5. Innovatsiyalarni joriy etish: raqamli iqtisodiyot innovatsiyalarni tezda joriy etishni talab qiladi. Xorijiy tillarni bilish orqali menejerlar boshqa mamlakatlardagi yangi tendentsiyalar va texnologiyalar haqida ma'lumot olishlari mumkin, bu esa innovatsion jarayonlarni tezlashtirishga yordam beradi.

6. Madaniy o`zaro ta'sir: xorijiy tillarni bilish madaniy o‘zaro ta'sirni kuchaytiradi. Bu esa tashkilot ichidagi ijtimoiy muhitni yaxshilaydi va xodimlar o‘rtasida ko‘proq hamjihatlikni ta'minlaydi.

Xorijiy tillarni bilish xodimlarning malakasini oshirishga, axborot almashinuvi samaradorligini yaxshilashga va strategik rejalashtirish jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi. Shuningdek, xorijiy tillarni boshqarish orqali kompaniyalar tashqi bozorlar bilan muvaffaqiyatli aloqalar o‘rnatish va yangi bozorlarga kirish imkoniyatini oshiradi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bu jarayonlar raqamli texnologiyalar bilan birgalikda rivojlanib, tashkilotlarning umumiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida xorijiy tillarni boshqaruvdagi roli juda muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda globalizatsiya va raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida, xorijiy tillarni bilish va ulardan samarali foydalanish tashkilotlar va kompaniyalar uchun muhim ustunlik hisoblanadi va bu borada o‘zimning quyidagi takliflarimni berishim mumkin.

1.Kadrlarni tayyorlashda xorijiy tillar, xususan ingliz tili, jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bu, xodimlarning professional rivojlanishiga va raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi

2.Maqsadli marketingni rivojlantirishda xorijiy tillarni bilish, marketing strategiyalarini yanada samarali amalga oshirish imkonini beradi, chunki bu mintaqaviy ehtiyojlarni va madaniy farqlarni hisobga olishga yordam beradi.

3. Oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tillarni o'qitish sifatini oshirish va amaliy darslarni ko'paytirish lozim.

4.Kompaniyalarda treninglar o‘tkazish tashkilotlar ichida xorijiy tillarni o'rganish uchun treninglar va seminarlar o'tkazish, xodimlarning malakasini oshirishga yordam beradi.

5.Raqamli platformalardan foydalanish online kurslar va raqamli resurslardan foydalanish orqali xorijiy tillarni o'rganishni yanada qulaylashtirish.

5.Xalqaro almashinuv dasturlari orqali talabalar va mutaxassislar uchun xorijiy mamlakatlarda tajriba almashish imkoniyatlarini yaratish.

6.Xorijiy tillar bilan birga, ularning madaniyatini o'rganish ham muhimdir, chunki bu muloqotni yanada samarali qiladi.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi muloqot, fikr va tajriba almashish imkoniyatini beradi. Internet-platformalar sizga biznes yaratish, sarmoya kiritish, xodimlar, sheriklar, resurslar va bozorlarni qidirish uchun kuchlarni birlashtirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar xodimlarni o‘qitish, bilim almashish, innovatsion g‘oyalarni amalga oshirishda, jumladan, ijtimoiy sohada ham muhim rol o‘ynashi mumkin.

Iqtisodiyotning davlat sektorida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Raqamli hukumat va davlat xizmatlarini ko‘rsatish tobora ko‘proq xarajatlarni kamaytirish, shu bilan birga fuqarolar va biznesga yanada yaxshi xizmatlar ko‘rsatish va hukumatning atrof-muhitni saqlash bo‘yicha sa’y-harakatlarining bir qismi sifatida qaralmoqda. Raqamli hukumat va innovatsion texnologiyalar barqaror rivojlanishni shakllantirishda davlat boshqaruvining samarali ishtirokini ta’minlashi mumkin. Raqamli hukumat davlat idoralariga yaxshiroq xizmatlar ko‘rsatish va jamoatchilik uchun ochiqroq bo‘lish imkonini beradi. Bu hukumatlarga atrof-muhitga etkazilgan zararni kamaytirishga, tabiiy resurslarni samarali boshqarishga yordam berishi va iqtisodiy o‘sishni va davlat sektorini rivojlantirishga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. "2012: The Year of eSports"“. https://www.forbes.com.

2. "Field of Streams: How Twitch Made Video Games a Spectator Sport"“. https://www.theverge.com.

3. Xalqaro Olimpiya Qo‘mitasi Kibersportni bo‘lajak Olimpiya tadbirlariga kiritish masalasini muhokama qilgan. “ https://en.wikipedia.org.

4. "Newzoo: Global esports will top $1 billion in 2020, with China as the top market"“. https://venturebeat.com.

5. "Global esports revenues to top $1 billion in 2019: report"“. https://www.reuters.com.

6. "Field of Streams: How Twitch Made Video Games a Spectator Sport"“. https://www.theverge.com.

7. "Edward de Bono obituary". *the Guardian* (bl-Ingliż). 2021-06-10. Miġbur 2022-09-02

8. "When anyone can be a money issuer". Arkivjat mill-oriġinal fl-2014-05-30

9. *"Rhodes Scholar Database - Rhodes Trust". Rhodes House - Home of The Rhodes Scholarships (bl-Ingliż). Miġbur 2022-09-02.*

10. *"Honorary Degrees". University of Dundee (bl-Ingliż). Miġbur 2022-09*

Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Menejment kafedrasi assistent-stajori

XIZMATLARNING MOHIYATI, AHAMIYATI VA KLASSIFIKATSIYASI

Annotatsiya: Xizmatlar - iqtisodiy faoliyatning o'ziga xos turi bo'lib, moddiy mahsulot ishlab chiqarishdan farqli o'laroq, iste'molchilarga intangib tarzda, ya'ni bevosita yoki bilvosita foyda yetkazishni nazarda tutadi. Xizmatlarning mohiyati ularning mijozlar ehtiyojlarini qondirishga qaratilganligi va bevosita foyda ta'minlashda namoyon bo'ladi. Xizmatlar ijtimoiy va iqtisodiy hayotda muhim o'rin tutadi, chunki ular aholi farovonligini oshirish, iqtisodiy o'sishga hissa qo'shish va yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyatini beradi. Xizmatlar turli xil ko'rinishlarga ega bo'lib, ularni shaxsiy xizmatlar, professional xizmatlar, va raqamli xizmatlarga ajratish mumkin.

Kalit so'zlar: xizmatlar, iqtisodiy faoliyat, xizmatlarning mohiyati, xizmatlarning ahamiyati, xizmatlarning klassifikatsiyasi, mijoz ehtiyojlari, ijtimoiy ta'sir, iqtisodiy o'sish, shaxsiy xizmatlar, professional xizmatlar, raqamli xizmatlar, intangib foyda.

Abstract: Services are a specific type of economic activity that, unlike the production of material goods, involves the provision of tangible benefits to consumers, that is, directly or indirectly. The essence of services is their focus on meeting customer needs and providing direct benefits. Services play an important role in social and economic life, as they provide the opportunity to increase the well-being of the population, contribute to economic growth and create new jobs. Services have various forms and can be divided into personal services, professional services, and digital services.

Keywords: services, economic activity, the essence of services, the importance of services, classification of services, customer needs, social impact, economic growth, personal services, professional services, digital services, tangible benefits.

Аннотация: Услуги представляют собой специфический вид экономической деятельности, в отличие от производства материальной продукции, приносящий потребителям прямую или косвенную выгоду. Сущность услуг состоит в том, что они направлены на удовлетворение потребностей клиентов и проявляются в предоставлении прямой выгоды. Услуги играют важную роль в социальной и экономической жизни, поскольку дают возможность повысить благосостояние населения, способствуют экономическому росту и создают новые рабочие места. Услуги существуют во многих формах и могут быть разделены на персональные услуги, профессиональные услуги и цифровые услуги.

Ключевые слова: услуги, экономическая деятельность, характер услуг,

важность услуг, классификация услуг, потребности клиентов, социальное воздействие, экономический рост, персональные услуги, профессиональные услуги, цифровые услуги, нематериальные выгоды.

Xizmatlar — bu iqtisodiy faoliyatning maxsus turi bo‘lib, unda moddiy mahsulotlar yaratishdan ko‘ra, asosan, bevosita iste’molchiga foyda keltirishga yo‘naltirilgan harakatlar va jarayonlar ustun turadi. Xizmatlarda moddiy mahsulotdan farqli ravishda, ishlab chiqarish va iste’mol bir paytda ro‘y beradi va ko‘pincha xizmatlarning natijalari darhol seziladi. Xizmatlar moddiy mahsulotlar kabi saqlab qo‘yilmaydi va ularning qiymati iste’mol jarayonida hosil bo‘ladi.

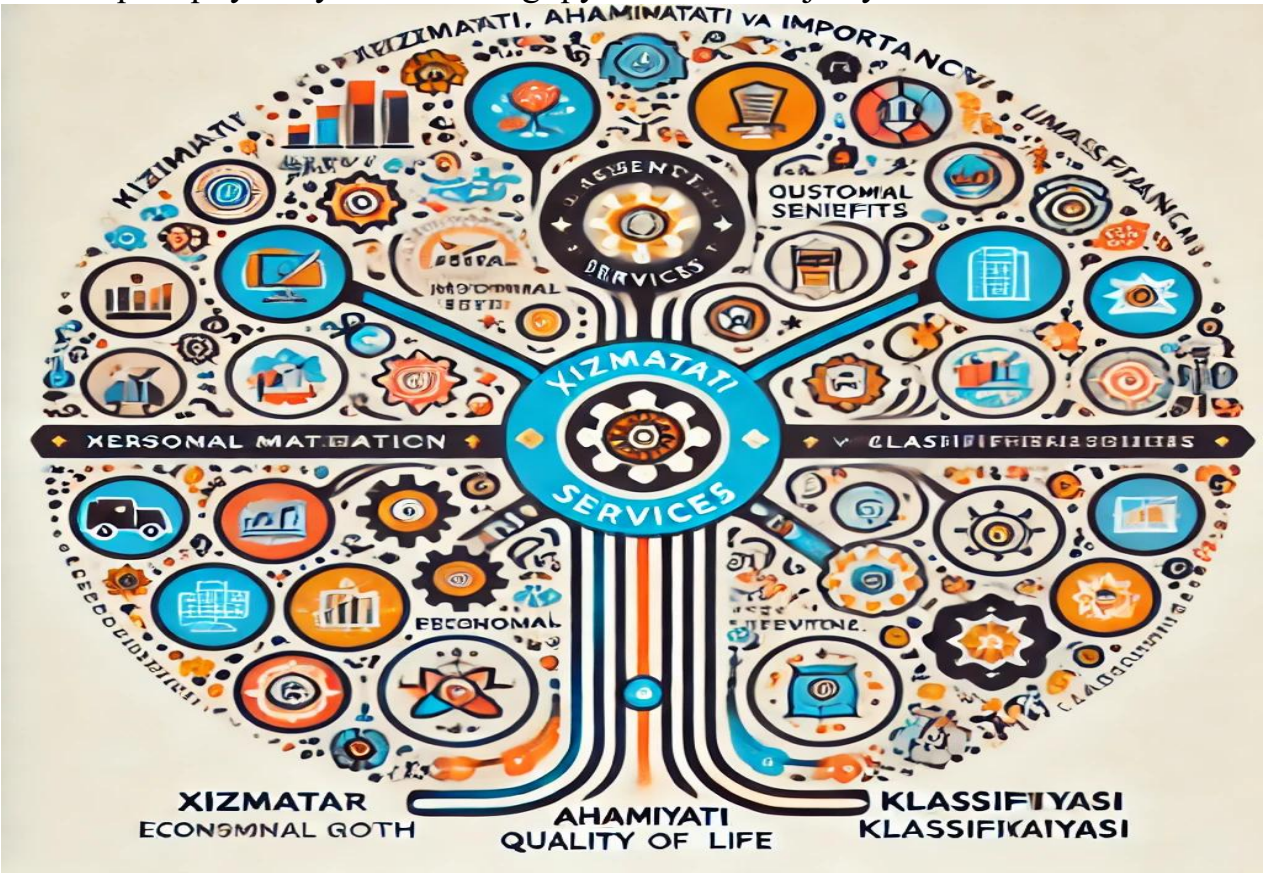

Xizmatlarning iqtisodiyotdagi ahamiyati

Zamonaviy iqtisodiyotda xizmatlar quyidagi jihatlar orqali muhim ahamiyatga ega:

- Iqtisodiy o‘sish va taraqqiyot: Xizmatlar sektori jadal rivojlanib, ko‘plab yangi ish o‘rinlari yaratadi, bu esa iqtisodiyot o‘sishiga turtki beradi.
- Inson kapitali rivoji: Ta'lim, sog‘liqni saqlash, professional tayyorgarlik kabi xizmatlar inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi.
- Texnologik rivojlanish: Axborot texnologiyalari, telekommunikatsiya kabi xizmatlar yuqori texnologiyalarni iqtisodiyotning boshqa sohalariga integratsiya qilishga yordam beradi.
- Savdo va eksportni rag‘batlantirish: Xizmatlar eksporti ko‘plab mamlakatlar uchun muhim valyuta manbai hisoblanadi.
- Globalizatsiya jarayonlari: Xizmatlar sektori global o‘zaro bog‘liqlikni oshiradi, ayniqsa, moliya, transport va axborot texnologiyalari kabi xizmatlar xalqaro hamkorlikni rivojlantiradi.

Xizmatlarning klassifikatsiyasi

Xizmatlar turli omillarga koʻra bir nechta turga ajratilishi mumkin:

a) Iqtisodiyotdagi funksional yoʻnalishi boʻyicha

1. Ijtimoiy xizmatlar: Ta'lim, sogʻliqni saqlash, madaniyat, sport va ijtimoiy xizmatlar. Ular insonning turmush darajasini oshirish va ijtimoiy himoya ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

2. Ishlab chiqarish xizmatlari: Transport, logistika, axborot texnologiyalari, moliya, konsalting va professional xizmatlar. Ular ishlab chiqarish jarayonlarini samarali boshqarishda yordam beradi.

3. Shaxsiy xizmatlar: Goʻzallik salonlari, xususiy oʻquv kurslari, maishiy xizmatlar va boshqalar. Ular inson ehtiyojlariga bevosita xizmat koʻrsatish uchun yaratilgan.

b) Ijro etish shakli va iste'mol usuli boʻyicha

1. Moddiy xizmatlar: Bu xizmatlar moddiy jarayonlar bilan bogʻliq, masalan, transport va logistika xizmatlari, savdo va ta'mirlash xizmatlari.

2. Nomoddiy xizmatlar: Bu xizmatlar intellektual, madaniy yoki psixologik ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan, masalan, ta'lim, sogʻliqni saqlash, moliyaviy maslahat va axborot xizmatlari.

c) Xizmatlarning koʻrsatish usuli boʻyicha

1. An'anaviy xizmatlar: Bu xizmatlar bevosita mijoz bilan oʻzaro aloqada amalga oshiriladi, masalan, goʻzallik salonlari va mehmonxona xizmatlari.

2. Raqamli xizmatlar: Bular, asosan, onlayn platformalar orqali koʻrsatiladi, masalan, internet banking, onlayn ta'lim va elektron tijorat.

d) Xizmatlarning iqtisodiy ahamiyati boʻyicha

1. Fundamental xizmatlar: Ular iqtisodiy infrastrukturani rivojlantirishda muhim rol oʻynaydi, masalan, transport, energetika va axborot texnologiyalari xizmatlari.

2. Qoʻshimcha xizmatlar: Bular iqtisodiyotning asosiy jarayonlariga xizmat qiladi, masalan, reklama, marketing, dizayn va turizm xizmatlari.

Xizmatlar sektorining rivojlanish omillari

Xizmatlar sektorining rivojlanishi koʻplab omillarga bogʻliq:

- Texnologik taraqqiyot: Axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt xizmatlar sohasini yangicha rivojlantirishga katta imkoniyatlar yaratmoqda.
- Globalizatsiya va xalqaro integratsiya: Xalqaro savdo va aloqalar kengayishi xizmatlarning eksport va import hajmini oshirmoqda.
- Ijtimoiy ehtiyojlarning oʻsishi: Aholining daromadlari oʻsishi va turmush tarzining oʻzgarishi yangi xizmatlar koʻrsatishni talab qilmoqda.
- Mehnat bozorining oʻzgarishi: Ishchi kuchi tuzilmasidagi oʻzgarishlar yangi xizmat turlarining paydo boʻlishiga sabab boʻlmoqda.

"Intangib foyda" deganda, moddiy jihatdan qo'l bilan ushlab bo'lmaydigan, lekin iste'molchilarga bevosita yoki bilvosita qoniqish va foyda yetkazadigan xizmatlar nazarda tutiladi. Bu turdagi foydalar moddiy mahsulotlar kabi aniq ko'rinishga ega emas, lekin ular insonlar va tashkilotlar uchun katta ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

1. **Yaxshi xizmat ko'rsatish tajribasi** — mijozning qoniqishi va brendga sadoqati oshadi.
2. **Maslahatlar va bilimlar** — maslahat beruvchi xizmatlar orqali kompaniyalar samaradorlikni oshirishi mumkin.
3. **Tibbiy xizmatlar** — bemorning sog'lig'ini yaxshilash, bu esa to'g'ridan-to'g'ri moddiy foyda emas, balki intangib sog'liq yutug'i hisoblanadi.
4. **Ta'lim xizmatlari** — bilim va ko'nikmalar ortishi, bu esa keyinchalik ish faoliyatida foyda beradi.
5. **Raqamli xizmatlar** — onlayn qo'llab-quvvatlash, texnik yordam, yoki kontent yetkazib berish orqali mijozlar qulaylikka ega bo'lishadi.

Xizmatlarning intangib foydasi ularni moddiy mahsulotlardan ajratib turadi, chunki ular mijozlarning hayot sifatini, bilim darajasini va umumiy qoniqishini oshirishga qaratilgan bo'ladi.

Zamonaviy iqtisodiyotda xizmatlar sektori nafaqat iqtisodiy o‘sish va barqarorlikni ta'minlaydi, balki jamiyatning turli sohalarini rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Xizmatlar iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik jihatdan rivojlanishni ta'minlaydigan asosiy omil sifatida tobora ko‘proq ahamiyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Kotler, Philip**, *Marketing Management* (16th edition)
2. **Zeithaml, Valarie A., Bitner, Mary Jo, Gremler, Dwayne D.**, *Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm*
3. **Grönroos, Christian**, *Service Management and Marketing: Managing the Service Profit Logic*

Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Menejment kafedrasi assistent-stajori

XIZMAT KO‘RSATISH SOHASI SAMARADORLIGINI BAHOLASH USLUBIY ASOSLARI

Annotatsiya: Xizmat ko‘rsatish sohasining samaradorligini baholash uslubi, zamonaviy iqtisodiyotda muhim o‘rin tutadi. Ushbu uslub yordamida xizmatlar sifatini o‘lchash, mijozlarning ehtiyojlarini qondirish darajasi va xizmat ko‘rsatish jarayonidagi samaradorlikni aniqlash mumkin. Samaradorlikni baholash uslubi iqtisodiy resurslarni to‘g‘ri va samarali taqsimlashga yordam beradi, natijada tashkilotlarning bozor raqobatbardoshligini oshiradi. Xizmat ko‘rsatish sohasida samaradorlikni baholash uchun bir qator analitik usullar, metodlar va ko‘rsatkichlar mavjud bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos afzalliklarga ega. Ushbu maqolada samaradorlikni baholashning asosiy metodologik yondashuvlari va ularning amaliyotdagi qo‘llanilishi ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Xizmat ko‘rsatish sohasi, Samaradorlikni baholash, Tahlil usullari, Iqtisodiy samaradorlik, Resurslarni taqsimlash, Raqobatbardoshlik,

Ko‘rsatkichlar, Metodologiya.

Abstract: The method of assessing the effectiveness of the service sector plays an important role in the modern economy. With the help of this method, it is possible to measure the quality of services, the level of satisfaction of customer needs and determine the efficiency of the service process. The method of assessing effectiveness helps to correctly and efficiently allocate economic resources, which, as a result, increases the market competitiveness of organizations. There are a number of analytical methods, techniques and indicators for assessing effectiveness in the service sector, each of which has its own advantages. This article considers the main methodological approaches to assessing effectiveness and their application in practice.

Keywords: Service sector, Effectiveness assessment, Analytical methods, Economic efficiency, Resource allocation, Competitiveness, Indicators, Methodology.

Аннотация: Методика оценки эффективности сферы услуг занимает важное место в современной экономике. С помощью этого метода можно измерить качество услуг, уровень удовлетворения потребностей клиентов и эффективность процесса обслуживания. Метод оценки эффективности помогает правильно и эффективно распределять экономические ресурсы, как следствие, повышает рыночную конкурентоспособность организаций. Существует ряд аналитических методов, приемов и показателей оценки эффективности в сфере услуг, каждый из которых имеет свои преимущества. В данной статье рассматриваются основные методические подходы к оценке эффективности и их практическое применение.

Ключевые слова: Сфера услуг, Оценка эффективности, Аналитические методы, Экономическая эффективность, Распределение ресурсов, Конкурентоспособность, Показатели, Методология.

Xizmat ko‘rsatish sohasi samaradorligini baholash korxonaning xizmat sifatini, mijoz qoniqishini, moliyaviy ko‘rsatkichlarni va raqobatbardoshlik darajasini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Quyida xizmat ko‘rsatish sohasi samaradorligini baholash uslubiy asoslari, ko‘rsatkichlari va asosiy baholash usullari haqida batafsil ma’lumot keltiriladi.

1. Xizmat ko‘rsatish samaradorligini baholashning mohiyati

Xizmat ko‘rsatish sohasi samaradorligini baholash korxonaning faoliyati natijalari va qo‘yilgan maqsadlar orasidagi moslikni aniqlashga yordam beradi. Samaradorlikni baholash orqali korxona mijozlarning qoniqish darajasini, xizmat sifatini, iqtisodiy samaradorlikni va boshqaruvning muvaffaqiyat darajasini aniqlaydi. Bu jarayon orqali korxona o‘z faoliyatini yanada samaraliroq yo‘lga qo‘yishi, xizmat sifatini oshirishi va moliyaviy natijalarni yaxshilashi mumkin.

2. Xizmat ko‘rsatish samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari

Xizmat ko‘rsatish samaradorligini baholashda bir necha asosiy ko‘rsatkichlar qo‘llaniladi. Ular korxonaning har xil jihatlarini qamrab oladi va quyidagi asosiy toifalarga bo‘linadi:

a) Moliyaviy ko‘rsatkichlar

1. **Daromad va foyda koʻrsatkichlari**: Korxonaning umumiy daromadi, sof foydasi, operatsion foydasi, rentabellik va foyda marjasi.

2. **Xarajatlar**: Xizmat koʻrsatish jarayonidagi xarajatlar, ular samaradorlikni oshirish uchun optimallashtirilishi kerak.

3. **Rentabellik**: Moliyaviy natijalar orqali xizmat koʻrsatishning iqtisodiy foydasini baholaydi.

b) Sifat koʻrsatkichlari

1. **Xizmat sifati**: Mijozlarning xizmat sifatiga boʻlgan qoniqishi, xizmatning toʻgʻri va tez bajarilishi.

2. **Mijoz qoniqishi**: Mijozlardan olingan soʻrov natijalari, ularning taklif va mulohazalari asosida aniqlanadi.

3. **Xizmatni takroran sotish darajasi**: Doimiy mijozlar soni va ularga koʻrsatilayotgan xizmatlar sifati koʻrsatkichi.

c) Ishlab chiqarish va operatsion samaradorlik koʻrsatkichlari

1. **Xizmat koʻrsatish jarayoni tezligi**: Xizmat koʻrsatish jarayonining davomiyligi va mijozlar xizmatdan qancha tez foydalanishi.

2. **Ish hajmi**: Xizmat koʻrsatish korxonasi bajaradigan xizmat hajmi, xizmatlar soni.

3. **Avtomatlashtirish va raqamlashtirish darajasi**: Xizmat koʻrsatishda qoʻllaniladigan texnologiyalar va avtomatlashtirish jarayonlari samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

d) Xodimlar samaradorligi koʻrsatkichlari

1. **Xodimlarning ish unumdorligi**: Xodimlarning xizmat koʻrsatishdagi samaradorligi, ishlab chiqarish unumdorligi.

2. **Xodimlar qoniqishi va motivatsiya**: Xodimlar uchun yaratilgan sharoitlar, ularning ishga boʻlgan qiziqishi va motivatsiyasi.

3. **Malaka va bilim darajasi**: Xodimlarning bilim va tajriba darajasi, malaka oshirish kurslaridan oʻtishi.

e) Mijoz bilan aloqalar va xizmatning barqarorligi koʻrsatkichlari

1. **Mijozlarni jalb qilish va ushlab turish**: Yangi mijozlarni jalb qilish darajasi va mavjud mijozlarni saqlab qolish koʻrsatkichi.

2. **Mijozga xizmat koʻrsatish vaqtida kechikishlar**: Xizmat koʻrsatishda yuzaga kelishi mumkin boʻlgan kechikishlar darajasi.

3. **Shikoyatlar va muammolar**: Mijozlar tomonidan bildirgan shikoyatlar soni va ularning hal etilishi.

3. Xizmat koʻrsatish samaradorligini baholash usullari

a) Moliyaviy tahlil Moliyaviy tahlil orqali korxonaning iqtisodiy samaradorligi baholanadi. Bu usul orqali daromad va xarajatlarni tahlil qilish, foyda va rentabellik koʻrsatkichlarini baholash mumkin. Moliyaviy tahlil xizmat koʻrsatish korxonalarining umumiy moliyaviy holatini aniqlashga yordam beradi va kelgusida qanday choralar koʻrish kerakligini belgilashda muhim oʻrin tutadi.

b) Soʻrovnoma va mijoz mulohazalari tahlili Mijozlar qoniqishini baholashda soʻrovnomalar va mulohazalar tahlili asosiy oʻrin tutadi. Ushbu usul mijozlarning xizmat sifatiga nisbatan fikrlarini toʻplash va ularning talab va ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Bu sohada **NPS (Net Promoter**

Score) va **CSI (Customer Satisfaction Index)** kabi indekslar keng qo‘llaniladi.

c) KPI (Kalit ko‘rsatkichlar) tahlili Xizmat ko‘rsatish samaradorligini baholashda asosiy ko‘rsatkichlar tahlili (KPI) qo‘llaniladi. KPI orqali xodimlarning va xizmat ko‘rsatish jarayonining samaradorligi, mijozlarga xizmat ko‘rsatish tezligi va sifat ko‘rsatkichlari baholanadi. KPI tahlili xizmat ko‘rsatish sohasidagi samaradorlikni baholashda korxona strategik maqsadlariga erishish jarayonini kuzatish imkonini beradi.

d) Benchmarking (mezonlash) Benchmarking usuli orqali xizmat ko‘rsatish korxonasi o‘z ko‘rsatkichlarini boshqa korxonalarning o‘xshash ko‘rsatkichlari bilan taqqoslaydi. Bu usul yordamida raqobatbardoshlik darajasi aniqlanadi va eng yaxshi tajribalarni o‘rganib, ularni joriy qilish imkoniyati yaratiladi.

e) Operatsion tahlil Operatsion tahlil xizmat ko‘rsatish jarayonlari samaradorligini baholash uchun qo‘llaniladi. Bunda xizmat ko‘rsatish jarayonining davomiyligi, xizmat hajmi va kechikishlar tahlil qilinadi. Bu usul xizmat ko‘rsatish jarayonlarini optimallashtirish va vaqt va resurslarni tejash imkonini beradi.

f) Xodimlar samaradorligi tahlili Xodimlar samaradorligini baholash uchun xodimlar ish unumdorligi va motivatsiyasini aniqlash mumkin. Xodimlarning malaka darajasi, xizmat ko‘rsatish madaniyati va mijozlarga ko‘rsatgan e’tibori ularning samaradorligini baholashda muhim rol o‘ynaydi.

4. Xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirish uchun tavsiyalar

Xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi:

- **Mijoz qoniqishini doimiy ravishda o‘rganish va kuzatish**: Mijozlar ehtiyojlarini chuqurroq o‘rganish va ularning takliflarini hisobga olish.
- **Raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirish imkoniyatlaridan foydalanish**: Bu xizmat ko‘rsatish jarayonini tezlashtirish va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi.
- **Xodimlar malakasini oshirish**: Xodimlarni muntazam ravishda o‘qitish va motivatsiya berish, ularni xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish uchun tayyorlash.
- **Sifat nazoratini joriy etish**: ISO sertifikatsiyalari kabi sifat standartlariga rioya qilish xizmat sifatini nazorat qilish imkoniyatini beradi.
- **Xizmat jarayonini doimiy optimallashtirish**: Operatsion jarayonlarni tahlil qilib, ulardagi kamchiliklarni bartaraf etish va samaradorlikni oshirish.

Xizmat ko‘rsatish sohasi samaradorligini baholash xizmatlar sifatini oshirish, mijozlarning qoniqishini ta’minlash va moliyaviy natijalarni yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Bunda turli baholash usullaridan foydalanish korxonaga o‘z samaradorligini real baholash va uni oshirish uchun muhim ma’lumotlarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Keller, K. L. & Kotler, P.** (2016). *Marketing Management*. Pearson Education.

2. **Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L.** (1985). *A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research*. *Journal of Marketing*, 49(4), 41-50.

3. **Grönroos, C.** (1984). *A Service Quality Model and Its Marketing Implications*. *European Journal of Marketing*, 18(4), 36-44.

4. **Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D.** (2009). *Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm*. McGraw-Hill.
5. **Lovelock, C. H., & Wirtz, J.** (2011). *Services Marketing: People, Technology, Strategy*. Pearson Education.
6. **Kotler, P., & Keller, K. L.** (2015). *Marketing Management*. 15th ed., Pearson.
7. **Bateson, J. E. G., & Hoffman, K. D.** (2011). *Services Marketing: Concepts, Strategies, & Cases*. Cengage Learning.
8. **Sampson, S. E., & Froehle, C. M.** (2006). *Foundations and Implications of Service Factories*. *Production and Operations Management*, 15(2), 266-282.

Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Menejment kafedrasi assistent-stajori
Xoldarova Sadoqat Farkhadovna- Samarqand Iqtisodiyot va serves instituti talabasi

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XIZMAT KO‘RSATISH KORXONALARNING BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Anatatsiya: Mazkur maqolada hozirgi vaqtda iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi sharoitida xizmat ko‘rsatish korxonalarini doimiy tarzda barqaror rivojlanish hamda xizmat ko‘rsatish intensivligi ta’minlashda samaradorlikni oshirishning ijtimoiy – iqtisodiy mexanizimni takomillashtrish alohida dolrzab masala hisoblanadi.
Kalit so‘zlar: xizmat, Xizmat ko‘rsatish, raqamli iqtisodiyot, samaradorlik.
Abstract: In this article, in the context of the transformation of the economy, the improvement of the socio-economic mechanism for increasing efficiency in ensuring the continuous sustainable development of service enterprises and the intensity of service provision is a particularly urgent issue.
Keywords: service, Service provision, digital economy, efficiency
Аннотация: В данной статье в условиях трансформации экономики особое значение приобретает непрерывное развитие предприятий сферы услуг и совершенствование социально-экономического механизма повышения эффективности обеспечения интенсивности услуг.
Ключевые слова: сервис, предоставление услуг, цифровая экономика, эффективность.

Kirish. Xizmat ko‘rsatish sohasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi o‘z mazmuniga ko‘ra turmush farovonligi va uning sifatini oshirish,zamonaviy tarmoqlarning shakillanishi bilan bog‘liq bo‘lgan inson kapitalini rivojlantrish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratish, mexnat taqsimotining nisbatan yuqori darajasini ta’minlash bo‘yicha xo‘jalik faoliyatning turli yo‘nalishlarini qamram oladi.

Shunga ko‘ra, xizmati ko‘rsatish korxonalari faoliyatining samaradorligini

oshirish hamda ular faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishda mehnat jarayonlari intensivligi va mehnat unumdorligi oshirish, resuslardan samarali foydalanish, mehnat salohiyatini samaradorligini ta’minlash, ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifati va natijadorligini oshirish, iste’molchilarning talab va ehtiyojlarini to‘liqroq qondirish bilan bog‘liq masalalar soha rivojlanishining muhim muammolari hisoblanadi.

Shuningdek, soha korxonalarining xalqaro bozorlardagi xizmatlar sifati va raqobatbardoshliligini oshirish hamda xizmatlar eksporti hajmini ko‘paytirish respublikamizda iqtisodiy o‘sishga erishishda muxim axamiyatga ega.

Mavzuga doir adabiyotlar sharxi. Q.X.Abdurahmonov, SH.R.Xolmo‘minov, A.B.Hayitov,A.M Akbarov. Xodimlarni boshqarish nomli o‘quv qo‘llanmasidan korxona va tashkilotlarni shakillantirish inson omili, xodimlarni va inson resuslarni boshqarish strategiyasi, xodimlar bilan ishlashni boshqarish, xodimlarning xizmat-kasb jihatidan o‘sib borishni boshqarish, kadrlar tizimidagi yangiliklarni boshqarish, xodimlar xafsizligini boshqarish, xizmat martabasini boshqarish, boshqaruv xodimlari mehnatini tashkil etish kabi bir qator muomolar yoritib berilgan.

Asosiy qism. Iqtisodiy o‘sish, servis iqtisodiyoti rivojlanishi, xizmat ko‘rsatish sohasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini,xizmatlar sifati va raqobatbardoshligini oshirishi omillari, zamonaviy xizmat ko‘rsatish jarayonlarini takomillashtirish, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni tartibga solish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish omillari,zamonaviy xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini rivojlantirish,mexnat unimdorligini o‘sishi, personalning innavatsion rivojlanishi bilan bog‘liq.

”Xizmat” tushunchasining aniqroq ta’rifini keltiradigan bo‘lsak, bizningcha, **“xizmat** uni bajaruvchi va iste’molchi o‘rtasidagi bevosita o‘zaro aloqalrning natijasi bo‘lib iste’molchining talabini qondirish bo‘yicha bajaruvchining foydali faoliyatida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlardir “ ta’kidlash kerakki, xizmat tushunchasini ko‘rib chiqishda xizmatlar bozorini davlat tomonidan tartibga solishning muhim vositalaridan biri sifatida xizmatlarni standartlashtirishga alohida e’tibor qaratadi. Xizmat ko‘rsatishda standartlar kimyoviy tozalash, kir yuvish, mexmoxona biznesi,aloqa,sug‘urta, bank, savdo, transport xizmatlari, avtomobillarga xizmat ko‘rsatish kabi sohalarda qo‘llanishi mumkin.

Natija va tahlil: Xizmatlar bozorida talabning barqarorligi sharoitida xizmatlarni saqlash muhim hisoblanmaydi. Biroq talabning o‘zgarib borishi natijasida korxonaning xizmat ko‘rsatishi va faoliyatining rentebelligi bilan bog‘liq qiyinchiliklar va muomolar yuzaga keladi. Xizmatlar bozorini rivojlantrishning **transversallik** tamoyili. Ushbu tamoyil xizmat ko‘rsatish sohasida infratuzilmaviy va institutsional cheklovlarni bartaraf etish, hududiy iqtisodiy munosabatlarni rivojlantrish bo’yich maqsadli dasturlarni ishlab chiqarish hamda realizatsiy qilish, xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantrishda an’analar va innovatsiyalarnini gintegratsiyasini ta’minlash kabilarini o‘z ichiga oladi.

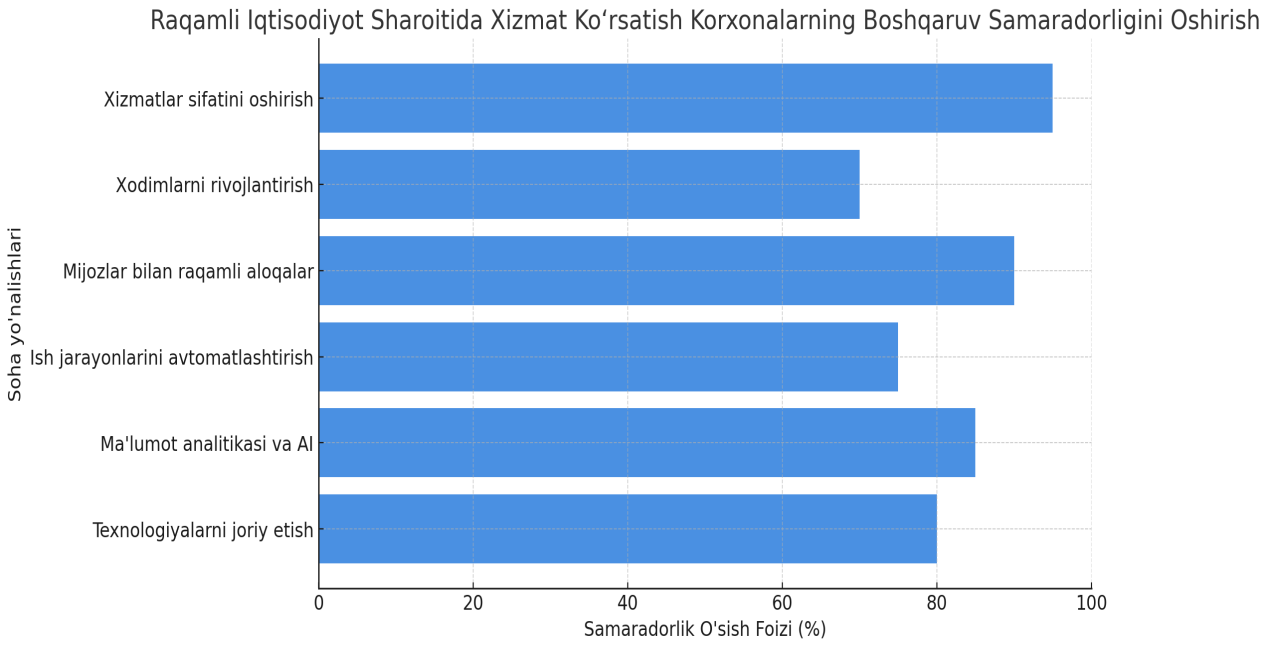

Yuqorida ko'rsatilgan grafikda raqamli iqtisodiyot sharoitida xizmat ko'rsatish korxonalarining boshqaruv samaradorligini oshirish yo‘llari aks ettirilgan. Grafikda turli yo'nalishlarda amalga oshirilgan o'zgarishlarning samaradorlik o'sishi foizlarda ifodalangan:

- Texnologiyalarni joriy etish: 80%
- Ma'lumot analitikasi va sun'iy intellekt (AI): 85%
- Ish jarayonlarini avtomatlashtirish: 75%
- Mijozlar bilan raqamli aloqalar: 90%
- Xodimlarni rivojlantirish: 70%
- Xizmatlar sifatini oshirish: 95%

Ushbu yo‘nalishlarda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar korxonalarning samaradorligini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi. Ayniqsa, mijozlar bilan raqamli aloqalar va xizmatlar sifatini oshirish kabi yo‘nalishlar yuqori samaradorlikka erishishda muhim ahamiyatga ega

Xulosa va takliflar. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalarining menejerlari uchun muhim muammo – bu samaradorlik hisoblanadi. Shunga ko‘ra, mehnat unumdorligini oshirish – bu ham davlat darajasida, ham korxona darajasida belgilanadigan muhim maqsaddir. Ta’kidlash mumkinki, mehnat unumdorligini oshirmasdan samaradorlikni oshirish bu qoniqarsiz natijalarga erishishning ancha oson yo‘llarini topishning o‘zginasidir. Xizmat ko‘rsatish sohasida mehnat unumdorligini oshirish vazifasi nafaqat uning oshishi, balki ko‘p jihatdan rahbariyatning harakatlari natijasi bo‘lib hisoblanadigan baholash bilan ham bog‘liq bo‘ladigan o‘ziga xos murakkabliklarni namoyon qiladi.

Xizmat ko‘rsatish sohasidagi yana bir muhim o‘ziga xos xususiyatlardan biri shundan iboratki, bunda ko‘plab xizmatlarni ko‘rsatish mulkchilik huquqlarining o‘rin almashuvisiz va xizmatlarning iste’molchilari hamda ishlab chiqaruvchilari o‘rtasidagi munosabatlarning o‘zgarishisiz amalga oshirilishidir.

Ko‘plab xizmatlar moddiylashgan bo‘lmagani va nomoddiy qiymatliklar bilan munosabatlarga egaligi sababli buyumlarga bo‘lgan mutlaq huquq kabi mulkchilik

huquqi ham an’anaviy, tipik xizmatlarning nomoddiy, ko‘zga ko‘rinmaydigan tabiati bilan bog‘liq bir qancha murakkabliklarga duch keladi. Xizmat ko‘rsatish sohasida ko‘pchilik vaziyatlarda nisbiy huquq, ya’ni bir tomondan, ishlab chiqaruvchining iste’molchiga talablari huquqi va ishlab chiqaruvchiga nisbatan iste’molchilarning majburiyatlari, ikkinchi tomondan esa iste’molchining ishlab chiqaruvchiga nisbatan talablari huquqi va ishlab chiqaruvchining iste’molchiga nisbatan majburiyatlari amal qiladi. Xizmatlarni ishlab chiqarishning moddiy shart-sharoitlariga mulk huquqi muayyan darajada iste’molchining huquqlari bilan cheklanadi va bu yerda nozik huquqiy munosabatlar rivojlanadi. Ular iste’molchiga yetkazilgan ziyon o‘rnini qoplash majburiyati xizmatlarni ko‘rsatuvchining yoki mulk egasining zimmasiga yuklatilishini ko‘zda tutib, bunda xavfsizlik talablariga yetarlicha darajada rioya qilmaslik anchagina zarar keltirishi mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Баринов Н.А. Указ. Соч. – С. 17.

2.Бурменко Т.Д. Сфера услуг: экономика: учебное пособие / Т.Д. Бурменко, З.Н.Н. Даниленко, Т. А. Туренко; под ред. Т.Д. Бурменко. – Москва: КНОРУС, 2007. – 328 с.

3.Веснин В.Р. Управление персоналом. Теория и практика. – Москва: Проспект, 2011. – 688 с.

4.Q.X.Abdurahmonov,SH.R.Xolmo‘minov, A.B.Hayitov,A.M Akbarov. Xodimlarni boshqarish.Darslik.T.O‘zbekiston yozuvchilar uyishmasi Adabiyot jamg‘armasi nashiryoti,2005,240 b,

5.Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура: Пер. с англ. Под. ред. О.И. Шкаратана. – Москва : ГУВШЭ, 2000.

VII YO‘NALISH. “YASHIL” IQTISODIYOT

I.f.d. prof. Mahmudov N.M. - TDIU, Makroiqtisodiy tahlil va prognozlashtirish kafedrasi professori
Shomirzayev A.A. - TerDU, Iqtisodiyot kafedrasi tayanch doktoranti
L.Azimova - TTYSI, ilmiy tadqiqotchisi
Tel:+998907492142. E-mail: shomirzaevabdugaffor@gmail.com

SANOAT TARMOQLARINI “YASHIL” IQTISODIYOT ASOSIDA RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI (Surxondaryo viloyati misolida)

Annotatsiya: Ushbu tezisda “yashil” iqtisodiyot va sanoat ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotning ahamiyati va Surxondaryo viloyatining sanoat ishlab chiqarish salohiyati va imkoniyatlari xususida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: “yashil” iqtisodiyot, “yashil” ishlab chiqarish, ishlab chiqarish salohiyati.

Аннотация: В данной диссертации выражено значение «зеленой» экономики в развитии «зеленой» экономики и отраслей промышленного производства, а также потенциал и возможности промышленного производства Сурхандарьинской области.

Ключевые слова: «зеленая» экономика, «зеленое» производство, производственный потенциал.

Abstract: In this thesis, the importance of the "green" economy in the development of the "green" economy and industrial production sectors and the industrial production potential and opportunities of the Surkhandarya region are expressed.

Key words: "green" economy, "green" production, production potential.

“Yashil” iqtisodiyot atrof-muhit iqtisodiyoti yoki ekologik iqtisodiyotdan farqli ravishda ko‘proq amaliy xususiyatga ega. “Yashil” iqtisodiyot ilm-fan sohasi emas, balki ustun darajada real iqtisodiy siyosat, aniq iqtisodiy faoliyat sohalari (energetika, innovatsia, qishloq xo‘jaligi va b.)ga aloqador hamda u nazariy jihatdan xo‘jalik yuritish tizimini “yashillashtirish”ning umumiy strategiyasini ishlab chiqish va ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berish bilan shug‘ullanadi[131].

Sanoat tarmoqlarini “yashil” iqtisodiyot asosida shakllantirish hamda rivojlantirish barqaror rivojlanish va ekologik muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega. “Yashil” qitisodiyot atrof muhitni himoya qilish, energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni nazarda tutadi. Sanoat tarmoqlari esa iqtisodiy o‘sish va ish o‘rinlari yaratishda asosiy ro‘l o‘ynaydi. “Yashil” iqtisodiyotning asosiy maqsadi sanoat tarmoqlarining atrof muhitga salbiy ta’sirini kamaytirishga e’tibor qaratishdir. Misol tariqasida, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish

[131] Vahobov A.V. Xajibakiyev Sh.X. “Yashil” iqtisodiyot. Darslik. Toshkent. Universitet. 2020. 12 b

jarayonlarida energiya sarfini sezilarli darajada kamaytiradi. Bu nafaqat xarajatlarni, balki, atrof-muhitga bo‘lgan salbiy ta’sirni ham minimallashtiradi. Shuningdek, “yashil” iqtisodiyot, chiqindilarni qayta ishlash va resurslardan samarali foydalanish orqali sanoat tarmoqlarida innovatsiyalarni rag‘batlantiradi. Mahsulotlarni ishlab chiqarishda ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va chiqindilarni kamaytirish orqali sanoatning raqobatbardoshligini oshiradi.

Surxondaryo viloyati sanoat tarmoqlarini “yashil” iqtisodiyot asosida rivojlantirish va viloyat sanoat ishlab chiqarish hajmini oshirish uchun viloyatning hali ishga solinmagan ulkan salohiyati mavjud.

1-jadval

Surxondaryo viloyati sanoatining asosiy ko‘rsatkichlari[132]

№		**2020- y.**	**2021- y.**	**2022- y.**	**2023- y.**	**2024- yil yanvar-sentabr***
1	Sanoat mahsuloti hajmi, mlrd. so‘m	5322,7	6675,3	7229,8	8848,6	9809,3
2	Sanoat mahsuloti ishlab chiqarishning o‘sish sur`ati, o‘tgan yilga nisbatan foizda	106,7	109,7	104,2	106,3	108,8
	Shu jumladan:					
3	Qazib oluvchi sanoat, mlrd. so‘m	212,5	245,9	222,0	246,2	282,0
4	Qayta ishlovchi sanoat, mlrd. so‘m	4747,0	5967,1	6382,3	7832,4	8828,7

* yashirin iqtisodiyotni hisodga olgan holda

Yuqoridagi jadvaldan shuni anglash mumkinki, sanoat mahsulotlari hajmi pandemiyadan keyingi davrda ba’zi yillarda o‘sish suratining sekinlashishi kuzatilgan bo‘lsada, o‘sishda davom etayotganini ko‘rish mumkin. Shuningdek, viloyatning qazib olish hamda qayta ishlash sanoatlari asosiy sanoat ishlab chiqarish

[132] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi ma’lumotlariga asosan muallif ishlanmasi

tarmoqlari sirasiga kirishi bilan birga, pandemiyadan keying davrda muntazam o‘sish suratiga ega bo‘lgan, so‘ngi yillarda ushbu tarmoqlar mos ravishda 14,5 % va 12.7% o‘sish suratiga ega bo‘lgan.

Shuningdek, Surxondaryo viloyatini sanoat sohasini yanada rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar va ulkan salohiyat borligini alohida qayd etib o‘tish lozim. Sherobod tumanida Xo‘jaikon tuz konidagi mavjud mineral tuzlarni qayta ishlab oliy navli osh tuzi, texnik tuz, NaCl-eritmalari ishlab chiqarish mumkin. Bugungi kunda Davlat Geologiya qo‘mitasi tasarrufidagi 38,6 mln tonna mineral tuz zaxirasiga ega kon mavjud. Mazkur hududda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlar kondan deyarli foydalanmay kelmoqda. Muammo: “Xo‘jaikon-Tuz” MCHJ kondan foydalanish uchun litsenziya olgan bo‘lib, ostki qismidan foydalanish imkoniyati berilmagan. Berilgan litsenziyaga tegishli tartibda o‘zgartirish kiritish maqsadga muvofiq ish bo‘ladi[133].

Bundan tashqari, Surxondaryo viloyatida yiliga 8,5 tonnagacha yod va 180 tonnagacha brom olish imkoni mavjudligi aniqlangan. Ammo, yod va bromni qayta ishlab kristall yod, kaliy yodit va kimyo va farmakalogiya uchun brom ishlab chiqarish bugungi kungacha yo‘lga qo‘yilmagan[134].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vahobov A.V. Xajibakiyev Sh.X. “Yashil” iqtisodiyot. Darslik. Toshkent. Universitet. 2020.
2. surxondaryo.uz - Surxondaryo viloyati hokimligi ochiq ma’lumotlar partali.
3. surxonstat.uz - O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi.

Avezov Humoyun Ilxomovich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali tayanch doktoranti

QISHLOQ XO‘JALIGIDA YONG‘OQ ISHLAB CHIQARISH TUSHUNCHASINING MAZMUNI, TARKIBI VA UNI IFODALOVCHI MUHIM JIHATLARI

Annotatsiya. *Hozirgi kunga qadar o‘quv adabiyotlari va ilmiy nashrlarda qishloq xo‘jaligida yong‘oq yetishtirish va yong‘oq ishlab chiqarish tushunchalariga aniq ta’rif keltirilmagan bo‘lib bu esa ko‘p hollarda bu ikki terminlarni sinonnim sifatida ishlatilishi ommalashgan. Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligida yong‘oq ishlab chiqarishining umumiy xususiyatlari va farqli jihatlari nazariy tahlil qilingan. Qishloq xo‘jaligida meva o‘stirish, yetishtirish, ishlab chiqarish, qayta ishlash kabi bosqichlar umumiyligi va farqlari keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *Yong‘oq yetishtirish,, yong‘oq ishlab chiqarish, qayta ishlash, yetkazib berish zanjiri, qiymat zanjiri, eksport.*

[133] Surxondaryo viloyati hokimligi ochiq ma’lumotlar partali
[134] Surxondaryo viloyati hokimligi ochiq ma’lumotlar partali

Авезов Хумоюн Ильхомович *-Ташкентский государственный экономический университет, Самаркандский филиал, докторант*

СОДЕРЖАНИЕ, СТРУКТУРА И КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ГРЕЦКОГО ОРЕХА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Аннотация. *До сих пор в учебной литературе и научных публикациях не дано четкого определения понятий выращивание грецкого ореха и производство ореха в сельском хозяйстве, поэтому эти два термина часто используются как синонимы. В данной статье теоретически анализируются общие черты и различные аспекты концепции производства грецкого ореха в сельском хозяйстве. Приведены общие черты и различия таких этапов, как выращивание, выращивание, производство, переработка фруктов в сельском хозяйстве.*

Ключевые слова:*. Выращивание грецкого ореха, производство грецкого ореха, переработка, цепочка поставок, цепочка создания стоимости, экспорт.*

Avezov Humoyun Ilhomovich *- Samarkand branch Tashkent State University of Economics, PhD student*

CONTENT, STRUCTURE, AND KEY ASPECTS OF THE CONCEPT OF WALNUT PRODUCTION IN AGRICULTURE

Annotation. *Until now, educational literature and scientific publications have not provided a clear definition of the concepts of walnut cultivation and walnut production in agriculture, which is why these two terms are often used as synonyms. In this article, the common features and different aspects of the concept of walnut production in agriculture are theoretically analyzed. Commonalities and differences of stages such as fruit growing, cultivation, production, processing in agriculture is given.*

Key words: *Walnut cultivation, walnut production, processing, supply chain, value chain, export.*

Kirish.

Qishloq xo‘jaligi boshqa tarmoqlardan farqli ravishda, o‘ziga xos xususiyatlari mavjud . Bunda texnik- texnologik, ijtimoiy-iqtisodiy va tabiiy biologik jarayonlarning chambarchas bog‘liqligini kuzatish mumkin. Qishloq xo‘jaligining o‘ziga xos xususiyati yerdan asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatida foydalanishdir. Yer boshqa ishlab chiqarish vositalaridan sezilarli farq qiladi. Bu farqlarni quyidagicha tasniflash maqsadga muvofiq:

Birinchidan, yer tabiat mahsulidir. Bundan farqli o‘laroq, boshqa ishlab chiqarish vositalari inson faoliyati natijasi hisoblanadi. Hozirgi kunda insoniyat allaqachon tuproq o‘rnini bosuvchi o‘simliklarning ildizlari ozuqaviy eritma berish orqali yetishtirish gidroponika usulini yaratishgan, Biroq, gidroponika yordamida yetishtirilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ulushi juda kam.

Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining yana bir o‘ziga xos xususiyati shundaki, unda xalq xo‘jaligining boshqa tarmoqlariga qaraganda, mahsulotlarning tovarlilik darajasi nisbatan kamroq hisoblanadi. Ishlab chiqarilgan mahsulotlarning katta qismi qishloq xo‘jaligi korxonalarida qoladi, bozorga kirmagan holda ishlab chiqarish vositasi sifatida ishlatiladi.

Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining yana bir xususiyati-ishlatiladigan mehnat vositalarining sekin aylanishi. Gap shundaki, qishloq xo‘jaligida mehnat vositalarining ko‘p turlari faqat ma’lum bir vaqt ichida qo‘llaniladi.

Adabiyotlar tahlili.

Qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarish masalasi bo‘yicha jahon va yurtimiz olimlari tomonidan tadqiqotlar olib borilmoqda. Bular jumlasiga O. Murtazayev, Ergashev R.X., Shakirov F.K., Z. A. Artukmetov, Mustafakulov, SH. I., Korolev Yu.B., Pastuxov, A. Madvaliyev A.K., Ванькевич А. И, Я. В. Воронина, И. П. Чупина, Barrick, R. K. Harmon, H. L. kabilarni misol keltirish mumkin. Mualliflarning tegishli ilmiy ishlarida Ishlab chiqarishning mohiyati, mazmuni, shakllanish bosqichlari, uni takomillashtirish bo‘yicha tegishli omilllar qarab chiqilgan. Ammo ishlab chiqarishning tarkibiy tuzilishi, ularning bir-biri bilan o‘zaro bog‘liq jihatlari yetarli darajada yoritib berilmagan. Shu sababli mazkur ishning mavzusi hozirgi kunda dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida iqtisodiy-statistik tahlil, abstrakt fikrlash, monografik kuzatish usullaridan keng foydalanilgan.

Tahlil va natijalar.

Har qanday kategoriyaning mazmun va mohiyatini nazariy va amaliy jihatdan yoritib berish uchun uning ta’rifini aniqlab olish muhim hisoblanadi. Bu masalada olimlar va sohaga aloqador mutaxassislarning fikr va qarashlari, shuningdek belgilangan qonun va qonun osti hujjatlarda ta’riflar turlicha. (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Ishlab chiqarishning ta’rifi va tushunchalari bo‘yicha turli olimlar fikrlari

	Berilgan ta’riflar	Manba
.	**Ishlab chiqarish** — jamiyatning yashashi va taraqqiy etishi uchun zarur bo‘lgan moddiy boyliklar (turli iqtisodiy mahsulotlar) ni yaratish jarayoni; ishlab chiqarish omillarini iste’mol va investitsiyalar uchun mo‘ljallangan tovarlar va xizmatlarga aylantirish. Ishlab chiqarish inson hayotining tabiiy sharoiti va boshqa faoliyat turlarining moddiy asosidan iborat. Ishlab chiqarish faqat mahsulot Ishlab chiqarishdan iborat bo‘lmay, balki taqsimot, ayirboshlash va iste’molni ham o‘z ichiga oladi	O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Beshinchi jild. Toshkent, 2002-yil

.	**ISHLAB CHIQARUVCHI** Iste’molchilarga yetkazib berish, sotish uchun tovar ishlab chiqaradigan korxona, tashkilot, muassasa yoki yakka tartibda faoliyat ko‘rsatuvchi tadbirkor	Ijtimoiy-siyosiy terminlarning qisqacha izohli lug‘ati. A. Madvaliyev [va boshq.] I 26 Ijtimoiy-siyosiy terminlarning qisqacha izohli lug‘ati– Toshkent: “SAHHOF” nashriyoti, 2021. 109-b
.	**Ishlab chiqarish** - bu asosiy (mehnat va kapital) va oraliq ishlab chiqarish omillari (xom ashyo, materiallar va boshqalar) yordamida har qanday mahsulotni yaratish jarayoni.	Производство // Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — 2-е изд., вновь перераб. и значит. доп. — Т. 1—2. — СПб., 1907—1909.
.	Ishlab chiqarish - bu inson va tabiat o‘rtasidagi almashishning o‘ziga xos turi bo‘lib, aniqroq aytganda, odamlar tomonidan tabiiy resurslarni har qanday mahsulotga faol aylantirish jarayoni hisoblanadi	Производство. Национальная экономическая энциклопедия. Дата обращения: 15 мая 2020. Архивировано 25 ноября 2015 года.
.	Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi deganda tegishli xizmatlar ko‘rsatishni o‘z ichiga olgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, xom ashyo va oziq-ovqat mahsulotlarini etishtirish, ishlab chiqarish va qayta ishlash bo‘yicha iqtisodiy faoliyat turlari majmui tushuniladi.	Федеральный закон от 29.12.2006 N 264-ФЗ (ред. от 25.12.2023) "О развитии сельского хозяйства"
.	**Ishlab chiqaruvchi** — iste’molchiga realizatsiya qilish uchun tovar ishlab chiqaradigan korxona, tashkilot, muassasa yoki yakka tartibda faoliyat ko‘rsatuvchi tadbirkor.	O‘zbeksiton Respublikasining 26.04.1996 yildagi 221-I-sonli “Iste’molchilarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida” gi Qonuni 1-modda
.	Dehqon xo‘jaligi qishloq xo‘jaligi ekinlarini yetishtirish va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun zarur bo‘lgan urug‘lik, mineral o‘g‘itlar hamda yoqilg‘i-moylash materiallarini sotib olishda, shuningdek boshqa moddiy resurslar hamda xizmatlardan foydalanishda boshqa qishloq xo‘jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari bilan teng huquqlarga egadir.	O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil1-apreldagi O‘RQ-680-sonli “Dehqon xo‘jaligi to‘g‘risida” gi Qonuni 12-moddasi.
.	Ishlab chiqarish - barcha tarmoqlar moddiy ishlab chiqarishining umumlashgan shakli bo‘lib, ishlab chiqarish uchun shart-sharoit - ishlab chiqarish vositalari va iste’mol buyumlarini ishlab chiqaradi. Ishlab chiqarish sohasiga sanoat, qishloq va o‘rmon xo‘jaligi, transport, aloqa, energetika, savdo, umumiy ovqatlanish, xo‘jalik omborxonalari va xizmat ko‘rsatish tarmoqlari, ilmfan (innovatsion) yutuqlari kiradi.	Mustafakulov, SH. I. Iqtisodiy atamalarning izohli lug‘ati [Matn] : lug‘at / SH.I. Mustafakulov, O.A. Raximberdiyev, M.SH. Egamberdiyeva - Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2019 188-b. https://genderi.org/download/sh-i-mustafakulov-o-a-raximberdiyev-m-sh-egamberdiyeva-iqtisod.doc

.	Ishlab chiqarish jamiyatning mavjudligi va rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan moddiy ne'matlarni yaratish jarayonidir.	Маркс К., Капитал, Соч., 2 изд., т. 12, с. 713)
0.	**Ishlab chiqarish** - Muayyan ijtimoiy munosabatlar sharoitida kishi mehnati tufayli jamiyatning yashashi va taraqqiy etishi uchun zarur bo‘lgan moddiy boyliklar yaratish. Ratsionalizatorlar tomonidan yaratilgan yangiliklar ishlab chiqarishda keng qo‘llanmoqda. *Gazetadan* **Ishlab chiqarmoq** Mahsulot tayyorlamoq. - Stendlarga talabalar o‘ylab topgan, yasagan, ijod qilgan va ishlab chiqargan turli buyumlar tartibi bilan qo‘yilgan. *Gazetadan*	Ijtimoiy-siyosiy terminlarning qisqacha izohli lug‘ati. A. Madvaliyev [va boshq.] I 26 Ijtimoiy-siyosiy terminlarning qisqacha izohli lug‘ati– Toshkent: “SAHHOF” nashriyoti, 2021. 109-b.
1.	Qishloq xo‘jaligi moddiy ishlab chiqarish sohalaridan biri bo‘lib, u dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlarini yetishtirish bilan shug‘ullanadi - aholini oziq-ovqat mahsulotlari va xalq xo‘jaligining bir necha tarmoqlarini xomashyo bilan ta’minlaydi**.**	Z. A. Artukmetov. Qishloq xo‘ jaligi asoslari. «o‘zbeklston faylasuflar milliy jamlyati» nashriyoti toshkent – 2012. 3-b.
2.	Dehqonchilik-o‘simlik mahsulotlari ishlab chiqarish uchun madaniy o‘simliklar (qishloq xo‘jaligi ekinlari)ni yetishtirish; qishloq xo‘jaligining asosiy tarmoqlaridan biri.	Ermatov A., Dehqonchilik. Toshkent., 1990. 25-bet.
3.	**REALIZATSIYA** [lot. realis – moddiy, haqiqiy] 1 Ma’lum bir reja, loyiha, dastur, maqsadni amalga oshirish, turmushga tatbiq etish. 2 iqt. Tovar va molmulk sotish, mol-mulk yoki qimmatbaho qog‘ozlarni pulga aylantirish.	IJTIMOIY-SIYOSIY TERMINLARNING QISQACHA IZOHLI LUG‘ATI. A. Madvaliyev [va boshq.] I 26 Ijtimoiy-siyosiy terminlarning qisqacha izohli lug‘ati– Toshkent: “SAHHOF” nashriyoti, 2021. 109-b.

Ishlab chiqarish odamlarning mavjud ehtiyojlarini qondirish uchun iqtisodiy tovarlar (tovar va xizmatlar) yaratish faoliyatini anglatadi. Ishlab chiqarish jarayonida har bir ishlab chiqarish ishtirokchisi o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjud bo‘lib, shaxs jamiyatdan ajratilgan holda amalda mahsulot ishlab chiqara olmaydi. Ko‘pgina tovarlarni ishlab chiqarish uchun insonning jismoniy imkoniyatlaridan tashqari, materiallar va texnologiyalar ham zarur hisoblanadi. Ba’zi odamlar ishlab chiqarish uchun shart - sharoit yaratsalar, boshqalar to‘g‘ridan-to‘g‘ri mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatish bilan shug‘ullanadi. Oddiy qilib aytganda, ishlab chiqarish jarayoni sotish uchun mo‘ljallangan mahsulotni yaratish nuqtasidir. Iqtisodiyot nazariyasida bu jarayon mahsulot yaratish deb ataladi.

Ishlab chiqarish jarayonini tadqiq etishda quyidagilarni yodda tutish zarur hisoblanadi:

- ishlab chiqarish jarayoni nafaqat mahsulot ishlab chiqarishni o‘z ichiga oladi;

- ishlab chiqarish har doim iste'molchilarni nafaqat mahsulot, balki xizmatlar bilan ham ta’minlaydi;

- qayta ishlash jarayoni qayta ishlanadigan mahsulotga qo‘shimcha qiymat yoki foyda qo‘shishni anglatadi;

- odamlar, texnika va mehnat vositalari qayta ishlash jarayonining manbai va asosidir.

Ishlab chiqarish iqtisodiy jarayon bo‘lib, unda ishlab chiqaruvchi iste'mol uchun tovarlar yaratadi. Tovar ham moddiy, ham nomoddiy xususiyatga ega bo‘lishi mumkin. Chunki xizmat xizmat ko‘rsatishning o‘zi ham ishlab chiqarish obyekti sifatida bo‘lishi mumkin. Bunga parallel ravishda, infratuzilma ham keng ma’noda, foydalanuvchiga ega bo‘lmasada lekin u ham ishlab chiqariladi.

Iqtisodiy faoliyatning barcha turlari ikki guruhga birlashtirilgan: moddiy ishlab chiqarish sohasi va ijtimoiy-madaniy soha.

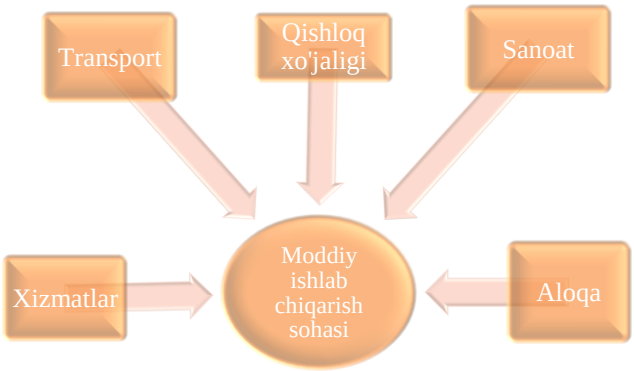

1-rasm. Moddiy ishlab chiqarish sohasi. 2-rasm. Ijtimoiy-madaniy soha.

Jadval va rasmlardan ko‘rinib turibdiki, ishlab chiqarish va uning mazmunini ifodalash bo‘yicha turli xil yondashuvlar mavjud ekan. Ushbu ta’riflarda bir qancha umumiylikka ega. Bular: Avvalo, ishlab chiqarish bir necha bosqichli jarayon, shuningdek, har qanday ishlab chiqarish moddiy va nomoddiy shakldaligi. Yana bir umumiylik esa barchasida inson omili ishtiroki asosida ishlab chiqarish amalga oshirilishi takidlangan. Bunday qarashlar o‘z-o‘zidan shakllanib qolmagan. Iqtisodiyotning har qanday tarmog‘i vujudga kelishi va rivojlanishing asosi qaysidir ko‘rinishdagi ishlab chiqarish bilan bog‘liq bo‘lib, shu qatorda qishloq xo‘jaligida ham asosiy o‘rinni egallaydi. Bulardan kelib chiqqan holda qishloq xo‘jaligida yong‘oq ishlab chiqarish bo‘yicha o‘z ta’rifimizni shakllantirishga harakat qilamiz. Yong‘oq (*Juglans regia L.*) — yong‘oqdoshlar oilasiga mansub daraxt turi, yong‘oqmevali daraxt [1].

Yong‘oq ishlab chiqarish deganda, yong‘oq yetishtirish, qayta ishlash, saqlash va uni realizatsiya qilishdan iborat jarayonlar majmui tushuniladi. Ushbu ta’rifning mohiyatini quyidagicha izohlash mumkin.

Birinchidan, yong‘oq yetishtirishning o‘ziga ishlab chiqarish sifatida qarash va bu tushunchalarni sinonim sifatida ishlatish noo‘rin hisoblanadi. Sabab: Yong‘oq deyarli barcha mintaqalarning tabiiy o‘rmonlarida insoniyat tomonidan iste’molga kiritilguniga qadar bir necha ming yillar davomida yetilib kelgan va davom etmoqda. Faqatgina o‘z iste’moli va daromad olish maqsadida ehtiyojidan ko‘proq

miqdorda yetishtirilgan va hosili ma’lum qismi sotuvga yo‘naltirilgandagina bu to‘laqonli yong‘oq ishlab chiqarish jaryoni sifatida e’tirof etilishi mumkin bo‘ladi.

Ikkinchidan, yong‘oq yetishtirishning o‘zi bir necha bosqichni qamrab olgan faoliyat hisoblanadi. Bular : Yong‘oqzorlar tashkil qilish uchun joy tanlash; ko‘chat yetishtirish; ko‘chatni payvandlash; payvand qilingan ko‘chatni ko‘chirib o‘tkazish va boshqalar. Umuman olganda hozirda ilmiy adabiyotlarda yong‘oq yetishtirish va yong‘oq o‘stirish tushunchalari keng miqyosda sinonim sifatida qo‘llanilib kelinmoqda [2] va bu nisbatan to‘g‘ri deyishimiz mumkin.

Yong‘oq ishlab chiqarish tarkibi nimalardan iborat?

“Resurs-Mahsulot” modelidan foydalanib, yong‘oq ishlab chiqarishni qayta ishlash jarayoni sifatida ko‘rsatish mumkin. Bunda iste'molchilar uchun mo‘ljallangan kerakli mahsulotni kerakli shakl va ko‘rinishda ishlab chiqarishda resursga qiymati qo‘shiladi. Ehtimol, bu eng soddalashtirilgan ta’rif, ammo u ishlab chiqarishning mohiyati to‘g‘risida amaliy tushuncha beradi va yong‘oq ishlab chiqarishning iqtisodiy modeli uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Yong‘oq ishlab chiqarishning asosiy jihatlaridan biri bu xo‘jalik sotib olgan yoki mavjud resurs (yong‘oq)larni keyinchalik iste'molchilarga muvaffaqiyatli sotiladigan mahsulotga aylantirishdir. Bu sizning mijozlaringiz mahsulotingizni raqobatdosh mahsulotlarga nisbatan qimmatroq deb bilishini anglatadi. Shuning uchun ishlab chiqarishga qo‘shimcha qiymat qo‘shadigan qayta ishlash jarayoni sifatida qarash mumkin.

Ushbu jarayonni sxematik ravishda quyidagicha ifodalash mumkin:

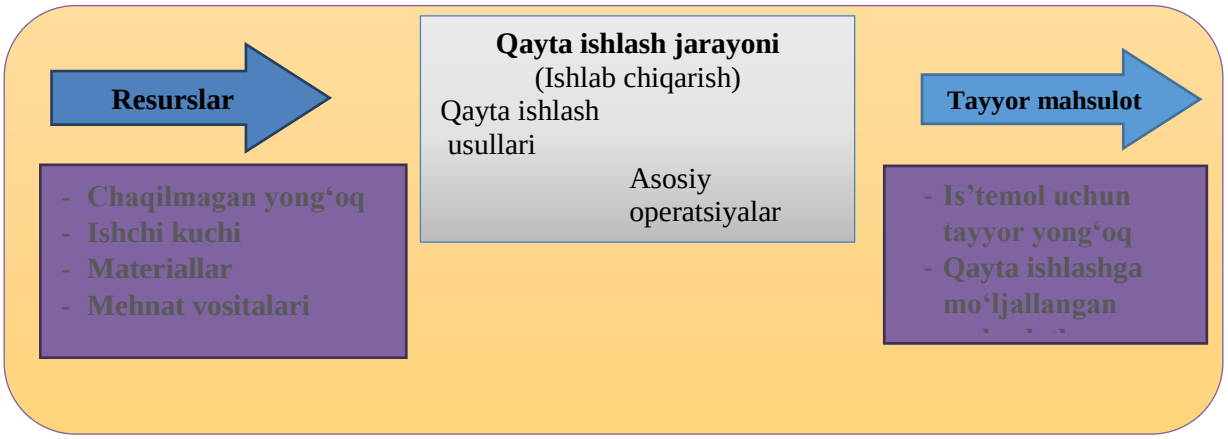

Korxona, xo‘jalik yurituvchi subyektlarning vazifasi ishlab chiqarish omillarini (xarajatlarini) kirim sifatida qabul qilish, ularni qayta ishlash va tayyor mahsulotni (natijani) ishlab chiqarishdan iborat. Bu esa umumiy ***ishlab chiqarish*** faoliyati deb ataladi.

1. **Resurslar** ishlab chiqarish jarayoni yo‘lga qo‘yilishi uchun resurslar mavjud yoki sotib olingan bo‘lishi kerak. Ular turli xil shaklda bo‘lishi mumkin: ba’zilari ishlab chiqarish jarayonida to‘laligicha ishlatiladi, boshqalari esa uzoq muddat davomida foydalaniladi. Bular qatoriga yer, ishchi kuchi, materiallar, uskunalar, yetishtirilgan chaqilmagan yong‘oq, mehnat vositalari va shu kabilarni kiritish mumkin.

2. Ishlab chiqarish jarayonida boshlang‘ich resurslar tayyor mahsulotga aylanadi. Bu bosqichda qayta ishlash usullari va asosiy operatsiyalar faol tarzda ishlaydi. U kundalik va uzoq muddatli qarorlar qabul qilishni, kata hajmdagi

faoliyatni, ishchi kuchlari va ularning vaqtini va turli faoliyatlarni tashkil etish, rejalashtirish va boshqarishni raqazo etadi. Shu o‘rinda ishlab chiqarish jarayonidagi har bir faoliyat alohida mustaqil amalga oshirilmasligini takidlash lozim. Ishlab chiqarish jaroyonidagi elementlar uzviy bog‘liq bo‘lishiga qaramasdan malakali boshqaruvni talab etadi.

3. **Tayyor mahsulot** ishlab chiqarishning oxirgi bosqichlaridan biri hisoblanadi. Xo‘jalik ishlab chiqargan tayyor mahsulot har doim o‘ziga xos mahsulot bo‘lsada, lekin xizmat ko‘rsatish iste’molchi nazarida mahsulotga qiymat qo‘shadigan element hisoblanadi. Ishlab chiqarishning asosiy vazifasi resurslarni raqobatchilaringizga qaraganda iste'molchilar uchun ko‘proq qiymatga ega tayyor mahsulotga aylantirishdir.

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqib bizning fikrimizcha yong‘oq ishlab chiqarish va yong‘oq yetishtirish o‘rtasidagi asosiy farq quyidagicha:

1. **Yong‘oq yetishtirish** – bu yong‘oq daraxtlarini parvarishlash va meva olish jarayonidir. Bu jarayon yong‘oq urug‘larini ekish, daraxtlarni parvarish etish, sug‘orish va hosilni yig‘ib olish kabi ishlarni o‘z ichiga oladi. Yong‘oq yetishtiruvchilar o‘z bog‘larida hosil olish uchun turli agronomik texnikalarni qo‘llaydi.

2. **Yong‘oq ishlab chiqarish** – bu yetishtirilgan yong‘oqlarni qayta ishlash, tozalash, qadoqlash va bozorga chiqarish jarayonidir. Bu jarayonda yong‘oqlar iste’molchilarga yetkazib berish uchun tayyorlanadi. Yong‘oq ishlab chiqaruvchilar mahsulotni tozalash, quritish, maydalash yoki qadoqlash bilan shug‘ullanadi va uni ommaviy yoki chakana bozorlar uchun tayyorlaydi.

Shunday qilib, yong‘oq yetishtirish o‘simlikni parvarishlash va meva olishga qaratilgan bo‘lsa, yong‘oq ishlab chiqarish tayyor mahsulotni bozorlarga chiqarish uchun tayyorlashga qaratilgan.

Xulosa va takliflar

Yong‘oq ishlab chiqarish tushunchasining mazmun - mohiyati, tarkib - tuzulishi va uni ifodalovchi ko‘rsatkichni aniqlash yo‘llarini tadqiq qilish natijasida bir qancha xulosalarga kelindi va ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Mamlakatlarning iqtisodiy-ijtimoiy hayotini, aholisining farovonligini ta’minlashda, uning raqobatbardoshligini oshirishda qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi muhim rol o‘ynamoqda. Bulardan kelib chiqib, Yong‘oq ishlab chiqarish bo‘yicha ta’rif shakllantirildi.

Jamiyat taraqqiyoti uchun muhim omillardan biri bo‘lgan inson kapitalining tarkibi haqida turli qarashlar mavjud. Shulardan kelib chiqqan holda, inson kapitalining tarkibi, ularning bog‘liqligi o‘rganib chiqildi.

Yong‘oq ishlab chiqarish tashkil etishda ekish va yoki yetishtirishdan tashqari qayta ishlash saralash qadoqlash, mahsulotni saqlash va realizatsiya jarayonlari ham mujassam bo‘lish kerakligi asoslandi. Tadqiqotlar davomida yong‘oq yetishtirish va ishlab chiqarishning farqli jihatlarini asoslashda qo‘shimcha yana bir yondashuv shakllantirildi. Bu yondashuvda asosan ishlab chiqarish bir necha bosqichli murakkab jarayon ekanligi va yetishtirish esa bu jarayonning bir qismi sifatida qarash zarurligiga ahamiyat berildi.

Dunyo aholisining ortib borishi, ularning ehtiyojlarining ham ortib borishiga

asos bo‘ladi. Bu tabiiy ekologik muhitning ham o‘zgarishiga olib keladi. Shu sababli insonlarning bilim, saviya, tajribasi resurslardan samarali foydalanish lozimligini belgilaydi. Bu esa ishlab chiqarishning barcha bosqichlarini to‘g‘ri tashkil etish va boshqarish qishloq xo‘jaligidagi subyektlar rivojlanishining asosidir. Demak yong‘oq ishlab chiqarishning mohiyatini anglash, to‘g‘ri tashkil etish va boshqarish dolzarb masalalardan biridir.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Uchinchi jild. Toshkent, 2002-yil.

2. Umurzakov E.U., Po‘latov O.A., Abdulloyev K.T. Grek yong‘og‘i (Juglans regia L.). Monografiya. – Samarqand: “Samarqand davlat chet tillar instituti” nashriyoti, 2023. – 224 b.

3. Производство // Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — 2-е изд., вновь перераб. и значит. доп. — Т. 1—2. — СПб., 1907—1909.

4. Производство. Национальная экономическая энциклопедия. Дата обращения: 15 мая 2020. Архивировано 25 ноября 2015 года.

5. Avezov, H. (2023). SAMARQAND VILOYATIDA YONG‘OQ ISHLAB CHIQARISH VA UNING SAMARADORLIGI MASALALARI. Iqtisodiyot Va ta’lim, 24(1), 452–456. https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a70

6. Avezov Kh. (2023). ANALYSIS OF VALUE CHAIN OF WALNUT IN MOUNTAIN AND SUB-MOUNTAIN AREAS OF UZBEKISTAN. POLISH JOURNAL OF SCIENCE, 68, 22–29. https://doi.org/10.5281/zenodo.10132212

7. Khumoyun Avezov, Theoretical and methodological aspects of formation of walnut value chain development, August 24 Special Issue SJIF 8.001 & GIF 0.626 ISSN-2249-9512 Journal of Management Value & Ethics

Djumaboyeva Nodira Yuldashevna - Toshkent amaliy fanlar universiteti Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrasi Assistant o‘qituvchi, *Tel:90-123-44-27*
E-mail: yuldashevna1310@gmail.com

«YASHIL» IQTISODIYOT. O‘RTA OSIYO MINTAQASIDAGI MUAMMO VA YECHIMLAR

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashil iqtisodiyotning O‘zbekiston va Markaziy Osiyo mintaqasidagi ahamiyati va unga o‘tishning dolzarb muammolari tahlil qilinadi. Mintaqaning qazib olinadigan yoqilg‘i resurslariga qaramligi, suv resurslarining cheklanganligi, ekologik zararlar hamda yashil texnologiyalarning yetishmovchiligi asosiy muammolar sifatida ko‘rsatib o‘tiladi.

Bu muammolarni hal qilish yo‘lida qayta tiklanadigan energiya manbalarini keng joriy etish, suv resurslarini samarali boshqarish va ekologik me’yorlarni kuchaytirish kabi yechimlar taklif qilinadi. Yashil iqtisodiyotning rivoji mintaqaning barqaror va ekologik xavfsiz kelajagini ta’minlashda muhim omil sifatida tavsiflanadi.

Kalit so‘zlar: Yashil iqtisodiyot, O‘zbekiston, Markaziy Osiyo, qayta tiklanadigan energiya, suv resurslari, ekologik muammolar, yashil texnologiyalar, barqaror rivojlanish.

Аннотация: В данной статье анализируется важность зелёной экономики и актуальные проблемы её внедрения в Узбекистане и Центральной Азии. Основные вызовы включают зависимость региона от ископаемых видов топлива, нехватку водных ресурсов, экологический ущерб и недостаток зелёных технологий. В качестве решений предлагается использование возобновляемых источников энергии, эффективное управление водными ресурсами и усиление экологических норм. Развитие зелёной экономики рассматривается как ключевой фактор для обеспечения устойчивого и экологически безопасного будущего региона.

Ключевые слова: зелёная экономика, Узбекистан, Центральная Азия, возобновляемая энергия, водные ресурсы, экологические проблемы, зелёные технологии, устойчивое развитие.

Abstract: This book in detail examines the role of the green economy and urgent questions of its transition in the Republic of Uzbekistan and Central Asia. Main challenges facing the region involve dependence on fossil fuels, scarce water resources, environmental degradation, and lack of green technologies. Correspondingly, possible solutions include transfer to renewable sources of energy, efficient water management, and reinforcement of environmental regulations. It is maintained that the green economy's development is just that very factor which will guarantee a sustainable, ecologically safe future of the region.

Keywords: Green economy, Uzbekistan, Central Asia, renewable energy, water resources, environmental issues, green technologies, sustainable development.

Kirish.

Global iqlim o‘zgarishi va ekologik muammolar dunyo bo‘ylab yashil iqtisodiyotga o‘tish zaruratini oshirmoqda. Yashil iqtisodiyot, ya’ni barqaror va ekologik toza iqtisodiy model, resurslardan samarali foydalanish va atrof-muhitga zarar yetkazmaslik tamoyillariga asoslanadi.

O‘zbekiston va Markaziy Osiyo davlatlari tabiiy resurslarga nisbatan boy bo‘lishiga qaramay, ekologik xavfsizlik va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Suv resurslarining cheklanganligi, qazib olinadigan yoqilg‘ilarga qaramlik va ekologik holatlardan kelib chiqayotgan zararlar bu hududda yashil iqtisodiyotga o‘tishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Mazkur maqolada O‘zbekiston va Markaziy Osiyoda yashil iqtisodiyotga o‘tishning muhimligi, mavjud muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Bu jarayonda qayta tiklanadigan energiya manbalarini joriy etish, suv resurslaridan samarali foydalanish va yashil texnologiyalarga investitsiya kiritish muhim omillar sifatida qaraladi.

Yashil iqtisodiyot-bu mavjud resurslardan oqilona foydalanish, ekologik zararlarni minimallashtirish va barqaror rivojlanishga intilish tamoyiliga asoslangan iqtisodiy modeldir. Markaziy Osiyo, jumladan O‘zbekiston, katta tabiiy resurslarga ega bo‘lsada, bu resurslardan uzoq muddatli foydalanuvchi barqaror iqtisodiyotni

shakllantirishda bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Muammolar.

Energiya resurslariga qaramlik. O‘zbekiston va qo‘shni davlatlar ko‘proq qazib olinadigan yoqilg‘i resurslariga, xususan gaz va neftga tayanadi. Bu iqtisodiy model atrof-muhitga katta zarar yetkazadi. Sanoat va energetika sohalaridagi texnologiyalar eskirgan bo‘lilb, ular ko‘p miqdorda zararli gazlar va boshqa chiqindilar ajratadilar.

Suv resurslarining yetishmovchiligi. Markaziy Osiyo mintaqasi qurg‘oqchil hududlar hisoblanib, suv yetishmovchiligi katta muammolardan biri. Orol dengizining qurishi va boshqa suv xavzalaridagi suv zahiralarining keskin kamayib borishi mintaqada ekologik falokatlarga olib kelmoqda. Bu muammolar dehqonchilik va suvga bog‘liq boshqa sohalarni barqaror rivojlanishini xavf ostiga qo‘ydi.

Atrof-muhit ifloslanishi. O‘zbekiston va qo‘shni davlatlarda sanoat rivojlanishi bilan bog‘liq ekologik zararlar, jumladan havo, tuproq va suv havzalarining ifloslanishi va chiqindi boshqaruvi muammolari mavjud. Sanoat chiqindilari, kimyoviy moddalar va qishloq xo‘jaligida pestitsidlarning keng qo‘llanishi tuproq va suv manbalarining zaharlanishiga olib kelmoqda.

Yashil texnologiyalar yetishmasligi. Ko‘plab davlatlar yashil iqtisodiyotni shakllantirish uchun yangi energiya manbalarini tadbiq etishmoqda. Ammo O‘zbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlari bunday texnologiyalarni keng joriy etishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ushbu sohadagi qoidalar va tashabbuslar yetarli darajada shakllanmagan.

Yashil texnologiyalarni joriy etish va undan keng ko‘lamda foydalanishni ta’minlashda malakali kadrlar yetishmovchiligi. Mamlakatga zamonaviy yashil texnologiyalarga asoslangan texnologik uskunalarni olib kirish hamda ulardan oqilona foydalanish nafaqat katta miqdordagi moliyaviy investitsiyalar kiritish, balki bunday tenologiyalardan maksimal ravishda unimli foydalanishni ta’minlab beruvchi yetuk kadrrlarni voyaga yetkazishni taqozo etadi.

Yechimlar.

Yangilangan energiya manbalariga o‘tish. Quyosh, shamol va suv energetikasi Markaziy Osiyoda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, O‘zbekiston quyosh energiyasidan foydalanishda ijobiy qadamlar tashlamoqda. Bu yo‘nalishda ko‘proq investitsiyalarni jalb qilish va innovatsiyalarni joriy qilish zarur.

Quyosh energiyasidan foydalanishni moliyalashtirishning O‘zbekistondagi holatiga e'tibor beradigan bo‘lsak, joriy yilda banklar 116 MVtlik quyosh panellarini sotib olish uchun jami 1 trln 52 mlrd so‘m, shu jumladan, tadbirkorlik subyektlariga 740,8 mlrd so‘m (86 MVt) va aholiga 311,7 mlrd so‘m (30 MVt) kreditlar ajratdi.

Shuningdek, mintaqada shamol energiyasidan foydalanish miqyosini yanada kengaytirish juda ahamiyatlidir. Birgina O‘zbekistonda shamol energiyasidan foydalanishning texnik potensiali 100-500 milliard kVt./soatgacha yetadi. Lekin shamol energiyasi quyoshga nisbatan doimiy mavjud bo‘lishi undan foydalanishda afzallikni oshiradi.

2024-yilda Qoraqalpog‘iston Respublikasining Qorao‘zak tumanida quvvati

100 megavatt, Buxoro viloyatining Peshku va G‘ijduvon tumanlarida har birining quvvati 500 megavattdan bo‘lgan 2 ta (jami 1 000 MVt) va Navoiy viloyatining Tomdi tumanida quvvati 500 megavatt bo‘lgan sanoat miqyosidagi jami 4 ta shamol elektr stansiyalari ishga tushirilishi rejalashtirilgan.

Suv resurslarini samarali boshqarish. Suvdan oqilona foydalanish Markaziy Osiyoning barqaror rivojlanishi uchun muhim. Tomchilab sugorish, suvni qayta ishlash texnologiyalarini joriy qilish orqali suv resurslari yetishmovchiligi muammosini kamaytirish mumkin. Orol dengizi hududida ekologik tiklanish loyihalari mintaqaning ekologik barqarorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Suv tanqisligi tobora kuchayayotgan bugungi zamonda mamlakatimizda uni qadrlash, tejab foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda. So‘nggi yillarda 472 ming gektar yer tomchilatib va 48 ming gektari yomg‘irlatib sug‘orishga o‘tkazildi, 97 ming gektarda boshqa suv tejovchi texnologiyalar joriy qilindi. 649 ming gektar yer lazerli tekislandi.

Shunday chora-tadbirlar natijasida birgina 2023 yilda 2 milliard kub metr suv tejalgan.

Qayta tiklanadigan energiya manbalarini joriy etish:

Nazariy ahamiyat: Qayta tiklanadigan energiya manbalarining (quyosh, shamol, gidroenergetika) iqtisodiy va ekologik ta’sirlarini chuqur tahlil qilish yashil iqtisodiyot nazariyasini boyitadi. Ushbu manbalardan foydalangan holda energiya ishlab chiqarish usullarini optimallashtirish yangi ilmiy ishlanmalarni talab qiladi.

Amaliy tavsiyalar: Ishlab chiqarish istiqbollari O‘zbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlarida quyosh energiyasidan keng foydalanish uchun imkoniyatlar mavjud. Investitsiyalarni jalb qilish va energetika infratuzilmasini rivojlantirish orqali qayta tiklanadigan energiya ulushini oshirish zarur. Bu jarayonda xalqaro tajriba va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish amaliy yechimlar sifatida xizmat qiladi.

Suv resurslaridan samarali foydalanish va boshqarish:

Nazariy ahamiyat: Ilmiy tadqiqotlar olib borish, suv yetishmovchiligi va qurg‘oqchilik muammolarini yechishda innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish suv resurslaridan foydalanishni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Amaliy tavsiyalar: Suv tejovchi texnologiyalarning keng qo‘llanilishi, masalan, Markaziy Osiyoda tomchilatib sug‘orish tizimlaridan qo‘llanilishi, suvni qayta ishlash va saqlash infratuzilmasini yanada rivojlantirish uchun zarurat mavjud.

Mintaqaviy hamkorlikning transchegaraviy suv resurslari boshqaruvi bo‘yicha kuchaytirilishi ushbu masalani hal etish muhimdir.

Ekologik standartlar va huquqiy me'yorlarni kuchaytirish:

Nazariy ahamiyat: Huquqiy va iqtisodiy mexanizmlar tahlili, barqaror rivojlanish va ekologik tozalikni ta’minlash uchun, ekologik qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilishi kerak. Yashil iqtisodiyotga o‘tishda atrof-muhitni muhofaza qilish qoidalarini iqtisodiyotning barcha sohalariga tadbiq qilish uchun ilmiy asos yaratiladi.

Amaliy tavsiyalar: Sanoat va qishloq xo‘jaligidagi ekologik xavfsizlikka doir qat'iy qoidalari joriy etish zarur. Chiqarilayotgan chiqindilar va ularning atrof-muhitga ta’sirini nazorat qilish bo‘yicha davlat va xalqaro tashkilotlar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarur. Ecologik standartlarga rioya qilmagan korxonalarga

moliyaviy jazolarni oshirish ham muhim yechim bo‘lisi mumkin.

Yashil texnologiyalarni keng joriy etish:

Nazariy ahamiyat: Ilmiy tadqiqotlar yashil texnologiyalarni rivojlantirish va ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo‘lida yangi yondashuvlarni taklif qilishi lozim. Ayniqsa, chiqindisiz texnologiyalar, energiya samarador texnologiyalari bo‘yicha innovatsion g‘oyalar yashil iqtisodiyotni rivojlantirish nazariyasini yanada boyitadi.

Amaliy tavsiyalar: Yashil texnologiyalarni joriy etish uchun davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish zarur. Innovatsion yechimlar, masalan, chiqindilarni qayta ishlash va energiya samarador texnologiyalarni ishlab chiqish va tatbiq qilish iqtisodiyotning turli sohalarida ekologik xavfsizlikni ta’minlaydi.

Ixtisoslashgan xalqaro tajriba va hamkorlikni kengaytirish:

Nazariy ahamiyat: Markaziy Osiyoda yashil iqtisodiyot nazariyasini rivojlantirishda xalqaro tajriba va muvaffaqiyatli yashil iqtisodiy modelni o‘rganish katta ahamiyat kasb etadi.

Amaliy tavsiyalar: Xalqaro moliyaviy tashkilotlar, jumladan, Jahon banki va BMTning Barqaror rivojlanish dasturlari bilan hamkorlikni kuchaytirish, yashil iqtisodiyotga oid texnologiyalar va texnikaviy yordamni jalb qilish kerak. Shu bilan birga, xalqaro ilmiy markazlar bilan hamkorlikni rivojlantirish, yashil iqtisodiyot bo‘yicha ilmiy-tadqiqot faoliyatini kengaytirish mintaqa uchun foydali bo‘ladi.

Mazkur taklif va tavsiyalar O‘zbekiston va Markaziy Osiyoda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonini jadallashtirish, iqtisodiy rivojlanish va ekologik barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yashil texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot nazariyasi va amaliyoti yo‘nalishida milliy kadrlarni o‘qitish:

Amaliy tavsiyalr: Markaziy Osiyo mintaqasidagi muammolarning uzviy bog‘liqligini inobatga olib, yashil texnologiyarni chuqur o‘rganuvchi yagona ilmiy markaz yaratish; ilg‘or chet el davlatlari tajribalarini tahlil qilgan holda va mintaqadagi ekologik holatdan kelib chiqqan mavjud muammolarni xal etishga qaratilgan yo‘nalishlarda kadrlar tayyorlash kelgusida mintaqada joriy etilayotgan yangi texnologiyalarga o‘tish, ushbu texnologiyalardan maksimal oqilona foydalanish uchun o‘ta foydali omil hisoblanadi.

Xulosa.

Yashil iqtisodiyot O‘zbekiston va Markaziy Osiyo davlatlari uchun nafaqat ekologik barqarorlikni ta’minlash, balki iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichini boshlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Mintaqaning qazib olinadigan yoqilg‘ilarga qaramligi, suv resurslarining yetishmovchiligi va atrof-muhit ifloslanishi yashil iqtisodiyotga o‘tishni kechiktirib bo‘lmas muammoga aylantirmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish uchun qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, suv resurslarini samarali boshqarish, ekologik me'yarlarni kuchaytirish va yashil texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mintaqada yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida xalqaro tajriba va hamkorlikning ahamiyati katta. Xalqaro moliyaviy institutlar va ilmiy markazlar bilan yaqin hamkorlik qilib, innovatsion texnologiyalar va barqaror rivojlanish

dasturlarini keng joriy etish orqali mintaqaning kelajagi ekologik xavfsiz va iqtisodiy jihatdan barqaror bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

Мирзиёев, Ш.М. О стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017–2021 годах. — Т.: УзА, 2017. — 48 с.

Корженевский, А.В. Основы зеленой экономики. — М.: Экономика, 2018. — 256 с.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika agentligining rasmiy sayti ma’lumotlari 2023-2024 yillar.

Программа Организации Объединённых Наций по окружающей среде (ЮНЕП). Зеленая экономика в Центральной Азии. — Женева: ООН, 2020. — 112 с.

Ibragimov I.H. - Marketing kafedrasi dotsenti i.f.n. SamISI
Musabaeva L.A. – Iqtisodyi tahlil va statistika kafedrasi katta o‘qituvchi SamISI

“YASHIL” IQTISODIYOT: KONSEPSIYA, ASOSIY TAMOYILLAR VA RIVOJLANISH YOLLARI

Annotatsya: Maqolada yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari va maqsadlari, uning barqaror rivojlanish uchun ahamiyati, qayta tiklanadigan energiya va yashil texnologiyalarning roli ko‘rib chiqiladi. Yashil iqtisodiyotga o‘tish hayot sifatini yaxshilash, yangi ish o‘rinlari yaratish va uzoq muddatli ekologik barqarorlikni ta’minlash bo‘yicha strategik echimlar muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, qayta tiklanadigan energiya, ekologik texnologiyalar, energiya tejash, qayta ishlash, iqlim o‘zgarishi.

"ЗЕЛЕНАЯ" ЭКОНОМИКА: ПОНЯТИЕ, ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И ПУТИ РАЗВИТИЯ

Аннотация: В статье рассматриваются основные принципы и цели зеленой экономики, ее значение для устойчивого развития, а также роль возобновляемых источников энергии и зеленых технологий. Обсуждались стратегические решения для улучшения качества жизни, создания новых рабочих мест и обеспечения долгосрочной экологической устойчивости с переходом к зеленой экономике.

Ключевые слова: зеленая экономика, устойчивое развитие, возобновляемые источники энергии, экологические технологии, энергосбережение, переработка отходов, климатические изменения.

"GREEN" ECONOMY: CONCEPT, BASIC PRINCIPLES AND DEVELOPMENT PATHS

Abstract: The article discusses the basic principles and goals of the green economy, its importance for sustainable development, as well as the role of renewable energy sources and green technologies. Strategic solutions were

discussed to improve the quality of life, create new jobs and ensure long-term environmental sustainability with the transition to a green economy.

Keywords: green economy, sustainable development, renewable energy sources, environmental technologies, energy efficiency, waste recycling, climate change.

Kirish. Bugungi kunda dunyo miqyosida ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan yangi yondashuvlar tobora ahamiyat kasb etmoqda. Bu sohada **"yashil iqtisodiyot"** (green economy) tushunchasi keng tarqalmoqda. "Yashil iqtisodiyot" atamasi, atrof-muhitga zarar yetkazmasdan, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning barqaror shaklini ta’minlashga qaratilgan iqtisodiy tizimni ifodalaydi. Yashil iqtisodiyot global issiqlikni kamaytirish, tabiiy resurslarni samarali boshqarish, chiqindilarni kamaytirish va barqaror rivojlanishga erishish maqsadlarini o‘z ichiga oladi.

Material va metod. Yashil iqtisodiyot kontsyasi. Yashil iqtisodiyot – bu ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik manfaatlarni uyg‘unlashtirgan iqtisodiy modeldir. U insoniyatning barqaror va ekologik xavfsiz rivojlanishini ta’minlash uchun ishlab chiqilgan. Yashil iqtisodiyotning asosiy maqsadi atrof-muhitni himoya qilish, tabiiy resurslarni tejash va energiya samaradorligini oshirishdir. Bu iqtisodiyot modeli iqtisodiy o‘sish va rivojlanishning yangi yo‘nalishlarini taqdim etadi.

Yashil iqtisodiyotning asosiy maqsadlari:

- **Atrof-muhitni muhofaza qilish:** Atrof-muhitga zarar yetkazmasdan iqtisodiy o‘sishni ta’minlash.
- **Resurslarni samarali boshqarish:** Tabiiy resurslarni uzluksiz ravishda foydalanishni ta’minlash, masalan, qayta tiklanadigan energiyalardan foydalanish.
- **Ijtimoiy barqarorlik:** Yashil iqtisodiyot jamiyatda tenglikni, barqaror ish o‘rinlarini yaratishni va iqtisodiy imkoniyatlarni oshirishni maqsad qiladi.

Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari

Yashil iqtisodiyotda bir qator tamoyillar mavjud bo‘lib, ular jamiyatning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda barqaror rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan.

Yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanish asosidir. Barqaror rivojlanish — bu hozirgi avlodning ehtiyojlarini qondirish bilan birga, kelajak avlodlarning ehtiyojlarini ham inobatga olish tamoyilidir. Yashil iqtisodiyotda iqtisodiy o‘sish atrof-muhitga zarar yetkazmasdan amalga oshiriladi, ya’ni resurslardan samarali foydalanish va chiqindilarni kamaytirish ta’minlanadi.

Energiyani samarali boshqarish. Yashil iqtisodiyotda energiya samaradorligi muhim o‘rin tutadi. Bu energiya tejash va qayta tiklanadigan energiya manbalariga o‘tish orqali amalga oshiriladi. Quyosh, shamol va boshqa yashil energiya manbalarini keng qo‘llash kerak.

Yashil texnologiyalarni rivojlantirish. Yashil iqtisodiyotda ekologik toza texnologiyalarni rivojlantirish muhim o‘rin tutadi. Yashil texnologiyalar ekologik izni kamaytiradi va resurslarni tejashga yordam beradi. Masalan, energiyani tejovchi qurilmalar, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari va toza energiya tizimlari.

Resurslardan samarali foydalanish. Tabiiy resurslar kam bo‘lgan dunyo

sharoitida ularni tejash va ularning muvozanatini ta’minlash kerak. Yashil iqtisodiyot resurslardan maksimal samarali foydalanish, ularni qayta ishlash va uzluksiz ta’minlash tamoyiliga asoslanadi.

Yashil iqtisodiyotning asosiy sohalari:

Qayta tiklanadigan energiya manbalari. Yashil iqtisodiyotning eng asosiy sohasi bu qayta tiklanadigan energiya manbalaridir. Quyosh, shamol, geotermal, biokütle kabi energiya manbalari, tabiiy resurslarga nisbatan yanada samarali va ekologik toza hisoblanadi. Bularning barchasi, karbon chiqindilarini kamaytirishda va issiqxona gazlarining konsentratsiyasini pasaytirishda muhim o‘rin tutadi.

Atrof-muhitni muhofaza qilish. Yashil iqtisodiyotning atrof-muhitni himoya qilish bilan bog‘liq bo‘lgan sohalari ham katta ahamiyatga ega. Bu, chiqindilarni qayta ishlash, suv resurslarini tejash, biologik xilma-xillikni saqlash kabi sohalarni o‘z ichiga oladi. Bunday tizimlar ekologik barqarorlikni ta’minlaydi va tabiiy resurslarni himoya qiladi.

Yashil qurilish va urbanizatsiya. Yashil iqtisodiyotda yashil qurilish va urbanizatsiya ham muhim ahamiyatga ega. Bunga energiya samarali binolar qurish, tabiiy resurslardan foydalanishni minimallashtirish, karbon chiqindilarini kamaytirish va ekologik toza materiallar ishlatish kiradi. Buning natijasida, shaharlar va qishloqlardagi atrof-muhitga bo‘lgan ta’sir sezilarli darajada kamayadi.

Natijalar. Yashil iqtisodiyotning ijtimoiy-iqtisodiy samaralari:

Yangi ish o‘rinlari yaratish. Yashil iqtisodiyot yangi sanoatlar va texnologiyalarni rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratishga yordam beradi. Masalan, qayta tiklanadigan energiya sektorida, yashil qurilish va chiqindilarni qayta ishlash sohalarida yangi ish o‘rinlari yaratiladi.

Iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish. Yashil iqtisodiyot iqtisodiy o‘sishni hamda barqaror rivojlanishni ta’minlashga qaratilgan. Ushbu iqtisodiy model ekologik toza sanoatni rivojlantirish va tabiiy resurslarni samarali boshqarish orqali uzoq muddatda iqtisodiy foyda keltiradi.

Sog‘liqni saqlashni yaxshilash. Yashil iqtisodiyotda atrof-muhitni himoya qilish va ekologik toza texnologiyalarni rivojlantirish orqali havo sifatini yaxshilash va sog‘liqni saqlash tizimlarini mustahkamlash mumkin. Masalan, ifloslangan havoning salbiy ta’sirlarini kamaytirish sog‘liqni saqlash xarajatlarini kamaytiradi.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish uchun strategiyalar:

1. Raqamli texnologiyalarni qo‘llash. Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida raqamli texnologiyalarni, masalan, aqlli shaharlar, aqlli tarmoq tizimlari, elektron avtomobillarni joriy etish muhim ahamiyatga ega.

2. Yashil investitsiyalarni rag‘batlantirish. Yashil iqtisodiyotga o‘tishda yashil investitsiyalarni rag‘batlantirish zarur. Hukumatlar va xususiy sektor tomonidan yashil texnologiyalarga sarmoya kiritish, ekologik toza texnologiyalarni ishlab chiqish va ularni bozorda tatbiq etishga qaratilgan siyosatlar ishlab chiqilishi kerak.

3. Ta’lim va jamoatchilikni xabardor qilish. Yashil iqtisodiyotga o‘tish uchun ta’lim va jamoatchilikni xabardor qilish zarur. Yashil iqtisodiyot va ekologik barqarorlik haqida keng omma ma’lumotga ega bo‘lishi kerak. Bu orqali jamiyatning yashil iqtisodiyotga bo‘lgan qiziqishi va ishtiroki oshadi.

Yashil iqtisodiyot – bu atrof-muhitga zarar yetkazmasdan, tabiiy resurslarni samarali boshqarish va iqtisodiy o‘sishni barqarorlashtirishga qaratilgan iqtisodiy modeldir. Ushbu model dunyo bo‘ylab iqlim o‘zgarishlariga, resurslarning kamayishiga va atrof-muhitning ifloslanishiga qarshi kurashish uchun qabul qilinmoqda. Yashil iqtisodiyotga o‘tish nafaqat ekologik, balki ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan ham foydali bo‘lishi mumkin. Ushbu maqolada yashil iqtisodiyotga o‘tish uchun turli xil yechimlar ko‘rib chiqiladi.

Xulosa. Yashil iqtisodiyot – bu global ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan yangi va barqaror iqtisodiy modeldir. Yashil iqtisodiyot orqali ekologik barqarorlikni ta’minlash, resurslardan samarali foydalanish va yangi ish o‘rinlarini yaratish mumkin. Shuningdek, yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayoni siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan yaxshi rejalashtirilgan va qo‘llab-quvvatlangan bo‘lishi zarur.

Adabyiotlar ro‘yxati:

1. **Smith, M.** "Digital Transformation in Education," Springer, 2020.*The role of technology in the transition towards a green economy by increasing energy efficiency and resource management.*
2. **Usmonova, B. Yu.** "Raqamli Ta’lim: Konsepsiyalar, Innovatsiyalar va Tajribalar," Tashkent: "Fan va Texnologiyalar", 2021.*This work discusses digital solutions in managing green economy policies.*
3. **Henderson, A., and Piazzese, K.** "Learning with Digital Technologies," Routledge, 2019.*An exploration of how technology can contribute to sustainable energy solutions and green economy models.*
4. **Uzbekistan's National Strategy for Sustainable Development 2020-2030**/ *The official strategy by the government of Uzbekistan focused on green economy policies, renewable energy, and sustainable development.*
5. **"Paris Agreement,"** UN Framework Convention on Climate Change, 2015. *An international treaty that aims to reduce global carbon emissions and promote a green economy through global cooperation.*
6. **O‘zbekiston Respublikasi Oliy va O‘rta Maxsus Ta’lim Vazirligi, "Yashil Iqtisodiyotga o‘tish va uning rivojlanishi," 2021.** *The official document by the Ministry of Higher and Secondary Special Education of Uzbekistan outlining national green economy transition strategies.*
7. **European Commission, "A European Green Deal," 2019.** *A roadmap by the EU to achieve a green economy by focusing on renewable energy, energy efficiency, and resource circularity.*
8. **Uzbekistan's Law on Renewable Energy Sources, 2020.** *National legislation focusing on promoting the use of renewable energy sources in Uzbekistan as part of the green economy transition.*
9. **Global Trends in Green Economy, OECD, 2022.** *An analysis of global green economy trends, focusing on the role of renewable energy and green technologies in sustainable development.*

Karimov Shamsiddin Akram o‘g‘li – yetakchi mutaxassis Raqobatni rivojlantirish va iste’molchilar huquqlarini himoya qilish qo‘mitasi, +99890 99617996
leo_shk96@mail.ru

YASHIL KREDITLARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI YASHIL IQTISODIYOTNI MOLIYALASHTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya. Maqolada barqaror iqtisodiy rivojlanish sharoitida yashil iqtisodiyotga o‘tish masalalari, yashil iqtisodiyotga o‘tishning dolzabrliligi hamda uning asosiy moliyalashtirish mexanizmlari keltirilgan. Shuningdek, maqolda banklarning yashil iqtisodiyotda tutgan o‘rni, yashil banklar va yashil kredit liniyalarning ortib borishi keltirilgan.

Kalit so‘zlar: *barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, yashil iqtisodiy o‘sish, bank, tijorat banki, investitsiya, kredit, yashil bank, yashil kredit, yashil moliyalashtirish, ESG tizimi.*

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы перехода к зеленой экономике в условиях устойчивого экономического развития, актуальность перехода к зеленой экономике и основные механизмы ее финансирования. В пословице также упоминается роль банков в зеленой экономике, растущее присутствие зеленых банков и зеленых кредитных линий.

Ключевые слова*: устойчивое развитие, зеленая экономика, зеленый экономический рост, банковское дело, коммерческий банкинг, инвестиции, кредит, зеленый банк, зеленый кредит, зеленое финансирование, система ESG.*

Abstract. The article presents issues of the transition to a green economy in the context of sustainable economic development, the relevance of the transition to a green economy and its main financing mechanisms. The article also presents the role of banks in the green economy, the growth of green banks and green credit lines.

Key words: *sustainable development, green economy, green economic growth, Banking, Commercial Bank, Investment, Credit, Green bank, Green credit, green financing, ESG system.*

Kirish

Barqaror rivojlanish (sustainable development) - bu hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirish bilan birga kelajak avlodlarning ham o‘z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini xavf ostiga qo‘ymasdan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarni uyg‘unlashtirish jarayonidir.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 62-moddasida “Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga majburdirlar”[135] deb belgilab qo‘yilgan.

1987-yilda BMT tomonidan tayyorlangan Brundtland hisobotida barqaror rivojlanish konsepsiyasi ta’riflangan. Bu tushuncha uch asosiy omilga asoslanadi:

[135] O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: O‘zbekiston, 2023-yil.

Iqtisodiy barqarorlik - iqtisodiy o‘sish va taraqqiyot orqali jamiyat farovonligini oshirish. Ijtimoiy barqarorlik - adolatli, teng huquqli jamiyatni yaratish, odamlar farovonligini ta’minlash. Ekologik barqarorlik - tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitni himoya qilish va ekologik muvozanatni saqlash.

Barqaror rivojlanishning asosiy maqsadi bu uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlash va inson hayotining barcha jabhalarida farovonlikka erishishdir.

Muhokama va natijalar

Barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning roli katta, chunki u iqtisodiy faoliyatni ekologik barqarorlik bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan yondashuvdir. Yashil iqtisodiyot iqtisodiy o‘sishni ta’minlash bilan birga, tabiiy resurslarni muhofaza qilish, atrof-muhitni ifloslanishdan himoya qilish va ijtimoiy adolatni ta’minlashni maqsad qilgan.

Bugungi kunda “yashil iqtisodiyot” atamasi xalqaro maydonda keng tarqalmoqda. Yashil iqtisodiyotga olimlar tomonidan turlicha ta’riflab o‘tilgan.

Amerikalik/avstraliyalik ekolog iqtisodchi olim Robert Costanza esa ekologik iqtisodiyot sohasida taniqli olim bo‘lib, iqtisodiy tizimlarni ekologik tizimlar bilan integratsiya qilish bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar olib borgan. U yashil iqtisodiyotni “ijtimoiy farovonlik va ekologik barqarorlikni ta’minlash uchun mo‘ljallangan iqtisodiy model”[136] deb ta’riflagan.

Amerikalik ekolog va iqtisodchi Herman Edvard “yashil iqtisodiyotning maqsadi iqtisodiy faoliyatning atrof-muhitga ta’sirini kamaytirish va resurslardan samarali foydalanishdir”[137] deya ta’kidlagan.

“Yashil iqtisodiyot” tushunchasining nisbatan to‘liq ta’rifi UNEP tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, “yashil iqtisodiyot” – bu “insonlar farovonligi va ijtimoiy tengligining yaxshilanishi, ekologik risklar va ekologik taqchillikni sezilarli darajada kamaytirishga olib keluvchi iqtisodiyotdir”[138].

Yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanishdagi asosiy rollari sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

1. Tabiiy resurslarni samarali boshqarish. Bunda yashil iqtisodiyot cheksiz resurslar mavjud degan noto‘g‘ri qarashni inkor etadi. U suv, havo, yer kabi tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ularni saqlab qolish orqali kelajak avlodlar uchun ham imkoniyat yaratishga urg‘u beradi.

2. Atrof-muhitning himoyasi. Bunda, yashil iqtisodiyot korxona va sanoatlarni ekologik jihatdan zarar keltirmaydigan texnologiyalarga o‘tishga undaydi. Bu chiqindilarni kamaytirish, havoni toza saqlash, energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiyaga e’tiborni kuchaytirish orqali amalga oshiriladi.

3. Ijtimoiy adolat. By yashil iqtisodiyot faqat ekologiyaga emas, balki

[136] Robert Costanza, Modelling and measuring sustainable wellbeing in connection with the UN Sustainable Development Goals, 2016, 18 page.

[137] Herman, For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future 2nd Edn (Beacon Press).

[138] Shtayner (2011), Yashil iqtisodiyot sari: barqaror rivojlanish va qashshoqlikni yo'q qilish yo'llari, UNEP/Grid Arendal, 17-bet.

ijtimoiy adolatga ham e’tibor qaratadi. Bu yondashuv qashshoqlikni kamaytirish, bandlikni oshirish va sog‘lom yashash sharoitlarini yaratish orqali jamiyatning barcha qatlamlari farovonligini ta’minlashga yordam beradi.

4. Karbon izini kamaytirish. Bunda, iqlim o‘zgarishi barqaror rivojlanishga katta xavf tug‘diradi. Yashil iqtisodiyot ushbu muammoni hal qilish uchun kam uglerodli iqtisodiyotga o‘tishni qo‘llab-quvvatlaydi. Bu esa uglerod chiqindilarini kamaytirish va iqlim o‘zgarishining oldini olishda muhimdir.

5. Innovatsiyalar va texnologiyalarni rivojlantirish. Yashil iqtisodiyot yangi texnologiyalar va ekologik innovatsiyalarni rag‘batlantiradi. Bu esa barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun texnologik yutuqlarni amalga oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda yashil iqtisodiyotni moliyalashtirishda banklarning roli oshib bormoqda. Jumladan, yashil iqtisodiyotni moliyalashtirishda “yashil banklar” (green bank) keng tarqalmoqda. Yashil banklar (green banks) bugungi kunda tezkor rivojlanib borayotgan moliyaviy institutlar hisoblanadi. Yashil banklar tarmog‘i global miqyosda tezkor sur’atda rivojlanib bormoqda.

So‘nggi yillarda davlatimiz tomonidan bu sohaga katta e’tibor qaratilib, huquqiy zamin yaratildi. “Yashil energiya” manbalarini barpo qilish bo‘yicha katta dasturlar boshlandi. Investorlar uchun jozibador muhit tashkil etildi.

Shuningdek, ijtimoiy soha ob’yektlari, korxona va tashkilotlar, tadbirkorlarga tegishli binolar va aholi xonadonlarida umumiy quvvati 457 megavattli quyosh panellari o‘rnatildi. Bu ishlarga banklar tomonidan qariyb 2 trillion so‘m resurs ajratildi.Natijada qo‘shimcha 5 milliard kilovatt-soat ekologik toza elektr ishlab chiqarish va 1,5 milliard kub metr gaz tejash imkoniyati yaratildi.

Shuningdek, Yashil banklar tomonidan yangi moliyaviy instrumentlar (yashil obligatsiyalar, yashil kreditlar, yashil lizinglar va h.k.) joriy etilmoqda. Bu esa yashil investitsiyalar uchun yangi manbalarni jalb qilishga yordam bermoqda.

Yashil kreditlar bilan birgalikda yashil obligatsiyalar ham keng tarqalib bormoqda. Yashil obligatsiyalar barqaror daromadli qimmatli qog‘ozlarning o‘sib borayotgan toifasi bo‘lib, ular atrof-muhitga foyda keltiradigan loyihalar uchun kapital jalb qiladi.

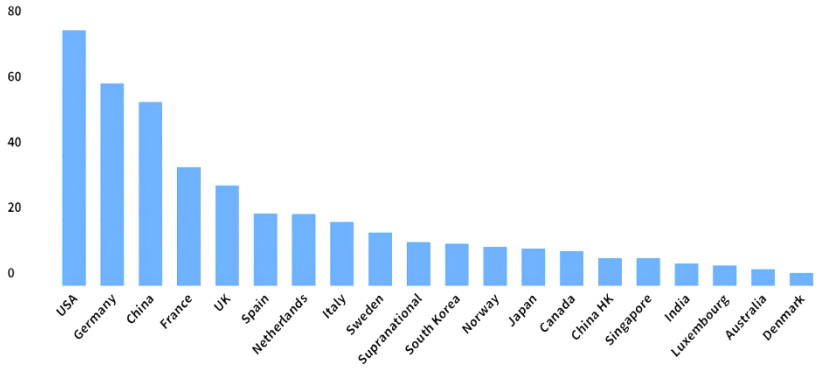

1-rasm. Yashil obligatsiyalar emissiya qiluvchi eng yirik davlatlar (mlrd.dollar)[139]

Rivojlangan AQSh va Germaniya mamlakatlari bugungi kunda eng yirik

[139] Climete Bonds initivate: $500bn Green Issuance 2021: social and sustainable acceleration: Annual green $1tn in sight: Market expansion forecasts for 2022 and 2025 ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

yashil obligatsiyalar emissiya qiluvchi mamlakatlar hisoblanadi. Shuningdek. Xitoy ham yashil obligatsiyalar bozoridagi eng katta o‘yinchisi hisoblanadi (1-rasm). 2016-yildan boshlab faol ravishda yashil obligatsiyalar chiqarish va investitsiya jalb qilish bilan shug‘ullanmoqda. 2022-yilga kelib Xitoyda chiqarilgan yashil obligatsiyalar hajmi umumiy 300 milliard dollardan oshdi. Yashil obligatsiyalar emissiya qiluvchi asosiy mamlakatlar Yevropa qit’asiga to‘g‘ri keladi.

Yashil obligatsiyalar umumiy obligatsiyalar bozorining kichik qismini tashkil qilsada, ular ko‘proq e’tiborni tortmoqda, chunki emissiyani qisqartirish maqsadlariga erishish uchun davlat va xususiy sektordan trillionlab dollar kapital kerak bo‘ladi.

Yuqorida qayd etilganidek, “barqaror rivojlanish” konsepsiyasi dunyo mamlakatlarining bosh maqsadiga aylanib bormoqda[140].

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda barqaror rivojlanish birgina mamlakat iqtisodiyotigagina emas, butun insoniyat uchun muhim bo‘lgan majburiyat sifatida kirib kelmoqda. Barqaror rivojlanish esa bevosita yashil iqtisodiyotning rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan jarayondir.

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish esa faqatgina davlat yoki hukumat tomonidan amalga oshiriladigan islohotlar natijasida rivojlanib qolmaydi. Bunga bevosita xususiy sektorlarni ham jalb qilishni talab etadi. Bugungi kunda yashil iqtisodiyotni moliyalashtirish borasida asosiy subyekt banklar hisoblanib, banklarda ESG tizmini to‘liq joriy etish hamda loyihalarni yashillashtirish borasida tegishli ishlarni amalga oshirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: O‘zbekiston, 2023-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki to‘g‘risidagi qonun.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun.
4. Robert Costanza, Modelling and measuring sustainable wellbeing in connection with the UN Sustainable Development Goals, 2016, 18 page.
5. Herman, For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future 2nd Edn (Beacon Press), 1994.
6. Shtayner (2011), Yashil iqtisodiyot sari: barqaror rivojlanish va qashshoqlikni yo‘q qilish yo‘llari, UNEP/Grid Arendal, 17-bet.
7. Climete Bonds initivate: $500bn Green Issuance 2021: social and sustainable acceleration: Annual green $1tn in sight: Market expansion forecasts for 2022 and 2025.
8. A.Vaxabov, Sh.Xajibakiyev (2020), “Yashil iqtisodiyot” darslik, Toshkent.: “Universitet”, 16-bet.

www.cbu.uz
www.lex.uz

[140] A.Vaxabov, Sh.Xajibakiyev (2020), “Yashil iqtisodiyot” darslik, Toshkent.: “Universitet”, 16-bet.

Nabiyeva Anargul Muxametkaziyevna - Toshkent amaliy fanlar universiteti o‘qituvchisi, +998 90 982 42 22, anoranabieva2902@gmail.com,

Zoxidjonov Bekzodbek Baxodirjon o‘g‘li - Toshkent amaliy fanlar universiteti talabasi, +998941024800, zoxidjonovbekzodbek@gmail.com

YASHIL IQTISODIYOTDA INNOVASION VA INVESTISION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: *Ushbu maqola yashil iqtisodiyotda innovasion va investision faoliyatni rivojlantirish muammolarini o‘rganadi. Maqolada yashil texnologiyalar, barqaror qishloq xo‘jaligi va ekologik transport kabi innovatsion sohalar taqdim etiladi. Investitsiya manbalari, jumladan davlat, xususiy sektor va xalqaro moliya tashkilotlarining roli ham muhokama qilinadi. Maqola innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish uchun ta’lim, hamkorlik va ochiq innovatsiyalar kabi strategiyalarni ko‘rib chiqadi. Natijada, yashil iqtisodiyot orqali barqaror rivojlanishni ta’minlash imkoniyatlari ochib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *yashil iqtisodiyot, innovatsiyalar, investitsiyalar, yashil texnologiyalar, barqaror qishloq xo‘jaligi, energiya samaradorligi, qayta tiklanadigan energiya, transport infratuzilmasi, ochiq innovatsiyalar, ekologik barqarorlik.*

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОЙ И ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация: *В данной статье рассматриваются проблемы развития инновационной и инвестиционной деятельности в зеленой экономике. В статье представлены инновационные отрасли, такие как зеленые технологии, устойчивое сельское хозяйство и экологический транспорт. Также обсуждается роль инвестиционных источников, включая государственный, частный сектор и международные финансовые организации. В статье рассматриваются такие стратегии, как образование, сотрудничество и Открытые инновации, для поощрения инновационной деятельности. В результате открываются возможности для обеспечения устойчивого развития через зеленую экономику.*

Ключевые слова: *зеленая экономика, инновации, инвестиции, зеленые технологии, устойчивое сельское хозяйство, энергоэффективность, возобновляемые источники энергии, транспортная инфраструктура, Открытые инновации, экологическая устойчивость.*

INNOVATION AND INVESTISION ACTIVITY DEVELOPMENT IN THE GREEN ECONOMY

Annotation: *this article explores the challenges of innovation and investision activity development in the green economy. The article presents innovative areas*

such as green technology, sustainable agriculture and environmental transport. Investment sources are also discussed, including the role of public, private sector and international financial organizations. The article examines strategies such as education, collaboration, and open innovation to encourage innovative activities. As a result, the possibilities of ensuring sustainable development through the green economy are revealed.

Keywords: *Green Economy, Innovation, Investment, green technology, sustainable agriculture, energy efficiency, renewable energy, transport infrastructure, open innovation, environmental sustainability.*

Kirish

Yashil iqtisodiyot atamasi, ekologik barqarorlikni ta’minlash maqsadida iqtisodiy faoliyatni qayta ko‘rib chiqish va uni ekologik nuqtai nazardan yaxshilashni anglatadi. Bu tushuncha jahon miqyosida atrof-muhitni muhofaza qilish, energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslarni barqaror boshqarish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Innovasion va investision faoliyat esa yashil iqtisodiyotning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Natija va muhokama

Xozirgi globallashuv jaroyonlari yashil iqtisodiyotning sanoat tarmoqlariga ta’sir etish bilan bir qatorda kapitalni jalb qilish uchun qulay investitsiya muhitini yaratish juda muhimdir. Davlatlar ochiq muloqotni rag‘batlantirishi, shaffof qoidalarni o‘rnatishi va investitsiya xavfini kamaytirish uchun mustahkam huquqiy asoslarni ta’minlashi kerak. Yashil investitsiya tashabbuslarini ishlab chiqishda davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikning kuchayishi uzoq muddatli majburiyatlarni yanada kuchaytirishi va investorlarning ishonchi va ishonchini kuchaytirishi mumkin. Korxonalarning innovatsion rivojlanishi nafaqat ishlab chiqarish jarayoni, balki ularning samarali faoliyati bilan bog‘liq barcha sohalarni, shu jumladan ishlab chiqarishni tashkil etish, zamonaviy menejment va marketing kabi sohalarni qamrab oladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar davomida iqtisodiyot tarmoqlarining innovatsion rivojlanishiga shart-sharoit yaratishga alohida e’tibor berilib kelmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 6 iyulidagi PF-165 sonli “2022-2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi Farmoni bilan mamlakatimiz innovatsion rivojlanish strategiyasi tasdiqlandi. Ushbu strategiya iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada, shu jumladan qishloq xo‘jaligi, energetika, qurilish, ta’lim, sog‘liqni saqlashda innovatsion va texnologik rivojlanish bo‘yicha davlat siyosatining maqsadli yo‘nalishlarini belgilab berib uning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

-innovatsion infratuzilma subyektlari tarmog‘ini shakllantirish orqali startap tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash;

-innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo‘llabquvvatlashning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish orqali innovatsion faol tashkilotlar ulushini oshirish;

-kichik tadbirkorlikning innovatsion faolligini oshirish orqali hududlarning

ijtimoiy-iqtisodiy jadal o‘sishini ta’minlash;

-yangi turdagi mahsulotlar va innovatsion texnologiyalar yaratishning kompleks tizimini shakllantirish va bu orqali innovatsiyalar talabini rag‘batlantirish;

-innovatsion faoliyat boshqaruvida inson kapitalini yanada rivojlantirish.

Shuningdek, mazkur strategiya doirasida innovatsion faoliyat subyektlari ya’ni sanoat ishlab chiqarish tashkilotlari sonini 613 tadan 2250 tagacha yetkazish, innovatsion infratuzilma subyektlari sonini 3 baravarga oshirish, innovatsion tadbirkorlik natijasida yaratiladigan yangi ish o‘rinlari sonini 4 baravarga oshirish maqsad qilingan. Bundan tashqari, yangi innovatsion ishlanmalar sonini 2 baravarga oshirish, innovatsion markazlar sonini 494 tagacha yetkazish, texnologik innovatsiyalar bilan shug‘ullanuvchi mahalliy sanoat korxonalari sonini 600 tagacha yetkazish, hududlarda yaratiladigan yangi texnologiyalar sonini 384 tagacha oshirish, yillik patentlar sonini 184 tagacha yetkazish va ko‘plab boshqa vazifalar bajarilishi nazarda tutilgan,

Sanoat korxonalarini innovatsion rivojlantirish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlash masalalari ko‘plab iqtisodchi olimlarining tadqiqotlarida o‘rin olgan. Iqtisodiy adabiyotlarda innovatsiya tushunchasini (atamasini) dastlab qo‘llagan olim Y.Shumpeter bo‘lib, u o‘zining “Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi” (Theory of Economic Development) nomli asarida innovatsion jarayon natijasidagi o‘zgarishlarni quyidagi besh yo‘nalishga ajratib ko‘rsatib bergan: -yangi texnik va texnologik o‘zgarishlar yoki ishlab chiqarish jarayonini yangi bozor talablari asosida tashkil etish; -yangi o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan mahsulot turlarini diversifikatsiyalash; -ishlab chiqarish jarayonlarida yangi xomashyolardan foydalanish; -ishlab chiqarishni tashkil etishda innovatsion boshqaruv usullaridan foydalanish; -yangi iste'mol bozorlarini shakllantirish [2]. Keyinchalik, sanoat korxonalarining innovatsion rivojlanishini ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshligini ta’minlashdagi ahamiyati ko‘plab ilmiy tadqiqot natijalarida ko‘rishimiz mumkin. Masalan, P.Drukerning fikricha, “Biznesning asosiy maqsadi mijozlarni jalb qilish bo‘lganligi sababli korxonani ikkita asosiy funksiyasi mavjud marketing va innovatsiya”dan iborat,

Innovatsiyalarning mamlakatlar barqaror o‘sishida va korxonalar raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim drayver vazifasini bajarishi ko‘plab boshqa tadqiqotlarda ham aniqlangan. Ushbu tadqiqotlarda innovatsiya tushunchasiga turlicha yondashgan. Bir guruh tadqiqotchilar innovatsiya jarayonini tarmoqda yangi va texnologik murakkab mahsulot ishlab chiqarish bilan bog‘lashgan bo‘lsa, boshqa bir guruh tadqiqotchilar innovatsiya sifatida ko‘proq yangi boshqaruvtashkiliy munosabatlar shakllanishi masalalariga o‘z e'tiborlarini qaratishgan.

Yashil iqtisodiyot va innovatsiyalar

Innovatsiyalar yashil iqtisodiyotning asosi hisoblanadi. Ular quyidagi sohalarda amalga oshiriladi:

1. Yashil texnologiyalar: Energiya samaradorligi, qayta tiklanadigan energiya manbalari (quyosh, shamol), chiqindilarni qayta ishlash va ularni energiyaga aylantirish kabi texnologiyalar rivojlantirilmoqda.

2. Barqaror qishloq xo‘jaligi: Ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish, agrotexnologiyalarni takomillashtirish va qishloq xo‘jaligi ekotizimlarini barqarorlashtirish.

3. Transport va infratuzilma: Elektr transport vositalarining rivojlanishi va urbanizatsiyadagi yashil infratuzilma loyihalari.

Investitsiyalar va moliyalashtirish

Yashil iqtisodiyotda innovasion faoliyatni rivojlantirish uchun investitsiyalar muhimdir. Bunga quyidagilar kiradi:

1. Davlat investitsiyalari: Hukumatlar yashil iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash uchun subsidiyalar, soliq imtiyozlari va boshqa moliyaviy rag‘batlar taqdim etishlari mumkin.

2. Xususiy sektor: Xususiy kompaniyalar yashil texnologiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish uchun katta mablag‘lar sarflaydilar. Ular investitsiyalarni qayta tiklanadigan energiya, ekologik toza mahsulotlar va texnologiyalarga yo‘naltirishmoqda.

3. Xalqaro moliya tashkilotlari: Jahon Banki, BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar yashil investitsiyalarni rag‘batlantirish uchun moliyaviy resurslar taqdim etadilar.

Innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish

Yashil iqtisodiyotda innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish uchun quyidagi choralar ko‘rilishi kerak:

1. Ta’lim va o‘qitish: Yashil texnologiyalar bo‘yicha ta’lim dasturlarini rivojlantirish va mutaxassislarni tayyorlash.

2. Hamkorlik va tarmoq: Innovatorlar, tadbirkorlar va olimlar o‘rtasida hamkorlikni oshirish va tarmoqni kengaytirish.

3. Ochiq innovatsiyalar: Ochiq innovatsiya platformalari orqali yangi g‘oyalar va texnologiyalarni birlashtirish.

Xulosa: Yashil iqtisodiyot innovasion va investision faoliyat orqali nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki iqtisodiy o‘sishni ham ta’minlaydi. Innovatsiyalar va investitsiyalar birgalikda barqaror rivojlanishni ta’minlaydi va kelajak avlodlar uchun yanada yashil va toza muhitni yaratadi. Buni amalga oshirish uchun barcha ijtimoiy qatlamlar, davlatlar va tashkilotlar birgalikda harakat qilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. "Green Economy: Concept, Principles, and Applications" - United Nations Environment Programme (UNEP).

2. "Sustainable Development Goals Report 2023" - United Nations.

3. "Innovations in Green Technologies" - International Journal of Environmental Science and Technology.

4. "The Role of Investment in Green Economy Transition" - World Bank Publications.

5. "Sustainable Agriculture: Innovations and Challenges" - Food and Agriculture Organization (FAO).

6. "Renewable Energy and Sustainable Development" - International Renewable Energy Agency (IRENA).
7. "Green Innovation: Policy, Opportunities, and Challenges" - OECD Green Growth Studies.

Payazov Murod Maqsudovich - iqtisod fanlari nomxodi, dotsent.
Farg‘ona politexnika instituti “Menejment” kafedrasi (DSc) doktoranti.
Email: fayz19700308@gmail.com, tel: +998905334762

“O‘ZBEKISTON TEMIR YO‘LLARI”AJ “YASHIL IQTISODIYOT” DAGI XISSASINI OSHIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

“O‘zbekiston temir yo‘llari”AJning temir yo‘l izlari O‘zbekistonning bepayon kengliklari bo‘ylab misoli karvon kabi harakatlanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyovning tashabbuslari bilan O‘zbekiston “Bir qamar bir yo‘l” dasturida faol ishtirok etib mamlakatimiz iqtisodiyotini yirik logistika xabiga aylantirish orqali temir yo‘lning yangi, zamonaviy yo‘laklarini qo‘shni davlatlarga yetib borishi va kelgusida hamkorlikda foydalanish maqsadida sa’yi harkatlari natijasida O‘zbekiston zamini, qolaversa butun Markaziy Osiyoni Yevropa hamda Uzoq Sharq davlatlari bilan bog‘lovchi tizimga asos solindi.

O‘zbekistonda temir yo‘l izlarini qurish, mavjudlarini modernizatsiya qilish, temir yo‘l xizmatlarini raqamlashtirish, boshqarishnipg yangi, zamonaviy usullarini qo‘llash borasida keng qamrovli transformatsiya jarayonlari amalga oshirilmoqda. Albatta, buning uchun kuchimiz ham, imokniyatimiz ham mavjud. O‘zbekistonda ushbu yillarni “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJ uchun uyg‘oni davri desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunki,endi juda katta uxlab yotgan, doimiy boqimanda, zarar bilan ishlayotgan tizim mutlaqo yangi rivojlanish bosqichiga ko‘tarilmoqda.

Albatta, temir yo‘l transporti xizmatlarini rivojlanishi ko‘p jihatdan davlatimizning qo‘llab-quvvatlashi, ilmiy-tadqiqot institutlarining faolligi, tashabbuslarning maqsadli yo‘naltirilganligi bilan ahamiyatlidir.

O‘zbekiston hududida amalga oshirilayotgan islohotlardan ko‘rish mumkinki, “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJ juda katta marrani, uzoq muddati strategiyani amalga oshirishni ko‘zlagan. Temir yo‘l xizmatlari O‘zbekiston hududidan bu yohiga Qirg‘iziston orqali Xitoy, Afg‘oniston orqali Pokiston, Xindiston, Eron, Turmaniston hududlari xatto Ozabadjon, Gruziya yo‘nalishlarini ham ko‘zlab turibdi. Bu shundan dalolatki mazkur yo‘nalishni rivojlanishiga qancha sarmoya kiritilsa albatta oqlaydi.

Shu o‘rinda bizning ba’zi tadqiqot natijalarimizga tayanadigan bo‘lsak, shunday keng qamrovli temir yo‘l transporti xizmatlari bugungi kunda “Yashil iqtisodiyot”ga qanday ta’sir o‘tkazayotganligi o‘ylantirib qo‘yadi. Keling bir muhokama qilib ko‘raylik.

Temir yo‘l transporti xizmatlarini takomillashtirishga temir yo‘llarda harakatlanuvchi poezdlarni dizel yoqilg‘isidan chiqarib elektrlashtirishtirish bilan O‘zbekiston hududi bo‘ylab harkatlanatgan mamlakat “yashil iqtisodiyot”dagi ahamiyatini oshirgan bo‘lamiz. Bizga ma’lum, aksariyat poezdlar dizel yoqilg‘i

yordamida harakatlanadi. Ural davlat transport universiteti olimlarining ilmiy tadqiqotlarida qayd etilishicha 1 kilogram dizel yoqilg‘isini ishlatish natijasida havoga 15,53 gramm uglerod oksidi, 29 gramm azot dioksidi, 2,7 gramm qurum chiqariladi[1]. Dizelda poezd yurganida juda ko‘p detallarni yog‘lashga, dizelni saqlashga, tozalashga, tashishga va boshqa shu kabi harajatlarini talab qiladi. Mazkur poezdlarni elektrlashtirish transport harajatlarni kamaytirib, yoqilg‘i harajati 1,7 barovar iqtisod qilinadi[2]. Shuningdek, elektirlashtirish yoki muqobil yoqilg‘I turiga o‘tkazilishi ekologiyaga zararli chiqindilarni chiqishini cheklaydi. Bugungi kunda temir yollarni elektrlashtirish jadal sur`atlar bilan davom etmoqda (1-rasmga qarang).

O‘zbekistonda temir yo‘llar 38 foizdan ziyod elektrlashtirilgan bo‘lsa, ushbu ko‘rsatkich Xitoyda 67 foiz, Yaponiya, Shvetsiyada 75 foiz, Germaniyada 55 foiz, Fransiyada 53 foiz. O‘rtacha rivojlangan davlatlarda 50 foiz temir yo‘llar elektrlashtirilgan bo‘lsa, O‘zbekistonda elektrlashtirish 38 foizni tashkil etgan.

Hisob kitoblarga qaraganda 2023 yilda 1 kg dizel yoqilg‘ining napxi 11900 so‘m bo‘ldi. Bir teplovoz 100 kilomertga 160 kilogramm dizel yoqilg‘ini sarf qiladi, buni summaga aylantirsak 768 ming so‘m bo‘ladi. Teplovoz elektrlashtirilsa 100 kilometrga 200 kVt/soat elektr energiyasini sarf qiladi. 2023 yilda yuridik tashkilotlar uchun 1 kVt/soat elektr energiya narxi 900 so‘m bo‘lgan. U holda 100 kilometrga 180000 so‘m elektr energiya sarfi to‘g‘ri keladi. Temir yo‘l xizmatlarida 100 kilometrga sarf qilingan dizel yoqilg‘idan elektrlashtirishga o‘tish 588 ming so‘m daromad keltiradi. Yana dizelda ishlagani uchun zapravkalar, alohida yoqilg‘i saqlash bokslari, taralar kabi ko‘plab harajatlarini kamaytiradi. Elektrga o‘tishi bilan ushbu qo‘shimcha harajatlar kamayadi. Temir yo‘llarni elektrlashtirish O‘zbekiston temir yo‘llarining bugungi zararini kamaytirishga hissa qo‘shai.

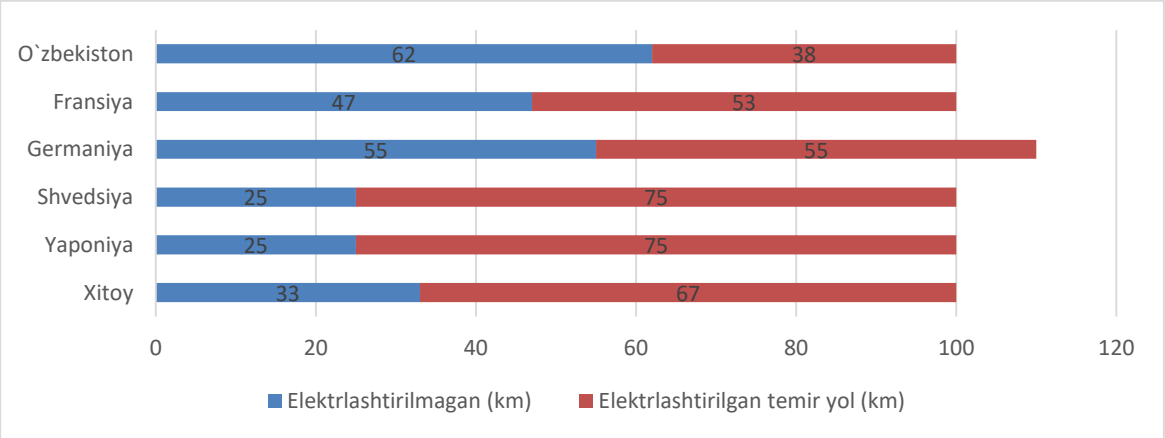

1-rasm. Elektrlashtirilgan va elektrlashtirilmagan temir yo‘llarning dunyoning rivojlangan davlatlariga 2023 yil ma`lumotlari asosidagi qiyoslovi[3].

Bugungi kunda Rivojlanish borasida Xitoy va Yaponiya temir yo‘l transporti xizmatlari industriyasi ancha ilgarilab ketgan. Shu bilan Yaponiyada temir yo‘l transporti xizmatlari 100 foiz muqobil energiyadan foydalanmoqda. Muqobil enegriya olish imkoni bo‘lgan har qanday imkoniyatdan foydlanmoqdalar.

Bugungi kunda zarar bilan ishlayotgan “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJ uchun har qanday harjatlarni kamaytirish masalasidagi har qanday taklif ustida qa’iy bosh

qotirishlari zarur. Shuningdek, butun dunyoda “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish jarayoni amalga oshayotgan paytda “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJni bu borada imkoniyatlari mavjudligini hisobga oladigan bo‘lsak. Ushbu imkoniyatlardan foydalanishni kechiktirmaslik kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Электрификация железных дорог как способ уменьшения ущерба окружающей среде. [Elektron manbaa]: https://scienceforum.ru/2022/article/2018028656. (qaraldi 25.11.2023).

2.Плюсы электрификации. [Elektron manbaa]: http://eav.ru/publ1.php?publid=2007-04a06 (qaraldi 25.11.2023)

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agetligining ma’lumotlariasosida muallifi tomonidan tayyorlandi. [Elektron manbaa]: https://stat.uz/uz/ (qaraldi 21.02.2024).

Abdurasul o‘g‘li Xojimuhammad – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti ik-s-421 guruh talabasi

YASHIL IQTISODIYOTDA TEXNOLOGIYALAR VA NNOVATSIYALAR

Аннотация : В данной статье анализируется значение современных технологий и инноваций в зеленой экономике. Концепция зеленой экономики направлена на обеспечение устойчивого развития, снижение экологического ущерба и эффективное использование ресурсов. Искусственный интеллект, большие данные, Интернет вещей (IoT), технологии возобновляемых источников энергии и технологии переработки отходов служат революционными инновациями в зеленой экономике. В статье рассматриваются возможности сокращения негативного воздействия на окружающую среду и повышения экономической эффективности за счет применения технологических достижений. Кроме того, освещаются основные препятствия на пути к развитию зеленых технологий и перспективы на будущее. Настоящая статья предоставляет подробную информацию о решениях для ускорения перехода к зеленой экономике с помощью технологий.

Ключевые слова: Зеленая экономика, Технологии, Инновации, Устойчивое развитие, Искусственный интеллект, Интернет вещей (IoT), Возобновляемая энергия, Экологическая эффективность, Переработка отходов, Экологические проблемы

Abstract: This article examines the significance of modern technologies and innovations in the green economy. The concept of a green economy aims to ensure sustainable development by reducing environmental harm and promoting efficient resource use. Artificial intelligence, big data, the Internet of Things (IoT), renewable energy technologies, and waste recycling technologies serve as revolutionary advancements in the green economy. The article analyzes how the application of

these technological advancements can reduce environmental impact and increase economic efficiency. Additionally, it addresses the main obstacles to the development of green technologies and explores future prospects. This article provides an in-depth look at solutions aimed at accelerating the transition to a green economy through technological innovations.

Key words: Green Economy, Technologies, Innovations, Sustainable Development, Artificial Intelligence, Internet of Things (IoT),

Renewable Energy, Environmental Efficiency, Waste Recycling, Environmental Issues

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil iqtisodiyotda zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalarning ahamiyati tahlil qilinadi. Yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi barqaror rivojlanishni ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, ekologik zararlarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanishni o‘z ichiga oladi. Sun'iy intellekt, katta ma’lumotlar (Big Data), Internet of Things (IoT), qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari, va chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari yashil iqtisodiyotda inqilobiy yangiliklar bo‘lib xizmat qilmoqda. Maqolada texnologik yutuqlarni qo‘llash natijasida atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, yashil texnologiyalarni rivojlantirish yo‘lidagi asosiy to‘siqlar va kelajakdagi istiqbollar ham yoritiladi. Ushbu maqola texnologiyalar yordamida yashil iqtisodiyotga o‘tishni tezlashtirishga qaratilgan yechimlar haqida batafsil ma’lumot beradi.

Kalit so‘zlar: Yashil iqtisodiyot, Texnologiyalar, Innovatsiyalar,Barqaror rivojlanish, Sun’iy intellect, Internet of Things (IoT), Qayta tiklanadigan energiya, Ekologik samaradorlik, Chiqindilarni qayta ishlash, Ekologik muammolar

Kirish

Yashil iqtisodiyot bugungi kunda barqaror rivojlanishning asosiy tarkibiy qismiga aylangan. Iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning tugashi va ekologik muammolarning kuchayishi sababli dunyo davlatlari an’anaviy iqtisodiy modeldan yashil iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirmoqda. Ushbu jarayonda zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar muhim rol o‘ynamoqda. Qayta tiklanadigan energiya manbalari, energiya samaradorligi, sun’iy intellekt va IoT kabi texnologiyalar yordamida atrof-muhitga yetkaziladigan zararlarni kamaytirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish mumkin bo‘lmoqda.

Ushbu maqolada yashil iqtisodiyotga o‘tishda texnologiyalar va innovatsiyalarning o‘rni, ularning amaliy qo‘llanilishi va bu yo‘nalishda mavjud muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, texnologik rivojlanish natijasida barqaror kelajak yaratishning imkoniyatlari yoritiladi. Maqola dolzarb bo‘lgan ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan zamonaviy texnologik yondashuvlarni o‘rganishni maqsad qiladi.

Asosiy Qism

Yashil iqtisodiyotda texnologiyalar resurslardan samarali foydalanish, ekologik zararlarni kamaytirish va yangi ish o‘rinlari yaratishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari (quyosh, shamol, va suv energiyasi) iqtisodiy samaradorlikni oshirib, atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan energiya manbalarini ta’minlamoqda. Bu texnologiyalar

atmosferaga karbonat angidrid chiqindilarini kamaytirishga xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt (SI) va IoT yashil iqtisodiyotda inqilobiy yangilik hisoblanadi. Masalan, SI yordamida shahar infratuzilmasi, suv va energiya taqsimoti optimallashtirilib, resurslardan tejab foydalanish imkoniyati oshadi. IoT yordamida esa real vaqt rejimida energiya iste’moli va chiqindilar monitoring qilib boriladi, bu esa muammolarga tezkor yechim topish imkonini beradi.

Chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari yashil iqtisodiyotning ajralmas qismi hisoblanadi. Ilg‘or texnologiyalar yordamida chiqindilarni qayta ishlash jarayoni avtomatlashtirilmoqda, bu esa yangi resurslarni tejash va chiqindilarni minimal darajaga tushirishga olib keladi. Chiqindilarni avtomatlashtirilgan saralash tizimlari orqali qayta ishlash katta iqtisodiy va ekologik samara bermoqda.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish uchun texnologiyalar katta imkoniyat yaratgan bo‘lsa-da, hali ham ayrim to‘siqlar mavjud. Dastlabki katta investitsiya talabi, texnologiyalarni keng joriy etishdagi infrastrukturaviy qiyinchiliklar va malakali kadrlarning yetishmasligi kabi muammolar yashil texnologiyalarni global miqyosda rivojlantirishga to‘sqinlik qilmoqda.

Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish yo‘lida zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar muhim rol o‘ynamoqda. Qayta tiklanadigan energiya manbalari, sun’iy intellekt, IoT, va chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari ekologik zararlarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanishda samarador yechimlar taklif qilmoqda. Shu bilan birga, yashil texnologiyalarni ommalashtirish jarayonida iqtisodiy, infrastrukturaviy va kadrlar bilan bog‘liq muammolar ham yechimini kutmoqda.

Kelajakda yashil iqtisodiyotga to‘liq o‘tish uchun texnologik rivojlanishni jadallashtirish va mavjud muammolarni hal qilish lozim. Ushbu maqola texnologiyalar yordamida barqaror va ekologik jihatdan xavfsiz kelajak yaratish yo‘lidagi yondashuvlarni ko‘rib chiqdi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Pearce, D., Markandya, A., & Barbier, E. (1989). Blueprint for a Green Economy. Earthscan Publications Ltd.

2. Jackson, T. (2017). Prosperity without Growth: Foundations for the Economy of Tomorrow. Routledge.

3. Rifkin, J. (2019). The Green New Deal: Why the Fossil Fuel Civilization Will Collapse by 2028, and the Bold Economic Plan to Save Life on Earth. St. Martin's Press.

Veb-saytlar va onlayn manbalar:

1. United Nations Environment Programme (UNEP) - unep.org: Yashil iqtisodiyotga oid hisobotlar va resurslar.

2. International Energy Agency (IEA) - iea.org: Qayta tiklanadigan energiya va ekologik texnologiyalar haqida yangiliklar va ma’lumotlar.

3. World Resources Institute (WRI) - wri.org: Iqlim o‘zgarishi va yashil texnologiyalar bo‘yicha tadqiqotlar.

Ахтамова М.Э. - PhD, и/о доцента кафедры «Менеджмент» СамИЭС,
Акбаров Б.А. - студента группы мн-223

КОНЦЕПЦИЯ «ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ» И ЕГО РАЗВИТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Аннотация: В данной статье раскрыты Концепции развития «Зелёной экономики», а так же охарактеризован экономический рост с охраной окружающей среды и устойчивым использованием природных ресурсов в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: «Зелёная» экономика, концепция развития, экономический рост, природные ресурсы, возобновляемая энергетика,энергоэффективность,устойчивое сельское хозяйство, циркулярная экономика, зелёные рабочие места, финансирование, нормативно-правовые меры.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan barqaror foydalanish hisobiga iqtisodiy o‘sish tavsiflanadi.

Kalit so‘zlar: Yashil iqtisodiyot, rivojlanish kontseptsiyasi, iqtisodiy o‘sish, tabiiy resurslar, qayta tiklanadigan energiya, energiya samaradorligi, barqaror qishloq xo‘jaligi, aylanma iqtisodiyot, yashil ish o‘rinlari, moliyalashtirish, tartibga solish choralari.

Abstract: This article reveals the development of the Green Economy Development Concept, as well as characterizes economic growth with environmental protection and sustainable use of natural resources in the Republic of Uzbekistan

Key words: Green economy, development concept, economic growth, natural resources, renewable energy, energy efficiency, sustainable agriculture, circular economy, green jobs, financing, regulatory measures.

Концепция «зеленой экономики» в условиях глобальных экологических вызовов и изменения климата превращается в одно из важнейших направлений устойчивого развития для многих стран мира. Именно эта идея, которая становится все более актуальной в связи со стремлением Республики Узбекистан к модернизации экономики, сохранению природных ресурсов и повышению качества жизни населения, и рассматривается ниже. Отказ от традиционных моделей, слишком ресурсоориентированных, и переход к экологически сбалансированным подходам — это не только вызов, но и новая возможность для Узбекистана. Как страна движется к «зеленой экономике»? Какие ожидания и противоречия присутствуют в этом процессе? О том, как разрабатывается концепция «зеленой экономики» и какие результаты уже достигнуты, мы расскажем в нашей статье.

Принято Постановление Президента от 02.12.2022 г. №ПП-436 «О мерах по повышению эффективности реформ, направленных на переход Республики

Узбекистан на «зеленую» экономику до 2030 года». Документом утверждена Программа по переходу на «зеленую» экономику и обеспечению «зеленого» роста в Республике Узбекистан до 2030 года. Она предусматривает достижение следующих стратегических целей:

• снижение выбросов парниковых газов на 35% от уровня 2010 года;

• увеличение производственной мощности возобновляемых источников энергии до 15 ГВт и доведение их доли в общем объеме производства электрической энергии до 30% и более;

• повышение энергоэффективности в сфере промышленности не менее чем на 20%;

• снижение энергоемкости, приходящейся на единицу валового внутреннего продукта, на 30%, в том числе за счет расширения использования возобновляемых источников энергии;

• повышение эффективности водопользования во всех отраслях экономики, внедрение водосберегающих технологий орошения на площади до 1 млн га;

• расширение зеленых зон в городах до 30% и более путем посадки по 200 млн саженцев в год и доведение их общего количества до 1 млрд;

• увеличение переработки бытовых отходов до 65% и др.

Принципы устойчивого развития являются основой, которая стремится уменьшить воздействие человека на окружающую среду путем поиска разумного баланса между ростом благосостояния и сохранением природных ресурсов. Зеленая экономика это - форма развития, которая пытается объединить экономический рост и защиту окружающей среды, обеспечивая устойчивое использование природных ресурсов. В результате деятельности человека в атмосферу выбрасывается 20 миллиардов тонн углекислого газа и производится более 300 миллионов тонн пластиковых отходов каждый год. Зеленая экономика может проявляться в следующих формах:

1. Возобновляемая энергия: более широкое использование возобновляем ых источников энергии, таких как солнечная и ветровая энергия, которые заме няют источники энергии на основе ископаемого топлива.

2. Энергоэффективность: улучшение во всех секторах экономики для со кращения потребления энергии и выбросов парниковых газов.

3. Устойчивое сельское хозяйство: продвижение методов ведения сельск ого хозяйства, которые сокращают использование пестицидов и химических у добрений; улучшают качество почвы, биоразнообразие.

4. Круговая экономика:продвижение моделей потребления и производст ва,способствующих сокращению отходов , повторномуиспользованию и перер аботке материалов.

5. Создание зеленых рабочих мест : продвижение зеленых технологий и инновационных отраслей для создания рабочих
мест и поддержки экономического роста.

6. Финансирование зеленой экономики:поощрение инвестиций в зелены е проекты и инфраструктуру, а также разработка механизмов финансирования устойчивого развития .

7. Политические и правовые меры : принятие надлежащих политических и правовых мер, таких как установление стандартов , касающихся окружающей среды , налоговых льгот и субсидий , для поощрения перехода к зеленой экономике .

Министерство экономического развития и сокращения бедности определено уполномоченным органом по координации деятельности по продвижению «зеленой» экономики и внедрению принципов «зеленого» роста, снижению выбросов парниковых газов в отраслях экономики.

Создается инфраструктура государственного регулирования выбросов парниковых газов в 2022–2026 годах, предусматривающая:

• государственный учет выбросов парниковых газов и ведение соответствующего кадастра;

• определение целевых показателей по сокращению выбросов парниковых газов в разрезе отраслей экономики;

• государственную поддержку деятельности по сокращению выбросов парниковых газов.

С 1 января 2024 года внедряется система мониторинга, отчетности и верификации (MRV) в сфере изменения климата, охватывающая все парниковые газы.

Инвестиционные проекты, осуществляемые в отраслях экономики, на этапах планирования и до их реализации оцениваются на возможность снижения объема выделяемых ими парниковых газов.

С 1 января 2024 года в рамках инвестиционных проектов по строительству новых солнечных и ветряных электростанций мощностью более 1 МВт внедряется в обязательном порядке система накопления электрической энергии мощностью не менее 25% от установленной мощности этих станций.

Целевые параметры экономии топливно-энергетических ресурсов в отраслях экономики в 2022–2026 годах, направленные на снижение показателя энергоемкости продукции, произведенной 25 предприятиями и организациями, на 20% в 2026 году по сравнению с 2022 годом.

В рамках Парижского соглашения Узбекистан подтверждает свои обязательства по сокращению выбросов парниковых газов на единицу ВВП на 35% к 2030 году. Для достижения этих целей в Узбекистане принята Стратегия перехода к «зеленой» экономике на 2019-2030 годы. В результате реализации предполагается удвоить показатель энергоэффективности, продолжить развитие возобновляемых источников энергии, доведя их долю в общем объеме выработки электроэнергии более 25%, модернизировать инфраструктуру промышленных предприятий, обеспечить их устойчивость за счет увеличения энергоемкости. Эффективность не менее 20% и более применение чистых и экологически чистых технологий и производственных процессов.

Узбекистан обладает высоким техническим потенциалом по производству энергии из возобновляемых источников, из которых около 97% приходится на солнечную энергию. Потенциал солнечной генерации колеблется от 525 до 760 миллиардов кВтч. Это связано с тем, что количество

солнечных дней в году составляет 320 дней, а количество часов активного солнечного света в среднем составляет 3000 часов.

К 2026 году планируется увеличить долю «зеленой» энергетики до 8 тысяч МВт, что позволит сократить выбросы углекислого газа на 5 миллионов тонн. К 2030 году энергоэффективность экономики планируется увеличить вдвое, а долю возобновляемой энергетики – не менее 25%. Сегодня можно говорить о динамике снижения выбросов в атмосферу. По данным Госкомстата, если в 2014 году в Узбекистане объем выбросов вредных веществ в атмосферу превысил 1,162 тысячи тонн, то в 2021 году этот показатель составил 909 тонн.

Государство может и должно выступать регулятором создаваемого спроса – мотивировать население приобретать экологически ориентированные товары, стимулировать бизнес, опирающийся на зеленые технологии. Успешная реализация изменений требует принятия мер по смягчению последствий изменения климата, включая широкомасштабное развитие возобновляемых источников энергии (ВИЭ) и внедрение энергоэффективных технологий в энергоемких отраслях строительства и строительства.

Список использованных источников:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по повышению эффективности реформ, направленных на переход Республики Узбекистан на «зеленую» экономику до 2030 года» от 02.12.2022 г. №ПП-436.

2. Узбекистан: возможности и перспективы перехода «зеленой экономики» www.anhor.uz

3. ДОБРОВОЛЬНЫЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОБЗОР о реализации национальных целей и задач устойчивого развития Узбекистана до 2030 года (второй)

Мухаммадиев Заррух Умарович - Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти иқтисодиёт фанлари фалсафа доктори (PhD)
тел.: +998902709854, mukhammadiev90@mail.ru

ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ МУЛК БЎЙИЧА КАПИТАЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ҲИСОБ ОБЪЕКТИ СИФАТИДАГИ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Аннотация. Мазкур мақолада яшил иқтисодиёт шароитида иқтисодий субъектларнинг роли, уларнинг ижтимоий-иқтисодий ва хўжалик фаолияти, капитал инвестициялар ҳисобининг назарий масалалари, хусусан хўжалик юритувчи субъектларда капитал инвестициялар бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритишнинг аҳамияти каби масалалар ёритилган.

Калит сўзлар: яшил иқтисодиёт, капитал инвестициялар, капитал инвестициялар ҳисоби, ижтимоий жараёнлар, бухгалтерия ҳисоби, бухгалтерия ҳисоби объектлари.

Аннотация. В данной статье роль хозяйствующих субъектов в условиях

зеленой экономики, их социально-экономическая и экономическая деятельность, теоретические вопросы учета капитальных вложений, в В частности, организация и ведение учета капитальных вложений в хозяйствующих субъектах освещены такие вопросы, как важность.

Ключевые слова: зеленая экономика, капитальные вложения, учет капитальных вложений, социальные процессы, учет, объекты учета.

Abstract. In this article, the role of economic entities in the conditions of the green economy, their socio-economic and economic activities, theoretical issues of accounting for capital investments, in particular, the organization and maintenance of accounting for capital investments in economic entities Issues such as importance are covered.

Keywords: green economy, capital investment, capital investment accounting, social processes, accounting, accounting objects.

Республикамизда “2030 йилгача Ўзбекистон Республикасида “яшил” иқтисодиётга ўтиш ва “яшил” ўсишни таъминлаш” Дастури қабул қилнган бўлиб, унда “саноат корхоналарида энергияни тежаш ва энергия самарадорлигини ошириш, янги замонавий, инновацион, энергия самарадорлигини оширишни таъминлайдиган энергия тежовчи, шу жумладан хорижий технологияларни жалб этиш орқали иқтисодиёт тармоқларини босқичма-босқич модернизация ва реконструкция қилиш, техник қайта жиҳозлашга қаратилган истиқболли инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш натижасида энергияни тежаш ва энергия самарадорлигини ошириш чораларини кўриш”[141] чора-тадбирлари ишлаб чиқилган ҳамда корхоналарда ишлаб чиқариш технологияларини реконструкция ва модернизациялаш орқали ишлаб чиқариш тармоқлари самарадорлигини ошириш вазифалари белгилаб берилган.

Шу билан бир қаторда, мамлакатимизда бухгалтерия соҳасида ҳам иқтисодий ўзгаришлар рўй бериб, халқаро стандартларга ўтиш жараёнлари жадал суръатларда амалга оширилмоқда. Хоссатан, халқаро стандартларда ишлаб чиқилган қоидалар, бухгалтерия ҳисоби объектларини тан олиш каби масалалар миллий ҳисоб тизимини такомиллаштириш учун муҳим ҳисобланади. Бугунги рақамли ва яшил иқтисодиёт шароитида янги активларнинг кириб келиши, уларнинг ўзига хос хусусиятларини белгилаб олиш ва ушбу хусусиятларига қараб корхоналарда уларнинг ҳисобини юритиш каби вазифалар халқаро ва миллий ҳисоб олдида турган энг асосий вазифалардан биридир.

Иқтисодчи олим О.И.Очилов, “инвестициявий мулк бир томондан молиявий инвестицияларга ўхшаб кетади. Бироқ, унинг кўчмас мулк эканлиги, бошланғич қийматда баҳоланса эскириш ҳисобланиши, корхона ўз бизнес моделини ўзгартириб, уни асосий восита ёки товар-моддий захира сифатида қайта таснифланиши мумкинлиги инобатга олинса, иккинчи томондан ушбу

[141] Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2030 йилгача Ўзбекистон Республикасининг “Яшил” иқтисодиётга ўтишга қаратилган ислоҳотлар самарадорлигини ошириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. 2022 йил 02 декабрь. ПҚ-436.

турдаги активлар капитал инвестициялар объекти бўлади”[142], деб таъкидлайди. Олимнинг фикрича, инвестициявий мулк бу молиявий инвестициялар каби хусусиятларга эга бўлсада, бироқ ушбу активлар капитал инвестицияларнинг бир тури ҳисобланади.

А.Б.Акрамов, “инвестиция кўчмас мулки, узоқ муддатли биологик активлар, дебиторлик қарзи, пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари каби молиявий ҳисоботнинг муҳим элементларини қадрсизланиши бўйича резерв ташкил қилиш”[143] бўйича тавсиялар ишлаб чиққан.

Хорижий манбаларда қуйидагича изоҳ берилган: “Инвестицион мулкни ҳисобга олиш бизнес эгалари ва инвесторлар учун молиявий менежментнинг муҳим жиҳати ҳисобланади. У инвестиция мақсадларида мавжуд бўлган кўчмас мулк билан боғлиқ молиявий операцияларни тизимли равишда қайд этиш, ҳисобот бериш ва таҳлил қилишни ўз ичига олади”[144].

Юқорида келтирилган тадқиқот натижалари асосида инвестициявий мулкнинг бошқа активлардан фарқли жиҳатларини янада кенгроқ ёритиб бериш мақсадида уларнинг бухгалтерия ҳисобидаги ўзига хос белгиларини таснифлаб чиқдик (1-жадвал):

1-жадвал

Корхоналарда инвестициявий мулкнинг бошқа активларга нисбатан ўзига хос белгилари[145]

	Таснифий белгилари	Инвестициявий мулк, 40-сон “Инвестициявий кўчмас мулки” БҲХС бўйича	Бошқа асосий воситалар, 16-сон “Асосий воситалар” БҲХС бўйича	Товар-моддий захиралар, 2-сон “Захиралар” БҲХС бўйича
	Сотиб олиш бўйича	Узоқ муддатда сотиш учун сотиб олинади ва бунинг натижасида кўчмас мулк объекти қийматининг ошиши мақсадида ушлаб турилади	Корхона фаолиятида фойдаланиш мақсадида сотиб олинади	Қисқа муддатда сотиш мақсадида сотиб олинади ва бунинг натижасида жорий ҳисобот даврида фойда олиш кўзланади
	Сотиш бўйича	Узоқ вақтдан кейин қиймати	Сотиш учун мўлжалланган	Қисқа вақтдан кейин сотиш

[142] Очилов О.И. Хўжалик юритувчи субъектларда инвестициялар ҳисоби ва таҳлилини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. -Т.: 2021, 228 б.

[143] Акрамов А.Б. Халқаро стандартлар асосида молиявий ҳисоботни тузиш ва унинг таҳлилини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) диссертацияси автореферати. -Т.: 2022, 58 б.

[144] https://accountinginsights.org/investment-property-accounting-standards-valuation-reporting/

[145] Тадқиқотлар асосида муаллиф ишланмаси.

		ошиши натижасида сотиш ва фойда кўриш учун мўлжалланган бўлади	бўлмайди	учун ва фойда кўриш учун мўлжалланган бўлади
	Тутиб туриш бўйича	Кўчмас мулк объектларидан қачон ва қайси мақсадда фойдаланиш аниқ бўлмайди	Кўчмас мулк объектларидан корхонага фойдаланиш мақсади аниқ бўлади	Кўчмас мулк объектларидан қисқа вақт ичида сотиш мақсади аниқ бўлади
	Баҳолаш натижалари бўйича	Кўчмас мулк объектларини баҳолаш натижасида юзага келган фойда фойда ва зарарларда акс эттирилади	Кўчмас мулк объектларини баҳолаш натижасида юзага келган фойда бошқа умумлашган даромадларда акс эттирилади	Ҳақиқий қиймати бўйича акс эттирилади
	Бино қуриш жараёнлари бўйича	Келгусида қиймати ошишини кўзлаб қурилган бино	Келгусида ўз фаолияти доирасида фойдаланишни кўзлаб қурилган бино	Сотиб юбориш мақсадида қурилган бино
	Қурилиш ишларига оид капитал инвестицияларни амалга ошириш бўйича	Келгусида қиймати ошишини кўзлаб корхонанинг ўз кучи билан қурилиш бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар	Келгусида ўз фаолияти доирасида фойдаланишни кўзлаб корхонанинг ўз кучи билан қурилиш бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар	Товар-моддий захиралари бўйича капитал инвестициялар амалга оширилмайди
	Ижарага бериш бўйича	Бошқа корхоналарга қисқа муддатда, оператив ижара шартномаси	Бошқа корхоналарга узоқ муддатда, молиявий ижара	Товар-моддий захираларини ижарага бериш кўзда

		бўйича фойдаланишга берилади	шартномаси бўйича фойдаланишга берилади	тутилмаган

Юқоридаги жадвал маълумотлари бўйича кўриб олиш мумкинки, инвестициявий мулк объектлари келгусида улар қийматининг ошиб кетиши ёки ушбу кўчмас мулк объектларини ижарага бериш натижасида фойда олишга қаратилган бўлиб, инвестициявий мулк объектлари бевосита корхоналарнинг асосий фаолиятига қатнашмайди. Агарда, кўчмас мулк объектлари корхоналарда ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш жараёнларига ёки маъмурий, сотиш мақсадида фойдаланишда бўлса, бундай активлар асосий воситалар ҳисобланиб, халқаро таълимотда 16-сон “Асосий воситалар” БҲХС бўйича ҳисоби юритилади.

Хулоса ўрнида айтиш айтиш мумкинки, корхоналарда инвестициявий мулк объектлари халқаро стандартларга мувофиқ, дастлаб бошланғич қийматда баҳоланиб бухгалтерия ҳисобида акс эттирилади. Ундан кейин, ҳисобот даври давомида камида бир маротаба ҳисобот даврининг охирида молиявий ҳисоботни тузиш пайтида қайта баҳоланиши лозим. Бизнинг фикримизча, ушбу баҳолаш натижалари бошқа узоқ муддатли активлардан фарқли равишда бухгалтерия балансида эмас, балки молиявий натижаларда акс эттирилиши керак, деб ҳисоблаймиз.

Бундай хулосага келишимизга сабаб, корхоналарда инвестициявий мулк бўйича капитал инвестицияларни амалга оширишдан кўзланган асосий мақсад молиявий инвестициялар каби даромад олиш эмас, балки узоқ муддатда инвестициявий мулк объектларини сақлаб туриш ёки уларни ижарага бериш натижасида уларнинг қиймати ошиши ҳисобидан операцион фойда олишга қаратилган бўлади.

Олиб борилган тадқиқотларимиз давомида эришилган юқоридаги натижалар яшил майдон объектларида кўчмас мулк бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар ҳисобини такомиллаштиришга, хоссатан инвестициявий мулк объектларининг бошланғич қийматларини аниқлашга, уларни ҳисоб ва ҳисобот шаклларида халқаро стандартларда келтирилган тартиб-қоидаларга мувофиқ тарзда акс эттиришга хизмат қилади, деб ҳисоблаймиз.

Рофеева Рухшона Шавкатовна - докторант, Международный Университет Туризма и Культурного наследия «Шелковый Путь»
Адрес: Университетский Бульвар, 17, Телефон: +998991624252
e-mail: rofeevarukhshona@gmail.com

МЕТОДЫ УСТОЙЧИВОГО УПРАВЛЕНИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕГИОНОВ И ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация: Данное исследование рассматривает нового концепта «зеленая экономика» в рамках развития регионального туризма. Рассмотрены ключевые принципы зеленой экономики, включая ресурсо- и энергоэффективность, минимизацию отходов, поддержание биоразнообразия и развитие экологически чистых технологий. В статье анализируются примеры успешных международных практик перехода к зеленой экономике, приводятся данные о влиянии экологически ориентированных политик на экономический рост и занятость.

Ключевые слова: зеленая экономика, устойчивое развитие, региональный туризм.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, hududiy turizm.

Key words: green economy, sustainable development, regional tourism.

Формирование и развитие рыночной экономики усилило интерес предпринимателей к сферам услуг, особенно формам и методам туристического обслуживания населения. Усиленный темп развития туристической отрасли и возрастание туристических предприятии привели к усилению конкуренции и коммерциализации туристской деятельности, это показало необходимость государственного регулирования туристского бизнеса. Концепция регионального менеджмента основана на теоретических исследованиях, касающихся управления хозяйствами территории в виде совокупности взаимодействующих элементов. Эта концепция также пытается понять влияние на управление жизнедеятельностью населения, последствия которого затрагивают массы людей. Региональный менеджмент выходит за пределы отдельной отрасли экономической науки и практики, а также влияет на человеческую мораль. [1]

Благодаря грамотной политике, значительная часть населения Узбекистана стала пользоваться туристскими услугами, в результате чего туризм стал массовым феноменом, т.е. вошла в норму жизни, стала частью национальной культуры. В то же самое время, популяризация путешествии является причиной многих возникающих экологических угроз. По прогнозам Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), при современном способе производства и уровне потребления к 2050 г. в сравнении с 2000-м мир лишится от 61 до 72 % флоры и фауны, а сохранность природных территорий будет необратимо нарушена на 7,5 млн кв. км.[3]

Система управления в туризме имеет определенные характерные только ей черты, которые обусловлены характером предлагаемых услуг. Поэтому для

успешного осуществления туристской деятельности, устойчивости отрасли необходимо определить, в каком направлении должна совершенствоваться работа управленческого аппарата, чтобы он решал проблемы туристских организаций, характерные для сферы туризма. При этом эффективность координации и согласования интересов субъектов туристской деятельности в немалой степени обусловлена качеством правового и организационного обеспечения управленческой деятельности в туристской сфере [2]. Для того чтобы успешно развить туризм в определенном регионе, нужно быть уверенным в том, что в будущем развитие будет иметь стабильный характер, а для этого нужно создать все необходимые условия. В современном мире успешное развитие в туристической отрасли требует действенные методы и функции управления, которые в свою очередь способствуют развитию туристического комплекса или региона и базируются на принципах зеленой экономики. [4]

Социальное равновесие на территории является одной из основных задач государственного и муниципального менеджмента, поэтому управление этими аспектами особенно важно. Успех туристической деятельности региона зависит от экономического уровня, инфраструктуры, уровня жизни и других факторов. Государственная политика играет важную роль в развитии региона, выявлении проблем и создании программ для их решения, а также в реализации перспектив развития региона. Результатом индустриализации стали уже возникшие экологические катастрофы. Подход «зеленой» экономики помогает решить или минимизировать негативное последствия экономической деятельности. «Зеленая» среда или экономика прямо связана с устойчивым развитием. Термин «устойчивое развитие» был введен в 1983 г. Всемирной комиссией по окружающей среде и развитию, созданной в ответ на растущую озабоченность быстрым ухудшением состояния окружающей среды и последствиями экономического и социального развития. [2] Туристические предприятия вводят «зеленые» технологии, которые положительно влияют на экологию и в то же самое время, не останавливают темпы экономического развития. К таким технологиям относятся:

- энергоэффективность и альтернативную энергетику,
- системы управления электроэнергией,
- экологический транспорт,
- управление отходами, воздушными и водными выбросами.

Многие туристические регионы на сегодняшний день развиваются в рамках устойчивого развития которые вбирают в себя следующие принципы;

- эффективное использование природных ресурсов,
- сохранение и увеличение природного
- капитала,
- уменьшение загрязнения, низкие углеродные выбросы,
- предотвращение утраты биоразнообразия,
- рост доходов и занятости [3],
- в целом – снижение антропогенной нагрузки на окружающую среду

Таким образом, применение этих принципов в развитие туристических регионов позволит сократит загрязнение окружающей среды, ослабление последствии климатических изменении, а также повышение благосостояния и качества жизни населения. Многие сферы туризма развивающего региона могут внести свой вклад в сохранении экологии для будущих поколении при этом предоставлять свои услуги гостям. В качестве решения могут быть следующие предложения:

Сферы	**Зеленые методы развития**
Индустрия общественного питания	- Использование многоразовых приборов или же приборов сделанных из перерабатываемых материалов - вовлечение местных агропредприятий и ферм для устойчивой экономики региона - сокращение отходов путем обучения принципам ответственного потребления - использование водо-энергосберегающих технологии для минимизации трат
Индустрия транспорта	- постепенный переход к экологически чистым видам транспорта -развитие общественного транспорта как для местных, так и для иностранных пассажиров -оптимизация маршрутов путем использования цифровых технологии -Использование возобновляемых источников энергии для зарядных станций и инфраструктуры
Индустрия гостеприимства (гостиничный бизнес)	-использование цифровых технологии в документообороте для снижения количества отходов - создание устойчивой инфраструктуры и материалов при строительстве - Поддержка локальных поставщиков и сокращение "углеродного следа" -Эффективное управление отходами гостиничных предприятии (переработка, повторное использование) -Сокращение потребления воды и энергии путем установки сенсорных датчиков движения и т.д
Индустрия развлечении	-Использование цифровых технологии для предоставления билетов, чеков и т.д -Вовлечение гостей в устойчивые практики путем их обучения принципам устойчивости

Список литературы:

1. Grozdeva E. A. Mintaqaviy boshqaruv tizimini shakllantirish sanatoriy-kurort kompleksini samarali rivojlantirish omili sifatida. Jitomir: ZhDTU, 2011. - 3-son (57) soni. – 226-227-betlar.
2. Rakovskaya E.G., Rusak O.N., Zan'ko N.G., Malayan K.R. "Zelenoya" ekonomika v Rossii: problemy i perspektivy ["Green" economy in Russia: problems and perspectives], available at: http://spbftu.ru/site/upload/201511061652_Rakovskaja_Rusak_2015a.pdf (accessed January 21, 2017). (in Russian).
3. Перспективы энергетических технологий. Сценарии и стратегии до 2050 г. / ОЭСР/МЭА ; WWF России ; ред. А. Кокорина, Т. Муратовой. – М., 2007. – 586 с
4. Тхагапсов А.,В. Виды систем управления в туризме. Сервис в России и за рубежом. 2014 год

Хамракулова О.Д. – доц. каф. «Зеленая экономика и устойчивый бизнес « ТГЭУ Сам. фил.

ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА И УСКОРЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация: Развитие мировой экономики приводит к возникновению многих новых направлений в национальных экономиках. В работе поднят такой важный вопрос как необходимость, возможность развития зеленой экономики в Узбекистане. Здесь же предложены рекомендации по разваитию зеленой экономики в Узбекистане.

Ключевые слова: мировая экономика, рыночная экономика, зеленая экономика, ускорение экономического развития, перспективы развития экономики Узбекистана.

Annotatsiya: Jahon iqtisodiyotining rivojlanishi milliy iqtisodiyotlarda ko‘plab yangi yo‘nalishlarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Asarda O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish zarurati va imkoniyatlari kabi muhim masala ko‘tarilgan. Bu yerda O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar ham berilgan

kalit so‘zlar: jahon iqtisodiyoti, bozor iqtisodiyoti, yashil iqtisodiyot, iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish, O‘zbekiston iqtisodiyotining rivojlanish istiqbollari.

Abstract: The development of the world economy leads to the emergence of many new directions in national economies. The work raises such an important issue as the necessity and possibility of developing a green economy in Uzbekistan. Recommendations for the development of a green economy in Uzbekistan are also offered here.

Key words: world economy, market economy, green economy, acceleration of economic development, prospects for the development of the economy of Uzbekistan.

Введение: Расширение мирохозяйственных связей тесно связана с климатическими изменениями, истощением природных ресурсов. В этой связи, роль и значение зеленой экономики возрастает, что определяет её как важный фактор устойчивого развития экономики любой страны.

«Зеленая» экономика может ответить на самые важные задачи природо- охранения, воздействия на окружающую среду, усиление защиты экосистемы и ее услуг, повышение ресурсной, углеродной, материальной эффективности, а также укрепления здоровья и благосостояния. Учитывая преимущества зеленой экономики, ее роль в достижении устойчивого развития является неоспоримой, так как обеспечивает охрану окружающей среды, создает новые рабочие места, повышает уровень жизни людей, а также содействует инновационному прогрессу.

В целях реализации задач, определенных в Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы, повышения эффективности принимаемых мер по обеспечению «зеленого» и инклюзивного экономического роста в рамках Стратегии перехода Республики Узбекистан на «зеленую» экономику, принята Программа по переходу на «зеленую» экономику и обеспечению «зеленого» роста в Республике Узбекистан до 2030 года.[1].

В этой связи, автор данной работы поставил целью не только определить своё отношение к понятию «зеленая экономика», но попытался связать её с расширением возможностей в ускорении социально-экономического развития экономики Узбекистана.

Анализ литературы: В настоящее время большой интерес вызывает изучение проблем зеленой экономики. Впервые понятие «зеленая» экономика использовалось в докладе «Проект зеленой экономики (Проект зеленой экономики)» для правительства Королевства ведущими экономистами - Дэвидом Пирсом, Эдвардом Барбьером и Энилом Маркандией - в 1989 году [2]. В данном документе определены общие понятия термина «устойчивое развитие». Однако в своем докладе авторы не раскрывают концепцию «зеленой» экономики.

На базе «Программы Организации краткого собрания (ООН) по охране окружающей среды (ЮНЕП) была выдвинута Инициатива зеленой экономики (GEI) (инициатива «Зеленой» экономики) в 2008 году», которая была, направленна на предоставление консультационных услуг, а также привлечения различные организации, проведения и подготовку соответствующих исследований, содействуя их переходу к «зеленой» экономике в каждой стране.

Международное внимание «зеленая» экономика привлекла в 2010 году в результате подготовки к Конференции ООН по устойчивому развитию, которая прошла спустя 2 года. В повестке дня слухов № 64/236 Генеральная Ассамблея включила такие темы, как «зеленая» экономика в рамках развития, искоренение экономики и институциональные границы развития» [2].

В мировой практике распространён подход, согласно которому концепция «зеленая экономика» связана с «видами экономической

деятельности, обеспечением качества жизни и окружающей среды проживания». Тем не менее, официальные документы всех государств содержат различные акценты: в проведении стран на первом месте - конкуренция, рабочие места, в суде - устойчивое развитие, решение проблем бедности, вопросы справедливости и участие граждан, в группе БРИКС - эффективность использования ресурсов»[3].

В этой связи, можно отметить, что «зеленая» экономика является большей перспективой развития любого государства, обеспечения его благосостояния людей и защиты окружающей среды в условиях глобализации мировой экономики. Экономика, направленная на связь экономических, экологических и социальных аспектов, связана с развитием страны, в результате чего долгосрочное экономическое развитие достигалось за счет инвестирования в безопасные и экологически чистые технологии и процессы.

Методология исследования. В работе использован абстрактный метод, а также математические и статистические методы.

Анализ и результаты: При всем многообразии определений зеленой экономики, главной целью является необходимость повышения благосостояния людей, создания благоприятных условий для устойчивого развития и экономического роста. В развитии и использовании зеленых технологий есть свои лидеры. Так, первой страной, которая объявила реализацию концепции зеленого роста в качестве национальной стратегии, стала Южная Корея. В США зеленая экономика дает продукции и услуг более чем на 600 млрд долл. (4,2% ВВП). Мировым лидером по доле зеленого сектора ВВП стала Великобритания - 8,8% [4]

В зеленой экономике определяющим фактором производства становятся зеленые технологии, к которым можно отнести альтернативную энергетику, экологический транспорт, управление отходами. По нашему мнению, зеленая экономика представляет собой экономику, обеспечивающую более высокое качество жизни с использованием зеленых технологий в условиях экологических ограничений планеты.

В Узбекистане, в соответствии с Стратегией Нового Узбекистана на 2022-2026 годы, принято постановление Президента РУ « О мерах по повышению эффективности реформ, направленных на переход республики Узбекистан на «зеленую « экономику до 2030 года» [1]. По итогам 2023 года Узбекистан посетило более 6,6 млн. иностранных туристов. Это в 26,6 % больше с соответствующим периодом 2022 года.[5]

Модель зеленой экономики строится на следующих положениях: нереальность бесконечного расширения экономической сферы в ограниченном жизненном пространстве; нереальность удовлетворения постоянно растущих потребностей в условиях ограниченности ресурсов; в окружающем мире все взаимосвязано. Процесс озеленения экономики предполагает переход от сырьевой модели экономики к модели устойчивого развития, в рамках которой происходит эффективное взаимодействие экономических, социальных и экологических компонентов.

Заключение и предложения: Подводя итог вышеизложенному необходимо отметить:

- переход нашей экономики на рельсы зеленой экономики, в настоящее время становится не только актуальным, но и необходимым условием дальнейшего устойчивого роста;

- зеленая экономика представляет собой экономику, обеспечивающую более высокое качество жизни с использованием зеленых технологий в условиях экологических ограничений планеты,

-процесс озеленения экономики предполагает переход от сырьевой модели экономики к модели устойчивого развития, в рамках которой происходит эффективное взаимодействие экономических, социальных и экологических компонентов.

Список использованной литературы :

1.Постановление Президента РУ «О мерах по повышению эффективности реформ, направленных на переход Республики Узбекистан на «Зеленую экономику» до 2030 года, 22 дек. 2022г.-lex. uz

2. Порфирьев Б. «Зеленая» экономика: реалии, перспективы и направления роста. [Электронный ресурс].-Режим доступа: Ыф://сатее*е.ш/2013/04/04/аЯХе8 (дата обращения: 20.04.19).

3. Осуществление Повестки дня на XXI век, Программы дальнейшей реализации Повестки дня на XXI век и итогов Всемирного саммита по устойчивому развитию. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей (A/RES/64/236) [Электронный ресурс]. -Режим доступа: https://www.iom.int/ja-hia/webdav/shared/shared/mainsite/pol-icy_and_research/un/64/a-res-64-236.pdf .

4.Иванова Н.И., Левченко Л.В. «Зеленая» экономика: сущность, принципы и перспективы // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». 2017. № 2 (58). С. 19-28.

5.Hamrakulova O.D .Problems of service in the hotel business in Uzbekistan.(в соавторстве с Temmoeva Ekaterina)- - International Jounal of Engineering Mathematics: Theory and Application (Online) 1687-6156, vol 5 ,issue 3, 2023, p. 24-33- http ://iejemta com/.

6.Хамракулова О.Д. Проблемы инвестирования в туристическом секторе экономики Узбекистана.-жур. «Сервис», внеочередной выпуск, 2023г., 192-195 стр.

Хикматова Дилдора Шухратовна - Ўқитувчи-ассистент, Тошкент Амалий Фанлар Университети, телефон рақами: +998(77)1272999
e-mail почта: dildorakhikmatova786@gmail.com

«ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ»ГА ЎТИШ БЎЙИЧА ДАВЛАТ СТРАТЕГИЯЛАРИ

Аннотация: Ушбу мақолада «Яшил иқтисодиёт» концепциясининг шаклланиши, ривожланиш босқичлари, «Яшил иқтисодиёт»га ўтиш зарурияти, омиллари, тамойиллари ва индикаторлари таҳлил этилган. «Яшил иқтисодиёт»га ўтиш жараёнини молиялаштириш, устувор йўналишлари ва хориж тажрибаси, моделлари, Ўзбекистонда «Яшил иқтисодиёт»га ўтиш стратегиясининг мақсади, вазифалари, ривожланиш босқичлари ва устувор йўналишларининг мазмуни баён этилган.

Калит сўзлар: иқтисодиёт, иқтисодиётни ривожлантириш, иқтисодиёт тармоқлари, Янги Ўзбекистон, «Яшил иқтисодиёт», халқаро муносабатлар, тараққиёт стратегияси, минтакавий ва глобал ёндашув

Кириш

Иқтисодиётни модернизациялаш ва диверсификациялаш шароитида қишлоқ хўжалигини «яшил технологиялар» асосида ривожлантириш, табиий капитални максимал даражада тежаш, ер ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш орқали иқлим ўзгаришларига тез мослаша оладиган, экологик тоза озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини кескин ошириш масалалари ҳозирги кунда долзарб ҳисобланади.

«Яшил иқтисодиёт»ни шакллантириш ва унинг барқарор ривожланишига ўтиш глобал даражада ҳам, Ўзбекистон учун ҳам устувор вазифалардандир. Барқарор ривожланиш концепцияси инсоният келажаги учун муҳим манба бўлиб, у БМТнинг қарор ва ҳужжатларида ўз ифодасини топган. Барқарор ривожланишнинг иқтисодий экологик асоси, бу «Яшил иқтисодиёт»ни шакллантириш ва ривожлантиришдан иборатдир. Ҳозирги беқарор тенденцияларни бартараф этиш учун 2015 йилда БМТнинг 2030 йилгача бўлган давр учун 17 та «Яшил иқтисодиёт»ни ривожлантириш мақсадларининг ўзига хос мезонлари аниқланди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 2 декабрдаги «2030 йилгача Ўзбекистон Республикасининг «Яшил иқтисодиёт»га ўтишига қаратилган ислоҳотлар самарадорлигини ошириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-436-сон қарори билан Ўзбекистон «Яшил иқтисодиёт»га ўтиш мақсадлари белгиланди. Мазкур Қарорга кўра 2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида белгиланган вазифаларни амалга ошириш, Ўзбекистон Республикасининг «Яшил иқтисодиёт»га ўтиш стратегияси доирасида «яшил» ва инклюзив иқтисодий ўсишни таъминлаш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар самарадорлигини ошириш, қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш ҳамда иқтисодиётнинг барча тармоқларида ресурсларни тежашни янада кенгайтириш борасида аниқ

мақсадлар белгиланган бўлиб, «2030 йилгача Ўзбекистон Республикасида «яшил» иқтисодиётга ўтиш ва «яшил» ўсишни таъминлаш» дастури қабул қилинди.

«Яшил иқтисодиёт» инсон эҳтиёжларини қондиришга, атроф-муҳит билан ўзаро таъсирни ҳисобга олган ҳолда, келажак авлодлар фаровонлигини биринчи ўринга қўйишга қаратилган муаммоларни ўрганиш жараёнида турли тадқиқот методларидан фойдаланади. Хусусан тизимли таҳлил, статистик таҳлил, қиёсий таққослаш, синергетик таҳлил, фанлараро ёндошув методларидан фойдаланиб, қуйидагилар аниқланди: «яшил» иқтисодиёт – бу узоқ муддатли истиқболда инсон фаровонлигини оширишга олиб келадиган товарлар ва хизматларни ишлаб чиқариш, тақсимлаш, алмашиш ва истеъмол қилиш билан боғлиқ иқтисодий фаолият тизими; келажак авлодларни экологик хавфларга дучор бўлишдан асрайдиган фактор. «Яшил иқтисодиёт» назарияси қуйидаги аксиомаларга асосланади:

- чекланган ресурслар шароитида чексиз ўсиб бораётган эҳтиёжларни қондиришни талаб қилиш мумкин эмас;
- ер юзидаги ҳамма нарса бир-бирига боғланган.

Мавзуга оид адабиётлар ва манбаларни таҳлил қилишда тизимли таҳлил услубидан, хорижий давлатларда барқарор ривожланишда «Яшил иқтисодиёт»дан қандай йўлларда фойдаланишаётгани, унга қандай ўтилаётгани қиёсий таҳлил услубидан фойдаланиб ўрганилди. Натижада «Яшил иқтисодиёт»ни ўрганиш ва иқтисодий моделлаштиришнинг асосий объектлари қаторига қуйидагилар киради деган тўхтамга келинди:

- экологик ва ижтимоий омилларни ўз ичига олган ва узоқ муддатда иқтисодий фаолиятдан келиб чиқадиган экологик зарарни минималлаштиришга ёрдам берадиган иқтисодий тизимларни бошқариш усуллари;
- ишлаб чиқариш ва умуман хўжалик бошқаруви атроф-муҳитга зарарни минималлаштиришга қаратилган янги технологияларни ишлаб чиқишга асосланиши керак бўлган тамойиллар.

Иқтисодий тизим ва янги технологияларни «яшиллаштириш»нинг турли усулларини ишлаб чиқиш жараёнида иқтисодий тизимни ривожлантиришда «яшил» йўналишларни белгилаш муҳим саналади. Иқтисодиётни «яшиллаштириш»га бир вақтнинг ўзида ҳисса қўшадиган ва тадбиркорлик субъектларига мос келадиган қонунчиликни ишлаб чиқиш зарурияти туғилиши табиий. Сўнгги ўн йилликда «Яшил иқтисодиёт» концепцияси кўплаб ҳукуматлар учун стратегик устувор вазифага айланди. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги тамойиллар ва асосий ғоялар халқаро миқёсда мустаҳкамланган бўлиб, миллий миқёсда аниқ дастурлар ва мақсадли стратегия ишлаб чиқилишини талаб қилмоқда.

«Яшил иқтисодиёт» тушунчаси XX-аср охирида пайдо бўлиб, иқтисодиётда инсон иқтисодий фаолиятининг атроф-муҳитга салбий таъсирини камайтириш зарурлигини таъкидлайди. Ҳар қандай ҳолатда ҳам иқтисодий ўсишга эмас, балки барқарор ривожланишга эътибор қаратадиган

тенденция муҳит. Ушбу тенденция тарафдорлари иқтисодиёт ўзи мавжуд бўлган ва унинг бир қисми бўлган табиий муҳитнинг боғлиқ таркибий қисми деб ҳисоблашади. «Яшил иқтисодиёт»нинг муҳим хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

- табиий ресурслардан самарали фойдаланиш;
- табиий капитални сақлаш ва бойитиш;
- атроф-муҳит ифлосланишини ҳимоя қилиш;
- кам углерод чиқарувчи иқтисодиётга эришиш;
- чиқиндиларни қайта ишлаш ва маҳсулотга айлантириш;
- экотизим хизматлари ва биологик хилма хилликни сақлаб қолиш;
- даромад ва бандликни таъминлаш;
- иқтисодиётда энергия самарадорлигига эришиш, қайта тикланувчи энергия манбаларини тўла истъемол қилишга ўтиш.

Хулоса

«Яшил иқтисодиёт»нинг оқибат натижаси – қашшоқликка барҳам бериш, тенгликка эришиш, ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш билан бирга, ивестицияларни жалб қилиш, янги иш ўринларини яратиш ва янги бозорларга чиқиш имкониятларини ошириш ҳисобланади. Ривожланган мамалкатлар «Яшил иқтисодиёт»га ўтиш – саноати ривожланган мамлакатларда истеъмол ва ишлаб чиқариш моделларини ўзгартириш, шунингдек, қашшоқ иқтисодиётига қарши курашни англатиши керак, деб ҳисоблайди. Иқтисодиётни модернизация қилиш, ресурслар ва маблағларни рақобатбардош технологияларнинг устувор инновацион лойиҳаларига жамлаш, иқтисодий ўсишнинг анъанавий моделидан “«яшил»га ўтишни аниқ тушунган ҳолда, етарлича муваффақиятларни қўлга киритаётган Европа Иттифоқи тажрибасини ўрганиш муҳим. Барқарор ривожланишга ўтиш ва «Яшил иқтисодиёт»га ўтишни рағбатлантириш даврида ўзгартириш ва ҳаракатланиш механизмларини таҳлил қилиш Европа тажрибасининг мамлакатимиз учун айниқса аҳамиятли бўлган томонларини аниқлашга имкон беради, бу тажрибалардан эса ички иқтисодиётни модернизация қилиш жараёнида фойдаланилади. Ўзбекистон «Яшил иқтисодиёт»га ўтишни ва «яшил» ўсишни таъминлашда ўз олдига қўйган мақсадларга эришиш учун қуйидаги мақсадларни амалга ошириши лозим:

- Табиий ресурслардан барқарор ва самарали фойдаланиш;
- Миллий иқтисодиётнинг табиий офатлар ва иқлим ўзгаришига нисбатан барқарорлигини мустаҳкамлаш;
- Миллий иқтисодиёт, хусусан саноатнинг «яшил» ва кам углеродли ривожланишини таъминлаш;
- Инновацияларни жорий этиш ва самарали «яшил» инвестицияларни жалб қилиш;
- Барқарор ва инклюзив «яшил» урбанизацияни ривожлантириш;
- «Яшил» иқтисодиётга ўтиш даврида катта таъсир кучига эга бўлган аҳоли қатламларини ва уларнинг яшаш жойларини қўллаб-қувватлаш;

- «Яшил» ўсиш бўйича салоҳиятни ошириш ва инсон капиталини ривожлантириш;
- «Яшил» иқтисодиётга ўтиш учун қулай сиёсий муҳит яратиш, самарали институтларни жорий қилиш;
- Ташқи ва ички «яшил» молиялаштириш оқимларини кўпайтириш.

Шуни айтиш керакки, ҳар бир мамлакат ўз иқтисодий, табиий ва меҳнат ресурсларидан фойдаланиш имкониятларидан келиб чиқиб ўз «Яшил иқтисодиёт»ини яратади, чунки ҳозиргача универсал «Яшил иқтисодиёт» модели мавжуд эмас. Ўзбекистон иқтисодиётини модернизация қилиш, инновацион тармоқларни ривожлантириш шароитида «яшил иқтисодиёт»нинг ўрнини юқори баҳолаш мумкин. Чунки, Ўзбекистонда «Яшил иқтисодиёт»га ўтиш имкониятлари катта эканлиги, табиий ресурсларга бойлиги, атроф-муҳитга зарар келтирмайдиган ишлаб – чиқаришни ташкил этиш ва шу билан бирга чексиз қуёш энергия манбаи борлигини айтиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган Стратегияси” ПФ-5853-сонли Фармони
2. 2022-2026 йилларга мулжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараккиёт стратегияси тугрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 22 январь Фармони.
3. Мирзиёев Ш.М. «Янги Ўзбекистон стратегияси». Тошкент, «Ўзбекистон» нашриёти, 2021 йил.
4. А.В.Вахабов., Ш.Х.Хажибакиев Яшил иқтисодиёт: Дарслик. Тошкент.: “Universitet”, 2020. -262 б.
5. Иминов Т.К., Ваҳобов А.В., Тешабоев Т.З., Бўтабоев М.Т. (2019). «Зелёная экономика» как основа устойчивого развития. Монография. -Т: «Алоқачи», 480.
6. Нуров, З., Ражабова, М. Х. (2022). «ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ» ДА ЭНЕРГЕТИКА СОҲАСИНИНГ ИҚТИСОДИЙ. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(5).

Цой Марина Петровна - Джизакский филиал Национального университета Узбекистана, доцент, mtsoy_58@mail.ru, +998915675670

ПРОБЛЕМЫ И ВЫЗОВЫ ПЕРЕХОДА УЗБЕКИСТАНА К ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация. В данной статье анализируются международные и национальные подходы к концепциям “зеленой экономики” и “зеленого развития”. В статье описана стратегия перехода к зеленой экономике в Узбекистане, перспективные показатели страны.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленое развитие, устойчивое

развитие, зеленая энергетика.

Annotatsiya. Ushbu maqolada “yashil iqtisodiyot” va “yashil rivojlanish” tushunchalariga xalqaro va milliy yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqolada O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi va mamlakatning istiqbolli ko‘rsatkichlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, yashil rivojlanish, barqaror rivojlanish, yashil energiya.

Annotation. This article analyzes international and national approaches to the concepts of “green economy” and “green development”. The article describes the strategy for the transition to a green economy in Uzbekistan and the country's promising indicators.

Key words: green economy, green development, sustainable development, green energy.

Разнообразные кризисы последнего времени показывают неустойчивость сложившейся модели экономического развития во всем мире. Важный недостаток этой модели - абсолютизация экономического роста в ущерб решению социальных и экологических проблем. Человечество пытается найти новые пути развития экономики. Еще в середине 1980-х - начале 1990-х гг. в рамках структур ООН сформировались новые концептуальные подходы к развитию общества и экономики, в частности, две новые теории, оказавшие огромное влияние на обсуждение новых моделей: устойчивое развитие (sustainable development) и развитие человеческого потенциала (human development). Несмотря на различие теоретических подходов, в центре данных концепций стоит человек. К сожалению, хотя эти концепции и стали общепринятыми, но прогресс по их практической реализации в мире незначителен.[146]

Устойчивое развитие включает три измерения - экономическое, социальное и экологическое. Только при соблюдении требований устойчивости в отношении каждого из этих измерений может быть достигнуто устойчивое развитие в целом.

Сегодня становится всё более очевидно, что главной концепцией будущего в 21 веке является именно устойчивое развитие. Приоритеты устойчивого развития и зелёной экономики в мире отражены в стратегических документах ООН, принятых за последнее время. Здесь можно выделить три документа:

• «Будущее, которого мы хотим» (2012) определяет перспективы человечества в 21 веке на основе концепции устойчивого развития, базой которого должна стать зеленая экономика[147];

[146] Зелёная экономика и цели устойчивого развития для России: коллективная монография / Под науч. ред. С. Н. Бобылёва, П. А. Кирюшина, О. В. Кудрявцевой. — М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2019. - 284 с. ISBN 978-5-906932-32-7, с.5

[147] Будущее, которого мы хотим. Итоговый документ Конференции ООН по устойчивому развитию. Рио-де-Жанейро, Бразилия. 20–22 июня 2012 года. ООН, 2012.

• «Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» (2015)[148] включает Цели устойчивого развития ООН на период 2015–2030 гг.;

• Парижское климатическое соглашение (2015)[149], определяющее приоритеты борьбы с климатической угрозой в мире и всех странах до 2030–2050 гг., что важно для перехода к устойчивому развитию.

В данных документах ООН удачно сочетаются как концептуальные приоритеты, так и конкретные цели, стоящие перед странами и народами. Документы снабжены количественными индикаторами и наборами мероприятий, позволяющими соответствующим правительствам планировать свои действия, направленные на выполнение выработанных решений. Таким образом, в целом можно говорить о достигнутом в мире консенсусе на развитие в 21 веке, которое связано с переходом к устойчивому развитию. Необходимость перехода к устойчивому развитию в мире во многом связана с осознанием критического обострения диспропорции между экономическим развитием и экологической деградацией.

За прошедшие 30 лет наблюдался значительный рост мирового ВВП - свыше четырех раз, что повысило уровень жизни сотен миллионов человек. Однако такой рост в мировой экономике во многом был достигнут благодаря глобальному истощению природного капитала и деградации экосистем.

В 2000-е гг. в мире быстро нарастали экологические проблемы: растущий дефицит пресной воды и продовольствия, изменение климата, сокращение биоразнообразия и лесов, опустынивание и многие другие. Вот только основные из этих проблем[150] :

- В мире 40% земли деградирует из-за снижения плодородия почвы, ее эрозии и истощения. Продуктивность земли уменьшается, что при пессимистических сценариях может привести к потере 50% потенциального урожая.

- Почти 1 млрд. человек испытывают нехватку чистой питьевой воды; 2,6 миллиарда людей не имеют доступа к адекватным санитарным услугам; 1,4 млн. детей младше пяти лет ежегодно умирают из-за нехватки чистой воды и отсутствия доступа к необходимым санитарным услугам. В будущем нехватка воды будет лишь усиливаться, и через 20 лет ее запасы будут удовлетворять лишь 60% мировых потребностей.

- До 20% мировых производителей зерна использует воду неустойчиво, подрывая будущий рост сельского хозяйства и увеличивая водный дефицит.

• Продолжается исчезновение лесов на планете. В 2000-2010 гг. площадь лесов ежегодно уменьшалась на 5,2 млн. га.

---

[148] Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. ООН, Нью-Йорк, сентябрь 2015 г.

[149] Принятие Парижского соглашения. Конференция Сторон. Двадцать первая сессия. Париж, 30 ноября — 11 декабря 2015 года. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. ООН, 2015.

[150] Human Development Report. UNDP, 2011

• Засушливым землям, на которых проживает треть населения мира, угрожает опустынивание.

• В результате изменения климата могут пострадать около 2 млрд. людей, живущих на прибрежных территориях и т.д.

Узбекистан добивается значительных успехов во внедрении устойчивых методов в свое общее экономическое планирование. Страна начала переход от плановой экономики к рыночной в 2016 году. Правительство признало необходимость усиления экономических преобразований с помощью "зеленого" подхода. Правительство взяло на себя обязательство построить более устойчивую экономическую модель.[151]

Во исполнение вышеперечисленных вопросов, в декабре 2022 года подписано Постановление Президента с изложением реформ, которые властям необходимо будет реализовать в этой области.[152] Был принят План действий по переходу к зеленой экономике и обеспечению зеленого роста до 2030 года, который включает меры по решению текущих экологических и экономических проблем для достижения зеленого, устойчивого и инклюзивного развития.

Узбекистану необходимо улучшить управление ресурсами. При сравнении эффективность использования ресурсов в стране намного ниже, чем в Европейском союзе и других странах с доходом выше среднего. Водопользование в Узбекистане особенно неэффективно, в то время как потребление энергии страной на единицу ВВП примерно в три раза выше, чем в среднем по региону Европы и Центральной Азии, и в два раза выше, чем в соседнем Казахстане.

Для реализации своих зеленых амбиций Узбекистану уже сейчас необходимо решать эти и другие задачи, которые подразделяются на три временных периода: срочный, краткосрочный и долгосрочный. Учитывая, что экономика страны ориентирована на сельское хозяйство, и постепенное ухудшение состояния воздуха в районах с высокой плотностью населения, ее наиболее неотложными экологическими приоритетами будут улучшение качества воздуха и устойчивое использование земли и воды. Этого можно достичь с помощью восстановления ландшафта, эффективного управления водными ресурсами и мер по снижению загрязнения воздуха.

Устойчивое землепользование - важнейшая практика, которую необходимо расширять в Узбекистане. Методы ведения сельского хозяйства с учетом климатических факторов будут способствовать дальнейшему повышению устойчивости землепользования. В долгосрочной перспективе

---

[151] Паола Агостини , Вейен Леоу и Марко Мантованелли : Переход Узбекистана к зеленой экономике: вызовы и возможности /Uzbekistan's Transition to a Green Economy: Challenges and Opportunities – The Diplomat, 23 февраля 2023 г.

[152] Постановление Президента Республики Узбекистан «О МЕРАХ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕФОРМ, НАПРАВЛЕННЫХ НА ПЕРЕХОД РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН НА «ЗЕЛЕНУЮ» ЭКОНОМИКУ ДО 2030 ГОДА" г. Ташкент, 2 декабря 2022 г., № ПП-436

стране было бы неплохо обеспечить переход от сельского хозяйства к секторам с более высокой добавленной стоимостью и более высокооплачиваемым трудом. Для этого потребуется переподготовка части сельскохозяйственной рабочей силы, в частности, наиболее уязвимых женщин и молодежи. При этом необходимо использовать наработанный опыт стран, имеющих большие, чем Узбекистан, проблемы с орошением сельскохозяйственных земель. Израиль считается пионером в области капельного орошения. Поскольку воды здесь не хватает, такая система позволяет наиболее эффективно использовать драгоценную влагу, к тому же добавлять удобрения, получая высокие урожаи.[153]

Повышение эффективности водопользования за счет ценообразования на воду и инвестиций в ирригацию должно быть самым большим приоритетом, при этом определенные ограничения на водопользование являются частью этих новых приоритетов. Продуманная низкоуглеродная политика обеспечит необходимые стимулы для перехода к низкоуглеродной энергетике и энергоэффективности в Узбекистане.

51-я цель стратегии «Узбекистан – 2030» – переход к «зеленой экономике» и резкое увеличение показателей использования возобновляемых источников энергии, составляющих ее основу. Данная цель включает в себя следующие задачи:

1. Доведение возобновляемых источников энергии до 25 тысяч мегаватт и доли в общем потреблении - до 40 процентов.

2. Развитие рынка «зеленых сертификатов» в промышленности и внедрение практики «экологической маркировки».

3. Снижение расхода природного газа путем модернизации 3 тепловых электростанций мощностью 3 ГВт.

4. Внедрение системы оценки энергоэффективности (энергоаудита) квартир в многоэтажных домах.

5. Перевод городского общественного транспорта полностью на экологически чистое топливо.

6. Создание системы мониторинга, охватывающей все парниковые газы, в сфере изменения климата (MRV).

7. Сокращение парниковых газов относительно единицы ВВП на 30 процентов по сравнению с их уровнем в 2010 году.[154]

Устойчивое развитие экономики Узбекистана, разработка долгосрочной стратегии структурных изменений требуют учета внутренних и глобальных процессов и проблем. По мере того, как мир движется к более устойчивому будущему, Узбекистан сталкивается со значительными трудностями в достижении глобальных энергетических показателей, особенно с точки зрения высокой энергоемкости и углеродоемкости. Эти условия делают страну уязвимой перед внешнеторговой политикой и налогами на ограничение выбросов углерода. Однако Узбекистан может превратить этот вызов в

[153] https://arktal.livejournal.com/ Капельное орошение. Как это делается в Израиле (livejournal.com)
[154] Указ Президента Республики Узбекистан от 11 сентября 2023 года №ПФ-158

возможность, приняв глобальный переход к "зеленой" экономике и укрепив экологическую и климатическую политику.

Узбекистан должен немедленно начать процесс экологизации своей экономики. Определение приоритетов "зеленых" целей должно быть неотъемлемой частью текущих усилий по более масштабному переходу к рыночной экономике. Другие "зеленые" меры, такие как повышение эффективности использования ресурсов и развитие "зеленой" занятости и финансирования, также могут принести Узбекистану краткосрочные выгоды.

Однако страна также должна учитывать влияние "зеленого" перехода на общество. Поддержка "зеленых" секторов и отказ от углеродоемкой и ресурсоемкой деятельности изменят структуру инвестиций и создания рабочих мест, создав победителей и проигравших. Важно оказывать поддержку сообществам, которые пострадали больше всего. Эти ценности лежат в основе усилий по обеспечению справедливого перехода.

Список использованной литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 11 сентября 2023 года №ПФ-158

2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О МЕРАХ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕФОРМ, НАПРАВЛЕННЫХ НА ПЕРЕХОД РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН НА «ЗЕЛЕНУЮ» ЭКОНОМИКУ ДО 2030 ГОДА” г. Ташкент, 2 декабря 2022 г., № ПП-436

3. Зелёная экономика и цели устойчивого развития для России: коллективная монография / Под науч. ред. С. Н. Бобылёва, П. А. Кирюшина, О. В. Кудрявцевой. — М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2019. - 284 с. ISBN 978-5-906932-32-7, с.5

4. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. ООН, Нью-Йорк, сентябрь 2015 г.

5. Tsoy Marina Petrovna, Li Marina RudolfovnaRomashkin, Roman Anatolyevich ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ 2024-yil, yanvar. № 1-son. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT Elektron nashr. 788 sahifa. E’lon qilishga 2024-yil 7-fevralda ruxsat etildi, ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi

6. Цой Марина Петровна ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ПЕРЕХОДА УЗБЕКИСТАНА К ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКЕ: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI “Yashil iqtisodiyot sari: nazariy va amaliy yondashuvlar tahlili” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. – T., 2024. – 178-182 b

F.U.Tursunov – SamISI, “Menejment” kafedrasi mudiri, i.f.n., dotsent

XIZMAT KO‘RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA STARTAPLARNING O‘RNI

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliyaviy beqarorlik sharoitida hozirgi bosqichda startaplarni rivojlantirish zarurati muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: startaplar, moliyalashtirish, turizm, investitsiyalar, globallashuv, investitsion jozibadorlik.

Аннотация: В данной статье рассмотрены необходимость развития стартапов на современном этапе в условиях финансовой нестабильности.

Ключевые слова: стартапы, финансирование, туризм, инвестиции, глоболизация, инвестиционная привлекательность.

Annotation: This article discusses the need for the development of startups at the present stage in the conditions of financial instability.

Key words: startups, financing, tourism, investments, globalization, investment attractiveness.

O‘zbekiston Respublikasida 2021-2023 yillarda xizmatlar sohasini rivojlantirish dasturini amalga oshirish natijasida 2021 yilda xizmatlar ko‘rsatish hajmi qariyb 20 foizga o‘sgan. Shu bilan birga, o‘tkazilgan tahlillar natijasida xizmatlar sohasini rivojlantirishga yangicha yondashuvlarni joriy etish orqali bozor xizmatlari hajmini 2022 yilda 1,5 baravarga oshirish hamda qo‘shimcha 1,5 million yangi ish o‘rinlarini yaratish imkoniyatlari mavjudligi aniqlangan.

“Startap loyihalar va venchur moliyalashtirish ekotizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori (PQ-357-son, 14.10.2024 yil) qabul qilindi. Qarorga ko‘ra, raqamli texnologiyalar sohasidagi startap loyihalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan Raqamli startaplar dasturi amalga oshiriladi. Dasturda quyidagi rezident yuridik shaxslar ishtirok etishi mumkin:

1) quyidagi talablarga mos keluvchi startap loyihalar:

- faoliyat davomiyligi – 6 oydan 7 yilgacha;
- kalendar yilida jami daromadi – 10 milliard so‘mdan oshmagan;
- inkubatsiya yoki akseleratsiya dasturini muvaffaqiyatli yakunlaganligini tasdiqlovchi hujjatga ega;
- raqamli texnologiyalarga asoslangan, yuqori o‘sish va xorijiy bozorlarga chiqish salohiyati bo‘lgan biznes modelga ega;
- startap loyihalar ekotizimi platformasida ro‘yxatdan o‘tgan;

2) startap ekotizimi ishtirokchilari – venchur jamg‘armalar va xususiy investorlar hamda startap loyihalar uchun akseleratsiya va inkubatsiya dasturlarini tashkillashtirish xizmatlarini ko‘rsatuvchi tadbirkorlar.

Bugungi kunda yosh tadbirkorlar va izlanuvchilar orasida startaplar biznesni boshlashning eng mashhur variantlaridan biriga aylandi. Globallashuv sharoitida hududlarda ishbilarmonlik doirasini rivojlanish darajasini, o‘z faoliyatini noldan

boshlab muvaffaqiyaga erishgan kompaniyalar soniga qarab baholanmoqda. Bunday yutuqlarga asosan korxonani tashkil etish, ko‘plab qiziqarli fikrlar va istiqbolli g‘oyalar to‘g‘risida o‘z qarashlariga ega, biznesning yangi to‘lqini vakillari deb atalayotgan 25-30 yoshdagi ishbilarmonlar izlanuvchilar egallamoqda.

Yoshlarning axborot texnologiyalariga bo‘lgan qiziqishi, bu sohada va iste’mol bozorida innovatsion qarorlarni qabul qilinishini va yangi mahsulot turlarini kirib kelishini tezlashtirmoqda. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, bu tarmoqlarga kiritilgan investitsiyalar katta foyda keltirmoqda.

Startap konsepsiyasining mohiyati ma’lum bir nostandart va asl g‘oyada bo‘lib, haddan tashqari noaniqlik sharoitida biznes modelni tuzish hisoblanadi va u internetda yoki texnologiya sohasida hali mavjud bo‘lmagan o‘xshash loyihani amalga oshirishga qaratilgandir.

Yevropa va AQSH startap sektoriga sarmoya kiritadigan asosiy sarmoyador mamlakatlar bo‘lib hisoblanmoqda. So‘ngi yillarda startaplarga katta mablag‘ sarflaydigan davlatlar ro‘yxatiga Hindiston, Avstraliya, Isroil, Xitoy, Singapur va Braziliya kirmoqda.

Startaplar moliyaviy xizmatlar, iste’mol tovarlari va xizmatlar biznesi, tibbiyot, logistika, transport va qurilish kabi yo‘nalishlarda tezlik bilan rivojlanmoqda. An’anaviy turistik startap deganda transport chiptalarini, turlarni, sayohat tashkil etishni va mehmonxona nomerlarini sotish bo‘yicha loyihalarni keltirish mumkin, jumladan sayohat va turizm yo‘nalishida o‘sib borayotgan startaplarga Timeshifter (parvozdagi qiyinchiliklarni kamaytirish), Airbuy (tovarlarni sotib olish), Heycars (aeroportdagi transfer xizmatlari) va My cash online (sovg‘a va mablag‘larni yetkazib berish) kiritish mumkin.

Bunday loyihalar turizm sohasida startaplar ishining o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi bir necha muhim xususiyatlarni birlashtiradi:

- harid qilingan xizmatlarni to‘lash usullari (bronlash, reyslar, turar joy, pul o‘tkazmalari va boshqalar) asosan elektron to‘lovlarga qaratilgan bo‘ladi;
- xizmat ko‘rsatuvchi provayder bilan aloqalar (mehmonxonalar, aviakompaniyalar, turfirmalar, sayyohlik agentliklari va boshqalar) daromadlar taqsimotiga qarab emas, balki komission daromadlar miqdoriga qarab (4–20%) shartnoma asosida quriladi;
- barcha turistik startaplar marketingga jiddiy investitsiyalarni talab qiladi (asosan internetda to‘g‘ridan-to‘g‘ri reklama) va ko‘pincha texnologik platformalarni joriy qilishdan voz kechadi;
- muayyan mahsulotni sotadigan an’anaviy onlayn-do‘konlardan farqli o‘laroq, harajatlarni qoplash uchun sotilishi mumkin bo‘lgan omborxonalarda qoldiq tovarlar mavjud bo‘lmaydi, bu esa moliyaviy sabablarga ko‘ra loyiha yopilgan taqdirda investitsiya qilingan mablag‘larning bir qismini qoplashga imkon bermaydi.

Albatta, o‘z vaqtida moliyalashtirish startaplarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘z vaqtida va to‘liq moliyalashtirilmagan startaplar sinadi, bundan tashqari, ideal holda, startap bir moliyalash to‘lqinidan boshqasiga o‘tishi kerak. Bu

yo‘nalishdagi eng muhim narsa, startaplarni moliyalashtirishga tayyor bo‘lgan investorlarni topish va ularni qiziqtirishdir.

Boshlang‘ich moliyalashtirish manbalari ikki turga bo‘linadi:

- ichki (shaxsiy sarmoya, oilaviy yoki do‘stlar tomonidan ajratiladigan sarmoyalar);
- tashqi (venchur kapitali fondi, kreditlar, davlat tomonidan ajratilgan mablag‘lar, kraudfanding).

Rivojlanayotgan mamlakatlarda moliya bozorining hozirgi holatini, xizmatlar sohasi uchun infratuzilma loyihalarining xususiyatlarini, ularning kapitalga bo‘lgan yuqori talabchanligini va noma’lum natijaga ega bo‘lgan uzoq muddatli to‘lovlarni hisobga olgan holda xulosa qilinganda, sohasda amalga oshiriladigan startap loyihalarini yuqori darajadagi xavfga ega ekanligini ko‘rish mumkin. Shu sababli, tavakkalchilikka asoslangan bunday loyihalarni amalga oshirishda mahalliy hokimiyat organlari va hududlarda faoliyat yurituvchi korxona va tashkilotlarning ishtirok etishi muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” To‘ldirilgan ikkinchi nashri. –Toshkent: “O‘zbekiston nashriyoti”, 2022. -416 bet.

2. Zaynutdinov Sh.N. Innovatsion salohiyatni oshirish strategiyasi. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnal №1 2011.

3. Просветов Г.И. “Экономика предприятия: задачи и решения”. Учеб. практическое пособ. – М.: Альфа-Пресс, 2009.

4. Yo‘ldoshev N.Q., Mirsaidova Sh.A., Goldman Ye.D. Innovatsion menejment. Darslik. – T.; 2011.

Po‘latova Shahnoza Abdirashitovna – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti mustaqil izlanuvchisi

OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASH SANOATIDA YASHIL MARKETING KONSEPSIYASIDAN FOYDALANISHDA ISO STANDATRLARINING O‘RNI

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil marketing konsepsiyasining shakllanish shart-sharoitlari, yashil marketingning mazmuni, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida yashil marketing konsepsiyasidan foydalanishning dolzarbligi va oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida yashil marketing konsepsiyasidan foydalanishda ISO standartlarining o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: yashil marketing, yashil marketing konsepsiyasi, ekologik xavfsiz mahsulotlar, ekologik mas’uliyat, oziq-ovqat xavfsizligi, ekologik barqarorlikni oshirish, ISO standartlari.

Аннотация: В данной статье описаны условия формирования концепции зеленого маркетинга, содержание зеленого маркетинга, актуальность использования концепции зеленого маркетинга в пищевой перерабатывающей промышленности, а также роль стандартов ISO в использовании концепции зеленого маркетинга в пищевой перерабатывающей промышленности.
Ключевые слова: зеленый маркетинг, концепция зеленого маркетинга, экологически безопасная продукция, экологическая ответственность, безопасность пищевых продуктов, повышение экологической устойчивости, стандарты ISO.
Abstract: This article discusses the conditions for the formation of the green marketing concept, the content of green marketing, the relevance of using the green marketing concept in the food processing industry, and the role of ISO standards in using the green marketing concept in the food processing industry.
Keywords: green marketing, green marketing concept, environmentally friendly products, environmental responsibility, food safety, improving environmental sustainability, ISO standards.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab marketing konsepsiyalarida jiddiy o‘zgarishlar ro‘y bera boshladi. Ijtimoiy, texnologik va iqtisodiy rivojlanish bilan birga, bozor talablari ham jiddiy o‘zgarib, marketing yondashuvlari ham yangi bosqichga ko‘tarildi. 1970-yillarga kelib, marketing yondashuvlariga ijtimoiy omillar ham qo‘shildi. Bu davrda jamiyatning ekologik va ijtimoiy mas’uliyatiga bo‘lgan e’tibori kuchaygan. Iste’molchilarning faqat mahsulot yoki xizmat sifati emas, balki kompaniyalarning jamiyatga qanday ta’sir ko‘rsatishi ham muhim bo‘lib qolgan. Natijada marketingning ijtimoiy-axloqiy marketing konsepsiyasi paydo bo‘ldi. Ushbu konsepsiyaning paydo bo‘lishi marketing jarayonlarida ijtimoiy mas’uliyatli marketing, ya’ni kompaniyalar jamiyat farovonligini oshirishga ham o‘z hissalarini qo‘shadigan bo‘ldi. Shuning bilan birga atrof-muhitni himoya qilishga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqildi. Kompaniyalar nafaqat mijozlar ehtiyojlarini, balki ijtimoiy manfaatlarni ham hisobga olishga majbur bo‘ldi.

XX asrning oxiri va XXI asrning boshlarida global ekologik muammolar jiddiy tus oldi. Iqlim o‘zgarishlari, ekologik inqirozlar va resurslarning kamayishi kompaniyalarni atrof-muhitga nisbatan mas’uliyatli yondashuvlarni amalga oshirishga majbur qildi. Natijada marketing ilmida yangi yondashuv “yashil marketing” konsepsiyasi vujudga keldi. Ushbu tushuncha dastlab, “ekologik marketing”, keyinchalik “yashil marketing” deb nomlandi.

AQShlik olimlar Ken Hennison va Thomas Kinnear yashil marketing konsepsiyasi rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan. Thomas Kinnear yashil marketing sohasidagi eng muhim ilmiy tadqiqot ishlarini 1970-yillarda olib borgan. U yashil marketing (green marketing) va ekologik iste’molchilar xatti-harakatlarini o‘rganish orqali yashil marketing konsepsiyasining rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan. Kinnearning ilmiy tadqiqotlari ekologik muammolarni hisobga olib, mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqarishda kompaniyalar uchun yashil strategiyalarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Ken Hennison va Thomas Kinnearlar yashil marketinga quyidagicha ta’rif berishgan “yashil marketing – bu ekologik xavfsiz mahsulotlarni ishlab chiqarish va sotish strategiyasi bo‘lib, jamiyatni ekologik mas’uliyatga chaqiradi va kompaniyalarga ijobiy ekologik ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi”[155].

Bugungi kunda yashil marketing konsepsiyasidan oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda ham keng foydalanilmoqda. Ayniqsa, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida yashil sertifikatlar, eko-brendlar muhim ahamiyatga ega bo‘lib bormoqda. Bunda yashil marketingning umumiy qoidalarini ishlab chiqish, ekologik tamoyillarni o‘rnatishda xalqaro standartlarning o‘rni beqiyosdir.

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida yashil marketing konsepsiyasini rivojlantirishda ISO standartlari muhim o‘rin tutadi. ISO (International Organization for Standardization) tomonidan ishlab chiqilgan standartlar oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida faoliyat yuritayotgan korxonalarga ekologik barqarorlikni oshirish va yashil marketing tamoyillariga rioya qilishda asosiy qoidalarni o‘rnatadi. Bu esa, o‘z navbatida, iste’molchilarning ekologik toza va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondirishda yordam beradi.

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida yashil marketingdan foydalanish, yashil marketing talablariga javob berish va yashil marketingni tartibga soluvchi muhim ISO standartlari mavjud. Ekologik boshqaruv tizimiga qo‘yiladigan talablarni o‘z ichiga olgan ISO 14000 standartlari ishlab chiqildi. Mazkur seriyadagi standartlar orasida yashil marketing konsepsiyasiga mos keladigan standartlar ham bor. Bundan tashqari oziq-ovqat xavfsizligi sohasidagi boshqaruv tizimlari uchun ISO 22000 xalqaro standartlar mavjud. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida yashil marketingdan foydalanishda aynan ISO 14000 va ISO 22000 standartlari talablariga rioya qilinadi (1-jadval).

1-jadval

Atrof-muhitni etiketlash bayonotlari uchun ISO standartlarining xususiyatlari

Standart belgisi	Asosiy me’yorlar	Mazmuni
ISO 14020:2000	Ekologik yorliqlar (etiketka) va deklaratsiyalar: asosiy tamoyillar	Ekologik yorliqlar va deklaratsiyalar yoki bayonotlar mahsulot haqida uning umumiy ekologik tavsifi yoki o‘ziga xos ekologik jihatlari nuqtai nazaridan ma’lumot beradi. Xaridorlar mahsulot tanlashda ushbu ma’lumotlardan foydalanishlari mumkin.
ISO 14024:2018	Ekologik yorliqlar va deklaratsiyalar. I toifagi ekologik markirofka	Eko-yorliqlar muayyan talablarga javob beradigan mahsulotlarga beriladi. Ushbu eko-yorliqlash dasturi ixtiyoriydir va davlat yoki xususiy muassasalar

[155] Hennis ISO22000 oziq-ovqat xavfsizligi sohasidagi boshqaruv tizimlari uchun xalqaro standartlar qatoridir.on K., Kinnear T. Ecological Marketing, Prentice-Hall, Englewood Cliffs. NJ. 1976. P. 836.

	(qadoqlash): printsiplar va protseduralar	tomonidan amalga oshirilishi va milliy, mintaqaviy yoki xalqaro tavsifga ega bo‘lishi mumkin.
ISO 22000:2005	“Oziq-ovqat va oziq-ovqat xavfsizligini boshqarish tizimlari – Ta’minot zanjiridagi har qanday tashkilotga qo‘yiladigan talablar”	ISO 22000 oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati uchun juda muhim bo‘lib, mahsulotning xavfsizligini ta’minlashda qo‘llaniladi. Ushbu standart: – oziq-ovqat xavfsizligi bo‘yicha global talablarni belgilaydi va xavfsizlikka doir barcha jarayonlar, jumladan, ekologik xavfsizlikni ham nazorat qiladi. – yashil marketing konsepsiyasining bir qismi sifatida korxonalarni xavfsiz va ekologik toza oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishga yo‘naltiradi.

ISO standartlari asosida ishlaydigan korxonalar iste’molchilar uchun ekologik toza va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlarini yetkazib berish orqali o‘z brendining yashil marketing tamoyillariga rioya qilishini namoyish etadi. Shu bilan birga, bu ISO standartlari ekologik barqarorlik, energiya samaradorligi, va chiqindilarni kamaytirish orqali oziq-ovqat sanoatining umumiy ekologik samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida yashil marketing konsepsiyasini rivojlantirishda ISO standartlarini qo‘llash bo‘yicha quyidagi ilmiy tavsiyalarni ishlab chiqdik:

– O‘zbekiston qonunchiligida oziq-ovqat xavfsizligi va ekologik barqarorlik masalalarini rivojlantirishda ISO 14001, ISO 22000, va ISO 9001 standartlariga mos keluvchi maxsus me’yoriy hujjatlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq;

– “O‘zstandart” agentligi ISO sertifikatlashtirish tizimiga muvofiq holda milliy standartlarni takomillashtirib, ekologik xavfsizlik talablarini, eko-yorliqlar, ekologik toza mahsulotlar bo‘yicha talablar, asosiy tushunchalar borasida milliy standartlarni ishlab chiqish;

– Oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonlarida ekologik xavfsizlikni boshqarish tizimlarini joriy etish majburiy talab sifatida ko‘rilishi lozim;

– Chiqindilarni qayta ishlash va resurslardan samarali foydalanishning zamonaviy texnologiyalarini joriy qilishda davlat va xalqaro tashkilotlarning texnik yordamidan foydalanish kerak;

– Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarida xavfsizlik standartlarini saqlash uchun ISO 22000 talablariga mos keluvchi ichki monitoring tizimlarini joriy qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Baker J. Michel. The marketing book (fifth edition). 2003. P. 726 – 755.

2. Donald A.Fuller. Sustainable Marketing: Managerial-Ecological Inssues. SAGE, 1999. 45-48 pp.

3. Hennison K., Kinnear T. Ecological Marketing, Prentice-Hall, Englewood Cliffs. NJ. 1976. P. 836

4. Ken Peattie. Green Marketing. Pitman, 1992. 344-pp. ISBN 9780712108430

5. Jacquelyn Ottman. Green Marketing: Opportunity for Innovation. The Journal of Sustainable Product Design. 1998. 1 (10):60 DOI:10.5070/G311010346

6. Martin Charter, Michael Jay Polonsky. Greener Marketing A Global Perspective on Greening Marketing Practice. Hardback. 2002. 432-pp.

7. John Grant. Green marketing. Strategic Direction. 2008. 24 (6). 25-27 pp. DOI:10.1108/02580540810868041

Po‘latova Shahnoza Abdirashitovna – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti mustaqil izlanuvchisi

BARQAROR RIVOJLANISH VA YASHIL MARKETING KONSEPSIYASINING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Annotasiya: mazkur maqolada barqaror rivojlanish masalalarining yashil marketing konsepsiyasi bilan o‘zaro bog‘liqligi, yashil marketing konsepsiyasining mazmuni, yashil marketing va barqarorlik masalalari bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy qarashlari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: barqaror rivojlanish, yashil marketing, oziq-ovqat xavfsizligi, ekologik mas’uliyat, barqaror ishlab chiqarish, korxona raqobatbardoshligi, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy farovonlik.

Аннотация: в данной статье описывается взаимосвязь вопросов устойчивого развития с концепцией зеленого маркетинга, содержание концепции зеленого маркетинга, научные взгляды зарубежных исследователей, проводивших исследования по вопросам зеленого маркетинга и устойчивости.

Ключевые слова: устойчивое развитие, зеленый маркетинг, безопасность пищевых продуктов, экологическая ответственность, устойчивое производство, конкурентоспособность предприятий, экологическая безопасность и социальное благополучие.

Abstract: This article describes the relationship between sustainable development issues and the concept of green marketing, the content of the concept of green marketing, and the scientific views of foreign researchers who have conducted research on green marketing and sustainability issues.

Keywords: sustainable development, green marketing, food safety, environmental responsibility, sustainable production, enterprise competitiveness, environmental safety, and social well-being.

Zamonaviy dunyoda barqaror rivojlanish masalalari global muammo darajasiga ko‘tarilgan bo‘lib, iqtisodiy o‘sish va ekologik xavfsizlikni birlashtirishga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Bugungi kunda tabiat resurslarining cheklanganligi va iqlim o‘zgarishlarining kuchayib borishi, oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, ko‘plab mamlakatlarni ekologik xavfsizlikka asoslangan yangi iqtisodiy yondashuvlarni izlashga undamoqda. Shu nuqtai nazardan, yashil marketing konsepsiyasi barqaror rivojlanish tamoyillarini amalga oshirishda samarali vosita sifatida e’tiborni jalb qilmoqda.Yashil marketing, o‘z mohiyatiga ko‘ra, mahsulotlarni ishlab chiqarish, qadoqlash va targ‘ib qilish jarayonlarida ekologik tamoyillarga rioya qilishni anglatadi. Bu yondashuv nafaqat korxonalar uchun yangi bozorlarni ochadi, balki atrof-muhitni asrash va iste’molchilarning ekologik xabardorligini oshirishga xizmat qiladi.

Serbiyalik tadqiqotchilar Ivan Kontić va Jasmin Bilješković yashil marketing va barqarorlik masalalari bo‘yicha tadqiqotlar olib borganlar. Ular yashil marketing konsepsiyasini kengroq ko‘rib chiqib, ekologik mas’uliyatli biznes amaliyotlarining muhimligini o‘rganganlar. Ular tadqiqotlarida yashil marketing konsepsiyasining turli yo‘nalishlariga e’tibor qaratishgan. Tadqiqotlari davomida Ivan Kontić va Jasmin Bilješković kompaniyalar va iste’molchilar o‘rtasida yashil marketing orqali qanday o‘zaro aloqalar shakllanishini tahlil qilib, ushbu jarayonni ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan baholaganlar[156].

Kontić va Bilješković yashil marketingni kompaniyalar uchun raqobat ustunligi sifatida tadqiq qilishgan. Ularning fikriga ko‘ra, yashil marketing strategiyasini qabul qilgan kompaniyalar bozorda ekologik jihatdan xabardor iste’molchilarni jalb qilish orqali uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishadilar.

Tadqiqotlarida Kontić va Bilješković yashil marketingni barqaror biznesning asosiy elementi deb ta’kidlab, kompaniyalar yashil marketingga e’tibor qaratgan holda ekologik innovatsiyalarni ham rivojlantirishlari kerakligini urg’ulaganlar. Ularning tadqiqotlari ekologik toza texnologiyalarni va mahsulotlarni ishlab chiqish va joriy etish orqali barqaror rivojlanishning muhimligini ta’kidlagan.

Barqaror marketing va ekologik mas’uliyatli biznes amaliyotlari sohasida ko‘plab ilmiy ishlari bilan tanilgan avstraliyalik Michael J. Polonsky va Philip J. Rosenberger yashil marketing konsepsiyasi bo‘yicha muhim tadqiqotlar olib borganlar. Polonsky va Rosenberger yashil marketingni barqaror rivojlanishning bir qismi sifatida o‘rganishgan. Ular kompaniyalar ekologik xavfsiz mahsulotlarni bozorga chiqarishda qanday marketing strategiyalaridan foydalanishlari mumkinligini o‘rganganlar. Tadqiqotlari ko‘pincha yashil marketingni amalga oshirishning qiyinchiliklarini va ushbu jarayonning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilishga qaratilgan[157].

Yashil marketing konsepsiyasi (green marketing) zamonaviy marketingning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u ekologik barqarorlikni va atrof-muhitga salbiy

---

[156] Ivan Kontic, Jasmin Biljeskovic. Greening the marketing mix. 2010. P. 62. Режим доступа: http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:329044/fulltext01.pdf (дата обращения: 28.02.2016).

[157] Polonsky M. J., Rosenberger P. J. Reevaluating Green Marketing: A Strategic Approach. Business Horizons. 2001. Vol. 44. № 5. P. 21 – 30.

ta’sirni kamaytirishga qaratilgan. Marketingning 1990-yildan boshlab shakllangan va amaliyotda keng qo‘llanib kelinayotgan konsepsiyalari zamonaviy konsepsiyalar hisoblanadi. Yashil marketing konsepsiyasining mazmuni yoritishda yashil marketingning asosiy elementlari, amaliy yondashuvlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir (1-jadval).

1-jadval

Yashil marketing konsepsiyasining mazmuni

Asosiy element	Mazmun	Amaliy yondashuvlar
Ekologik toza mahsulotlar	Yashil marketing ekologik xavfsizlik va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga qaratilgan mahsulotlar ishlab chiqarishni nazarda tutadi.	– qayta ishlangan materiallardan foydalanish; – biodegradatsiya qiluvchi qadoqlash; – kam uglerodli mahsulotlar yaratish.
Barqaror ishlab chiqarish	Mahsulotlarni ishlab chiqarish jarayonida atrof-muhitga minimal zarar yetkazish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish.	– energiya samaradorligini oshirish; – suv resurslarini tejash; – qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish.
Ijtimoiy mas’uliyat	Korxonalar atrof-muhitni muhofaza qilish va jamiyat farovonligini oshirish uchun mas’uliyatni o‘z zimmalariga olishlari kerak.	– korporativ ijtimoiy mas’uliyat (KIM) strategiyalari; – mahalliy jamoalar bilan hamkorlikda ekologik loyihalarni amalga oshirish.
Yashil kommunikatsiya	Iste’molchilarni korxona mahsulotlari va xizmatlarining ekologik afzalliklari haqida ma’lumotlar bilan ta’minlash.	– ekologik yorliqlar (eco-labels) qo‘llash; – mahsulotlarning ekologik ta’sirini oshkor qilish; – reklamada ekologik qadriyatlarni aks ettirish.
Innovatsion yondashuvlar	Yashil marketing korxonalarni ekologik samaradorlikni oshiruvchi innovatsiyalarni tadbiq etishga undaydi.	– ekologik toza texnologiyalarni joriy qilish; – mahsulotlar hayotiy siklini uzaytirish uchun qayta ishlash tizimlari yaratish.
Yashil iste’molchi segmenti	Yashil marketingda ekologik mas’uliyatli iste’molchilarning afzalliklari va xatti-harakatlari tahlil qilinadi.	– iste’molchilarning ekologik qadriyatlari va ehtiyojlarini o‘rganish; – ekologik mahsulotlarni qidirayotgan segmentlarni aniqlash.
Barqaror qiymat zanjiri	Yashil marketingda ishlab chiqarishdan tortib	– ta’minot zanjirini ekologik tozalikka moslashtirish;

	iste’molchiga yetib borishgacha bo‘lgan barcha jarayonlar ekologik tamoyillarga asoslanadi.	– resurslarni samarali boshqarish orqali chiqindilarni kamaytirish.
Raqobat ustunligi	Yashil marketing orqali korxonalar ekologik jihatdan mas’uliyatli bo‘lishi bilan raqobat ustunligi qo‘lga kiritishadi.	– yashil brend yaratish; – ekologik jihatdan ilg’or mahsulotlarni bozorga olib chiqish orqali raqobatbardosh bo‘lish
Yashil sertifikatsiyalar	Mahsulotlar ekologik standartlarga mos kelishini tasdiqlovchi sertifikatsiyalar orqali ishonch yaratish.	– ISO 14001 sertifikatsiyasi; – Energy Star; – Fair Trade sertifikatsiyalari.

Barqaror rivojlanish va yashil marketing konsepsiyalari o‘zaro bog‘liqdir. Barqaror rivojlanish va yashil marketing konsepsiyalarining o‘zaro bog‘liqligi – bu iqtisodiy o‘sish, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy farovonlikni ta’minlash maqsadida korxona faoliyatida ekologik tamoyillarni integratsiya qilishdir. Yashil marketing ekologik xavfsiz mahsulotlar ishlab chiqarishni rag‘batlantiradi, bu esa korxonalarga raqobatbardoshlikni oshirish va yangi bozorlarga kirish imkonini beradi. Shu bilan birga, resurslardan tejamkor foydalanish orqali iqtisodiy samaradorlik ta’minlanadi. Barqaror rivojlanish texnologik innovatsiyalarni talab qiladi, yashil marketing esa ushbu innovatsiyalarni ishlab chiqish va bozorga olib chiqishda muhim rol o‘ynaydi. Barqaror rivojlanish va yashil marketing konsepsiyalarining o‘zaro bog‘liqligi iqtisodiy barqarorlik, ekologik xavfsizlik, ijtimoiy farovonlik, innovatsiyalar va texnologiyalar bo‘yicha yanada yaqqol namoyon bo‘ladi (2-jadval).

2-jadval

Barqaror rivojlanish va yashil marketing konsepsiyalarining o‘zaro bog‘liqligi

Asosiy tamoyil	Barqaror rivojlanish	Yashil marketing	O‘zaro bog‘liqlik
Iqtisodiy barqarorlik	Resurslarni samarali boshqarish va iqtisodiy o‘sish.	Tabiiy resurslardan tejamkor foydalanish, ekologik mahsulotlarni ishlab chiqarish orqali iqtisodiy foyda.	Iqtisodiy barqarorlikka erishishda yashil marketing yangi daromad manbalarini shakllantiradi va eksport salohiyatini oshiradi.
Ekologik xavfsizlik	Tabiatni muhofaza qilish, chiqindilarni kamaytirish,	Qayta ishlanadigan materiallardan foydalanish, ekologik	Yashil marketing atrof-muhitni asrash tamoyillarini amalga oshiradi va

	atmosfera ifloslanishini oldini olish.	sertifikatlash va atrof-muhitni muhofaza qilish.	korxonalarni ekologik mas’uliyatga undaydi.
Ijtimoiy farovonlik	Aholi sog‘lig‘ini saqlash va hayot sifatini yaxshilash.	Ekologik xavfsiz mahsulotlarni ishlab chiqarish va iste’molchilarning ekologik xabardorligini oshirish.	Yashil marketing sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qiladi, bu esa barqaror rivojlanishning ijtimoiy tamoyillarini kuchaytiradi.
Innovatsiyalar va texnologiyalar	Yashil texnologiyalarni joriy qilish orqali innovatsion rivojlanishni rag‘batlantirish.	Energiya tejamkor ishlab chiqarish usullari va qayta tiklanuvchi manbalardan foydalanish.	Yashil marketing texnologik taraqqiyotni tezlashtiradi va barqaror rivojlanishga xizmat qiluvchi yangi ishlanmalarni rag‘batlantiradi.
Davlar darajasida qabul qilingan strategiyalar	Ekologik siyosatni shakllantirish va xalqaro standartlarga rioya qilish.	ISO ekologik standartlarini qo‘llash orqali korxonalarni ekologik tamoyillarga moslashtirish.	Yashil marketing davlatning ekologik siyosatiga muvofiq rivojlanadi va barqaror rivojlanish dasturlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishga ko‘maklashadi.

Barqaror rivojlanish va yashil marketing konsepsiyalarining o‘zaro bog‘liqligidan unumli foydalanish uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

– korxona faoliyatida yashil marketing tamoyillarini asos qilib olish va barqaror rivojlanish maqsadlariga mos strategiyalarni ishlab chiqish;

– atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan mahsulot ishlab chiqarish va qayta ishlash jarayonlariga e’tibor qaratish;

– yashil mahsulotlarga ustuvorlik beruvchi iste’molchilar uchun maxsus chegirma va aksiyalarni tashkil qilish;

– davlat organlari, nohukumat tashkilotlar va xalqaro institutlar bilan hamkorlikda yashil rivojlanish loyihalarini amalga oshirish;

– ekologik tadbirlar, forumlar va seminarlar orqali turli soha vakillari o‘rtasida tajriba almashish;

– yashil marketing bo‘yicha etakchi davlatlar, masalan, Skandinaviya davlatlar, AQSh, Yangi Zelandiya kabi davlatlarning tajribasini o‘rganish va ularni mahalliy sharoitda qo‘llash imkoniyatlari bo‘yicha loyihalar ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Baker J. Michel. The marketing book (fifth edition). 2003. P. 726 – 755.
2. Donald A.Fuller. Sustainable Marketing: Managerial-Ecological Inssues. SAGE, 1999. 45-48 pp.
3. Ivan Kontic, Jasmin Biljeskovic. Greening the marketing mix. 2010. P. 62. Режим доступа: http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:329044/fulltext01.pdf (дата обращения: 28.02.2016).
4. Hennison K., Kinnear T. Ecological Marketing, Prentice-Hall, Englewood Cliffs. NJ. 1976. P. 836
5. Ken Peattie. Green Marketing. Pitman, 1992. 344-pp. ISBN 9780712108430
6. Jacquelyn Ottman. Green Marketing: Opportunity for Innovation. The Journal of Sustainable Product Design. 1998. 1 (10):60 DOI:10.5070/G311010346
7. Martin Charter, Michael Jay Polonsky. Greener Marketing A Global Perspective on Greening Marketing Practice. Hardback. 2002. 432-pp.
8. John Grant. Green marketing. Strategic Direction. 2008. 24 (6). 25-27 pp. DOI:10.1108/02580540810868041
9. Polonsky M. J., Rosenberger P. J. Reevaluating Green Marketing: A Strategic Approach. Business Horizons. 2001. Vol. 44. № 5. P. 21 – 30.

Ахтамова Мохигул Эркиновна – PhD., и.о. доцент., кафедры «Менежмент» СамИЭС
Асель Арамановна Сулейманова - студентка группы mn-222, СамИЭС

УПРАВЛЕНИЕ УСТОЙЧИВЫМ ТУРИЗМОМ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА: ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ВЫГОДЫ И РИСКИ

Аннотация. В данной работе рассматривается управление устойчивым туризмом в Узбекистане как ключевой фактор экономического развития. Анализируются потенциальные выгоды, включая создание рабочих мест, привлечение инвестиций и улучшение инфраструктуры. Также обсуждаются риски, связанные с экологическими и социальными последствиями, которые могут возникнуть при неэффективном управлении туристическими потоками. Исследование подчеркивает необходимость сбалансированного подхода к развитию туристической отрасли, чтобы максимизировать экономические преимущества и минимизировать негативное воздействие на окружающую среду и местные сообщества.

Ключевые слова: устойчивый туризм, экономическое развитие, экологические выгоды, социальные аспекты, экономические риски, устойчивое управление.

Annotatsiya. Mazkur ishda O‘zbekistonda barqaror turizmni boshqarish iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili sifatida ko‘rib chiqilmoqda. Salohiyatli manfaatlar, jumladan, ish o‘rinlari yaratish, investitsiyalarni jalb etish va infratuzilmani yaxshilash tahlil qilinmoqda. Shuningdek, sayyohlik oqimlarini samarasiz boshqarishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ekologik va ijtimoiy oqibatlar bilan bog‘liq xavflar muhokama qilinmoqda. Tadqiqot iqtisodiy afzalliklarni yuksaltirish va atrof-muhit va mahalliy hamjamiyatlarga salbiy ta’sirni kamaytirish uchun sayyohlik sohasini rivojlantirishga muvofiqlashtirilgan yondashuv zarurl

Asosiy so‘zlar: barqaror turizm, iqtisodiy rivojlanish, ekologik manfaatlar, ijtimoiy jihatlar, iqtisodiy xavflar, barqaror boshqaruv.

Annotation. This paper examines the management of sustainable tourism in Uzbekistan as a key factor in economic development. Potential benefits including job creation, investment attraction and infrastructure improvement are analyzed. It also discusses the risks associated with environmental and social impacts that may arise if tourism flows are not managed effectively. The study highlights the need for a balanced approach to tourism industry development in order to maximize economic benefits and minimize negative impacts on the environment and local communities.

Keywords: sustainable tourism, economic development, environmental benefits, social aspects, economic risks, sustainable management.

Устойчивый туризм представляет собой концепцию, направленную на минимизацию негативного воздействия туристической деятельности на окружающую среду, общество и экономику, одновременно способствуя сохранению культурного наследия и природных ресурсов для будущих поколений. Этот подход основывается на принципах устойчивого развития, которые предполагают гармоничное сосуществование экономических, социальных и экологических факторов.

Значение устойчивого туризма в условиях глобальных вызовов, таких как изменение климата, истощение природных ресурсов и социальная неравномерность, является ключевым Он способствует созданию более ответственного и этичного подхода к путешествиям, который учитывает интересы местных сообществ и экосистем. Устойчивый туризм позволяет предотвратить деградацию окружающей среды, путём защиты экосистем и биоразнообразия; поддерживать местные сообщества, создавая рабочие места и поддерживая традиционные ремесла, что в свою очередь укрепляет культурные ценности; повышать осведомленность туристов о культурных и экологических вопросах, способствуя более глубокому пониманию местной культуры и природы; стимулировать инновации, побуждая к внедрению новых технологий и методов управления ресурсами, что ведет к улучшению качества услуг.

Узбекистан обладает богатым культурным и природным наследием, которое делает его привлекательным направлением для устойчивого туризма. Страна известна своими историческими памятниками, такими как Регистан в Самарканде, архитектурные шедевры Бухары и Хивы, а также уникальными природными ландшафтами — от гор Тянь-Шаня до пустынь Кызылкум.

Туристические ресурсы Узбекистана включают:

1. Культурное наследие: Множество объектов Всемирного наследия ЮНЕСКО, включая древние города, медресе и мечети, которые привлекают туристов со всего мира.

2. Природные достопримечательности: Национальные парки и заповедники, такие как Узунгатский заповедник и Чаткальский национальный парк, предлагают возможности для экотуризма и активного отдыха.

3. Традиционная кухня и ремесла: Уникальные гастрономические предложения и традиционные ремесленные изделия создают дополнительные возможности для привлечения туристов и поддержки местной экономики.

Устойчивый туризм представляет собой важный инструмент для экономического развития, особенно в странах с развивающейся экономикой, таких как Узбекистан. Одним из основных экономических преимуществ является создание рабочих мест. Развитие туристической отрасли способствует не только увеличению числа вакансий в гостиничном бизнесе, ресторанах и экскурсионных службах, но и стимулирует занятость в смежных секторах, таких как транспорт, сельское хозяйство и ремесленное производство. Это создает возможности для местного населения, что в свою очередь способствует снижению уровня безработицы и повышению уровня жизни.

Кроме того, устойчивый туризм привлекает инвестиции как со стороны частного сектора, так и государственных структур. Инвесторы заинтересованы в развитии экотуристических проектов, которые соответствуют принципам устойчивости и минимизируют негативное воздействие на окружающую среду. Эти инвестиции могут быть направлены на развитие новых гостиниц, ресторанов и туристических объектов, а также на улучшение существующей инфраструктуры.

Улучшение инфраструктуры, вызванное развитием устойчивого туризма, оказывает значительное влияние на местное население. Построенные дороги, мосты, системы водоснабжения и очистки сточных вод не только улучшают условия для туристов, но и повышают качество жизни местных жителей. Например, доступ к чистой воде и современным санитарным условиям способствует улучшению здоровья населения. Кроме того, развитие транспортной инфраструктуры облегчает доступ к удалённым районам, что может способствовать развитию сельского хозяйства и других местных предприятий.

Устойчивый туризм оказывает значительное влияние на местные сообщества, изменяя их образ жизни и культурные практики. Одним из ключевых аспектов является взаимодействие между туристами и местными жителями. Это взаимодействие может привести к культурному обмену,

обогащая как туристов, так и местное население. Например, местные жители могут делиться своими традициями, ремеслами и кулинарными рецептами, что способствует сохранению культурного наследия и его популяризации.

Однако, с ростом туризма также могут возникнуть и негативные последствия. Изменение образа жизни местных жителей может происходить из-за влияния внешних факторов, таких как потребительские привычки туристов. В некоторых случаях это может привести к утрате традиционных ценностей и обычаев, особенно если местное население начинает адаптироваться к ожиданиям туристов. Например, в некоторых регионах наблюдается коммерциализация культурных практик, когда традиционные обряды и праздники превращаются в туристические аттракционы.

Неустойчивый туризм может иметь серьезные негативные последствия для экосистем, включая:

• Деградация природных ресурсов: Массовый туризм часто приводит к чрезмерному использованию природных ресурсов, таких как вода, земля и энергия. Это может привести к истощению водоемов, эрозии почвы и уничтожению природных ландшафтов.

• Уничтожение мест обитания: Развитие туристической инфраструктуры (отелей, ресторанов, дорог) может привести к уничтожению естественных мест обитания животных и растений. Это, в свою очередь, угрожает биоразнообразию и может привести к исчезновению редких видов.

• Загрязнение окружающей среды: Туризм может способствовать загрязнению воздуха, воды и почвы. Например, выбросы от транспортных средств, отходы от туристических объектов и использование химических веществ в сельском хозяйстве могут негативно сказаться на экосистемах.

• Инвазивные виды: Туристы могут случайно или намеренно вводить инвазивные виды растений и животных в новые экосистемы. Эти виды могут угрожать местным экосистемам, вытесняя коренные виды и нарушая баланс.

• Изменение климата: Туризм, особенно связанный с авиацией и автотранспортом, вносит значительный вклад в выбросы парниковых газов, что способствует изменению климата. Это может иметь долгосрочные последствия для экосистем и биоразнообразия.

Эффективное управление природными ресурсами и сохранение биоразнообразия являются ключевыми аспектами устойчивого туризма. Вот некоторые стратегии, которые могут быть реализованы:

• Создание охраняемых природных территорий: Установление национальных парков и заповедников может помочь защитить важные экосистемы и виды от негативного воздействия туризма. Эти территории могут служить как для сохранения природы, так и для экологического туризма.

• Сертификация устойчивого туризма: Введение стандартов сертификации для туристических компаний и объектов может помочь продвигать устойчивые практики. Такие сертификаты могут поощрять использование экологически чистых технологий, управление отходами и минимизацию воздействия на природу.

• Образование и осведомленность: Проведение образовательных программ для туристов о важности сохранения экосистем и биоразнообразия может помочь снизить негативное воздействие. Осведомленные туристы более склонны уважать природу и следовать принципам устойчивого поведения.

• Устойчивое управление ресурсами: Внедрение практик устойчивого управления водными ресурсами, такими как сбор дождевой воды и повторное использование воды, может помочь сократить потребление и защитить местные экосистемы.

• Вовлечение местных сообществ: Местные сообщества должны быть активно вовлечены в процессы управления природными ресурсами. Их знания о местной экологии и традиционных практиках могут существенно способствовать сохранению биоразнообразия.

Управление устойчивым туризмом представляет собой важный инструмент для достижения экономического развития Узбекистана, способствуя не только привлечению туристов, но и обеспечению долгосрочной выгоды для местных сообществ и экосистем.

Для реализации потенциала устойчивого туризма в Узбекистане крайне важно, чтобы все заинтересованные стороны — государственные органы, частный сектор и местные сообщества — работали в тесном сотрудничестве. Необходимы комплексные стратегии, направленные на развитие устойчивой инфраструктуры, обучение и вовлечение местного населения, а также на создание эффективных механизмов контроля и оценки воздействия туристической деятельности.

Призывая к активным действиям по внедрению принципов устойчивого туризма, что позволит не только улучшить экономические показатели страны, но и сохранить уникальное культурное и природное наследие Узбекистана для будущих поколений. Согласованные усилия всех участников процесса станут залогом успешного и гармоничного развития туристической отрасли, способствующего процветанию страны в целом.

Список использованной литературы:

1. Исмаилов, А.А. Проблемы устойчивого развития туризма в Узбекистане. – Ташкент: Издательство Национального университета Узбекистана, 2022.

2. Рахматова, З.М. Роль экотуризма в развитии туризма Узбекистана. – Экономика и предпринимательство, 2021, №3.

3. Абдуллаев, Б.А. Сохранение и использование историко-культурного наследия Узбекистана в туризме (на примере активного туризма). – Ташкент: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук, 2020.

4. Рахимов, Б.С. Влияние туризма на социально-экономическое развитие регионов Узбекистана. // Экономика и предпринимательство в Узбекистане. – 2018. – №2.

5. Каримов, М.К. Экологические проблемы устойчивого развития туризма в Узбекистане. // Научные труды Самаркандского государственного университета. – 2019. – №1.
6. http://insonhuquqlari.uz/ru/news/m12503

Abdumannonov Bekzod Maxsudovich - Toshkent Kimyo Xalqoro universiuteti Samarqand filiali “Iqtisodiyot” kafedrasi o‘qituvchisi
Shohruh Umurzoqov – Toshkent Kimyo Xalqoro universiuteti Samarqand filiali TOU-S-122 guruh talabasi

MAMLAKATIMIZDA GASTRONOMIK TURIZMNI YANADA RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Introduction

"Gastronomiya" ko'plab manbalarda ovqatlanish va ichish san'ati sifatida ta'riflangan. Hozirda gastronomiya sayyohlar yo‘nalish tanlashda ularni jalb qilishda hal qiluvchi omil sifatida qaralmoqda. Gastronomik turizm o'z-o'zidan quyosh va dengiz yo'nalishlariga muqobil turizm turiga aylanishi mumkin va bu yo'nalishlarni qo'llab-quvvatlovchi faoliyat sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Gastronomiya turizmi, odatda, taomning o'ziga xosligini va uning biror joyga, mintaqaga yoki mamlakatga xosligini bildiradi, mahalliy taomlarning asosiy yo'nalishlarini qamrab oladi. Gastronomik turizm oziq-ovqat ishlab chiqaruvchilarga tashrif buyurish, festivallar, restoran va maxsus taomlarni iste'mol qilish, uni ishlab chiqarish va tayyorlash jarayonlarini kuzatish yoki juda mashhur oshpazning qo'lidan maxsus taom yeyish, shuningdek, ma'lum bir taomning qanday tayyorlanishini ko'rishni o'z ichiga oladi.

Gastronomic turizm

Gastronomik turizm sanoati nafaqat oziq-ovqat bo'yicha qo'llanmalar va restoranlardan iborat bo'lib, har qanday oshpazlik tajribasini qamrab oladi. Bu sektorda pazandachilik maktablari, oshxona kitoblari sotiladigan do'konlar, gastronomiya bo'yicha tur operatorlari va ekskursiya gidlari: gastronomiyaga oid ommaviy axborot vositalari, teledasturlar va jurnallar va tadbirlar, vino ishlab chiqaruvchilar, uzumzorlar, pivo zavodlari, spirtli ichimliklar ishlab chiqaruvchilari, dala egalari va ishlab chiqaruvchilari. Madaniyat, gastronomik turizmning elementi sifatida, odatda, odamlarning turli madaniyatlarni bilishga bo'lgan ichki tayyorligi bilan ifodalanadi. Turistlarning mintaqada egallashi mumkin bo'lgan tajriba va tanlashda muhim rol o'ynaydigan mintaqaning taomlari va ovqatlanish madaniyati bilan tanishtirish uchun tashkil etilgan gastronomik turlar mintaqani ko'rsatishi mumkin. Bu mintaqalarning ba'zilari Frantsiya, Avstraliya, Janubiy Afrika, Italiya, Amerika, Angliya va boshqalar vino turizmi rivojlangan: pivo turizmi bilan Kanada va makaron va pizza kabi mashhur taomlari bilan Italiya. Bundan tashqari, bu joylarning barchasi Italiyaning Toskana mintaqasi, Kaliforniyadagi Napa vodiysi, AQSh, Janubiy Afrika, Avstraliya, Chili va Frantsiyadagi shampan va Burgundiya

mintaqalari bilan birga uzoq yillar davomida gastronomik yo'nalishlar ekanligi ma'lum.

Destinatsiyalar uchun gastronomiyaning ahamiyati.

Kuchli raqobat mavjud bo'lgan bugungi marketing dunyosida destinatsiyalar marketingi murakkab hodisadir, chunki u turli maqsadlar va umidlar bilan ko'p qiyinchiliklarga ega va mahalliy oshxonalar maqsadni rivojlantirish, joriy etish va bozorga chiqarish uchun noyob manbalardir (Uner, 2014). Belgilangan joyda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan gastronomik turizm faoliyati to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita bandlik va moliyaviy daromadlarni ta'minlaydi, shundan so'ng gastronomik turizm juda muhim hisoblanadi, chunki u sayyohlik sayohatini juda noyob qilish, borar joyini yorqin va qiziqarli qilishiga yordam beradi. boshqalar orasida yaxshi obro'ga ega bo'lish, shuningdek, oziq-ovqat va ichimliklar iste'mol qilish fiziologik ehtiyojdan tashqari, ramziy ma'noga ega bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Gastronomik turizm turistlar holatining muhim ko'rsatkichi bo'lib, ular nima, qayerda, qachon va kim bilan iste'mol qilishlari bilan bog'liq, shuning uchun tasvir yaratish bo'yicha tadqiqotlar katta e'tibor bilan amalga oshirilishi kerak, chunki bu turdagi tafsilotlarga alohida e'tibor qaratish lozim. marketing faoliyati. (Karim, 2006: Sahin, 2015)

Hozirgi vaqtda gastronomiya asosiy turistik motivatsiya sanaladi, ammo turistlarning turistik yo‘nalishlarda mahalliy taomlarni tatib ko‘rish motivatsiyasini o‘rganishga nisbatan unchalik ahamiyat berilmagan. Bundan tashqari, pozitivistik ontologik va epistemologik asosga asoslangan cheklangan nazariy va uslubiy yondashuv yordamida turistlarning oziq-ovqat tanlash bo'yicha motivatsiyalari ko'rib chiqildi. Mahalliy oziq-ovqat tajribasi iste'mol qilish natijasida yuzaga keladigan g'azab, umidsizlik, baxt, quvonch, zavq va hayajon kabi ijobiy va salbiy hissiy reaktsiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Turistlarning oziq-ovqat iste'moli oddiy kundalik amaliyot emas, balki dam olish tajribasining muhim jihatini tashkil qiladi. Ushbu tajribalar xotira bilan bog'liq, chunki ular ko'pincha barcha hislarni o'z ichiga oladi. Stafan' (2018) tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, respondentlarning aksariyati mahalliy taomlardan yoqimli tajribaga ega bo'lgan, bu esa ularning sayohatlarini esda qolishiga hissa qo'shgan. Shunga qaramay, asosan ta'minot tadqiqotlari, uning ahamiyatiga qaramay, mehmondo'stlik va turizm kontekstida oziq-ovqat iste'molini ko'rib chiqdi. Binobarin, sayyohlarning ovqatlanish tajribasi kamligicha qolmoqda.

Oziq-ovqat turizmi va mahalliy oziq-ovqat tajribasi.

Oziq-ovqat turizmini keng ma'noda sayyohlarning sayohatlari davomida oziq-ovqat bilan bog'liq tadbirlarda, masalan, mahalliy taomlar va oshxonalarni sotib olishda ishtirok etishi sifatida ta'riflash mumkin. Bu sayohat uchun asosiy yoki ikkinchi darajali motivatsiya bo'lishi mumkin. Mazali taomlardan bahramand bo'lish, maxsus taomlarni iste'mol qilish va oziq-ovqat bilan bog'liq madaniy an'analarni boshdan kechirish ko'pincha zamonaviy sayyohlar tomonidan izlanadigan tajribadir. Oziq-ovqat turizmi odatdagi oziq-ovqat iste'molidan farq qiladi, chunki u mahalliy madaniyatning muhim o'lchovlari, jumladan uning tarixi va mahalliy diqqatga sazovor joylari haqida oziq-ovqat va ichimliklar bilan bog'liq

rivoyatlarni ishlab chiqish uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etadi. Oziq-ovqat turizmi orqali sayyohlar ko'pincha haqiqiy tajribaga ega bo'lishadi. Umumiy turizmdan farqli o'laroq, oziq-ovqat turizmi sayyohlarning oziq-ovqat tajribasi orqali unutilmas va noyob madaniy tajribalarni olishlarini o'z ichiga oladi.

Mahalliy taomlarni tatib ko'rish uchun motivatsiyalar

Turizmni rag'batlantirish adabiyoti push-pull motivatsion asosda rivojlandi. "Turuvchi omillar" odamlarning sayohatga bo'lgan ichki istagini bildiradi, "tortuvchi omillar" esa turistlarni sayohat qilishga ko'ndiradigan tashqi omillarni o'z ichiga oladi, masalan, narx, manzilga asoslangan faoliyat va atrof-muhit. Fields (2002) ma'lumotlariga ko'ra, turistik yo'nalishda oziq-ovqat iste'molini nazariy jihatdan motivatorlarning to'rtta toifasiga ko'ra kontseptsiyalash mumkin: jismoniy, madaniy, shaxslararo va maqom va obro'-e'tibor motivatorlari. Jismoniy motivatorlar yangi va ekzotik taomlarni tatib ko'rish imkoniyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular insonning ruhi va tanasining tetiklashishiga yordam beradi. Madaniy motivatorlar nafaqat turmush tarzi, musiqa, ovqatlanish va raqs kabi turli xil madaniy elementlarni boshdan kechirish, balki madaniy faoliyatlari orqali boshqa mamlakatlar haqida bilim olish zarurati bilan bog'liq. Shaxslararo motivatorlar yangi odamlar bilan tanishish, oila va do'stlar bilan vaqt o'tkazish va odatdagidan qochish istagi bilan bog'liq. Va nihoyat, maqom va obro'-e'tibor motivatorlari o'z-o'zini hurmat qilish, tan olish va boshqalarning e'tiborini jalb qilish istagi bilan bog'liq.

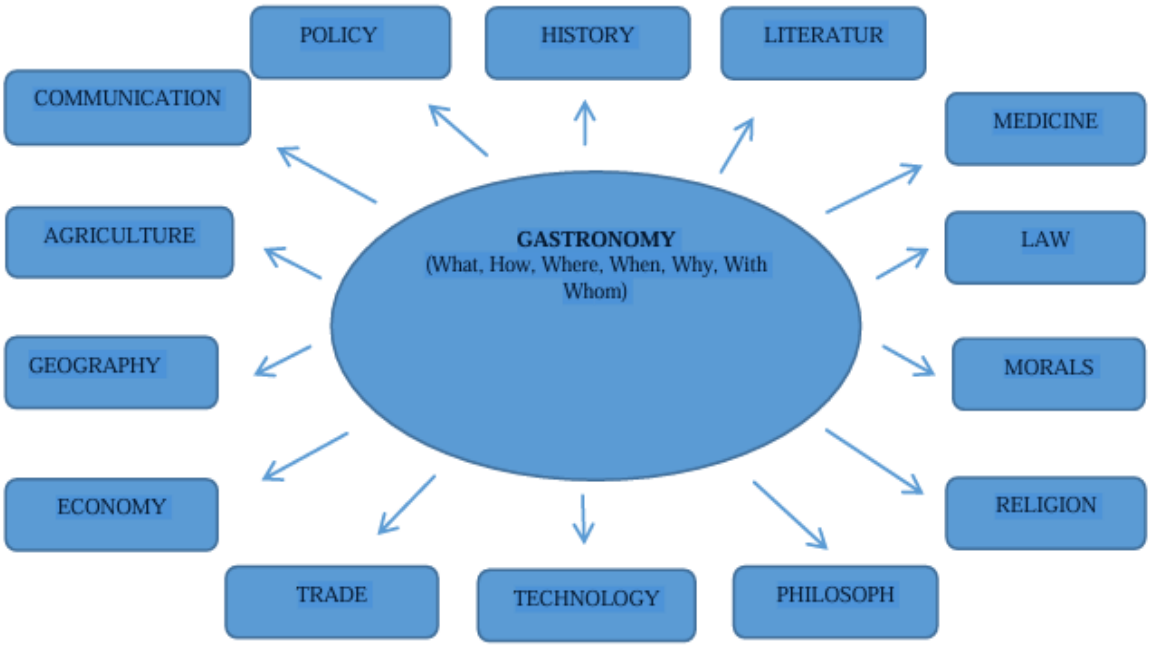

Figure 1. A multidisciplinary model for the science of gastronomy (Zahari et al., 2009).

Destinatsiyalarni rivojlantirish, sotish va saqlash uchun noyob geografik, madaniy va iqlimiy omillardan foydalangan holda mintaqaviy oshxonalarning boyligini himoya qilish uchun ko'plab ehtiyot choralari ko'rilayotgani kuzatilmoqda. Bunga eng yaxshi misollardan biri Portugaliyadagi Barrosa mol go'shti ustidan nazorat o'tkazilishi bo'lib, u erda bu hayvonlarni faqat mahalliy ozuqalar va o'tlar

bilan boqish va o'sish davrida organik va mahalliy o'simliklardan boshqa ozuqa bermaslik kerak. hayvonlar, shuning uchun bu yuqori raqobat ustunligini ta'minlaydigan boshqa joylarda bir xil mahsulotlarni ishlab chiqarishni oldini oladi.

Natijada, gastronomik o'ziga xoslikni muvaffaqiyatli o'rganish juda muhim, chunki u mintaqadagi turistlar sifatini oshiradi va har mavsumda tashrif buyurishga imkon beradi, shu bilan madaniy merosni saqlab qoladi va iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy rivojlanishga yordam beradi (Sahin, 2015).

Foydalanilgan adabiyotlar:

Kivela, J., Crotts, J., (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination, Journal of Hospitality & Tourism Research, 30: 354-377.

Karim, S.A., (2006). Culinary Tourism as a Destination Attraction: An Empirical Examination of The Destination's Food Image and Information Sources. Doctorate Dissertation, Oklahoma State University, U.S.A., ss. 14-19. (http://digital.library.okstate.edu/etd/umi-okstate-1962.pdf)

Sahin, E., (2015). The effects of local Gastronomy as a Destination Element on Brand City Marketing: Gaziantep University of Social Sciences, Department of Gastronomy and Culinary Arts.

Aarts, H., & Dijksterhuis, A. (2000). Habits as knowledge structures: Automatically in goal-directed behaviour. *Journal of personality and Social Psychology*, 78, 53-63.

Berbel-Pinedaa, J.M, Palacios-Florencioa. B., Ramirez-Hurtadob, J.M., & Santos-Roldan, L. (2009). Gastronomic experience as a factor of motivation in the tourist movements. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 18.

Choe, J. Y., & Kim, S. (2018). Effects of tourists' local food consumption value on attitude, food destination image, and behavioural intention. *International Journal of Hospitality Management,* 71, 1–10.

MUNDARIJA

I YO‘NALISH. BARQAROR RIVOJLANISH		
M P Bhasa	**SME Competitiveness in Central Asia within the Context of Digitalization and Sustainability: An Empirical Study**	7-10
F.U.Tursunov	**BARQAROR RIVOJLANISH VA YASHIL IQTISODIYOT O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIK**	10-13
Ashrapxanov Sunnatxon Kamol o‘g‘li	**BARQAROR RIVOJLANISHNI TA’MINLASHDA YASHIL IQTISODIYOTNING ROLI**	13-15
Elena Salnikova	**SUSTAINABLE TOURISM ROLE TO BALANCE ECONOMIC DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL STEWARDSHIP**	15-19
Fattoyev Olimjon G‘ayrat o‘g‘li	**DAVLAT BUDJETI TAQCHILLIGINI MOLIYALASHTIRISHDA ICHKI VA TASHQI MANBALARDAN OPTIMAL FOYDALANISH**	19-23
Jumayeva Muxlisa Abdug‘ani qizi	**INKLUZIV TADBIRKORLIKNING MAMLAKAT IQTISODIYOTINING BARQAROR RIVOJLANISHIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI**	24-26
Kholmo‘minov Khumoyun	**THE ROLE AND IMPORTANCE OF LOGISTICS SERVICES IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY**	26-29
Mansurov Saidxo‘ja Kamalovich	**TO‘QIMACHILIK KORXONALARIDA EKSPORT STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI VA XALQARO AMALIYOT**	29-32
Mo‘ydinova Gulnozaxon Qahramon qizi	**SANOAT KORXONALARIDA STRATEGIK BOSHQARUVGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR**	33-36
Mukhammadieva Nodira	**SUSTAINABLE REGIONAL MARKETING FOR TOURISM: BALANCING GROWTH WITH ENVIRONMENTAL IMPACT**	36-39
Musayeva Shoira Azimovna	**ANALYSIS AND IMPROVEMENT OF THE MARKETING ENVIRONMENT IN THE ENTERPRISE**	39-44
Nasiba Akbarjonovna Usmanova Nishonova Mavluda Shuxratjon qizi	**IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANISHIDA SUN'IY INTELLEKT IMKONIYATLARINING BOSHQARUVDAGI ROLI**	44-47

Siddikov Askar Ahrorovich Baxtiyorov Otabek Elmurod o‘g‘li	**HOKIMIYAT VA TASHKILIY SIYOSAT MUAMMOLARI. HAMKORLIK VA VAZIFALAR BALANSI VA PSIXOLOGIK SHARTLAR**	47-50
Siddikov Askar Axrorovich	**AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISHGA INVESTITSIYALARNI JALB QILISH XUSUSIYATLARI**	50-52
Soatov Farhod Komiljon o‘g‘li	**THE IMPORTANCE OF ASSET-LIABILITY MANAGEMENT (ALM) IN STRUCTURING MANAGEMENT ACCOUNTING WITHIN BANKING INSTITUTIONS**	52-57
Usmanova Nasiba Akbarjanovna	**METHODS FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF BUSINESS STRATEGIES**	57-59
Yormatov Ilmidin Toshmatovich	**IQTISODIY BARQAROR RIVOJLANISH: TUSHUNCHA VA ASOSIY TAMOYILLAR**	60-63
Zarrina Makhmudova	**SUSTAINABLE PRACTICES IN THE HOSPITALITY AND TOURISM INDUSTRY**	63-66
Абдуразаков Дониёр Журакулович	**ТУРИЗМНИНГ ҚИШЛОҚ ҲУДУДЛАРИДА БАРҚАРОР ТАРАҚҚИЁТНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ АҲАМИЯТИНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ**	66-70
Абдусаматов Рустам Шухратович	**ФИНАНСОВЫЕ РИСКИ**	70-73
Идирисов Алишер Отажонович	**БАРҚАРОРЛИК РЕЙТИНГИ БИЗНЕСНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИНГ ЯНГИЧА МЕХАНИЗМИ**	73-76
Назиров Жуманазар	**КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН РАҒБАТЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ**	76-81
Ниёзов Зухур Давронович	**ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР БОЗОРИНИ РИВОЖИ-БАРҚАРОР ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШНИНГ ЗАРУРИЙ ШАРТЛАРИ**	81-85
Сиддиқов Ҳ.Т.	**САНОАТ КОРХОНАЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ**	85-90
Толибжон Қазақов Шарифжон ўғли	**МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИННОВАЦИОН МОДЕЛИ АСОСИДА ТАРТИБГА СОЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ**	90-94

Тоштемир Боймуродович Бердиев	**АТ «ИПОТЕКА БАНК» НИНГ ХУСУСИЙЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ**	95-97
Хилола Нематовна Очилова Дилшод Шомурод ўғли Ҳакимов	**БИЗНЕСНИ БОШҚАРИШДА БИЗНЕС СТРАТЕГИЯСИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ**	98-102
Bahrillo Fayzullayev	**REPAIR ECONOMY IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT**	102-103
Abduvohidova Gulshan Akmalovna	**BARQAROR RIVOJLANISHNING IQTISODIY, EKOLOGIK VA IJTIMOIY O‘ZARO BOG‘LIQLIGI**	104-106
Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li	**XIZMAT KO‘RSATISH SOHASI KORXONALARINING FAOLIYAT YURITISH XUSUSIYATLARI VA SAMARADORLIKNI OSHIRISH OMILLARI**	106-109
Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li	**SIFAT BOSHQARUVI VA BENCHMARKING: KORXONALARDA SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING YANGI YO‘LLARI**	110-117
II YO‘NALISH. EKOLOGIK MENEJMENT		
Muratova Shohista Nimatullayevna	**BOJXONA MAQSADLARINING EKOLOGIK BOSHQARUV MEXANIZMLARI BILAN INTEGRATSIYASI**	118-122
F.U.Tursunov	**KORXONADA MAHSULOT SIFATINI BOSHQARISHNING ASOSIY USLUBLARI**	122-125
Ro‘ziqulova Nilufar	**EKOLOGIK MENEJMENTNING IQTISODIY FOYDASI VA RAQOBATBARDOSHLIKKA TA’SIRI**	126-128
Shoyev Davronbek Axmadjonovich	**EKOLOGIK MENEJMENTNI BOSHQARISHNING DOLZARBLIGI**	128-130
Siddikov Askar Axrorovich To‘ychiyev Yusufbek Rasuljon o‘g‘li	**IQTISODIYOTNING BARQAROR RIVOJLANISHI VA EKOLOGIK MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK MASALALARI**	130-132
Tursunov Abdumansur Abduazizovich	**O‘ZBEKISTONDA IQLIM O‘ZGARISHI BILAN BOG‘LIQ FAVQULODDA VAZIYATLARNING OQIBATLARI**	132-137

Usmanova Nigina Marupovna Usmonov Behruz Sharofiddin o‘g‘li	**INSON RESURSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLAR**	137-141
Xayrullayeva Nilufarbegim Nematillo qizi	**O‘ZBEKISTONDA EKOLOGIK TURIZMNING PANDEMIYADAN KEYINGI HOLATI:ISTIQBOLLI REJALAR VA INVESTITSION DASTURLAR**	141-146
Ерматов Илмидин Тошматович	**УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КАК ОСНОВА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА**	146-149
Ахтамова Мохигул Эркиновна Зиёдиллоева Фарахноз Нарзиллоевна	**УПРАВЛЕНИЕ И ИННОВАЦИИ: КАК СТИМУЛИРОВАТЬ РАЗВИТИЕ КОМПАНИИ**	149-152
Исломова А.М. Усманова Н.М.	**СБАЛАНСИРОВАННАЯ СИСТЕМА ПОКАЗАТЕЛЕЙ – ОБЗОР ЧЕТЫРЕ ПЕРСПЕКТИВ**	153-157
Муратбаев М.К. Усманова Н.М.	**ВЛИЯНИЕ РЕКРУТМЕНТА НА ПРЕДПРИЯТИЙ**	157-160
Насиба Акбаржоновна Усманова Джамолова Хилола Исматиллаевна	**КАК ОРГАНИЗАЦИИ РАЗРАБАТЫВАЮТ СТРАТЕГИИ ДЛЯ ВЫХОДА НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ РЫНКИ**	160-164
Ахтамова Мохигул Эркиновна Синько Юлианна Викторовна	**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ И БЕНЧМАРКИНГА В УЗБЕКИСТАНЕ**	164-170
Усманова Нигина Синько Юлианна	**РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В СНИЖЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ**	170-174
Хасанов А.И. Усманова Н.М.	**KPI В ОПЫТАХ СТРАНАХ АЗИИ**	174-178
III YO‘NALISH. IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISH		
Alimov Nasimjon Hoshimovich	**IJTIMOIY-IQTISODIY ADOLAT – BARQAROR RIVOJLANISH ASOSI**	179-185

Berdaliyeva Muxabbatxon Zayniddin qizi	**UY-JOYNI MOLIYALASHTIRISHNING AQSH TAJRIBASI**	185-188
E.Abdullayev	**O‘ZBEKISTONDA SUG‘URTA BOZORINI TARTIBGA SOLISHDA SUG‘URTA TASHKILOTLARINING INVESTITSIYA FAOLIYATI**	188-190
Fayziyeva Shirin Shodmonovna Sobirova Marxabo Xaitovna	**MEVA-SABZAVOT KOOPERATSIYALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI**	191-194
Inamov Farxodjon	**NAMANGAN VILOYATI QISHLOQ XO‘JALIK FAOLIYATINING IQTISODIY SAMARADORLIGI VA UNUMDORLIGINI TAHLIL QILISH**	195-199
Ismoilova Nodirabegim Abdumo‘min qizi	**MAKROIQTISODIY BARQARORLIKNI TA’MINLASHDA PUL-KREDIT SIYOSATINING TA’SIRI: TAHLIL VA MATEMATIK MODELLASHTIRISH**	199-201
Ismoilova Nodirabegim Abdumo‘min qizi	**O‘ZBEKISTONDA PUL KREDIT SIYOSATI: MUAMMOLAR VA ISTIQBOL**	201-205
Abdumannonov Bekzod Maxsudovich Jumaboyeva Sevinch Husniddin qizi	**IJTIMOIY TARMOQLARDAN FOYDALANISH ETIKASI**	205-206
Kuldoshev Lazizjon Tursunov Vohid	**O‘ZBEKISTONDA XIZMAT KO‘RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR**	206-210
Mo‘minov Shohijahon Suyun o‘g‘li	**O‘ZBEKISTONDA KAPITAL BOZORI VA MOLIYAVIY BOZORLAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI**	210-213
Nabiyeva Nargizakhon Nuriddin qizi	**IMPACT OF INFLATION ON ECONOMY IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES**	214-217
Qodirov Farrux Ergash o‘g‘li	**IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA’SIR ETUVCHI SALBIY VA IJOBIY OMILLAR TAHLILI**	217-222
Siddikov Askar Axrorovich Zarifboyev	**RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION EKOTIZIMNI RIVOJLANTIRISH**	222-224

Rasulbek Komiljon o‘g‘li		
Siddikov Askar Axrorovich Mamatkulov Bobojon Shexrazovich	**INSON EHTIYOJLARI VA MAQSADLARNI BELGILASH**	225-228
Tojiyev Javlonbek Rustamovich	**SOCIAL MEDIA MARKETING STRATEGIES FOR SMALL BUSINESS DEVELOPMENT**	228-233
Toshpulatova is the daughter of Malika Ulugbek	**ECONOMIC DEVELOPMENT PROSPECTS OF UZBEKISTAN WITHIN THE FRAMEWORK OF THE WORLD TRADE ORGANIZATION (WTO)**	233-237
Preveen Bhasa Malla Yuldosheva Zulfizar Sayfullayevna	**MADANIYATLARGA MOS MARKETING STRATEGIYALARINI ISHLAB CHIQISH: O‘ZBEKISTONNING GLOBAL BOZORIDA TILNING AHAMIYATI**	237-244
Артикова Фазилат Панжиевна	**ФИНАНСЫ СТРАХОВЫХ КОМПАНИИ**	244-246
Ахмедова Азиза Тохировна	**СОСТАВ ДОХОДОВ РАБОТНИКОВ СФЕРЫ УСЛУГ**	247-251
Вахобов Абдурашид Расулович	**АГРАР СОХАГА АЖРАТИЛАЁТГАН КРЕДИТЛАРНИ СУҒУРТАЛАШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ**	251-253
Мамаюнусова Мехрангиз Олимовна	**КАМБАҒАЛЛИКДАН ФАРОВОНЛИК САРИ**	254-258
Мамаюнусова Мехрангиз Олимовна	**КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ЧОРА-ТАДБИРЛАР**	259-267
У.Худайбердиев Н.З.Юлдашова	**ЁШЛАРНИ ИШ БИЛАН ТАЪМИНЛАШГА ДОИР ЧОРА-ТАДБИРЛАР**	267-269
Ахтамова Мохигул Эркиновна Синько Юлианна Викторовна	**РОЛЬ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН**	269-273
Хилола Нематовна Очилова	**БИЗНЕСНИ БОШҚАРИШДА ЖАМИЯТДА МАВЖУД БЎЛГАН ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ**	273-276

Дилшод Шомурод ўғли Ҳакимов		
Yu.P.Urunbayeva S.S.Shodiyev	**MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISH BO‘YICHA ILMIY-NAZARIY QARASHLAR**	276-279
Саттарова Наргиз Тохировна	**МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРАН**	279-283
Гулшан Акмаловна Абдувохидова Рузиев Рустамжон Махмудович	**ЗНАЧЕНИЕ НАЛОГОВЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В РАЗВИТИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА**	283-287
Жўраев Хусан Атамуратович	**ҲУДУДЛАРДА СОЛИҚ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ**	287-290
Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li	**O‘ZBEKISTON XIZMATLAR BOZORIDA RAQOBAT MUHITI HOLATINI BELGILOVCHI OMILLAR VA XUSUSIYATLAR**	290-295
IV YO‘NALISH. FAN VA TA’LIM		
Abdumonnonov Maxsud., Suvonov Obidjon., Xujamov Ziyovuddin	**THE IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN TRAINING SESSIONS IN GENERAL TECHNICAL DISCIPLINES IN IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TRAINING**	296-300
Umme Sania	**LEARNING ANALYTICS FOR PERSONALIZED EDUCATION: ENHANCING ACADEMIC SUCCESS WITH AI-BASED PREDICTIVE MODELS**	300-305
Aymuratov Aydos Koblanbek-uli, Djoldasbaeva Aksulu Bagitovna	**AKADEMIK YOSHLARNING PSIXO-IJTIMOIY EHTIYOJLARI: ULARNING SHAKLLANISHIGA METODOLOGIK ASOSLAR**	305-308
Gapparov Bexzod Nematillaevich Mamatmurodov Iskandar Shuxrat o‘g‘li	**JIZZAX VILOYATI MISOLIDA FAN VA TA’LIMNING HOZIRGI KUNDAGI AHVOLI, YUTUQLARI VA KAMCHILIKLARI**	308-311
Bekov Sanjar Nigmandjanovich	**INTEGRATING DEEP LEARNING AND MACROECONOMIC INDICATORS FOR ENHANCED CAR PRICE PREDICTION IN DYNAMIC MARKETS LEVERAGING**	311-314

	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING FOR ACCURATE AND DYNAMIC CAR PRICE PREDICTION IN EVOLVING MARKETS	
I.B.Mattiyev	**TARBIYA JARAYONIDA JISMONIY MASHQLARNING SAMARALI TA'SIRINI BELGILAY OLADIGAN OMILLAR**	315-318
I.B.Mattiyev	**SOG'LOMLASHTIRISH MASHG'ULOTLARINING VOSITALARI VA ULARDAN FOYDALANISH NAZARIYASI**	319-323
Nasriddinova Dildora Shukrullayevna	**OLIY TA'LIM SEKTORIDA ISTE'MOLCHILARNING XULQI BO'YICHA MARKETING TA'LIMLARI**	323-327
O'razaliyev Shirinboy Bo'ron o'g'li Rajabov Shohbek Norim o'g'li Abdusalomov Azamat Alisher o'g'li	**QISHLOQ XO'JALIGINING BIR QISMI BO'LGAN UZUM MAHSULOTINING REGRESSION-KORRELYATSION TAHLILI**	327-330
Quljanov Jaxongir Baxtiyorovich	**TA'LIM TIZIMIGA KIRITILGAN INVESTITSIYALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISHNING MATEMATIK MODELLAR**	330-333
Raximova Umida Ziyadullayevna Abduxakimova Sevinch Dilmurod qizi	**CHIZIQLI PROGRAMMALASHTIRISH MASALASINING KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA YECHISH**	333-338
Shakirova Yulduz Saydaliyevna	**TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ISTIQBOLLARI**	338-340
Shamsiddinov G'iyosjon Husniddin o'g'li Ro'ziqulova Barchin Abdig'ani qizi Inatillayeva Laziza Ismoil qizi	**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA "4K" MODELIDAN FOYDALANISH USULARI VA AFZALLIKLARI**	341-344
Siddikov Askar Ahrorovich Baxtiyorov	**XALQARO MIQYOSDAGI BIZNES E'TIKASI**	344-346

Otabek Elmurod o‘g‘li		
Tursunov Abdumansur Abduazizovich	**G‘AVVOSLIK ISHLARINI TASHKIL ETISH**	346-351
Yuldasheva N. Z. Umirkulova Sh. U.	**PROJECT-BASED LEARNING AS A WAY TO DEVELOP PRACTICAL SKILLS**	351-355
Xoliqova Matluba Mardon qizi	**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA O‘QITISHNI KOMMUNIKATIVLIK ASOSIDA TASHKIL ETISHNING MUHIM VA AHAMIYATLILIGI**	355-358
Ашурова Зулхумор Шодиевна	**ЗАМОНАВИЙ БОЛАЛАР ШЕЪРИЯТИДА ЎХШАТИШЛАРНИНГ УСЛУБИЙ ХУСУСИЯТИ**	358-362
Ахтамова Мохигул Эркиновна Аъзамов Самандар Чориевич	**ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ УЗБЕКИСТАНА: ПУТИ ИНТЕГРАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ И ЦИФРОВОЙ ГРАМОТНОСТИ**	362-367
Виктор Александрович Алимасов	**МАДАНИЯТ МЕНЕЖМЕНТИ: ИЛМИЙ ТАЛҚИНЛАРИ ВА ШАКЛЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ**	367-371
Ганиева З.С.	**МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ УРАВНЕНИЙ В ЭКОЛОГИИ**	371-374
Идирисов Алишер Отажонович	**ЁШЛАРНИНГ СОЛИҚ МАДАНИЯТИНИ ОШИРИШ ОРҚАЛИ СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ**	374-377
Насиба Акбаржоновна Усманова Алибекова Паризода Раджаб кизи	**ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ КРЕДИТНО МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ**	378-381
Насиба Акбаржоновна Усманова Асель Армановна Сулейманова	**КРЕДИТНО-МОДУЛЬНАЯ СИСТЕМА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ УМЕНИЯ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**	381-386
Насиба Акбаржоновна	**РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ**	386-389

Усманова Асель Армановна Сулейманова	**НАСЕЛЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА**	
Насиба Акбаржоновна Усманова Ризаева Зумрад Алишер кизи	**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ОБРАЗОВАНИЕМ: ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ИННОВАЦИИ**	389-392
Низомов Анвар Нигматович	**УПРАВЛЕНИЕ ВЫСШЫМ ОБРАЗОВАНИЕМ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ**	392-395
Normatova Fotima Ismoilovna	**OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA QO'SHMA TA`LIM DASTURLARI DOIRASIDA TA`LIM SIFATINI BOSHQARISH TAMOYILLARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH**	395-398
Рахимов Азамат Ҳамроқулович	**РАҚАМЛИ ИШ ЖОЙИДА ТАЪЛИМНИ БОШҚАРИШ МАСАЛАЛАРИ**	398-400
Халикова Лола Назаровна Ғаниев Ғайратжон Ғуломиддинович	**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ БУГУНГИ БОСҚИЧИДА РАҚОБАТ МУҲИТИНИНГ ШАРТЛИГИ**	401-404
Urazov Sadulla Shodievich	**OLIY TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA NODAVLAT TA'LIM XIZMATLARINING TUTGAN O'RNINI YORITISHGA QARATILGAN ILMIY-USLUBIY YONDASHUVLAR TAHLILI**	404-410
Abduvohidova Gulshan Akmalovna	**INSON RESURSLARI MENEJMENTIDA MOTIVATSIYANING ROLI**	410-412
Abduvohidova Gulshan Akmalovna	**INSON RESURSLARINI BOSHQARISHDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR**	412-417
Abduvohidova Gulshan Akmalovna	**HUDUDIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA BIZNES INKUBATORLAR VA ULARNING ROLI**	417-421
Abduvohidova Gulshan Akmalovna	**XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA INTELLEKTUAL RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH**	421-424
Abduvohidova Gulshan Akmalovna	**XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARINING IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISH MEXANIZMI**	424-427

Abduvohidova Gulshan Akmalovna	**XIZMAT KO‘RSATISH SOHASIDA INTELLEKTUAL SALOHIYATNI BOSHQARISH MUAMMOLARI**	427-430
V YO‘NALISH. INNOVATSION RIVOJLANISH VA EKOLOGIK INNOVATSIYALAR		
Tongqian Zou[a,b], Liping Li[b,c], Xiaotong Xi[a,b*]	**INDUSTRIAL SUBSTITUTION TO ACHIEVE ECOLOGICAL RESTORATION IN THE ARAL SEA**	431-450
Dr. Aajaz Ahmad Hajam **Alphonsa S John**	**UNLEASHING ECONOMIC POTENTIAL WITH DIGITAL INVESTMENTS IN UZBEKISTAN**	450-456
Gapparov Bexzod Nematillaevich Narzullayev Dilshod Yusuf o‘g‘li	**JIZZAX VILOYATI MISOLIDA INNOVATSION RIVOJLANISH VA EKOLOGIK INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI**	456-459
Babaxanov Djamoliddin Yandirovich	**INNOVATSION INFRATUZILMANI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH**	459-462
Fayzullayeva Zarnigor Ilxom qizi	**XIZMAT KO‘RSATISH KORXONALARINING IQTISODIY SALOHIYATINI OSHIRISHDA INNOVATSIYANING O‘RNI VA AHAMIYATI**	462-466
Ismatov Utkir Rustamovich	**INNOVATSION RIVOJLANISH VA EKOLOGIK INNOVATSIYALARDA MATEMATIK MODELLARNING AHAMIYATI**	466-469
Ismatov Utkir Rustamovich	**INNOVATSION JARAYONLARDA YANGI MAHSULOT YARATISHDAGI TASODIFIY OMILLAR VA ULARNING TA’SIRINI MATEMATIK METODLAR ORQALI BAHOLASH**	469-471
Nasiba Akbarjonovna Usmanova Karimov O‘tkirbek O‘lmasbek o‘g‘li	**TEXNOLOGIK VA INNOVATSION TUZILMALARNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLINISHI**	472-475
Абдурахмонов Ильёс Хуршидович	**СУҒУРТА СОҲАСИНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ**	475-478

Гулбоев Улугбек Исламович	**ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГОСЗАКУПОК В ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ**	478-480
Жумакулов Озодбек	**ВЛИЯНИЕ ПРОЦЕНТНОЙ ПОЛИТИКИ НА РАЗВИТИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**	480-483
Зоиров Лазиз Субханович	**ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ**	483-486
Исхакова С.А.	**ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИЯЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ**	486-491
Максудова Умеда Шарифовна	**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАКТИКИ СТРАХОВАНИЯ РИСКОВ В СФЕРЕ ТУРИЗМА**	491-493
Насиба Акбаржоновна Усманова Джамолова Хилола Исматиллаевна	**УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИЯМИ И ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**	493-497
Насиба Акбаржоновна Усманова Ризаева Зумрад Алишер кизи	**ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРОВАННЫЕ СТАРТАПЫ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ**	498-501
Khasan Khankeldiyev	**HOW UZBEKISTAN MANAGES PLASTIC WASTE: A CASE STUDY OF THE CITY OF TASHKENT AND TASHKENT REGION**	501-503
Абдуманнонов Б.М. Хасанов А.И.	**СИСТЕМА KPI КАК ИНСТРУМЕНТ ОЦЕНКИ И ПОВЫШЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ БИЗНЕСА К КРИЗИСАМ**	503-507
Ҳамдамова Маржона Адхам қизи	**ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ХИЗМАТ КЎРСАТИШ САМАРАДОРЛИГИДАГИ ЎРНИ**	507-511
Abduvohidova Gulshan Akmalovna	**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSIYALARNI QO‘LLASH**	512-514
Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li	**SUG‘URTA BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA XUSUSIYATLARI**	515-519

VI YO‘NALISH. RAQAMLI IQTISODIYOT		
Abduraimov Abdulaziz Ulug‘bek o‘g‘li	**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISHGA INVESTITSIYA KIRITISHNING ZARURIYATI**	520-522
Abdurakhmonova Farzona	**O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTIDA SUN'IY INTELLEKTNING O‘RNI**	522-525
T.Ilyosov	**O‘ZBEKISTONDA SUG‘URTA XIZMATLARINI KO‘RSATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH**	525-528
Azizbek Abduraxmonov	**O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHI: MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR**	528-533
Boykobilova Iroda Jontemir qizi	**BANKLAR MOLIYAVIY HISOBOTI TAHLILI**	533-536
F. E. Jomonqulova S. B. Salimova	**IQTISODIYOTDA FOYDALANILADIGAN DASTURIY MAHSULOTLAR**	536-541
Habibullo Hasanov	**O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI DAVLAT XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI**	541-545
Ishkuvatov Elyor Eldarovich	**KRIPTOVALYUTA MAYNINGI: TANGALAR YARATISH VA BLOKCHEYN HIMOYASI**	545-549
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich	**MIJOZLARNING FIKR-MULOHAZALARIDAN FOYDALANISH ORQAI EKSPORT STRATEGIYANI TAKOMILLASHTIRISH**	549-552
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich	**EKSPORTINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI PLATFORMALARIDAN FOYDALANISHNING MOHIYATI, SHAKILLARI VA AMALGA OSHIRISH MEXANIZMLARI**	552-555
Mavlanova Barchinoy Shonazar qizi	**ERKIN IQTISODIY ZONALARNING FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH**	555-558
Niyozova Shohsanam Nuritdinovna	**RAQAMLI IQTISODIYOTDA INTERNET XIZMATLARI YETKAZIB BERUVCHILARNING ISH SIFATINI BAHOLASH**	558-561
O‘ktamov Madadjon	**RAQAMLI VALYUTALAR VA ULARNING IQTISODIY AHAMIYATI**	562-565

O‘ktam o‘g‘li Toshpo‘lotova Jasmina Nuriddin qizi Elboyeva Munisa Elmurod qizi		
Qosimov Salohiddin Iskandarovich	**O‘ZBEKISTONDA BAHOLASH FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH MASALALARI**	565-568
Ravshanbekova Madina Davlatboy qizi	**SUN’IY INTELLEKTNI LOGISTIKA SOHASIDA QO‘LLASH ISTIQBOLLARI**	569-571
Raximov Akmal Anvar o‘g‘li	**SAVDO XIZMATLARI SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH**	571-576
Usmanov Ilxom Achilovich Raximova Nilufar Azizovna	**QURILISh KORXONALARIDA BOShQARUVNING TAShKILIY TUZILMALARNI O‘RGANISh TARTIBI XAQIDA**	577-581
Shahlo Saidqulova Shodiyor qizi	**TURIZM TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI IQTISODIYOTDAN SAMARALI FOYDALANISH**	581-584
Uktamjonova Zulayxo Anvarjon qizi	**MILLIY IQTISODIYOTNI RAQAMLI IQTISODIYOTGA O‘TISH SHAROITIDA BOSHQARUVDAGI MUAMMOLAR VA YECHIMLARI**	585-588
Zumrad Usmanov Umedjon Tolibjonov	**FEATURES OF MARKETING IN THE DIGITAL ECONOMY**	588-591
Астанакулов Олим Таштемирович	**ТУРИСТИК ДЕСТИНАЦИЯЛАРНИ ТАРҒИБ ҚИЛИШДА РАҚАМЛИ МАРКЕТИНГ СТРАТЕГИЯЛАРИНИНГ ЎРНИ**	591-598
Атажанов Муродбек Бекберганович	**ПЕРСПЕКТИВЫ УЛУЧШЕНИЯ РАБОТЫ КАЗНАЧЕЙСТВА ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ**	598-601
Даминов Отабек Уткир угли	**НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ**	601-603

Джульматова С.Р.	**УСЛУГИ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ**	603-606
Махмудов Саидкамол Саидахматович	**ВЕНЧУРНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ**	607-610
Махмудова Хилола Эркиновна	**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОМЕРЦИИ**	610-612
Одилов Асомиддин Одилжонович	**РИСКИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА А ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ**	613-615
Рахимов Шахзод Максуджанович	**ФИНАНСОВЫЕ ТЕХНОЛОГИЙ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО КАЗНАЧЕЙСТВА**	616-618
Сидиков Баходир Сохибжонович	**КРЕДИТОВАНИЕ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ**	618-621
Хасан Ханкелдиев	**UZUM MARKET: СТАНЕТ ЛИ КРУПНЕЙШИМ ИНТЕРНЕТ-МАГАЗИНОМ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ АНАЛОГОМ AMAZON?**	621-624
Rajabov Orzujon Mamasoliyevich	**LOGISTIKA XIZMAT KO‘RSATISH TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI**	624-628
Саттарова Наргиз Тохировна	**РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИ ВА ТУРМУШ ДАРАЖАСИ ЎСИШИНИНГ ОМИЛИ БЎЛИБ ХИЗМАТ ҚИЛАДИ**	629-632
Gulshan Akmalovna Abduvohidova	**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XORIJIY TILLARNI BILISHNING BOSHQARUVDAGI ROLI**	633-636
Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li	**XIZMATLARNING MOHIYATI, AHAMIYATI VA KLASSIFIKATSIYASI**	637-640
Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li	**XIZMAT KO‘RSATISH SOHASI SAMARADORLIGINI BAHOLASH USLUBIY ASOSLARI**	640-644
Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li Xoldarova Sadoqat Farkhadovna	**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XIZMAT KO‘RSATISH KORXONALARNING BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH**	644-647

VII YO‘NALISH. “YASHIL” IQTISODIYOT		
Mahmudov N.M. Shomirzayev A.A. L.Azimova	**SANOAT TARMOQLARINI “YASHIL” IQTISODIYOT ASOSIDA RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI (Surxondaryo viloyati misolida)**	648-650
Avezov Humoyun Ilxomovich	**QISHLOQ XO‘JALIGIDA YONG‘OQ ISHLAB CHIQARISH TUSHUNCHASINING MAZMUNI, TARKIBI VA UNI IFODALOVCHI MUHIM JIHATLARI**	650-658
Djumaboyeva Nodira Yuldashevna	**«YASHIL» IQTISODIYOT. O‘RTA OSIYO MINTAQASIDAGI MUAMMO VA YECHIMLAR**	658-663
Ibragimov I.H. Musabaeva L.A.	**“YASHIL” IQTISODIYOT: KONSEPSIYA, ASOSIY TAMOYILLAR VA RIVOJLANISH YOLLARI**	663-666
Karimov Shamsiddin Akram o‘g‘li	**YASHIL KREDITLARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI YASHIL IQTISODIYOTNI MOLIYALASHTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH**	667-670
Nabiyeva Anargul Muxametkaziyevna Zoxidjonov Bekzodbek Baxodirjon o‘g‘li	**YASHIL IQTISODIYOTDA INNOVASION VA INVESTISION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH**	671-675
Payazov Murod Maqsudovich	**“O‘ZBEKISTON TEMIR YO‘LLARI”AJ “YASHIL IQTISODIYOT” DAGI XISSASINI OSHIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR**	675-677
Abdurasul o‘g‘li Xojimuhammad	**YASHIL IQTISODIYOTDA TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSIYALAR**	677-679
Ахтамова М.Э. Акбаров Б.А.	**КОНЦЕПЦИЯ «ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ» И ЕГО РАЗВИТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН**	680-683
Мухаммадиев Заррух Умарович	**ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ МУЛК БЎЙИЧА КАПИТАЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ҲИСОБ ОБЪЕКТИ СИФАТИДАГИ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ**	683-687
Рофеева Рухшона Шавкатовна	**МЕТОДЫ УСТОЙЧИВОГО УПРАВЛЕНИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕГИОНОВ И ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ**	688-691
Хамракулова О.Д.	**ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА И УСКОРЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА**	691-694

Хикматова Дилдора Шухратовна	**«ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ»ГА ЎТИШ БЎЙИЧА ДАВЛАТ СТРАТЕГИЯЛАРИ**	695-698
Цой Марина Петровна	**ПРОБЛЕМЫ И ВЫЗОВЫ ПЕРЕХОДА УЗБЕКИСТАНА К ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКЕ**	698-703
F.U.Tursunov	**XIZMAT KO‘RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA STARTAPLARNING O‘RNI**	704-706
Po‘latova Shahnoza Abdirashitovna	**OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASH SANOATIDA YASHIL MARKETING KONSEPSIYASIDAN FOYDALANISHDA ISO STANDATRLARINING O’RNI**	706-710
Po‘latova Shahnoza Abdirashitovna	**BARQAROR RIVOJLANISH VA YASHIL MARKETING KONSEPSIYASINING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI**	710-715
Ахтамова Мохигул Эркиновна Асель Арамановна Сулейманова	**УПРАВЛЕНИЕ УСТОЙЧИВЫМ ТУРИЗМОМ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА: ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ВЫГОДЫ И РИСКИ**	715-720
Abdumannonov Bekzod Maxsudovich Shohruh Umurzoqov	**MAMLAKATIMIZDA GASTRONOMIK TURIZMNI YANADA RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI**	720-723